36
13 F
8

311 1

M. TVLLII CICERONIS
RHETORICORVM AD HERENNIVM
LIBRI QVATVOR,
alias, Ars noua, ſiue Noua rhetorica.

RHETORICORVM DE INVENTIONE
LIBRI DVO,
alias, Ars vetus, ſeu Vetus rhetorica.

IN RHETORICA AD HERENNIVM, HIERONYMI Capiduri Parentini, & Iodoci Badij Aſcenſij commentaria, Giberti Longolij annotationes, Claudij Pontani ſcholia, Petri Victorij caſtigatio, Marini Becichemi Scodrenſis caſtigationes.

IN RHETORICA DE INVENTIONE, M. FABII VICTORINI rhetoris, D. Hieronymi præceptoris, commentariorum libri duo: Marini Becichemi in libros de inuentione, & in ipſos Victorini commentarios caſtigationes.

INDEX PRAETEREA IN VTRAQVE HAEC CICERONIS rhetorica, atque in ipſa interpretum commentaria.

Impreſſa ſunt ad exemplum poſtremæ editionis Aldinæ, ex vltima PAVLI MANVTII correctione.

OMNIA



VIRTVTI PARENT.

Ex dono D. Constantini
Pertinet ad S. Mariae Valliscursae

Abbatis Cimaroli
Conventum Gratiarum
1730

VENETIIS,
APVD HAEREDES IOANNIS MARIAE BONELLI.
M. D. LXXI.

36 13 F 8

PRO RHETORICIS M. T. CICERONIS AD C. HERENNIVM, NICOLAI ANGELII BVCINENSIS AD PHILIPPVM STROZAM DEFENSIO.

LIBRARIORVM quidem deprauatione, Philippe Stroza, & temporum vitio, Cic. in hiſce Rhetoricorum ad Herennium libris à ſeipſo hactenus per mendas ita ſenſim abijt in deformitatem, vix iam vt ſuorum pleriſque agnoſcatur. Vnde incelebres lectionis eius, quibus macularum fœditas diuina eloquentiæ vultum ſubtraxit, titulum huius operis ſubditititium eſſe contendunt, & auctoris inopes, Virginio, vel Cornificio cuidam, quem penitus non norunt; quod maxime rideas; leuiſſima quadam, imò nulla coniectura pueriliter tribuunt. Sed quãobrem tam bonas dicendi rationis præceptiones ſummi opicis artificio ſurripiant, diſcas. Primum aiunt Quintil. cum ſuas Inſtitutiones oratorias, crebris orationum Cic. & omnium eius de arte rhetorica operum exemplis confirmet, Rhetoricos ad Herennium vſquam citaſſe, vtique citaturum, ſi Cic. eſſe sciuiſſet: tum Plutarchum in Cic. vita, enumeratione voluminum quæ Cicero reliquerit, libros ad Herennium tacuiſſe: nec Hermeſtem quendam, de quo in illis ſit mentio, inter præceptores per quos Cic profecerit nominaſſe: deinde legi quædam in his, quæ de Oratore ad Q. fratrem libris magnopere repugnant: nec eſſe ferendum, quenquam ſibi in ſuis ſcriptis diſſentire. Dicendi poſtremo figuram multo humiliorem ac ſicciorem cognoſci diſputant, quàm quæ Cic. ſublimitatem atque opulentiam referat. His tenuibus coniecturis, hoc opus à ſuo parente per inſcitiam reuulſum, Cornificio, aut Virginio, nec id quidem ſibi, ſi reminiſcant, aſſerturis, ridicule addicunt. Verum exigui eſt negocij, tam eſt aperta veritas, horum refellere pueriles opiniones. Primo loco aiunt, Cic. opus ideo non eſſe, quod nuſquam à Quintil. citetur: quaſi ſit neceſſe ea omnia ſuo auctore ſpoliare, quæ à Quintil. non citentur. Quod ſi ita eſt, nullius opus eſſe relinquitur, quod nemini ſua citatione Quintil. adiudicet. Loca tamen non pauca, horum librorum verbis, & ſententijs viſus, eos Cic. eſſe, grandem coniecturam facit. Eius enim lib. de Elocutionis virtutibus verba hæc ſunt. Vſitatis tutius vtimur, noua non ſine quodam periculo fingimus. Nam ſi recepta ſunt, modicam laudem afferunt orationi: repudiata etiam in iocos exeunt. Audendum tamen nanque, vt Cic ait, etiam quæ primo dura viſa ſunt, vſu molliuntur. Cic in præfatione lib. iiij. Rhetoricorum, hunc ſenſum his verbis expreſſit. Quæ enim res apud noſtros non erant, earum rerum nomina non poterant eſſe vſitata: ergo hæc aſperiora primo videantur neceſſe eſt. Eiuſdem lib. ix. de Verborum coloribus. Qui ſunt qui fœdera ſæpe ruperunt? Carthaginenſes: qui ſunt qui bellum crudeliſſime geſſerunt? Carthaginenſes: qui ſunt qui Italiam deformauerunt? Carthaginenſes: qui ſunt qui ſibi ignoſci poſtulant? Carthaginenſes. Exemplum hoc eſt Ciceronis Rhetoricorum iiij. de Complexione. Ibidem: Amari iucundum eſt, ſi curetur, ne quid inſit amari. Animum dulcedo, ad animum ducit. Sic Cic. in Rhetoricis de Traductione. Nec obſtat, quod Quintil ſubiunxerit paulo poſt, Cornificius hanc traductionem vocat. Nam ea quæ iocandi cauſa ferebantur in ore vulgi, obuia erant exempla pluribus ſcriptoribus. Plenus eſt hoc loco Quintil. exemplis, quibus vtitur etiam Cic. de Verborum figuris. Quòd autem hanc Rhetoricem inter cætera M. Tullij volumina negant à Plutarco enumerari, infirmiſſimum ſane iſt. Quid ſi Plutarchi memoriam in tanto librorum numero fugit, cuius negligentia ſuper Cic. rebus nemini vel mediocriter erudito obſcura eſt? præterijt nanque & alia multa. Quid ſi conſulto tacuit? ne ſummi oratoris alia de facultate oratoria diuina opera tractatu tam familiari deformaret? Quid ſi ea verba apud quem legerunt Plutarchum deſunt? multa enim in omnibus ſcriptoribus, & deeſſe, & ſupereſſe paſſim intelligimus: quale hoc ipſum quod aiunt de Hermiſte. nam in vetuſtiſſimis ac fideliſſimis codicibus, quorum plurimos legendos ſumma diligentia curauimus, nullum Hermeſtem inuenient. Leonardus enim Aretinus, ſumma eruditionis vir, hoc opuſculum cæteris Ciceronis voluminibus proculdubio annumerat, vbi in ea re Plutarchum Latinum facit. De quo id acceptum oſtenditur. Indignum tertio loco clamitant, & nullo animo ferendum, in ſuis ſcriptis ſibi quenquam diſſentire. Fateor ergo indignum, ſi loco tempore, volumine eodem ſibi quiſquam diſſentiat, aut de vniformi ſcientia. Hic vero non de numeris, aut de terræ menſuris, non de ratione ſiderum agitur, ſed ea de arte, de qua mira eſt ſcriptorum traditionis varietas. qua de cauſa Quintil. ſe opus ſuum ſuſcepiſſe ſcribit, vt inter auctores tam varios quid putet ſequendum doceat. Quin Peripateticis nullus eſt datus labor durior, quàm conari, ne dogmatis princeps ſibi ipſi in ſuis libris repugnare videatur. Quæro hoc loco, an lib. de Inuentione, & Partitiones ad filium, Ciceronis eſſe negent, quòd in alijs pariter multa verbis mutatis, quædam in pauciores ſpecies aut plures partita, alia ita diſſidentia ab illo diuino de Oratore opere legent, vt vtique diuerſa cognoſcant. Alium ſcriptorem alio loco Cicero ſecutus eſt. Nec enim vnus eſt ad perſuadendum callis, nec ſemita eadem, ſed quauis ratione quis appoſite ad perſuaſionem dixit, is nimirum functus officio oratoris fuerit. Formam poſtremo dicendi haud eſſe Ciceroni ſimilem contendunt. quo equidem multo ſum æquior illis, quam in cæteris. Ego enim ipſe nonnunquam vix in his libris Ciceronis vultum agnoſcebam, adeo erant vocũ perturbatione, mutatione, detractione, adiectione, omnia vitio temporum, & librariorum culpa inuerſa, & deprauata, nec ſuus orationi numerus aſſurgebat, nec verus ille nitor plurimis in locis renidebat. At nunc opera noſtra diſiecta magna ex parte nebula, iam propemodum aperta eſt ſua Cic. facies: iam nulla ibi figura tenuitas, aut exilitas apparet, ſed nuda, venuſta, pura verborum caſtitas, ingenioſiſſima ac luculentiſſima docendi breuitas, maxima præceptionum virtus omnibus ingenijs præterquam vnius Cic. erepta vbique cernitur. His opinor ſatis diluimus aduerſariorum argumentationes. nunc adiumenta noſtra confirmemus, ac veritatem ipſam, quæ eſt luce meridiana clarior, paucis tueamur. Qua in re omittimus omnem antiquitatem, cuius maieſtati, & in fabuloſis ſemper fuit habita multa fides, quæ ſola grauiſſimo ſuo teſtimonio aſſerit Cic. opus, cuius titulum ab eo acceptum ſeruat adhuc ad noſtra tempora incolumem: nec tam longa ſeculorum fluxura inuentus eſt qui aut ei ademerit, aut de ea re quidquam ſe dubitare ſcripſerit. Dicant hoc loco iſti, ſi poſ-

ſunt, quæ cauſa hominem, quiſquis ille fuit, impulerit, ut titulum auctori ſuo ereptum, Ciceroni adſcripſit: uel qua id ratione in tot uoluminibus ſparſum, facere potuerit. Omitto plurimos, & grauiſſimos teſtes, Leonardum Aretinum, annumerantem hanc Rhetoricen, ut dictum eſt, inter alios Cic. libros: Trapezuntium, primo Rhetoricorum citantem Cic. ad Herennium: Priſcianum lib. iij. de Superlatiuo, & lib. x. de Præteritis, ſæpius confirmantem artem ſuam uerbis Cic. ad Herennium: Hieronymum, doctrina & antiquitate grauiſſimum: & alios permultos, quorum unius teſtimonio multo difficiliorem cauſam apud ſeueriſſimos iudices tenerem. Quis obſecro eſt tam hebes, &, ut Græci aiunt, ἀναίσθητος qui primo ſtatim operis uerbis Cic. non agnoſcat? cuius plurimam operam defendendis amicorum negocijs periculisq́ uerſatã, multis in locis legimus: quod in præfatione Tuſculanarum ſcribit, & Philippica vij. his uerbis: Omne enim curriculum induſtriæ noſtræ in foro, in curia, in amicorum periculis propulſandis elaboratum eſt. & alibi ſæpius. Atqui pro foribus Cic. aſtare diximus. Ingredere bone Lector limen: & circunſpice: totus tibi Cicero aperta facie ad ſummam regulam, niſi diſſimile, paſſim occurrit. Equidem non grauarer proferre plurimos ubique locos eiſdem uerbis, cum ceteris de facultate oratoria ſcriptis, tum præcipue de Inuentione libris communes, ut manifeſtum appareat, hic familiarem perficiſſe, quod ibi Cicero iuuenili calore ambitioſius inchoauerat. O ridiculum hominum genus. Tanta ne ille iſtorum Cornificius uerborum infelicitate laborauit, ut ſuam artem alienis uerbis ueſtiuerit? moturus maiores riſus, quam cornicula Horatiana, furtiuis nudata coloribus: ſi repetat Cic. quod ibi ſuum eſt. nam nihil ibi relinquetur Cornificio præter furti infamiã, quod ſuum ſit. Verum ne in ſcirpo nodum inueniri poſſe arguat defenſio noſtra: ipſe Cicero aduerſus iſtiuſmodi calumniã, & plagiariorum iniurias, nullius omnino patrocinio indiget: ſui enim eſt acerrimus defenſor, & ſibi ipſe multis in locis inconuincibilis teſtis. Nam primo ad Herennium ſic ſcriptum reliquit. Adhuc quæ dicta ſunt, arbitror mihi conſtare cum ceteris artis ſcriptoribus: niſi quia de inſinuationibus noua excogitauimus, quòd eas ſoli nos præter ceteros in tria tempora diuiſimus, ut plane certam uiam, & perſpicuam rationem exordiorum haberemus. Et lib. j. de Inuentione tripertita eſt inſinuatio, his uerbis: Inſinuatione igitur utendum eſt, cum admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt, ut ante diximus, cum animus auditoris infeſtus eſt: id autem tribus ex cauſis maxime fit, ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædam turpitudo: aut ſi ab his qui ante dixerunt, iam quiddam auditori perſuaſum uidetur, aut ſi eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi quos audire oportet defeſſi ſunt audiendo. Quod ſi ſe ſolum præter ceteros in inſinuationem in tria tempora diuiſiſſe profitetur, & eſt inſinuatio utrobique in tria tempora diuiſa: utriuſque rhetorices eundem fuiſſe auctorem neceſſe eſt. Hic profecto nihil eſt quod quiſquam amplius dubitet, aut quod iſti extra ſui riſum calumnientur. Planius adhuc hoc ipſum præfatione libri quarti ad Herennium facit, his uerbis: Poſtremo hæc quoque res nos ducit ad hanc rationem; quòd nomina rerum Græca quæ conuertimus, ea remota ſunt à conſuetudine quæ enim res apud noſtros non erant, earum rerum nomina non poterant eſſe uſitata. ergo hæc aſperiora primo uideantur neceſſe eſt. idq́ fiet rei non noſtra difficultate. χήματα .i. uerborum ſententiarumq́ lumina, quæ latinis uocabulis antea caruerant, à ſe conuerſa eſſe teſtatur, quæ & hic, & in tertio de Oratore, Romana ciuitate ab eo donari manifeſtiſſimum eſt: quod à Cicerone alius ſcribere nullo modo potuit. Inſuper pollicetur tertij libri initio, ſe de Rep. req́ militari ſcripturum: quod utrunque poſtea præſtitit. Vereor ne prudentioribus uidear, quòd in ſole lucernam afferre laborem. quid iſtorum cæcitati clarius proferre poteſt? libro enim primo, ne quid cuiquam addubitationis reliqui faceret, inquit: Tullius heres meus Terentiæ uxori meæ XXX. pondo uaſorum argenteorum dato, quæ uolet. Quam hic calumniam iſti comminiſcantur, equidem non uideo. Præterea etiã ſi deſint argumenta, unum illud euidentiſſimum eſt, quo ſolo claret, eos libros eſſe nobis à Cic. relictos: cuius ſi non conceſſerint manu, ætate tamen ſcriptos, figura ipſa dicendi rem clariſſimam facit. Nam ſi ueterum monumenta repetas, triplicem præcipue doctiſſimorum hominum fæturam, uaria eloquentiæ, & figura, & uultu Romanis illuxiſſe temporibus. Vnam Lælij & Scipionis fere ætate, qua poſt Liuium Andronicum plurimi, & poetæ, & oratores floruerunt ſumma eloquentiæ gloria, de quibus Plauti, Catonis, Terentij, Lucretij, ſuperſtes eſt adhuc illa eloquij ueneranda maieſtas: Alteram, omnium temporum feliciſſimam, Iulio & Auguſto Imperatore, qua ætate clariſſima oratorum, & poetarum, & hiſtoricorum lumina floruerunt: Tertiam ſub gente Flauia Cæſarea, ſed iam dicendi genus mutatum animaduertimus: quale eſt utriuſque Plinij, Taciti, Suetonij, Quintiliani, & reliquorum ſcriptorum eius ætatis. Faciem uero elocutionis huius uoluminis, dicendi forma, tum prima, tum tertia fætura diſſimilem, ſi inſpicias, cognoſces. At ſimillimam ſecundæ fæturæ, qua naſcitur Cicero, feliciſſimo dicendi generi cognoſces. Quòd ſi hanc argumentationem tenui coniectura colligi dicas, nec quã eam de ratione dicendi præceptionem à Cic. ideo compoſitam confirmet: hoc certe uel ſi duriſſimæ ceruicis, & inauditæ pertinaciæ ſis, negare nullo modo potes, neceſſe eſſe operis auctorem aut ante Cic. tempora, aut cum Cic. ſimul, aut poſt fuiſſe. Eum ante Cic. ætatem ſcripſiſſe, negant exempla eorum quæ proferuntur in ijs libris, ut Capionis, & L. Caſſij, & aliorum quos cum Cic. uixiſſe manifeſtiſſimum eſt. Infra Cic. hos libros editos non fuiſſe, indicat non modo dicendi figura, nihil à ſigura ſecundæ fæturæ immutata, quam ſemper eius temporibus immutatam fuiſſe cernimus, & quod nullum ibi hiſtoriæ aut exempli ueſtigium citra ætatem Cic. progreditur, ſed id quod mox ſubiungam, planum facit. Relinquitur ergo, ut operis auctor cum Cic. uixerit, & cum iam grandem, id eſt, ubi eloquentiæ ſplendore, & multis ſuis ſcriptis uniuerſo orbi factus fuerit illuſtris: norit, cum Terentiam eius uxorem, & liberos, ſuperiore exemplo norit. Quod enim ita ſit, cur in Præfatione libri quarti, ubi docet, ad comparandam eloquentiam exempla eſſe ſumenda à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Craſſo, Antonio, Cic. Virgilium, Horatium, ne plures commemorem, linguæ noſtræ lumina uſque tacet? An, ſi dijs placet, melioribus relictis, quos ſibi proponere ad imitandum oportuit, deteriores nominat? Sed agnoſcant hi aperte Cic. qui de ſe ut decuit, prudenter tacuit, & magnos poetas, ceterosq́ ſcriptores, qui mox à ſe claruerunt, noſſe nondum potuit. Quare garrire iſti deſinant, & ad meliorem iudicij ſanitatem iam redeant, nec poſt tot ſecula, tam graues teſtes, firmiſſimas coniecturas, ualidiſſima argumenta, fraudent Cic. hac tantula induſtriæ gloriola, nec litem inſuper de Caio Herennio intendant, qui cum ſibi Cic. in fine operis cognationem fuiſſe ſcribit. de quo meminit Saluſtius, auctore Gell. lib. ix. Noctium Att. & pro M. Cælio Cic. ſcribit, L. Herennium ſibi eſſe familiarem.

QVOD

QVOD LIBRI RHETORICI AD HERENNIVM A FAMILIA CICERONIS AMOVERI

non debent, ibique confutata illorum opinio, qui de his litem intendunt, probatumque multis argumentis & auctoritatibus, Cic. opus eſſe,

Marinus Becichemus Scodrenſis ad Ioan. Ant. Montis cognomine iureconſultum, Brix. R. P. legatum.

NAVAVIT mihi Lucas tertius collega tuus, & lib. Epiſtolarum mearum, in quibus de literarum quæſtionibus agitur, ad cœlum extolli, & actionem à te meam valde probari, qua Raphaelis Regij arrogantiam mirabiliter frangere, penitus conterere tuo iudicio viſus ſum quod tanti facio, quanti olim Scæuolæ oraculum faciebant. Addidit q., te publicis negocijs interceptum nõ potuiſſe, exordio concionis (prout deſtinaueras) intereſſe: optare iccirco eam partem legere, q̃ ab ore meo pendens audire non licuit: hoc eſt, diſputationem de Rhetoricorum ad Herennium auctore. Hæc ille, nimis me ſuis verbis extollens, ſimul & tuis: quæ neq; admittere poſſum, neque reijcere debeo. Facit præclara humanitas & eruditio veſtra, eloquentiæ ſplendore illuſtrata, vt nihil antiquius dicam, aut officioſius, q̃ veſtræ morem gerere voluntati. Curaui illam orationis particulam tibi transcribere: orationis dixi, quoniam interrupta ſermonibus cum iſta hominũ intemperie, q̃ videbant ſuperioribus diebus docti & indocti, diſputare nolui. Quid diſputare? immo pudendis conuitijs tumultuoſis congreſſibus, fœmineis contumelijs, ineptis & puerilibus altercationibus, vbi per tot dies omnibus ſtomachum mouẽtes non Muſis & Apollini, ſed illiteratæ factioni, & opificum turbæ canebant, clamore non ratione, ſtrepitu q. non aſſeueratione vtebantur: demum cum moleſtiſſimi certaminis eam ſortiebantur, vt plus pertinacia q̃ veritas, plusq. irridentium & inuidẽtiũ conſpiratio q̃ aut vniuerſæ Academiæ ſententia, aut principum Academiæ diffinitio valeret. Vidiſti quantus tumultus imperitæ turbæ, abſonusq. tumultuantium puerorum clamor, quãtus ſtrepitus, qualis concionis facies erat, dum tabula iſte aduerſus competitores, iſtas inſanias ſtudio iactaret inani. Contraq. q̃ mirum ſilentium, q̃ incredibilis omnium attentio, me diſſerente, & approbatio fuit. Et qui auditorum, dij boni, cœtus? ſummorum ſenatorum, doctiſſimorum patriciorum, clariſſimorum ingenuarum artiũ & omnium doctrinarum profeſſorum: & deniq; quorumcunq; qui aut literati, aut ſaltem literatores, & haud illiterati Venetijs cenſentur qui in maximo dolore, quem concipiebant ex illius barbarie, riſum continere non poterant, ea ineptijs, quibus ridens primo aſpectu riſum captabat: mox deinde velut furijs agitatus Oreſtes, inſanire videbatur. Sed tu clariſſime Iuriſconſulte & cõſultiſſime orator, quietiore animo haſce nugas. quibus Regulas terram cõmouit, mare miſcuit, cœlum perturbauit, vide.

LITEM etiam Cic. Raphael intendit, de Rhetoricis ad Herennium. I.C. Vtq. quæſtionem pulcherrimam tractatu ſibi viſam vobis pulchriorem videri faceret, orſus eſt a Laurentij Vallenſis auctoritate: quem mendaciter ait, per q̃ acri iudicio aſſerere, id opus Cic. omnino eſſe indignum, quod Cic. non eſſe aſcribendum, ex ſtili qualitate compoſitionisq. & ſententiarum, quæ pueriles ſunt, ex ordine peruerſo, & varietate præceptorum ſit argumentatus. Adduxit item & hæc argumenta, ꝙ Hermetis cuiuſdam doctoris ſui meminerit eiuſdem operis auctor, qui nuſquam Cic. temporibus memoratur, & ꝙ Fabius Quintil. nunquam Rhetoricorum ad Herennium meminit, nunq præteremiſſurus, ſi Cic. eſſe putaſſet, aut certe ſuo tempore extitiſſet, quodq. Gellius ſcribit, nullum antiquorum vſque ad Auguſti tẽpa, hoc nomine Barbariſmo vſum fuiſſe, cum in Rhetoricis ad Herennium barbariſmus definiatur, & ſolœciſmus. Cuius autem ſit, modo Cornificij ſomniat, modo Virginij, modo Timolai ad Herennianum confingit, qui fratres fuerunt Zenobiæ filij, cum qua (vt ſcribit Trebellius Pollio) ſuperati, & in triumphum ducti, ab Aureliano Imperatore, in Tiburti agro ocioſam vitã vixerunt. Vnde concludit, Timolai rhetoris obſcuri in Tullium oratorẽ clariſſimum, & Herennium in Herennium, nominibus facile cõmutatis, propter nominum ſimilitudinem ab imperitis rudioribusq. artem Rhetoricam falſo Cic. fuiſſe inſcriptum. Quæ quidem rationes (ſic ipſe appellauit) videntur mihi caſſæ, vt aiunt, puerorum nuces. Nam vt omittam, q̃d mentitur Vallam id negare, cum vir ille doctiſſimus ſexcentis in locis citet M. Tullij Rhetoricos ad Herennium, vt palam omnibus eſt, nonnusq. quã vt ex eius operibus exempla citentur auctoritates & teſtimonia, vt inquam omittam hoc falſum teſtimonium, quod ex Laurentio allegat, qui ſemper & vbique Rhetoricos ad Herennium Cic. attribuit, dici poteſt, propter ſtilum eos libros ſubruſticos ab ipſo Cic. appellatos. ex huiuſmodi varietate ſtili & compoſitionis, male dijudicari poſſunt opera Cic. cuius ſtilus non eſt idem vbique, ſed diuerſus, pro materiæ qualitate, non modo in diuerſis operibus, ſed etiam in vno eodemq. opere. Quid miraris Raphael? quid ſubrides? Non ne Plutarchus, & alij ſcribunt, Cic. omnes dicendi magiſtros audiuiſſe? nec ijs contentum, in Aſiam & Rhodum nauigaſſe, vt conueniret Xenoclem, Dionyſium, Menippum, Apolonium Molonis, & alios clariſſimos rhetores, vt apud eos ſe exercendo reformaretur? Non ne ipſemet fatetur, ab Apollonio Rhodio ſeſe in dicendo ita rediſſe inſtructum noua quadam dicendi forma, vt a priore dicendi more mutatus, à alius eſſet? Non ne Fabius Quintilianus, cum diuerſas oratorũ virtutes, varia dicendi genera ponat, M. Tullium in omni eloquentiæ genere excellere teſtatur? docetq., non modo pro cauſæ modo, ſed pro partibus cauſæ, faciem eloquentiæ & ſtilũ mutari debere? Non ne D. Hieronymi ipſum Cic. in Xenophontia interpretatione, non iam aureo illo ſuæ eloquentiæ genere niteſcere, ſed adeo ſcabris turbulentisq. obicibus retardari ait, vt q̃ interpretata neſciat, a Cic. dicta non credant? Nec mirum. Erat enim tum adoleſcens, cum Oeconomicos Rhetoricosq. libros ſcripſit: nondum limatus in dicendo nondũ in ſcribendo expolitus, nondum in tot Rhetorum gymnaſijs exercitus, non dum in tot oratorũ eloquentiæ varietate verſatus. Et ipſe auctor in ijs ipſis & in alijs de Oratoria facultate libris docet, qualis figurarũ dicendi vſus eſſe debeat: monetq. huiuſmodi figuras in dicendo ita variandas, vt non ſtatim ab vno extremo ad aliud veniamus: vt a graui ad humilem, aut contra ab humili, ad grauem: ſed vt grauem mediocris excipiat, mediocrem humilis ſeu attenuata. Et hoc quidem duabus de cauſis faciendũ: & vt ſatietas quæ perpetua maxime ſimilitudine alitur, opportuna varietate vitetur: & non minus, vt ſuum dicendi genus, rebus de quibus agitur accommodetur. Impoſſibile nanque eſt, aut vix contingens, quæ perpetua in oratione dicuntur, ea vnius generis eſſe. Quod exemplo clarius fiet. Certum eſt, Maronem poëtam diuinum, tres illas figuras ſuo carmine ſeparatim expreſſiſſe: humilem Bucolico, vbi ſimplex illa ruſticitas, & paſtoralis vita deſcribatur, cui alia dicendi figura non conueniebat: Georgico, mediocrem, quod carmen præcipiendo & docẽdo ferè conſumitur eſtq. eius rei materia illi figuræ accommodata: heroico illo de Aenea & Romanorum geſtis, grauẽ, quibus rebus alia figura minime conueniebat. At ſi attenderimus, inſpexerimusq. diligentius, facile videbimus, in quauis materia pro locorum ratione has ſibi figuras inuicem ſuccedere: vt poſt attenuatum illud.

En vnquam patrios longo poſt tempore fines,
Pauperis & tuguri congeſtum ceſpite culmen,
Poſt aliquot mea regna videns mirabor ariſtas?

Altius paulo & ad mediocrem figuram aſcendit:

Impius hæc tam culta noualia miles habebit?
Barbarus has ſegetes?

Hoc quoque altius, & graui figuræ ſimilimum,

En quo diſcordia ciues Perduxit miſeros?

Contra in Aeneide, pro ratione negociorum & perſonarum, ſæpe ab heroica grauitate, & alio illo ac florido dicẽdi genere multum deflectitur. vt de ludis ad Anchiſæ tumulũ, de Didonis amoribus, de ceruo a Syluia nutrito, quæ facillime a quouis non omnino imperito dignoſci poſſunt. An ſtultum, inquit, & dementẽ Cic. fuiſſe putas, & ſibi inconſtantem? An prudentem, circun-

ſpectum,& in hoc genere literarum ſummum? Si hoc non illud credis, vide eam varius præceptorum ordo perverſus, ac iis quę a Cic. ipſo traduntur contrarius? Ante de memoria atque pronũciatione, quã de elocutione illis natura priore, in eo opere præcepta tradit. Exordiendi narrandiq. rationes ante quã de conſtitutionibus præcipit. Nihil vltra afferes calumniatæ? Docebo vt agmen huiuſmôi adhuc cauillationum adducas. Docebit,& M. qui adeſt iudex, qui vt eſt maxime omnium ingenuus,& veritatem, non opinionis pertinaciã tuetur, nuper dixit ſe de hac re ſniam iam mutaſſe, publiceq. mutaturum. Ad Herennium quiſquis auctor fuit dãnat amphibologias, quas ad Q.fr. Cic. probat. Quid quod hic ſcriptum,& ſnias,& contrarias leges, vt diuerſa inter ſe diuiſit: inibi vnum ait eſſe genus, ex quo cauſa duplicetur. Illic ſub legitima qõne omne quod in ſcripti interpretatione verſatur, ponitur tanquam finitioni agnatum: hic ad qualitatis qõnem pertinere dicitur. hic oris deprauatio reijcitur, vt oratore indigna, illic pręcipitur. Ad Q.fr. ſuaſorium genus ad dignum,& honeſtum refertur ad Herennium, ad honeſtum,& vtile. ad hunc, inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria,& pronunciatio, oratoris partes dicũtur, quod,& Fabius non probat, ad illum membra eloquentiæ nominantur. Ibi docilem fieri auditorem magis in diſcurſu orationis oſtenditur, quã breui explicatione proemij: hic alter ad Herennium ſcribitur, officium oratoris eſſe de his rebus poſſe dicere, quæ res ad vſum ciuilem moribus,& legibus conſtitutæ ſunt. Craſſus in j. de Oratore dicit oratoris officium eſſe, dicere ad perſuadendum accommodate. In Arte veteri ſua ipſe perſona inquit, Officium eius facultatis eſſe videtur, dicere apposite ad perſuaſionem. Scribitur etiam ad Herennium, enumerationem non plus quã triũ partium numero contineri, quod,& periculoſum ſit, ne quando plus minus ue dicamus,& ſuſpicio afferatur auditori meditationis,& artificij, quæ res fidem abrogat orationi, quã opinionem improbat Quintil.& in ſuis orationibus Cic. contempſit. In libris de Oratore cum omnia dicendi lumina nominatim Cic. expediat, traductionis nullam mentionem facit, quæ in quarto ad Herenn. ponitur. Alia item inter ſe re,& nomine diſcrepantia ſunt, quæ Cic. in alijs libris damnaſſet, ſi ſua fuiſſent, aut ſi damnare noluiſſet, ſaltem cur prius alter ſcripſiſſet, aut ſcripta non correxiſſet, teſtatus eſſet. O friuolum argũm, ex tanta congerie formatum. Quaſi neſciat hic eruditorum cœtus, quaſi hæc Academia neſciat, Cic. morem eſſe, eadem multis varijsq. modis præcipere, aliter in Rhetoricis ad Herennium, aliter in illis de Inuentione, aliter in libris de Oratore, in Topicis aliter, in Partitionibus aliter, aliter denique in Orationibus ſuis artificio rhetorico vti quã in omnibus,& rhetoricis,& oratorijs voluminibus præceperit. Si quædã præcepit in Rhetoricis quæ in Oratorijs libris non inueniũtur, non ea neglexit quod damnaret, ſed quod minora illa eruditione,& ętate duceret. Proinde Fabius dicit, poſt Cic. tacere modeſtiſſimum fuiſſe, niſi,& Rhetoricos ſuos ipſe adoleſcenti ſibi elapſus diceret: & in oratorijs hæc minora, quæ pleriſque deſiderant, ſciens omiſiſſet. In Rhetoricis de Inuentione, quatuor ſtatus facit: in oratorijs,& alijs operibus, quæ ætate matura peregit, tres tm̃. In Rhetoricis de Inuentione reprehendit Hermagoram, quod materiam rhetorices in theſes,& cauſas diuiſerit, theſimq. nihil ad oratorem pertinere contendit, totumq. hoc genus quæſtionis ad philoſophos refert. In Oratore, atque his quos de Oratore ſcripſit libris,& Topicis, præcipit, vt à proprijs perſonis atque temporibus auocemus controuerſiam: neque tamen aut hic,& illic dicit, cur ſcripſerit aliter in Rhetoricis, aut quod ſcripſerit aliter, aut cur opinionem illam non caſtiget. Ergo Cic. non ſunt libri de Inuentione. In rhetoricis ad Herennium de complexione ſcripſit ἀντίθεσιν Græci dicunt, in ceteris libris quos de hac arte compoſuit, non ſcripſit: ſequitur, vt hi aut illi ſubditi,& nothi ſint. In Rhetoricis de Inuentione hæc leguntur. Ratio eſt, quæ continet cauſam, quæ ſi ſublata ſit, nihil in cauſa controuerſiæ relinquitur. hoc modo (vt docendi cauſam in facili,& prouulgato exemplo conſiſtamus) Oreſtes ſi matricidij accuſatur, niſi hoc dicat, Iure feci, illa.n. occidit patrem meum: non habet defenſionem. qua re ſublata, omnis controuerſia quoque ſublata ſit. Ergo eius cauſæ ratio eſt, quod illa Agamemnonem occiderit. Iudicatio eſt, quæ ex infirmatione,& confirmatione rationis naſcitur controuerſia. nam ſit ea nobis expoſita ratio, quã paulo ante appoſuimus: illa enim, inquit, meum occiderat patrem. At nõ, inquit, aduerſarius, abs te filio matrem necari oportuit. potuit.n. ſine tuo ſcelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis illa ſumma naſcitur controuerſia, quã iudicationem appellamus. ea eſt huiuſmôi: Rectum ne fuerit, ab Oreſte matrem occidi, cum illa Oreſtis patrem occidiſſet. Firmamentum eſt, firmiſſima argumentatio defenſoris,& appoſitiſſima ad iudicationem. vt ſi velit Oreſtes dicere, eiuſmodi animum matris ſuæ in parentem ſuum, in ſe ipſum ac ſorores, in regnum,& in famã generis,& familiæ, vt ab ea pœnas liberi ſui potiſſimum petere debuerint. In topicis vero de iudicatione,& firmamento hæc verba protulit: Sed quæ ex ſtatu contentio efficitur, eam Græci κρινόμενον vocant. mihi placet, id quoniam ad te ſcribo, qua de re agitur, vocari. Quibus autem hoc, Qua de re agitur, continetur, hæc continentia vocentur, quaſi firmamenta defenſionis, quibus ſublatis, defenſio nulla ſit. In Partitionib. aũt ſic ſcribit: Deinde vnicuique rationi opponendũ eſt ab accuſatore id, quod ſi non in accuſatione eius, cauſa omnino eſſe non poſſet. Itaque ea quæ ſic referuntur, continentia cauſarum vocentur. quamquam non ea magis quæ contra rõnem defenſionis afferuntur, quã ipſe defenſionis rõnes, continent cauſas. Sed diſtinguendi gratia rõnem appellamus, eam quæ affertur à reo ad recuſandum. depellendi criminis cauſa, quæ niſi eſſet, quod defenderet non haberet. Firmamentum aũt, quod contra ad labefactandam rõnem refertur, ſine quo accuſatio ſtare nõ poteſt. Ex rõnis aũt,& ex firmamenti conflictione,& quaſi concurſu, quęſtio quędam exoritur, quã diſceptationem voco, in qua quid veniat in iudicium,& de quo diſceptetur, quæri ſolet. Quintil. de eodem Cic. in 3. de Orat. inſtit. Paulum in his ſecum etiam Cic. diſſentit. nã in Rhetoricis, quemadmodum ſupra dixi, Hermagoram eſt ſecutus: in Topicis, ex ſtatu effectam contentionem κρινόμενον exiſtimat. idq. Trebatio, qui iuris erat conſultus, alludens, De qua re agitur, appellat. quibus id contineatur, continentia, quaſi firmamenta defenſionis: quibus ſublatis, defenſio nulla ſit. At in partitionibus oratorijs, firmamentum, quod opponitur defenſioni, quia continens quod primum ſit, ab accuſatore dicatur, ratio à reo, ex rationis firmamenti quæſtione diſceptatio ſic iudicationum. Ex his, ſi tibi credendum, ne Vetus quidem ars ex Cic. fœtura prodijt. In partitionibus quatuor orationis partes facit, initium, narrationem, confirmationem, perorationem. in Veteri arte, inq. ceteris rhetoricis præceptionibus, non ita. Nũ partitiones Cic. eſſe negabimus? an ipſam artem,& ceteros oratorios libros? Partes quoque rhetor in partitionibus inuentionem eſſe ſcribit, elocutionem,& memoriam, reſq. ac diſpoſitionem inuentioni, verba,& pronunciationem elocutioni dedit. In lib. de Perfecto oratore ad Brutum, illis aſtipulatus eſt, qui plures quã quinq; partes eſſe voluerunt, inuentioni iudicium ſubſtituens, quã opinionem tangens Quintil. memoriæ vitio lapſus eſt. Et Cic. quidem, inquit, in Rhetoricis iudicium ſubiecit inuẽtioni, at in Cic. Rhetoricis nihil tale reperitur. Quinimo in illis, vt ex omni conſtat editione, ex manuſcriptis,& ſinceris exemplaribus hæc legũtur: Partes autem hæ ſunt quas plerique dixerunt, inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria, pronunciatio. quam lectionem ſic approbat & Victorinus,& eorum ſniam Cic. ſecutus quinque partes eſſe confirmat, inuentionem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriã, pronunciationem. De iudicio, neque in auctore, neque in interprete vlla ſit mentio, Quid inde? Vetus ars alterius cuiuſuis, nõ Cic. eſt? In veteri arte eſt præceptũ quoddam, quod,& ad Herennium, cum erit honeſtum cauſæ genus, licere nobis præterire, vel vſurpare principium. Id ex Hermagora, qui in gñe honeſto præfandum eſſe negauit, quod nihil attineat apparare quod eſt paratum. cum tñ alias ex Cic.& Fabij non tm̃ præceptione, ſed vſu non incongruum ſit, benignos iudices benigniores præfatione facere,& cum offenſos aduerſarios videamus, offenſionem illam augere Hermagoræ ratio aliquid momenti tum hr̃et, cum cauſæ honeſtas ante auditoribus perſpecta eſſet, quã cœptum ſit agi. Ceterum cum non eſt honeſtas hæc prius cognita, primo orationis ingreſſu eam auditoribus patefacere debemus. Vnde non modo liberũ nobis non eſt, vti vel non vti principio, ſed vtique ſemper quo cauſæ honeſtatẽ oſtendamus, prefandum eſt. In hoc gñe principia debent eſſe breuiora, paulo erectiora plena dignitatis ſine iactantia, ſed cum confidentia. Tali proœmio vſus eſt Cic. cum de coniuratorũ animaduerſione loqueretur. Video, inquit, P. C. in me omnium veſtrum ora atque oculos eſſe conuerſos. Et deinceps in Veteri arte iubet, narrationem magis in breuitate quã in copia peccare debere, quoniam ſæpe res parum eſt intellecta, longitudine magis quã obſcuritate narrationis alibi contrarium ſentit: contraq. hoc præceptum aliquid id omni eius narratione redundare, quã deeſſe facit: & Fabius eum ſecutus, ſatius ducit aliquid narrationi ſupereſſe, quã deeſſe, quod ſuperuacua cum tædio dicantur, neceſſaria cum periculo ſubtrahuntur. Finis non eſſet, præſtantiſſimi Patres, ſi vellem omnia perſequi quæ in Rhetoricis de Inuentione ſcripta ſunt, quæ aut in alijs Cic. libris nõ reperiuntur, aut ſi reperiuntur, diuerſa & contraria ſunt, vario ue modo tradita.

Nuſquam

Nuſquam tamen aut cur ita ſcripſerit in Rhetoricis, aut cur nõ ſe emendauerit, aut cur hoc modo non illo præceperit, rationẽ reddit, aut meminit, aut verbum facit Cic. Qui iactas igitur, tã friuolum & inane argumentum? Si ſua fuiſſent ſcripta ad Herẽnium, damnaſſet, aut cur non damnaſſet, teſtatum reliquiſſet. Cur potius hoc in Rhetoricis ad Heren. quam in Rhet. de Inuent. facere debuit? Si nõ in his cur in illis? Sequitur quod Hermeſtis præceptoris ſui meminit, quo nomine Cic. temporibus fuit nemo, quem nec Cic. nec Plutarchus nominat. Quam audaculus, P.C. homo iſte? q̃ perturbata mente fertur? Equidem non auderem ego hodie affirmare, non in vniuerſa Italia, ſed in vrbe quauis neminem vnum hodie viuere qui Hermes, cum in principibus vnum eſſe ſciam, nominetur. Ac iſte Cic. Temporibus neminem fuiſſe clamitat. Quid hominis? ex quo hominum genere? Puto Pythagorei Euphorbij ritu ab ea ad hanc diem iterata generatione, ad nos vitium more propagatum, & ea tempeſtate diuina quadam nomenclatura inclytum, aut quod Appion grãmaticus ſcriptum reliquit, ex facie hominum addiuinantẽ, quos Metopoſcopos vocabant, vt Plin. ait, ex ijs illum eſſe, qui futuræ mortis annos & præteritæ olim dixerit, nunc autem dicat nomina oĩum ſuperiorum, præſentium, poſterorum. Sed vere dicit Hermeſtis nullam fieri in antiquorum monumentis mentionẽ. Hermes. n. ſiue Hermetes Hermetis dr̃, Hermeſtes nuſquam legitur, quod ſciam, ſed Hermea, ſiue Hermetes. Neſcis Plutarchum, cũ Cic. pręceptores nomina excellentiores, deinde addere, & alios. In quibus nominandis feſtinans ad lumina artis, noluit immorari. Cur in his Hermeſtes eſſe non potuit? nec Cicero pueritiæ præceptores, niſi in pueritiæ operibus nominare debuit. Et ſi nuſquam nominaſſet, quid propterea? Non animaduertis vir docte, Cic. in vtraque arte plures & varios auctores ſecutũ. In prologo 2. de Inuent. obſeruaſti quid dicat? Sed omnibus vnum in locum coactis ſcriptoribus, quod quiſq; commodiſſime præcipere videbatur excerpſimus, & ex varijs ingenijs excellentiſſima quæque libauimus. Hermagoram & antiquos in Rhet. de Inuẽt. Hermeſtem & recentiores in Rhet. ad Herennium ſecutus eſt. Vnde & tanta præceptionum varietas orta, & hæc vulgo, Noua ars. & illa Vetus etiam à Hieronymo dicta. Satis fuit Cic. vtranq; damnaſſet, cum dicat, Rhetoricos adoleſcenti ſibi excidiſſe, planeque ſubruſticos vocet. Nam quod dicis, non eſſe credendum opus de Inuentione à Cic. imperfectũ fuiſſe relictum, libroſq. de diſpoſitione ac reliquis partibus Rhetoricæ fuiſſe amiſſos, ſi quẽ habebimus falſitatis ſigulũ (hui fictorem ſiue aſſertorem dicere volui) manus dabo. Sin autem, ſtultiſſimus es, qui aduerſaris opinioni ipſius Cic. nam in p̃fatione de Orat. dicit, ſibi excidiſſe cõmentariola quędam inchoata, nõ aũt perfecta, vt ipſe aſſeris. Inchoata quidẽ dr̃, quę incepta ſunt, & non finita. Plinius ex illis nos velim intelligi, pignũq. conditoribus, quos in libellis his inuenies abſoluta opera. & illa quoq;, quæ mirando non ſatiamur, pendẽti titulo inſcripſiſſe, vt Apelles faciebat, aut Polycletus, tanq̃ inchoata ſemper arte & imperfecta. Idẽ: Arrepto carbone extincto è foculo, imaginẽ in pariete delineauit, agnoſcente vultũ plani rege ex inchoato protinus. Et mox paulo, Apelles inchoauerat aliã Venerem Coijs, ſuperaturus ẽt famam illam priorem inuidit mors, peracta parte, nec q̃ ſuccederet operi, ad p̃ſcripta lineamenta inuentus eſt. Infra, neque interpellatus prælijs, inchoata opera intermiſit oĩno. Omitto Victorini teſtimoniũ, qui non ſemel, ſed ſæpius affirmauit, duos tm̃ libros de Inuentione à Cic. ſcriptos: At libri ad Heren. ideo Cic. non ſũt, q̃ Quintil. id opus nuſq̃ citauit. Quam fortis ratio, & inſolubile argũm? Nemo certe in tanta virorum corona neſcit, multa fuiſſe & extare M. Tullij opera, quæ nunq̃ Fabius Quintil. nominauit. Quis neget? quali vero hoc Quintiliano propoſitũ fuerit, hoc Ora. inſtitutionũ inſtituti, Tullianos libros oẽs & ſingulos nominare. Si hanc ſibi Quintil. ſuſcepit prouinciam quoſcunque non nominauit, aſcititios adulterinoſq. iudicare par eſt. Quidni? Si nõ ſuſcepit, cur libros ad Heren. potiuſq̃ cæteros alios, quorũ nullam prorſus facit mentionẽ? Sed ſatis meminit Quintil. qui libros rhetoricos Cic. excidiſſe ait, & ab eo damnatos, & ab adoleſcente ſchola deductos, & ſi qua eſt in his culpa tradẽtis eſſe. Vnde aperte innuit quod ait Cic. in Rhet. ad Herenn. Illum ex Hermeos, & aliorum præceptorum ſuorum opinionibus, eos libros confeciſſe, quas regreſſit in commentarios. Sunt. n. inquit, velut re geſta in hos cõmentarios, quos adoleſcens deduxeras ſchola. Et ſi qua eſt in his culpa, tradentis eſt. Sed quo modo non fuerunt hi rhetorici libri Quintiliani t̃pibus? Si idem ait. de nomine Rhetoricæ agens, Denique cum M. T. etiam ipſis librorum, quos de hac re primum ſcripſerat, titulis græco noĩe vtatur, non titulo, inquit, ſed titulus. Cũ ſciret duas artes à Cic. ſcriptas, quo non fuerunt, ſi integræ clauſulæ, nedum verſus ad verſus, ad verbum apud eũdem inueniuntur? ſi multæ ſententiæ, & exempla, quæ ad literam ex ipſis Rhetoricis in Orat. inſt. tranſumpta ſunt? Quædam damnat ipſius operis præcepta, vt in quarto, de Partitio. Quapropter ne illos quidem probauerim, q̃ partitionẽ vetant vltra tris propoſitiones extendere. Quid ais Raphael? Ne huiuſmodi exemplis obſtrepam? Quid ais? Qm̃ non ego, inquit, hoc, ſed fateor. indeq. rationem certiſſimam elicio ad probandum, quod Rhet. ad Heren. minime ſit Cic. qm̃ auctorem Fabius nõ nominat. non taciturus, ſi Cic. illud eſſe opus putaſſet. Puerilis eſt mi Raphael, hæc ratio. Solet. n. cum aliqui Cic. opinionem damnat Fabius, aut veniam præfari, aut auctorẽ ſilere, Ciceronemq. diſſimulare. Vide in tertio. Satum, inquit, quidam dixerunt primam cauſarum conflictionem, quos recte ſenſiſſe, parum elocutos puto. non. n. eſt ſtatus prima conflictio: Feciſti, non feci, ſed q̃ ex prima conflictione naſcitur. Hoc ſi non immemores, non niſi in Rhet. de Inuent. legiſti, vbi talis eſt diffinitio ſtatus. Conſtitutio eſt prima cõflictio cauſarum, ex depulſione intentionis profecta hoc modo: Feciſti, non feci, aut iure feci. Non nominauit Cic. auctorem Fabius, ergo Rhet. de Inuentione libri non ſunt Ciceronis? Friuolam rationem, ridiculum argumentum. Quod ſi aliquid valeret ipſius Quintiliani auctoritas reijcit, cuius verba in ſecundo ſunt hæc, M. Tullius ipſis librorum quos de hac re primũ ſcripſerat titulis, græco nomine vtatur. Hæc, vbi de nomine Rhetorices, q̃ in illum transferentes ſũ oratricem tranſtulerunt aliqui. Si Cic. vnam arte quam veterem dicimus, & nõ duas, hoc eſt & veterem & nouam ſcripſiſſet nunq̃ tantus auctor Titulis, ſed Titulo dixiſſet, Nõ tu, q̃ oĩa peruertis, diceres Virg ſcripſiſſe libros titulis Aeneidos, aut titulis Georg. co℞, titulis ue Bucolicorum, ſed titulo. vnus eſt. n. titulus Aen. vnus Georgico℞, vnus Bucolico℞, non duo, non plures. Dixit Fabius Titulis, quia & Artis veteres eſt Rhetorico℞, & artis ad Herenniũ titulus eſt Rhetoricorum. Denique, inq̃t, cum M. T. ẽt ipſis librorum, quos de hac re primum, ſcripſerat, titulis græco noĩe vtitur, profecto nõ eſt verẽdum, ne temere videamus oratori maximo de noĩe artis ſuæ credidiſſe. Et notanter dixit Titulis, vt oſtenderet ſe non temere ipſi Cic. quamuis adoleſcenti, credere, qui non ſemel ea in ſcriptione fuerit vſus. Ait præterea A. Gell. 12. Noct. Atticarum ſcribere, ſe non comperiſſe quenquam ante Auguſti imperium eorum qui integre locuti ſunt, dixiſſe Barbariſmum, & in libris ad Heren. eſſe & barbariſmi & ſolœciſmi definitionẽ, ideo Cic. libros non cenſendos. Minimi certe ſtudij es Raphael, ſi nõ legiſti, aut nullius memoriæ ſi nõ te legiſſe recordaris, Gell. in 5. tradidiſſe, neminẽ aut latinum aut græcum, eo℞ qui facundi haberentur dixiſſe barbariſmum aut ſolœciſmum. Miror ẽt te non adduxiſſe, eundem auctorem ſcribere, Cic. abſtinuiſſe hac voce Nouiſſimus, vnde ſi in opere ad Herenniũ reperitur id nomẽ ſi alio in opere quod Cic. titulum habeat, ea eſſe ſubditiua, cum præſertim M. Varro ſcribat, quod extremum dicebatur, eo t̃pe dici cœptum nouiſſimũ, quo ſua memoria ſeniores tanq̃ nimis nouum verbum vitabant. Nam vt ibi cenſori acutiſſimo credamus, vt A. Gell. hallucinari minime videatur, affirmabimus, nec Rhetorica ad Herenn. nec epiſtolarum ad Brutum, ad Q. Fratrem, ad Atticũ, & ad alios, nec orationum volumina, nec Oratorem ad Brutum Cic. opera eſſe. In epiſt. n. ad Octauium hæc leguntur. Nam vt ordiar ab initio, & perducam ad extremum & nouiſſima conferam primis. Et in oratione pro Roſcio Comœdo. Itaque perbreui tempore, qui in nouiſſimus quidem erat hiſtrionibus, ad primos peruenit. In Oratore. Nec in hac modo re quæ ad vulgi ſenſum ſpectet, & ad aurium voluptatem, quæ duo ſunt ad iudicandum nouiſſima Sane in nouiſſimo errauit, non in ſolœciſmo, quo ego dicere oblitus eram, nõ in barbariſmo, quod dixit. Sic loquis? Eſto, ſi verum eſt, quod A. Gell. ſcribit, reſpõdere poſſum quod ante dictum eſt, ideo Cic. libros ad Herenn. ſubruſticos dixiſſe, ſi falſum eſt, non eſſe locum huic calumniæ, & vtroq; modo Ciceronis eſſe fatendum. Verum in nouiſſimo, vt in pleriſque alijs, longe à veritate aberrauit Gell. auctor alioquin præſtabilis. Si quidem & elegãtiſſimi & clariſſimi auctores ante Ciceronis ætatem, ante Auguſti tempora, barbariſmum & ſolœciſmum dixerunt. Nam Dionyſius Halicarnaſſeus eas voces protulit, & eo maior & antiquior Ariſtoteles his vſus eſt in Elenchis, vbi σολοικισμὸς, & σολοικίζειν verbum, & σολοικισμοὶ pluralis numeri legitur. & in alijs libris ſuis, vt in Poetica, in qua docet alijs & modo barbariſmum fieri q̃ a grãmaticis quos hactenus viderim, traditum ſit. Laertius Diogenes teſtatur, Chryſippum ſcripſiſſe tres libros de ſolœciſmis ad Dionyſium, & Theophraſtum

vnum,

rnum Strab. in 14. docet quo antiquitus à Græcis ea nomina cõficta fuerint his verbis. Nam Cares per totam Græciam errauerunt ſtipendium merentes. quare barbari ex illo ſunt appellati, ex quo in Græciam militarunt. Ac poſteaq̃ apud inſulas habitarunt, id multũ in eis eminuit: Inde in Aſiam profecti, nec ibi ſine Græcis viuere potuerunt. nam Iones cum eis ac Dores traiecere. Ab eadem quoq; cauſa barbariſmus dictus eſt. Eum. n. in his dicere conſueuimus, q̃ mali græciſſant, non aũt in his qui Carice loquuntur. Sic ẽt Barbaroloquos, & barbari ſermonis hoĩes, eos accipere debemus, q̃ male græca pronunciant. Carico aũt more Barbariſmum ad græcæ orationis artem tranſtulerunt, & ſolœciſmum, ſiue id nomen a Solijs ductum ſit, ſiue alio modo. Si ille & alij elegantiſſimi græcorum auctores barbariſmum, & ſolœciſmum dixerunt, cur non Latinis vti eis verbis licebit? Si Fabio Quint. & alijs illius ætatis inſigni doctrina, & eloquentia licuit, cur tandem non licebit Ciceroni, qui Latinæ linguæ pomerium protulit, q̃ Romanum ſermonem locupletauit, q̃ tot græca vocabula latina fecit, q̃ tot noua excogitauit, q̃ patrij ſermonis pater eſt? Non licet talibus nugamentis tu bonam, ne ſecus dicam, partem? Et q̃m modo Cornificio id vendicat opus, modo Virginio, modo Timolao, leuitatẽ hoĩs vel in hoc maxime perſpicitis. Virginij q̃dem opus eſſe minime poteſt, cum multa a Fabio eius dicta citentur, quę in Rhet. ad Herennium aut nõ ſunt, aut aliena ſunt. Fortaſſe, inq̃t, alia opera illius extabant: Tibi certe p̃ ſoeta ſſe ſides habenda, qui nullis viuentium, nullis defunctorum, ẽt magna auctoritate, & religione adiuratiſſimis teſtibus fidem habendam cẽſes. Cornificium auctorem eodem argumento eſſe haudquaquam poſſe conſtat, quanq̃ quod garris de eo, Amari iucundum eſt, ſi curetur ne quid inſit amari, ſine hoc adiumento vt ſuti le redarguere poſſum. Quid mi? quaſi non eadem ſæpius à pluribus dicantur ſcriptoribus, & non magis hic auctor quam ille allegetur, & non fallat homines aliq̃n memoria, vt quæ ſcripſerit Fabius, ego reminiſcar, non quæ eadem Cic. contra tu quæ Cic. ſcripſerit, recorderis, non quæ eadem Fabius, & non decentius ſit approbatum huius ſcriptoris opus, qualis erat ars Cornificij, cum preſertim Cic. contemporaneus ferme fuerit, & rhetor eminentiſſimos, quam damnatum illius citare, qualis eſt Ars noua. Timolao aſcribere Rhet. ad Herennium qui poteſt? qui poſt Fabium tot annos fuit. Cum confiteatur, multa ad literam tranſcripta à Fab. ex ipſis rhetoricis. Qui aſcribere poteſt? cum nemo eum de rhetorica facultate libros edidiſſe teſtetur. At Treuellius Pollio, non indiligens hiſtoricus, ſcribit Timolaũ vnum è triginta R. tyrannis, & grammatices, & rhetorices fuiſſe, peritiſſimũ. Quid inde? Nunquid ait eum artem rhetoricem ſcripſiſſe? Quot ſunt hodie eruditi qui nihil ſcribunt? Quot fuerunt qui nihil vnquam ſcribere voluerunt? Quæ iſtæc ſtultitiæ ſpecies? quod iſtuc temeritatis genus p̃ ſomnia ægri hoc & illud aſſerere, id & iſtud confingere, in nullo loco pedẽ ſiſtere, meras inanias, manifeſta mẽdacia imprudẽtia iactare anilia deliramenta effutire, latrare, & contra veterũ fidem contẽdere, nullo monumento, nullo rõnis colore, nulla vel vnius argumẽti firmitate, veritatẽ, vt aq̃ rabidi canes, effugere, & quod a Cic. ętate ad hunc diem creditum eſt, firmum, & habitum, ſummorũ grammaticorũ illuſtriumq́. ſcriptorũ ſnia receptum, auctoritate ſancitum, teſtimonio cõfirmatum, negare. Sunt libri rhetorici non modo qui ex oĩbus impreſſorũ officinis exierunt, ſed antiqui, ſed manuſcripti, ſed incorrupti quotquot ſunt in oĩbus bibliothecis publicis, & priuatis, hoc titulo M. T. Cic. libri Rhet. ad Heren. Titulus aũt dictus eſt quaſi titulus, eo q̃ facto nomẽ & memoriã tueatur auctoris, & ſi quis alterius opus eſſe cõtendat, veri opificis indicet nomẽ. Apud Ouid.

Legerat huius Amor titulum nomenq; libelli.

Non libello, & cognouit auctorem, cognouit & bella ſibi parari ille porro acutus vir ait. quod in quæſtione ſit, id ratum haberi non oportere. Facileq́. Timolaum rhetorem obſcurum in Tullũ. & Herẽnianum in Herennium in poſterioribus q̃ rudibus ſeculis fuerunt cõmutari potuiſſe. Cui nanque potius lib. de artis Rhet. ſcripti q̃ M. Tullio eloquẽtię parenti ab imperitis rudioribusq́. temporum infelicitate hoĩbus aſcribi debuerint? Quis eſt quæſo grammaticorũ, rhetorum, cęterorum ue ſcriptorũ ea antiquis a Cic. qui hoc in quæſtione poſuerit? qui ambiguũ vel vnico verbo fecerit? Nullus certe, & per tot manus doctiſſimorum virorum ad noſtra vſque t̃pa ſincerus titulus peruenit. An ſi, quę tibi dementia, & mihi foret, & dubium dicerem mihi eſſe, an Epiſtolæ ad Atticum Ciceronis eſſent. titulus ipſarũ epiſtolarum antiquiſſimus, & p̃ tot ſecula probatus, pro oĩb lo h̃retur? Sed per Deum, quẽ tituũ ſupponis? Timolai lib. Rhetorici ad Herennium. Vnde ſibi? A meo ingenio. Quem auctorem? Nullum. Quo argumento? Q̃m imperiti hoĩes facile mutare potuerunt Timolaum, & Herennianũ, in Tullium & Herennium. Fac prius conſtet, Herẽnianum ſcripſiſſe rhetoricam artem. & hanc, non aliam artẽ. Eſt mihi poteſtas, inq̃s, ex nomine ipſo, volo, iubeo, edico, impero, ita fuiſſe. Reg ij edictia, parere neceſſe eſt, Adulterinus ſit, index, qui fuerunt ia temerarij, qui peruerterunt? Cui? q̃n? profer, ſi potes? dixi, imperitos, & rudes immutaſſe. Qui ſunt iſti imperiti, & rudes? An Marcellus, Seruius, Priſcianus? an Hieronymus, Ruffinus, Auguſtinus? an Plutarchus? qui (vt videre eſt in hoc generãdę vetuſtatis codice manu græca ſcripto, quem Calphurnius rhetor, ſi quiſq̃ eſt hodie, ſummus, Sabellico huic nr̃o videndum ex Academia Patauina miſit) p̃ter Aretini Leonardi fidẽ. in nomẽclatura operum Cic. Rhetoricẽ ad Herennium ponit. Quę res, opinor, fecit, vt de hac re ſuã improbaret ſniam. Imperitiſſimi ſunt, hic & ille? Rudes, hic & illi? Taces? Si nõ ſunt, ſi hic & illi clariſſimi ſcriptores, Cic. id opus eſſe confirmant, ſi oẽs fere teſtimonia ex eo citant, q̃d contendendo inſanis? Ridiculam rem, & cachinno digniſſimã audite, excellentiſſimi auditores. Quid mutſas Regi? horum & omnium antiquiſſimorum, & clariſſimorum virorum auctoritatẽ tollendam. Satis imperioſe, vereq́. nõ regio, ſed tyrannico more. Memento te Venetijs eſſe, vbi regis nomen, ne dum tyrãni inuiſum, vbi a primis incunabulis vera dulcisq́ libertas viguit. Deiq́ munere vigebit, vigebitq́. in pp̃etuum. Neminem inuenies. q̃ tibi pareat. Sed & literæ ipſæ tibi obedire nolẽt. non. n. es tanti, vt p̃uertant tuo imperio, quæ à maioribus noſtris rectiſſime poſita ſunt, quæ ab eminẽtiſſimis auctoribus non ſub dubio inuolucro, ſed aperte affirmantur, qui quidem Cic ad Herenniũ allegantes, id eſſe Cic. opus clariſſime teſtantur Præterea cum Cicero a ſeipſo lib. j ad Herennium ducat exemplum tale Tul. hæres meus Terentiæ vxore meæ triginta pondo vaſorũ argenteorum dato quæ volet, poſt mortẽ eius vaſa precioſa, & cælata magnifice illa petit. Tullius ſe, quæ ipſe volet in triginta pondo et debere dicit, & reliqua eſt firmiſſimũ argũ, Cic. non alterius eſſe) p̃tinax iſte tergiuerſator contẽdit, hoc q̃dem argumento non modo non probari Cic. opus, ſed cõtra non eſſe, proculdubio ſibi demonſtrari. Nam M. Tullius aut nunq̃, inquit, aut certe dum adhuc puer eſſet, anteq̃ aut vxorem duxiſſet aut filios ſuſtuliſſe, Rhetorica ad Herennium ſcripſit. neque mihi fieri veriſimile poteſt, vt eos matura iam ætate compoſuerit libros, in quibus puerilia magis deprehenduntur errata, q̃ in his quos ſibi puero adhuc excidiſſe in proœmio de Oratore teſtatur. Nõ n. de Rhetoricis ad Herennium eo in loco Tullius loquitur, vt quidã omnia temeritate ſua peruertentes opinantur ſed rã, in qua Hermagoram fere eſt ſecutus, cuius duo tm̃ de Inuentione lib. extãt. Quare exemplum illud de Cic. filio vxoreq́. compoſitum, facile conuenit illi Rhet. ad Herennium ab alio q̃ Cic. fuiſſe conſcriptum. Hæc ſunt verba tua Raphaë? Annuit. Hęc ad verbum dixiſti? Etiam. Fatetur, Patres ampliſſimi, nõ q̃ velit verum fateri, à quo ſemper abhorruit, ſed quid hæc ad literam iam pridem ſcripſi, edidiq́. Attendite quæſo viri eruditiſſimi, ſobrietatem hominis illius. Prima balbutientium elementa puerorũ ſunt huiõi, vt ſciant dicẽdum eſſe, de Rhetoricis ad Herennium loquitur, ſed eos, vel ea, in quibus Hermagorã ſecutus eſt, dãnat. An iſte elementarius ſenex ait, Non de Rhetoricis ad Herennium loquitur, ſed eam, in qua Hermagoram ſecutus eſt, damnare videtur, Eam hoc eſt, rhetoricos libros, ſiue rhetorica, Quid facitis, ò Veneti magiſtri, ò triuiales, ò auditores, ſiue pædagogi? Cur ferulæ nõ ſubijcitis hunc ſexagenarium puerum? Si oditis eius linguæ vitia, cædite eum, ne Latinam linguam corrũpat. Sin amatis veteratorem iſtum, verberate, vt diſcat. Scriptum eſt enim. Qui parcit virgę, odit filiũ. Sed condonemus ei puerilia huiõi errata, quæ non tam ex craſſa, vt aiunt, ignorantia, q̃ ex deſperatione p̃petrauit, vt mille alios ſolœciſmos donauimus, & ſyllabas barbare p̃nunciatas ignouimus, quũ munus hic publice p̃tendi aſſequi nõ potuit. Quid illud, quod toties dixit, & ſcripto mandauit? Rhetoricã ad Herennium, in rhetorica ad Herenniũ. apud Quint. legit hunc ſermonẽ vel apud quẽuis elegantiſſimorum ſcriptorũ? Nemo niſi triuialis, & barbarus dicit, Cic. ſic ſcribit in rhetorica, in 1. rhetoricæ. Latini dĩt in Rhetoricis, in 1. Rhet. nã in plurali Rhetorica, ſignificãt libros de arte ipſa in ſingulari Rhetorica ſignat rẽ ipſam. Vnde Fabius ait, Non oĩa nos diſertes ex græco ſequi, ſicut ne illos q̃dem, quorũ ſuis vtique verbis ſignare noſtra voluerũt, & hanc interpretatione, oratoriã & oratricem pro rhetoricæ non minus duram eſſe, q̃ illam Plauti eſſentiam atque ẽt. Sed ne propriam quidem eſſe. Nam oratoria ſic effertur, inq̃t, vt elocutoria oratrix vt elocutrix. Illa aũt de qua loquimur rhetorice talis eſt qualis eloquẽtia. Sed & incõ

dita

dita hæc,& alia vitioſa verba atque ſenſa, temere quaſi deliranti bboriétia, permittamus blaterrare. ad rem redeamus. Acutum plane excogitauit argu͂, Ideo ſibi libros ad Herennium nó vide ri Cic. q̃ ante q̃ vxorem duceret, aut filios ſuſciperet, illos ſcripſe rit. Si Cic. non ſunt, quid hæc dicere attinet? ſi ſunt, aut parum, aut nihil attinet, præterquam ſi ariolum ſeſe oſtentare quærit, q remota ab omni hominum,& literarum memoria, ſi ſine teſtimo nio tam bene cognoſcat,& præterita vt præſentia videat. M. Tul lij in præfatione de Orat. verba prius legamus, deinde exponamus. Hæc ſunt ad literam: Qm̃ quæ pueris aut adoleſcentibus nobis, aut ex cómentariolis noſtris inchoata atque rudia exciderunt, vix hac ætate digna,& hoc vſu, quem ex cauſis tot tantiſq́; conſecuti ſumus,& quæ ſequuntur. Si correctio tollit, & emendat quod prius dictum eſt, Cic. cum ſcripſit hos,& illos Rhetoricos libros, adoleſcens erat. Si ignoras in adoleſcentia procreari filios, hominum naturam,& propagationem ignoras. Cum vero dicit Cic. Aut ex cómentariolis noſtris inchoata, atque rudia, videtur tibi de Rhet. de Inuentione, non de Rhet. ad Heren. loqui? Quãobré? Quid obmutuiſti? Ergo paulo ante (quod te fugiebat) docui: Ciceroné, cum ait Inchoata, ſentire de Arte veteri, qm̃ inchoata dn̄r, quæ ſunt à nobis incepta, non perfecta. Nunc indocebimus cum ait Rudia, de arte noua intelligere, ſi quidem rude opus dicimus, quod ad calcem deductum eſt, nondum tamen perfectum, quod non expolitum, caſtigatumq́., neque vltimam manum ſenſit. Hoc latiniſſimi cuiuſque ſcriptoris vſus docet,& latinæ linguæ anchora, hoc eſt auctoritas veterum comprobat,& vocabuli proprietas ſignat. Ouidius Naſo de libris Metamorphoſeon, quos in correctos fuiſſe, & inemendatos ac imperfectos teſtatur pluribus locis, inquit.

Vel quòd eram Muſas, vt crimina noſtra peroſus,
Vel quòd adhuc creſcens, & rude carmen erat.

Et quæ ſequuntur, vſque ad illud:

Quicquid in his igitur vitij rude carmen habebit,
Emendaturus, ſi licuiſſet, eram.

Verſus ſunt vulgatiſſimi. Barbarus Hieronymus in Abdiam, q̃ inchoata de Rhet. de inuentione. q̃ rudia de Rhet. ad Herennium dixerit Cic. his verbis innuit: Dicit,& Tullius ſuus, adoleſcentulo ſibi inchoata quædam,& rudia excidiſſe. Si hoc ille tam de libris ad Herennium, q̃ de Rhetoricis, quos ego vel perfectiſſimos puto, ad comparationem ſenilis peritiæ dicere potuit,& reliqua. Quid muſſas? Illud, Ex cómentariolis nr̃is, quo numero accipis? nóne in plurali? Quo ſenſu? nóne pro Quintiliani ſententia? q̃ hos cómentarios è ſchola eduxerit, vt diximus. In Rhet. de Inuétione imitatus eſt Cic. Hermagoram, vt te fateris. è ſchola non eduxit illos. Hic nullum tibi cauillationis confugium relinquitur. nam (vt oés ſciunt,& ipſe Cic. fateatur) in Arte veteri antiquos, eoſq́ græcos ſecutus eſt auctores, quos in ſecundo eiuſdem operis commemorat, præter Hermagoram, nullo pacto poteſt de eo intelligi quod è ſchola eduxerit. Sequitur ergo, quod libros ad Herennium ſcripſerit, qui ſibi ex cómentariolis, hoc eſt exceptionibus ſcholaſticis compoſiti exciderunt. Ex conuenit vt ſupra tetigi, cum illo quod in his eſt ſcriptum libris de Hermete, ſiue Hermeſte præceptore ſuo quem præfatus eſt auctorem. Id quod declarant ſequentia Ciceronis verba. Vix hac ætate digna, & hoc vſu, quem ex cauſis tot,& tantis cóſecuti ſumus. Tu, inquit, ò Q. frater, cenſes,& affirmas, ea quę de arte rhetorica adoleſcentibus nobis exciderunt ex cómentariolis ſcholicis, vix digna hac ætate matura, in qua ſumus, & hoc vſu, quem ex aſſidua exercitatione in tot,& tantis cauſis conſecuti ſumus. Dixiſſet Cicero vix digna eſſe quæ ſcripſit adoleſcens, ſua ætate,& auctoritate, de Arte veteri, in qua de Inuentione tm̃ tractauit. Abſit hæc à nobis, vt credamus, dementia, abſit, vt huius ſermonis,& inſcitiæ notam Cic. iam ſeni inuramus, cum ipſemet in 2. Rhet. reliqua rhetorices præcepta ſe deinceps ſcripturum polliceatur, neque eis tamen libris quanquam addidiſſe, vt ante diſſeruimus, conſtet. Nemo métis cópos ambigere poteſt, eum ſcripſiſſe non modo reliquas partes, prout pollicitus eſt, ſed, & omnia Rhet. præcepta in libris ad Herennium, quæ quidem vix ætate digna,& auctoritate ſua dicit in lib. de Oratore. in quibus ſtrinxit Antonij,& Craſſi de oratore ſuias, vt alij oratorij libri alias,& varias de arte rhetorica præceptiones continent. Ipſe Cicero nóne ait, cum biennium verſatus eſſet in cauſis, ſummq́. nomen in foro celebratum, foret ſeſe Athenas conceſſiſſe.& philoſophiæ ſtudium ſemper cultum nunquam deſeruiſſe? id quod cum eius operis procemio plane cóuenit, quod etiam reſpódet de familiaribus negocijs his quæ in Epiſtolis Orationibus, Tuſc. quæſtionibus ceteriſq. libris ſuis frequentiſſimis ſcribit. Quid torqueris Raphaël? vis tibi concedá familiare vxoris,& filij exemplum ita poſitū eſſe, vt hoc? Q. Cæpio quippe id ẽpt, vt alia quoque, quæ in cauſa nihil valente, ſiue ficta ſiue, ex hiſtorijs ſumpta? Concedo ea lege, vt ad vnum quod te interrogabo, reſpondeas. In libris ad Herennium, nóne dixiſti exempla eſſe de Ciceronis orationibus ſumpta? Rn̄de, aut ſcriptū tuum,& ipſa exempla proferam. Et dixi,& ſcripſi,& hoc verum eſſe fateor. Si hoc verum eſt,& fateris, lege homo quartū eiuſdem operis procemium. Quid in lapidem factus taces? Vides ſtupide cenſor, quid dicit, ſuis ſibi vtendum exéplis potius quam Catonis, Gracchorū, Lælij, Scipionis, Galbę, Porcinę, Craſſi, Antonij? Si ſuis exéplis vtendum probat,& Ciceronis adducit exépla, non Cicero ipſe auctor eſt? non eſſe adhuc tibi auctor videtur? Rurſus ſi alius eſt auctor, dic cur Ciceronis nullam fecit mentionem. Vnde quęſo magis q̃ a Cicerone ars ſumenda? vnde magis quàm à Cicerone auctoritas petenda? vnde magis quàm à Cicerone exempla oratoria adducenda? Quis rhetor melior? quis præſtantior orator? qui rationis dicendi accuratior locupletiorq́. magiſter allegari poterat? quæ opera ſtudioſius illi legenda, quam oratorij Ciceronis libri, de quibus quantum ademptum fuerit, tantundem de ſui nominis,& ingenij gloria adimi ipſe voluit, quanque eiuſdem orationes de quibus ipſe ait. Nulla eſt enim vlla in genere laus oratoris, cuius in noſtris orationibus non ſit aliqua, ſi non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. Pudet me, Deum teſtor, viri eruditiſſ. iſtius præſtigias, & nænias refellere, neceſſe tamen eſt, pertinacis hominis ceruice aliquantiſper deprimere, ne ſua imperitia teneras mentes imbuat,& à Tulliana lectione auertat. Et quis eſt non à literis, ſed ab humano ſenſu ita alienus, qui potet auctorem Rhetor. ad Herennium, quiſquis ſi antiquiſs. illos,& duros oratores, multoq́. inferiores voluiſſe nominare, vnum vero omittere Ciceronem? qui lux eſt doctrinarum omnium, parens eloquentiæ, rhetorum omnium quam apud Græcos pariter,& Latinos fuerunt, ſunt, & futuri ſunt optimus maximusq́? ſcilicet,& Cic. melius eſt omiſiſſe, omiſiſſe omnes Cic æquales,& æmulos, Hortenſium, Philippum, Cæſarem, Saluſtium, Pulionem, quis credat eum auctorem non Ciceronem voluiſſe, non poſt Ciceronem quempiam alium adducere? Faceſſat hæc non ſcientia, ſed vecordia tua Raphaël, faceſſat, nugæ ne iſtę quiſquiliæq́. tuæ, in adoleſcentulorum mentes repant. Confer bone vir, præcepta illa de Inuentione, cum præceptis ad Herennium videbis ſæpiſſ. eadem eſſe ijſdemq́ verbis in eiſdem clauſulis poſita. Confer Herennij nomen cum illis qui tempore Ciceronis fuerunt, deprehendes illum Ciceronis neceſſarium familiarem ne fuiſſe. qui Herénius, is ne fuerit, cuius meminit Prope. an cuius lib 9 Gel. neſcio. Sed ſi coniecturæ iudicare licet, eū reor potius, cuius ipſe Cic. in Orat. Cæciliana facit mentionem. vbi familiarem fuiſſe illum ſuum, ingenioq́ & dicendi gn̄e præſtantem oſtendit. Hunc an alium ad Atticum (vt ſunt hominum ingenia,& voluntatum mutationes) flagitioſum,& temerarium vocet, vos videritis. Satis eſt mihi illius retundere inſolentiam q (vt ſolet omnia temere,& negare,& affirmare) aſſeruit, nō fuiſſe quenq̃ Herennium, q familiaris fuiſſe Ciceroni vſquam memoretur. Patet iam tibi Nouam quam dn̄t artem, Cic. eſſe? An adhuc quæris nodum in ſcirpo? Adhuc argm̃ quæris certum? Certiſſimum dabo. Certum vis? Certo certius dabo. Vide in 1. ad Herennium lib. quid dicit, vbi de inſinuatione agit. Adhuc quæ dicta ſunt arbitror mihi cóſtare cum ceteris artis ſcriptoribus niſi quia de inſinuationibus noua excogitauimus, q̃ eas ſoli nos præter ceteros in tria tpa diuiſimus, vt plane certam viā, & perſpicuam rationem exordiorū haberemus. Hæc nóne ſera ad verbū excepta ſunt ex Rhetoricis de Inuétione? Si inficiatis, audi. ſi legere piger, ipſe legam. Nunc inſinuationes quemadmodū tractari cóueniat, deinceps dicendū videtur. Inſinuatione igitur vtēdū eſt, cū admirabile genus cauſę eſt, hoc eſt (vt ante diximus) cum animus auditoris infenſus eſt. Id autē tribus ex cauſis maxime fit, ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædā turpitudo, aut ſi ab his qui ante dixerūt, iā quiddam auditori perſuaſum videtur, aut ſi eo tempore locus dicendi datur, cum iā illi quos audire oportet, defeſſi ſunt audiendo. Non eſt hoc argm̃ firmiſſimum? Eſt, quia taces. Elinguis factus es, q prius bilinguis. Paterne iam Rhetoricos ad Herénū Ciceronis eſſe? Audebis amplius cótendere negare, tergiuerſari? Scriptor alius nunquā ſe primū faceret,& ſolum auctorē eius rei, q̃ a Principe Rom. eloqui, à rege eloquentiæ latinæ ſcripta fuiſſe tot annis ante. Poſſem infinita alia huius gn̄is adducere, qbus ſole clarius oſtenderem, Rhetoricos ad Herennū libros non eſſe cuiuſquam niſi Ciceronis ſi de hac re quenq̃ veſtrū ambigere viderē, & non potius cupere de ſorditate pnūciationis Regiæ audire, qua barbareſcūt iam hi parietes,& marmora: &c.

ABROGARE 26
Abſoluta conſtitutio 13
Abſolutio 104
Abuſio 79.79
Accuſator quibus in impulſione locis vtatur 118
Accuſatoris locus proprius 84
Accuſationis, & maledictionis differentia 39
Ad domum 87
Adiunctio 74.75
Aduerbia inter 58
Aduerſarij in oratione quando interrogandi 43
Aegritudo quid 37
Aerarij ac fiſci differentia 15
Aetas qui ſecernatur 99
Aetates quid deceat 71
Affectio quid 134
Affectus animæ 45
Affectũ ſpẽs πάθος & ἦθος 42
Agnati 15
Agnominatio 92.73
αἴτιον quid 17
Alacris qui 35
ἀλληγορία 79
Ambiguitas 27
Ambiguitas cur inueniatur 27
Ambiguum quid, ac ſcripti ambigui exemplum 14
Ambiguum ſcripti, & ſniæ 27
Ambitio quid 36
Amicitia 47.133
Amplitudo ibid.
Amplificatio 81.43.53
Ciceroni indignatio, Græcis αὔξησις 43
Amœbœos 89
Amphibrachys 88
Amphimachus ibid.
ἀνακεφαλαίωσις quid 41
Anadiploſis 75.88
Anaſtrophe 75
Anima vnde nata & quid ex ea naſcatur 37
Animal quid 99
Annominatio 72
Antamœbœus 89
ἀνταπόδοσις 70
Antanapæſtus 89
Anticyprios ibid.
Antigraphe 80
ἀντίθετον 71
ἀντίθετος definitio 25
ἀντιμεταβολή 70
Antipaſtus 89
Antiquorũ verborũ figuræ 88
Antiſtrophos 89
Appendix in Herẽnianam rhetoricam 87
Approbatio coniecturalis conſtitutionis 83
Appetere 48
Argos 27
Arguere 33
Argumentum 89.108 & 23. & vnde habeat originem 23
Argumentum. & argumentatio differunt 18.33
Argumentorũ duo genera 97
Argumentorum expoſitio 33
Argumẽtorũ pedes quales 88
Argumẽtorũ quatuor ſpẽs 33
Argumentatio vitioſa quæ 36. eius genera 36.37
Argumentatio quatuor modis conſtat 35
Argumẽtationis inductio ibi.
Argumẽtationis vitioſę gña 36
Argumentationum vitioſarum cognitio 36
Argumentationũ duæ ſpẽs 33
Argumẽtationum vitioſarum duo genera 36
Arteria quid 52
Articulus 71.74
Aſſumptiua conſtitutio 13
Aſſumptiuę conſtitutionis partes 15
Aſsũptiuę q̃litatis diuiſio 100
præcepta 125
ἀσύνδετον 72
Attẽtos quomodo habebimus auditores 4
Attineo, & pertineo 2
Atrox vnde compoſitum 38
Auaritia quid 36
Auaritiæ proprietas 37
Autum 76
Auris auricula 65
BAcchius 88
Bachicoricos 89
Barbari vnde dicti 68
Barbariſmus quid 67.68.97
Barbariſmi, & ſolœciſmi diſcrimen 68
Barbariſmus in temporum dimenſione ibid.
in ſcriptura ibid.
in conſonantibus 61
in aſpiratione 68
in diphthongo ibid.
Beneficium vbi collocandũ 74
Beneuolos quomodo habebimus auditores 4.102
Belli, prœlij, pugnæ, & certaminis differentia 64
Boni oratoris exemplum M. Antonius 62
Breuitas 82.84.86.104
Brutum vocabulum vnde deductum 38
CAius Carbo 59
Calleo verbum quid, ſignificet 84
Callidus qui dicat, & vnde 49
Carmẽta Latinis lr̃as dedit 67
Carminis, & numeri dr̃ia 88
Caſus definitus 14
Caſtus, & pudicus quid differant 21
κατάχρησις 79
Cauſa 96.97
Cauſa cadere quid 18
Cauſa coniecturalis 19
Cauſa rationalis 28
Cauſarum conſtitutiones 13
Cauſarum diuiſio 12
Cauſarum genera 22.100
Choragium quid 83.83
Choriambus 89
Circuitio 78.80
Ciuilis initio 95
Cœnaculum 15
Clementia 87.136
Cognitionem dare 30
Cohortatio 53
Collatio 21.107
Comitium vnde dictum 29
Commoditas 1
Commoneo te huius 77
Compar periodi genus 72
Comparatio 14.30.100
Comparatio aſſumptiua 30
Comparationis, & conceſſionis differentia 16
Compẽdium vnde dictum 35
Compenſatio 125
Cõpenſationis præcepta 124
Complexio quid 70.73.106
Complexio vitioſa 42
Comminiſcor quid 24
Commiſerationis breuitas 43
Commoditas quid 1
Commemoratio 83
Commune quid 7.107
Commune, & vulgare quid differant 7
Commutatio 73.74.75
Commutabile exordium 5.7
Compar 72.74
Comparabile 107
Comparatio 14.30
Compoſitio quid, & quando conſeruetur 67.69
Conceſſio quid 13.14.98
Conceſſio criminis 31
Conceſſionis partes 96
Concio vnde dicta 14
Concluſio 73.3.106.74
Concluſio ſimplex 107
Concluſione vbi vtendum 44
Concluſionum partitio 42
Conduplicatio 73.74.75
Confirmatio 3.105
Confirmatio vitioſa 39
Conflare 22
Conformatio 10.85
Confutatio 12
Coniunctio 73.74
Coniecturæ argumenta vnde ſumenda 120
Coniectura tempora tria ibi.
Coniecturalis quæſtio, & iudicatio 118
Cõiunctio verborũ ordo 89
Coniunctum quid 99
Conqueſtio quid 43.53
Conqueſtio defenſoris 127
Conſecutio 23
Cõſecutio coniecturalis ibid.
Conſideratio 100
Conſolari amici potius, quàm oratoris 96
Conſuetudinis ius 89
Conſul vnde dictus ibid.
Conſilium quid 20
Conſtitutio quid 13.97.99
Conſtitutio abſoluta 15
& q̃d ab aſsũptiua differat 15
Conſtitutio vtrum pars an genus 97
Conſtitutio ſimplex 16
coniuncta ibid.
aſſumptiua ibid.
definitiua 122
generalis 124
iuridicialis 125
Conſtitutionis genera 33
Conſtitutionis definitio 97
Cõſtitutionis legitimę ptes 24
Conſtitutionibus inuẽtis quo modo vtendum 16
Contentio 70.53 83
Contentionis exemplum 58
Contentionis ſpecies 74
Continentia 46.135
Continuatio 53.71.74
Contrariæ leges 26
Contrarium 75
Controuerſia vnde naſcatur 11.13.13.15.
de cõtrouerſia quæ in ſcripto verſatur 129
Controuerſiæ quæſtio 16
Ratio ibid.
Conuerſio 70.73
Conuitium vnde dictum 39
Copia 8
Corporis motus 54
Corporis geſtus duplex 97
Correctio 73.73.75
Credibile 105
Crepitus, & ſtrepitus quid differant 23
Criminis remotio 100.126
relatio 100
tranſlatio 31
Cumſque 77
Culeus quid 16
Culpæ in hoiem tráſlatio ibi.
Culpæ in rem tranſlatio ibid.
Cupiditates vnde ſuſcitenẽ 37
DActilus 88
Damnum vnde dictũ 18
Defenſor qui crimen remouere debet 120
Defenſoris à pſona loci ibid.
Defenſoris loci ibid.
Deficientes figuræ 88
Definitio 73.73.25.132
Definitionis vſus 28
Definitionum genera 15.28
Definitionis, & deſcriptionis differentia 98
Definitiua conſtitutio 97
Definire quid 1
Deliberatio quid 96
Deliberationis rei natura quando faciat 47
Deliberatiui generis officia ac finis 44.45
Deliberatiuum genus 96.31
Demetrij Phalerei oro 64
Demonſtratio 83 84.86.53
Demonſtrationem à rhetorices materia tolli 78
Demonſtrationis exempli 53 eius finis 99
Demõſtratiuæ partes duę 134
Demonſtratiuum genus 3.49
Dominatio 28.96
Denominationis ſpecies 80
Deprecatio q̃d 11.96.126.128
Deprecatiõis pcepta 125.128
Derogari quid 26
Deſcriptio 81.83
Deſtino 16
Detrimentum, & intertrimentum quid differant 28
Deum Pythagoras quem dixerit 87

Dicendi

Dicendi tria genera & horum naturæ proprium 64
Dictio 97
Dignitas quid 53.50.67.133
Diligentia vnde fiat 57
Diminutio 81.81
Diſceptatio 97
Diſciplina quid 96
Diſiunctio 73.73
Diſſolutio 74
Diſpoſitio quid 1 97.51.67
Diſpoſitionum genera 51
Diſtributio 81.83.53
eius partes 83
Diuiſio 1.50.81.82
Diuiſionis commoditas 50
Diuiſio vera memoriæ lumē 57
Diuortij & repudij dria 35
Dociles quomodo habebimus auditores 101
Docilitatis ſpecies 1
Dolus 45
Doli mali media verba 30
Dominandi cupiditas & ambitio quid differant 92
Dubitatio 73.74 75
Dubium genus 3
Duellum vnde dictum 61
Duci 75
Effictio 82.84
Elegantia 67
Elocutio & eius figuræ 1.63
Elocutionis præcepta 63
Elocutio quibus exornari debeat ibid.
Elocutio vnde conſtet ibid.
Elocutiōis ex ordine fruct⁹ 43
Elocutiō 3 vitia quō vitāda 65
Emungere 83
Emphaſis 88
Endia & formæ eius ibid.
Enthymema 34.71
vnde naſcatur 41
Enumeratio 43.106
Eo 1
Epicherematis & Enthymematis, & Syllog ſnt interpretatio mixtum 18
Epicherematis prima pars vt reprehendatur 42
Epilogus quales deſiderat pedes 89
Epitritus ibid.
[illegible] quid dici poſſit 74
Equidem 87
[illegible] 54
Error de Cic.opere ad Her.17
Et ſi quanquam 1
Exclamatio 70
Exclamationis ꝓprietates 74
Exemplum 83.84.17
Exempla vnde ſumenda 63
quid complectantur 83
Exornationē à rhetorices materia ſeparari 96
Exortationem in rerum generibus poni ibid.
Exilium quid 40
Exilium quid olim dictum 35
Exordium quid 2.100
Exordiorum genera 4.6
ſpecies 30. vitia 7.101
Exordiū vulgare ſeu vitioſū 5
de exornatione vitioſa 41
Expecto 8
Expeditio 74
Expolitio 82.83
Expoſitio qd, eiusq. decor 12
Expoſitio vitioſa 36
Expoſitionis vis 37
Extrarium, & extraneum quid differant 15
Fabula quid 8.9
Facile & difficile 53
Facinus & flagitium quid differant 21
Facultas 120
Facultates 109
Facultas rhetoricæ quibus rebus comparetur 96
Facultatem rhetoricam tribus conſtare ſcientijs 88
Factum quid 98
Factoꝝ ꝑ tpa enumeratio 135
Ferè & oē cum ſuperlatiuo 44
Finis 95
Finitimi ſta us tractatio quadruplex 126
Firmamentum quid 100
Fidentia 47.133
Figurarum diuiſio 88
ordines quot 72
Flagitij ac facinoris dñia 46
Flagitium & dānum facere 66
Folliculum lupinum 17
Fortitudo 46.47.133
Fortunæ natura 38
Fragor quid 23
Fremitus quid ibid.
Frequentatio 83.82
Fortuna an facto q̄ fiūs fiāt 38
Fortuna quare dicatur cæca & bruta ibid.
Forum vnde dictum 29
Fur vnde dictus 39
Galli ſignificatio 34
Galli vnde dicti 78
Garrulus 27
Generalis conſtitutio 98
Genera cauſarum quinq; 100
Generis controuerſia 98
Generis triplex ſignificatio 98
Gentiles qui 15
Genus deliberatiuū 45.96.132
Genus demōſtratiuū 43.13 96
Genus iudiciale 1 96
Gloria 47
Gradatio 78.79
Grammaticæ partes 97
Grammaticæ aliud quam Latine loqui 97
Gratia quid 29.124.133
Grauor verbum 28
Graue dicendi genus 64
Guerra 68
Habitus quid 134.105
Heres mandati 36
Hereditatem cernere 83.84
Hermagoras à Cicerone improbatur 96
Hio verbum,& eius vitia 69
Hiſtoria quid 8.9.10 103
Hiſtoriam numeroſam eſſe debere 89
Homo vnde conſtet 46
Honeſta res 45
Honeſtatem Stoici ſolam eſſe bonum affirmant 97
Honeſtum genus 2
Humile genus ibid.
[illegible] 29
[illegible] ibid.
Hyle quid 37
IAMBVS 88
Idea quid 37
Idoneus 48
Ignotus 51
Ignoti 86
Imago 83.84
Imitatio quid 1
Impelli 75
Impium, & nefandum quid differant 64
Imprudentia quid 31
Impulſio quid 19.116
eiuſdem amplificatio 19
In oratore requiſita 1
Inciſim dicere 89
Inductio per interrogationem à ſeipſa diſſidet 34
Inficiatio quid 17
Infirmatio rationis 101
Infirmādæ impulſiōis loci 119
Inſinuatio 101
Inſinuatio quid differat à principio 4
Inſinuationis tria tempora 4
Inſinuatio qñ vtendam 101
Inſinuationis tractatio 4
Inſtitutio artis orationis 51
Intendo 78
Intellectio 78.79
Interrogatio 70
Interrogationis explicatio 74
interrogatio figurata grauis 70
Interpello, & interpollo quid differant 27
Interpretatio 74.75
Inuentio quid 97.2
Inuentionis partes 3
Inueniendi genera duo 100
Iocatio 53
Iræ & iracundiæ dñia 119
Ironiæ ſpecies 29
Iudicatio 18.100
vnde naſcatur 16
Iudicatum quid 29.107.125
Iunctura verborum quales habeat figuras 88
Iudicialis cauſa quid 96
Iuridicialis conſtitutio 98
Iuſtitia duplex 46.eius vitiū 46
definitio 26.133.partes 46
Ius naturæ 46.29 124
Ius conſuetudinis 124
Iuris conſuetudinis gña 29
Ius omne conſtet ex tribus 29
Latinitas 67 68
in Latino ſermone vitia duo 68
Latini vnde dicti 67
Laudabile 36
Laus duobus modis intelligitur 47
Laus, & laudatio differunt 25
Laudis commoditas 48
Laudabile, & honeſtum 47
Lex 3
Legis proprietas finis 13
Legitima conſtitutio in quot partes diuidatur 13.14
Libido 20
Libripendes 19
Licētia quæ [illegible] dr̄ 81.83
Lis,& iurgium differunt 65
Litigioſe arguēdi modi duo 36
Locus 22
Loci communes 43
Locorum communium decem præcepta 43
Locorum communium duo genera 29
Locus ab argumentis, & contra argumenta 24
à quæſtionibus, & contra quæſtiones 24
à rumoribus & contra rumores 24
à teſtibus,& contra teſtes 24
Locus cōi ſcripti & ſniæ 26
Locutionis figura 88
Loqui & dicere q̄d afferant 1
Lucretij locus 96
Luxuria quid 36
Machinor verbum vnde 35
Magnificentia 133.134
Maieſtatem minuere 28
Malleoli varia ſignificatio 15
Maleficij amplificādi ratio 43
Manuum geſtus 54
Materia 95
Materiæ explicatio 37
Materiei intemperies 37
Maturare quid 16
[illegible] 89
Membratim dicere 89
Memoria q̄d 2.54.97.90.133
in qua corporis ſede quieſcat 54
Memoriæ exercendæ inſtitutio 56
[illegible] 70
Methodicæ partes 68
Metrum quid 88
Mimus quis 85
Miſericordiæ cōmouendæ modus 43
Modeſtia 46 45
eius partes 45
Modus, eiusq. partes 12.106
Mos 3
Motus corporis 54
Mouendæ miſericordiæ exempla 43
de Mundo variæ opiniones 90
Multa vnde dicta 14
Narratio 29.102.53
Narratio breuis 8.102
Narratio dilucida 9
Narratio aperta 103
Narratio probabilis 103
Narrationis genera 3.102.8.
modi 39
Species 2.9
Naturæ ius 29.124
Naturalis locus 132
Negocialis conſtitutio 98
Nemo 75
Neptunus vnde dictus 66
Nex 76
Nominis controuerſia 97.98
Nominatio 78.80
Notatio 83.84
Nouationis figura 88
Nubere,& Nuptiæ vnde dicantur 66
Nugatoriū arguēdi genus 36
Numerus quid 88
quo loco adhibendus ibid.
Obſeruantia 46.124.133
Occaſio quid 12.106
Occupatio 73.75
Odij mouenda exempla 43
Officium quid 3 95.130
eius partes 2.47
Officium oratoris 3.2.95
Officium diſtributio 47
[illegible] 72

ὁμοιόπτωτον 27
ὀνοματοποιΐα 78.80
Opinio dupliciter decipit 16. 119
Opus 76
Oratio longa quomodo edicẽda 46
Orationis & dictionum figuræ 88
Orationis membra 71.74
Orationis oratoriæ figuræ 63
Orationis partes 33.160
Orõnis repetitio cauenda 43
Oratione hærente nihil deformius 53
Orandi rõ quibus constet 2
Orator qualis esse debeat 96
Orator optimus 33
quid præstare debeat 64 66
Orator qbus necesse habeat 2
Orator quis dicitur 1
Orator officium 3.2.96
Oratoris eloquentiam quæ admirabilem faciant
Oratori duo maxime necessaria 96
Oratori quæ disputanda 88
Oratori duo necessaria 96
Oratoris orõ alijs vt placeat non sibi ipsi 42
Oratorius numerus 88
Ordinis consideratio 99
ὁρισμός 72
PActum quid 29.125.133
Pago verbum 29
Παρρησία 73
Palimbacchius 88
Par quid 30.125.133
Παράλειψις 73
Paralogismorum species 36
Παρονομασία 72
Parricidarum supplicium 16
Partitio 104
Partitionis exemplum 12
Patientia 46
Patronus, aduocatus, procurator, & cognitor quid inter se differant 28
Pædagogus vnde dictus 65
Pæon primus 88
secundus ibid.
tertius 89
quartus ibid.
Peculatus vnde dictus 14
Pedes orationis 88
Pedes quatuor syllabarum ib.
Percontor 25
Percunctor & interrogo quis differant 25
Περίοδος 71
quot partibus constet 89
Περιόδων genera duo ibid.
Περίφρασις 78.80
Permissio 73.74
Permutatio 79 79.80
Permutationis, siue allegoriæ species 80
Personæ attributa 134.135
Perseuerantia 133
Pietas quid 46.124
[illegible] 9
& species eius 88
[illegible] 70.74
Poema quid 92
Pœna 1
[illegible] 73.64
Pondo 14
Potentia 47
Potestas 118
[illegible] qui 33
Practice thesis 95
Præstilio 73.74
Præscribere 22
Prætor qui olim dicebatur 16
Principium quid in oratione 3.101
Principium, & insinuatio quomodo differant 4
προσωποποιΐα 70
Probabile 118.107
in Probatione quid potissimũ spectetur 20
Profanum quid dicatur 22
Promethei fabula 62
Pronominatio 78.80
Pronunciatio 1.90.52
Pronunciationis modulatio & vis 52
πρόληψις 3.7
πρόσωπον 134
Proprietas quid 67
Prouidentia & eius partes 46 133
Prudentia quid 45.47.133
Prudentię partes 45
Publicum & cõmune quid differant 22
Purgatio quid 13.15
Purgatio tripliciter fit 126
Pyrrhicius 88
QVadruplatore 39
Quæstio 96.98
Qualitas verborum 88
Quantitas verborum ibid.
Quæsitor 24
Quæstio quid 96.96.97
Quæstionum duo genera 24
Quæstores vnde dicti 15
RAtio 100
Ratio ciuilis 95
Ratio sa vitiosa 38
Infirma ibid.
Vana ibid.
Ratio & industria quid 51
Rationalis status 15
Ratiocinatio 20.71.108.119
Ratiocinationis varia nomina 15
quid ex Ratiocinatione constet 15
Ratiocinationis loci 119
Ratiocinationis proprium 74
Ratiocinatiua constitutio 15
Realis constitutio 97
Recitatio quid 26
Rectum 45
Rheda 68
Rhetoricæ artis partes 95. 96.99
Rhetoricæ facultatis quis auctor 33
Rhetoricę genus & species ib.
in Rhetoricæ cõstitutione quoe considerentur 69
Rhetoricæ materia, & eius partes 33
Rhetoricæ totius breuis summa 33
Relatio criminis 98.100
Religio 12.36.131
Religiosus dies 36
Religiosus vnde dicti ibid.
Religiosum 107
Religiosum nefas 36
Remotio criminis 33.98.16
Remoro & remoror 16
Renouatio, & Redintegratio quid differant 44
Repetitio quid 70.73
Repetitionis species 73
Reprehensio 114
Reprehensio omnis tribus modis fit 42.119
Res quid 98
Res quę in mũdo aguntur, tantum decem esse 98
Rei remotio 126
Rei & facti differentia 98
Rerum genera 4
Rerum initia quæ Plato dixerit 37
Rogo, Interrogo, Sciscitor qd differant 25.26
Rumor vnde dictus 21
SAluator 68
Sancio verbum 26
Sapientiæ diffinitio 46
Sapientia & prudentia quarum rerum dicantur 46
[illegible] 29
Scaphæ quid sint 14
Scriptum 100
Scriptum, & sententia quomodo infirmentur 28
Scripti & voluntatis constitutio, & eiusdem discrepantia 13
Scriptionis genera quinque 100
Semissis quid 14
Sequendus 87
Sermo quid 53
Sermocinatio 83.85
Sermo quibus constet 56
Sententia quid 71
Sententiæ genera 74
Sicarius 39
Significatio 83.85
Signum 21.107
Similitudo 82.83
Similiter cadens 72.74
Similiter desinens 72.74
Simplex 109
Singularis quid 22
Solarium quid 95
Solea quid 15
Solœcismus 68.97
Solœcismi expositio 68
Solonis responsum de parricidis 64
Sonus & Sonor quid 23
Sonitus quid 23
[illegible] 68
Spatium 21
Spes 22
Spondeus 88
συλλογισμός 97
Stare ab aliquo 61
Status coniecturalis 14
Status definitiuus 15
Status tres 33
Stridor quid 23
Stoici honestatem solum bonum dicunt 96
Studiosum 77
Studium quid 96.110.134
Subiectio & eius species 72.74
Substantia 98
Superlatio 78.79.80
Superstitio & superstitiosi vnde dicti 36
Suspicio 1
Suspiciones vnde soleant exoriri 20
Syllogismi & epicherematis differentia 35
Syllogismi diffinitio 34
Syllogismi partes 34
Silua quid 37
συνεκδοχή 79
TArpeij varia signatio 78
Taurus quid 27
Tẽperantia, & eius partes 46
Tempus quid 22.106
Tempori quid subiectum sit 22
θέσις duplex 96
Titus Gracchus 59
Traductio 73
Transcribere 59
Transgressio 78.79
Transitio 73
Translatio 28.79
Translatio constitutionis 28
Translatio criminis 31.13
in Translatione quid spectandum 31
Translatione quo modo vtendum ibid.
Translatiua constitutio 13
Tregua 66
Tribunus vnde dictus 29
Triens quid 15
Triptolemus 62
Trochæus 88
Tropus quid 69
Tribrachus 88
Tu & tuus 1
Tua causa ibi.
Tuta res 45
VAnum quid 38
Varietas oratoriarum virtutum mater 70
Veritas quid 88
Verbi nouati figura 89
Verborum exornatio 70
Verborum imagines quoe 57
Verborum quantitas 89
Verborum reiterãdorum quatuor species 70
Veritas 124.133
Vindicatio quid 18.124.133
Virtute diffinitio 45.133
quis Virtutibus vti possit 47
Vis 45
Vitiosa complexio quomodo fiat 42
Vitiosa exornatio quid damni inferat, & quod modis fiat 42
Vitiosa ratio, & quomodo possimus eam cognoscere 38
Vitiosum exordium 5
Vocis curandæ institutio pulcherrima 52
Voluntas 119
Voluntas tribus modis consideratur 26
Vtili duo sub subijciuntur 134
Vtilitatis partes 45.48.134
Vtrum & quid 78

F I N I S.

M. TVLLII CICERONIS RHETORICAE AD C. HERENNIVM.

LIBER PRIMVS.

ETSI negocijs familiaribus impediti, vix ſatis ocium ſtudio ſuppeditare poſſumus,& id ipſum, qđ datur, ocij libêtius in philoſophia conſumere conſueuimus: tñ tua nos C. Herenni volũtas commouit,vt de rõne dicendi conſcriberemus; ne aut tua cauſa noluiſſe nos, aut fugiſſe laborẽ putares. & eo ſtudioſius hoc negocium ſuſcepimus, ꝙ te non ſine cauſa velle cognoſcere rhetoricã intelligebamus. non.n.parum habet in ſe fructus copia dicendi,& commoditas orationis,ſi recta intelligentia,& definita animi moderatione gubernetur,quas ob res illa,q̃ Græci ſcriptores inanis arrogantiæ cauſa ſibi aſſumpſerunt, reliquimus.nam illi,ne parum multa ſciſſe viderẽtur, ea conquiſiuerũt,quæ nihil attinebãt;vt ars difficilior cognitu putaretur: nos autem ea, quæ videbantur ad rationem dicendi pertinere,ſumpſimus.non enim ſpe quæſtus,aut gloria commoti venimus ad ſcribẽdum, quemadmodum ceteri;ſed vt induſtria noſtra tuę morem geramus voluntati.nunc,ne nimium longa ſumatur oratio, de re dicere incipiemus, ſed ſi te vnum illud monuerimus, artem ſine aſsiduitate dicendi non multum iuuare;vt intelligas hanc rationem pręceptionis accommodari ad exercitationem oportere.

IN M. T. CICERONIS RHETORICAE AD HERennium librum primum, Hieronymi Capiduri Parentini Commentarius.

QVONIAM in cuiuſcunq; generis orationia pcincipio hæc tcia ſunt adhibenda, vt auditores faciamus attentoa,beneuolos,dociles,hic Cicero beneuolom C. Hecen.ſibi facit, cum dicit familiaribus ſe diſtrictum negocijs, vix vllum habere ocium, & id ipſum quod ſupereſt ocij in ſcrutandis philoſophorum rationibus libentius q̃ in ceteris quibuſcunq; ſtudijs ſe conſumere, tñ Hecennij voluntate tantum ſe affectum, vt id quod poſtulabat (poſtulabat aũt, vt de ratione dicendi conſcriberet) tergiuerſari ac ſubterfugere nullo modo poſſe videretur. Attentum eundem poſtcò reddit,cum non parum fructus copiam dicendi ſecum ferre dicit,& ſe deciſurum quæcunq; ſuperflua Græci ſcripſere, pollicetur.Docilem vero cum quid ſit facturus,oſtendit. Præterea cũ in omni exordio,dum auditorem beneuolum,attentum, docilẽ facimus, quatuor hæc adhiberi poſſint,expoſitio, ratio, redditio,comprobatio, ex his omnibus Cicero compoſuit hoc exordium,Rem enim exponit,cum inquit,Et ſi negocijs familiaribus impediti,& quę ſequuntur Ratio autem expoſitionis eſt,cum dicit,Et eo ſtudioſius hoc negocium ſuſcepimus,ꝙ te non ſine cauſa velle cognoſcere rhetoricam intelligebamus. Comprobatio rationis eſt. Non.n.parum habet in ſe fructus copia dicendi,& commoditas orationis, ſi recta intelligentia, & definita animi moderatione gubernetur.Redditio aũt eſt,cum infert, Quas ob res illa quæ Græci ſcriptores inanis arrogantiæ cauſa ſibi aſſumpſerunt,relinquimus.Et.n.ſe ſcripturum rhetorica præcepta rurſum refert,& quid in eis maxime obſeruaturus ſit. Ratio redditionis eſt.Nam ille ne parum multa ſciſſe viderentur,ea conquiſiuerunt,quæ nihil ad propoſitum attinebant,vt ars difficilior cognitu putaretur.Redditionis vero comprobatio,Nos aũt ea quę videbantur ad rõnem dicendi pertinere, ſumpſimus, & quæ ſequuntur. Deniq; totum concludens exordium,& ſe, & auditorẽ ad ea quæ ſequuntur præparans, ſubiungit. [Nunc ne nimium longa ſumatur oratio,quod datur ocij,de re.) Subaudiendũ quę, tam rerum naturas,q̃ morum ſcrutatur rõnes.In vtraq;.n. Ciceronem ſcripſiſſe manifeſtum eſt.[Vt de rõne dicendi conſcriberemus) vt rhetorices præcepta traderemus. Nec dixit de rõne loquendi,ſiquidem recte loqui grammaticus docet, rhetor aũt dicere.loquitur.n.is, vt Varro inquit,qui quodque verbum ſciens ponit.Is aũt dicit,vt & Quintil.loquit,qui diſpoſite,ornate,copioſe dicit. [Non ſine cauſa velle cognoſcere rhetoricam intelligebamus) Rhetoricam in latinum aliqui transferentes, tũ oratricem,tum oratoriam protulerunt ſed non video cur potius oratricem,aut oratoriam illi dicere maluerint,q̃ eloquentiam,cum ſicut ab eloquor eloquentia inflexa,ita à ῥήτωρ εἴρω, & inde ῥητορική.vnde fit vt rhetorica,verbum è verbo, a Latinis eloquentia expreſſum,manifeſto appareat. [Si recta intelligentia,& definita moderationi animi gubernetur) Rectam intelligentiam animi,prudentiam dicit,qua ſingula metimur,vt ſuo loco,ſuo tempore dicamus. Definire, partiri ac diuidere,eſt genus in formas diſtincte,determinare.vt Lactãtius definiuit religionem eſſe ſummum bonum.Definita ergo animi moderatione,ne credat rhetoricam artem in infinitũ profluere,ac oẽs ambire diſciplinas.ſicut exiſtimauit Hermagoras quem in lib. Rhet. quos de inuentione compoſuit, ipſe inceſſit. Licet in lib de Orat.ad Q.F.& in Oratore ad Brutum,eandem quam exploſerat,teneat ſententiã. [De re dicere incipiemus) Quam ſumpſimus explicandam.

IN RHETORICORVM AD HERENNIVM OBſcuriora aliquot loca Giberti Longolij annotationes, In librum primum.

ETSI negocijs familiaribus) Proœmiũ nuncupatorium eſt, quo captat beneuolentia à perſona,& ſua,& Herennij. ſua,quia amico tñ tribuit, quãtum putat maximum, Herennij,ꝙ illius cauſa de arte ſcribat. [Negocijs familiaribus) Conqueritur id alibi ad Atticum, ſe à familiaribus negocijs, & amicorũ clientelarumq; appellationibus,propemodum,& animo,& corpore labefactari.[Non.n.parum fructus) Approbatio prioris rationis,ab artis vtilitate. [Cõmoditas orationis) Cõmoditas dicta pro facultate ſiue cõmoda vſurpatione.vt Cæſ de bello ciuili,Cõmodum pro facile dixit.[Definita animi moderatione) Le

ge procemium lib. 1. de inuent. [Quas ob res) Antiſagoge per apodioxin, Græcos reijcimus, qd' ſine moderatione ſcripſerint. [Süpſimus) Non adſumpſimus, vt arrogantes Græculi. Significat autem hoc verbum, ex varijs auctoribus electionem. [Non .n. ſpe quæſtus) Captat beneuolentiam à ſua perſona [Nunc ne nimium) Admonitio ſui, vice epilogi. [De re dicere) Peculiaris loquendi formula, pro de inſtituto, & propoſito, quod procemia parum ad rem veluti facere videantur. [Sed ſi te illud) Claudit admonitione procemium, idq; per locum ab omnium artium natura, quæ exercitatione acquiruntur. [Ad exercitationem) Artium enim pater, vt iactatum eſt, ſenariu per vetuſto vſus eſt, & Græci exercitationem omnia poſſe dixerunt.

IODOCI BADII ASCENSII FAMILIARISSIMA

rhetoricorum Ciceronianorum, vel in ſingulis dictionibus conſtructio, ſeu ordo, & explanatio.

ETSI negocijs familiaribus, &c.) Vtque in epiſtolari præfatione recepimus, polliciti que ſumus hic, vbi reipſa opus eſt efficiamus, vt videlicet paucis particulæ quam declarandam ſumpſerimus ſentētiam explicemus, & q̄ pauciſſimis poſſimus vocabulo declaremus, & demum contructum grammaticalem ſeu dictionum ordinem contexamus. Mens autoris in hac particula eſt. Officium ac munus ſuum in C. Herenn. amicum, & cognatum conferendum iuxta Phædriæ Terentiani mandatum verbis exornare quod eſſet abunde facit oſtendens liquido ſe quoque poſſe quod de ſe Flaccus ait, Carmina poſſumus donare, & precium dicere muneris. Commendat igitur officium ſuum primo a difficultate eius exhibendi, quæ non parum gratiæ conciliare ſolet, vnde comicus ille ſeruia iuſſus exornare munus domini ſui à difficultate commendauit dicens, ab Aethiopia eſt vſque hac. & Vergilianus paſtor munus ſuum cōm'endat ab eadem difficultate ſic, Præterea duo nec tuta mihi valle reperti Capreoli, &c. Difficultas autem eſt ex eo q̄ familiaribus, & ita non minus vrgentibus negocijs ſit occupatus, & q̄ in ea ſit ætate in qua morali philoſophiæ libentius inſudet. Nec tamen vile quippiam petiſſe cenſeat. Secundo commendat officium ſuum ab operis ipſius dignitate, & tertio ab eius exhibendi facilitate, captans ex præcepto rhetorico beneuolentiam à perſona ſua, & inducens odium, & cōtemptum eorum qui græce de rhetorica ſcripſerant. Primum in præſenti particula exequitur. Reliqua duo in ſequentibus. Qualiter autem beneuolum, docilem, & attentum faciat, reliqui commentarij abunde explicant. Pro vocabulis vero in quibus latius immorabor, Scies puer. Et ſi & quanquam quæ ſecundum Vallam maioribus initijs adhiberi ſolent, in principijs poſita indicatiuum poſtulare, ideoq. hoc loco idem Valla legendum cenſet poſſumus, & non poſſimus, qđ probat etiam eo q̄ ſequitur, & cōſueuimus, non cōſueuerimus, non. n. copularet diuerſos modos. Nec te fugiat nos modeſte de nobis, & noſtris pluraliter loqui, vt in hoc toto prologo loquitur Cicero. Scies præterea poſt pronomina ſingularia tu, & tuus vrbane ſequi eius quem alloquimur nomen, ne abiecte loqui videamur, vt tua pater reuerende dignitas. Et hic Tua nos, tamen C. Herenni voluntas, vbi etiam ſcies Cai, niſi fiat diæreſis monoſyllabum eſſe ſicut apud Flaccum vbi a nominatiuo vult eius diſſyllabum. Eſt autem Caius prænomen quod quia a gaudio volunt inditum licet ſcribatur per C. profertur per G. vt Cneus Gneus. De ratione dicendi dicit, quia dicimus ex arte, loquimur vſu, & natura, vnde dicendi eſt periphraſis. i. deſcriptio rhetorices. Addamus etiam recte dici, & tua cauſa, & tui cauſa, licet hoc qui veluti tui cauſa perſonam potius reſpicere, tua cauſa rem, & negocium ipſum. Fugiſſe laborem, vbi cauebit puer ne dicat fugiſti, aut ſumpſiſti pœnam, aut multum pœnarum pro me, quia pœna a puniendo dicta mulcta eſt, quæ penditur ob peccatum, aut delictum. Ordo autem præter eum quem Capodurus ponit eſt. Etſi. i. quanquam, ò C. Herenni cognate, & amice, nos impediti. i. impliciti, & occupati, negocijs. i. ſolicitudinibus laborioſis, familiaribus. i. quas familiaribus noſtris, quos defendimus in foro iudiciali impedimus, vix. i. cū ſumma difficultate poſſimus ſuppeditare. i. ſufficere, & ſubijcere, ſatis. i. ſufficientes, ſtudio. i. exercitio literario, ocium. i. vacationem a negocio forenſi (Si dicatur ſatis. i. ſufficiens ocium, tunc ſatis erit nomen quomodo conſuetius dicat ſatis ocij) & (reperere etſi) nos conſueuimus conſumere. i. expendere, & tranſigere in philoſophia. ſ. morali, à quo per excellentiam philoſophi denominabantur, libentius, ſupple quàm in ſtudio forenſi, aut rhetorico, vel libentius. i. multum libenter ipſum. i. tantillum, aut nimium ocij, quod datur. i. conceditur nobis, qua ſi ſponte aut ab amicis tamen tua voluntas. i. rationabile deſiderium ac velle tuum, commouit. i. concitauit nos, vt ſcriberemus. i. ſimul de omnibus partibus rhetorices ſcriberemus, de ratione dicendi. i. rhetorica ne putares. i. arbitreris, aut nos noluiſſe. ſ. de ratione dicendi ſcribere, tua cauſa. i. propterea q̄ te tantopere velle videbamus (q. d. ne putares q̄ non idem vellem quod tu, cum amicorum ſit idem velle, & nolle) aut ne putares nos fugiſſe laborem. ſ. qui eſt in conſcribendo de arte dicendi, per quod vocabulum commendat etiam officium ſuum ex difficultate negocij cum laborioſum ſit. Sunt qui legant aut noſtra fugiſſe laborem, quam lectionum ſi reperiſſem non damnaſſem, cōcinna enim eſt, vt ſit, aut noſtra. ſ. cauſa, quia impediti ſumus, ſubaudi nos, fugiſſe laborem. ſ. ſcribendi, &c. Et eo ſtudioſius, &c. Commendat officium ſuum ex vtilitate commodandæ videlicet artis rhetoricæ, cuius laudes bono pede. i. apta ratione procedendi ingreditur, ſimulq. voluntatem Herennij laudat ex vſu tamen tuo, quia vt in Lælio definiuit, nihil amicorum cauſa faciemus quod non ſit honeſtum, & per conſequens vtile, quia in tertio officiorum docet honeſtum ab vtili non ſeparandum. Quia tamen rhetorica ars inter ea reponenda eſt bona quæ per inde ſunt atque eis vtaris. nam in prologo rhetorices quam veterem vocant profitetur, nihil eſt periculoſius eloquentia cui nō ſit coniuncta ſapientia. Sapientia autem vera ſicut, & charitate abuti poteſt nemo, ideo dicit. Non enim paruum fructus habet copia dicendi, & commoditas orationis, ſi recta intelligentia, & definita animi moderatione gubernetur. Vbi potius legero definita, quàm diffinita. Nam definere eſt de natura, & vt dicunt eſſentia alicuius finem. i. perfectam rationem conſtituere. Diffinire vero, quia à dis dicitur non tam quid res quælibet ſit, quàm quid ab altera differat præſcribere videtur. Præter ea Eo non exponam pro tanto non ſequitur quòd. Suſcipere eſt clementer & beneuole aſſumere, quaſi humi iacentia ſurſum aut ſurſum capere, vt in illo. Suſcepit Iſraël puerum ſuum. Copia dicendi, quia nihil tam diſcernit oratorem ab oratore quam ornatus. Nec quidquam tam facit ad ornatum q̄ varietas ſiue copia verborum & modorum dicendi, ad quam facit commoditas, quæ dicta eſt à commodo, cōmodum autem videtur vtile tempeſtiuum moderatum. vt quod in tempore ipſo ſit, vnde dictum videtur quaſi ſit cum modo. ideoq. ad copiam adhibenda eſt commoditas. i. opportuna moderatio, quæ non poteſt haberi decenter ſine recta intelligentia dicendorum, ad quam facit multorum, & preſertim iuris atque legum peritia. Iuxta quam ſententiam lib. 1. de oratore dicit Cicer. ex M. Antonij ſententia ſic in oratore acumendia lecticorum ſententiæ philoſophorum. verba propre poetarum, memoria iuriſconſultorum, vox tragœdorum, geſtus pene ſummorum actorum eſt requirendus vnde diffinitur ibidem orator. ſic Orator dr̄ qui, & verbis ad audiendum iocundis, & ſententijs ad probandum accommodatis vti poſſit in cauſis forenſibus atque concionibus, & qui præterea inſtructus voce ſit, & actione, & lepore quodam. Sed de ijs poſtea. Ordo eſt, & nos ſuſcepimus. i. beneuole accepimus ad nos hoc negocium . ſ. conſcribendi de rōne dicendi eo . i. ideo aut propterea libentius. i. valde libenter quòd. i. quia nos intelligebamus te velle nō ſine cauſa. i. cum ſumma ratione, noſcere rhetoricam ſup. artem . i. quam rhetores docent, hoc eſt oratoriam. Enim pro quia. Copia. i. abundātia dicendi, & commoditas. i. opportuna, & apta vtilitas orationis. i. artis oratoriæ, non parum. i. multum (per litotem enim loquitur) fructus . i. emolumenti, & lucri habet ſi gubernetur recta intelligentia. ſ. eorum quæ dicantur ex legali preſertim ſcientia, & moderatione animi definita. i. præſcripta, & cōſtituta per ſapientiam aut præcepta philoſophiæ moralis aut vt noſtro tempore theologiæ & iuris canonici. Quas ob res, &c. Quia igitur, inquit, non ex libidine ſcribendi, nec ex affectione oſtentandi ea quæ in arte dicendi calleam, ſed cauſa tua eo quòd tibi ex animo beneuolo, & propoſitum tuum (quod vtile ſcio) laudo, non attingam illas præceptiones quas ad ſcientiæ ſuæ oſtentationem Græci ſcriptores arrogantia inani adducti aſſumpſerunt, reddentes artem difficiliorem quam eſſet, ſed duntaxat ea docebimus quæ ad rationem dicendi nouimus præcipue pertinere. Non enim ſpe quæſtus, aut gloria commoti, &c. Quibus verbis rurſus conciliat ſibi beneuolentiam primo ex perſona aliorum, quos arrogantiæ damnat, deinde ex ſua qui neque auare, neque arroganter, ſed liberaliter, & modeſte omnia executurus eſt. Ac demum docilem facit dans formam diſcendi, & proficiſcendi quæ eſt ſi in præceptis dicendi ſeſe exercitauerit. Ordo eſt. Ob quas res. i. quapropter, aut ob quas cauſas, nos reliquimus

mus.i.prætermiſimus illa quæ ſcriptores Græci .ſ. Hermagoras & eius ſimiles(nam multi græcorum vuliter ſcripſerunt)aſſumpſere ſibi.ſ.ſcribenda cauſa arrogantiæ.i.vendicationis laudis,& gloriæ immeritæ. Vnde addit inanis.i.futilis, & vt dicunt vanæ, cum vanum pernicioſius ſit quam inane. Nam illi .i. ſcriptores græci ne viderentur ſciſſe.i.ſciuiſſe parum multa, hoc eſt vt multa viderentur ſciſſe,& ſcientiā ſuam oſtentarent,conquiſiuerunt,.i.conquirendo congeſſerunt in opus ſuum ea quæ nihil attinebant ad propoſitum.i.ad inſtitutum, & ad rationem dicendi, vt ars .ſ. dicendi, videretur.ſ.propter multitudinem præceptorum preſertim inanium difficilior cognitu.i.ad cognoſcendum,aut vt cognoſcatur. Vbi ſciet puer præpoſitionem compoſitam verbo ſolere eidem à Cicerone apponi, vt attinebant ad propoſitum. Sciat etiam apud doctos raro reperiri intentionem pro propoſito aut inſtituto. Sciat ad hoc poſteriora ſupina ſecundum Vallam ſignificare tantum paſſiue, & conſtrui cum adiectiuis nominibus nullo caſu ipſa ſequenti,vt difficilior cognitu.i.ad cognoſcendum non dicit,neq; quiſquam doctus dixerit a diſcentibus, aut legentibus: Sulpitius tamen ſubaudi cenſet: Sed pergamus. Autem pro ſed, nos ſcripſimus ea quæ putauimus pertinere ad rationem dicendi. Vbi annotabit rurſus. Attineo, & pertineo raro ad modum apud diſertos cum datiuo conſtrui,ſicut apud vulgares ſcribentes Iſte liber pertinere eccleſiæ,&c. Sciat etiā optimum filium connectendæ orationis eſſe ſi quod ſequitur det cauſam præcedentis, vt hic ferè vbique vnde cauſam affert cur ipſe non ſcripſerit ad oſtentationem dicens. Non enim venimus ad ſcribendum commoti,vt ſpe quæſtus,id eſt lucri ac emolumenti, aut commoti gloria.ſ.inani.poteſt legi gloriæ,vt ſit ſpe quæſtus, aut gloriæ ſpe quemadmodum ſupple venerunt ceteri, non tamen omnes,ſed quos nominauit. Vbi notabis puer,non decuiſſe addi græci,vt ſit quemadmodum ceteri,græci,quia tunc ſe græcum diceret,& tamen certum eſt ipſum de græcis loqui. In ſingulari non eſt nominatiuus maſculinus,ſed cetera, & ceterum in fœminino,& neutro, potius etiam dixit quæſtus quàm lucri, quia quæſtus ſæpe inhoneſtus eſt) ſed ſupple venimus ad ſcribendum vt geramus morem.i.morigeremur, & obſequamur tuæ voluntati, induſtria,id eſt ſolerti diligentia noſtra. Nunc incipiemus dicere de re,id eſt de propoſito noſtro,ne oratio,id eſt præfatio,& pollicitatio ſummatur,ſcilicet a nobis longa,nimium, id eſt immodice, ſed ſupple incipiemus ſi monuerimus, id eſt poſtquam monuimus te illud, vnum, id eſt præcipuum videlicet artem dicendi iuuare non multum.i.modicum, & non iuuare multum artem dicendi,id eſt ſine aſſidua exercitatione in dicendo,vt intelligas,hanc,id eſt noſtram rationem,id eſt formam præceptionis, oportere accōmodari, id eſt applicari commode ad exercitationem, id eſt frequens exercitium, & periculum faciendum.

DE ORATORIS OFFICIO, DE GENERIBVS CAVSARVM.

ORATORIS officium eſt de ijs rebus poſſe dicere,quę res ad vſum ciuilem moribus ac legibus conſtitutæ ſunt, cum aſſenſione auditorum,quoad eius fieri poterit. Tria ſunt gña cauſarum, quæ recipere debet orator; demonſtratiuum,deliberatiuum,iudiciale. Demonſtratiuum eſt, qđ tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudē vel vituperationem. Deliberatiuum eſt,qđ in conſultatione poſitum,habet in ſe ſuaſionem,& diſſuaſionē. Iudiciale eſt,quod poſitum in controuerſia,habet accuſationem, aut petitionem cum defenſione. Nunc, quas res oratorem hr̄e oporteat,docebimus: deinde, quo modo has cauſas tractari conueniat,oſtendemus. Oportet igitur in oratore eſſe inuentionem, diſpoſitionem,elocutionem,memoriam,& pronunciationē. Inuentio eſt excogitatio rerum verarum aut veriſimilium,quę cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio eſt ordo,& diſtributio rerum; quæ demonſtrat,quid quibus in locis ſit collocandum. Elocutio eſt idoneorum verborum,& ſententiarum ad inuentionem accōmodatio. Memoria eſt firma animi rerum,& verborum diſpoſitionis perceptio. Pronunciatio eſt vocis, vultus geſtus moderatio cum venuſtate. Hæc omnia tribus aſſequi poterimus,arte,imitatione,exercitatione. Ars eſt præceptio,quæ dat certam viam rationemque dicendi. Imitatio eſt,qua impellimur cum diligenti ratione, vt aliquorum ſimiles in dicendo velimus eſſe. Exercitatio eſt aſſiduus vſus conſuetudoq́. dicendi. Qm̄ igitur demonſtratum eſt, quas cauſas oratorem recipere.quasq́. res hr̄e conueniret; nunc,quemadmodum ad orationem poſſint oratoris officia accōmodari,dicendum videtur. Inuentio in ſex partes orationis conſumitur,exordium,narrationem, diuiſionem,confirmationem,confutationem,concluſionem. Exordiū eſt principium orationis, per quod animus auditoris aut iudicis conſtituitur vel apparatur ad audiendum. Narratio eſt rerum geſtarum, aut perinde vt geſtarū expoſitio. Diuiſio eſt,per quam aperimus quid conueniat, & quid in controuerſia ſit, & per quam exponimus quibus de rebus ſimus dicturi. Confirmatio eſt noſtrorum argumentorum expoſitio cum aſſeueratione. Confutatio eſt contrariorum locorum diſſolutio. Concluſio eſt artificioſus terminus orationis. Nunc quoniam vna cum oratoris officijs, quos res cognitu eſſet facilior,producti ſumus,vt de orationis partibus loqueremur,& eas ad inuentionis rationem accōmodaremus,de exordio primum dicendum vr̄. Cauſa poſita,quo commodius exordiri poſſimus,genus cauſæ conſiderandum eſt. Gña cauſarum ſunt quatuor,honeſtum,turpe,dubium,humile. Honeſtum cauſæ genus putatur, cum aut id defendimus, qđ ob omnibus defendendum vr̄,aut id oppugnamus, quod ab omnibus vr̄ oppugnari debere; vt pro viro forti contra parricidiam. Turpe genus cauſæ intelligitur,cum aut honeſta res oppugnatur,aut defenditur turpis. Dubium genus eſt,cum habet in ſe cauſa,& honeſtatis, & turpitudinis partem. Humile genus eſt,cum contempta res affertur. Cum hæc ita ſint, conueniet exordiorum rationem ad omne genus cauſæ accommodari.

CAPIDVRVS.

ORATORIS officium eſt,de his rebus poſſe dicere,quæ res ad ciuilem vſum, moribus ac legibus cōſtitutę ſunt,cum aſſenſione auditorum,quo ad eius fieri poterit) In libris quos de inuentione conſcripſit,oratoris officium, dicere appoſite ad perſuaſionem eſſe voluit,ſed ſi hoc, & illud recte contemplamur,inter ſe nobis differre minime videbuntur. [Oratoris officium) Officium,inquit ipſe de Finibus bonoꝝ, & malorum lib.3.eſt,quod ita factum eſt, vt eius facti probabilis ratio reddi poſſit. vnde, & Officiorum liber ipſius inſcriptus, ſed hæc philoſophorum officij definitio eſt. Poſſimus autem,vt hic intelligitur.ita definire. Officium eſt, vnicuiq; perſonæ congruens & debita actio, attributa ſecundum ciuitatis, & domus mores, ac vniuſcuiuſque delecti ſibi vitæ curſus intentionem ſi quidem, & boni,& mali viri officium hoc,& illud dicere cōſueuimus. [Quę res ad vſum ciuilem) Non enim ſibi orator concionatur,ſed ciuibus,ſiue in foro, ſiue in ſenatu, ſiue in campo Martio dicat, hoc eſt in omni cauſarum genere. [Moribus ac legibus) Mos eſt,ex quauis conſuetudine vſurpata actio. Lex eſt,vt hic inquit,ratio ſumma, inſita in natura,quæ iubet ea quæ facienda ſunt,prohibetq́. contraria. Eadem ratio cum eſt in hominis mente confirmata, & confecta, lex eſt.itaque arbitrantur prudentiam eſſe le-

gem, cuius ea vis vt recte facere iubeat, vetet delinquere. Eamq. rem illi Græco putant nomine, ſuum cuique tribuendo appellatam. Ego noſtro a legendo. Nam vt illi æquitatis, ſic nos intellectus vim in lege ponimus. & proprium tamen vtrunque legis eſt. Quod ſi ita recte dicitur, vt mihi quidem plerunque videri ſolet, a lege ducendum eſt iuris exordium. Ea eſt.n. naturæ vis, ea mens ratioq. prudentis, ea iuris atque iniuriæ regula, ſed qm̃ in populari ratione omnis noſtra verſatur oratio, populariter interdum loqui neceſſe erit, & eam legem, quæ ſcripto ſancit quod vult, aut iubendo, aut vetando, vt vulgus, appellare. Hæc Cicero in libro cuius index de legibus eſt. [Cum aſſentione auditorum, quoad eius fieri poterit) Nam cum finis ſit oratoris, vt ipſe alibi dixit, perſuadere dictione, qui poterit niſi auditores dicenti aſſentiantur, id facere? [Quoad eius fieri poterit) ἐλλειπτικῶς dictum, vt in Plutarchi figuris, quas conuertimus in Latinum, ſcripſimus. Nam quoad eius vim vel facultatem fieri poterit, plenum ſuit. Ergo ita dictum ſit intelligamus. Eſt autem horum verborum hic ſenſus: Orationis officium eſt. de his rebus, quæ res ad ciuium vtilitatem, pro conſuetudine ac rogationibus, quæ leges appellantur, conſtitutæ ſunt dicere, quantum in ipſo fuerit, ad perſuadendum. Quod enim facere debet orator, officium dicimus oratoris, finem vero, perſuadere dictione, ſicut medici officium, curare apposite ad ſanandum, finem, ſanare curatione. [Tria genera ſunt quæ recipere debet orator, demonſtratiuũ, deliberatiuum, iudiciale) Id enim eruditiſſimi, qui de hac facultate præcepta dederunt, pene omnes fatentur, ſed cur ea, & tot ſint cauſarum genera, alij alias aſſerunt rationes. ſi quidem alij vnum, quod ad delectationem conueniat, eſſe aiunt, alterum, quod conſilium accipiat, tertium quod de cauſis iudicet. Alij, quod cum omne oratoris officium aut in iudicijs ſit, aut extra iudicia, eorum de quibus iudicio quæritur, manifeſtum eſſe genus iudiciale. Ea quæ ad iudicem non veniant, aut præſens tempus, aut futurum habere aiunt. Atqui præſentia laudamus, aut vituperamus, ſicut de præteritis iudicamus de futuris deliberamus. Tria ergo tantum videri poſſunt. Item, Omnia de quibus dicendum eſt, aut certa ſint neceſſe eſt, aut dubia. Certa, vt cuique eſt animus, laudat, aut culpat. Ex dubijs, partim nobis, ipſis ad eligendum ſunt libera de his deliberatur, partim aliorum ſententiæ commiſſa, de his lite contenditur. Nam hortari, debitori, queri, mitigare, concitare, conſulari, deſolari, conciliare, terrere, confirmare, præcipere, obſcure dicta interpretari, narrare, deprecari, gratias agere, gratulari, obiurgare, maledicere, deſcribere, mandare, renunciare, optare, opinari, docere, delectare, augere, minuere, & id genus alia, quibus componendis concitandis ue affectibus animos audientium fingere cõſueuimus, tribus illis cauſarum, generibus communia eſſe cognoſcuntur. [Tria genera ſunt quæ recipere debet orator: deliberatiuum, demonſtratiuum, iudiciale) Cauſa, vt Apollodorus definit, eſt negotium omnibus ſuis partibus ſpectans ad quæſtionem: aut, cauſa eſt negotium, cuius finis eſt controuerſia. Negocium porro ſic definit: Negocium eſt congregatio perſonarum, locorum, temporum. cauſarum, modorum, caſuum, factorum, inſtrumentorum, ſermonum ſcriptorum & non ſcriptorum. Iſocrate ait cauſam eſſe aut quæſtionem finitam ciuilem, aut controuerſiam in perſonarum factorumque complexu. Cicero autem in Topicis inquit: Cauſa certis perſonis, temporibus, locis, actionibus, negocijs cernitur: aut in omnibus, aut in pleriſque eorum. Huiuſmodi igitur cauſarum, quas ſuſcipere oratorem oportet. tria omnino ſunt genera: Demonſtratiuum, deliberatiuum, & iudiciale. [Demonſtratiuum genus eſt, quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem vel vituperium) Demonſtratiuum genus cauſarum, in quo laus vituperatioque continetur. Laudatiuum tum Cicero alibi, tum & alij appellarunt, ſed vtraque huius rei appellatio ex Græcis effluxit. Illi enim id genus modo, ἐγκωμιαστικὸν modo. ἐπιδεικτικὸν appellarunt. Demonſtratiuum quidem, quòd multum oſtentationis habere videatur. Laudatiuum autem quòd in laudibus plurimum habeat operæ. [Deliberatiuum eſt, quod poſitum in conſultatione habet in ſe ſuaſionem, & diſſuaſionem) In præceptis de Inuentione, hoc genus ita definit: Deliberatiuum eſt, quod poſitum in diſceptatione ciuili habet in ſe ſententiæ dictionem. Senſu tamen inter ſe non differunt. [Iudiciale eſt quod poſitum in controuerſia, habet accuſationem in ſe, aut petitionem cum defenſione) In Rhetoricis de Inuentione definit hoc modo: Iudiciale eſt, quod poſitum in iudicio, habet in ſe accuſationem, & defenſionem. aut petitionem, & recuſationem. Ex his autem tribus cauſarum generibus, materia conſtat oratoris. Siquidem aut auſculator eſt rei, ſententiæq. moderator, ita vt delectetur, quod demonſtratiuum genus eſt: aut ita, vt ſtatuat aliquid. ſtatuit autem de præteritis, vt iudex: hinc iudiciale. aut de futuris, vt ſenatus, hinc deliberatiuum genus appellatur. Quaſcunque enim res ſibi proponit orator, eæ in his tribus generibus inueniuntur. Delectationem in exornatione, quæ demonſtratiui eſt generis, in iudicio aut ſæuitiam aut clementiam iudicis: in ſuaſione, aut ſpem, aut reformidationem deliberantis habet. Itaque cum in his ſingulis rhetorica tota ſit, quia, & inuentionem, & diſpoſitionem, & elocutionem, & memoriam vnũquodque horum deſiderat. non fortaſſis abſurde quidam genere ea tria Rhetorices dicere, quam cauſarum maluerunt. [Oportet igitur in oratore eſſe inuentionem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriam, pronunciationem) Omnis orandi ratio, vt plurimi maximique auctores tradiderunt, quinque partibus conſtat inuentione, diſpoſitione, elocutione, memoria, pronunciatione, ſiue actione, vtroque enim modo dicitur. Omni vero ſermo, quantumcunque habere vis, quo quidem voluntas noſtra explicatur, habet rem, & verba, neceſſe eſt. At oratio longior, plura exigit non enim tantum refert quid aut quo modo dicat, ſed etiam quo loco. Opus ergo eſt, & diſpoſitione. ſed neque omnia quæ re poſtulat dicere, neque ſuo quæque loco poterimus niſi adiuuante memoria. qua propter ea quoque pars quarta erit. Verum, & hæc cuncta, corrumpit, ac propemodum perdit, indecora, vel voce, vel geſtu pronunciatio. huic ergo tribuendus fuit neceſſario quintus locus. His adiecerunt quidam ſextam partem, ita vt inuentioni iudicium ſubnecteret, quia primum eſſet inuenire, deinde iudicare. Sed quo pacto inueniſſe quiſpiã dicetur, ſi contraria, communia, ſtulta, iudicio euitare neſciuerit? Itaque ſicut alij iudicium inuentioni ſubijciunt, ita alij tribus permixtum partibus eſſe voluerunt. quod neque diſpoſitio ſine eo, neque elocutio aut pronunciatio ſine iudicio eſſe poſſit. [Cauſa poſita, genus cauſæ eſt conſiderandum. Genera cauſarum ſunt quatuor, honeſtum turpe, dubium, humile) In libris de Inuentione, Sex inquit eſſe omnino partes orationis nobis videntur, Exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehenſio, concluſio, ſed ab hac diuiſione non differt. At ſubiungit. Genera cauſarum ſunt, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum .i. ἔνδοξον, ἄδοξον, ἀμφίδοξον, παράδοξον, δυσπαρακολούθητον i. honeſtum humile, dubium vel anceps, admirabile, obſcurum. Hic admirabile, quod, & obſcurum. tacuit turpe autem adiecit. Hoc autem ideo fecit, quod diuerſos ſequebatur auctores, & vtraque per generum enumeratio ei probabilis viſa eſt. Hermagoram enim in illis, in his iuniores ſecutus eſt Cic. Vnde, & illa vetera, & hæc noua a vulgaribus Rhetorica nominatur. Admirabile genus cauſæ vocant, quod eſt præter opinionem hominum conſtitutum. In ancipiti maxime beneuolum iudicem, in obſcuro docilem, in humili attentum parare debemus. Nam honeſtum eſt, quod ad conciliationem ſatis per ſe valet. admirabili, & turpi remedijs opus eſt. Sed hic iam aliquibus ſuccurrat oportet, q quærent quid ſit q ſupra Cic. dixit, genera cauſarum tria eſſe, demõſtratiuum, deliberatiuum iudiciale, hic rurſus genera cauſarum quinque eſſe dicat. Hic victorinus. Res multæ, inquit, ſint quarũ vna ſubſtantia, reliquæ accidunt. Itaque cum ſubſtantiæ acciderit vna qualitas, poteſt, & alia accidere, ſed quæ non ſit in eodem genere, in quo prima qualitas fuit. vt puta ſi dicas, foliorum genera duo ſunt, de membrana, & de carta. Hic folium ſubſtantia eſt, acceſſit ei vna qualitas, membrana, & carta. Poteſt tamen eidem ſubſtantiæ, vel folio, alia qualitas accidere, quæ non ſit in eodem genere, in quo prima qualitas, vt ſi dicas, foliorum genera ſunt tria, eſt oblongum, eſt latum, & eſt quadratum. Quare ſi circa primam qualitatem numerus diuiſionis varietur, vitium eſt, ſin autem in eadem ſubſtantia circa alias qualitate numerus diuiſionis varietur. non eſt vitium, vt hic ait. Primum cauſarum tria genera ſunt. Cauſa hic ſubſtantia eſt, accidit ei vna qualitas, vt ſit demonſtratiuum genus, deliberatiuum iudiciale. Deinde ait, quinque cauſarum ſunt genera. Licet eadem ſit ſubſtantia, alia tamen ei qualitas accidit. In iudiciali enim ſine alio quocunq; gñe cauſæ, inuenitur, & honeſtum cauſæ genus, & admirabile, & humile, & anceps, & obſcurum. Sed victorinus id mihi non admodum, quid ſit, aperuiſſe quidem videtur. Nam omnis cauſa aut in lite eſt, aut extra litem eſt. Si in lite iudicialis: ſi extra litem, aut in conſultationem venit, quod eſt deliberationis. aut prout nobis libido fuerit laudamus vituperamusue, quod eſt generis demonſtratiui. At illa alia ſiue quatuor, ſiue quinque ſint, non ſunt niſi procemij, quæ eſt vna pars orationis, nec communia ambarum partium, veluti tria illa, quæ prius recenſuimus.

cenſuimus. Eſt enim iudicialis communis actoris, & rei, vt Milonis, & Clodianum, vtraque ſi quidem iudicialis nominatur. Similiter deliberatiua, vt Creandos ne ſit Cos. Auguſtus, an non, quia puer. Communis quoque demonſtratiua, vbi Catonem Cicero laudat. C. Iulius Cæſar vituperat. At in exordio ſecus quodammodo ſit, vt pro viro forti contra parricidam, cauſa erit iudicialis, & hæc tam ad parricidam, pertinet, quam ad virum forté. ergo vna erit amborum. In prooemio autem diuerſa nam ſua cuiuſque erit, altera viri fortis altera parricidæ. Illa quidem honeſta, quæ pro viro forti, & eo honeſtior, quod contra parricidam. hæc vero turpis, quod ꝓ patricida, & eo turpior quod contra virum fortem. Sunt itaque duæ cauſæ, & inter ſe plurimum differentes, vt communes nullo modo eſſe poſſint. Nec vero hæc cauſæ honeſtas, aut turpitudo, ad cauſam illam quæ lis eſt, & controuerſia, in qua iudicium pendet, aliquid pertinet. Sed quædam hominum habita opinio de actoris parte, vel rei, quod partem hanc honeſtam eſſe exiſtimant, illam turpem. ideo quod orator, cum intelligit partem quam tuetur laborare infamia, apud iudices ceteros ne expurgat infamiam, conciliatque eorum animos ad bene ſperandum de cauſa quam acturus eſt. Et quantum fieri pōt, contrahit in exordio beneuolentiam ſibi, & ab aduerſario alienat, quo de probatione ipſius cauſæ, in qua iudicium omne pendet, de iure noſtro bene, de aduerſario male opinentur.

LONG. ORatoris officium) Quod Cicero officium, id Ariſt. ἔργον, id eſt opus appellat. Sed longe amplius officium Ariſt. oratori aſſignauit, tradita definitione, ab effectibus & fine, cum diceret, Rhetoricam eſſe vim quandam artificioſam perſuadendi in vnaquaque re. Sed nos cum Halicarnaſſeo dicimus officium Rhetoris vel oratoris, vt hic à Cicerone definitum eſt, eſſe maxime proprium, & principaliſſimum officium. Nam etſi philoſophus artificioſa quadam facultate perſuadet, id non vt rhetor agit. ſed vt philoſophus. Tria ſunt genera cauſarum. De horum differentia, poſt Fabium eleganter diſſerit Laur. Valla, in Apologia contra Raudenſem. Libet tamen obiter, & aliud diſcrimen perelegans, à Græcis animaduerſum addere. Aiunt enim, iudicialem ſpeciem ex iraſcibili parte animę prodijſſe, cum, ſcilicet quilibet homo vel accuſetur, vel excuſetur, deliberatiuam ex appetibili, cum, ſcilicet deliberare volens de re aliqua vt plurimum in eam deliberationem feratur, quam mouerit appetitus, perſuaſus a ratione demonſtratiuam ex rationabili. cum videlicet quicunque vtitur laude, vel vituperatione, afferat, de vtroque rationem. Sed, & vt ſingula hæc genera ſuos fines habent, iudiciale quidem equum, & iuſtum (iudex enim ad æquitatem reſpectum habens ſedet, & iudicat) deliberatiuum autem vtilitatem, demonſtratiuum autem bonum, ita, & ſua loca habent, prætorium iudicialis ſpecies, deliberatiua ſenatum, demonſtratiua theatrum vel eccleſiam. [Quod attribuitur, &c.) Attribuitur, inquit id, quòd tota in attributis, hoc eſt, circunſtantijs conſiſtit eius tranſactio. [Oportet igitur) Tranſitio ad partes officij. [Accommodatio) Id eſt commoda ordinatio. [Pronunciatio eſt, &c.) Pronunciationem videri poterat non ſatis perfecte definiſſe, cum id non ſolum agat, verum in proferendo, vt, & nomen teſtatur, tota propemodum conſiſtat, niſi præcipuas in geſtibus moderandis partes haberet. quare pleraque omnia exemplaria, & Voris in definitione addunt. [Quaſque res habere conueniat) Alias, Oporteat. [Confutatio eſt contrariorum locorum diſſolutio) Addunt aliqui, Cum deſtructione ignorantes, & Græcis λύσιν, & Romanis diſſoluere idem ſignificare ſubinde quod deſtituere. [Genera cauſarum ſunt quatuor) Et ſupra Cicero. genera cauſarum quædam recenſui, ſed illa vt præcipuas materiam, & negociorum partes, hæc vero vt partium illarum partes. Qua de re lege Victorinum. Quidam vero vt hanc amphibologiam fugiant, ſuperiora illa non cauſarum, ſed dicendi, & ciuilium quæſtionum genera vocant.

ASCENSIVS.

ORatoris officium, &c.) Quia vt dixit D. Auguſtinus in præfatione quæſtionum in heptatheucum. Nonnulla pars inuentione eſt noſſe quid quæras, ideo auctor conſcripturus, quæ ad rationem dicendi faciant, ſcribito officium oratoris, at eo cognito ſtudeat adipiſci, quę ad id ſint neceſſaria ſine quibus fruſtra darentur præcepta dicendi. Nam Rhetoria non eſt docere quid loquaris, ſed qui hoc eſt quomodo ſicut Horatius in arte poetica. non docuit quid ſcribas, ſed qui monuit tamen dicens Rem tibi ſocraticæ poterunt oſtendere chartæ Prælibat præterea quæ in initijs ſcientiarum inquiri ſolent, videlicet quod rhetorices ſint ſubiectum circa quod verſetur, quod præcognitum quodammodo eſſe oportet, dixit itaque ꝙ officium oratoris eſt, id eſt ad eum qui futurus eſt orator maxime ſpectat (dicitur enim officium, vel ab efficiendo eo quòd quiſque quod officij ſui eſt maxime facere debet, vel ab ob, & facio, ob autem dicit contra, & propter, vnde officio, id eſt noceo. quaſi contra id quod facere debeam, facio, & tamen officium meum eſt propter quod faciendum factus ſum. vt offitium aratoris arare, ſcriptoris ſcribere, diſcipuli diſcere, rhetoris docere. [Oratoris vt hic dicit) Poſſe dicere, id eſt eſſe idoneum, & potentem ad dicendum. (Ad hoc aūt vt opus aliquot perficiatur ab opifice, tria concurrunt, velle, ſcire, & poſſe, quæ interdum diſtincta ſunt, vt ſi ruſticus bonis cruribus ſaltare non didicerit, ſaltare quodam modo poteſt, & ſæpe vult, ſed neſcit. Contra qui bonus erat ſaltator ſi crura fregerit, ſcit quidem, & forte velit ſed non poteſt. Sæpe autem bonus ſaltator poteſt, & ſcit ſaltare ſed non ſaltat, quia non vult. Verum hoc loco poſſe dicere quodammodo ea tria includit, quia non videtur poſſe qui neſcit artem dicendi, nec qui ſcit continuo poteſt ſi non habet facundiam. firmum latus memoriam, & cetera ad orationem neceſſaria, quia vero orator non ſemper orat, hoc eſt non ſemper dicit, ideo non dicit quòd oratoris officium eſt dicere, ſed poſſe dicere, quaſi dicat quando velit) de his rebus quæ res. (Signa puer modum loquendi antecedens videlicet ſæpe à Cicero. cum relatiuo repeti, vt Valla etiam obſeruauit) ſunt conſtitutæ, id eſt ſimul ſtatutæ, & comprobare moribus, ideſt laudata conſuetudine, & legibus. (Ita enim ſolet iudicium ferri aut iuxta conſuetudinem ſuæ cuiuſque ciuitatis. aut iuxta leges publicas) ad vſum, id eſt vtilitatem ciuilem, id eſt ciuium ſimul commorantium in vnis mœnibus, oportet ergo vt noſcat conſuetudinem leges, & priuilegia ciuitatis in qua orabit, aut cauſam dicet, neque id adhuc eſt officium plenum oratoris, immo iuriſconſulti, vnde addit cum aſſenſione. hoc eſt aſſenſu auditorem quoad eius, id eſt quatenus id fieri poterit. Quia ſicut non eſt in medio ſemper releuetur, vt æger. Sic non eſt in oratore etiam perfecto, vt ſemper perſuadeat, & ad aſſenſum inducat quia interdum auditor male affectus eſt, interdum ab aduerſario perſuaſus, interdum res non eſt perſuaſibilis. Norit puer idem eſſe aſſenſum, & aſſenſionem. Aſſentaria autem eſſe adulatoris. Signet præter locutionem illam quod eius. Vnde ſciat aduerbia ſæpe pro nominum caſum regere, vt eo temeritatis peruenit, id eſt ad id temeritatis, aut ad eam temeritatem, & quoad eius, id eſt quatenus id &c. Leges poterit non potuerit. [Tria ſunt, &c.) Propoſuit ſubiectum in genere quod nunc diuidit per ſpecies dicens Tria ſunt genera cauſarum quæ genera orator debet recipere, ſcilicet ab litigatore vt a ſe tractanda (quia ſunt, & alia à græcis illis ſuperflue tradita quæ reijcere poteſt. Notabis quod Valla admonuit oratores in declaratione antedicti rariſſime ponere illas grāmaticorum particulas ſ. aut videlicet, vt hoc loco dicat grammaticus videlicet) Demonſtratiuum quod dicitur à demonſtrando quia. Demonſtrat alicui ineſſe laudem vel vituperium, vnde, & grammatici ſolent vocare regimen demonſtrationis aſſentiæ in his vir magnæ probitatis aut improbitatis deteſtandæ. Deliberatiuum quod à deliberando nomen ſumpſit. Et iudiciale, quod à iudicio ſeu à iudicando deductum eſt. Vnde demonſtratiuum eſt quod attribuitur, id eſt applicatur, in. i. ad laudem vel vituperium alicuius perſonæ certæ, id eſt ſingularis qa in deliberatiuo agitur etiam de laudando, aut vituperando ſtatu publico, vnde deliberatiuum eſt, quod poſitum in conſultatione, id eſt deliberatione, & communi diſquiſitione expedientis an non expedientis habet in ſe ſuaſionem, & diſſuaſionem. Suaſionem ſi videatur in expediens de quo conſulitur, diſſuaſionem, ſi expediens. Caue legas perſuaſionem, non enim penes oratorem eſt, vt ſemper perſuadeat. nam perſuadere eſt inducere aſſenſum. Iudiciale eſt quod poſitum in controuerſia, id eſt diſputatione, & deceptatione, habet in ſe accuſationem, vt in cauſa criminali, & petitionem. vt in ea cauſa ciuili, & vtraque pertinent ad actionem cum defenſione quæ pertinet ad reum. Nam omnis ſiue iuſte, ſiue iniuſte poſtulans, & vocans alium in ius, dicitur actor, omnis vocatus in ius licet innocens ſit, aut nihil debet vocatur reus. [Nunc quas res, &c.) Dicit quinque eſſe partes oratori neceſſarias, quas quo ordine exerceat enumerat. Nam qui apte de re quapiam dicere vult oportet primo loco habeat inuentionem, id eſt vt inueniat, & excogitet dicenda. Deinde diſpoſitionem vt ea debito ordine diſtribuat. Nam in principio ferè locari ſolent grauia quæ auditorem excitent, & in fine ea reperi quæ maxime ad rem faciant in medio quæ minoris ſint momenti. Tum elocutionem, id eſt elegantem ido-

neorum verborũ, & ſententiarũ ad inuenta accommodationem. Tum memoriam, qua præmeditata repetit. Demum pronunciationem cum geſtibus debitis. has aut partes graphice definit, vt ci ordine patebit qui talis eſt. Nunc.i.deinceps docebimus quas res, aut res quas oporteat oratorem habere. Deinde oſtendemus quo conueniat has cauſas.i.quinque partes officij oratori tractari.i.exerceri. Igitur continuatiua eſt vox, q.d. vt proximum equanimi oportet inuentionem diſpoſitionem, elocutionem, memoriam, & pronunciationem eſſe in oratore. Deinde deſcribens eas dicit Inuentio eſt excogitatio rerum verarum aut veriſimilium, quæ reddant.i.efficiant, cauſam.ſ.quam agimus, probabilem.i.veriſimilem aut probabilem, ſeu apparuerunt veram, veruntamẽ ſi orator eſt vir bonus dicendi peritus vt à Catone deſcribitur. Nõ excogitabit veriſimilia quæ tamen ſciet non eſſe vera, ad decipiendum ſed vt reus criminis abſoluatur licitum videtur interdum verbis plauſibilibus vti. Diſpoſitio eſt ordo, & diſtributio rerum ſ.excogitarum, aut inuentarum, quæ.ſ.diſtributio aut diſpoſitio.i.monſtret quid quiſq;.i.in ſingulis locis ſit collocandum, aut quid, & quibus locis ſit locandum. Elocutio eſt accõmodatio.i.applicatio verborum idoneorum, & ſententiarum ſup.idonearum, ad inuentionem.i.res inuentas, & excogitatas. Memoria eſt firma perceptio.i.comprehenſio.ſ.actiua animi, & paſſiua rerum.i.ſententiarum, & verborum diſpoſitionis.i.quæ per diſpoſitionẽ prius erant diſtributa. Vbi notabis puer cum Valla Cic. ſæpe genitiuos actiue, & paſſiue ſignificantes ſimul dare vni regenti, vt hoc loco perceptio animi eſt actiua, quia animus percipit. Perceptio rerum, & verborum paſſiua, quia res, & verba percipiuntur. Pronunciatio eſt moderatio.i.temperatio, & modificatio cum venuſtate.i.quæ ſit decora, & venuſta, vocis.ſ.pronunciãtis vt nunc ſit aſpera nunc lenis, & ſuo accentu enunciata, vultus vt nunc ſit triſtis, & ſeuerus, nunc lætus, & facilis, & geſtus.ſ.manuum, capitis, & ceterum membrorum. Hæc omnia, &c. quia difficile videtur tot res poſſe obſeruare, & prius dixerat ſe non facturum more græcorum qui artem difficiliorem reddebant, dat veſtra earum adipiſcendi dicens, Nos poteremus aſſequi.i.adipiſci, & obtinere hæc omnia.ſ.ſupradicta, tribus rebus, videlicet arte, imitatione, & exercitatione, quas deſcribit addens. Ars eſt præceptio.i.inſtitutio, & doctrina quæ dat certam viam, quæ pro .i. rationem dicendi, vt quæ in hoc lib. traduntur, & à Quint. in lib. de inſtitut. orat. Imitatio eſt qua impellimur diligendi ratione.i. conſideratione vt valeamus eſſe ſimiles aliquorum.ſ.quos nobis imitandos propoſuerimus ſimiles dico in dicendo.i.forma dicendi. Exercitatio eſt aſſiduus vſus, & conſuetudo dicendi. Quæ tria etiam bono ordine deſcribuntur, nam primo dicere oportet aliquam artem, deinde deligere quem imitemur, & demonſtratio nos exercitare in his quæ didicimus, non enim decenter poſſemus nos ponere quem imitemur ſine arte, alioquin tam malum, quam bonum imitemur, nec excitare nos in arte, & imitatione niſi illis præhabitis. [Quoniam igitur demonſtratum eſt.) Facto epilogo dictorum, diuidit inuentionem in ſex partes, quas ſuo ordine poſitas definit. Nam qui perorare contendit ſæpe vtitur exordio ad efficiendum auditorem beneuolum, docilem, & attentum. Deinde narratione rei geſtæ aut perinde ac geſte. Tum diuiſione qua diſcernit quæ ad cauſam ſuã tractaturus ſit, & quæ non. Tum ſuorum confirmatione, tum ab aduerſario aſſumptorum aut aſſumendorum confutatione. Ac demum concluſione, quam repetitis capitibus principalibus pro ſe iudicandum eſſe concludit. Ordo eſt. Igitur quoniam demonſtratum eſt, quas cauſas oporteat oratorem recipere.i.vt orator recipiat, quia dictum eſt quòd demonſtratiuam, deliberatiuam, & iudicialẽm, & quaſque.i.quas (ſunt enim quæ partes quaſque) res conueniat oratorem habere quia demonſtratum eſt quòd quinque inuentionem, diſpoſitionem, &c. Videtur nunc dicendum quemadmodum officia oratoris.ſ.inuenire diſponere, &c. poſſint accommodari ad orationem .i. applicari ad rationem dicendi, & exerceri, aut poni in executione. Inuentio conſumitur.i.euacuatur in ſex partes orationis.i.dum ſex partes orationis explentur, videlicet in exordium, narrationem, diuiſionem, confirmationem, cõfutationem, & concluſionem. Exordium eſt principium orationis, per quod principium animus.i.affectus auditoris, vt in ſenatu, aut concione, aut iudicis, vt foro iudiciali, conſtituitur.i.diſponitur afficitur, aut inſtruitur, aut apparatur.i.magnifice præparatur ad audiendum, quia beneuolum, attentum, & docile efficere ſolet. Narratio eſt expoſitio.i.clara recitatio, rerum geſtarum.i.publice factarum, aut adminiſtratarum aut perinde .i. aut ſe habentiũ vt geſtarum.i.tanquam ſint geſtæ, licet geſtæ reuera non ſint. Diuiſio eſt per quam aperimus.i.manifeſtamus (non dicit quia ne fiat eiuſdem vocale hiatus) quid conueniat.i.de quo conſentiunt litigãtes, & quid ſit in controuerſia.i.in diſſenſione, & per quam exponimus de quibus rebus ſumus locuturi, quid declamatores ſeu prædicatores verbi diuini obſeruare ſolent, fruſtra autem additur a quibuſdam, & diſconueniat, quia idem eſt in controuerſia eſſe, & diſconuenire. Verbi gratia, ſi aduerſarius dicat Clodium a Milone occiſum iniuſtiſſime aut iniquiſſime, poterit Milonis defenſor poſtquam narrauerit rem geſtam.i.cædem Clodij diuidere, & dicere, duo igitur aduerſarius aſſumpſit. Clodium, videlicet occiſum eſſe, & iniuſtiſſime, primum quidem inficiari nõ poſſum, neque id infeſtum nolim. Secundum autem pernego. Iuſtiſſime enim occiſum aſſero quid poſt ea confirmationem probabit, & per confutationem ſeu refutationem aduerſarij argumenta diſſoluet. vnde confirmatio eſt ex expoſitio.i.declaratio noſtrorum argumentorum.i.noſtrarum probationum, aut noſtrorum mediorum ad probandum aſſumptorum cum aſſeueratione.i.aſſertione quòd vera ſint. Confutatio eſt diſſolutio.i.inualidatio & improbatio locorum contrariorum.i.ab aduerſario adductorum. Concluſio eſt terminus.i.finis artificioſus.i.ex arte factus, orationis.i.dicendi orationis.i.dicendi oratoriæ. Nunc quoniã &c. hinc ſumendum. Putem initium tituli de quatuor generibus cauſarum. Nam certum eſt Cic. non ſit diſtinxiſſe, vt diſtincta videmus capita. Ordo autem eſt. Nunc.i.deinceps, quoniam nos producti ſumus, vt loqueremur de partibus orationis, vna.i. ſimul cum officijs oratoris, quo.i.vt res eſſet facilior cognitu .i. ad cognoſcendum, aut vt cognoſcatur, & producti.i.ad hoc perducti ſumus, vt accommodaremus eas.ſ.partes orationis ad inuentionem, videtur dicendum ſupp. eſſe primo de exordio. Incipiens autem de exordio dicere, ait. Cauſa poſita .i. poſtquam cauſa erit conſtituta, conſiderandum eſt genus.i.qualitas, aut, ſpecies cauſę, quo.i.ideo, vt poſſumus exordiri, commodius, ſed ferè in diem recidit. Genera cauſarum. Vt diſtinctius, & ita clarius inſtitutum ſuum proſequatur diuidit rurſus cauſas per aliam rationem, vtpote per alia accidentia, quo circa non eſt inconueniens, ſi prius tria genera cauſarum poſuerint, & non quatuor, quia non diuidit cauſam per eadem membra, ſed per alia, ſicut non eſt inueniens in grammatica ſi nomen diuidatur per qualitatem in proprium, & appellatiuum, & per figuram in ſimplex. compoſitum, & decompoſitum vnde in hæc quatuor membra diuidi poſſunt ſingula tria prædictorum generum, & econuerſo ſingula horum quatuor in illa tria. Nam in demonſtratiuo aliud eſt honeſtum, aliud turpe, aliud humile, aliud dubium, & ſimiliter in deliberatiuo, & iudiciali. Et econuerſio in turpi genere aliud eſt demonſtratiuum, aliud deliberatiuum, aliud iudiciale, & ita in reliquis. Vnde non eſt inconueniens eandem rem diuidere in plura, & in pauciora membra ſecundum varios reſpectus. Sed videtur inconuenientius quòd quam rem hic in quatuor diuidit alibi in quinque diuiſit, nam aut hæc diuiſio imminuta, aut illa ſuperflua videtur. Verum ſciemus omnem diuiſionem, aut eſſe bimembrem primo loco, aut eſſe reducibilem ad bimembrem, aut (ſi detur medium) ad trimembrem. Verum quia oppoſitorum eadem eſt diſciplina, ſatis eſt alterum eorum expreſſiſſe. Verbi gratia. Dicamus genera cauſarum eſſe tria, honeſtum, dubium, & humile, ſub honeſto intelligetur turpe, & ſub humili admirabile, & ex vtriſque rurſum eſt anceps aut dubium. vnde vt grammaticis ſatis faciamus, dicamus ſic. Omne genus cauſæ, aut honeſtatem includit, & dicitur honeſtum, aut turpitudinem, & dicitur turpe, aut vtranque, & dicitur dubium. anceps, ſeu mixtum. Et rurſus. Omne genus cauſæ, aut includit rem ſublimem, & admirabilem, & dicitur admirabile, aut humilem, & contemptam, & dicitur humile, aut ex vtraque conſtat, & dicetur dubium, ſed raro reperitur. Sunt ergo in virtute, vt ita loquar duæ diuiſiones, quarum prior trimembris, videlicet. Cauſarum, aliud honeſtum, aliud turpe, aliud dubium. Secunda potius bimembris, ſcilicet, Cauſarum aliud admirabile, aliud humile. Nam non facile inuenias hic dubium. In hac ergo diuiſione ſub humili comprehenditur admirabile, quod alibi ponit. & illic ſub honeſto comprehenditur turpe, & ſic vtrobique erunt quinque membra. Ordo eſt. Genera cauſarum ſunt quatuor ſupple cum eorum oppoſitis, honeſtum, turpe, dubium, quæ vnam faciunt diuiſionem, & humile ſupple, & admirabile cum dubio interea quæ faciunt ſecundam. Deſcribens autem ſingula membra dicit. Genus cauſæ putatur honeſtum, cum, id eſt quando nos, aut defendimus (id eſt aliquis defendit, frequenter enim loquitur Cicer. in prima perſona pro quamuis) id, quod videtur defendendum ab omnibus, aut oppugnamus, id quod videtur debere oppugnari ab omnibus,

omnibus,vt cum nos ſup. oramus pro viro forti contra parricidam.i.occiſorem patris,aut alterius liberi hominis,ſed præcipue de parentela,vt aiunt. videtur.n.vir fortis ab omnibus defendendus,& parricida ab omnibus oppugnandus.Genus cauſæ intelligitur turpe,ſup. tum cum aut res honeſta oppugnatur, aut defenditur turpis,vt ſi oremus pro parricida contra virum fortem. Genus cauſæ eſt dubium .i. mixtum, & anceps,ac incertum vtri parti addicatur cum habet in ſe cauſam honeſtatis, & partem turpitudinis. vt ſi homo libertinus patronum ſuum homicidam defenderit contra adulterum, honeſtum eſt,ꝙ patronum defendit,& ꝙ adulterum oppugnat,ſed turpe eſt, ꝙ homicidam defendit. Genus eſt humile,aut dicamus in ſingulis,vt verba iacent. Humile genus cauſæ eſt, cum res contempta.i.vilis,& contemptibilis antefert.i.extollitur,aut fertur ante auditorem,vt ſi pro re agraria,aut frumentaria, aut pro priuati hominis ſupellectili domeſtica orauerit. Et econtrario. Sublime ac admirabile genus cauſę eſt dum res admirabilis antefertur,vt libertas pub. aut reſtitutio regis alicuius in regnum,aut quid ſimile. Difficile autem,vt dixi eſſet inuenire in quo ſint admirabile, & humile admixta, niſi reſpectu diuerſorum, vt ſi pauperem contra regem defendas,aut controuerto. Cum hæc ita ſint.i.cum conſtet quatuor,aut quinque eſſe genera cauſarum, conueniet .i. dicens,& conueniens erit rationem exordiorum accommodari.i.applicari, ad omne genus cauſæ, ita vt pro varietate generis cauſarum varie ſumatur exordium.

DE EXORDIIS.

EXORDIORVM duo ſunt genera, principium, quod Gręce προίμιον appellatur;& inſinuatio,quę ἔφοδος nominatur. Principium eſt,cum ſtatim auditoris animum nobis idoneũ reddimus ad audiẽdum. id ita ſumitur, vt attentos,vt dociles,vt beneuolos auditores hr̃e poſſimus,Si genus cauſæ dubium habebimus,à beneuolẽtia principium cõſtituemus, ne quid illa turpitudinis pars nobis obeſſe poſſit. Sin humile erit genus cauſæ, faciemus attentos.Sin turpe cauſę genus erit,inſinuatione vtemur,de qua poſterius dicemus, niſi quid nacti fuerimus,quare aduerſarios criminando,beneuolentiam captare poſſimus. Sin honeſtum cauſæ genus erit,licebit rectè vel vti, vel non vti principio. Si vti volemus, aut id oportebit oſtendere, quare cauſa ſit honeſta,aut br̃,quibus de rebus ſimus dicturi,exponęre.Sin principio vti nolemus,à lege,à ſcriptura, aut ab aliquo firmiſſimo noſtræ cauſę adiumento principiũ capere oportebit. Qm̃ igitur docilem,beneuolum, attentum hr̃e auditorem volumus,quo modo quidque confici poſſit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus,ſi ſummam cauſæ breuiter exponemus,& ſi attentos eos faciemus. nam docilis eſt is, qui attẽte vult audire. Attentos habebimus,ſi pollicebimur nos de rebus magnis,nouis, inuſitatis verba facturos. aut de ijs rebus,quæ ad remp.pertinent, aut ad eos ipſos, qui audient, aut ad deorum immortalium religionẽ; & ſi rogabimus,vt attente audiant; & ſi numero exponemus res,quibus de rebus dicturi ſumus.Beneuolos auditores facere quatuor modis poſſumus, à noſtra, ab aduerſariorum,ab auditorum pſona, & à rebus ipſis. A noſtra perſona beneuolentiam contrahemus,ſi noſtrum officium,ſine arrogantia laudabimus, aut in remp.quales fuerimus,aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipſos,qui audiant,aliquid referemus,dũmodo hæc omnia ad eã ipſam rem,qua de agitur,ſint accõmodata. Item ſi noſtra incõmoda proferemus, inopiam,ſolitudinem,calamitatem; & ſi orabimus, vt nobis ſint auxilio; & ſimul oſtendemus,nos in alijs ſpem noluiſſe hr̃e. Ab aduerſariorum perſona beneuolẽtia captabitur,ſi eos in odium,in inuidiam, in cõtemptionem adducemus. In odium rapiemus, ſi quid eorum ſpurce,ſuperbe,perfidioſe,crudeliter,confidenter,malitioſe,flagitioſe factum proferemus. In inuidiam trahemus,ſi vim,ſi potentiam,factionem,diuitias, incontinentiam,nobilitatem,clientelas,hoſpitium, ſodalitatem,affinitates aduerſariorum proferemus,& his adiumentis magis,q̃ veritati eos confidere aperiemus. In contemptionem adducemus, ſi inertiam, ignauiam, deſidiam,luxuriam aduerſariorum proferemus. Ab auditorum perſona beneuolentiam colligetur, ſi res eorum fortiter,ſapienter,manſuete, magnifice iudicatas proferemus: & ſi,quę de ijs exiſtimatio, quæ iudicij expectatio ſit, aperiemus. A rebus ipſis beneuolũ auditorem efficiemus,ſi noſtram cauſam laudando extollemus, aduerſariorum per contemptionem deprimemus. Deinceps de inſinuatione aperiendũ eſt. Tria ſunt tempora,quibus principio vti nõ poſſumus: quæ diligenter ſunt conſideranda: aut cum turpem cauſam habemus,hoc eſt, cum ipſa res animum auditoris à nobis alienat: aut cum animus auditoris perſuaſus videtur eſſe ab ijs, qui ante contradixerunt: aut cum defeſſus eſt eos audiendo,q ante dixerunt.Si cauſa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rõnibus: rem non hominem, aut hominem, non rem ſpectari oportere:non placere nobis ipſis, quæ facta dicantur ab aduerſarijs,& eſſe indigna aut nefaria. Deinde cum rem diu auxerimus, nihil ſimile à nobis factũ oſtendemus aut aliquorũ iudiciũ de ſimili cauſa, aut de eadẽ, aut de minore,aut de maiore proferemus. Deinde ad noſtram cauſam pedetentim accedemus,& ſimilitudinem conferemus. Item ſi negabimus nos de aduerſarijs,aut de aliqua re eorum dicturos,& tñ occulte dicemus interiectione verborum.Si perſuaſus auditor fuerit.i.ſi oratio aduerſariorum auditoribus fidem fecerit: (neque.n.non facile ſcire poterimus; qm̃ non ſumus neſcij, quibus rebus fidei fieri ſoleat) ergo ſi fidẽ factam putabimus, his nos rebus inſinuabimus ad cauſam, ſi de eo, quod aduerſarij firmiſſimum ſibi adiumentum putauerint, primum nos dicturos pollicebimur: aut ab aduerſarij dicto exordiemur,& ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione vtemur, quid potiſſimum dicamus, aut cui loco primum rñdeamus cum admiratione. Si defeſſi erunt audiendo,ab aliqua re,quæ riſum mouere poſſit. exordiemur,ab apologo,à fabula veriſimili,imitatione, deprauatione,inuerſione,abiectione,ambiguo, ſuſpicione,irriſione,ſtultitia,exuperatione,collocatione, literarũ mutatione: præterea expectatione,ſimilitudine, nouitate,hiſtoria,verſu: aut ab alicuius interpellatione,aut arriſione: & ſi ꝓmiſerimus,aliter,ac parati fuerimus,nos eſſe dicturos,nos non eodẽ modo, vt ceteri ſoleãt,verba facturos:quid alij ſoleãt,quid nos facturi ſumus,breuiter exponemus.Inter inſinuationem,& principium hoc intereſt,ꝙ principium huiuſmodi debet eſſe,vt ſtatim apertis rationibus, quos præſcripſi-

mus,

mus,aut beneuolum,aut attentum,aut docilem faciamus auditorem: at inſinuatio eiuſmodi debet eſſe, vt occulte per diſſimulationem eadem illa omnia conficiamus,vt ad eandem commoditatem in dicendo per uenire poſſimus. Verum hæ tres vtilitates tametſi in tota oratione ſunt comparandæ,hoc eſt, vt auditores ſe ſe perpetuo nobis attentos, dociles, beneuolos præbeant: tamen id per exordium cauſæ maxime comparandum eſt. Nunc, ne quando vitioſo exordio vtamur, quæ vitia vitanda ſunt, docebo. In exordienda cauſa ſeruandum eſt, vt lenis ſit ſermo, & vſitata verborum conſuetudo, vt non apparata oratio eſſe videatur. Vitioſum exordium eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari,quod vulgare dicitur. Item vitioſum eſt, quo nihilominus aduerſarius poteſt vti, quod commune appellatur. Item illud,quo aduerſarius poteſt vti ex contrario. Item vitioſum eſt, quod nimium apparatis verbis compoſitum eſt, aut nimis longum eſt, & quod non ex ipſa cauſa natum videtur, vt proprie cohæreat cum narratione; & quod neque beneuolum, neque docilem, neque attentum facit auditorem. De exordio ſatis dictum eſt: deinceps ad narrationem tranſeamus.

CAPIDVRVS.

Exordiorvm duo ſunt gña) Quod princ. Latine vel exordium dr̃, maiore quędam ratione Græcos, προοίμιον nominaſſe. Quint. putat, q̃ noſtri initium tantummodo ſignificent, illi ſatis clare partem hanc eſſe ante ingreſſum eius de quo dicendum eſt oſtendant. Nam ſiue propterea, q̃ οἴμη, cantus eſt, & κιθαρῳδοὶ, pauca illa quæ ante q̃ legitimum certamen inchoent, emerendi fauoris gratia canunt, πρὸ, cognominarunt, oratores quoque ea quæ priuſquam cauſam exordiantur, ad conciliandos ſibi iudicum animos præloquuntur, eadem appellatione ſignarunt, ſiue quod οἴμην, viam Græci appellent, id quod ante ingreſſum rei ponitur, ſic vocare eſt inſtitutum. Eſt ẽt vbi πρὸ, vniuſcuiuſque rei vocemus principiũ. Sin Iuu. in 1. Sat.

Miſera cognoſce proœmia rixæ.

Nam quod iam pene in omnibus legitur codicibus. Cognoſce præmia rixæ, corruptum eſt, vt facile eſt lectu cognoſcere. [Et inſinuatio, quæ ἔφοδος nominatur) Epos, vt in Arte poët. Horatij ſcripſimus, carmen dicitur heroicum, & declinatur ſicut Chaos. Epodi autem dicuntur verſus, quolibet metro ſcripti, & ſequẽtes clauſulas habentes particularum ipſorum verſuum, quales ſunt Epodi Horatij, in quibus ſingulis verſibus ſingulæ clauſulæ adijciuntur, vt,

Nox erat, & cælo fulgebat luna ſereno.

Deinde, Inter minora: &,

Altera iam teritur bellis ciuilibus ætas. Deinde,

Suis & ipſa Roma viribus ruit.

& quæcunque ſunt ſimiles. dictiq. epodi ὑπομελισμοί, à partibus verſuum, quæ legitimis verſibus ἐπιφθεγματικῶς accinuntur. Eſt etiam epodos. vt & Demetrius Triclinius exponit, cantus apud Græcos, vno in loco conſiſtens, cum στροφὴ a dextro, ἀντιστροφὴ à ſiniſtro ſit. cuiuſmodi eſt apud Pindarum. Epodos etiam inſinuatio nominatur, ab ἐπὶ, propoſitione effectum nomẽ, quod eſt ſupra, & ᾠδὴ, cantus. ſi quidem penultima producta eſt. Nam ſi ſit correpta, ἔφοδος diceretur. [Exordiorum dũo ſunt genera, principium, quod Græce προοίμιον appellatur, & inſinuatio, quæ ἔφοδος nominatur) In præceptis de Inuentione inquit: Igitur exordium in duas partes diuiditur, in principium, & inſinuationem. Principium eſt oratio, perſpicue & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Inſinuatio eſt oratio, quædam diſſimulatione, & circuitione obſcure ſubiens auditoris animum. [Id ita ſumitur, vt attentos, aut beneuolos, vt dociles auditores habere poſſimus) Principium, inquit, eſt vbi ſtatim, quæ dicuntur, & ex perſonis ſumuntur, & ex rebus ipſis. Rerum autem tria ſunt genera, vt amice, vt intelligenter, vt attente audiamur. Quorum primus locus in perſonis noſtris, diſceptatorum, aduerſariorum eſt, quibus initia beneuolentiæ cumulandæ cauſa comparantur, aut meritis noſtris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, & maxime generalis officij, iuſtitiæ, fidei, contrarijsq. rebus in aduerſarios conferendis, & cum his, qui diſceptant aliqua coniunctionis cauſa, aut ſpe ſignificanda. & ſi in nos aliqua odia offenſionis ſint collata, ea tollendo, minuendo ue aut diluendo, aut extenuando, aut compenſando, aut deprecando. Intelligenter autem, vt audiamur etiam attente, à rebus ipſis ordiendum eſt. Sed facillime auditor diſcet, & quid agatur intelligit, ſi complectare à principio genus naturamq. cauſæ ſi diuidas, ſi definias, ſi neque prudentiam eius impedias confuſione partium, nec memoriam multitudine. Vt attente etiam audiamur, trium rerum aliquam ſequemur, nam aut magna quædam proponemus, aut neceſſaria, aut coniuncta cum ipſis apud quos res agitur. Si genus cauſæ dubium habebimus, a beneuolentia principium conſtituemus, ne quid turpitudinis pars illa nobis obeſſe poſſit. Si humile erit genus cauſæ, faciemus attentos. Si turpe erit genus cauſæ, inſinuatione vtendum eſt, de qua poſterius dicemus, niſi quid nacti erimus, quare aduerſarios criminando, beneuolentiam capere poſſimus. [Si honeſtum genus cauſæ erit, licebit recte vel vti, vel non vti principio) Vbi de Inuentione diſſerit, quinque illa genera ita tractat. In admirabili, inquit, genere cauſæ, ſi non omnino infeſti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit. Sin erunt vehementer abalienati, confugere neceſſe erit ad inſinuationem, nam ab iratis ſi perſpicue pax & beneuolentia appetitur, non modo ea non inuenitur, ſed augetur atque inflammatur odium. In humili autem genere cauſæ, contemptionis tollendæ cauſa neceſſe eſt attentum efficere auditorem. Anceps genus eſt cauſæ, ſi dubiam iudicationem habebit, ab ipſa iudicatione exordiendum eſt, ſin autem partem turpitudinis, partem honeſtatis habebit, beneuolentiam captare oportebit, vt in genus honeſtum cauſa tranſlata videatur. Cum autem erit honeſtum cauſæ genus, vel præteriri principium poterit, vel ſi commodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmiſſima ratione noſtræ dictionis ſin vti principio placebit, beneuolentiæ partibus vtendum eſt, vt id, quod eſt honeſtum augeatur. In obſcuro cauſæ genere, per principium dociles auditores efficere oportebit. [Dociles auditores habere poterimus ſi ſummam cauſæ breuiter exponemus, & ſi attentos eos faciemus. nam docilis eſt is qui attente vult audire) In libris de Inuentione. Dociles auditores, inquit, faciemus, ſi aperte, & breuiter ſummam cauſæ exponemus, hoc eſt in quo conſiſtat cõtrouerſia. Nam & cum docilem velis facere, ſimul attentum facias oportet. Nam is eſt maxime docilis, qui attentiſſime eſt paratus audire. Dociles auditores facere poterimus, ſi ſummam cauſæ breuiter exponemus, & ſi attentos eos facimus. nam docilis eſt ille. (hoc eſt, ea in quibus conſiſtit controuerſia, de qua dicturi ſumus, quod poëtæ etiam, tum docilitatis, tum attentionis cauſa obſeruant. Hac enim ratione, & Homerus in Iliade, & Odyſſ. & Virg. in Georg. & in Aeneid. ceteriq. poëtæ inſignes exordia compoſuerunt. Attentos habebimus, ſi pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inuſitatis, verba facturos) In libris de Inuentione: Attentos, inquit, faciemus ſi demonſtrabimus ea quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia eſſe, aut ad omnes, aut ad eos, qui audient, aut ad aliquos illuſtres homines, aut ad deos immortales, aut ad ſummam reipublicæ pertinere, & ſi pollicebimur nos breui noſtram cauſam demonſtraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, ſi plures erunt. [Attentus habebimus, ſi pollicebimur nos de rebus magnis) Vt Virg.

Maius opus moueo.

[Nouis, inuſitatis, verba facturos) Si noua, inquit, nos dicturos eſſe dicamus. Vt Virg.

Tentanda via eſt, qua me quoque poſſim.

Tollere humo, victorq; virum volitare per ora.

Et totus ille locus, qui ſequitur. [Aut de rebus his, quæ ad remp. pertinent, aut ad eos ipſos, qui audient) Quod ſæpe Cic. facit, vt dicat id de quo agatur, non ſolum ad reum, ſed ad omniũ fortunas pertinere. [Ad deorum immortalium religionem) Vt cum ipſe Cic. dicit: Iudicio deorum immortalium, teſtimonio ſenatus, conſenſu Italiæ, confeſſione inimicorum, beneficio diuino, immortaliq. veſtro, maxime lætor Quirites. Ad deos enim pertinere, q̃ tum expulſus eſſet, dicebat. [Aut ſi rogabimus vt attente audiant) Vt rurſus Feſtus.

Inde

Inde facta tua ſint mentis acumina Lector.
Sudoreq́; meo paulo cape carmina victu.

Et pulcherrime in 4. Georg. Virg.

Hanc etiam Mecænas aſpice partem.
Admiranda tibi leuium ſpectacula rerum.
Magnanimoſq́; duces, totiuſq́; ex ordine gentis.
Mores, & ſtudia, & populos, & prælia dicam.

[Et ſi numero exponemus res, de quibus dicturi ſumus) Vt in ſuperiore Virgilii exemplo patet, vt & ipſe quoque Cic. in Cluent. cum inquit. Animaduerti iudices omnem accuſatoris orationem in duas diuiſam eſſe partes, quarum altera mihi niti & magnopere confidere videbatur inuidia inueterata iudicij Iuniani altera tantummodo conſuetudinis cauſa timidæ, & diffidenter attingere rationem beneficij criminum. [Beneuolos auditores quatuor modis facere poterimus: a noſtra, ab aduerſariorum, ab auditorum perſona, & a rebus ipſis) In libris de Inuentione: Beneuolentia, inquit, quatuor ex locis comparatur: à noſtra, ab aduerſariorum, a iudicum perſona, ab ipſa cauſa: à noſtra, ſi de noſtris factis, & officijs ſine arrogantia dicemus, ſi crimina illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones iniectas diluemus, ſi quæ incō moda acciderint, aut quæ inſtent difficultates, proferemus, ſi prece & obſecratione humili ac ſupplici vtemur. Ab aduerſariorum autem, ſi eos aut in odium, aut inuidiam, aut in contemptionem adducemus. In odium ducentur, ſi quod eorum ſpurce, ſuperbe, crudeliter malitioſe factum proferetur. Inuidiam, ſi vis eorum, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum vſus arrogans, & intollerabilis, vt his rebus magis videātur quā cauſæ confidere. In contemptionem adducentur, ſi eorum inertia, negligentia, ignauia, deſidioſum ſtudium, & luxurioſum ocium proferetur. Ab auditorum perſona beneuolentia captabitur, ſi res ab his fortiter, ſapienter, manſuete, geſtæ proferentur, vt neque aſſentatio nimia ſignificetur, & ſi de his, quam honeſta exiſtimatio, quantaq. eorum iudicij, & auctoritatis expectatio ſit oſtenditur. A rebus ipſis, ſi noſtram cauſam laudando extollemus, aduerſarioꝝ cauſam per contemptionem deprimemus. [Beneuolos auditores quatuor modis facere poterimus) Beneuolentiam aut à pſonis ducimus, aut a cauſis accipimus. Sed perſonaꝝ eſt, vt plerique crediderunt, triplex rō, ex nobis ex aduerſario ex iudice. [A noſtra perſona beneuolentiam contrahemus ſi noſtrum officium, ſine arrogantia laudabimus) Quale illud ꝓ A. Licinio. Si quid eſt in me ingenij iudices, quod ſentio quam ſit exiguum, aut ſi qua exercitatio dicendi, in qua nō inficior me mediocriter me eſſe verſatum, aut ſi huiuſmodi rei ratio aliqua, ab optimarum artium ſtudijs ac diſciplinæ perfectæ, a qua ego nullum confiteor ætati meæ tempus abhorruiſſe, earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructū a me repetere proprio iure ſuo debet [Aut in temp. aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipſos qui audiunt) Quales fuerimus oſtēdemus, dum hæc quæ omnia noſtro officio facta commemoramus, ad cauſam pertineant. Quale illud pro L. Flacco, cum in maximis periculis huius vrbis atque imperij, grauiſſimo, atque acerbiſſimo reip. caſu ſocio atq; adiutore conſiliorum periculorumq́. meorum L. Flacco, cædem a nobis, coniugibus, liberis noſtris, vaſtitatem a templis, delubris, vrbe, Italia depellabam, ſperabam Iudices honoris potius L. Flacci me adiutorem futurum, quam miſeriarum deprecatorem. Quod. n. eſſet præmium dignitatis? quod P. R. cum huius maioribus, ſemper detuliſſet, huic denegaret. [Aut in temp. quales fuerimus) Quod noſtra interſit & neceſſitate commotos, ad hanc rem acceſſiſſe dicamus. Vt pro C. Rabirio. Et ſi Quirites non eſt meæ conſuetudinis, initio dicēdi rationem reddere, qua de cauſa quēque defendam, propterea quod cum omnibus ciuibus in eorum periculis ſemper ſatis mihi iuſtam cauſam neceſſitudinis eſſe duxi. tamen in hac defenſione capitis, famæ, fortunarumq́. omnium C. Rabirij, ponenda ratio videtur officij mei, propterea quod quæ iuſtiſſima cauſa eſt mihi, eadem vobis ad abſoluendum videri debet. nam mecum amicitiæ vetuſtas, tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tum meæ vitæ perpetua conſuetudo, ad C. Rabirium defendendum eſt adhortata. At vero vt id facerem, ſalus reipublicæ, conſulare officium, conſulatus deinde ipſe mihi vna nobiſcum cum ſalute reipublicæ commendatus, cogit. [Item ſi noſtra incommoda proferemus, inopiam ſolitudinem, calamitatem, &c.) Quibus per commiſerationem beneuolentia captatur, quod tamen ſine nimia amplificatione faciemus. In hoc enim exordium ab oratione differt, quod quæ in exordio attinguntur, in oratione ampliſſime exaggerantur, idq́. aut à perſona alterius, quem defendimus, fiet, aut noſtra, alterius perſona. huiuſmodi pro P. Sylla eſt exordium. Maxime vellem iudices vt P. Sylla & antea dignitatis ſuæ ſplendorem obtinuiſſet, & poſt calamitatem acceptam modeſtiæ fructum aliquem potuiſſet percipere. Sed quoniam ita tulit caſus infeſtus vt ampliſſimo ex honore tum communi ambitionis inuidia, tum ſingulari Antonij odio veteretur, & in his priſtinæ, fortunæ reliquis miſeris, & afflictis, tamen haberet quoſdam, quorum animos ne ſupplicio quidem ſuo ſatiare poſſet, quanquam huius incommodis magnam animo moleſtiam capio, tamen in ceteris malis facile patior oblatum mihi tempus, in quo boni viri lenitatem, miſericordiamque notam omnibus quondam, nunc quaſi intermiſſam agnoſcerent. [Et ſi orabimus, vt nobis ſint auxilio, & ſimul oſtendemus, nos in alijs ſpem noluiſſe habere) Quale illud Ciceronis exordium ad equites, antequam pelleretur in exilium, in quo etiam a perſona ſua beneuolentiam captat. Si quando inimicorum impetum propulſare, ac propellere cupiſtis, defendite nunc vniuerſi vnum, qui ne omnes occideritis, ardore flammæ conflagraretis, mei capitis periculo non dubitaui prouidere. nam quem virtutis gloria cum ſumma laude ad cœlum extulit, eundem inimicorum inuidia indigniſſime oppreſſum deprimit ad ſupplicium. Si liberorum conceptam dulcedinem animo incluſam continetis, nolite eo velle carere, qui cariſſimam veſtram precationem ſibi eſſe duxit. Eſt enim liberale officium, ſerere beneficium, vt metere poſſis fructum fidei. Conducit in loco debitum retribuere, illic enim animi voluntas propenſa comprobatur, hic memoria collaudatur. Itaque ſi omnibus graue ſeruitutis iugum eſſe debet, in libertate educatis, ſit is animis veſtris acceptiſſimus, quia veſtro corpore iugum acerbiſſimum repulit ſeruitutis. Et ſi maiores veſtri eos imperatores, qui militum virtute hoſtium fregerunt furorem, iucundiſs. fructu libertatis reconciliato, non ſolum ſtatuis dignos putauerunt, ſed etiam æterna triumphi laude decorarunt: tum vos eum conſulem, qui non militum præſenti fortitudine, ſed ſua eximia animi virtute hoſtilem ciuilem mentem ſenatus auctoritate vindicauit. exiſtimate vobis retinendum eſſe in ciuitate. Si quæ beneficia ſingulis ciuibus priuatimque dantur, ea ſolent his eſſe fructuoſa a quibus ſunt profecta, iure & merito poſſum ego vos ad defenſionem meæ ſalutis adhortari, quos conſeruaui vniuerſos. Ab aduerſariorum perſona beneuolentiam captabimus, ſi eos in odium, & inuidiam, in contemptionem adducemus. [In odium rapiemus, ſi quid eorum ſpurce, ſuperbe, perfidioſe, crudeliter, confidenter, malitioſe, flagitioſe factum proferemus) Velut ipſe in Saluſtium. Ea demum magna voluptas eſt tibi, Criſpe Saluſti æqualem ac parem verbis vitam agere, neque quidquam tam obſcœnum dicere, cui non ab initio pueritiæ omni genere facinoris ætas tua reſpondeat, vt omnis oratio moribus conſonet. Neque enim qui ita viuit vt tu, aliter ac tu loqui poteſt, neque qui tam illoto ſermone vtitur, vita honeſtior eſt. Quo me vertam P. C. vnde initium ſumam? maius enim mihi dicendi onus imponitur, quo notior eſt vterque noſtrum. Quod ſi autem de mea vita atque rebus noſtris huic conuiciatori reſpondebo, inuidia gloriam conſequitur, aut ſi huius facta, mores, omnem ætatem nudauero, in idem vitium incidam procacitatis, quod huic obijcio. [In inuidiam trahemus, ſi vim, ſi potentiam, ſi factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hoſpitium, ſodalitium, affinitatem aduerſariorum proferemus) Quale illud pro P. Quintio. Quæ res in ciuitate quę plurimum poſſunt, hæ contra nos ambæ faciunt hoc tempore, ſumma gratia, & eloquentia, quarum alteram C. Aquili vereor, alteram metuo. eloquentia Q. Hortenſij, ne me dicendo impediat, non nihil vereor: gratia Sexti Neuij, ne Quintio noceat, id vero non mediocriter pertimeſco, nec hoc tantopere querendum videtur, hæc ſumma in illis eſſe, ſi in nobis eſſent ſaltem mediocria. Verum ita res ſe habet, vt ego qui nec vſu ſatis, & ingenio parum poſſum, cum patrono diſertiſſimo comparer, & P. Quintius, cuius tenues opes, nullæ facultates, exiguæ amicorum copiæ ſunt, cum aduerſario gratioſiſſimo contendat. [In contemptionem adducemus, ſi ignauiam, inertiam, deſidiam, luxuriam aduerſariorum proferemus) Quale illud in Vatinium teſtem principium eſt. Si tua tantummodo, Vatini, quid indignitas poſtularet, ſpectare voluiſſem, feciſſem id, quod his vehementer placebat, vt te. cuius teſtimonium propter turpitudinem vitæ, ſordeſq́. domeſticas nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem. Nemo. n. horum te refutandum vt grauem aduerſarium, aut ita rogandum, vt religioſum teſtem arbitrabatur. ſed fui paulo in te intemperatior fortaſſe quam debui, odio. n. tui, in quo &

ſi

ſi omnes propter tuum in me ſcelus ſuperare debeo, tamen ab omnibus pene vincor, ſic ſum incitatus, vt cum te non minus cõtemnerem, quam odiſſem, tamen vexatum potius quam deſpectum vellem, dimitterem. [Ab auditorum perſona beneuolentia captatur. ſi res illorum fortiter, ſapienter &c.) Quale Darij illud, apud Q. Curtium: Si cum ignauis, & plurimis, qualemcunque vitam honeſta morte æſtimantibus, fortuna iunxiſſet, tacerem potius quam ſi ultra verba conſumerem. ſed maiore quã vellem documento, & virtutem veſtram expertus, magis etiam conniti debeo, vt dignus talibus amicis ſim, quam dubitare, an veſtris ſimilis adhuc ſitis. [Si res eorum fortiter, ſapienter, manſuete, magnifice iudicatas proferemus) Vt ipſe Cicero. Si P.C. veſtris in me immortalibus, fratremq. meum liberosq. noſtros meritis parum vobis cumulate gratias egero, quæſo obteſtorq. ne vitæ noſtræ potius quam magnitudini veſtrorum beneficiorum id tribuendum putetis. Quæ tanta enim poteſt exiſtere vbertas ingenij? quæ tanta dicendi copia? quod tam diuinum atque incredibile genus orationis? quo quiſquam poſſit veſtra in nos vniuerſa promerita non dicam complecti orando, ſed percenſere enumerando? qui mihi fratrem optatiſſimum, me fratri amantiſſimo, liberis noſtris parentes, nobis liberos, qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui ampliſſimam remp. qui patriam, qua nihil poteſt eſſe iucundius, qui denique noſmetipſos nobis reddidiſtis. Quod enim tempus erit vnquam, quo veſtrorum in nos beneficiorum memoria ac fama moriantur? [Si quæ de his exiſtimatio, quæ iudicij expectatio ſit aperiemus) Quale Apuleij illud de Magia. Certus equidem eram, proque vero obtineam maxime, Claudi, quique in conſilio eſtis, Sicioniũ Aemilianum ſanè notiſſimæ temeritatis accuſationem noſtri prius apud te cœptam, quam apud ſe cognitam, penuria criminum ſolis conuicijs impleturum, quippe inſimulari quiuis innocens poteſt, reuinci niſi nocens non poteſt. Quo ego vno præcipue confiſus, gratulor mediusfidius, quod mihi copia, & facultas te iudice obtigit purgandæ apud imperitos philoſophiæ.

[A rebus ipſis beneuolum faciemus auditorem, ſi cauſam noſtram laudando extollemus, & aduerſarium per contemptionem deprimemus) Quale quarti eſt huius libri totum omnino exordium. [Tria ſunt tempora, quibus vti principio non poſſumus, quæ diligenter ſunt conſideranda, aut cum turpem cauſam habemus, hoc eſt, cum ipſa res animum auditoris alienat à nobis, aut cum animus auditoris perſuaſus videtur ab his eſſe, qui ante contra dixerunt) In alijs præceptis Rhetoricis: Inſinuatione igitur vtendum, inquit eſt, cum admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt, vt ante diximus, cum animus auditoris infeſtus eſt. Id autem tribus ex cauſis fit maxime. ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædam turpitudo, aut ab his, qui ante dixerunt, iam quidam auditori perſuaſum videtur, aut eo tempore locus dicendi non datur, cum iam illi quot audire oportet, defeſſi ſunt audiendo. Nam ex hac quoque re non minus, quam ex primis duabus in oratore nonnunquam animus auditoris offenditur. Docuit ſupra Cicero, in principijs tria a nobis adhibenda eſſe, vt aut beneuolos, aut attentos, aut dociles faciamus auditores. Idem & in inſinuatione faciendum eſt: ſed ſecus, in principijs enim id aperte faciemus: in inſinuatione autem occulte, & quibuſdam circuitionis, nec in alio cauſæ genere, niſi in admirabili. per qđ etiam turpe datur intelligi, vt ſupra ex eius interpretatione colligi ſatis potuit, & tunc cum audientium animi erunt vehementer offenſi, oſtenditque quibus potiſſimum rebus offenſos iudicum animos poſſimus agnoſcere. [Si cauſa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus, & quæ ſequuntur) In alijs præceptis: Si cauſæ, inquit, turpitudo contrahet offenſionem, aut pro eo homine in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur interponi oportet: aut pro re in qua offenditur, aliam rẽ quæ probatur: aut pro re hominem, aut pro homine rem, vt ab eo quod odit ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur, & diſſimulare id te defenſurum quod æſtimaris. Deinde cum jam melior factus erit auditor, ingredi, Pedetentim in defenſionem, & dicere ea quæ indignentur aduerſarij, tibi quoque indigna videri. Deinde cum lenieris eum, qui audiet, demonſtrare nihil pertinere eorum ad te, & negare te quidquam de aduerſarijs eſſe dicturum, neque hoc, neque illud, vt neque aperte lædas eos, qui diliguntur, & tamen id obſcure faciens, quoad poſſis alienes ab eis auditorum voluntatem, & aliquorum iudicium ſimili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam. Deinde aut eandem, aut conſimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem, in præſenti demonſtrare. Hic, Turpis aut res erit, inquit, aut perſona. ſi perſona turpis fuerit, aut alium hominem ſubijcies, qui amatur, aut rem pro perſona. Denique ſi res turpis fuerit, aut aliam rem quæ honeſta eſt ſubijcies, aut pro re hominem. Illic vero dicit, ſi genus turpe ſit, hominem non rem, aut rem non hominem ſpectari debere, dicendum nobis. Hæc igitur præcepta ab illis pene nihil in hoc differunt, ſed nobis ſubaudiẽdum eſt, ſi vtrunque turpe fuerit, & res, & perſona, commodum eſſe cauſas non ſuſcipere, tamen ſi quid leuiter turpe fuerit, poſſe ſuſcipi. Deinde adijcere, ea quæ aduerſarijs diſpliceant, tibi etiam diſplicere, ſed nihil horum ad tuum negocium pertinere, mirariq. te dicas, cur tam fœtida dicant, & occulte de aduerſarijs detrahendo rem amplificabimus. Deinde, inquit, de ſimili negocio aliquorum iudicum afferre oportebit exemplum, ne nouum id eſſe videatur. Animaduertendum hic eſt, vt in inſinuatione quatuor locis præceperit beneuolentiam comparari poſſe.i.ab ipſa cauſa, à noſtra perſona, ab aduerſariorum, à iudicum. A cauſa dixit poſſe beneuolentiam comparari, vbi ait hominem non rem, aut rem, non hominem ſpectari oportere. A noſtra perſona, cum ait: aut non placere nobis ipſis, quæ facta dicantur ab aduerſarijs, & eſſe indigna, aut nefaria. Deinde pedetentim cum rem auxerimus, nihil ſimile nobis factum eſſe oſtendemus. Ab aduerſariorum vero perſona quemadmodum beneuolentiam comparemus oſtendit, cum ait: Item ſi negabimus nos de aduerſarijs, aut de aliqua re dicturos, & tamen occulte dicemus interiectione verborum. Poſtremo docet, vt à iudicum perſona beneuolentiam comparemus, cum ait: Aut aliquorum iudicum de ſimili cauſa aut de eadem, aut de minori, aut de maiori proferemus. Verum quod ait, ac ſimili cauſa, aut de minori, aut de maiori, imitatione dignum eſt, vt poſt exemplum facienda ſit comparatio. Comparatio porro nunc à pari, nunc a maiori, nunc a minori fiat neceſſe eſt. His igitur rationibus oſtendit, ſi per cauſæ turpitudinem auditores offenſi extitiſſent, quibus modis ab his poſſit beneuolentia comparari. Si perſuaſus auditor fuerit.i.ſi oratio aduerſariorum auditoribus fidem fecerit: neque enim non facile ſcire poterimus, quoniam non ſumus neſcij quibus rebus fides fieri ſoleat. [Ergo ſi fidem factam putabimus, his nos rebus inſinuabimus ad cauſam, de eo quod aduerſarij firmiſſimum ſibi adiumentum putarunt, primum nos dicturos pollicebimur, aut ab aduerſarij dicto exordiemur, & ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit: & quod ſequitur) In alijs præceptis ita reliquit. Sin oratio aduerſariorum fidem videbitur auditoribus feciſſe, idque ei qui intelligit quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu, oportet aut de eo quod aduerſarij ſibi firmiſſimum putarint, & maxime hi, qui audient probarint, primum te dicturum polliceri, aut ab aduerſarij dicto exordiri, ab eo potiſſimum, quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione vti, quid primum dicas, aut cui potiſſimum loco reſpondeas, cum admiratione. Nam auditor cum eum quem aduerſarij perturbatum putant oratione, videt animo firmiſſimo contradicere paratum, plerunque ſe potius temere aſſenſiſſe, quam illum ſine cauſa confidere arbitratur. Hoc dicit, ſi oratio aduerſariorum dictis fidem fecerit, & ideo iudices videntur abalienati, tribus modis beneuolentiam comparamus, ſi aut ab eo argumento quod ſibi firmiſſimum crediderant aduerſarij, te dicturum eſſe promittas, aut ſi ab eo dicto incipias, quod aduerſarius nuper dixerit: aut ſi, inquit, cum admiratione dubites, cui potiſſimum reſpondeas quæſtioni. nec enim, inquit, cognitu difficile erit, an perſuaſus iam ſit auditor; aut, inquit, cum riſu reſpondentes hominis admirabimur audaciam. Hic Ciceronianis verbis Quintiliani adijciam ſententiam. Par eſt, & quid in hac re ſummi ſcripſerint ſenſerintq. oratores, auditores quoq; mecum intelligant quod vtiliſſimum fore cenſuimus. Inſinuatio, inquit, ſurrepit animis maxime, vbi frons cauſæ non ſatis honeſta eſt, vel quia, res ſit improba, vel quia hominibus parum probetur, aut facie quoque ipſa premitur, vel inuidioſa conſiſtentis ex diuerſo patroni aut patris, vel miſerabilis ſenis, cæci, infantis. Et quidam, quibus aduerſus hæc modis ſit medendum, verboſius tradunt, materiasq. ipſi ſibi fingunt. & morem actionum perſequuntur. Sed hæc cum oriantur ex cauſis quarum ſpecies conſequi omnes non poſſumus, niſi generaliter comprehendantur, in infinitum ſint extrahenda quare ſingulis conſiliũ cum propria ratione naſcetur. Alijs in vniuerſum præcepérimus, vt ab his quæ lędunt, ad ea quæ proſunt confugiamus. ſi cauſa laborabimus, perſona ſubueniat: ſi perſona, cauſa: ſi nihil quod nos adiuuet, erit quæramus quid aduerſarium lædat. nam vt optabile eſt: plus fauoris mereri: ſic proximum, odij minus. In his, quæ negari non potuerint, elaborandum, vt aut minora, quàm dictum eſt aut alia mente facta, aut nihil ad

præ-

præſentem quæſtionem pertinere, aut emendari poſſe pœnitentia, aut ſatis iam punita videantur. Idq. agere aduocato, quam litigatori facilius, quia & laudat ſine arrogantiæ crimine, & aliquando etiam vtiliter reprehendere poteſt. Nam ſe quoque mo ueri interim finget, vt pro Rabirio Poſtumo Cicero, dum aditus ſibi ad aures faciat, & auctoritatem induat vera ſententiis, quo magis credatur, vel defendenti eadem, vel negãti. ideoq. hoc primum intuemur litigatoris an aduocati perſona ſit vtendũ, quoties vtrunque fieri poteſt. His etiam de cauſis inſinuatione videtur opus eſſe ſi aduerſarij actio iudicum animos occupauerit. [Si defeſſi erunt audiendo, ab aliqua re quæ riſum mouere poſſit, exordiemur, & quæ ſequuntur) In alijs præceptis ita reliquit: Sin auditoris ſtudium defatigatio abalienabit a cauſa, te breuius quàm paratus fueris eſſe dicturum, commodum eſt polliceri, nõ imitaturum aduerſarium. Sin res dabit, non inutile eſt ab aliqua re noua, aut ridicula incipere, aut ex tempore quæ nata ſit, quod genus ſtrepitu, acclamatione, aut iam parata, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irriſionem, aut ſi rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triſte, nouum, horribile, non incommodum eſt ſtatim inijcere. Nam vt cibi ſatietas, & faſtidium, aut ſubamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur, ſic animus defeſſus audiendo, aut admiratione integratur, aut riſu renouatur. Si forte iudices defatigati fuerint multos audiendo, primum, inquit, captare beneuolentiam oportebit, rebus nouis, vel ridiculis, riſum iudicibus mouentibus, ſicut ab apologo, vel quacunque fabula, quæ propoſito conducat noſtro. Et hoc duplici modo, aut ex tempore, ſi forte clamor aut ſtrepitus aliunde fuerit exortus, aut cogitatis paratiſq. literarum inuerſione, & immutatione verborum, ceteriſq. rebus, quæ nouitate, aut iucunda inuentione animi quoquo modo fulciunt audientes. Vrbanitas enim opportuna reficit animos, & vndecunque petita iudicis voluptas leuat tædium. Præterea ſi pollicebimur, nos breuius quam futuri eramus, eſſe dicturos, & aliter ac alij ſoleãt. [Exordiemur ab apologo, fabula, veriſimili, imitatione, deprauatione, inuerſione) Fabulæ ſunt, quas ferè videmus extitiſſe ex Phedris Medeis, Clytemneſtris, alijſq; ſimilibus. Apologi ſunt ex rebus humilibus compoſitæ quædã formæ ac ſpecies ad viuendum, quales Aeſopicæ fabulæ ſunt, velut de mure, & leone fabula. [Veriſimili) Quæ ſunt, & nullo modo veriſimiles. [Imitatione) Si nos aliquem imitari, aut non imitati aduerſarium deteſtando dicemus. [Deprauatione) Deprauando, quæ ab aduerſarijs dicta vel facta ſunt. [Inuerſione) Inuertemus verba: vt, Pudicum ne vocem quem vos impudicum noſtis. [Ab ambiguo) Quod vtroque verſus capi poſſit, vt, inſignis hic hodie factus eſt, nam ab hoc & clarum, & infame poſſumus annotare. [Suſpicione) Vt ſi dicas, quot hic doli lateant adhuc neſcitis. [Irriſione) Cum aduerſarij obiecta irridemus. [Stultitia) Cum eoſdem videri ſtultos, quod minus prudenter quæ dixerunt excogitarint, videri volumus. [Lauperatione) Cum quæ ipſi fecerint mala noſtris antecedant, aut quæ dixerunt longe exuperent quæ facta ſunt, ac per hoc falſa eſſe deprehendantur. [Collatione) Cum conterimus noſtra cum aduerſarijs. [Literarum mutatione) Vt, Beneficium ſe contuliſſe refert, quod huic grande veneficium fuit. [Præterea expectatione) Si expectandum aliquandiu eſſe. [Abiectione) Si quid abijciendum, quod minus verum ſit. [Similitudine) Si ſimile, quod dicimus, alicui contigiſſe dicamus. [Nouitate) Si nouum, & inuſitatum, inauditumq. item dicas, quod aduerſarij obijciunt, aut quod poſcant ſibi. [Hiſtoria) Alicuius rei lepida narratione. [Verſu) Vt poete in ſoluta oratione inuſitato, neque noua, euigilantem erigetur auditor. [Aut ab alicuius interpellatione) Si quis loquentem interruperit. [Aut irriſione) Si exhilarati conſurgamus in aduerſarium. illudq; plane tenendum in primis erit ſi negocij dignitas patietur, riſum vel iocum moueri oportere. Sin tale fuerit negocium, vt nec iocandum. nec ridendum ſit, à re aliqua triſti ſe uerſque incipere commodiſſimum eſſe. nam vt cibi faſtidium nunc dulci re nunc ſubamara releuatur. ita audiendi ſtudium apud iudices nunc ridiculis rebus, nunc aſperioribus redintegratur. ſed iam quo inſinuationis tractatio clarior fiat, exemplis, vt de principijs fecimus, quo modo, id poterimus, illuſtremus, idq. à principio ordiamur. Ait enim Cic. hominem non rem, aut rem non hominem, huiuſmodi apud ipſum pro M. Cælio eſt. Si quis iudices forte nunc adſit ignarus legum iudiciorum, conſuetudinis noſtræ, miratur profecto, quæ ſit tanta atrocitas huius cauſæ, quod diebus feſtis, ludiſq. publicis omnibus negocijs forenſibus intermiſſis, vnum hoc iudicium exerceatur, nec dubitet, quin tanti facinoris reus arguatur, vt eo neglecto ciuitas ſtare non poſſit. idem cum audiat eſſe legem, quæ de ſeditioſis conſceleratiſq. ciuibus, qui armati ſenatum obſederunt, magiſtratibus vim attulerunt, rempub. oppugnarunt, quotidie quæri iubeat, legem non imploret: crimen quod verſetur in iudicio requirat, cum audiat nullum facinus, nullam audaciam, nullam vim in iudicium vocari: ſed adoleſcentem illuſtri ingenio, induſtria, gratia accuſari ab eius filio, quem ipſe in iudicium, & vocet & vocarit, oppugnari autem opibus meretricijs. Hic licet animaduertere vt a principio iudices occuparit, ne diebus feſtis, ludiſq. publicis, turpe de aliquo fieri iudicium putent, & quam res turpis ſit, tam honeſtum de quo diceretur videri poſſe. deinde vt docilitatem cum attentione captet, cum & crimen, & criminis pondus explicet. Cum autem ſubijcit, Aut aliquorum iudicium de ſimili cauſa: huius apud ipſum, exemplum pro L. Cornelio hoc luculentiſſimum eſt ſi auctoritates patronorum in iudicijs valent ab ampliſſimis viris: dicta L. Cornelij cauſa defenſa eſt ſi vſus, a peritiſſimis viris. ſi ingenia, ab eloquentiſſimis, ſi ſtudia, ab amiciſſimis, & cum beneficijs cum L. Cornelio, tum maxima familiaritate coniunctis. Quæ ſunt igitur meæ partes auctoritatis tantæ, quanta vos in me eſſe voluiſtis? vſus mediocris ingenij, minime voluntati parens, nam ceteris a quibus eſt defenſus, hunc debere plurimum video. Ego quantum ei debeam, alio loco oſtendam. principio orationis hoc oppono, me omnibus, qui amici fuerunt ſaluti meæ, & dignitati, ſi minus ad ferendam gratiam ſatisfacere potuerimus, ad prædicandam, & habendam certe ſatis eſſe facturum. Quæ fuerit heſterno die Cn. Pompei grauitas in dicendo iudices, quæ facultas, quæ copia, non opinione tacita veſtrorum animorum, ſed perſpicua admiratione declarari videbatur, nihil enim vnquam audiui quod mihi de iure ſubtilius dici videretur, nihil de memoria, nihil de more, de exemplis acutius, nihil peritius de fœderibus, nihil de illuſtriore auctoritate, de bellis nihil de repub. æratius, nihil de ſeipſo modeſtius, nihil de cauſa crimine ornatius, vt iam mihi verum videatur illud eſſe quod nonnulli literati, ac ſtudijs doctriniſq. dediti, quaſi quoddam incredibile dicere putabantur, et qui omnes animo virtutes comprehendiſſet, omnia quæ vellet facile tractaret. Quæ enim in L. Craſſo potuit homine nato ad dicendi ſingularem quandam facultatem, ſi hanc cauſam ageret, maior eſſe vbertas, varietas, copia, quàm fuit in eo, qui tantum impartire huic ſtudio temporis, quantum ipſe qui a pueritia vſq; ad hanc ætatem a continuis bellis, & victorijs conquieuit, quo mihi difficilior eſt hic perorandi locus. Etenim ei orationi, quæ non prætervecta ſit aures veſtras, ſed in animis omnium penitus inſederit, vt plus voluptatis ex recordatione illius orationis, quàm non modo eſt mea, ſed ea cuiuſcunque oratione capere poſſitis, ſed mos eſt gerendus non modo Cornelio, cuius ego voluptati in eius periculis nullo modo deeſſe poſſum, ſed etiam Cn. Pompeio, qui ſui facti ſui beneficij voluit me eſſe vt apud eoſdem vos iudices nuper alia cauſa fuerim, & prædicatorem, & auctorem. Longiores in horum exemplis exordiorũ ſumus, non quin intelligeremus, neminem qui præcepta det eloquentiæ, id proſequi: ſi quidem modo ſuum oſtendant ingenium, ſatis eſſe fortaſſis ducunt, ceterorum curam linquentes diſcentibus, ſed vt rudibus adhuc hanc præceptionem oculis ſubijciamus, & plus vtilitatis, quam oſtentionis afferamus, aut voluptatis. Ex hoc enim Ciceronis initio, ante cauſæ expoſitionem, quanta iudicum ex Pompeij laudibus attentio comparata ſit, vt ſe non male feciſſe ſi eam, quam Pompeius, defendendam cauſam complectatur facile cognoſci potuit. [Item ſi negabimus, nos aduerſarijs, aut de aliqua re dicturos, & tamen occulte dicemus interiectione verborum) Quale illud apud Q. Curtium ad Alexandrum. Tum Pœnus, Dij prohibeant, inquit, à nobis impias mentes, & profecto prohibent. idem animus eſt tuis, qui ſemper fuit, ire quo iuſſeris, pugnare, periclitari, ſanguine noſtro commendare poſteritati tuum nomen. Proinde ſi perſeueras, inermes quoque. & nudi, & exangues vtcunque orbi, cordi eſt, ſequimur, vel antecedimus. ſed ſi audire vis non fictas tuorum militum voces, verum neceſſitate vltimas expreſſas, &c. hic Pœnus nolle ſe contra Alexandri ſententiam dicere profeſſus, latenter tamen id inſinuat. [Aut ab aduerſarij dicto exordiemur, aut ab eodem maxime, quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione vtemur quid potiſſimum dicamus) Tale Ciceronis pro Quinto Ligario exordium eſt. Nouum crimen, C. Cæſar, & ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te, Quinto Tubero detulit, Quintum Ligarium in Africa fuiſſe, idque C. Panſa præſtanti vir ingenio, fretus fortaſſe ea familiaritate quæ eſt ei tecum, auſus eſt confiteri. itaque quo me

vertam

vertam neſcio. paratus enim veneram, cum tu id neque per te ſcires, neque aliunde audire potuiſſes, vt ignoratione tua ad hominis miſeri ſalutem abuterer, ſed quoniam diligentia inimici inueſtigatum eſt, id quod latebat, confitendum eſt, vt opinor, præſertim cum meus neceſſarius C. Panſa fecerit, vt id iam integrũ non eſſet, omiſſaq. controuerſia omnis, oratio ad miſericordiã tuam conferenda eſt, qua plurimi ſunt conſeruati, cum a te non liberationem culpæ, ſed errati veniam impetrauiſſem. habes igitur Tubero, quod eſt accuſatori maxime optandum, confitentẽ reum, ſed hoc confitentem, ſe in ea parte fuiſſe, qua te virum omni laude dignum partem tuum. Itaque prius de veſtro delicto confiteamini neceſſe eſt, quam Ligarij vllam culpam reprehẽdatis. Videmus, quam ſe imparatum ad hanc cauſam acceſſiſſe Cicero diſſimulauerit, & quod in cauſa potiſſimum fuit. primum ſumpſerit confutandum, precibusq. & miſeratione diluendum ad dubitationes præmittens. [Ab aliqua re quæ riſum mouere poſſit incipiemus) Quale illud ipſius Ciceronis eſt, in Clodium. Heſterno die P.C. cum me & veſtra dignitas, & frequentia equitum Romanorum, quibus ſenatus dabatur, magnopere cõmouiſſet, putaui mihi reprimendam eſſe P. Clodij impudicam pudicitiam, cum is publicanorum cauſam ſtultiſſimis interrogationibus impediret, P. Tullioni Syro nauaret operam, atque ei ſe, cui totus venierat, etiam vobis inſpectantibus vendicaret. Itaque hominem furentem exultantemq. continui, ſimul ac periculum iudicij intendi duobus ineptijs verbis omnem impetum gladiatoris, ferocitatemq. compreſſi. Attamen ignarus ille, qui cõſules eſſent, exanguis atque æſtuans, ſe ex curia repente proripuit, cũ quibuſdam fractis iam atque inanibus minis, & cũ illis Piſoniani temporis Gabinianiq. terroribus, quem cum egredientem in ſe quod cepiſſem, cepi equidem fructum maximum, & ex cõſurrectione omnium, veſtrum & ex comitatu publicanorum. Sed vecors repente, ſine ſuo vultu, ſine colore, ſine voce conſiſterat. deinde reſpexit, & ſimul ad Cn. Lentulum conſulem aſpexit, concidit in curiæ pene limine. Videtis quanta arte, dum artem fugere videri vult, hęc enarrat, vulgari, eaq. humilitate compoſitionis, vt rem ipſam intueri nos quoque videamur. [Irriſione, ſtultitia) Cuiuſmodi illud. Iam ne ſentis bellua, iam ne ſentis quæ ſit hominum querela frontis tuæ? nemo queritur, Syrum neſcio, quẽ de grege nouitiorum factum eſſe conſulem, non enim color iſte ſeruilis, non piloſæ genæ, non dentes putridi deceperunt, oculi, ſupercilia frons. vultus denique totus, qui ſermo quidã tacitus mentis eſt, hic in errorem homines impulit, hic eos quibus erat ignotus, decepit hos fefellit. hic in fraudẽ induxit, pauci iſta tua luculenta vitia noramus, pauci tarditatem ingenij, ſtuporem, debilitatemq. linguæ, nunquam erat audita vox in foro, nunquam periculum factum aut militiæ, aut domi. obrepſiſti ad honores errore hominum, cõmendatione famoſarum imaginum, quarũ ſimile habes, nihil præter colorem. [Collatione) Vt illud. Si quã tum in agris locisq. deſertis audacia poteſt, tantum in foro atq; in iudicijs impudentia valeret, non minus in cauſa cederet A. Cæcina Sex. Æbutij impudentiæ, quantum in vi facienda ceſſit audaciæ. [Hiſtoria) Quale eſt. Cum multa, Pontifices, a maioribus noſtris diuinitus inuenta atque inſtituta ſunt, tum nihil præclarius, quàm quòd vos eoſdem, & religionibus deorum immortalium, & ſummæ reip præeſſe voluerunt, vt ampliſſimi, & clariſſimi ciues remp. bene gerendo. Pontifices religiones religionibus ſapienter interpretando, remp. conſeruarent. Quod ſi vllo tempore magna cauſa ſacerdotum P.R. iudicio ac poteſtate verſata eſt, hæc profecto tanta eſt, vt omnis reip. dignitas, omnium ciuium ſalus, vita, libertas, aræ, faſces, dij penates bona fortunę, domicilia veſtræ ſapientiæ fidei poteſtatiq. cõmiſſa creditaq. eſſe videantur [Aut ſi pollicebimur aliter ac parati fuerimus, nos eſſe dicturos) Quale Ciceronis pro Ligario ſupra recenſuimus exordium, quo præcepta de exordiendi rationibus clariora fierent, exempla non quidem omnium ſubiecimus. quod cum immenſa res ſit, fieri non poteſt, & ſi fieri etiam poſſit, hoc onus hic ſumere non liceat. ſatis enim vnicuique factum eſt, ſi iter commonſtratum, cum perpetuo dux & præuius eſſe non poſſim. [Inter inſinuationem, & principium hoc intereſt) Hoc dicit, principium ab inſinuatione hoc differt, quod per principium aperte beneuolentiam attentionemq. captamus, & docilem facimus auditorem, inſinuatione autem hæc omnia occulte, & per diſſimulationem. deniq; hæc tria in exordio fieri diximus, non quin in tota oratione id fieri oporteat, ſed quòd in exordio plus ceteris partibus deſideretur. [In exordienda cauſa eſt obſeruandum, vt leuis ſit ſermo, vt vſitata verborum conſuetudo, vt non apparata oratio eſſe videatur) In alijs præceptis rhetoricis, inquit. Exordium ſententiarum, & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, in ſe continere, propterea q. id optime faciendum eſt, quod oratorem auditori maxime commendat, ſplendoris, & feſtiuitatis, & concinnitudinis minimum, propterea quòd ex his ſuſpicio, quædam apparationis atque artificioſæ diligentiæ naſcitur. quæ maxime orationi fidẽ, oratori adimit auctoritatem. In exordio, inquit, nihil ſplendidũ, nihil diligenter accuratum habere debemus, ne ipſa dicendi diligentia diffidentiam negocij demonſtremus. Veruntamen ſententiarum grauitate refertum eſſe oportebit. Sed hic Quintiliani non præteribo ſententiam, cum & ipſe orator ſit non contemnendus, & dicendi magiſter erudítiſſimus, ac præceptionum acutiſſima diligentia ſua tantum emineat, quantum fortaſſe ipſe Cicero dicendi facultate antecedat. Multum, inquit, gratiæ exordio ineſt, quod ab actione diuerſæ partis materiam trahit, hoc ipſo, quod non compoſitum domi, ſed ibi atque tunc natum, & facilitate famam ingenij auget, & facile ſimplicis ſumptiq. ex proximo ſermonis fidem quoque acquirit, adeo vt etiã ſi reliqua ſcripta atque elaborata ſunt, tamen plerunq; videantur videatur tota eſſe temporalis oratio, cuius initium nihil pręparatum habuiſſe manifeſtum eſt. frequẽtiſſime vero proœmium decebit, & ſententiarum, & compoſitionis, & vocis, & vultus modeſtia, adeo vt in genere cauſæ etiam indubitabili fiducia ſeipſa nimium exerere non debeat, odit enim iudex litigantis ſecuritatem, cumq. ius ſuum intelligat, tacitus reuerentiam poſtulat. Nec minus diligenter, ne ſuſpecti ſimus vlla parte, vitandum eſt, propter quod minima oſtentari debet in principijs cura. qua videtur omnis ars docentis cõtra iudicem adhiberi, ſed illud ipſum curare, ſummæ artis eſt. nam id ſine dubio ad omnibus, & quam optime pręceptum eſt, verum aliquatenus temporum conditione mutatur qã iam quibuſdam iudicijs, maximeq. capitalibus, aut apud centumuiros ipſi iudices exigunt ſolicitas, & accuratas actiones, contemniq. ſe, niſi in dicendo etiam diligentia appareat, credunt, nec doceri tantum, ſed etiam delectari volunt. & eſt difficilis huius rei moderatio, quæ tñ tentari ita poteſt, vt videamur accurate, non callide dicere. Illud ex præceptis veteribus monet, ne quod inſolens verbum, nec audacius tranſlatum, ne ue aut obſoleta vetuſtate, aut poëtica licentia ſumptum in principio deprehendatur. [Vitioſum exordium eſt, quod in plures cauſas poteſt accõmodari, quod vulgare dicitur) Vitia, inquit, certiſſima exordiorum ſunt, quæ ſummopere vitare oportebit, vulgare. commune, commutabile, apparatum, longum, ſeparatum, tranſlatum, contra præcepta. Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, idq. generale dicitur principium, & quod non vnius, ſed omnium poteſt eſſe cauſarum. ſi ſic incipias: Deum ego Optimum Maximumq. aut vellem, ſi fieri poſſet, iudices. [Item vitioſum eſt quo nihilominus aduerſarius poteſt vti, quod commune appellatur) Commune eſt, inquit, quod nihilominus in hanc quam aliam contrariam partem cauſæ poteſt conuenire. Inter vulgare, & commune hoc intereſt, ꝙ vulgare omnium controuerſiarum eſt, commune in eadem controuerſia vtriuſque partis itaque commune, vtpote ſpecies, includitur, vulgare autem, generale eſt. [Item id, quo ea contrario leuiter commutato, aduerſarius poteſt vti) Eſt, inquit, commutabile exordium, quod ab aduerſarijs commutato verbo vel addito poſſit in parte contrariã commutari. [Item vitioſum eſt, quod nimium apparate compoſitum eſt) De hoc longius ſupra diſputatum. [Aut nimium eſt longum) Quod pluribus verbis aut ſententijs, vltra quam ſatis eſt labitur, ne oratio in caput ſurrexiſſe videatur. [Et quod ex ipſa cauſa natum non videtur) Vt proprie cohæreat cum narratione. Vitioſum, inquit, eſt, quod ſeparatum nominatur, cum non proprij negocij, neque eius cauſæ, de qua agitur ſit. Vt ſi homicida tibi accuſandus ſit, & tu ab adulterij facinoribus exordium ſumas. [Aut quod neque beneuolum, neque docilem, neque attentum facit auditorem) Hoc duobus modis fieri poteſt. Primum, cum aliud conficis, quam genus cauſa poſtulat. Vt ſi attentum facere velis auditorem, & cauſa primum beneuolentiam deſideret, aut cum res inſinuationem poſtulet, & exordio vtaris, idque tranſlatum nominatur. Deinde cum omnino, nec docilem, nec attentum, nec beneuolum facis auditorem, quod contra præcepta nominatur.

Qvod græce προοίμιον) Græcarum vocum οἴμην, & proprietatem exponit docte Fabius, cap. eod. [Si turpe genus) Vt ſi pro ebrietate dicatur. [Vel nõ vti principio) Negant hoc oratorum præcipui, qui non putant ita nude irrumpendum ad orationes, ſine præparatione auditoꝝ, quod & ignauiam dicentis, & confidentiam eius deſignet. In foro tamen & LONG.

iudicijs

iudicijs locum aliquem habere videtur, quoties tanta iudicis ſeſtinatio eſt, vt moram nullam patiatur, aut auditorum animi tales ſunt, vel ira, vel odio, vt mox caput cauſæ audire ſe velle conclament. In ſcholaſticis autem diſputationibus, & declamationibus ſecus fieri debet, q auditores habemus dicto audientes. Sed & hoc admonendum duxi, in quo pleríque omnes noſtro ſeculo qui declamant, peccant, exordium non in principio, ſed poſt reliquas partes abſolutas eſſe conſcribendum. Nam & Cic. quod primum eſſet dicendum, poſtremo ſolet cogitare, quo viaretur exordio. Qua de re longe doctiſſima quædam in 2. de Oratore. [Tria ſunt tempora) Tria inſinuationis tempora. [Si cauſa turpitudinem) Vel ſi pro ſtultitia dicamus. [Interiectiona verbo℞) .i. ἐνέδραν, quę vox clancularíam, & quaſi inſidiatricem verborum rerumq́. machinationem ſignificat. [Tñ hoc per exordium &c.) addunt aliqui, & epilogum, quod vtriuſque partis eadem ſit intétio ſaltem quod ad beneuolentiam. [Item vitioſum eſt) Vide Lucianum, quo pacto ſcribere hiſtoriam oporteat. [In quo etiam tranſlatum) De cauſa in cauſam.

ASCENSIVS.

Exordiorum duo ſunt gña.i. qualitatis, videlicet principiũ quod appellatur græca προοίμιον, à πρό.i. ante, & οἴμη, cantilena, quaſi proludium, ſeu præcentus, aut ab οἶμος .i. via, quaſi præuium, ſeu præambulum, & inſinuatio, quæ nominatur (repete græce) ἔφοδος.i. acceſſus, impetus, incurſus, inſultus ꝓpria inſidioſus: nam, ἐφοδεύω eſt adorior, nihil aũt ad rem facit, quod quidam ἔφοδος interpretantur. Nam ſignificatio non congruit at ne vox quidem, non .n. fœminini eſt gñis, ſicut ἔφοδος, & ὁδός, & ita non tam eleganter locutus eſſe Cic. quę ἔφοδος, ſicut quæ ἔφοδος, nominatur. Principium eſt cum vel quo reddimus ſtatim.i. ſine circuitu verbo℞, & ambagibus animum auditoribus idoneum nobis aut reddimus nobis ſtatim animũ auditoris idoneum ad audiendum. Inſinuationem alibi diffinit ſic. Inſinuatio eſt oratio quadam diſſimulatione, & circuitione obſcure ſubiens auditoris animum, ſed nunc proſequitur narrationem de principio dicens. Id. ſ. principium ſumitur, ita vt poſſimus hr̃e auditoris attentos, beneuolos, & dociles. Si genus cauſæ &c. Docet exordio vti ſecundum gña, ſeu qualitates cauſarũ dicens. Si nos habemus genus cauſæ dubium.i. medium inter honeſtum, & turpe, nos conſtituemus principium à beneuolentia .i. ſtatum in principio auditorem, ſed iudicem beneuolum efficiemus, ne illa pars turpitudinis, quę. ſ. altera eſt in dubio, poſſit obeſſe.i. nocere. & afficere, q̃d.i. aliquid, aut in aliquo, nobis.i. cauſæ, quam defendimus, aut agimus. Si genus. ſ. cauſę, erit humile.i. abiectum, & vile, vt de rebus aut nudis, nos faciemus attentos, oſtendendo, videlicet res paruas, non ſemper parui eſſe momenti, & operæprecium eſſe audire, quæ de rebus quantumuis modicis dicturi ſumus. alioquin languidum effecerimus auditorum, & iis fruſtra dixerimus. Si (aut tñ.i. ſed ſi) genus cauſæ erit turpe, quod tñ pro neceſſitate aliquando defendendum eſt, vtendum eſt inſinuatione, de qua. ſ. inſinuatione nos dicemus.i. diſpotabimus, & determinabimus poſterius.i. aliquanto poſt. Ideo aiit vtendum eſt inſinuatione. Ne ſi manifeſte ſtatim in principio fateamur pro re turpi intercedere protinus contemnamur, niſi nacti erimus.i. acquiſiuerimus, quid.i. aliquid, quare.i. quamobrẽ, aut per quod nos criminando.i. accuſando criminis aduerſarios poſſimus capere.i. captare beneuolentiam. ſ. auditorum, aut iudicis. Si genus cauſæ erit honeſtum, tunc ſup. licebit.i. licitum erit, vti vel non vti principio. Cum.n. res ſit honeſta, poterimus de ea ſtatim in principio loqui, quia tñ de ſe commendata eſt, non opus fuerit prolixiore exordio. [Si vti &c.) Quia vti aut non vti principio poſſumus docent primo quid faciemus ſi vti volemus dicens ſic. Si in cauſa honeſta vti volemus principio.i. exordio aut oportebit .i. opportunum, & conueniens erit oſtendere, quare cauſa ſit honeſta, aut exponere bẽ de quibus ſumus dicturi. Deinde ſi vti noluerimus dicens. Si volemus vti principio.i. exordio, & proœmio, oportebit capere principium.i. initium noſtræ orõnis (vnde æquiuoce ſumit principium primo ſpecialiter pro exordio, quod Græci προοίμιον dñt, deinde generaliter pro quolibet initio, primo modo multæ ſunt orationes, ſine principio ſecũdo nullę) à lege. ſ. generali & promulgata, aut a ſcriptura. ſ. ſpeciali, vt ab obligatione per pragmaticos, ſeu notarios. [Qñ igitur) quia in principio, ſeu exordio ſolet auditor reddi docilis, attentus, & beneuolos, ideo quõ id efficiamus declarat auctor dicens. Igitur qñ nos qui cauſam dicimus aut oramus, volumus habere auditorem docilem, vt intelligat quæ dicamus, beneuolum vt nobis faueat, & attentum, vt diligenter audiat nos aperiemus.i. manifeſtabimus, quõ quidq́. eorum poſſit confici.i. ex toto & plene fieri, aut abſolui. Proſequitur tamen aliter quam propoſuit, niſi textus inuerſus eſt, quia docet, quomodo attentum faciamus prius quam quomodo beneuolum, verum ſciemus, quæ prima ſunt in propoſito ſolere eſſe vltima in executione, & ideo auctores ſępe aliter proponunt, præſertim poëtę. vt, Arma virumq. cano &c. Præcipue autem petimus, vt auditor ſit beneuolus, ſed quia id fieri nequit per nos niſi fecerimus docilem, & attentum. Ideo eas partes prius declarat dicens. Nos poterimus habere auditores dociles ſi nos exponemus ſummam.i. totalem, & vltimã complexionem, & vt dicunt continentiam, ſeu tenorem cauſæ.i. rei de qua contenditur, & ſi nos faciemus eos attentos. Nam ille eſt docilis.i. aptus vt doceatur, qui vult audire attente.i. cum animaduerſione. Nos habebimus attentos ſi pollicebimur .i. ſponte promittemus, nos facturos verba.i. mentionem, hoc eſt dicturos, de rebus magnis, nouis inuſitatis, aut ſi pollicebimus nos dicturos de his rebus, quæ pertineant ad rempub. aut ad eos ipſos, qui audient, aut ad religionem deorum immortalium, aut ad pietatem .i. pium deorum, & parentum cultum. Et ſi rogabimus ſupp. eos vt audiant attente. Et ſi exponemus res numero .i. de quot rebus dicturi ſumus, quia vno membro audito libenter reliqua audimur dum ſcimus quot reliqua ſint, & ſi exponemus, de quibus rebus ſumus dicturi, quia prælibata materia feſtinamus ad eius cognitionẽ. [Beneuolos auditores &c.) Aperuit quomodo dociles, & attentos faciamus, auditorem, nunc docet beneuolum dicens, quòd à quatuor, & primo à perſona noſtra, vt cum ordine aperietur. Ordo autem eſt. Nos poſſumus facere auditores beneuolos quatuor modis (omittit, vt adnotauit Valla .ſ. & videlicet, ſed nos addere poſſumus cum ſignificatio non refragetur ſcientes oratorem ſuperfluum, & facile intellectu reſecare, quod grammaticus ordo reponit, dicamos ergo) .ſ. à perſona noſtra a perſona aduerſariorum, & à perſona auditorum tres enim perſonæ ad contentionem neceſſario concurrunt, actor (reus, & iudex. Sed in concionibus agimus interdum contra abſentem in genere demonſtratiuo) & à rebus ipſis. Deinde declarat primum dicens. Nos contrahemus.i. acquiremus beneuolentiam à perſona noſtra, ſi laudabimus, ſine arrogantia.i. modeſtia, & ſine iactantia officium.i. beneficium, & debitum (vt aiunt) noſtrum, aut referemus quales .i. quantum benefici, nam moleſtia ſua nemo oſtendat. fuerimus in.i. erga remp. cui prima in tantis debetur caritas, in parentes, quibus ſecunda, aut in amicus, quibus tertia aut ſi referemus .i. conferremus aliquid in eos ipſos, qui audiunt, ſiue ſit iudex, ſiue ſenatus, ſiue populos. dummodo hæc omnia ſint accommodata ad eam ipſam rem, de qua agitur. Aliter.n. impertinentia cenſerentur. Item ad conciliandam miſericordiam, ſi nos proferemus noſtra incommoda.i. damna, & miſerias, vt inopiam.i. carẽtiam opis .i. rerum, & auxilij, ſolitudinem.i. deſtitutionem ab amicis, calamitatem .i. damnum illarum aut ſuborum, & ſi rogabimus, vt ipſi ſint nobis auxilio, & oſtendemus ſimul nos noluiſſe habere ſpem in alijs .ſ. quam in auditoribus. [Ab aduerſariorum &c.) Docet quomodo ab aduerſariorum perſona captabimus beneuolentiam iudicis, & ceterorum auditorum, idq́. docet fieri poſſe per odij. inuidiæ & contemptionis eorum inductionem, & recte quidem, quia vt dicit Saluator noſter Matth. 6. Nemo poteſt duobus dominis ſeruire. Aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget, aut vnum ſuſtinebit, & alterum ↄtemnet. Intelligit autem de dominis ſic ſe habẽtibus, vt quod vni placet, alteri ſciamus diſplicere, alioqui poſſemus duobus inter ſe contrarijs inſeruire, vt ſi duo exercitus ſibi conficiantur, poſſemus vtrique potum ſubminiſtrare, veruntamen licet ſit gratum fecerimus vtriſque abſolute, tamen propter reſpectum mutui odij gratiam amiſerimus. Quia itaque vſu venire ſolet, vt duorum contendentium, qui alterum oderit alteri beneuelit, beneſuadet, vt aduerſarios adducamus in odium iudicis, aut eorum ad quos dicimus. Ordo eſt. Nam exempla commentarij ceteri ponunt. Beneuolẽtia captabitur. ſ. à nobis perſona aduerſariorum, ſi nos adducemus eos in odium. ſ. iudicis, in inuidiam, in contemptionem. ſ. paſſiuam vnde licet idem ſint contemptus, & contemptio, tamen contemptus plus ſonat in actionem, & contemptio in paſſionem. Eſt autem à ſyndeton .i. ſina coniunctione locutio. Nos rapiemus.i. etiam nolentes trahemus in odium, ſi proferemus.i. in conſpectum mentalem afferemus quid .i. aliquid eorũ factum ſpurce.i. immunde, & abominabiliter ſuperbe, perfidioſe, crudeliter, confidenter.i. cum confidentia, quæ in malum ſonat,

non cum fiducia quæ bona eſt. Maro tamen confudit dicens.

Tantane vos generis tenuit fiducia veſtri.

& ſi quid proferemus factum malitioſe, aut ſup. flagitioſe.i. manifeſta inculpatione dignum. Nos trahemus ſup. aduerſarios in inuidiam ſi referemus vim.i. violentiam, potentiam, factionem.i. a communi conſenſu diſcrepans facinus, diuitias incontinentiam.i. petulantem libidinem, nobilem.i. famæ ex magiſtratibus geſtis celebritatem, clientelas.i. clientum multitudinem hoſpitium.i. hoſpitium, qui ſe mutua beneuolentia, ſiue mercede acciperunt ſodalitatem.i. ſodalium, ſeu conuiuarum frequentiam, & affinitates.i. affinium contractorum multitudinem, & ſi nos aperiemus eos confidere magis his adiumentis, qua veritati.ſ. cauſæ ſuæ. Nos adducemus ſup. aduerſarios in contemptionem.i. vilipenſionem, ſi proferemus, inertiam.i. carentiam artis ignauiam.i. carentiam induſtriæ, deſidiam.i. pigritiam, luxuriam.i. luxum, & ſuperfluam in victu, & amictu, ac libidinoſam vitam aduerſariorum. Aduerte puer vt auctorem imiteris, quomodo diuerſis vtatur verbis rapiemus trahemus, adducemus. Item alterum obliquorum ſæpe ſatis eſſe, vt hic, quia dixit aduerſariorum non dicit aduerſarios, quod ſi dixiſſet aduerſariorum non addidiſſet. (Ab auditorum perſona) Tertio docet captare beneuolentiam a perſona auditorum, quàm prudẽter captabimus ne aſſentari, aut adulari videamur, ſed ꝙ res ita exigat nos dicere ſignificemus. Omnes tamen, qui aliquid petituri ſunt id penes eum eſſe ab equo petant oſtendunt, vt in ſanctis literis Propheta volens impetrare miſericordiam à Deo dicit. *Miſerere mei Deus ſecundùm magnam miſericordiam tuam.* Et Iuno Virgiliana volens obtinere tempeſtatem, inquit Aeneid. 1.

Aeole (namque tibi diuum pater atque hominum rex.
Et mulcere dedit fluctus, & tollere vento)
Incute vim ventis &c.

Et Ilioneus ab Didone iuſtitiam ſic orat.

O regina nouam cui condere Iupiter vrbem.
Iuſtitiaq; dedit gentes frenare ſuperbas, &c.

Ordo eſt, beneuolentia colligetur a perſona auditorum ſi nos proferemus.i. in medium aſſeremus res eorum iudicatas fortiter, ſine formidine potentiæ aduerſariorum ſapienter, ſine errore iuris, manſuete, ſine proprio odio, & magnifice, ſine ſuſpicione auaritiæ contemptis, videlicet muneribus, quæ magnifici reſpuunt. Et ſi nos aperimus.i. manifeſtabimus tanquam rem adhuc in mentibus hominum abſconditam, quæ.ſ. qualis æſtimatio ſi.opinio, & quæ.i. qualis expectatio.ſ. totius populi, qui expectat actiuæ, & iudicij, quod expectatur paſſiue, ſit de his.ſ. quæ nos agimus. (A rebus ipſis) Vltimo loco docet beneuolentiã captare a rebus ipſis de quibus agitur dicens. Nos efficiemus auditorem beneuolum a rebus ipſis.ſ. principalibus, vtpote de quibus agitur (nam ipſe per emphaſim ſolet primarium ſignificare, vt Ioue miſſus ab ipſo Aen. 4. q.d. ſummo. Notandum autem licet poſſemus dicere ab rebus ipſis non tamen neceſſe eſſe, quia Cic. dicit a rebus) ſi nos extollemus cauſam noſtram laudando ſup. eam, aut laudando, per laudationem, & deprimemus aduerſariorum ſup. cauſam per contemptionem.i. vilipenſionem, vt Mancinellus recitat, ſunt qui legant per contemptionem, quod vt idem ſentit non abſurdum eſt, non tamen exponam, legens cõtentionem.i. per comparationem, ſed potius per contentionem colorem rhetoricum.i. per ſententiarum contrariarum inter ſe quaſi litigationem, veruntamen quia hoc loco videtur contentio color (contraria.n. ſunt laudare cauſam noſtram, & vituperare aduerſarij) ideo quia dixit laudando, putem hic dixiſſe per cõtemptionem pro eo quod eſt vituperando. his dictis facit paraſceuẽ.i. præparationem ad ſequentia dicens. Aperiendum eſt deinceps de inſinuatione. (Tria ſunt tempora &c.) Docuit vbi, & qñ vti principio liceat, nunc docet quando non liceat, dicens, ꝙ in tribus temporibus. Primo, quando rem turpem habemus, talem, videlicet, quæ ſtatim animum auditoris à nobis alienet. Secundo, quando animus auditoris videtur ab aduerſarijs perſuaſus. Tertio, quando defeſſi ſunt auditores alios, qui ante dixerunt audiendo. & docet quid in ſingulis temporibus faciendum, vt ſuis locis aperiemus. Ordo eſt. Tria ſunt tempora, quæ ſunt conſideranda diligenter. Poſſet videri ſuperflua locutio, qa particulæ, quæ ſunt vocare videntur tria tempora ſunt diligenter conſideranda, verum nõ vacare, ſed vrgentius quiddam habere, quod agnoſco quidem, ſed vix exprimere poſſem, mihi videntur. Nam hoc dicere innuunt inter omnia tempora, ſunt tria tempora, quæ ſunt diligenter conſideranda, quòd ſi non reperiſſet quæ ſunt non videretur diffinire numerum, in quibus.ſ. temporibus non poſſumus vti.ſ. directe, principio.i. exordio, propriæ dicto, quod addo, quia dicturus eſt, ſi cauſa turpitudinem habebit exordiri poterimus, &c. Aut cum.i. quando habemus cauſam turpem.i. inhoneſtam.ſ. defendendam cum ipſa res.ſ. quæ accuſatur, alienata nobis animum auditoris. Aut cum animus auditoris videtur eſſe perſuaſus.i. perductus ad aſſentiendum, ab his, qui ante.i. prius contradixerunt.i. oppoſitum dixerunt, hoc eſt ab accuſatoribus. Aut cum.i. qñ.ſ. animus auditoris eſt defeſſus.i. penitus, aut plurimum feſſus audiendo eos, qui ante dixerunt.ſ. ante nos, ſiue ſint aduerſarij noſtri, ſiue alij. Si cauſa turpitudinem habebit. Docet, quod faciendum erit, quando principio proprie dicto vti non poterimus. Et primo, quando res turpitudinem habebit. tunc enim quia animus honeſti hominis turpitudini obſeruatur, & in principijs capienda eſt beneuolentia ab auditores, & non conuenit nihil dicere, opus eſt per inſinuationem caute exordiri. Vnde turpitudo triplex eſt, aut rei, ſeu facti tantum aut hominis tantum, aut vtriuſque. Si res turpis eſt, vtpote parricidium illius Horatij, ruius tergeminis qui ſororem occiderat, ꝙ hoſte interempturi cui deſponſata fuerat fleuerat, confugiẽdum eſt ad hominem, oſtendendo.n. patriæ libertatis vnicum auctorem, & vnicam patri ſic de patria merito relictam ſobolem. Si cõtra res eſt honeſta, ſed perſona turpis, vtpote leno, fur, ſacrilegus, aut parricida, quia tyrannum occidit, aut vrbem ab inſidijs defendit, aut ciuem conſeruauit, aut proditionem vrbis iudicauit, aut alioqui dixerit præmium ſtatutum petit, tunc omnia perſona rem proferemus. Sin vtrunque turpe tam facinus, quam q id fecit, quo tpe miſerrima eſt defenſoris conditio, ſi tñ aut affinis, aut conſanguineus, aut alioqui neceſſarius, aut amicus eſt bifariam poteris exordiri. Primo, alia honeſta eius olim facinora prædicando, aut parentes, aut affines optime de reip. meritos, aut coniuges, & liberorum inſontium deſolationẽ. Secundo, magis turpia aduerſarijs obijciendo, aut à ſimili turpitudine alios fuiſſe abſolutos oſtendemus, aut rem non ita turpem, vt tanto ſupplicio ſit digna, vt futurum ſuſpendio, cum nulla fortunæ bona ſint ſaluti hominis conferenda. Sed hæc ceteri commentarij quid id negocij receperunt aperiant nos ordinem proſequamur qui talis eſt. Si cauſa.ſ. noſtra quam defendimus. (Nam accuſantes liberius loqui poſſumus, callidem tamen Cicero aliquando præmonuit auditorum animos grauius interdum commoueri in eos qui turpia facta manifeſte recitant, quam in eos qui ea cõmiſerũt) habebit turpitudinem.ſ. annexam, aut rei, aut perſonæ, aut vtrique, nos poterimus exordiri.i. facere initium dicendi nõ tamen per principium, aut exordium propriæ ſumptum his rõnibus.i. vijs, & modis dicendo, aut dicentes oportere hominem.i. perſonam (ſi perſona honeſta eſt & res cõmiſſa turpis) expectari.i. euidenter inſpici à iudice aut ceteris auditoribus, non rẽ.i. factum eius, aut ſup. (ſi res eſt honeſta quam petimus, & perſona pro qua turpis) oportere rem expectari non hominem, vt quantum boni habeat tyrannicidum, non quis id commiſerit, & quid boni conſeruatio patriæ, non quantum honeſtatis leno. Notabit puer expectari hic accipi in propria ſignificatione quæ eſt eminenter aut excellenter ſpectari. Nam extra, ſeu ex in compoſitione ſæpe excellentiam importat, vt ex to excello, excedo, exupero. deponitur autem s, poſt x, vt notum eſt, ſed frequẽtius expectari accipitur tranſlatiuæ pro eo quod eſt attendi, vt dicunt galli, quias quos attendimus eſpectamus.i. ſæpe extra aſpiciendo obſeruamus an veniunt. Et ſi vtrunque turpe eſt tam factum quam perſona exordiri poſſumus dicendo aut dicentes, non placere nobis ipſis ea quæ dicantur facta ab aduerſarijs. Et ita ſenſus erit, quòd ſi noſtræ cauſæ, quam defendimus conſulamus ab aduerſariorum grauiore probo incipiamus, aut ſic non placere nobis ipſis ea quæ dicantur ab aduerſarijs, facta.ſ. à nobis aut de parte noſtra, & tunc ſenſus eſt, ꝙ ſi talia eſſent qualia ab illis dicuntur, nequaquam nobis placerent cum ſint nefaria, ſed nequaquam talia eſſe, aut nobis dolere quod talia ſint, verum prior ſenſus magis procedit, & ſequentibus cohæret, dicamus ergo non placere nobis ipſis quibus tamen maxime poſſint cum inimicorum ſit gaudere de malis aduerſariorum ea quę dicantur.ſ. vulgo facta ab aduerſarijs) & eſſe indigna, aut nefaria.i. abominabilia, & talia quæ non debeamus fari. Deinde cum auxerimus diu.i. p pluſculum temporis aut multa argumenta, rem.ſ. à nobis intentam.i. criminationem aduerſariorum, oſtendemus nihil ſimile eſſe factum à nobis.i. noſtra parte, aut ꝓferemus.i. in medium adducemus aliquorum.i. quorumcumque iudicium.i. ſententiam latam de ſimili cauſa, aut de eadem cauſa, aut de minore cauſa, aut de maiore. intellige conuenienter, vt dicamus de ſimili, aut eadem cauſa abſolutos indemnes, de minore etiam in integrum reſtitutos, & de minore non magnopere multatos. commentarij

tamen

tamen aliter exponunt, vide eos. Deinde accedemus pedetentim .i. paulatim quaſi non curſim, ſed per pedes ſingulos, ad cauſam noſtram, & conteremus luminum dictum ſ. cauſarum de quibus oſtendimus iudicium, & noſtræ. Item repete ordiri poterimus ſi negabimus nos dicturos de aduerſarijs, aut de aliqua re eorum, & tñ dicemus ſupp. de eis occulte interiectione .i. per interiectionem verborum. [Si perſuaſus &c.) Docet ſecundo quid agendum nobis ſi auditor fuerit perſuaſus ab aduerſarijs dicens ꝙ nos pollicebimur nos dicturos de eo quod aduerſarij putauerunt ſibi firmiſſimum adiumentum, eo enim modo putabit auditor ſe non plane intellexiſſe, & non recte fidem habuiſſe dictis aliorum. Aut exordiemur à dicto aduerſarij illud improbando, aut ſi nihil quod merito refellamus primum occurrit ne nihil dicamus, aut ab iudice plane reijciamur, & explodamur, vtemur dubitatione quid primum aut potiſſimum dicamus, perinde atque plurima dicenda habeamus. Ordo eſt. Si auditor fuerit perſuaſus .i. ſi oratio aduerſariorum fecerit auditoribus fidem .i. credulitatem (vnde Valla vult eam virtutem theologicam quam fidem vocamus recte perſuaſionem poſſe dici) Enim, pro quia, q.d. id dico, quia neque poterimus non facile .i. non difficulter, hoc eſt facile poterimus. (Duæ. n. negationes æquipollẽt affirmationi) ſcire .i. percipere, an fidem fecerit, quoniam non ſumus neſcij .i. bene ſcimus, quibus rebus fides .i. credulitas ſoleat fieri. Ergo (cõtinuatiua eſt vox, q.d. ſi agitur) putabimus fidem .i. credulitatem factam ab aduerſarijs, nos inſinuabimus .i. inducemus nos occulte ad cauſam his rebus ſ. ſequentibus, videlicet nos pollicebimur nos dicturos primum de eo quod aduerſarij putauerunt ſibi firmiſſimum adiumentum. Aut nos exordiemur ab dicto aduerſarij, & maxime ab eo ſ. dicto, quod ille dixerit nuperrime .i. minimo ante. Aut nos vtemur dubitatione, hoc eſt ſignificabimus nos dubitare quid dicamus potiſſimum .i. præcipue cum plurima habeamus dicenda, aut cui loco reſpõdeamus, primum dicemus cum admiratione, vt auditor attendat. [Si defeſſi &c.) Tertio loco oſtendit quomodo exordiemur quando auditor erat defeſſus audiendo, docens ꝙ tribus modis aut adducendo aliquod dictũ facetum, & iocũdum, quod delectet, & recreet animum auditoris, vt pollicitando nos nouo modo dicturos, aut paucis quid dicturi ſumus exponendo. Ordo eſt. Si ſup. auditores erunt defeſſi .i. delaſſati audiẽdo, nos exordiemur ab aliqua re quæ poſſit mouere riſum, vt ab apologo .i. fictæ rei ſermone quales ſunt fabule Aeſopi, aut a fabula .i. figmento poëtico, aut ab imitatione veriſimili .i. ad viuum efficta, quam alium in dicendo lepide imitemur, aut a deprauatione .i. vocabuli, vt ſi pro mero dicatur mero, pro reo ieo, aut quid ſimile, aut inuerſione ſ. proprie locutionis, vt ſi dicas, bonam eſſe aurem ſanam vocem ad dormiendum, aut bonũ naſum ad pila ludendum. Aut ab ambiguo dicto, vt ſero interfectus eſt Clodius .i. aut hora ſerotina, aut nimis tarde. Aut à ſuſpicione, hoc eſt a dicto quod ridicule ſuſpicionem habeat, vt ab irriſione ſ. manifeſta, aut à ſtultitia ſ. aduerſarij eam deridẽdo. Aut exuperatione literarum, vt ſi non leo. ſed leno illi familiaria dicatur, aut collatione ſ. literarum, vt ſi ſinum lacte implendum dicas aduerſario, tradit. n. ſunt in voce non in quantitate ſinum à nominatiuo ſinus, & a nominatiuo ſinum, cuius ſignificatio eſt vas quoddam à quo ſitulam quidam deducunt, aut ab abiectione literarum, vt ſi non vera, ſed æra aduerſarium amare dixeris, aut mutatione literarum, vt ſi dignum dicas quid dicatur legis nõ lator, ſed latro. Poſſemus iſta ẽt diſtinguere, vt non omnia referantur ad literas, ſed ad res, quia eſt exuperatio, collatio, & abiectio etiam in rebus, & videtur Cic. duntaxat vltimum ad literas applicaſſe, quia aliter dixiſſe abiectione literarum, aut in fine mutatione literarum. Præterea exordiemur ab expectatione fingentes auditorem expectare rem magnam quam dicturi ſumus, aut a ſimilitudinem rei ante dictę, aut à nouitate, vtraque enim delectant & ante dictorum ſimilitudo iocunde inducta, & penitus noua. Aut ab hiſtoria .i. re aliqua geſta quæ mirifica ſit, aut à verſu ſ. feſtiuo, & lepido alicuius poëtæ, aut ab interpellatione .i. impeditione lepida alicuius inepti, ſiue facti, ſiue dicti, aut ab irriſione .i. affabili allocutione ad aliquẽ cum riſu iocundo vnde recreari poteſt animus defeſſus. Item exordiemur conuenienter, ſi promiſerimus nos eſſe dicturos aliter ac .i. quam fuerimus parati .i. inſtructi ad reſpondendum, ſi locus fuiſſet. Aut ſi promiſerimus nos non eſſe facturos verba eodem modo, vt cæteri ſoleant, & ſup. ſi exponemus breuiter, quid alij ſoleant ſupp. facere dum reſpondent, & quid nos ſumus facturi ſ. in reſpondendo. [Inter inſinuationem &c.) Ponit differentiam inter inſinuationem, & principium dicens. Hoc intereſt inter inſinuationem, & principium, quia .i. quod, principium debet eſſe eiuſmodi .i. tale, vt apertis rationibus .i. poſtquam aperuerimus rationes, quibus (intellige Franciſcus, quibus pro quas poſitum, quod mihi nõ placet, nam ſenius eſt) .i. per quas præſcripſimus .i. præiudicium fecimus, nos faciamus ſtatim .i. ſine verborum circuitione, auditorem, aut beneuolum, aut attentum, aut docilem. At .i. ſed inſinuatio debet eſſe eiuſmodi, vt cõficiamus eadem omnia .i. faciamus auditorem, beneuolum, attentum, & docilem, occulte per diſſimulationem .i. ſimulando nos aliud agere vt poſſumus venire in opere dicendi ad eandem commoditatem .i. ad quam per principium venitur hoc eſt ad faciendum auditorem beneuolum &c. Verum .i. ſed, hę tres vtilitates ſ. dictæ tametſi ſuus comparandæ .i. acquirendę, in tota oratione, quia vbique habendus eſt auditor beneuolus, attẽtus, & docilis, hoc eſt, vt auditores præbeant nobis ſeſe .i. ſeipſos perpetuo .i. ſine intermiſſione, attentos, dociles, beneuolos, tamen hoc eſt comparandum .i. acquirendum primum, per exordium cauſæ. [Nunc ne quando &c.) Docturus exordium vitioſum vitare præſcribit quali exordio vtendum ſit dicens. Nunc .i. deinceps ne quando .i. aliquando vtamur exordio vitioſo .i. habente plurimum vitiorum, ego docebo, quæ vitia ſunt vitanda. Verum, quia oppoſitorum eadem eſt diſciplina præſcribit quid ſeruandum ſit dicens. Seruandum eſt .i. oportet ſeruare in cauſa exordienda .i. quando cauſa incipiet agi, aut defendi, vt ſermo ſit lenis .i. non aſper nec clamoſus, vt conſuetudo verborum ſit, aut videatur vſitata, & vt oratio non videatur apparata .i. eminenter ornata, & inſtructa ad decipiendum, quia ſummum artis eſt artẽ ipſam occultare, & ſic dicere, vt ars nulla ineſſe videatur. [Vitioſum) Proſequitur multa genera exordiorum vitioſorum dicens. Exordium vitioſum eſt quod poteſt accommodari in plures cauſas, quod dicitur vulgare. Item vitioſum eſt quo (licet nos eo in ſpeciali cauſa vſi ſumus) aduerſarius ſi poteſt vti nihilominus ac non ſimus vſi, quod appellatur commune. Item illud eſt ſup. vitioſum quo aduerſarius poteſt vti ex contrario, vt ſi ſophiſta, ꝗ pactus ſit auditorem docere Rhetoricem precio decem aureorum vbi primum in cauſa vicerit, & ſtatim diſcipulum poſtulans ſic argumentetur. Decem aureos abs te peto iuſtiſſime, nam ſi ſententia pro te dabitur, debebis ex pacto, ſin contra te, ex iudicio. Diſcipulus reſpondeat, decem aureos tibi denego iuſtiſſime, nam ſi condemnor nihil adhuc debeam ex pacto, ſin pro me datur ſententia nihil debeam ex iudicio. Item vitioſum eſt, quod compoſitum eſt verbis apparatis nimis, quod eſt longum nimiũ, & quod non videtur natum ex ipſa cauſa, quod vocatur ſeparatũ .i. impertinens, & alienum à negocio. In quo ſ. ſeparato, includitur etiam tranſlatum .i. tranſumptum, vt cohæreat proprie cũ narratione .i. quod ſi proprie capiatur impertinens ſit. Et vitioſum eſt, quod neque facit auditorem beneuolum, neque docilẽ, neque attentum. Satis dictum eſt de exordio. Transeamus deinceps ad narrationem.

DE NARRATIONE.

NARRATIONVM genera tria ſunt. Vnum, quo exponimus rem geſtam, & vnumquodque trahimus ad vtilitatem noſtram vincendi cauſa: quod pertinet ad eas cauſas, de quibus iudicium futurum eſt. Alterum genus narrationis eſt, quod incurrit nonnunquam, aut fidei, aut criminationis, aut tranſitionis, aut alicuius apparationis, vel laudationis cauſa. Tertium genus eſt id, quod à cauſa ciuili remotum eſt; in quo tñ exerceri conuenit, quo commodius illas ſuperiores narrationes in cauſis tractare poſſimus. Eius narrationis duo ſunt genera, vnum quod in negocijs, alterum quod in perſonis poſitum eſt. Id, quod in negociorum expoſitione poſitum eſt, tres habet partes, fabulam, hiſtoriã, argumentum. Fabula eſt, quæ neque veras, neque veri ſimiles continet res, vt eæ, quæ tragędijs traditę ſunt. Hiſtoria, eſt res geſta, ſed ab ætatis noſtræ memoria remota. Argumentum, eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit, velut argumenta comœdiarum. Illud ge-

nus narrationis, quod in perſonis poſitum eſt, debet habere ſermonis feſtiuitatem, animorum diſſimilitudinem, grauitatem, lenitatem, ſpem, metum, ſuſpicionem, deſiderium, diſſimulationem, miſericordiam, rerum varietates, fortunæ commutationem, inſperatū incommodum, ſubitam lætitiam, iucundum exitum rerum. verum hoc in exercendo tranſigitur. Illud, quod ad veritatem pertinet, quo modo tractari conuenit, aperiemus. Tres conuenit res habere narrationem, vt breuis, vt dilucida, vt veriſimilis ſit: quæ q̃m fieri oportere ſcimus, quemadmodum faciamus, cognoſcendum eſt. Rem breuiter narrare poterimus, ſi inde incipiemus narrare, vnde neceſſe erit; & ſi non ab vltimo initio repetere volemus; & ſi ſummatim, nō particulatim narrabimus; & ſi non ad extremum, ſed vſque eo, quò opus erit, proſequemur; & ſi tranſitionibus nullis vtemur; & ſi nō deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere; & ſi exitus rerum ita exponemus, vt, ante quoque quæ facta ſunt, ſciri poſſint, tam etſi nos reticuerimus. quod genus, ſi dicam me ex prouincia rediſſe, profectum quoque in prouinciam intelligatur. Et omnino non modo id, quod obeſt, ſed etiam id, quod neque obeſt, neque adiuuat, ſatius eſt præterire. Et ne bis aut ſæpius idē dicamus, cauendum eſt, etiam ne id, quod ſemel ſupra diximus, deinceps dicamus, hoc modo: Athenis Megaram veſperi aduenit Simo: vbi aduenit Megaram, inſidias fecit virgini: inſidias poſtquam fecit, vim in loco attulit. Rē dilucide narrabimus, ſi vt quidque primum geſtum erit, ita primum exponemus, & rerum ac temporum ordinem conſeruabimus, vt geſtæ res erunt, aut vt potuiſſe geri videbuntur. Hic erit conſiderandum, ne quid perturbate, ne quid contorte, ne quid ambigue, ne quid noue dicamus; ne quam in aliam rem tranſeamus; ne ab vltimo repetamus; ne longe perſequamur; ne quid, quod ad rem pertineat, prætereamus; & ſi perſequemur ea, quæ de breuitate præcepta ſunt. nam quo breuior, eo dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet. Veriſimilis narratio erit, ſi, vt mos, vt opinio, vt natura poſtulat, dicemus: ſi ſpatia temporum, perſonarum dignitates, conſiliorum rationes, locorum opportunitates conſtabunt: ne refelli poſſit, aut temporis parum fuiſſe, aut cauſam nullam, aut locum idoneum non fuiſſe, aut homines ipſos facere, aut pati non potuiſſe. Si vera res erit, nihilominus hęc omnia narrando conſeruanda ſunt. nam ſæpe veritas, niſi hæc ſeruata ſint, fidem facere non poteſt. Sin erit ficta, eo magis conſeruanda erunt. De ijs rebus caute confingendum eſt, quibus in rebus tabulę, aut alicuius firma auctoritas videbitur interfuiſſe. Adhuc quæ dicta ſunt, arbitror mihi conſtare cum ceteris artis ſcriptoribus, niſi quia de inſinuatione noua excogitauimus, ꝙ eam ſoli præter ceteros in tria tempora diuiſimus, vt plane certam viam, & perſpicuam rationem exordiorum haberemus. nunc, quod reliquum eſt, quoniam de rerum inuentione diſputandum eſt, in qua ſingulare conſumitur oratoris officium, dabimus operam, vt nihilominus induſtriæ, quàm rei vtilitas poſtulabit, quæſiuiſſe videamur, ſi prius pauca de cauſarum diuiſione dixerimus.

CAPIDVRVS.

NARRATIONVM genera tria ſunt) De Inuentione ſcribens, narratio, inquit, eſt rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio. Narrationum genera tria ſunt. vnum genus eſt, in quo ipſa cauſa, & omnis ratio controuerſiæ continetur: alterum, in quo digreſſio aliqua extra cauſam, aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negocio quo de agitur, aut amplificationis cauſa interponitur. Tertium genus eſt remotum à ciuilibus cauſis, quod delectationis cauſa non inutili cum exercitatione dicitur, & ſcribitur. Definit narrationem hoc modo: Narratio eſt rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio. Alij addunt, & dicunt. Narratio eſt rei factæ, aut vt factæ, vtilis ad perſuadendum expoſitio. Apollodorus autem ſic finit. Narratio eſt oratio, docens auditorem, qui in controuerſia ſit. Quintilianus narrationem diuidit, inquiens. Hæc eſt narratio in qua ſciens tranſcurram ſubtiles nimium diuiſiones quorundam, plura eius genera facientium. Non enim ſolum volunt illam eſſe negocij, de quo apud iudices quæritur, expoſitionem, ſed perſonæ: vt, M. Aelius Palicanus humili loco natus, Picens, loquax magis quam facundus. Loci: vt, Oppidum eſt in Helleſponto Lampſacum, iudices. Temporis: vt, Vere nouo gelidus canis cum montibus humor Liquitur. Cauſarum, quibus hiſtorici frequentiſſime vtuntur, cum exponunt vnde bellum, cædes, peſtilentia, præter hæc, alias perfectas, alias imperfectas vocant: quod quis ignorat? Apollonius autem Tyaneus, qui philoſophus fuit, quinque narrandi fecit ſpecies. Primam, quam philoſophum eſſe refert: ſecundam, quam hiſtoricorum dicit: tertiam quæ in iudicijs adhibetur: quartam, quam epiſtolarem nominat. quintam, qua nos aliqua re ficta cōmoueri, & mortuos fieri ait. Hermogenes autem, præter eas quas Quintilianus decurrit, ſpecies alias, vel potius narrationum modos in præexercitamentis ſubiungit: nempe ſolere fieri narrationes per rectum indicatiuum, per indicatiuum inclinatiuum, per coniunctiuum, per diſſolutum, per comparatiuum. Rectum indicatiuum: vt, Medea Oeetæ filia, quæ prodidit aureum vellus, ſecuta Iaſonem eſt, & ſequentia. Rectum autem indicatiuum nominatur, quod per totam pene narrationem caſum ſeruat nominatiuum cum verbo indicatiuo. Indicatiua inclinatiua dicitur, in qua obliquis vtimur caſibus: vt, Medeam Oeetæ filiam Iaſonem ferunt adamaſſe, & reliqua. vbi obliquos aſſumat caſus. Coniunctiua vero figura eſt, qua arguentes vtimur: vt, Quod .n. non fecit Medea malum? hoſpitem turpiter adamauit, aureum vellus prodidit, fratrem occidit, & ſimilia. Diſſolutum autem hoc eſt, cum ſine copulis inciſa proferuntur: vt, Medea Oeetæ filia fuit, prodidit aureum vellus, Abſyrtum interfecit: & cum ſimiliter cetera proferuntur. Comparatiuum hoc pacto fit: Medea Oeetæ filia, quæ ſeruare pudicitiam debuit, amoris turpitudine eam commaculauit, & quam æternæ ſalutis cuſtodem eſſe oportuit, ea vltro ipſam crudeliter laniauit, & quæ tutari domum debuit, aureum vellus inſidiatori dedit, & quam patre iuuare oportuit, ea peregrino hoſpiti poſtpoſuit. Rectum quidem hiſtoriæ conuenire, quod ſit planius. Inclinatiuum vero, magis rhetoricis controuerſijs. Coniunctum quoque ad arguendum accommodatius eſſe exiſtimat, diſſolutum vero, concluſionibus, quod affectus commoueat, quadrare melius putat Quintil. Adijciunt, inquit, & præteritorum eſſe temporum narrationem, quæ eſt frequentiſſima: & præſentium, qualis eſt Ciceronis de diſcurſu amicorum, pro Roſ. Gryſogonus poſtquam eſt nominatus. & futurorum, quæ ſolis dari vaticinantibus poteſt. nam hypotypoſis non eſt habenda narratio. ſed iam ad Ciceronis diuiſionem redeo. Tria, inquit, narrationum cum ſint genera, vnum genus eſt, in quo res geſtæ, & omnis ratio controuerſiæ continetur, ad eas pertinens cauſa, de quibus futura iudicatio eſt. Aliud genus narrationis eſt, quod extra cauſam eſt: ſed ad cauſam facit: vt illud Virgilianum, Pater ipſe colendi Haud facilem eſſe viam voluit, & totus ille locus, vbi inſtitutum ſuum egreditur. Verum hæc narratio extra cauſam quinque modis fit, aut fidei aut criminationi, aut tranſitionis, aut alicuius apparatus, aut laudationis cauſa. Ad fidem faciendam, quale in Verrem illud: Non ne ita, vt omnibus nobis tacentibus ipſæ te tuæ tabulæ condemnare poſſent? cedo quæſo codicem, circumfert, oſtende. Videtis ne totum hoc nomen, coram vbi facit delatum eſſe in litura? quid fuit illhic antea ſcriptum? quod mendum iſta litura correxit? quid à nobis iudices expectatis argumenta huius criminis? nihil dicimus,

eimus, tabulæ ſunt in medio, quæ ſe corruptas, atque inter litas eſſe clamant. Illud in Vatinium: Repente enim te tanquam ſerpens è latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis ceruicibus intuliſti. [Aut tranſitionis) Vt illud in Verrem. Eſt conſuetudo Siculorum, ſingulorumque Græcorum, quod ſuos dies menſesq. congruere velint cum ſolis lunæque ratione, vel nonnunquam, ſi quis diſcrepet, eximant vnum aliquem diem, ad ſummum biduum ex menſe, quos illi exhereſimos dies nominant. item nonnunquam vno die longiorem menſem faciunt, aut biduo, & quæ ſequuntur. [Alicuius apparatus) Vt pro Archia Cicero. Patiamini de ſtudijs humanitatis ac literarum loqui liberius, & eiuſmodi perſona, quæ propter ocium ac ſtudium minime in iudicijs periculisq. tractata eſt, vti prope nouo quodam, & inuſitato gñe dicendi. Quod ſi mihi à nobis tribui concediq. ſentiam, perficiam profecto, vt hunc A. Licinium non modo nõ ſegregandum, cum ſit ciuis, a numero ciuium, verumetiam ſi nõ eſſet, putetis aſciſcendum fuiſſe. Nam vt primum à pueris exceſſit Archias, & quæ ſubiungit. [Aut laudationis cauſa) Velut hoc. Themiſtoclem ipſum ſummum virum Athenis dixiſſe aiunt, cum ex eo quæreretur, quod acroama, aut cuius vocem libẽtiſſime audiret? Eius, inquit, à quo ſua virtus optime prædicaretur. In præceptis autem de inuentione ait, narrationem extra cauſam quatuor modis fieri, aut criminationis cauſa, aut ſimilitudinis, aut delectationis, aut amplificationis. De criminatione exemplum ſupra dedimus. ſimilitudinis cauſa ſit, vt eſt illud, ſi ille multo ſceleratior, & nequior, quam ille Adrianus, aliqñ & infelicior fuit: Delectationis cauſa, vt ſi prata, ſi nemora, ſi fontes riuosq. & quiduis aliud deſcribas, & hanc ipſam deſcriptionem ad cauſam applices. vt in Verrem Cicero. Capta Carthagine Himera deleta eſt, in qua erant ſigna ex ære complura, in his eximia pulchritudine ipſa Himera in muliebrem figuram habitumq. formata, ex oppidi nomine, & fluminis. erat etiam Steſichori poëtæ ſtatua, ſenilis, incurua, cum libro, ſummo, vt putãt, artificio facta, ab eo qui fuit Himeræ, ſed eſt, & fuit tota in Græcia ſummo propter ingenium honore, & nomine. hæc iſte ad inſaniam concupierat. Erat etiam, quod pene præterij capella, quædam ea quidem mire, vt etiam nos, qui rudes harum rerum ſumus intelligere poſſumus, ſcite facta, & venuſte. In alijs deſcriptionibus, quanta vis coniuſuis ſit eloquẽtiæ, oſtenditur, cum rerum natura ita exprimitur, vt rem præſentem plerunq; videamur intueri. qualis eſt illa M. Celij in Antonium deſcriptio: Nanque ipſum oſtenderunt temulento ſopore profligatum, totis præcordijs ſtertentem, ructuoſos ſpiritus geminare, præclarasq. contubernales ab omnibus ſpondis tranſuerſas incubare, & reliquas circumiacere paſſim. quæ tñ exanimatæ terrore, hoſtium aduentu percepto, excitare Antonium conabantur, nomen inclamabant, fruſtra ceruicibus tollebant, blandius alia ad aurem inuocabat, vehementius etiam alia feriebat, quarum omnium cum vocem tactumq. agnoſceret proxime cuiuſque collum amplexu petebat, neq; dormire excitatus, neq; euigilare ebrius poterat, ſed ſemiſomno ſopore inter manus Centurionum concubinarumq. iactabatur. Nihil his, neque credibilius fingi, neque vehementius exprobrari, neque manifeſtius oſtendi poteſt. [Amplificationis cauſa fit) Vt illud de Eriphile, quæ viſum ornamentum adamauit, amplificat crimen Verris, quod cum illa rem viſam adamauerit, Verres multa etiam non viſa concupiuerit. [Tertium genus eſt, id quod a cauſa ciuili remotum eſt, & quæ ſequuntur) Tertium, inquit, narrandi genus eſt, à cauſa ciuili remotum. eſt autem poëtarum, & hiſtoriographorum. dat tñ curſim etiam in hanc narrationẽ præcepta. Hæc, inquit, narratio remota à ciuilibus cauſis duas habet formas. nam aut propter negocia exponenda ſumitur, quod eſt comœdias, aut tragœdias ſcribentium, vel propter pſonas, ſed de hac poſterius dicetur, eſt tñ videre, poëmata eſſe, quæ mixta, vel communia dñr, vt in commentarijs artis poëticæ Horatij diximus, in quibus vtrunque inuenitur ſiquidem vt Virgilius Aeneæ, & mores, & facta deſcribit, perſonasq. loquentes inducit, idem multi effecerunt. Hoc autem dicit, narratio quæ ad oratorem non attinet, in duo diuiditur. in negocia, & in perſonas. Verum illa narratio, quæ in negocijs eſt, tres habet partes, fabulam, hiſtoriam, argumentum. [Fabula eſt, quæ res, neque veras, neque veriſimiles continet, vt hæ quæ tragœdijs traditæ ſunt) In præceptis de Inuentione. Fabula, inquit, eſt, in qua nec veræ, nec veriſimiles res continentur, cuiuſmodi eſt, Angues ingentes aliter iuncti iugo. Eſt ergo fabula eiuſmodi narratio, vt cum deſcribitur Cadmus in anguem verſus, vel quiduis aliud quod nec verũ, nec veriſimile eſt, cuiuſmodi tragœdiæ ſcriptæ ſunt. qualis illa Amphitruonis apud Plautum eſt, quam argumẽtum appellat tragœdiæ. Amore captus Alcumenæ Iupiter, mutauit ſeſe in formam eius coniugis, pro patria Amphitruo dum certat cum hoſtibus, habitu Mercurius ei ſubſeruit Soſiæ, & quod ſequitur. [Hiſtoria eſt res geſta, ſed ab ætatis noſtræ memoria remota) Nam quæ noſtra ætate quaſi diaria referuntur, tum annales, tum commentaria nominantur. In præceptis de inuentione. Hiſtoria, inquit, eſt geſta res, ab ætatis noſtræ memoria remota, quod genus, Appius indixit Carthaginenſibus bellum. Eſt autem hiſtoria narratio, vbi iam pridem præteritam rem enarraueris, vt ſi Annibalem veniſſe in Italiam ſcribas, & qualia contra Romanum imperium bella geſſerit narres, & id genus alia. [Argumentum eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit, velut argumenta comœdiarum) In alijs libris Rhetoricis, Argumentum, inquit, eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit. huiuſmodi apud Terentium. Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia. Eſt igitur argumentum, fabularis narratio, quæ tamen vera videri poteſt. cuiuſmodi comœdiarum ſunt argumenta, quale, ne ſine exemplo quicquam doceamus, Plauti illud eſt: Captus eſt in pugna Aegionis filius alium quadrimum fugiens, ſeruos vendidit. Pater captiuos commercatur alios, tantum ſtudens vt gnatum recuperet, & inibi emit olim amiſſum filium. Is ſuo cum domino veſte verſa, ac nomine, vt amittatur fecit, ipſis plectitur. Et is reduxit captum, & fugitiuum ſimul, indicio cuius alium agnoſcit filium. Sed cui dubium videri poteſt, quid ſit quod argumentum Cicer. dixerit non veram, licet veriſimilem narrationem? cum Plautus, vt ſupra oſtendimus argumentum tragœdiæ in Amphitryone eſſe protulerit? quod facile diluitur. Enimuero Plautus comœdiam ſcripturus Amphitryonem, quoniam, vt ipſe in prologo profitetur, multos eam narrationem tragœdiæ locos vidit occupare, & rurſum comœdiæ quoque multas habere partes animaduertit, mixtam ex tragœdia facturum comœdiam pollicetur. quamobrem, & tragœdiam nominauit, & rurſum, argumentum comœdiæ, cum tñ velle videri comœdiam, vellet, ſe proloquuntur dixit. Niſi dicamus, raro niſi in comœdijs argumenta fieri. [Illud genus narrationis, & quæ ſequuntur) In præceptis de inuentione. Illa autem, inquit narratio, quæ verſatur in perſonis, eiuſmodi eſt, vt in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarum ſermones, & animi perſpici poſſint, hoc modo. Venit ad me ſæpe clamitans, quid agis Mitio? cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat? cur potat? cur tu his rebus ſumptum ſuggeris? veſtitu nimio indulges, nimium ineptus es, nimium ipſe durus es, præter æquum, & bonũ. Hoc ergo dicit: Narratio, quæ verſatur in perſonis exprimendis talis eſſe debet, vt in narratione rerum perſonæ agnitas animos oſtendat. & Terentij exemplo explicat. [Debet habere feſtiuitatem ſermonis) Cuiuſmodi infinita apud Plautum exempla ſunt: ſed nos quo quale id ſit oſtendamus, vno contenti erimus in Curculione, cum inquit: Date viam mihi noti atque ignoti, dum ego hic officium meum facio fugite omnes, abite, & de via ſecedite, ne quem in curſu capite, aut cubito, aut pectore offendam, aut genu: ita nunc ſubito, propere, & celebre obiectum eſt mihi negocium, nec quiſquam ſuerit tam opulentus. q mihi obſiſtat in via: nec Strategus, nec Tyrannus quiſquam, nec Agoranomus, nec Demarchus, nec Comarchus, nec cum tanta gloria, quin cadat, quin capite ſiſtat in viam de ſemita: & deinde totus ille locus. [Animorum diſſimilitudinem) Vt idem in eadem. Quo te hoc noctis dicam proficiſci foras cum iſtoc ornatu, cumque hac pompa Phædrome? Quo Venus Cupidoque imperant, ſuadetque amor, ſi media nox eſt, ſiue eſt prima veſpera ſi ſtatus condictus cum hoſte intercedit dies, tamen eſt eundũ quo imperat ingratus. At tandem es odioſus mihi. Iſtuc quidem nec bellum eſt, nec memorabile. Tute tibi puer es lautus, luces cereum. & quæ ſequuntur. Grauitatem. Quale illud in Captiuis: At ſcire memento, quando id quod voles habebis. nam ferè maxima pars morem hunc homines habent: quod ſibi volunt dum id impetrant, boni ſunt: ſed id vbi iam penes ſeſe habent, ex bonis peſſimi, & fraudulentiſſimi fiunt. [Lenitatem) Vt in Amphitryone? Iup. Te volo vxor alloqui. quo te auertiſti? Alc. Ita ingenium meum eſt, inimicos oſa ſum ſemper obtuerier. Eia autem inimicos? Sic totus ille locus, in quo Iupiter. [Alcumenam mitigat? Spem) Vt in Captiuis Iupiter ſupreme ſeruas me, meatque auges opes, maximas opportunitates opiparasque offers mihi, lucrum, ludum, iocum, feſtiuitatem ferias, pompam, pœnum, potationes, ſaturitatem, gaudium nec cuiquam hominum ſupplicare nunc certum eſt mihi, nam vel prodeſſe amico poſſum, vel inimicum perdere. ita hic dies amœnitate amœna amœnus onerarit me. ſine ſacris hereditatem ſuam adeptus offertiſſimam. nunc curſum ad ſenem ca-

peſſam hunc Aegionem, cui boni tantum aſſero, quantum ipſe a dijs optat, atque etiam amplius. nunc certa res eſt eodem pacto, vt comici ſerui ſolent, conijciam in collum pallium, primo ex me hanc rem vt audiat: ſperoq; ſe me ob hunc nuncium æternum adepturum cibum. [Metum) Vt in Caſſina. Nulla nulla ſum, tota tota occidit, cor metu eſt mortuum, membra miſeræ tremunt: neſcio vnde auxilij præſidij, perfugij mihi, aut opum nunc copiam comparem, aut expetam. tanta facta modo mira veris modis intus vidi, nouam atque integram audaciam Caue tibi Cleoſtrata, abſcede ab iſta obſecro ne quid in te mali faxit ira percita. eripite, quæſo iſti gladium, quæ ſui eſt inops animi. [Suſpicionem) Vt in Pſeudolo. Peiorem ego hominem, magiſque verſute malum, nunquam ædepol quenquam vidi, quam hic eſt Simia, nimiſque ego illum hominem metuo, & formido male, ne malus item erga me ſit, vt erga illum fuit, ne in re ſecunda nunc mihi obuertat cornua, ſi occaſionem ceperit. nam cautio eſt, qui ſit malus. [Deſiderium) Vt in Epidico: Expectando exedor miſer, atque exenteror, quo mihi Epidici blanda dicta eueniant, nimis diu maceror, ſit ne quid. nec ne ſit, ſcire cupio. [Diſſimulationem) Vt in Bacchidibus: Chryſale ades dum has ego pellego quid me tibi adeſſe opus eſt? Volo vt quod iubeo facias, vt ſcias quæ hic ſcripta ſint. Nihil moror, neque ſcire volo. & totus ille locus, vbi Chryſalus diſſimulanter omnia loquitur. [Errorem) Vt in eadem comœdia. Quinque vbi vbi ſunt qui fuere, quique futuri ſunt poſt hac ſtulti, ſtolidi, fatui, fungi bardi, bleni, buccones, ſolus ego omnes ante eo ſtultitia, & moribus indoctis perij, pudet, hoccine ætatis ludum his factum eſſe indigne: quam magis id repeto, tam magis, vror, meus quē filius turbauit. perditus, atque etiam eradicatus ſum, omnibus exemplis crucior, omnia me mala conſectantur, omnibus exitijs interij. Chryſalus me hodie lacerauit, Chryſalus me miſerum ſpoliauit. in is me ſcelus auro vſque attondit doctus indoctum dolis, vt libitum eſt. [Miſericordiam) Quale in captiuis illud. Dij voſtram fidem, hominum ingenium liberale, vt lacrymas excutiunt mihi videas corde amare inter ſe. quantis laudibus ſuū herum ſeruus collaudauit? [Rerum varietates) Cuiuſmodi luculentiſſime illud in Bacchidibus, prolatum eſt. Atridæ duo fratres dicuntur feciſſe facinus maximum, cum Priami patriam Pergamum diuina mœnitum manu, armis, equis, exercitu atque eximijs bellatoribus, mille cum numero nauium decimo anno poſt ſubegerunt. non Pelides tormento fuit, prout ego herum expugnabo meum, ſine claſſe, ſineque exercitu, & tanto numero militum. Cepi, expugnaui amanti herili filio aurum ab ſuo patre. nunc prius quam huc ſenex venit, libet lamentari dum exeat, ò Troia, ò Patria, ò Pergamum, ò Priame, nunc periſti ſenex, qui miſere male mulctare quadringentis Philippis aureis. Nam ego has tabellas, obſignatas conſignatas quas fero, non ſunt tabellæ ſed equus, quem miſere Achiui ligneum. Epeus eſt Piſtoclerus, ab eo hæc ſumpta, Mneſilochus, Si non eſt relictus. ille non in buſto Achilli, ſed lecto accubat: Bacchidem habet ſecum. ille olim habuit ignem, qui ſignum daret. hunc ipſum exurit, ego ſum Vlyſſes, cuius conſilio hæc geruntur. tum quæ hic ſunt ſcriptæ literæ, hoc in equo inſunt milites armati, atque animati probe ita res ſucceſſit, meliuſque adhuc atque hic equus non in arcem, verum in arcam faciet impetum, & quæ ſequuntur, tanto verborum cultu, vt ipſa Muſa loqui videatur, tam mira rerum varietate, vt meliora aliunde exempla adhibere non poſſumus. variam ſi quidem eſſe expoſitionem oportet, quo tædium effugiat, & mutationibus animum leuet, quandoquidem ceteris caret lenocinijs. & niſi hac venuſtate commendetur, iaceat neceſſe eſt. credit enim, & tractationes facilius iudex neſcio quo pacto, quæ iucundæ ſunt, & voluptate illectus ad fidem delabitur. Nolim tamen figuras poëtarum more, quæ fidem tollant. puriſſimum ſiquidem ſermonem eſſe oportet, nec vt conſumantur affectur, ſed velut primis lineis deſignentur, vt qualis ſit rei imago ſtatim appareat. Sed ad hæc exornanda, loci, inquit Cicero, ex elocutionis præceptis depoſcentur. [Fortunæ commutationem) Vt in captiuis Aegio, nunc quando patriam, & libertatem perdidi, non ego illhinc me potius quam te metuere æquum cēſeo, vt, hoſtilis cum iſtoc fecit meas opes æquabiles. memini cum dicto haud audeat, facto nunc lædat licet. Sed viden'? fortuna humana fingit, artatque vt lubet. me qui liber fueram ſeruum è ſummo infimum qui imperare inſueram, nūc alterius imperio obſequor. [Inſperatum incommodum) Vt in eadem comœdia. Quanto in pectore hanc meū magis rem voluto, tanto mihi ægritudo auctior eſt in animo. ad illum modum ſublitum os eſſe hodie mihi. neque id perſpicere quiui? quod cum ſcribitur per vrbem irridebor, cum exemplo ad forum aduenero, omnes de me loquentur, hic ille eſt ſenex, ductus cui verba data ſunt. [Subitam lætitiam) Vt in rudente illud. Prob dij immortales, quis me eſt fortunatior, qui ex improuiſo filiam inueni meam? ſatin' ſi cui homini dei eſſe benefactum volent, aliquo illud pacto obtingit optatum pijs? Ego quod hodie, neque ſperaui, neque credidi, is improuiſo filiam inuenit tamen, & eam de genere ſummo adoleſcenti dabo ingenuo, Athenienſi, & cognato meo. [Iucundum exitum rerum) Cuiuſmodi in omnibus ueri comœdijs ſolent, vt in Amphitryone, Bono animo es, adſum auxilium Amphitryo tibi, & tuis. nihil eſt quod timeas. ariolos, aruſpices mitte omnes, quæ futura, & quæ facta, eloquar multo adeo melius, quam illi qui, ſum, Iupiter, & quæ ſequuntur. [Verum hæc) .i. ſcribendo hæc conſequemur. [Illud vero quod ad varietatem pertinet) Subaudi, vbi de elocutione conſcribemus.

[Tres res conuenit habere narrationem) In lib. de Inuentione: Oportet igitur, inquit, eam tres hr̄e virtutes, vt breuis, vt aperta, vt probabilis ſit. Ad præceptum igitur narrationis illius reuertitur, quæ ipſam cauſam continet, & totius controuerſiæ expoſitionem. Tres, inquit, res narrationem hr̄e oportet, ac ita vt ſemper omnia ſint non vnum aliquod ex tribus, & licet alijs partibus orationis conueniant, tn̄ narrationis magis propriæ ſunt. Sed ad Ciceronis præcepta Quintiliani adijciamus, q de narratione loquens, inquit. Eam plerique ſcriptores, maximeq. qui ſunt ab Iſocrate, volunt eſſe lucidam, breuem, veriſimilem. neque.n.refert, an pro lucida perſpicuam, pro veriſimili probabilem, credibilem ue dicamus. eā nobis placet diuiſio qq̄ & Ariſtoteles ab Iſocrate parte in vna diſſenſerit, præceptum, breuitatis irridens, tanquam neceſſe ſit longam aut breuem eſſe expoſitionem, nec liceat ire per medium. Theodorei quoque ſcholæ ſolam relinquunt vltimam partem, quia nec breuiter vtique, nec dilucide ſemper ſit vtile exponere, quo diligentius diſtinguēda ſunt ſingula, vt quid quoque loco proſit oſtendam. Narratio eſt aut tota pro nobis, aut toto pro aduerſarijs, aut mixta pro vtriſque. Docet autem paulo longius Quintilianus, quo pacto ſingula hæc ſpectanda tractandaque ſint, quæ hic mihi referre nunc non libet. Satis ſit itaque, dubium locum vobis oſtendiſſe, quo ſibi quiſque ſubueniat, ſi quid dubitationis occurrerit. [Rem breuiter narrare poterimus, ſi tantum incipiemus narrare vnde neceſſe erit) Supra memorauit narrationem oratoriam tres habere virtutes debere, vt ſit breuis, vt lucida, vt probabilis, nunc docet, quemadmodum breuis eſſe poſſit. Narratio breuis, inquit, erit, ſi a rebus neceſſarijs ſumas initium, hoc eſt, ſi inde ceperis rem exponere, vnde ad iudicem pertinet. [Aut ſi non ab vltimo initio repetere volemus) Verbi gratia cum velis Troianum bellum ſcribere, nō à Læde compreſſa, ſed ab Helena rapta initium ſumas. non.n. Liuius cum res geſtas Romanorum ſcripturus eſſet, a Troia condita potius q̄ Roma inchoauit. Cum ergo præcepta det Cicero, in breuem narrationem quæ initio narrationis, quæ in fine, quę in medio ſeruare debeamus, hæc initio præcepta fuere. [Aut ſi ſummatim, non particulatim narrabimus) Solet enim, vt verbis vtar Quintiliani, quædam eſſe partium breuitas, quæ longam tamen efficit ſummam: vt, In portum veni, nauem perſpexi, quanti veheret interrogaui, de precio conuenit, conſcendi ſublatæ ſunt anchoræ, ſoluimus oram, profecti ſumus. nihil horum dici celerius poteſt, ſed tamen ſufficit dicere è portu nauigaui. Poſſumus autem, & ab vltimo initio, hoc modo quo diximus enarrare. Sed quia, & alijs modis conciſim id facere poſſumus non eſt idem cum ſuperiori exemplum. [Aut ſi tranſitionibus nullis vtemur) Hoc eſt, ſi ipſius cauſæ neruos non egrediemur, licet etiam ad cauſam faciant. multa enim, quæ ſunt in re, quia remota ſunt à cauſa, omittenda erunt. [Aut ſi non deerrabimus ab eo quod cœperimus exponere) Hoc eſt ſi extra cauſam nihil dixerimus, quod ad cauſam non attineat quam cœperimus, id eſt breues erimus, ſi reciderimus omnia, quibus ſublatis, neque cognitioni quidquam neque vtilitati ſubtrahatur. [Et ſi exitus rerum ita exponemus, vt ante quoque quæ facta ſint, ſciri poſſint tametſi ea nos reticuerimus, quod genus eſt, ſi dicam me ex prouincia rediſſe, profectum quoque in prouinciam intelligatur,) Id eſt breues eſſe poterimus, ſi ita dicetur, vt nonnunquam ex eo quod dictum ſi, id quod non ſit dictum intelligatur. vt ſi dicas, Inde cum reuerſus eſſem è prouincia. cum enim dicis Reuerſus, oſtendiſti te profectum in prouinciam, & perueniſſe, poſtremo reuerſum. [Et omnino non modo iam quod obeſt, ſed etiam id, quod neque adiuuat, ſatius eſt præterire) Etenim, qui breuitati ſtudet non modo illa in narratione præterire debet. quæ obſtitura ſunt, verum etiam illa quæ nihil proſunt. Sanè Græci eam

narra

narrationem σύντομον, id eſt conciſam, cum neceſſaria deeſſent appellarunt, illam autem βραχεῖαν, id eſt breuem, vbi nec minus: nec plus dicatur quam oporteat. oportet igitur vt breuis, non tamen conciſa ſit. [Et ne bis aut ſæpius idem dicamus) Vt non modo illa prætereantur quæ aut obſutura ſunt, aut nihil profutura: verum etiam illa quæ proſunt, vt ne bis aut ſæpius dicantur, & idem ſenſus reiterentur. hoc eſt vitandæ ταυτολογίας, & περισσολογίας. [Cauendum eſt etiam, ne id, quod ſupra diximus, deinceps dicamus) Et ſi, inquit, non ab eo quo proxime deſitum erit, deinceps incipietur, & eadem repetentur verba, ſed ne κλίμακα figuram, quæ à quibuſdam gradatio appellata eſt, quæ ſit, vt ſi dicat. Ex prudentia virtutem, ex virtute dei dilectionem, ex dei dilectione cœlum ſibi comparauit, ne hanc in quam figuram damnaſſe crederetur, exemplo quid intelligat illuſtrauit, hoc modo, Athenis Megaram veſperi aduenit Simo. vbi aduenit Megaram, inſidias fecit virgini, inſidias poſtquam fecit, vim in loco attulit. Cauenda tamen, vt etiam Quintil. docet, omnia corrumpens obſcuritas, ſatiusque eſt narrationi ſupereſſe quam deeſſe. nam cum ſuperuacua cum tædio dicantur, neceſſaria cum periculo ſubtrahuntur. Quare vitanda etiam illa Saluſtiana, quanquam in ipſo virtutis obtinet locum, breuitas, & abruptum ſermonis genus, quod ocioſum fortaſſe lectorem minus fallat, auditorem, tranſuolat. itaque media tenenda via eſt, ne plus minus ue ſit quam opus eſt. Nolim tamen breuitatem inornatam eſſe, alioqui eſſet indocta, cum, & voluptas ipſa fallat, & minus longa quæ delectant eſſe videantur, vt amœnum ac molle iter, etiam ſi ſpatij amplioris eſt. minus fatigat quam durum aridumque compendium. Simplex enim, & vndique conciſa, non tam expoſitio vocari poteſt? quàm confuſio. Partitio autem tædium leuat, vt quę longa ſunt, breuiter dici plerunque videantur. Dicam, quæ acta ſint ante ipſum rei contractũ, dicam quæ in re ipſa, dicam quæ poſtea. Ita tres potius breues videri poterunt narrationes, quam vna quæ longa ſit. Expediet quoque expoſitiones breuiter inferendo, quod leuet proſequi hoc genus: Audiſtis quæ ante acta ſunt, accipite nunc quæ inſequuntur. Reficietur enim auditor priorum fine, & ſe rurſus ad nouum initium præparabit. Et ſi longius ordo exierit non inutile erit in fine commonere, vt Cicero pro Ligario. Adhuc, Cæſar, Q. Ligarius omni culpa caret, domo eſt egreſſus non modo nullum ad bellum, ſed ne ad minimam quidem belli ſuſpicionem. [Rem dilucide narrabimus, ſi id, quod primum geſtum erit, ita primum exponemus, & rerum ac temporum ordinem ſeruabimus, vt res geſtæ erunt, aut vt potiſſe geri videbuntur) Dixit quemadmodum breuis narratio, nunc quemadmodum dilucida eſſe poſſit. Illud hic quoque perſpicere, debemus, ordinem illum tenuiſſe Ciceronem, quem, & in breui tenuit. nam quid in principio dilucidæ narrationis, quid in fine, quid in medio facere debemus: oſtendit. Hoc ergo nunc dicit, dilucida eſſe poterit narratio, ſi vt quidque primum geſtum erit, ita primum exponetur, ne peruerſo narrandi ordine iudicibus in cognitione confuſio fiat. Et rerum ac temporum ordo ſeruabitur, ne id primum narres, quod poſtea factum eſt. quod ſi facis, & in rerum, & in temporum ordine deliquiſti. Huic tamen ſententiæ non omnes accedunt, vt eo ordine quo quid actum ſit narrandum exiſtiment, ſed potius narrandum quemadmodum expedit. nam aliquando excidiſſe ſimulamus, cum quid vlteriore loco redacturi ſumus, & reliquum ordinem redacturos teſtamur: quod ſic futura ſit cauſa dilucidior. neque enim vnam defenſionis legem eſſe, certumque præſcriptum. Proinde vt res, vt tempus poſcet, exponendum atque vt erit vulnus, ita vel curandum protinus, vel ſi curatio diſferri poteſt, tantiſper deligandum. Nec etiam ſæpius narrare nefas eſſe putent, quod ipſe Cic. pro Cluentio fecit. idque non conceſſum modo eſſe, ſed aliquando neceſſarium. Quin & quædam repetita narratio, eſt quam ἐπιδιήγησιν Græci vocant: ideo reperta, vt quia narratio breuis debet eſſe, fuſius, & ornatius res poſſit exponi. quod fit vel inuidiæ gratia, vel miſerationis. Id non raro faciendum, neque ſic vnquam. vt totus ordo repetatur. Ceterum qui ἐπιδιήγησιν vti velit, narrationis loco rem ſtringat, & contentus indicare quid facti ſit, quo ſit modo factum, plenius ſe loco ſuo expoſiturum eſſe promittat. Amentis igitur eſſe exiſtimatur, ſuperſtitione præceptorum contra rationem cauſæ trahi. Narrationem. Neque tamen id non facere alias oportebit, vt ſequamur ordinem quædam enim turpiter conuertuntur. vt ſi peperiſſe narres, deinde concepiſſe, deceſſiſſe aliquem, deinde filios aduocaſſe, vt teſtamento adſint. in quibus ſi id, quod poſterius eſt dixeris, de priori tacere non erit inutile. Nec equidem dubito, qui in Cicero dicere voluerit. Quod autem iungit, aut vt potuiſſe geri videbuntur ita accipiendum, ac ſi dixiſſet, ſunt plerunque, & falſæ expoſitiones, in quibus prima ſit cura, vt quod fingamus fieri potuerit, deinde vt, & perſonæ, & loco, & tempori congruat, & credibilem rationem, & ordinem habeat. [Hic erit conſiderandum, ne quid perturbate, ne quid ambigue dicamus, & quæ ſequuntur) Sicut in præceptis breuis narrationis, primum pene perpetuo oſtendit, quid faciendum eſſet, deinde, quid non faciendum ita hic primo ſimul oſtendit, quid omnino faciendum ſit, tum quid non faciendum. Conſiderandum, inquit, erit ne quid perturbate dicatur, vtrum perturbare ſucceſſo aliquo in affectu animo, an certe perturbate, inuolute, ne res obſcura videatur. quod ſi fiat, dilucida nullo modo eſſe poſſit. Licet quidam in nonnullis cauſis obſcurandam eſſe veritatem dixerint, quod ridiculum ſibi videri dicit. Quintil. enim, Qui obſcurare, inquit, vult, narrat falſa pro veris, & in his quæ narrat, debet laborare, vt videantur quam euidentiſſima. Deinde inquit M. Tullius, ne quid ambigua dicamus, hoc eſt contorte, vt quo verſus, quod dicimus, non intelligatur. [Neque in aliam rem transferamus) Ne omiſſis rebus ad præſens negocium pertinentibus, nnn narranda atque aliena narremus. [Neque ab vltimo repetamus, neque longe proſequamur) Quæ inquit, cum de breui narratione ſcripſimus, effugienda eſſe docuimus. verum quod inquit. Neque in aliam rem transferamus. hoc in media narratione effugiendum. ſicut in principio, cum ait, Neque ab vltimo repetamus, & in fine, cum dicit, Neque longe proſequamur denique, inquit, quo breuius fuerit modo non ſit implexa, dilucidior vtique erit narratio. Sanè quam dilucidam velit Quintil. dic narrationem, ne quanquam ſummi viri iudicio fraude, eius ſententiam ad verbum referam? Erit autem, inquit, narratio aperta ac dilucida, ſi fuerit primum expoſita proprijs verbis, & id ſignificantibus, & non ſordidis quidem nec tamen exquiſitis, & ab vſu remotis, tum diſtincta rebus, perſonis temporibus, locis, cauſis et ipſa & pronunciatione in hoc accommodata, vt iudex quæ dicuntur quamfacillime accipiat. quæ quidem virtus negligitur à plurimis, qui ad clamorem diſpoſitæ vel etiam forte circumfuſæ multitudinis compoſiti, non ferunt illud intentionis ſilentium, nec ſibi diſerti videntur niſi omnia tumultu ac vociferatione concuſſerint. rem indicare, ſermonis quotidiani, & in quæcunque etiam indoctiorum cadentis exiſtimant, cum interim quod tanquã facile contemnunt, neſcias præſtare minus velint an poſſint. Neque enim aliud in eloquentia cuncta experti difficilius reperiẽt, quam id, quod ſe dicturos fuiſſe omne putant, poſtquam audierunt, quia non bona iudicant eſſe illa, ſed vera. Tum autem optime dicit orator, cum videtur vera dicere. At nunc velut campũ nacti expoſitionis, hic potiſſimum, & vocem flectunt, & ceruicem reponunt. & brachium in latus iactant, totoq. & rerum, & verborum, & compoſitionis genere laſciuiunt. denique quod ſit monſtro ſimile, placet actio, cauſa non intelligitur. Nec ideo à me lõgius relata ſunt, quo non minus effugienda eſſe, quam ipſe reprehẽdat Quintil. intelligatur. [Veriſimilis narratio erit, ſi vt mos, vt opinio, vt natura poſtulat dicemus) In alijs de Inuẽtione præceptis, Probabilis, inquit erit narratio, ſi in ea videbuntur ineſſe, quæ ſolent apparere in veritate, ſi perſonarum dignitates ſeruabuntur, ſi cauſæ factorum extabunt, ſi fuiſſe facultates faciendi videbuntur, ſi tempus idoneum, ſi ſpatij ſatis, ſi locus opportunus ad eandem rem qua de re narrabitur fuiſſe oſtendetur, ſi res & ad eorum qui agent naturam, & ad vulgi rumorem, & ad eorum qui audient opinionem accommodabitur. ac veri quidem ſimilis ex his rationibus eſſe poterit. In Partitionibus autem de narratione diſſerens, Probabilis autem, inquit, erit, ſi perſonis, ſi temporibus, ſi loco ea quæ narrabuntur conſentient, ſi cuiuſque facti, & euenti cauſa ponetur, ſi teſtata dici videbuntur, ſi cum hominum opinione, auctoritate, ſi cum lege, cum more, cum regione iuncta, ſi probitas narrantis ſignificabitur, ſi antiquitas, ſi memoria, ſi orationis veritas, & vitæ fides, ſecundum ordinẽ igitur ſuæ diuiſionis, poſtquã de breui, & dilucida narratione tractauit, nunc de narratione veriſimili incipit differere. Veriſimilis, inquit, erit narratio, ſi vt mos poſtulat dicamus. vt ſi apud Romanos narres non contra iuſtitiam, & ſi apud Scythas Barbaros, non reprehẽdas eorum mores. [Vt opinio) Res enim multæ opione veræ eſſe creduntur, nam ſi velim Iudæum Chriſtiano grauiter infenſum, & lenonem periurum oſtendere, quis eſt qui non crediturus ſit? cum ſit iam id opinione perſuaſum. & de ceteris idem e[illegible] intelligendum. [Vt natura poſtulat) Si id, quod dicimus, à [illegible] tura non abhorreat, vel eorum pro quibus, vel contra [illegible] agimus [illegible] conſentaneum eſt vt de pudicitia [illegible] rate [illegible] quod ſi fiat, veriſimilis non erit narr[illegible]

ijsque, ne quid naturæ dicamus aduerſum. [Si ſpatia temporis) Si tantum temporis ſpatium nactus fuerit, vt id efficere potuerit. [Perſonarum dignitates) Non honeſtes, ſed prout quæq; loqui aut agere credibile ſit, hoc eſt ſi perſonas conuenientes his quæ facta credi ſolemus, conſtituerimus. vt furti reum, cupidum, adulterum, libidinoſum, homicidam, temerarium. vel his contraria, ſi defendemus [Conſiliorum rationes) Vt, ne caſu, nam ſæpe fueras comitatus. hereditatẽ expectabas, eum odio habebas. [Locorum opportunitates conſtabunt) Quod in vaſta ſolitudine index erit, vnde ſcelus perpetratum nullus ſcire poſſe videretur. [Ne refelli poſſit, aut temporis parum fuiſſe) Supra accuſantis, nunc defendentis locos veriſimilis narrationis ponit. itaq; aut non tantum fuiſſe temporis dicemus, vt id fieri potuerit. [Aut cauſam nullam) Vt dicas, cauſam eſſe nullam, cur ea de reo ſuſpicio habenda ſit. [Aut locum idoneum non fuiſſe) Vt dicas, non fuiſſe locum euiuſmodi vt id fieri potuerit. [Aut homines ipſos facere aut pati non potuiſſe) Si vera res erit, nihilominus hęc omnia in narrando conſeruanda ſunt. nam ſæpe veritas, niſi hæc ſeruata ſint, fidem facere non poteſt. Aut homines eius fuiſſe prudentiæ, aut probitatis, vt neſciſſe, aut pati potuiſſe videri non poſſint. Deinde ſubdit, ſiue vera res, ſiue ficta, id eſſe obſeruandum. Si quidem multa ſæpe licet vera vix credi poſſunt, niſi his vtamur adminiculis, & quæ ficta ſunt, niſi hoc pacto adiuuentur, facile confutari poterunt. Itaque callide, inquit, in his rebus cum aduerſario erit confligendum, & præſertim in quibus aut tabulæ, aut firma alicuius ſcripti auctoritas, iam fides feciſſe videbitur, quo minus poſſit confutari. Aliqua etiam naturaliter ſequuntur, & cohęrent, vt ſi bene priora narraueris, iudex ipſe quam poſtea ſis narraturus expectet. Et licet narrationem hanc eſſe meminerimus, non probationem, nonnunquam tamen etiã argumento aliquo confirmabimus, propoſuerimus, ſed ſimplici breuique, vt in veneficijs, ſanus bibit ſtatim concidit, liuor ac tumor confeſtim eſt inſecutus, & denique quæ in probationibus tractantur, perſona, factum, cauſa, locus, tempus, modus, facultas, opinio natura, iudicium, mos, inſtrumentum, quibus ſi aliquando deſtituti ſimus, fatebimur vix eſſe credibile, ſed tamen verum, neſcireq; nos quomodo factum ſit, aut quare, mirarique; ſed probaturos: Optimæ autem probationes erunt, quæ latuerunt vt a Cicerone vſurpantur. Sunt enim vtiliſſime prædicta omnia quibus Miloni Clodius, nõ Clodio Miloni inſidiatus eſſe videatur, plurimumque facit illa calidiſſima ſimplicitatis imitatio. Milo autem cum in ſenatu eo die quo à ſenatu eſt dimiſſus, domum venit, calceosque, & veſtimenta mutauit, pauliſper, dum ſe vxor, vt ſit, comparat, commoratus eſt quam nihil feſtinus, nihil properans feciſſe videtur Milo? quod non ſolum rebus ipſis vir eloquentiſſimus, quibus moram, & lentum profectionis ordinem dicit, ſed etiam verbis vulgaribus, & quotidianis, & occulta arte conſecutus eſt. Hæc de veriſimili de narratione dicta ſint: His tribus narrandi virtutibus ipſe Cicer. in Partitionibus ſuauitatem adijcit. Suauem autem eſſe narrationem dicit quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos, interpoſitos motus animorum, amicorum colloquia, perſonarum dolores, iracundias, metus, lætitias, cupiditates. In topicis autem ſcripſit, narrationes oportere etiam eſſe videntes, moratas, & cum dignitate præterquam quod ſit plana breuis, & credibilis, ſed morata debent eſſe omnia, & cum dignitate, quæcunque potuerint: Plerique etiam præter Cicer. euidentiam, quam Græci ἐνάργειαν vocant, narrationem dixere, quæ quidem virtus non inter minimas eſt, cum quid ſit non dicendum modo, ſed quodam modo oſtendendum eſt. Alij autem perſpicuitati euidentiam ſubijciunt. Alij adijciunt magnificentiam, quam μεγαλοπρέπειαν illi vocant, quam reſpuunt alij quod non ſit omnibus communis iudicijs. Ac ne ſe ſupra modum tollat oratio, cauendum ſit, velut in proximo de Milone exemplo paret. Quare non magis proprium narrationis videri debet magnifice dicere, quam miſerabiliter, ſtudioſe, grauiter vrbane. quæ cũ ſuo loco laudabilia ſint, non ſunt tamen huic parti proprie aſſignata, & velut peculiaria. Diximus quid ſit narratio. narrationum gña, & virtutes enumerauimus, & ſingularum virtutum tractationes expoſuimus. Nunc vero dicendum eſt, ſi narrandum, an vbique narrandum. & ſi nõ ſemper, quid faciendum, & quo intelligatur id, quod dicitur narratio, & quo narrandum loco ſit. & ſi ita narrandũ, vt cauſa poſtularit poſtremo, vnde narratio inchoanda, & vbi terminanda ſit. ad quæ omnia explicanda in primis Ciceronem ex alijs quos in Rhetorica compoſuit libris, & Quintilianum euocabo. Plerique igitur ſemper narrandum putauerunt, qđ falſum eſſe a pluribus coarguitur. Obeſt ſi quidem narratio, cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem, quam argumentando, & cauſam agendo leniri oportebit qđ cum accidit, membratim oportebit partes rei geſtæ diſpergere in cauſam, & ad vnamquamque confeſtim rationem accommodare, vt vulneri præſto medicamẽtum ſit, & odium ſtatim defenſio mitiget. Nihil etiam prodeſt narratio tum, cum aut ab aduerſarijs re expoſita, noſtra nihil intereſt iterum aut alio modo narrare, aut ab his qui audiunt ita tenetur negociũ, vt noſtra nihil interſit, eos alio pacto docere qđ cum accidit, omnino narratione ſuperſedendum eſt. Præterea ſunt quædam tam breues cauſæ, vt propoſitionẽ potius habeãt quam narrationem. id accidit aliquando vtrique parti, cum vel nulla expoſitio eſt, vel de re conſtat, de iure quæritur. vt apud Cẽtumuiros, filius an frater debeat, eſſe inteſtati heres, pubertas annis an habitu corporis exiſtimetur. Plerique etiam fuere, qui nõ exiſtimarunt, eſſe narrationẽ, cum reus quod obijcitur tantum negat. in qua opinione eſt Cornelius Celſus. Non enim putant eſſe narrationis, niſi quod ſummam criminis, de quo iudicium eſt contineat, vt deinde fatetur ipſe, pro Rabirio poſtumo narraſſe Ciceronem, atque ille negauit, peruéniſſe ad Rabirium pecuniam, de re erat quæſtio conſtituta, & in hac narratione nihil de crimine expoſuit. Ego autem, inquit Quintil. magnos alioqui ſecutus auctores, duas eſſe in iudicijs narrationum ſpecies exiſtimo. alteram ipſius cauſæ, alteram rerum ad cauſam pertinentium. Non occidi hominem, nulla narratio eſt. Conueni, ſed erit aliqua, & interim etiam longa contra argumenta eius criminis de anteacta vita, de cauſis propter quas innocens, & periculum deducatur ab his, quo incredibile id, quod obijcitur, fiat. Neque enim accuſator tantum hoc dicit, Occidiſti: ſed quibus id probet, narrat vt in tragœdijs. cum Teucer Vlyſſem reum faciat Aiacis occiſi, dicens inuentum eum in ſolitudine iuxta exanime corpus inimici, cum gladio cruento. Vlyſſes reſpondet, non eſſe id facinus admiſſum, & ſibi nullas cum Aiace inimicitias fuiſſe, de laude inter ipſos certatum. deinde ſubiungit, quomodo in eã ſolitudinem venerit, iacentem exanimem ſit conſpicatus, gladium è vulnere extraxerit. His confirmatio, & confutatio, coeuntibus vtrinque argumentis ſubtexitur. hæc ſunt duo orationum genera, quæ ad oratorem tantum attinere ſupra docuimus, quarum alteram, quæ nihil de obiecto crimine exponat, ſi orationi aſciſcamus, non erit ſine narratione, vt Celſus voluit, dicenda oratio. Non ſuo loco narratur, cum poſt exordium non collocatur narratio. Enim vero a veteribus quæſitum fuiſſe conſtat, an procemio ſubijcienda narratio ſit. Nam cum procemium idcirco comparatum ſit, vt auditor ad rem accipiendam fiat conciliatior, docilior, intentior, & probatio niſi cauſa prius cognita non poſſit adhiberi, protinus iudex rerum notitia inſtruendus videtur M. Tullius tamen in oratione quam pro Milone ſcriptã reliquit, maluit differre narrationem, tribus præpoſitionis quæſtionibus pro Vareno ſimiliter poſtea narrauit, cũ obiecta diluit. quod fiet vtiliter, quoties aut non repetendum, aut ſi repetendum, quo facilius intelligatur, ordine meliore digerẽdum, ſi cauſa paulo obuolutior ſit. Erunt præterea quædam cauſæ, neque id rato, ne crimini quidem de quo cognitum erit faciles ad diluendum, ſed multis ante actæ vitæ flagitijs, & grauibus oneratæ, quę prius amouenda ſunt, vt propitius iudex defenſionem ipſius negocij, cuius propria quæſtio eſt, audiat. Vt ſi defendendus ſit M. Cœlius, non ne optime patronus occurrat prius conuitijs luxuriæ, petulantiæ, impudicitiæ, quam veneficij? in quibus ſolis omnis Cicero. verſatur oratio. deinde totam explicet cauſam, quæ eſt ipſius actione defenſa. Eſt ergo rei habenda ratio, ac prout cauſarum conditio popoſcerit, mutanda narratio, vt poſterius vbi de diſpoſitione diſſerit Cicero. explicabit. Non vt cauſa poſtulat narrandum eſt, cum aut id, quod aduerſario prodeſt, dilucide, & ornate exponitur, aut id, quod ipſum quod dicit adiuuat, obſcure, dicitur, & negligenter quare vt hoc vitium vitetur, omnia torquenda ſunt ad cõmodum ſuæ cauſæ, contraria quæ præteriri poterunt, prætereundo, quæ illius erunt, leuiter attingendo, ſua diligenter, & enodate narrando. Nec hoc quidem ſimpliciter accipiendum, quod pene præterieram, quod eſt a me poſitum, ſuperuacuam eſſe narrationem rei quam iudex nouerit. quod ſic intelligi volo, ſi non omnino factum quid ſit ſciet, ſed factum etiam, vt nobis expedit opinabitur. Neque enim narratio in hoc reperta eſt, vt tantum cognoſcat iudex, ſed aliquanto magis vt conſentiat. quare etiam ſi non erit docendus, ſed aliquo modo afficiendus, narrabimus cum præparatione quadam. propter quod minus Homerum, aut Virgilium, vel quemuis alium egregium eloquentia poetam legere grauamur, licet eam omnem materiam ſæpe legerimus, quod dictionis quadam

dam voluptate à faſtidio releuemur. Scire quidem in ſummis qd a tam ſit, iudicem dicemus, tamen rationem quoque facti cuiuſque cognoſcere ne grauetur, idq́ nos propter aliquem in conſilium adhibitum repetere ſimulemus, & vt rei quæ ex aduerſo proponatur iniquitatem etiam omnes circunſtantias intelligant. in quo plurimis figuris erit varianda nota expoſitio, ad fugiendum tædium audientis, ſicut meminiſtis, & fortaſſe fuerit ſuperuacuũ hic commorari. Sed, & quid ego diutius? cum optime noueritis, quale ſit, & bis ſimilia. Sed hoc hactenus dictum ſit. Initium narrationis quidam vtique faciendum à perſona putant, eamq́ue, ſi noſtra ſit, ornandum ſi aliena, infamandam ſtatim. Sed hæ quoq; cum ſuis accidentibus ponendæ, cum id pro futurum eſt · vt, A. Cluentius Habitus fuit pater huiuſce iudices, homo non ſolum municipij Larinatis, ex quo erat, ſed regionis illius, & vicinitatis vtetute, exiſtimatione, nobilitate facile princeps. Aliquando ſine his: vt, Q. Ligarius cum eſſet, & quæ ſequuntur. Frequenter vero à re ſicut pro Tullio Cic. Fundum habet in agro Turino M. Tullius paternum Demoſthenes pro Cteſiphonte: [illegible]

Finem aũt narrationis perduci volunt quidam eo, vnde quæſtio oritur. cuiuſmodi eſt: His rebus ita geſtis, P. Dolabella prætor interdixit, vt eſt conſuetudo de ui hominibus armatis, ſine vlla exceptione tantum vt vnde deieciſſet reſtituere, deinde reſtituiſſe dixit, ſponſio facta eſt, hac ſponſione vobis iudicandum eſt. Id ab accuſatore ſemper fieri poteſt, a defenſore non ſemper, ſed ad Cic. iam redeo. Quid dicit præcepta ſe dediſſe, quæ ab alijs minime adhuc abhorreant, præterquam quod inſinuationem, quo clarior fieret præceptio, in tria tempora diuiſit, quod nullus antea vnquam fecerit, hinc ſe de Inuentione rerum diſputaturum polliceetur, ſi prius de cauſarum diuiſione pauca memorauerit.

LONG. Vincendi cauſa quod pert.) Medium eſt nam, & accuſator vincit, qui reum peragit, & vincit defenſor, qui cauſam aduerſarij labefactat. Primum autem narrationis genus oratorium appellant, quod in cauſæ expoſitionem inuentũ eſt. quod poſt exordium poni ſolet. Alterum apparatum, quod non eſt pars orationis, ſed in confirmatione, aut confutatione interſeritur, aſſeuerandi aut deſtruendi gratia, quod ipſum, & probatiuum appellarunt. Poſtremum, grammaticum vocarunt, quod rarius in oratoris vſurpatione veniat.

A S C. Narrationum genera, &c.) Proſequitur de narratione cuius ponit tria genera. Primum dicitur recta narratio. Secundum tranſgreſſio. Tertium à cauſa ciuili alienatio. Ordo eſt· Tria ſunt genera narrationem. vnum eſt cum exponimus. i. declaramus, & recitamus rem geſtam, & trahimus vnumquodque. ſ. geſtorum, & expoſitorum à nobis ad vtilitatem noſtram cauſa vincendi. ſ. aduerſarium, & non oblectandi præcipue auditorem, quod. i. genus pertinet ad eas cauſas, de quibus iudicium eſt futurum aut dic: & trahimus vnumquodque quod pertinet ad eas cauſas de quibus futurum eſt iudicium, ad vtilitatẽ noſtram cauſa vincendi. Alterum. i. ſecundum genus narrationis eſt quod intercurrit. i. inter principalem mãm currit nonnunq̃. i. aliquando, aut cauſa fidei. i. faciende, aut criminationis, aut tranſitionis. ſ. ad aliam materiam, aut alicuius apparationis, vel laudationis, hoc eſt quando inter narrando volumus facere, vt nobis habeatur fides, aut petimus aliquem criminari, aut ad aliud tranſire, aut rem noſtram apparare, aut aliquid laudare, facimus narrationem intercurrentem. [Tertium genus) Proſequitur tertiũ genus exordij vitioſi dicens. Tertium genus eſt id, qđ remotum eſt. i. alienum eſt à cauſa ciuili. i. quod non pertinet ad forum, in quo de cauſis ciuium agitur, in quo tamen conuenit exerceri. ſ. in declamando, quo. i. ideo vt poſſimus tractare cõmodius illas narrationes ſuperiores. i. de quibus prius locutus eſt, in cauſis. ſ. ciuilibus. Duo genera ſunt eius. i. eiuſmodi narrationis. vnũ qđ poſitum eſt in negocijs, alterum quod poſitum eſt in perſonis. Id quod poſitum eſt in expoſitione negotiorũ, habet tres partes, fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabula eſt quæ neq; continet res veras neq; veriſimiles, vt hæ. ſ. res quæ traditæ. i. expoſitæ ſunt auditoribus, & ſpectatoribus tragœdijs. i. in tragœdijs, aut q̇ traditæ. i. commiſſæ ſunt tragœdijs. Hiſtoria eſt res geſta, ſed remota ab memoria noſtræ ætatis, & tamen hiſtoria a videndo dr̃, verum animo quoque videmus, & ab ijs qui viderunt, & nobis aut alijs qui nobis recitauerunt dixerunt ſæpe hiſtoriam ſcribimus. Argũ eſt res ficta quæ tamen potuit fieri. & ita veriſimilis eſt, velut argumenta comœdiarum. Illud. ſ. prius tactum genus narrationis, quod eſt poſitum. i. conſtitutum in perſonis, debet hr̃e feſtiuitatem. i. plauſibilitatem, & vt dicunt celebritatem ſermonis, diſſimilitudinem animorum, vtpote grauitatem leuitatem quæ contraria ſunt, ſpem metum quæ item contrariantur, quia ſpes de bono futuro, metus de malo eſt futuro, ſuſpicionem, deſiderium, diſſimulationem. ſ. eius quod eſt, miſericordiam rerum miſerandarum varietates rerum cum mutationem fortunæ, vtpote incommodum inſperatum. i. quod contra aut præter ſpem euenit, lætitiam ſubitam. i. ex improuiſo ortum, exitum rerũ iucundum. Verũ hæc tranſigendo in exercendo. i. hæc omnia comprobabimus exercitatione. Vero, pro ſed, nos aperiemus quomodo conueniat illud quod pertinet ad veritatem tractarim. i. quomodo veras cauſas tractabimus. Cõuenit narrationem habere tres res. i. tres vt dicunt conditiones. videlicet vt ſit breuis, vt ſit dilucida, & vt ſit veriſimilis quæ. ſ. tria quoniam ſcimus oportere fieri, cognoſcendum eſt. i. oportet nos cognoſcere quemadmodum faciamus. i. exhibeamus ea. i. quomodo narrationem, breuem, dilucidam, & vtilem faciamus. (Rẽ breuiter, &c.) Erudire docet quõ breuiter narrare poſſimus dicens. Nos poterimus narrare rem breuiter, ſi nos incipiemus narrare inde. i. ab eo re, vnde. i. de qua neceſſe erit, & ſi non volemus repetere. ſ. narrationem ab initio vltimo. i. remotiſſimo à rebus præſentibus, hoc eſt à penitus primo, vt qui bellum Troianum à gemino ouo. i. ab natiuitate Helenes auſpicari velit. Et ſi nos narrabimus ſummatim. i. per ſummas in generali, non particulatim. i. per ſingulas particulas, vt ſi crudeliter occiſum dicas, & non explices, quo geſtu, quibus aemis, quor ictibus, &c. Et ſi non proſequemur narrationem ad extremum. i. penitus finalem recitationem, ſed vſque eo. i. ad id, vſque quo erit opus. ſ. ad intelligendum, Et ſi nullis. i. nõ vllis nõ vtemur vllis tranſitionibus. i. digreſſionibus à materia incepta ad nouam. Et ſi non deerrabimus. i. per errorem decedemus ab eo quod cepeimus exponere. Et ſi ita ponemus exitus rerum, vt quoque. i. ea ſciri poſſint, quæ ſint facta ante. i. ſi per ea quæ dicimus, intelligantur facta etiam quæ non dicimus, vt qui dicit poſtridie rediſſe, dicit abijſſe, & noctem interfuiſſe, tametſi nos reticuerimus. i. ea non dixerimus. Quod. i. quale genus eſt, dicam me rediſſe ex prouincia, intelligatur quoque. i. etiam ſupp. me profectum ſup. eſſe in prouinciam. Non enim redire poteris vbi prius non fueris. Et omnino ad breuem narrationem ſatius eſt. i. conducibilius, & melius eſt, præterire. i. non dicere, non modo. i. non ſolum id, quod obeſt. i. nocet dicenti. ſed etiam id, quod neque obeſt, neque adiuuat. i. prodeſt. Quia Valla qui hunc locũ haud dubie legit, legat, & pro etiam apud Cic. reperiri legam hic non ſed, & ſed etiam. Et ſatius eſt, aut cauendum eſt, ne dicamus bis aut ſæpius. ſ. quam bis, idem. i. eandem rem. Cauendum eſt, etiam ne dicamus deinceps. i. rurſum, id, quod diximus ſemel ſupra hos modo. Simo aduenit veſperi. i. tempore veſpertino. Megaram Athenis. i. ab vrbe Athenien. profectus vbi poſtquam aduenit Megaram fecit inſidias virgini, & poſtquam fecit inſidias attulit vim in loco. ſ. vbi eum reperijt, id. n. breuius dici poteſt. (Rem dilucide, &c.) Quia breuitati cohærere ſolet obſcuritas, iuxta illud Flacci in Arte. Breuis eſſe laboro obſcurus fio, nihilq́. tam obeſt oratori quàm non intelligi quid dictum velut. conuenienter nunc docet Cic. quomodo cum breuitate dilucide dicamus dicens. Nos narrabimus rem dilucide, ſi vt quidque. i. quodlibet facinus aut factum erit geſtum primum, ita exponemus ipſum primum, & conſeruabimus ordinem rerum ac temporum, vt. i. ſecundùm quem res erunt geſtæ, aut vt. i. ſecundùm quẽ ordinem, aut ſecundùm ꝙ videbunt potuiſſe geri. i. veriſimile erit ſic geſtas eſſe. Hic. i. in hac narratione dilucida conſiderandũ erit, ne dicamus quid. i. aliquid perturbare. i. confuſæ, & ordine turbato, aut animo conſternato, ne quid dicamus contorte. i. violenter exactum ne quid ambiguæ quod poſſit trahi in contrarium ſenſum, aut quod difficile ſit intellectu, ne quid dicamus nouæ. i. nouitate, quæ res obſcuritatem parere ſolet, nam licet noua interdum delectent, conſueta tamen citius noſcuntur Nequam. i. & cõſiderandum eſt, ne tranſeamus in aliquam aliam rem, & ita confundamus narrationẽ, & ne repetamus ab vltimo, quia tunc non facile conſtaret ſaltem primo loco, de quo loqui paremus, & ne perſequamur. ſ. narrationem, longe. i. vltra id, quod ſcitu neceſſarium erit. Ne prætereamus quid. id eſt aliquid, quod pertineat ad rem. Et rem dilucide dicemus. ſi perſequemur. i. perfectæ ſequemur ea quę ſunt pręcepta. ſ. titulo ſuperiore de breuitate. ſ. in narrando ſeruanda. Nam quo. i. quanto narratio erit breuior, eo. i. tanto fiet dilucidior, & facilior cognitu, intellige prioribus. præceptis obſeruatis ne quid perturbate, contorte, ambiguæ, nouæ dicamus. Sane quantum ad ordinem ſcies, quod commentarij quoque monent, alium eſſe poetis, alium oratiæ. Nam de Poetico dicit Horat. in Arte: Ordinis hæc virtus eſt, & venus aut

ego

ego fallor: Vt iam nunc dicat, iam nunc debentia diri. Pleraque differat, & præſens in tempus omittat. Hoc eſt licet Poeta multa deſcribat, quo ordine geſta ſunt, plurima tamen ad opportunio rem locum refferunt. Vnde poetæ plerunque a medio, aut a fine rerg. ſtæ narrationem incipiunt, vt Hom. à decimo, & ita ab vlti mo anno obſidionis Troiæ, & Virgilius a ſeptimo, & ita ab vlti mo anno errorum Aeneæ: Et Terentius argumenta ferè a medio, aut non citra medium deducere incipit. Orator vero vt hic præcipitur, quo ordine res geſtæ ſunt eas narrabit. Quod, & hiſtoriograph. ferè obſeruant. Si rationem differentiæ quæres, ea videtur quod orator ſemel duntaxat dicit, & ita conari debet, vt intelligatur. Poeta autem decies legi poteſt, & eo perlecto, tum demum ſatius eſt eius intelligi principium. Præterea orator prodeſſe vult ſaltem ſibi. & ſuis, & ita aperte rem narrat, Poeta delectare potius, & ita varietati ſtudet. Adde quòd commodius puer tranſitum dicuntur à poeta res incipiendo a fine, aut ab ijs, quæ ad finem tendunt quam à principio, quia incipiendo à fine videtur, duntaxat res præſentes velle dicere, & præteritas percurrere, vt Virgilius excidium Troiæ. Oratori aut nihil quod ad rem faciat præ ermittendum eſt, quocirca vtile eſt filium re geſtæ ſequi quod ſequendo auditorem facile doceat. Nouimus quidque ſubſtantiuum eſſe quodque adiectiuum, & vtrunq; ſuperlatiuo gaudere, vnde decenter (vt cetera omnia) dicit vt quidque primum geſtum erit, ita primum, &c. quia vt, & ita conſimiles efflagitant gradus. [Veriſimiles, &c.) Docuit facere, narrationem breuem & dilucidam, nunc docet qui veriſimilem faciamus dicens. Narratio erit veriſimilis. i. apparens vera, ſi nos dicemus, vt mos poſtulat. i. exigit, vt opinio. ſ. communis præcipue audientium poſtulat, vt natura. ſ. rerum poſtulat, ſi ſpatia temporum conſtabunt. i. compoſſibilia (vt dixi) erunt, hoc eſt, ſi vero ſimile eſt tanto, aut eo tempore quanto, & quod dixerimus rem potuiſſe geri, & ſi dignitates perſonarum conſtabunt. i. ſi veriſimilis erit tales perſonas, tales res feciſſe, quales narrabimus, ſi rationes conſiliorum conſtabunt. i. ſi veriſimile erit, tali conſilio inductos quale dicemus rem feciſſe, & ſi opportunitates. i. conuenientiæ locorum conſtabant, ne poſſit refelli. i. reprobari aut redargui in refutatione dicendo, aut parum temporis fuiſſe, aut nullam cauſam fuiſſe, aut locum non fuiſſe idoneum, aut ipſos homines non potuiſſe ſup. talia facere aut pati. i. ſi perſonarum dignitates non conſtabunt. [Si vera res erit) Quia docuit quid obſeruandum ſit in cauſa veriſimili, ne putes idem non ſeruandum in vera cauſa ſubdit. Si res erit vera. i. non ſolum veriſimilis, nihilominus. i. in nullo tamen minus ſunt hæc omnia. ſ. prædicta conſeruanda. i. ſimul obſeruanda. narrando. i. dum narrare volumus. Nam veritas non pôt ſæpe facere fidem. i. credulitate, hoc eſt perſuadere ſe eſſe veritatē, niſi hæc. ſ. prædicta de loco, tempore, perſonis, cauſis conſilio ſint ſeruata. Sin. i. ſed ſi ſup. res erit ficta. (Quidam legunt erunt, ſed non placet, nam ſin, & ſi ad vnum reſpiciunt) eo. i. tanto magis ſup. prædicta erunt conſeruanda. Confligendum. i. concertandum eſt cauſe de his rebus in quibus rebus. tabulæ. i. ſcripta authética, vt per notarios iuratos, aut firma auctoritas. i. approbatio alicuius. ſ. fide digni, videtur interfuiſſe. Ego arbitror ea quæ dicta ſunt adhuc. i. ad hunc vſq; locum conſtare. i. conuenire mihi ſine controuerſia cum ceteris ſcriptoribus. i. præceptoribus artis. ſ. rhetoricæ, niſi quia. i. excogitauimus noua de inſinuationibus quia. i. quia non ſoli præter ceteros diuiſimus eam. ſ. conſtitutionē (forte legendum eſt eas qui præmiſit de inſinuationibus) in tria tempora, vt haberemus viam certam, plane. i. omnino, & rationem exordiorum perſpicuam. i. euidentem. Nunc. i. deinceps qd' reliquū eſt. i. quod reſtat, quoniam diſputandum eſt de Inuentione rerum dabimus operam, vt videamur quæſiſſe. i. inquiſiſſe, nihilominus induſtriæ. i. ingenioſe, quam vtilitas res poſtulabit ſi dixerimus prius pauca de diuiſione cauſarum.

DE DIVISIONE CAVSARVM.

CAVSARVM diuiſio in duas partes diſtributa eſt. Primum, perorata narratione, debemus aperire quid nobis conueniat cum aduerſarijs; ſi ea, quæ nobis vtilia erunt, conuenient, quid in controuerſia relinquatur, hoc modo: Interfectam eſſe matrem ab Oreſte cōuenit mihi cum aduerſarijs, iure fecerit, & licuerit ne facere, id eſt in controuerſia. Item econtrario, Agamēnonem eſſe à Clytemneſtra occiſum confitentur: cū id ita ſit, me vlciſci parentem negant oportuiſſe. Deinde cum hoc fecerimus, diſtributione vti debemus. Ea diuiditur in duas partes, enumerationem, & expoſitionem. Enumeratione vtemur, cum dicemus numero, quot de rebus dicturi ſumus. Eam plus q̄ trium partiū numero eſſe non oportet. Nam, & periculoſum eſt, ne quando plus minus ue dicamus, & ſuſpicionem afferat auditori meditationis, & artificij, quæ res fidem abrogat oratori. Expoſitio eſt, cum res, quibus de rebus dicturi ſumus, exponimus breuiter, & abſolute. Nunc ad confirmationem tranſeamus.

DE CONFIRMATIONE ET CONFVTATIONE.

TOTA ſpes vincendi, ratioq. perſuadendi poſita eſt in confirmatione, & confutatione. nam cum adiumenta noſtra expoſuerimus, contrariaq. diſſoluerimus, abſolute nimirum munus oratorium confecerimus. vtrunque igitur facere poterimus, ſi conſtitutionem cauſæ cognouerimus.

CAPIDVRVS.

CAVSARVM diuiſio in duas partes diſtributa eſt) Poſteaquam de narratione abunde ſupra dictum eſt, ſequitur vt de partitione dicendum ſit ſi quidem recta habita in cauſa partitio, illuſtrē, & perſpicuam totam efficit orationem. Eius autem partes, inquit, duæ ſunt: Vna pars eſt, quæ quid cum aduerſarijs nobis conueniat, & quid in controuerſia relinquatur, oſtēdit, ex qua certum quiddam deſignat auditori, in quo animum debeat hīc occupatum. In narratione igitur aperitur cauſa in partitione vero cauſa conſtituitur, vt, Quæſtor Verres fuit legatus, prætor vrbanus, prætor Sicilienſis. dum h. d. cauſam tm̄ aperit. at vero cūr adiungit, quare hæc erit quadripartita diſtributio totius accuſationis meæ, hoc eſt iam conſtituere controuerſiam. Sed in duas, inquit, diuiſio cauſarum partes diſtributa eſt vnam dicit eſſe, quę quid cum aduerſarijs conueniat, docet, & quid ſit in cōtrouerſia. alteram, quæ diſtributionem habet membrorum, quæ cōfirmanda cōfutandam ue ſunt. illa ſuperior cum ſuppoſuerit ſpecies qd conueniat idipſum ad ſe inclinat qđ pro ſe facit, ſi aduerſarius confiteatᷓ. Vt ꝓ M. T. C fecit: Dica, inqt, vim factam à P. Fabij familia. hoc aduerſarij non negat. hoc ꝓ ipſo facit, cum aduerſarij ꝯfitrantur, Damnum datū eſſe M. Tullio, concedis. iam vnū vici. Subiungit alterū, Vi, hoibus armatis non negas, & hoc viti. Poſt, qd in ꝯtrouerſia relinquatur, proponit. Dolo malo factū negas, de hoc futurum eſt iudicium. ſed qm̄ non in oi negocio ponitur qđ aduerſarius fateatur vltima illa partitio adhibenda eſt, q̄ diſtributio nuncupatur, vbi totius cauſæ de quo controuerſia eſt, mēbra ponuntur. etſi ea mēbra in cauſa non inueniat, ipſe ingenio orator inuenit, & ſibi ipſe dicenda conſtituit, q̄ videt cauſam facere ſuperiorē, & veris facta, quæ veriſiſia videantur cōmiſcet. Aut non mēbratim ſecabit, ſed quid ſit vt ſibi videbitur exponit, idq. argumentis oē comprobabit, vnde, & confirmatio partitionē ſequitur. Sed qm̄ prima pars exemplo explicata notiſſimo ipſe eā longius omittam interpretari. Verum quod att, ſecundam diſtributionem, ſi membratim ſecetur, eam pluſquam trium partium eſſe non oportere, vt non periculum ſit ne membrorum multitudinem nō memoria ſatis teneat, ac per hoc ne aut deſit ex his aliquid, ac memoria elabatur, aut ſui oblitus, alia addat, ac ne in iā longa diuiſione ſe artificio capi iudex metuat, & inſidias effugiat oratoris: Quintil. diſplicuiſſe manifeſtum eſt, cum de partitione differens, inquit rurſus quidam, periculoſum id oratori arbitrantur, duabus ex cauſis: Quod nonnunquam excidere ſoleant quæ promiſimus, & ſi quæ in partiendo præterimus, occurrere qđ quidem nemini accider, niſi qui plane vel nullo fuerit ingenio, vel ad agendum nihil cogitati præmeditatiq. detulerit, alioqui quæ

tam

tam manifeſta, & lucida ratio eſt, quam rectæ partitionis? ſequitur enim naturam ducem, adeo quoq; vt memoriæ id maximum ſit auxilium, via dicendi non decedere. Quapropter ne illos quidem probauerim, q partitionem vetant vltra tres propoſitiones extendere, quæ ſine dubitati omnium, ſi multiplex ſit fugiet memoriam iudicis, & turbabit intentionem. Hæc alio in numero, velut lege non eſt alliganda, cum poſſit cauſa plures deſiderare. Alia ſunt magis, propter quæ partitione non ſemper ſit vtendum. primo quia pleraque gratiora ſunt, ſi inuenta ſubito, non domo allata, ſed inter dicendum è re ipſa nata videantur. Vnde illa non iniucunda ſchemata, pene excidit mihi, & fugerat me, & recte admonet. [Expoſitio eſt, cum res de quibus dicturi ſumus, exponimus brẽ, & abſolute) Nam omnis propoſitio quæ vtiliter adhiberi velis, debet eſſe apertaq; lucida. Quid enim turpius eſt, q̃ id ipſum obſcurum eſſe, qđ in eum ſolum adhibetur vſum, ne ſint cetera obſcura? Breuisq; debet eſſe, hoc eſt, nullo ſuperuacuo onerata verbo. Non enim quid dicamus, ſed de quo dicturi ſumus oſtendimus. Obtinendum quoque, ne quid in ea deſit, neque ſuperſit. Supereſt autem ſic ferè, cum aut in ſpecies partimur, quod in genera partiri ſit ſatis, aut genere poſito, ſubijcitur ſpecies, & ipſe alijs præceptis Rhetoricis docet inquiens, quæ aũt partitio rerum diſtributam continet expoſitionem, hæc habere debet breuitatem, abſolutionem, paucitatem, Breuitas eſt, cum niſi neceſſarium nullum aſſumitur verbum. hæc in hoc genere idcirco eſt, vtilis qđ rebus ipſis, & partibus cauſæ, non verbis nec extraneis ornamentis animus auditoris tenendus eſt, Abſolutio eſt, per quam omnia quæ incidũt in cauſam genera de quibus dicendum eſt, amplectimur. In qua partitione videndum eſt, ne aut aliquod genus vtile relinquatur, aut ſero extra partitionem id, quod vitioſiſſimum aut turpiſſimũ eſt inferatur. Paucitas in partitione ſeruatur, ſi genera ipſa rerum ponuntur, neque permixte cum partibus implicantur. Nam genus eſt, qđ plures partes amplectitur, vt animal. pars eſt quę ſubeſt generi, vt equus. Sed ſępe eadem res alij genus, alij pars eſt. nam hoc modo animalis pars eſt homo, Thebani aut Troiani genus. Hæc ideo diligentius inducitur præſcriptio, vt apte intellecta generali partitione, paucitas gñm in partitione, ſeruari poſſit. Nam qui ita partitur. Oſtendam pp cupiditatem, & audaciam, & auaritiam aduerſariorum, omnia incõmoda ad remp. perueniſſe, is non intelleait, in partitione expoſito genere partem ſe generis admiſcuiſſe. nam genus eſt, omnium nimirum libidinum cupiditas. Eius autem generis ſine dubio pars eſt auaritia. Hoc igitur vitandum eſt ne cuius genus poſueris, eius ſecum aliquam diuerſam ac diſſimilem partẽ ponas in eadem partitione. Quod ſi idem in genus plures incident partes, id cum in prima cauſæ partitione erit ſimpliciter expoſitum, diſtribuetur tempore eo commodiſſime, cum ad ipſum ventum erit explicandum, in cauſæ dictione poſt partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura quam ſatis, eſt demonſtraturos non eſſe dicamus hoc modo. Oſtendam aduerſarios quod arguimus, & potuiſſe facere, & voluiſſe, & feciſſe, nam feciſſe ſatis eſt oſtendere. Aut cum in cauſa partitio nulla ſit, & cum ſimplex quiddam agatur, tamen vtamur diſtributione. idque perraro poteſt accidere. Ac ſunt alia quoque partitionum præcepta, quæ ad hunc vſum oratorium non tantopere pertineant, quæ verſantur in philoſophia, ex quibus hæc ipſa tranſtulimus, quæ conuenire videbantur, quorum nihil in ceteris artibus inueniebamus. Atque his de partitione præceptis in omni dictione meminiſſe oportebit, vt, & prima quæque pars expoſita eſt in partitione ſua, ordine tranſigatur. & omnibus explicatis perorata ſit hoc modo, vt ne quid poſterius præter concluſionẽ inferatur. partitur apud Terentium breuiter, & commode ſenex in Andria, quæ cognoſcere libertum Velit: Eo pacto, & gnati vitam, & conſilium meum cognoſces, & quid facere in hac re te velim. Itaque quemadmodum in narratione propoſuit, ita narrat primum gnati vitam. Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia. Deinde ſuum conſilium. Et nunc id operam do. Deinde quid velit Soſiam facere, id quod extremum poſuit in partitione, poſtremum dicit Nunc tuum eſt officium. Quemadmodum igitur hic, & ad primam quamq; partem primum acceſſit, & omnibus abſolutis perorauit. Hæc in libro de Inuentione Cicero. Hic autem ſubiungit, quoniam in confirmatione confutationeq; tota vincendi ſpes, eſt id procurare in primis oportet, quo, & confirmata, noſtra, & confutare aliena poſſimus. Quod ſi conſequemur, nimirum munus oratorium conficiemus. Id autem efficere nequaquam ſperemus, niſi prius cognita cauſæ conſtitutione. De conſtitutione igitur prius dicendum, poſt quomodo confirmandum, confutandumque erit, docebitur.

PRimum perorata narratione) Sunt qui hoc ipſum non partem, ſed figuram orationis eſſe contendant, quod, & alibi Cicero approbare videtur. [Cum dicemus numero) Id eſt aut breuiter, aut certo numero. vt Cicero pro S. Roſcio, Tres ſunt res, de quibus me arbitror dicere oportere. [Nam cum adiumentis) Alias, argumenta. LONG.

CAuſarum) Ordo eſt. Diuiſio cauſarum eſt diſtributa in duas partes. Primum narratione perorata, id eſt ad finẽ perducta debemus aperire quid conueniat nobis cum aduerſar. j. i. in quo conſentimus, & quid relinquatur in cõtrouerſijs, id eſt diſſenſionibus. Si ea quæ erunt nobis vtilia, conueniẽt vtrique contendentium conſentanea erunt, hoc modo. Conueniẽt mihi cum aduerſarijs matrem. ſ. Clitemneſtram eſſe interfectam ab Oreſte filio eius, ſed ſupple. i. in controuerſia. i. de ro cõtendimus, an fecerit Oreſtes iure, id eſt iuſte propter vindictam patris à matre interfecti, & oe, id eſt an licuerit. ſ. Oreſti facere. Non enim omnia quæ iure fierent vnicuique facere licet, vt ſi auctoritatem non habeat. Item econtrario aduerſarij accuſatores Oreſtis confitentur Agamemnonem patrẽ Oreſtis eſſe occiſum à Clitemneſtra matre Oreſtis, cum id ita ſit, negant me. ſ. Oreſtem loquitur enim in eius perſona, oportuiſſe vlciſci parentem. i. patrem actiuæ, & matrem paſſiue. Deinde cum fecerimus hoc. i. oſtenderimus quid conueniat, & quid in controuerſia ſit, debemus vti diſtributione. Ea. ſ. diſtributio diuiditur in duas partes videlicet (ſed id omittit) enumerationem, & diſpoſitionem. [Enumeratione vtemur) Proſequitur reliqua quæ ad diuiſionem pertinent dicens. Nos vtemur enumeratione cum dicemus numero, id eſt per numerum exprimentes, de quot rebus ſumus dicturi, Non oportet. i. non eſt opportunum eam. ſ. enumerationem continenti numero pluſquam trium partium. Nam, & i. ſimul eſt periculoſum ne qñ dicamus plus ue pro vel minus ſ. quam trium partium numero. Et pro quia affert auditori ſuſpicionem meditationis. i. excogitationis præuiæ ad decipiendum excogitatæ, & artificij ſ. doloſi, quæ res abrogat oratori fidem. i. facit, vt ei non credatur. Expoſitio eſt cum i. quando nos exponimus breuiter res de quibus rebus non ſumus dicturi. Tranſeamus, nunc. i. deinceps ad confirmationẽ. i. dicamus de confirmatione. [Tota ſpes) Proſequitur narrationem de quarta, & quinta parte orationis oratoriæ, videlicet de confirmatione cauſæ noſtræ, & de confutatione partis aduerſæ dicens. Tota ſpes vincendi, & tota ratio perſuadendi eſt poſita, id eſt conſtituta in confirmatione, & in confutatione. Nam cum. i. vbi aut poſtquam nos expoſuerimus adiumenta noſtra. i. media probantia cauſam noſtram, & diſſoluerimus contraria. ſ. adiumenta, nimirum. i. haud dubiæ, fecerimus abſolute. i. conſumate, munus. i. officium oratorium. Igitur quia in eo tota ſpes vincendi eſt, nos poterimus facere vtrunque ſi cognouerimus conſtitutionem cauſa. ASC.

DE CAVSARVM CONSTITVTIONIBVS.

CAVSARVM conſtitutiones alij quatuor fecerunt, nr̃ doctor Hermetes tres putauit eſſe, nõ vt de illorũ qdq̃ detraheret inuentione, ſed vt oſtenderet, id, qđ, oportuiſſet ſimplr̃, & ſingulari modo docere, illos diſtribuiſſe duplr̃, & bipertito. Conſtitutio eſt prima deprecatio defenſoris cũ accuſatoris inſimulatione cõiuncta. Conſtitutiones itaq;, vt diximus, tres ſunt, coniecturalis, legitima, iuridicialis. Coniecturalis eſt, cum de facto controuerſia eſt, hoc modo: Aiax in ſilua, poſtquã reſciuit quæ feciſſet per inſaniam, gladio incubuit, Vliſſes interuenit, occiſum conſpiciatur, è corpore telũ cruentum educit. Teucer interuenit: cum fratrem occiſum, & inimicum fratris cum gladio cruento videt, capitis acceſsit. Hic, quoniam coniectura verum quæritur, de facto erit controuerſia, & ex eo conſtitutio cauſæ coniecturalis nominatur. Legitima conſtitutio eſt, cum in ſcripto aut ex ſcriptis aliquid controuerſiæ naſcitur. Ea diuiditur in partes ſex, ſcriptum,

&

& ſententiam,contrarias leges,ambiguum.deſfinitio-
nem,tranſlationem,rõcinationem.Ex ſcripto,& ſentẽ
tia naſcitur controuerſia, cum vr̃ ſcriptoris voluntas
cum ſcripto ipſo diſſentire,hoc modo: Si lex ſit,quæ
iubeat eos,qui pp tempeſtatem nauim reliquerit, om
nia perdere;eorum nauim ceteriq́. eſſe,ſi nauis conſer
uata ſit,qui remanſerunt in naui. magnitudine tempe
ſtatis oẽs perterriti nauim reliquerunt,in ſcaphã con-
ſcenderunt,præter vnum ægrotum:is pp morbum ex
ire,& fugere non potuit. caſu,& fortuna nauis in por-
tum incolumis delata eſt. illam ægrotus poſsidet,na-
uim petit ille, cuius fuerat. Hæc conſtitutio legitima
eſt ex ſcripto,& ſententia. Ex contrarijs legibus con-
trouerſia conſtat,cum alia lex iubet aut permittit, alia
vetat quippiam fieri,hoc modo. Lex vetat eũ, qui de
pecunijs repetundis damnatus ſit in concione oratio-
nem hr̃e. Altera lex iubet augurem,in demortui locũ
qui petat,in concione nominare. Augur quidam dãna
tus de pecunijs repetundis,in demortui locum qui pe
tat,nominauit:petitur ab eo multa. Cõſtitutio hæc eſt
legitima ex contrarijs legibus. Ex ambiguo cõtrouer
ſia naſcitur,cũ ſcriptum duas aut plures res ſignificat,
hoc modo: Pr̃ſamilias cum filium heredum faceret,
teſtõ vaſa argenta vxori legauit. Tullius heres meus
Terentiæ vxori meæ xxx.pondo vaſorum argenteo-
rum dato quæ valet. Poſt mortẽ eius,vaſa pretioſa,&
cælata magnifice illa petit. Tullius ſe,quæ velit ipſe,
xxx.põdo ei debere dicit. Conſtitutio eſt legitima ex
ambiguo. Ex definitione conſtat cauſa,cum in contro
uerſia eſt,quo nomine factum appelletur. ea eſt hmõi:
Cum L. Saturnius legem frumẽtariam de ſemiſsibus,
& trientibus laturus eſſet, Q. Cœpio, qui per id tpis
Quæſtor vrbanus erat, docuit ſenatum, ærarium pati
non poſſe largitionem tãtam,ſenatus decreuit, ſi eam
legem ad populum ferat,aduerſus remp. videri eũ fa-
cere. Saturnius ferre cœpit. collegæ intercedere. ille ni
hilo minus ciſtellam detulit. Cœpio, vt illum cõtra S.
C. intercedẽtibus collegis,aduerſus remp. vidit ferre.
cum viris bonis impetũ facit,pontes diſturbat, ciſtas
deijcit,impedimento eſt quo ſecius feratur lex: accer
ſitur Cœpio maieſtatis. Conſtitutio eſt legitima ex de
finitione. Vocabulũ.n.definitur ipſum,cum quæritur,
quid ſit minuere maieſtate. Ex tranſlatione cõtrouer-
ſia naſcitur, cũ aut tp̃s differendum, aut accuſatorem
mutandũ;aut iudices cõmutandos reus dicit. Hac par
te conſtitutionis Græci in iudicijs, nos in iure ciuili
plerunq; vtimur. In hac parte nos iuris ciuilis ſcientia
iuuabit in iudicijs tñ non nihil ea vtimur,vt hoc mo-
do: Si quis peculatus accuſatur, ꝙ vaſa argẽtea publica
de loco priuato dicatur ſuſtuliſſe; poſsit dicere,cũ de-
finitione ſit vſus,quid ſit furtum,quid peculatus; ſecũ
furti agi,non peculatus oportere. Hæc partitio legiti-
mæ cõſtitutionis his de cauſis raro venit in iudiciũ,ꝙ
in priuata actione prætoriæ exceptiones fiunt,&cauſa
cadit is,qui non,quemadmodum oportet,egerit:& in
publicis qõnibus cauetur legibus,vt ante, ſi reo com-
modum ſit, iudicium de accuſatore fiat, vtrum illi li-
ceat accuſare nec ne. Ex rõcinatione controuerſia cõ
ſtat,cũ res ſine propria lege vanit in iudiciũ, quæ tñ ab
alijs legibus ſimilitudinẽ quandam aucupatur. Ea eſt
hmõi, Lex eſt, Si furioſus exiſtet, agnatorum genti-
liumq́. in eo,pecuniaq́.eius ptás eſto. Et lex: Qui parẽ
tem necaſſe iudicatus erit, is obuolutus, & obligatus
culeo deijciatur in profluentem. Et Lex: Paterſamilias
vti ſuper familia,pecunia ue ſua legauerit,ita ius eſto.
Et Lex: Si pr̃ſamilias inteſtato moritur, familia pecu-
niaq́. eius agnatorum gentiliumq́. eſto. Malleolus iu-
dicatus eſt mr̃em necaſſe,ei dãnato ſtatim ſollieulo lu
pino os obuolutũ eſt,& ſoleæ ligneæ pedibus inductę
ſunt,& in carcerem ductus eſt. Qui defendebant eũ,
tabulas in carcerem afferunt,teſtõ ipſo p̃ſente conſcri
bunt,teſtes rite affuerunt, de illo ſuppliciũ paulo poſt
ſumitur. Ii,qui heredes erant,teſtõ hereditatẽ adeunt.
Frater minor Malleoli,qui eum oppugnauerat in eius
periculo, ſuam vocat hereditatem lege agnationis.
Hic certa lex in rem nulla affertur, & tñ multæ afferũ
tur,è quibus ratiocinatio naſcitur,quare potuerit,aut
non potuerit iure teſtm̃ facere. Conſtitutio legitima
eſt ex ratiocinatione. Cuiuſmodi partes eſſent legiti-
mæ conſtitutionis,oſtendimus:nunc de iuridiciali cõ
ſtitutione dicamus. Iuridicialis conſtitutio eſt,cum fa
ctum conuenit,ſed, iure an iniuria factum ſit, quæri-
tur. Eius conſtitutionis partes ſunt duæ, quarum vna
abſoluta,altera aſſumptiua nominatur. Abſoluta eſt,
cum id ipſum,quod factum eſt,vt aliud nihil foris aſ-
ſumatur,recte factum eſſe dicemus. Ea eſt hmõi. Mi-
mus quidam nominatim Accium poetam compella-
uit in ſcena:cum eo Accius iniuriarum agit. hic nihil
aliud defendit, niſi licere nominari eũ, cuius nomine
ſcripta dentur agenda. Aſſumptiua pars eſt,cũ per ſe
defenſio infirma eſt,ſed aſſumpta extranea re compro
batũ. Aſſumptiuæ partes ſunt quatuor,conceſsio remo
tio criminis,tranſlatio criminis,comparatio. Conceſ-
ſio eſt cum reus poſtulat ſibi ignoſci. Ea diuiditur in
purgationem,& deprecationem. Purgatio eſt,cũ con
ſulto ſe negat reus feciſſe. Ea diuiditur in fortunã,im-
prudentiam,neceſsitatẽ. Fortunam,vt Cœpio ad Tri-
bunos pl. de amiſsione exercitus. Imprudentiam,vt il
le qui de eo ſeruo,qui dominũ occiderat, ſupplicium
ſumpſit,cui frater eſſet,anteq̃ tabulas teſtamenti ape
ruerit,cum is ſeruus manumiſſus teſtõ eſſet. Neceſsi-
tudinẽ, vt ille qui ad diem cõmeatus non venit, ꝙ cũ
aquæ intercluſiſſent. Deprecatio eſt,cum,& peccaſſe,&
conſulto feciſſe confitetur, & tñ poſtulat vt ſui miſe-
reantur. Hoc in iudicio non ferè poteſt vſu venire,niſi
qñ pro eo dicimus; cuius multa recte facta conſtant.
hoc modo in loco cõi p amplificationem inijciemus:
Quòd ſi hoc feciſſet,tñ ei pro priſtinis beneficijs igno
ſci conueniret:verum nihil poſtulat ignoſci. Ergo in
iudicium non venit:at in ſenatum, aut ante Imperato
rem,& in conſilium talis cauſa põt venire. Ex tranſla-
tione criminis cauſa conſtat, cum feciſſe nos non ne-
gamus. ſed aliorum peccatis coactos feciſſe dicimus:
vt Oreſtes, cum ſe defendit,in mr̃em confert crimen.
Ex remotione criminis cauſa conſtat, cũ à nobis non
crimen,ſed culpam ipſam amouemus,& vel in homi-
nẽ transferimus,vel in rẽ q̃piam conferimus,in homi
nem transfertur. vt ſi accuſetur is,qui P. Sulpitium ſe
fateatur occidiſſe,& id iuſſu Conſulũ defendat. & eos
dicat non modo impetraſſe, ſed rõnem quoq; oſtẽdiſ
ſe quare id facere liceret. In rem confertur,vt,ſi quis,
ex teſtõ quod facere iuſſus ſit, ex plebiſcito vetetur.

Ex

Ex comparatione criminis cauſa conſtat, cũ dicimus neceſſe fuiſſe alterutrum facere, & id, q̃ fecerimus, ſatius fuiſſe facere. Ea cauſa hmôi eſt: C. Pompilius, cum à Gallis obſideretur, neq; effugere vllo modo poſſet, venit cum hoſtium ducibus in collocutionem: ita diſceſsit, vt impedimenta relinqueret, exercitum educeret: ſatius eſſe duxit amittere impedimenta, q̃ exercitum: exercitum eduxit, impedimenta reliquit: acceſſitur maieſtatis. Quæ conſtitutiones, & quæ conſtitutionum partes ſint ſatis videor oſtendiſſe. nunc, quo modo eas, & qua via tractari conueniat, demonſtrandum eſt, ſi prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in cauſa deſtinari, quò rõ oĩs totius orationis conferatur. Conſtitutione igitur reperta, ſtatim quærenda eſt rõ. Ratio eſt, quæ cauſam facit, & cõtinet defenſionẽ, hoc modo: (vt docendi cauſa in hac potiſsimum cauſa conſiſtamus) Oreſtes cũ fatetur ſe occidiſſe matrẽ, niſi attulerit facti rõnem, peruertit defenſionem: ergo affert eam, quæ niſi intercederet, ne cauſa quidẽ eſſet. Illa.n. inquit, patrẽ meum occiderat: Ergo, vt oſtendi, rõ ea eſt, quæ continet defenſionem, ſine qua ne parua quidem dubitatio põt remorari damnationem. Inuenta rõne, firmamentum quærendum eſt. i. q̃d continet accuſationem, quod affertur contra rõnem defenſionis de qua ante dictum eſt. Id conſtituetur hoc modo: Cum vſus fuerit Oreſtes rõne hoc pacto, Iure occidi, illa.n. patrem meum occiderat: vtetur accuſator firmamento, hoc modo, Sed non abs te tñ occidi, neque indemnatum pœnas pendere oportuit. Ex rõne defenſionis, & ex firmamento accuſationis iudicij q̃ naſcatur oportet, quam nos iudicationem, Græci κρινόμενον appellant. Ea conſtituitur ex coniunctione firmamenti, & rõnis defenſione, hoc modo, Cum dicat Oreſtes, ſe patris vlciſcendi cauſa matrem occidiſſe, rectum ne fuerit, à filio ſine iudicio Clytemneſtram occidi. Ergo hac rõne iudicationem inueniri conuenit. Inuenta iudicatione, omnem rationem totius orationis eò conferri oportebit. In omnibus conſtitutionibus, & partibus conſtitutionum hac via iudicationes reperientur, præterquam in coniecturali conſtitutione. in ea enim nec ratio quæritur, quare fecerit; feciſſe enim negatur: nec firmamentum exquiritur, quoniam non ſubeſt ratio. quare ex intentione, & inficiatione iudicatio conſtituitur, hoc modo. Intentio, Occidiſti Aiacem. Inficiatio, Non occidi. Iudicatio, Occiderit ne. Ratio omnis vtriuſq; orationis, vt ante dictum eſt, ad hanc iudicationem conferenda eſt. Si plures erunt cõſtitutiones, aut partes conſtitutionum, iudicationes quoq; plures erunt in vna cauſa, ſed omnes ſimili rõnes reperientur. Sedulo dedimus operam, vt breuiter, & dilucide, quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. nunc, qm̃ ſatis huius voluminis magnitudo creuit, commodius eſt in altero libro de ceteris rebus deinceps exponere, ne qua propter multitudinem litterarum poſsit animum tuum defatigatio retardare. ſed ſi quidem hæc tardius, q̃ ſtudes, abſoluentur, cum rerum magnitudini, tum noſtris quoque occupationibus aſsignare debebis. veruntamen maturabimus, &, quod negocio diminutum fuerit exæquabimus induſtria; vt pro tuo in nos officio, & noſtro in te ſtudio munus hoc accumulatiſsime tuæ largiamus volũtati.

CAPIDVRVS.

CAVSARVM conſtitutiones, alij quatuor fecerunt) Quam Cicer. Conſtitutionem vocat, id quidem ſtatum vocant, alij quæſtionem, alij qđ ex quæſtione appareat Theodorus caput. i. [illegible] ad quod referuntur omnia, quorum verborum eadem prope eſt mens, nec diſcẽtium intereſt quibus quodque nominibus appellatur, dum res manifeſta ſit. Fuerunt igitur qui duas facerent conſtitutiones, ſicut Archidemus, coniecturalem, & finitiuum, excluſa qualitate. fuit, & alia huic diuerſa ſententia, eorum, qui duos quidem ſtatus eſſe voluerunt: ſed vnum inficialem, alterum iuridicialem. Inficialis eſt, quem dicimus coniecturalem, cui ab inficiando nomen alij in totum dederunt, alij in partem, qui accuſatorem coniectura rerum inficiatione vt putauerunt. Iuridicialis eſt, qui Græce dicitur [illegible]. Itaque quemadmodum ab Archidemo qualitas excluſa eſt, ſic ab his repudiata finitio eſt, qui eam iuridiciali ſubijciunt. Quærendum enim inde, iuſtum ſit nec ne, quid autem ſit, non magni pendendum exiſtimant. In qua opinione Pamphilus fuit. proinde qualitatem, hoc eſt iuridicialem, in plures partes partiti ſunt. Plurimi autem ſtatus diuiſerunt in rem de qua conſtet, & in rem de qua non conſtet. Idque verum eſt, nec aliter fieri poteſt, quam vt aut certum ſit factum eſſe, aut non ſit, ſi non eſt certum, vt reliquæ ſint conſtitutiones. Sed quoniam longiſſimum eſſet cunctorum afferre opinionem, ſi quidẽ, & variæ alij interpretati ſunt, & nominibus alij diſcrepantes, alij addentes vſque ad ſummam conſtitutionum produxerunt, de partitione conſtitutionum hactenus dictum ſit. Quidam in idem pene tandem recidunt. Quin, & ipſe Ciceronis ſibijpſi hoc pacto etiam diſſidet, cum alijs in locis, tum in alijs præceptis Rhetoricis inquiens. Omnis res, quæ habet in ſe poſitam indictione aut diſceptatione aliquam controuerſiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæſtionem. Facti aut coniectura: nominis, vt finis, generis, vt qualitas, actionis, vt præſcriptio. Hic autem eidem, tres eſſe magis placuit. ſed vt antea diximus, diuerſos ſecutus auctores, varia ſentire plerunque viſus eſt. Hic igitur ait, Hermen doctorem ſuum ita conſtituiſſe tres, vt nihil tamen detrahet ex eis quas alij plures conſtituiſſent. Sed vt oſtenderet id, quod oportuiſſet ſimpliciter, ac ſingulari modo hoc eſt, vnica tantum appellatione complectendum, illos diſtribuiſſe dupliciter, & bipartito quod cum vnam coniecturalem & finitiuam ſatius fuerit appellare, diuiſerint ita vt ſingulas per ſe potuerunt idem, vt Cicero dicit, Cornelius Celſus fecit, niſi quod duos fecit ſtatus generales, an ſit, quale ſit. Priori ſubiecit finitionem. quia quæratur, an ſit ſacrilegus, qui è templo pecuniam ſe ſuſtuliſſe negat, priuatam confiteatur. Qualitatem deinde in rem, & ſcriptum diuiſit. [Conſtitutio eſt prima deprecatio defenſoris, & accuſatoris, in ſimulatione coniuncta) Aliqui conſtitutionem ita definierunt, vt dicerent primam eius cũ quo ageretur depulſionem, cui rei præcipue repugnat Cornelius Celſus, dicens, non depulſione ſumi, ſed ab eo qui propoſitionem ſuam confirmet, vt ſi hominem occiſum reus negat, ſtatus ab accuſatore naſcatur. Hermagoras ſtatum vocat, per quem ſubiecta res intelligatur, & ad quem probationes etiam partium referantur. Quintilianus vero. Noſtra, inquit, opinio ſemper hæc fuit, cum eſſent frequenter in cauſa diuerſi quæſtionum ſtatus, in eo credere ſtatum cauſæ, quod eſſet in ea potentiſſimum, & in quo maxime res verſaretur. Id ſi quis generalem quæſtionem vel caput generale dicere malit, cum hoc mihi non erit pugna, non magis, quam ſi aliud adhuc quo idem intelligatur, eius rei nomen inuenerit. Cicero autem multum à ſe diſſert. Etenim in alijs præceptis Rhetoricis, Conſtitutio, inquit, eſt prima conflictio cauſarum, ex depulſione intenſionis profecta, hoc modo. Feciſti, non feci, aut iure feci. Hic autem, quod ex accuſatione depulſioneque naſcitur, conſtitutionem dici voluit. Inquit enim, conſtitutio eſt prima deprecatio defenſoris, & accuſatoris, in ſimulatione coniuncta. [Deprecatio) Id eſt refutatio, deprecor enim refuto ſignificat, quidquid dicat Gellius Virgilius, Equidem merui, nec deprecor inquit. Lucanus.

Non deprecor hoſti
Seruari, dum me ſeruet ceruice reciſa: Statius.
Nec deprecor vmbram
Accipere: Ouid. in Faſt.
Ille metu pauidus, mortem non deprecor, inquit,
Sed liceat ſumpta pauca referre lyra.

Eſt ergo ſenſus, conſtitutio eſt, quod primum à ſe defenſor depellit, coniunctum cum accuſatoris criminatione. Coniecturalis conſtitutio. Et hæc in omnia poteſt tempora diſtribui, ſiue ad animum, ſiue ad rem pertineant: vt in Commentario Topicorum Ciceronis dixiſſe nos meminimus. Nam vt de re nunc dicamus, cum ad oratorem maxime pertineat, quid factum ſit poteſt quæri, hoc modo, Occiderit ne Aiacem Vlyſſes. & quid faciat, hoc modo: Bono ne animo ſint erga nos Veneti, & quid futurum ſit, hoc modo. Si prouocatum vniuerſam Italia ad arma Parthum reliquerimus incolumem, nunquid ſit incommodi ad rem Chriſtianam peruenturum? [Capitis arceſſit) Inuenitur etiam acceſſit, ſine r, ſed intereſt, quia acceſſare euocare intelligitur: arceſſere autem proprie accuſare ſignificat, & ab eo arceo naſcitur. etenim alium accuſare, à maleficijs arcere eſt. & cum r, ante ſ, acerſo acerſi, inquit Donatus, dicitur. Arceſſit igitur capitis, accuſat. & quoniam ſe Vlyſſes nec aſſe, inficias it, coniecturis id ab eo factum oſtenmur comprobare, vt quod diffitetur, fateri compellatur. [Legitima conſtitutio eſt, cum de ſcripto, aut ex ſcriptis, aliquid controuerſiæ naſcitur) Quam Cicero hic legitimam vocat conſtitutionem, eius genera quæ ſeparata ſunt à conſtitutionibus, quinque ſunt. Nam cum verba ipſa videntur cum ſententia ſcriptoris diſſidere, tum inter ſe due leges aut plures diſcrepare. tum id, quod ſcriptum eſt duas aut plures res ſignificare. tum ex eo quod ſcriptum eſt, aliud quoque quod non ſcriptum eſt inueniri, tum verbi quaſi in definitiua conſtitutione in quo poſita ſit quæri. Quare primum genus de ſcripto, & ſententia, ſecundum ex contrarijs poſitum ſit quæri legibus. tertium ambiguum, quartum ratiocinatiuum, quintum definitiuũ nominamus. In Topicis autem nouos appellat ſtatus, & legitimas diſceptationes, his verbis. Sed quoniam lege firmius in controuerſijs diſceptandis eſſe nihil debet, danda eſt opera, vt legem adiutricem, & teſtem adhibeamus. In qua re alij quaſi ſtatus exiſtunt noui, quæ appellantur legitimæ diſceptationes. Tu enim defenderetur, non id legem dicere quod aduerſarius velit, ſed aliud. Id autem contingit, ſi ſcriptum ambiguum eſt, aut duæ ſententiæ differentes accipi poſſunt. tum opponitur ſcripto voluntas ſcriptoris, vt quæratur verba ne plus an ſententia valere debeant, tum legi lex contraria affertur. Ita ſunt tria genera, quæ controuerſiam in omni ſcripto facere poſſunt, ambiguum diſcrepantia ſcripti, & voluntatis, ſcriptura contraria. Hic autem ex tribus quas fecit conſtitutionibus hanc vocat legitimam. Sed iam id agamus, vt oſtendamus Ciceronem ſibi non eſſe contrarium. Primum ſciamus, quadripartitam omnibus in cauſis eſſe rationem, quam primum debeat intueri qui acturus eſt. Longe fortiſſimam tuendi ſe rationem eſſe oportet, ſi negari poteſt quod commiſſum dicitur, vnde coniecturalis naſcitur ſtatus. Proximum eſt, ſi non id, quod obijcitur factum eſſe dicitur, quod quia diffinitione explicatur, diffinitiuus ſtatus nominatur. Sed ex ijs duobus vnum hic ad Herennium ſtatum facit quem coniecturalem vocat. Tertium genus eſt, quo recte factum defenditur. Id quoniam quale ſit quæritur, qualis nominatur, vel generalis conſtitutio, quia de genere, hoc eſt qualitate controuerſia eſt. eandem iuridicialem appellat, quod iure ne factum an iniuria, in controuerſia poſitum ſit. His ſi deficiamus, vltima quidem, ſed iam ſola ſupereſt ſalus, aliquo iuris adiumento a crimine elabendi, vt ab aliquo legis loco adminicula petere poſſimus. Hac de cauſa legitimam, quod legibus roboretur, conſtitutionem Cicero nominauit. Deinde intelligendum ex his illud etiam eſt, hos quatuor ſtatus in duo genera deſcendere, rationale, & legale. Rationale eſt, quod ipſius tantum naturæ contemplatione conſtat. legalium plures ſunt ſpecies, propterea quod multæ ſunt leges, & varias habent formas. Licet enim tres ſpecies dixerimus, coniecturalem, finitiuam, & generalem, rationale genus conficere, tamen quoniam in naturæ contemplatione, & vi atque ingenio actoris ſunt, vnum genus poſſunt appellari. Quæ autem in legum forma quæruntur. quoniam inter ſe diuerſa ſunt, plures videntur habere formas. i. quod Cicero nouos ſtatus conficere dixit, quod extrinſecus ab Oratore ad cauſam adhibeantur, nec ita ſibi hereant inter ſe, ſicut ſuperiores ſtatus. Rurſum cum hæc velut ſimulacra ex illis tribus naſcantur, aliquando ſimplicia, aliquando cum illis mixta eſſe videri voluit. nam ſcriptum, & voluntas, ſi recte penſitemus, ſine dubio aut qualitate, aut coniectura contineri videbitur, & ratiocinationem qualitatis eſſe maxime inueniemus, legis contrariæ iiſdem quibus ſcriptum, & voluntas eſt, vt liquido infra apparebit, cum hęc tractabimus. Amphibologia autem, ſiue ambiguum malis dicere, ſemper coniectura explicatur. Finitio quoque vtrique generi quodą. rerum quodą. ſcripti contemplatione conſtat, cõmunis eſt. Hæc omnia etſi in illos tres ſtatus veniunt, tñ quia vt dixi, habent aliquid velut proprium, diſcentibus demonſtranda fuere, & permittẽdum ea dicere vel ſtatus legales, vel quæſtiones, vel capita quædam minora, vel legitimas conſtitutiones, dũ fateamur nihil ne in his quidem pręter tria, quæ diximus quæri. Quando ergo expoſuimus, vt opinor eſt, quid ſit quod Cicero modo ſtatus hos per ſe ponit, modo ſtatus non eſſe, ſed quæſtiones quæ ad ſtatus referantur ſcribat, ad ipſius verba interpretanda iã redeo. Inquit aũt legitima eſt conſtitutio, cum de ſcripto, hoc eſt, de eo aliquid quæritur, aut ex ſcripto cum ex eo quid eliciendum ſit inueſtigatur. in altera verba interpretamur, in altera non verba tantum, ſed, & rationem quid intelligendum eius quod in quæſtionem poſitum eſt. [Ea diuiditur in ſex partes, ſcriptum & ſententiam, contrarias leges, ambiguum, diffinitionem, tranſlationem, ratiocinationem) Hic tranſlationem legitimæ conſtitutioni ſpeciem ſubijcit, quam in Rhetoricis præceptis de inuentione actioni ſubiecit, inquiens: In quarta conſtitutione quam tranſlatiuam nominamus, eius conſtitutionis controuerſia, cum aut quẽ, aut qui cum, aut quo modo, aut apud quos, aut quo iure agere oporteat quæritur: aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius conſtitutionis Hermagoras inuentor eſſe exiſtimatur, non quod non vſi ſint ea veteres oratores ſæpe multi, ſed quia non animaduerterint artis ſcriptores eam ſuperiores nec retulerit in numerum conſtitutionum. Poſt autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt quos non tam imprudentia falli putamus, res enim perſpicua eſt, quam inuidia, atque obtrectatione quadam impediri. Ante enim dixerat: Omnis res quæ habet in ſe poſitam in dictione ac diſceptatione aliquam controuerſiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæſtionem. Deinde paulo poſt ſubiunxerat. Aut cum cauſa ex eo pendet quod non aut is agere videtur quem oportet, aut non cum eo cum quo oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet. Tranſlatiua dicitur conſtitutio: quod actio tranſlationis, & commutationis indigere videtur. Manifeſtum igitur eſt, vt actionis conſtitutionem tranſlationem appellari ille voluerit, cum transfertur crimen, cum aut pro alio nos accuſari oſtendimus quam debuerimus: aut non apud hos, ſed illos: nec hac lege, ſed illa, non hoc crimine, ſed illo, non hac pœna, ſed illa. quæ poſterius ipſe tractauit, & exemplo illuſtrauit. Manifeſtum vero fuit ex ſuperioribus verbis Ciceronis, quæ retulimus, legitimas quæſtiones, ſiue ſtatus libet appellare, quinque duntaxat ab eo numerari, non ſex, vt hic. Sed Hermagoram ſecutus illic, tranſlatiuam actioni ſubiecit conſtitutionem, quam inter legitimas hic conſtitutiones collocauit. Sed in his libris Ciceronis iudicium, in aliquibus non magnipendendum magnopere eſt. Sunt enim te geſta in nos commentarios, quæ adoleſcens olim didicerat, & ſi quæ in his culpa eſt, tradentis fuit. Nam his præclaros de Oratore libros ſubſtitit, & Oratorem ad Brutum, & partitiones ad filium, ad Trebatium autem Topica, qbus iam ſenex iuueniles correxit errores, ſicut, & alios libros, quoſdam iam editos, alij poſtea ſcriptis damnare non dubitauit, velut etiam Hippocrates medicinæ clariſſimus auctor honeſtiſſime feciſſe videtur, cum quoſdam errores ſuos, ne poſteri errarent, confeſſus eſt, quandoquidem ſuperuacuus in ſtudijs fuiſſet labor, ſi nihil liceret melius inuenire præteritis. Sed de hac re iam ſatis. [Ex ſcripto, & ſententia controuerſia naſcitur, cum videtur ſcriptoris voluntas cum ſcripto diſſentire) Lex omnis aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut vetat, aut permittit. Litem habet aũt propter ſeipſam, aut propter alteram quæſtionem, aut in ſcripto, aut in voluntate. In ſcripto, aut apertum eſt, aut obſcurum, aut ambiguum, quod de legibus, idem Cicero in Topicis vult intelligi, de teſtamentis, pacti ſtipulationibus, & omni denique ſcripto, idem de voce intelligendum eſt. Cum igitur de ſcripto, & voluntate quæſtio eſt, id tum accidit, cum eſt in lege aliqua obſcuritas. in ea aut vterque ſuam interpretationem confirmat, aut aduerſarijs ſubuertit vt lex eſt, qui fur ſit quadrupulum ſoluat, duo ſurripuerunt pariter decem milia, petuntur ab vtroque quadragena. illi ſatis eſſe ducunt, vt vicena conferant. Nam, & actor dicit hoc eſſe quadruplum, quod lex velit, & ipſe petant. contra reus, hoc quod offerant. Infinita huiuſmodi exempla eſſe poſſunt. Sed quoniam poſterius hæc genera Cicero longius tractat, hic ſatis ſit, quo pacto, & ſcriptum, & ſententia aliquando ſibi occurrant, commonſtraſſe, quando, & Cicero ipſe claro ſatis hoc illuſtrauit exemplo. Inquit enim, ſi ſit lex quæ iubeat eos qui propter

tempe

tempeſtatem nauim reliquerũt omnia perdere, eorum nauim eſſe teraq. eſſe, ſi nauis conſeruata ſit, qui remanſuerunt in naui. Hoc dictat ſubetque lex. [Magnitudine tempeſtatis omnes &c.) Scaphæ ſunt nauiculæ, quæ maiores naues conſequuntur, a σκάπτω fodio dictæ, hinc etiam ſcaphæ dictæ, quod parum defoſſæ, exiguique fundi ſint. [Præter vnum ægrotum) Cum alijs in ſcapha. [Caſu, & fortuna) Eſt autem tam Ariſtotelico quam Platonico dogmate caſus diffinitur, vt quæ rebus vel vita carẽtibus, vel ſine ratione viuentibus animalibus accidunt, non ex natura vel arte, ea omnia caſu facta dicantur. Item quæ hominibus accidunt, vel fauentia negocijs eorum, vel aduerſantia, fortuita, & ex fortunæ arbitrio putentur. Quod ergo nauis in portum incolumis tempeſtate deuecta ſit, caſu factum eſt. quod ægrotus incolumitatem conſecutus, quod minime opinabatur, fortuns eſt, etenim fautricem fortunam conſecutus eſt. Non enim hic exigit locus, vt de caſu fortunaque plura dicamus. difficilis enim, & paulo longior eſt de hac re quæſtio, ſed conſulto in aliud tempus tractandum dimittimus. [Illam ægrotus poſſidet) Legem quæ id dicat, obijciens. Aduerſarius vero non verba legis, ſed ſenſum eſſe attendendum contradicit, & quoniam id caſu fortunaque factum eſt, multa ex caſu fortunaque argumentabitur. & exemplis vim, & ſenſum legis extorquebit. Quæ ad caſum fortunam quæ argumenta pertineant, in commentarijs ſuper Topicis Ciceronis a nobis abunde dicta ſunt. Hæc, inquit Cicero, ſex, ſcripti, & ſententiæ conſtitutio nominabatur, quod ex ſcripto ſententiaque quæſtio oriatur. Ex contrarijs legibus controuerſia) Poſteaquam ſcripti, & voluntatis conſtitutionem aperuit proximum fuit, vt de legibus diceret contrarijs. cum igitur lex lege obſiſtit, & vtrinque contra ſcriptum dicitur, quæſtio de voluntate eſt. Excutienda ergo ſcribentis eſt voluntas. manifeſtum ſi quidem omnibus videri debet, legem legi nunquam eſſe contrariam, iure ipſo quia ſi diuerſum iuſſiſſent, altero alterum abrogaretur. ſed eas caſu collidi, & euentu, velut in Cicero. exemplo, inquit autem, lex vetat eum qui de pecunijs repetundis damnatus ſit, in concionem orationem habere. Repetundarum damnabitur pecuniarum, qui rationem ſui magiſtratus reddere non poterat iuſtam, quod multa ex ſubditis iniuſte extorſiſſet. Concio, quaſi conuocatio dicta. quam [illegible] Græci vocant, triaque vt Verrius Flaccus exiſtimauit ſignificat. Nam ſicut ſenatum, & homines, & locum, & deliberationem ipſam dici volunt, ita, & locum, ſuggeſtumque vnde verba fierent, & homines, & oratoris actionem omnem, concionem voluit nominari. Hoc ergo dicit: Vetat lex, ne qui pecuniarum repetundarum damnatus ſit, in concione orationem habeat. altera lex eſt quæ iubet, aut permittit augurem nominare eum in concione, qui mortui auguris locum ſibi depoſcat. augur itaque de pecunijs repetundis iam damnatus in concione, eum qui auguris locum poſcebat, mortuo eum eſſe ſufficiendum oratione dixit, nominauitque qui nam is eſſet. petitur ab eo mulcta, cum orationem habere non debuerit. Mulcta, inquit Varro, a pecunia, quæ a magiſtratu petebatur, dicta vt exigi poſſet ob peccatum a ſingulis. dicitur nomen habuiſſe, quod mulctam olim vnum diſcebant, ſe hæ mulctæ mulctarum. Petitur ergo mulcta, petitur pecunia, vt hæc ei pœna irrogetur, vnde, & mulcto verbum. hæc conſtitutio eſt contrarijs legibus nominatur. [Ex ambiguo controuerſia naſcitur, cum ſcriptum duas aut plures ſententias ſignificat) Quod Cicero ambiguum Græci amphibologiam nominant. Sed cum pluribus modis amphibologia intelligatur, id nunc dicere, ſuperſedebimus, quando in ſecundo libro, vt id exponamus, locus videtur efflagitare. Exemplum autem ambigui ſcripti huiuſmodi eſt, Terentiæ vxori meæ triginta pondo, id eſt triginta libras, & tantum pluraliter afferuntur. Vnum enim pondo non dici, ſciamus, ſed in libram afferri, ſi ſingulariter velimus enumerari. duo autem, & tria pondo, & deinceps obſeruabimus. nec me fugit. Duapondo, & trepondo dicendum eſſe, placuiſſe Quintiliano, inquit enim. Duapondo, & trepondo, ad noſtram vſque ætatem ab omnibus dictum eſt, & recte dici Meſſala confirmat. Eſt ergo amphibolon, vbi ait, Tullius heres meus Terentiæ vxori meæ triginta pondo vaſorum argenteorum dato, quæ volet. Dubium enim eſt an intelligendum, quæ ipſe heres, an quam vxor volet. & quoniam id in controuerſiam venit, quæriturque vtrius potior ſit ſententia, conſtitutio naſcitur quæ ex ambiguo nominatur, [Ex definitione cauſa conſtat cum inde controuerſia eſt, &c.) Definitionum duo ſunt genera, vnum quod diſputationis, & cognitionis tantum cauſa ſumitur, alterum, quod litigationis & actionis gratia comparatur. Enumerarem hic multo definiendi modos, niſi in Comment. ſuper Topicis Cicero. recenſuiſſemus. etſi multum ad oratorem attinerent, & ſi non ſuperflua audientibus videri poſſent. quæ cum parui momenti, & in cauillationibus eſſe poſita videam, ſiue ad verba oſcura ſenſu interiore interpretanda attineant, vt quid ſit anima, ſiue extrinſecus, quod à conſuetudine remota ſint, vt quis ſuſque deque ſignificet: ſiue dubia, cum plures habeant ſignificationes, quid potiſſimum ſignificent, vt canis, ſiue controuerſiam poſſint efficere, vt quid ſit Pœnus, & quid litus eſſe dicatur, & huiuſmodi alia, dicere prætermittam, quandoquidem ad oratoris cauſas cognoſcendas tractandas us nihil attinent. [Cum L. Saturninus legem frumentariam de ſemiſſibus, &c.) L. Apuleius Saturninus tribunus plebis, cum Mario Cõſul fuit ſeditioſus. vt autem gratiam Marianorum militum ſibi compararet, regem tulit, vt veteranis centena agri iugera in Africa diuiderentur, intercedentem Bebium collegam facta per populum lapidatione ſummouit: Glauciæ prætori, quod is eo die quo ipſe concionem habebat, ius dicendo partem populi auocaſſet, ſellam conſcidit, vt magis popularis videretur Saturninus. rurſum M. Mumio competitore interfecto, tribunus plebis refectus aurum, incertum dolo ac ſcelere Cepionis partum, ad emptionem agrorum conuertit, aqua, & igni interdixit ei qui in leges ſuas non iuraſſet. Huic legi nobiles multi abrogantes. cum conueniſſent, clamauit: Iam, inquit, niſi quieſcitis grandinabit. Metellus Numidicus exulare quam iurare maluit, Saturninus tertio trib. pleb. refectus, vt ſatellitem ſuum Glauciam prætorem, Mumium competitorem eius in campo Martio necandum curauit, hominem integrum, ibique ab alijs Imperator, ab alijs Rex appellatus eſt, Marius ſenatuſconſulto armatus, ne quid reſpublica detrimenti caperet, Saturninum, & Glauciam in Capitolium perſecutus obſedit, maximoque queſto effractis foribus in deditionem accepit. Nec deditis fides ſeruata eſt. Glaucia trucidatus eſt, Dolabella Saturnini fratre per forum olitorium fugiens eſt interfectus. Apuleius cum in curiam fugiſſet lapidibus, & regulis deſuper infuſis obrutus interijt. caput eius Rabirius quidam ſenator per conuiuia in ludibrium circumtulit: Hæc de L. Saturnino Plin. & multi alij ſcribunt, verum Cicero. hoc dicit, cum L. Saturninus legem frumentariam de ſemeſſibus, & trientibus laturus eſſet. Quod ita intelligendum arbitror, cum legem in populum laturus eſſet de frumento nouis colonijs, quas in Sicilia, Achaia, & Macedonia fecerat, tradendo, vt alijs ſemiſſes, alij trientes ex Romano Populo exoluerunt. Niſi velimus, fuiſſe edictum per legem, vt ex ſemiſſibus ſingulis ſingulos trientes exoluerent. quod niſi ita intelligatur, mihi quid ſibi voluerit non liquet. Sed an voluerit hoc vel aliud, mihi non multum allaborandum eſt, modo quid hoc exemplo voluerit intelligam, Cœpio inquit Cicero qui per id tempus quæſtor vrbanus erat, monit ſenatum, vt Populus Romanus tanta largiti haudquaquam poſſet. Senatus decreuit, ſi eam legem promulgaret, vt contra Rempublicam egiſſe videretur, ac pro hoc lueret pœnas. Cum igitur legem ferre Apuleius cœpiſſet. collegis non aſſentientibus, & ille tamen ciſtellam cum legibus in campum Martium deferret, Cœpio videns nec illi collegas aſſentiri, & contra rempub. rem aggredi facinoroſam, cum bonis viris impetum faciens medios diſturbat pontes, ne in campum iret Martium, qui pontibus muniebatur. & arcis cuſtos abijcit, impedimento eſt, quo lex ad populum non proferatur: accuſatus læſæ maieſtatis Cœpio, an læſerit quæritur. diffiniendum enim eſt, quid ſit maieſtatem minuere. Conſtitutio igitur diffinitiua nominabitur. Semiſſibus. à ſemis, & as, Fuit autem as libra à veteribus appellata, & tota conſtitit ex aſſe hereditas. As quoque numiſma. Iuuenal. Vno partam colit aſſe Mineruam. Et erit nominatiuus ſemiſſis, vt decuſſis treſſis, centuſſis. [Ex trientibus) Triens quatuor vnciæ dicuntur; Triens, calix. Perſius: Callidumque trientem. Excutit è manibus. Triens, nummus, Iuuenalis. Non habet quem porrigat ore trientem. Hic ſemiſſes, & trientes nummorum ſpecies accipiendæ. [Cœpio per id tempus quæſtor vrbanus erat) Quæſtores, inquit Varro à quærendo, qui conquirerent publicas pecunias, & maleficia quæ triumuiri capitales nunc conquirũt, ab his qui poſtea quæſtionum iudicia exercent, quæſtores dicti. [Docuit ſenatum ærarium non poſſe pati largitionem tantam) Aerarium à fiſco ita diſtinguitur, vt Pædianus inquit, vt pro cenſu priuato ærarium dicatur. quod, & Cicero. ad Auguſtum oſtendit, cum inquit, publicam dilapidabat pecuniam ærarium exhauriebat, minuebat vectigalia, donabat ciuitates. pro ſaculo ipſi adijcit fiſcus. vnde fiſcus pecunia publica, & confiſcare dici

 ſolet.

ſolet. Hnc ergo dicit, cum Apuleius Saturninus ex populi priuata pecunia erogari hanc vellet pecuniam, & per quæſtorem id fieri oporteret, quæſtor Cœpio docuit ſenatum, vt Romanus Pont. tantam non poſſet pati largitionem. [Saturninus ferre) Propter tribuniciam, quam conſecutus fuerat, poteſtatem, quæ ad defenſionem plebis in ſeceſſione Cruſtumeriam adhibita eſt. [Ciſtellam deferre) In qua leges ſeruabantur. [Quo ſecius) Quo minus, vt num. [Arceſſitur maieſtatis læſæ) Maieſtatis accuſatur, quandoquidem vt quæſtor tribuno plebis, vtpote ſummo magiſtratum obtemperare debuit. ſed cum pro tutela Reipub. id effeciſſe ſed defendat, minuiſſe maieſtatem non videtur. Diffinitione ergo opus eſt, vt quid nam ſit minuere maieſtatem intelligatur. [Ea tranſlatione controuerſia naſcitur) Ita legitimam conſtitutionem ſupra Cicero diuiſerat, vt tranſlationem partem eius quintam faceret. ſed cum tranſlatio quæſtionem non habeat, de qua contendat orator, ſed propter quam contendat, conſtitutio eſſe nullo modo videtur. Nam occidiſti hominem non occidi, quæſtio, an occiderit, ſtatus eſt coniecturalis. Huic illud non ſimile eſt. Habeo ius actionis, non habes, vt quæſtio ſit, an habeat, & inde ſtatus. Accipiat enim actionem, nec ne, ad euentum pertinet, non ad cauſam. Simile autem hoc illi eſt, Puniendus es, non ſum videbit iudex ipſe an puniendus ſit. Non ergo hic erit quæſtio, quod ſi non ſit quæſtio, ne quidẽ ſtatus erit vllus, Erit autem ſtatus in hoc: Puniendus, es hominem occidiſti, puniendus non ſum, non occidi, an occiderit quæritur, & quæſtionem, & ſtatum habet. Melius ergo feciſſe Quintilianus videtur, qui ex conſtitutionibus ſummouit tranſlationem. Sed quale iudicium de his libris Ciceronis habuerit, ſupra retulimus. à Quinto fratre ſubmiſſitios dixit appellari. Hoc ergo dicit Cicero, quoties reus immutandam eſſe ducet actionem, & tranſlationem controuerſia nominatur. hac Græci, inquit, controuerſia in iudicijs vtuntur, vt oratores de hac re ſæpe in iudicijs contendant, ac litigent. Nos autem num. de iure ciuili id facere poſſimus, contendimus. quod cum legibus probandum ſit, iuris ciuilis ſcientia neceſſaria erit. aliquando tamen & de hac re iudicium effertur. [Vt ſi quis peculatus accuſatur) Eſt autem peculatus, vt Feſtus Pompeius inquit, furtum publicum. dici autem ceptum ait à pecore, tunc cum Romani præter pecudes nihil haberent. hoc ergo dicit, ſi quis ſic accuſetur peculatus, quòd vaſa argentea publica de loco priuato ſuſtulerit, poteſt, inquit, vſus primo definitione quid ſit furtum, quid peculatus oſtendere, & ſecum agendum furti, non peculatus. Sed cur hæc definitiua conſtitutio non vocetur, non video ſicut cum furti ſacrilegijque agitur, vtrunque definitur, niſi quod definitiua in eo quod definitur quæſtionem, & conſtitutionem habet, hæc quam tranſlatiuam vocat in hoc exemplo, poſt ipſam definitionem male ſecum agi de peculatu potius quam furto, nec quæſtionem, nec ſtatum habet, quod, & ipſe Cicero pene confitetur, ſed Hermen ſecutus, eius ſententiam referre compellitur. [Hæc partitio) Partitionem pro parte poſuit. hoc dicit, raro hæc pars legitimæ conſtitutionis, quæ tranſlatio nominatur, venit in iudicium, vt de ea litigari neceſſe ſit. [Quod in priuata) Scilicet quod hæ naſcantur cum in dicendo quæ ad eos attinent, duntaxat tunc potiſſimum cum iam cauſa ipſa proferri cœpit, ad prætorem attineant, & ad eum deferantur, vt quæ velit ipſe aut iubeat, aut permittat, aut coërceat. [Et à cauſa cadit) Id eſt, amittit cauſam, qui hæc non obſeruauerit. quod ſi ita ſit, contentione non opus eſt, vbi perſona, locus, tempus, & hoc genus cetera ſeruata non ſunt. idque publicis cautum eſſe legibus aſſerit, vt contendere non ſit opus. idque debet reus obſeruare, quia ſi ab accuſatore rite non ſit ſeruatum, ante de ipſo accuſatore fiat quam de ſe iudicium, num licuerit accuſare, an non, vt ſi ſeruus dominum in iudicium vocet, quęratq́. qui accuſatur, num id ab eo fieri iuſte potuerit, & cetera quæ in id genus cadere poſſunt. [Ea ratiocinatione controuerſia conſtat) In ſex partes ſupra legitimam Cicero partitus conſtitutionem eſt: Scriptum & ſententiam, quam Græci κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν, alij κατὰ ῥητὸν καὶ ὑπεξαίρεσιν, hoc eſt, contra dictum, & exceptionem nominarunt: contrarias leges, quam illi ἀντινομίαν dicunt, ambiguum, quod illi ἀμφιβολίαν: definitionem, quam illi ὁρισμόν, licet nonnulli ὑπαλλακτικὸν nominarint tranſlationem alij tranſumptiuam, alij tranſpoſitiuam, Græcorum alij μετάληψιν, alij ὑπαλλακτικὸν nominauerunt. Ratiocinationem vero Cicero vocat. alij ratiocinatiuum, alij collectiuum Græci vero συλλογισμόν, cum igitur de ceteris legitimæ conſtitutionis partibus dictum ſit. de ratiocinatione vltimo loco concludendum eſt. [Ex ratiocinatione igitur controuerſia, inquit, cõſtat, cum res ſine propria lege venit in iudicium, quę tamen ab alijs legibus ſimilitudine quadam occupatur) Controuerſia, inquit, ex ratiocinatione naſci dicitur, cum res de qua futurum iudicium eſt, propriam nõ habet, quam ob cauſam veniat in iudicium, legẽ, ſed eam ſimilitudine ad aliam trahere neceſſarium ſit. quod quoniam ratione colligitur ratiocinatiua conſtitutio nominatur. vt ſi ſit lex, venefica capite puniatur, amatorium dedit mulier marito poculum, eandem repudiauit, per propinquos rogata vt rediret, non eſt reuerſa, ſuſpendit ſe maritus, mulier veneficij rea eſt. ſi quid ſi venenum, idq. amatorium poculum deffiniatur, definitiuus ſtatus nominabitur, ſi parum valebit, fiet ſyllogiſmus, & à ſimilitudine puniendam eſſe mulierem probabimus, priore remiſſa, quæ diffinitionis fuit, contentione, vt perinde puniri debeat ea cuius amatorio poculo maritus perierit, ac ſi veneno necaſſet. Hic ergo ſtatus ducit ex eo quod ſcriptum eſt. Lex enim eſt, vt venefica capite puniatur, at id incertum eſt, quod enim non ſcriptum, incertum de eo futurum videtur iudicium. Sed ſyllogiſmo, id eſt, ratiocinatione id fieri debere demonſtratur. Conſtitutio igitur ratiocinatio erit. Non differt autem à ſcripto, & voluntate ſyllogiſmus, qđ in ſcripto, & voluntate pars ſemper altera ſcripto nititur, ſicut in ſyllogiſmo: ſed hoc intereſt, quod in ſcripto, & voluntate contra ſcriptum dicitur, in ratiocinatione ſupra ſcriptum adijcitur. quæ autem verba defendit in ſtatu ſcripti, & ſententiæ, hoc agit, vt fiat vtique quod ſcriptum eſt in ratiocinatione, nec aliud quam ſcriptum eſt, velut vtrunque iam exemplo manifeſtum fuit. Proxima etiam diffinitioni ratiocinatio eſt. quod ſi finitio parum firma ſit, in ſyllogiſmum ſæpe delabitur, vt proximo iam memorato exemplo oſtendimus. Quamobrem, vt ſupra etiam diximus, ſi bene aduertimus legitimæ conſtitutionis partes, inueniemus omnes ad rationales referri ſtatus, vt non plures rationalibus eſſe videantur, an ſit, quid ſit, & quale ſit. [Ea eſt huiuſmodi lex: Si furioſus exiſtat, agnatorum gentiliumque in eo pecuniaque eius ius eſt) Eſt, inquit lex, vt furioſus, & furioſi bona ſint in poteſtate eius agnatorum, & gentilium. Agnati, qui ex eodem deſcendunt germine. [Gentilium) Gentiles ita Cicer. in Topicis diffinit: Gentiles, inquit, ſunt inter ſe, qui eodem nomine ſunt, qui ab ingenuis oriundi ſunt, quorum maiorum nemo ſeruitutem ſeruiuit, qui capite non ſunt diminuti. Ergo qui furioſi conſequi velint bona hæc omnia habuiſſe eos oportuit. [Et lex qui parentem necaſſe iudicatus erit, is obuolutus, & ligatus corio) Subaudi bubulo. In culeo enim obuoluebatur, ligabaturque, qui parentem occiderat. [Deuehatur in profluentem) Hoc eſt, in decurrentem aquam iactetur. [Ex lex, pater familias vti ſuper familia pecunia ue ſua legauerit, ius ita eſto) Sit ius, inquit, vt paterfamilias toti familiæ, vel cui ex familia vſumfructum vel pecuniam legauerit, vel quid vis in familia ſtatuerit, fiat. & adiungit. [Sit lex, ſi pr̃ familias inteſtatus moritur, vt eius pecunia agnatorum gentiliumque ſit) Non vt ſupra dixit, familiæ, in qua etiam ſerui, & ancillæ eſſe intelliguntur, nam, vt Feſtus inquit, famuli origo ab Oſcis dependet, apud quos ſeruus Famel nominabatur, vnde, & familia vocata. Malleolus, ciuis Romanus alioqui enim malleolus in modum mallei planta eſt, roſtrum habens aptus vt plantetur. & malleoli inſtrumenta etiam bellica ſunt, velut ſagittæ, & vbi adhæſerint, quia ardentes veniunt vniuerſa conflagrant. Hoc ergo dicit Malleolus, qui matrem necaſſe in iudicio conuictus erat, in eum animaduertitur. itaque damnatus: folliculoque obuolutum os lupino eſt. hoc eſt, hoc eſt, corrio, lupi, ut tunc mos fuit. ligatus, & ſoleæ ligneæ pedibus inductæ ſunt id genus calceorum, quibus plantarum calces tantum in fine teguntur, cetera prope nuda, & teretibus ligulis tanquam habenis iuncta ſoleas veteres dixerunt. nonnunquam voce græca crepidas, quodque à pedum digitis ad talum duobus quaſi cornibus in modum lunæ porrigeretur, luna dicta, Iuuenal. in 3. Satyr. Lunam ſubtexit alutæ. Et lunata planta: Martialis, Lunata ligula planta Goccina non læſum pingit aluta pedem. In modum ergo ſolearum pedicas pedibus iniecerant, quæ vtcunque ita laxaret pedes, vt incederet: & vincirent, ne ſe in pedes daret. [Ipſo præſente) Ae teſtamentum, ſubaudiendum, faciente. [Teſtes rite affuerunt) Prout teſtamentorum mos exigit, teſtes aderant, alioqui teſtamentum vim nullam habere poſſe videretur. [De ipſo ſupplicium paulo poſt ſumitur) Hoc eſt, obuolutus in culeo in profluentem demittitur. heredes qui eum defenderant, ſunt conſtituti teſtamento in carcere facto. quamobrem, & hereditatem adeunt. [Malleoli autem minor frater qui eum oppugnauerat) De cæde matris, iure agnationis ſuam eſſe oportere hereditatem dicit.

dicit. [Hic certa lex nulla affertur) Siquidem nec conuici poteſt, vt furioſus Malleolus fuerit, quo iure agnationis ad fratrem cum eius bona debeant confluere, nec omnino ſanæ mentis viſus fuit, cum matrem occiderit. rurſum vt paterfamilias videtur legare ſua cui vellet potuiſſe, damnatus fortaſſis non potuiſſe. ſi non potuit teſtari, perinde habebitur malleolus, ac ſi non feciſſet teſtamentum. ſyllogiſmo ergo innitetur malleoli frater, vt ex vicino probet, quod quærit. vt dicat, ſi teſtamentum nullum feciſſet malleolus, meum futurum erat quod teſtamento legauit.

Sed cum teſtari non potuerit, aut quia furioſus, aut quia vtrunque fuit: perinde eſt ac ſi inteſtatus obijſſet. hereditatem ergo meam eſſe oportet. Lex contra hoc eſt, quòd paterfamilias cui velit poſſit ſua bona legare teſtamento. Nulla igitur lex hic certa eſt, inquit Cicero: multæ tamen afferuntur, vnde ratiocinatio naſcatur, quare malleolus teſtamentum potuiſſe facere, & nõ potuiſſe, videatur. Hinc conſtitutio legitima ex ratiocinatione merito nominata eſt. [Iuriſdicialis conſtitutio eſt, cum factum conuenit, ſed iure an iniuria factum ſit quæritur) Eius conſtitutionis partes ſunt duæ, quam Latini abſolutam, Hermagoras κατ᾽ ἀντίληψιν appellant, quam vero aſſumptiuam Latini, Græci ἀντίθεσιν nominarunt. [Abſoluta eſt, cum id ipſum qđ factum eſt, vt nihil aliud foris aſſumatur recte factum eſſe dicemus) Hoc dicit, abſoluta eſt, quæ in ſe continet iuris, & iniuriæ quæſtionem, nihilque extrinſecus petimus auxilij, ſed intra ſui ambitum tota concluditur, velut cum mimus quidam in cœnaculo Accium tragœdiarum ſcriptorem proprio nomine appellauit: Accius autem nomine poetæ debuiſſe vocari, & adiectio honoris vocabulo, vt publico aut quouis ſimili verbo nominari, nõ nominatim vt quiuis è plebe debuiſſe accuſat. Mimus ſe defendit, licuiſſe eum quidem nominare, cuius ſcripta in ſcenis dentur recitanda. Cum igitur hic extrinſecus nihil aſſumatur, aſſumptiua dicta eſt. Mimus græce is dicitur, qui ad imitandos humanos actus, ad poëmata recitanda adhibetur, vnde, & nomen habet μιμέομαι enim. imitor ſignificat. Cœnaculum, vt inquit Varro, vbi cœnabant, ſicut vbi cubabant cubiculum vocitabant. hinc domus vniuerſa cœnaculum dicta. [Aſſumptiua eſt, cum per ſe defenſio infirma eſt, ſed aſſumpta eſt contraria re comprobatur) Aſſumptiua, inquit, quæ ipſa ex ſe nihil dat firmi ad recuſationem, foris autem aliquid defenſionis aſſumit. Hic vero illud debemus tenere compendium, quod in abſoluta qualitate factum ipſum aſſerimus, in aſſumptiua vero qualitate non factum iuſtum, ſed cauſam facti iuſtam fuiſſe contendimus. Itaque in abſoluta qualitate æqui, & recti natura quæritur, in aſſumptiua vero præmij, & pœnæ ratio depoſcitur. [Re extraria) .i. extrinſecus petita, & aliena. Licet Feſtus Pompeius dicat, extrarium ab extraneo ſe diſtinguitur, quòd extrarius ſit, qui extra focum, ſacramentum, iusque ſit, extraneus, ex altera terra, quaſi ex traneus. i. ex terra noua, externus autem alienus. [Aſſumptiuæ partes ſunt quatuor, &c.) Singularum defenſionum locum conſiderare debemus, primo innocentis eſt hominis, vt dicat, non feci, deinde, feci, ſed non ſic vocatur, tertio, Feci, & ſic vocatur. ſed iure feci. deinde hoc ipſum Iure feci, aut licuiſſe ſibi, debebit oſtendere quæ, qualitas abſoluta eſt. aut ſi non licuit, debet ſibi extrinſecus aſſumere aliquid, quo id probet quod iniuſte factum videtur. Videamus nunc de his quatuor aſſumptionis partibus, quæ ſit artior. Primo dicet Feci, ſed profuit, & probabit, plus ſe profuiſſe quam obfuiſſe: Deinde dicet, Feci quidem, ſed vt facerem ante prouocatus ſum, quæ eſt relatio criminis, aut Feci quidem, ſed id facere ab alio coactus ſum, quæ eſt remotio criminis. Quod ſi nec profuit, nec ab alio prouocatus aut impulſus eſt, cum nihil ſit quo ſe defendat, factum fateri debebit, ſed veniam, poſtulare, hanc Cic. conceſſionem vocat. Conceſſio, inquit, eſt cum reus poſtulat ſibi ignoſci, ea diuiditur in purgationem, & deprecationem. [Purgatio eſt, cum conſulto negat reus ſe feciſſe, ea diuiditur in imprudentiam, fortunam, & neceſſitatem) Criminis, inquit, conceſſio in purgationem, & deprecationem diuiſa eſt. Purgatio eſt, cum dedita opera ſe id cuius arguatur non feciſſe dicit, ſed imprudentiam cauſatur, ac ſe lapſum errore, non mentis flagitio, aut fortunam ita voluiſſe, ſe autem nõ fuiſſe in cauſa. vel factorum neceſſitate, in quibus loci à cauſis vt ab effectibus vberem argumentandi præbebunt copiam. [Fortunam, vt cepio oſtendit, ad trib. pl. de exercitus amiſſione) Nempe non ſua culpa factum, ſed fortuna, vt amitteret exercitum, Imprudentiam, vt ille qui de ſeruo qui dominum occideret ſupplicium ſumpſit, cui frater eſſet, antequam tabulas teſtamenti aperuerit, cuius ſeruus teſtamento manu miſſus eſſet. Et per imprudentiam ſe feciſſe defendet qui ſe de eo ſumpſiſſe ſupplicium profitebitur, qui fratrem ei occidiſſet, ſeruum autem eum crediderat, de quo ſumere impune poterat ſupplicium, ſed aperto teſtamento manumiſſus inuentus eſt. [Neceſſitudinem, vt ille qui ad diem commeatus non venit, quòd eum aquæ interclusiſſent) Neceſſitate ſe addictum excuſabit. qui ferens commeatum, quo fame laborantibus, ſuppetias occurreret, plenis fluminibus torrentibusque, plene decurrentibus alueis, interclusum detentumque, quo minus ferre commeatus poſſet ſe defendet, aut certe cum miles ad commeatus diem non affuit dicit ſe fluminibus interclusum, aut valetudine aduerſa, quo minus cum ceteris ire potuerit. [Deprecatio eſt, cum, & deprecaſſe ſe, & conſulto feciſſe reus confitetur, & tamen poſtulat vt ſui miſereatur) Deprecatio, inquit, eſt cum, & peccaſſe reus confitetur, & tamen vt ſibi ignoſcatur poſtulat. In purgatione factum conceditur, ſed facientis animus excuſatur. In deprecatione vero, & factum, & culpa conceditur, ſed tamen veniam deprecatur reus. [Hoc in iudicio ferè non poteſt vſu venire, niſi in loco communi per amplificationem inijciemus) Vt ipſe Cicer. pro Ligario, cum dicit, Cauſas egi Cæſar multas equidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum. Certe nunquam, hoc modo, ignoſcite iudices, errauit, lapſus eſt, non putauit ſe vnquam poſt hac &c. [Niſi quando pro eo dicimus, cuius multa recte facta conſtant) Plane defendi poterit, ſi aut propter ſe, aut propter alios faciendum dicamus. Propter ſe, ſi innocens, ſi benemeritus, ſi ſpes in futurum innocenter victuri, & in aliquo vſu futuri. Præterea ſi vel alijs incommodis, vel præſenti periculo, vel pœnitentia videatur ſatis pœnarum dediſſe. Propter alios, vt ſi ob nobilitatem, dignitatem, propinquos, amicos ei indulgendum eſſe dicamus. [Verum nihil poſtulat ignoſci) Cum dicit, ſi hoc feciſſet, ob beneficia tibi ignoſci conueniret, nihil eſt quod ſibi ignoſci poſtulet, quod cum ita ſit, in iudicium non venit, non enim de hac re quidquam iudicandum iudicibus permittitur. [Aut in ſedatum, ante Imperatorem) In ſenatu, inquit, & ante Imperatorem, & apud populum, & vbicunque iuris clementia eſt, habet locum deprecatio. [Ex tranſlatione criminis cauſa conſtat) Relatio, inquit, criminis eſt, quod ideo iure factum dicitur, quod aliquis ante iniuria laceſſierit. Eſt relatio criminis, ſi in eo quod fecimus, vicem nos reddidiſſe dicamus, vtputa, Occidi, quia ille me volebat occidere. hoc ego feci, ſed meruit vt facerem. vt Oreſtes, qui ideo ſe matrem occidiſſe dicebat, quod illa eius patrem maritum ſuum occidiſſet. [Ex remotione criminis cauſa conſtat cum a nobis crimen, ſed culpam ipſam amouemus) Remotio criminis eſt, cum id crimen quod infertur, à ſe, & à ſua culpa in aliũ reus remouere conatur. Et vel in hominem transferimus vel in rem quampiam. In hominem transfertur culpa, vt ſi accuſetur is qui P. Sulpitium ſe fatetur occidiſſe, & id iuſſu conſulum defendat, & dicat eos non modo imperaſſe, ſed rationem quoque oſtendiſſe. Criminis remotio dupliciter fieri poterit, ſi aut cauſa aut factum in alium transferatur. Cauſa transfertur, cum dicitur, aliena vi, & poteſtate factum, vt qui Sulpitium inquit, ſe occidiſſe confeſſus eſt, idque iuſſu ſe conſulum feciſſe dicat, qui non modo id imperarunt, ſicut poterant, verum etiam rationem reddiderunt cur id liceret facere [In rem confertur, vt ſi quis ex teſtamento quod facere iuſſu ſit, ex plebiſcito vetetur) In rem factũ crimen transfertur, vt ſi quis ex alicuius teſtamento quippiam facere compelletur, quod facere plebis ſanctione aliqua prohiberetur. Hoc ergo dicit, aſſumptiuæ conſtitutionis pars quæ ex criminis tranſlatione conſtat, quam Græci μετάστασιν nominarunt, aut ſit cum in hominem culpa relegatur, qui id, quod reus factũ confitetur, mandare potuerit, aut in rem, vt ſi is qui teſtamentum quod iuſſus non fecerit, dicat per leges id fieri non potuiſſe quippe quod iubeant contra fieri, aut id fieri prohibebant. [Ex comparatione cauſa conſtat, cum dicimus neceſſe fuiſſe alterutrum facere, & id, quod fecerimus ſatius fuiſſe facere) Inter comparationem, & conceſſionem hoc intereſt, quod in comparatione de eadem re comparatio eſt, vt: Diſſipaſti muros, hoſtibus iter vrbem ingredi dediſti. Ille contra: Diſturbaui quidem muros, ſed hoſtes in fugam verti. Ecce in eodem eſt comparatio. Conceſſio autem criminis in diuerſis rebus fiet, vt cum Verres multa ſigna, & vaſa ex Sicilia ſuſtulit vtitur hac defenſione, quod à bellis tutam Siciliam reddiderit ac ob id ſibi indulgendum, ſi quid deliquerit, cum multo maius ſit in quo profuerit, nec poterit dicere, ideo ſigna ſuſtuli vt prouinciam defenderem: Neque. n. propterea ſigna exportauit ex Sicilia, vt prouinciam defenderet. Itaque aſſumptiua quidem, vtitur conſtitutione, ſed conceſſione per deprecationẽ. Ergo in comparatione id, quod intenditur, ideo à nobis factum dicere debemus, vt ex eo ipſo bonum illud quod con-

tingit, fluxiſſe dicamus. [Ea cauſa huiuſmodi eſt Cn. Pompeius, inquit, cũ a Gallis obſideretur, neque fugere vllo modo poſſet, venit cum hoſtium ducibus in colloquiũ, ita diſceſſit, vt impedimenta linqueret, exercitum educere) Perquam idoneo exemplo vtitur. Pompeius, inquit, cum a Gallis obſeſſus effugere nuſquã poſſet, in colloquium veniens impetrauit, vt impedimenta relinquens tute abire poſſet, præſtare id arbitratus, vt impedimenta, quam exercitum relinqueret. [Arceſſitur) .i. accuſatur maieſtatis, quod maieſtatem tum ſuam qui eſſet imperator, tum populi R. qui eam dignitatem, nõ vt effugeret, ſed vt fortiter cum hoſte confligeret, tradiderat, minuerit. & quoniam in his omnibus me moratis quid denique faciendum ſit, aut apud populum, aut ſenatum, aut iudices quæritur, conſtitutiones exinde ex eis quęſtionibus oriuntur, quas protulimus. [Quæ conſtitutiones, & quæ cõſtitutionum partes ſint, videor oſtendiſſe, nunc quomodo eas, & qua via tractari conueniat, demonſtrandum eſt) Poſteaquam cõſtitutionum, inquit, partes omnes, & quid eſſet conſtitutio oſtendimus, ſupereſt vt quomodo eas, & qua ratione tractari conueniat, dicamus. hoc eſt, conſtitutione inuenta, quo pacto argumẽtis vtrinque quod in quęſtione poſitum fuerit probandum ſit, ſi prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in cauſa deſtinari, id quidem, inquit, faciemus. ſi prius quid in cauſa litigãtibus, vtrique decerni oporteat oſtenderemus. Deſtino enim aliquando mitto ſignificat, vt Iuuen. Deſtinat hoc monſtrum cymbæ linique magiſter Pontifici ſummo. Aliquando decerno, velut idem: Laudo tamen vacuis quod ſedem figere Cumis deſtinat. [Quo ratio omnis totius orationis conferatur) Ad quod referatur, & vnde tota pendeat oratio, quod paulo poſt docebitur. [Conſtitutione igitur reperta, ſtatim quærenda eſt ratio) Conſtitutione inuenta Hermagoræ quærendum videtur, quid ſit q̃ſtio, ratio, iudicatio, & firmamentum. ſed in libris de Inuentione, aliquando plura Ciceroni quærenda eſſe viſa ſunt. quippe qui inquit. Conſtitutione cauſæ reperta, ſtatim placet conſiderare vtrum cauſa ſit ſimplex, an coniuncta, & ſi coniuncta erit, vtrum ſit ex pluribus quæſtionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex eſt, quæ abſolutam in ſe continet vnam quæſtionem, hoc modo: Corinthijs bellum indicamus an non? coniuncta ex pluribus quæſtionibus, in qua plura quęruntur, hoc pacto, vtrum Carthago diruatur, an ex Carthaginenſibus reddatur, an eo Colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per cõtentionem, vtrum potius, aut quid potiſſimum ſit quæritur, ad hunc modum, vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui ſocijs ſit auxilio, an teneatur in Italia, vt quæ maxime contra Annibalem copiæ ſint. Deinde conſiderandum eſt, an in ratione, an in ſcripto ſit controuerſia. nam ſcripti controuerſia eſt ea quæ ex ſcriptionis genere naſcitur: Eius autem genera quæ ſeparata ſunt à conſtitutionibus, quinque ſunt. Nam tum verba ipſa videntur cum ſententia ſcriptoris diſſidere, tum inter ſe duæ leges, aut plures diſcrepare tum id, quod ſcriptũ eſt, duas aut plures res ſignificare videtur, tum ex eo quod ſcriptum eſt, aliud quoque quod non ſcriptum eſt inueniri, tum vis verbi quaſi in definitiua conſtitutione, in quo poſita ſit, quæri. Quare primum genus de ſcripto, & ſententia. Secundum ex contrarijs legibus. Tertium ambiguum. Quartum ratiocinatiuum. Quintum diffinitiuum nominamus. Ac tum conſiderato genere cauſæ, & cognita conſtitutione, cum ſimplex ne an coniuncta ſit intellexeris, & ſcripti an rationis habeat controuerſiam videris, deinceps erit videndum, quæ quæſtio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum cauſæ ſit quæ omnia à conſtitutione proficiſcantur oportet. Quæſtio eſt, ea quæ ex conflictione cauſarum gignitur, controuerſia, hoc modo: Non iure feciſti, iure feci. Cauſarum autem hæc eſt conflictio, in qua conſtitutio conſtat. ex ea igitur naſcitur controuerſia quam quæſtionem dicimus, hoc modo: Iure ne fecerit. Cum igitur quæſtio latius intelligitur, omnis de qua in vtranque partem, vel in plures dici credibiliter poſſit, in iudiciali materia dupliciter eſt accipienda. vno quidem modo, quo dicimus multas quæſtiones habere controuerſiam, quo etiam minores omnes complectimur, altero quo ſignificamus ſummam illam in qua cauſa vertitur, hanc Græci ζήτημα nostri principalem quæſtionem vocant, quod ex ea ſtatus naſcatur, vt an matrem Oreſtes occiderit, qui cum ſe occidiſſe fateatur, quæritur an iuſte occiderit. Ex hac conſtitutio naſcitur. Cum igitur de ijs inter ſe litigantes viderimus hoc pacto prius cum in quo conſiſtatur viderimus, quærimus quid id ſit in quo litigent, hanc eſt quæſtio quam Cicero ante rationem in medio quærendã dicit. [Ratio eſt, quæ cauſam facit, & continet defenſionem, hoc modo, vt docendi cauſa in hac potiſſimum cauſa cõſiſtamus) In ratione declaranda, pene Oreſtis omnes vtũtur exemplo, velut ipſe in libris de Inuentione. Ratio eſt, quæ continet cauſam quæ ſi ſublata ſint, nihil in cauſa controuerſiæ relinquetur, hoc modo, vt docendi cauſa in facili, & peruulgato exemplo conſiſtamus? Oreſtes, ſi accuſetur matricidij, niſi dicat Iure feci, illa enim patrem meum occiderat, non habet defenſionẽ, qua ſublata, omnis quoque controuerſia ſublata ſit. Ergo eius cauſæ ratio eſt, quod illa Agamemnona occiderit. Nec non Quintilianus, inquiens: Ratio autem eſt qua quod factum eſſe conſtat, defenditur, & cur non vtamur, eodem, quo ſunt vſi omnes ferè exẽplo, Oreſtes matrem occidit, hoc conſtat, dicit ſe iuſte feciſſe, ſtatus erit qualitatis, quæſtio, an iuſte fecerit? Ratio, quia Clytemneſtra Agamemnonem maritum ſuum, patrem Oreſtis occidit. hoc αἴτιον dicitur. [Sine qua ne parua quidem dubitatio remorari poteſt damnationem) Hoc dicit, ſi factum fuiſſe conſtet, nec cur fecerit ratio in medium proferatur, licet an damnum ſit, puſilla occurrerit dubitatio, ſequetur tamen damnatio. [Remorari) Et remoro, & remoror, teſte Donato dicimus, quod verbum retardo, & retineo ſignificat. à remora piſce minutiſſimo, qui naues retinet, quem Græci ἐχενηΐδα vocant. [Inuenta ratione, firmamentum quærendum eſt. i. quod accuſationem continet, & quod affertur contra rationem defenſionis, de qua antea dictum eſt) Quod Græci συνέχον alij continens, alij firmamentum nominarunt, Sic in primo Rhetoricorum de Inuentione. Firmamentum eſt, inquit, firmiſſima argumentatio defenſoris, & appoſitiſſime ad iudicationẽ, vt ſi velit Oreſtes dicere eiuſmodi animum matris fuiſſe in patrem ſuum, & in ſeipſum, & in ſorores, in regnum, in famam generis, & familias, vt ab ea pœnas liberi ſui potiſſimum petere debuerint. Quintilianus autem, Firmamentum inquit, quibuſdam id eſſe videtur, poſt quod nihil quæritur, quibuſdam id, quod ad iudicationem firmiſſimum affertur. Cicero autem ſecum in his multum diſſentit. nam in præceptis Inuentionis, ſicut ſupra dictum eſt, Hermagoram ſecutus, firmamentum defenſoris eſſe dixit. in Topicis, ex ſtatu confectã contentionem κρινόμενον, appellat, idque Trebatio qui erat Iuriſconſultus alludens, qua de re agitur appella, quibus id contineatur. continentia, quaſi firmamenta defenſionis, quibus ſublatis defenſio nulla ſit. At in Partitionibus oratorijs, quod opponitur defenſioni, quia primum quod ab accuſatore afferatur dicatur ratio, quod aũt ab accuſatore ſecundo loco contra rationem afferatur, firmamẽtum nominetur. Idem hic ſenſit. inquit. n. cum vſus fuerit Oreſtes defenſione hoc pacto, Vere occidi, illa. n. patrem meum occiderat, vtetur accuſator firmamento, hoc modo. Sed non abs te occidi, neque indemnatam pœnas pendere oportuit. Sed Quintil. concludit, verius, & breuius ſenſiſſe, qui ſtatum, & continens quod ab alijs firmamẽtum diximus appellari, & iudicationem idem eſſe volunt. Continens aũt id eſſe, quo ſublato, lis eſſe non poſſit. [Ex ratione defenſionis, & firmamento accuſationis, iudicij quæſtio naſcatur oportet, quam nos iudicationem, Græci κρινόμενον appellant) Dictum eſt, conſtitutione inuenta quærendam eſſe quæſtionem, rationem, firmamentum, & iudicationem quæ omnia expoſita ſunt. præter iudicationem, quam nunc dicit ex ratione defenſionis naſci, & accuſationis firmamẽto, vt, Oreſtes iuſte occidit matrem, ſtatus eſt qualitatis, an iuſte occiderit, quæſtio, ratio aũt, quia patrem meum occiderat. Firmamentum vero, non tñ abs te indemnatam interfici oportuit. Iudicatio, an oportuerit. Quot igitur erunt in cauſa conſtitutiones aut earum partes totidem neceſſe erit quæſtiones, rõnes, firmamenta iudicationes reperiri. Veruntamen vnus erit principalis ſtatus, vna quæſtio, vna ratio, vnum firmamentum, vna iudicatio in vnaquaq; cauſa, ſiue ea ſit ſimplex, ſiue multiplex nam cũ dr̃ etiam ſi occidi, iuſte occidi, prius an occiderit, erit excutiendum, vbi ſtatus coniecturalis oẽm argumentationis vim primũ ſibi depoſcet. ſed qm̃ factum ne ſit quæritur, nulla ratio eſt, & vbi nulla ratio, nullum firmamentum ſit neceſſe eſt. Sin autem occidiſſe quidem fateatur, ſed iuſte, omiſſa coniecturali quæſtione, illud potiſſimum quæritur, an iuſte occiderit, vnde ratio, firmamẽtum, & iudicatio naſcantur oportet. Hoc modo, inquit Cicero, cum dicat Oreſtes ſe patris vlciſcendi cauſam matrem occidiſſe, rectum ne fuerit ſine iudicio à filio Clytemneſtram occidi? Senſus eſt, cum rationem ſuæ defenſionis Oreſtes tulit, ideo occidi, quod meum illa occiderat, & accuſator contra firmamento innixus: dixit, Recte tamen non factum eſt, vt à te filio ſine iudicio Clytemneſtra mater occideretur, iudicatio inferatur oportet, rectum ne fuerit ſine iudicio à filio Clytemneſtram occidi. [Patris vlciſcendi cauſa, puniendi matrem) Nam, vt etiam Aſconius Pædianus, inquit, vlciſcor, & punio, & vindico ſignificat.

ca: [Ergo hac ratione) Quam Oreſtis protulimus. [Iudicationem) Cuius exemplum rationi ſubiecimus, reperire conuenit. [Reperta iudicatione omnem rationem totius orationis eo conſerri oportebit) Inuento, inquit, de quo in cauſa iudicandum ſit, ad id omnem orationem accommodare oportebit. Vnde ipſe ſupra inquit, Si prius aperuerimus quid oportet ab ambobus in cauſa deſtinari, quo ratio omnis totius orationis conferatur, ſed tamen non id perpetua oratione intendimus, ſed cupiditate laudis vel dicendi voluptate euagamur. Quandoquidem vberior ſemper extra cauſam materia eſt, quia intra cauſam haud ſane multa ſunt extra autem, pene infinita & in cauſa quæ accepimus dicenda, extra cauſam quæ volumus quod autem ad ſtatum, quæſtionum, firmamentum, & iudicationem attinet, ſane breue eſt, & facilius quam vt vehementer intueri conueniat nec quiſquam ferè tam ſtultus eſt, aut ab vſu dicendi ita remotus, quin faciat quid litem faciat, quod cauſa vel continens appellatur, & quæ inter ſe litigantes quæſtio, ex qua oportet iudicari. [In omnibus conſtitutionibus, & partibus conſtitutionum, hac via iudicationes reperientur) Subaudi, quæ iam expoſita eſt. [Præter quam in coniecturali conſtitutione) Hoc dicit in ceteris quidem conſtitutionibus, modo quo diximus, iudicationes reperientur. In coniecturali autem conſtitutione, quia ratio non eſt, factum enim non concedi iure non poteſt ex deductione rationis naſci iudicatio. quare neceſſe eſt eandem eſſe quæſtionem, & iudicationem: vt. Clodium occidit Milo, non occidit, occiderit ne. i. quod dixit. [Ex intentione) .i. accuſandi perſeuerantia. [Et inficiatione) Hoc eſt, defenſionis negatione, iudicatio conſtituitur. Ratio omnis vtriuſque orationis) Hic ratio animaduerſio non quæ ex quæſtione naſcitur. [Vtriuſque orationis) Accuſatoris, & defenſoris. [Iudicationes quoque plures erunt in vna cauſa) Sed vna tamen, quæ caput nominatur, vnde lis naſcitur. [Sedulo dedimus operam, vt breuiter & dilucide quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus) Hic primi libri concludens M. Tullius materiam, hactenus illud inquit procurauimus, vt breuiter, & aperte quæ doceremus complecteremur. Nunc ne longius quam oporteat primum librum produxiſſe videamur, cetera quæ dicenda nobis ſunt, in ſecundum librum mittere mihi commodius eſſe videtur. Ne qua propter multitudinem literarum poſſit animum noſtrum defatigatio retardare. Ordo eſt. Ne qua defatigatio poſſit animum noſtrum retardare, propter multitudinem literarum, ſenſus eſt. Ideo hic finem primo lib. volumus, ne ſi multam ſimul ſcripturam aggeramus, longitudine ipſa defatigati torqueamus, & deſcribendi hoc munere deterreamur. Sed ſi quo tardius hæc quæ ſtudes abſoluentur, tum rerum magnitudini, tum noſtri occupationibus aſſignare debebis. Senſus eſt, ſed ſi in his præceptis paulo tardius, quam ipſe affectes, & concupiſcas, ero, tum rerum magnitudini (q.d.n. maius poterat Cicero quam præcepta rhetorica complecti, & velle dicendo illuſtrare?) tum noſtris aſſignes occupationibus. Nã & ſupra in huius editionis principio, ſe detentũ occupationibus, & quidquid ocij daretur in philoſophia libentius conſumere voluiſſe memorauit. [Verum ò maturabimus) Mire Herẽnium libi Cic. & conciliat, & attentum facit, cum ob negocia quidem detineatur, ſed nihil prætermiſſurum polliceatur, qñ quidem ſi quid ex longiore detractum ſumma fuerit, ſe induſtria exequaturum, ac per hoc venuſtius & gratius ſe facturũ quam ceteri, qui de ea re conſcripſerunt, dicat. Quamobrem & ſignificatiſſimo eius rei verbo. Maturabimus eſt vſus. ſi quidem maturare, vt Nigidius inquit, eſt, neq; citius, neq; ſerius, ſed medio quoniam quaſi temperamento aliquid tranſigere. ſicut in frugibus maturæ dicuntur, quæ nec crudæ, & immites ſunt, nec rurſum caducæ, & decoctæ, ſed tpe ſuo adultæ ac maturæ. [Vt pro tuo in nos officio, &c.) Hoc dicit, Id certe efficiemus, quandoquidem, & tuum erga nos officium, quo tibi deuincti beneficio ſumus, & noſtrum erga te ſtudium, quod ſicut tu non præcipuum poſcere, ita nos gratuitum reddere debere videbamur, poſcit. Itaque in tuam gratiam ita meus propenſus animus eſt, vt quæ velis, accumulatiſſime de induſtria facere deſideret.

LONG. NOſter doctor Hermetes) In quibuſdam antigraphis Hermagoras ſcribitur vt non dubitem, Hermagoras eſſe legendum. [Prima deprecatio) Non conceſſio, & per preces aduerſio, ſed aduerſariorum illationis depulſio, qđ ipſum ſignificat, & deprecor. [In demortui locum qui petat, &c.) Ob legis breuitatem obſcurior redditur locutio, propter eclypſim reciproci pronominis. Eum qui petat. i. quicunque petierit ſufficit ſe debere, &c. [De ſemiſſibus, &c.) Diuidundis. ſ. in capita omnium ciuium. [Pontes diſturbat) Pontes ligneæ trabes tranſuerſim poſitæ, & altius collocatæ, contectæque tabulis vnde à populo legiſlator videri poſſet, Ciſtellam autem, publicarum literarum ſcrinium denotat, in quo tabulæ legum continebantur. [Prætoriæ exceptiones) Prætor enim cum expoſita illi cauſa eſſe, actionis formulam præſcribebat, ſecundum quam ageretur, vt in iure ciuili nuſquam non occurrit. Cauſa autem cadere dicitur, qui rem admittit, & cauſam perdit vt vulgo dicimus. Culeo deuehatur. Cicero. pro Roſcio Amer. Quanto maiores noſtri ſapientius, qui cum intelligerent nihil eſſe tam ſanctum, quod non violaret aliquando audacia, ſupplicium in parricidas excogitarunt, vt quos natura retinere in officio non potuiſſet, magnitudine pœnæ à maleficio ſummo arcerentur. Inſui voluerunt in culeum viuos, atque ita in flumen dejici. O ſingularem ſapientiam iudicum. Non ne videntur hunc hominem ex rerũ natura ſuſtuliſſe, & eripuiſſe, cui repente cœlum, ſolem, aquam, terramque ademerunt, vt qui eum necaſſet, vnde ipſe natus eſſet, careret ijs rebus omnibus, ex quibus omnia nata eſſe dicuntur. Eſt autem culeus ſaccus coriaceus cui reus inſuebatur, ſimul intruſa vipera, & gallo gallinaceo. Hunc ipſum vocat, & folliculum lupinum paulo poſt. Vbi animaduertendum, quanta fuerit legis ſeueritas, qui non bouis, non equi corio ad ſuppliciũ vtebantur, ſed, lupi beſtiarum omnium rapaciſſimi. [Inteſtatus) Non condito teſtamento. [Statim folliculo lup.) Quod indignum iudicabant, qui ſolem, lunam, elementa, ceteroſque homines inſpiceret. [Et ſoleæ ligneæ) Ne pedibus terram contingeret. De Malleoli autem facinore ſcribit Eutropius, de bello Cymbrico. [Cũ eo Accius iniuriam agit) Poëtarum. n. auctoritatem minui arbitrabantur, ſi ſcenicis adiunxiſſent. Itaque quoties in proſcenium prodibant, perſonam inducere ſolebant. [Vt Cœpio ad Trib.) Qui Martem dicebat communem, & fortunam accuſabat, quod ſubito aquis exercitum ſuum clauſiſſet, irruentibus Cymbris. [Niſi quando ꝓ eo dicimus, &c.) Vt Cicero pro Mil. [Aut ante Imperatorem) Ex hoc loco ſunt qui conuincere ſtudeant, non eſſe Ciceronis hoc opus, quod poſterius ad Imperatores iudicia peruenerint. Sed hi ignorant, & Ciceronis temporibus Imperatores quoque fuiſſe, qui cauſas militum cognoſcerent. Cum à nobis non crimen) Crimen, facinus, Culpa, facinoris cauſa: [Ex comparatione) Hæc eſt pars compenſatiui ſtatus, quoties minore incommodo maiori proſpectum eſſe dicimus. [Nunc quomodo eas) Tranſitio ad conſtitutionis inuentionem. [Ratio eſt) αἴτιον propius accuſatoris locus. [Peruertit defenſionem,) Id eſt, defenſionis rationes omnes deſtruit, nec cauſam dat qua ſe defendat. [Firmamentum quærendum) συνέχον defenſoris locus. [Græci κρινόμενον) κρινόμενον examinatio huius ipſius, quod ad defenſionem reus attulit. Locus eſt communis, & accuſatoris, & defenſoris [Intentione) Id, quod prima parte proponitur, quod Græci κατάφασιν dicunt. [Inficiatione) Id, quod ſecunda parte reſpondetur. aliqui depulſionem, Græci ἀπόφασιν appellant. [Intentio, Occidiſti Aiacem: Inficiatio, Non occidi. Sedulo dedimus operam) Epilogum, qui per breuem enumerationem rem tractat, in principium libri ſubſequentis differt. Sed hic tranſitione ad ſecundum librum viam ſibi parat.

CAuſarum conſtitutiones) Proſequens autem conſtitutiones cauſarum dicit. Alij. i. nonnulli fecerunt conſtitutiones cauſarum quatuor, ſed ſup. Hermetes doctor noſter. i. qui nos docuit putauit tres conſtitutiones cauſarum eſſe non ideo tantum tres ponens, vt detraheret quidquam de inuentione illorum, qui ante eum quatuor poſuerunt, ſed vt oſtenderet, illos diſtribuiſſe dupliciter, & bipartito. i. in duas partes diuiſione facta, id quod oportuiſſet docere ſimpliciter, & modo ſingulari, hoc eſt, quod vnam rem in duas fruſtra diuiſerunt. [Conſtitutio &c.) Definit primo conſtitutionem deinde proſequitur eius partes, ſeu ſpecies dicens· Conſtitutio eſt prima deprecatio .i. depulſio, quaſi precando ne culpa putetur, aut ne crimini detur. Eſt. n. cõtraria deprecatio precationi. Nam qui precatur vult aliquid fieri, qui deprecatur (quando præpoſitio de contrarium ſignificat, nam ſæpe auget, vt deamo, demonſtro) vult aliquid nõ fieri, vt Ouid. Sæpe precor mortem, mortem quoque deprecor idem. Id eſt, ſæpe precor, vt mors mihi fiat, ſæpe vt nõ fiat. apud eccleſiaſticos ſrequentius accipitur pro valde præcari, aut oratores, & hiſtoriographos, pro contrario, aut diminutione eius qđ fieret, aut fieri poſſe videtur. Sicut decreſcere eſt contrariũ eius, quod eſt creſcere, vt deducere, & multa alia, qa ergo defenſor rei precatur ne quid tale credatur, aut fiat quale actor, & accuſator precatus eſt, ideo deprecatio eſt quaſi depulſio, defenſoris, coniũcta cum inſimulatione. i. occulta culpatione, & inſimulatione accuſatoris. Notabis puer (quod & præmonui) Ciceronem ſolere

prǽpo

præpoſitionem quam compoſuit ẽt præponere, ſeu apponere, vt ꝯiuncta cum &c. Itaque (ſicut igitur continuatiua eſt particula) conſtitutiones, vt ante diximus, ſunt tres coniecturalis. vbi facti ratio non conſtat. legitima, quę ex lege aut ex ſcripto legitimo naſcitur, & iuridicialis cum de iure diſputatur (Sanè dicatur iuridicialis, non iuriſdicialis, licet dicatur iuriſconſultus: Et ratio differentiæ, quia in illis cõpoſitis vbi altera pars alteram regit pars recta integra manere ſolet, vt iuriſconſultus legiſperitus &c. vbi vero altera alteram non rectè regat manente præpoſitione ſolet fieri corruptio, vt iuridicus. vnde iuridicus, & inde iuridicialis) Primo ergo definit coniecturalem dicens. Coniecturalis eſt cum .i. qñ controuerſia eſt de facto, hoc modo. Aiax incubuit .i. ſe demiſit ad ſe interficiendum gladio .i. in gladium, in ſilua .i. loco ſilenti, & deſerto poſtquam reſciuit .i. cognouit, & percepit, quæ feciſſet per inſaniam .i. furorem contractum ex eo quod contra ſe datam ſententiam de armis Achillis contra Vlyſſem ferre nõ potuerit: Vlyſſes interuenit, & conſpicatur .i. intuetur, occiſum .ſ. Aiacem, & educit corpore telum cruentum, quo ſe occiderat, ergo & gladius telum eſt. Teucer frater Aiacis, ex alia tamen matre interuenit .ſ. inter educendum telum, vbi videt fratrem .ſ. Aiacem occiſum, & inimicum fratris .ſ. Vlyſſem cum gladio cruentato quem tenebat manu, accerſit .i. poſtulat, & in ius vocat, ac reũ facit capitis .i. criminis capitalis, hic .i. in hoc caſu, qñ verum .i. veritas rei, quæritur .i. inquiritur, coniectura (non.n. conſtat per probationes legitimas) cõuerſio erit de facto, & ex eo .i. ex ea re conſtitutio nominatur cauſæ coniecturalis. Legitima ꝯſtitutio. Agit de altera ſpecie conſtitutionis dicens. Conſtitutio legitima eſt cum aliquid controuerſiæ .i. litis & contentionis naſcitur, aut ex ſcripto .ſ. vno aut ex ſcriptis .ſ. pluribus. Ea .ſ. conſtitutio legitima diuiditur in partes ſex, videlicet in ſcriptum, & ſententiam .ſ. viri autentici, in leges contrarias (.ſ. à nobis adductis cum iñ iuridici dicant, nihil in corpore iuris repugnans reperiri, verum dicunt leges abrogatas non eſſe amplius in corpore iuris, & multas, quæ in contrarium ſonant idem dicere) in ambiguum, in diffinitionem, in tranſlationem, & inconcinnationem, de ſingulis aũt proſequitur vnde dicit. Controuerſia naſcitur ex ſcripto, & ſententia, cum .i. qñ, voluntas ſcriptoris .i. legiſlatoris vĩ diſſentire cum ipſo ſcripto .i. cum eo quod ſcriptum eſt, hoc modo: Si ſit .ſ. aliqua, lex quæ iubeat eos, qui reliquerunt nauim ꝑ tempeſtatem perdere, omnia & ſup. iubeat nauim & cetera eſſe eorum qui remanſerint in naui, ſi nauis ſit conſeruata, & ſup. oẽs, qui in aliqua naue fuerunt, perterriti magnitudine tempeſtatis, reliquerunt nauim, & conſcenderunt in ſcapham .i. nauiculam, quæ ad latus magnæ nauis complecti ſolet, præter vnum ægrotum, & is .ſ. ęgrotus non potuit exire .ſ. naui, & fugere in portum: Nauis eſt delata incolumis .i. ſalua, & ſeruata in portum, caſu & fortuitu, per fortunam, & non per operam ægroti. ægrotus tamen poſſidet illam .ſ. nauim, Ille cuius fuerat nauis (aut quod per ſcapham ſaluus factus eſt, aut quod in naui non erat) petit nauim. Hæc conſtitutio .i. contentionis inſtitutio eſt legitima ex ſcripto .i. innitens legi ſcriptæ, ſed variæ intellectæ. [Ex contrarijs legibus &c.) Proſequitur reliquas partes conſtitutionis legitimæ dicens. Controuerſia conſtat ex legibus contrarijs, cum alia .i. vna ex multis, lex iubet, aut promittit quippiam fieri, alia vetat ſup. idem fieri, hoc modo lex vetat eum, qui damnatus eſt de pecunijs repetundis .i. iuſte repetendis, eo quod in adminiſtratione reip. alicuius prouinciæ iniquæ ſublatæ fuerint, habere orationem etiam ad defenſionem ſui, quæ lex iuſta videtur, quia qui potuit prouinciales circumuenire, poſſit & iudicialibus imponere. Altera lex iubet .i. vult augurem nominare .i. decernere nominando, eum qui petat in concione, in locum demortui .i. defuncti, hoc eſt ponemus, ꝙ vna lex dicat, ꝙ repetundarum reus non habeat ius loquendi in concione, & altera lex dicat, quod in demortui locum augurem quem vult nominare poſſit, in concione. Augur quidam damnatus de pecunijs repetundis, nominauit .i. pronunciauit, & decreuit, qui petat ſup. ſubſtitui in locum demortui, mulcta .i. pœna per legem conſtituta petitur ab eo, videlicet augure, & hæc conſtitutio eſt legitima ex legibus contrarijs. [Ex ambiguo) Controuerſia .i. contentio, & litigatio naſcitur ex ambiguo .i. dubio dicto, cum .i. quando res ſcripta in vnam ſententiam .i. vnum ſenſum eius, qui ſcripſit, aut dictauit, ſeu dictũ ſignificat duas aut plures ſententias, hoc modo. Paterfamilias, cum faceret filium .ſ. ſuum heredem, teſtamento .i. in ſuprema voluntate ſua legitimis teſtibus comprobata, legauit .i. teſtando addixit vxori vaſa argentea .ſ. ad 30. pondo, dicens. Tullius .ſ. filius heres meus .ſ. teſtamento comprobatus, dato .i. volo vt det, Terentiæ vxori meæ (non dicit matri ſuæ cum qua non eſſet honeſta, aut licita contentio, ſed innuit nouercam eſſe) Terentiæ tamen etiam fuit nomen vxori Ciceronis 30. pondo .i. libras, vaſorum argenteorum, quæ volet (Ambiguum eſt de ſuppoſito, an quæ vxor volet, an quæ filius, & ideo) illa .ſ. vxor, petit poſt mortem eius .ſ. patris familias vaſa precioſa, & celata .i. exculpta magnifice .i. magno artificio, & apparatu ſumptuoſo. Tullius .ſ. filius patris familias dicit ſe debere ei 30. pondo .ſ. vaſorum argenteorum, quæ ipſe .ſ. filius volet .ſ. ei dare. Et ita eſt conſtitutio legitima ex ambiguo .ſ. verbo volet, quod ad diuerſa applicari poteſt. Vnde mater interpretatur ſibi legata è vaſis aureis 30. pondo quæ ipſa volet, filius contra quæ ipſa non ipſa. Et ſi controuerſia oritur, quo circa proſpiciendum eſt, ne quid ambiguum ſit in teſtamento noſtro ſi volumus heredes noſtros ſine lite ſuccedere. Sanè non idem ſunt pondo, & pondus. Pondo enim numero plurali, & genere neutro, ſed indeclinabiliter dicuntur libra vna, pondus autem eſt onus quotuis librarum, vnde poſſet centum pondo dari pondus. In qua re imperitiores errare ſolent. Dicentes enim tria pondera plumbi, aut butiri pro eo quod dicant terga pondo, aut tres libras. Sunt qui argumenentur ex hoc textu Ciceronianum eſſe præſens opus, eo quod illi filius fuit Tullius nomine, & vxor Terentia, ſolemus autem ferè de noſtris exempla dare. Alij tamen contra ſentiunt dicentes vxori, & filio Ciceronis non conuenire exemplũ, cum illam dicant matrem Tullij, q̃ cum filius agere non poſſit. verum alius poſſit eius nomine agere, & exemplorum non requiritur veritas. [Ex diffinitione) Declarat controuerſiam quæ oritur, & conſtituitur ex diffinitione dicens. Cauſa conſtat ex definitione ſup. ſic, cum .i. quando eſt in controuerſia .i. contenditur, & diſceptatur quo nomine factum .ſ. de quo contenditur, & accuſatus eſt quiſpiam, appelletur .i. debeat appellari. Ea .ſ. controuerſia ex definitione orta eſt huiuſmodi .i. tali exemplo declarabilis. Cum L. Saturninus eſſet laturus legem frumentariam .i. de frumento diſtribuendo (appellatione autem frumenti venit omne genus ſatorum quibus veſcimur) de ſemiſſibus, & trientibus .i. quod per ſemiſſes .i. ſex vncias menſuræ aut per trientes .i. quatuor vncias diſtribuerentur. [Semis.n. continet dimidium aſſis, triens tertiam partẽ, & ita cum duodecim ſint in aſſe vncię triens quatuor continet vncias, & quadrans tres. Quo circa nolim exponere de ſemiſſibus, & trientibus .i. de ſexta parte, & quarta. Nam ſemis non eſt ſexta pars, ſed altera duarum) Q. Cœpio, q erat quæſtor vrbanus .i. vt dicunt receptor rerum vrbanarum .i. pertinentium ad remp. Romanam colligendarum in vrbe, per id tempor. s. .i. per idem tempus. docuit Senatum .i. ſenatores, & primores Vrbis, qui Patres conſcripti erant ærarium .i. theſaurum publicum, ſeu fiſcum, vt nunc dicunt, non poſſe pati tãtam largitionem, vt videlicet talis fieret frumenti diſtributio vitium. Senatus edoctus, & perſuaſus a Cępione decreuit .i. ſanxit, ſi Saturninus ferat eam legem .ſ. frumentariam, eum videri .i. quod videatur, & reputetur facere aduerſus .i. contra rempublicam, hoc eſt in detrimentum reipublicæ, cuius inter erat ærarium .i. non exhauriri per largitiones non neceſſarias. Saturninus cœpit ferre .ſ. legem .i. promulgare, collegæ .i. contribuni pleb. ſupp. cœperunt intercedere .i. intercedendo ſe opponere, & contradicere. Ille .ſ. Saturninus nihilominus .i. quamuis collegæ obſtarent, tulit .i. attulit, ciſtellam .i. paruam ciſtam, in qua erat lex illa ſcripta Græce dicuntur [illegible], quomodo etiam Teutonice dicitur. Cœpio vt .i. poſtquam vidit illum .ſ. iam ſæpe dictum Saturninum, ferre contra ſenatuſconſultum .i. conſilium, & decretum (nam prius dixit decretum. Vnde videtur pro eodem accipiendum) ſenatorum, aduerſus rempublicam .i. in detrimentum reip. & potiſſimum collegis intercedentibus .i. ad impedimentũ interuenientibus. (Vnde interceſſio duplex eſt, altera, vt quid fiat, altera ne quid fiat, vnde precamur, vt ſancti intercedant pro nobis apud Deum .i. vt per eorum ſuffragia nobis bona conferãtur, & mala quæ meruimus aut patimur auferantur:) facit impetum cum viris bonis .i. reip fauentibus. (Alij legunt fecit, ſed minus cohæreat cum ceteris verbis præſentis temporis) diſturbat pontes .i. ſcalas quibus aſcendebatur in ſuggeſtum .i. locum editum, vnde lex promulgaretur, & ita curat ne Saturninus libere aſcendat ac deſcendat, & deijcit ciſtas, in quibus ſcripta continebatur lex. & eſt impedimento, quo .i. vt, ſecius .i. aliter lex feratur .ſ. quam ille volebat aut quam fecit poſuit pro vt non. Nam deijciendo ciſtas impediuit penitus ne lex feratur. Cœpio .ſ. quæſtor vrbanus, accerſitur .i. vocatur in ius, & accuſatur maieſtatis .i. vt is qui læſerit maieſtatem .ſ. tribunitiam, quam ſanctam inuiolabilem plebs Romana habendam cenſet. Et licet quęſtor etiam magiſtratus eſſet, minor tamen erat

quam

quam tribunus, vnde videbatur minuiſſe maieſtatem tribunitiā faciendo impetum in tribunum pl. preſertim vbi officio ſuo fungi vellet. Et ideo conſtitutio ſup. ſit legitima ex definitione, aut vt alij ſcribunt ex diffinitione, vtrunque autem ſcribi poſſe reor, definitio enim à de & finio dicitur, quaſi finitio, & terminatio rei cum ſit diſcreta de alijs. [Diffinitio a dia & finio) Enim. pro quia, ipſum vocabulum diffinitur cum quæritur .i. inquiritur quid ſit minuere maieſtatem. [Ex tranſlatione &c.) Controuerſia naſcitur ex tranſlatione. ſ. officij aut temporis vnius in alterum, vt cū reus dicit, aut tempus differendum ſup. eſſe, quia nondum expleta eſt conditio temporis adiecta in paciſcendo, aut quia nō quolibet tempore quælibet tranſigenda res eſt. Aut dicit accuſatorē mutandum, vtpote ſi odio aut ira, aut ſimultate in reum notatus ſit, aut iudices mutādos, vt ſi ad non ſuum iudicem quis vocatus fuerit. Græci ſup. vtuntur hac parte conſtitutioni .ſ. per tranſlationem, in iudicijs. ſ. criminalibus, nos vero vtimur plerunque in iure ciuili .i. vbi agitur cauſa ciuilis. Et ideo ſcientia .i. peritia, iuris ciuilis iuuabit nos in hac parte. ſ. conſtitutionis legitimæ, quę ad tranſlationem pertinet, tamen nos vtimur non nihil .i. aliquātulum etiam hac parte in iudicijs. ſ. de criminibus, vt hoc modo. Si quis accuſetur peculatus .i. furti reip. quod dicatur ſuſtuliſſe vaſa argentea publica de loco priuato .i. non publico. (Sicut nos dicimus ſacrilegij teneri qui rem ſacram etiam de non ſacro ſuſtulerit. Sanè ſignandum eſt vaſa argentea publica ſine vitio dici, licet non ſit coniunctio, aut quia vaſa argentea quaſi pro vna re dicuntur, aut quia publica non plenum eſt adiectiuum) is ſup. poſſit dicere oportere agi ſecum furti non peculatus, cum .i. poſtquā vſus ſit definitione quid ſit furtum, quid peculatus (vt ſi dicat furtum eſſe, cuiuſcunque rei de loco priuato, peculatum tantum de loco publico) Hæc partitio .i. particula, vnde alij legunt hæc portio conſtitutionis legitimæ venit raro in iudicium .ſ. criminale his de cauſis .i. propterea, quod exceptiones prætoriæ, quæ tranſlationem iuuant ſunt in actione priuata, & non iudicio, & is cadit à cauſa qui non egerit quemadmodum oportet, & cauetur .i. caute præſcribitur legibus ſi ſit commodum .i. vtile reo iudicium fiat ante de accuſatore vtrum illi liceat accuſare, nec ne .i. an nō. [Ex ratiocinatione &c.) Proſequitur vltimam partem conſtitutionis legitimę dicens. Controuerſia conſtat .i. conſtituitur ex ratiocinatione .i. argumentatione per ſimilitudinem vnius legis ad aliam, vtpote cum res venit in iudicium, ſine lege propria .i. vt dicunt de ea ſpecialiter expreſſa, quæ tamen res aucupatur .i. callide venatur piſcatur, aut acquirit quandam ſimilitudinem. ſ. legis ab alijs leg. b. Ea. ſ. res eſt huiuſmodi. Lex ſup. eſt &c. Aut ſic. Ea lex a qua res ſimilitudinem aucupatur eſt huiuſmodi. Si ſup. aliquis exiſtet furioſus, poteſtas in eo & in pecunia .i. rebus eius eſto .i. volo, vt ſi agnatorū .i. eorum, qui ex paterna linea ad illum attinent, & gentilium .i. illorum, qui cum illo ſunt eiuſdem gentis .i. gn̄is ac progenei. Et lex ſup. eſt huiuſmodi, quæ dicit quod qui iudicatus .i. manifeſto iudicio conuictus erit necaſſe parentē, vt is obuolutus, & obligatus corio .i. culleo qui ſaccus è corio eſt deuehatur in fluentum .i. aquam fluentem, & demergatur. Et lex ſup. eſt ius eſto ita vti .i. vt paterfam. legauerit .i. teſtamento conſtituerit, ſuper .i. de familia ue pro vel pecunia ſua. Et lex ſup. eſt ſi paterfamilias moritur inteſtatus .i. priuſquam teſtamentum fecerit, familia .i. ſerui, & ancillæ, & pecunia .i. poſſeſſio reliqua eius, eſto agnatorum, & gentilium. Malleolus ciuis ille Romanus iudicatus eſt necaſſe matrem, & os .i. caput eius totum obuolutum eſt ſtatim ipſi damnato folliculo .i. ſacculo ex corio lupino .i. facto de pelle lupina, ſeu lupi, & ſoleę ligneæ inductæ ſunt pedibus .i. in pedes eius, & ita ipſe inductus eſt in carcerem, ij qui defendebant eum afferunt tabulas .i. inſtrumenta in quæ ſcribat teſtamētum, in carcerem, & conſcribunt ipſo præſente teſtamentū, & teſtes affuerunt recte .i. iure, & conſuetudine legitima obſeruata circa numerum, & fidem eorum. Supplicium .i. vltimum ſumitur de illo. ſ. Malleolo, hi. ſ. defenſores, qui erant heredes teſtamento adeunt hereditatem. Frater Malleoli, minor. ſ. natu, q oppugnauerat .i. qui contra eum contenderat in eius periculo vocat hereditatem ſuam lege agnationis .i. quæ erat, vt agnati, & gentiles ab inteſtato ſuccederent. hic .i. in hoc caſu, nulla certa lex affertur in rem .i. ad comprobationem rei. & tn̄ multæ. ſ. leges afferuntur è quibus. ſ. legibus ſimilibus ratiocinatio naſcitur, qua. ſ. diſquiritur. quare Malleolus potuerit in carcere facere teſtamentū aut non potuerit facere teſtamentum. Et ſup. in talibus eſt conſtitutio legitima ex ratiocinatione. Nos oſtendimus cuiuſmodi partes conſtitutionis legitimæ eſſent. Dicamus nunc .i. deinceps de conſtitutione iuridiciali. [Iuridicialis) Poſt legitimam agit de iuridiciali conſtitutione definiens eam primo ſic. Conſtitutio iuridicialis eſt, cum .i. quando factum conuenit .i. ab vtriſque aſſeritur ſine controuerſia, ſed quæritur, an factum ſit, iure an iniuria. Duæ ſunt partes conſtitutionis eius videlicet iuridicialis, quarū .ſ. partium vna nominatur abſoluta, altera nominatur aſſumptiua. Abſoluta eſt cum nos dicemus idipſum, quod factum eſt eſſe factum recte .i. iure & decenter ita ſup. vt nihil aliud aſſumatur, foris .i. ab extrinſecis rebus. Ea. ſ. conſtitutio iuridicialis abſoluta eſt huiuſmodi. Quidam Mimus .i. actor fabularum, qui geſtu corporis perſonas, quas agit imitatur. Compellauit nominatim .i. ſub proprio nomine vocauit, Accium. ſ. poëtam comicum in cœnaculo, aut in proſcenio, Accius .i. poëta agit iniuriarum. ſ. actione, in eo. ſ. facto Mimi, aut Mimo ipſo, quia cautum eſt lege quēquam viuentium in ludis publicis nominari. hic. ſ. minus iniuriarum acceſſitus, nihil aliud defendit .i. nihil aliud affert ad defenſionem facti ſui, niſi licere nominare eum, cuius nomine dantur .i. edantur ſcripta agenda. ſ. in ſcenis quod vulgo dicerent ludenda vbi abſolutæ factum fatetur, nec aliam cauſam affert pro defenſione, quam idipſum quod in facto eſt, quia accuſatur nomine proprio nominaſſe poëtam, dicit decere eum nominare. vide & reliquos commentarios. [Aſſumptiua) Proſequitur reliquam partem conſtitutionis iuridicialis dicens. Pars. ſ. conſtitutionis iuridicialis aſſumptiua .ſ. approbationis alicuius foris, eſt cum defenſio eſt per ſe .i. propria virtute infirma .i. debilis, ſed comprobatur ex re contraria aſſumpta. partes ſup. conſtitutionis iuridicialis aſſumptiuæ, ſunt quatuor. Conceſſio. ſ. facti, remotio .i. depulſio criminis, tranſlatio criminis, & comparatio. Conceſſio eſt cum .i. quando reus .i. accuſatus, confitens peccatum, poſtulat .i. precatur ſuo iure, ignoſci ſibi .i. vt ſibi agnoſcatur. Ea. ſ. conceſſio, diuiditur in purgationem, & deprecationem. Purgatio eſt cum reus negat ſe feciſſe conſulto .i. conſilio præuio, & ex deliberatione ac compoſito, ſeu induſtria aut data opera, non tamen negat ſimpliciter ſe feciſſe. Ea. ſ. purgatio diuiditur in fortunam, imprudentiam, & ſup. neceſſitatem. Fortunam .i. diuiditur in fortunam vt cœpto purgans factum ſuum apud trib. pleb. de amiſſione exercitus excuſat fortunam, hoc eſt dicit fortunam aduerſam in culpa fuiſſe non ſe imprudentiam .i. diuiditur in prudentiam, vt ille ſup. eam excuſet, qui ſumpſit ſupplicium de eo ſeruo, qui occiderat dominum, cui .ſ. domino ipſe occiderat inquam antequam aperuerit tabulas teſtamenti, cum is ſeruus eſſet manumiſſus teſtamento, & ita non licuerit indemnatum occidiſſe. Neceſſitudinem, vt ille qui non venit .i. non redijt ad diē commeatus .i. veniæ abeundi militia datæ ea ſpe, vt præſtito die rediret quod .i. quia, aquæ .ſ. ſubito ortæ intercluduiſſent eum. [Deprecatio &c.) Proſequitur ſecundam partem conceſſionis, quæ dicitur deprecatio, quam deſcribit ſic. Deprecatio eſt cum reus confitetur, & .i. ſimul, peccaſſe, & .i. ſimul, feciſſe conſulto .i. à conſilio, & deliberatione, & tamen .i. nihilominus poſtulat, vt .ſ. iudex, aut ſenatus miſereatur ſui, aut potius impersonaliter, vt miſereatur .i. miſericordia fiat ſui. Bene ſui vtitur priuatiuo, quia paſſiuæ poſito. hoc ferè, non .i. quaſi nunquam poteſt vſu venire .i. contingere commode. & ex vſu, in iudicio .i. foro iudiciali niſi quando nos dicimus pro reo, cuius conſtat multa eſſe facta recte .i. decenter & iuſtæ. hoc modo .ſ. quando eius benefacta euidentia ſunt, nos inijciemus in cōi loco, amplificationem de qua poſtea diſputabitur quod ſi .i. quis feciſſet hoc, tn̄ cōueniet ignoſci eo pro priſtinis beneficijs .i. benefactis eius: Verū nihil poſtulat ignoſci, quia, reſpectu benefactorum non videtur peccaſſe. Ergo talis cauſa .ſ. deprecatoria, non venit in iudicium .i. nō habet locum coram iudice criminali, qui cum ſit iudicatus, non poteſt facile ignoſcere, ſed poteſt venire, aut in ſenatum, aut ante imperatorem, & in conſilium .i. concionem populi. [Ex tranſlationis criminis &c.) Docet quomodo interdum crimen non negamus, ſed culpam in alium transferimus dicens. Cauſa .i. controuerſia, aut defenſio conſtat ex tranſlationis criminis, cum .i. quando non negamus nos feciſſe .ſ. quod nobis obijcitur, ſed dicimus nos feciſſe coactos peccatis .i. per culpam aliorum. Vt Oreſtes cum defendit ſe de nece matri illata, non negat ſe matrem occidiſſe, ſed confert .i. transfert, crimen .i. culpam, in matrem docens, videlicet eam adulterio, & patris ſui nece meruiſſe vt occidatur. Cauſa conſtat ex remotione criminis, cum nos amouemus à nobis non crimen .i. facinus ipſum de quo criminamur, ſed nos amouemus culpam ipſam, & transferimus. ſ. culpam in hominem, vel conferimus eam in quampiam rem, vt in legem contrariam. Culpa ſup. transfertur in hominem, vt ſi is qui fatetur ſe occidiſſe P. Sulpicium accuſetur .ſ. homicidij, & defendat id .ſ. crimen, aut facinus, iuſſu conſulum & dicat eos, videlicet conſules non modo imperaſſe cædem Sulpicij,

pitij, ſed quoque .i. etiam oſtendiſſe rationem, quare id liceret .i. quare licitum fuerit eum occidiſſe, Culpa ſup. confertur in rem, vt ſi quis vetetur .i. prohibeatur ex plebiſcito (quod quia publicum maioris eſt auctoris quam teſtamentum) ſup. facere id, qđ ſit iuſſus facere ex teſtamento. Exemplum affert Franciſcus ſatis euidens. [Ex comparatione) Declarat vltimam partem iuridicialis aſſumptiuæ dicens. Cauſa conſtat ex comparatione, cum dicimus fuiſſe neceſſe facere alterutrum .i. vnum duorum, & dicimus illud quod fecerimus fuiſſe ſatius .i. melius, & conuenientius facere. Ea .ſ. cauſa ex comparatione eſt huiuſmodi. C. Pompilius cum obſideretur à Gallis, neque poſſet vllo modo eſfugere, venit cum ducibus hoſtium in collocutionem .i. colloquium, diſceſſit .ſ. è collocutione, ita .i. eo pacto, vt relinqueret impedimenta .i. machinamenta, bellica, quibus transferendis impediri ſolet exercitus, & ſup. educeret .ſ. ex obſidione, aut reduceret domum exercitum, cui præerat, & dixit, aut duxit eſſe ſatius .i. melius, & ſanioris conſilij amittere impedimenta .i. machinas bellicas, vt arietes, vallum, vineas, crates, vehicula &c. quam exercitum .i. milites ipſos, & ita eduxit exercitum, & reliquit impedimenta, quo circa acceſſitur .ſ. in ius .i. poſtulatur, vt reus maieſtatis .ſ. læſæ, quia contra maieſtatis populi R. decus feciſſe videbatur. Poſſet textus ſic legi. Ita diſceſſit, vt impedimenta relinqueret, exercitum educeret. Exercitum itaque eduxit, impedimenta reliquit, acceſſitur maieſtatis. Satius eſſe dixit amittere impedimenta quam exercitum. Dixit inquam ad ſui defenſionem. vnde applicatur comparatio ad inſtitutum. Quæ conſtitutiones, &c. Epilogo complectitur declarata, & paraſceuen facit ad dicenda. Ordo eſt. Ergo videor oſtendiſſe .i. declaraſſe, aut demonſtraſſe ſatis, quæ ſint conſtitutiones, & quæ ſint partes conſtitutionem. Vbi ſignabis puer interdum loco relatiui non inueniſſe ecperi dictionem, quæ eſſet antecedens, vt hoc loco dicere potuiſſet, & quæ earum partes ſint, ſed quia vis eſt in vocabulo maluit ipſum repetere. Nunc .i. deinceps eſt demonſtrandum .i. demonſtrare decet, aut oportet, aut conuenit, quomodo & qua via .i. ratione, & forma, conueniat eas tractari. Si nos aperuerimus .i. declarauerimus, & manifeſtauerimus prius .ſ. quam eas tractare doceamus, quid oporteat deſtinari .i. prętendi ab ambobus .ſ. litigatoribus, aut contendentibus, qui ſunt actor, & reus in cauſa .i. lite, quo .i. quod omnis ratio totius orationis conferatur .i. ſimul dirigatur. [Conſtitutione igitur &c.) Declarat quid ſit ratio, & quo ea vtamur dicens. Igitur, quia de ratione prius ſe dicturum dixit. Conſtitutione reperta .i. poſtquam conſtabit genus conſtitutionis ratio eſt quærenda ſtatim vnde diffinit eam dicens. Ratio eſt, quæ facit cauſam, & continet defenſionem, hoc modo (vt conſiſtamus .i. vt liceat immorari potiſſimum in hac .ſ. ratione, cauſa docendi .i. vt eam exemplis doceamus) Oreſtes filius Agamemnonis, cum fateatur ſe occidiſſe matrem, niſi attulerit rationem facti .i. cur id fecerit peruertit .i. deſtruit defenſionem, ergo ne peruertat defenſionem, affert eam .ſ. rationem, quę .ſ. ratio niſi intercederet .i. interueniret, & ſtatim adijceretur, nec cauſa quidem eſſet .i. tantum abeſſet vt legitima, aut iuridicialis cenſeatur cauſa, vt nullo modo putetur cauſa, quia qui fatetur ſe matrem occidiſſe, nec cauſam affert ſeſe ipſum condemnat. Affert igitur eam. Enim pro quia, ipſe inquit, illa .ſ. Clytemneſtra aut mater (ſed multo opportunius dicitur illa quam mater cum nomen matris crimen aggrauet) occiderat .ſ. prius, patrem meum .ſ. Agamemnonem non vacat, quòd dicit meum tum ne putetur patrem ſuum, hoc eſt Clytemneſtræ occidiſſe tum, quia iuſta videtur filio patris vindicta. Ergo vt oſtendi .i. vt iam dixi, ratio eſt ea quæ continet defenſionem, ſine qua .ſ. ratione aut defenſione, nec parua quidem .i. non modo non magna, ſed ne parua quidem dubitatio .i. hæſitatio aut cunctatio poteſt remorari .i. in mora tenere damnationem .ſ. crimen confitentis. Inuenta ratione .i. poſtquam ratio facti eſt inuenta, firmamentum .i. corroboramentum accuſationis quærendum eſt .i. illud quod continet accuſationem, & quod affertur contra rationem defenſionis, de qua .ſ. ratione eſt ante dictum .I.d. ſ. firmamentum conſtituetur, hoc modo, cum .i. poſtquam Oreſtes fuerit vſus ratione .i. adduxerit in medium rationem, hoc pacto, occidi .ſ. matrem (quod tamen prudenter non addit) enim, pro quia illa occiderat patrem meum, accuſator vtetur: hoc modo, firmamento. Sed licet (forte occidi potuit) non potuit occidi abs te, neque indemnatam .i. non conuictam in iudicio. Oportet ſubaudi vt (quæ tamen particula ſolet venuſte poſt oportet omitti) quæſtio .i. inquiſitio iudicij naſcatur .i. oriatur ex ratione defenſionis, & ex firmamento accuſationis, quam .ſ. quæſtionem, nos ſupp. appellamus iudicationem, & ſupp. quod Græci appellant κρινόμενον à κρίνομαι, quod eſt vocor in iudicium &c. Ea .ſ. iudicatio conſtituetur ex coniunctione firmamenti, & ratione defenſionis, hoc modo. Cum dicat Oreſtes ſe occidiſſe matrem, cauſa vlciſcendi patris .i. vt patrem ab ea interemptum vlciſcatur, fuerit ne rectum .i. æquum, & iuſtum, Clytemneſtram occidi à filio ſine iudicio? Ergo conuenit .i. decens, & conueniens eſt reperire iudicationem hac ratione .i. via conferendi firmamentum cum ratione. Iudicatione reperta oportebit omnem rationem totius orationis conferri eo .i. ad eam. Et iudicationes reperirentur in omnibus conſtitutionibus, & in omnibus partibus conſtitutionum, hac via .i. ratione prædicta, præter quam in conſtitutione coniecturali. Nam in ea nec quæritur ratio, quare fecerit. Enim pro quia, negatur feciſſe, nec firmamentum .ſ. accuſatoris exquiritur .i. examinatur quale ſit, quoniam ratio .ſ. facti non ſubeſt cum factum negetur, quare iudicatio conſtituitur in coniecturali ex intentione .i. inſtantia vrgenti qua contendimus factum eſſe, ex inficiatione .i. negatione facti, hoc modo. Intentio ſupp. eſt ò Vlyſſe occidiſti Aiacem. Inficiatio, Non occidi. Iudicatione .i. an occiderit. Omnis ratio vtriuſque orationis, vt ante dictum eſt, ad hanc iudicationem conferenda eſt. Si plures erunt conſtitutiones, aut partes conſtitutionum, iudicationes erunt quoque .i. etiam plures in vna cauſa, ſed & omnes reperientur ſimili ratione .i. via, & modo. Concludens autem primum librum dicit nos ſedulo, id eſt ſeorſum à dolo, hoc eſt ſtudioſe, & diligenter dedimus operam, vt diceremus breuiter, & dilucide de rebus, de quibus dicendum fuit. Nunc quoniam magnitudo huius voluminis creuit ſatis, commodius eſt exponere in altero libro deinceps de ceteris rebus ne defatigatio propter multitudinem literarum .i. præceptorum ſcriptorum poſſit retardare animum tuum, ò Herenni. Sed ſi hæc abſoluentur, quo .i. aliquo tardius, quam ſtudes .i. ardenter expetas, tu debebis aſſignare cum .ſ. ita ſit, ꝙ magnitudini rerum, tuum ſup. manifeſtum eſt, quod multo fortius, quoque .i. etiam occupationibus noſtris. Veruntamen nos maturabimus .i. mature accelerabimus, & exæquabimus .i. ſupplebimus induſtria .i. artificio naturali, quod fuerit diminutum negocio .i. per occupationem, vt largiamur accumulatiſſime tuæ voluntati hoc munus pro officio tuo in me, & pro meo ſtudio .i. beneuolentia diligenti in te.

M. TVLLII CICERONIS
RHETORICAE AD
C. HERENNIVM.

LIBER SECVNDVS.

IN primo libro Herenni breuiter expoſuimus, quas cauſas recipere oratorem oporteret, & in quibus officijs artis elaborare conueniret, & ea officia qua ratione facillime cõſequi poſſet. verum, quòd neque de omnibus rebus ſimul dici poterat, & de maximis primum ſcribendum fuit, quo cetera tibi faciliora cognitu viderentur; ita nobis placitum eſt, vt ea, quæ difficillima eſſent, potisſimum ſcriberemus. Cauſarum tria genera ſunt, demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale. multos difficillimum eſt iudiciale: ergo id primum abſoluemus. hoc & priore libro egimus, cum de oratoris officijs tractabamus, quorum inuentio, & prima, & difficillima eſt. ea quoque nobis erit hoc in libro propemodum abſoluta: & paruam partem eius in tertium volumen transferemus. De ſex partibus orationis primum ſcribere incepimus. In primo libro locuti ſumus de exordio, narratione, diuiſione, nec pluribus verbis, quàm neceſſe fuit. nec minus dilucide, quàm te velle exiſtimabamus. Deinde coniunctè de confirmatione, & confutatione dicendum fuit. quare genera conſtitutionum, & earum partes aperuimus: ex quo ſimul oſtendebatur, quo modo conſtitutionem, & partes conſtitutionis, cauſa poſita, reperiri oporteret. Deinde docuimus, iudicationem, quemadmodum quæri conueniret: qua inuenta, curandum vt omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Poſtea admonuimus eſſe cauſas complures, in quibus plures conſtitutiones, aut partes conſtitutionum accommodarentur. Reliquum videbatur eſſe, vt oſtenderemus, quæ ratio poſſet inuentiones ad vnamquanque conſtitutionem, aut partem conſtitutionis accommodare; & item quales argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα appellant, ſi qui, & quales vitari oporteret: quorum vtrunque pertinet ad confirmationem, & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cuiuſmodi concluſionibus orationum vti oporteat, qui locus erat extremus de ſex partibus orationis. Primum ergo quæremus, quemadmodum quanque cauſam tractari conueniat: & nimirum coniecturalem, quæ prima, & difficillima eſt, potisſimum conſideremus.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM LIBRVM *ſecundum, Hieronymi Capiduri Commentarius.*

IN primo libro Herenni breuiter expoſuimus, quas cauſas recipere oratorem oporteret, & in quibus officijs artis elaborare conueniret Cicero quid primo libro complexus ſit, aperit paucis, quidq. in ſecundo ſit traditurus. [Cauſarum tria ſunt genera, demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale) Ita enim apud omnes iam receptum eſt, vt neque plura, neque pauciora ſint genera cauſarum, vel ipſo ſimul docente, ſimulq. commonente Quintiliano, & vbique Cicerone, quod diuidendi genus ab Ariſtotile videtur ſumpſiſſe initium. [Quas argumentationes, quæ Græci ἐπιχειρήματα appellant) Arguere dixerunt veteres, oſtendere, vnde & argumentum, dicitur oſtenſio. Argumentorum autem alia neceſſaria, vt mathematica, alia credibilia, vt reliquarum diſciplinarum, ſicut & non repugnantia. Argumentatio autem, tanquam corpus eſt argumenti, ſicut argm̃ animæ vicem gerit. Formatur.n. argumentum, formantr verò argumentatio. quæ aut eſt ſyllogiſmus, aut inductio. De ſyllogiſmo emergit enthymema, & epicherema, ſicut de inductione, exemplum, & ſimilitudo. Quanquam pugna inter multos eſt. Epicherema enim Valgius aggreſſionem vocat, Celſus aũt iudicat Quintiliano teſte, non noſtram adminiſtrationem, ſed ipſam rem quam aggredimur. i. argm̃, quo aliquid probaturi ſumus, etiam ſi nondum verbis explicatum, iam tamen mente conceptum, epicherema dici. Alijs vr̃, non deſtinatam, vel inchoatam, ſed perfectam probationẽ, hoc nomen accipere, & vltimam ſpeciem. Ideoq. ꝓpria eius appellatio, & maxime in vſu poſita eſt, qua ſignatur certa quædam ſnię comprehenſio, quæ ex tribus partibus minime ꝯſtat. Quidam epicherema rõnem appellauerunt, Cic. melius ratiocinatiuum, q̃q̃ & ille nomen hoc duxiſſe magis è ſyllogiſmo vr̃. Et qm̃ eſt quędam inter ſyllogiſmum, & epicherema vicinitas, põt videri hoc nomine recte abuſus, qm̃ ſyllogiſmus ἀπόδειξις eſt. i. euidens, & quæ falli non põt probatio, quæ apud mathematicos γραμμικὴ ἀπόδειξις appellatur. hanc ab epicherema te putat Cęcilius differre, ſolo gñe concluſionis. eſt.n. ἀπόδειξις imperfectum epicherema, eadem cauſa qua diximus enthymema. à ſyllogiſmo diſtare. Nam & epicherema ſyllogiſmi ſpecies eſt. Quidã ineſſe epicheremati apodixin putant, & eſſe partem eius confirmantem, quod tñ apud mathematicos minime receptum eſt.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM LIBRVM *ſecundum, Gilberti Longolij annotationes.*

IN primo libro Herenni) Quæ hactenus dixerit, breuiter recenſet omnia. [Deinde docuimus, iudicationem &c.) Quæ facit .ſ. conſtitutionem, vnde à quibuſdam tam ipſa, quam ſtatus ipſe, caput cauſa, ſumma, orationis, ſcopus, & intentio vocatur. [Reliquum videbatur) Quæ deinceps dicturus ſit, recenſet.

IN primo libro &c.) Rurſus noua præfatione facit Herennium, docilem, beneuolum, & attentum. Docilem ex ordine & comparatione. Beneuolum ex ſtudio ipſius erudiendi, & attentum ex negocij difficultate. Quia difficillima quęque ſe potiſſimum ſcribere voluiſſe dicit vt cum ordine apertius erit. Is aũe A S C.

talis

talis eſt. O Herenni nos expoſuimus .i. declarauimus breuiter (non afferendo videlicet quæ nihil ad artem facerent) in 1. lib. quas cauſas oporteret oratorem recipere, & in quibus officijs .i. ſtudioſis exercitijs conueniret .i. deceret, perutile eſſet oratorem elaborare .i. eminente ac præter ceteros laborare, & expoſuimus qua ratione .i. via & modo, orator poſſet conſequi .i. obtinere. (Tractum volunt à canibus, qui dum prædam tenent, & ab ea reluctante trahuntur eam conſequuntur) facillime: Non tamen fieri poteſt, vt faciliter, ergo interdum minus eſt ſuperlatiuo per reſpectum poſito, quam in abſoluto. [Cauſarum tria ſunt) Per epilogum enumerat prius dicta, & prælibat dicenda. Non autem vult hic de tribus cauſarum generibus tractare. ſed per ordinem venit ad coniecturalem conſtitutionem dicendam, & de ceteris quæ in 1. libro dicta non ſunt. Ordo eſt. Tria ſunt genera cauſarum, demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale, quorum ſup. iudiciale eſt difficillimum multo .i. in multo gradu. Ergo nos abſoluemus primum id .ſ. iudiciale genus, & nos egimus hoc in priore lib. cum tractaremus de 5. officijs oratoris, quorum .ſ. officiorum inuentio eſt, & prima, & difficillima. (Aduerte lector prius dixit in 1. lib. & intelligit omnium, hic autem dicit in priore, & intelligit omnibus, aut priore .ſ. hoc ſecundo, aut horum duorum) quoque .i. etiam ea. videlicet inuentio erit abſoluta propemodum .i. ferè tota nobis .i. à nobis, in hoc libro .ſ. ſecundo, ſed transferemus paruã partem eius in tertium volumen .i. reſeruabimus ad tractandam eam in 3. lib. Nos incipiemus primum ſeribere de ſex partibus orationis. Nos locuti ſumus in 1. libro de exordio narratione, diuiſione, nec ſup. locuti ſumus pluribus verbis quam fuit neceſſe, nec minus dilucide, quam exiſtimabamus .i. iudicabamus te velle. Denique .i. tandem fuit dicendum coniũctim .i. ſimul de confirmatione, & confutatione, quia oppoſita iuxta ſe poſita magis eluceſcunt. Quare .i. quamobrem te occaſione cuius rei, nos aperuimus .i. declarauimus genera conſtitutionum, & partes earum. Ex quo .i. poſt quod oſtendebatur .ſ. à nobis. ſimul quo oportere conſtitutionem, & partes conſtitutionis reperiri cauſa poſita .i. poſtquam eſſet comperta. Deinde docuimus quemadmodum conueniret iudicationem quæri .ſ. ex ratione, & firmamento, qua .ſ. iudicatione inuenta, omnis ratio .i. conſideratio, & propoſitum totius orationis conferatur .i. debeat conferri ad eandem .ſ. iudicationem, nos admonuimus poſtea cauſas eſſe complures (quidam ſcribunt quam plures, ſed eos Valla ſatis improbat) in quibus .ſ. cauſis, plures conſtitutiones ac partes conſtitutionum accommodarentur .i. applicari poſſent, vt commentarij Franciſci preſertim illi docuerunt. Videbatur .ſ. nobis tunc, reliquum .i. reſtare vt oſtenderemus quæ ratio .i. via, & modus tradendi poſſet accommodare inuentiones ad vnamquanque conſtitutionem, aut ad partem conſtitutionis. Item quas argumentationes (quas græci appellant ἐπιχειρήματα) .i. aggreſſiuas argumentationes, notandum aut pro dicit, quas græci vocant contra regulam Seruianam, quę vult relatiuum hoc loco debere conformari ſequenti, quia ſequens quodammodo proprium eſt, vt ſit quæ ἐπιχειρήματα græci vocant &c. Sed vtrunque poſſe dici certum incertum eſt autem verum. Cic. ſcriptum reliquerit (oporteret ſequi, & quas oportet vitari) Vbi rurſus ſignabis puer, ſequi paſſiue accipi eo, quod vitari capitur paſſiue, nam ſi impersonaliter dictum cenſeas iam illi accuſatiuum à parte ante dederit, aut à parte poſt ſi ſit ordo oporteret vitari argumentationes &c. Sed neutrum a grammaticis recipitur, non enim accuſatiuum à parte ante regunt imperſonalia, ſed ablatiuum vt oportet à me legi. A parte autem poſt negatur illis accuſatiuus, ne paſſiua dicatur, vt dicendo, oportet a me legi Virgilium, quorum vtrunque .ſ. tam ſequi quam vitari argumentationes pertinet ad confirmationem, & ad confutationem, de quibus ſuo loco tractabit. Deinde docebimus ad extremum .i. in fine, cuiuſmodi concluſionibus oporteat vti in oratione. Qui locus .ſ. concluſionis erat extremus .i. vltimus de ſex partibus orationis .ſ. rhetorice, quas in 1. libro enumerauit. Nos ergo quæremus primum, quemadmodum conueniat quamque .i. vnamquanque cauſam tractari, & nimirum .i. haud dubie, nos conſideremus .ſ. merito, aut æquũ eſt, vt conſideremus, aut legamus. conſiderabimus potiſſimam cauſam ſup. aut conſtitutionem coniecturalem, quæ eſt prima .ſ. earum quæ reſtant declarandæ, aut conſiderandæ, quæque .i. & quæ eſt nimirum .i. haud dubie difficillima. Prius enim pollicitus eſt difficillima, quæque potiſſimum, & primo loco declarare, vt ex eorum cognitione deueniamus in cognitionem minus difficillimum. quæque hoc loco duæ ſunt partes, nam quæ nomẽ eſt relatiuum, que, coniunctio, connectens quæ bis poſitum, idem enim eſt ac ſi dicas, & quæ.

DE CAVSA CONIECTVRALI.

IN cauſa coniecturali, narratio accuſatoris ſuſpiciones interiectas, & diſperſas habere debet, vt nihil actum, nihil dictum, nuſquam ventum, aut abitum, nihil denique factum, ſine cauſa putetur. Defenſoris narratio ſimplicem, & dilucidam expoſitionem debet habere cum attenuatione ſuſpicionis. Huius conſtitutionis ratio in ſex partes eſt diſtributa, probabile, collationem, ſignum, argumentum, conſecutionem, approbationem. Horum vnumquodque quid valeat, aperiemus.

CAPIDVRVS.

IN cauſa coniecturali, narratio accuſatoris ſuſpiciones interiectas, & diſperſas habere debet, vt nihil actum, nihil dictum, nuſquam ventum, aut abitum, nihil deniq; factum, ſine cauſa putetur. & quæ ſequuntur) Poſteaquam ſupra in huius 2. libri exordio, & quæ in primo docuerit, & quæ deinceps in hoc edocturus ſit, oſtendit Cic. à coniecturali conſtitutione confirmationis confutationisq́. argumentationes inchoat, tum quod ex ordine prima eſt, tum quod obſcuritate ceteraa antecedit. [In cauſa coniecturali, narratio accuſatoris ſuſpiciones interiectas, & diſperſas habere debet, vt nihil actum, nihil dictum, nuſquam ventum, aut abitum, nihil denique factum, ſine cauſa putetur) Recte ſuſpiciones, ſi quidem coniectura, & ſuſpicione conſequi accuſatorem oportet, quidquid reus factum diffiteatur, vt nihil actum, nihil feciſſe reum, nihil dictum, nihil dixiſſe, nuſquam ventum, in nullum locum acceſſiſſe, aut abitum, aut abijſſe. [Nihil denique factum, ſine cauſa) Omnia ſimul nunc cõplectitur. Debebit, inquit, accuſator, modo poſſit, reum quidquid fecerit cogitare, vt viſus fuerit oſtendere nihil ſine cauſa feciſſe. [Defenſoris narratio ſimplicem, & dilucidam expoſitionem debet habere cum attenuatione ſuſpicionis) Ne ſe arte defendere velle videatur. Simplicem, non multis implexam ſententijs, & dilucidam, ne quod dicetur iudicum aures effugiat. [Cum attenuatione ſuſpicionis) Vt quidquid ſuſpicionis fuerit interiectum, ſi non poſſit amouere, attenuet, & debile, & parui eſſe momenti oſtendat. [Huius conſtitutionis ratio) Hoc eſt tractationis animaduerſio, in ſex partes eſt diſtributa, quas ex ordine cunctas proſequitur: à probabili, vt liquet, incipiens. Probabile eſt, quod probatur expediſſe reo peccare. In præceptis Inuentionis, vbi argumentationis generaliter complectitur. Probabile autem, inquit, eſt id, quod ferè ſolet fieri, aut quod in opinione poſitum eſt, aut quod habet in ſe ad hæc quandam ſimilitudinem, ſiue id falſum eſt, ſiue verum. Verum in eo genere quod ferè ſolet fieri, probabile huiuſmodi eſt: Si mater eſt, diligit filium. Si auarus eſt, negligit iuſiurandum. in eo autem quod in opinione poſitum eſt, huiuſmodi ſunt probabilia. Impijs apud inferos pœnas eſſe præparatas, eos qui philoſophiæ dent operã, non arbitrari deos eſſe. Similitudo autem in contrarijs, & paribus, & in his rebus, quæ ſub eandem rationem cadunt, maxime ſpectatur. In contrarijs, hoc modo. Nam ſi his, qui imprudentes læſerunt ignoſci conuenit, his qui neceſſario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari ſic. Nam vt locus, ſine portu nauibus eſſe non poteſt tutus, ſic animus, ſine fide ſtabilis amicis non poteſt eſſe. In his rebus, quæ ſub eandem rationem caduot, hoc modo probabile conſideratur. Nam ſi Rhodijs turpe non eſt portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe eſt conducere. hæc tum vera ſunt, hoc pacto. quoniam cicatrix eſt, fuit vulnus. tum veriſimilia, hoc modo: ſi vulnus erat in calceis pulois, èx itinere eum veniſſe oportuit. Omne autem, vt certas quaſdã in partes diſtribuamus, probabile quod ſumitur ad argumentationem, aut ſignum eſt, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Signum eſt, quod ſub ſenſum aliquem cadit, & quiddam ſignificat, quod ex ipſa profectũ videtur, quod aut ante ea fuerit, aut in ipſo negocio, aut poſt ſit conſecutum, & tamen indiget teſtimonij, & grauioris confirmationis: vt, Cruor, fuga, pallor, puluis. & quæ his ſunt ſimilia. Signum eſt, quod ſub ſenſum aliquem cadit. quinque ſenſus ſunt in homine, viſus, auditus, odo-

ratus,ſapor,tactus. Credibile eſt, quod ſine vllo teſte auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo eſt,qui non liberos ſuos incolumes,& beatos eſſe cupiat. Iudicatum, eſt res aſſenſione aut auctoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus ſpectatur,religioſo,communi, approbato. Religioſum eſt,quod iurati legibus iudicarunt. Commune eſt,quod omnes vulgo probarunt, & ſecuti ſunt. huiuſmodi, vt maioribus natu aſſurgatur,vt ſupplicum miſereatur. Approbatum eſt,quod homines,cum dubium eſſet, quale haberi oporteret,ſua conſtituere auctoritate. Comparabile autem eſt, quod in rebus diuerſis ſimilem aliquam rationem continet. Eius partes ſunt tres: Imago,collatio,exemplum. Imago, eſt oratio, demonſtrans corporum,aut naturarum ſimilitudinem. Collatio,eſt oratio,rem cum re ex ſimilitudine conferens. Exemplum eſt,quod rem auctoritate,aut caſu alicuius hominis,aut negocij confirmat. Horum exempla, & deſcriptiones in præceptis elocutionis cognoſcentur.

LONG. IN cauſa coniecturali) Narratio in coniectura qualis eſſe debeat.

A S C. IN cauſa coniecturali,&c.) Quo facilius iudiciale genus, vt pollicitus eſt abſoluat,prius oſtendit qualis narratio accuſatoris,& defenſoris debeat eſſe in cauſa coniecturali dicens. Narratio accuſatoris debet habere in cauſa coniecturali ſuſpiciones ex quibus quod accuſat conijci poſſit interiectas .ſ.inter narrandum,& diſperſas .ſ. per narrationem ita ſup. vt nihil putetur actum,nihil dictum, nuſquam.i.ad nullum locum ventum .i. itū eſſe,aut acceſſum,& nuſquam.i.à nullo loco abitū.i.receſſum eſſe,denique.i.vt vno verbo,aut ſimul dicatur,nihil putetur factū, ita vt facere omnia comprehendat. nam qui loquitur,aut cogitat non nihil facit, ſine cauſa.ſ.ad accuſationem pertinente.i.omnia quæ dixiſſe, aut feciſſe aduerſarius, hoc eſt accuſatus dicetur, ad crimen quod illi obijcitur facere docebit. Deinde proſequitur formam narrationis defenſoris dicens. Narratio defenſoris debet habere expoſitionem ſimplicem.i.non inuolutam ambagibus non fucatam,aut doloſam,& dilucidam.i.claram, cum attenuatione.i.inualidatione ſuſpicionis.ſ.inductę per accuſatorem. Poſt deſcriptionem narrationis diuidit conſtitutionem coniecturalem in ſex partes dicens. Ratio huius cōſtitutionis.ſ.coniecturalis,diſtributa.i.diuiſa eſt in ſex partes. In probabilem,in collationem,in ſignum,in argumentum,in conſecutionem,& in approbationem. Sæpe adnonui auctorem non apponere in diuidendo ac declarando partes particulam ſ.aut videlicet,& coniunctionem præmittere. Nos aperiemus vnumquodque horum quid.i.in quo valeat.i. vtile ſit.

DE PROBABILI.

PROBABILE eſt, per quod probatur expediſſe reo peccare, & à ſimili turpitudine hominem nunquam abfuiſſe. Id diuiditur in cauſam, & in vitam. Cauſa eſt ea, quæ induxit ad maleficium commodorum ſpe, aut incommodorum euitatione: vt cum quæritur, num quod commodum maleficio acquiſierit, num honorem,num pecuniam,num dominationem,num aliquā cupiditatem amoris,aut hominis libidinis voluerit explere: aut num quod incommodum vitarit, inimicitias,infamiam,dolorem,ſupplicium. Hic accuſator in ſpe commodi,cupiditatem oſtendet aduerſarij: in vitatione incommodi,formidinem augebit. Defenſor autem negabit fuiſſe cauſam, ſi poterit; aut eam vehementer extenuabit. Deinde iniquum eſſe dicet, omnes, ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit,in ſuſpicionem maleficij deuocari. Deinde vita hominis ex ante factis ſpectabitur. In quo primum conſiderabit accuſator,num quando ſimile quid fecerit. Si id non reperiet, quæret num quando venerit in ſimilem ſuſpicionem: & in eo debebit eſſe occupatus, vt ad eam cauſam peccati,quam paulo ante expoſuerit,vita hominis poſſit accommodari, hoc modo: Si dicet pecuniæ cauſa feciſſe,oſtendet eum ſemper auarum fuiſſe: ſi honoris,ambitioſum. ita poterit animi vitium cum cauſa peccati conglutinare. Si nō poterit par vitium cū cauſa reperire,reperiat diſpar. Si non poterit auarum demonſtrare,demonſtret corruptorem, vel perfidioſum, ſi quo modo poterit. Denique aliquo aut quamplurimis vitijs contaminabit perſonā: deinde qui illud fecerit tam nequiter, eundem hunc tam perperam feciſſe non eſſe mirandum. Si vehementer caſtus,& integer exiſtimabitur,aduerſarius dicet, facta non famam ſpectari oportere: illum ante occultaſſe ſua flagitia, ſe planum facturum ab eo maleficiū non abeſſe. Defenſor primum demonſtrabit vitam integram, ſi poterit: id ſi non poterit, confugiet ad imprudentiam, ſtultitiam, adoleſcentiam, vim, perſuaſionem: quibus de rebus vituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, non debeat aſſignari. Sin vehementer hominis turpitudine impedietur, & infamia,prius dabit operam, vt falſos rumores diſſipatos eſſe dicat de innocente,& vtetur loco communi: Rumoribus credi non oportere. Sin nihil horum fieri poterit,vtatur extrema defenſione,& dicat, non ſe de moribus eius apud Cenſores, ſed de criminibus aduerſariorum apud iudices dicere.

CAPIDVRVS.

PROBABILE eſt, per quod probatur expediſſe reo peccare, & ſimili turpitudine hominē nunq̄ abfuiſſe) Probabile,inqt eſt,cum in coniecturali cōſtitutione dicimus,ideo id nobis videri factum à reo eſſe,quod id facere expedierit, & oſtendemus,eum hominem a tali crimine nunq̄ abfuiſſe. [Id diuiditur in cauſam,& in vitam) Hoc eſt perſonam,& factum,velut ipſe alibi dixit. vel,vt alij,cōiectura omnis,aut de re, aut de animo eſt. Sed ad hæc omnia de cauſa ne prius,an de perſona dicendum ſit,quæſitum eſt,varieq. ab oratoribus factū eſt, à Cic. prælate frequenter ſunt cauſæ. Sed mihi,inquit Quintil. ſi ſine vllo litis contuino præponentur, ſm naturam videretur incipere à perſona. nam, hoc magis generale eſt. [Cauſa eſt, quæ eum induxit ad maleficium, commodorum ſpe. & quæ ſequuntur) In ſecundo de inuentione, coniecturalem tractaturus Cic. conſtitutionem,inquit,omnia igitur ex cauſa, ex perſona, & facto ipſo coniectura capienda eſt. cauſa diſtribuitur in impulſionem,& ratiocinationem. Impulſio eſt,quæ ſine cogitatione,per quandam affectionem,facere aliquid hortatur,vt amor,iracundia,ægritudo,violentia, & omnino omnia in quibus animus ita videtur affectus fuiſſe,vt rem perſpicere cum conſilio, & cura nō potuerit,&id quod fecit,impetu quodam animi potius quam cognitione fecerit. Ratiocinatio eſt autem, diligens & conſiderata faciendi aliquid aut non faciendi excogitatio. ea dicitur interfuiſſe tum. cum aliquid faciendi,aut non faciendi certa de cauſa vitaſſe, aut ſecutus eſſe animus videtur. ſi amicitiæ quid cauſa factum dicetur,ſi inimici vlciſcendi,ſi metus,ſi glorię,ſi pecuniæ, ſi denique vt omnia generatim amplectamur, alicuius retinēdi, augendi,adipiſcendi commodi,aut contra reijciendi, diminuendi,deuitandi ue incommodi cauſa. Nam horum in genus alterutrum illa quoque incident,in quibus aut commodi aliquid maioris adipiſcendi cauſa, aut maioris vitandi incommodi ſuſcipitur,aut aliquid commodum maioris adipiſcendi commodi, aut maioris vitandi incommodi præteritur. Hic locus ſicut aliquod fundamentum eſt huius conſtitutionis. nam nihil factum eſſe cuiquam probatur,niſi aliquid quare factum ſit oſtēditur. [Cauſa eſt, quæ induxit ad maleficium,commodorum ſpe, aut incommodorum euitatione) Hoc dicit, Quem accuſaturi ſumus obiectum crimen inficiantem,cauſam afferimus cur eum deliquiſſe arbitremur. & aut cōmodorum ſpe illectum fuiſſe aut quod incommoda ſubterfugere voluerit. commodorum ſpe, vt ſi eum quiſpiam,qui ad hereditatem accedebat,ſuſtulerit. incommodorum vitatione, ſi nouercam occiderit, ne dura ſub eius cuſtodia

amplius præmeretur. [Nunquid commodum maleficio appetierit) Nunquid male quidquam egerit, quod ex eo commodum ſperaret, aut honorem, aut pecuniam, aut dominationem. nam ob hęc plerunque cædes feciſſe multi inuenti ſunt. [Num aliquã cupiditatem amoris) Veluti ob libidinis ſatiandæ appetitum pocula amatoria quæ philtra vocant, data, & incantamenta facta, cæteraq́ huiuſmodi commiſiſſe flagitia homines deprehenſi ſunt. [Num aliquam cupiditatem amoris) Sunt.n.multæ amorum cupiditates. [Aut huiuſmodi libidinis voluerit explere) Subaudiendum cupiditatem, hue eſt ſiue amoris, ſiue cuiuſuis libidinis. i. appetitus, nam cuiuſlibet rei appetitum, libidinem tunc ferè dicimus ſemper, cum cuius rei ſit libido adijcitur. ſin nihil adijciaa, vitium ſignificat, quo obſcęnæ partes excitantur. [Aut nunquid incommodi vitauerit) Nam ſi commodum conſequenti cauſa flagitium committitur, par etiam eſt, vt ob effugienda incommoda ſcelera ſubeamus, id aut propter inimicitias euitandas, aut infamias, aut dolores, aut ſuppliciũ fieri ſolet. [Hic accuſator in ſpe commodi oſtendit cupiditatem aduerſarij) In ſecundo aliorum Rhetoricorum præceptorum: Accuſator ergo, inquit, cum impulſione aliquid factum eſſe dicet, illum impetum, & quandam commotionem animi, affectionemq́. verbis, & ſententijs amplificare debebit, & oſtendere quanta vis ſit amoris, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua cauſa earum qua impulſum aliquem id feciſſet dicet. Hic & exemplorum commemoratione, qui ſimili impulſu aliquid commiſerint, in ſimilitudinẽ collatione, & ipſius animi affectionis explicatione curandũ eſt. vt non mirum videatur ſi quod ad facinus tali perturbatione cõmotus animus acceſſerit. Eum autem non impulſione, verum ratiocinatione aliquem commiſiſſe quid dicet, quid commodi ſecutus ſi aut quid incõmodi fugerit demonſtrabit, & id augebit quã maxime poterit vt quoad eius fieri poſſit, idonea quam maxime cauſa ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ cauſa, quantam gloriam conſecutuum exiſtimarit. Item ſi dominationis, ſi pecuniæ, ſi amicitiæ, ſi inimicitiarum, & omnino quidquid erit quod cauſæ fuiſſe dicet id ſumme augere debebit. & hoc eum magnopere conſiderare oportebit, non quid in veritate modo, verumetiam vehementius quid in opinione eius quem arguet fuerit. Nihil.n.refert non fuiſſe, aut non eſſe aliquid commodi, aut incommodi, ſi oſtendi poſſit ei viſum eſſe qui arguatur. nã opinio dupliciter fallit homines. cum aut res aliuſmodi eſt ac putatur, aut non is euentus eſt quem ſunt arbitrati. Res aliuſmodi eſt tũ, cum aut id quod bonum eſt, malum putant, aut contra quod malum eſt, bonum, aut quod nec bonum, nec malum eſt, malum aut bonum, aut quod malum, aut bonum eſt, nec malum, nec bonũ. Hoc intellecto, ſi quis negabit eſſe vllam pecuniam vita fratris, aut amici, aut denique officio ſuo antiquiorem aut ſuauiorem, non hoc erit accuſatori negandum. nam in eum culpa, & ſummum odium transferetur, qui quod tam vere & pie dicetur negabit. Verum illud dicendum erit illi ita non eſſe viſum, quod ſumi oportet ex his, quę ad perſonam pertinent, de quo poſt dicendum eſt. Euentus aũt tum fallit, cum aliter accidit, atque hi, qui arguuntur, arbitrati eſſe dicuntur. vt ſi quis dicatur alium occidiſſe, ac noluerit, quod aut ſimilitudine, aut ſuſpicione, aut demonſtratione falſa deceptus ſit, aut eum necaſſe cuius teſtamento nõ ſit heres. quod eo teſtamento ſe heredem arbitratus ſit. Non.n. ex euentu cogitationem expectari, ſed qua cogitatione animua & ſpe ad maleficium ſit conſiderare, quo animo quid quiſque faciat, non quo caſu vtatur, ad rem pertinere. In hoc autem loco caput erit illud accuſatori, ſi demonſtrare poterit, alij nemini cauſam fuiſſe faciundi, ſecundarium, ſi tantam aut tam idoneam nemini. [Hic accuſator in ſpe commodi, cupiditatem oſtendet aduerſarij in euitatione incommodi, formidinem augebis) In probatione.n.cauſarum maxime ſpectatur ira, odium, metus, cupiditas, ſpes. nam reliquæ in has ſpecies cadunt, quorum ſiquid in reum conuenerit, accuſatori, eſt efficere, quidquid facere pro cauſa videtur, cauſasq́. quę in argumentum ſumet arguere, ſi minus, illuc conferenda eſt oratio vt aut aliquas fortaſſe latentes fuiſſe, aut nihil ad rem pertinere dicaa, cur fecerit, aut etiam dignum eſſe odio ſcelus, quod non habuerit cauſam cur id faceret. In cuitatione incommodi formidinem augebit, defenſor aũt negabit, oſtendet quanta ni id feciſſet, immineret formido. idq́. per ſingula exemplis, & ceteris dicendi ornamẽtis amplificabit accuſator. [Defenſor autem negabit cauſam fuiſſe ſi poterit) In libris de Inuentione: Defenſor autem, inquit, ex contrario, primum impulſionem aut nullam fuiſſe dicet, aut ſi fuiſſe concedet, extenuabit, & paruulam quandam fuiſſe demonſtrabit, aut non ex ea ſolere huiuſmodi facta naſci docebit. quo erit in loco demonſtrandum, quæ vis, & natura eius ſit affectionis qua impulſus aliquid ſeua commiſiſſe dicetur. in quo, & exempla, & ſimilitudines erũt proferendæ, & ipſa diligenter natura eius affectionis quã leuiſſime quietiſſimam ad partem explicanda, vt & res ipſa a facto crudeli, & turbulẽto ad quoddã mitius, & tranquillius traducatur, & oratio tñ ad animum eius, qui audiet, & ad animi quædam intimum ſenſum accommodetur. Ratiocinationis autem ſuſpiciones infirmabit, ſi aut commodum nullum fuiſſe, aut paruum, aut alijs magis fuiſſe, aut nihilo ſibi magis quam alijs, aut incommodum ſibi maius quam commodum dicet: vt nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cũ eo incommodo quod acciderit, aut cum illo periculo quod ſubeatur comparanda qui omnes loci ſimiliter incommodi quoq́ vitatione tractabuntur. Sin accuſator dixerit, eum id eſſe ſecutũ quod ei viſum ſit commodum, aut id fugiſſe quod putarit eſſe incommodum, quanquam in falſa fuerit opinione, demonſtrandũ erit defenſori, neminem tanta eſſe ſtultitia, qui tali in re veritatẽ poſſit ignorare. quod ſi id concedatur, illud non conceſſum iri, nec dubitaſſe quidem hunc, quod eius iuris eſſet, ſed in quod falſum fuerit, ſine vlla dubitatione pro falſo, quod verum pro vero probaſſe. Quod ſi id dubitarit, ſummæ fuiſſe amentiæ, dubia ſpe impulſum certum in periculum ſe committere. Quemadmodũ autem accuſator cum ab alijs culpam dimouebit, defenſoris locis vtetur, ſic his, qui accuſatori dati ſunt, vtetur reus, cũ in alios ab ſe crimen volet transferre. [Defenſor autem negabit cauſam fuiſſe ſi poterit) Hoc eſt patronus quoties poterit, inſtabit his locis, vt cur factum ab re eſſe arguatur, cauſam fuiſſe nullam. aut falſam. [Aut cauſam vehementer extenuabit) Patronus, inquit, tenuet aut ignotam fuiſſe pro reo cauſam, ſi negare non poterit, dicet. ſi accuſator ſine cauſa ſcelus arguet factum, patronus contra, aut credibile eſſe, vt quidquam ſine cauſa factum ſit. Quod Cicero ipſe multis, in orationibus vehementiſſime tractat, præcipue pro Vareno, qui omnibus malis præmebatur, nã & damnatus eſt. [Deinde iniquum eſſe dicet, omnea ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in ſuſpicionem maleficij deuorari) Hoc dicit, ſi alia defecerint, non vtique ſpectandas eſſe cauſas dicet. nam quis poteſt, inquit, inueniri, qui non metuat, aut oderit ſuſpecta, aut cupiditate aliqua moueatur: plurimos tamen ſaluos facit innocentia. Quamobrem, iniquũ eſſe, ſi ad quos emolumenta peruenerint, maleficij putabimus accuſandos. [Deinde vita hominis ex antę facta ſpectabitur) Quæ de vita hominis dicuntur, de habitu, de animo, de ſtudio, de conſilio intelligendum, ceteriſq́. ſubijciuntur, hunc locum Cic. in 2. Rhet. de inuentione tractaturus, inquit: Ex perſona autem coniectura capietur, ſi res quæ perſonis attributæ ſunt, diligenter cõſiderabuntur, quas omnes in primo libro expoſuimus. Fuerunt autem, nomen, naturã, virtus, fortuna, habitus, affectio, ſtudia, conſilia, facta, caſua, orationes. Sed hæc infra à nobis abunde explicabuntur. interim ad ipſum Cic. redeo, qui ſubiungit. Nam & de nomine nonnunquam aliquid ſuſpicionis naſcitur. Nomen autem cum dicimus, cognomen quoque intelligatur oportet, de hominis enim certo, & proprio vocabulo agitur. Vt ſi dicamus iccirco aliquem callidum vocari, quod temerário, & repentino conſilio ſit. aut ſi ea re hominibus græcis imperitia verba dediſſe, quod Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius vocaretur. & huius an illius ciuitatis ſit, quibus ſit maioribus, quibus contanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ ſunt attributa, ad aliquam coniecturam faciendam pertinebunt. Ex victu multę trahũtur ſuſpiciones, cum quemadmodum, & apud quos, & à qbus eductus, & eruditus ſit quæritur, & quibus cum viuat, qua ratione vitæ, quo more domeſtico vtatur. Et ex fortuna ſæpe argumentatio naſcitur, cum ſeruus, an liber, pecunioſus, an pauper, nobilis an ignobilis, felix an infelix, priuatus an in poteſtate ſit, aut fuerit, aut futurus ſit, conſideratur, aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ eſſe attributa intelligitur. habitus autem, quando in aliqua perfecta, & conſtanti animi, aut corporis abſolutione conſiſtit, quo in genere eſt virtus, ſcientia, & quæ contraria ſunt, res ipſa cauſa poſita docebit, & quid hic quoque locus ſuſpicionis oſtendat. Nam affectionis quidem ratio perſpicuam ſolet per ſe gerere coniecturam, vt, amor, iracundia, moleſtia, propterea quod & ipſorum vis intelligitur, & quæ res harum aliquam rem conſequatur, faciles cognita ſunt. ſtudium autem, quoniam eſt aſſidua, & vehemens aliquam ad rẽ applicata magna cum voluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio eius quod res ipſa deſiderabit in cauſa. Item ex conſilio ſumetur aliquid ſuſpicionis. nam conſilium eſt, aliquid faciendi non faciendi ue excogitata ratio. Iam facta, & caſus & ora-

& orationes, quæ ſunt omnia, vt in confirmationis præceptis dictum eſt, in tria tempora diſtributa, facile erit videre, & quid afferant ad confirmandã coniecturam ſuſpicionis. Deinde poſt paulum adijcit. Quare vitam eius quem arguit ex ante factis accuſator, improbare debebit, & oſtendere, ſi quo in pari ante peccato conuictus ſit. ſi id non potuerit, ſi quam in ſimilem ante ſuſpicionem venerit. Ac maxime ſi fieri poterit, ſimili aliquo in genere eiuſmodi in cauſa aliqua commotum peccaſſe, aut in æque magna re, aut in maiore, aut in minore, vt ſi quidem pecunia dicat inductum feciſſe, poſſit demonſtrare aliqua in re eius aliquod factum auarum. Item in omni cauſa naturam, aut victum, aut ſtudium, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ perſonis attributa ſunt, ad eam cauſam qua commotum peccaſſe dicet adiungere debebit, atque ea his pari quoque genere culparum, ſi ex pari ſumenda facultas, non erit improbari animum aduerſarij oportebit. ſi auaritia inductum arguas feciſſe, & ſi auarum eum quẽ accuſes demonſtrare non poſſit, alijs affinem eſſe vitijs doceat, & ex ea re non eſſe mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquiſſe. Quantum.n. de honeſtate, & auctoritate eius qui arguitur detractum eſt, tantum de facultate totius eſt defenſionis diminutũ. ſi nulli affinis poterit vitio reus ante admiſſio demonſtrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices, erunt, vt veterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere, nam eum ante celaſſe, nunc manifeſto teneri. quare non oportere honorem ex ſuperiore vita ſpectari, ſed ſuperiorem vitam ex hac re improbari, & aut poteſtatẽ ante peccandi non fuiſſe, aut cauſam. aut ſi hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, Non eſſe mirum ſi nũc primum deliquerit nam neceſſe eſt eum qui velit peccare, aliquando primum delinquere, ſin vita ante hac ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur demonſtrato, argumentis accuſationem cõfirmare ſtatim oportebit. [Deinde vita hominis ex ante factis ſpectabitur) Accuſator illud aget, inquit, vt vitam rei ante actam diligenter conſideret quæ ſi vitioſa fuerit, eam inceſſet. [Primum conſiderabit accuſator, num quando ſimile quid fecerit. ſi non inde reperiet, quæret num quando venerit in ſimilem ſuſpicionem, & in eo debebit eſſe occupatus) Hoc dicit, primum qui accuſat, conſiderabit, num tempus fuerit, cum ſimilem quidquam fecerit reus eius cuius arguatur, ſi ſimile feciſſe dicere non poterit, quæret num in ſuſpicionem ſaltem venerit. verum autem horum poterit aſſerere, in eo debebit maxime eſſe occupatus, vt quam vehementiſſime poterit accuſet. [Idq. faciet, vt ad eam cauſam peccati, quam paulo ante expoſuerit) Subaudi in narratione. nam expoſitionem orationis, quam narrationem nominamus, diximus partitionem, deinde confirmationem ſequi, in qua argumentationes, & cauſæ probationes adhibentur. Id igitur faciet, vt quare ita in narratione ſuſpicatus ſit, argumentis anteactæ vitę poſſit oſtendere, hoc modo. [Si dicet pecuniæ cauſa feciſſe) Hoc eſt deliquiſſe, quod ad ſe peruentura ob eam cauſam crederet pecuniam, non mirum id cuiq̃ videri debere dicet, quando & ſemper habitus ſit auarus. [Si honoris) Subaudiẽdum, cauſa feciſſe, aut deliquiſſe in narratione cauſæ dixerimus, ne id quidem mirari debere quenquam, quando & ambitioſus ſemper habitus ſit. [Hoc modo poterit animi vitium cum cauſa peccati conglutinare) Poterit, inquit, accuſator cum cauſa, quã expoſuerit, eius inſitum animo vitium coniungere, vt oſtendat, quod deliquerit, animi illud vitium fuiſſe in cauſa. [Et ſi non poterit) Hoc eſt, non ſit curæ, ſi vitium quo aut infamatur quodã eſt reum, aut in ſuſpicione habitus, multo maius fuit, quã quod affertur, aut minus, modo eum peccaſſe poſſimus oſtendere. [Si non poterit auarum) Quem pecuniæ cauſa dicet feciſſe. [Demonſtret eum corruptorem, vel perfidum, ſi quoquo modo poterit) Senſus eſt: Si animi vitium cum cauſa, quam in narratione complexus ſit, coniungere non queat, non magni pendat, modo aut corruptorem virginum ue violatorem, aut qui pecunia quẽpiam ſe ducere tentauerit, aut perfidum, hoc eſt qui datam violanerit fidem, aliquo pacto poſſit demonſtrare. [Denique aliquo, aut quam plurimis) Quotquot poterit, inquit, vitijs inquinabit rei perſonam accuſatori, quod genus etiam confirmationis eſt. Omnes ſi quidem res argumentando confirmantur, vt Cicero in libris de Inuentione docet, aut ex eo quod perſonis, aut ex eo quod negocijs eſt attributum. Perſonis res attributas putamus, nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes. Nomen eſt, quod vnicuique perſonæ tribuitur, quo ſuo quæque proprio, & certo vocabulo appellatur. Naturam ipſam diffinire difficile eſt. Partes autem eius enumerare, eas quarum indigemus ad hãc præceptionem, facilius eſt. Et aut partim diuino, partim immortali genere verſantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in beſtiarum genere numerantur, atque hominum genus, & in ſexu conſideratur, virile an muliebre ſit, & in natione, patria in cognatione, ætate, natione, Græcus an Barbarus: patria, Athenienſis an Lacedæmonius: cognatione, quibus maioribus, quibus conſanguineis, ætate, puer an adoleſcẽs, natu grandior an ſenex. Præterita commoda, & incommoda conſiderantur, ab natura data animo, aut corpori, hoc modo: Valens an imbecillis, longus an breuis, formoſus an deformis, velox an tardus ſit, acutus an hebetior ſit memor an obliuionis, comis, officioſus, prudens, patiens, an contra, & omnino quæ à natura dantur, animo & corpore conſiderabuntur in natura conſiderãda. nam quæ induſtria comparantur, ad habitum pertinent, de quo poſterius eſt dicendum. In victu conſiderare oportet, apud quos, & quo more, ꝙ cuius arbitratu ſit educatus, quos habuerit artium liberalium magiſtros, quos viuendi præceptores, quibus amicis vtatur, quo in negocio, quæſtu, artificioſo ſit occupatus, quomodo rem familiarem adminiſtret, qua conſuetudine domeſtica ſit. In fortuna quæritur. Seruus ſit an liber, pecunioſus an tenuis, priuatus an cum in poteſtate. Si cum poteſtate, iure an iniuria, felix, clarus, an contra, liberos habeat, an non. aut ſi non de viuo quæretur, etiam quali morte ſit affectus, erit conſiderandum. Habitum appellamus, animi aut corporis conſtantem, & abſolutã aliqua in re perfectionem, aut virtutis, aut artis alicuius perceptionem, aut quamuis ſcientiam, & item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, ſed ſtudio, & induſtria partam. Affectio eſt animi, aut corporis ex tempore aliqua de cauſa commutatio: vt, lætitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas, & alia quæ genere in eodem inueniuntur. Studium autem eſt, animi aſſidua, & vehemens ad aliquam rem applicata, magna cũ à voluntate occupatio, vt philoſophiæ, poëticæ, geometricæ, literarum. Conſilium eſt, aliquid faciendi non faciendi ue excogitata ratio. Facta autem, & caſus, & orationes tribus ex temporibus conſiderabũtur, quid fecerit, aut quid ipſi acciderit, aut q̃d dixerit, & quid faciat, quid ipſi accidat, quid dicat, aut quid facturus ſit, quid ipſi caſurum ſit, quia ſit vſurus oratione. Ac perſonis quidem hæc vñr attributa eſſe. [Vitijs contaminabit perſonam) Perſonam, quam pronominibus me te, illo exprimimus, eſſe intelligamus. [Deinde qui illud fecerit tam nequiter) Senſus eſt: Qui accuſabit, cum perſonam aliquibus vitijs contaminarit, adijciat, non mirum vtique videri debere, ſi qui antea multa nequiter egerit, ſpurce vixerit, hoc vitio exiſtimetur inquinatus. [Qui fecerit illud tam nequiter) Tam male egerit, quam egiſſe conuictus ſit. [Eundem tam perperam feciſſe) .i. tam peruerſe egiſſe, quàm accuſetur. Si vehementer caſtus, & integer exiſtimabitur aduerſarius, dicet facta, non famam ſpectari oportere &c. Ordo eſt, ſi vehemẽter exiſtimabitur caſtus, & integer t Senſus eſt, ſi à cunctis, & continens, & nulla ex parte ſcelere obuolutus exiſtimabitur, dicet accuſator facta, non famam ſpectari oportere, aut famam quæ de eo ſuſcitata ſit, fictam eſſe eum autem ſua, quàm diu potuerit, occultaſſe flagitia, nunc ſe planum factum, hoc eſt liquido cognouiſſe, vt nullo modo poſſit dubitari, maleficium ab eo non abeſſe. [Vehementes caſtus, & integer) Caſtus à pudico differt, ꝙ pudicus eſt turpium libidinum liber, caſtus ab ijs continens, & remotus præterea religioſus, eunuchus. Virg. in 2. Georg. Caſta pudicitiam ſeruat domus. Integer, purus inſonsq. nominatur. Vt Horat. in lib. Carm.

Integer vitæ ſcelerisq; purus,
Non eget Mauri iaculis, nec arcu.

[Illum occultaſſe ante ſua flagitia) A flagitio facinus diſtat, vt de doctrina Chriſtiana dicit Auguſtinus, ꝙ indomita ad animũ corpusque ſuum corrumpendum cupiditas, flagitium vocatur, quod autem agimus, vt alteri noceamus, facinus appellatur. Et hæ ſunt ſuo genera omnium peccatorum, ſed flagitia priora ſunt, quæ cum exinaniuerunt animum, in facinora proſiliunt. [Defenſor primum demonſtrabit, & quę ſequuntur) In 2. autem de Inuentione. Defenſor autem, inquit, primum, ſi poterit, debebit vitam eius, qui inſimulabitur, q̃ honeſtiſſimam demonſtrare. Id faciet, ſi oſtendet aliqua eius nota, & communia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, neceſſarios etiam, quæ magis rara, & eximia ſunt, ſi ab eo cũ magno aliquid labore, aut periculo, aut cum vtraq; re, cum neceſſe non eſſet, officij cauſa, aut in remp. aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expoſiti ſunt, factum eſſe dicet, deinde ſi nihil deliquiſſe, nulla cupiditate impeditum ab officio receſſiſſe. quod eo confirmatius erit, ſi cũ poteſtas impune aliquid faciendi, mi-

nis honeſta fuiſſe dicetur, voluntas faciendi demonſtrabitur abfuiſſe. Hoc autem ipſum genus erit eo firmius, ſi eo ipſo in genere quo arguetur, integer antea fuiſſe demonſtrabitur. vt ſi cum auaritiæ cauſa fuiſſe arguatur, minime omni in vita pecuniæ cupidus fuiſſe doceatur. Hic illa magna cum grauitate inducetur indignatio, iuncta conqueſtioni, per quam miſerum facinus eſſe, & indignum demonſtrabitur. Vt cum animus in vita fuerit omnia vitijs remotiſſimus, eam cauſam putare quæ homines audaces in fraudem rapere ſoleat, caſtiſſimum quoque hominem ad peccandum potuiſſe impellere, aut iniquum eſſe, & optimo cuique perniciosiſſimum, non vitam honeſte actam tali in tempore quam plurimum prodeſſe, ſed ſubdita rerum criminatione, quæ confingi facile poſſit non ex anteacta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque vllo modo mutari poſſit, facere iudicium. Sin autem in anteacta vita aliquæ turpitudines erunt, aut falſo veniſſe in eam exiſtimationem dicentur, ex aliquorum inuidia, aut obtrectatione, aut falſa opinione, aut imprudentiæ neceſſitudine, aut perſuaſione adoleſcentiæ, aut alicui non maliti oſæ animi affectioni attribuentur. aut diſſimili in genere vitiorum, vt animus non omnino integer, ſed ab tali culpa remotus eſſe videatur. At ſi nullo modo vitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit, oratione negare oportebit, de vita eius, & de moribus quæri, ſed de eo crimine de quo arguatur, quare ante factis omiſſis illud quod inſtat agi oportere. [Defenſor autem primum demonſtrabit, vitam integram ſi poterit) quod in huiuſmodi defenſione potiſſimum erit. [Si id non poterit confugiet ad imprudentiam ſtultitiam, adoleſcentiam &c.) Proximum enim eſt, ſi obiectum crimen negare non poſſit, vt ſe imprudentia deceptum dicat, & ſtultitia reculet crimen, aut adoleſcentiæ. [Vim perſuaſionem) Vt vi, & neceſſitate ſe fecisſe compulſum dicat, aut cuiuſpiam, cui fides videretur adhibenda perſuaſione. [Quibus de rebus vituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt &c.) Ordo & ſenſus eſt, patronus dicat, de quibus rebus, ſubaudi, quæ alias actæ, ad præſentem non attinent quæſtionem, non debeat aſſignari vituperatio, non debeat aſſignari crimen, vituperetur eorum, qui extra id crimen erunt iam eius qui vocatus in iudicium eſt, quam eorum qui vi, aut perſuaſione olim peccare compulerunt, nec.n. attinet, vt qui extra hoc iudicium ſint, in ius aduocentur. [Falſos rumores) Falſas calumnias, quæ rumore, hoc eſt vulgaris, & imperitæ multitudinis voce ſuſcitatæ ſint, a ruendo.n. rumor vulgi, de aliqua re recenti, repentina cum voce, opinio nominatur. [Diſſipatos eſſe dicat) Diſſipatos.i. abolitos. & erit ſenſus, vt dicat, Falſos rumores.i. qui falſo fuerant excitati, iam eſſe abolitos, aut vt dicat, rumores falſo diſſipatos. diſperſus per vrbem, ac per hoc illi anō eſſe credendum, quoniam falſi fuerint. [Et vtetur loco communi) Quo in omni cauſa vti poſſumus [Rumoribus) Hoc eſt, nouæ & popularium famæ credi non oportere. [Dicat ſe non de moribus eius apud cenſores, ſed de criminibus aduerſariorum apud iudices dicere) Dicat locum illum non exigere, vt de moribus eius quidquam dicat quandoquidem apud iudices, non niſi de criminibus contendatur. apud cenſores vero, vel de moribus contendere cunquam conueniat, à moribus enimuero Cenſor, vt Varro inquit, iudex morum dictus, quod ad eius cenſionem.i. arbitrium cenſeretur populus.

LONGOLIVS.

CAuſa eſt ea) Hoc loco meminiſſe oportet, cauſam eſſe duplicem, quod quamuis non aperte, ſatis tñ Cicero hic expreſſit. Eſt.n. alia impulſiua, vt ira. odium, hanc Græci ὁρμητικὴν αἰτίαν vocant. alia vero ratiocinatiua, vt lucrum, hereditas, & hæc ipſa ab illis λογικὴ αἰτία appellatur. Reperiat diſpar, Diſpar hoc eſt, loquendi ratione, ſed ab ipſa re quam quærimus parum abludens. Non.n. facile quiſpiam coerum pitue, nec perſide agit, aut alium corrumpit, niſi pecuniæ gratia, quantulum ergo hæc ab auaritia diſtant? Igitur diſpar non re ipſa, ſed nominis ſimilitudine, & ſignificatione. Stulti.n. foret, cum pecuniæ gratia aliquem aliquid feciſſe dicere intendat, eum aut prodigum, aut timidum dicere. [Vtatur extrema defenſione) Hoc eſt tranſlatione, qua iudicium differtur, non tamen auferture.

ASCENSIVS.

PRobabile eſt) Primum declarat cauſæ genus probabile, quod & veriſimile dici poteſt dicens. Probabile.ſ. genus cauſæ eſt quo probatur, aut quod probat peccare expediſſe.i. vtile fuiſſe (ſaltem apparens) reo.i. accuſato, vt ſi fratrem maiorem natu veneno ſuſtuliſſe accuſetur, fiet probabile ſi dicatur per eam viam hereditatem aſſecutus, aut vt vero imperium (dico ſaltem apparens, quia vt in 3. Off. idem Cic docet, nihil eſt re vera expediens, aut vtile quod non idem honeſtum. Verum ñ qui bona fortunæ etiam male acquiſita bona cenſent bonum quod non ſit honeſtum ponant neceſſe eſt) & quod probat hominem ſ. accuſatum, nunquam abfuiſſe à ſimili turpitudine.i. ſemper fuiſſe in ſimili turpitudine peccati. Quia.n. difficile eſt conſueta relinquere, veriſimile eſt eum, qui aſſuetus ſit ſimilia facere, id quoque feciſſe. id.ſ. genus cauſæ probabile diuiditur in cauſam, & in vitam. Cauſa eſt ea quæ inducit ad maleficium ſpe commodorum, aut euitatione incommodorum. Ita cum quæritur nunquid appetierit cómodum maleficio, num ſup appetierit honorem, nū appetierit pecuniam, num appetierit dñationem.i. tyrannidem num voluerit explere.i. euacuare, aut plane exercere cupiditatem amoris, aut huiuſmodi ſ. vitioſæ libidinis in quibus omnibus num, ſi dicantur pro accuſatore, affirmatiuam poſtulat reſponſionem ſicut apud nos particula non ne, nam & nunquid ferè ponimus, vbi negatiuam petimus, at ñ hic affirmatiuam videtur accuſator exigere cū nunquid vnde additur. Nunquid.i. nonne ac vſatua vitarit, pro vitauerit per ſcelus commiſſum incómodum.ſ. aliquod vt inimicitias infamiam, dolorem, ſupplicium, quaſi quis eum occidit qui cum grauis habiturus ſit inimicitias, aut quod occulti criminis iudex aut delator timebatur, & ita ab eo timuerit dolorē, aut ſupplicium procurandum, veriſimile erit cū ab eo occiſum, hic.i. in hac parte accuſator oſtendet in ſpe commodi.i. vbi dicit aduerſarium commodum ſperaſſe demonſtrauit cupiditatem aduerſarij, & augebit in euitatione incommodi, formidinem.ſ. aduerſarij.i. vbi dicit eum, vt euitaret incommodum ſcelus perpetraſſe oſtendet eum meticuloſum, vt vero ſimile ſit multum euitaſſe incómodum. Nam meticuloſi ſæpe vt minus incómodum euitent maius incurrunt. Autem pro ſe defenſor ſi potuerit negabit cauſam fuiſſe cur reus tale ſcelus poſſet committere, aut extenuabit eam.ſ. cauſam vehementer. Deinde poſtquam extenuauerit cauſam, dicet iniquum eſſe, oēs ad quos aliquid emolumenti.i. lucri peruenerit.i. peruenire poterit ex aliqua re deuocari.i. præter rōnem de integritate vitæ vocari in ſuſpicionem maleficij Deinde vita hominis.ſ. accuſati, ſpectabitur.i. præbebit ſpeciē & approbationem ex antefactis phen eſt.i. ſubenio, qa vna eſt dictio.i. ex anteactis eius, in quo.i. qua ſpectatione antefactorum accuſator conſiderabit primum.i. præcipue, num.i. nonne fecerit ante quid ſimile.ſ. eius, cuius accuſatus eſt. Si non reperiret id, videlicet, quod aliquñ ſimile commiſerit, quæret.i. inueſtigabit num.i. nonne venerit, quñ.i. quñque in ſuſpicionem ſimilem.i. ſimilis facti, & debebit eſſe occupatus.i. ſollicitus, in eo, vt vita hominis.ſ. accuſati, poſſit accommodari ad eam cauſam peccati quam expoſuit paulo ante, hoc modo. Si dicet eum feciſſe.ſ. ſcelus cauſa pecuniæ, oſtendet eum fuiſſe, ſemper auarum. Si cauſa honoris oſtendet eum fuiſſe ambitioſum, & ita poterit vitium animi conglutinare.i. compingere cum cauſa peccati. Si non poterit reperire vitium animi par cum cauſa, reperiat diſpar. Si non poterit demonſtrare auarum, demonſtret eum corruptorem vel perfidum, ſi poterit.ſ. id facere quoquo.i. quocunque modo. Denique tō:a minabit perſonam aliquo.ſ. vno vitio, aut per plurimis vitijs, deinde ſup. dicet non eſſe mirum eum, qui fecit illud tam nequiter.i. luxurioſæ, eundem feciſſe hoc.ſ. quod nouiſſe, reficit tam perperam.i. tam peruerſæ. Si aduerſarius exiſtimabitur vehementer caſtus & integer ipſe accuſator dicet oportere facta non famam eius ſpectari, & dicet illum occultaſſe ante.i. prius ſua flagitia. & ſe facturum planum.i. manifeſtarium maleficium non abeſſe ab eo.i. in eo eſſe. Defenſor demonſtrauit primum vitam.ſ. defenſi, integram ſi poterit, & ſi non poterit id.i. eam integram oſtendere, ipſe recurret ad imprudentiam, ſtultitiam, adoleſcentiam, vim.i. coactionem ab alijs, perſuaſionem, quibus de rebus.i. propter quas res, quia olim peccauit per imprudentiam, ſtultitiam &c. dicet, quòd vituperatio eorum, quæ erunt extra id crimen.i. de antefactis non debeat aſſignari.i. applicari. Si defenſor impedietur vehementer à turpitudine, & infamia hominis.ſ. defendendi prius.ſ. diſperſa, ipſe dabit operam, vt dicat falſos rumore, eſſe diſſipatos de innocente, & vtetur loco communi.i. quo in cuiuſlibet criminis depulſione vti poſſit, vt poterit dicet non oportere credi rumoribus, & rumores forte ſiniſtros eſſe diſperſos, quòd crimen commiſerit defendendus, verum rumoribus, quorum incertus ſit auctor, nullam fidem à prudentibus viris eſſe adhibendam. Si nihil eorum fieri poterit.i. ſine rumores quidem incertos eſſe, & illis non credendum eſſe, honeſtæ dicere poterit, defenſor vtatur. extreme.i. infima ac humillima

millima

millima defenſione, & dicat ſe non dicere de moribus apud cenſores.ſ. morum, hoc eſt, quorum eſt cognoſcere de moribus, ſed dicere de criminibus aduerſariorum apud iudices .ſ. cauſarum criminalium, q.d. ab eo fore eſſe declinandum, aut illic de moribus rei non eſſe inquirendum, ſed duntaxat de crimine. Id autem dicet ſic, vt videatur poſſe purgare obiecta, ſed tolle, quia non ſint obiecta coram ſuo iudice.

DE COLLATIONE.

COllatio eſt, cum accuſator id, quod aduerſarium fuiſſe criminatur, alij nemini, niſi reo, bono fuiſſe demonſtrat, aut alium neminem potuiſſe perficere niſi aduerſarium, aut eum ipſum alijs rationibus, aut non potuiſſe, aut non æque commode potuiſſe, aut eum effugiſſe alias rationes commodiores propter cupiditatem. Hoc loco defenſor vt demonſtret, oportet, aut alijs quoque bono fuiſſe, aut alios quoque id, quo de ipſe inſimuletur, facere potuiſſe.

CAPIDVRVS.

COllatio eſt, cum accuſator id, quod aduerſariū feciſſe criminatur, alij nemini, niſi reo, bono fuiſſe demonſtrat) Coniectura omnis, aut de re, aut de animo eſt. Vtriuſq; tempora tria ſunt, præteritum, præſens, & futurum vtraque itidem aut in lite, aut extra litem ſunt, quę ad animum referuntur. & extra litem ſunt, velut qua mente Origenes fuit, quo noſtris potius quam extrarijs exemplis vtar, cum dixit Deū ſaluos oēs nos futuros velle, hoc præteriti temporis. Præſentis, qua mente Parthus Chriſtianos inuadat, Futuri, quid ſit idem cogitaturus, ſi inſeparatas vires omnes ſenſerint Italiæ. In lite, an parricidium cōmiſerit Roſcius? an Parthus ſummum Italiæ affectet imperium? an tantum facinus cuncti Italiæ principes perficere permiſſuri ſint. Ad reum pertinentes coniecturæ, & quidem extra litem. Qualis in carne Chriſtus fuerit, an Ioannes Euangeliſtas adhuc viuat, quale mundi totius Chriſtū futurū iudicium ſit. Hęc autem quæ in lite verſantur, præteriti temporis maxime valent, nemo enim accuſat niſi quæ facta ſunt. nam quæ ſiunt, & quæ futura ſunt, ex præteritis colliguntur. Præteriti op igitur tria ſunt genera, aut de facto, & auctore quæritur, velut cū aut vtrunque pariter negatur, aut cum ſeparatim, & factum ſit nec ne. & ſi factum eſſe conſtet à quo factum ſit ambigatur. Et factum aliquando ſimplicem habet quæſtionem, an homo perierit, aliquando duplicem, veneno an crudelitate perierit. Alterum eſt genus de facto tantum, cum ſi id certum ſit, non poſſit de auctore dubitari. Tertium eſt, cum de auctore tantum conſtet, ſed à quo ſit factum, in controuerſiam venit. Sed ne id quidem ſimplex eſt. aut.n. reus feciſſe tantummodo ſe negat, aut alium feciſſe dicit. Sed ne id alterum quidem transferendi criminis vna forma eſt. Interdum .n. ſubſtituitur mutua accuſatio, quam Græci ἀντικατηγορίαν vocant, noſtrum quidam concertatiuam interdum in aliquam perſonam, quę extra diſcrimen iudicij eſt, transfertur & alias certam, alias incertam. Hic accuſator, inquit Cic. demonſtrabit, alij nemini quod criminatur bonum eſſe potuiſſe, idq́. genus collatio nominatur. quo qui accuſetur, cum alijs, an id feciſſe potuerint, conferatur .i. comparetur: Aut alium neminem potuiſſe perficere, niſi aduerſarium, ſi in certa perſona proferatur. [Aut.n. ipſum alijs rationibus non potuiſſe) Si certam perſonā nominarit reus, quam deliquiſſe dicit, non ſe. Eſt.n. ſenſus, ſi in quempiam quod commiſiſſe criminetur, reus transferat, accuſator eum ipſum quem in crimine arguat, reus alijs rationibus nō potuiſſe, aut non æque commode potuiſſe oſtendet, aut eum fugiſſe alias rationes commodiores, propter cupiditatem. Amphibologia in verbis eſt. eſt.n. verborum ordo, & ſenſus, aut accuſator dicet alias rationes commodiores, quæ plus vtilitatis afferebant, effigere eum, ſubaudi reum, quem ipſe criminetur propter cupiditatem. hoc eſt, ita cupiditate affectum fuiſſe reum, vt deliquerit, cum eſſent aliæ rationes commodiores, ob quas peccare non debuerat, ſed eas rationes ipſum latuiſſe, vehementer affectum. Hoc loco defenſor demonſtret oportet, ſi reum accuſatum iri velit. [Aut alijs quoque bonum fuiſſe) .i. commodo cedere potuiſſe. [Aut alios quoque id, quo de ipſe inſimuletur, facere potuiſſe) Hoc eſt, vt alij, de quo ipſe accuſetur, feciſſe videri poſſint, quo minus ipſe in culpa eſſe videatur.

COllatio eſt, &c.) Proſequitur ſecundam partem conſtitutionis coniecturalis, quæ collatio .i. comparatio, & parabola dr̄, de qua dicit ſic. Collatio eſt, cum .i. qn̄ accuſator demonſtrat, id, quod criminatur .i. pro crimine accuſat aduerſarium feciſſe, nemini .i. nulli alij fuiſſe bonum .i. vtile ſaltem apparens, niſi reo, aut demonſtrat neminem .i. nullum, alium niſi aduerſarium .ſ. quem accuſat, potuiſſe perficere .i. conſumare, quod factum criminatur, aut demonſtrat eum ipſum .ſ. aduerſariū, quę ſolum id feciſſe demonſtrauit non potuiſſe facere alijs rōnibus .i. vijs, & medijs quam quibus eum id feciſſe dicit, aut .ſ. ſaltem non potuiſſe ſup. id facere æque cōmode. Aut eum .ſ. aduerſarium fugiſſe .i. vitauiſſe, alias rōnes commodiores .i. vtiliores, ſi expectare potuiſſet, ſed non expectauiſſe pp cupiditatem, quæ ſæpe ingenia hominum excedat. Quocirca quod non videretur veriſimile in continente, & temperato, ac liberali homine videtur veriſimile in cupido, & auaro. In hoc loco oportet vt defenſor demonſtret, aut bonum .i. vtile fuiſſe, quoque .i. etiam alijs, aut quoque .i. etiam alios potuiſſe facere, id quod ipſe .ſ. defenſor inſimuletur .i. per ſimulationem, & occultam inuidiam accuſetur fuiſſe. A S C.

DE SIGNO.

SIgnum eſt, per quod oſtenditur idonea perficiendi facultas eſſe quæſita. Id diuiditur in partes ſex, locū, tempus, ſpatium, occaſionem, ſpem perficiendi, ſpem celandi. Locus quæritur, celebris an deſertus: ſemper, an tum cum id factum ſit, fuerit in eo loco ſolitudo: ſacer an profanus, publicus an priuatus fuerit: cuiuſmodi loci attingant: num qui eſt paſſus, perſpectus aut exauditus eſſe poſſit. Horum quid reo, quid accuſatori conueniat, perſcribere non grauaremur, niſi facile quiuis cauſa poſita poſſet iudicare. initia enim inuentionis ab arte debent proficiſci: cetera facile cō parabit exercitatio. Tempus ita quæritur, qua parte anni, noctu an interdiu, & qua die, & qua noctis hora factum eſſe dicatur, & cuiuſmodi temporibus. Spatium ita conſideratur, ſatis ne longum fuerit ad eam rem tranſigendam; & potuerit ne ſcire, ſatis ad id perficiendum ſpatij futurum. num parui refert, ſatis ſpatij fuiſſe ad id perficiendum, ſi id ante ſciri, & ratione prouideri non potuerit. Occaſio quæritur, idonea ne ſatis fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quæ aut præterita ſit, aut non expectata. Spes perficiendi quæ fuerit, ſpectabitur hoc modo: Si quæ ſupra dicta ſunt ſigna: concurrent: ſi præterea ex altera parte vires, pecunia, conſilium, ſcientia, apparatio; ex altera parte imbecillitas, inopia, ſtultitia, imprudentia, inapparatio demonſtrabitur fuiſſe: per quas res ſcire poterimus, vtrum diffidendum an confidendum fuerit. Spes celandi quæ fuerit, quæritur ex conſcijs, arbitris, adiutoribus, liberis, aut ſeruis, aut vtriſque.

CAPIDVRVS.

SIgnum eſt, per quod oſtenditur idonea pficiendi facultas eſſe quæſita) Signum quod ſupra in diuiſione rationum coniecturalis conſtitutionis tertio loco poſitum eſt, inquit, per quod oſtenditur idonea quæſita eſſe ad aliquid perficiendum facultas. [Id diuiditur in partes ſex, locum, tempus, ſpatium, occaſionem, ſpem perficiendi, ſpem celandi) Omnis, vt

ſupra diximus, coniectura, aut de animo, aut de re eſt. Quæ de re eſt, aut ad perſonam, aut ad negocium cauſam ue, aut ad coniunctum negocio attinet. Quæ ad perſonam referuntur, quæque ad cauſam, abunde ſupra docente ipſo Cic. protulimus. Quę autem negocijs attributa ſunt, vt idem in primo de Inuentione
2 inquit, quærendum: Locus, tempus, modus, occaſio, facultas. Locus conſideratur, in quo res geſta ſit, ex opportunitate, quam videatur habuiſſe ad negocium adminiſtrandum, ea aūt opportunitas, quæritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, ſolitudine, celebritate, natura ipſius loci, & vicinitate totius regionis: ex his attributionibus, ſacer an profanus, publicus an priuatus, alienus an ipſius, de quo agitur, locus ſit, aut fuerit. Tempus autem eſt, id quo nunc vtimur (nam ipſum quidē generaliter diffinire difficile eſt) pars quædam æternitatis, cum alicuius anni, menſtrui, diurni, nocturni ue ſpatij certa ſignificatione. In hoc & quæ perierint conſiderantur, & eorum ipſorum, quæ quęque propter vetuſtatem obſoleuerunt, aut incredibilia videantur, vt iam in fabularum numero reponantur, & quæ iam diu geſta, & memoria noſtra remota, tamen faciant fidem vere tradita eſſe, quod eorum monumenta certa in literis extant, & quæ nuper geſta ſine æque ſcire. plerique poſſint, & item quæ inſtent in præſentia, & quæ maxime fiant, & quæ conſequantur iſ. in quibus poteſt conſiderari, & quid ſerius futurum ſit. Et item communiter in tempore perſpiciendo longinquitas eius eſt conſideranda. Nam ſępe oportet cōmetiri cum tempore negocium, & videre, potuerint ne, aut magnitudo negocij, aut multitudo rerum in eo tranſigi tempore. Conſideratur autem tempus, & anni, & menſis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicuius horum. Occaſio autem eſt pars temporis habens in ſe alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem. quare cum tempore hoc differt. Non genere quidem verum id eſſe intelligitur, verum in tempore ſpacium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte ſpectatur. In occaſione, ad ſpatium temporis, faciendi quædam opportunitas intelligitur adiuncta, quare cum genere idem ſit, ſit aliud quod parte quadam, & ſpecie, vt diximus, differat. hoc diſtribuitur intra genera, publicum, commune, ſingulare. Publicum eſt, quod ciuitat vniuerſa aliqua de cauſa frequentat: vt ludi, dies feſtus, bellum commune, quod accidit omnibus eodem ferè tempore, vt meſſis, vindemia, calor, frigus. Singulare autem eſt, quod aliqua de cauſa priuatim alicui accidere ſolet: vt, Nuptiæ, ſacrificium, funus, conuiuium. Modus eſt, in quo quemadmodum, & quo animo factum ſit, quæritur. Eius partes ſunt, prudentia, & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex his, quæ clam, palam, vi, perſuaſione fecerit. Imprudentia autem, in purgationem confertur, cuius partes ſunt, ſcientia, caſus, neceſſitudo, & in affectionem, hoc eſt moleſtiam, iracundiā, amorem, & cetera quæ in ſimili genere verſantur. Facultates ſunt aūt quibus facilius ſit, aut ſine quibus aliquid confici nō poteſt. Hæc vero ſex enumerat locum, & tempus, hoc eſt deductum ſpatium. Tempori ſubijciemus occaſionem, ſpem perficiendi, quæ in modo finitur, ſpem celandi in facultate. Ergo nec plura, nec pauciora ſunt quæ ad negocium, & coniecturam capiendam, generalia quaſi elementa reſecantur. [Locus quæritur) In quæſtionem venit. [Celebris, an deſertus) An illic multi verſari, vel nulli omnino conſueuerint. [Semper deſertus) Vt nemus, ſilua. [An tum cum id factum ſit) Quia ſunt loca, quæ bis, aut ter ſingulis annis, multa hominum conſuetudine celebrantur, velut aliqua in auijs locis templa, alioqui tamen deſerta. [In eo loco ſolitudo fuerit) Quo nulli acceſſerant. [Profanus) Nullo modo ſacer, quaſi procul à fano. hoc eſt, quod longe à templorum abſit ceremonijs. [Cuiuſmodi loci attinge.) Subaudiendum longe animaduertendi. Senſus eſt: Conſiderandum quidem, quales ſint qui rem ipſam attingant, & complectantur loci. quo coniecturæ melius inde eijciantur. [Num qui eſt paſſus, perſpectus, & exauditus eſſe poſſit) Num qui in huiuſmodi locis quidquam perpeſſus eſt, viſus ſit, aut à quoquam clāmitans audiri potuerit. Quia ſi locus ſit frequens potuit videri, ſi in ſublimi ſpecula, audiri facile potuit à copia. [Horum quid reo, quid accuſatori conueniat, præſcribere non grauaremur, niſi facile quiuis cauſa poſita poſſet iudicare) h. d. quot nam modis ex ſignis coniectura capiatur, monſtrauimus. nunc autem quid accuſatori, quid ue defenſori tenendum, nos præcepta dare non pigeat, niſi quis fortaſſis exiſtimet cauſa expoſita, quid poſſit, quid ue nō poſſit, vel nec accuſare, vel defendere, ſe facile intellecturum. [Initia enim inuentionis ab arte debent proficiſci) Ordo verborum eſt: Non grauemur perſcribere, quid horum reo, quid accuſatori conueniat. Initia enim inuentionis ab arte debent proficiſci, niſi quis facile cauſa poſita poſſet iudicare, cetera facile cōprobabit exercitatio. i. inuentionis quidem principia docere neceſſe eſt, niſi ſit aliquis, qui cauſa poſita id facile poſſit iudicare. nam cetera exercitatione facile poterunt comparari. [Horum quid accuſatori conueniat, præſcribere non grauemur) Præſcribere, præcipere. Cæſ. in Comm. Non minus commode ipſi ſibi præſcribere, quā ab alijs doceri poterant. Inde præſcripta, quæ ludi magiſtri dabant pueris veteres appellabant, & præſcripta, quęuis præcepta. Cic. in Orat. Quid eſt quod præſcriptum aliquod, aut formulā exprimas, cum in ſuo quodque genere præſtet. Cæſ. in Cōm. Atque Imperatoris alter agere ad præſcriptum, alter libere ad ſummam rerum conſulere debet. [Non gra.) i. non grauiter feramus. nunc abſolute poſitum eſt, aliquando tranſitiue, Grauor hanc rem: vt dicas, grauior aduentum tuum, grauor præſentiā tuam. i. grauiter fero, & grauior hac re. Virg.

Quid ſit qua voce grauaris   Mentis Dares.

Quidquid dicat Seruius, qui hac elocutione nō niſi per actiuum nos vti voluit. Nam hæc res grauat me aliud verbum eſt, alterum enim deponens, alterum actiuum, & paſſiuū eſt quale apud Curtium illud in octauo. Ceterum cum crus ſaucium penderét, & Cruore ſiccato frigeſcens vulnus aggrauaret dolorem. [Initia enim inuentionis ab arte debent proficiſci) Multo enim commodius ſcribimus, ſi quæ nobis ex initia arte tradita ſint, ad quæ exercitationem omnem accommodemus, quam ſi prout cāſus tulerit, vſque vt ratio dictauerit ſcripſerimus. [Cetera facile comprobabit exercitatio) Iudicium enim exercitatione firmatur magis, nec ſperemus nos ex arte præceptoribusq́. conſequi poſſe omnia. Facienda. n. eſt vnicuique vis ſua, & exercendum ingenium, ſi quidem præceptor ſatis habet, cum artis præcepta poſuit in medio, vt diſcipuli ſit, inde ſcribendi ſumere initium. [Noctu an interdiu) Vtraque aduerbia ſunt. [Et qua die) Feſta ne, an profeſta, vel interciſa ſit. [Et ſcierit ne ſatis) Et ſi ſpatij ſatis fuerit, quo facinus potuerit tranſigere, non id ſciſſe videatur. nō. n. credendum videbitur id aggreſſum, quod tranſigere nō poſſe crediderit. Aut prouideri non potuerit ratione, quo minus quod aggreſſus ſit abſoluerit. [Ad rem adoriendam) Aggrediendam, inchoandam. [Aut non expectata) Vt ſequeretus. [Si quæ dicta ſunt ſupra ſigna concurrunt) Si quæ ſupra ſigna memorauimus, locus, tempus, ſpatium, occaſio, vel horum aliquæ partes concurrunt. [Ex altera parte) Ab accuſatore. [Vires, pecunia, conſiliū) Hæc. n. ſpem perficiendi videri poſſunt, perſtitiſſe reo, quæ ſibi voluerit. [Ex altera parte) i. a defenſore, imbecillitas, inopia, imprudentia, ſtultitia in apparatu demonſtrabitur fuiſſe, quæ omnia ſpem perficiendi habere non potuerunt. Quare ſcire potuerit, vtrum diffidendum. [Ex quibus rebus potuerit colligere, num ſibi fuerit fidendum, ſi quę adſint, diffidendum autem, ſi abſint. ſpes celandi quæ fuerit, quæritur ex conſcijs, arbitris, adiutoribus, liberis aut ſeruis, aut vtriſque &c.) Hoc dicit, Num quid occultādi ſpem habuerit, ex eius conſcijs ſcire poterimus, ceteriſque qui cum eo aut fuerint, aut degerint perpetuo. [Argumentum eſt, per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma ſuſpicione) Partitio illa ab Ariſt. tradita, conſenſum ferè omnium meruit, alias eſſe probationes, quas extra dicendi rōnem acciperet orator, alias, quas ea cauſa traheret ipſe, & quodāmodo gigneret. Ideo illas ἀτέχνους. i. inartificiales vocarūt. Ex illo priore gnā ſunt præiudicia, rumores, tormenta, tabulæ, iuſiurandum, teſtes, in quibus pars maxima contentionum forenſium conſiſtit. Artificialis vero omnis probatio conſtat, aut ſignis, aut argumentis, aut exemplis, licet plerique ſigna partem argumentorum eſſe voluerint. Signum Græci σημεῖον vocant. hoc in duas ſpecies diuiditur, alia eſt eorum, quæ neceſſaria ſunt, quæque aliter ſe habere non poſſunt. hæc Græci τεκμήρια vocant, quæ vix pertinere ad artis præcepta videntur, nam vbi ſignū aliquod inuiolabile, ibi neceſſitas quædam eſt. hoc genus per omnia tempora perpendi ſolent, vt coijſſe cum viro quæ peperit, quod eſt præteriti, & fluctus eſſe, cum magna vis venti in mare incubuit, quod eſt præſentis, & eum mori, cuius cor eſt vulneratum, quod futuri eſt. Alia ſunt ſigna non neceſſaria, quę Græci εἰκότα vocant, quæ etiam ſi ad tollendam dubitationem ſola non ſufficiunt, tamen adiuncta ceteris plurimum valent. ea autem ſunt, per quæ aliæ res intelliguntur, vt per ſanguinem cædes, aut ſanguis vel ex cæſa belua reſperſiſſe veſtem poteſt, vel è naribus profluxiſſe, ac non vtique qui veſtem cruentam habuerit, is homicidium continuo fecerit, ſed vt per ſe non ſufficit, ita ceteris adiunctum, teſtimonij loco ducitur, ſi inimicus, ſi ante minatus, ſi eodem loco fuit, quibus ſignum cum acceſſit effi-

cit vt quæ ſuſpecta erant, certa videantur. Sunt enim multa huiuſmodi ſigna vtrique parti communia, vt liuores, tumores. nam videri poſſunt veneficij, & cruditatis, & ſulcus in pectore, ſua manu, & aliena perijſſe. hæc tam firma habebuntur, quam extrinſecus adiuuabuntur. Quod Græci σημεῖον, Latini ſignum, id quidam indicium, quidam veſtigium nominarunt. Quamobrem eorum in genere, quo ſigna quidem ſunt, ſed non neceſſariam, quā pronoſtica, quod ſint futurorum quædam indicia, eſſe putauerunt: vt, Vento ſemper rubet aurea Phœbe: Et Cornix pluuiam vocat improba voce. & cetera quæ ab Arato ſumpſit Virg. Item futuræ alicuius mentis ſigna in hoc genere poſuerunt. velut cum Areopagitæ damnauerunt puerum coturnicum oculos eruentem, quod aliud iudicaſſe non viſi ſint, quam id ſignum eſſe perniciosiſſime mentis, multis aliquando futuræ malo, ſi adoleuiſſet. quare neutra inter argumenta vllo modo ponenda videntur. Illa quidem non neceſſaria ſigna, cruenta veſtis & clamor & liuor, & talia, ſunt pene, & illis inartificialibus, qualia ſunt tabulæ, rumores, teſtes, nec ab oratore inueniuntur, vt argumenta dici poſſunt, ſed ad eum cum ipſa cauſa deferuntur. Altera quoque neceſſaria ſigna, ſi indubitata ſunt, quæ poſſunt eſſe argumenta, quando vbi illa ſunt, quæſtio eſſe non poteſt. Argumento enim niſi in re controuerſia, locus eſſe non poteſt. ſine dubio igitur argumenta non ſunt, ſed ipſa argumentis egent, ſi dubia ſint, ſin neceſſaria, vt demonſtretur. Quæ igitur hic Cicero enumerat, ſigna vnde argumentationes fieri poſſint, dicenda potius quam argumenta ſunt. Quæ ideo argumenta ipſe Cicero nec id quidem dubito, nominauit, quod ſui ita ipſum docuerit præceptores.

LONG. Nam parui refert, ſatis ſpatij fuiſſe. Quare recte dixit alibi, Cuiuſuis ſpatij conſiderationem in deliberatione futuri temporis conſiſtere.

ASC. Signum, &c.) Deſcribit ſignum, & docet eius vſum dicens: Signum eſt ſupple id per quod facultas idonea perficiendi. ſ. criminis obiecti, oſtenditur eſſe quæſita. ſ. ab accuſato. Id. ſ. ſignum diuiditur in ſex partes (videlicet quod omiſit) locum. ſ. idoneum, tempus idoneum, ſpacium idoneum, occaſionem idoneam, ſpem perficiendi idonee, & ſpem celādi .i. occultandi idonee aut commode. Locus quæritur. i. inquiritur, verum videlicet fuerit celebris .i. frequentatus nobili frequentia, an deſertus, & ſupple verum ſemper deſertus, in ſolitudo. i. deſertio fuerit in eo loco, tunc ſupp. duntaxat cum id ſit factum. Et ſupple quæritur locus verum ſit ſacer .i. alicui numini conſecratus, an prophanus. i. procul a phano. i. templo, & ita nō ſacer, quia locus ſacer fere phanum habere ſolet adiunctum. Et vtrum fuerit publicus an priuatus. i. non publicus, ſed alicuius proprius. Et quæritur, cuiuſmodi loci attingunt. ſ. illum locum. i. qui ſint loci affines, aut cōtermini, ſeu vicini, vbi ſcies ponit etiam pro ſpacijs terræ dici hos locos, vt attinet. i. deuenere locos, &c. Num. i. nunquid is qui eſt paſtus. i. cædem, aut vitium, aut ſimilem iniuriam, poſſit eſſe perſpectus .i. perfecte viſus, & exauditus .i. manifeſte auditus. (Non enim exaudire eſt de vi verbi idem quod auſcultari.) Nos non grauaremur perſcribere, id eſt ad finem, & plene ſcribere, quid horum conueniat reo, & quid conueniat accuſatori, niſi quiuis .i. quilibet poſſet iudicare facile .i. faciliter quid huic, & quid illi conueniat, cauſa poſita. i. conſtituta, quia res ipſa id docet. Enim pro quia, initia inuentionis debent proficiſci. i. oriri, & deduci ab arte. i. ex preceptis rhetoricæ artis, ſed ſupp. exercitatio .i. praxis, comparabit. i. acquiret facile cetera. ſ. quæ ſequuntur tempus. Poſtquam oſtendit quæ reſpiciunt locum idoneum docet, quæ reſpiciant tempus opportunum dicens. Tempus. ſ. an fuerit idoneum, quæritur. i. inquiritur ita, qua parte anni dicatur eſſe factum, qua hora. i. qua parte diei dicatur eſſe factum. An ſupp. dicatur eſſe factum noctu, an interdiu. (Vbi ſcies quod noctu, & interdiu aduerbia ſunt, noctu pro tempore nocturno, interdiu pro tempore diurno, quaſi inter diem, ſeu diei partes. Nocte autem, & die nomina ſunt) qua die ſupple dicatur eſſe factum, & quota hora noctis, & eiuſmodi temporibus ſupple quæritur. Alij legunt, & cuiuſmodi temporibus. i. dicatur factum eſſe. Tertio agit de ſpatio idoneo dicens. Spatium. ſ. idoneum conſiderabitur ita, ne pro an, ſpatium fuerit ſatis longum ad tranſigendum. i. penitus peragendam eam rem. ſ. de qualis eſt, Et ne pro an, ipſe ſcierit. i. nouerit ſatis ſpatij futurum ad id perficiendum. Nam refert. i. intereſt parui, ſatis ſpatij fuiſſe ad id perficiendum, ſi id non potuerit ante ſciri, & prouideri poteſt ratione .i. conſideratione, & diſcurſu rationis: Quarto agit de occaſione dicens. Occaſio quæritur: ne pro an, fuerit idonea ad rem adoriendam .i. inuadendam per inſidias (vbi adorior oſtendit verbum commune eſſe) an alia. ſ. occaſio, fuerit melior quæ. ſ. occaſio, magis idonea, aut ſit præterita, aut non expectata. Quinto deducit ſpem dicens. Spectabitur hoc modo quæ fuerit ſpes perficiendi hæc. ſ. quæ dicta dicantur, ſi ſupp. ea ſigna quæ ſupradicta ſunt concurrerint. Si præterea vires, pecunia, conſilium, ſcientia, apparatio videbitur fuiſſe ex altera parte, & imbecillitas inopia ſtultitia, imprudentia, & inapparatio demonſtrabitur fuiſſe ex altera parte. Item ſpectabitur, quæ ſpes fuerit, ſi demonſtrabitur, quare potuerit ſcire, verum fuerit diffidendum an confidendum. Sexto, & vltimo loco declarat quando ſpes cælandi dicetur idonea, dicens. Quæritur. i. inquiritur, quę ſpes cælandi. ſ. facinus fuerit. ſ. facienti ex conſcijs, ex arbitris. i. ijs qui negocio interfuerunt, ex auditoribus liberis, aut ſeruis, aut vtriſque. ſ. tam liberis quam ſeruis, id eſt ſeruilis conditionibus hominibus.

DE ARGVMENTO.

ARGVMENTVM eſt, per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma ſuſpicione. Id diuiditur in tempora tria, præteritum, inſtans, conſequens. In preterito tempore oportet conſiderare vbi fuerit, vbi viſus ſit, qui cum viſus ſit, num quid apparârit, num quem conuenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de conſcijs, de adiutoribus, de adiumentis, num quo in loco præter conſuetudinem fuerit, aut alieno tempore. In inſtanti tempore quæritur, num viſus ſit cum faciebat, num qui ſtrepitus, clamor, crepitus exauditus ſit, aut denique num quid aliquo ſenſu perceptum ſit, aſpectu, auditu, tactu, odoratu, guſtatu. nam quiuis horum poteſt conflare ſuſpicionem. In conſequenti tempore ſpectabitur, num quid re tranſacta relictum ſit, quod indicet aut factum eſſe maleficium, aut à quo ſit factū. Factum eſſe, hoc modo: Si tumore aut liuore decoloratum eſt corpus mortui, ſignificat eum veneno necatum. A quo factum ſit, hoc modo: ſi telum, ſi veſtimentum, ſi quid eiuſmodi relictum ſit, aut ſi veſtigium rei fuerit, aut ſi cruor in veſtimentis, aut ſi in eo loco cōprehenſus aut viſus ſit tranſacto negocio, quo in loco res geſta dicatur.

CAPIDVRVS.

ARGVMENTVM eſt, per quod res coarguitur) Coarguitur. i. oſtenditur. Arguere. n. veteres oſtendere, vnde argumentum, præmonſtrationem futurarum rerum, & illarum quæ non videntur ſignificat. [Certioribus argumentis) Nunc proprie ſumit argumentum, quod rei dubiæ facit fidem unde magis firma ſuſpicione, inquit. [Qui cū viſus ſit) Per anaſtrophē, quo cum, & quibus, cum, ſicut mecum, tecum, ſecum dicitur. [Num quid apparârit) Non enim fruſtra videri debet factus apparatus. [Num quem habuerit de conſcijs) Nam quibus cum viſus eſt. aliquem de his habuerit, qui ei fuere conſcij. [De adiumentis) De his rebus quas ſibi adiumento fore arbitrabatur. [Num quo in loco). ſ. in quo ſuſpectus erat. [Aut alieno tēpore) Nunquid noctu, quod in die fieri poſſe commodius videbatur. [Num qui ſtrepitus) Nullum ex ijs verbum redundat, non enim eſt in idem ſtrepitus, & crepitus eſt ſi quidem crepitus, ſonitus violentus, à quo increpo venit, quod eſt eruptione vocis, & immani ſonitu reprehendo. Perſius:

Si increpui ceſſas nugator, ſeruitium acre
Te nihil impellit.

Cymbala, tympanaque, tubæ, cornua, & ſimilia, crepant, & crepitant. vnde, & crepitus, ventris turpis ſonus nominatur. Plautus Curculione: Ex vnoquoque eorum eijciam crepitum polentarum. Hinc etiam crepitaculum. Strepitus proprie ſonus eſt pedum ambulantis. Ponitur tamen aliqñ pro ſonitu. vt Perſius:

Atque

Atque merem ſtrepitum fidis intendiſſe Latinæ.
Et pro pompa diuitum, à multorum commitantium pedum ſonitu. Iuuen.
Et ſtrepitu maioris viuere cenſus.
Fremitus eſt, indignantis animalis ſtridor. Iuuen.
In caueam magno fremitu leo tollet alumnum.
Vel inter ſe corrixantium quaſi clamor. Virg.
Quo triſtis Erinnys.
Quo fremitus vocat, & ſublatus ad æthera clamor.
Fragor duorum eſt, aut plurium, colliſorum inter ſe corporum excuſſus ſonitus, à frangendo dictus. Lucret.
Perflant, dant ſonitum frondes, ramiq́; fragorem.
Sonus, qui è fidibus elicitur: Sonus, quaſi tinnitus quidam longior. Lucret.
Sollicita porro, pluuiaq́; ſonoribus aures.
Sonites, eſt aër quoquo modo verberatus, quem aures mente Perculſa ſuſpiciant. Lucret.
Nec mirum cum plena animæ veſicula parua,
Sæpe ita dat paruum ſonitum diſploſa repente
Eſt etiam ratio, cum venti nubila perflant.
Vt ſonitum faciant. Virg.
Concurrunt æthere in alto
Fit ſonitus. Idem alibi:
Clareſcunt ſonitus armorumq́; ingruit horror.
Stridor, vis quædam acrior eſt, & quaſi ſibilans colliſio. Iuuen.
Qui ſuadet iuueni lætus ſtridore catinæ.
[Nam quid horum ſenſuum poteſt conflare ſuſpicionem) Conflare. i. conficere, aliter conflare. i. metallum quoduis in aliam q̄ ſit formam redigere. Virg.
Et curuæ rigidum falces conflantur in enſem.
Et conflaui æs alienum dicimus. i. contraxi, idemq́. eſt quod, ſum debitor factus alienæ pecuniæ ſicut diſſoluo æs alienum, idē eſt quod æs alienum reſtituo, & exoluo quibus debeo [Poteſt conflare ſuſpicionem) Quia quidquid ſenſu aliquo perceptum fuerit, facti facinoris habebit ſuſpicionem [Num quid re tranſacta relictum ſit.) Si forte transferendum aliquid aut exciderit imprudenti aut ſit is oblitus, vnde manifeſto deprehendatur in crimine, aut ſi quid etiam viſum, per quod quæ præterierint iudicari poſſint. [Aut ſi veſtigium rei fuerit) Pedis ſignum, vt illo acceſſiſſe manifeſto aliquis deprehendatur. [Quo in loco res geſta dicatur) Vt num quid ex eo loco aliquid eligi queat, quo magis feciſſe argui poſſit.

LONG. ARgumentum eſt) Oportet hic argumentum intelligere pro ſtatus ratione quæ eſt coniecturalis alioqui ſemper eſt certa probatio. Nam quiuis horum ſenſus poteſt conflare ſuſpicionem) Recte autem ſcolaſtici rhetores dixerunt, guſtus ſenſum nunquam incidere poſſe in inſtanti, niſi ac clamationibus vt cæci, & veneni.

ASC. ARgm̄ eſt, per quod, &c.) Proſequitur quartam partem conſtitutionis coniecturalis dicens. Argm̄ eſt, per quod res coarguitur. i. comprobatur. Nam arguere ſignificat ratione quandā probare, vt Aen 4. Degeneres animos timor arguit, ideo coarguere eſt comprobare argumentis. i. medijs probatiuis certioribus. ſ. q̄ ſint cetera, aut multum certis, & ſuſpicione magis firma q̄ in ceteris temporibus. I. ſ. argm̄, diuiditur in tria tpa, to præteritum, in inſtans. i. tempus præſens, aut nūc, aut tūc cum res dicetur geſta, aut geri, aut gerenda, & in tpſ, pōs ſ rem geſtam. i. quod poſt eius actionem ſecutum eſt. Oportet conſiderare in tpe præterito vbi fuerit. ſ. accuſatus, aut defendendus, vbi ſit viſus, quia non ſatis eſt ſcire ab eo vbi fuerit, niſi ſit illic viſus, quia non poſſit, aut pro eo, aut citra eum ſi negauerit probari: quo cum. i. cum quo ſit viſus. Nunquid. i. nonne aliquid apparauerit. Num. i. ante, conuenerit. i. aggreſſus ſit colloquendi gratia, quem. i. aliquem. Num. i. an ne dixerit quid. i. aliquid. Num. i. an ne habuerit ſ. ſ cum, quem. i. aliquem de conſcijs. ſ. ſceleris cōmiſſi, de auditoribus de adiumentis. Num. i. an ne ferent in loco q̄d. i. aliquid, præter conſuetudinem, quia perpetraturi aliquod facinus egregium ſolēt immutare mores, & agitato ſpiritu ferri, aut nunquid fecerit tpe alieno. i. non ſuo ſed importuno. Quæritur. ſ. a cauſidicis in tpe inſtanti. Num. i. an ne ſit viſus: tum. i. tunc, cum. i. quando faciebat. Nunquid ſtrepitus. ſ. pedum, clamor. ſ. oris, crepitus. ſ. armorum, aut aliorum corporum inanimorum, ſit exauditus. i. manifeſte auditus, aut denique quæretur. Num perceptū ſit aliquo ſenſu, vtpote, aſpectu, auditu, tactu, odore, guſtatu. Nam quiuis. i. quilibet horum ſenſuum, poteſt conflare ſuſpicionem. Spectabitur. i. ſpectare oportebit in tpe conſequenti. ſ. rē perpetratam, & ita non eſſet in tpe quod eſt futurum, ſed quod tunc erat futurum. Num. i. an, ne quid. i. aliquid quod iudicet, aut factum eſſe maleficium, aut a quo ſit factum ſit relictum. ſ. ab incauto maleficio, re tranſacta. i. poſtquam rem tranſegerat. Factū eſſe indicet, aut inquiratur hoc modo. Si corpus mortui eſt decoloratum tumore. i. inflatione, aut liuore. i. plumbeo colore, tunc enim ſignificat eum. ſ. q mortuus eſt necatum veneno. A quo factum ſit inquiratur hoc modo, aut prodet reum hoc modo. Si telum vt ſica, aut mucro, aut alia inuaſiua arma, ſi veſtimētum. ſ. capitis, aut quod facile reijci poteſt, & ſi quid eiuſmodi ſit relictum in loco cædis, aut ſi veſtigium fuerit repertum. ſ. in loco cædis. Si cruor ſup. ſit relictus in veſtimentis. ſ. occiſoris. Nam de occiſo nihil refert cum certum ſit occiſus eſſe licet ignotum ſit abs quo. Si accuſatus ſit viſus, aut comprehenſus. i. captus in eo loco, negocio tranſacto. i. poſtquam facinus erat commiſſum in eo ſupp. loco in quo loco res dicitur geſta.

DE CONSECVTIONE.

CONSECVTIO eſt, cum quæritur, quæ ſigna nocentis, & innocentis conſequi ſoleant. Accuſator dicet, ſi poterit, aduerſarium, cum ad eū ventum ſit, erubuiſſet, expalluiſſe, titubaſſe, inconſtanter locutum eſſe, concidiſſe, pollicitum eſſe aliquid; quæ ſigna conſcientiæ ſunt. Si reus horum nihil fecerit, accuſator dicet, cum vſque adeo præmeditatum fuiſſe quid ſibi eſſet vſu venturum, vt confidentiſsime reſiſtens reſponderet: quæ ſigna confidentiæ, non innocentiæ ſint. Defenſor, ſi pertimuerit magnitudine periculi, non conſcientia peccati commotum eſſe dicet. Si non pertimuerit, fretum innocentia negabit eſſe commotum.

CAPIDVRVS.

CONSECVTIO eſt, cum quæritur, quæ ſigna nocentis, & innocentis conſequi ſoleant) Confingit ſibi Cic. verba, prout res quam nominaturus eſt, poſcit, velut hic conſequētia enim ſunt, cum quærimus præcentis ſigna, & quaſi impreſſa facti veſtigia, quæ quidem maximam ſuſpicionē mouent, & ſunt quaſi tacita criminum teſtimonia, q̄ facti crimē conſequantur. Cōſecutionem vocat aliter in libro de Oratore, cum quocunque, quod rem aliquam conſequatur, quærimus, ſi id ad rei alicuius attineat cognitionem, conſecutionem nominare formidauit, cum inquit. Neque res eſt vlla quæ non aut ad cognoſcendi, aut ad agendi vim rationemq́ efferatur. Nam aut ipſa cognitio rei ſcientiaq́ perquiſitur, vt virtus ſuam ne pp dignitatē, aut pp fructus aliquos expetatur, aut agēdi cōſilium exquiritur, vt ſit ne ſapienti capeſſenda Reſp. Cognitionis aūt tres modi, cōiectura, definitio, & vt ita dicam, conſecutio. Deinde ſubiungit. Conſecutio aūt tractatus, cum quidquam quod rem ſequatur, acquiritur, vt illud, ſit ne aliquando mentiri boni viri. Eadem pene igitur ratione hic conſecutionem dixit. nam cum quæ ſigna nocentes, & innocentes ſequantur, excutimus, id conſecutionē nominauit. [Accuſator dicet, ſi poterit. & quæ ſequuntur) Accuſatoris locos tractat conſecutionis. hoc. n. dicit, Accuſator apud iudices contra reum cauſam acturus dicet vt telum, vt veſtigium, vt cruor, vt deprehenſum aliquid quod ereptum ablatum ve videatur, vt reſponſum inconſtanter, vt hæſitatum, vt titubatum, & cum aliquo viſus, ex quo viſus, ex quo ſuſpicio oriatur, vt eo ipſo in loco viſus, in quo facinus peractum ſit, vt pallor, vt tremor ſcriptum aut obſignatum, aut depoſitum quippiam [Inconſtanter locutum eſſe) Vt quæ dixerit, non ſibi conueniat [Concidiſſe) Præ metu lapſum in terram dicat. [Si reus nihil horum fecerit, & cetera quæ ſequuntur) Hoc dicit, ſi nihil horum accuſator in reo poterit arguere, dicet ipſum premeditatum, quid futurum voluntati eſſet, ac confidentiſſime, locutum, vt innoxios videretur. [Si non pertimuerit). i. exhorruerit magnitudinem periculi, quod immineat, ſi noxius iudicetur [Fretum innocentia) Quod eſſet innocens, periculum non formidine dicet.

ASC. CO nſecutio) Declarat quintam partem quæ dicitur conſecutio quod ea conſiderat, quæ rem conſecuta dicantur, de qua dicit ſic. Conſecutio eſt cum quæritur.i.inquiritur,& ſcrutatur à cauſidico quæ ſigna nocentis.i.per quæ videatur quis nocens,& innocentis.i.per quæ videatur.ſ.innocens ſoleant conſequi.ſ factum aliquid. Accuſator dicet,ſi poterit.ſ.veri ſimiliter, & probabiliter dicere (aperto enim mendacio non eſt innitendum)vnde addit ſi poterit. quaſi non videaris poſſe,quod per honeſtatem facere nequeas aduerſarium erubuiſſe cum ventum ſit ad eum.ſ.aduerſarium id autem verecundię ſignum eſt,& expalluiſſe, quod formidinis eſt indicium, aut titubaſſe.i.in ſermone vacillaſſe, quod perplexi, & in ſcelere deprehenſi teſtimonium eſt locutum eſſe inconſtanter, hoc eſt nõ firmiter, nec cum fiducia, aut perpetuo tenore, ſed variaſſe verba , & ſententiam . Concidiſſe.ſ.in terrã præ timore,& eſſe pollicitum aliquid .ſ. ne comprehendatur , quæ omnia ſunt ſigna conſcientiæ ſ.conſciæ ſceleris . Si reus nihil horum fecerit , accuſator dicet eum fuiſſe vſque adeo præmeditatum quid eſſet ſibi futurum vſui.i.vtilitati ad ſcelus tegendum , vt ipſe reſiliens reſponderet confidentiſſime,quæ ſigna ſunt confidentiæ.i.malitioſe confidentis animi,& non innocentiæ . Defenſor ſi pertinuerit.i.multum,& eminenter timuiſſe viſus ſit: dicet.ſ.per defenſorem ſuum,ſe commotum eſſe non conſcientia peccati , ſed timore periculi, quia non omnis qui innocens eſt continuo abſoluitur . Si non pertinuerit , negabit ſe eſſe commotum.i.dicet ſe non fuiſſe commotum, fretum, id eſt munitum conſcientia .ſ. bona .

DE APPROBATIONE.

APprobatio eſt,qua vtimur ad extremũ confirmata ſuſpicione. Ea habet locos proprios atq; cões. Proprij ſunt ij,quibus niſi accuſator,nemo poteſt vti ; & ij, quibus niſi defenſor . Cões ſunt , qui alia in cauſa ab reo, alia ab accuſatore tractantur . In cauſa coniecturali proprius locus accuſatoris eſt, cum dicit malorum miſereri nõ oportere,& cum auget peccati atrocitatẽ. Defenſoris proprius locus eſt,cum miſericordiam captat, & cum accuſatorem calumniari criminatur . Cões loci ſunt, tum accuſatoris, tum defenſoris,à teſtibus,contra teſtes;à qõnibus,contra qõnes;ab argumentis,contra argumenta;à rumoribus,contra rumores. A teſtibus dicemus ſecundum auctoritatem,&vitam teſtium,& cõſtantiam teſtimoniorum.Contra teſtes,vitæ turpitudinem,teſtimoniorum inconſtantiam; ſi aut nõ fieri potuiſſe dicemus,aut non factum eſſe qđ dicant,aut ſcire illos non potuiſſe,aut cupide dicere, & argumentari . hæc,& ad improbationem,& approbationem teſtium pertinebunt. A qõnibus dicemus,cum demonſtrabimus,maiores,veri inueniendi cauſa,tormentis,& cruciatibus voluiſſe quæri,& ſummo dolore homines cogi,vt,quidquid ſciant,dicant.Et præterea cõfirmatior hæc erit diſputatio,ſi, quæ dicta erunt argumentãdo, iiſdem vijs,quibus oĩs coniectura tractatur, trahemus ad veriſimilem ſuſpicionẽ: idemq; hoc in teſtimonijs facere oportebit. Contra qõnes hoc modo dicemus: Primũ, maiores voluiſſe certis in rebus interponi qõnes,vt quæ vere dicerentur,ſeruari; quæ falſo in qõne pronunciarentur,refelli poſſent:hoc modo:Quo in loco quid poſitum ſit,& ſi quid eſſet ſimile,quod videri,aut aliquo ſimili ſigno percipi poſſet:deinde,dolori credi non oportere,ꝙ alius alio recentior ſit in dolore,ꝙ ingenioſior ad comminiſcendum,ꝙ deniq; ſæpe ſcire aut ſuſpicari poſſit, quid quæſitor velit audire: quod cum dixerit, intelligat ſibi finem doloris futurum. Hæc diſputatio comprobabitur , ſi refellemus quæ in quæſtionibus erunt dicta probabili argumentatione: idq; partibus coiecturæ,quas ante expoſuimus,facere oportebit. Ab argumentis,& ſignis,& ceteris locis , quibus augetur ſuſpicio , dicere hoc modo conuenit:Cum multa concurrant argumenta,&ſigna, quæ inter ſe conſentiant,rem perſpicuam, non ſuſpicioſam videri oportere . Item plus oportere ſignis,& argumentis credi, quàm teſtibus:hæc enim eo modo exponi.quo modo re vera ſunt geſta;teſtes corrumpi poſſe vel pretio,vel gratia,vel metu,vel ſimultate.Contra argumenta,& ſigna,&ceteras ſuſpiciones dicemus hoc modo,ſi demonſtrabimus nullam rem eſſe,quam non ſuſpicionibus quiuis poſsit criminari : deinde vnamquanque ſuſpicionem extenuabimus,& dabimus operam,vt oſtendamus, nihilo magis in nos eã, quàm in alium quẽpiam conuenire : indignum facinus eſſe, ſine teſtibus coniecturam,& ſuſpicionem firmamenti ſatis hr̃e.A rumoribus dicemus, ſi negabimus temere famam naſci ſolere, quin ſubſit aliquid : & ſi dicemus cauſam non fuiſſe,quare quiſpiam confingere,& comminiſceretur. Et præterea ſi ceteri falſi ſoleant eſſe,argumentabimur hunc eſſe verum.Contra rumores dicemus primum,ſi docebimus multos eſſe falſos rumores, & exemplis vtemur, de quibus falſa fama fuerit: & aut inimicos nr̃os, aut homines natura maleuolos, & maledicos confinxiſſe, dicemus: & aliq̃ aut fictam fabulam in aduerſarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore eſſe : aut verum rumorem proferemus, quis illis aliquid turpitudinis afferat:neq; tñ ei rumori nos fidem hr̃e dicemus , ideo ꝙ quiuis homo poſſit q̃uis turpem de quolibet rumorem proferre, & cõfictam fabulam diſsipare. Veruntñ ſi rumor vehementer probabilis eſſe videbitur , argumentando famæ fidem poterimus abrogare. Quòd, & diſficillima tractatu eſt conſtitutio coniecturalis,& in veris cauſis ſæpiſſime tractanda eſt , eo diligentius oẽs eius partes perſcrutati ſumus, vt ne paruula quidem titubatione aut offenſione impediremur, ſi ad hanc rõnem præceptionis, aſsiduitatem exercitationis accommodaremus . Nunc ad legitimæ conſtitutionis partes tranſeamus.

CAPIDVRVS.

AProbatio eſt, qua vtimur ad extremum cõfirmata ſuſpicione) Supra quomodo ſuſpicionem multifariam confirmare conueniat, docuit Cicer. nunc quoniam pacto iniecta in mentem audientium ſuſpicione approbare poſſimus,docet,quodque ſuſpicionem habitam probet, approbationem nominauit. (Et habet locos proprios atque communes) Locus, vt Cicero diffinit, ab Ariſtotele ſumens , ſedes eſt argumenti , Locorum qui in coniecturali conſtitutione tractantur , alij ſunt proprij,alij communes . Proprij ſunt,quibus niſi accuſator nemo vti poteſt.& in præceptis de Inuentione hos diſcernit locos, inquiens . Nunc exponemus in coniecturali conſtitutione, qui loci communes, ſuſpicionibus credi oportere, & non oportere, rumoribus credi oportere,& non oportere, teſtibus credi oportere,& non oportere,quæſtionibus credi oportere,& non oportere,vitam ante actuam ſpectari oportere,& non oportere, eiuſdem eſſe qui in illa re peccarit,& hoc quoque admiſiſſe, & nõ eſſe eiuſdem cauſæ : maxime ſpectari cauſam oportere , & non oportere, atque hi quidem, & ſi qui huiuſmodi ex proprio argumento communes loci naſcuntur,in contrarias partes deducuntur . Certus autem locus eſt accuſatoris , per quem auget facti atrocitatem, & alter, per quem negat,malorum miſereri oportere,defenſoris, per quem calũnia accuſatorum cum indignatione oſtẽditur,& per quem cum conqueſtione miſericordia captatur.

Hic

Hic, & ceteri loci omnes communes, ex iiſdem præceptis ſumũtur, quibus ceteræ argumẽtationes, ſed illæ tenuius, & ſubtilius, & acutius tractantur, in his autem grauius, & ornatius, & cum verbis, tum etiam ſententiis excellentibus. in illis enim finis eſt, vt id, quod dicitur, verum eſſe videatur, in his, tametſi hoc quoque videri oportet tamen finis eſt amplitudo. [In cauſa coniecturali proprius locus accuſatoris eſt, cum dicit malorum miſereri non oportere) Ideo proprius locus accuſatoris, quia in omni cauſa, ſolus eo, vti accuſator poteſt. Locus eſt, vbi locatum quid eſſe poteſt, vt nunc dicimus, collocatum. Ex hoc argumentorum ſedes, loci quoque dicti. nam ſicut in terra non omni generantur omnia, nec autem aut feram reperias vbique naſci aut morari, & piſcium quoque genera alia aliis gaudent locis. nec omnibus locis omnes arbores arbuſta aut herbæ naſcuntur, ita non omne argumentum vndique veniet, ideo non paſſim quærendum eſt. multus alioqui error eſſet, & in vehementi labore. quod enim in oratione ſcrutabimur, inuenire nõ poterimus, niſi cauſa cognita. At ſi ſciremus vbi quæque naſcantur, cum ad locum ventum erit, facile quod in eo eſt, videbimus. hic autem locus dupliciter accipitur, aut maxima dicitur propoſitio, quæ nullius indigeat probatione, aut, ab imparibus ſi imparia demas, q̃ reſtant ſunt paria, aut propoſitionis maxima differentia, vt, definitio, genus, ſpecies, drĩa, propriũ, & ſimilia, quæ alibi longe vberius tractauimus. Cum igitur omnia locus ſit argumenti ſedes, & argumentum fidem faciat eius quod in quæſtione poſitum eſt, ſi de quo quæritur approbare volumus, locos noſſe neceſſe eſt. Quæſtionum autem duo ſunt genera, alterum infinitum, definitum alterum. Definitum Græci ὑπόθεσιν, Cicero in cauſam, infinitum θέσιν, ille Cicero propoſitum nominauit. Infinitum genus quæſtionis eſt ſine vllo perſonarum, temporum, locorum, & ſimilium complexu. Definitiuum autem eſt è diuerſo, perſonarum, locorum, & eiuſdem generis aliorum complexu. Infiniti generis quæſtionis loci ab Ariſtotele, à Theophraſto, à Themiſtio, & à Cicerone in Topicis latiſſime explicati ſunt, ſicut, & à ceteris è philoſophia. at definiti generis quæſtionis, loci a Rhetoricis. Sũt enim oratorum proprii. hos Græci περιστάσεις, noſtri circumſtantias nominarunt. Hi autem in proprios, & cõmunes diuiduntur locos, qui cuiuſcunq; ſint conſtitutionis, infinitæ q̃onis quæ theſis nominatur, ſubiiciuntur locis, qui q̃m pacto inter ſe differãt, vnius exemplo aperiamus. In cauſa coniecturali, inquit Cicero, prius locus accuſatoris eſt, cum dicit malorum miſereri non oportere. Hic locus ab infinitæ q̃onis loco, qui à contrariis ducitur, profluit. Miſereri enim oportere, & non miſereri oportere, inter ſe contraria ſunt. Diſtant autem, qui tantum in cauſa adhibentur, à theticis, hoc eſt, & indefinitis, quod thetici hñt ex vtraque parte tractatus, & in contrarium ſuggerunt nobis argumenta hi autem vnius tantummodo partis ſunt, & aut indignationẽ ſolam, aut ſolam exprimunt conqueſtionem, vel id genus aliud. Quod autem dicit, malorum miſereri nõ oportere, ſine complexu perſonarum eſt, id ita eſſe neceſſe eſt. Non enim aliter locus eſt. niſi generaliter enuncietur, vnde multa profluere argumenta poſſint. ſed eo inde perſonam in approbatione complectimur, vt ſi dicas: Malorum miſereri non oportet, Verrem malum eſſe hominem iam oſtendimus, quid ergo eum damnare dubitatis? Deinde ſubiungit, & cum auget peccati atrocitatem, hoc enim di ſtatu a theticis, hoc eſt, philoſophicis, argumentationibus, quod hic ſola veritas quæritur. In cauſa autem licet veritas aſſeratur, tamen quod eſt illorum proprium, rei prolatę amplitudo captanda eſt. [Cum miſericordiam captat) Hoc eſt, cum dicit vnumquenque hominem alii miſericordiam eſſe oportere. [Cum accuſatorem criminatur) Iucuiat. [Calumniari) Quod calumnietur, callide ea quæ dicat inuenerit nam calleo, omni aſtu aliquid inuenio, eſt calui callitum, vnde calumnia, Albino teſte. [Communes loci ſunt, tum accuſatoris, tum defenſoris) Et ob id communes dicuntur loci, quod tam defenſori quam accuſatori conueniant. [A teſtibus, contra teſtes) Supra ſuſpicionum captandarum rationes Cicero aperuit, quæ ſi velimus rectè intueri loco thetico ſubiiciuntur, qui ab adiunctis à Cicerone in Topicis nominantur, ſicut à teſtibus, contra teſtes, & quæ ſequuntur. Ex his eſſe quos aſſumi extrinſecus idem dixit, quod non loquit, ab argumentis contra argumenta ſupra abunde docuimus, ea ſigna potius quam argumẽta nominari debuiſſe. [A teſtibus dicemus, ſecũdum auctoritatẽ) A loco communi teſtium dicemus, ſi auctoritatẽ eius adhibendam oſtenderimus, vt pro Archia, Ipſe ad eſt vir ſumma auctoritate, & religione ac fide, M. Lucullus, q ſe non opinari, ſed ſcire, non audiuiſſe, ſed vidiſſe, nõ interfuiſſe, ſed egiſſe dicit. adſunt Heracleenſes legati, nobiliſſimi homines. [Et conſtantiam) Si non inter dicendum titubaſſe viſi ſunt. [Aut cupide dicere) Quod vellent. [Factum eſſe) Non vt fuerit dicant, & argumentationibus vtantur calumnioſis. [Hæc, & ad improbationem) Contra teſtes. [Et probationem teſtium pertinebunt) Quæ à teſtibus dicta ſunt referri poſſe. [Inueniendi cauſa) Dicendi veri cauſa ab his, qui ſe id feciſſe, cuius accuſarentur, irent inficias. [Tormentis, & cruciatu) τὸ αὐτό, aut tormentis, & cruciatu, inſtrumentis ad cruciandum. nam, & bellica ſunt tormenta, vt machinę, baliſtæ, arietes, & ſimilia. [Confirmatior erit hæc diſputatio) Hoc eſt, indubitatius erit, quod in controuerſia poſitum confirmabitur, aut refelletur. [Eiſdem viis quibus omnis coniectura tractatur) Hoc eſt eodem modo, quo ſupra diximus, ſuſpicionem aliquam poſſe ſuſcitari. [Id in teſtimoniis fieri oportebit) Vt ea aut probemus, aut improbemus, vt aliqua cauſa antecedente, quod habuerit odio quem accuſet, cum ipſo teſte, ſi titubet cum dicat, quòd poſt rem ſequatur, qđ ſibi perueniturum aliquod eſt hoc ſperet emolumentum, & ſimilia. [Contra quæſtiones) Contra id, quod per ſuſpiciones, an ſit verum, quæritur: [Certis in rebus) De quibus, an eſſent facta, nulla dubitatio poſſit oriri, vt ſi mortuum fuiſſet conſtitiſſet aliquem, & ſuſpicio haberetur, quod ſigna eſſent in corpore veneni dati non ſtatim torſiſſent eum qui ſuſpectus habitus eſſet, potius quam diligentius vidiſſent, an vrenum datum eſſet. item, non qui ſuſpectus habitus eſſet, ſed qui certo dediſſe venenum ſciretur torqueretur autem, quod id ſe feciſſe diffiteretur. Hæc contra quæſtiones dicet defenſor. [Quæ vere dicerentur) Tam ab accuſatore quam defenſore. [Quæ falſo in quæſtione pronunciarentur) Aut quæ inſimulaſſet accuſator, aut reus falſo inficiaretur. [Quo in loco quid poſitum ſit) Vt ſi cruentus inuentus ſit gladius, aut quiduis aliud eius ſuſpicionis arguatur alicuius manifeſto occiſi, vel quiduis ſimile. [Dolori credi non oportere) Si quid ſit reus per tormenta faſſus. [Alius alio recentior in dolore) Ad ſufferendos dolores vegetior viridiorque. [Ingenioſior ad comminiſcendum). i. ad fingendum, cuius præteritum, commentus ſum. vnde commenta, figmenta. eſt autem proprie comminiſcor, mẽte voluo, ac per hoc recordor aliquando ſignificat, vt apud Plautum in Amph. fac ſis commentus. Inde à commentor cõmentarii dicti, in quibus aliqua breuius, quam vt narrari potuerunt, continentur, & aliquorum librorum interpretamenta, commentarios, & commenta nominamus. ſicut in vſu clarorum auctorum inuenimus. [Ad comminiſcẽdum) Quod denique ſcire aut ſuſpicari poſſit. ſenſus eſt. Dicet defenſor, ideo reũ, qui inſimuletur, accuſatori faſſum ex ordine omnia, quod putauerit quæſitorem hæc ab eo ſcire cupiuiſſe, & in hac re multa finxiſſe, quo protinus cruciatibus exolueretur. [Quæ in quæſtionibus ſunt dicta) Quænam confeſſus fuerit, dum ab eo quæritur, reus. [Idq. partibus coniecturæ) Quæ tribus diſtinguitur tẽporibus, aut certe, quæ in ſex partes ſupra diuiſa eſt, quorũ ſi ſingula contemplabimur, multa quæ nobis ſuffragabuntur inueniemus. [Plus oportere ſignis, & argumẽtis credi quam teſtibus) Plus, inquiet accuſator, ſi teſtes eius ſententię aduerſabuntur, & ſignis & argumentis eſſe credendum, quam teſtibus modo ſigna, & argumenta referre ſibi conferentia poſſit. [Quam in alium quẽpiam conuenire) Dicet defenſor. quę protulerit ſigna, & argumenta accuſator, tam poſſunt in alio quouis, quam in hoc quem accuſat inueniri. [Indignum facinus) Factum deteſtabile eſſe. [Siue teſtibus coniecturam, & ſuſpicionem firmamenti ſatis habere) Subaudiendum, quenq́ credere. Vt ſit ordo. Indignum facinus eſſe dicet defenſor. quenquam credere coniecturam, & ſuſpiciones ſine teſtibus habere ſatis firmamenti. [Ita temere) Sine cauſa. [Quin ſubſit aliquid) Vt ſi quod dicitur, etiam verum ſit, aliqd in ſubeſſe negari minime queat. [Confingeret) Apud alios. [Et comminiſceretur) Intra ſe. prius vero confingeret protulit, quod prius rem non confictam intueamur, deinde intra ſe qui cõfinxerit ea meditatur. [Hunc verum eſſe) Subaudi, rumorẽ. [Et exemplis vtemur de quibus falſa fama fuerit) Quæ infinita ſunt. oſtendet igitur, ſe non ſolum fuiſſe. de quo rumor falſus ſit per aliquos ſuſcitatus maleuolus ac inuidos, ſed pleroſque id ẽt fuiſſe paſſos. [Et aliq̃ fictam fabulam afferemus, quam dicemus omnibus in ore eſſe) Hoc dicit, notiſſimum aliquod exemplum, ſiue fabula, ſiue hiſtoria ſit, quæ in aduerſariorum opprobrium ventura ſit, velut illud apud Apuleium. Verum enimuero, & coruus, & pſitacus, nihil aliud quam quod didicerunt pronunciant, ſi conuitia docueris, conuitiabitur, diebus ac noctibus perſtrepens maledictis, hoc illi carmen eſt, hanc putat concionem, vbi omnia quæ didicit maledicta percenſuit. Denuo repetit eandem cantilenam, ſi carere conuitio velis, lingua excidenda eſt, aut quamprimum

mum in ſiluas ſuas remittendus eſt. Poterit ergo hoc in aduerſarios dicere, aſſuetos quidem eo modo ad maledicendum eſſe, vt laudatum iri tunc demum ſe arbitrentur, cum in quenquam quę libet continxerint. & hanc malorum hominum naturam eſſe, vt in quem vis etiam optimum dicant. Fictam ergo fabulam, ſermonem quem ſibi ipſe confingerit. ſic Iuuen. Ie noua, nec triſtis, per cunctas fabula cœnas. i. ſermo. Aut certe fictam ab alijs, quoniam ſequitur, Quam dicemus omnibus in ore eſſe, vt fabulam intelligere poſſimus, quæ olim ab aliquo iam poëta ficta ſit, eamque ad quoquo modo eludendos aduerſarios proferemus. [Conficta m fabulam diſſipare) .i. fictum ſermonem diſſeminare. [Argumentando famæ fidem poterimus abrogare) Argumentando rationes quas poterimus afferendo. [Poterimus abrogare) Infirmare. [Fidem) Firmam perſuaſionem. [Famæ) Quæ de fama rei habita ſit, & eſt caſus datiuus.

LONG. Q Vid quæſitor velit audire) Quæſitor, qui in crimina inquirit, & in tormentis de maleficijs cognoſcit. Sic Virg. Quæſitor Minos vrnam mouet, [Quòd, & difficillima tractatu eſt conſtitutio coniecturalis) Tranſitio ad aliam conſtitutionem.

ASC. A Pprobatio, &c.) Proſequitur ſextam partem, quæ dr̃ probatio, ea aũt vltima declaratur, quia vltima viſa eſt, de qua dicit hic. Approbatio eſt qua vtimur ad extremũ, ſuſpicione confirmata. i. corroborata, hoc eſt poſtquam ſuſpicio validioribus argumentis ſtabilita eſt. Et. ſ. approbatio habet locos proprios, atque communes. i. habet ſedes argumentationum duplices, proprias, & communes. Proprij. ſ. loci, ſunt hi, quibus nemo poteſt vti niſi accuſatos, & hi quibus nemo põt vt niſi defenſor. hoc eſt qui aut ſoli accuſatori, aut ſoli defenſori congruũt, vt qui conueniunt accuſatori non ſubſeruiant defenſori nec contra. Cõmunes ſunt qui tractantur alia cauſa a reo, & alia ab accuſatore, & ita ab vtriſq; tractantur. Declarat autem primo locos proprios dicens. Locus proprius accuſatoris in cauſa coniecturali eſt. cum dicit non oportere miſereri malorum, & cum auget atrocitatem peccati. Locus proprius defenſoris eſt, cum .i. quando captat miſericordiam, & cum criminatur .i. pro crimine, & iniquitate accuſat, & contendit accuſatorem calumniari .i. calumnioſe agere potius ex ſimultate, & odio, quam ex rei veritate, aut iuſtitiæ amore, cum nimis auide facti atrocitatem augeat. Hi aũt loci ſunt proprij, quia nihil eſt tam alienum ab accuſatore quam miſericordiam captare, aut accuſandi auiditatem reprimere. Et contra nihil tam diſſidet a defenſore quam miſericordiam prohibere, aut facti atrocitatem exaggerare. Poſtquã autem deſcripſit, aut exemplis declarauit locos proprios declarat communes dicens. Loci communes tum accuſatoris, tum defenſoris .i. quibus tam accuſator quam defenſor vti põt, ſunt. ſ. primo a teſtibus. i. ſumpti ab accuſatore per confirmationem teſtium, & ſup. contra teſtes. i. per reprobationem teſtium, a defenſore. Secundo ſupp. ſunt a quæſtionibus. i. inquiſitionibus per torturas adductis per accuſatorem, & ſup. contra quæſtiones, improbatas videlicet a defenſore. Tertio ſunt ab argumenta ſ. accuſatoris, & contra argumenta per defenſorẽ. Quarta rumoribus adductis, & approbatis per accuſatorem, & contra rumores improbatos per defenſorem, vt de ſingulis declarat. [A teſtibus) Primo declarat locum communem a teſtibus dicens. Nos dicemus in loco communi a teſtibus, ſecundum auctoritatẽ, & vitam teſtium, & conſtantiam teſtimoniorum. Maxime. n. attendendum eſt, an teſtes cõſtanter affirmauerint ſine hęſitatione, aut variatione ſententiarum. Et dicemus pro defendendo in loco cõi, contra teſtes turpitudinẽ vitæ. ſ. eorum, in conſtantiam teſtimoniorum, & dicemus, aut non potuiſſe fieri quod dicant, aut non eſſe factum, aut illos non potuiſſe ſcire, vtpote cum illic non fuerint, ſed alibi niſi, aut dicemus eos dicere cupide. i. nimis affectanter, vt videantur non ad veritatis comprobationem, ſed ad odij ſui, aut ſimulatis occultæ exaturationem dicere. Tũc. n. teſti præcipua fides adhibetur, cum non plus quam interrogatus ſit dixerit, & id quaſi inuitus viſus ſit dicere, vt pp ſacramẽtum, ſeu iuramentum, quo aſtrictus eſt. verũ dicere quatenus ſciuerit. Et argumentari hæc. ſ. quæ dicta ſunt. i. adducere per accuſatorem integram teſtium vitam, & teſtimoniorum conſtantiam, & per defenſorem eorundẽ turpitudinem, aut nequitiam vitæ, & in conteſtando inconſtantiam, aut auiditatem, & propeeationem, pertinebunt ad improbationẽ teſtium. ſ. pro reo, & ad probationem teſtium pro accuſatore, vbi ordo mutatur. [A qõnibus) Deducit locum communem à quæſtionibus, & contra quæſtiones docens primo quæſtionibus .i. inquiſitionibus veritatis per tormẽta, ſeu torturam vti poſſe, cum a maioribus ſint inſtitutæ: deinde non ſemper, neq; in omni criminatione vtendum eſſe, nam graphice accuſantis, & defendẽtis partes perſcribit dicens. Nos dicemus a quæſtionibus. i. inquiſitionibus factis per torturam, cum demõſtrantibus maiores noſtros. i. pro genitores, & qui nos in reip. adminiſtratione anteceſſerunt voluiſſe quæri. i. inquiri, & qõnem fieri, tormentis, & cruciatu, cauſa veri inueniendi. i. vt verũ inueniatur, & dicemus eos voluiſſe, homines cogi ſummo dolore, vt dicant, quidq d ſciant, & præterea hæc diſputatio erit confirmatior. i. magis cõfirmata, & ſtabilita, ſi nos trahemus ea quæ dicta erunt. ſ. tortis, & cruciatis, ad ſuſpicionem veriſilem argumentando iiſdem vijs. i. rationibus, & medijs quibus ois coniectura tractantur. i. agitur, & diſputatur, & oportebit, hoc idẽ facere in teſtimonijs. i. trahere omnia ad veriſimilem ſuſpicionem, iuuando videlicet fidem quam ipſi teſtificando fecerint veriſimili coniectura. Contra qõoes. docet quid defenſor contra quæſtiones faciet dicens. Nos. ſ. defendentes, dicemus contra quæſtiones .i. inquiſitiones factas, aut fieri petitas ab aduerſario per tormenta, aut rei, aut ſeruorum eius, hoc modo. ſ. ſequenti. Primum ſupp. dicemus maiores noſtros noluiſſe quæſtiones interponi. ſ. ad veri inquiſitionem niſi in certis rebus, de quibus alij commentarij ſatis diſputat, & ipſe ſubdens, cum. ſ. ea quæ dicerentur vere poſſent ſciri. i. aperte cognoſci per quæſtionem, & ea quæ pronunciarentur falſo, i. mẽdaciter in quæſtione. i. in tormenti, poſſent refelli. i. redargui, & reprobari, hoc modo vt. ſ. per quæſtionem ſciatur, in quo loco ſit quid. i. aliquid poſitum, vt ſi illi inueniatur aut res ſublata, aut inſtrumentum ſedis, tunc confeſſioni credatur, & ſi quid eſſet ſimile, quod poſſit videri, aut percipi aliquo ſigno ſimili. Deinde ſupp. dicemus non oportere credi dolori. i. conceſſioni factæ per dolorem, & cruciatum, quia alius ſit in dolore. ſ. deferẽdo recentior, & ita firmior alio. i. quam alius, & quod alius ſit ingenioſior ad comminiſcendum. i. fingendum animo, & excogitandum aliquid quo euadat, quod denique is qui eſt in tormentis & quæſtione, poſſit ſcire. ſ. certo, aut ſuſpicari quid quæſitor. i. faciens quæſtionem velit audire, quod cum. i. poſtquam dixerit, intelligat finem dolorum futurum ſibi. Hæc diſputatio. ſ. ↄtra quæſtiones, comprobabitur. i. probabilior fiet, ſi refellemus argumentatione probabili ea quæ dicta erunt in quæſtionibus. Idq. id eſt & id, & oportebit facere id. ſ. refellere quæ in quæſtione dicta erunt argumentatione ne probabili partibus coniecturæ, quas exposuimus ante .i. quas prius docuimus ad veriſimilitudinem faciendam ſeruandas. [Ab argumentis) Proſequitur locum communem ab argumentis dicens. Conuenit dicere ab argumentis & ſignis, & ceteris locis quibus ſuſpicio augetur, hoc modo, hoc eſt dicemus ſic. Cum multa argumenta. i. media ad probandum, & ſigna videlicet euidentia, quæ conſentiant inter ſe. i. quæ nullam diſcrepantiam habeat. concurrant. ſ. ad approbationem, oportet rem videri. i. apparere perſpicuam. i. ita claram, & euidentem, vt veritas quaſi per medium eius videri poſſit, non ſuſpicioſam. i. de qua tantum coniectura, aut ſuſpicio dicatur haberi, Item ſupple dicemus oportere plus credi ſignis, & argumentis quam teſtibus, enim pro quia, dicemus ſupp. hęc. ſ. argumenta & ſigna, & exponi. i. obijci conſpectui, & declarari eo modo quomodo geſta ſunt reuera, teſtes autem poſſe corrumpi, vel precio ſi ſint auari, vel gratia. ſ. ſint affines, aut conſanguinei, aut familiares, vel metu, ſi pars aduerſa ſit potẽs aut conſcia criminis, vel ſimultate. i. occulto odio, & latente inuidia alterius partis. Et nos dicemus contra argumenta & ſigna, & ceteras ſuſpiciones, hoc modo. Si demonſtrabimus nullam rem eſſe quàm quiuis. i. quilibet non poſſit criminari. inculpare ſuſpicionibus. i. per ſuſpiciones. Deinde .i. poſt generalem extenuationem, extenuabimus vnamquanque ſuſpicionem, & dabimus operam .i. adnitemur, vt oſtendamus eam. ſ. ſuſpicionem, quæ ab aduerſario allata ſint, nihilo .i. in nullo conuenire .i. conuenienter afferri magis, in .i. contra nos, quam in quempiam. i. quemlibet, aut quemcunque alium, & ſup. dicemus, coniecturam, & ſuſpicionem habere ſatis firmamenti. i. corroboramenti ad perſuadendum ſine teſtibus. i. cum nulli adſint teſtes, eſſe facinus indignum. i. bona rep. aũt bonis iudicibus, aut indignandum, & deteſtandum ac improbandũ, cum ſuſpiciones, & ſigna atque id genus argumenta multis modis fallant, nih[illegible] q. ſit indignius quam innocentes damnari. A rumoribus. Declarat locum communem à rumoribus, & cõtra rumores dicens. Nos dicemus à rumoribus. i. ſumendo locum, & ſedem argumenti noſtri a rumoribus, ſi negabimus famam ſolere naſ[illegible] or ri, temere .i. abſque cauſa quin ſubſit aliquid. ſ. rei [illegible] ci. Quod communis fama diuulgat non omnino [illegible] deperdi [illegible] Et iam dicemus à rumoribus ſi dicemus [illegible] fuiſſe cauſam [illegible] quare quiſpiam confingeret, & comminiſceretur

talem

talem.ſ.de aliquo infamiam, & præterea ſi.i.tamen ſi ceteri.ſ.rumores ſoleant eſſe falſi.i.deceptorij, & non veri,nos argumentabimur hunc eſſe verum. Et contrario non dicemus contra rumores, primum ti docebimus.ſ.rationibus multos rumores eſſe falſos, & vtemur exemplis de quibus fama fuerit falſa, & dicemus aut inimicos nr̃os, aut homines maliuolos, & maledictos,nam .i.per naturam continxiſſe.ſ.talem rumorem,& aut afferemus in aduerſarios aliquam fabulam fictam.ſ.à nobis quam dicemus eſſe omnibus in ore,aut proferemus, verum rumorem qui afferat illis.ſ.aduerſarijs noſtris aliquid turpitudinis,& tamen dicemus nos non habere fidem ei rumori, ideo q̃ quiuis homo poſſit proferre,quemuis rumorem turpem.i.diffamatorium, de quolibet.ſ.homine, & poſſit diſſipare.i.ſpargere fabulam confictam. Verum tamen ſi rumor videbitur eſſe vehemẽter probabilis nos poterimus abrogare.i.auferre famæ fidem.i.credulitatem, argumentando.i.per argumentationem noſtram. Deinde epilogo, concludens hunc tractatum dicit. Eo q̃ conſtitutio coniecturalis eſt difficillima tractatu.i.ad tractandum:& eſt tractanda ſæpiſſime in veris cauſis:eo inquam.i. propterea perſcrutati ſumus .i. inquiſiuimus diligentius.i.multum diligenter, aut eo.i.tanto diligentius quo difficilior eſt,omnes partes eius ita vt ſupple conſtitutio coniecturalis ne quidem vlla.i.non etiam minima titubatione.i.vacillatione impediretur,aut ſi eſt legendũ impediremur ordo eſt. ita vt nos ne vlla quidem titubatione impediremur, ſi accommodaſſemus aſſiduitatem exercitationis ad hanc præceptionem. Nunc tranſeamus ad partem conſtitutionis legitimæ.

CONSTITVTIONIS LEGITIMAE PARTES.

CVm voluntas ſcriptoris cum ſcripto diſſidere videbitur,ſi à ſcripto dicemus,his locis vtemur ſecundum narrationem: Primum ſcriptoris collaudatione: Deinde ſcripti recitatione: Deinde percunctatione, ſcirent ne aduerſarij id ſcriptum fuiſſe in lege, aut in teſtamento, aut in ſtipulatione, aut in quolibet ſcripto, qđ ad eandem rem pertineat. Deinde collatione quid ſcriptum ſit,quid aduerſarij ſe feciſſe dicant, quid iudicẽ ſequi conueniat, vtrum id quod diligenter perſcriptum ſit, an id qđ acute ſit excogitatum. Deinde ea ſententia, quæ ab aduerſarijs ſit excogitata, & ſcripto attributa,contemnetur,& infirmabitur. Deinde quæretur,quid ei obfuerit,ſi id voluiſſet ſcribere,vt non potuerit perſcribere. Deinde à nobis ſentẽtia reperietur, & cauſa proferetur,quare id ſcriptor ſenſerit qđ perſcripſit:& demõſtrabitur,ſcriptum illud eſſe dilucide, br̃,commode,perfecte,certe cum rõne. Deinde exempla proferentur,quæ res,cum ab aduerſarijs ſententia, & voluntas afferretur, à ſcripto potius iudicatæ ſint. Deinde oſtendetur, q̃ periculoſum ſit à ſcripto recedere. Locus communis eſt contra eum, qui cum fateatur ſe contra id, quod legibus ſancitum eſt, aut teſtamento perſcriptum ſit feciſſe: tamen facti quærat defenſionem. A ſententia ſic dicemus: Primum laudabimus ſcriptoris commoditatem atq; breuitatem,q̃ tantum ſcripſerit,quod neceſſe fuerit; illud,qđ ſine ſcripto intelligi potuerit,non neceſſario ſcribendum putarit. Deinde dicemus calumniatoris eſſe officium,verba,& literas ſequi,negligere voluntatem. Deinde id, quod ſcriptum ſit,aut non poſſe fieri,aut non lege,nõ more,non natura, non æquo,& bono poſſe fieri: quæ omnia ſcriptorẽ voluiſſe quamrectiſſime fieri, nemo dubitet: at ea, quæ à nobis facta ſint, iuſtiſſime facta. Deinde contrariam ſententiã aut nullam eſſe,aut ſtultam,aut iniuſtam,aut non poſſe fieri,aut non conſtare cum ſuperioribus,& inferioribus ſentẽtijs,aut cum iure communi, aut cum alijs legibus communibus, aut cum rebus iudicatis diſſentire. Deinde exemplorũ à voluntate, & contra ſcriptum iudicatorum enumeratione vtemur. Deinde legum,& ſtipulationum breuiter exſcriptarum, in quibus intelligatur ſcriptorum voluntas. Locus communis contra eum,qui ſcriptum recitet, & ſcriptoris voluntatem non interpretetur.

CAPIDVRVS.

CVm voluntas ſcriptoris cum ſcripto diſſidere videbitur)Legitimam conſtitutionem in primo libro ita diuiſit,vt ſex ei tribuerit partes. quarum prima ſcriptum fuit,& ſententia. In hac igitur quibus vti poſſimus argumẽtis docet, deinceps in ordine cetera expoſiturus. Hoc ergo dicit, cũ voluntas ſcriptoris cum ſcripto non conuenire videbitur,ſi ſcriptum defendamus,alijs,alijs,ſi ſentẽtiam,vti debere videmur locis. [Secundum narrationem)Pro vt popoſcerit narratio. [His locis vtemur) Ex quibus pro ſcripto argumentationes eliciemus. Primum ſcriptoris collaudatione verba defendat, vt dicat ſcriptori neque ingenium, neque operam, neque vllam facultatem defuiſſe,quo minus aperte poſſet perſcribere id,quod cogitaret. non fuiſſe ei graue aut difficile eam cauſam excipere, quã aduerſarij proferant,ſi quidquam excipiendum putaſſet. conſueſſe eos qui lege ſcribant,exceptionibus vti. deinde vt leges recitentur, cum exceptionibus ſcriptæ, vt apud eundem legiſlatorem, num ſit aliqua exceptio. [Scriptores collaudatione) Laus eſt,quam ob bene geſta promeremur, laudatio vero, quæ verbis habetur alicuius. eſt tamen aliquando, vbi laus pro laudatione ponatur. [Deinde ſcripti recitatione) Quo vehementius, & ſignificantius quidquid interpretaturus eſt,dicere videatur. [Deinde percunctatione, ſcirent, ne aduerſarij id ſcriptum fuiſſe, in lege aut teſtamento,aut ſtipulatione, aut quolibet ſcripto, quod ad eam rem pertinebit) Deinde qui ſcriptum, inquit, defendet, percunctabitur, nunquid aduerſarij eam quam proferant ſententiam, quæ nuſquam ſcripta apparet in lege, legerint, aut teſtamento,aut ſtipulatione, aut in alio quocunque ſcripto, quod ad id negocium iudiciumque attineat. [Percunctatione) Et percontantum,inquit Donatus in Hecyra, & percunctatum ſcribitur.ſi percontatum à conto dicitur,quo nautæ innituntur ad loca nauibus opportuna,ſi vero percunctatum, ab eo quod a cunctis perquiratur,dicitur. Nonius Marcellus autem de doctorum virorum indagine: Percontari,inquit,diligenter inquirere. Et eſt proprietas verbi, quòd vada in fluminibus contis exquirant nautæ. Nec me præterit,ineruditos quoſdam grammatiſtas hæc differre inter ſe voluiſſe, cum per o,ante t,& cum u,ante ct, ſcriberetur,ſed nihil mihi cum illis. plana ſunt, Sciſcitur,rogo interrogo,percunctor,ſed ex his alia inter ſe nonnihil,alia nihil prorſus differre videntur. Nam rogo,interrogo,& ſciſcitor, inter ſe nihil differunt niſi dicamus ſciſcitari eſſe, vt ſciamus idẽ ſæpe potius exquirere quam interrogare, rogare verba nulla vel pauca anteceſſiſſe ſignificat, vt Plautus in Curculione, Rogant ſerui quo eam, dico me ire quo ſaturi ſolent. interrogo autem inter multa verba,ſciſcitor, & exquiro,vt apud Iuuen. Bene habet, nil plus interrogo,puſilla tamen hæc differentia eſt. Maior autem eſt multo inter percunctor,& interrogo differentia,vel quam voluit Quint.vt interrogare nos dicat ſciendi aliquid cauſa,& percunctari,arguendi. Quid enim tam commune,inquit,quam interrogare, vel percunctari? nam vtroque vtimur indifferenter. quorum cum alterum noſcendi,alterum, arguẽdi gratia videtur adhiberi. velut Auguſtinus in lib. quem de doctrina Chriſtiana inſcripſit qui ita reliquit: Inter percunctationem, & interrogationem hoc veteres intereſſe dixerunt,quòd ad percunctationem multa reſponderi poſſunt,ad interrogationem vero aut non,aut etiam pronunciabitur. Ergo ita vt poſt percunctationem, qua diximus,quis accuſabit aduerſus electos dei?illud quod ſequitur, ſono interrogantis enuncietur: Deus qui iuſtificat? vt tacite reſpondeatur,non,& iterum percunctemur,quis eſt qui condemnat? rurſusque inter rogemus, Chriſtus Ieſus qui mortuus eſt? magis adhuc qui reſurrexit? qui eſt in dextra Dei? qui interpellat pro nobis?vt vbique tacite reſpondeatur,non. Aut eum dicit Cicer. Deinde percunctatio ne ſcirent ne aduerſarij ita ſignificatio,

tio, quàm voluit in percunctor verbo eſſe Quintilianus, his magis conuenit. eſt tamen inuenire, vbi percunctor ad rerum attineat cognitorem. Horat.

Inter cuncta leges, & percunctabere doctos.

[Deinde collatione quid ſcriptum ſit) Id eſt, ſi aduerſarij ſcriptum aliquod proferent, conferatur, hoc eſt, comparetur illud & de quo controuerſia eſt. [Quid aduerſarij ſe feciſſe dicant) Sub audiendum, percunctemur, hoc eſt poſteaquam ſi protulerunt ſcriptum viderimus, exquiramus nunquid quod ſe feciſſe fatentur aduerſarij, eo ſcripto tollatur quod eſſe poterit, vt minime fiat. [Quid iudices ſequi conueniat, vtrum id quod diligenter præſcriptum ſit, an id quod accurate ſit excogitatum) Hoc dicit, qui defendit ſcriptum, quod accurate, inquiet, ſcriptum eſt a conditore legis, non oportet aliter quàm ſcriptum ſit interpretari, quod ſi accipiatur, nihil aliud erit quam legem tollere. Nihil.n. attinere dicat, cauſam ex lege cõſiderare. quippe quæ in lege ſcripta non ſit, ſi prout libuerit quiſque interpretabitur. quare iudices, ſicut ſcriptum eſt, iudicare debere. [Quæ ſit ſcripto attributa) Prout libido tulerit, non vt nos interpretabimur. [Aut non potuerit ſcribi) Quod contra fas, iuſtum, & æquum eſſet. Amentiam enim eſſe, ſi eius q peccarit potius quam legis ipſius verba cognoſcentur. [Scriptum illud eſſe dilucide) Aperte. [Breuiter) Non pluribus quam conueniret. [Commode) Vt vtilitatẽ communem omnium ſpectauerit. [Perfecte) Cui in ea ſententia nihil admodum deeſſet. [Cum ratione) Certa, non vt quiſque, pro ut libido tulerit, poſſit interpretari. [Deinde exempla proferentur) Subaudiẽdum earum rerum. [Quæ res) Ordo eſt, quæ ab ſcripto potius iudicatæ ſunt. [Cum ab aduerſarijs ſententia reddere tur, & voluntas afferretur. Senſus eſt, eadem quæ aduerſarij, cum ſententiam plerunque non verba ſpectanda eſſe dicerent exempla proferemus, ſed ipſis voluntatem, nobis verba ipſa id dicere videre aſſeremus. [Deinde oſtendetur) Hoc dicit ſi ex ingenio delinquentis inquiet, qui ſcriptum defendit, qui contra lege fecerit excuſatur, non ex lege peccandi cuilibet poteſtas vulgo dabitur. deinde adijciet, ex ipſis iudicibus iudicandi, & ceteris ciuibus viuendi rationes perturbatum iri, ſi ſemel à legibus receſſum eſt. nam, & iudices neq; quid ſequantur habituros, ſi ab eo quod ſcriptum ſi recedant, neque quo pacto alios improbare poſſit, quod contra legem iudicarint, & ceteros ciues quid agant ignoraturos, ex ſuo, quiſque conſilio, & ex ea ratione quę in mentem aut in libidinem venerit, non ex communi præſcripto ciuitatis vnã quamque rem adminiſtrabit. [Locus communis eſt, contra eum qui quod cum fateatur ſe contra id quod legibus ſancitum aut teſtamento præſcriptum ſit, feciſſe, tñ facti quærat defenſionem) Locus eius qui a ſcripto dicet, erit, inquit ipſe in ſecundo de Inuentione, leges ex ſe non eius qui contra commiſerit, vtilitate ſpectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Locus hic, inqr, ſcripto cõis erit, vt dicamr, feciſſe te contra id quod lege ſancitum eſt, & teſtamẽto præſcriptum fateris, & tñ facti huiuſmodi quæris defenſionem, at qui cõtra legis ſanctionem præſcriptum ue teſtamenti fecerit, puniendus eſt. igitur delicti pœnã te ſubire oportebit. Itaque ab hoc loco deducetur argũ. [Quod legibus ſancitum) Veteres grãmatici vna oẽs ſancio verbum ſanxi mittere præteritum, & ſupinum ſanctum, volunt, licet priſcæ linguæ ſecus protuliſſe auctores dicant. Sed mihi pace eruditiſſimorum virorum dicere liceat, cur non potius ſanciui dicemus, & ſancitum? cum Cic. Romanæ eloquentiæ auctor eminentiſſimus ita locutus ſit, ſicut, & multi alij, vt Pomponius ad Tranſeãt Sancierat, inquit, & in paſſiuo Caſſius Seuerus, Lege Sancitum eſt, atc. & Lucretius, quandoquidẽ ſancitum extat, quin, & ipſi iuriſconſulti ſancitum, appellationem non participium eſſe voluerunt. quippe qui a ſanguinibus herbis ſanctũ fluxiſſe dicãt, quas legati deferẽtes, ſe ſanctos.i. inuiolabiles eſſe facile oſtenderent. Non ego tamen ſaxi ſanctum dici negauerim, ſed mallem ipſum Ciceronem ſequi. [A ſententia ſi dicemus, primum laudabimus ſcriptoris commoditatem atque breuitatem) Commoditatem, quòd ita præſcripſit, ſic vt et vtilitate, & honeſtum iuſtumque eſſe videbatur. [Breuitatem) Vt non plura complexus ſit, quam opus eſſet. [Dicemus deinde calumniatoris eſſe officium verba, & literas ſequi, negligere voluntates) Dicemus illum non videri nobis habere quid dicat, qui verba, & notas elementorum ſequi malit, & ſententiam nihil pendere. Leges enim charas eſſe oportere, non pp literas, quæ tenues, & obſcuræ notæ ſint voluntatis, ſe pp earum rerum, quibus deſcribuntur, vtilitatem, & eorũ q ſcripſerint ſapientiam, & diligentiam, vt quid ſit lex deſcribat, quo videatur in ſentẽtijs, non in verbis conſiſtere, & iudex is videatur legi obtemperare, qui ſententiam eius, non qui ſcripturã ſequatur. Enim vero ſi voluntas tacitis nobis intelligi poſſet, verbis omnino non vteremur, quia non põt, verba reperta ſunt, non quæ impedirent, ſed quæ indicarent, voluntatẽ. [Deinde id quod ſcriptum ſit, aut non poſſe fieri) Subaudi aut his rõnibus quæ ſequuntur, aut quibuſcunque alijs. [Non lege) Quod de ea nulla ſit lex. [Non more) Quod id facere moris non ſit. [Non natura) Quod naturæ leges huic repugnent ſuiæ. [Non æquo, & bono poſſe fieri) Contra ſcriptum qui dicet, primum eum locum iudicet, per quem æquitas ſuæ cauſæ demonſtretur, & oſtendet quo animo, quo conſilio, qua cauſa fecerit. Dicit igitur, contra æquum, & bonum facturum, quicunque ſecus agerit. quæ omnis rectiſſime fieri, & ſanctiſſime a ſcriptore legis, oẽs affirmabunt. Aut non poſſe fieri. Si æquum bonumq́. velimus inſpicere. [Aut non conſtare) Quippe quod ſententijs illis repugnet: Aut cum iure cõi. quo oẽs vtuntur populi. [Aut cum alijs legibus) Differunt leges, & iura, quod leges ſunt aut principis, aut liberi populi, quæ a rege conduntur, alterius conſenſum non requirunt, quæ ad populũ feruntur ſine eius iuſſu raræ nõ ſunt. & quoniam rogari.i. interrogari populus de his ſolebat, rogationes dictæ. Iura autem magis generalia ſunt. Ius aliud gentium, aliud ciuile dicitur. Ius ciuile dicimus tam leges, quã plebiſcita, ſenatuſconſulta, decreta principium, reſponſa prudẽtũ, &c. quæ in Topicis ſumus interpretati, quæ ſunt legum cõmunium interpretamenta quædam. [Aut cum rebus) Cuiuſmodi ſunt reſpõſa prudentium. [Et ſtipulationum) Stipulatio per interrogationem ſponſio eſt. Et exceptarum. Hoc ad vtrunq; refertur. [In quibus intelligatur) vt ſcriptarum. [Voluntatem probemus interpretando, non quod dicant verba, ſpectandum locus cõis) Sẽſus eſt, Locus cõis contra eum qui ſcripto innitetur erit, vt dicas eũ ſcriptũ recitare, & ſcriptoris voluntatem negligere, quod vtique ſtultum ſit, perinde ac ſi dicas, ſtulte eum agere qui ſcripta cuiuſquam ſuſpiciat, qui ſit ſenſus verborum negligat. In ſecundo autem de inuentione idem. Contra ſcriptum, inquit, leges in conſilio ſcriptoris, & vtilitate cõi. nõ in verbis conſiſtere, quod indignum ſit æquitate literis vrgeri, quæ voluntatẽ eius qui ſcripſerit defendat.

DEinde dicemus, &c. negligere voluntatem) Quæ ſane voluntas tribus modis conſideratur. Primo, quãdo eum legis ſcripto aut verbis apparet, eam impoſſibile eſſe ſeruari. vt lex eſt: Qui parentes non aluerit, vinciatur. certum eſt iuxta hanc legem liberos infantes, aut debiles aliter non poſſe. Secundo conſideratur, cum certum eſt, vel omnibus ex verbis legis intelligi aliud voluiſſe latorem eius, vt qui nocte cum ferro deprehenſus fuerit, vinciatur, annulum ferreum vir ferens noctu inuentus, à magiſtratu cædis alligatur. Hic ſane apparet, legiſlatorem de telo, non de annullo intellexiſſe. Poſtremo cum exemplo multarum legum probamus præſentis quoq; legis voluntatem talem, qualem nos defendimus, vt Cic. pro A. Cæcina fecit. LONG.

CVm voluntas, &c.) Pertractat conſtitutionem legitimam, & primo ea quæ ex ſcripto ſumitur dicens. Cum.i. quando voluntas ſcriptoris.i. eius qui aut legem, aut teſtamentum, aut aliquid aliud legitime ſcribendum dictauit, videbitur diſſidere.i. diſconuenire, & diſſentire cum ſcripto.i. cum eo, qđ ſcripta ſonant, tũc ſup. vtemur his locis ſecundum.i. ſtatim poſt narrationem.ſ. rei pro nobis facientis, primum collaudatione ſcriptoris, vt prudenter, & laudabiliter ſcripſiſſe, & conſtituiſſe cenſeatur, deinde vtemur recitatione ſcripti.ſ. pro nobis facientis. deinde vtemur percũctationes.i. interrogatione inquiſitoria, ne pro an, aduerſarij ſciuerint id.ſ. quòd recitauimus fuiſſe ſcriptum in lege (quaſi dicamus, ſi ſciuerint non debuiſſe contra legem tentaſſe, ſi neſcierint nunc debere reſiſtere) & fuiſſe ſcriptum, & in teſtamẽto, aut in ſtipulatione.i. pactione per mutuum conſenſum interrogantis, & reſpondentis facta, aut in quolibet alio ſcripto quod pertineat ad rem.ſ. quam agimus. Deinde vtemur ſup. collatione.i. comparatione, oſtendentes ſup. quid ſit ſcriptum, & quod aduerſarij dicant ſe feciſſe an.ſ. reſpondeant ſcripto, & quidem conueniat.i. æquum, & conueniẽs ſit iudices ſequi vtrum id qđ ſit perſcriptũ.i. perfecte ſcriptum, diligẽter.i. cum diligẽtia, vt dicemus, an ſup. conueniat eos ſequi id, quod ſit excogitatum acute.i. callide, & vafre ab aduerſarijs in calumniam ſcripti. Deinde ſentẽtia .i. interpretatio ſcripti, quæ ſit excogitata ab aduerſarijs contẽnetur, & infirmabitur à nobis. Deinde q̃retur.ſ. à nobis.i. nos quæremus quod obfuerit.i. obſtiterit, & impedimento, aut nocumento fuerit ſcribenti ſi voluiſſet perſcribere .i. conſumate ſcribere, aut vt alij legunt præſcribere, id eſt ſancire, & ſtatuere, id videlicet quòd aduerſarij dictitant adijciendum fuiſſe, vt mens ſcribentis intelligatur, an ſupple id non potuerit perſcribi? quaſi dicamus ſi ſcriptor, aut dictator ſcripti voluiſſet aliquid adijcien- A S C.

dum, ipſum id potuiſſe addere, quo circa cum non addiderit, ſcriptum vt ſonat intelligendum cenſuiſſe videtur. Deinde ſententia .ſ. ſcriptoris rei noſtræ accõmodata, repertetur à nobis, & cauſa quare ſcriptor ſcripſerit id quod ſcripſerit, videlicet ſine limitatione, aut reſtrictione per adiectione plurium verborum proferetur à nobis, & illud demonſtrabitur eſſe ſcriptum dilucide, breuiter, commode, & perfecte, cum ratione videlicet approbante ſingulas particulas, vtpote qđ ſcriptum ſit dilucide, quod breuiter, quod commode, &c. Deinde exẽpla proferuntur, hoc eſt per exẽpla oſtẽdemus, quæ res ſint iudicatæ potius à ſcripto .i. ſecundum quod ſcriptum ſonabat, cũ ſententia redderetur ab aduerſarijs .i. cum aduerſarij aliter interpretarẽtur ipſum, & cum voluntas ſcribentis afferetur .ſ. ab aduerſarij ſm eorum interpretationem. Deinde oſtendetur quam .i. quantum periculoſum ſit recedere à ſcripto. Quia ſi id permitteretur nulla lex ſatis firma ſit cum cuilibet aliquid addi, & aliter interpretari poſſit, & ſup. id oſtendere eſt locus cõis .i. ad plurimas cauſas cõtra eum qui eũ .i. quamuis fateatur ſe feciſſe contra id quod ſancitum eſt legibus, aut quod preſcriptum eſt teſtamento, tñ quærat defenſionẽ facti .ſ. ſui: per alia interpretationem, aut cauillationem ſcripti. [A ſententia ſic dicemus) Hæc eſt cum vtemur conſtitutione legitima a ſentẽtia .i. mẽte ſcriptoris ad noſtrum cõmodum intellecta, nos laudabimus primam commoditatem .i. vtilitatẽ, & opportunitatem ſcriptoris, ꝙ videlicet vtilia, & vtilr̃ ſcripſerit, atq; laudabimus eius breuitatem, ꝙ .i. quia ſcripſerit tm̃ .i. duntaxat, id quod fuerit neceſſe, & ꝙ putarit illud qđ potuerit intelligi ſine ſcripto non ſcribẽdum neceſſario. Deinde dicemus officium calũniatoris eſſe ſequi verba, & literas, & negligere voluntatẽ .i. mẽtẽ, & ſententiam ſcribentis. Vnde hæc omnia ſunt contra eum qui à ſcripto procedit. Deinde dicemus id, qđ ſcriptum eſt, vt verba ſonant, aut non poſſe fieri, aut non poſſe fieri lege .i. ſm legẽ, non maiore, non natura .i. per naturam aut dictamẽ rõnis, quæ lex naturalis eſt, non bono .i. cõi, & æquo .i. p ſas, & licitum quod omnes æquum ſentiant, quæ omnia ſup. dicemus, ꝙ nemo dubitaret ſcriptorem voluiſſe fieri q̃ rectiſſime .i. maxime recte, & decẽter, ac dicemus ea quæ facta ſunt a nobis eſſe facta iuſtiſſime. Deinde dicemus ſententiam contrariam, aut eſſe nullam .i. nullius momenti, aut valoris, aut potius nullam eſſe .i. falſam, & fictitiam, & ita nihil eſſe, cũ falſum nihil ſit. Bonum .n. verum, & ens conuertuntur, aut dicemus eam eſſe ſtultam, cum ſit contra mores, & naturam, aut iniuſtam, cum ſit contra ęquitatem, aut dicemus eam non poſſe fieri, aut non conſtare .i. non eſſe (vt nunc dicunt) compoſſibilẽ cum interioribus, & ſuperioribus ſententijs .ſ. eiuſdem ſcribentis, aut ſi parum ſcripſerit, ita vt in ſcriptis ab eo nihil reperiatur ſententiæ aduerſariorum repugnans dicemus non conſtare, cum iure cõmuni, aut cum alijs legibus omnibus, aut diſſentire cum iudicatis .i. cum illis, quæ in rem iudicatam tranſierunt, & de quibus iam conſtat iudicium latum, cuius ſimile in re ſimili decrat fieri. Deinde vtemur, ſup. enumeratione exemplorum iudicatorum à voluntate .ſ. ſcribentis: vt vero ſimile erat eum voluiſſe, & iudicatorum contra ſcriptum: deinde ſupp. vtemur breuiter enumeratione legum, & ſtipulationum exceptarum .i. excluſarum a conſecutione eius: quod verba ſonarent, in quibus .ſ. legibus, & ſtipulationibus excepta voluntas, & expoſitio ſcriptoris intelligitur. Qui ſup. locus eſt locus communis contra eum qui recitat .i. recitare velit ſcriptum, & non interpretetur voluntatem ſcriptoris. Ideo aut dicitur locus communis, quia vti exemplis tam conuenit volenti ſcriptum ſequi quam voluntatem ſcriptoris, vterque enim pro ſe exempla adducere poteſt.

DE CONTRARIIS LEGIBVS.

CVM duæ leges inter ſe diſcrepant, videndum eſt primum, num quæ obrogatio aut derogatio ſit. Deinde vtrum leges ita diſſentiant vt altera iubeat, altera vetet, an ita, vt altera cogat, altera permittat. Infirma .n. erit eius defenſio, qui negabit ſe feciſſe quod cogeretur, cum altera lex permitteret. plus enim valet ſanctio permiſsione. Item illa defenſio tenuis eſt, cum oſtenditur id factum eſſe, quod ea lex ſanciat, cui legi obrogatum, vel derogatum ſit; id, quod poſteriori lege ſancitum ſit, eſſe neglectum. Cum hæc erunt conſiderata, ſtatim noſtræ legis expoſitione, recitatione, collaudatione vtemur. Deinde contrariæ legis enodabimus voluntatem, & eam trahemus ad noſtræ cauſæ commodum. Deinde de iuridiciali abſoluta ſumemus rationem iuris, & quæremus partem iuris, vtrum, cum ea facit: de qua parte poſterius diſſeremus.

CAPIDVRVS.

CVM duæ leges inter ſe diſcrepant) In 2. de Inuentione. Ex contrarijs autem, inquit, legibus controuerſia naſcitur, cum inter ſe duæ videntur leges, aut plures diſcrepare, hoc modo: Lex eſt, qui tyrannũ occiderit. Olympiæ præmium capito, & quam volet ſibi rẽ à magiſtratu depoſcito, & magiſtratus ei concedito. & altera lex. Tyranno occiſo quinque eius proximos cognatione magiſtratus necato. Alexãdrum, qui apud Phereos in Theſſalia tyrannidem occuparat, vxor ſua, cui nomen Thebe fuit, nocte cum ſimul cubaret, occidit. hæc filium ſuum quem ex tyranno habeat, ſibi in præmij loco depoſcit. Sũt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. res in iudicio eſt. In hoc genere ijdem loci, atque eadem præcepta conuenienti, ideo quod vterque ſuam legem confirmare, contrariam infirmare debebit. Primum igitur oportet contendere, conſiderando vtra lex ad maiores, hoc eſt ad vtiliores, ad honeſtiores, ac magis neceſſarias res pertineat, ex quo conficitur vt ſi duę leges, aut plures, aut quotquot erunt, conſeruari non poſſint, quia diſcrepẽt inter ſe, ea maxime conſeruanda putatur. quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde vtra lex poſterius lata ſit, nam poſtrema quæque grauiſſima eſt. Deinde, vtra lex iubeat aliquid, vtra permittat. nam id quod imperatur, neceſſarium, illud quod permittitur, voluntarium eſt. Deinde in vtra lege, ſi non obtemperatum ſit, pœna afficiatur, aut in vtra maior pœna ſtatuatur. nam maxime conſeruanda eſt ea, quæ diligentiſſima, & ſancta eſt. Deinde, vtra lex iubeat, vtra vetat, nam ſæpe ea quæ vetat, quaſi exceptione corrigere videtur illam, quæ iubet. Deinde, vtra lex de genere omni, vtra de parte quadam, vtra cõmuniter in plurimis, vtra in aliquam certam rem ſcripta, promptius ad cauſam accedere videatur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege, vtrum ſtatim fieri neceſſe ſit, vtrum habeat aliquam moram, & ſuſtẽtationem nam id quod ſtatim faciendum ſit, perfici prius oportet, deinde operam dare, vt ſua lex ipſo ſcripto videatur vti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per diffinitionem iudicij ſanctius, & firmius quod apertius ſcriptum ſit id eſſe videatur, deinde ſuę legi ad ſcriptum, ipſam ſententiam quoque adiungere. contrariam legẽ item ad aliam ſententiam tranſducere vt ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidem videantur inter ſe poſtremo facere, ſi eam facultatem dabit, vt noſtra ratione vtraque lex conſeruari videatur. aduerſariorum ratione altera ſit neceſſario negligenda. Locos autem communes, & quos ipſa cauſa det, videre oportebit, & ex vtilitatis, & ex honeſtatis ampliſſimis partibus ſumere demonſtrantem per amplificationem, ad vtram potius legẽ accedere oporteat. [Videndum eſt primum, nũ quæ obrogatio aut derogatio ſit) Rogare, precari, rogare interrogare. rogare, accumulare ſignificat. Vnde rogus, ſtrues nominatur ab hoc compoſita, abrogo, & derogo. Derogari, eſt in calumniam, & vituperationem venire. Abrogari, eſt totam penitus legem tolli. Aut ergo derogatur, aut abrogatur, aut aliqua parte commutatur, & vertitur. infirma enim erit defenſio. Negabit ſe ideo quod facere cogeretur non feciſſe, quoniam alia lex permittebat, quo minus ne faceret verendum erat. [Plus enim valet ſanctio permiſſione) Sanctio, qua facere cogebatur, a ſancio, ſancis, facta conciſione, factum videri poteſt, ab eo quod eſt ſancitũ ſanctum, inde ſanctio, niſi à ſancio ſanxi, factum eſſe velimus. [Id, quod poſteriori) Cum longe præponi debuerit, quod primi abrogatum derogatum ue fuerat [Trahemus ad noſtræ cauſæ cõmodum) Vt non verba, ſicut noſtri aduerſarij, ſequamur, ſed ſententiam, quæ nobis conferet. [De iuridiciali abſoluta ſumemus rationem) Iuridicialis conſtitutionem ſupra ita diuiſimus, vt eius partes aſſumptiuam, & abſolutam faceremus. Ab abſoluta itaq; parte ſumemus pro ſententia adminiculum. vt iure factum eſſe dicamus, quidquid à nobis factum ſit, & cetera, quæ poſterius in iuridiciali abſoluta applicabuntur.

REcitatione) Non eſt idem quod expoſitio, recitatio, nec etiã ſimplex propoſitio, cum ita præcedere deberet. Sed recitationem LONG.

tionem intelligo, exemplorum ſubiectionem, aut rerum iudicatarum per legem, & approbatarum enumerationem.

ASCENSIVS.

CVm duæ leges) Proſequitur conſtitutionem legitimam à contrarijs legibus de qua quia, & copioſe, & diſerte commentus eſt Franciſcus: ne aut eadem, aut minus commendandam cogar dicere, duntaxat ordinem colligam, hoc modo. Cum, id eſt quando duæ leges diſcrepant inter ſe. quod olim potius quam nunc vſu venit, quia negant in corpore iuris quidquam quod repugnet reperiri, interdum tamē diſcrepantia videtur ſaltem in verbis, & tunc videndum eſt primum, nunquid aut nunqua, id eſt anne aliqua (ſunt qui legant nunque, quod niſi diuiſis vocibus non procedit. Nam nunqua non nunquæ dicimus in nominatiuo ſingulari fœminini generis, & nominatiuo, & accuſatiuo pluribus neutri) abrogatiuo. ſ. totius iuris: aut de rogatio partis eius ſit ſupple facta. Deinde videbitur verum leges diſſentiant, ita vt altera iubeat, altera vetet: quæ penitus ſint contrariæ, & eiuſdem ferè vigoris, an ita. ſ. diſſentiant, vt altera cogat. ſ. facere, altera permittat. ſ. facere, & non facere. Enim pro quia, defenſio eius qui negabit ſe fecisse quod cogeretur, ſcilicet per aliquam legem facere cum altera lex permitteret ſe ſupple facere, aut non facere. Enim pro quia, ſanctio. i. firma conſtitutio, & iuſſio adiecta pœna in tranſgreſſorem, aut non facientem valet plus permiſſione. i. quam lex, quæ ſolum permittit. Item illa defenſio eſt tenuis, cum oſtenditur id factum eſſe quod ea lex ſanciat. i. conſtituat, & iubeat cui legi. ſ. ſanciendi, ſit abrogatum. ſ. ex toto, vel derogatum. ſ. pro parte. & oſtenditur id eſſe neglectum, quod ſit ſancitum lege poſteriori. ſ. abrogante, aut derogante reſpectu prioris: cum, id eſt poſtquam hæc erunt conſiderata, nos vtemur ſtatim expoſitione noſtræ legi, & recitatione, ac collaudatione eius. Deinde nos enodabimus, id eſt explicabimus voluntatem legis contrariæ, & trahemus eam ad commodum noſtræ cauſæ. Deinde ſumemus rationem iuris. ſ. dicendi, à iuridiciali. ſ. conſtitutione abſoluta. Et quæremus partem iuris vtrum pars iuris faciat cum ea. ſ. iuridiciali abſoluta, de qua parte (inquit Cicero) nos differemus poſtea, aut vt alij legunt poſterius, id eſt paulo poſt.

DE AMBIGVO.

SI ambiguum eſſe ſcriptum putabitur, quod in duas aut plures ſententias trahi poſsit, hoc modo tractandum eſt. Primum; ſit ne ambiguū, quærendum eſt, Deinde, quo modo ſcriptum eſſet, ſi id, quod aduerſarij interpretantur, ſcriptor fieri voluiſſet, oſtendendum eſt. Deinde id, quod nos interpretemur, & fieri poſſe, & honeſte, recte, lege, more, natura, æquo, & bono fieri poſſe; quod aduerſarij interpretātur, à contrario: nec eſſe ambigue ſcriptum, cum intelligatur vtra ſententia vera ſit. Sunt qui arbitrentur ad hanc cauſam tractandam vehementer pertinere cognitionem amphibologiarum eam, quæ à dialecticis profertur. nos vero arbitramur, non modo nullo adiumento eſſe, ſed potius maximo impedimento. omnes enim illi amphibologias aucupantur, eas etiam, quæ ex altera parte ſententiam nullam poſſunt interpretari. itaque, & alieni ſermonis moleſti interpellatores, & ſcripti tum odioſi, tum obſcuri interpretes ſunt: & dum caute, & expedite loqui volunt, infantiſsimi reperiuntur. ita dum metuunt, in dicendo ne quid ambiguum dicant, nomen ſuum pronunciare non poſſunt. verum horum pueriles opiniones rectiſſimis rationibus, cum volles, refellemus. in præſentia hæc interſerere non alienum fuit, vt huius infantiæ garrulam diſciplinam contemneremus.

SI ambiguum eſſe ſcriptum putabitur, quod in duas aut plures ſentētias trahi poſſit, hoc modo) Vt ſi fieri poterit, demonſtrandum eſt non eſſe ambigue ſcriptum, propterea quod omnes in conſuetudine ſermonis, ſic vti ſoleant eo verbo vno pluribus ue, in ea ſententia, in qua is qui dicet accipiendum eſſe demonſtrabit. Deinde quo modo ſcriptum eſt, etſi id quod aduerſarij. Vt pro Cæcina Cicero, cum ſententiam contra ſcriptum defendit. Non ne ſi verbum, inquit, ſequi volumus, hoc intelligamus neceſſe eſt, eum detrudi, cui manus afferantur? neceſſe eſt inquam, ſi ad verbum rem volumus attingere, neminem ſtatu detruſum, qui non adhibita vi, manu demotus, & actus præceps intelligatur deiectus vero qui poteſt eſſe quiſquam, niſi in inferiorem locum de ſuperiore motus? poteſt pulſus, fugatus eiectus denique. Illud vero nullo modo poteſt, deiectus eſſe quiſquam, non modo qui tactus non ſit, ſed ne æquo quidem, & plano loco. Id quoque ſuperiore Cic. exemplo in legitimæ conſtitutionis diuiſione eſſe manifeſtum poteſt. Nam cum Tullius heres meus, inquit, Terentiæ vxori. Vxori meæ triginta pondo vaſorum argenteorum dato, quæ volet. Hic enim poterit mulier dicere. nihil attinuiſſe aſcribi quæ volet, ſi heredis voluntati permitteret. Eo enim adſcripto, nihil ineſſe dubitationis, quin heres, quæ ipſe vellet daret. Amentiam igitur fuiſſe, cum heredi vellet cauere id ad ſcribere, quo non abſcripto, nihil omnibus heredi caueretur. quare ex illo verbo ſententia ſcriptoris maxime perſpicitur. Neceſſe ambigue ſcriptum, cum intelligatur vtra ſententia vera ſit) Adijcietur, illud ambiguum videri debere, cuius ſententia an vera ſit dubitatur. hoc autem, quando ſententia vera eſſe deprehendatur, non eſſe ambiguum. Poſtremo in 2. de Inuent. ipſe, inquit, ex deliberationis partibus, quid vtilius, & quid honeſtius, & illi aſcribendum, & his ad comprobandum ſit, demonſtrandum, & ex his ſi quid amplificationis dabitur, communibus vtrunque locis vti oportebit. (Sunt qui arbitrantur ad hac cauſam tractandam vehementer pertinere cognitionem amphibologiarum, tam quæ a dialecticis profertur) Sex modis dubium naſci poſſe ſermonem, in primo ἐλέγχων docet Ariſt. Cum pluribus rebus eadem appellatio eſt, quod Græci ὁμώνυμον dicunt, in latinum autem transtecentes, aliqui æquiuocum nominare non timuerunt, cum id quod ab ipſo proprio nomine amphibologia nuncupatur, a noſtris ambiguum incidit. Per compoſitionem, per diuiſionem, per accentum, per figuram dictionis. Ambiguum igitur in nominibus eſt, vt Taurus. vtrum enim brutum ſignifices animal, an viri nomen proprium, an montem, an ſidus, an radicem, incertum eſt. Simile huic eſt Gallus, quo vtrum gentem, an auis nomen, an corporis fortunam, aut fluuij voces, dubium videri poteſt. & in nominibus proprij tantum, vt Aiax Telamonius ne an Oilei filius: Et Eurymedon, Agamemnonis ne an Neſtoris auriga, Eurybates, præco ne. Vlyſſis an Agamemnonis intelligatur. Verba quoque quædam diuerſos intellectus habent, vt cerno, vtrum video an certo ſignificet. In verborum diuerſorum diuerſis temporibus, vt putes, an à puteo ſecunda præſentis indicatiui perſona ſit, vel ſubiunctiui modi, a puto deflexa, poteſt dubitari, niſi quod alterum primam producit, alterum eandem corripit. In omnium quoque caſibus eadem ſolet eſſe differentia. Velut Cato, an vltimam habeat communem, hoc eſt ſit nomen viri proprium, an eandem producat, vt ſi datiuus, vel ablatiuus. Et ſimiliter deſinentibus caſibus, diuerſis tamen, vt ſi dicas, flentes illos vidimus. Eadem rurſus differentia inter nomina, & verba quoque plerunque eſt, vt lege, ſit ne imperatiui modi a lego inflexu, an ab eo quod eſt lex, caſus ablatiuus, quantitate diſcernitur. Sunt quæ ſola ſignificatione diſcernantur, vt armis. datiuus. n. ne ſit, vel ablatiuus ab eo quod eſt, armus armi, an ab eo quod arma dicimus, diſcerni non poterit, niſi ab eo quod ſequitur aut antecedit. Eſt vbi aliquid, vtra magis duarum appellationum vocetur, incertum eſt velut apud iuriſconſultos, quę pro Muræna Cic. ipſe poſuit, inquiens, Iam illud mihi quidem mirum videri ſolet, vt homines ingenioſos, per tot annos etiam nunc ſtatuere non potuiſſe, vtrum diem tertium an perendinum iudicem an arbitrum, rem an litem dici oporteret. Naſcitur ab integritate, & compoſito verbo aliquando dubium, vt ſi dicas, ingenua hodie in foro ea cecidit mulier. Nam ab eo quod eſt ingenus ingenua, & ab eo quod eſt genu adiecta præpoſitione in, intelligi poterit. & apud Græcos αὐλητρίς ſi ſit vnum verbum, tibicinam, ſin duo, αὐλὴν aulam, & τρὶς ter ſignificat. Quæri igitur, poteſt, ſi dicatur αὐλητρίς conciditſſe, vtrum debeat publicari aula quę ter ceciderit. an tibicina debeat publicari. hæc, & ſimilia ſunt quæ ſub eadem appellatione eſ-

ſe videntur. Quæ autem proprio nomine amphibologia nominatur in eiſdẽ caſibus fieri ſolet, vt, Dico te Aeacida Romanos vincere poſſe. & Audiui Lachetem percuſſiſſe Demeam. & illud, quidam teſtamento iuſſit poni ſtatuam auream haſtam tenentẽ. Quæri poteſt, an ſtatua haſtam tenens aurea eſſe debeat, an haſta eſſe aurea in ſtatua. & in pro nomine poſſeſſiuo tertiæ perſonæ ſui, cum a tertia in tertiam fieri perſonam retranſitio videtur, in dubium venit poſſeſſio, ad quem potius eorum pertineat: vt, rogat Cic. Varronẽ, vt ſuum erudiat filium, & obſecrat Pompeius Cæſ. ne ſuo noceat filio. Ambiguum enim eſt, cuius filio, Cæſaris ne an Pompeij, & quæ Quint. annotauit. Heres meus dare illi damnatus eſto omnia ſua. in quod genus incidit Cic. in Bruto, loquens de C. Fannio. Is ſoceri inſtituto, quem quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligat, præſertim cum ille quidem Scæuolam ſibi minorem natu gñm prætuliſſet. nam ſibi, vt ipſe inquit Quintil. ad ſocerum referri, & ad Fannium poteſt, At ſi dixiſſet, cum ille quidẽ quintum Scæuolam illi, vel ei, vel ipſi, de Fannio vtiq; locutus intelligeretur. Solet illud eſſe ambiguum, cũ poſſeſſio, quæ pluribus accõmodari, põt, abſolute proferetur, quare illud. Perdet Crœſus Halyn tranſgreſſus maxima regna. In ablatiuo ẽt naturaliũ quædã inuenitur amphibologia: vt, Cælo decurrat aperto. vtrum per apertum cœlũ, an cum apertum eſſet. Per compoſitionem vero, & diuiſionem, velut ſi dicas, Ariſt. inquit, quenq; ſedentẽ ambulare, & ſcribentem non ſcribere. nam ſi ea ſimul poſita intelligas, id fieri impoſſibile, ſin ait per ſe, id poſſe fieri manifeſtum eſt, nam, & is qui ſedet, põt ambulare ſi velit, & qui ſcribit, non ſcribere. Et illud, quinquaginta virorum centum occidit diuus Achilles, dubium .n. eſt, an ex quinquaginta viris dicatur centum Achilles, occidiſſe, quod factu impoſſibile eſſe quiſque videt, aut ex centum viris quinquaginta occidiſſe, quod verum eſſe potuit. Reſpiratione igitur ſuſpendenda eſt omnes oratio, quoties per compoſitionem diuiſionẽ ne dubia intercidit oratio, ſicut, & illo Virgiliano, de Troilo,

Fertur equis, curruq; hæret reſupinus inani,
Lora tenens tamen: huic ceruixq; comæq; trahuntur,
Per terram.

hic enim vtrum qđ teneat tñ lora, an quamuis teneat ceruix, & comæ tamen trahantur per terram, quæri poteſt. Accẽtuum amphibologia a Dialecticis, vt Ariſt. inquit, exploſa eſt. vt ſi dicas, falſo hic te verba dediſſe autumat, videri ambiguum poteſt, vtrũ falſa homini dediſſe verba, an autumet falſo. itaque accentu diſtingui poterit. nam ſi ſit nomen, acuetur in prima, ſin aduerbiũ, in vltimo circunflectetur. Per figuram dictionis dubitatio oriri poterit, velut immutato genere. vt, Præneſte ſub ipſa Straui: Scelus eſt quem hic laudat. nam, & ſub ipſa videtur ad aliud aliquid quam ad Præneſte, quod generis eſt neutri referendum. Licet Seruius ex Præneſtis fœminino etiam genere dici crediderit. & quem referre aliud quam ſcelus videtur, cum genere diſcrepeat. Idem de ceteris mutationibus intelligendum, quæ aut numerorum, aut temporum. vel quibuſcunque alijs varietatibus lectionem reddant ambiguam, quam ambiguo colligi ſermone diximus. [Cognitionem amphibologiarum) Idem .n. eſt amphibologia, quod ambiguus ſermo .i. qui vtroque verſus vel multis modis accipi poteſt. [Ea quæ a dialecticis profertur) De quibus quãtum Ariſtoteles tractauit, diximus. [A dialecticis) Dialecticem in latinum vertentes, artem diſſerendi nominauerunt. [Sed maxime potius impedimento) Quod nullus in ſcripto vllo eis vtatur, dialectici autem eas ideo ponant, quod eos cum quibus diſputemus, plerunque inuolutæ orationes, quas nobis arguendi cauſa confinximus, fallant. [Amphibologias aucupantur) Sermones conquirunt dedita opera ambiguos. Tranſlatio ab ijs, qui in inſidijs auiculas captant, ab auibus, & capio, fictum verbum. [Eas etiam quæ parte) Eas, inquit, amphibologias ſibi aliquando confinxerant, quæ parte altera ſignificent, altera quidquam ſignificare non queant, hoc eſt, vt verus aliquis ſenſus elici non poſſit velut, nil enim prohibet eodem vt nos exemplo, illud quo vſi ſupra ſumus, quinquaginta viroꝝ cẽtum Achilles occidit. [Alieni ſermonis) Cum amphibologias inuenerint, eas in aliena ſcripta afferunt, vt eo modo velint interpretari. [Moleſti interpellatores) .i. interruptores. Interpello, ab interpolo diſtat, quod interpellare ſit, interrumpere, & ſeſe ingerere vbi non opus ſit. vt apud Plautum in Amphitryone, Ne interpella. Interpollare eſt interponere, ad nouam formam auertere fingere. Marcus Tullius in Verrem actione ſecunda: Aliquid demendo, mutando interpolando. Et eſt tractum ab arte fullonica, quæ poliendo diligenter vetera quæque, quaſi in nouam ſpeciẽ mutat. Proinde dubium videri põt, interpellatores ne, an interpolatores legendum ſit. [Et ſcripti cuiuſcunque) Siue legis, ſiue teſtamenti, ſiue cuiuſuis alterius rei. [Tum obſcuri interpretes) Quod quæ longiſſime veniunt, ad ſcriptum poſitant. [Tum odioſi) Quod quæ neceſſaria non ſunt, conquirant. [Et dum caute) Vt ſingula penſitare videantur. [Ex expedite) Vt quidquam inuolutum. [Infantiſſimi reperiuntur) Qui nullo modo loqui ſcire videantur. quod ſæpiſſime illis accidit, qui in ſingulis volunt verbis immorari. [Nomen ſuum pronunciare non poſſunt) Quod cum aliqua de cauſa poſitum videri poteſt, aliter tamen inter loquẽdum accipi poſſe videatur. quale apud Martialem illud:

Sola placa Clinici Labella,
Deſerto ſequeris Clitum marito,
Et donas, & amas, ἔχεις ἀσώτως. & rurſum illud,
Digna tuo cur ſis, indignaq; nomine dicam:
Frigida es, & nigra es: non es, & es Chione.

Aut certe nomen ſuum pronunciare non poſſunt, quando, & alij eo fuere non appellati. & ne dubium ſit an præter ſequendam alium dicant, cum ambiguum ſit nomen, vt ſupra diximus, quod multis ſimili appellatione imponitur, vt Cato Cenſorius, Cato Porcius, Cato Vectius, & Cornelius Cato, malunt ſilere, quam nomen ſuum pronunciare. [Hoc interdicere) Vt dum de ambiguo diſputamus, non fuit alienum inſerere. [Huius infantiæ) eloeutionis inſcitiæ, quod qui de his minutiſſimis diſputant, fari pene neſciant. [Garrulam diſciplinam) Sermonem inanem, quæ dum omnia dicere videri vult nihil dicit. Sane μαρίαν Græci dñt, vt Pindarus in primo Olympion hymno. [illegible]. Ab hoc, verſo y, in u, Latini garrulum deduxerunt.

Sunt qui arbitrantur) Confutat quorundam opinionem, qui ambiguitatem verborum ediſcendam præcipiebant, ſed eam quæ a dialecticis profertur, hoc eſt, ſuperſtitioſe curioſis, & cauillatoribus, ſecus autem iudicandum de proprietate, & differentia vocum, quæ à grammaticis docetur. LONG.

Si ambiguum) Proſequitur tertium membrum conſtitutionis legitimæ quod ambiguum vocat dicens. Si ſcriptum ſiue publicum, ſiue priuatum dummodo autenticum ſit, de quo controuerſia agitur, putabitur eſſe ambiguum, vtpote quod poſſit trahi in duas, aut in plures ſententias, ipſum ſup. eſt tractãdum .i. in litigando exercẽdum hoc modo. Quærendum .i. inquirendum eſt primum, ne pro an ſit ambiguum .i. eſt dubium, & incertum, deinde quærendum eſt quando .i. quo tempore ſcriptum eſt. (Sunt qui legant quomodo ſcriptum eſt, ſed minus procedit, quia ſi ambiguum, eſt certum eſt quòd ambigue ſcriptum eſt, verum ſenſus eſt, ꝙ inquirere oporteat, quo tempore ſcriptum eſt, quia ſæpe ex tempore cognoſcitur animus, ſeu voluntas ſcribentis, vt ſi quo tempore iratus fuerit in filium ſcripſerit. Vxor filio meo perdito dato quæ volet. certum erit ꝙ quæ vxor volet, non quæ filius intelligetur. Sin vxori iratus ſit teſtans ſic. Filius matri licet male de me merito dato quæ volet, intelligetur de voluntate filij, & ita in conſimilibus) Eſt, oſtendendum eſt ſi ſcriptor voluiſſet fieri .i. verum veriſimile ſit eum voluiſſe fieri .i. quod aduerſarij interpretantur .ſ. eum voluiſſe. Deinde oſtendendum eſt, id quod nos interpretamur: &, id eſt ſimul potuiſſe fieri, honeſte, id eſt ſalua honeſtate, recte, id eſt ſalua iuſtitia, more, id eſt iuxta conſuetudinem laudabilem, lege, id eſt ſecundum legem ſcriptam, natura, id eſt ſecundum legem naturalem bono, & æquo .i. ex humana æquitate. Econtrario hoc eſt oſtendendum eſt, id quod aduerſarij interpretantur .ſ. de ſcripto ambiguo non fieri poſſe, aut non honeſte, nec recte, nec more lege, natura, bono, & æquo. Nec .i. & non, & oſtendetur non eſſe ambigue ſcriptum cum intelligatur vera .i. quæ duarum ſit vera. Sunt .ſ. nonnulli qui arbitrantur eam cognitionem amphibologiarum quæ profertur à dialecticis (vt in libris elenchorum) pertinere vehementer ad hanc cauſam tractandam .ſ. ex ambiguo ortam, nos autem arbitramur eam cognitionem non modo non eſſe adiumento, ſed potius maximo detrimento. Cauſam paradoxi affert. Enim pro quia, omnes illi dialectici aucupãtur .i. captant, & iactantur eam eas amphibologias, quæ nullam ſententiam poſſunt interpretari .i. interpretando aſſignare ex altera parte. hoc eſt, dialectici cauilloſi etiam minime dubia, & ſimpliciter dicta cauillantur, & confuſi ſuis griphis, & argumentationibus inſolubilibus, aut communibus, aut alioqui captioſis, omnibus præter rem obſtrepunt. Vnde addit. Itaque dialectici ſunt: &, id eſt ſimul, moleſti interpellatores ſermonis alieni quia neminem ſinunt perorare, ſed obſtrepunt ad quolibet etiam bene dictum, & ſunt interpretes .i. expoſitores ſcripti ſui, tum, id eſt pariter odioſi .i. moleſti, & digni, qui odio habeantur, cum ſic ſcribant, vt intelligi nolint, tum .i. pariter obſcuri, & dum vo-

 ASC.

ſunt loqui caute, & expedite, tunc ſup. reperiuntur infantiſſimi .i. mutiſſimi, hoc eſt minime, quod ad rem faciat dicentes. Infans enim a non fando dicitur. Itaque dum dialectici metuunt ne dicant quid .i. aliquid ambiguum, non poſſunt pronunciare nomé ſuum, quia verentur ambigue loqui, aut capi ab inſtructo ſimilibus griphis. Quocirca nocet futuro oratori argutijs dialecticis nimis imbutum eſſe, multo tamen magis noſtro tempore. quo pene ad ſuppoſitiones, & terminos ars ipſa de ſe optima redacta eſt. Verum, inquit Cic. nos refellemus .i. improbabimus puerilea opiniones horum .ſ. qui dialecticam neceſſariam putant ad oratoriam, rationibus rectiſſimis: cum .i. quando voles ò Herenni, ſed ſup. non fuit alienum .i. impertinens ad inſtitutum noſtrum: impreſentiarum .i. hoc loco, & tempore, interdicere .i. inter cetera dicere, hoc quaſi tranſeunt potius quam ſic interdicere .ſ. tibi hoc, ſcilicet errore, vt contemneremus diſciplinam garrulam .i. verboſam, ſi verba, attenderimus huius infamiæ .i. mutitatis, & carentiæ loquelæ ſi ad res, aut rerum pondera reſpexerimus, cum tales ſibi leges dialectici effinxerint, vt ne nomen quidem ſuum ſine formidine reprehenſionis audeant pronunciare.

DE DEFINITIONE.

CVm definitione vtemur, primum afferemus breuem vocabuli definitionem, hoc modo: Maieſtatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus ciuitatis amplitudo conſtat: quæ ſunt ea, quæ capiunt ſuffragia populi, & magiſtratus conſilia. nempe igitur tu, & populum ſuffragio, & magiſtratũ conſilio priuaſti, cum pontes diſturbaſti. Item ex contrario: Maieſtatem is minuit, qui amplitudinem ciuitatis detrimento afficit. ego non affeci, ſed prohibui detrimento. ærarium enim conſeruaui, libidini malorum reſtiti, maieſtatem omnem interire non paſſus ſum. Primum igitur vocabuli ſententia breuiter, & ad vtilitatem accommodatam cauſæ deſcribetur. Deinde factum noſtrum cum verbi deſcriptione coniungetur. Deinde contrariæ deſcriptionis ratio refellectur, ſi aut falſa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniurioſa. In quoque ex iuris partibus ſumetur de iuridiciali abſoluta; de qua iam loquemur.

CAPIDVRVS.

CVm definitione vtemur) Definitionum genera in Topicis Ciceronis abunde expoſuimus. [Primum afferemus breuem vocabuli definitionem) Primus, inquit, ipſe in ſecundo de Inuẽtione vbi definitiuam tractat conſtitutionem, accuſatoris locus eius nominis, cuius de ui quæritur. breuis, & aperta ex opinione hominum definitio, hoc modo, Maieſtatem minuere eſt, de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorum quibus poteſtatem populus dedit, derogare. hoc ſic breuiter expoſitum, pluribus verbis eſt, & rationibus confirmandum, & ita eſſe vt deſcripſeris oſtendendum poſtea ad id, qđ definieris, factum eius qui accuſabitur adiungere oportebit, & ex eo quod oſtenderis eſſe, verbi cauſa, maieſtatem minuiſſe, & hunc totum locum communi loco confirmare, per quẽ ipſius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. Poſt erit infirmanda aduerſariorum deſcriptio. ea autem infirmabitur ſi falſa demonſtrabitur. hoc ex opinione hominum ſumetur. cum quemadmodum, & quibus in rebus homines in conſuetudine ſcribendi, aut ſermocinádi eo verbo vti ſoleant, conſiderabitur. Item infirmabitur, ſi turpis, aut ſi inutilis eſſe oſtendetur eius deſcriptionis approbatio, & quæ incommoda conſecutura ſint. eo conceſſo oſtendetur. id autem ex honeſtatis, & ex vtilitatis partibus ſumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et ſi cum definitione noſtra aduerſariorum definitionem conferemus, & noſtram veram, honeſtam, vtilem eſſe demonſtrabimus, illorum contra. Inde poſt paulum ſubiungit. Locus autem cõis in eius malitiam, qui non modo rerum, verum & verborum poteſtatem ſibi arrogare conetur, vt & faciat quod velit. & id, qđ fecerit, quo velit nomine appellet. [Qui ea tollit) Tollit, aufert. [Hæc ſunt ea, quæ capiunt ſuffragia) Ordo eſt, & ſenſus, Quæ, ſubaudiendum ex quibus ciuitatis conſtat amplitudo, ſunt ea ſuffagia .i. fauores, quæ populi capiunt, cum legi promulgandæ aſſentiuntur, aut non aſſentiuntur, vel cum ad dignitatem quem velint prouehunt. [Et conſilia) Magiſtratus, ſubaudiẽdum eſt, id quo ciuitatis conſtat amplitudo. [Igitur tu, & populũ ſuffragio) Exemplum, quod in 1. lib. de L. Apuleio Saturnino poſuit tractat. [Populum ſuffragio) Quod cum populum nolis quas velit ipſe leges approbare, ſuo priues ſuffragio. [Et magiſtratum conſilio priuaſti) Qui quam L. Saturninus ſuo cõſilio legem laturus erat in magiſtratu conſtitutus, quippe qui Trib. pl. erat promulgare non ſiuiſti, cum pontes deieceris, ſuo igitur eũ conſilio priuaſti. vt ſi ita texas argumentationem. Quicunque ciuitatis amplitudinem, quæ ex populi ſuffragio magiſtratuſque conſilio conſtat, aufert, is maieſtatem minuit. Atqui tu populum ſuffragio quippe quod quas volebat leges comprobare non permiſiſti, & magiſtratum, conſilio quod ſcripſerat ne ederet, prohibuiſti, maieſtatem igitur minuiſti. [Item ex contrario) .i. ab ipſo defenſore contradicentur. In 2. de Inuent. defenſoris, inquit, primus eſt locus. Item nominis breuis, & apta ex opinione hominum deſcriptiò, hoc modo: Maieſtatem minuere eſt, aliquid de primà cum poteſtatem non habeas adminiſtrare, poſtea ſui facti ab illa definitione ſeparatio. Deinde locus communiś per quem facti vtilitas, & honeſtas adaugetur deinde ſequitur, aduerſariorũ definitionis reprehenſio. Locus autem erit defenſoris, per quem indignabitur, accuſatorem ſui periculi cauſa non res ſolum conuertere, verumetiam verba commutare conari. [Qui amplitudinem ciuitatis detrimentó afficit) Qui ciuitatis ſplendorem aliqua ex parte minuit. Differt autem, vt inquit Pæd. ab intertrimento detrimẽtum, quod detrimentum vel vnius partis dici poteſt, dantis, intertrimentum vero, ad vtriuſque partis ſpectat, dantis, & accipientis. Cic. in Verrem, Prætores, niſi decreuerit de hac re minus laborant, ſine vllo intertrimento. Varro autem, Detrimentũ, inquit, à detritu, quod ea quæ detrita, minoris ſint precij. ab eadem mente intertrimentum, ab eo quod duo, quæ inter ſe ſint, & diminuta, damnum, à demptione, cum minus re factum eſt, quam quanti conſtat. [Ego non affeci) Ordo eſt, Ego non affeci detrimento, ſed prohibui, ſubaudiendum, detrimentum fieri. [Aerarium enim conſeruaui) Hoc ſupra in 1. lib. expoſitum eſt. [Vocabuli ſententia) Quid ſit maieſtas. [Deinde factum noſtrum) Quod nos fecerimus. [Cum verbi deſcriptionis) Interpretatione. [Contrariæ) Quæ ab aduerſarijs illata ſit. [Si aut falſa erit) Quod aliter vulgo accipiatur, &c. [Aut inutilis) Quod ea expolitio, nulla in parte vtilitatem præſtet. [Aut turpis) Quæ turpitudinem ciuitati afferat. [Aut iniurioſa) Quod ſi ita accipiatur, de ea multi conqueri poſſint.

ITem ex contrario) Quam vocant ἀντίθετον definitionem, qua non tantum crimen negamus, verumetiam commodum aliquod afferimus. LONG.

CVm definitione, &c.) Perſcribit locũ à definitione, & docet quo eo vtendum ſit. Dicens. Cum .i. quando, nos vtemur definitione, nos afferemus primum breuem definitionem .i. deſcriptionem vocabuli, hoc modo .ſ. definientes quid ſit maieſtatem minuere. Maieſtatem is minuit .ſ. magiſtratus, aut principatus Romani, qui tollit .i. aufert ea .i. eas res. ex quibus rebus amplitudo .i. maieſtas, & ampla dignitas, ciuitatis .ſ. Romanæ. (Nam de ea loquitur. Bene tamen non exprimit, vt ad quamlibet poſſit applicari) Conſtat .i. conſtituitur. Hæc .ſ. quibus amplitudo ciuitatis conſtat, ſunt ea, quæ capiunt .i. complectuntur ſuffragia .i. libera vota, & liberas (vt dicunt) voces ad creandos nouos magſtratus populi .ſ. Romani, & conſilium magiſtratus .ſ. iá creati: Nempe igitur tu ò Cepio priuaſti, & .i. ſimul, populum ſuffragio, quia Saturninum Tribunum pl. creauerat, cuius maieſtatem læſiſti, & auctoritatem minuiſti, & magiſtratum, videlicet Saturninum Tribunum pl. Conſilio .ſ. ſuo, quo ſemiſſibus, & trientibus frumentum populo diuidere decreuerat, priuaſti dico tunc cum .i. quando diſturbaſti pontes .i. ſcalas, & gradus quibus aſcẽdere parabat in ſuggeſtum ad promulgandam legem. Item ex contrario, vel econtrario defenſor Cæpionis, aut Cæpio ipſe vtetur definitione ſic. Is minuit maieſtatem, qui efficit detrimento .i. damno, & incommodo amplitudinem ciuitatis. ego non affeci, videlicet, amplitudinem ciuitatis detrimento, ſed prohibui detrimẽta. quia ærarium quod tantam largitionem pati non poterat conſeruaui, & reſtiti libidini .i. inordinatæ, & pernicioſæ voluntati maiorum non dicit Tribuni pl. quaſi id non tentauerit A S C.

vt magiſtratus,ſed vt pernicioſas ciuis,& non ſum paſſus omnẽ ma eſtatem interire,quæ interiſſet ſi pecuniæ publicæ quæ nerui ſunt belli,& cuſtodiæ vrbium exauſtæ fuiſſent.Igitur quod intelligendum reliquit,non minus maieſtatem.Et eſt locus à definitione qui cõclud etiam negatiue,q̃ affirmatiue.vt homo non eſt animal rõnale,ergo non eſt homo,& hoc eſt animal rationale,ergo eſt homo,&c. Igitur vt bene vtamur definitionis:ſnia.i.interpretatio vocabuli,deſcribetur primum breuiter,& accõmodata, vel accommodate ad vtilitatẽ cauſæ.ſ.noſtræ deſcribendum. Deinde contrariæ deſcriptionis ratio refelletur.i.reprobatur, ſi aut falſa erit,aut inutilis,aut turpis,aut iniurioſa. Id quoque.i.etiam,id .ſ.docere aut noſſe qualis ſit deſcriptio ſumetur ex partibus iuris de iuridiciali abſoluta ; de qua loquemur iam.i.ſtatim.

DE TRANSLATIONE.

QVAERITVR in tranſlationibus primum, num aliquis eius rei actionem petitionem, aut executionem habeat, quem non oporteat:num alio modo, tempore, loco: num alia lege,num alio quærente, aut agente. Hæc legibus, & moribus,æquo,& bono reperientur ; de quibus dicetur in iuridiciali abſoluta.

CAPIDVRVS.

QVAERITVR in tranſlationibus primum)In ſecundo de Inuentione, tranſlatiuam conſtitutionem tractans. In omni autem,inquit,cauſa ab vtroque quæri oportebit, à quo, & per quos,& quomodo,& quo tempore aut agi,aut iudicari, aut quid ſtatus de ea re conueniat.Id ex partibus iuris,de quibus poſt dicendum eſt,ſumi oportebit,& ratiocinari quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat.Et videtur,vtrum malitia quidem aliud agatur, aliud ſimuletur, an ſtultitia, an neceſſitudine, quod alio modo agi non poſſit, an occaſione agendi, ſic ſit iudicium aut actio conſtituta. Locus autem communis contra eum qui tranſlationem inducet fugere iudicium ac pœnam, quia cauſæ diffidat à tráſlatione autem omnium fore perturbationem,ſi non ita res agantur,& in iudicium veniant,quo pacto oporteat, hoc eſt,ſi aut cum eo agatur qui cum non oporteat,aut alia pœna,illo crimine,alio tempore.atque hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. [Num aliquis eius rei) De qua controuerſia,hoc eſt de ea ius dicere. [Petitionem) Vt præmium dari,aut pœnam inferri alicui poſcat. [Aut executionem habeat)vt exequi.i.tranſigere, quod in controuerſia ſit,pro altera parte poſſit,hoc eſt vt ſit,aut patronus,aut aduocatus, aut procurator, aut cognitor, qui inter ſe ita differunt, vt Aſconius Pæd.inquit,vt quicunque alterum in iudicio defendit,aut patronus dicatur,ſi orator eſt,aut aduocatus,ſi aut ius ſuggerit,aut præſentiam ſuam commodat amico, aut procurator,ſi negocium ſuſcipit,aut cognitor,ſi præſentis cauſam nouit,& ſic tuetur vt ſuã, qui familiariſſimus defenſor ſit. [Modo)Nunquid non ea actione. [Tempore) Nunquid alio quam eo tempore,vel quo feriæ ſint,vel ſimile aliquid. [Num alia lege)Nunquid ea lex,qua protulerit,contra ſe non faciat. [Num alio quærente) Nunquid eã cauſam alius quærere debuerit [Aut agente)Nunquid eam agere alium oportuerit,quorum ſi quid factum eſſe inuenietur qui ita accuſarit,cadet a cauſa.[Hæc legibus,& moribus,æquo,& bono reperientur,de quibus dicetur) Hæc,inquit,omnia his rebus poterant inueniri,male acta eſſe,quas in abſoluta conſtitutione iuridiciali iam tractabimus.

LONG. NVm alio modo) Alibi negat modi eſſe præſcriptionem,ſeu tranſlationem. Sed hic modum pro re accipiamus.

ASC. QVæritur,&c.) Proſequitur quintam legitimæ conſtitutionis dicens [Quæritur.ſ.ab oratoribus,eſt.n.imperſonale verbum) in tranſlationibus.i.cõmutationibus.ſ.actionis,aut iudicis,aut fori,aut teſtium,aut contendentium.Primum,i.primo loco.num.i.an ne aliquis habeat actionem,petitionem,aut executionem eius rei q̃ non oporteat.ſ.habere aut ſi legatur quem,&c. Num aliquis quem ratio oporteat habere,habeat actionem,&c. Num ſup.oporteat agere,aut petere,aut exequi,alio modo,alio tpe,alio loco.Num.i.an ne alia lege.Num.i. an ne alio quærente.i.petente.ſ.rem, aut agente.ſ.in perſonam. Hæc.ſ.quæ quærẽda,& cõſideranda dixit reperiuntur legibus,& moribus de bono,& æquo:de quibus dicetur in iuridiciali.ſ.conſtitutione abſoluta,de qua ſtatim agetur, titulo videlicet xv.

DE CAVSA RATIONALI.

IN cauſa rationali primum quæretur, ecquid in rebus maioribus, aut minoribus, aut ſimilibus ſimiliter ſcriptum; aut iudicatum ſit. Deinde, vtrum ea res ſimilis ſit ei rei, de qua agitur, an diſsimilis. Deinde vtrum conſulto de ea re ſcriptum non ſit,q̃ noluerit cauere,an q̃ ſatis cautum putarit, propter ceterorum ſcriptorum ſimilitudinem. De partibus legitimæ conſtitutionis ſatis dictum eſt : nunc ad iuridicialem reuertamur.

CAPIDVRVS.

IN cauſa rationali)In ſecundo de Inuentione,ratiocinationis exemplum tractans, Locos autem cões,inquit,in hoc,genere argumentandi hos,& huiuſmodi,quoſdam eſſe arbitramur. primũ eius ſcripti quod profers, laudationem, & confirmationem,rei de qua quæratur,cum eo de quo conſtat collationem eiuſmodi,vt id de quo quæritur,rei de qua conſtet ſimile eſſe videatur, poſtea admirationem per contemptionem,qui fieri poſſit,vt qui hoc æquum eſſe concedat illud neget, quod aut æquius,aut eodem ſit in gñe deinde idcirco de hac re nihil eſſe ſcriptum.quod cum de illa eſſet ſcriptum, de hac is q̃ ſcribat dubitaturum neminem arbitratus ſit. Poſtea multis in legibus,multa prætérita eſſe,quæ idcirco prætérita nemó arbitretur, quod ex ceteris de quibus ſcriptum ſit, intelligi poſſit. Deinde æquitas rei demonſtranda eſt,vt in negociali abſoluta. Contra aut qui dicet,infirmare debebit quod faciet,ſi demonſtrabit illud quod conferatur, ab eo cui conferatur diuerſum eſſe genere, natura,vi, magnitudine, tempore, loco,perſona,& quo in loco illud cuius cauſa affertur, opinione, ſi quo in numero illud quod per ſimilitudinem affertur, conuentat, oſtendatur, deinde quod res cum re differat, demonſtrabitur, vt non idem de vtraque exiſtimari oportere videatur. ac ſi ipſe quoque poterit ratiocinationibus vti,iiſdem ratiocinationibus, quibus ante prædictum eſt,vtetur. Si non poterit negabit oportere quidquam,niſi quod ſcriptum ſit,conſiderare,multis de ſimilibus rebus in vnãquanque rem tantum eſſe,ſingulas leges omnia poſſe inter ſe,vel ſimilia demonſtrat locus communes a ratiocinatione oportere coniectura ex eo quod ſcriptum ſit, ad id, quod non ſit ſcriptum peruenire,& neminem poſſe omnes res per ſcripturam amplecti ſed eum commodiſſime ſcribere,qui curet vt quædam ex quibuſdam intelligantur. Contra ratiocinationem, huiuſmodi coniecturam diuinationem eſſe,& ſtulti ſcriptoris eſſe,non poſſe de omnibus rebus cauere quibus velit. [Quæretur,ecquid in rebus maioribus,aut minoribus,aut ſimilibus ſimiliter ſcriptum aut iudicatum ſit)Quæretur ſubaudi,aut ab eo qui ratiocinatione innitetur, aut ab eo qui ratiocinationem infirmabit, ſed quo pacto ſuis vterque locis vtatur, ipſo Cicero. docente iam oſtendimus.[Deinde,vtrum ea res ſimilis ſi ei rei,de qua agitur,an diſſimilis) Quod ſi is qui ratiocinationi locum nullum dat, inſpiciat ſi ſimile videat,num id aliqua lege ſancitum,ſin diſſimile, an aliquo ex his quæ iam memorauimus,differre videatur,quo validius id poſſit infirmare. [Vtrum conſulto) Vtrum dedita opera prætermiſerit, quod intelligi per ſe poterat,an quod cauere, hoc eſt, prouidere de ea re factu idoneum non ſatis cenſuerit, & qui defendat ratiocinationem,& qui eam infirmabit, hoc ad ſuæ cauſæ commodum reuocabit. [Quòd ſatis cautum putarit, propter ceterorum ſcriptorum ſimilitudinem) Hoc qui ratiocinationem,inducet,affirmabit,vt dicat non opus fuiſſe de ea re quenquam ſcribere,quandoquidem ceterorũ multitudo ſcribentiũ hoc dixiſſe,ob ea quæ ſcripſit,ſatis viſa ſit.Sane inter oẽs ſtatus legitimos,preter tranſlationem,quam ſtatum non eſſe ſupra oſtendimus,quædam cognatio eſt. Nam,& in diffinitione quæ ſit

ſit voluntas nominis quæritur, & in ratiocinatione quid ſibi voluerit ſpectatur, & ex contrarijs legibus duos eſſe ſcripti, & volũtatis ſtatus apparet. Ruſſum, & diffinitio quodammodo eſt ambiguum, quæ amphibologia nominatur, cum in duas partes intellectus nominibus deducatur. Scriptum, & voluntas habet in verbis vocia quæſtionem quod idem in contrarijs legibus quæritur. Ob hanc cauſam non defuerunt, qui omnia hæc ſcriptum, & voluntatem eſſe dicerent, alij in ſcripto à voluntate amphibologiam eſſe, ſed diſtincta ſunt. aliud.n. eſt obſcurum ius, aliud ambiguum. Definitio igitur in natura ipſa nominis quæſtionem habet generalem, & eorum quę circa cauſam eſſe poſſunt, ſcriptũ & voluntas de eo diſputat verbo quod non eſt in lege, at ratiocinatio, de eo quod non eſt. Amphibologiæ lis in diuerſum trahitur legum contrariarum ex diuerſo pugna eſt. Hæc à doctiſſimis, neque immerito, recepta differentia eſt, & apud plurimos, & prudentiſſimos etiam durat.

LONG. IN cauſa rationali) Cauſam rationalem Græci συλλογισμὸν appellant, quo quidam Latini vertentes, collectionem, & ita tum collectiuum interpretati ſunt. Fit modis quinque. A ſimili. Qui patrem pulſat, rapitur ad pœnam. Quidam matrẽ pulſauit, reus ſit facti. A conſequenti. Adulteros deprehenſos, liceat excæcare quidam deprehenſus excæcatus eſt, poſtea per famulum ad adulteram reductus excæcatus famulus eſt miniſter adulterij: conſequens enim eſt, vt eius oculi eruantur, cuius miniſterio adulterium perpetratum eſt. A contrario. Deſertor capite plectatur. Deſertor quidam fortiter fecit, petit præmium, & contradicitur. A maiori ad minus. Exulem intra fines deprehenſum liceat occidere. quidam exulem deprehenſum tantum vulnerauit, & petitur ad pœnam. A minori ad maius. Qui commilitonem in acie protexit, petat præmium. Ipſum imperatorem quidam protexit, petit præmium, & contradicitur.

ASC. IN cauſa rationali) Tractat vltimam legitimæ conſtitutionis partem, dicens. Quæretur primum in cauſa rationali .i. vbi ratiocinatione contenditur quid ſit ſcriptum aut iudicatum ſimiliter, in rebus maioribus, aut minoribus, aut ſimilibus. Deinde ſup. quæretur vtrũ ea res ſimilis ſit ei rei de qua agitur, an diſſimilis. Deinde .i. tertio loco, pro quo Valla docet dicendũ tum, vtrum non ſit ſcriptum de ea re, id ſup. quod voluerit cauere .i. vetare, aut caute decernere, conſulto .i. ex conſilio, & deliberatione præuia, q.i. quia, aut eo, q.ſ. legiſlator putarit ſatis cautum ſup. eſſe de ea re propter cęterorum ſcriptorum ſimilitudinem. Et hoc dicto concludens hunc tractatum dicit. Satis dictum eſt de partibus conſtitutionis legitimæ, reuertamur nunc ad iuridicialem .i. plenam determinationem de iuridiciali conſtitutione, quam tantum prælibauit, aut reuertamur pro conuertamur dixit, quod in re particula, auctore Valla frequens ſit.

DE IVRIDICIALI ABSOLVTA.

ABSOLVTA iuridiciali conſtitutione vtemur, cum ipſam rem, quam nos feciſſe confitemur, iure factam dicemus, ſine vlla aſſumptione extrariæ defenſionis. In ea quare conuenit, iure ne factum ſit. De eo cauſa poſita dicere poterimus, ſi, ex quibus partibus ius conſtet, cognouerimus. Conſtat igitur ius ex his partibus, natura, lege, conſuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto. Natura ius eſt, quod cognationis, aut pietatis cauſa obſeruatur: quo iure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. Lege ius eſt, id quod populi iuſſu ſancitum eſt: quod genus, vt in ius eas cũ voceris. Conſuetudine ius eſt id, quod ſine lege, æque ac ſi legitimum ſit, vſitatum eſt: quod genus id, quod argentario obtuleris expenſum, à ſocio eius recte repetere poſſis. Iudicatum eſt id, de quo ſententia lata eſt, aut decretum interpoſitum. Ea ſæpe diuerſa ſunt, vt aliud alij iudici, aut Prætori, aut Conſuli, aut Tribuno pl. placitum ſit: & fit, vt de eadem re ſæpe alius aliud decreuerit, aut iudicauerit: quod genus: M. Druſus Prætor vrbanus, quo cum herede mandati ageretur, iudicium reddidit, Sex. Iulius non reddidit. Item C. Cœlius iudex abſoluit iniuriarum eum, qui Lucilium poëtam in ſcena nominatim læſerat: P. Mutius eum, qui L. Accium poëtam nominauerat, condemnauit. Ergo quia poſſunt res ſimili de cauſa diſſimiliter iudicatæ proferri, cum id vſu venerit, iudicem cum iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorum conferemus. Ex æquo, & bono ius conſtat, quod ad veritatem, & vtilitatem communem videtur pertinere: quod genus, vt maior annis LX, & cui morbus cauſa eſt, cognitorem det. Ex eo nouum ius conſtitui conuenit ex tempore, & ex hominis dignitate. Ex pacto ius eſt, ſi quid inter ſe pepigerunt, ſi quid inter quos conuenit. Pacta ſunt, quæ legibus obſeruanda ſunt, hoc modo: Rem vbi pagunt, oratione pagunt. In comitio aut in foro ante meridiem cauſam conijcito. Sunt item pacta, quæ ſine legibus obſeruantur ex conuentu, quæ iuri præſtare dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonſtrari, ius confirmari conuenit, idque in abſoluta iuridiciali faciendum videtur.

CAPIDVRVS.

ABSOLVTA iuridiciali conſtitutione vtemur) Iuridicialis eſt vt ipſe in ſecundo de Inuentione, inquit, in qua æqui, & iniqui natura, & præmij aut pœnæ ratio quæritur. Huius partes ſunt duæ, quarum alteram abſolutam, alteram aſſumptiuam nominamus. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe recti, & non recti quæſtionem continet. Ea eſt huiuſmodi. Cum Thebani Lacedæmonios bello ſuperauiſſent, & ferè mos eſſet Graijs, cum inter ſe bellum geſſiſſent, vt hi qui viciſſent, trophæum aliquod in finibus ſtatuerent victoriæ in præſentia declarandæ cauſa, non vt in perpetuum belli memoria maneret, æneũ ſtatuerunt trophæũ accuſantur apud Amphictyonas .i. apud cõe Græciæ concilium. intentio eſt, non oportuit. depulſio eſt, oportuit quæſtio eſt, oportuerit ne? Ratio eſt: Eam .n. ex bello gloriam virtute peperimus, vt eius æterna inſignia poſteris noſtris relinquere vellemus. Infirmatio eſt, attñ æternum inimicitiaæ monumentum, Graios de Graijs ſtatuere non oportet. Iudicatio eſt, cum ſummæ virtutis concelebrandæ cauſa, Graija ſimul æternum inimicitiarum monumentum ſtatuerint, recte ne an ſecus fecerint. Hanc ideo rationem ſubiecimus, vt hoc cauſæ genus ipſum de quo agitur cognoſceretur. Nam ſi eam ſuppoſuiſſemus, qua fortaſſe vſi ſunt, non enim iuſte, neque pie bellum geſſiſtis, in rationem criminis delaberemur. de qua poſt loquemur. Inde poſt paulum ſubiungit. Locos autem communes, & ex cauſa ipſa, ſi quid inerit indignationi aut conqueſtioni, & ex iuris vtilitate, & natura multos, & graues ſumere licebit, & oportebit, ſi cauſæ dignitas videbitur poſtulare [Sine vlla aſſumptione) Contrariæ defenſionis, vt extrinſecus nihil aſſumas quo tua cauſa probabilior fiat, vt ſi dicas, licuit Miloni Clodium occidere, quando & Clodius ei parauit inſidias. [Conſtat igitur ius ex his partibus, natura) Naturæ ius eſſe veteres, referente Cicero. dixerunt, quod nobis non opinio, ſed quædam natura vis afferat, vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſeruantiam, veritatem, religionem eam quæ in metu, & in ceremonijs deorum fuerit, appellarunt pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios ſanguine coniunctos, officium conſeruare moneat. gratiam, quæ in memoria, & remuneratione officiorum, & honoris, & amicitiarum obſeruantiam teneat. vendicationem, per quam vim, & contumeliam defendendo, aut vlciſcendo, propulſamus à nobis, & à noſtris, qui nobis chari eſſe debẽt, & per quam peccata punimus. obſeruantiam, per quam ætate, aut ſapientia, aut honore, aut aliqua dignitate anteeuntes veremur, & colimus. veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter quam confirmauerimus fiat, aut factum, aut futurum ſit. Ac naturæ quidem iura minus ipſa quæruntur ad hanc controuerſiam, quod neque in hoc ciuili iure verſantur, & à vulgari intelligentia remotiora ſunt. ad ſimilitudinem vero

aliquam,

aliq. aut ad rem amplificandam ſæpe ſunt hæc inferenda. [Lege) Iura legitima legibus conſtant, leges ſunt, quæ populi iuſſu ſanctæ ſunt, ex legibus igitur iura legitima cognoſcere oportebit. [Conſuetudine, iudicato, æquo, & bono, pacto. Natura ius eſt, quod) Conſuetudinis autem ius eſſe putatur id, quod voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit, in ea autem quædam ſunt iura ipſa iam certa propter vetuſtatem, quo in genere multa ſunt, & eorum multo maxima pars, vt inquit, ipſe quam prætores edicere conſueuerunt. Quædam autem gña iuris iam certa conſuetudine facta ſunt, quod genus iudicatum, par, pactum. Iudicatum eſt, de quo iam ante ſententiam alicuius, aut aliquot conſtitutum eſt. Par, quod hic æquum, & bonum Cic. vocat, eſt quod in omnes æquabile eſt, Pactum eſt quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iuſtum putatur, vt iure præſtare dicatur. Initium ergo iuris, ab ipſa natura profluxiſſe manifeſtum eſt. Quædam autem ex vtilitatis ratione, aut perſpicua nobis, aut obſcura aliquando à natura quodammodo longius in conſuetudinem veniſſe videtur. Poſt approbata quædam à conſuetudine, aut à vero ipſo vtilis viſa, legibus firmata eſſe perhibentur. Conſtat igitur ius omne his tribus, natura deinde conſuetudine, quæ naturam ſequitur ducem, poſtremo lege, quæ iam conſuetudine aut vero firmatur, ſed ipſam cõſuetudinem ita diuiſit, vt eius partes. iudicatum, æquum, & bonum, & pactum eſſe dixerit. [Cognationis, aut pietatis cauſa obſeruatur) Cognationis, affinitatis, pietatis, quam erga deum, & parentes habemus. [Aeque ac ſi legitimum ſit) Perinde ac ſi legibus ſancitum ſit, vſurpatum eſt.

[Quod genus) In quo genere exemplum eſt. [Id, quod argentario obtuleris expenſum) Quod dinumeratum argentario dederis. nam expendebant omnem veteres pecuniam poſtquam dinumerabant, vnde libera, aſſis, talentum, & militum ſtipendia, hoc eſt ſtipes ponderandæ, vt Plin. inquit, appellantur, & penſatores libripendes dicti. [A ſocio eius recte repetere poſſis) Hoc eſt nihil obſtat, quin quam expenſam argentario pecuniam dederis, ſi is cui dinumeraueris eam pecuniam nominatur, aut quouo modo abſit, tibi reddi repoſcas ab alio qui cum eius fuerit ſocius cum ea concredidiſti pecuniam. [Aut decretum) Vt id, de quo cum in controuerſia eſſet, iam lata ſententia ſit. [Interpoſitum) Quod inſertum ad ſupplementum alicuius ſcripti eſt, de quo quæreretur, ne amplius in quæſtionem veniat. [Iudici, aut prætori) Veteres, vt tam Varro quam Aſconius Pæd. dicit, omnem magiſtratum cui pareret exercitus, prætorem à præeundo appellauerunt. Vnde Lucilius, prætor eſt. ergo præire oportet. Vnde & prætorium, & præfectus prætorio. [Aut Conſuli) Conſul nominatus, quod conſuleret populum, & ſenatum, cum quippiam tranſacturus eſſet, vnde Accius in Bruto, qui recte conſuluerat. [Aut Tribuno pl.) Quia & tribuni erãt militum, Tribuni, quod iura tribuerent plebi. i. plebem defenderent. Nam cum ob truculentiſſimas olim inter patricios, & plebeio ſeditiones plebs armata, maximo cum terrore nobilium in Auentinum, & vt alijs placet in Sacrum collem ſeceſſiſſet, inde prius abduci nõ potuit, quam ad fauorem ſui Tribuni pl. primi crearentur. [Decreuerit) Quod lite caruerit. [Aut iudicauerit) Quod in controuerſiam venerit. [M. Druſus Prætor vrbanus, quo cum herede mandati ageretur, iudicium reddidit) Reddidit in heredem contra heredem iudicium mandati parentis, aut alterius, cuius fuerat heredes, hoc eſt cum herede ſibi conſtituto quidam in teſtamento mandaſſet quid fieri vellet, & heres facere recuſaret, contra ipſum Druſus iudicauit, quod Sex. Iulius Cæſar conſul in bello ſociali deſignatus facere noluit. [In ſcena vbi poëmata publice recitabantur nominatim) Nomine ſuo compellando, non prænomine aliquo eum honorando. [Iudicem cum iudice) Vter eorum ſit clarior. [Tempus cum tempore) Quod alio tempore licuiſſe potuit, alio nomine. [Numerum cum numero iudiciorum) Vtri plura iudicia adiecta ſint proferemus. [Ad veritatem, & vtilitatem communem) Quod æqualiter apud omnes vere, & vtiliter enunciari poteſt. [Vt maior annis lx. & cui morbus cauſa eſt, cognitorem det) Senſus eſt, vt qui ſexaginta annos iam exceſſerit, ſi aduerſa valetudine correptus ſit, in exitu iudicij familiariſſimum aliquem, quem cognitorem dicimus, vt paulo ante oſtendimus, pro ſe dare poſſit, qui cauſæ ſuæ præſit. [Nouũ ius conſtitui conuenit) Si id ante ea cautum non ſit. [Ex tempore) Sine temporis vlla mora, vel certe ex eo tempore, quo id fieri conuenit. [Et ex hominis dignitate) Vt hominis dignitatis ratio habeatur. [Si quid inter ſe pepigerunt) Pepigi non minus anomalum eſſe, quam memini, odi, & cepi, quidam ſicut Phocas, putauere grammatici, quod pango, vt Diomedes, inquit, pepigi, & panxi præteritum mittat, paciſcor autem, pactus ſum. Quintilianus igitur poſitionem huius verbi primam Pago fuiſſe putat, vnde ſecundum analogiam pepigi præteritum, qui ita te liquit: Memoria repeto coniunctos a me qui reprehenderant, q. hoc verbo vſus eſſem pepigi, nam id quidem dixiſſe ſummos auctores confitebantur, rationem tamen negabant permittere, qa prima poſitio paciſcor, cum haberet naturam patiendi, faceret tempore preterito pactus ſum, nos præter auctoritatem oratorũ, atque hiſtoricorum, analogia quoque dictum tuebamur. Nam cum legerimus in 12. tabulis, Ni ita pagunt, inueniebamus, ſimile huic cadunt. Inde prima poſitio etiam ſi vetuſtate exoleuerat, apparebat Paco, vt cado, vnde non erat dubium, nos pepigi ſic dicere, vt cecidi. Si quid inter ſe pepigerint. Legimus, & cum ablatiuo, vt ſi dicas, Pepigi hac re. Catullus:

Quo pepigere viri, pepigerunt ante parentes.

Et cum accuſatiuo, & ablatiuo, vt pepigi hanc rem decem nummis. Plaut. in Bacch. Ducentis Philippis rem pepigi. & paciſcor, vt in eadem comœdia. Paciſci cum illo paula pecunia potes Hemula, paciſcere ſi potes, perge obſecro paciſcere quiduis. [Rem vbi pagunt, oratione pagũt) Hoc eſt, vbi rem pactis firmant, orationem quoque inter ſe pactis roborant, vt, quoties dixeris, aut ſcripſeris, hoc vel illud faciam, modo iubeas, vel ſimile alius. [In comitio aut in foro ante meridiem cauſam conijcito) Et hoc pactum eſt. Comitium, vt Varro inquit, ab eo quod illic coibat populus, aut creandarum dignitatum, aut litium cauſa. Hinc Plautus in Curculione: Qui periurum conuenire vult hominem, mitto in comitium. [Aut in foro) Forum, vt idem inquit, quo cõferent ſuas controuerſias, & quo quæ vendere vellent, ferrent, forum appellarunt. Nec nos præteri, Feſtum Pomp. ſex modis accipi forum poſſe ſcripſiſſe. [Cauſam conijcito) Iudicato conjectura quid tenendum ſit conſequitur, ac inde iudicato, hoc modo ſomniorum conjectores nominamus, qui quid ſomnia portendant, conjectura conſequeſtres dijudicant. [Sunt item pacta, quę ſiue legibus obſeruantur ex conuentu, quę iuri pręſtare dñr) Senſus eſt, ſunt inita inter aliquos ex ſolo conuentu pacta, quæ licet nullis ſint legibus obnoxia obſeruantur tamen, & dicuntur iure ipſo valere vt nunc loquimur. [Ex conuentu) Conuentus, inquit Feſtus Pomp. quatuor modis intelligitur. Primo, cum quemlibet hominem ab aliquo conuentum eſſe dicimus. Secundo, cum ſignificatur multitudo ex compluribus generibus hominum contracta in vnum locum. Tertio, cum à magiſtratibus iudicij cauſa populus congregatur. Quarto, cum aliquem in locum frequẽtia hominum ſupplicationis, aut gratulationis cauſa colligitur. Sed hic. Ex conuentu, ex mentis verborumq. conuenientia quadam, & vt ita dicam, concordantia. [Præſtare) Vt nunc vulgus loquitur, valere dicuntur. [His igitur partibus iniuriam demonſtrari) Si contra ius naturæ, legis, aut conſuetudinis fecerimus. [Ius confirmari) Si ab his partibus, quas memorauimus non ſit alienum. Denique in Rhet. de Inuent. Locorum autem, inquit, communium, quoniam duo genera ſunt, quorum alterum dubię rei, alterum certe continet amplificationem, quid ipſa cauſa det, & quid augeri per communem locum poſſit, & oporteat, conſiderabitur. Nam certi, qui in omnes incidant, loci perſcribi non poſſunt. In plerisque fortaſſe, ab auctoritate iuriſconſultorum, & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum autem, & in hac, & in omnibus num quos locos communes præter eos quos nos expoſuimus, ipſe res oſtendat.

NAtura ius eſt) Sciendum autem longe latius hoc naturæ ius patere, quam hic exemplis declarauit. quare ad eam rem cognoſcendam inſpiciantur iuriſperitorum commentarij. [Quod cum herede mandati ageretur) Cum herede mandati agere, eſt actionem intendere in eius heredem, cui mandaueras vt hoc vel illud perficeret, venderet, expediret quod qa ab eo factum non eſt eo diſcedente. in heredes actionem producis. [Cognitorem det) Cognitorem dare eſt, ſubſtituere aliquẽ qui in iudicio vices ſuas ſuppleat, quem alias procuratorem vocat, nempe quod cauſam tuam omnem cognitam habeat per tuã inſtructionem, non de cauſa cognoſcat, quod eſt iudicis tantum. [Rem vbi pagunt) Lex eſt ex Tab. 12. huc allata ex cuius forma pacta fiebant, hoc modo. Verbis pepigi cum aduocato meo, vt cauſam meam differrer in comitio aut foro, & illic ante meridiẽ adeſſet. Aſſenſit ille, nec adfuit. Ago cum illo de pactis, & hinc creſcit ſtatus. LONG.

ABſoluta iuridiciali conſtitutione &c.) Incipit determinare de iuridiciali quæ duplex eſt abſoluta, & aſſumptiua, & prius de abſoluta, quam de aſſumptiua dicens. A S C.

Nos vtemur conſtitutione iuridiciali abſoluta (vbi priuſquam pergamus notabit grammatiſta, quando ex adiectiuo, & ſub-

ſtantiuo circumloquimur definitum aliquod quod vnico vocabulo cum deſit exprimere nequimus tunc poſſumus illi addere alterum adiectiuum etiam perfectum, ſine coniunctione media eo quod prius complexum pro ſubſtatiuo poſitum intelligitur, vt hoc loco, conſtitutio iuridicialis ponitur pro vna ſpecie conſtitutionis vnico vocabulo nondum appellata, quocirca ſi per fictionem vocetur a tunc licite dicam a abſolutum, vel vtetur á abſoluto, vnde hic recte dicitur vtemur conſtitutione iuridiciali abſoluta, nec decenter addatur, & abſoluta, vna .n. res eſt) ſup. tunc cum.i.quando nos dicemus, ſine vlla aſſumptione diminitionis externe rem quam confitemur nos fuiſſe factum, ſup. eſſe iure .i. iuſte, & ſaluo iure, & ideo quia nihil aſſumitur, non aſſumptiua, ſed abſoluta dicitur. Quæri conuenit .i. inueſtigari in ea .ſ. conſtitutione iuridiciali abſoluta, ne pro an factum ſit iure. Nos autem poterimus dicere de eo .ſ. iure, aut an factum ſit iure. cauſa poſita.i.conſtituta. ſi, ex quibus partibus ius conſtet, cognouerimus. Igitur vt id cognoſcamus. Ius conſtat, ex his partibus videlicet, Natura, lege, conſuetudine, iudicato, æquo, & bono, & ſup. pacto. Ius eſt natura.i.per naturam, quod obſeruatur cauſa cognationis, aut pietatis, quo iure parentes coluntur a liberis. Et tamen, & diuina, & humana lex id confirmat, diuina, honora patrem, &c. humana, liberi parentes alant, aut vitantur, & liberi.i.legitimæ nati coluntur, quia aluntur, fouentur, & ad honores promouentur à parentibus (id aũt cautum negant, lege diuina, quia inſitum eſt à natura, eo quod carnem ſuam nemo vnq̃ odio habuit, & ideo, vt idem dicit Apoſtolus. SI quis ſuorum, & maxime domeſticorum curam non habet, fidem negabit, & eſt infideli deterior. Propter hanc deſcriptionem iuris naturalis improbat Valla illam quæ in inſtitutionibus Iuſtiniani poſita eſt, Ius naturale eſt, quod natura omnia animalia docuit. Non .n. quod bruta per naturam faciunt, id iure facere dicentur) Lege ius eſt.i.per legem.ſ.ſcriptam.id, quod ſancitum eſt .i. confirmatum. iuſſu populi, quod genus.i.eiuſmodi eſt, vt in ius eas cum voceris, lex.n. vult vt pareas. Conſuetudine ius eſt id, quod ſine lege .ſ. lata, & promulgata. æque ac ſi legitimum ſit, vſitatum eſt.i.iuxta leges edictum obſeruatum, quod genus.i.cuius generis, aut cuiuſmodi eſt, aut quod genu iuris eſt, vt ſupp. quod obtuleris.i.depoſito aut alio pacto credideris. argentario.i.publico campſori appenſum.i.ad pondus redactum. poſſit id repetere recte.i.iuridice. à ſocio eius quia æquale ius videtur in ſocios, & quod vnus in eo negocio in quo ſocij ſunt fecerit, alter quoque feciſſe cenſetur [Iudicatum &c.) Proſequitur alias partes iuridicialis abſolutæ dicens. Iudicatum eſt id, de quo ſententia lata eſt, aut de quo decretum.ſ.ſenatus interpoſitum.i.quod ſenatus auctoritas approbauit. Ea.ſ.iudicata, ſunt ſæpe diuerſa, vt.ſ.ſecundum aliud ſit placitum, alij iudici.ſ.in foro iudiciali.aut Prætori, aut Conſuli, aut Tribuno pl. qui omnes dum iudicant iudices ſunt, ſed ſpecialiter is qui ſoli iudicio, dando vacat iudex vocatur. Et fit .i. contingit, vt alius decreuerit, aut iudicauerit, ſæpe aliud de eadem re, quod genus .i. cuius generis, exemplum eſt: M. Druſus prætor vrbanus: reddidit.i.tulit. iudicium.i.iudicauit, quod ageretur cum herede. mandati ſup. actione. hoc eſt, ſi quis ſeſe heredem gerat eius qui tenebatur mandati. eo q̃ mandati executionem ſuſceperat viuens iudicauit eum debere mandatum exequi, & nolentem actione mandati poſtulari. Sex. Iulius non reddidit.ſ.iudicium mandati.i.non iudicauit, q̃ ſi teſtator ex mandato quid peragendum ſuſceperat heres ius teneatur, propterea mandati. Item C. Cœlius iudex abſoluit iniuriarum .i.ab actione, aut debito iniuriarum eum, qui læſerat Lucilium poëtam nominatim.i.nominando eum proprio nomine in ſcena.ſ.in publico loco, vbi fabulæ interdum diffamatoriæ, ſed defunctorum agebantur. P. autem Mutius condemnauit.ſ.iniuriarum eum, qui nominauerat.ſ.in ſcena L. Accium poëtam. Ergo quia poſſunt res ſimili de cauſa diſſimiliter iudicatæ proferri, cũ id vſu venerit.i.contingerit: tunc ſup. proferemus .i. in medium conferemus. iudicem cum iudice oſtendendo ſi poſſumus, iudicẽ noſtrum, aut prudentiorem, aut æquiorem, aut maioris fuiſſe auctoritatis. item, tempus cum tempore, oſtendentes videlicet poſterius iudiciũ prius abrogaſſe, aut olim vtile viſum fuiſſe, quod poſtea inutile compertum ſit. &, numerum iudiciorum.ſ.pro nobis facientium: cum numero iudiciorum facientium pro aduerſario oſtẽdentes plura pro nobis, q̃ pro illo facere. [Ex æquo &c.) Proſequitur continuo tractu reliqua quæ ad cognitionem iuridicialis abſolutæ pertinente dicens. Ius conſtat ex bono, & æquo .i. ex vtilitate communi, & iudicio bonæ conſcientiæ, quod videtur pertinere ad veritatem, & ad vtilitatem communem. quod genus .i. cuius generis, exemplum eſt. vt maior .i. grandior, & antiquior, annis LX. & cui morbus cauſa eſt .ſ. quod in propria perſona, vt dicunt, non compareat, cum tamen lex ſanciat, vt in ius eas cum voceris. cognitorem det .i. patronum talem, qui totam cauſam, & ius eius, cognoſcat, & defendat. Conuenit ex eo.ſ.æquo, & bono, aut eo genere iam adducto, nouum genus.ſ. defenſionis conſtitui. ex tempore .ſ. importuno, & ex hominis dignitate. hoc eſt, quia, bonum, & æquum videtur, vt quis propter ſenium excuſetur quominus in propria perſona compareat, etiã æquum videtur vt propter tempeſtatem importunam, aut horam indebitam excuſetur, & ſi propter morbum, etiam propter dignitatem. quia quod pie ægrotandi conceditur deberet honorifice dignitati exhiberi, vt ſi princeps de re leui à plebeio aliquo vocetur, cognitorem aut procuratorem det. [Ex pacto) Proſequitur reliqua dicens. Ius eſt ex pacto.i.ex conuento, & conditionibus contractus ſemel vtriſque placitis, & firmatis, ſi ipſi litigantes pepigerunt. quid .i. aliquid, inter ſe, & ſi quid conuenit .i. ſine controuerſia, & diſſenſione eſt inter æquos. Pacta ſunt, quæ legibus obſeruanda ſunt, hoc modo. Vbi.i.quo loco, & tempore aliqui pagunt.i.paciſcuntur, & communi conſenſu contrahunt rem.ſ.aliquam, ipſi pagunt.i.pactum aperiunt. orat one.ſ. pactum exprimente, tu ſignator (notarius nunc dicitur) coniicito.i.introducas, aut potius ſimul cum pacto referas. cauſam .ſ. pacti. In comitio aut in foro .i. loco publico, quo plures conueniunt, vt pacta conſtent, & ita rata habeantur, ante meridiem .ſ. quo tempore cauſæ dicendæ erant. Sunt item pacta quæ obſeruantur ſine legibus, hoc eſt, non ideo quod leges id iubeant, ſed ex conuentu, hoc eſt, quia pangentibus, aut paciſcentibus ita placitum eſt, quæ dicitur preſtare.i.meliora, & firmiora eſſe, iure, quia ius ſæpe fertur in inuitum, pactum non niſi in volentem nihil autem iuſtius videtur quam vt id patiaris quod ipſe in te conſtitueris. Concludens autem hanc partem dicit. Conuenit igitur iniuriam demonſtrari, & ius confirmari his partibus.ſ.antedictis, & id videtur ſeruandum ſup. eſſe, in iuridiciali ſup. conſtitutione abſoluta.

DE COMPARATIONE.

CVM ex comparatione quæreretur, vtrum ſatius fuerit agere id, quod reus dicat ſe feciſſe, aut id quod accuſator dicat oportuiſſe fieri; primum quæri conueniat, vtrum fuerit vtilius ex contentione, hoc eſt vtrum venuſtius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipſum ne oportuerit iudicare, vtrum fuerit vtilius, an aliorum fuerit ſtatuendi poteſtas. Deinde interponetur ab accuſatore ſuſpicio ex conſtitutione coniecturali, quare putetur non ea ratione factum eſſe, quo melius deteriori anteponeretur, ſed dolo malo negocium geſtum. Deinde quæretur, potuerit ne vitari, ne in eum locum veniretur. Ab defenſore contra refelletur argumentatio coniecturalis aliqua probabili cauſa, de qua ante dictum eſt. His ita tractatis, accuſator vtetur loco cõmuni in eum qui inutile vtili præpoſuerit, cum ſtatuendi non habuerit poteſtatem. Defenſor contra eos, qui æquum cenſeant rem perniercioſam vtili præponi, vtetur loco cõi per conqueſtionem: & ſimul quæret ab accuſatoribus, & ab iudicibus ipſis, quid facturi eſſent, ſi in eo loco fuiſſent: & tps, locum, rem, deliberationem ſuam ponet ante oculos.

CAPIDVRVS.

CVM ex comparatione quæreretur) Iuridicialem conſtitutionem ſupra ita diuiſimus vt eius partes, abſolutam, & aſſumptiuam quæſtionem eſſe diceremus. quam noſtri abſolutam, Hermagoras [illegible] quam noſtri aſſumptiuam, Græci [illegible] nominarunt. Abſoluta eſt, cum iure factum ipſum defenditur.

qua

quæ propter, & iuris partes eſſe cognoſcendas diximus. Aſſumpti ua autem eſt, cum factum per ſe non probabile eſt, aſſumptis autem extrinſecus auxilijs id tuemur. Huius ſunt partes quatuor comparatio, relatio criminis, remotio criminis, conceſſio criminis. Comparatio eſt, cum aliquid factum, quod per ſeipſum non ſit probandum, ex eo cuius id cauſa factum eſt, defenditur, ea eſt huiuſmodi. Quidam imperator cum ab hoſtibus obſideretur, neque effugere vllo modo poſſet, pactus eſt cum hoſtibus vt arma, & impedimenta relinqueret, milites educeret. Itaque fecit, armis, & impedimentis amiſſis, præter ſpem milites conſeruauit. Accuſatur maieſtatis. Huc incurrit definitio. Sed nos hunc locum, de quo agimus, conſideremus. Intentio eſt, non oportuit arma, & impedimenta relinquere. Depulſio eſt, oportuit. Quæſtio eſt, oportuerit ne. Ratio eſt, milites .n. omnes perijſſent. Infirmatio eſt aut coniecturalis, non perijſſent aut altera coniecturalis, nõ ideo feciſti, ex quibus iudicationes, perijſſent ne, & ideo ne feceris, aut hæc comparatiua, cuius nunc indigemus. At enim ſatis fuit amittere milites, quem arma, & impedimenta concede re hoſtibus ex qua iudicatio naſcitur: Cum omnes milites perituri eſſent, niſi ad hanc pactionem veniſſent, vtrum ſatius fuit amittere milites, an ad hanc conditionem venire. [Vtrum ſatius fuerit) Vtrum id, quod verbi cauſa dicat Imperator feciſſe, cum impedimenta hoſtibus reliquerit, aut quod eum accuſans dicat, & potius milites occumbere oportuerit, quam id pactum inire cum hoſtibus. [Ex contentione) Ex ea controuerſia, quæ inter hos fuerit. [Conducibilius) Quid plus conducere, hoc eſt vtilitatis adferre potuerit. [Ipſum ne oportuerit iudicare) Vt hoſtibus impedimenta relinquerent. [An aliorum fuerit ſtatuendi poteſtas) Vt potius hoc alij iudicare debuerint, ne ipſe timore perculſus, effugere periculum videretur. [Interponetur ab accuſatore ſuſpicio) Vt dicat ſuſpicari poſſe, ab hoſtibus munera eum ſuſcepiſſe occulta, & ne ea ſuſcepiſſe videretur, impedimenta reliquiſſe. Quos melius vt præmia conſequeretur. Cum adhuc dubium bellum traheretur. [Deteriori anteponeretur) Ne dedecus cum dãno ſubiret. [Sed dolo malo) Negocium geſtum dolo, malitia. Sunt .n. media verba, tempeſtas, valetudo, facinus, dolus, malitia, gratia, induſtria, periculum, venenum, contagium, & honos iuſſe Gell. Hæc .n. ferè vulgatum eſt, ancipitia eſſe, & vtroque verſus dici poſſe. Sed dolus, a Græcis, a Latinis, vt opinor, malitia, quæ bona, & mala eſt, vnde Plaut. in Aul. Senex eſt, ſine omni mala malitia. [Deinde quæretur, potuerit ne vitari, ne in eum locum veniretur) Subaudiendum, ne ab hoſtibus obſideretur. [Refelletur argumentatio coniecturalis) Vt dicat ſe aliter facere non potuiſſe, quo minus ſubiret periculum. [Qui inutile) Quòd impedimenta hoſtibus reliquerit. [Vtili præpoſuerit) Quod conſequi de hoſtibus potuerit victoriam, cum ſtatuendi non habuerit poteſtatem, vt optionem ſibi ipſe præſcripſerit, potius quam ſenatus expectarit conſilium. [Contra eos) Subaudiendum, decet. [Rem pernicioſam) Quæ futura erat, niſi ad pactionem deſcendiſſet, cum periculum eſſet ne exercitum amitteret. [Et tempus) Quòd id fecit. [Locum) Quo obſidebatur ab hoſtibus. [Rem) Quantum immineret periculum, ni id effeciſſet. [Deliberationẽ ſuam) Quid ſecum ipſe ſtatueret. In lib. de Inuent. Loci cões, inquit, inerũt accuſatoris in eum qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut in vtrunque fateatur, quærat tamen aliquam defenſionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defenſionis eſt, nullum factum, neque turpe, neq; inutile, neque honeſtum putari oportere, niſi quo animo, quo tempore, qua de cauſa factum ſit intelligatur, qui locus ita cõis eſt, vt bene tractatus, in hac cauſa magno ad perſuadendum momento futurus ſit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione beneficij magnitudo ex vtilitate, aut honeſtate, aut facti ex neceſſitudine demonſtratur, vt tertius, per quem res expreſſa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt ponitur, vt ipſi ſe quoq; idem facturos fuiſſe arbitremur, ſi ſibi illa res, atque ea facile cauſa per idem tempus, accidiſſet.

ASC. CVM ex comparatione) Poſtq̃ determinabit de conſtitutione iuridiciali abſoluta, conſequenter determinat de aſſumptiua, & primo de quarta parte quæ in enumeratione partium eius ſuprapoſita eſt vltima, hoc eſt, de comparatione dicens. Cum ſup. agetur, aut defenſio fiet ex comparatione. ſ. eius quod factum confitetur, ad id, quod faciẽdum neceſſario fuiſſet. Quæretur .i. inquiretur. vtrum ſatius fuerit .i. melius, & eligibilius agere. id quod reus dicat ſe feciſſe, aut id quod accuſator dicat oportuiſſe .i. opportunum fuiſſe, aut docuiſſe fieri. Primum quæri conuenit, vtrum ex contentione .i. comparatione eorum duorum, de quibus eſt contentio. fuerit vtilius, hoc eſt vtrum fuerit venuſtius .i. ſpecioſius, facilius. ſ. facto cum minore incommodo, conducibilius. ſ. ad finem quo reſp. tendit. Deinde oportebit .i. conueniens, & opportunum erit quæri, ne .i. an oportuerit .i. conueniens, & decens fuerit ipſum (. ſ. qui accuſatus eſt male feciſſe) iudicare. vtrum. ſ. duorum fuerit vtilius, an poteſtas ſtatuẽdi .i. conſtituendi, & iudicandi vtilius .i. id, quod cenſeatur vtilius, aliorum fuerit .i. in officio aliorum, aut penes aliorum. Deinde interponetur ab occaſione ſuſpicio ex conſtitutione coniecturali .i. ex his documentis, quæ dicta ſunt de conſtitutione coniecturali. quare, ſup. factum accuſati, putetur .i. putari debeat. non ea ratione factum eſſe, quo .i. vt melius anteponeretur .i. præferretur deteriori .i. minus bono, ſed dolo malo negocium geſtum .i. fraude de aliqua probabili cauſa .i. propter aliquam probabilem cauſam. Deinde quæretur ne, pro an, potuerit vitari, ne in eũ locum veniretur. ſ. perplexitatis, vbi neceſſe ſit alterum incommodorum facere. Contra .i. econtrario. argumentatio coniecturalis de qua ante dictum eſt, refelletur .i. improbabitur ab defenſore. His ita tractatis .i. poſtq̃ hæc erunt ita tractata. accuſator vtetur loco cõi in eum qui inutile vtili præpoſuerit, cum .i. quamuis nõ haberet poteſtatem ſtatuendi .i. definiendi vtrum ſit faciendum. Defenſor contra eos, qui æquum cenſeant, vtetur loco cõi per conqueſtionem .i. iuſtum, & rationabile, rem pernicioſam præponi vtili. ſ. rei. Et quæret ſimul ab accuſatoribus, & ab iudicibus ipſis, quid eſſent facturi ſi fuiſſent in eo loco, & ponet ante oculos .ſ. iudicum, tempus, locum, rem, & deliberationem ſuam.

DE TRANSLATIONE CRIMINIS.

TRANSLATIO criminis eſt, cum ab reo facti cauſa in aliorum peccatum transfertur. In qua primum quærendum eſt, iure ne in alium crimen trãſferatur. Deinde ſpectandum eſt, an æque magnum ſit illud peccatum, quod in alium transferatur, atque quod reus ſuſcepiſſe fateatur. Deinde oportuerit ne in ea re peccare, in qua alius ante peccarit. Deinde oportuerit ne iudiciũ ante fieri. Deinde cum factum iudicium non ſit de illo crimine, quod in alium transferatur, oporteat nẽ de ea re iudicium fieri, quæ res in iudicium non venerit. Locus communis accuſatoris, contra eum, qui plus cenſebat vim, quàm iudicia valere oportere: & ab aduerſarijs percunctabitur accuſator, quid futurum ſit, ſi idem ceteri faciant, vt de indemnatis ſupplicia ſumant, quod eos idem feciſſe dicant. Quid, ſi ipſe accuſator idem facere voluiſſet? Defenſor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur: rem, locum, tempus ante oculos ponet, vt ij, qui audient, exiſtiment aut non potuiſſe, aut non fuiſſe vtile rem in iudicium venire.

CAPIDVRVS.

TRANSLATIO criminis eſt) Tranſlatio criminis, inq̃t ipſe alibi eſt, cum reus id, quod arguitur, confeſſus, alterius ſe inductum peccato iure feciſſe demonſtrat. ea eſt hm̃oi: Horatius tribus Curiatis, & duobus amiſſis fratribus, domum ſe victor recepit. Is animaduertit ſororẽ ſuam de fratrum morte non laborantem ſponſi aũt nomen appellantem identidem Curiati. eũ gemitu, & lamentatione, indigne paſſus, virginem occidit, accuſator. Intentio eſt, iniuria ſororẽ occidiſti. Depulſio eſt, iure occidi. Quæſtio eſt iure ne occiderit, ratio illa enim hoſtium mortem lugebat, fratrem negligebat me, & populum R. viciſſe moleſte ferebat. Infirmatio eſt, ẽã à fratre indemnatam necari non oportuit, ex qua iudicatio fit. Cum Horatia mortem hoſtium lugeret, fratris & populi R. victoria non gauderet, oportuerit ne eam à fratre indemnatam necari. [Iure ne in aliũ) Vt iure ne potuerit Horatius ſororem occidere, quòd mortem ho

.garet mortem, potius quam de victoria fratris exultaret. Spectandum eſt, an æque magnum ſit illud peccatum, quod in aliū transferatur) Nam æqualε crimen ſit ſororis, quod de fratris populiq. R. victoria eſt, fratris crimini, qui eam occidit. [Atque illud) Ordo eſt, num æque magnum atque illud .i. q̄ illud, quod reus commiſerit. [Sumpſiſſe dicatur de alio) Vt cum iſ ſororem animaduerterit. [Oportuerit ne in ea re peccare, in qua alius ante peccarit) Verum ante alius peccauerit, ſi afferat exemplum de aliquo, qui ſimile crimen commiſerit, & tamen ſit abſolutus, aut certe ꝙ ſi etiam mulier in ea re deliquerit, num debuerit tum ob hoc ipſe deliquiſſe? [Deinde oportuerit ne iudicium ante fieri) Subaudiendum, qua hęc mulier occideretur. quo an mori nec ne debuerit, prius diſcuteretur. [Deinde factum iudicium nō ſit, & quæ ſequuntur) Senſus eſt, verum ſicut de crimine ſororis Horatij factum nullum iudicium eſt, ita de fratris in ſororem crimine faciendum nullum iudicium ſit, an ita hic ſine iudicio puniendus ſit, ſicut & illa ſine iudicio punita eſt. [Qui plus cēſebat vim) quam ſorori intulit. [Quām iudicia) Quæ ſequi debuit. [Percunctabitur accuſ.) Subaudi, iudices. [Quod eos idem feciſſe dicant) Quod.ſ. accuſator idem facere voluiſſet. Ordo verborum eſt, & ſenſus percunctabitur iudices accuſator, quid futurum erat, ſi ipſe voluiſſet facere idem quod dicat feciſſe eos, ſubaudi, quos accuſat. [Eorum in quo) Animaduerſum ſit. & eſt ordo. Defenſor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur. [Rem, locum, tempus) Vbique ſubaudiendum, ponet ante oculos. [Rem) Amplificando. [Locum) Vt in propatulo, quo ad mariti cædem aliorum exciret lacrymas, vel, quiduis ſimile. [Tempus) Vt noctu, quo crimini facile exaudire poſſent. [Aut non potuiſſe) Ne ſi dilatum ſit tempus, periculum ex hoc aliquod immineat. [Aut non vtile) Nullam ex hoc futuram reip. vtilitatem. Alibi hunc locum tractans. Locus, inquit, communis accuſatoris in eum, qui cum id quod arguitur negare non poſſit, tamen aliquid ſibi ſpei comparet ex iudiciorum perturbatione. atque hic vtilitatis iudiciorum demonſtratio, & de eo conqueſtio, qui ſupplicium dederit indemnatus, in eius aut qui ſuſcepit audaciā, & crudelitatem indignatio, à defenſore eſt, in eius quem vltus ſit audaciam ſui conqueſtione rem, non ex nomine ipſius negocij, ſed ex conſilio eius qui fecerit, & cauſa, & tempore conſiderari oportere. quid mali futurum ſit, aut ex iniuria, aut ex ſcelere alicuius, niſi tanta, & tam perſpicua audacia ab eo, ad cuius famā, aut ad parentes, aut ad liberos pertineret, aut ad aliquam rem caram omnibus, vt neceſſe ſit, & vt oporteat, fuerit iudicata.

LONG. TRanſlatio criminis eſt) Hic ſtatus à pleriſque relatiuus vocatur, cum reus culpam refert in eum, propter quem arguitur. Vt miles in acie clamauit, Vincimur, occiſus eſt ab imperatore reus ſit imperator læſæ reipub. Contradicit, dicit enim militem peccaſſe, & ideo occidi debuiſſe, quod hic clamauerit &c.

A S C. TRanſlatio criminis) Deſcribit quæ ſit tranſlatio criminis dicenda, & quomodo ea ſit vtendum, & contra eam initiendum dicens. Tranſlatio criminis eſt, cum .i. quando cauſa, & ita culpa facti, & transfertur ab reo in peccatum aliorū (vbi addiest duplicem circunſtantia, aut efficientis, aut termini à quo, aut vtriuſque, quod ſit dum ſeipſum defendit, tunc enim ab reo, & per reum transfertur crimen, quia vero non ſemper ſeipſum defendit immoratius, ideo putem terminum à quo hic importari) In qua.ſ. tranſlatione eſt quærendum.i. ſcrutandum, & inquirendum, ne pro an crimen transferatur in alterum, deinde ſpectandum eſt, an illud peccatum, quod in alium transfertur ſit æque magnum, ac.i. quam illud quod reus fateatur ſuſcepiſſe .i. admiſiſſe tanquam vtile. (Non enim recte te defenderis, ſi dicas illum cecidi, quia ſeruum, aut iumentum meum percuſſerat.) Deinde quærendum eſt, ne pro an oportuerit.i. conueniens, aut quaſi neceſſarium fuerit peccare in ea re in qua alius ante peccarit, vnde ſi dicas illum occidi, quia filium, aut patrem meum occiderat, honeſta quidem videbitur ratio, ſed non iam neceſſaria, ac ſi dicas; quia me occidere parabat, & occidiſſe, niſi præueniſſem, nam de morte patris, aut filij poteras iudicium poſtulare, vnde ſequitur. Deinde ſup. quæretur, ne pro an i oportuerit iudicium fieri ante.ſ. quàm vltio talis fieret. Deinde quæretur cum iudicium non ſit factum de illo crimine quod in alium transferatur, oporteat ne iudicium fieri.i. ſententiam ferri ab iudice, de ea re quæ res nondum venit in iudicium, hoc eſt inquiretur, an cum reus iudicium contempſerit de ipſius facto, & de contemptu iudicij, non expectatur iterato iudicium. Locus cōis accuſatoris ſup. eſt contra eum, qui cenſeat vim .ſ. quauis repellitur (ſed cōiter aſſumetur, quaſi de qualibet vi dicat reus) oportere valere plus quam iudicia. Et accuſator percunctabitur ab aduerſarijs quid ſit futurum, ſi ceteri faciant idem vt ſumant, hoc eſt ſi ceteri quoque ſumant ſupplicia indemnatis.i. non condemnatis, ꝙ.i. quia dicas eos idem feciſſe, quod.ſ. is fecit de quo indēnato reus ſumpſit ſupplicium, aut lege dicant, vt ſi quod.i. quia ipſi pro excuſatione ſua dicunt, ſeu vere, ſeu mendaciter eos feciſſe idem. Quid ſup. dicant ſi ipſe accuſator voluiſſet facere idē.i. occidere quenq̄ indemnatum eo ꝙ alium interfecerat, q.d. non poterunt aduerſarij cenſere bene factum futurum, quia ſic in caput ſuum iudicarent. Nam ſi liceret quoſlibet qui alium occiderint indemnatos occidere, ergo & reum occidere liceret, vt Oreſtem, qui matrem occidit. Defenſor.i. criminis a ſe commiſſi proferet atrocitatem peccati eorum in quos transfert peccatum, hoc eſt dicet intollerabile fuiſſe peccatum, nec iudicium expectatum oportuiſſe, ne alij ſic impune graſſarētur. Et ponet ante oculos iudicis.ſ. rem .i. factum ipſum oſtendens.ſ. non eſſe ſimile, vt in cauſa Oreſtis nō erat ſimile, quia Clytemneſtra occiderat innocentem, ipſe Oreſtes nocentem, & ita dicet ſi innocentem indemnatam occidiſſet, licere ſe quoque indemnatum occidere, ſed quia occiderat, ita nocentem, vt inexcuſabile fuerit eius peccatum, & periculum fuiſſe in mora, quia ſi iudiciū expectaſſet, vero ſimile fuiſſe adulteram quod in patrem fecerat in filium quoq; paraſſe, vt quem ſciebat patris vltorem fore, vnde oſtendet rem non eſſe ſimilem. oſtendet etiam locum, vt ſi nulla fuerit effugiendi, aut euadendi è manibus inimici ſpes, niſi eum occiderit, videbitur recte vim repuliſſe. ponet etiam tempus ante oculos: vt ſi depræhenſum in furto, aut adulterio occiderit, aut tempore belli peregrinum mœnia vrbis ſcrutantem occiderit indemnatum, fuerit purgationi locus, aut ponet ante oculos iudicis fuiſſe inutile rem venire in iudicium, vtpote ſi periculoſe dilata fuerit vltio propter cauſas dictas, vtpote ꝙ occiſus necem parauerat reo. aut aliter comprehendi non potuiſſet, aut alia quauis de cauſa.

DE CONCESSIONE.

CONCESSIO eſt, per quam nobis ignoſci poſtulamus. Ea diuiditur in purgationem, & deprecationem. Purgatio eſt, cum conſulto à nobis factū negamus. Ea diuiditur in neceſſitudinem, fortunam, imprudentiam. De his primum partibus oſtendendum eſt, deinde ad deprecationem reuertendum videtur. Primum, conſiderandum eſt, vtrum per culpam ventum ſit in neceſſitudinem, num culpam veniendi neceſſitudo fecerit. Deinde quærendum eſt, ecquo modo vis illa vitari potuerit ac leuari. Deinde is, qui in neceſſitudinem cauſam conferet, expertus ne ſit quid contra facere, aut excogitare poſſet. Deinde, num quæ ſuſpiciones ex coniecturali conſtitutione trahi poſſint, quæ ſignificent id conſulto factum eſſe, quod neceſſario accidiſſe dicitur. Deinde, ſi maxime neceſſitudo quæpiam fuerit, conueniat ne eam ſatis idoneam putari. Si autem imprudentia reus ſe peccaſſe dicet, primum quæretur vtrum potuerit ſcire, an non potuerit. Deinde, vtrum data ſit opera vt ſciretur, an non. Deinde, vtrū caſu neſcierit, an culpa. nam qui ſe propter vinū, aut amorem, aut iracundiam fugiſſe rationem dicet, is animi vitio videbitur neſciſſe, non imprudentia: quare non imprudentia ſe defendet, ſed culpa contaminabitur. Deinde, coniecturali conſtitutione quęretur, vtrū ſcierit, an ignorauerit: & cōſiderabitur, ſatis ne imprudentia pſidij debeat eſſe, cum factum eſſe conſtet. Cū in fortunam cauſa conferetur, & ea re defenſor ignoſci dicet reo oportere; eadē omnia vr̄r conſideranda, quæ de neceſſitudine pręſcripta ſunt. Etenim hæ tres partes purgationis inter ſe finitimę ſunt, vt in oēs eadē ferè poſſint accōmodari. Loci cōes in his cauſis: Ac

cuſatoria

cuſatoris contra eum, qui cum ſe peccaſſe confiteatur, tamen oratione iudices demoretur: Deſenſoris, de humanitate, miſericordia, voluntatem in omnibus rebus ſpectari conuenire; & quæ conſulto facta non ſint, ea fraudi eſſe non oportere.

CAPIDVRVS.

Oncessio eſt) In ſecundo de Inuentione, Conceſſio, inquit, eſt, per quam non factum ipſum improbatur ab reo, ſed vt ignoſcatur, id petitur. cuius partes ſunt duæ purgatio, & deprecatio. Purgatio eſt, per quam eius qui accuſatur, non factum ipſum, ſed voluntas defenditur. ea habet tres partes, imprudentiam, caſum, neceſſitudinem. Imprudentia eſt, cum ſciſſe aliquid is, qui arguitur, negat. vt, apud quoſdam lex erat, nequis Dianæ vitulum immolaret. nautæ, quidam cum aduerſa tempeſtate in alto iactarentur, vouerunt, ſi eo portu quæ conſpiciebat potiri eſſent, ei deo qui ibi eſſent ſe vitulum immolaturos. caſu erat in eo portu fanum Dianæ, eius cui vitulum immolare non liceat. imprudentes legis, cum exiſſent vitulum immolauerunt: accuſatur. Intentio eſt, vitulum immolaſtis deo cui non licebat. Depulſio eſt in conceſſione poſita, ratio eſt, neſciui non licere. Infirmatio eſt, tamen quoniam feciſti quod non licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt, cum id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere neſcierit, ſitne ſupplicio dignus. Caſus autem infertur in conceſſionem, cum demonſtrabitur aliqua fortunę vis voluntati obſtitiſſe, vt in hac. Cum Lacedæmonijs lex eſſet, vt hoſtias niſi ad ſacrificium quoddam redemptor præbuiſſet, capitale eſſet. Hoſtias is qui redemerat, cum ſacrificij dies inſtaret, in vrbem ex agro cœpit agere. Tum ſubito magis commotus tempeſtatibus fluuius Eurotas, is qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus, & vehemens factus eſt, vt eo traduci victimæ nullo modo poſſent. Redemptor ſuæ voluntatis oſtendendæ cauſa, hoſtias conſtituit omnes in litore, vt qui trans flumen eſſent videre poſſent. Cum omnes ſtudio eius ſubitam fluminis magnitudinem ſcirent fuiſſe impedimento, tamen quidam capitis accerſerunt. Intentio eſt, Hoſtiæ, quas debuiſti ad ſacrificium, præſto non fuerunt. Depulſio eſt, conceſſio, primum, cum ratio, flumen .n. ſubito accreuit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio, tamen quoniam quod lex iubet factum non eſt, ſupplicio digna eſt. Iudicatio eſt, cum in ea re contra legem redemptor aliquid fecit, qua in re ſtudio eius ſupra fluminis obſtiterit magnitudo, ſupplicijs dignus ne ſit. Neceſſitudo autem infertur, cum vi quadam reus id, quod fecerit, feciſſe defenditur, hoc modo. Lex eſt apud Rhodios, vt ſi qua roſtrata in portu nauis deprehenſa ſit, publicetur. Cum magna in alto tempeſtas eſſet, vis ventorum inuitis nautis in Rhodiorum portum nauem coëgit. quæſtor nauem populi vocat. nauis dominus, negat oportere publicari. Intentio eſt, Roſtrata nauis in portu deprehenſa eſt. Depulſio, conceſſio, ratio, vt & neceſſario ſumus in portum coacti. Infirmatio eſt, Nauem ex lege tamen populi eſſe oportet. Iudicatio eſt, cum roſtratam nauem in portu deprehenſam lex publicarit, cumque hæc nauis inuitis nautis vi tempeſtatis in portum coniecta ſit, oporteat ne eam publicari. horum trium generum idcirco in vnum locum contulimus exempla, quod ſimilis in ea præceptio argumentorum traditur. [Verum per culpam) Subaudiendum eius qui accuſatur. [Ventum ſit in neceſſitudinem) Ad id vt neceſſario facere cogeretur, & neceſſitudo, & neceſſitas dicitur, niſi quod neceſſitudo ad affinitatem plerunque refertur. [Num culpam veniendi neceſſitudo fecerit) Hoc eſt, num huiuſmodi fuerit neceſſitudo, vt culpam ſequi oportuerit. velut de eo cuius nauis in Rhodiorum portũ delata eſt, ſi nauim aliorſum vertiſſet, potuerit effugere, ne in eum portum decurreret. Eſt ordo, num neceſſitudo veniendi, ſubaudiendum, quod venit, fecerit culpam. [Num quæ ſuſpiciones) Nunquid aliquæ ſuſcitari ſuſpiciones poſſint, ob quas in eum portum conuenis maluerit, oſtendatur. [Conueniat ne eam ſatis idoneam putari) Subaudiendum, quæ id facere compulerit, nec quouis modo vitari potuerit. Verum potuerit ſcire, an non potuerit, deinde verum data ſit opera vt ſciretur aut non, deinde verum id noluiſſe ſcire videatur. [Caſu neſcierit) Quod ita acciderit, vt neſciret. [An culpa. nam qui ſe propter vinum, aut amorem, aut iracũdiam fugiſſe rationem dicet, is animi vitio videbitur neſciſſe, non imprudentia) Quod id ſcire non vehementer elaborarit. [Quare non imprudentia ſe defendet) Quandoquidem mentis morbo, qui ex ꝓpria effluxerat culpa, purgare ſe contendet, ſe ne quidquam culpa .n. contaminabitur. [Deinde, coniecturali conſtitutione quæretur) Inquinabitur culpa, quando ex proprio cõmiſſa vitio eſt. [Vtrum ſcierit, an ignorauerit, & conſiderabitur, ſatis ne imprudentia) Coniectura conſequi enitemur. [Satis ne imprudentia præſidij debeat eſſe) Nam quod imprudentia ſe lapſum quiſpiam dicat, ob hoc euadere iudicium debeat, cum factum fuiſſe conſtiterit. [Etenim hę tres partes) Vt locos quos enumerauimus tribus illis partibus poſſimus accõmodare. [Tamen oratione iudices demoretur) In mora teneat, quo minus iudicationem efferant. Quæ conſulto facta non ſunt, in eius fraudem eſſe non oportere. Qui debita opera non fecerint, quando in eis fraus nulla ſit quo puniri debeant, non haberi perinde ac ſi peccauerint, quando nullus ſit, qui hoc pacto aliquando non delinquat, & homines quod ſibi fieri velint, alijs facere debere. Alibi: Loci autem, inquit ipſe, communes accuſatoris in confeſſionem quanta poteſtas peccandi relinquatur, ſi ſemel inſtitutum ſit, vt non de facto, ſed de facti cauſa quæratur, defenſoris conqueſtio eſt calamitas eius quæ non culpa, ſed vi maiore quadam acciderit, & de fortunæ poteſtate, & hominum infirmitate, & vti ſuum animum, non euentum conſiderent. In quibus orationibus conqueſtionem ſuarum ærumnarum, & crudelitatis aduerſariorum indignationem ineſſe oportebit, ac neminem mirari conueniet, ſi aut in his, aut in alijs exẽplis ſcripti quoque controuerſiam adiunctam videbit. in his exẽplis conceſſionis ineſt omnibus ſcripti controuerſia ea, quæ ex ſcripto, & ſententia nominatur.

Onceſſio eſt) Eadem, & venia, & venialis ſtatus appellatur. [Ea diuiditur in neceſſitudinem) De neceſſitudine exemplum ſic. Orator ab hoſtibus captus eorum laudes conſcripſit, iubentibus hoſtibus, & publice recitauit, gratuitoq́ dimiſſus eſt, ad ſuo reuerſus læſæ reip. reus damnatur. Hic dicit, non voluntate, ſed neceſſitate feciſſe. [Si autem imprudentia) Exemplum eſto legis, Exulem intra fines deprehenſum liceat occidere. Ex duobus geminis fratribus ſimilibus alter exulabat, fratrem eius non exulem quidem interfecit, reus fit cædis. Hic dicit, ſe errore feciſſe. [Cum in fortunam cauſa conferetur) Venator quidam haſtam in feram miſit, in hominem incidit, eo vulnere homo perijt, reus fit cædis. hic enim dicit, ſe non voluntate, ſed caſu feciſſe. LONG.

Onceſſio &c.) Agit de ea parte conſtitutionis iuridicialis aſſumptiuæ quam enumerando primam poſuerat dicens. Conceſſio eſt per quam poſtulamus ignoſci nobis. Non tñ dicitur conceſſio eo, quod poſtulamus ignoſci, ſed quod non concederetur à nobis crimen niſi poſtulamus ignoſci, quin etiã conceſſio ipſa vim deprecatiuam habet, vnde in religione noſtra conceſſione .i. conceſſionem voluntariam criminis plurimum ad veniam valere ſcimus, iuxta illud in Pſalmo dixi, Cõfitebor &c. vnde & Adam confitendo veniam inuenit, quam Caim occultando crimen amiſit, ſed reuertamur ad auctorem ad cuius intelligẽtiam ſi noſtra iuuabunt non videbitur impertinens ea adducere. Ea .i. conceſſio diuiditur in purgationem, & deprecationem. Purgatio eſt cum negamus factum eſſe a nobis .i. nos feciſſe conſulto .i. cum matura deliberatione, aut propoſito nocendi, hoc eſt quando nitimur purgare, & excuſare factum, licet non negemus eſſe factum. Ea .i. purgatio diuiditur in neceſſitudinem, fortunam, imprudentiam. Oſtendendum eſt primum de his partibus, deinde videtur reuertendum ad deprecationem .i. ad declarationem deprecationis. [Primum conſiderandum eſt) Docet dum reus neceſſitudinem excuſat, quid contra dicendum ſit dicens. Conſiderandum eſt primum, num .i. an ne ventum ſit in neceſſitudinem .i. neceſſitatem, culpa .i. per culpam, quia quis poteſt obligari ad impoſſibilia ſibi dummodo per culpam ſuam ſe impotentem fecerit, itaque ſi liberum fuerit ingredi, ac non ingredi furcas caudinas, licet ingreſſus fuerit neceſſitas ſeſe dedendi, tamen non purgantur, cum ingredi non debuerint. Scies autem lector neceſſitudinem, quæ ſæpe pro deuinctione ſanguinis affinitatis, & amicitiæ ponitur, hic pro neceſſitate accipi. Conſiderandum etiam eſt, num .i. an ne, neceſſitudo fecerit culpam veniendi. ſi vt penuria commeatus exercitus coactus ſit per anguſtias montium obſidione elabi, ſperans ſic hoſtẽ fallere, & à callido hoſte deprehenſus ſit, poterit neceſſitudinem veniendi in anguſtias excuſare. Deinde .i. tertio loco quærendum, quomodo illa vis .i. violentia, & neceſſitas potuerit vitari .ſ. penitus, aut leuari .i. imminui, hoc eſt quo conſilio, & qua opera potuerit penitus vitari, aut ſaltem imminui, nam ſi dixerit ſe penuria cõmeatus in anguſtias veniſſe, dices Mælius fuiſſe cum A S C.

hoſte conſligere quam tam imprudenter elabi conari, aut ſi cum hoſte paciſcendum erat honeſtiores conditiones habiturum fuiſſe extra fauces illas anguſtas quam in ipſis. Deinde.i.quarto loco aut vt dicunt conſequenter conſiderandum eſt ne.i.an is qui conferret.i.transferret cauſam.ſ.facti ſui in neceſſitudinē expertus ſit.i.tentauerit,& medicatus ſit, quid poteſſet facere aut excogitare contra.ſ.talem neceſſitudinem.i.ad eam euitandam,quia accuſator ſi poteſt, docebit eum negligentem aut inertem, aut ignauum fuiſſe. Deinde.i.tum poſtea conſiderandum eſt ex conſtitutione.i.coniecturali.i.ex his,quæ de ea dicta ſunt, num quæ .i.an ne aliquæ ſuſpiciones poſſent trahi .ſ. ex ipſo facto, aut ſat ordinem vt ſit poſſent trahi ex conſtitutione coniecturali,quę.ſ. ſuſpiciones ſignificent id,quod dicitur accidiſſe neceſſario .i. ineuitabiliter, factum eſſe conſulto.i.ex deliberatione ; vt in dicto exemplo,ſi dux habuerit exercitum dicto minus audientem dicemus eum voluiſſe de exercitu per contumeliam vlciſci, aut ſi viſus ſit ab aliquo colloquia cum hoſte habuiſſe,aut quidquam ab eo accepiſſe,aut amicum in hoſtili exercitu primarium habuiſſe, dicemus cum dolo malo exercitum tradidiſſe. Deinde.i.vltimo loco,ſi maxima quępiam neceſſitudo fuerit,conſiderandū ſupp. eſt, ne pro an,conueniat eam reputari cauſam ſatis idoneam,qa accuſator ſi poterit negabit ſat cauſæ fuiſſe. [Si autem) Docet quid faciendum ſit in purgatione,quæ ſit excuſando imprudentiam dicens. Aūt,pro ſed,ſi reus dicet per patronum,ſeu defenſorem ſe peccaſſe imprudentia .i. vt dicunt ex improuiſo, aut ꝙ non præuiderit, quæretur .i. inquiretur primum.vtrum potuerit an non potuerit ſcire.ſ.id quod per imprudentiam ſe feciſſe dixerit,nā ſi non potuerit ſcire videbitur admittenda purgatio,ſi potuerit,& non ſciuerit dicetur ignorantia culpanda,quæ nō purgat ſaltem de toto. Deinde quæretur vtrum opera ſit data.i.diligentia adhibita vt ſciretur,an non.ſ.data ſit opera. Deinde quæretur verum neſcierit caſu .ſ. inopinato, an culpa, quia videlicet noluit ſcire. Nam qui dicet ratione fugiſſe.i.latuiſſe,ſe.i.ſe ignoraſſe ꝓꝑ vinum.ſ.nimium quod biberit, hoc eſt propter ebrietatem aut amorem.ſ.nimium,aut propter iracundiam.ſ.vehementem is videbitur neſciſſe vitio animi.ſ.ſui non imprudentia.ſ.inuincibili, quare non defendet ſe imprudencia.i.propter imprudenciam,ſed contaminabitur culpa. Deinde quæretur conſtitutione coniecturali.i. per conſtitucionem coniecturalem, verum ſcierit an ignorauerit, & conſiderabitur ne pro an, ſatis præſidij .i. defenſionis, & protectionis debeat eſſe in imprudentia .i. an imprudentia ſatis efficaciter excuſet ac purget facinus commiſſum,cum conſtet .i. manifeſtum ſit factum eſſe. Sunt qui legant ſatis ne imprudencia ſine præpoſitione in vt ſit an imprudentia ſit ſatis præſidij.i.ſatis purget,ſed ſic diceret potius præſidio &c. [Cum in fortunam) Deſcribit tertiam, & vltimam partem conceſſionis per purgationem dicens. Cum.i.qſi cauſa confertur in fortunam.i.culpa imputatur fortunæ aduerſæ, & defenſor dicet oportere ignoſci reo,ea re.i. propter eam rem, hoc eſt propter infortunium, tunc ſup.omnia eadem quæ præſcripta ſunt de neceſſitudine videntur conſideranda. Etenim.i.quia certe,omnes hæ partes purgationis ſunt finitimæ.i.affines,& conſimilis argumenti inter ſe,ita ſup. vt eadem .i. eædem conſtitutionis poſſint accommodari.i.applicari in omnes; Loci communes accuſatoris contra eum qui cum confiteatur ſe peccaſſe tamen demoretur iudices oratione.ſ.ſua ſunt ſup. in his.i.poſſunt ſumi ad has cauſas demonſtrando per argumentationem commonem non decere ſententiam differri, cum reus crimen confiteatur. Loci ſup communes defenſoris ſup.ſunt in his cauſis conuenire.i.decens, & æquum eſſe humanitatem miſericordiam voluntatem ſpectari.i. ſpectabilem eſſe in omnibus rebus, & non oportere fraudem.i.detrimentum aut pœnam eſſe in eis,quæ non ſunt facta conſulto.i.ex deliberato propoſito,aut dedita opera.

DE DEPRECATIONE.

DEPRECATIONE vtemur, cum fatebimur nos peccaſſe,neque id imprudenter,aut fortuitu, aut neceſſario feciſſe dicemus, & tamen ignoſci nobis poſtulabimus. Hic ignoſcendi ratio quæritur ex ijs locis, ſi plura aut maiora officia,quàm maleficia,videbuntur conſtare: ſi qua virtus aut nobilitas erit in eo, qui ſupplicabit: ſi qua ſpes erit,vſui futurum, ſi ſine ſupplicio diſceſſerit: ſi ipſe ille ſupplex,manſuetus,& miſericors in poteſtatibus oſtendetur fuiſſe: ſi ea, quæ peccauit, non odio,non crudelitate,ſed officio,& recto ſtudio commotus fecit: ſi tali de cauſa alijs quoque ignotum eſt: ſi nihil ab eo periculi nobis futurum videbitur,ſi eum miſſum fecerimus: ſi nulla aut à noſtris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate vituperatio ex ea re ſuſcipietur. Loci communes, de humanitate,fortuna,miſericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario vtetur is, qui contradicet, cum amplificatione, & enumeratione omnium peccatorum. Hæc cauſa iudicialis fieri non poteſt, vt in primo libro oſtendemus, ſed, quòd poteſt vel ad ſenatum, vel ad concilium venire, non viſa eſt ſuperſedenda.

DEPRECATIONE vtemur, cum fatebimur nos peccaſſe,neque id impudenter) Deprecatio eſt,in qua non defenſio facti,ſed ignoſcendi poſtulatio in iudicio probari poteſt. Quare vt & ipſe dicit, ſi pro aliquo claro,& forti viro dicendum ſit, cuius in remp. multa ſint beneficia, vti deprecatione ad hunc modum licebit. Quod ſi iudices hic pro ſuis beneficijs,pro ſuo ſtudio,quod in vos ſemper habuit, multorum ſuorum recte factorum cauſa vni delicto, vt ignoſcatis poſtulat dignum veſtra manſuetudine,dignum virtute huius eſt iudices, à nobis hāc rem hoc poſtulante impetrari. deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum communem ad ignoſcendi voluntatem deducere... Oportebit igitur,inquit ipſe in ſecundo de inuentione,eum qui ſibi vt ignoſcatur poſtulabit, commemorare, ſi qua ſua poterit beneficia,& ſi poterit oſtendere ea eſſe maiora,quam hæc quæ delinquerit, vt plus ab eo boni, quam mali profectum eſſe videatur,deinde maiorum ſuorum beneficia ſi qua extabunt proferre, deinde oſtendere non odio, neque crudelitate feciſſe quod fecerit,ſed imprudentia aut impulſu alicuius,aut ab aliqua honeſta,aut probabili cauſa,poſtea polliceri, & confirmare, ſe & hoc peccato doctum, & beneficiorum eorum, qui ſibi ignoſcerent confirmatum,omni tempore à tali ratione abfuturum, deinde ſpem oſtendere,aliquo ſe in loco magno, his qui ſibi conceſſerint,vſu futurū. Poſtea ſi facultas erit ſe aut conſanguineum aut iam à maioribus,aut in primis amicum eſſe demonſtrabit,& amplitudinem ſuæ voluntatis, nobilitatem generis,eorum qui ſe ſaluum velint dignitatem oſtendere,& cetera ea quæ perſonis ad honeſtatem,& amplitudinem ſunt attributa, cum conqueſtione ſine arrogantia in ſe eſſe demonſtrabit,vt honore potius aliquo, quam vllo ſupplicio dignus eſſe videatur. Deinde ceteros proferre,quibus maiora delicta conceſſa ſint. Ac multum proficiet ſi ſe miſericordem in poteſtate, propenſum ad ignoſcendū fuiſſe oſtendet. Atque ipſum illud peccatum erit extenuandum, vt quamminimum obfuiſſe videatur,& aut turpe, aut inutile demonſtrandum,tali de homine ſupplicium ſumere. Aduerſarius autem maleſacta augebit,nihil imprudenter,ſed omnia ex crudelitate, & malitia facta dicet, ipſum immiſericordem, ſuperbum fuiſſe, & ſi poterit, oſtendet ſemper inimicum fuiſſe, & amicum nullo modo poſſe. Si beneficia proferet, aut aliqua de cauſa facta,non propter beneuolentiam,demonſtrabit, aut poſtea odiū eſſe hac re ſuſceptu, aut illa omnia maleficijs eſſe deleta, aut leuiora beneficia quàm maleficia,aut cum beneficijs bonos habitus ſit,pro maleficio pęnam ſumi oportere. [Videbuntur conſtare) Subaudiendum,quæ accuſati fecerimus. [In poteſtatibus) hoc eſt vbicunque poteſtatem aliquis agendi quod vellet habuerit. [Si ea, quæ peccauit) In quibus deliquiſſe per ſe, an per alios, ignotum,accuſetur. [Alijs quoque ignotum eſt) Verum.ſ.ita ſit. [Si eum miſſum fecerimus) Si non damnemus. [Ex ea re) In qua deliquiſſe arguitur. [Loci communes,de humanitate) Quod humanos ſe iudices debeant exhibere. [Fortuna) Vt huius fortunas reſpiciant,quando & ipſi in ſimile labi crimen aliquando poſſent. [Miſericordia) Quæ infelicibus habenda eſt. [Rerum commutatione) Ne ſi damnetur,aliquando ipſi luant pęnas iudices. [Qui contra dicet) Qui accuſabit,contrarijs his quos enumerauimus vtetur locis,enumerando in quibus deliquerit. [Hæc cauſa iudicialis) h.d. quanquam hæc cauſa in iudicialis velut ſupra monuimus non verſatur, tamen quia nonnunquam eſt in ſenatu, aut

in conſilio principis ſæpe tractanda de hac præcepta dare non fuit alienum. [Vel ad ſenatum, vel ad concilium) Velut de Siphace diu deliberatum eſt, & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimium, & eius conſilium diu ductum eſt, & magis quidem in hoc ignoſcendi, quam cognoſcendi poſtulatio valuit. Nam ſemper bono animo ſe in populum R. fuiſſe, non tam facile probat, cum coniecturali conſtitutione vteretur, ipſi vt propter poſterius beneficium ſibi ignoſceretur, cum deprecationem ſubiungeret. Locus autem, ſicut ipſe alibi inquit, communis erit indignatio maleficij. Et alter eorum miſereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miſerijs ſint, tñ id fortunæ factum oſtendere non queant. quod ſi fiat, erit purgatio, non deprecatio.

LONGOLIVS.

QVæritur ex ijs locis) Qui ſanè ab alijs traduntur in compenſatiuo vocato ſtatu, quoties delicto meritum comparamus, aut quando maiori incommodo proſpectum eſſe per facinus dicimus.

ASCENSIVS.

DEprecatione &c.) Proſequitur ſecundam partem principalem conceſſionis, quæ dicitur deprecatio, cum videlicet concedens ſe peccaſſe, culpam etiam non refellit. ſed deprecatur, de qua dicit ſic. Nos vtemur deprecatione cum .i. qñ nos fatebimur nos peccaſſe neque dicemus nos feciſſe id imprudenter aut fortuna aut neceſſario, & tñ .i. nihilominus nos poſtulabimus ignoſci nobis. Hic .i. in hac parte ratio ignoſcendi .i. cauſa cur ignoſci debeat, quæritur ex his locis. Si plura aut maiora officia .i. beneficia facta in rep. videbuntur conſtare, quam maleficia. Et ſi qua .i. aliqua virtus .ſ. excellens, aut nobilitas erit in eo qui ſupplicabit, & ſi qua ſpes erit futura vſus .i. vtilitatis ſi diſceſſerit ſine ſupplicio .i. impunitus, ſi ipſe ille .ſ. qui ſupplicabit, oſtendetur fuiſſe ſimplex manſuetus, & miſericors in poteſtatibus .i. dum poteſtates exercuit, aliter diceret in poteſtatem, ſi acciperet pro erga poteſtates ſi fecit ea quæ peccauit non cõmotus odio neque crudelitate, ſed officio, & recto ſtudio, hoc eſt zelo iuſtitiæ obſeruandæ, aut ſceleris vlciſcendi. Si ignotum ſit, quoque .i. & alijs. De tali .i. conſimili cauſa, ſi nihil periculi videbitur futurū, ſi faciemus eum miſſum .i. ſi dimittamus eum abire, aut ſi faciemus eum abſolutum. Et ſi nulla vituperatio ſuſcipietur .i. incurretur ex ea re .i. propter eius liberationem, à noſtris ciuibus aut ab aliqua ciuitate. Loci communes ſup. ſunt de humanitate, oſtendendo videlicet humanum ingenium ad ignoſcendum procliue, de fortuna. Contingere videlicet poſſe vt quilibet ſimiliter peccet, non tamen conferet in fortunam culpam, ſed dicet in ea re ſe male fortunatum, ꝗ culpa ſua crimen non vitarit, & de miſericordia, q̃ iudicem maxime decere oſtendet, & a commutatione rerum, vel quod nocens, deinceps innocenter viuere poteſt, vel quod prius innocenter vixerit, & quod rerum viciſſitudines ſint, cum is nunc ſit reus, qui aliorum ſolitus ſit iudex eſſe. Is qui contradicet .i. accuſator, vtetur omnibus his locis ex contrario cum amplificatione .i. exaggeratione, & enumeratione peccatorum .ſ. rei. Hæc cauſa .ſ. deprecatoria non poteſt fieri iudicialis .i. agi coram iudice iurato, vt oſtendimus in primo libro, ſed ꝗ .i. quia ipſa poteſt venire vel ad ſenatum, vel ad concilium .i. ad concionem totius populi, ideo viſa eſt non ſuperſedenda .i. non prætermittenda, vbi a neutrali vtitur participio paſſiuo.

DE REMOTIONE CRIMINIS.

CVM à nobis crimen remouere volemus, aut in rem, aut in hominem noſtri peccati cauſam conferemus. Si cauſa in hominem conferetur, quærendum erit primum, potuerit ne tantum, quantum reus demonſtrabit, is, in quem cauſa conferetur: & ecquonam modo aut honeſte, aut ſine periculo potuerit obſiſti: ſi maxime ita ſit, num ea re concedi reo conueniat, quod alieno inductu fecerit. deinde in coniecturalem trahetur controuerſiam, & quæretur num conſulto factum. Si cauſa in rem quandam conferetur, & hæc eadem ferè, & omnia quæ de neceſſitudine præcepimus, conſideranda erunt.

CAPIDVRVS.

CVM a nobis crimen remouere volemus, aut in rem, aut in hominem noſtri peccati cauſam) Ipſius rei ſit, vt etiã ipſe, inquit alibi, remotio, cum id quod datur crimini negat ad ſe neque ad officium ſuum reus pertinuiſſe. Nec ſi quid eo ſit delictum, ſibi attribui oportere. Id cauſæ genus eſt huiuſmodi in eo fœdere quod factum eſt quondam cum Samnitibus, quidam adoleſcens nobilis, portam ſuſtinuit iuſſu imperatoris. Fœdere autem à Senatu improbato, & Imperatore Samnitibus dedito, quidam in Senatu, eum quoque dicitur qui portam tenuerat, dedi oportere. Depulſio eſt: Non oportet. Quæſtio eſt: Oporteat ne. Ratio eſt, non enim meum fuit officium, nec mea poteſtas, cum & id ætatis non habuerim, & cum priuatus eſſem, & eſſet ſumma cum auctoritate, & poteſtate Imperator qui videret, vt ſatis honeſtum fœdus feriretur. Infirmatio eſt: At enim quoniam tu particeps factus es, in turpiſſimo fœdere ſummæ religionis dedi te conuenit. Iudicatio eſt. Cum is qui poteſtatis nihil habuerit, iuſſu Imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendus ſit hoſtibus necne. [Aut in hominem noſtri peccati cauſam conferemus) In quo hoc nobis exemplo ſit. Rhodij quoſdam legauerunt Athenas, legatis quæſtores ſumptum quem oportebat dari, non dedere. Legati profecti non ſunt, accuſantur. Intentio eſt, proficiſci oportuit, Depulſio eſt, non oportuit: Quæſtio eſt, oportuerit ne. Ratio eſt: Sumptus enim qui de publico dari ſolet, is à quæſtore non eſt datus. Infirmatio eſt. Vos tamen id quod publice vobis erat negocij datum, conficere oportebat. Iudicatio eſt: Cum his, qui legati fuerat ſumptus, qui debeat, de publico non daretur, oportuerit ne eos conficere nihilominus legationem. [Is, in quem cauſa conferetur) Is in quem crimen transfertur, num tantum potuerit, vt id reum facere compellere potuerit. [Potuerit obſiſti) In quem culpa transfertur, ne in id crimen reus ipſe incideret. [Ita ſit) Sicut reus refert. [Concedi reo conueniat) Quo pœnam vllam non ſubeat. [Et quæretur) Diſputabitur. [Si cauſa in rem quandam conferetur) Diximus enim criminis remotionem bipartito fieri. nam cum cauſa in alium quempiam hominem, tum in aliud quod in criminis cauſa fuiſſe oſtendemus, transferendo remouetur. [Quæ de neceſſitudine præcepimus) Subaudiendum, cum conceſſionis partes tractauimus. Hic communes erunt loci, accuſatoris, facti indignatio, ac ex ipſa re ſiquid cõqueſtionis habebit, ſumi oportebit. Defenſoris, cum in alio culpa ſit, aut in ipſo non ſit, ſupplicio reum affici non oportere. Hic Cic. conſtitutionum tractationem concludit. Sed in partitionibus oratorijs ad filium, iuridicialem conſtitutionem ita primum partitus eſt, vt alteram partem æqui, & boni ratione defendi dixerit, alteram ad viciſſitudinem referendæ gratiæ pertinere dixerit. In beneficio autem gratiam, in iniuria punitionem dixit nominari. Idem in ſecundo de Inuentione, Iuridicialem cauſam, inquit, eſſe dicebamus, in qua æqui, & iniqui natura, & præmij aut pœnæ ratio quæreretur. Deinde poſt paulum ſubiungit, nunc de præmijs conſideramus. L. Licinius Craſſus cõſul, quoſdam in citeriore Gallia nullo illuſtri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, vt digni eſſent qui hoſtes P. R. eſſe dicerentur. qui tunc excurſionibus, & latrocinijs infeſtam prouinciam redderent, conſectatus eſt, & confecit. Romam redit, triumphum à Senatu poſtulat. hic & in deprecatione nihil ad nos attinet, rationibus, & infirmationibus rationum ſupponendis, ad iudicationem peruenire, propterea quod niſi alia quoque incidat conſtitutio, aut pars conſtitutionis, ſimplex erit iudicatio, & in quæſtione ipſa continebitur. In deprecatione huiuſmodi. Oporteat ne pœna affici. In hac huiuſmodi: Oporteat ne dari præmium. Subiungit inde ad hanc conſtitutionem tractandam proprios, & communes locos, quos qui ſcire velit ipſum in 2. de Inuentione illic legant. In hoc autem illud miratus ſum, quod cum ſe de præmio, & pœna explicaturum prius pollicitus ſit, cum præmium expoſuerit, de pœna nullam prorſus fecit mentionem, niſi ex iiſdem locis è contrario comparatis pœnam velit intelligi. quod multis rationibus. quas nunc referre ne longum faciam ſuperuacuum eſſe arbitror, nullo modo mihi perſuadeo. His aũt iuriſdicialis conſtitutionis partibus, Quintilianus multorum opinione quantitatem ſubiungit. quem tamen raro tractari dicit, inquiens. Quantitas quoque plerunque etiam ſi non ſemper, plerunque tñ recte ſubiacet, ſeu modus eſt, ſeu numerus, ſed modus aliquando conſtat æſtimatione facti, quanta ſit culpa, quantum ne beneficium, aliquando iure, cum id in controuerſiam venit,

nis, qua quis lege puniendus, vel honorandus ſit. Illa quoq; quæ ex numero ducitur, pendet ex iure, an Thraſibulo triginta præmia debeantur. Licet his mihi quæ pluribus ſupra explicauimus quo omne quod diximus cognitu facilius videatur, in breuem ſummam contrahere. Genus igitur rhetoricæ facultas eſt, cuius trinæ ſunt ſpecies. Demonſtratiua, quæ laude ac vituperatione conſtat. Deliberatiua, quæ ſuaſione diſſuaſioneq. conficitur: Iudicialis, quæ intentione depulſioneq. conſiſtit. Demonſtratiuæ tempus preſens eſt, locus vbi totus coit populus, auditor ipſe populus. Deliberatiuæ tempus futurum locus eſt Senatus, vel vbi qui reip. gubernandæ præſunt coire conſueuerunt, qui & ipſi auditores. Iudicialis, tempus præteritum, locus forum, auditor iudex. Demonſtratiuæ finem honeſtatem quidam dixere. Sed alij non circa ſolam honeſti quæſtionem eſſe putarunt, qui volupta tem adiecere. Deliberatiuæ finem vtilitatem, ſed dignitatem alij etiam ſubiecerunt. Iudicialis finem iuſtum, & æquum eſſe, ſed in omnibus ſpectandum apud quem quid aliquis ſit dicturus. Partes rhetoricæ quinque ſunt, inuentio, diſpoſitio, memoria, pronunciatio, elocutio. Nam cum omnis oratio rebus, & verbis conſtet, in rebus intuenda inuentio, in verbis elocutio eſt, in vtraque aût, quam diſpoſitionem appellemus, quæ omnia complecti debet memoria, & actio, quæ voce motuq. concinno corporis conſtat, debet cômendare rhetoricæ materia, omne quod dicendo poſſit illuſtrari, quod omne, aut demonſtratiuo, aut deliberatiuo, aut iudiciali gñe comprehenditur. Materiæ partes ſunt conſtitutiones. nullam.n. orationem inuenias, quæ non cõſtitutione aliqua conſtet. Eſt aût conſtitutio, quod potiſſimum in oratione eſſe oportet, ad quod omnia referuntur, ſi quidem, & argumentum, & iudicationem nihil aliud eſſe, q̃ conſtitutionem video. Nam cum ſit conſtitutio, id quod in controuerſiam venit, & de eo quod in controuerſiam venit quæſtio ſit, idq. & ratione firmetur, & infirmetur firmamento, & de eodem, de quo quæſtio eſt iudicetur, nullo modo diuerſa hæc mihi eſſe videtur: conſtitutionum vero genera aut in ſcripto ſunt legitimæ, aut extra ſcriptum, quæ rationales conſtitutiones appellantur. Quæ in ſcripto ſunt, quinque modis fieri poſſunt. vno, cum hic ſcriptum, ille defendit ſententiam, quæ conſtitutio ſcriptum, & voluntas nominatur. Alio cum duæ inter ſe leges contrariæ ſunt: tertius modus ambiguum, quartus ratiocinatio, quintus definitio nominatur, nec refert. ſi etiam in his ordinem hunc non tenueris. Tranſlationem aût, quam legitimarum conſtitutionum hic vnam fecit, & quam alicubi quartam in ordine conſtitutionẽ numerauit, & de qua alibi nullam fecit mentionem, ſupra etiam conſtitutionem eſſe non poſſe oſtendimus. Aliarum vero conſtitutionum quæ rationales, quod in rerum ipſarum quæſtione poſitæ ſunt, duæ. Prima eſt coniecturalis, aut inficialis nominata, cũ an ſit aliquid, in quæſtione poſitum eſt. Secunda, cum quid ſit quæritur, quia definiendum eſt, de quo quæritur, diffinitiua conſtitutio nominatur, quam Cic. ſicut alibi, poſt coniecturalem cõſtitutionem enumerauit, ideo hic non poſuit quod in legitimis definitiuam poſuerat. licet tamen inter ſe ita differant, vt quę rationalis definitiua nominatur, ea rem quę non ſit in ſcripto, quę autem legitima, quod in lege ſcriptum verbum eſt, de quo ambigatur, definiat. Tertia rationalis conſtitutio, quæ qualitas appellatur, hic iuridicialis à Cic. nominatur, alibi generis quam in negocialem, & iuridicialem partitur. Negocialem Græci πραγματικὴν vocant. in hac de rebus ipſis quæritur, remoto perſonarum complexu. vt ſit ne liber qui liber eſſe aſſeritur, an opes ſuperbiam pariant, an quod iuſtum eſt, idem bonum ſit. Iuridicialem, cui tñ in Topicis hoc nomen Cic. veretur tribuere, dicunt, in qua ferè eadem, ſed certis deſtinatiſq. perſonis quæruntur. An ille iuſte hoc fecerit, vel bene. Cic. aût negocialem ſecus definit, quippe q inquit. Negocialis, in qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit, conſideratur. cui diligentię præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur. Vt ſit, veluti Cic. ſentit, Iuridicialis de præterito, ſemper negocialis ſemper de futuro. quod Quintil. improbat, cum ita ſcriptum reliquit. Sed quod ipſius de his libris iudicium fecerit, ſupra dixi. ſunt.n. velut re geſtæ in hos commentarios quos adoleſcens deduxerat ſcholæ, & ſi qua eſt in his culpa, tradentis eſt, ſiue eum mouit id quod Hermagoras prima in hoc poſuit exempla ex quæſtionibus iuris, ſiue quod Græci νομικὰς vocant iuris interpretes. Sed Cic. quidem his pulcherrimos illos de Oratore ſubſtituit, ideoq. culpari tanq̃ falſa præcipiat, non poteſt iuridicialem Cic. ita definit. Iuridicialis eſt, in qua æqui, & recti natura, aut præmij aut pœnæ ratio conquiritur. Alij ſic definiunt. Iuridicialis eſt, in qua æqui, & recti, iniqui ve aut iniuſti natura, aut præmij, aut pœnæ, aut vtriuſque quãtitatis ratio quæritur, iuridicialis quidem ipſa in duas diſtribuitur omnium conſenſu partes, abſolutam, & aſſumptiuam. Abſoluta eſt, quæ in ſe continet iuris, & iniuriæ quæſtionem, in quibus recti, & æqui, iniuſti, & iniqui natura, præmij aut pœnæ, aut quantitatis, quæ aut in numero, aut in modo eſſe demonſtrata eſt ratio quæritur. Et cum intra ſe quæſtio continet. nec aliunde quo id probet ſumi, abſoluta dicitur conſtitutio. Aſſumptiua aût, quę hęc eadem quęrit, ſed ea ipſa nihil dat firmi ad recuſationem, foris quidem aliquid aſſumit defenſionis. Huius partes ſunt quatuor, conceſſio, remotio criminis, relatio criminis, criminis comparatio, præter id quod de præmio aut pœna, aut præmij vel pœnæ quantitate quæritur. Conceſſionis partes ſunt duę, purgatio, & deprecatio. Purgationis tres ſunt partes, imprudentia, caſus, neceſſitas. Remouetur crimen aut in rem, aut in hominem. Hæc fuit omniũ conſtitutionum, quas ſupra tractauimus partitio, quas in breuiorem adhuc ſummam poſſumus colligere, & tres omnino eſſe conſtitutiones oſtendere. ſi quidem omne quod in controuerſiã venit, de quo quæri ſolet, aut an ſit, aut quid ſit, aut quale ſit quæritur. An ſit quidem, in id, quod ad rei rationem attinet, & in id, quod in ſcripto eſt, diuiditur: in id, quod in ratione poſitum eſt, coniecturalis aut inficialis eſt conſtitutio, quod in ſcripto eſt, vt amphibologia, quæ coniectura ſemper explicatur. Quid ſit aût, quod ſecundo loco ſequitur, ſiue cum verbum quod a cauſa ipſa feratur, ſiue quod ſcriptum ferat, intellectus quæſtionem habet, definitur, definitiua conſtitutio nominatur. Hoc tñ quod ſcriptũ eſt, quod rerum quoq; ſcripti contemplatione conſtat, coniecturali etiam, & qualitati cõe eſt, ſicut ſcriptum, & voluntas. quæ ſine dubio, aut qualitate, aut coniectura continentur. qualitate quidem, cum alterutrum, aut iure, aut iniuria defendi oſtenditur, cõiectura autem, cum illud demum inueſtigamus, quibus poſſumus veſtigijs ſigniſq., vtrum potius tenendum ſit, an quod ſcriptum eſt, an quod ſcriptoris fuiſſe voluntas perhibetur. Legis quoque contrariæ iiſdem quibus ſcriptum eſt, & voluntas conſtat. cõis.n. tam coniecturæ, quam qualitatis iiſdem rationibus eſt. Nam ſi ius aut iniuriam fieri ex alterutra harum legũ demonſtres, qualitatis erit ſtatus, ſin autem quid ſibi vtraque tandem voluerit inueſtiges, coniecturalis. Si itaque quale quid ſit quæratur, autem quod in ratione ſola poſitum eſt quæritur, aut quod in ſcripto, quod ratione ſola perpenditur, generalis qualitas, vel iuridicialis ſtatus nominatur, aut quod in ſcripto, cum nullam legem habemus, quæ quid tenendum in aliqua re, de qualis ſit ſignificet, multas tñ afferimus, vt ex ſimilitudine aliarum rerum quas leges creuerint, ius aut iniuriam eſſe, quod in controuerſia eſt oſtẽdamus. Hæc proprio nomine ſyllogiſmus vel ratiocinatio nominatur, ſed nihil aliud eſt, q̃ qualitas. Aut ius ipſum, vel iniuria excutitur, vbi ſcriptum, & voluntas opponuntur, vt iam dictum eſt, aut vbi contrariæ ſunt leges, aut vbi aliquod diffinias verbum quod in lege ſcriptum ſit. Sunt igitur, ſi accuratius inſpicias, tres omnino ſtatus, an ſit, quid ſit, & quale ſit, nec plures. Sed vt res diſcentibus breuior fiat, à ſummis auctoribus ita diuiſa eſt, vt primum gña duo eſſe dixerint, rationale, & legale. Deinde rationalis partes eſſent coniectura, & inficialis, diffinitiua, & qualitas, & generalis. Legalis aût partes, ſcriptum, & voluntas, ambiguum, diffinitio, leges contrariæ, ratiocinatio fuerunt. Sunt qui ſtatus ad iudicialem materiam tantum pertinere dicerent, quorum inſcitiam res ipſa per ſe ſatis arguit, & nos poſterius, cum deliberatiuum demonſtratiuumq. genus expoſuerimus, paucis demonſtrabimus. Rhetoricæ aût facultatis actor, orator, quia Latine oratoria, quæ Græce ῥητορικὴ dicitur, nuncupata eſt. Orator optimus eſt, qui dicendo animos audientium, & docet, & delectat, & permouet. Docere debitum eſt, delectare honorarium, permouere neceſſarium. Officium oratoris eſt, bene dicere. Finis, bene dicere ad perſuadendum. ad id aût tranſigendum inſtrumento vtitur, hoc oratio nominatur. Orationis partes ſunt, exordium, narratio, partitio, confirmatio, confutatio, peroratio. Exordium duas eſſe ſpecies oſtendimus, alteram quæ principium, alteram quæ inſinuatio diceretur, in vtroque conciliandos auditores procuratum iri, vt attente audirent, atque dicturi eſſemus, vt breuiter eos doceremus. & in exordijs conficiendis, quinque cauſarum genera longe animaduertenda eſſe, honeſtum, turpe, dubium, humile, admirabile. Narrationum autem genera, quæ ad oratorem pertineant, duo eſſe diximus: vnum, quod ad eas cauſas attinet, de quibus futurum iudicium eſt: alterum, quod aliqñ intercurrit voluptatis plerunque noſtræ, aut recreationis audientium cauſa magis q̃ quod omnino neceſſaria videatur. Narrationum partitio ſequitur, de qua abunde ſupra diximus. partitioni confirmatio, & refutatio ſubiungitur. At de quo controuerſia eſt, quodq;

in cauſa potentiſſimum eſt, quod conſtitutionem nominari diximus, id maxime confirmandum refutandumq. eſt. Conſtitutiones expoſuimus, & conſtitutionum partes, ac ſingulis qui nam proprij communesq. loci accommodati eſſent, vnde argumentationes elicerentur, oſtendimus. Nam non ſatis fuit, quod in quæſtione poni poſſet, noſſe, niſi quo pacto quod in controuerſiam veniret, vtinq. defendi poſſet, cognoſceretur. Nunc quo pacto abſolutiſſime á nobis argumẽtationes comparare, hinc docturus, vnde quũ ſatis oſtendiſſe, inquit, videmur. & quæ ſequuntur.

LONG. AVT in rem, aut in hominem) Addunt aliqui, in legẽ, ſed idẽ eſt, quod in hominem. Exemplum perſonæ ſit. Legatus intra 30. diem nauiget, legatus non accepto á quæſtore viatico, non nauigauit intra 30. diem, reus ſit male geſtæ legationis. Hic. n. remouet crimen in quæſtorem, á quo viaticum non accepit. In rem vero eſto hoc. Miſſus eſt cum exercitu ad expugnationem ciuitatis imperator, poſtquam acceſſiſſet, inuenit peſtilentia eam laborare, reduxit exercitum, reus eſt læſæ reip. In legem vero exemplum eſt apud Cic. lib. præcedente.

ASC. CVM á nobis &c.) Docet quõ vtendum ſit remotione criminis dicens. Cum. i. quando nos volemus remouere á nobis crimen, tunc ſup. conferemus cauſam peccati noſtri in rem, aut in hominem. Si cauſa conferetur in hominem. i. imputabitur homini, & dicemus nos id feciſſe propter culpam ipſius, tunc quærendum erit primum ne pro an is in quem cauſa conferetur potuerit tantum quantum reus, vtpote qui remouendo á ſe crimen in ipſum contulit, demonſtrabit hoc eſt an veriſimile ſit illum tantum potuiſſe ad facinus rei, vt facere, vt eius cauſa feciſſe dicatur. & quærendum eſt. ſ. ab impugnatore rei, quonam modo reus ſup. potuerit obſiſtere. ſ. tentationi, aut vi, aut ſuaſioni illius in quem culpam reijcit, aut honeſte, aut ſine periculo. Et ſup. ſi maxime ita ſit, q᷑ is tantum potuerit, quærendum ſup. eſt, num. i. nunquid conueniat ea re. i. p̃pea concedi. i. condonari reo illud quod fecerit inductu alieno aut ſi q᷑ eſt coniunctio dicatur concedi. i. ignoſci, q᷑. i. quia fecit inductu alieno. Deinde ſup. lis trahetur in cauſam coniecturalem, & differetur. i. diſquiretur, num. i. vtrum factum ſit conſulto. i. per deliberationem, & conſultationem præuiam. Si cauſa conferetur in rem aliquam. i. remouendo á nobis crimen culpabimus rem aliquam, vt paupertatem, ebrietatem, imprudentiam, perplexitatem &c. tunc &. i. ſimul hæc eadem ferè. ſ. omnia, & omnia quæ præcepimus ſup. conſideranda de neceſſitudine erunt conſideranda.

ARGVMENTATIONES QVOMODO SINT TRACTANDAE.

QVONIAM ſatis oſtendiſſe videmur, quibus argumentationibus in vnoquoque genere cauſæ iudicialis vti conueniret, conſequi videtur vt doceamus quẽadmodum ipſas argumentationes ornate, & abſolute tractare poſſimus. nam ferè non difficile eſt inuenire quid ſit cauſæ adiumento: difficillimum vero eſt inuentum expolire, & expedite pronunciare. hæc enim res facit vt neque diutius, quàm ſatis ſit, in eiſdem locis commoremur, neque eodem identidem reuoluamur, neque inchoatam argumentationem relinquamus, neque incommode ad aliam deinceps transeamus. Itaque hac ratione, & ipſi meminiſſe poterimus, qui quoque loco dixerimus: & auditor cum totius cauſæ, tum vniuſcuiuſque argumentationis diſtributionem percipere, & meminiſſe poterit. Ergo abſolutiſſima, & perfectiſſima argumentatio eſt ea, quæ in quinque partes eſt diſtributa, propoſitionem, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionem. Propoſitio eſt, per quam oſtendimus ſummatim, quid ſit quod probare volumus. Ratio eſt cauſa, quæ demonſtrat id verum eſſe quod intendimus, breui ſubiectione. Rationis confirmatio eſt ea, quæ pluribus argumentis corroborat breuiter expoſitam rationem. Exornatio eſt, qua vtimur rei honeſtandæ, & collocupletandæ cauſa, confirmata argumentatione. Complexio eſt quæ concludit, breuiter colligens partes argumentationis. Hiſce igitur quinque partibus vt abſolutiſſima vtamur, hoc modo tractabimus argumentationem. Cauſam oſtendemus Vlyſſi fuiſſe quare interfecerit Aiacem: inimicum enim acerrimum de medio tollere volebat: á quo ſibi non iniuria ſummum periculum metuebat. videbat, illo incolumi ſe incolumem non futurum. ſperabat, illius morte ſe ſalutem ſibi comparare. conſueuerat, ſi iure non poterat, quauis iniuria inimico exitium machinari. cui rei mors indigna Palamedis teſtimonium dat. ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, á quo ſupplicium verebatur: & conſuetudo peccandi maleficij ſuſcipiendi remouebat dubitationem. Omnes enim, qui minima peccata cum cauſa ſuſcipiunt, tum vero illa quæ multo maxima ſunt maleficia. aliquo certo emolumento inducti ſuſcipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ ſpes: ſi complures ſcelere ſe cõtaminauerunt imperij cupiditate: ſi multi leue compendium fraude maxima commutauerunt: cui mirum videbitur, iſtum á maleficio propter acerrimam formidinem non temperaſſe? Virum fortiſſimum, integerrimum, inimicitiarum perſequentiſſimum, iniuria laceſſitum, ira excitatum, homo timidus, nocens, conſcius ſui peccati, inſidioſus, inimicum incolumem eſſe noluit: cui tandem hoc mirum videbitur? Nam cum feras beſtias videamus alacres, & erectas vadere, vt alteri beſtiæ noceant, non eſt incredibile putandum, iſtius quoque animum ferum, crudelem, atque inhumanum cupide ad inimici perniciem profectum: præſertim cum in beſtijs nullam, neque bonam, neque malam rationem videamus, in iſto plurimas, & peſſimas rationes ſemper fuiſſe intelligamus. Si ergo pollicitus ſum, me daturum cauſam, qua inductus Vlyſſes acceſſerit ad maleficium: & ſi inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metum intercesſiſſe demonſtraui: non eſt dubium, quin confiteatur cauſam maleficij fuiſſe. Ergo abſolutiſſima eſt argumentatio ea, quæ ex quinque partibus conſtat: ſed ea non ſemper neceſſe eſt vti. Tum enim complexione ſuperſedendum eſt, ſi res breuis eſt, vt facile memoria comprehendatur: tum exornatio prętermittenda eſt, ſi parum locuples ad amplificandum, & exornandum res videtur eſſe. Sin & breuis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis, tum exornatione, & complexione ſuperſedendum eſt. In omni argumentatione de duabus partibus poſtremis, hæc, quam expoſui, ratio eſt habenda. Ergo ampliſſima eſt argumentatio quinque partita: breuiſſima eſt tripartita: mediocris, ſublata aut exornatione, aut complexione, quadripartita.

QVONIAM ſatis oſtendiſſe videmur, quibus argumentationibus in vnoquoque genere cauſæ iudicialis vti conueniret) Arguere, oſtendere dixerunt veteres. Iuuen. Molles quod in aure feneſtræ Arguerint. Ab hoc venit argumentum, & argumentatio, ſed ab arguo argũ, á præterito enim argui, ſicut & ſimilia formæ cetera verbalia nomina: primum veteres argumen, deinde argũ, velut teſtamentũ, CAP. quaſi

quaſi à teſtari, teſtamen, primum, poſt teſtamentum, munio, muniui munimen, munimentum, ſterno, ſtraui, ſtramen, ſtramentũ. pauca ab hac regula, aut veterum auctoritate, aut euphonia diſcrepat, quæ neceſſaria. Sic igitur ab arguo argumentum inflexum, ab argumento argumentor verbum. Sed quoniam hic nõ eſt docendi grãmaticam locus, ſatis ſit attigiſſe, ab argumentor, vel ſi in vſu veterum ſuit, argumento argumentaui argumentatum, vnde argumentatio, ſicut lego, legi, lectum, lectio. Differũt itaque argũm, & argumentatio, hoc pacto, quod argũm eſt non oratio, ſed ratio dubiæ rei faciens fidem, ſic enim Cic. diffinit in Topicis. Et hæc mihi longe potior videtur diffinitio, quam ea quam tulit Quintil. & ne id quidem quod Victorinus dicit, me præterit, qui argumentum ſub argumentatione antiquos poſuiſſe, & argumentationem ſub argumento, & hac de cauſa alterum pro altero poni ſomniat. Sed ne nimius ſim, hæc in aliud tẽpus mittimus confutanda. Argumentatio autem eſt oratione argumenti explicatio. Nec negauerim, pro altero alterum plerunq; poni poſſe. Eſt etiam vbi argumenta ſigna ſignificent, vt apud Iuuen. Argumenta viri, ſigna, quæ virum eſſe indicant. Argumentorum igitur quatuor ſunt ſpecies. Alia quidem probabilis & neceſſaria, alia vero neceſſaria, ſed non probabilis, alia autem probabilis, ſed non neceſſaris, alia nec ꝓbabilis, nec neceſſaria. Probabilis, & neceſſaria: vt, Peperit, cum viro cõcubuit: Omne totum maius eſt ſua parte. Neceſſaria, & non probabilis, cum aliquid euenire quidem neceſſarium eſt, ſed ei ſtatim non cõſentit auditor, vt hoc, quoties terra inter Solem, & Lunam interuenit, defectus eſt in Luna, probabilis, & non neceſſaria, vt hoc, ſi mater eſt, ſuum diligit filium, nec probabilis, nec neceſſaria, velut hoc, hic canis eſt filius. & eſt tuus, ergo eſt filius tuus. Quintil. autem: Probationum præterea, inquit, omnium aliæ ſunt neceſſariæ, aliæ credibiles, aliæ non repugnantes. Adhuc omnium probationum quadruplex ratio eſt, vt vel quia eſt aliquid, & ob hoc, aliud non ſit: vt, Dies eſt, ergo nox non eſt, vel quia aliud non eſt, aliud ſit, Nox non eſt, dies eſt, vel quia eſt aliquid, & aliud ſit, ꝙ Sol eſt ſuper terram, dies eſt, vel quia aliquid nõ eſt, nec aliud ſit, Nõ rationale animal eſt, nec homo eſt. Sed hi ꝓbationem modi quos poſterius poſuit, memoratis iam ſupra quatuor ſubijciũtur formis. Nam ſequi, & probabile, & neceſſarium poteſt, & neceſſarium, ſed non probabile, aut probabile, & non neceſſarium, aut nec probabile, nec neceſſarium. tres autem illi quos prius enumerauit modi ne parum curioſe legentibus non recte enunciati videantur ita intelligendum neceſſarium quidem, ſiue videatur aliquibus, ſiue non videatur, neceſſarium tamen ſit credibile, ſiue aliquibus videatur, ſiue non videatur, credi tamen poſſit, non repugnans, quod cum nec neceſſarium, aut credibile ſit, nec videatur, non repugnet tamen neceſſarium, vt hoc, omne ortum interire. Credibile: vt, Quidam cruento inuentus gladio eſt, vbi necatus homo inuentus ſit, homicida eſt. Non repugnans, velut hoc: Omne ortum ſeneſcere. apparet ergo quartum modum, quem ſupra retulimus, a Quintiliano non eſſe poſitum, hoc eſt repugnans, nec credibile, quod nec probabile, nec neceſſarium nominauimus, vt ſi dicas, hic nõ amiſit cornua, ergo cornus habet, quem vtpote ſophiſticam, & puerilem contempſit vir eruditiſſimus. Argumentationum vero duæ ſunt ſpecies, velut Ariſt. ſcripſit, ſyllogiſmus, quam ratiocinationem, & ἐπαγωγή, quam inductionem Latini tranſtulerunt. Ex his duobus argumentandi principijs, duo alij argumentationis naſcuntur modi, vnus quidem ſyllogiſmo, alter vero inductioni ſuppoſitus. ſyllogiſmo quidem, enthymema, quod commentum à latinis dictum inductioni vero exemplum, quod à Græcis παράδειγμα nominatur. hæc duntaxat decurriſſe hic nobis ſatis ſit, nam poſt paulũ, vbi ſyllogiſmi, partes enumerandæ ſunt, quo pacto hæc inter ſe differant, abunde aperiemus. Hoc ergo dicit, quibus argumentationibus .i. orationibus: Quæ nobis probare aliquid poſſe videantur. [In vnoquoque genere cauſæ) Siue legitima, ſiue rationalis ſit. Iudicialis, non quin deliberatiuo demonſtratiuoq́. hæc eadem tractari, & ſcire conueniat, ſed quod iudiciale genus longe plus habeat difficultatis. [Ornate) Ornate, quod oratorium id proprium ſit. nam dialectici argumentationibus quidẽ vtuntur, ſed incomptis. [Et abſolute) Vt nulla deſit pars cum nimia breuitate, qua dialectici conciſe nimium argumentari videãtur. id paulo poſt exemplis docebimus, vbi quomodo dialectici, & quomodo rhetores aliquid probent, apparebit. [Inuentum expolire) Argumentari enim haud difficile eſt, ſed argumentationes exornare ſententijs, longe difficillimum. [Et expedite prononciare) Ne quidquam quod ad eam rem attineat, prætermiſſum, nec ſuperflua, & redũdantia inſerta eſſe videantur. [Hæc enim res facit) Expoliendo, & expedite pronunciando. [Neque eodem) Identidem, quaſi idem, & idem, hoc eſt ſæpius inculcando quæ dicta ſunt. [Reuoluamur) Inconnexi & vagantes quodammodo loquamur, hoc dicit quoniam argumentatio, nexibus quibuſdã certis connexitur, efficit, vt in interloquendum inani quodam verborum tinnitu ſpatiantes, non euagemur. [Neque inchoatam argumentationem relinquamus) Prius quam eam abſoluerimus, quando certis partibus eam conſtare neceſſe eſt. [Neque incommode) Quando & ea potuit mentem audientiũ ſubrepſiſſe, qua expolita nec nimium longa eſſet nec etiam indoctos præteruolaſſe, vt nimis conciſa poſſet. [Ad aliam deinceps tranſeamus) Subaudiendum, argumentationem. [Itaque hac ratione) Hoc pacto ergo abſolutiſſima, & perfectiſſima eſt narratio. & argumentatio ea quæ in quinque partes eſt diſtributa. Diximus ſupra, omnem argumentationem, aut per inductionẽ tractandam eſſe, aut per ratiocinationem. Inductio, vt Cicero inquit, eſt oratio, quæ rebus non dubijs captat aſſenſionem, eius q. cum inſtituta eſt quibus aſſenſionibus facit vt illi dubia quædam res propter ſimilitudinem earum rerum quibus aſſenſit, probetur velut apud Socraticum Aeſchinem demonſtrat Socrates cũ Xenophontis vxore, & cum ipſo Xenophonte Aſpaſiam locutã. Dic mihi quæſo Xenophontis vxor, ſi vicina tua melius habeat aurum, quam tu habes. vtrum illius an tuum malis? Illius, inquit. Quid ſi veſtem, & ceterum ornatum muliebrem precij maioris habeat, quam tu habes, tuum ne an illius, malis? reſpõdit, illius vero, Age ſi, inquit, virum illa meliorem habeat quam tu habeas vtrum ne tuum virum malis, an illius? hic mulier erubuit merito. male enim reſponderat, ſe male aurum alienum quam ſuum, nam eſt in id hoc improbum, at ſi reſpondiſſet, malle ſe virum ſuum talem eſſe, qualis eſſet, potuiſſet pudice reſpondere. Eſt igitur inductio, oratio, quæ rebus non dubijs quæ proponuntur, captat aſſenſiones eius, ſiue is philoſophus, ſiue iudex, ſiue quiuis alius, qui cum inſtituta eſt. Fit ergo inductio, vt primo proponamus: illa, qui extra negocium ſunt, ſed tamen ad negocium per ſimilitudinem ſpectent, & talia, inquit, eſſe debent illa quæ proponimus vt neceſſario is cum quo agas ita eſſe fateatur. atque conſentiat, quod cum conſenſerit, paulatim ad id vnde dubitatur deſcendes, & his quæ ſupra conceſſa ſint ſimile eſſe cõfirmes. Quare ratione rogationis imprudens, ab eo quod conceſſit, ad id quod non vult concedere deducendus eſt. Extremum autem, aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur, ſi negabitur, aut oſtendenda ſimilitudo eſt earum rerum, quæ ante conceſſæ ſunt, aut alia vtendum inductione, ſi conceditur, concludenda aut argumentatio, ſi tacebitur, aut elicienda reſponſio eſt, aut quoniam taciturnitas comitatur confeſſionem, pro eo ac ſi conceſſum ſit concludere oportebit argumentationem. Ita ſit hoc genus argumentandi tripartitum. prima pars ex ſimilitudine cõſtat, vna pluribus ue, altera ex eo quod concedi volumus, cuius cauſa ſimilitudines adhibitæ ſunt, tertia ex concluſione, quę aut confirmat conceſſionem, aut quid ex eo conficiatur oſtendit. Et in genere ciuili cauſarum Cicero etiam exemplum, quo res cognitu facilior fieret, dedit inquiens: Ergo in hac cauſa, quæ apud Græcos eſt peruagata, cum Epaminundas Thebanorum Imperator, ꝙ ei qui ſibi ex lege prætor ſucceſſerat exercitum nõ tradidit, & cum paucos ipſe dies contra legem exercitum tenuiſſet, Lacedæmonios funditus vicit, poterit accuſator argumentatione vti per inductionem, cum ſcriptum legis contra ſententiam defendat ad hunc modum. Si iudices id, quod Epaminundas ait legis ſcriptorem ſenſiſſe aſcribat ad legem, & addat hanc exceptionem, extra quam ſi quis reip. cauſa exercitum non tradiderit patiemini? non opinor quod ſi voſmetipſi, quod à veſtra religione, & ſapientia remotiſſimum eſt iſtius honoris cauſa hanc eandem exceptionem iniuſſu populi ad legem aſcribi iubeatis, populus Thebanus id patietur ne fieri? profecto non patietur quod ergo aſcribi ad legem nefas eſt id ſequi quaſi aſcriptum ſit, rectũ vobis videatur? noui veſtram intelligentiam, non poteſt ita videri iudices. quod ſi literis corrigi neque ab illo neque à vobis ſcriptoris voluntas poteſt, videte ne multo indignius ſit, id re & iudicio veſtro mutari, quod ne verbo quidem commutari poteſt. Apparet ergo vno ſemper modo, & philoſophos, & oratores vſos eſſe inductione, nec vtrius is differre præceptionem. Ab inductione exemplum naſcitur. differt vero ab eadem, quod inductione interrogatur, in exemplo ferè ſumitur, vt ſi dicas. Quod eſt pomum generoſiſſimum? non ne quod optimum concederetur. quis equus generoſiſſimus? non ne hi optimus? & plura in eundem modum, deinde hic cuius rei gratia rogatum eſt, quod homo non ne is generoſiſſimus, qui optimus? fatendum

dum erit. in oratione autem perpetua plerunque ſibi reſpondet orator, quod pomum generoſiſſimum? puto quod optimum. & equus? qui velociſſimus. ita hominem, non qui celebritate naſcendi, ſed qui virtute maxime excellit. hac inductione probari manifeſtum eſt. Exemplo autem dices: Vt pomum generoſiſſimum putatur, quod optimum, ita homo non qui genere, ſed qui virtute excellit, optimus putandus eſt. Sed hæc potius ſimilitudo eſt, vt paulo poſt apparebit. in quo & illud licet animaduertere, quod cum in inductione plura aſſumantur, in exemplo ſolum vno contenti ſimus. Vnica enim re poſita, rem vnicam oſtendere contendit, ſiue quod aſſumas ſictum, ſiue verum ſit, non refert. Quapropter, & ſic diffiniri etiam inter magnos auctores conuenit. Exemplum eſt rei geſtæ, aut vt geſtæ. vtilis ad perſuadendum id quod intenderis commemoratio. & licet Græci omnium ſimilium appoſitionem generaliter vocent παράδειγμα, & ſpecialiter ea in quibus rerum geſtarum auctoritate nituntur, noſtri tamen ſimilitudinem hoc vocari maluerunt, quod proprio ab illis verbo παραβολὴ dicitur illud autem exemplum, aut ſibi ſimile erit ſuis partibus vt iure occiſus eſt L. Apuleius Saturninus, ſicut Gracchi, aut diſſimile, vt Brutus occidit liberos proditionem molientes Manlius virtutem filij morte mulctauit, aut contrarium, vt Marcellus ornamenta Syracuſanis hoſtibus reſtituit, Verres eoſdem ſocios expoliauit. Ex maioribus ad minora exempla efferuntur: vt, ſi propter matrimonia violata vrbes euerſæ ſunt, quid fieri adultero par eſt? A minoribus ad maiora, vt Tibicines cum ab vrbe diſceſſiſſent, publice reuocati ſunt, quanto magis principes ciuitati, & viri bene de repub. meriti, cum inuidiæ ceſſerint, ab exilio reducendi? Similitudo enim, quam græci παραβολήν, Cicero collationem vocat longius rea quæ comparantur ſolet repetere. Neque hominum modo inter ſe opera ſimilia ſpectantur, vt Cicero pro Sexto Roſcio facit: Anſeribus cibaria publice locantur, & canes aluntur in Capitolio, vt ſignificent, ſi fures venerint, at fures internoſcere non poſſunt, ſignificant tamen ſi qui noctu in Capitolium venerint, & quia hæc animalia facile ſuſpicatur, in ea partem potius peccant, quæ eſt cautior, quod ſi luce quoque canes latrent, cū deos ſalutatum aliqui venerit, non opinor his crura ſuffringi oportere, quòd acres ſint etiam tum cum ſuſpicio nulla ſit. Simillima eſt accuſatorum ratio, alij veſtrum anſeres ſunt, qui tantummodo clamant, nocere non poſſunt, alij canes, qui & latrare, & mordere poſſunt, cibaria vobis præberi videmus: vos autem maxime debetis in eum impetum facere, qui meretur. Eſt & breuis ſimilitudo: vt, Eunt populabundi per vrbem, ceu raptores lupi. Eſt ergo exemplum vbi opera hominum ſimilia conferuntur, quæ breuibus ſolent enunciari, cum ſecus ſit, ſimilitudo nuncupatur. Sed de inductione, & exemplo hactenus dictum ſit.

De ſyllogiſmo, & enthymemate iam breuiter dicendum eſt. Syllogiſmum his verbis diffinit Ariſtoteles συλλογισμὸς δέ ἐστι λόγος, ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν, ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει, τῷ ταῦτα εἶναι, &c. quod ita quidam in latinum vertere. Syllogiſmum eſt oratio, in qua poſitis quibuſdam, & conceſſis, aliquid quiddam per ea quæ conceſſa ſunt euenire neceſſe eſt, quam ſint ea quæ conceſſa ſunt. vt ſi dicas: Omnis homo eſt animal, omne anima ſubſtantia eſt, omnia igitur homo ſubſtantia eſt. Syllogiſmorum tres figuræ, tanquam tria ſunt genera prima figura modos tanquam ſpecies ſyllogiſmorum, auctore Ariſtotele, quatuor continet, ſed Theophraſtus, & Eudemus his quatuor quinque addiderunt, principium tamen inueniendi ab Ariſtotele in ſecundo priorum Analyticorum volumine capientes. Secunda figura quatuor modos. Tertia ſex, docente Ariſtotele, habet. addunt alij vnum, vt Porphyrius. nec me præterit, alios plures adhuc figuras, quippe qui quatuor eſſe voluerunt, alios plures modos effeciſſe, ſed hæc mittimus nunc excutienda dialecticis, ſiquidem ad inſtitutum noſtrum non attinent. Ex omni igitur ſyllogiſmo naſci enthymema poteſt. vt de enthymemate pauca prius, poſt de ſyllogiſmi partibus longius diſputemus. Enthymema, imperfectus eſt ſyllogiſmus .i. oratio, in qua non partes ex quibus ſyllogiſmus conſtat adhibentur, ſed infertur feſtina concluſio, vt ſi dicatur. Omnis homo animal eſt, ſubſtantia igitur eſt. Quale illud pro Ligario, Cauſatum dubia, quòd erat aliquid in vtraque parte quod probari poſſet, & nunc melior ea iudicanda eſt, quam etiam dij adiuuerunt, habet aſſumptionem, & aſſumpium, concluſione vero non habet, ita eſt ille imperfectus ſyllogiſmus. Expugnantibus vero quidam ſolum vocant enthymema, tale Ciceronis eſt pro Milone. Eius igitur mortis ſedetis vltores, cuius vitam ſi putetis per vos reſtitui poſſe, nolitis. Optimum autem enthymematis genus mariro Quintilianus putat, cum propoſitio diſſimili, vel contrario, ratio ſubiungitur, quale eſt Demoſthenis: Non enim ſi quid vnam contra leges actum eſt, idque tu es imitatus, iccirco te conuenit pœna liberari, cum contra damnari multo magis, nam vt ſi quis eorum damnatus eſſet, tu hæc non ſcripſiſſes: ita damnatus tu ſi fueris, non ſcribet alius. Plura ex enthymemate non adijciam. quando in Topicis Cic. de hoc abunde dicimus, quæ ſi quis legat, hæc curſim recenſa melius intelliget, & ſi quid cuiquam hic minus erit obuium, illic certior fiet, quando ad ſyllogiſmi partes explicandas in præſentia feſtinamus.

Syllogiſmum igitur, ſiue ratiocinationem, qui, vt Cicer. inquit, eſt oratio, ex ipſa re probabili aliquid eliciens, quod expoſitum & per ſe cognitum ſua ſemet ratione confirmet, alij ſex partibus, alij quinque, alij quatuor, alij tribus, duabus alij conſtare voluerunt, & qui vnica poſſe etiam parte conſiſtere, non defuere, qui ſex partes eſſe voluerunt, pauci ſunt, & hi quidem propoſitionem primam cui ſubiungentes rationem ſecundam, deinde aſſumptionem tertiam, & aſſumptionia rationem ſubiungentes quartam eſſe partem voluerunt. poſtremo concluſionem, deinde concluſionis rationem. Cicero autem quinque partes eſſe maxime defendit, cum inquit. Qui putant in quinque partes diſtribui oportere, aiunt primum conuenire exponere ſummam argumentationis, ad hunc modum melius accurantur quæ conſilio geruntur, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur, hanc primam partem numerant. eam deinde rationibus varijs, & quam copioſiſſimis verbis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea, quæ ratione regitur omnibus eſt inſtructior rebus, & apparatior, quam ea quæ temere, & nullo conſilio adminiſtratur, exercitus is cui præpoſitus eſt ſapiens, & callidus imperator omni modo commodius regitur, quam is qui ſtultitia, & temeritate alicuius adminiſtratur. eadem nauigij ratio eſt. nam nauis optime curſum conficit ea, quæ ſcientiſſimo gubernatore vtitur. Cum propoſitio ſit hoc pacto approbata, & duæ partes tranſierint ratiocinationia tertia in parte aiunt quod oſtendere velis, id exitu propoſitionis oportere aſſumere, hoc pacto, nihil autem rerum omnium melius, quàm omnis mundus adminiſtratur, huius aſſumpoonis quarto in loco aliam porro inducunt approbationem, hoc modo: nam & ſignorum ortus, & obitus, definitum quanquam ordinem ſeruant, & annuæ commutationes non modo quadam ex neceſſitate ſemper eodem modo ſiunt, verum ad vtilitates quoque rerum omnium ſunt accommodatæ. nam diurnæ nocturnæque viciſſitudines nulla in re vnquam mutatæ quidquam nocuerunt, quæ ſigno ſunt, omnia non mediocri quodam conſilio naturam, mundi adminiſtrari. Quinto inducunt loco complexionem, eam quæ aut id infert ſolum quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Conſilio igitur mundus adminiſtratur, aut vnum in locum conduxerit, breuiter propoſitionem, & aſſumptionem adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum. Quod ſi melius geruntur ea quæ conſilio, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur ſi, nihil autem omnium rerum melius adminiſtratur quam omnia mundus, conſilio igitur mundus adminiſtratur. Quinque partitam igitur hoc pacto putant eſſe argumentationem.

In iudicijs autem idem, quo hoc apertius fiat, exemplum ponit, vt ſi quis Epaminundam, quod ſuccedendi ſibi exercitum ilico non tradiderit, velit defendere, dicat: Omnes leges iudices ad commodum reipub. referre oportet, & eas ex vtilitate communi, non ex ſcriptione quæ in literis eſt interpretari, ea enim virtute, & ſapientia maiores noſtri fuerunt, vt in legibus ſcribendis nihil ſibi aliud niſi ſalutem atque vtilitatem reipub. proponerent, neque enim ipſe quod obeſſet ſcribere volebant, & ſi ſcripſiſſent, cum eſſet intellectum, repudiatum iri legem intelligebant, nemo enim leges legum cauſa ſaluas eſſe vult, ſed reipub, quod & legibus omnes rempub. optime putant adminiſtrari, quamobrem igitur leges ſeruare oportet, ad eam cauſam ſcripta omnia interpretari conuenit. hoc eſt, quoniam reipub. ſeruimus, ex reip. commodo atque vtilitate interpretemur, nam vt ex medicina nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad corporis vtilitatem ſpectet, quoniam eius cauſa eſt inſtituta, ſic à legibus nihil conuenit arbitrari, niſi quod reipub. conducat, proficiſci quoniam eius cauſa ſunt comparatæ. Ergo in hoc quoque iudicio definite literas legis perſcrutari, & legem, vt æquum eſt, ex vtilitate reip. cōſiderate. Quid magis vtile fuit Thebanis, q̄ Lacedęmonios opprimi? quid magis Epaminundā Thebanorum imperatorem, quàm victoriæ Thebanorum conſulere decuit? quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato trophæo, carius atque antiquius hr̄e conuenit?

ſcripto

ſcripto videlicet legis omiſſo, ſcriptoris ſententiam conſiderare debebat. ad hoc quidem ſatis conſideratum eſt, nullam eſſe legem, niſi reipub. cauſa ſcriptam. ſummam igitur amentiam eſſe exiſtimas, quod ſcriptum eſſet reip. ſalutis cauſa, id non ex reip. ſalute interpretari. quod ſi leges omnes ad vtilitatem reipub. referri conuenit, hic autem ſaluti reip. profuit, profecto non poteſt eodem pacto, & communibus fortunis conſuluiſſe, & legibus obtemperaſſe. Quatuor ergo partibus conſtat argumentatio, cum aut proponimus, aut aſſumimus ſine approbatione. id facere oportet, cum aut propoſitio ex ſe intelligitur, aut aſſumptio perſpicua eſt, & nullius approbationis indiget. Propoſitionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur, ad hunc modum. Iudices qui ex lege iurati eſtis, iudicatis legibus obtemperare debetis, obtemperare autem legibus non poteſtis, niſi id, quod ſcriptum eſt in lege ſequamini quod enim certius legis ſcriptor teſtimonium voluntatis ſui relinquere potuit, quàm quod ipſe magna cum cura atque diligentia ſcripſit? quod ſi literæ non extarent, magnopere eas requireremus, vt ex his ſcriptoris voluntas cognoſceretur. nec tamen Epaminundæ permitteremus, niſi extra iudicium quidem eſſet, vt is nobis ſententiam legis interpretaretur, nedum nunc, cum patiamur ipſum non ex eo quod apertiſſime ſcriptum eſt, ſed ex eo quod ſuę cauſæ conuenit, ſcriptoris voluntatem interpretari. quod ſi vos iudices legibus obtemperare debetis, & id facere non poteſtis, niſi id, quod ſcriptum eſt in lege ſequamini, quin illum contra legem feciſſe iudicatis? Aſſumptionis autem approbatione præterita, quadripartita ſic fiet argumentatio. Qui ſæpenumero non per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus, ſi quid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit præter noſmetipſos quem iure accuſare poſſimus. ac primo quidem decipi, incommodum eſt, iterum, ſtultum, tertio, turpe. Carthaginenſes autem perſæpe iam nos fefellerunt, ſumma igitur amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia deceptus ſis toties. vtraque approbatione præterita, tripartita fit hoc pacto. aut metuamus Carthaginenſes oportet, ſi incolumes eos reliquerimus, aut eorum vrbem diruamus, at metuere quidem nō oportet, reſtat igitur vt vrbem diruamus. Sunt autem qui putant, nonnunquam poſſe complexione, & oportere ſuperſederi, cum id perſpicuum ſit, quod conficiatur ex ratiocinatione. quod ſi fiat, bipartitam quoque fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, virgo non eſt. peperit autem. hic ſatis eſſe proponere & aſſumere, quod conficiatur, quoniam perſpicuum ſit, complexionis rem non indigere. Ciceroni tamen videtur inferri concluſio debere, vel ſi nolis, vt inferas quod ſequitur, vt dicas, peperit autem, fecit igitur inceſtum. Qui autem ex vnaquaque parte putant conſtare argumentationem dicunt ſatis eſſe, hoc modo, argumentationem facere, quoniam peperit, cum viro concubuit. Sed hanc argumentationem ab oratore. Cic. propulſat, quòd expolitione careat. nam ſi ſolum inuentum ſpectetur, ac nihil quo pacto tractetur, quod ſit excogitatum referat, nequaquam tantum inter ſummos, & mediocres intereſſe exiſtimabitur. Variare igitur orationem etiam magnopere oportebit, nam omnibus in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater. Hoc autem facere poterimus, ſi modo inductione, modo exemplo, modo ſimilitudine, modo ſyllogiſmo, aliquando enthymemate vtamur. deinde in ipſa argumentatione non ſemper à propoſitione incipere debemus, quod ne ipſe quidem Ariſt. facit, neque ſemper omnibus vt ſyllogiſmi partibus, quas Cic. quinque omnino eſſe voluit, idque multis nititur rationibus comprobare. cui ſententiæ maxime repugnat Quintil. inquiens, ἐπιχείρημα, & quatuor, & quinque, & ſex factæ ſunt partes à quibuſdam, Cicero maxime quinque defendit. inde poſt paulum ſubiungit. Mihi, & pluribus nihilominus auctoribus tres ſumi videntur. nam ita ſe habeat iſta natura, vt ſi de quo quæratur, & per quod probetur, tertium addi poteſt, velut ex conſenſu duorum antecedentium, ita erit prima intentio, ſecunda aſſumptio, tertia connexio. Nam confirmatio primæ ac ſecundæ partis exornatio, & eiſdem cedere poſſunt, quibus ſubijciuntur. Sumamus ex Cicerone quinque partium exemplum, Melius gubernantur ea quæ conſilio reguntur, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur. hanc primam partem numerant, eá deinceps rationibus varijs, & quamcopioſiſſimis verbis approbari putant oportere. Hoc ego totum in ſua ratione vnum puto, alioqui ſi ratio pars eſt (eſt autem varia ratio) plures partes eſſe dicentur. Aſſumptionem deinde ponit, Nihil aūt omnium rerum melius quam omnis mundus adminiſtratur. huius aſſumptionis quarto in loco iam porro inducunt approbationem, de quo idem quod ſupra dico. Quinto inducūt loco complexionem quæ aut id fert ſolum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Conſilio igitur mundus adminiſtratur. aut vnum in locum cum conduxit, breuiter expoſitionem. & aſſumptionem adiungit, quid ex his conficiatur, cui parti conſentio. Quid ſummi auctores de ſyllogiſmi partibus ſenſerint, iam ſatis, vt opinor, dictum. Nunc quo pacto ſingulæ vocentur partes, quando inter ſummos id auctores non conuenit, dicam nam ſunt qui primam partem ſyllogiſmi, velut ſi ita contextas, quidquid ex ſeipſo mouetur immortale eſt, maiorem vocēt propoſitionem ſunt qui propoſitionem ſolum, alij intentionem, alij aſſumptum ſecundam partem, aliqui minorem propoſitionem, alij aſſumptionem, quidam rationem, alij rationis confirmationem, quod ex ea parte quod anteceſſit comprobatur, nominarunt, quæ eſt vt hoc, anima autem ex ſeipſa mouetur tertiam partem alij concluſionem, complexionem alij, alij connexionem appellarunt, quod duas ſuperiores connectat partes, velut hoc, immortalis igitur eſt anima. vt ſit explicata argumentatio, quidquid ex ſeipſo mouetur immortale eſt: Anima autem ex ſeipſa mouetur. immortalis igitur eſt anima. Poſtremo ne illud quidem prætereūdum eſt, fuiſſe quoſdam qui inter ſyllogiſmum, & ἐπιχείρημα hanc eſſe drīam putauerunt, quod ſyllogiſmum tribus tm̄ partibus, & in ordinem digeſtis conſtare dixerint, huic vero ſi partes aut demantur, aut addantur aliæ, aut eædem immutentur, epicherema nuncupari exiſtimarunt. Sed Quint. epicheremæ, inquit, in nullo differt a ſyllogiſmis, niſi ꝙ illi, & plures hn̄t ſpecies, & vera colligunt. veris epicherematis frequentior eſt vſus circa credibilia. His intellectis, nihil erit iam vt opinor, quod Cic. ſuſpenſam alicuius hic teneat mentem, quo minus quæ dicat quilibet ſit percepturus, cum inquit. [Ergo abſolutiſſima, & perfectiſſima argumentatio eſt ea, quæ in quinque partes eſt diſtributa) Hoc iam expoſitum eſt vt ſyllogiſmus quinque partibus à Cicerone fiat. [Narratio, & argumentatio) Nam narratio cauſæ expoſitio eſt, ſed quod narratur, & inferitur, locupletandi cauſa argumentationem ipſam inferitur, verum id eſſe quod intēdimus, ſi vera accuſamus, nam iudiciale genus intentione, & depulſione conſtat, cū certe quod intendimus probare volumus. Etenim, & ſyllogiſmo non minus in reprehenſione, quam in confirmatione defenſio neque vti poſſumus. [Collocupletandæ) Reſarciendæ, ornamentis imbuendæ. [Confirmata argumentatione) Nam cum aſſumptio prolata eſt, iam confirmata videtur argumentatio. [Vt abſolutiſſime) Quo nihil ad modum deſit. [Inimicum.n. acerrimum de medio tollere volebat, à quo ſibi non iniuria ſummum periculum metuebat) Hæc propoſitio eſt epicherematis, quam tamen ſi rectius oſtendemus, fiet aſſumptio. [De medio tollere). i. quoquo modo ab aliorum Græcorum conuētu eximere, ac per hoc occidere. [Non iniuria) Non ab re, non ſine cauſa. [Summum periculum) Ne ipſe ab eodem occideretur. [Videbat, illo incolumi) Hæc propoſitionis eſt ratio. ſed cum ſit coniecturalis conſtitutio, à probabili, de quo ſupra in eius conſtitutionis locis abūde diximus, omnis hæc deducitur argumentatio. [Quauis iniuria). i. qualibet. [Inimico exitium machinari) Exitium, inquit Feſtus Pompeius. antiqui pro exitu ponebant, nunc peſſimum exitium dicimus. Machinor à Græco, μηχανῶ vnde, & μηχανὴ ab illis dicitur, quæ à noſtris machina. Eſt autē machinari, ſtruere, ergo machinari exitium, ſtruere, & per inſidias moliri interitum eſt. [Cui rei mors indigna Palamedis teſtimonium dat) Nota eſt de Palamedis interitu hiſtoria, vt Vlyſſes extinctus ſit inſidijs. [Metus periculi) Ne ab Aiace interimeretur. [Omnes enim, qui minima peccata cum cauſa ſuſpiciunt) Hæc eſt rationis confirmatio, ſiue aſſumptio. [Si multos, & quæ ſequuntur) Hæc eſt ornatio. Si multi leue compendium fraude maxima commutauerunt) Hoc eſt, ſi ob leue commodum fraudem moliri maxima non timuerunt. Fraude maxima commutarunt leue compendium qui fraudolentiſſima ex eo dicti ſunt, ob minimam quā conſecuti fuere vtilitatem. Compendium, à con præpoſitione, & pendendo, quod appenderent omnem veteres pecuniam. Vnde etiam diſpenſator dictus: & hinc diſpendium, damnum, quod diſpendendo pecunia minor fieri ſoleat. [Virum fortiſſimum, integerrimum) Ordo eſt, & ſenſus, homo timidus, ſubaudiendum Vlyſſes, nocens, conſcius ſui peccati, qui ſe ſciebat contra Aiacem deliquiſſe. [Inſidioſus, inimicum) Subaudiendum Aiacem. [Incolumem eſſe noluit) Virum integerrimum bello, inimicitiarum perſequentiſſimum, qui quos odio proſequebatur. eiſdem hoſtis eſſet infeſtiſſimus. [Iniuria laceſſitum) id eſt prouocatum. [Ira excitatum) id eſt vehementer commotum. [Videamus alacres) Alacris inquit Aſconius, ſiue alacer, vtrunque enim dicitur, is appellatur, qui ſenſibus vniuerſis, quod eſt in

dicium

dicium erecti animi atque ſublimis, conſurgit: &, Cui omnis ſenſus iu loco ſuo quiſque degat. & econtrario lacer, inquit, dicitur amputatis in corpore ſenſuum membris. Ad animum ſæpe tráſfertur, vt ſi quia vultu iudicat adeſſe animum non ſincerum, ſenſibus ſuis animo ſolo intentus. Sunt qui alacrem, feſtinantem, & properantem dici putant, quaſi alis acrem. Virgil.

Alacria ruocto tque putans excedere pugne.

Donatus vero, alacris, inquit, L pro D, litera poſita. [Feras beſtiav) Nam domeſticæ ricurea nominantur. [Ferum) Agreſtem. [Crudelem) Trucem. [Cupide) Ad inimici Aiacis. [Pertinaciem) Inuictum. [Profectum) Quando vbi Aiax gladio traiectus inuentus eſt ibidem Vlyſſes commoratus eſt. [Neque bonam, neque malam rationem videamus) Ratio, quam vulgus imperitum eſpectum dicit. Sic Iuuen. (Eſt ſpes, & ratio) caput rationẽ. Superfluum autem putandum nunc de ea ratione diſputare, vnde homo animal rationale dicitur, & de qua ſanctus Thomas longius diſſerut fortaſſe quam ſuit neceſſe, cum differentiam inter eſſentiam, vt eius verbo vtar ſubſtantiam, ſubiectum, rem, naturam, & rationem facit. nam Auguſt. in lib. quem de Spiritu, & anima inſcripſit, longe melius expoſuiſſe manifeſtum eſt. [Si ergo pollicitus ſum) Hæc complexio eſt argumentationis, vt ſi tres tantum partes principales iungas, hoc pacto: Omnes minima peccata cum cauſa, tum vero maxime illa quæ multo maxima ſint maleficia aliquo certo emolumento inducti ſuſcipere conantur. vt ſit hæc propoſitio, qua probamus quod in quæſtionem venit. quam Cic. ſecundo loco poſuit. deinde aſſumatur. At ſi Aiacem Vlyſſes occidebat multum ſibi commodum, ſi incolumem ſinebat, incommodum, & metus ingruebat. cui complexiu ſubijciatur neceſſe eſt: Ergo Vlyſſi cauſa fuit, cur Aiacem occideret. quod epicherema ita etiam componi poteſt, vt dicas, Quicunque ex alterius morte commodum conſecuturus eſt, vel minimũ is, cauſam habet, cur eum è vita tollat, At Vlyſſes de Aiacis morte multum conſecuturus erat commodi, cauſam igitur habuit Vlyſſes cur Aiacem occideret. [Quin confiteatur cauſam maleficij fuiſſe) Quando, & eum grauiter habebat, inuiſum, & illum ſibi hoſtem infeſtiſſimum [Parum locuples) Parum copioſa. Locuples, diues, ab agrorum locis dictus, vt Plin. lib. 18. nat. hiſt. Locupletes, inquit, dicebant loci, hoc eſt, agri plenos pecunia ipſa a pecore appellabatur. Ouid. in Faſtis: Cetera luxuriæ nondum inſtrumẽta vigebant, Aut pecus, aut latum diues habebat humum. Hinc etiam locuplex, hinc ipſa pecunia dicta eſt. [Et res tenuis) Parui momenti. [Aut humilis) Abiecta. [Hæc, quam expolitra tio eſt habenda) Hoc eſt, ſi humilis fuerit, & tenuit non ita dicere procures, perinde ac ſi ſit ampla, & quæ multis ornamentis poſſit illuſtrari. [Breuiſſima eſt trip.) Quæ propoſitione, ratione propoſitionis, & aſſumptione colligatur.

LONG. ERgo abſolutiſſima) Argumentationis perfectæ partes. [Cauſam oſtendemus) Propoſitio. [Inimicum enim) Ratio propoſitionis. [Videbat, illo incolumi) Rationis confirmatio ea varijs locis ſumptis argumẽtis. Primum a probabili cauſa, quæ tractatur per antitheſin mortis, & ſalutis, deinde ab anteacta vita, quod exemplo facti, ſeu mortis Palamedis confirmatur. Forma perfectæ argumentationis rhetoricæ, quæ verborum, & ſententiarum copia veſtita, oſtendit quantum a dialectica breuitate oratoria maieſtas recedat. Quod vt clarius pateſiat, hanc ipſam argumentationem ſyllogiſmo breui perſtringamus. Omnes qui ab aliquo periculum metuunt, eum interfectum cupiunt. A Palamede Vlyſſes ſibi metuebat, vtpote à probiſſimo improbus: Igitur probabile eſt, ab Vlyſſe interfectum Palamedem. [Omnes enim, qui minima peccata) Exornatio primum à minore ad maius. [Virum fortiſſimum) A collatione. [Nam cum feras) A ſimili. [Si ergo pollicitus) Complexio.

DE ARGVMENTATIONIBVS VITIOSIS.

GENERA duo ſunt vitioſarum argumentationum: vnum, quod ab aduerſario reprehendi poteſt, idq́. pertinet ad cauſam: alterum, quod tametſi nugatorium eſt, tamen non indiget reprehenſione. Quæ ſit quæ reprehenſione confutari conueniat, quæ tacite contemni, atque vitari ſine reprehenſione, niſi exempla ſubiecero, intelligere dilucide non poteris. Hæc cognitio vitioſarum argumentationum duplicem vtilitatem afferet: nam, & vitare in argumẽtatione vitium admonebit, & ab alijs non vitatum commode reprehendere docebit. Quoniam igitur oſtendimus, perfectam, & plenam argumentationem ex quinque partibus conſtare; in vnaquaque parte argumentationis, quæ vitia euitanda ſunt conſideremus: vt, & ipſi ab his vitijs recedere, & aduerſariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactere poſſimus.

CAPIDVRVS.

GENERA duo ſunt vitioſarum argumentationum) Omnis argumentatio (per argumentationem, & argumentum, quod in ſpecies ſupra plures diuiſimus, volumus intelligi) reprehenditur, ſi aut ea hia quæ ſumpta ſunt non conceditur vnum plur. ue, aut his conceſſis. complexio ex his confici negatur, aut ſi genus ipſum argumentationis vitioſum oſtenditur, aut ſi contra firmam argumentationem, alia æque firma, aut firmior ponitur. Sed Cic. quod in epicheremate tantum reprehendi poſſit, quod in ſolum argumentationis genus hic docuit, eſt expoliturus, vnum, qđ ab aduerſario reprehendi poteſt, idq́. pertinet ad cauſam, alterum, diſputandi quatuor, docente Ariſt. ſunt genera, vnum quod doctrinale, aliud dialecticum, tertium tentatiuum, quartum litigioſum vocat. Doctrinale nominat, cum ex proprijs cuiuſque diſciplinæ principijs aliquid ꝓbare enitimur, idq́. demonſtrati vnũ nominatur, quod ipſe in Analyticis poſterioribus docuit. Dialecticum eſt, cum ex probabilibus tam nobis, q̃ aduerſarijs, aliqua oppugnare concludimus. Tentatiuum autem, cum ex eis quæ reſpondendi probabilia videntur. aliquid arguimus, quod nolint reſpondentes. tam de dialecticis autem, q̃ de tentatiuis, ipſe in Topicis late diſputauit. Litigioſum vero, quod ἐριστικὸν appellauit, cum ex his quæ probabilia quidem videtur, ſed non ſunt, id colligitur, quod nullo modo probabile videri poteſt. id genus in libro quem ἐλέγχων inſcripſit, late ipſe etiã tractauit. Per hoc genus arguendi modi ſunt duo, vnus, qui per dictionẽ, alter vero, extra dictionem nominatur. Per dictionem quidem numero ſex ſunt, æquiuocatio, amphibologia, compoſitio, diuiſio, accentus, figura. Extra dictionem vero, paralogiſmorum ſpecies ſunt ſeptem, vna quidem per accidens, ſecunda autẽ in eo quod ſimpliciter, vel non ſimpliciter, & qđ aut vbi, aut qñ, aut aliquid dicitur, tertia autem elenchi ignorantiam, quarta vero per conſequens, quinta autem per id, quod in principio ſumere contingit, ſexta, quod non eſt cauſa, vt cauſa ponenda, ſeptima vero vbi plures interrogationes vt vnam ponimus. Non dubito quin hæc multis obſcura iudicaturi ſint, cum ſpecies has arguendi exemplis nullis illuſtrauerim. quod ideo facere non curaui, tũ ne commẽtarij modum excederem, tum etiam quod ad præſens Ciceronis locus hoc non exigebat quodque apud dialecticos quiſque hæc diſcere poterit. ſed hæc vberius omnia, ſi dabitur vt poſſim aliquando, ſicut, & cetera rhetoricæ præcepta, ita digerã, vt multis non diſplicere poſſe putem, quod ſi qui ſuæ imperitiæ ſolatium quærentes, ne hoc quidem a me recenſeri debuiſſe, vtpote non neceſſaria, arbitrentur: Ariſtotelẽ, ſi re ipſa quam non intelligant iactantiam ſuam redarguere poſſint audiant, qui à conſequentibus elenchum tractans inquit. Sæpe enim mel, fel ſuſpicati ſunt, eo quod ſequatur ruber color, & quoniam accidit terram pluuia fieri madidam, & ſi ſit madida opinantur pluiſſe, hoc autem nec neceſſarium, ad rhetoricos attinet, quod per ſignum ſint demonſtrationes, idemq́ & Cicero tum alibi, tum ẽt hic, cum inquit. alterum, quod tametſi nugatorium eſt, tamen indiget reprehenſione. hoc enim dicit, vnum eſt genus vitioſæ argumentationis, quo ad cauſæ probationem attinens, ab aduerſario reprehendi potes, ſed quo pacto id fiat, paulo poſt aperietur. alterum eſt, cuius ſi fallendi modum ſpecies, vtpote nugatorium reprehendas, ſin autem vt in aduerſarium tractatum, multum fauoris ſæpe, & commodi comparet, non indigebit reprehẽſione, ſed probabitur. Quod tamẽ nugatorium eſt, ob hoc enim reprehendi debuit apud virum grauem. Nugatorium omnes, vt Ariſt. inquit, qui in diſputationis certant, & corrixantur, ſe ſuperiores eſſe coniectant, ac vt id conſequantur pro viribus moliuntur.

tue. ſed quinq; modis velut arguendum imperitiæ aduerſarium oſtendant, vel vt falſum, vel quod præter opinionem omnium ſit fateri compellant, vel vt in ſolœciſmum grammaticę vitium nihil tale cognitionem detrudant, vel quinto loco, & nugari eum cogant, qui contra aget. Id autem faciet ſi frequenter idem dicat quod nuſquam ſit, quapropter, & Cic. nugatorium dixit, hoc eſt quod nugari aduerſarium cogat. [Tamen non indiget reprehenſione. Quæ ſit) Quoniam aliquando iuuat oratores, non ergo omnino repudiandum licet, vtpote nugatorium, non admittendum eſſe, videatur. [Reprehenſione confutari conueniat) Confutari, cum manifeſto falſa deprehenduntur. [Quæ tacite contemni) Vt friuola. [Atque vitari ſine reprehenſionde, niſi exēpla ſubiecero, intelligere dilucide non poteris) Hæc cognitio vitioſarum argumentationum duplicem vtilitatem afferet. [Nam, & vitiare in argumentatione vitium admonebit, & ab alijs non vitandum, commode reprehendere docebit. Quoniam igitur oſtendimus perfectam, & plenam argumentationem ex quinque partibus conſtare, in vnaquaque parte argumentationis quæ vitia vitanda ſunt conſideremus, vt, & ipſi ab his vitijs recedere, ac aduerſariorum argumentationes hac præceptione, num cum argumentationis formula vitiantur, an certe cum aliquid quod illud infirmet opponitur, intelligere poſſimus. [In omnibus partibus) Nam quinque conſtare partibus ſupra commonuit. Num poſſimus aliquam partem labefactare. Labe aliqua commaculare, ac per hoc reprehenſum riſu, & conuitijs diſſoluere.

LONG. GENERA duo ſunt) Argumentationes vitioſæ.

ASC. Genera duo ſunt, &c.) Optimo ordine docet primo vitioſas argumētationes vitare, nam, & coloni primum nociuas extirpant herbas, & medici corporum obſtantia pellunt ſanitati. Dicit ergo ſic. Genera duo ſunt vitioſarum argumentationum, vnum. ſ. genus eſt, quod reprehendi poteſt. i. refelli, & redargui ab aduerſario. ſcq. pertinet ad cauſam, alterū ſupp. eſt, quod tametſi. i. quanquam nugatorium eſt. i. vanum, & mendax, tamen non indiget reprehenſione, forte eo quòd apertum, vt Auguſt. quoque noſter aſſerit mendacium non eſt reſponſione dignum. Tu ò Herenni non potius intelligere dilucide quæ. ſ. genera argumentationum, aut quæ argumenta (tranſit enim ad neutrum genus) ſint quæ conueniat confutare. i. refellere, reprehenſione. i. per reprehenſionem, & ſup. quæ conueniat contēni, atque vitari tacite ſine reprehenſione, niſi exempla ſubiecero. i. niſi ea declarauero per exempla. Et tamen operæpretium eſt ea noſſe, quia hæc cognitio argumentationum vitioſarum afferet duplicem vtilitatem, nam ipſa, &. i. ſimul admonebit, vitare vitiū. i. ne committamus vitium in argumentatione. ſ. noſtra, & docebit reprehendere commode. i. decenter, & vtiliter, vitium non vitatum ab alijs. Igitur quoniam nos oſtendimus perfectam, & plenam argumentationem conſtare, eſt quinque partibus propoſitione, ratione, &c. conſideremus quæ vitia ſunt vitanda in vnaquaque parte argumētationis, vt ipſi. i. nos poſſumus, &. i. ſimul recedere ab his vitijs, &. i. ſimul tentare. i. vexare experimento, hoc eſt examinare argumētationes aduerſariorum in omnibus partibus. ſ. dictis, & labefactere. i. inualidare, & diſſoluere. ſ. argumentationes aduerſariorum ab aliqua parte. Bene dicit in omnibus tentandus. i. examinandus in omnibus partibus, & tamen labefactandas duntaxat in aliqua parte, non ꝙ non liceat in omnibus, ſed quia non eſt veriſimile in omnibus fieri poſſe.

DE VITIOSA EXPOSITIONE.

Expoſitio vitioſa eſt, cum ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes cōfertur id, quod non neceſſario eſt omnibus attributum: vt ſi quis hoc modo exponat: Omnes, qui in paupertate ſunt, malunt maleficio parare diuitias, ꝙ officio paupertatem tueri. Si quis hoc modo expoſuerit argumentationem, vt non curet quære re qualis ratio, aut rationis confirmatio ſit, ipſam facile reprehēdemus expoſitionem, cum oſtendemus id, quod in aliquo paupere improbo ſit, in omnes pauperes falſo, & iniuria conferri. Item vitioſa expoſitio eſt, cum id, qđ raro fit, fieri omnino negatur, hoc modo: Nemo poteſt vno aſpectu, neque præteriens in amorem incidere: nam cum non nemo deuenerit in amorem vno aſpectu, & cum ille neminem dixerit, omnino nihil differt raro id fieri, dummodo, aliquando fieri, aut poſſe fieri, intelligatur. Item vitioſa expoſitio eſt, cum omnes res oſtendimus nos collegiſſe, & aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo: Quoniam igitur hominem occiſum conſtat eſſe, neceſſe eſt aut à prædonibus, aut ab inimicis occiſum eſſe, aut abs te, quem ille heredem teſtamento ex parte faciebat. prædones in illo loco viſi nunquam ſunt: inimicū nullum habebat. relinquitur, ſi neque à prædonibus, neque ab inimicis occiſus eſt, ꝙ alteri non erant, alteros non habebat, vt abs te ſit interemptus. Nam in huiuſcemodi expoſitione reprehēſione vtemur, ſi quos præter eos, quos ille dixerit, potuiſſe ſuſcipere maleficium oſtenderimus: velut in hoc exemplo cum dixerit neceſſe eſſe aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occiſum eſſe, dicemus potuiſſe, vel à familia, vel à coheredibus noſtris. Cum hoc modo illorum collectionem diſturbauerimus, nobis latiorem locum defendi relinquemus. Ergo hoc quoque vitandum eſt in expoſitione, ne quando, cum omnia collegiſſe videamur, aliquam idoneam partem reliquerimus. Item vitioſa expoſitio eſt, quæ conſtat ex falſa enumeratione: vt ſi, cum plura ſint, pauciora dicamus, hoc modo: Duę res ſunt iudices, quæ homines ad maleficium impellunt, luxuries, & auaritia. Quid amor? inquit quiſpiam. quid ambitio? quid irreligio? quid metus mortis? quid imperij cupiditas? quid denique alia permulta? Item falſa enumeratio eſt, cum pauciora ſunt, & plura dicimus, hoc modo. Tres res ſunt, quæ omnes homines ſolicitant, metus, cupiditas, ægritudo. Satis enim fuerat dixiſſe metum, & cupiditatem: quoniam ægritudinem cum vtraque re coniunctam eſſe neceſſe eſt. Item vitioſa expoſitio eſt, quæ nimium longe repetitur, hoc modo. Omnium malorum ſtultitia eſt mater, quæ parit immenſas cupiditates: immenſæ porro cupiditates, infinitæ, & immoderatæ ſunt: hæ pariunt auaritiam: auaritia porro hominem ad quoduis maleficium impellit: igitur auaritia inducti aduerſarij noſtri hoc in ſe facinus admiſerunt. Hic id, quod extremum dictum eſt, ſatis fuit exponere, ne Ennium, & ceteros poëtas imitemur, quibus hoc modo loqui conceſſum eſt.

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Caſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes:
Ne ue inde nauis inchoanda exordium
Cepiſſet, qua nunc nominatur nomine
Argo; qua vecti Argiui delecti viri,
Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis, imperio regis Pelia per dolum:
Nam nunquam hera errans mea domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Nam hic ſatis erat dicere, (ſi id modo, quod eſſet ſatis, curaſſet poëta)

Vtinam ne hera errans mea domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Ergo hac quoq; ab vltimo repetitione in expoſitionibus magnopere ſuperſedendo eſt. non. n. reprehenſione eget, ſicut alię cōplures, ſed ſua ſpōte vitioſa eſt.

Expoſitio

CAP. [E]XPOSITIO vitioſa eſt,& quæ ſequuntur) Expoſitionem dicit, quam ſupra propoſitionem,hoc eſt totius argumẽtationes partem prima nominauit, cum ab aliqua aut à maiore parte ad omnes confertur, id quod nõ neceſſario eſt omnibus attributum. Ordo eſt: Vitioſa eſt expoſitio,cum id,quod non neceſſario eſt omnibus attributum confertur ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes. Eſt autem ſenſus, vitioſa eſt argumentationis expoſitio,cum quod aliquibus,aut maiori hominũ parti tribuitur, id eſſe omnium dicimus cum id haud neceſſe ſit, ſed potius facile ſecus enunciari poſſit. [Ad omnes confertur) In oẽs infertur. [Quàm officio) Virtute. [Non curet quærere qualis ratio) Quia ſunt aliqua quibus ſi ratio ſubijciatur,probabilia videri poſſint,alioqui falſa. [Nemo poteſt vno aſpectu,neq; præteriens) Aut vno tantum aſpectu,aut præteriens,etiam ſi crebro aſpiciat , in amorem incidiſſe nemo poterit, quod fieri nõ poſſe , etiam ſi nunquã antea fuerit,facile datur intelligi. [Non nemo) Aliquis. [Quòd alteri non erant) A quibus occidi potuerit,prædones. [Alteros) Hoc eſt inimicos non habebat. [A coheredib.) Ab his qui nobiſcum hereditatem eius adierint. [Latiorem locum defendendi relinquemus) Nam quod aduerſarij iam exploſi videantur, & noſtræ ſuperſit argumentationes explicandæ,multum adiumenti hinc cauſa noſtra capere poſſe videbitur . Luxuries,& auaritia) Et luxuries,& luxuria rerum immoderatus ꝑ voluptatem vſus dicitur. auaritia rerum immoderanis appetitus ab auido, & ære ducta appellatio. [Quid amor?) Amorem libidinẽ dicit . [Quid ambitio) Honoris,non de virtute potius quam de vitio inanis cupiditas . [Quid irreligio) Sane religio , quam Græci θρησκείαν dñt, quædam erga deum obſeruantia vinculo,aliquo alligata dicitur,quæ ſi ſponte à nobis fiat Græcæ εὐσέβεια, Latine pietas,nominatur. Quamobrem per iocum Plaut.in Curc. Vocat me,inquit,ad cęnam,religio fuit,denegare nolui.perinde ac ſi promittere coactus eſſet, religio, inquit,fuit.huius duo ſunt extrema,defectus quidem irreligio,exceſſus vero ſuperſtitio. Eſt enim religio dicta, vt Ser. Sulpicius tradit, quod ꝑꝑ ſanctionem aliquam remota ac ſepoſita à nobis ſit, quaſi à relinquendo, ut à carendo cerimoniæ. Cicero autem à relegendo dictam putat , qui in lib.de Nat.deor.2.ita dicit : Non enim philoſophi ſolum verumetiam maiores noſtri ſuperſtitionem à religione ſeparauerunt.nam qui totos dies precabantur,& imolabant,vt ſui libi filij ſuperſtites eſſent,ſuperſtitioſi ſunt appellati, qui autem omnia quæ ad cultum deorum pertinent retractarent, & tanquam relegerent,hi ſunt dicti religioſi,a relegendo,tanquam ex legẽdo legentes,& diligendo diligentes.his.n.verbis omnibus inest vis legendi,eadem in religioſo.ita factum eſt, vt in ſuperſtitioſo,& religioſo,alterum vitij nomen,alterum laudis eſſet. Lactantius aũt Inſtitutionum diuinarum lib. 4.non à relegendo,vt Cicero,ſed à religando dictam religionem putat , quod hoc pietatis vinculo obſtricti Deo,& relegati ſimus,ſicut,& ſuperſtitionem,non cũ ſi lios optamus ſuperſtites (omnes.n.optamus) dici voluit, ſed cũ hi qui ſuperſtitem memoriam defunctorum colunt,vt qui parentibus ſuis ſuperſtitibus colebant imagines eorum domi , tanquã deos penates,atque nouos ſibi ritus aſſumebant,vt in deorum vice mortuos honorarent,quos ex hominibus in cœlum receptos putabant,hos inquit,ſuperſtitioſos vocabant.eos vero qui publicos,& antiquos deos colerẽt religioſos nominabant.vnde Virg. Vana ſuperſtitio veterumque ignara deorum . Nec me præterit quod dixit Nigidius Religentem eſſe oportet,religioſum nefas , quòd religioſum,triſte,& ominoſum ſignificet . M. Cic.ad Atticum Maiores,inquit,noſtri funeſtiorem diem eſſe voluerunt Alienſis pugnæ,quam vrbis captæ,quod hoc malum ex illo prouenerit . Itaque alter religioſus etiam nunc dies,alter vulgo ignotus.Sed non ſemper religioſum diem triſti omine infamem dicimus , nec ſemper religioſus appellatur,velut alij dicunt,qui nimia,& ſuperſtitioſa religione ſeſe alligauerit,vt vitio aſſignetur. Inuenimus enim religioſum pro caſto, & obſeruante, cohibentẽq́ ſeſe certis legibus finibuſque, vnde,& religioſa delubra legimus,non ominoſa ſed maieſtatis venerationiſque plena quapropter, & Maſſurius,Religioſum,inquit,eſt,quod propter ſanctitatem aliquam remotum ac ſepoſitum à nobis,eſt, verbum à relinquendo dictum . Manifeſtum igitur ex his,religionem non oẽm cultum diuinum dici,quando à nobis longe remota eſſe dicatur, ſed nexum quendam eſſe quem dei myſterijs deuouimus , quem cum obſeruamus,religio,cum id facere negligimus,irreligio nominatur. nam quem ſponte cultum noſtrum deo offerimus,pietatem nuncupamus . [Quid metus mortis) Nam & hæc animi perturbatio eſt quam in ſapientem cadere poſſe . Stoici negauerunt . [Quid imperij cupiditas) .i.libido dominandi.hæc ab ambitione differt, quod ambitio in populo maxime cupit eminere, & cunctos ſe populares ſequi afferat. Cupiditas autem dominari, in omnes habere imperium. [Quid denią; alia permulta) Cum pene infinitæ animi ſint perturbationes. Quando ægritudinem cum vtraque coniunctam eſſe neceſſe eſt . Aegritudo ſi quidem , quæ,& ægrimonia nominatur,cum ſit,& ipſa animi perturbatio , neque magis metum quam cupiditatem contineat vtrinque pariter complectitur. ſi quidem,& cum metuimus,& cum cupimus, ægritudine laboramus . [Omnium malorum ſtultitia eſt mater, atque materies) Hoc expoſitione indiget, paulo.n.obſcurius eſt ꝙ vt omnium mentes poſſint capere,veruntamen id , ꝙ breuiter ac dilucide à nobis poterit fieri,explicabitur,vt quantum ad Ciceronis ſent ẽtiam attineat,nihil vltra pro vt valuerimus dici deſideretur,dabimusq́. operã,vt quidquid redundans,& ſuperfluũ videri poſſit,ne prętermittamus,ſed prius verbum ipſum,deinde quid ſit hoc,quam materiam Cic. nominauit, poſtea quod reliquum erat,proſequemur,ac diffiniemus. Quam Græci ὕλην, noſtri modo ſiluam,modo materiam nominauit,idq́. ſignificatione gemina.nam cum ὕλη ſaltus.i.vbi arbores multæ cędantur,ſit nominata,& materiã ſignificet,quæ rerum omnium nutricula quædam eſt,ita ſilua à Latinis,non modo ſaltus cæduus, vnde ligna deportentur,etiam vulgo nominatur,ſed,& pro materia nonnunquam ponitur,vt apud Cic.Hoc in gñe,nam quaſi ſiluam vides, ois eluceat oportet eloquentiæ magnitudo.& rurſum,Cui loco omnis, & virtutũ ſilua eſt ſubiecta . E diuerſo,& materia pro ſilua & arboribus ponitur,vt apud Q.Curtium, Vehemens Fauonius erat,& multam materiam ceciderat miles,aditum per ſaxa moliẽtus,hæc vapore torrida iam inaruerat. Et materies,& materia ꝑ re aliqua tractãda ponitur,permittamus nobis,vt hoc verbo vtamur ſubiecto , quod Græci ὑποκείμενον vocant cũ iam omnium ore verſetur.hoc.n.intellectu forte facilius erit,ꝙ vt quidem cauſam nominemus. Verbum igitur verbo Græco reddentes ſubiectum alij,alij materiam. vt Horatius,Sumite materiam veſtris ꝗ ſcribitis æquam viribus. Sed proprium tenet materia ſignificatum,cũ rerum oium humanarum principium à deo creatum ſignificat . Nec audiendi qui inter materiam, & materiem drĩam eſſe voluerunt,vt ſit quidem materia proprie,quã Horatius intellexit,hæc aũt materies, cum nõ magis inter ſe differant,ꝙ luxuries & luxuria,auarities,& auaritia, qñ etiam ꝑ ſimilitudinẽ,quod prius poſuimus,ab hoc quod ſecundo loco poſitum eſt,liquido deduci intelligatur . Eſt igitur ὕλη ſiue ſiluam, ſiue materiam libeat nobis appellare,ex qua rerũ oium humanarum eſt genitura,& cunctorũ corporũ indiſſolubilis inuiſibilisq́. origo prima,a qua qualitates & quantitates , & omnia quæ accidunt proueniunt , quæ licet à propria natura non recedat,diuerſis tamen,& contrarijs ſpeciebus eorum quæ inter ſe recipit,variatur. Hanc melius adhuc explicare conabimur . ſed quo res manifeſtior fiat , quid de rerum principijs multi, qui demum aliquid dicere viſi ſunt, ſentiant,decurremus . Fuerunt qui nunquam genitam materiem eſſe dicerent,vt Democritus,& Epicurus quippe qui textum eius,& quaſi continuationem quandam corpuſculis quæ intelliguntur potius,quam ſentiantur,connexis ſibi inuicem,aliquo modo poſitis,figuratisq́.omne corpus generari,ſed qualitates,quas corporibus ex ea materie non tribuerunt , Anaxagoras dedit. Thales de ſeptem ſapientibus vnus, quem ferunt ante omnes naturalia ſecreta rimatum eſſe rerum omnium initium eſſe aquam dixerit,idemque, & Homerus, cum Oceanum, & Thetym parentes omnium eſſe dicat. At vero Anaximenes rerum initium aëra iudicauit,Heraclitus ignem. Sũt etiam qui immobilem materiam quandam eſſe dicant, & eandem ex omnibus in vnam molem redactam, vnum omnia eſſe conſentientes, ſine ortu,& ſine occaſu,vt, Xenophanes,Meliſſus,Parmenides ſed Parmenides vnum omne perfectum,& definitum pronunciat,Meliſſus infinitum,& determinatum,Empedocles varium & multiforme quiddam. Ariſtoteles autem tria rerum naturalium initia conſtituit,ſiluam ſiue materiam ſpeciem quam alij formam, & carentiam quã alij priuationem in Latinum tranſtulerint,idem ſine genitura,& ſine interitu dicit mundum eſſe , diuina prouidentia perpetuitati propagatum . Plato autem rerum initia tria eſſe arbitrantur , deum,materiam,rerumque formas,quas Ideas vocat . Deum autem,inquit,inuenire facile,cognoſcere autem impoſſibile eſt, materiam vero improcreabilem incorruptamq́ commemorat , non ignem,neque aquam,nec aliud de principijs quæ elementa dñr eſſe, ſed ex oibus primam figurarum capacem formationiq́. ſubiectam,rudem,& figurationis qualitate viduatã.Ideas vero.i. formas omnium ſimplices,& æternas,nec corporales,& eſſe ea-

rum

rum rerum quæ Deus ſumpſerit exempla, quæ ſunt erunt ue, & omnium quæ gignit Deus corporum inſtar ceræ formas. Proinde Platoni quidem videtur Deus initium eſſe, & cauſa bonorum, materia aũt malorum. Idem ſentit Pythagoras, qui Deum ſummum, & præcellens bonum eſſe, materiam aut malorum omnium ſeminarum quoddam, quæ licet indiſtincte fluctuet, tamen quia intimo proprioq́. motu mouetur, viuat, & cum anima vegetetur neceſſe eſt. cum igitur in materiæ multa ſit intemperies, & improuidus impetus, & caſus, atque vt libet exagitata præſumptio, & pecudum ritu homines ob eam incondita, & turbulẽta in ſtatione moueãtur, anima autem, quippe quod ex Deo ſit, ſalubri homo vigeat ſapientia, ex materia vitiorum incentiua omnium hominum titillant animos, & quaſi in medicullio noſtrum iudicium eſt, vel abijcere cogitata, vel recipere. ſi abijcimus, vincatq́. ratio Deo proximi ſimus, qui ſuperiorem eſſe animam velimus ſin aũt recipimus, ſuperior materia eſt. quam ſi perpetuo ſequimur, cum ſit ea cœno fœdior, poſt corporis interitum in cœlũ migrare non poſſumus, ſed hic immergamur ad inferna nihil loca, & à conſpectu diuino longiſſime remoueamur neceſſe eſt, vt hæc nos gremio ſuo materies complectatur. Proinde ex vi aiæ, quæ ex Deo eſt, ſapientia prudentiaq́. naſcitur. Eſt aũt ſapiẽtia, vt tam Ariſtoteles q̃ Plato ſenſerunt, rerum diuinarum, prudentia aũt, humanarum cognitio. vt igitur ex aĩa, ita ex materię, quam ſiluam dimus appellari, omnis emanat ſtultitia. ſed ex materiæ cupiditates ſuſcitantur, quæ cum rationis dominio cohibẽtur, prudentiq́. rationi adijciuntur virtus dicitur. cum aũt ab eis præcipitamur, peccati nomẽ ſibi vendicant. ſunt igitur ex animæ vigore nata. Prudentia virtutes generat, ita vt materia titillatio, ac de ſcelere cogitatione quædam voluptas, quæ ſtultitia nominatur, ortum habens, futuris cupiditatibus dat infinitis exordium. Iam puto in M. Tullij verbis nihil obſcuritatis relictum, quod dixerit omnium malorum matrem ſtultitiam eſſe atq; materiem ſ. Hor.n. dicit, omnium malorũ.i. vitiorum, vnde mala proueniunt hominibus ſtultitia mater, prius ſtultitiam poſuit, qđ ex ea cupiditates omnes oriantur, deinde materiam ſecundo loco, quod ex materia, vt dictum eſt, ſtultitia capiat exordium. quæ tunc vere ſtultitia nominatur, cum rationi nullus diſtribuitur locus, ſed quaſi medijs in vitijs meſſa ſugillatur. [Quæ parit immenſas cupiditates, immenſæ porro cupiditates, infinitæ, & immoderatæ ſunt, hæ pariunt auaritiam) Quid cupiditates, nunquid cupiditates ſola mala eſſe dicentur, quæ ex materia deducuntur? cum ſint & aliæ animi perturbationes, metus, dolor, gaudium, vt Stoici voluerunt. hoc igitur ita accipiendum, cum auaritia cupiditas ſit quædam, & auaritiam tantum vellet inceſſere, nõ conuenit alias animi perturbationes nominare. Auaritia porro hominem ad quoduis maleficium impellit, igitur aduerſarij noſtri inducti auaritia hoc inter ſe facinus admiſerunt. [Hic id, quod extremum dictum eſt, ſatis fuit exponere, ne Ennium, & cæteros poëtas imitemur) Intelligi enim facile poteſt, nullum eſſe officium tam ſanctum, quod non auaritia comminuere atque violare ſoleat. hæc enim amicitias falſimonijs exterminat, ſocietates perfidijs ſibi grauiter reddit infenſas, propinquos, & Deum ipſum impietate aggrediens, omnibus flagitijs ſe ſingularem, & inſignem reddit. [Vtinam ne in nemore Pelio) Pelion Theſſaliæ mons, vbi arbores cæſæ ſunt ad Argonauium conſtruendam. [Abiegna) Ex abiegno. [Quæ nunc nominatur Argos) Ab Argo contructore, Argos nauis dicta. Sed viri proprium Argos vltimam corripit, declinaturq́ue Argos Argi, ſicut cæſtos cæſti, & Delos Deli. argos autem nauis proprium, eandem producit ſyllabam, ab Argo conſtructore dicta, & declinationem habeat Græcam, Argos, Argoos. [Argiui delecti viri) Nota eſt hiſtoria, quam apud Græcos Orpheus primum, poſt Apollonius ſcripſit, apud Latinos autem Valerius Flaccus. [Pellem inauratam arietis) Cuiuſmodi hæc pellis eſſet, ambigitur, aliter de ea Diodorus, aliter Strabo ſcripſere, quorum opiniones, ne longum faciam prætereo, ſatis eſſe ratus, ſi vbi legi id poſſit, commoſtrauerim. [Imperio regis Peliæ) Per dolum, vt hoc apud Orpheum Appolloniumq́ue ac Pindarum in Pythijs intelligi abunde poſſit. [Nam nunquam hera) Verum hera domina, an terra ſicut ab eo quod eſt heros veteres Romani Herus inuertiſſe creduntur, ita ſecundum analogiam Heram pro heroim dixiſſe videri poteſt. [Domo ex Colcho Iaſonem ſecuta amore ſaucia) Subaudi nidum, Iaſonis: vt apud Orphea, & Apollonium in manifeſto deprehenditur. [Amore ſaucia) .i. quod animo ægro dixit.

LONG. OMnes, qui in paupertate ſunt) Expoſitio plerunque, teſte Ariſtotele, vniuerſalem quandam ſententiam, & communem approbationem habet, quæ tum vera eſt tum in neceſſaria materia expeditur. Verum ſi quando eam contingentem eſſe contigerit, tum quia tantum probabilis eſt, nunquam non poterit ſubuerti. [Nemo poteſt vno aſpectu) Contrarium eſt de Chærea Terentiano. [Item vitioſa expoſitio eſt) Hæc eſt ratio, quia imperfectæ inductiones diſſoluantur. Lege Trapezuntium. [Vtinam ne in nemore Pelio) Vide Crinitum libr. 15. cap. 6. & Politianum in Miſell. cap. 27.

EXpoſitio, &c.) Quam partem prius propoſitionem vocauit, nunc expoſitionem vocat, nam, & propoſitio enunciatio dici ſolet, cum autem ſyllogiſmus ſecundum Seruium conſtet ex propoſitione, aſſumptione, & concluſione, videtur dũtaxat maior præmiſſarum propoſitio dicendo, verum quia apud dialecticos confunduntur poteſt propoſitio, ſeu expoſitio, ſeu enunciatio maior, dici etiam intentio quòd ſit quam actor intendit, huius vino hic declarat auctor dicens. Expoſitio eſt vitioſa ſup. tunc, cum.i. quando, id, quod non eſt neceſſario attributum omnibus partibus.i. in materia non neceſſaria, confertur ad omnes.ſ. partes ab alij qua parte, aut à maiori parte, hoc eſt quando ex particulari, aut indefinita vera præſupponitur vniuerſalis vera, & ea proponitur, ſeu aſſumitur vt vera, vt ſi quis exponat hoc modo. Omnes qui ſunt in paupertate maluerunt parere diuitias maleficio, q̃ tueri.i. ſuſtinere paupertatem officio.i. honeſto, & debito facto, hoc eſt.n. manifeſte falſum, quia apud Romanos, cõſtat Curios, & Fabricios, ac innumeros alios paupertatem ſine vitio tuliſſe, & in religione noſtra longe plures, vtpote cuius princeps erat ſummus paupertatis amator, & prædicator, ſed aſſumitur ex particulari vera, aut ex inductione imperfecta, vt ſi quis expoſuerit argumentationem hoc modo, vt non curet quærere.i. inquirere, qualis ſit ratio, aut confirmatio rationis, tunc ſup. nos reprehendemus facile ipſam expoſitionem cum oſtendimus.i. demonſtrabimus id, quod ſit in aliquo paupere improbo, conferri falſo & iniuria, in omnes, pauperes. vbi pauper ſubſtantiue capitur aliter dixiſſet, & improbo. Item expoſitio, hoc eſt propoſitio ſeu aſſumptio eſt vitioſa cum id, quod ſit raro negatur fieri omnino, id eſt dicitur nunquam fieri, & ita ex particulari negatiua infertur vniuerſalis hoc modo. Nemo poteſt vno aſpectu neque præteriens.i. ſine mora tranſiens incidere in amorẽ. Nam cum non nemo.i. aliquis deuenerit in amorẽ vno aſpectu.i. cum compertum ſit ꝙ per vnicum aſpectum incautum quis deuenerit in amorem, & cum ille dixerit omnino nemorem ſup. deueniſſe, nihil differt.i. refert id fieri raro dummodo intelligatur fieri aliquando aut poſſe fieri, quia ad veritatem vniuerſalis neceſſe eſt omnes particulares eſſe veras. Et licet hæc poſſit eſſe vera, omnia homo iuſtitiam amat, tamen quia poteſt eſſe falſa, improbari poterit. Item expoſitio eſt vitioſa cum oſtendemus nos collegiſſe omnes res.i. feciſſe inductionem ſufficientem, & præterebimus.i. omittemus aliquam rem idoneam hoc modo. Igitur quoniam conſtat hominem eſſe occiſum, neceſſe eſt occiſum eſſe, aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut abs te, quem ille fecerat teſtamento heredem ex parte, prædones nunquam ſunt, niſi in illo loco, & ſup. nullum.i. non vllum, non habeat vllum inimicum, relinquitur igitur ſi neque occiſus eſt, à prædonibus, neque ab inimicis, quoniam alteri, videlicet prædones non erant, & non habebat alteros, videlicet inimicos, vt ſit interemptus abs te. Nam nos vtemur reprehenſione in huiuſmodi expoſitione.i. aſſumptione ab inſufficienti inductione ſi oſtẽdemus, quos.i. aliquos præter eos quos ille dixerit. potuiſſe ſuſcipere maleficium.i. committere homicidium illud. velut in hoc exemplo cum dixerit neceſſe eſſe, aut à prędonibus, aut ab inimicis aut à nobis, dicemus potuiſſe ſup. occidi, vel a familia, vel a coheredibus nr̃is. Coheredes aũt ſunt qui ſimul ſunt vnius heredes. Cũ nos diſtribuerimus hoc modo, collectionem.i. inductionem (ſic.n. dialectici vocant) ipſorum tunc ſup. nos relinquemus nobis.ſ. defenſoribus locum latiorem defendendi.ſ. ab obiecto crimine. Ergo hoc quoque.i. et hoc eſt vitandum.ſ. à nobis dum accuſamus, in expoſitione.i. quãdo exponimus, ſeu proponimus, ne quando nos videamur.ſ. nobis collegiſſe omnia.i. feciſſe ſufficientem inductionem relinquamus aliquam partem idoneam.i. principalem quę prætermitti non debuit, aut idoneam ad inualidationem totius argumenti. Nam ad deſtructionem vniuerſalis ſufficit deſtructio vnius partis. Item expoſitio.i. propoſitio, aut aſſumptio qua cauſam noſtram exponimus eſt vitioſa, quæ conſtat ex enumeratione falſa, hoc eſt quæ certo numero membra enumerat, ſi cum, &c. Duplex hic lectio eſt, aut.n. ponitur poſt cum particula, aut quæ, quia in principio ponitur repeti ante aliud membrum vult, vnde quia duo ſunt malæ enumerationis membra alterum dum quid deeſt, alterum dum quid ſupereſt videtur mihi vera lectio ſic: ſi aut cũ plu-

ASC.

ra ſunt, pauciora dicamus hoc modo, &c. Aut cû pauciora ſunt plura dicamus. & ita eredam ab illis qui hanc condependentiam non intelligerent propter interiectum exemplum adiectum eſſe. Item falſa enumeratio eſt cum pauciora, quam ſecundam lectionem ſi ſequi volumus deponemus particulam aut in principio poſitam, quam tamen, quia omnia exemplaria, quæ quidem viderim habent, malim vt dixi legere, niſi cogar Franciſcum ſequi, dicamus ego abiecta particula, aut ſic ſi dicamus pauciora cum ſunt plura, hoc modo. O iudices duæ res ſunt, quæ compellunt homines ad maleficium, videlicet luxuries, & auaritia. quo audito quiſpiam inquit, quid ſupple facit amor? an ne compellat ad maleficium? quaſi dicat maxime, quid ambitio .i. cupiditas honorum, & magiſtratus gerendi? quid religio .i. contemptio, aut négligentia religionis? quid metu motus? quid cupiditas imperij .i. donationis? quid denique alia permulta ſupp. faciunt. an ne ad maleficium etiam compelliunt, q. d. maxime, & ita vitioſa erat enumeratio, quæ duas duntaxat partes enumerabat cum tot ſint. Item falſa enumeratio eſt, aut enumeratio eſt falſa, cum ſunt pauciora, & dicimus plura hoc modo. Tres res ſunt quæ ſollicitant omnes homines, metus, cupiditas, ægritudo, id eſt vitium animi. Satis fuerat dixiſſe metum, & cupiditatem, quando .i. quandoquidem, aut quoniam neceſſe eſt ægritudinem .ſ. animi eſſe coniunctam cum vtraque re .ſ. cum metu mali, & cupiditate boni. Item expoſitio eſt vitioſa, quæ repetitur longe nimium, hoc modo: Stultitia eſt mater .i. genetrix, aut origo omnium malorum, quæ .ſ. ſtultitia parit præceteris .ſ. rebus aut vitijs, immenſas cupiditates, porro .ſ. ſed cupiditates immenſæ ſunt immoderatæ infinitæ .i. ſine fine, aut in infinitum, ſi tamen infinitæ nomen eſt intelligetur, & vt ſit ſum, infinitæ, & immoderatæ, hæ .ſ. cupiditates immoderatæ pariunt auaritiam, porro, id eſt ſed vel autem, auaritia impellit hominem ad quoduis maleficium, vnde, & illud Maronis Æneid. 3. Quid non mortalia pectora cogis. Auri ſacra fames? Igitur aduerſarij noſtri inducti auaritia admiſerunt inter ſe, aut ad ſe, hoc facinus .ſ. nefandum. hic .i. in hoc exemplo ſatis fuit exponere .i. aſſumere id quod dictum eſt extremum videlicet aduerſarij noſtri inducti auaritia hoc inter ſe facinus admiſerunt, fuit autem ſatis, ne .ſ. nos oratores, immitemur Ennium, & ceteros poëtas quibus eſt conceſſum loqui hoc modo .ſ. longe repetito exordio, & tamen Flaccus in arte videtur id damnare cum pro contrarij obſeruatione. Homerum ſic laudat. Nec reditum Diomedis ab interitu Meleagri. Nec gemino bellum Troianarum orditur ab ouo. Semper ad euentum feſtinat, & in medias res. Non ſecus ac notas auditorem rapit, &c. Verum ſciemus aliud eſſe principalem narrationem a principio rerum auſpicari, aliud pertranſitum interſere, quæ in principio contigerant. Vnde Ennius in fabula ſua non egit argonautis ædificationem, ſed tranſeunter tetigit, quod illi vitio non datur: vnde fecit ancillam Medeæ ſic dicentem. Vtinam ne trabes .i. trabs (eſt enim ſingularis numeri. Nam vt Petrus Crinitus hunc locum Ennianum citans docet lib. 15. cap. 6. de honeſta diſciplina. veteres, trabes, canes, duces. in nominatiuo ſingulari dicebant) abiegna .i. abietis arboris ad nauigia aptæ, cecidiſſet ad terram, cæſa .i. amputata ſecuribus .i. ferris ſecandi vim habentibus in nemore Pelio .i. Pelij montis Theſſaliæ, ue pro vel, ne exordium nauis inchoandæ, cœpiſſet .i. inceptum fuiſſet, inde .i. ex illa trabe, quæ .ſ. nauis nominatur nunc argo, in qua .ſ. naue viri argiui .i. græci delecti .i. de multis a Iaſone lecti qui argonautæ dicti, deinde ſunt, vecti .i. dum vehebantur, petebant pellem illam inauratam, immo aureum vellus, arietis Colchis .i. a Colchis, aut Colchis, pro Colchij, imperio Peliæ regis Theſſaliæ patrui Iaſonis, per dolum .i. qui id impetrabat per dolum ſuperans. Videlicet in expeditione illa, illum periturum, cuius virtutem ſibi offuturam etiam per viſionem (vt aiunt) admonitus verebatur. nam ſi illa nauis nunquam fuiſſet facta, nunquam hæra mea Medea errans efferret domo pedem exiliens ægra, & ſaucia amore. Hactenus Ennius in comœdia, poſt quæ addit Cicero. cauſam cur orator non tam longe repetat expoſitionem dicens. Nam ſatis erat dicere hic .i. hoc loco (ſi poëta curaſſet modo .i. ſolummodo ſupple dicere, id quod ſatis erat) Vtinam hæra mea Medea, ne .i. non efferret pedem domo, errans ægra animo, & ſancia amore. Ergo ſuperſedendum, id eſt abſtinendum eſt ſupple oratori, magnopere .i. magno conatu, in expoſitione quoque .i. etiam hac repetitione .ſ. facta ab vltimo, id eſt maxime longinquo, hoc eſt penitus primo principio. Enim pro quia, talis repetitio, aut expoſitio propter repetitionem non eſt vitioſa reprehenſione, id eſt propter reprehenſionem aduerſarij, ſicut aliæ complurea ſupple ſunt vitioſæ, ſed eſt vitioſa ſua ſponte, quia ſponte nimis longe repetimus, &c.

DE VITIOSA RATIONE.

VITIOSA ratio eſt, quæ ad expoſitionem non eſt accommodata, vel propter infirmitatem, vel propter vanitatem. Infirma ratio eſt, quæ non neceſſario oſtendit ita eſſe, quemadmodum expoſitum eſt: velut apud Plautum:

Amicum caſtigare ob meritam noxiam,
Immane eſt facinus, verum in ætate vtile,
Et conducibile:

Hæc expoſitio eſt. videamus, quæ ratio afferatur.

Nam ego amicum hodie meum
Concaſtigabo pro commerita noxia.

Ex eo, quod ipſe facturus eſt, non ex eo quod fieri conuenit, vtile quid ſit ratiocinatur. Vana ratio eſt, quæ ex falſa cauſa conſtat, hoc modo: Amor fugiendus non eſt: nã ex eo veriſsima naſcitur amicitia. Aut hoc modo: Philoſophia eſt vitanda: affert enim ſocordiam atque deſidiam. Nam hæ rationes niſi falſæ eſſent, expoſitiones quoque earum veras eſſe confiteremur, Item infirma ratio eſt, quæ non neceſſariam cauſam affert expoſitionis: velut Pacuuius:

Fortunam inſanam eſſe, & cæcam, & brutam perhibent philoſophi,
Saxoq́ inſtare globoſo prædicant volubili:
Ideoq́, quò ſaxum impulerit fors, eò cadere fortunam autumant.
Cæcam ob eam rem eſſe iterant, quia nihil cernet quo ſeſe applicet:
Inſanam autem aiunt, quia atrox, incerta, inſtabilisq́ ſit.
Brutam, quia dignũ atq; indignum nequeat internoſcere.
Sunt autem alij philoſophi, qui contra fortuna negant
Miſeriam eſſe vllam, ſed temeritate omnia regi. id magis
Veriſimile aiunt, quod vſus reapſe experiundo edocet.
Velut oreſtes modo fuit rex, modo mendicus factus eſt:
Naufragio res contigit. nempe ergo haud fortuna obtigit.

Nam hic Pacuuius infirma ratione vtitur, cum ait, verius eſſe temeritate, quam fortuna res regi. nam vtraque opinione philoſophorum fieri potuit, vt is, qui rex fuiſſet, mendicus factus eſſet. Item infirma ratio eſt, quæ videtur pro ratione afferri, ſed idem dicit, quod in expoſitione dictum eſt, hoc modo: Magno malo eſt omnibus auaritia, iccirco quòd homines magnis, & multis incommodis conflictantur propter immenſam pecuniæ cupiditatem. Nam hic alijs verbis idem per rationem dicitur, quod dictum eſt per expoſitionem. Item infirma ratio eſt, quæ minus idoneam, quàm res poſtulat, cauſam ſubijcit expoſitionis hoc modo: Vtilis eſt ſapientia, propterea quòd, qui ſapientes ſunt, pietatem colere conſueuerunt. Item vtile eſt amicos veros habere. habes enim, quibuſcum iocari poſsis. Nam huiuſmodi in rationibus non vniuerſali neque abſoluta, ſed extenuata ratione expoſitio confirmatur. Item infirma ratio eſt, quæ vel alij expoſitioni poteſt accommodari, vt facit Pacuuius, qui eandem affert rationem, quare cæca; eandem, quare bruta fortuna dicitur.

Vitioſa

CAP. VITIOSA ratio eſt) Supra quo pacto propoſitionem noſcamus vitioſam, edoctum eſt. Nũc quo modo propoſitionis rationem vitioſam eſſe poſſimus cognoſcere, ediſſerit, duabusq. de cauſis vitioſam videri poſſe, aut ſi ſit infirma, & debilis, aut ſi ſit ſtolida, & inſulſa. [Immane eſt facinus) Nequiter factum eſt. [In ætate) Si totius ætatis curriculum inſpiciamus aliquando, ſi caſtiges, cedet ei vtilitati, & conducet. [Conducibile) Quod ad aliquid tractandum, non nihil commodi ſit allaturum. [Nam ego amicum meum) Ab eo quod dixit. Nam, rationem expoſitionis reddit, qm̃, nam, enim, ſi quidem, rationales ſunt coniunctiones, in quo Plautus loquẽtis perſonam obſeruauit, vt in Dialogis fieri etiam ſolet. [Pro commerita noxia) Pro admiſſa culpa. [Vtile quid ſit ratiocinatur) Eſt enim vt Auguſtinus inquit, ratio mentis aſpectus, quo bonum malumq. animus diſcernit, ratiocinatio aũt rationis inquiſitio. [Vtile ergo qđ ſit ratiocinatur) Per rationem inquirit. [Vana ratio) Vanum, fatuũ & ſtolidum, & ratione carens dicitur. [Socordiam) Mentis ſoporationem. [Atque deſidiam) Corporis ſegnitiem. [Et brutam perhibent Philoſophi) Brutum detracta aſpiratione, & verſo y, in u, factum a βρυθύ. Eſt aũt βρυθύ, mole ſua in terram preſſum, ob hanc rationem etiam bruta animalia, quorum ſenſus terram non excedat dicta. [Fors) Caſus. [Cadere fortunam autumant) Aiunt ipſam labi ſine ratione fortunam atque rotari in ſaxi ritũ. Item fortunam, & fors fortunam facit Donatus differentiam, vt dicat fortuna Dea, incerta eſt ſors fortuna .i. euentus fortunæ. [Ob eam rem eſſe iterant) Aſſerunt. [Quia atroa) Quæ nihil timeat nã ab à priuatoria particula, & τρεῖν quod eſt timere compoſitum verbum eſt. Feſto Pompeio teſte. [Incerta) Incertum Græci, vt, & Cicero in Hortenſio inquit, ἄδηλον: dicunt ergo incerta, quæ ſe nulli cognoſcenda præbeant. [Inſtabiliſque ſit:) Vnde, & apud Quint. Curtium, Scythæ noſtri ſine pedibus dicunt eſſe fortunam, quæ manus, & pennas tantum habeat, cum manus porrigit, pennas quoque comprehendere non patitur. Ex quo datur intelligi fortunam nulli vnquam tantum aſpirare, vt eam tenere ſibi poſſit. [Polliceri brutam) Quia dignum ab indigno nequeat internoſcere, num minus, q̃ vnum aliquod brutum animal. [Sũt autem alij philoſophi qui contra) .i. è diuerſo fortunam negant vllam eſſe. Fuerunt qui fato omnia fieri crederent, vt Stoici cum dicerent, quid eſt tandem quod caſu fieri, aut forte fortuna putemus? Nihil eſt tam contrarium rationi, & conſtantiæ quam fortuna, vt ne in Deum quidem cadere videatur, vt ſciat quid caſu fortuito ne futurum ſit. Si enim ſcit, certe illud eueniet, ſin certe eueniet nulla eſt fortuna, atque ſcit omnia nihil ergo eſt, quod præſenſum non ſit. Aliqui alia fato, alia caſu, alia fortuna agi dixerunt, vt Democritus, Heraclitus, Empedocles, Plato, & omnes peripatetici, quorum princeps fuit Ariſtoteles. aliqui caſu fieri omnia contenderunt, velut Epicurei, ſicut apud nos Lucretius. [Temeritate) Hoc eſt caſu, & ſine cauſa omnia regi autumant. hunc inferiorem mundum exiſtimant nullum habere regimen, ſed omnia prout caſus tulerit in eo fieri. [Quod vſus reapſe experiundo edocet) Itque ideo verum eſſe aiunt, quod vſu experientiaque eſſe verum intelligatur. [Re ipſa ab ſe) Sine alterius adhibito extrinſecus adiumento edocet demonſtrat. [Naufragio) Nempe, res illa contingit, vt mendicaret. Non forte Euentu fortunæ. [Haud fortuna) Quam Deam illa coluit vetuſtas. Vtrunque ſecundum philoſophos fieri poteſt, vt temeritate factum eſſe, & fortuna iudicetur. [Quod in expoſitione dictum eſt) Quod ſupra dum expoſitionem tractabamus dictum. [Non vniuerſa) Quia, & multæ aliæ ſubiungi poſſunt multo validiores rationes. [Neque abſoluta) Quia, & vtraque deficit ratio, nec vllo modo perfecta dici poteſt. [Eandem affert rationem) Quare cæca eadem, & quare bruta fortuna dicatur. [Cæca) Ob eam rẽ fortunam Pacuuius dicit, quòd nihil cernat, quo ſeſe applicet, rurſus brutam, quia dignum neſciat internoſcere. Sed nihil cernit, hoc eſt, videt quo ſe applicet, ne internoſcere quidem id poteſt, quod dignum, vel indignum ſit. Item ſi dignum ab indigno nequit diſcernere, neceſſe eſt non cernat, quo ſe applicet. vitioſa ergo harum altera ratio eſt, quod cum expones, licet diuerſa ſint, vna tamen ratio ſit, q̃ igitur bruta ſit, altera fuit ſubijcienda ratio, quæ ei propoſitioni accommodatior videretur.

LONG. SAXIQVE inſtar) Alias: Saxoque inſtare globoſo, &c.

ASC. VItioſa ratio eſt) Proſequitur vitia ſecundæ partis argumentationis, videlicet rationis quam multipliciter vitioſam docet dicens. Ratio eſt vitioſa quæ non eſt accommodata .i. quæ eſt impertinens ad expoſitionem .i. propoſitionem, ſeu aſſumptionem maiorem, vel propter infirmitatem, quia non ſatis probat vel propter vanitatem .i. falſitatem ac mendacitatem eius. Nam Aulus Gellius docet vanum eſſe mendacem in illo Aeneid. 2. Nunquam vanum etiam mendacemq. improba finget, &c. Ratio eſt infirma quæ non oſtendit neceſſario ita eſſe quemadmodum expoſitum .i. in propoſitione aſſumptum eſt. Velut apud Plautum. Amicum, &c. Verba ſunt Plauti in comœdia quorum ordo eſt. Caſtigare amicum ob culpam meritam eſt facinus immane .i. impium, & inhumanum, verum eſt facinus vtile in ætate, & conducibile, hæc (inquit Cicero) eſt propoſitio, ſeu expoſitio Plautina. Videamus, quæ .i. qualis ratio afferatur. Nam (inquit apud Plautum homo rudis) ego non caſtigabo hodie amicum meum, pro noxia .i. culpa commiſſa. Et ita ſupple (inquit Cicero) ratiocinatur quid ſit vtile, ex eo quod facturus eſt, & nõ ex eo quod fieri conuenit, hoc eſt non ideo probat ſe facturum, quia vtile eſt, ſed ideo vtile eſſe contendit, quia ſe facturum id dicit, quæ ratio infirma eſt, ponit enim facere quod minime conducat. Deinde deſcribit rationem vanam dicens. Ratio eſt vana, quæ conſtat ex cauſa falſa, hoc modo. Amor. fugiendus non eſt (hæc eſt propoſitio) nam veriſſima amicitia naſcitur, ex eo, hæc eſt ratio quæ falſa eſt, quia virtus non amor veram amicitiam parit, & conſeruat. Aut hoc modo. ſ. additur ratio falſa. philoſophia eſt fugienda, enim pro quia, ipſa ſupp. affert ſecordiam .i. animi pigritiam, & deſidiam. ſ. corporis, quod falſum eſſe innuit, quia viri boni nunquam ſunt minus ocioſi quam cum in ocio .i. in philoſophico exercitio. Nam niſi hæ .i. huiuſmodi rationes eſſent falſæ, nos confiteremur expoſitiones .i. aſſumptiones ſeu propoſitiones earum .i. ad quarum probationem allatæ ſunt eſſe quoque .i. etiam veras. Item .i. & ſimiliter ratio eſt infirma, quæ affert cauſam expoſitionis non neceſſariam .i. non neceſſario concludentem, velut Pacuuius, cuius ſequentia ſunt carmina ſic à cæteris diſtincta, vt capitalibus literis ea diſtinguimus. Ordo autem eſt. Philoſophi perhibent fortunam eſſe inſanam, & cæcam, & brutam, & prædicant eam eſſe volubilem ad inſtar .i. in ſtatum ſaxi globoſi. Sequitur ratio vltimi dicti, quaſi dicat (quod tamen non eſt ſcribendum) ideo dicunt eſſe volubilem in modum ſaxi, quia autumant fortunam cadere eo quo fors .i. fortuna impulerit ſaxum. Et Philoſophi vocant fortunam cæcam ob eam rem: quia nil cernat, quo applicet ſeſe .i. ſeipſam. Aut pro ſed, aiunt eam inſanam, quia ſit atrox incerta, & inſtabilis. Et ſup aiunt, Brutam .i. beſtialem, & ſtolidam, quia nequeat internoſcere dignum, aut indignum. Sunt item, inquit, philoſophi, qui negant vllam fortunam eſſe, ſed autumant omnia regi temeritate, vt Epicurei. Ratio additur, quia ipſi aiunt id eſſe magis veriſimile quod ipſa res edocet à ſe experiendo vſu, id eſt per vſum. Velut Oreſtes modo fuit Rex, & factus eſt modo mendicus naufragio, id eſt per naufragium. nempe, id eſt quia certe iſta res obtigit, id eſt, præter ſpem euenit. Ergo id non obtigit, forte nec fortuna, cum enim temere euenit, non videtur per fortunam quam deam aliquam putabant eueniſſe. Hactenus Pacuuius ſequitur Cicero. Velut inquit Pacuuius. nam Pacuuius vtitur hic, id eſt in his verbis ratione infirma cum ait verius, res geri temeritate quam fortuna. nam potuit fieri vtraque opinione, id eſt ſecundum vtranque opinionem philoſophorum, vt is qui rex fuiſſet factus etiam mendicus. nam primi dicerent id contigiſſe per fortunam eo quod cæca, inſana, atque atroa ſit. Secundi citra fortunam, cum nulla videatur ratio, aut nominis fortunæ interceſſio. [Item infirma ratio, &c.) Proſequitur alias ſpecies ac modos infirmæ rationis dicens. Item ratio eſt infirma cum id, quod dictum eſt in expoſitione, id eſt quod aſſumptum eſt, videtur afferri pro ratione hoc modo. Auaritia eſt hominibus magno malo .i. ad magnum malum, aut cauſa magni mali, quæ expoſitio, ſeu propoſitio eſt. Ratio eſt, idcirco quòd homines conflictantur magis, & multis incommodis propter immenſam cupiditatem pecuniæ, hoc eſt propter auaritiam, quæ græce philargyria .i. amor argenti dicitur. Nam hic .i. in hac expoſitione, & ratione, idem quod dictum eſt per expoſitionem dicitur alijs verbis per rationem. Item tertio ratio eſt infirma, quæ ſubijcit expoſitioni cauſam minus idoneam, id eſt non ſufficientem nec efficacem quam res poſtulat hoc modo. Sapientia eſt vtilis, propterea quia qui ſapientes ſunt conſueuerunt colere pietatem, id eſt, pium cultum dei, & parentum. Item vtile eſt habere veros amicos. Enim pro quia, tu habebas, id eſt, quilibet qui amicos habet, habeat quibuſcum, id eſt cum quibus, poſſis, id eſt quilibet poſſit iocari, id eſt, iocoſe confabulari. Nam expoſitio confirmatur in huiuſmodi rationibus non ratione vniuerſali .i. totali, neque abſoluta .i. conſumata, ſed extenuata .i. imminuta, & imperfecta. Item vltimo loco ratio eſt infirma quæ

poteſt accommodari.i.commode applicari,vel.i.etiam alij expoſitioni vt facit Pacuuius qui affert eandem rationem, quare fortuna dicitur cæca,& eandem quare dicitur bruta.

DE CONFIRMATIONE VITIOSA.

IN confirmatione rationis multa vitanda in noſtra,& obſeruanda in aduerſariorum ratione ſunt vitia,proptereaque diligentius conſideranda ſunt, quòd accurata confirmatio rationis totam vehemẽtiſsime comprobat argumentationem,

Vtuntur igitur ſtudioſi in confirmanda ratione duplici concluſione,hoc modo:

Iniuria abs te afficior indignè pater.
Nam ſi improbum Chreſphontem exiſtimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? ſin eſt probus,
Cur talem inuitam cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario conuertentur, aut ex ſimplici parte reprehendentur: ex contrario hoc modo:

Nulla te indigna nata afficio iniuria.
Si probus eſt, bene locaui: ſin autem eſt improbus,
Diuortio te liberabo incommodis.

Ex ſimplici parte reprehendentur,ſi ex duplici concluſione alterutra pars diluitur, hoc modo:

Nam ſi improbum Chreſphontem exiſtimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? Duxi probum,
Erraui, poſt cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehenſio huius concluſionis duplex eſt: acutior illa ſuperior, facilior hæc poſterior ad excogitandum.Item vitioſa eſt confirmatio rationis,cum ea re, quæ plura ſignificat, abutimur pro certo vnius rei ſigno,hoc modo:Neceſſe eſt,quoniam pallet,ægrotaſſe:aut neceſſe eſt peperiſſe, quoniam ſuſtinet puerum infantem. Nam hæc ſua ſponte certa ſigna non habẽt, ſi non certa quoque ſimilia concurrant:qꝫ ſi concurrerint, non nihil huiuſmodi ſigna adaugent ſuſpicionem. Item vitioſum eſt,cum vel in alium,vel in eum ipſum,qui dicit,id, quod in aduerſarium dicitur, poteſt conuenire,hoc modo: Miſeri ſunt qui vxores ducunt:at tu duxiſti alteram. Item vitioſum eſt id,quod vulgarem habet defenſionem,hoc modo:Iracundia inductus peccauit,aut adoleſcentia,aut amore. Huiuſcemodi enim deprecationes ſi probabuntur,impune maxima peccata dilabentur. Item vitioſum eſt, cum id pro certo ſumitur, quod inter omnes non conſtat, quia etiam nunc in controuerſia eſt, hoc modo:

Eho tu,dij,quibus eſt poteſtas motus ſuperum atque inferũ,
Pacem inter ſe ſe conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro ſuo iure hoc exẽplo vtum Chreſphõtem Ennius induxit, quaſi iam ſatis certis rationibus ita eſſe demonſtraſſet.Item vitioſum eſt,quod iã quaſi ſero atque acto negocio dici videtur,hoc modo: In mentem mihi ſi veniſſet Quirites, non commiſiſſem, vt hunc in locum res veniret: nam hoc aut hoc feciſſem: ſed metum nec ratio fugit. Item vitioſum eſt, cum id,quod in aperto delicto poſitum eſt, tamen aliqua leui tegitur defenſione, hoc modo.

Cum te expetebant omnes, florentiſsimo
Regno, reliqui: nunc deſertum ab omnibus
Summo periculo ſola vt reſtituam paro.

Item vitioſum eſt, quod in aliam partem, ac dictũ ſit, poteſt accipi.i. huiuſmodi, vt ſi quis potens ac factioſus in concione dixerit: Satius eſt vti regibus,q̃ malis legibus. Nam hoc tametſi rei arguẽdæ cauſa poteſt ſine malitia dici, tamen propter potentiam eius, qui dicit,non dicitur ſine atroci ſuſpicione. Item vitioſum eſt,falſis aut vulgaribus definitionibus vti.Falſæ ſunt huiuſmodi,ſi quis dicat iniuriam eſſe nullam, niſi quæ ex pulſatione,aut conuitio conſtet.Vulgares ſunt,quæ nihilominus in aliam rem trãſferri poſſunt, vt ſi quis dicat,quadruplator, vt breuiter deſcribãt,capitalis eſt.Eſt.n. improbus,& peſtifer ciuis.Nam nihilo magis quadruplatoris,q̃ furis,q̃ ſicarij, aut proditoris attulit definitionem. Item vitioſum eſt,pro argumento ſumere quod in diſquiſitione poſitum eſt: vt ſi quis,quem furti arguat,dicat eum eſſe hominem improbum,auarum,fraudulentum:ei rei teſtimonium eſſe,quòd ſibi furtum fecerit.Item vitioſum eſt,controuerſiam controuerſia diſſoluere,hoc modo: Non conuenit Cenſores iſtum vobis ſatisfacere, ex eo quòd ait ſe non potuiſſe adeſſe,ita vt iuratus fuerat: quòd ſi ad exercitum non veniſſet,id ne Tribuno militum diceret? Hoc ideo vitioſum eſt,quia non expedita,aut iudicata res,ſed impedita, & in ſimili controuerſia poſita exempli loco profertur. Item vitioſum eſt, cum id,de quo ſumma controuerſia eſt, parum expeditur, &,quaſi tranſactum ſit, relinquitur,hoc modo:

Aperte fatur dictio, ſi intelligas.
Tali dari arma, qualis qui geſsit fuit,
Iubet, potiri ſi ſtudeamus Pergamo:
Quæ ego profiteor eſſe mea. nam me æquum eſt frui
Fraternis armis, mihiq́ adiudicarier,
Vel quòd propinquus, vel quod virtute æmulus.

Item vitioſum eſt,ipſum ſibi in ſua oratione diſſentire,& contra ea,quæ ante dixerit, dicere,hoc modo.

Qua cauſa accuſem hunc, nequeo exputando euoluere.
Nam ſi veretur, quid eum accuſem, qui eſt probus?
Sin inuerecundum animi ingenium poſsidet.
Quid eum accuſem, qui id paruí auditu exiſtimet?

Non incommoda ratione videtur ſibi oſtendiſſe quare non accuſare. Quid, quod poſtea ait?

Nunc ego te ab ſummo iam detexam exordio.

Item vitioſum eſt, quo dicitur contra iudicis volũtatem, aut eorum qui audiunt,ſi aut partes,quibus illi ſtudẽt,aut homines,quos illi charos habent,lędantur, aut aliquo huiuſmodi vitio lęditur auctoris voluntas. Item vitioſum eſt, non omnes res confirmare, quas pollicitus ſis in expoſitione.Item verendum eſt,ne de alia re dicatur,cum alia de re controuerſia ſit: inq huiuſmodi vitio conſiderandum eſt,ne aut ad rem addatur quid,aut quippiam de re detrahatur, aut tota cauſa mutata in aliam cauſam deriuetur: vti apud Pacuuium Zethus cum Amphione, quorum controuerſia cum de muſica inducta ſit,diſputatio in ſapiẽtiæ rationem,& virtutis vtilitatem conſumitur. Item conſiderandum eſt,ne aliud accuſatoris criminatio cõtineat, aliud defenſoris rõ purget,quod ſæpe conſulto multi ab reo faciunt, anguſtijs cauſæ coacti: vti ſi quis,cum accuſetur ambitu magiſtratum petiſſe,ab Imperatoribus ſæpenumero ſe apud exercitũ donatũ eſſe dicat.

Hoc ſi diligenter in aduerſariorum oratione obſeruauerimus, ſæpe deprehendemus, & in huiuſmodi deprehenſione oſtendemus eos, de ea re quid dicant, nõ habere. Item vitioſum eſt, artem, aut ſcientiam, aut ſtudium quoppiam vituperare propter eorum vitia, qui in eo ſtudio ſunt: veluti qui rhetoricam vituperant propter alicuius oratoris vituperandam vitam. Item vitioſum eſt, ex eo, quod perperam factum eſſe conſtat, putare oſtendi à quo homine factum eſt, hoc modo: Mortuum deformatum, rumore præditum, corpore decoloratum fuiſſe conſtat: ergo veneno necatus eſt. Deinde ſi ſit vſque adeo in eo occupatus, vt multi, faciunt, venenum datum, vitio non mediocri conflictetur. non enim factum ne ſit quæritur, ſed à quo factum ſit. Item vitioſum eſt, in comparandis rebus alteram rem efferre, de altera mentionem non facere; aut negligentius diſputare: vt ſi comparetur, vtrum ſatius ſit populum frumentum accipere, an non accipere: quæ commoda ſint in altera re, curet enumerare, quæ in altera re incommoda ſint, velut depreſſa prætereat, aut ea, quæ minima ſunt, dicat. Item vitioſum eſt, in rebus comparandis neceſſe putare alteram rem vituperari, cum alteram laudes: quod genus; ſi quæratur, vtris maior honor habendus ſit, Albenſibus, an Venuſinis, quòd reip. & populo R. profuerunt; & is, qui dicat alteris, alteros lædat. non enim neceſſe eſt, ſi alteros præponas, alteros vituperare. fieri enim poteſt, vt, cum alteros magis laudaris, aliquam alteris laudis partem attribuas, ne cupide pugnaſſe cõtra veritatem puteris. Item vitioſum eſt, de nomine & vocabulo eius rei controuerſiam ſtruere, quam rem conſuetudo poteſt optime iudicare: velut Sulpitius, qui interceſſerat ne exules, quibus cauſam dicere, non licuiſſet, reducerentur: idem poſterius immutata voluntate, cum eandem legem ferret, aliam ſe ſe ferre dicebat propter nominum commutationem: nam non exules, ſed vi eiectos ſe reducere aiebat: perinde quaſi id fuiſſet in controuerſia, quo illi nomine appellarentur à populo R. aut perinde quaſi non omnes, quibus aqua & igni interdictum eſt, exules appellentur. verum illi fortaſſe ignoſcimus, ſi cum cauſa fecit: nos tamen intelligamus vitioſum eſſe intendere controuerſiam propter nominum mutationem.

CAP. IN confirmatione rationis) Supra diximus argumentationem, quod epicherema nominatur abſolutiſſimam, vt Cic. viſum eſt quinque conſtare partibus, propoſitione, propoſitionis ratione, aſſumptione, exornatione, cõplexione. Duas ſupra partes tractauimus, ſequitur tertia, quam hic Cic. rationis confirmationem nominat, quæ actæ rei ratio quædam potius eſſe vr̃, vt exempla ipſa Cic. edocent. nos tñ ſupra de hac re longius tractauimus, idcirco hic nihil adijcere volumus. [Et obſeruãda in) Vt reprehendi queant. [Comprobat argumentationem) videri facit probabilem [Duplici concluſione) Duobus comprobandi quod volumus modis. [Si improbum Chreſphontem) Maritum meũ, apud Ennium dicit filia ad patrem [Cur me huic nuptijs?) Cur me Chreſphonti deſpondebas vxorem. [Locabas) Pro, collocabas. Sic .n. veteres Varrone teſte locuti ſunt, ſicut et apud Plautum, Filiam habeo grandem dote ciſſam atque illocabilem, neque eam queo locare cuiq̃. Nam nũmo locare, penſioni aliquid dare, ſicut conducere, penſionẽ accipere, ſignificat. [Cur talẽ) Tam probam. [Inuitam) Me filiam tuam. [Inuitum) Maritum cogis relinquere, quippe qui diuortium nos iubes facere. [Quæ hoc modo concludentur) Hoc eſt concluſa argumentatione, refellentur. [Sin aũt eſt improbus, Diuortio te liberabo incõmodis) Diuortium factis nuptijs, ante nuptias repudium appellatur. [Ex ſimplici parte) Nam pars ſuperior duplex fuit, cum dicebatur, ſi improbum Chreſphontem, & quæ ſequuntur. Deinde, ſi probus eſt, & reliqua. [Acutior illa ſuperior) Qñ non facile inuenitur, nec vbique poteſt accõmodari. [Certa ſigna non) Habent certa neceſſaria. [Non nihil huiuſmodi) De his ſignis abunde ſupra in coniecturalis conſtitutionis tractatione dictum eſt. [Huiuſcemodi.n. deprecationes) .i. refutationes. [Si probabuntur) Admittentur. [Impune) Sine cauſa aut ſine pœna [Maxima peccata) Num delibantur, q adoleſcentia iracundia, aut amore lapſi ſunt, in maxima peccata, an ipſa peccata delibantur in oẽs. [Conferunt concordiam) Concordes ſunt. [Ita eſſe demonſtraſſet) vt dijs eſſent poteſtas inferorum ſuperiorumq. motus, vt deorum poteſtate omnia mouerentur, cum id dubium videri potuerit. nõ enim vt alia taceamus, hominum mentes ſaltem deorum poteſtate moueri concedimus. deos.n. aſtra vocat, aut dæmonas, nec inter ſe hæc ſibi conueniunt, vt non aliquatenus diſſideant. Nunc deſertum ab omnibus. [Summo) Paro vt reſtituam, hoc eſt in tuũ te priſtinum reducam ſtatum. Nec tam defenſio hæc dicenda, q̃ defenſionis iactatio, & quædam oſtentatio. [Ac dictum ſit) Ac quam hic ſignificat. Potens ac factioſus Qui videri inter primos in vrbe comitiũ turba velit. [Sine atroci) Maxima ſuſpicione. niſi quæ expulſatione aut conuicio conſtet. [Expulſatione) Cum qs vapulat [Conuitio) Cum maledictis, & obſcœnis aliquis verbis inceſſitur. Vt Cic. pro M. Cœlio: Aliud eſt male dicere, aliud accuſare, accuſatio crimen deſiderat, rem vt definiat, hominem vt notet, argumento probet, teſte confirmet. Maledictio huius nihil habet propoſiti præter contumeliam, quæ ſi petulantius iactatur, conuitium, ſi facetius, verbanitas nominatur. dictũ vero conuitium, Nonius Marcellus exiſtimat, qua ſi vicis, qui ſecundũm ignobilitatẽ loci, maledictus, & dicta turpibus cauillẽtur. [Quæ nihilo minus) Nihilo ſecius. [In aliam rem transferri poſſunt) ſubaudiendũ, non in eam, quam velit ſibi aliquis concedi. [Quadruplator, vt breuiter deſcribam, capitalis eſt) Quadruplatores dicebantur, inquit Feſtus Pomp. qui eo quæſtu ſe tenebant, vt eas res perſequerentur, quarum ex legibus quadrupli erat actio. ſed Q. Pædianus, quadruplatores, inquit, delatores erant criminũ publicorum, in qua re quartam partẽ da proſcriptorum bonis, quos detulerãt, conſequebantur: Alij dicunt quadruplatores eſſe eorum reorum accuſatores, qui conuicti quadrupli damnari ſolebant, aut aleæ, aut pecuniæ grauioribus vſuris fœneratæ. [Quàm furis, q̃ ſicarij) Fures, inquit Nonius Marcellus ſignificãtiam a habere a furuo, Quod Romani veteres atrum appellauerunt, & quod per obſcuras, atque atras noctes opportuna ſit eis mali effectio, eo dictos fures. Varro rerum diuinarum lib. 13. furem ex eo dictum quod furuum atruum appellauerint, & fures per obſcuras noctes, atque atras facilius furentur alij quod à veteribus Græcis φῶρ dicerentur, quem nunc κλέπτην vocant. Sicarius autem, à ſica, quod eo telo nefarij homines per auias fauces & deſertas ſolitudines, in quocunq; poſſint, graſſentur. [Pro argumento) Loco demõſtrationis. [Quod in diſquiſitione) Quod a duobus inter ſe diuerſis exquiritur. Nam id diſquirere eſt, ſicut dijudicare inter duos, aut plures cui acquieſcere debeant, efferre ſententiam. [Quod ſibi furtum) Hoc enim probandum fuerat, & poterit hoc modo in argumentatione fieri aſſumptio, vt dicas quicunque alienum furatur, is improbus, auarus, fraudulentusq́. eſt. ſed mihi furtum fecit inferetur deinde complexio, vel reticebitur, quod ſit aperta ſatis. Hoc pacto multa, quæ hic Cicero ponit exempla, aſſumptiones fieri poſſunt, multa etiam non poſſunt. [Quòd ſi ad exercitum) Si videlicet adeſſe non potuiſſet, cum ſe venturum iuraſſet, cur id tribuno militum diceret? quando ſciret nihil hoc profuturum, ſed de daturum pœnas. [Quia non expedita, aut iudicata res) Vt proferei debuit, non exemplo, quod queſtionem habet, an comprobet. [Parum expeditur) Expedite explicatur. [Aperte fatur dictio) Exemplum eſt de Achillis armis, Vtrum Aiaci an Vlyſſi traderentur, conſultum autem Apollinem, reſpondiſſe aiunt, eſſe adiudicanda ei qui talis eſſet, qualis ille qui geſſerat, fuit. [Fatur dictio) Loquitur, quod Apollo dixit. [Hoc iubet:) Subaudiendum, vt dentur tali qualis fuit qui ea geſſit. [Potiri ſi ſtudeamus) Si Troiam cupiamus ſubigere. Celſa Iouis ædificia. Pergama, vt Suidas, inquit, ita nominarant. Quare Troia hoc ſibi nomen vindicauit, quòd celſus exurgeret mœnibus. Duris tamen Cretenſis, de Palladio Aiacem & Vlyſſem contendiſſe aſſerit, ac poſt Ilium captum, ob eam rem Aiacem occubuiſſe. num dolore proprio conflictatum an per inſidias occiſum incertum eſt [Quæ ego profiteor eſſe mea) Perinde ac ſi hæc Aiacis ſint verba. Quæ, ſubaudiendum arma. [Pro

 ſiteor)

fiteor) Palam fico, vnde profeſſores alicuius diſciplinæ, qui eam ſe docere poſſe palam enunciant. [Nam me æquum tibi tui.) Tanquam fratrem. Nam Aeacus Iouis, & Aegines filius, ex Aeneide Glauconis filia duos ſuſcepit filios, Peleum, & Telamonẽ, Peleus ex Thetide Achillem, Telamon ex Euribœa Alchatoi filia Aiacem, vt Græca narrat hiſtoria, filium habuit. Ergo quia ex duobus nati fratribus ſanguine eſſent coniuncti, rectè .i. amoris etiam affectu Achilles, & Aiax coniuncti videri poſſit. [Vel quòd, propinquus, vel quòd virtute æmulus) Hæc ſunt quæ Cicero quaſi acontacta dicit eſſe, ac per hoc nullam pene eum præſtare argumenti. [Virtutis æmulus ſui) ſuus Achillis, roboris, corporis, fortitudinis, & animi, nam ſi Homero credimus, poſt Achillem Aiax omnium Græcorum fortiſſimus fuit; quem bis cum Hectore congreſſum, ſuperiorem fuiſſe ſcribit. [Nequeo expu- tando euoluere) Diſputando ad id peruenire, et dicatur. [Nam ſi eccetue) Si delinquere ob verecundiam non poteſt. [Id parui auditu) Quippe qui inuerecundus ſit, & in omne facinus exultante libidine audeat proſilire. [Quid, poſtea) Cum commode, fatia ne accuſet, oſtendiſſe viſus ſit. [Quod ait) Num quod adijciet idem quod dixit confirmabit. [Nunc ego te ab ſummo iam detexam exordio) Hoc eſt, nunc tua ordiar ſcelera, a ſummo exordio, ab initio met exordij, aut eorum quæ geſſiſti principio. [Te a ſummo dexteram) Te omnibus commonſtrabo, & quaſi textum per fila diſcindam. [Quibus illi) Iudices, vel quicunque audiunt. [Student) Studioſe fauent. [Non omnes res confirmare) Quas pollicitus ſis in expoſitione, ſi propoſueris te aliqua probaturum, & deinde e memoria eorum aliquid exciderit, aut ſi aliquid adieceris. Sed hæc non tam argumentatio, quam argumentationum multarum contextus quidam eſt. niſi partium aut ſpecierum fiat enumeratio, quæ ab totum genusque referatur. Nam vnum per ſe, quod in argumentatione probare velis, eſſe in ſingulis argumentationibus oportet. [Non omnes res confirmare) Quas pollicitus ſis in expoſitione, ſi quidem ab initio te confirmaturum dixeris, deinde, ex eis aliquid excipias, quod te neutiquam poſſe confirmare fateatia. [Ne aut ad rem, addatur quid) Vt ſi quem furem velis oſtendere eundem ambitionum dicas, & quod ad tuam tem minime attineat. [Aut quippiam de re) Vt ſi cum ſicarium, furem, & libidinoſum eclis oſtendere vnum ex his reticeas. [In aliam cauſam) In aliam litem concludatur. Vt ille, qui cum ambitus accuſaretur, manu ſe fortem eſſe defendebat, & vt Ariſto. in Elenchorum libro ſcribit feciſſe Lycophrona, cum de quo diſputaretur, non intelligeret, lyram cœpit extollere. [Vt apud Pacuuium Zethus cum Amphione). Apud Euripidem, & Pacuuium prætermiſſa muſica, vnde ſumptum erat diſputandi initium, ſapientiam laudat. [Zethus cum Amphione) Qui Iouis ex Antiope nati, Thebas Bœotias conſtruxere, vt Home. in xj. Odyſſeæ.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[Quod ſæpe conſulto multi) Vt non iudici velint de ſe, reum ſæpe conſultant, idque faciunt anguſtijs cauſæ coacti, quòd de cauſa tam pauca dici poſſint, vt nimium feſtinans cauſam egiſſe videatur, quod cum nos facere deprehendimus, dicimus ideo id feciſſe, quòd ad cauſæ defenſionem nihil habuerit. Ex eo, quod perperam factum eſſe conſtat, putare oſtendra quo homine factum eſt) Senſus eſt: Vitioſum eſt, cum aliquid iniquè factum iam conſtet, & quæratur tantummodo a quo factum ſit. Si velit aliquis nõ tam oſtendere, a quo factum idipſum ſit, quam nequiter id factum eſſe. cum de eo dubitet nullus. Non enim ea eo quod nequiter factum eſſe oſtenditur, etiam demonſtratur quis quid commiſerit. Id denique non mediocri dabitur vitio ſi in ea re multum fuerit occupatus. [Alteram rem vituperaret, cum alteram laudes) Quod genus ſi quæratur, vtris maior honor habendus ſit. [Albenſibus) Cum duæ, vt, & Varro inquit. Albæ fuerint, ab vna dicuntur Albani, ab altera Albenſes, ſicut Lucenſes & Lucani, Rhegini, & Rheginenſes, Pergameni, & Pergamẽſes, Cumani, & Cumenſes. Eſt etiam vbi eadem gens alia appellatione nominetur, licet aliquatenus differat, vt Romani, & Romanẽſes, Siculi, & Sicilienſes, Hiſpani, & Hiſpanienſes, Piceni, Picentes, Iliaci, & Ilienſes, Rodij, & Rodienſes; & id genus alia, et Feſtus Põpeius putat. [An Veientinis) Et hi populi etiam Veij dicti ſunt ab oppido Veijs. ſicut illud oſtendit in Neronem epigrãma.

Roma domus fiet, Veios migrate Quirites,
Si non, & Veios occupat iſta domus.

[Quòd eripub. & populo R. profuerunt) Subaudiendum, in bellis ſocialibus. Velut Sulpitius. Hic Sulpitius Gallus oratorum in numero habitus, ornatus atque elegans quo pectore ludos Apollini faciente, cum Thyeſtem fabulam docuiſſet, Q. Martio, Cn. Seruilio conſulibus mortem obijt Ennius. [Quaſi id fuiſſet in controuerſia) Cum omnes eno nomine exules, extra ſolum patrium eiectos appellarem, licet ipſe pro Cæc. dicat: Exilium .n. non ſupplicium eſt, ſed perfugium portusque ſupplicij Nam qui eolunt pœnam aliquam ſubterfugere, aut calamitatem, eo ſolum vertunt, hoc eſt, ſedem ac locum mutant. Itaque nulla in lege noſtra reperitur, apud ceteras ciuitates maleficium exilio eſſe mulctatum. ſed cum omnes vincula, neces ignominiasq. vitant, quæ ſunt legibus conſtitutæ, confugiunt quaſi ad ſecuritatem, in exilium, qui ſi in ciuitate legis vim ſubire vellent, non prius ciuitatem, quam etiam amitterent. quia nolunt, non adimitur his ciuitas, ſed ab his relinquitur, ac deponitur. Sed quare hic Cic. dixerit, ſatis apparet. [Aut perinde) Ideo quaſi non omnes quibus interdum eſt, ne aqua igniq́ue etantur exules nominentur. [Verum illi) Subaudi Sulpitio Gallo, cuius iam meminimus. Simile vitioſum eſt, quod aliqua parte diſſimile eſt. Simile eitioſum oſtendi poterit, ſi id, quod conferetur ei qui cum conferetur, demonſtrabitur eſſe diuerſum genere, natura, ei, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione, & ſi hoc in numero illud erit quod per ſimilitudinem affertur, & ſi hoc in loco illud erit quòd ius cauſa, quomodocunque affertur. Deinde vero quid res cum re differat demonſtrabimus ex quo docebimus aliquid de eo quod comparabitur. & de eo qui cum comparabitur exiſtimari oportere, & hoc maxime reprehendi poterit. cum per inductione tractanda erit argumentatio.

IN confirmatione rationis) Confirmatio vitioſa. [Nam ſi improbum Chreſpontem) Alias, Threſpontem. [Aut ex contrario conuertentur) Sed hæc concluſio eo contrario fieri non poteſt, niſi ſit falſa prior confirmatio. [Neceſſe eſt, quoniã, pallet, ægrotaſſe) Poteſt .n. vel animi affectibus pallere. [Quoniam ſuſtinet puerum) Sed, & nutricula, quem non peperit, infantem, brachijs ſuſtinet. [Si non cetera quoque ſimilia concurrant) Eiuſmodi ſignorum multitudinem ob id recte [illegible] Ariſtoteles appellant, quod ebi ſimul concurrant, aliquam probationem efficere poſſunt, vt in priore exemplo, Pallet, ergo ægrotauit. Niſi enim frequentius in ædibus viderit medicum niſi amicorum ſolicitudinem, & triſtitiam, niſi vota dijs facta, non facile fidem dabit, cum multi ex ſceleroſa conſcientia in pallorem inciderint. [Si quis dicat iniuriam eſſe nullam, &c.) Cum quod iuris contra ius factum, iniuria vocetur. [Aperte fatur dictio) Aiax pro Achillis armis adipiſcendis, exponit in Græcorum concilio Apollonis oraculum. [Audiui exiſtimet) Alias, audiuum. [Vt apud Pacuuium Zethus) Inducti ſunt, & eadem ratione in tragœdia Euripidis concertantes, et teſtatur Athenæus in encomio muſices. [Itẽ vitioſum eſt, artem, aut ſcientiam, &c.) Quam obrem qui vanitatem artium, quod profeſſores earum plerunq; vani eſſent, noſtro ſeculo aſſerere ſtuduit, non immerito ab omnibus quoq; doctis vaniſſimus iudicatus eſt. Sed hoc non i. notandum eſt, quod multa ſunt quæ per artem ita ſcribuntur, v. ecl expoſitiones, vel rationes, confirmationes vitioſæ, alijs eidem poſſent, eum id diligentia, vel neceſſitate callidi oratores, faciũt: quale, & in hoc exemplo vitium eſſe, & non eſſe poteſt.

IN confirmatione, &c.) Proſequitur vitia cõfirmationis, quorum cognitionem dici apprime vtilem, tum ne in ea incidamus, tum vt lapſos deprehendamus, atque ita auditorem attentum facit. Ordo eſt: multa vitia ſunt vitanda in confirmatione rationis .i. dum rationem confirmare volumus in ratione noſtra, & multa vitia ſunt obſeruanda .i. diligenter, vt reprehendantur animaduertenda, in confirmatione rationis aduerſariorum in ratione .ſ. eorum quam ad confirmationem rationis adducunt. que, pro &, vitia ſupp. ſunt conſideranda diligenter propterea: quòd affirmatio .i. confirmatio rationis, accurata .i. diligenti cura effecta, comprobat vehementiſſime totam argumentationem. Igitur, q.d. vt rationem confirmationis rationis cognoſcamus id dico, aut igitur quòd vehementiſſime comprobat, ſtudioſi .i. diligentes oratores vtuntur duplici concluſione in confirmanda ratione .i. ſæpe concludunt per dilemma .i. argumentum vtrinque aduerſarium capiens, hoc modo (& eſt exemplum ſumptum ex Ennio, apud quem dicit filia ad patrem volentem diuortium facere à marito quem filiæ dederat. quem alij Treſpõtem, alij, et Franciſcus Teaſpontem, alij, vt Capiduius, Creſphõtem vocant) O pater (inquit filia) ergo afficior abs te iniuria indigna, id eſt, quam non merui, aut indignanter ferenda,

LONG.

A. S. C.

Nam

Nam ſi exiſtimabas.i.tu iudicabas Treſpontem.ſ.maritum meũ eſſe improbũ,cur locabas me nuptijs.i.per nuptias,huius.i.huic me huic nuptum dediſti? Sin.i.ſed ſi eſt probus.cur cogis me in vitam relinquere talem.ſ.probum virum. inuitum.i. nolentem relinquo? hoc modo videtur ex vtraque parte argumentatio concludere,ſed non concludit, vnde dicit Cic. Eaque.i.& ea ſup.argumenta vtrinque concludere,violentia, concludentur.i.conuincentur, hoc modo, quia aut conuertentur ex contrario.i.ex altero dilemmate,quo ad vtranque partem,aut reprehendentur ex ſimplici parte.i.tantum ex altera parte.ex contrario ſup.conuertentur,hoc modo,vt dicat pater. O nata.i.filia,ego nulla iniuria afficio te,quia ſi Treſpontes probus eſt,collocaui ſup.te eius nuptijs,ſin autem.i.ſed ſi eſt,improbus.ego liberabo te incommodis diuortio.i.per diuortium.i.ſeparationem matrimonij, ſupp. talis concluſio,aut argumentatio,reprehendentur ea ſimplici.i. tantum ex altera parte. ſi alterutra.i.vna duarum,ſiue hæc, ſiue illa. pars ex duplici concluſione,diluitur.i.diſſoluitur, hoc modo. Nam ſi exiſtimabas Cteſiphontem eſſe improbum,Cur me huic locabas nuptijs? Reſpondet pater. Duxi.i.exiſtimaui probum,Erraui,& cognoui poſt.ſ.nuptias, & ſugio cognitum. Igitur reprehenſio huius concluſionis, quæ ſibi videtur concludere ex vtraque parte eſt duplex,illa ſuperior.i.prior, quæ reſpondẽs econuerſo ex vtraque parte cõcludit,eſt acutior.i.ſubtilior. hæc poſterior eſt facilior ad excogitandum, quia facilius eſt alteram quam vtranque partem diluere. Item vitioſa eſt confirmatio rationis,cum nos abutimur ea re,quæ ſignificat plures res.i. quæ eſt æquiuoca. pro certo ſigno vnius rei.i. pro vniuoca, hoc eſt (nam non de voce,ſed rebus loquitur) quando quod multorum ſignum eſſe poteſt,quia à multis cauſis dependet aſſumitur tanquam ſit neceſſario alicuius vnius ſignum,hoc modo: Neceſſe eſt,aut virum, aut mulierem ægrotaſſe, quia pallet, poſſit enim aduerſarius dicere non eſſe neceſſe ægrotaſſe,cum & timentes,& frigentes,& qui comederint exangue (vt Flaccus dicit) Cyminũ, & qui diu ſtuduerint, & qui ſanguinem effuderint, aut multum coiuerint, alijque multi pallere poſſint. Aut hoc modo: Neceſſe eſt,ſup. fœmellam,peperiſſe, quoniam ſuſtinet.i. ſuper gremium,aut inter brachia tenet puerum infantem, quod ſignũ non eſſe neceſſarium,quia poteſt non ſuum ſuſtinere. Nam certe hæc non ſunt ſigna.i.probabilia efficaciter ſua ſponte.i.ex ꝓpria vi aut natura,ſi non cetera quoque ſup.ſigna ſimilia concurrant, quæ.ſ.ſigna ſi concurrerint,non nihil huiuſmodi ſigna,imò multum adaugent ſuſpicionem, non tamen ſi ſint eiuſmodi neceſſario concludunt,vt ſi addatur. quòd & ipſa quæ puerum ſuſtinuit palleat,& fleuerit cum puer auelleretur,& ipſum affectanter deoſculatus fuerit,aut ſimilia quæ materni affectus ſunt fecerit, ſatis autem euidentiæ haberet ſi addatur quòd eum lactauerit. Item confirmatio rationis eſt vitioſa,quando id,quod dicitur in aduerſarium,poteſt conuenire i.conferri,vel in alium,vel in eundem qui dicit,hoc modo: Miſeri ſunt qui vxores ducunt. Hoc videtur aſſumptum ab eo qui aduerſarium reijciendum cenſet, à curatione ludorum,aut aliarum rerum feſtiuarum ſic.Qui miſeri ſunt res lætas curare non debent,tu autem miſer es; miſeri.n. ſunt qui vxores ducunt, quo audito ſtatim antequam concluſio inferatur ſubiunxit aduerſarius,& tu dixiſti alteram.i. ſecundã, q.d.ergo multo miſeriores,ꝙ ſi cœlebs eſſet, qui id diceret poſſet aduerſarius dicere;ergo omnes patricij,& ferè qui ciues boni ſunt miſeri ſunt,vxores enim ducunt,aut duxerunt. [Item vitioſum eſt) Continue docet reliqua confirmationis rationis vitia dicens. Item vitioſum ſupp. eſt genus confirmationis rationis id, quod vulgarem habet defenſionem.i.ad quamlibet culpã applicabilem,hoc modo: Iracundia inductus peccauit, aut adoleſcentia,aut amore,vt fiat confirmatio ſic.Si cui vnquam ignouiſtis iudices,huic maxime ignoſcendum putetis. Peccauit.n. ductus iracundia, aut &c. ſed eam confirmationem dicet aduerſarius non admittendam. Enim pro quia, ſi huiuſcemodi deprecationes.i.depulſiones, ac purgationes criminum probabuntur.i.approbabuntur,&vt ſufficientes admittentur,nunc ſup.maxima peccata dilabentur.i.purgabuntur.impune.i.ſine vlla punitione, quia quilibet dicet ſe tali vitio, aut occaſione inductum peccaſſe. Item confirmatio rationis eſt vitioſa,cum id ſumitur.i. aſſumitur pro certo,quod non conſtat.i.non eſt acceptum.vt verum inter omnes,hoc eſt,de quo aliqui dubitant, & quod etiam nunc.i. in præſenti lite, eſt in controuerſia.i. de quo contenditur,hoc modo. Eho tu,dij, quibus eſt poteſtas motus ſuperum atque inferum, Id eſt, ſuperos atque inferos, aut ſuperorum & inferorum conciliant inter ſeſe pacem, & conferunt concordiam,& ita nolunt fieri diuortium. Nam Ennius induxit Chreſphontem maritum illum, cuius paulo ante mentio facta eſt vſum.ita.i.tali confirmatione pro ſuo iure quo contendebat coniugem inuitam à ſe inuito non eſſe auferendam, quaſi demonſtraſſet iam rationibus certis ſatis eſſe ita cum de illa re controuerſia ſit.Nam ſi conſtet Deos eſſe concordes,quos tamen Homerus atteſtatur diſcordes fuiſſet, non continuo conſtabit eos velle homines concordes eſſe cum quibuſlibet, quia certum eſt Deo auctore multis illata eſſe bella. Præterea non omnia concordia bona eſt,vt malorum inter ſe, ergo talem Dij non approbant.Facile ergo poterat ſocer refellere,quod ab genere aſſumebatur. Item vitioſum eſt,ſup.confirmationis genus,quod videbitur dici iam quaſi ſero.i. nimis tarde,atq; negocio acto, hoc modo: O Quirites ſi veniſſet mihi in mentem,non commiſiſſem.i. non eſſem paſſus,vt res veniret in hunc locum.i.in talem ſtatũ, aut exercitus in tales anguſtias. nam ego feciſſem hoc aut hoc.i. ſic aut ſic euitaſſem,ſed hęc ratio fugit.i.latuit me. tum.i. tunc. [Item vitioſum &c.)Recitat vitium confirmationis, quæ aſſumitur id,quod ſit contra fidem,&deinceps alia vitia ſubiūgit dicẽs. Item vitioſum eſt, cum id, quod in aperto delicto poſitum eſt.i. quod cum manifeſtam habeat culpam,tamen.i.nihilominus.tegitur.i palliatur. aliqua defenſione leui.i.modici ponderis, hoc eſt,parui momenti,hoc modo: Ego reliqui te ò peleu, Regno, ſup.exiſtente tibi florentiſſimo,nunc paro.i.contendo.i.vt ſolus reſtituam ſup.regnum.tibi deſerto ab omnibus, reſtituam inquã ſummo periculo.i.per ſummum diſcrimen vitæ,poſſet enim peleus,aut quiuis alius deſertus dicere.Quis tibi hoc credat. Item vitioſum eſt.ſ.genus confirmationis,quod poteſt accipi in aliam partem,ac.i.quam dictum ſit.i.huiuſmodi,vt ſi quis potens ac factioſus in ciuitate libera qualis erat olim Romana, dixerit: Satius.i.melius,& conſultius eſſet vti regibus,quàm malis legibus. Nam tam etſi hoc poteſt dici ſine malitia.i.ſine affectatione regni,aut dominij,cauſa rei,videlicet legis pernicioſæ arguendæ.i. deteſtandæ,tamen non dicitur ſine atroci ſuſpicione, videlicet, affectantis regnum.propter potentiam eius,qui dicit. Item vitioſum eſt,vti in confirmationibus definitionibus falſis,aut vulgaribus. Falſæ ſunt huiuſmodi, ſi quis dicat iniuriam nullam ſupp. eſſe,niſi ſup. eam quæ conſtet ex pulſatione.i. violentia concuſſione, aut ex conuitio.i.manifeſto opprobrio, aut contumelia, quia alijs modis innumeris ſit iniuria,vt furto, adulterio, delatione,detractione,incendio &c. Vulgares ſup.definitiones ſunt, quæ licet vni rei applicentur, poſſunt nihilominus transferri in aliam partem,vt ſi quis dicat,quadruplator.i.redemptor litium aut rerum,vnde quadruplum ſperet,eſt,vt deſcribam ſup.cũ breuiter,capitalis.i.reus capitis amittendi. Eſt enim ciuis improbus,& peſtifer. Nam ſup.talis definitor,nihilo.i.in nullo attulit magis definitionem quadruplatoris, quàm furis,quàm ſicarij i.ſica, hoc eſt mucrone. preſertim latente graſſari ſoliti, aut proditoris.ſ.domini, aut vrbis, omnes.n. tales ſunt non minus omnino plus quam quadruplator capitales,&improbi ac peſtiferi. Item vitioſum eſt,pro argumento ſumere.i.medio probandi. quod poſitum eſt in diſquiſitione.i.diſputatione. vt ſi quis dicat eum quem arguat.i.accuſet furti.i.actione, aut accuſatione, eſſe hominem improbum,auarum,& ſupp.fraudulentum,&ſup. ei rei teſtimonium eſſe,quòd ſibi furtum fecerit. nam id aſſumitur quod probare deberet. Item vitioſum eſt, controuerſiam controuerſia diſſoluere.i.adducere inconueniens contra inconueniens,id enim non eſt ſoluere.vnde Flaccus. Nihil facit exemplum litem,quòd lite reſoluit,hoc modo: O cenſores non conuenit.i.non eſt conueniens, illum uobis ſatisfacere, ex eo quòd ait ſe non potuiſſe adeſſe,ita vt iuratus fuerat,ꝙ.i.quia,ſi non veniſſet ad exercitum, ipſe dicet hoc.ſ.idem quod vobis dixit Tribuno militum? hoc eſt,ſi quis iuratus, aut cum iuramenti interuentu promiſerit cenſoribus adeſſe certo loco,& tempore,& accuſatus quod non affuerit,dixerit Cenſores non affui,quia non potui adeſſe, quocirca me purgatum habere deberis, quia ſi idẽ iuratus fuiſſem Tribuno militum,&ad diem commeatua non veniſſem,idem illi dixiſſem,& purgatus fuiſſem, poſſet aduerſarius dicere non conuenit cenſores illum ſatisfacere.ſ.de delicto ſuo, verbis.ſ.friuolis & inanibus,nam hoc genus cõfirmationis,ideo vitioſum eſt,quia res.i.quæ ab eo aſſumitur, nõ eſt expedita aut iudicata.i.non eſt euidens,ſine controuerſia, ſi Tribuno militũ non ſeruaſſet fidem,quod apud illum purgatus fuiſſet dicẽdo,ꝙ adeſſe non potuit,ſed res impedita.i.intricata,& poſita in ſimili controuerſia,profertur loco exempli. Item confirmatio ſupp. eſt vitioſa, cum id de quo eſt ſumma controuerſis expeditur.i. enodatur paſſ,& relinquitur quaſi ſit tranſactum,hoc modo: Dicat ſup. Aiax. Dictio.i.fatũ aut oraculũ Apollinis fatur aperte ſi

intelligas, ſi intelligatur. Nam ſupple iubet arma dari tali qualis fuit qui geſſit ſup. ea ſi ſtudeamus potiri Pergamo.i.capere Troiam, quæ arma ego profiteor eſſe mea. enim pro quia, æquum eſt me frui armis fraternis.i.quæ erunt patruelis mei, & æquum eſt ſup. arma fraterna adiudicarier.i.adiudicari, (eſt.n paragoge metri cauſa) mihi vel qui propinquus ſup. ſum, vel quòd æmulus.i. imitator virtutis ſup. eius, hoc eſt, Achillis, vbi oraculum. Arma dato tali qualis qui geſſerit illa. Si capere exoptas excelſæ mœnia Troiæ, vterque pro ſe interpretari potuit, cum Vlyſſes Achilli ſimilis fuerit conſilio, & Aiax robore, & tamen tanquã aperte pro ſolo Aiace faciat ab eo aſſumitur. Itẽ vitioſum eſt, inquit, ipſum .ſ. cauſidicum, aut oratorem diſſentire ſibi.i.à ſe, in oratione ſua, & dicere contra ea quæ dixerit ante, hoc modo: Qua cauſa.i.qua vtilitate, accuſem hunc, q.d. nulla. Nulla.n. cauſa eſt, vt hunc accuſem, tum .i. deinde vitioſum eſt euoluere.i.deducere, & declarare id.ſ.quòd nulla ſit cauſa diſputãdo. Nam ſi veretur.i.ſi eſt homo verecundus, quid eum accuſem, q.d. nulla ratione. qui eſt probus? quòd ex eo patet, ꝙ veretur, quia ſi erubuit ſalua res eſt, quia de ſe eſt emendabilis, ſi poſſidet ingenium.i.naturam animi inuerecundum. Quid.i.ad quid eum accuſem, qui exiſtimet parui.i.parui curet id auditu.i.vt audiat, q.d. fruſtra, id fecero cum ſit inemẽdabilis. Num.i.nunquid, q.d. non, aut lege non vt ſit, talis videtur oſtendiſſe ratione non incommoda, quare non accuſaret .i. deberet eum non accuſare. Quid.i.ad quid ait poſtea? Nunc ego detexam.i.denudabo, & aperiam te.i.vitia tua à ſummo.i.primo exordio, q.d. ſibi contradicit. Nam dixit ſe nolle accuſare, & iam parat eum omnino accuſare. Et videtur exemplum ſumptum, ex nota, tunc temporis alicuius oratione. Item vitioſum eſt.ſ.genus confirmationis, aut id, quod dicitur contra iudicis voluntatem, aut eorum qui audiunt, ſi lædant.i.offendant, aut partes, quibus illi.ſ.iudex, & auditores ſtudent.i.multum fauent, aut lædant homines, quos illi habent charos, aut voluntas auditoris lædatur aliquo vitio huiuſmodi, quia captanda eſt beneuolentia eius. Item vitioſum eſt, nõ omnes res confirmare.i.dimittere aliquas res non confirmatas: quas.ſ.res pollicitus ſis.ſ.declarare, & confirmare, in expoſitione.i.propoſitione, ſeu enumeratione prima, vt ſi quis dicat. Et furem, & ſacrilegum te oſtendam: nam, & pupillos ſpoliaſti, & domos viduarum inuaſiſti. In neutro enim ſacrilegum eſt. Item verendum eſt, ne de alia re dicatur, cum alia de re controuerſia ſit: inque huiuſmodi vitio conſiderandum eſt, ne aut quid.i.aliquid ad rem addatur, aut quippiam de re detrahatur, aut tota cauſa muta deriuetur.i.traducatur in aliam.i.ſanctam, vti apud Pacuuium Zethus frater Amphionis ſup. facit cũ Amphione; quorum.ſ.duorum fratrum, controuerſia cũ de muſica inducta ſit, conſumitur.i.finitur, & terminatur in rationem ſapientiæ, & virtutis vtilitatem. Item conſiderandum eſt, ne criminatio accuſatoris contineat, aliud.i.vnam rem, & purgatio defenſoris purget, aliud.i.rem penitus differentem, quod multi faciunt ſępe ab reo.i.a parte rei, conſulto.i.per conſilium, coactũ anguſtijs cauſæ.ſ.defendendæ.i.cum non habeant quod ad obiecta reſpondeant tranſeunt ad alia quæ purgandi vim habent, vti .i. quemadmodum, cum is qui accuſetur petiſſe magiſtratum ambitu.i.largitione, aut malis artibus dicat ſe donatum eſſe ſæpenumero.ſ.aliquo præmio.ab Imperatoribus apud exercitum quod ſignum valet ad probandum quòd fortiter egerit pro repub. non quod ambitus inſons ſit. Si nos obſeruauerimus .i. aduerterimus. hæc.ſ.vitia, preſertim latentia, in oratione aduerſariorum, nos deprehendemus ſæpe, & oſtendemus in eiuſmodi deprehenſione.i.deprehendẽdo, eos non habere quid dicant, aut quid dicatur de ea re.ſ.de qua dicere deberent, & ita reddemus eos confuſos, & oſtendemus victos cum ad rem nequeant reſpondere. Item vitioſum eſt, vituperare artem, aut ſcientiam, aut quodpiã, ſeu quoppiam.i.aliquod ſtudium.i.exercitium bonum: propter eorum vitia, qui in eo ſtudio ſunt.i. diligenter in eo, veluti qui rhetoricam vituperant propter alicuius oratoris vituperandam vitam. Item vitioſum eſt, putare ex eo, quod conſtat.ſ.aliquid eſſe factum perperam.i.praue, & peruerſe, oſtendi a quo homine factum eſt, hoc modo: Conſtat mortuum eſſe deformatum, prædium tumore.i.multum inflatum, decoloratum.i.denigratum, corpore, ergo conſtat necatum eſſe veneno. Deinde ſi ſit vſque adeo.i.omnino occupatus in eo.i.ſic rapiatur ſtudio, vt confictè quæ.i.concẽdat venenum datum ſup. eſſe, non mediocri vitio.i.ſi poſtquam oſtendit aliquem veneno necatum, poſtea oſtenderit quantum vitij ſit hominem veneno necare. & non oſtẽdere, quis id fecerit vitioſe agit, nam defenſor dicere poteſt, eſto veneno necatus ſit, vt dicis, & nihil deteſtabilius ſit, quam veneno quenquam tollere quid id demum ad nos. Item vitioſum eſt, in comparandis rebus.i.dum fiunt comparationes. efferre.ſ.in medium, hoc eſt declarare, alteram rem.ſ.comparabilem, & non facere mentionem de altera re, aut diſputare.ſ.de ea negligentius .i.tepide, aut non ſatis diligenter, vt ſi ſup. compararetur, vtrum ſatius ſit, populum frumentum accipere.ſ.largitum, aut diſtributum. an non accipere, & curet enumerare, quæ commoda ſint, in altera re.ſ.in accipiendo frumento, aut econtrario, & prætereat vt depreſſa.i.deprimat, & taceat, quę in altera re incommoda ſint, vtpote in non accipiendo frumento, vel econtrario, aut ea, quæ minima ſunt, dicat.i.modici momenti. Item vitioſum eſt, in rebus comparandis neceſſe ſup. eſſe alteram rẽ vituperari cum laudes, alteram, quod genus.i.cuius generis ſup. eſt exemplum. ſi quæratur, vtris maior honor habendus ſit, an ſupp. Albenſibus.i. marſis illis ciuibus albe marſorum, an Veientanis.ſ.populis è Veiento oppido, qui, & veij, & veiẽtes dicuntur. Sunt qui legant Abellenſibus, & Veientinis, qui.ſ.populi profuerunt reip. & populo R. & is qui dicat.i.dicendo laudet ſup. alteros, lædat alteros. (dicere interdum ſignificat laudare, vt in principio epiſtolarum Horatij. Prima dictæ mihi ſumma dicendæ camœna, &c. Quocirca videtur legendum ſic, vt is, qui alteros dicat, alteros lædat.) enim pro quia, non eſt neceſſe, ſi præponas alteros, vituperare alteros.i.reliquos. fieri enim poteſt, vt, cum laudaris alteros.i.hos, aut illos, magis.i.vehementius, attribuas alteris .i. reliquis, aliquam partem laudis ne puteris pugnaſſe contra veritatem, cupidius.ſ.quàm par fuit.i. nimis cupide, vnde vt facilius perſuadeas alteros præferendos, cautius feceris ſi vtroque laudando vtrorumque te amicum ſignificaueris. Item vitioſum eſt, ſtruere .i. conflare controuerſiam de nomine: & vocabulo rei, quam rem.i. controuerſiam de nomine aut vocabulo rei conſuetudo.ſ. loquẽdi poteſt iudicare optime .i. facillime, velut Sulpitius, qui interceſſerat.i.per ſe legem, auctore Mario à ſe latam oppoſuerat, ne exules, quibus cauſam dicere non licuiſſet.i.quibus propter turpitudinem facti, non liceret pro ſe cauſam dicere: reducerentur .ſ.in patriam. Idem.ſ.Sulpitius, poſterius.i.paulo poſt, cum.i.qñ voluntate immutata, ferret eandem legem contra quam interceſſerat .i. cum legem ferret, vt electi reducerentur dicebat ſe ferre aliam legem propter commutationem nominum, nam aiebat ſe reducere, non exules, ſed electos vi, perinde quaſi.i.eodẽ modo, quaſi id fuiſſet in cõtrouerſia.i.in lite, quo illi nomine.ſ.qui exulabant, appellarentur à populo R. & quaſi non omnes quibus interdictum ſit.i.prohibitio facta eſt aqua, & igni.i.à communione elementorum, quibus ad victum vtimur, appellentur exules. verum nos ignoſcimus fortaſſe illi.ſ. Sulpitio, ſi fuit fortaſſe cum cauſa (ſicut reuera videtur fuiſſe. Nam exules prius dixerat, non omnes, ſed quibus cauſam dicere non licuiſſet, vt ſunt qui propter turpe facinus exulant, nunc vero eos dicit reuocandos, qui vi.i.violentia, non culpa, ſint electi, propter factiones, videlicet, aut ſeditiones principium quibus fauerint, & ita poſteriores meruerint reuocari non priores) tamen licet illi ignoſcendum ſcit. nos intelligamus eſſe vitioſum intẽdere controuerſiam propter commutationem nominum ſupp. eiuſdem rei, & quæ noſcantur eſſe nomina eiuſdem rei, vt ſi lex ſit. Quicunq; gladio accinctus ſub noctem, aut noctu ingreſſus fuerit capiatur, & ad iudicium trahatur, & quis deprehenſus dicat ſe non gladio, ſed enſe, aut mucrone accinctum repertum eſſe, vitioſum fuerit.

DE EXORNATIONE VITIOSA.

QVONIAM exornatio conſtat ex ſimilibus, & exemplis, & amplificationibus, & iudicatis, & ceteris rebus, quæ pertinent ad exaggerandam, & collocupletandã argumentationem, quæ ſint ijs rebus vitia conſideremus. Simile vitioſum eſt, qđ ex aliqua parte diſsimile eſt, nec habet parem rationem comparationis, aut ipſi obeſt qui affert. Exemplum vitioſum eſt, ſi aut falſum eſt, vt reprehendatur: aut improbum, vt non ſit imitandum: aut maius, aut minus, quàm res poſtulabit. Res iudicata vitioſe profertur, ſi aut diſsimili de re proferatur: aut de ea re, de qua controuerſia non eſt: aut ſi improbos,

aut

aut eiuſmodi, vt aut plures aut magis idoneæ res iudicatæ ab aduerſarijs proferri poſſint. Item vitioſum eſt, id quod aduerſarij factum eſſe confiteantur, de eo argumentari, & planum facere factum eſſe: nam id tantum augeri oportet. Item vitioſum eſt, id augere, quod conuenit doceri, hoc modo: vt ſi quis quem arguat hominem occidiſſe, & ante quàm ſatis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, & dicat nihil indignius eſſe, quàm hominem occidere. non enim, vtrum indignum ſit an non, ſed factum ne ſit, quæritur.

CAPIDVRVS.

QVONIAM exornatio conſtat ex ſimilibus, & exemplis, & amplificationibus,) Comparationis vitium, ſi inter ea quæ comparata ſunt, ratio non eſt cur comparari debeant. [Aut ipſi obeſt) Qui affert, ſi imprudenter ſimile afferat aliquid quod aduerſarius, in ipſum qui protulit retorqueatur. [Exemplum vitioſum eſt,) Docuimus ſupra aliud eſſe exemplum, aliud ſimilitudinem. [Si aut falſum eſt, vt reprehendatur:) Atqui apud ipſum de Claris Orat. Atticus: Conceſſum eſt, inquit, rhetoribus ementiri in hiſtorijs, vt aliquid dicere poſſint argutius. Exempla autem ſunt, vbi actus humanos conferimus. Recte igitur. Aut reprehendatur, adiecit. Dicit enim vitioſum tunc videri debere exemplum, cum ita falſum effertur, vt ſtatim ab aduerſario reprehendi poſſit. [Aut improbum,) Non.n. quæ veteres fecerunt, omnia debemus imitari, ſed ea duntaxat quæ probari poſſint. Aut inane: Inſulſum, quod nihil honoris aut vtilitatis afferat. [Aut maius, aut minus, quam res poſtulabit.) Si de plebe aliquis, & gregarius cum tribuno pretore ue compareſ, vel è diuerſo. [Res iudicata vitioſe profertur, ſi aut diſſimili de re proferatur:) Cum enim iudicatum proferimus, vt id cauſæ noſtræ proſit, neceſſe eſt primum à laude eorum qui iudicarunt, id quod iudicatum profertur, ordiamur. per iudicantium enim auctoritatem iudicandi auctoritas confirmatur. deinde vt id, quod iudicatum proferimus, ſimile ei de quo agatur eſſe monſtremus. tum demum .n. iudicatum nos iuuabit, ſi huic ſimile demonſtretur. & hæc ſimilitudo octo illis ſupradictis modis fieri poteſt, genere, natura, vi, magnitudine, loco, perſona, tempore, opinione. [Aut de ea re, de qua controuerſia non erit:) Quæ licet eodem in genere ſit, tamen quia probare per ſimile aliquod velis, cum probatione non indigeat, vitioſum eſt. [Aut ſi improba) Si res quæ iudicata eſt, improbe iudicata intelligatur. Vitioſa quoque erit, ſi ab aduerſarijs firmiores res iudicatæ proferri poterunt. [Item vitioſum eſt) Ordo eſt, vitioſum eſt argumentari de eo, & planum id facere, quod aduerſarij factum eſſe confiteantur. Si.n. confitentur aduerſarij, nihil eſt quod in eo amplius nobis cupiamus. [Nam id tantum augeri oportet) Non etiam oſtendi, velut ipſe pro Quintio, qui mœror dignus inueniri in calamitate tanta poteſt? miſerum eſt exturbari fortunis omnibus, miſerius eſt iniuria, acerbum eſt ab aliquo circumueniri, acerbius à propinquo, calamitoſum eſt bonis euerti, calamitoſius cum dedecore. Funeſtum eſt à forti atque honeſto viro iugulari funeſtius ab eo cuius vox in preconio quæſtu perſtitit. indignum eſt à pari vinci, à ſuperiore indignus. Ab inferiore atque humiliore, luctuoſum eſt tradi alteri cum bonis, luctuoſius inimico, horribile eſt cauſam capitis dicere, horribilius priore loco dicere. Omnia circunſpexi. Quintius, omnia periclitatus eſt. Talem poterunt αὔξησιν habere quæ alteri conferentur, aut quoquo modo aliter.

LONG. QVoniam exornatio) Exornatio vitioſa. [Quod ex aliqua parte diſſimile eſt) Nec quidquam facilius reprehendi poteſt, quam hoc ipſum, propterea quòd auctore Ariſt. nihil eſt tam ſimile vndecunque quod, non aliquid diſſimilitudinis, acriter cum alio collatum obtineat.

A S C. QVoniam exornatio, &c.) Oſtenſurus vitia exornationis ineptæ enumerat primum eius membra, & deinde ſingulorum vitia declarat dicens. Quoniam exornatio conſtat ex ſimilibus, & exemplis, & amplificationibus, & iudicatis, & ceteris rebus quæ pertinent ad argumentationem exaggerãdam .i. accumulandam, & collocupletandam .i. ditandam ideo ſup. conſideremus quæ vitia ſint ijs rebus .ſ. quibus exornatio conſtat. Simile vitioſum eſt, quod ſup. ex aliqua parte diſſimile eſt, nec habet parem rationem comparationis .i. æque euidentem, aut probatiuam, aut is qui affert ſup. illud ſimile, obeſt .i. nocet ſibiipſi, afferendo tale ſimile, quod plus contra ipſum faciat quàm pro ipſo. Non poteſt hic ordo eſſe, & ſimile nocet, quia mala eſſet reciprocatio, quocirca, aut legendum eſt illi ipſi obeſt qui affert, vt ſit ſimile obeſt illiipſi qui affert, aut ſi eſt ſibiipſi ordo eſt, quem fecimus, vt ſuppoſitum verbi obeſt, ſit is qui affert, &c. Superſedeo exemplis, quia docte, & dilucide afferuntur a Franciſco. Exemplum vitioſum eſt, ſi eſt, aut falſum, ita vt reprehendatur ab aduerſario, vt falſum, aut eſt improbum .i. improbandum, & non admittendum, vt ſi in exemplum trahatur, quod factum ſit à iudice corrupto, aut aliter iniquo, & ita ab omnibus in eo iudicio poſtea improbato, ita vt exemplum non ſit imitandum, aut ſi eſt, aut maius, aut minus quam res poſtulat. Quidam habent aut inane .i. vanum, & impertinens, aut maius, aut minus, vt ſi dicas delendam eſſe Corinthum, quia deleta eſt Carthago, aut contra non conueniret exemplum, quia maior erat ratio in delenda Carthagine quàm in Corintho. Res iudicata profertur vitioſe, ſi proferatur, aut de re diſſimili, vt ſi dicas abſoluendum qui ſororem ob auaritiam occidit, quia Oratius abſolutus eſt aut profertur de ea re, de qua controuerſia .i. lis, ac diſceptatio non eſt, vt ſi dicas adulterum in lege Moſaica abſoluendum data mulcta, quia fures ſæpe reſtituentes quadruplum abſoluti ſint, dicam non eſſe ſimile, aut ſi res eſt improba, vt ſi dicas hunc in adulterium deprehẽſum abſoluendum, quia Clodius inceſti reus abſolutus eſt, dicam illud iudicium improbandum eſſe, & non trahendum in exemplũ. Aut ſi res iudicata profertur eiuſmodi, vt aut plures res iudicatæ, aut magis idoneę poſſint proferri ab aduerſarijs, vt ſi dicas vnum aut alterum in furto iterato abſolutum, dicam mille ſuſpenſos. Item vitioſum, &c. Declarat nunc vitia quæ ſunt in ceteris rebus quæ pertinent ad exaggerandam, & locupletandam argumentationem dicens. Item vitioſum eſt argumentari de eo, quod aduerſarij confiteantur eſſe factum, & facere planum .i. euidens eſſe factum, nam oportet id augeri, & oſtendi factum, cum factum eſſe conſtet. Item vitioſum eſt, id augere, quod conuenit doceri, (eſt autem vitium contrarium ſuperiori) hoc modo, vt ſi quis arguat, quem .i. aliquem occidiſſe hominem, & augeat peccatum .i. facti atrocitatem, ante quam attulerit argumentationes ſatis idoneas, ad probandum, videlicet, quòd reus id commiſerit, & dicat nihil indignius eſſe quam hominem occidere. non enim quæritur .i. diſputatur, aut diſceptatur, vtrum occidere hominem ſit indignum an non, nam, & aduerſarius id fatetur, ſed quæritur ne, pro an factum ſit, an non.

DE COMPLEXIONE VITIOSA.

COMPLEXIO vitioſa eſt, quæ non, vt quidque primum dictum eſt, primum complectitur, & quæ non breuiter concludit, & quæ non ex enumeratione certum, & conſtans aliquid reliquit; vt intelligatur quid propoſitum in argumentatione ſit, quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione demonſtratum ſit.

CAPIDVRVS.

COMPLEXIO vitioſa eſt) Hæc fuit totius argumentationis Ciceronianæ pars vltima. quam dicit vitioſam eſſe, ſi non quod primum dictum eſt complectitur. Diximus ſupra duobus modis complexionem fieri ſolere, aut ex enumeratione eorum quæ dicta eſſent, aut ſi quod ſequeretur tantum complexi eſſemus. Proinde vitioſa, inquit, ita erit, quæ ordinem in enumeratione non tenuerit, & quæ longius q̃ oporteat euagabitur. [Et quæ non ex enumeratione certum, & conſtans aliquid reliquit, vt intelligatur quid propoſitum in argumentatione ſit) Vitioſa quoque, inquit, illa eſt complexio, quæ confuſa, quidquam certi non affert, vt plane quid velimus probare, non intelligatur. [Quid deinde) Ratione facti propoſitio lata ſit. [Quid confirmatione) Quid confirmare voluerimus. [Quid tota argumentatione demonſtratum ſit) Et cum omnes complexi partes fuerimus, quid per totam argumentationem ſit demonſtratum repetemus. Non ſum hactenus equidem veritus

in

in hoc commentario non tantum verba, & ſenſum interpretari Ciceronis, & tam aliorum, quàm ipſius alibi, ſed meam quoque (nec hoc arroganter dictum velim) qualemcunque efferre ſententiam, itaq. factum eſt, quo ipſius præcepta Cicero, cognitu faciliora viderentur, & quantum in nobis eſt, non eſſet quidquam, in quo ambigere poſſet quiſquam. Id non ſumus conſecuti, non fortaſſe ſumus, at vt conſequeremur, cum ſedulo elaborauimus, idemq. in his, quæ ſequuntur facere ſtudebimus. Nam cū in primo libro orationem in ſex partibus conſumari oſtenderit, exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, confutationem, concluſionem, de quinque iam dictum partibus eſt, de concluſione autem tractandum reſtat, ſi tamen de confutatione pauca prius tractauerimus. Nam cum ceteræ partes perſpicuæ ſatis tractatæ videri poſſint, hæc obſcurius fortaſſe quā vt omnes capere poſſint, tractata eſt. Proinde de hac iam aggrediamur. Confutatio igitur, ſiue refutationem, ſiue reprehenſionem meam libeat appellare, non refert, quæ orationis (vt hic Cicero voluit) quintum, & vt alij aſſerunt, qui propoſitionem, partem orationis eſſe negauerunt, quartum ſibi vendicauit locum, difficilis non ſine cauſa ſemper credita eſt, ꝙ defendere, quàm accuſare difficilius ſit. nam cum proponitur vel vno modo tantum accuſatio, varie diſſoluitur. Quod enim obiectum eſt, patronus negat, defendit, transfert, excuſat, deprecatur, lenit, minuit, auertit, deſpicit, deridet. Vnde fit, vt hinc mille flexus, & artes deſiderentur. Omnis autem reprehenſio, vt iam de hac diſſeramus, tribus modis fieri ſolet, ſi quidem aut actor ipſe, aut quod extrinſecus ab actore proferri ſolet, aut eiuſdem oratio reprehenditur. Actor ipſe, ſi in actione deformis erit, velut Curio, cuius motus erat (vt Cicero refert) is quem & C. Iulius in perpetuum notauit, cum ex eo in vtranque partem vacillante quæſiuit, quis loqueretur è lintre, & Cn. Sicinius Tribunus pleb. cum Curionem, & Octauium conſules produxiſſet, Curioq. multa dixiſſet, ſedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat faſcijs, & multis medicamentis propter dolorem aurium delibutus, an inquam, inquit, Octaui collegæ tuo gratiam referes? qui niſi ſe ſuo more iactauiſſet, hodie te iſtic muſcæ comediſſent. Vel ſi quouis alio pacto ridiculi ſimus quod tunc grauiſſimum erit, cum cauſæ fidem minuet. Reprehendetur item actor, ſi temerarie, ſi inepte, ſi denique quoquo modo imprudenter ab eo agi cauſa videatur. Nec oratio tantum, ſed vita etiam, nullus denique inceſſus, habitus, recte incuſari ſolet. Aduerſus Quintium enim Cic. ipſam quoque prætextam dimiſſam ad talos inſectatus eſt. Defenſionis ſanè permutatio ſæpe reprehenditur, vt Aeſchines aduerſus Cteſiphōtem facit, cum minime de lege dictumm Demoſthenem quæritur. Reprehenditur quoque, cum de quo controuerſia eſt prætermittitur, & de quo controuerſia non eſt agitur. Vt ſi quis cum Oreſtem accuſet, planū faciat, ab eo matrem eſſe occiſam, iure ne an iniuria, non dicat. Et ille actor reprehenditur, qui in eo de quo conſtat, diutius immoratur. vt ſi quis cum Vlyſſem accuſet, in hoc maxime commoretur, indignum eſſe ab homine ignauiſſimo, virum fortiſſimum Aiacem necatum eſſe. Item poteſt reprehendi, ſi quod dicitur inhoneſtum, aut hominibus, qui audiunt, aut eo loco, aut eo tempore, vel ſi non accommodatum dignum ue videatur. Incuſatur etiam actor, ſi eorum qui audiunt voluntatem lædit, vel contradicitur, atque hi, qui audiunt fecerunt, vt ſi apud Alexandrum Macedonem dicens contra aliquem vrbis expugnatorem, diceret nihil eſſe crudelius, quam vrbes diruere, cum ipſe Alexāder Thebas, & Tyrum diruiſſet. & ille inceſſitur, cum ad alicuius defenſionem, ſuam potius fidem iactat, q̄ illum defendat, vt cum te ſpectabant omnes florentiſſimo in regno relinqui, nunc deſertum ab omnibus, ſolus vt reſtituam paro. non. n. tam eius ſenſus, quàm qui dicit carpitur, quod ſuo loco id minime dicat. & cum debeat defendere, ſe iactet, & qui hoſtium vim, & copias, & felicitatem augeat cum ad pugnandum milites adhortetur. Et cum de aliqua re vna diſputari cœperit. nondum illa abſoluta, in aliam ab ea diuerſam tranſiliat. Aut ſi rem cum re comparans, alteram laudet, alteram vituperat, aut alterius mentionem non faciat. aut ſi cum deliberatur, bellum ne an non gerant, pacem laudet, nec illud improbet bellum. Quæ extrinſecus etiam ab actore proferuntur, reprehendi poſſunt: vt, ſi ſignum quod facile conuinci poſſit, diuerſum que eſſe ab aliquo horum oſtendatur, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione. Et in hoc genere quoque ſunt præiudicia, fama, rumores, tormenta tabulæ, iuſiurandum, teſtes, in quibus pars maxima contentionum forenſium conſiſtit. Tertio reprehendi oratio poteſt, cum aut verba, aut ſenſus inceſſitur. verba reprehenduntur, vt ſi ponantur pro eo quod, cur dicere volebat, ipſe prius irridebat. vt cum Chirtillum Siſenna defendens dixiſſet, C. Ruſei accuſantis quædam ſputatilica eſſe crimina, hic C. Ruſcius: Circumuenior, inquit, iudices, niſi ſubuenitis. Siſenna quid dicas neſcio, metuo inſidias: quid eſt hoc? ſputa quid ſit ſcio, tilica neſcio. maximi riſus inde excitati ſunt. ita adhuc ſunt aliqui, qui recte loqui eſſe putant, muſicate loqui, ſicut Balthaſſar Raſinus, qui collega noſter quondam fuit. Nouimus tamen nullum eſſe, qui aliquando non erret. Nam & Demoſthenis, qui ſummus orator ab omnibus facile eſſe conceditur, quædam etiam Aeſchines exagitat, illudens, quæ dura, odioſa, intollerabilia eſſe dicit, & ipſum belluam appellans, quærit verum illa verba, an portenta ſint. Itaque ſe purgans Demoſthenes, negat in eo poſitas eſſe fortunas Græciæ. Proinde vbi plura nitent: non ego paucis offendor maculis, quas aut incuria effudit aut humana parum cauit natura. reprehendi tamen ab aduerſarijs ea ſimul ſolent, itaque non negligenda quidem, qualiacunque ſint. Senſus autem, aut aliquid referens aut probans reprehenditur. Referens, vbi imprudenter aliquid clauditur, ſicut à Cicerone Triarius. nam cum Scauri columnas plauſtris vectas eſſe dixiſſet. Ego porro, inquit, Albanas ab eo columnas clitellis apportaui. Item, vt cum quendam, qui ſcire ſe id dicturos aduerſarios, & ita cauſam perſecuturos, retuliſſet, Iunius Criſpus eluſit. Ego vero, inquit, iſta non dico. quid. n. attinet, illa bis dici? & Caſſius dicentem adoleſcentulum, ridiculum fecit, cum, Quid me toruo vultu intueris? diceret, non me hercule, inquit, faciebam, ſed ita vidiſti: ſic & Ciceronem illuſum fuiſſe aiunt. Nam cum callidiſſime ſe dicere putaret, & cum illa verba grauiſſima ex intimo artificio deprompſiſſet: Reſpicite, inquit, hominum fortunas, reſpicite C. Fabricij ſenectutem. cum hoc reſpicite, ornandæ orationis cauſa, ſæpe dixiſſet, reſpexerunt ipſi, & ecce Fabricius à ſubſellis demiſſo capite iam diſceſſerat. contra & ipſe Cicero in quendam de minoribus annis multa mentientem. Ergo, inquit, cum vna Romam ibamus, nondum natus eras? Repugnans quoque reprehendi ſermo ſolet, vt ſi quis cum dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad bene viuendum indiget: neget poſtea, ſine bona valetudine poſſe bene viuere, aut ſe amico adeſſe propter beneuolentiam, ſperare aliquid commodi ad ſe peruenturum. Cum autem ſenſum ex ſenſu probare contendimus, aut inductione, aut exemplo, ſimilitudine ue, aut ſyllogiſmo vtimur, aut enthymemate: quibus omnia quæ complexi fuerimus, reprehendi debent, ſi aut falſa, aut non credibilia, aut non neceſſaria fuerint aut ſi contra firmam argumentationem æque firma ponetur. Sed hoc genus poſterius poſitum, in deliberationibus maxime verſabitur, cum aliquid quod contradicatur, æquum eſſe concedimus: ſed id, quod nos defendimus, neceſſarium eſſe demonſtrauimus. In his igitur rimandum omnibus, quæ falſa ſint. vt illud pro Cluentio, Cicero falſum inuenit, quem dixerant poculo epoto concidiſſe. rogat enim de eodem die Marcium. Nam contraria, & ſuperuacua, & ſtulta reprehendere, nullius artis eſt. ideo hic ea ponere non curauimus: licet in ea plerique incidant aliquando cum cupidi ſententiarum, data dicendi occaſione, minus quid dixerint reſpicientes, dum locum præſentem non totam cauſam intuentur. Velut illud, cum Tubero Ligarium accuſat, ꝙ is in Africam fugerit, & quæritur, ꝙ ab eo ipſe in Africam non ſit admiſſus, & in cauſa Cęliana, Clodia aurum ſe Cœlio commodaſſe dicit, quod ſummæ familiaritatis ſignum fuit. Deinde eodem venenum ſibi paratum affirmat: Id vero ſummi odij in Cœlio argumentum orator probat. In inductione, & exemplo, ſimilitudine reprehenditur diſſimile aliquod eorum odio modorū, quos ſupra memorauimus. Epicherema, quod quinque partibus conſtare Cic. voluit, nos tribus partibus, nec pluribus ſupra docuimus, conſtare, ſi quidē nec rationem a propoſitione, nec ab aſſumptione approbationem abeſſe oſtendimus. Aut ergo epicherematis pars prima reprehenditur, ſi vitioſa conſtat enumeratione, hoc pacto, hunc equum aut emeris oportet, aut hereditate poſſideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus ſit. at neque emiſti, neque hereditate venit, neque domi natus eſt: ſurripueris ergo neceſſe eſt. Hoc commode reprehenditur, ſi dici poſſit, ex hoſtibus eſt ereptus equus, & quiduis huic ſimile, eſt quando propoſitio multis conſtat nominibus, ad idem verbum relatis. Ita Plato Athenienſis philoſophus diſputat, ꝙ aliqn̄ res vera eſſe non poteſt, hec quę vel vna vel pluribus partibus falſa ſit, vt ſi dicatur. Plato Thebanus philoſophus, vel, Plato Thebanus poëta, & alia generis eiuſdē. Poteſt etiam reprehendi propoſitio, quæ vnico conſtet nomine.

eum

cum ęnunciatur ſit: vt, Aiax poſt Achillem Græcorum fortiſſimus fuit. ita n. ſiue de Oileo intelligatur, ſiue de Telamonio, verum eſſe conſtabit. Eſt, & propoſitio, quę coniunctione duo verba coniungit: vt, ſi mater eſt, diligit, quæ, & reprehendi poteſt: vt ſi dicas, Si mater eſt, non peperit, & ſimilia. In qua, & reprehendi poſſunt ea, quæ ſupra de categorica propoſitione diximus. i. quæ vnico conſtat verbo, de qualitatibus autem propoſitionum locus mihi hic differendi non eſt, ſed quæ reprehendi poſſint duntaxat decurrendo, nec ita vt omnia complectamur, aperuiſſe ſatis ſit. Coniunctiua itaque propoſitio, & ipſa ambigua eſſe poterit. vt illa, Si indigens pecunia, pecuniam certe non habetis. poteſt .n. intelligi, nam ſi propter inopiam in egeſtate eſtis, oportet vt pecuniam non habeatis, At indigetis: hoc, ſi ad appetitum referas, falſum erit, quod illi connectitur, pecuniam non habetis. Eſt vbi propoſitionem veram, ratio ſequitur falſa, vt virtus bonum eſt, nam locupletes facit. Eſt aliquando falſa propoſitio, & ratio vera, vt virtus quidem miſeria eſt, nam licet laudetur, à pluribus, tamen deſeritur. De aſſumptione quoque, & approbatione aſſumptionis, idem intelligendum eſt. Complexio interdum ex veris partibus antecedentibus falſa colligitur. vt, ſi ad illum hereditas veniebat, veriſimile eſt ab alio eſſe necatum, veniebat autem ad illum hereditas, ab illo igitur necatum eſſe conſtat. Non enim hæc fuit complexio, ſed ea quæ dicit, ab illo igitur veriſimile eſt eſſe necatum. Ex ſyllogiſmo enthymema naſcitur, ſi talis eſt ſyllogiſmus, id ſolum bonum eſt, quo nemo malus vti poteſt, id autem virtus eſt, bonum ergo ſolum eſt virtus. Sic. n. inquam, enthymema naſcitur bonum eſt ſummum virtus, quia hac vti nemo malus poteſt. Quidquid igitur in enthymemate reprehendi poteſt, idem, & in ſyllogiſmo. Sed hæc omnia latius patent, quam hic exponi poſſint. & huius etiam artificij cognitio eiuſmodi eſt. vt hic adiungi non queat, cum longi temporis, & magnæ, atque arduæ cognitionis indigeat. Quare alio tempore, ſi facultas erit, explicabitur. nunc his præceptionibus ad vſum oratorium contenti eſſe debemus, quandoquidem oratoriam non decet orationem ſyllogiſmis, ita confectam eſſe, ac enthymematum ſtipatione concludi, vt à dialogis, & dialecticis diſputationibus differre non videatur. Philoſophi enim, vel quicunque docte differentes, verū quærunt, non minutius, & ſcrupuloſius ſcrutantur omnia lenocinia in compoſitione, ſed eorum veritatem ſimplicem rudemq. perſcrutari malunt. Oratori ait Cicero, ad aliorum iudicia componenda eſt oratio, & ſæpius apud imperitos, atque aliarum certe ignaros literarum loquendum eſt, qui niſi delectatione alliciantur, & nonnunquam turbentur affectibus, ipſa quæ iuſta ac vera ſunt, tenere non poſſunt, locuples, & copioſa vult eſſe eloquentia, feratur ergo non ſemitis, ſed campis, non vti fontes anguſtis ſitulis colliguntur, ſed vt latiſſimus amnis totis diffluat, & efferatur campis, ac ſibi viam, ſi quando non acceperit, faciat, & vt Græci dicere ſolent, quem mater amictum dedit, ſollicite non cuſtodiat, & propoſitiones, rationes, aſſumptiones, approbationes, concluſiones, & omnia argumentationum genera augeat, tranſmutet, variet figuris, ac verſet, vt modo conqueſtione, modo interrogatione, modo admiratione, & ceteris figuris proponat, aſſumat, concludat, vt magiſtrumq. ea fateri quaſi cogat. Hæc ſunt quæ de reprehenſione paucis colligenda putauimus. Sequitur autem reprehenſionem concluſio, ſed Hermagoras digreſſionem primum, poſt concluſionem ponendam eſſe arbitratur. In digreſſione autem putat ille, oportere quandam referri orationem a cauſa atque à iudicatione remotam quę aut ſui laudem, aut aduerſarij vituperationem contineat, aut in aliam cauſam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehenſionis, non argumentando, ſed augendo, per quandam amplificationem, quod Ciceroni minime placuit, cui laudes & vituperationes non ſeparatim tractari placuit, ſed in ipſis argumentationibus eſſe implicitas.

ASCENSIVS.

COmplexio vitioſa, &c.) Oſtendit vitia etiam vltimæ partis argumentationis complexæ, videlicet, complexionis dicens. Complexio vitioſa eſt, quæ non complectitur .i. non colligit in epilogum, & vt dicunt non recapitulat antedicta, vt quidque primum dictum .i. ſeruando ordinem quo prius dicta ſunt, vt primum dictum, primum complectitur, ac repetat, & quæ non breuiter concludit, nam ſi ideo complexione vtimur, vt auditorem memorem faciamus, prolixitate eius memoriæ obſuerimus. Et quæ non relinquit ex enumeratione aliquid certum & conſtans, .i. vt intelligatur quid ſit propoſitum in argumentatione .i. expoſitione, & quid demonſtratum ſit, deinde ratione, quid confirmatione, & quid tota argumentatione.

DE CONCLVSIONIBVS.

CONCLVSIONES, quæ apud Græcos ἐπίλογοι nominantur, tripertitæ ſunt: nam conſtant ex enumeratione, amplificatione, & commiſeratione. In quatuor locis vti poſſumus concluſionibus: in principio, ſecundum narrationem, ſecundum firmiſſimam argumentationem, in concluſione. Enumeratio eſt, per quā colligimus, & commonemus, quibus de rebus verba fecerimus, breuiter, vt renouetur non redintegretur oratio & ordine, quidquid erit dictū, referemus, vt auditor, ſi memoriæ mandauerit, ad id, quod ipſe meminerit, reducatur. Item curandum eſt, ne aut ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta .n. & dedita opera comparata oratio videbitur eſſe artificij ſignificandi, aut ingenij venditandi, vel memoriæ oſtentandæ cauſa. quapropter initium enumerationis ſumendum eſt à diuiſione. deinde ordine breuiter exponendæ ſunt res, quæ tractatæ erunt in confirmatione, & confutatione. Amplificatio eſt res, quæ per locū cōem inſtigationis auditorum cauſa ſumitur. Loci cōes ex decem præceptis commodiſſime ſumuntur adaugendi criminis cauſa. Primus locus ſumitur ab auctoritate, cum commemoramus quantæ curæ ea res fuerit Dijs immortalibus, aut maioribus noſtris regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus ſapientiſſimis, ſenatui: itē maxime, quo modo de his rebus in legibus ſancitum ſit. Secundus locus eſt, cum conſideramus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant, vtrū ad omnes, quod atrociſſimum eſt; an ad ſuperiores, quod genus ij ſunt, à quibus auctoritatis locus cōis ſumitur; an ad pares, hoc eſt in eiſdē partibus animi, corporis, fortunarum poſitos: an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus eſt, quo percunctamur quid ſit euenturum, ſi omnibus idē concedatur, & ea re neglecta, oſtendemus quid periculorum aut incommodorum conſequatur. Quartus locus eſt, quo demōſtrat, ſi huic ſit remiſſum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicij remoratur. Quintus locus eſt, per quem oſtēdimus, ſi ſemel aliter iudicatum ſit, nullam rem fore, quę incōmodo mederi, aut erratum iudicū corrigere poſſit. quo in loco non incommodum erit vti ceterarum rerum cōparatione, vt oſtēdamus alias res poſſe aut vetuſtate ſedari, aut conſilio corrigi: huius rei aut leniēdæ, aut corrigendæ nullam rem adiumento futuram. Sextus locus eſt, cum oſtendemus ex conſulto factū, & dicemus volūtario facinori nullam eſſe excuſationē, ſed imprudentiæ iuſtam deprecationem paratā. Septimus locus eſt, quo oſtendemus tetrū facinus, crudele, nefariū, tyrannicum eſſe: quod genus iniuriæ mulierum, aut earū rerum aliquid, quarū rerum cauſa bella ſuſcipiunt, & cū hoſtibus de vita dimicatur. Octauus locus eſt, quo oſtēdimus non vulgare, ſed ſingulare eſſe maleficium, ſpurcū, nefariū, inuſitatū, quo maturius, & atrocius vindicandum ſit. Nonus locus conſtat ex peccatorum cōparatione, quaſi cum dicemus maius eſſe maleficiū ſtuprare ingenuam, q̄ ſacrum lædere: q: p p egeſtatem alterum, alterum p p intemperantem ſuperbiam fiat. Decimus locus eſt, per quem omnia, quæ in negocio geren

gerendo acta ſunt, quæq́ rem conſequi ſolent, exponemus acriter, & criminoſe, & diligenter, vt agi res, & geri negocium videatur rerum conſequentium enumeratione. Miſericordia commouebitur auditoris animus, ſi variam fortunarum commutationem dicemus; ſi oſtendemus, in quibus commodis fuimus, quibusq́ in incommodis ſimus comparatione. Si, quę nobis futura ſint, niſi cauſam obtinuerimus, enumerabimus, & oſtendemus. Si ſupplicabimus, & nos ſub eorum, quorum miſericordiam captabimus, poteſtatem ſubijciemus. Si, quid noſtris parentibus, liberis, ceteris neceſſarijs caſurum ſit propter noſtras calamitates, aperiemus, & ſimul oſtendemus, illorum nos ſolitudine, & miſeria, non noſtris incommodis dolere. Si de clementia, humanitate, miſericordia noſtra, qua in alios vſi ſumus, aperiemus. Si nos ſemper, aut diu in malis fuiſſe oſtendemus. Si noſtrum fatum aut fortunam conqueremus. Si animum noſtrum fortem, patientem incommodorum oſtendemus futurum. Commiſerationem breuem eſſe oportet, nihil enim lacryma citius areſcit. Ferè locos obſcuriſſimos totius artificij tractauimus in hoc libro: quapropter huic volumini modus hic ſit. reliquas præceptiones, quod videbitur, in tertium librum transferemus. Hęc ſi, vt conquiſite conſcripſimus, ita tu diligenter fueris conſecutus: & nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus, & tute noſtram diligentiam laudabis, tuaq́ perceptione lætabere; tu ſcientior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum perſoluendum. verum hæc futura ſatis ſcio: te enim non ignoro: ſed nos deinceps ad cetera præcepta tranſeamus, vt, quod libentiſſime facimus, tuæ voluntati rectiſſimæ morem geramus.

CAP. CONCLVSIONES, quæ apud Græcos ἐπίλογοι nominantur, tripertitæ ſunt) Quam Græci partem orationis vltimam ἐπίλογον nominant, alij perorationem, quidam cumulum, alij concluſionem vocant. Huius duplex eſt ratio, poſita aut in rebus, aut in affectibus. Rerum repetitio, & congregatio Græce dicitur ἀνακεφαλαίωσις, a Cic. enumeratio. Affectuum porro duæ ſunt ſpecies alteram Græci πάθος, quam nos vertentes proprie affectum dicimus, alij paſſionem nominarũt, alterum ἦθος, cuius nomine Romanus ſermo carere videtur, à quibuſdam .n. mos appellatur. ſed ſi rei naturam ſequi volumus, non tam mos ſignificari videbitur, quam morum quædam proprietas. Itaque cautiores, quod Græci πάθος concitatum affectũ, & vehementer commotum appellare maluerunt, & ad probationẽ magis accommodatum, itaque Cic. hoc amplificationem vocat, quod aũt illi ἦθος dixerunt, noſtri mitem, & ſedatum compoſitũ, & lenem affectum, Cic. commiſerationem nominauit. [In principio) Subaudiendum, concluſione vtemur. nam exordij terminus, quem ingreſſum ad narrationem eſſe oportet, concluſio poteſt nominari, ſed tantum exordij eo modo, cum narratio argumentatio, concluſioq́. iam perficitur. Quoniam ſi nihil arti adhibitum eſt, qua partes illæ ſint terminandæ, hoc nomen non obtinet. [Breuiter, vt renouetur, non redintegretur oratio) Decurrẽdum enim per capita. nam ſi morabimur, non iam enumeratio, ſed quaſi altera fiet oratio, & quæ enumeranda videbuntur, cum pondere aliquo dicenda erunt, & aptis excitanda ſententijs, & figuris varianda, alioqui nihil odioſius erit repetitione. Sunt autem apud Cic. complures, & in Verrem optimæ, nec modo referenda noſtra ſunt, ſed poſtulandum ẽt ab aduerſarijs, vt ad quædam reſpõdeant, idq́. faciemus, ſi ea quæ propoſuerimus refelli non potuerunt. quod epilogi genus multis vtile viſum eſt, ſi multiplex cauſa ſit, & pluribus argumentis defenſa. Sunt etiam multæ cauſæ, in quibus nullo modo videri neceſſariũ poſſit, ſi breues videlicet, & ſimplices, & hæc pars perorationis accuſatori patronoq́. æque cõis eſt, vbi breuiſſimum præceptum dari vtrinque parti poteſt, vt totas cauſæ ſuæ vires orator ponat ante oculos. [Et ordine, quidquid erit dictum, referamus) Vt nos reminiſci melius poſſimus, & in memoriam audientibus reducere, idq́. figuris crebris diſponere, vt ab his, qui audiunt, quærere quid ſit quod ſibi velle debeant demonſtrari, hoc modo docuimus, hoc illud planum fecerimus, ita ſimul in memoriam reddit auditor, & putabit nihil eſſe præterea quod debeat deſiderare. In qua cauendum vtiſ, ne ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. ſed aliquam inducere perſonam, aut rem & enumerationem oportet, eiq́. totam tribuere perſonam, hoc modo: nã ſi legis ſcriptor exiſtimat, & quærat ſic, inde vos dubitatis? quid poſſimus dicere, cum nobis hoc & hoc ſimul demonſtraret, & à contradicentibus rationes requireret, quas habere nos vix vllas poſſemus: Res autem inducetur, hoc modo quid ſi leges loqui poſſent, non ne hæc apud vos quærerentur. [Artificij ſignificandi) Videbimur velle, qua arte compoſuerimus orationem oſtendere, potius quam in memoriam neceſſaria velle reducere. [Amplificatio eſt res) Quam hic Cicero amplificationem, in primo de Inuentione, indignationem nominat. De qua ita diſſerit. Indignatio, inquit, eſt oratio per quam conficitur, vt in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offenſio concitetur. In hoc gñe illud primum intelligi volumus. poſſe ex omnibus his locis, quos in confirmandis præceptis poſuimus, tractari indignationem, nam ex his rebus, quę perſonis, aut quæ negocijs ſunt attributæ, quæuis amplificationes, & indignationes naſci poſſunt, ſed tñ ea quæ ſeparatim de indignatione præcipi poſſunt, conſideremus. [Amplificatio eſt) Quam Latini amplificationem, Græci αὔξησιν nominarunt. amplificatione accuſator, cõmiſeratione defenſor vtitur. [Quanæ curæ ea res fuerit dijs immortalibus) Qui locus ſumetur ex ſortibus, ex oraculis, vatibus, oſtentis, prodigijs, reſponſis, & ſimilibus rebus. [Nationibus) .i. gẽtibus [Senatui) At populo, & legum ſcriptoribus. [Ad quos pertinuant) Cum amplificatione per indignationem oſtenditur. [A quibus auctoritatis) Locus cõmunis ſumitur, quia ex eorũ auctoritate indignatio ſumitur, per id quod indigniſſimum ſit. [An ad pares) Animo, fortuna, & corpore, quod iniquiſſimũ exiſtimabitur. [Paribus animi) Vt eiſdem diſciplinis. [Corporis) Eadem ætate. [Fortunarum) Diuitijs, vel paupertate. [An ad inferiores) Quod ſuperbiſſimum. [Quid periculorum atque incommodorum conſequatur) Simul oſtendemus, huic ſi conceſſum ſit, multos æmulos eiuſdẽ audaciæ futuros, ex quo quid mali ſit euenturum demonſtrabimus. [Si huic ſit remiſſum) Hoc dicit, ſi demõſtramus multos alacres expectare, vt quid ex eo, quod vni conceſſum ſit, ſibi quoque tali de re liceat intelligere poſſint. Si ſemel aliter, iudicatum. Subaudiendum, quam nos iudicare oportere dicamus. Et eſt ſenſus: oſtendemus ceteras res perperã, & nequiter conſtitutas, intellecta veritate commutata corrigi poſſe, hanc eſſe rem quæ ſi ſit ſemel iudicata, neque alio commutari iudicio, neque vlla poteſtate corrigi poſſe. [Imprudentiæ iſtam deprecationem paratam) Hoc eſt maleficio quidem voluntario veniam dari non oportere, imprudentiæ concedi nunquã conuenire. [Non vulgare, ſed ſingulare eſſe maleficium) .i. tale eſſe facinus oſtendemus, quod ne ab audaciſſimis quidem hominibus factitatum ſit, atque id à feris quoque hominibus, & barbaris gentibus immanibus beſtijs eſſe remotum, hæc erunt quæ in parentes, liberos, coniuges, conſanguineos, ſupplices crudeliter facta dicentur, & deinceps ſi qua proferantur in maiores natu in hoſpites, in vicinos, in amicos, in eos quibuſcum vitam egerint in eos apud quos educati ſunt, in eos à qbus eruditi, in mortuos, in miſeros, & miſericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore vſos in eos, qui neque lædere alium, nec ſe defendere potuerunt, vt in pueros, ſenes, mulieres, quibus ex omnibus acriter excitata indignatio, ſummum in eos qui violarint horũ aliquid, odium commouere poterit. [Quam ſacrum lædere) Sacrilegium committere. Stuprare ingenuam. Propter intemperantiam, luxuriam. Nam ex luxuria .i. nimia rerum affluentia, libido naſcitur. [Quæque rem conſequi ſolent) Quæ poſt negocium conſecuta ſunt. [Vt agi res, & geri negocium videatur) Vt rem verbis quam maxime ante oculos eius apud quem dicitur ponamus, vt id quod indignum eſt, perinde illi videatur dignum, ac ſi ipſe interfuerit, ac præſens viderit, hi ſunt, amplificationis, quos hic enumerat loci. in primo autem de Inuentione his quinque adijcit. Vndecimus locus, inquit, eſt, per quem oſtendimus ab eo factum, à quo minime oportuerit, & à quo alius ne faceret prohiberi debuiſſet. Duodecimus autem locus eſt, per quem indignamur, quod nobis hoc primum acciderit, neque alicui vnquam vſu venerit. Tertiusdecimus locus eſt, ſi

cum

cum iniuria contumelia iuncta demonſtratur, per quem locum in ſuperbiam,& arrogantiam odium conciliatur. Quartusdecimus locus eſt, per quem petimus ab his qui audiunt vt ad ſuas res noſtras iniurias referãt,ſi ad pueros pertinebit, de liberis ſuis cogitẽt,ſi ad mulieres,de vxoribus,ſi ad ſenes,& de patribus,aut parentibus. Quintusdecimus locus eſt,per quem dicimus,inimicis quoque, & hoſtibus ea quæ acciderunt nobis, indigna videri ſolere, & indignatio quidem his fere de locis grauiſſime ſumetur. at ne hos quidem tantum locos exiſtimet quiſquam inueniri poſſe, ſed vtcunque vis ſua facienda eſt, nec tanquam legem quandam immutabilem, genus, hoc eſt aliud quodcunque eſſe præceptionis exiſtimet, ſed iudicio acri penſanda ſunt, vbi ſcribat omnia. quod ſi quis ob ineruditionem iudicio metri non queat, tantiſper hæc ſequatur, quo ad eum lectione tum nonnulla exercitatione ſibijpſi præſcribere iam ſecurius, & præcipere valeat. [Miſericordia commouebitur.) Quam hic miſericordiam, in primo de Inuentione conqueſtionem vocat. atque de hac ipſa ita inquit: Conqueſtio, eſt oratio auditorum miſericordiam captans. in hac primum animum auditoris mitem,& miſericordem conficere oportet, quo facilius conqueſtionem commouere poſſit. [Si oſtendemus, in quibus commodis fuimus, quibusque incommodiſſimus comparatione.) Hoc eſt, cum fortunæ vim in omnes, & hominum infirmitatem oſtenderimus, qua oratione habita, grauiter,& ſententioſe maxime demittitur animus hominum, & ad miſericordiam comparatur, cum in alieno malo noſtram infirmitatem conſiderabimus, hinc per quem in nobis fuerimus,& per quem in malis ſimus oſtendemus. velut ipſe pro lege agraria, è fundo ornatiſſimo eiectus, ignominijs omnibus appellatus, cum illum in paternis bonis dominari videret, ipſe filiæ nobili dotem conficere non poſſet, nihil tamen alienum vita ſuperiore commiſit. Et pro P. Sylla, O miſerum, ò infelicem illum diem, quo conſul omnibus Centurijs P. Sylla renunciatus eſt, ò falſam ſpem, ò volucrem fortunam, ò cœcam cupiditatem, ò præpoſteram gratulationem, quam cito omnia illa ex lætitis, & voluptate in lacrymas reciderunt? [Si, quæ nobis futura ſint, niſi cauſam) at ipſe pro Milone, ò me miſerum, ò infelicem, reuocare tu me in patriam Milo potuiſti per hos, ego te in patria per eoſdem retinere non potero? quid reſpondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? & quæ ſequuntur. [Si ſupplicabimus, & nos) Velut ipſe pro ſe ad equites Romanos: Nunc vos equites Romanos obteſtor, quorum virtute nomen Romanum victoriam cum laude poſſidet coniunctam, quorum factis gloriãtur ciues, gemunt hoſtes, lætantur ſocij, vt ſi erga vos omni tempore optime fui animatus, ſi mea pericula neglexi dum timorem à patria propulſarem, ſi æque liberis veſtris proſpexi ac vos parentibus cõſueuiſtis, vt nunc me velitis veſtris opibus defenſum, incolumẽ in hac ciuitate retinere. [Si, quid noſtris parentibus,) Vt pro L. Flacco: Huic miſero puero veſtro, ac liberorum veſtrorum ſupplici iudices, hæc viuendi præcepta dabitis, cui ſi patrem conſeruatis, qualis ipſe debeat eſſe ciuis, præſcribitis, ſi eripitis, oſtenditis bonæ rationi,& conſtanti,& graui nullum à vobis fructum eſſe propoſitum. inde ſubiungit: Miſeremini familiæ, iudices, miſeremini fortiſſimi patris, miſeremini filij. Nomen clariſſimæ familiæ, generis nobiliſſimi reip. conſeruare. Sed ne omnium me credat aliquis poſſe exempla proferre, ſunt, & alia,& ex infinitis pene locis erui alia adhuc poſſunt, nobis autem ſatis fuerit, ex aliquibus tanquam fortunam quandam ceterorum oſtendiſſe. [Si animum noſtrum fortem,) Hoc dicit, miſericordiam quoque captabimus, ſi animum noſtrum in alios miſericordem eſſe oſtendemus. & tamen eundem amplum excelſum, & patientem incommodorum eſſe, futurumq. ſimul ſi quid accidat aduerſi demonſtrabimus. Nam ſæpe virtus,& ingens animi fortitudo, in quo grauitas,& auctoritas eſt, plus proficit ad miſericordiam commouendam, quam humilitas,& obſecratio. [Commiſerationem breuem) h. d. commotis animis diutius in eo morari non oportet. nam quemadmodum rhetor Apollonius dixit, nihil citius areſcit lacryma. Proderunt autem hæc omnia multum, ante oculos ſigillatim incommoda omnia ponentur, vt videatur is qui audit videre,& re quoque ipſa quaſi ad ſit, intueri, vt ſi dicas: Non affui, non vidi, non poſtremam vocem eius audiui, nõ extremum ſpiritum eius excepi. Item, inimicorum in manibus mortuus eſt, hoſtili in terra turpiter iacuit inſepultus, cruentus, à feris diu vexatus, irſctus, diſcerptus, cõmuniq. honore in morte caruit. Nec ſolum dicendo, velut Quintilianus etiam inquit, ſed etiam fauendo quædam lacrymas mouent. Vnde, & producere ipſos qui periclitentur, ſqualidos atque deformes,& liberos eorum ac parentes conſuetum eſt. & ab accuſatoribus cruentum gladium oſtendi,& lecta è vulneribus oſſa,& veſtes ſanguine pertuſas,& vulnera reſolui,& verberata corpora nudari. Exemplum huius in C. Cæſaris funere ſcriptores commemorant. ſciebatur ibi interfectum eum, at veſtis tamen illa ſanguine madens, ita repræſentauit ſceleris imaginem, vt nõ occiſus eſſe Cæſar, ſed tum maxime occidi videretur. quam oſtendens Antonius, verbis populum excitans, id egit, vt vniuerſi per vrbem palantes decurrerent, & parricidas perquirentes ex ſenatoribus etiam ipſi multos innoxios trucidarent. [Et nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus,) Cum ſcierimus te hæc præcepta cum exercitatione coniungere, quoniam fruſtra ea ad te ſcripſiſſe non videbimur, fructum vtique capiemus. [Ex tua ſcientia) Quoniã quantum tibi proſint, conſcientia iudicabit. [Tuaq. perceptione lætabere) Tu ſcientior eris præceptorum artificio. [Nos alacriores ad reliquum perſoluendum) Quod hæc omnia perceperis. [Verum hæc futura ſatis ſcio: te enim) Nam dixerat, ſi vƺ conquiſite conſcripſimus, quaſi de Herennio dubitaret parum. n. vero ſcientia,& labor fecerit præceptoris, niſi exercitatio, & diligentia affuerit diſcipuli,& quæ tradita ſunt à præceptore velit imitari. Quod ſi facere recuſauerit, ſatius fuerat quod præciperetur, nec legere, nec audire ac potius aliud ſequi. Sciendum autem, nihil vnquam præclari ſine labore maximo vitam dediſſe mortalibus. Verum hæc futura ſatis ſcio. Noui laborem nullum te ab hoc meo poſſe officio deterrere, quippe qui te noui.

IN quatuor locis vti poſſumus concluſionibus) Sciendum autem eſt, quod epilogo,& in alijs orationis partibus vti liceat, ſed tum præcipue, quando aut partitionem facimus, aut quãdo in multas quæſtiones cauſa proceſſit. Deinde etiam, vbicunque iudicis memoria retinenda eſt. Sed plerunque tunc ab artificibus non ἐπίλογος, ſed [illegible] appellatur. [Enumeratio) Quæ ἀνακεφαλαίωσις Græcis dicitur. [Vt renouetur non redintegretur oratio:) Renouantur ædes, quæ longa vetuſtate propemodum abſumptæ reſtaurantur. Reintegrantur vero, quæ penitus collapſæ, omnino nouæ ſunt. Sic,& oratio renouatur, quæ propemodum in obliuionem veniens, ad memoriam reuocatur, redintegratur vero, cuius omnino obliti, tanquam ab integro nouam audimus. [Loci communes) Loci communes αὐξήσεις i. amplificationis per quas orationem reddimus ex vehemente vehementiſſimam,& verborum ſententiarumq. magnitudine ad augendũ efficaciſſimam. [Quod genus iniuriæ mulierum,) Vt Helena, fax Troiani belli. [Commiſerationem breuem eſſe oportet.) Quoniam iudex commotus, ſtatim dimittendus eſt ad ſententiam ferendam, cum aduerſario iraſcitur, & cum in noſtram miſericordiam prouocatus eſt lacrymis, & commotus ſtatim debet ferre ſententiam, dum pro nobis mouetur. [Nihil enim lacryma citius areſcit.) Addit Cicero dictum Apollonij rhetoris, οὐδὲν θᾶσσον ξηραίνεται δακρύου. Nihil enim quod vehemens eſt, diutius in vno ſtatu durare poteſt. preſertim in affectibus qui alioqui ſunt momentanei, & fugaces. LONG.

COnclusiones,) Proſequitur nunc ad finem ſecundi libri, vltimam partem intentionis, de qua dictum eſt in primo libro, videlicet concluſionem, de qua dicit ſic. Concluſiones quæ nominantur apud Græcos ἐπίλογοι ſunt tripartitæ .i. in tres partes diuiſæ. Nam conſtant ex enumeratione, amplificatione,& commiſeratione. Nos poſſumus vti concluſionibus in quatuor locis, in principio .i. ſtatim in exordio aſſumentes id, quod probare polliceamur, vt rerum abſoluendum, aut condemnandũ eſſe, ſecundum .i. ſtatim poſt narrationem, inferentes videlicet ex eius facto dignum eſſe morte aut venia, ſecundum .i. ſtatim poſt aut proxime firmiſſimam argumentationem .i. probationem dicti noſtri, vt tanquam è præmiſſis inferatur concluſio, & ſup. in concluſione .i peroratione. hæc autem verba ab illo capite. In quatuor locis ſecundum Franciſcum addititia ſunt, & fruſtra addita, noluimus tamen, quia nec ipſe ſuſtulit tollere. Enumeratio eſt per quam colligimus,& commouemus. ſ auditorem præcipue iudicem, de quibus rebus fecerimus verba ſup. & id breuiter, vt ratio renouetur non integretur .i. non iteretur iterum tota,& referamus ordinem, vt .i. ſecundum quem, quidq. erit dictũ .i. vt id, quod primum dictum eſt primum referamus, vt auditor ſi mandauerit memoriæ reducatur ad idem quod ipſe meminerit, veriſimile. n. eſt vnumquenque res memoriæ mãdare, quo ordine eas audierit. Item cauendum eſt ne enumeratio orationis repetatur, aut ab exordio, aut à narratione .i. à primis partibus totius conſtitutionis, enim pro quia, ſi ſup. illinc repetatur oratio videbitur eſſe ficta. i. cogitata domi,& comparata .i. conflata dedita opera .i. ex induſtria cauſa artificij ſignificandique pro, &, ingenij vendicandi .i. ſibi appropriandi, vt ingenioſus cenſeatur A S C.

ſeatur, aut gratia memoriæ oſtentandæ, quapropter initium enumerationis faciendú eſt a diuiſione. (Sic.n. videbimus memoriæ noſtræ conſulere, & apparatam non habere orationem) deinde res quæ tractatæ erunt in confirmatione, & confutatione, ſunt exponendæ breuiter ordinæ .i. per ordine. [Amplificatio, &c.) Proſequitur ſecundam partem concluſionis quæ fit per amplificationem, vnde primo definit amplificationem dicés. Amplificatio eſt res quæ ſumitur per locum communem .i. ad varia vtilem cauſa inſtitutionis auditorum .i. vt auditores inſtigentur. Ne vero deſcriptio fuerit per ignota deſcribit locos communes dicés. Loci communes ſumuntur commodiſſime ex decem præceptis, ad cauſam criminis augendi .i. quantum pertinet ad amplificationem. Primus locus ſumitur ab auctoritate, cum .i. qñ, nos memoramur .i. recitamus, & ad memoriam reducimus, quantæ curæ fuerit eas res, dijs immortalibus, aut maioribus .i. præceſſoribus noſtris, regibus, qui primi præfuerunt reip. Romanæ, magiſtratibus, vt conſulibus, prætoribus, & ſimilibus, qui ſubſecuti ſunt, nationibus .ſ. externis hominibus ſapientiſſimis, quibus ſemper, & vbique aſſurgendum eſt ſenatui .ſ. Romano, & ſub regibus, & poſt reges. Item maxime .i. præcipue quomodo ſancitum .i. ſancte cóſtitutum ſit de his rebus a quibus controuerſia, eſt in legibus .ſ. Romanis. Secundus locus eſt. cum conſideramur ad quod pertineant illæ res, de quibus criminamur .i. criminis accuſamus, vtrū .ſ. pertineāt ad omnes, quod eſt atrociſſimum, quia ſicut bonum, quanto communius tanto cenſetur diuinius, ita malum quanto communius tanto atrocius, & pernicioſius, quod ergo ad omnes attineſſimum eſt, an ſup. pertineant ad ſuperiores, quod genus .i. cuius generis ſunt hi, à quibus locus communis auctoritatis (qui primus eſt) ſumitur, an ſup. pertineant ad pares, hoc eſt poſitos in eiuſdem partibus animi, corporis, fortunarum. An ſup. pertineant ad inferiores qui antecelluntur .i. ſuperantur omnibus his rebus, de quibus controuerſia eſt, vnde innuit quòd ſecundum diuerſos ad quos pertineant res diuerſimode ſit concludendum.

Tertius locus .ſ. communis eſt, quo percunctamur .i. diſquirimus, aut interrogamus quid ſit euenturum ſi idem concedatur omnibus, & quo oſtendemus, & ea re neglecta .i. negligenter iudicata quid periculorum, aut incommodorum conſequatur .i. ſimul ſequatur. Quartus locus eſt, quo demonſtratur ſi remiſſum ſit huic .i. reo multos futuros alacriores .i. paratiores ad maleficia quos expectatio .i. incertus exitus iudicij, remoratur .i. detinet in mora adhuc, ne .ſ. audeant propter metum iuſtitiæ quod facerent ſi impune liceret. Quintus locus eſt cum oſtendemus ſi iudicatum ſit ſemel aliter .ſ. quam nos cenſemus iudicandum nullam rem fore .i. futuram eſſe, quæ poſſit mederi .i. remedium afferre incommodo .ſ. futuro, aut quæ poſſit corrigere factum perperam .i. male, & peruerſe, aut iudicium erratum. In quo loco non erit incommodum, hoc eſt commodum, & vtile erit vti comparatione cetrarū rerum, vt oſtendamus alias res poſſe, aut ſedari vetuſtate .i. deſuetudine, aut corrigi conſilio, & ſup. nullam rem futuram adiumento huius rei, aut leniendæ .i. mitigandæ, ſeu ſedandæ aut corrigendæ. Sextus locus .ſ. communis eſt, cum .i. quando, nos, & .i. ſimul oſtendemus factum eſſe conſulto .i. per conſilium, & deliberationem, & .i. ſimul, dicemus nullam excuſationem imprudentiæ iuſtam eſſe paratam facinori voluntario. Septimus locus eſt cum oſtendemus, facinum .i. factum ipſum eſſe terrum .i. dirum, & abominabile, quaſi contra naturam, crudele .i. contra humanitatem, nefarium, quia contra legem diuinam, tyrannicum, quia cótra libertatem, communē, quod genus .i. cuius generis eſt iniuria mulierum .i. facta ipſis mulieribus, aut ſtuprum, aut raptus, aut aliquid earum rerum, quarum rerum cauſa bella ſuſcipiuntur .i. ſuſcipi ſolent, & dimicatur .ſ. plerunque, aut merito cum hoſtibus de vita .i. vtri viuant, nedum vtri regnent. Octauus locus eſt quo oſtendemus maleficium eſſe non vulgare .i. conſuetum, ſed ſingulare .i. exquiſitum, ſpurcum .i. penitus obſcœnum, nefarium, & inuſitatum, quo .i. .i. ideo, vt iudicandum ſit contra eum qui illud commiſerit, maturius .i. properantius, & atrocius .i. atrius, & truculentius. Nonus locus conſtat ex comparatione pactorum .ſ. commiſſorum, quaſi .i. veluti, cum dicimus maius maleficium eſſe ſtuprare ingenuam .i. liberam, & liberis parentibus ortam, quam legere .i. furari, alij legunt lædere .i. violare, ſed non procedit, quia lædere veſtalem grauius eſt quam ingenuam, legere inquam sacrū .i. committere ſacrilegium, quòd .i. quia, alterum, videlicet poſterius dictum. hoc eſt, legere ſacrum, fiat propter egeſtatem, alterum videlicet ſtuprare ingenuam cum tot ſint proſtitutæ, fiat propter ſuperbiam intemperantem, i. admixtam intemperantiæ. Decimus locus eſt per quem exponemus omnia quæ acta ſunt in negocio gerendo .i. dum res gerebatur, aut committebatur, quęque .i. & quæ ſolent conſequi .i. ſimul ſequi negocium ipſum, exponemus inquam acriter, & criminoſe, & diligenter, ita ſup. vt res videatur agi, & negocium videatur geri .i. obijci oculis mentis qua ſi rurſus geratur enumeratione .i. per enumerationem rerum conſequentium .i. condependentium, aut ſubſecutarum. [Miſericordia, &c.) Hæc eſt tertia pars concluſionis quia miſerationem excitamus, vnde dicit ſic. Miſericordia commourbitur auditoribus, ſi dicemus variam commutationem fortunarum. Si oſtendemus comparatione .i. per comparationem, in quibus commodis fuimus, & in quibus incommodis ſumus. Si nos enumerabimus, & oſtendemus, quæ futura ſit nobis .i. quæ calamitates, deſolationes, aut voluntaria exilia, aut filiarum proſtitutiones, niſi obtinuerimus cauſam. Si nos ſupplicabimus, & ſubijciemus nos ſub poteſtate eorum, quorum miſericordiam captabimus. Si nos aperiemus quid caſurum .i. euenturum, ſit noſtris parentibus, liberis, & ceteris neceſſarijs, propter calamitates noſtras, & oſtendemus ſimul nos dolere, ſolitudine .i. propter deſolationem, & miſericordiam .i. propter miſeriam illorum, non incómodis veſtris .i. non propter incommoda noſtra, quæ in nos ſolos cadant. Si aperiemus .i. aperte loquemur de clementia, humanitate .i. benignitate, & miſericordia noſtra, qua niſi ſumus in .i. erga, aut aduerſus alios, quia merito, quia menſura menſi fuerimus remetietur nobis. Si oſtendemus nos fuiſſe ſemper, aut diu in malis. Si nos conqueremur .i. deplorabimur, ſatum noſtrum .i. aduerſarium rerum ſeriem a cœlo, aut ſuperis dependentem, aut fortunam ſup. noſtram nobis continue obuerſantem. Si oſtendemus animum noſtrum fortem, & futurum patientem incommodorum. Hactenus locos à commiſeratione deſcripſit, nunc formam eius proſequitur dicens. Oportet cómiſerationem eſſe breuem, nihil .n. areſcit .i. deſiccatur, & extinguitur citius lacryma .i. q̄ lacryma. Concludens autem per epilogū dicit. Nos tractauimus in hoc lib. videlicet ſecundo, fere .ſ. omnes locos obſcuriſſimos .i. præcipue obſcuros (vbi notabis etiam poſſe dici omnes obſcuriſſimos, vt ſi triginta ſint loci, inter quos decem obſcuriſſimi, totidem medij, & totidem minimum obſcuri, recte dicant, tractaui omnes locos obſcuriſſimos, quinque medios, & quatuor minimū obſcuros, dūmodo id fecerim) quapropter modus .i. finis ſit, huic volumini. Nos transferemus reliquias pręceptiones in 3. librum quo ad .i. quæremus, videbitur .ſ. congruum. O Herenni ſi tu fueris conſecutus .i. ſi obſeruaueris, & intellexeris, hæc ita diligēter, vt nos conſcripſimus ſup. ea conqoiſitæ .i. exactæ, & laborioſæ, & .i. ſimul, nos capiemus fructus induſtriæ .ſ. noſtræ, ex ſcientia tua, & .i. ſimul, tute .i. tuipſe laudabis noſtram diligentiam, & lætaberis perceptione tua .i. q̄ perceperis artem dicendi, & tu reis ſcientior .i. peritior, & plus ſciens artificio i. per artificium præceptorum, & ſup. nos erimus alacriores .i. paratiores ad perſoluendū .i. penitus abſoluendum reliquum. Verum ſatis ſcio hæc ſatis futura .i. ſcientiorem fore .n. pro quia, non ignoro .i. bene cognoſco te. Tranſeamus nos deinceps ae cetera præcepta, vt geramus rectiſſime morem .i. decentiſſime obſeqāmur, & pateamus tuæ voluntati, quod .i. q̄ rem faciemus libentiſſime. Et hæc in 2. libro.

M. TVLLII CICERONIS RHETORICAE AD C. HERENNIVM.

LIBER TERTIVS.

AD omnem iudicialem cauſam quemadmodum conueniret intētionem rerum accommodari, ſatis abundanter, vt arbitror, ſuperioribus libris demonſtratum eſt. nunc earum rationem rerum inueniēdarum, quæ pertinebant ad cauſas deliberatiuas, & demonſtratiuas, in hunc librum tranſtulimus, vt omnis inueniendi præceptio tibi quamprimum perſolueretur. Reliquæ quatuor partes erant artificij, de tribus partibus in hoc libro dicemus, diſpoſitione, pronunciatione, memoria. de elocutione, quia plura dicenda videbantur, in quarto libro conſcribere maluimus: quem, vt arbitror, tibi librum celeriter abſolutum mittemus: ne quid tibi rhetoricæ artis deeſſe poſſit. interea prima quæque, & nobiſcū, cum voles, & interdum ſine nobis legendo conſequere, ne quid impediare, quin ad hanc vtilitatem pariter nobiſcum progredi poſſis. nunc tu fac attentum te præbeas: nos proficiſci ad inſtituta pergemus.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM librum tertium, Hieronymi Capiduri cōment.

AD omnem iudicialem cauſam) Poſt tractatum in ſuperioribus libris iudiciale genus, in deliberatiuo demonſtratiuoq., quæ duo genera paucis abſoluit, quod reliquum inuentionis eſt, hic explicat. ſed deliberatiui prius, deinde generis demonſtratiui præcepta dabuntur. Primum autem quinam in hoc genere ſtatus eſſe poſſint deinde quod officium, poſt qui finis ſit, ex inde quales orationis partes eſſe conueniat, poſtremo quæ orationem ſequuntur. pauciſſimis verbis percurreremus. Status coniecturalis primum tractabitur, vt cum quæritur, an Alexan. vltra Oceanum terras ſit inuenturus, an futurum ſit vt Carthaginem ſuperent Romani. Nonnunquam definitio aliqua tractatur, vt apud Cic. in Philippicis, quid ſit tumultus. Legales quoque aliquando conſtitutiones incidere poſſunt, quod qui Philippicas Cic. orationes leget, facile animaduertet. Ergo delibeeatiuum genus, quod idem ſuaſorium dicitur, de tempore vt plurimum futuro conſultat, nonnunquam tamen etiam de præterito. Officijs autem hoc genus duobus conſtat, ſuadendi ac diſſuadendi. Finem vero ſicut in iudiciali genere æquitatem multi eſſe voluerunt, ita in delibeeatiuo Ariſt. Placet vtilitatem. At Cic. ſicut in demonſtratiuo honeſtatem tum vtilitatem finem eſſe placuit. Alij honeſtum, vtile ac neceſſarij exiſtimauerunt, ſed Quintilianus, ego non inuenio, inquit, huic tertio locum, quantalibet enim vis ingruat, aliquid fortaſſe pati neceſſe ſit, nihil facere. De faciendo autem deliberatur. quod ſi hanc vocant. neceſſitatem, in quam homines grauiorum metu coguntur, vtilitatis erit queſtio, vt ſi obſeſſi, & impares, & aqua ciboque defecti, de facienda ab hoſtes deditione deliberent, & dicatur hoc facere neceſſe eſt, alioqui pereundum eſt. Ita propter idipſum non eſt neceſſe, quia perire potius licet. denique non fecerunt Saguntini nec Gizaceni circunuenti. igitur in his quoque cauſis, aut de ſola vtilitate abigetur, aut quæſtio inter vtile atque honeſtum conſiſtet. At enim ſi quis liberos procreare volet, neceſſe habet adducere vxorem, quis dubitat? Itaque mihi ne conſilium quidem videtur, vbi neceſſitas eſt, non magis, qua vbi conſtat, quid fieri omnino debeat dicere. Omnis enim deliberatio de dubijs eſt, melius igitur qui tertiam partem dixerunt, δυνατόν, quod noſtri poſſibile nominat. Quibuſdam etiam videtur eſſe nonnunquam de iocunditate ſola conſultatio, vt ſi de ædificando theatro inſtituendis ludis deliberaretur. ſed neminem adeo ſolutum luxu eſſe putandum eſt, vt nihil in cauſa ſuadendo ſequatur, præter voluptatem. præcedat enim ſemper aliquid neceſſe eſt vt in laudis honor deorum, in theatro enim eſt vtilis laborum remiſſio. Illud nunc dicendum reſtat, quales deliberatiui generis partes eſſe conueniat. Procemio igitur, quale in iudicialibus oportere eſſe diximus, vbique hoc genus non indiget quia conciliatus eſt iam ei quiſque qui conſulit. initium tamen debet habere aliquam procemij ſpeciem. neque enim abrupte, mihi incipiendum quia eſt aliquid in omni materia naturaliter primum. In ſenatu vbique, & in concionibus eadem ratio, quæ apud iudices, apud quos dicendum, acquirendæ beneuolentiæ. Ariſtoteles autem non ſine cauſa putat, & à noſtra, & ab eius qui diſſentiat perſona, duci frequenter in conſilijs exordium. Narrationem vero exiget priuata deliberatio eius duntaxat rei, de qua dicenda ſentētia eſt, quia nemo ignorat id de quo conſulit extrinſecus, pertinentia ad deliberatione poſſe multa narrari. Concitanda quoque frequenter, & lenienda eſt ira, & ad metum, cupiditatem, odium, conciliationem impellendi animi. Nonnonquam etiam mouenda miſeratio, ſiue vt auxilium obſeſſis ſeratur ſuadere oportebit, ſiue ſociæ ciuitatis euerſionem deflebimus. Valebit autem auctoritas plurimum in conſilijs. Confirmationis autem, & confutationis argumenta, ex his quæ ſupra memorauimus, vbi conſtitutiones ſingulas tractauimus, ſumere poterimus. Epilogi quoque eis partibus, quas iudiciales habent, conſtabunt. Tota autem deliberatiua oratio ſimplex ſine verborum floribus, & longe grauior, & ſententijs debet ornatior eſſe, quam verbis. Vſum autem exemplorum nulli materiæ magis cōuenire merito omnes conſentiunt. Quare hiſtoriam, & veterum inſtitutionum peritos eſſe oportet. Item cum in ſuaſorijs de pace, bello, copijs, operibus, vectigalibus agatur, vires ciuitatis, & mores noſſe oportere Cic. dicit, vt ex natura cum ipſarum rerū, tum audientium, ratio ſuadendi ducatur. At Quintil. nobis, inquit, maior iure videtur varietas. nam, & conſultantium, & conſiliorum plurima ſunt genera quare in ſuadendo, & diſſuadendo tria primum ſpectanda erūt, quid ſit, de quo deliberetur, qui ſint, qui deliberent, qui ſit, qui ſuadeat rem, de qua deliberatur. Quid ſit de quo deliberetur, vt an certum ſit poſſe fieri aut incertum, ſi incertum. hæc ſola erit quæſtio, & potentiſſima his rationibus tractanda, quas in coniecturali ſtatu aperuimus, qui autem ſint qui deliberent, multum refert. Nam conſultant aut ſinguli, aut plures, ſed in vtriuſque differentia, quia, & in pluribus multum intereſt, ſenatus ſit an populus, Romani an Gabij, Græci an Bar

bari, & ſingulis, num Catoni petendos honores ſuademus, an Cato maior, Scipio prior an Fabius deliberent. Proinde intuenda ſexus dignitas, ætas, ſed mores præcipue diſcrimen dabunt, & honeſtā quidem honeſtis ſuadere faciliimum eſt, ſi vero apud turpes recta obtinere conabimur, ne videatur exprobare diuerſam vitæ ſectam cauendum. Et animus deliberantis, non ipſa honeſti natura, quam ille non reſpicit, permouendus, ſed laude, vulgi opinione, & ſi parum proficiet, conſecutura ex his vtilitate. Interdum vero magis obijciendo aliquos ſi diuerſa fecerit, metus. Refert quoque multum, quæ nam ſuadentis perſona ſit, quia ante acta vita ſi illuſtris fuit, aut clarius genus, aut ætas, aut fortuna affert expectationem. Nunc ad Cic. exponenda verba redeamus.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM LIBRVM *tertium, Giberti Longolij annotationes, quibus Claudij Pontani quoque Scholia inſeruimus, præmiſſo tamen vbique † ſignata.*

AD omnem iudicialem cauſam) Tranſitio per breuem dictorum dicendorumq. enumerationem, quæ Ciceroni perfamiliaris eſt in huiſce libris. [Reliquæ quatuor partes erant artificij) Non hoc ita intelligas, vt inuentionem ab artificio remotam exiſtimes (cum ea vel maxime τεχνικὴ ſit) vt pleriqne voluerunt, ſed ſimpliciter vt verborum per ſe ſenſus apertus eſt. Reliquas eſſe, pro ſupereſſe, quod tamen familiarius eſt apud Cic. Rideo commentum eorum, qui inuentionem extra artificium omne exiſtimabant, quos ſolummodo naturæ ſit inuenire, artificij vero iudicare.

ASC. AD omnem &c.) In hac præfatione paraſceuen dicendorum, & aptum ad ea tranſitum facit, ſimulq. ex dicendorum pondere auditorem attentum reddit: vt Franciſcus doctiſſime declarat. Ordo igitur eſt, demonſtratum eſt in ſuperioribus .ſ. duobus libris, ſatis abundanter (vt arbitror) quemadmodum .i. quo modo conueniat intentionem rerum accommodari ad omnem cauſam .i. controuerſiam iudicialem, ſiue ſit coniecturalis, ſiue legitima, ſiue iuridicialis, nunc .i. deinde tranſtulimus, in hunc librum videlicet tertium, rationem rerum inueniendarum .i. qua poſſent inuenire eſſe res, quæ pertineant ad cauſas deliberatiuas, & demonſtratiuas, vt omnis præceptio inueniendi .i. de inueniendo, perſolueretur tibi ò Herenni, quàprimum .i. valde cito. Quatuor partes artificij erant reliquæ .i. derelictæ in alijs libris, & non declaratæ, videlicet, diſpoſitio, pronunciatio, memoria, & elocutio. Nos dicemus in hoc libro de tribus partibus, videlicet, diſpoſitione, pronunciatione, & memoria, & ſupp. (aut quia) maluimus conſcribere in 4. libro de elocutione, quia plura .i. valde multa videbatur dicenda ſup. de ea, quem librum .ſ. quartum nos mittemus tibi abſolutum celeriter, vt arbitror. Ideo autem mittemus, nequid .i. aliquid artis rhetoricæ poſſit deeſſe tibi. O Herenni, tu legendo interea dum quartum librum conficiam. Prima quæque .i. quo ordine ea tradidimus, & .i. ſimul vobiſcum, cum .i. quando voles, & .i. etiam, interdum ſine nobis, conſequere .i. obtinebis, ne impudiare, quid .i. in aliquo quin poſſis progredi pariter nobiſcum ad hãc vtilitatẽm. Nunc tu fac vt præbeas .i. præbe te nunc attentum, nos pergemus .i. perſeuerabimus proficiſci ad inſtituta .i. ad ea quæ incepimus, & propoſuimus.

DE GENERE DELIBERATIVO.

DELIBERATIONES partim ſunt hmõi, vt queratur vtrum potius faciendum ſit; partim hmõi, vt, quid potiſſimum faciendum ſit, cõſideretur. Vtrum potius, hoc modo: Carthago tollenda, an relinquenda videatur. Quid potiſſimum, hoc pacto: vt ſi Annibal conſultet, cum ex Italia Carthaginem accerſitur, an in Italia remaneat, an domum redeat, an in Aegyptum profectus occupet Alexandriam. Item deliberationes partim ipſæ propter ſe conſultandæ ſunt, vt ſi deliberet ſenatus, captiuos ab hoſtibus redimat, an non: partim propter aliquam extraneam cauſam veniunt in deliberationem, & conſultationem, vt ſi deliberet ſenatus, bello Italico ſoluat ne legibus Scipionem, vt eum liceat ante tempus Conſulem fieri: partim, & propter ſe ſunt deliberandæ, & magis propter extraneam cauſam veniunt in conſultationem. vt ſi deliberet ſenatus, bello Italico ſocijs ciuitatem det, an non. In quibus cauſis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipſam rem accommodabitur. In quibus extranea cauſa conficiet deliberationem, in his ea ipſa erit cauſa adaugenda, aut deprimenda. Omnem orationẽ eorum, qui ſententiam dicent, finem ſibi conueniet vtilitatis proponere, vt omnis eo totius orationis ratio conferatur. Vtilitas in duas partes in ciuili conſultatione diuiditur, tutam, & honeſtam. Tuta eſt, quæ conficit inſtantis aut conſequentis periculi vitationem qualibet ratione. Hæc diſtribuitur in vim, & dolum: quorum, aut alterum ſeparatim, aut vtrunque ſumemus coniunctim. Vis ſecernitur per exercitus, claſſes, arma, tormenta, euocationes hominum, & alias huiuſmodi res. Dolus conſumitur in pecuniam, pollicitationes, diſſimulationes, maturationes, mentitiones, & ceteras res, de quibus magis idoneo tempore loquemur, ſi quando de re militari, aut de adminiſtratione reip. ſcribere velimus. Honeſta res diuiditur in rectum, & laudabile. Rectum eſt, quod cum virtute, & officio fit. id diuiditur in prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, modeſtiam. Prudentia eſt calliditas, quæ ratione quadam poteſt delectum habere bonorum, & malorum. Dicitur item prudentia, ſcientia cuiuſdam artificij. Item appellatur prudentia, multarum rerum memoria, & vſus complurium negociorum. Iuſtitia eſt æquitas, ius vnicuiq; tribuens pro dignitate cuiuſque. Fortitudo eſt rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contemptio, & laboris cum vtilitatis ratione perpeſſio. Modeſtia eſt in animo continens moderatio cupiditatum. Prudentiæ partibus vtemur in dicendo, ſi commoda cum commodis cõferemus, cum alterum ſequi, vitare alterum cohortemur. Aut ſi qua in re cohortabimur aliquem, cuius rei aliquam diſciplinabilem ſcientiam poterimus habere, & quo modo, aut qua quidque rõne fieri oporteat, oſtendemus. Aut ſi ſuadebimus quippiam, cuius rei geſtæ aut præſentem, aut auditam memoriam poterimus hr̃e: qua in re facile id, quod velimus, exemplo allato perſuadere poſſimus. Iuſtitiæ partibus vtemur, ſi aut innocentum, aut ſupplicum dicemus miſereri oportere: ſi oſtendemus bene merentibus gratiam referri cõuenire: ſi demonſtrabimus vlciſci male meritos oportere: ſi fidem magnopere cenſebimus conſeruandã: ſi leges & mores ciuitatis egregie dicemus ſeruari oportere: ſi ſocietates atq; amicitias ſtudioſe dicemus coli conuenire: ſi, quod ius in parentes, deos, patriam natura comparauit, id religioſe colendum demonſtrabimus: ſi hoſpitia, clientelas, cognationes, affinitates caſte colẽdas eſſe dicemus: ſi nec prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec ſimultate à via recta oſtendemus deduci oportere: ſi dicemus in omnibus ius æquabile ſtatui cõuenire. His atq; huiuſmodi partibus iuſtitiæ, ſi quam rẽ in concione, aut in concilio faciendam cenſebimus, iuſtam eſſe oſtendemus: contrarijs iniuſtã. ita fiet, vt eiſdem locis, & ad ſuadendum, & ad diſſuadendum ſimus parati. Sin fortitudinis retinendæ

de cauſa faciendum quid eſſe dicemus, oſtendemus res dignas, & excelſas ſequi, & appeti oportere: & item res humiles, & indignas viris fortibus viros fortes propterea contemnere oportere, nec idoneas dignitate ſua iudicare. Item, à nulla re honeſta periculi aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorem mortem turpitudine haberi; nullo dolore cogi, vt ab officio recedatur; nullius pro rei veritate metuere inimicitias; quodlibet pro patria, parentibus, hoſpitibus, amicis, & ijs rebus, quas iuſtitia colere cogit, adire periculum, & quemlibet ſuſcipere laborem. Modeſtiæ partibus vtemur, ſi nimias libidines honoris, pecuniæ, ſimiliumque rerum vituperabimus: ſi vnamquanque rem certo naturæ termino definiemus: ſi denique, quod cuique ſatis ſit, oſtendemus, & nimium progredi diſſuadebimus, & modum vnicuique rei ſtatuemus. Huiuſmodi partes ſunt virtutis amplificandæ, ſi ſuadebimus; attenuandæ, ſi ab his dehortabimur, vt hęc attenuentur quę ſupra demonſtraui. nam nemo erit, qui cenſeat à virtute recedendum. verum aut res huiuſmodi non dicatur eſſe, vt virtutem poſſimus egregiam experiri: aut in contrarijs potius rebus, quàm in his, virtus conſtare oſtendatur. Item ſi quo pacto poterimus, quam is, qui contradicet, iuſtitiam vocarit, nos demonſtrabimus ignauiam eſſe, & inertiam, ac prauam liberalitatem. Quam prudentiam appellarit, ineptam & garrulam, & odioſam ſcientiam eſſe dicemus. Quam ille modeſtiam dicet eſſe, eam nos inertiam, & diſſolutam negligentiam dicemus. Quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam, & inconſideratam appellabimus temeritatem. Laudabile eſt, quod conficit honeſtam, & præſentem, & ſequentem commemorationem. Hoc nos eo à recto ſeparauimus, non quòd hæ quatuor partes, quæ ſubijciuntur ſub vocabulo recti, hanc honeſtatis commemorationem dare non ſoleant; ſed quanquam ex recto laudabile naſcatur, tamen in dicendo ſeorſum tractandum eſt hoc ab illo. neque enim ſolum laudis cauſa rectum ſequi conuenit, ſed, ſi laus conſequitur, duplicatur recti appetendi voluntas. Cum igitur erit demonſtratum rectum, laudabile eſſe demonſtrabimus aut ab idoneis hominibus, vt ſi qua res honeſtiori ordini placeat, quæ à deteriore ordine improbetur; aut aliquibus ſocijs, aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, poſteriſque noſtris. Cum huiuſmodi locorum diuiſio ſit in conſultatione, breuiter aperienda eſt totius tractatio cauſæ. Exordiri licebit vel à principio, vel ab inſinuatione, vel ab iiſdem rationibus, quibus in iudicia li cauſa. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in huiuſmodi cauſis finis eſt vtilitas, & ea diuiditur in rationem tutam atque honeſtam: ſi vtrunque poterimus oſtendere, vtrunque pollicebimur nos in dicendo demonſtraturos eſſe: ſin alterum demonſtraturi erimus, ſimpliciter, quod dicturi ſumus, oſtendemus. At ſi noſtram rationem tutam eſſe dicemus, diuiſione vtemur in vim, & conſilium. nam quod in docendo rei dilucidandæ cauſa dolum appellauimus, id in dicendo honeſtius conſilium appellabimus. Si rationis noſtræ ſententiam rectam eſſe dicemus, & omnes partes recti incident, quadripartita diuiſione vtemur; ſi non incident, quot erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione, & confutatione vtemur locis, quos ante oſtendimus, noſtris confirmandis, contrarijs confutandis. Argumentationis artificioſæ tractandæ ratio de ſecundo libro petetur. Sed ſi acciderit, vt in conſultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honeſta ſententia ſit, vt in deliberatione eorum, qui à Pœnis circunſeſſi deliberant quid agant: qui tutam rationem ſequi ſuadebit, his locis vtetur: nullam rem vtiliorem eſſe incolumitate: virtutibus vti neminem poſſe, qui ſuas rationes in tuto non collocarit: ne deos quidem eſſe auxilio is, qui ſe in conſulto in periculum mittant: honeſtum nihil oportere exiſtimari, quod non ſalutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honeſtam, his locis vtetur: virtutem nullo tempore relinquendam: vel dolorem, ſi is timeatur; vel mortem, ſi ea formidetur, dedecore, & inſamia leuiorem eſſe: conſiderare quæ ſit turpitudo conſecutura. At non immortalitatem, neque æternam incolumitatem conſequi; nec eſſe exploratum, illo vitato periculo, nullum in aliud periculum venturos: virtute, vel vltro ad mortem proficiſci eſſe præclarum: fortitudini fortunam quoque eſſe adiumento ſolere: eum tute viuere, qui honeſte viuat, non qui in præſentia incolumis ſit: & eum, qui turpiter viuant, incolumen in perpetuum eſſe non poſſe. Concluſionibus ferè ſimilibus in his, & iudicialibus cauſis vti ſolemus, niſi quòd his maxime conducit quamplurima rerum ante geſtarum exempla proferre. Nunc ad demonſtratiuum genus cauſæ tranſeamus.

CAP.

Deliberationes partim ſunt huiuſmodi, vt quęratur vtrum potius faciendum ſit; partim huiuſmodi, vt, quid potiſſimum faciendum ſit, conſideretur. Vtrum potius, hoc modo:) Nam omnis ſuaſoria nihil aliud eſt quem comparatio, nec vtrum melius, ſed quid ſit optimum quærit. [Carthago tollenda) Diminuenda, vt Carthaginenſes alio loco habitare cōpellamus. [Cum ex Italia Carthaginem) Reuocatur. [An domum) Carthaginem redeat. [Occupet Alexandriā) Aegypti quōdam Metropolim, & regiam dicit. [Vt ſi deliberet) Cum.n. Fuluius Flaccus cōſulatum gerens primus Italos inſtigaſſet, vt in vrbem tanq̄ ciues aſſumi vellent, & ex ſubditis participes fierent dignitatum, L. Druſus trib. pl. vir illuſtris, rogantibus Italis, legem vt ciuitate donarentur, ſe laturum promiſit. Quamobrem cum Druſo multi mortem interminarentur, raro prodibat in publicum. itaque domi omnibus ius dicebat, vbi ſutoris gladio traiectus occubuit. Itali, Druſi cæde percepta, à Romanis defecere, bellumq. in eos acre ſuſcitarunt. Italorum aūt exercitus ex omnibus qui conuenerāt vrbibus, fuit peditum equitumq. ad centum milia, Contra Romani parem illis parauere vndecunque potuerunt exercitum. Romanis Sex. Iulius Cæſar, & P. Rutilius Rurſus conſules præerāt. Prætores aūt Rutilij Rufi, Cn. Pompeius, illius Pompeij pater q Magnus cognominatus eſt, ac Q. Cepio, C. Perpēna, C. Marius, Valer. Meſſaila. Sex. Cæſaris aūt prætores, P. Lentulus, ac frater ipſius Cęſaris. T. Didius, Licinius Craſſus, Corn. Sylla, & Marcellus. Italorum aūt duces, T. Afranius, C. Pontilius, Marius Ignatius, Q Pompedius, C. Bebius, M. Lāponius, C. Iudacilius, Erius Aſinius, ac Vectius Cato, aduerſum Romanos cōſtitere. Quibus confligentibus, magna cædes vtrinque facta. Romani primo quidem afflicti cum ēt Hetruſci bellum molirentur, ne multis vno tempore bellis corruerent, fœdera cum Italis iunxerunt, & Italos ciuitate donauerunt, eo tñ pacto, vt non in earum tribuum numero quæ 25. ad cercandas dignitates admittebantur, eſſent, ſed cum ex illis tribubus aliis legiſſent, in earum numero Italis continerētur. Vnde factum eſt, vt hæ nullius haberent auctoritatis. Quod primum Itali non aduerterūt, ſed inde re cognita diſſenſio noua oriri cepit, ſedati tñ eorū animi ſunt. Hoc igitur dicit Cic. vt ſi deliberet ſenatus bello Italico, an ſocijs ciuitatē det, hoc eſt, eos ne in populū R. aſciſcat ad dā la ſuffragia, an nō. [In qbus cauſis rei nā faciet deliberationē) Hoc eſt, vbi, & vtilitas, & honeſtas delibe

randum aliquid, quod rei ipſius ratio poſca commouerit, ſuadentis ars illic omnis ad rem ipſam erit accommodanda. [In quibus extranea cauſa conficiet deliberationem) Vt non tam rei ipſius natura quæratur, quam vt altera pars magis probãda aut deprimenda proferatur. [In his ea ipſa erit cauſa adaugenda) Vt ſi putemus Italos in vrbem aſciſcendos. [Aut deprimenda) Si id nullo modo faciendum exiſtimemus. [Omnem orationem eorum, qui ſententiam dicent) Qui orationem ſuadebunt, aut diſſuadebunt. [Vt omnis eo totius orationis ratio conferatur) Subaudiendum vtilitatem. [Vtilitas in duas partes in ciuili conſultatione) Vbi de ciuitatis vtilitate deliberatur. Alias enim perpetuo verum non erit. [Quæ conficit) Abſoluit. [Inſtantis) Imminentis. [Aut conſequentis) Quod ſequi debeat. [Qualibet ratione) Quocunque modo, ſicut vi, & dolo. [Quorum aut alterum ſeparatim) Aut altero ex his per ſe conficietur. [Aut vtrunque ſumemus coniunctum) Aut coniungemus, & vim, & dolum, quo tutiores eſſe valeamus. [Vis ſecernitur) A dolo ſeparatur, per exercitus, claſſes, nauium multitudinem, arma, quibus nos tuemur. [Tormenta) Quæ in hoſtes liberamus, aut quæ hoſtiũ muris diruendis admouemus. [Euocationes hominum) Vtrum cum tu receptui canitur, in hoſtes impetu maiore inuehantur milites. Aut certe reuocationes, vt diſcernant alios. [Dolus conſumitur in pecuniam) Omnis enim pene fraudis cauſa pecunia eſt. [Maturationes) In longum productiones, quo aliquam melius ſtruamus fallaciam. [Si quando de re militari, aut de adminiſtratione) Velut in libello de re militari poſtea ſcripſit. [Rectum eſt, quod cum virtute) Virtus eſt animi habitus, modo, rationi, naturæ conſentaneus. vt Plato definit: Ἀρετὴ διάθεσις, ἡ μὲν τῆς ἕξις θνητοῦ ζώου καθ' αὑτὴν ἐπαινετὴ ἕξις καθ' ἣν τὸ ἔχον ἄριστον λέγεται. Ariſtot. autem ἡ ἀρετή, inquit, μεσότης δ' ἔστιν εἶναι τῶν παθῶν. Officium vero eſt, ex virtute actio probabilis. Id diuiditur in prudentiam, iuſticiam, fortitudinem, & temperantiam. Cum ex duabus tantum conſtet homo ſubſtantijs, anima & corpore, anima rationem, corpus ſibi ſenſus vendicat. Ratione idoneus eſt illuminari ac intelligere aliquid ſupra ſe, in ſe, & infra ſe. ſupra ſe Deum, in ſe Angelum, & hominis animam, infra ſe quidquid cęli ambitu continetur. Rerum quidem immortalium cognitio ſapientia, mortalium autem prudentia nominatur. Cum ſenſibus vero concupiſcibili, & iraſcibili homo eſt, per concupiſcibilitatem, & iraſcibilitatem apta eſt anima vt afficiatur, affectus autem quadripartitus eſſe dignoſcitur, dum de eo quod amamus iam vel gaudemus, vel gaudendum eſſe ſperamus, & de eo quod odimus iam vel dolemus, vel dolendum metuimus, & ob hoc ex concupiſcentia gaudium, & ſpes, de iraſcibili parte dolor, & metus oriuntur. Cum primum igitur quatuor hæ animi perturbationes contra rationem inſurgunt, a Græcis προπάθεια vocãtur, nos verbum è verbo vertentes, ante paſſiones poſſumus appellari. His homines carere impoſſibile eſt, nam ſine vitijs nemo naſcitur, optimus ille qui minimis vrgetur. ſi autem tantum potuerint vt rationi dominentur, ac prudentiam omnem ſuis illecebris ſubijciant, ſui etiam vitij nomen habent. Quod autem animum aut mentem per ſe corrumpit, flagitium nominatur. Sed quod vitium id agit, vt alteri noceat, facinus appellatur, quæ duo omnium peccatorum genera ſunt. Ceterum per prudentiam, quæ & ipſa per ſapientiam perficitur, ſuperantur abijciunturque. Hæc ſemel atque iterum, ſed ſemper, quo ad mentis bene compoſitæ habitus ſtabilis manet. Reliqua virtutum nomina ſunt, hæc primariarum duntaxat, fortitudo, temperantia, iuſticia. Quandocunque igitur gaudium dolor, metus: à prudentia, tem perantia, fortitudine, iuſtitia, quæ videlicet omnium virtutum origines, & quaſi cardines ſunt, coërcentur, in virtutes conſurgunt, quamobrem nec in deo virtus eſſe vlla poteſt, quando ne vlla quidem perturbatio in eo ſuſcitatur. [Prudentia eſt) Hanc alibi ita definit, prudentia eſt rerum bonarum malarumq ac vtrararumq. ſcientia. Plato aũt hoc modo: Φρόνησις δύναμις ποιητικὴ καθ' αὑτὴν τῆς ἀνθρώπου εὐδαιμονίας ἀγαθῶν, καθ' ἣν κρίνομεν τί πρακτέον καὶ τί οὐ πρακτέον. Hanc ita diſtinguit è ſapientia. ſicut nos ſupra ſi quidem ſapientiam ita definit, Σοφία ἐπιστήμη τῶν ἀεὶ ὄντων ἐπιστήμη θεωρητικὴ τῆς τῶν ὄντων αἰτίας. Idem quoque Ariſt. ſenſit. nam in primo libro qui ἠθικῶν μεγάλων inſcribitur: ἡ μὲν γὰρ σοφία, inquit, ἐστὶ περὶ τὰ μετ' ἀποδείξεως καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ὄντα· ἡ δὲ φρόνησις οὐ περὶ ταῦτα ἀλλὰ περὶ τὰ ἐν μεταβολῇ ὄντα. Hieronymus autem ſuper Pauli epiſtola ad Epheſios, ſapientiam loquit, & prudentiam eſſe propemodum eadem Stoici quidem ſic opinantur, dicentes, ſapientia eſt rerum diuinarum humanarumq. cognitio, prudentia vero tantũ mortalium. Humanarum igitur rerum cognitionem Stoici ſapientiæ addiderunt. In quo Auguſtinus ab Hieronymo diſſentit, qui ita ſcriptum reliquit: Eſt itaque in ratione quiddam ad ſuperna & cœleſtia intendens, & id dicitur ſapientia, & eſt quiddam ad tranſitoria, & caduca reſpiciens, & id vocatur prudentia. Non defuerunt qui dubitarent, non tam ſapientia, quàm prudentia virtutes eſſent, rationemque ſuæ dubitationis attulerunt, quòd cum ſapientia, & prudentia rerum quędam ſint ſcientię, vt docuimus, ſcientia autem (vt ipſe Ariſt. inquit) omnes in parte intellectiua, & rationali conſiſtant, virtutes vero irrationali in parte animæ ſint (ob quam cauſam Socratem etiam incuſat, qui virtutes ſcientias facit) recte neutram exiſtimari poſſe virtutem. Ariſtoteles tamen ipſe virtutem vtranque eſſe oſtendit, inquiens. Εἰ γὰρ ἡ φρόνησις ἀρετή ἐστιν, ὥς φαμεν, τοῦ μορίου, τοῦ ἑτέρου, τοῦ λόγον ἔχοντος, ἔστι δὲ χείρων ἡ φρόνησις τῆς σοφίας, περὶ χείρω γάρ ἐστιν, ἡ μὲν σοφία περὶ τὰ ἀΐδια καὶ τὰ θεῖα, ὥς φαμεν, ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὸ συμφέρον ἀνθρώπῳ. εἰ οὖν τὸ χεῖρον ἀρετή ἐστι, τό γε βέλτιον εἰκὸς ἐστιν ἀρετὴν εἶναι, ὥστε δῆλον, ὅτι ἡ σοφία ἀρετή ἐστιν. [Prudentia eſt calliditas) Hoc eſt, per experientiam peritia. Callidus enim vt ipſe Cicero. putat, à callo nomen habet, cuius longo quaſi vſu mens ipſa ex corporis occalluerit laboribus. [Quæ ratione quadam poteſt delectum habere honorum, & malorum. [Dicitur item prudentia) Potens eſt, vt habeat delectum, electionem. [Scientia cuiuſdam artificij. Item appellatur prudentia, multarum rerum memoria) Vt ex arte humana, & rerum tractatione, ſcientia prudentia ſit. [Et vſus complurium negociorum). i. multorum. nam poſitiuũ, non comparatiuum nomen eſt. nemo. n. complus dicit, ſed compluris, & complure in veterum vſu fuit. Vnde cõplures locos, vt compluria fana, Cato in Originibus dicit. Et Cic. in Protagora confirmationis genera compluria. Hinc cõplurium genitiuus. Errat aũt Gellius, qui plura nullo modo dicendum eſſe exiſtimauit. Nam poëtarum exempla infinitæ aliter docent. Prudentiæ vero partes ſunt, memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria eſt per quam animus repetit quæ fuerunt. Intelligentia eſt, per q̃ ea proſpicit quæ ſunt. Prouidentia eſt, per quam aliquod futurũ vt antequam factum eſt, Huic tria B. Ambroſius tribuit officia, Deum venerari, bene viuere, & benemerita apud Deum collocare. ita. n. dicit, quia lex naturalis tres habet partes, cuius prima hęc eſt, vt agnitus honoretur creator, ne eius claritas, & maieſtas alicui de creaturis deputetur, ſecunda pars eſt moralis, hoc eſt vt bene viuatur modeſtia gubernante. Congruit. n. homini habenti notitiã creatoris, vitam ſuam lege moderari, ne fruſtetur ſummum illud initium, tertia pars docilis. vt notitia creatoris Dei, & exemplum morum ceteris tradatur vt diſcant quemadmodum apud creatorem meritum collocatur, hæc eſt vera, & Chriſtiana prudentia. Hoc ideo ſubiecimus, quod ab hoc loco non alienum eſſe exiſtimauimus, & q̃m hæc demonſtratiuo deliberatiuoq. generi cõmunia præcepta ſunt, ſatius fuerit hic omnia ſimul commouiſſe, q̃ eadem ſparſim pertractaſſe. [Iuſtitia eſt æquitas, ius vnicuiq; tribuens pro dignitate cuiuſque) Hac ita definit Plato. Δικαιοσύνη ὁμόνοια τῆς ψυχῆς πρὸς αὑτήν, καὶ εὐταξία τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν, πρὸς ἄλληλά τε καὶ περὶ ἄλληλα ἕξις διανεμητικὴ τοῦ κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ, ἕξις καθ' ἣν ὁ ἔχων προαιρετικός ἐστι τῶν φαινομένων αὐτῷ δικαίων, ἕξις ἐν βίῳ νόμου ὑπήκοος, ἰσότης κοινωνική, ἕξις ὑπηρετικὴ νόμων. Ariſtot. autem bipartitam eſſe iuſtitiam putat, alteram quæ in nobis ipſis, alteram adu erſus alios. In primo enim eius libelli, quem μεγάλων ἠθικῶν inſcripſit. ita dicit, Περὶ δὲ δικαιοσύνης σκεπτέον τί ἐστι, καὶ ἐν τίσι, καὶ περὶ τί. πρῶτον μὲν οὖν εἰ λάβοιμεν τί ἐστι τὸ δίκαιον, ἔστιν δὲ διττὸν τὸ δίκαιον, δίκαια γάρ φασιν εἶναι ἃ ὁ νόμος κελεύει. ὁ δὲ νόμος κελεύει τ' ἀνδρεῖα πράττειν, καὶ τὰ σώφρονα, καὶ ἁπλῶς ἅπαντα ὅσα κατὰ τὰς ἀρετὰς λέγεται. διὸ καὶ φασὶν δοκεῖν τὴν δικαιοσύνην τελείαν τινὰ ἀρετὴν εἶναι. εἰ γὰρ δίκαια μέν ἐστιν ἃ ὁ νόμος κελεύει ποιεῖν ὁ δὲ νόμος κελεύει ποιεῖν ἃ δὲ νόμος τὰ κατὰ πάσας ἀρετάς ἐστιν προστάττει ὁ ἄρα τοῖς κατὰ νόμον ἐμμένων δικαίοις, τέλειος ἔσται δίκαιος ἔσται ἄρα τις ὁ δίκαιος, καὶ ἡ δικαιοσύνη τελεία τις ἀρετή ἐστιν, ἓν μὲν δὴ τὸ δίκαιον ἐν τούτοις ἐστί, καὶ περὶ ταῦτα, ἀλλ' οὐ τοῦτο τὸ δίκαιον, οὐδὲ τὴν περὶ ταῦτα δικαιοσύνην ζητοῦμεν κατὰ μὲν γὰρ ταῦτα τὰ δίκαια ἔστιν καὶ καθ' ἑαυτὸν ὄντα δίκαιον εἶναι. ὁ γὰρ σώφρων, καὶ ὁ ἀνδρεῖος, καὶ ὁ ἐγκρατὴς, καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν εἶναι δίκαιος τοῦτο δ' ἐστὶν ὃ ζητοῦμεν, καὶ τὴν δικαιοσύνην τὴν περὶ ταῦτα τὸ τοιοῦτον δίκαιον, ἐστιν, τὸ πρὸς ἕτερον, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, τὸ ἴσον, τὸ γὰρ ἄδικον, τὸ ἄνισον ἐστίν. Iuſtitia igitur eſt habitus animi communi vtilitate conſeruata, ſuam cuique tribuens dignitatem. Eius initium eſt a natura profectum, deinde quædam in conſuetudinem ex vtilitatis ratione venerunt, poſtea res à natura profectas, & à conſuetudine probatas, forte religio auxit. Naturæ ius eſt, quod non opinio genuit, ſed quædam innata vis inſeruit, vt religionem, pietatem,

tem,gratiam,vindicationem,obſeruantiam,veritatem. Religio eſt,quæ ſuperioris cuiuſdam naturæ, quam diuinam vocamus, curam cæremoniaſque affert. Pietas eſt,per quam ſanguine coniunctis patriæque beneuolis, officium & diligens tribuitur cultus. Gratia eſt,in qua amicitiarum,& officiorum alterius memoria,& alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio eſt,per quam vis aut iniuria, & omnino omne quod obfuturum eſt,defendendo aut vlciſcendo propulſatur. Obſeruantia, per quam homines,aliqua dignitate antecedentes,cultu quodam,& honore dignantur. Veritas,per quam incommutata ea quę ſunt, aut quæ fuerunt,aut futura dicuntur. Ex conſuetudine ius eſt, quod aut leuiter a natura tractum,aliud & maius fecit vſus,vt religionem,aut ſi quid eorum, quæ ante diximus à natura proficiſci, in maius factum per conſuetudinem videmus, aut quod in morem vetuſtas vulgi approbatione perduxit, quod genus pactum eſt,par,iudicatum. Pactum eſt,quod inter aliquos conuenit,par,quod inter oēs æquale eſt iudicatū, de quo alicuius, aut aliquorū ſententijs iam conſtitutum eſt. Lex ius eſt,quod ſcriptū populo expoſitum eſt,vt obſeruetur. [Fortitudo eſt rerum magnarū appetitio,& rerū humiliū) Ipſe alibi ita definit. Fortitudo eſt cōſiderata periculorū ſuſceptio,& laborū perpeſſio. Plato ita: *Ἀνδρεία ἕξις ψυχῆς ἀκίνητος ὑπὸ φόβου, θάρσος πολεμικόν, ἐπιστήμη τῶν κατὰ πόλεμον πραγμάτων, ἐγκράτεια ψυχῆς πρὸς τὰ φοβερὰ δεινά.*

Ariſtotelis de fortitudine in primo, ἠθικῶν νικομαχείων, hæc verba ſunt. *Ἐπεὶ οὖν ἐστὶν ἀνδρεία περὶ θάρρη, καὶ φόβους ... περὶ ποίους φόβους καὶ θάρρη ... τις φοβεῖται, μὴ ἀπολέσαι τὴν οὐσίαν, οὐ δειλὸς ... ἀνδρεῖος, οὐκ ἄρα ... φοβεῖται μόνον ... τὸν φοβούμενον, οὔτ' ἀνδρεῖον τὸν μὴ φοβούμενον, οὐκ ἄρα ἐν τοῖς τοιούτοις φόβοις καὶ θάρρεσιν ἐστὶν ὁ ἀνδρεῖος, ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐν τοῖς, οἷον ... φοβεῖται ὕβρεις ... ἢ φθόνον τῶν ... ἀνδρεῖος, ἀλλὰ κατὰ μεταφοράν, ὁ φοβούμενος ἄρα καὶ θαρρῶν ἐστὶν ὁ ἀνδρεῖος, τοῖς κατ' ἄνθρωπον.*

Fortitudinis partes ſunt magnificentia,fidentia, perſeuerantia. Magnificentia eſt magnarū rerum, & excelſarū, cum animi ampla quadam,& ſplendida pro ratione cogitatio atque adminiſtratio. Fidentia eſt per quam magnis,& honeſtis in rebus multum ipſa animus in ſe fiduciæ,certa cum ſpe collocauit. Patientia eſt, honeſtæ aut vtilitatis cauſa,rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perpeſſio,perſeuerantia ſtabilis,& perpetua pmanſio. Modeſtia eſt,in animo continens. Nonios Marc. de doctorum virorum indagine. Modeſtia,inquit moderatio, modus, modicum, mediocre nunc habent ordinem,ꝙ modeſtia fundamentum,ſoliditas,& baſis ipſa virtutum eſt, è qua gignitur moderatio,quæ temperat modos, quibus morati diſcipuli in factis, & in dictis,& cæteris talibus agendi officijs reguntur. Modicum vero,moderatum eſt,mediocre, idem quod medium.ita ſæpe poſitum in magnis auctoribus annotauimus, M. Cato de liberis educandis. Omnia,inquit,in docendis pueris,quæ virtutem veram informant,mediocria & modica ſint. Inter modeſtiam autem,& continentiam,vt Hieronymus inquit,hoc intereſt, ꝙ modeſtia in viris perfectis eſt, conſumatæq. virtutis. Continentia vero,in via quidem virtutis eſt,ſed nec dum ad id peruenit, vt ſit virtus. Quia cupiditates adhuc in eius,qui ſe continet,cogitatione naſcuntur,& mentis puritatem polluunt,principale licet ſuperent,nec ad opus protrahāt cogitationem. Non ſolum aūt in deſiderijs,& cupiditate continentia neceſſaria eſt,ſed ēt in reliqs tribus perturbationibus dolore,lætitia,& timore. Ipſe in Cic. modeſtiā,& continentiam,temperantiæ partes eſſe exiſtimauit. Cuius hæc ſunt verba. Tēperantia eſt,rōnis in libidinem, atq; in alios nō rectos impetus animi firma,& moderata dñatio. eius partes ꝯtinentia,clementia,modeſtia. Cōtinentia eſt,per quā cupiditas ꝯſilij gubernatione regitur. Clemētia eſt,per ꝗ aī in odiū alicuius ꝯcitati,comitate retinentur. Modeſtia,ꝑ quē pudor honeſtus clarā,& ſtabilem cōparat auctoritatem. Modeſtiā Plato ita definit. *Σωφροσύνη μετριότης τῆς ψυχῆς περὶ τὰς ἐν αὐτῇ κατὰ φύσιν γιγνομένας ἐπιθυμίας τε καὶ ἡδονάς, εὐαρμοστία καὶ εὐταξία ψυχῆς πρὸς τὰς κατὰ φύσιν ἡδονὰς καὶ λύπας, συμφωνία ψυχῆς πρὸς τὸ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι.*

Ariſtoteles vero, ἡ σωφροσύνη, inquit, μεσότης ... μὲν οὖν ἂν εἴη τούτων, ἐπεὶ δὲ ἡ σωφροσύνη περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, οὐ πάσας δέ, οὐδὲ τὰς περὶ πάντα ... ἀκόλαστος ... ὁ ... ἀλλ' ... ἡδονῶν ... περὶ ταῦτα ... ἔχων ... ἐπιθυμίας ... ὁ μὲν γὰρ τοιοῦτος ἀναίσθητος.

[Prudentiæ partibus vtemur) Non tm̄ prudentiæ cæterarumq. Cardinalium virtutum partes noſſe oratorem oportet,ſed & vitia,vt quid improbandum ēt,ac quo pacto improbādum ſit, poſſit noſſe. Ea qui velit omnia intelligere,Platonis dialogos,& Ariſto. ethica legat,diſcatq.. Nobis autem ſatis fuit,ad hunc Cic. locum attinentia expoſuiſſe. [Si commoda cum commodis conferemus) Si inter ſuadendum ea comparabimus,quæ cōmoda ſint cum incommodis,& omnia ad vtilius honeſtiusq. reuocabimus, munere vtemur prudentiæ. [Aut ſi qua in re cohortabimur aliquem) Vt in grammatica facultate, cæteris ue diſciplinis in vrbe edocendis, ſi populum huc adhortati fuerimus, præclarum aliquem populum pro exemplo diligamus, vel ſimile aliquid aliud conſtituamus. [Diſciplinabilem ſcientiam poterimus habere) Scientiam qua multi poſſint erudiri diſcipuli. [Si ſuadebimus) Quippiam, cuius rei geſtæ,hoc eſt,cuius aliquod ſimile extet apud alios documentum,id vt auditores intueantur referemus, in eoſque prudentia vtemur. Sed ſi quid ſuadendum,in quo nos exemplum ita commemoramus, ſimilitudinem ue, ſit omnino plena,facilis,varia,ad extremum vſque,& barbarum genus oratio. Veluti ſic. Dux Dacorum cum ſciret diſſociatum armis ciuilibus Populum R. non tamen tentandum arbitratus eſt, quia externo bello poſſet concordia inter ciues coaleſcere, duos ergo canes in conſpectum popularium commiſit,hiſque acerrime de proiecta carne pugnantibus,lupum offendit, quem protinus canes omiſſa inter ſe ita aggreſſi ſunt. Eo ille exemplo prohibuit barbaros ab impetu nouo,Romanis nempe profuturo. [Memoriam poterimus habere,qua in re facile id,quod velimus) Si veterum aliquo exemplo audito adhortabimur. [Exemplo allato perſuadere poſſimus) Nam exemplorum maior plerunque eſt vſus, & melius perſuadetur, quàm luculentiſſima quacunq; alia oratione. [Iuſtitiæ partibus vtemur,ſi aut innocentum, aut ſupplicum dicemus miſereri oportere:) Innocentum, vtrum qui deliquerint,& imprudentiam,caſum, aut fortunam in cauſa dicant fuiſſe an certe innocentum,qui cum alias non deliquerint, ſemel tantum lapſi ſint,velit Cicer. dubium eſt. [Aut ſupplicum dicemus miſereri oportere,ſi oſtendemus bene merentibus gratiam referri conuenire, ſi demonſtrabimus vlciſci) Nam non ſemper æquum eſt peccantem punire,& ius eſt iuſtitiam ſummā non ſequi ſummum ſi quidem ius ſumma iniuria factum,vt Cic. inquit,iam tritum ſermone prouerbium eſt. Præterea quoniam homini non peccare impoſſibile eſt,eo magis diuinam abundaſſe gratiam dicemus. Item, Quanto magis carere vitijs ſit impoſſibile,tanto nos oportere ei qui ſibi remitti culpam,cupiat,plus indulgere. [Male meritos) Qui ſunt mala promeriti. Hoc tamē non tamen Ambroſius in lib. officiorum cæteriq́ue Chriſtiani non faciendum putant,ſed ne quidem ethnicorum multi. Vnde Iuuen.

Semper & infirmi eſt animi,exiguiq́; voluptas, Vltio.

Et ſic collige,ꝙ vindicta nemo magis gaudeat,quam fœmina. [Si fidem magnopere cenſebimus conſeruandam) Iuſtum erit. [Hoſpitia) Vbi nos hoſpitati fuerimus, ea loca caſte coli debere à nobis oſtendamus. [Clientelas) Eſt multitudo eorum qui potentem aliquem colunt,ciuem principem ue fauore ꝓſequuntur,& eius dignitatem factionemq. tutantur, ducti vel mercede, vel beneficio,nec ſeruum clientem nominare licet. quod autem Lucanus inquit: Emptiq. clientes,non de ſeruis loquitur. Non enim in ſeruis ſpem ſibi Pompeius poſuerat,ſed in liberis,& ciuibus ſeruilem tñ, non liberalem animum hñtibus, quia venalem hñtent ingenuitatem,nam cum dicimus ſeruos,non addimus emptos,ſic ergo ne emptos quidem clientes dixiſſet. [Cognationes) Hoc eſt,per ſanguinis coniunctiones,tam virilis q̄ fœminini ſexus. ſi quidem virilis tantum ſanguinis agnati,ex iurecōſultis intelliguntur,vt in 3. Inſtit. Iuſtiniani Imperatoris de legitima agnatorum ſucceſſione patet. [Affinitates) Vbi etiam ſi ſanguinis nulla deuinciat nos copula, intercedat tamen aliqua coniunctio. [Caſte colendas) Incorrupte,ſine vlla vitij labe. nam vitiorum omnium abſtinentia, caſtitas poteſt appellari. Virg.

Caſta pudicitiam ſeruat domus.

[Nec gratis) Nec beneuolentia moueri nos oportere, quo minus peccata puniamus. Intelligendum autem eorum qui plurimum deliquerint,ne videatur ſibi contrarius,vbi dixit, Supplicū miſereri oportere. [Nec periculo) Quod etiam nobis immineat,ſi ſecus iudicauerimus. [Simultate) Si ſimultatem latens ſimul ſubrepat odium. [His atque huiuſmōi) Nam non ſunt ſolæ iuſtitiæ partes,& ſi ſoli loci,vnde iuſtam rem,aut his cōtrariam iniuſtitiā,poſſimus oſtendere. [In concione,aut in concilio) In concione vbi laudemus aut vituperemus,hoc eſt,per demonſtratiuū genus. [Aut in cōcilio) Vbi de aliqua re conſultetur. i. per deliberatiuum genus. [Ad ſuadendum) Vt fiat aliquid. [Ad diſſuadendum) Ne fiat. nam perſuadere,eſt ſuadendo conſequi quod velis.

ſs. [Item oſtendemos, antiquiorem mortem turpitudine haberi;) Eſt.n.fortis viri, mortem honeſtati poſtponere, minoris æſtimare mori, quàm illam ſubire turpitudinem. [Antiquiorē) Præclariorem. [Nullo dolore cogi, vt ab officio recedatur;) Nullum dolorem tam ſæuum eſſe debere, vt fortem hominem ab officio virtuteq. dimoueat. [Pro rei veritate) Vt verum dicat. [Si vnam quanque rem certo naturæ termino definiemus:) Si in rebus expetendis finem aliquem nobis imponendum dicemus, nec libidines noſtras infinitas eſſe oportere proferemus. [Definiemus:) Determinabimus. [Quod cuique ſatis ſit, oſtendemus) Si quouſque nobis cupere liceat aperiemus. Huiuſmodi partes ſunt virtutis amplificandæ) Si ſuadebimus, velut ipſe pro P. Sextio, fortitudinem extollens. Amemus patriam pareamus ſenatui, conſulamus bonis, præſentes fructus negligamus, poſteritati, & gloriæ ſeruiamus, id optimom putemus quod erit rectiſſimum ſperemus, quod volumus, ſed quod acciderit feramus. Cogitemus denique corpus virorum fortium, magnorum hominum, eſſe mortale animi vero motus, & virtutis gloria, ſempiternam neque hanc opinionem, ſi in illo ſanctiſſimo Hercule conſecratam videmus, cuius corpore ambuſto vitam eius, & virtutem immortalitas accepiſſe dicitur, minus exiſtimemus eos, qui hanc tantam remp. ſuis conſilijs, aut laboribus auxerint, vel defenderint, vel ſeruauerint, eſſe immortalem gloriam conſecuturos. [Attenuandæ, ſi ab his dehortabimur) Velut pro M. Cœlio ipſe, Si quem forte inueneritis, qui aſpernetur pulchritudinem rerum, non odore vllo, non tactu, non ſapore capiatur, excludit hic auribus omnem ſuauitatem, cui ego fortaſſe, & pauci deos propitios, plerique autem iratos putauerunt. Ergo hæc deſerta vita, & inculta, atque intercluſa iam relinquatur, detur aliquid ætati, ſit adoleſcentia liberior non omnia voluptatibus denegentur, non ſemper ſuperet vera illa, & directa ratio, vincat aliquando cupiditas voluptasq. rationem, dummodo illa in hoc genere præſcriptio moderatioq. teneatur, pareat iuuentus pudicitiæ ſuæ, ne ſpoliet aliena, ne affundat patrimonium, ne fęnore trucidetur, ne incurrat in alterius domum atque famã, ne probrum caſtis, labem integris, infamiam bonis afferat, ne quem vi terreat, ne interſit inſidijs, ſcelere careat. [Hæc attenuentur quæ ſupra demōſtraui. nam nemo erit, qui cenſeat à virtutē recedendum. verum aut res huiuſmodi non dicatur) Quæ ſupra demonſtraui, ſubaudiēdum extollendo vt quæ de prudentia, iuſtitia, fortitudine, & modeſtia diximus. [Vt virtutem poſſimus egregiam experiri:) Dicamos, quam laudant aduerſarij virtutem, non eſſe huiuſmodi, vt egregia virtus dici poſſit. [Aut in contrarijs potius rebus) Virtutem eſſe, quàm in his rebus quas dixerint ipſi: Et hoc generaliter de omnibus virtutibus dictum eſt. [Nos demonſtrabimus ignauiā eſſe, & inertiam) Ignauiam eſſe, & inertiam velut ſi innocētum ſuppliciumq. miſereri oportere dicat aduerſarius. ignauiam animi, inertiam corporis voluit intelligi. [Ac paruam liberalitatem) Si male meritos vlciſci oportere dixerint. [Quam prudentiam appellarit, ineptam, & garrulam, & odioſam ſcientiā eſſe dicemus. Quam ille modeſtiam dicet eſſe) Ineptam, ſi ſuo loco, & ſuo tempore referri non videantur, quæ prudenter dicta ſunt: garrulam, ſi exempla videantur inſulſa proferre, odioſam, ſi erunt huiuſmodi quæ dicta ſunt, vt contemni poſſe videantur. Eam nos inertiam, & diſſolutam negligentiam dicemus. [Quam ille fortitudinem nominarint, eam nos gladiatoriam, & incōſideratam appellabimus temeritatem) Quam modeſtiam aduerſarij dixerunt, contemnere pecunias, honores, & ſimilia, non ob continentiam, id facere dicemus, ſed per inertiam, & vagam negligētiam. [Laudabile eſt, quod conficit honeſtam, & præſentem, & ſequentem commemorationem) Diuiſit ſupra Cicero honeſtum & rectum, & laudabile. Rectum dixit, quod cum virtute, & officio eſſet coniunctum. Virtutes, & virtutum partes oſtendimos. Officiorum autem alia virorum, alia mulierum, alia iuuenum, alia ſenum. & prout vniuſcuiuſque fuerit conditio, quoniam perſonæ conuenientia reddere conuenit, ac virtutes ei congruas prout conditio popoſcerit accommodate, quæ tum ſua prudentia, tum aliorum admonitione quiſque poterit intelligere, ſic ex virtute officioq. eius, de quo conſoliabimus, aut cōcionabimur, efferre ſemper orationem oportebit. Nunc ſequitur laudabile, quod ex officio virtuteque naſcitur. Hoc nos tum dignitate cum fructu ſuo ducit ad ſe. Quo in genere eſt gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria eſt, frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas eſt, alicuius honeſta, & cultu, & honore, & verecundia digna auctoritas. Amplitudo, eſt potentiæ, aut maieſtatis, aut aliquarum copiarum magna abundantie. Amicitia, voluntas erga aliquem honeſta illius ipſius cauſa quem diligit, cum eius pari voluntate. [Laudabile eſt, quod conficit honeſtam) Honeſti enim ſpeciem, laudabile eſſe oſtendimus. [Et præſentem, & ſequentem commemorationem. Hoc nos eo à recto ſeparauimus, nō quòd) Laudabilis enim partes, aut propter id, quod intuemur, aut propter id, quod ſequi confidimus, ob fructum.ſ. honeſtatemq. extolli poſſunt. [Hæc quatuor partes, quæ ſubijciuntur ſub vocabulo recti) Virtutes recti partes, quas ſupra recenſuimus, dicit. [Hanc honeſtatis commemorationem dare non ſoleant, ſed quanquam ex recto laudabile naſcatur, tamen in dicendo ſeorſum tractandum eſt hoc ab illo. neque enim ſolum laudis cauſa rectum ſequi conuenit) Senſus eſt. Rectum à laudabili certe diuiſimus, non vt virtutem quoque laudabilem eſſe nolimus intelligi, diximus enim ex officio virtuteq. naſci laudabile, ſed quod qualitate diuerſum ſeorſim etiam tractari debeat. [Neque enim ſolum laudis cauſa rectum ſequi conuenit) Non enim amplectendæ virtutes ſunt ſolum propter laudem, ſed quia magis virtutem quàm vitium ſequi decet. Veruntamen laudem duobus modis poſſumus intelligere, & quam virtus præ ſe ferat, vt ſit quaſi finis ac præmium ipſius, quod è medijs vt ita dicam viſceribus virtutis emicat, & neceſſario virtutem ipſam ſemper comitetur. Alia laus, quæ extrinſecus ab hominibus ad virtutem defertur quæ in laudantium poteſtate eſt, quæque tam falſa, quam vera eſſe poteſt. de hac nunc Cicero loquitur. Si quidem ea quæ virtutem perpetuo comitatur, huiuſmodi eſt, vt propter ſe (vtpote virtutis quidam finis) experi debere videatūr. [Sed, ſi laus conſequitur, duplicatur recti appetēdi voluntas) Hoc eſt, ſi virtutem ipſam ſecuturam hominum laudationem videamus, creſcit voluntas amandi rectum, tum quod non ſine laude id nos facturos ſperemus, tum quod fructus, & emolumenta etiam conſequamur. [Cum igitur erit demonſtratum rectum, laudabile eſſe demonſtrabimus aut ab idoneis hominibus, vt ſi qua res honeſtiori ordini placeat) Hoc eſt, cum gloria, cum dignitate, cum amplitudine, cum amicitia laudabile eſſe coniunctum. Quæ omnia, aut propter ſe ſolum, aut propter ſe, & vtilitatem expendi poſſe manifeſtum eſt. quæ etiam conſideranda; num religionibus adiūcta ſint, & id ex noſtro officio, aut alieno, & ex omnibus, quas opportunitates, quæ commoda ſecum ferant, & vtrum ea commoda mentis ſint, vt ſcientiæ, an corporis, vt incolumitas. Incolumitas eſt, ſalutis tuta atque integra conſeruatio, aut ab extrinſecus poſitis, vt potentia. Eſt autem potentia, ad ſua conſeruanda, & alterius opprimenda, idonearũ rerum facultas. [Laudabile eſſe demonſtrabimus aut ab idoneis hominibus, vt ſi qua res honeſtiori ordini placeat,) Hoc dicit, cum rectum eſſe, hoc eſt, cum virtute coniunctum id oſtenderimus, ſupereſt, vt laudabile eſſe oſtēdamus, quo facere poterimus, ab idoneis hominibus, in quo etiam, quod difficulter fieri, & quod facile fieri poſſit, oportebit conſiderare. Facile id fieri dicimus, quod ſine vllo, aut magno labore. ſumptu, moleſtia quàm breuiſſimo tempore confici poteſt, difficile autem fieri, quod quanquam laboris, ſumptus moleſtiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas aut maximas cauſas habet difficultatis, tamen his victis difficultatibus compleri, atque ad exitum perduci poſſit, veruntamen idoneæ in hoc perſonæ multum ad id perſuadendum, quod in conſultatione poſitum erit, proficient, quippe quæ plus auctoritatis habentes, plus etiam ſapere videantur, quàm deteriori ordini placeat. i. opulentiori, ampliori placeat. [Quę a deteriore ordine improbetur;) Inferiori in conditione poſita. [Improbetur;) Damnetur. [Aut aliquibus ſocijs, aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, poſterisq. noſtris) Aut omnibus ciuibus, ſubaudiendum laudabile eſſe oſtendemus. Et eſt ſenſus, oſtendemus laudabile eſſe, cum rectum oſtenderimus, aut ab illis omnibus, aut à ſocijs, aut ab omnibus, ciuibus noſtris exterisq nationibus & ijs etiam qui poſt nos naſcantur, & ſi ab is, qui naſcentur laudari poterunt, demonſtrabimus [Cum huiuſmodi locorum diuiſio ſit in conſultatione, breuiter aperienda eſt totius tractatio cauſæ. Exordiri licebit, vel à principio, vel ab inſinuatione) Hoc eſt cum generis deliberatiui, quod in conſultatione poſitũ eſſe diximus, locorum, vnde argumenta cauſarum naſci poſſunt. diuiſio ſit, cuiuſmodi oſtendimus, breuiter aperienda eſt totius tractatio cauſæ. [Exordiri licebit vel à principio, vel ab inſinuatione) Paucis a me aperietur, quo pacto deliberatiui generis cauſam tractari conueniat. [Vel ab iiſdem rationibus, quibus in iudiciali cauſa) Vt opus exordio ne ſi an non, & quo genus cauſæ egeat conſideremus &c. quæ comitantur exordium. [Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in huiuſmodi cauſis finis eſt vtilitas, & ea diuiditur in rationem tutam atque honeſtam:) Si cuius, ſi alicuius, & eſt vtrunque vnius

vnius partis. Flectitur enim ſi quis, ſi qua, ſi quod, vel ſi quid. vt ne quis, ne qua, & aliquis, aliqua. nam ſi ſint duæ partes, ſi quæ, non ſi qua vltima correpta, proferetur. Nam quod Virg. Si qua facta ſinant, ſcripſ. non ſi aliqua fata, ſed ſi fata parte aliqua ſinant, intelligendum eſſe, quiuis vel mediocriter eruditus facile videt. [Si cuius rei narratio inciderit, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in huiuſmodi cauſis finis eſt vtilitas, & ea diuiditur in rationem) Si de aliqua re narrare proponet, eadem narratione vtetur, qua diximus in iudiciali genere narrandum eſſe. [Si vtrunque poterimus oſtendere) In confirmatione. [Vtrunque pollicebimur) Dum narrabimus. [Simpliciter) Vno modo, ſiue illud tutum, ſiue honeſtum ſit. [Rei dilucidandæ) Aperiendæ, & magnificandæ, vt maiorem faceremus rem. [Dolum appellauimus) At actor non vtique dolum, ſed conſilium nominabit, quo facilius poſſit perſuadere. [Rectam eſſe dicemus) Hoc eſt cum virtute coniunctam. [Omnes partes recti) Hoc eſt virtutes, quas ſupra quadrifariæ diuiſimus. [Quos ante oſtendimus) De quibus ſupra locuti ſumus. [Argumentationis artificioſa) Quam ſupra in 2. lib. in quinque partes diuiſit. tutum alter, alter honeſtum defendet. [Quid agant:) Velut Cannenſes, qui niſi Annibali ſe dedere maluiſſent; fame perijſſent, alter enim qui tutum defendet, in hac rerum neceſſitate dicet, ſi incolumes eſſe volumus, aut ſi ſine incommodo viuere volumus, neceſſe eſt nos ipſos dedamus Annibali. Sin autem alter honeſtatem defendat, neceſſe eſt, inquiet, hoc faciamus, ſi honeſte viuere volumus. Ac ſumma quidem neceſſitudo honeſtatis eſſe videbitur, huic proxima incolumitatis, tertia ac leuiſſima commoditatis. [Virtutibus vti neminem poſſe, qui ſuas rationes in tuto non collocarit:) Virtutibus, inquiet, nemo vti poteſt, niſi ſit incolumis, at ſi ſimus incolumes, induſtria noſtra quòd de honeſtate amiſſum ſit, facile recuperaturos. Loci ab honeſta ratione: Itaque honeſtatis rationem habere oportere, quam ſine incolumitate nullo tempore poſſimus adipiſci, quare in præſentia cedere rebus tutis oportere atque aliud tempus magis congruum eſſe expectandum.

[Qui tutæ rei præponet rationem honeſtam, his locis vtetur, virtutem nullo tempore relinquendam, vel dolorem, ſi is timeatur, vel mortem, ſi ea formidetur, dedecore, & infamia leuiorem eſſe, conſiderare quæ ſit turpitudo conſecutura. At non in mortalitatem) Hoc eſt, qui virtutes volet rem tutam antecedere. [Neque æternam incolumitatem conſequi; neceſſe exploratum, illo vitato periculo, nullum in aliud periculum venturos:) Inde conſequi hoc dicet, qui virtutem volet defenſare, ſi tuta ſectabuntur, turpitudinis eius maculam amoueri nunquam poſſe. nec ob id etiam futuros perpetuo incolumes, aut futurum vt nunquam intereāt. [Virtute, vel vltro ad mortem proficiſci eſſe præclarum, fortitudini fortunam) Mortem ipſam tranſcendere virtute, & memoriam noſtrum nomen, præclarum putari debere. [Eum tute viuere, qui honeſte viuat) Satis fautorum habere, eum qui recte faciat.

[Incolumem in perpetuum eſſe non poſſe) Nam licet fortuna ei videatur aſpirare, futurum tamen aliquando dicemus, vbi ingemat, & luat pœnas, & ſi ceteras effugiat pœnas, ſua fraude, ſuo terrore maxima vexari oportere. quod ſuum quenque ſcelus agitet, amentem atque afficiat, nec quenquam eſſe quem non ſuæ malæ cogitationes conſcientiæq. animi terreant. [Niſi quòd his maxime) Suaſorius concluſionibus. [Concludit) Confert, commodum eſt. [Quamplurima rerum ante geſtarum exempla proferre) Concluſiones hic, non argumentationum, quę Grecè [illegible] nominantur, ſed quæ ἐπίλογοι apud illos, à noſtris perorationes vocantur, intelligendæ ſunt, pluratiuum enim numerum pro ſingulari poſuit. Et intelligamus, deliberatiuæ, orationis concluſionem, exemplis abundare debere. Commodiſſimum etiam in hoc, vt exemplis rerum ante geſtarum, quibus futura præmonſtratur, vtamur.

LONG. † DEliberationes partim) de genere deliberatiuo, lege Fab. lib. 3. c. 10. Cic. de Inuent. lib. 2. ſub finem, & in Partitionib. Trapez. lib. 4. [In quibus cauſis rei natura faciet deliberationem) Tunc res deliberationem facit, cum per ſe inſpecta ſola ipſa in cauſa eſt, cur hoc, vel illud fieri, aut non fieri debeat. Vt ſi ſenatus deliberet, captiuos ab Annibale liberet, an nō. Conſultatio eſt duplex, & rei circunſtantia exquirenda eſt. primum captiuitatem eſſe ſeruitutem, qua nihil miſerius, turpius, damnoſius. deinde videndum, an ſic captiuos relinquere debeāt, ſub illo imperatore crudeli, quique exitium P.R. meditetur. deinde illo tempore, cum eorum opera reſp. maxime indigeat. deinde illo loco Italia, vt ignominia perpetuo ante oculos præſto ſit. deinde illo modo, vt ſint in pœnis, in laboribus, & ſimilia. Sciendum autem eſt, me multa etiam extra cauſam adieciſſe, quæ ſcilicet non ſunt proprie ex ipſius rei natura quoniam oſtendere volui. quomodo ex theſi ſubinde fiat hypotheſis. Propria .n. conſideratio rei theſis eſt, quæ eſt de natura captiuitatis. [In quibus extranea cauſa. Extranea cauſa eſt, quæ non ea ipſa rei natura, ſed aliunde adiungitur. hæc vel, adaugeri, vel deprimi poteſt, prout ipſa conſiderata, vtilis aut inutilis, leuis aut grauius, magni momenti, aut parui exiſtimatur. vt in Scipionis exemplo, vbi extranea cauſa legum eſt auctoritas, quæ conſiderata deliberationem facit. Finis autem legum eſt, vtilitas reip. Iam ſi lex ſeruata inutilis deprehendatur, ob maiorem vtilitatem illi aliquid derogari poteſt, Nempe præter Scipionem vix illum eſſe, qui cum hoſte confligere audeat. Hæc breuiter addidi, vt lucis aliquid loco non omnino obſcuro propter imperitiores adderem. † Bello Italico) Hiſpanico legendum videtur. Cum Annibal ad tertium ab vrbe lapidem ſupra Anienem caſtra poſuiſſet, & P. & Cn. Scipionis in Hiſpania cum exercitibus cæſi eſſent, quæſitum in ſenatu eſt, cui imperium mandaretur, nullo id ſuſcipere volente Pub. Cornelius Scipio P. Filius qui in Hiſpania eeciderat, ſe iterum profeſſus eſt, & ſuffragio populi conſenſuq. omnium ſolutus eſt lege, & conſul creatus vno anno ante legitimum tempus. 24.n. annum tum agebat. Vide Liuium de bello Punico lib. 6. † Socijs ciuitatem) Lege Florum lib. 3. cap. 8. & Abbreuiatorem Liuij lib. 71. [Vtilitas in duas partes) Hic locus multis non ſatis placet, & propter rei diuiſionem, & quod in alijs libris artis horum locorum omnino non meminit, nec frequentia argumenta ex ipſis ducantur. Itaque non diſplicet, quod alibi honeſtatem, quam dignitatem vocat, & vtilitatem, conſultationis fines eſſe dicit, Sed vtilitatem quidem præponere videtur, quòd ſine ea dignitas ſeruari vix poteſt. Loci autem pro vtilitatis defenſione ſunt, enumeratio commodorum, pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, vectigalium, præſidij, militum, & vtilitatis ceterarum rerum, quarum fructum vtilitate metimur, itemq. incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet, maiorem exempla, quæ erunt vel cum periculo glorioſa, colliget, poſteritatis immortalem gloriam augebit, vtilitatē ex laude naſci defendet, ſemperq. eam tum dignitate eſſe coniunctam. † Vtilitas in duas partes) Vtilitas an ab honeſtate ſeparari poſſit, diſputat in officijs Cic. porro ad præſentem auctoris diuiſionem facit, quæ ſcribit Fab. lib. 3. Dicturi, inquit, in concilio bonorum, & ſapientum, nihil vtile exiſtimabimus niſi quod honeſtum. Verum apud imperitos, apud quos frequenter dicenda ſententia eſt, populumq. præcipue, qui ex pluribus conſtat indoctis, diſcernenda ſunt hæc, & ſecundum communes magis intellectus loquendum. Sunt enim multi qui etiam quæ credunt honeſta, non tamen ſatis eadem vtilia quoque exiſtiment quæ turpia eſſe dubitare non poſſunt, vtilitatis ſpecie ducti probent, vt fœdus Numantinum, iugumque Caudinum, &c. † Vtilitas tuta) Exemplum eſt in oratione pro Pomp. Ab omnibus enim fere locis iam enumeratis bellum ſuſcipiendum ſuadet. A tuto, cum magnificat potentiſſ. reges magnis viribus Aſiæ incumbere, & propter periculum depoſci atque expeti Pompeium ducem, & periculum eſſe proditionis vectigalium, &c. Porro vis aperta eſt, dolus autem occultus cum fraude. † Reuocationes) Vt Camilli, de quo Liuius libro 5. & Annibalis ex Italia. † Pollicitationes) Vt Catilina apud Saluſtium magnis præmijs inuitat coniuratos. [Diſſimulationes) Quæ ſtrategematis conſtat, de quibus Frontinus, & Valerius lib. 2. cap. 4. † Maturationes) Vt Cl. Druſus Nero, qui breuiſſimo tempore ex Apulia clam in Vmbriam venit, vt collegæ Liuio Salinatori ſe coniungeret. Liuius, & Frontinus lib. 1. cap. 1. † Prudentia eſt calliditas) Callidos appello, inquit Cic. quorum tanquam manus opera, ſic animus vſu concaluit. † Diſciplinabilem) Vt Annibal cum apud Pruſiam exularet, & regi, vt prœlium iniret, ſuaderet, rexque facturum ſe negaret, quòd periculum portendere exta viderentur: Ergo vitulinæ, inquit, carunculæ credes veteri Imperatori non credes? Val. lib. 3. de fiducia ſui. † Cuius rei geſtæ aut præſentem, &c.) Vt ſi ſuadebimus, Heluetijs nō eſſe faceſſendum negocium, ab exemplis, quæ patrum memoria contigerunt. † Item ſi quo pacto) Huc faciunt quæ apud Saluſt. ait Cato. Iam pridem, inquit, nos veras rerum vocabula amiſimus, quia bona aliena Longini liberalitas malarum rerum audacia fortitudo vocatur. Lege Fabium lib. 8. cap. 13. † Cum igitur erit demonſtratum) Sic Cic. non ſatis fuit oſtendere quam honeſtum ſit pro vlciſcendis iniurijs, & ſociorum ſalute conſeruanda, bellum contra Mithridatem ſuſcipere, ſed id etiam cum alijs locis à laudibili ductis, tum illic præcipue, cum ait: Et quoniam appetentes gloriæ præter ceteras gentes, atque auidi laudis fuiſtis, delenda eſt vobis illa macula bello Mithridatico

ſuperio

ſuperiores ſuſcepta. Sic & Ilioneus apud Virg. 7. Aen.

Dijs ſedem exiguam patrũ, littuſq; rogamus
Innocuum.
Non erimus regno indecoro, nec veſtra feretur.
Fama leuis, tantiq; aboleſcet gratia facti.

†Exordiri licebit) In deliberatione principia ſunt, vel nõ longa, vel ſæpe nullia. Sunt. n. ad audiendum, qui deliberant, ſua cauſa parati. Vide Cic. in Partit. & Fab. lib. 3. † Si cuius rei narratio) Non enim ſemper narratur, vt inquit Cicer. vtuntur autem ferè propoſitionibus vice narrationum, vt vindicare Germaniam à pontificia tyrannide, & pium, & neceſſarium eſt, hoc tempore. Nonnunquam breuibus narrationibus vtuntur, vt cum aliquid ante ea de re geſtum eſt, de qua deliberant. † Qui à Pœnis circunſeſſi) Aut eos intelligit, qui Caſſilini, quod eſt Campaniæ oppidum, obſeſſi à Pœnis fuerunt, quod à Liuio lib. 3. belli Punici deſcribitur, & ita fame vexati ſunt, vt lora, & pelles ſcutis detractas, item mures ederint. Aut Saguntinos, qui nouem menſibus feſſi, fame, machinis, ferro, & igne, verſa denique in rabiẽ fide, immanem in foro excitant rogum &c. Vide Florum lib. 2. cap. 6. & Liuium.

ASC. DEliberationes &c.) Incipiens ſcribere de gñe deliberatiuo diuidit primo ipſum in duas partes, quarũ vna verſatur inter duo duntaxat, altera inter plura duobus. Vnde dicit deliberationes ſunt partim. i. per partem earum, aut pro parte huiuſmodi, vt quæratur. ſ. inter duo de quibus deliberatio eſt, vtrum ſit potius faciendum, & ſup. eſt partim. i. ex parte, aut pro parte huiuſmodi, vt inter multa, de quibus eſt deliberandũ, conſideretur quid ſit potiſſimum faciendum, vtrum potius ſupp. conſideretur. hoc modo, vtrum Carthago videatur potius tollenda. i. delenda è mundo. an relinquenda. ſ. incorrupta. Quid. ſ. inter multa ſit potiſſimum ſup. conſideretur hoc pacto, vt ſi Annibal conſulitet, cum accerſitur. i. reuocatur ex Italia Carthaginem. i. vt redeat ad conſeruandam Carthaginem, an remaneat in Italia, an redeat domum. i. in patriam ſuam, an ipſe profectus in Aegyptum occupet. i. ante quam præſidia venerint capiat Alexandriam ſ. vrbem ab Alexandro Magno ſic denominata. Item (alia diuiſio) deliberationes ipſe ſunt, partim. i. pro parte conſultandæ propter ſe, vt ſi Senatus deliberet an redimat. i. redimere debeat captiuos ab hoſtibus, an non. ſ. redimat, & deliberationes veniunt, partim, i. pro parte in deliberationem, & conſultationem partim. i. pro parte propter aliquam cauſam extraneam, vt ſi Senatus deliberet bello Hiſpanico. i. tempore, quo bellum in Hiſpania ab Romanis gerebant, ne pro an: ſoluat Scipionem legibus, vt liceat eum ante tempus. ſ. legitimum, fieri conſulem, hoc eſt, ante quartum & vigeſimum annum, & ſunt deliberandæ partim i &. i. ſimul pp ſe: &. i. ſimul, veniunt in conſultationem propter aliquam cauſam extraneam, vt ſi Senatus deliberet bello Italico, an det ſocijs ciuitatem, an non. In illis ſup. cauſis, in quibus cauſis natura rei faciet deliberationem omnis ratio accõmodabitur ad ipſam rem, & in quibus cauſis cauſa extra conficiet deliberationem. in his erit ipſa cauſa, ad augenda, aut deprimenda, augenda quidem ab eo qui ſuadebit, deprimẽda vero ab eo qui diſſuadebit. Omnes &c. Docet vtilitatem eſſe finem intentum deliberantibus, occaſione cuius vtilitatem quoq; deſcribit dicens. Conueniet. i decens erit omnes rationes eorum, qui dicent ſententiam. i. iudicabunt de aliqua re, aut orabunt, proponere. i. conſtituere ſibi finem vtilitatis, i. vtilitatem pro fine, noue dicit vtilitatis, & neſcio, an ſcriptum reliquerit vtilitatem vt ſit proponere ſibi vtilitatem, finem. ſ. dicendi, vt omnis ratio totius orationis conferatur, eo. i. ad eum finem, videlicet, ad vtilitatem. Vtilitas in ciuili conſultatione. i quæ proponitur in ea, diuiditur in duas partes, videlicet, tutam, & honeſtam. Tuta eſt, quæ conficit. i. conſumat & perficit, qualiber ratione. i. via, aut modo, vitationem. i. effugium, periculi inſtantis. i. vrgentes, aut conſequentis. i. futuri. Hæc. ſ vtilitas tuta, diſtribuitur. i. diuiditur, in vim & dolum, quorum. ſ. duorum membrorum, nos ſumemus, alterum. i. alterutrum, hoc eſt, ſiue hoc, ſiue illud, ſeparatim. i. ſeorſum ab altero. aut vtrunque coniunctim. Vis. i. violentia, & coactio, ſecernitur. i. dinoſcitur, & ſeparatur à dolo, per exercitus, claſſes. ſ. in nauali pugna, aut etiam terreſtri, vnde & milites in claſſes diſtribui ſolent. vnde Aen. 2. Claſſibus his locus &c. arma, tormenta. i. machinas bellicas, vt ſunt arietes, & nunc bombardæ reuocationes hominum vt exulum, aut perſcriptiorum, & alia res huiuſmodi. Dolus conſumitur. i. depletur, & conſumare euacuatur, in pecuniam. ſ largiendam ad corrumpendas vires hoſtiles, pollicitationes, diſſimulationes cum conſilia teguntur, maturationea. i. feſtinationis, mentitionea. i. mendacia, vt ſi non ille Virgilianus, & ſupp. in ceteras res, de quibus loquemur tempore magis idoneo, ſi velimus (aut potius volemus) quando. i. aliquando ſcribere de re militari, vt de ſtratagematis, aut de adminiſtratione reip. Honeſta res. i. pars vtilitatis, quæ dicitur honeſta, diuiditur in rectum. i. æquum, & iuſtum, & laudabile, vt quod glorioſum eſt. Rectum eſt, quod cum virtute, & officio ſit. i. cum debito effectu, aut debito modo faciendi, id. ſ. rectum diuiditur in prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, & modeſtiam. i. temperantiam. Prudentia eſt calliditas. i. callida circunſpectio, quæ poteſt habere delectum. i. diſcretionem eligẽdi, bonorum, & malorum, quadam ratione. i. conſideratione iuſti, ac iniuſti, debiti, ac indebiti. Et prudentia dicitur, item. i. ſimiliter ſcientia cuiuſmodi. i. certi artificij. vt qui in arte aliqua præſtant, vulgo prudentes dicuntur, & prudentia appellatur memoria, multarum rerum, & vſus complurium negociorum, non ꝙ in memoria rerum ſit prudentia, ſed ꝙ per talem memoriã prudentia acquiratur. nam prudentia dicitur quaſi prouidentia, à pro. i. ante, aut procul videndo. ſed qui preteritorum memores ſunt, & ex illis futura proſpiciunt, prudentes ſunt, vt Vlyſſes apud Homerum, qui mores hominum multorum vidit, & vrbes. Iuſtitia eſt æquitas, ius vnicuique tribuens pro dignitate. i. ſm dignitatẽ cuiuſque, vnde proprie iuſtum dr̃, quod neque plus, neque minus quam rectum ac debitum eſt continet, vnde & ſubſtantiuæ iuſta dicitur talis menſura Fortitudo eſt appetitio ſup. recta (aliter. n. non eſſet ſpecies recti) rerũ magnarum. i. difficilium, quas non aggrediantur niſi magnanimi, & contemptio i. vilipenſio, rerum humilium. i. abiectarum, eo ꝙ faciles vnicuique ſunt, aut inhoneſtã rationem habent, & eſt perpenſio. i. cõmenſuratio perſpicax, laboris cum ratione vtilitatis. Sunt. n. hæ quatuor virtutes Cardinales ſic connexæ, vt qui vnam complete habet, omnes habeat, non. n. eſt vera fortitudo, ſine iuſtitia. prudentia, & temperantia, nec illæ ſine hac, & ceteris. Modeſtia eſt continens moderatio. i. temperantia cupiditatum, in animo. i. affectione. Poſt deſcriptionem partium recti docet earundem vſum dicens. Nos vtemur in dicendo partibus prudentiæ, ſi conferemus. i. comparabimus commoda cum incommodis, cum. i. quando nos cohortabimur ſequi alterum, videlicet, commodum, & vitare alterum, videlicet incommodum. Sunt qui legant vitari, quomodo neceſſe eſt, vt ſequi paſſiuæ legatur, quod quia inſertum eſt malum legere vitare. Aut ſi in qua re, nos cohortabimur aliquid. i. aliquã rem, cuius rei nos poterimus habere ſcientiam diſciplinabilem, oſtendemus quomodo, aut qua ratione oporteat, quidquid. i. vnamquanque rem fieri. Aut ſi ſuadebimus quippiam. i. aliquam rem, cuius rei geſtæ nos poterimus habere memoriam. i. vt dicũt ſubuentionem, aut præſentem, aut audiviam, in qua re nos poterimus facile perſuadere. i. creditum efficere id, quod velimus. ſ. perſuaſum eſſe, exemplo allato. i. citato, aut adducto. Iuſtitiæ partibus vtemur, &c. Poſtquam oſtendit quæ ſint ſpecies recti, nunc oſtendit quomodo vtamur etiam earum partibus dicens. Nos vtemur partibus iuſtitiæ, ſi dicemus oportere miſereri, aut innocentium aut ſupplicum, & ſi oſtendemus conuenire. i. conuenıens eſſe, gratiam referri. i. vt gratia referatur merentibus. Et ſi demonſtrabimus oportere male meritos. i. qui peccauerint, vlciſci. i. puniri, aut nos vlciſci, i. punire male meritos. Si nos cenſebimus i. iudicabimus, fidem. i. fidelitatem, & ſanctam promiſſionem eſſe ſeruandam, magnopere. i. magno conatu. ſi dicemus oportere leges, & mores ciuitatis ſeruari. i. obſeruari egregie. i. non vulgariter. ſi dicemus conuenire. i. conuenıens eſſe ſocietates, atque amicitias coli. i. confoueri, & venerari ſtudioſe. i. diligenter. ſi demonſtrabimus id ſup. ius quod ius natura comparauit. i. conſtituit, in. i. erga parentes, in. i. erga deos, in. i. erga patriam. ſ. in qua parati ac geniti, & procreati ſumus colendum ſup. eſſe religioſe. i. cum timore filiali. (In qua re, quia dicit à natura conſtitutam, obſeruat ordinem quem habet naturalis cognitio, primum. n. cognoſcimus, & reueremur parentes, qui nos genuerunt & aluerunt, deinde per eos inducimur in cognitionẽ, & amorem Dei, tum in amorem patriæ, verum poſt perceptam cognitionem, ratio iudicat, vt primæ amoris partes debeantur Deo, proximæ nobiſipſis, tum patriæ, tum parentibus, ita vt ſi parentes contra patriam pugnent, preſertim inique eos non iuuemus, natura tamen refragetur ſi oppugnemus, tum ceteris neceſſarijs, qui amici quoque ſint, tum amicis acquiſitis, tũ ceteris bene meritis, tum omnibus propter Deum, quo ordine, & pondere Deo placuerit) ſi dicemus, hoſpitia. i. iura hoſpitalitatis, aut hoſpites ipſos (ſicut ſeruitia, & miniſteria, pro ſeruis, & miniſtris paſſim legimus) clienteias. i. clientes, hoc eſt, nos colentes, & ſe fidei noſtrę credentes. Cognationes. i. nobiſcum natos.

eo ꝗ ſint eiuſdem ſanguinis, affinitates.i.legitimas neceſſitudines, & colendas caſte.i.inuiolabiliter. Animaduerte puer ſeleɛta à uerbia, magnopere.egregie, ſtudioſe, religioſe, caſte ſuis quibuſque aptiſſime contributa. Si nos oſtendemus, neminem & præcipue iudicem oportere.i.decere, deduci.i.ſeduci, & deuiare, à via recta, nec precio, nec gratia.i.fauore alicuius, nec periculo.i.metu, qui oritur è periculo, nec ſimultate.i.odio latente. Si dicemus conuenire.i.conueniens eſſe, ius equabile.i.quod pares pari mercede, & honore ꝓſequitur, ſtatuti.i. conſtitui, & ſeruari in omnibus.ſ.iudicijs, aut rebus. Si nos cenſebimus.i.exiſtimabimus, quam id aliquem rem eſſe faciendam.i.tractandam, in concione.i.conuocatione populi, aut in conſilio.i.ſeniorum, & prudentum, nos oſtẽdemus eam ſup. eſſe iuſtam his atque huiuſmodi partibus iuſtitiæ, & oſtẽdemus eam eſſe iniuſtam contrarijs.ſ. partibus, & ſup.ita.i.hoc modo fiet, vt nos ſimus comparati.i.inſtructi eiſdem, aut ijſdem locis.i.argumentorum ſedibus, ad ſuadendũ aliquid.ſ.aliquid eſſe iuſtum, & diſſuadendum.i.ad ſuadẽdum non eſſe, iuſtum, aut ad diſſuadendum ne fiat, quoniam iniuſtum ſit. & hæc de partibus iuſtitiæ. Si nos dicemus, quid.i.aliqd eſſe faciendum cauſa fortitudinis retinendæ, nos oſtendemus oportere res magnas, & excelſas ſequi, & appetere, vbi ſecundũ Vallam videretur dicendum expeti. Nam expetimus honeſta, appetimus placentia. Et item.i.ſimiliter oſtendemus oportere viros fortes contemnere res humiles.i.abiectas, & cõtemptibiles, quaſi humi proſtratas (vnde humile apud doctos in contemptũ ſonat. Apud Eccleſiaſticos autem humilitas pro modeſtia videtur accipi, forte quod nulla humiliatio erga Deum quæ à nobis in obſequium ſuit nimia fiat) & propterea quod humiles ſint, indignas ſup. eſſe viris fortibus, nec.i.& non, & iudicare eas non eſſe idoneas.i.dignas dignitate ſua. vbi idoneas cum ablatiuo cõſtruxit, ſi vera eſt lectio. Item nos oſtendemus à nulla.i.non vlla, non oportere deduci ab vlla re honeſta, ob.i.propter magnitudinem periculi, aut laboris, & oſtendemus oportere, mortem haberi.i.reputari, antiquiorem.i.chariorem, ſicut amicorum antiquiſſimus quiſque merito cariſſimus ſit, turpitudine.i.potius amandam mortem quam turpitudinem ad ſe admittere: vnde Iuuenal.

Summum crede nefas animam præferre pudori:
Et propter vitam, viuendi perdere cauſas.

Et oportere nullo.i.non vllo, nõ cogi vllo.i.quantumuis magno dolore, vt recedatur ab officio.i. debito exercitio, aut facto, & nullius.i.non vllius oportere non metuere inimicitias vllius.ſ. quantumcunque magni aut chari, pro veritate rei, quia vt Fauonius apud Gell. docet. Amicis inſeruiendum eſt vſque ad deos, vnde illud, Amicus Socrates, Amicus Plato, amicior autem veritas. Modeſtiæ partibus. Quarto loco docet vti partibus modeſtiæ dicens. Nos vtemur partibus modeſtiæ.i. temperantiæ, ſi nos vituperabimus, nimias libidines.i. voluptates, & appetitiones honoris, pecuniæ, & ſimilium rerum. Et ſi nos definiemus.i. limitabimus, vnamquanque rem certo termino naturæ. Si nos oſtendemus id quod ſatis ſit cuique.i. vti, cuique, & diſſuadebimus.i.dehortabimur progredi nimium.i. vltra naturæ limitem, & ſtatuemus.i.conſtituemus vnicuique rei modum.i.menſuram, & moderationem. Huiuſmodi ſunt partes virtutis amplificandæ eſt dilatandæ, ſi ſuadebimus, & attenuandæ.i.imminuendæ ſi dehortabimur ab his.i.ſi diſſuadebimus, facienda videlicet, vt hæc demonſtraui ſupra.i.paulo ante amplificando, attenuentur. Nã nemo erit qui ſentiant recedendum à virtute, verum.i.ſed, quia non poſſumus virtutem vituperare, aut res dicẽtur non eſſe eiuſmodi.i.tales; vt nos poſſimus experiri ſup. in eis egregiam virtutem, aut virtus oſtendatur conſtare potius in contrarijs rebus quam in his rebus, quas.ſ.vituperabimus. Item ſi poterimus, quo.i.aliquo pacto.i. modos: nos demonſtrabimus, id quod is qui contradiceret vocarit iuſtitiam eſſe ignauiam, & inertiam ac liberalitatem paruam.i.iniquam largitionem. Item qua.ſ.habitudinem ille qui contradicit appellarit prudentiam. Nos dicemus eſſe ſcientiam ineptam, & garrulam, & odioſam. Et nos dicemus eam.ſ. habitudinem animi quam ille dicet eſſe modeſtiam, eſſe inertiam, & negligentiam diſſolutam. Et appellabimus eam.ſ. qualitatem animi quam ille nominarit fortitudinem, gladiatoriam.ſ.artem ſecundum quam potius ſtudio nocẽdi, quàm ſui protegendi dimicatur, & ita inconſideratum.i.quod rectum ſit non ſinitur quis conſiderare. Laudabile. Proſequitur nunc alterum genus honeſti, quod laudabile vocat deſcribens ipſum ac dicens. Laudabile eſt quod conficit.i.conſummate facit commemorationem honeſtam, & .i. ſimul præſentem, & .i. ſimul conſequentem. Nos ſeparauimus.ſ.nunc, hoc.ſ.laudabile, à recto non ſup. ideo quòd.i. quia hæ quatuor partes quæ ſubijciuntur ſup. vocabulo recti, videlicet prudentia, iuſtitia, fortitudo, & modeſtia, non ſoleant dare hanc commemorationem honeſtatis, quam laudabile conficere dixit, ſed ſup. quòd quanquam laudabile naſcatur ex recto, tamen in dicendo ex tractandum ſeorſum ab illo.ſ. recto. Enim pro quia, neque conuenit ſup.i.nos ſequi rectum, ſolum.i.duntaxat cauſa laudis, ſed ſi laus conſequitur.i.ſimul ſequitur, tunc ſup. voluntas recti appetendi .i. expetendi duplicatur. Igitur cum demonſtratum erit id, quod in deliberatione eſt eſſe rectum, nos demonſtrabimus eſſe laudabile.i. dignum, vt laudetur, aut ab hominibus idoneis, vt ſi qua .i. aliqua res placeat ordini digniori, quæ improbetur ab ordine deteriori.i.minus bono, & digno, aut eſſe laudabile, ſeu laudatum ab aliquibus ſocijs.ſ. Romani imperij, aut omnibus ciuibus, ſup. noſtris, & ſup. nationibus externis.i. peregrinis, que, pro &, poſteris noſtris.i.qui poſt nos futuri erunt, ſup. laudabile fore. Cum diuiſio locorum ſit huiuſmodi in conſultatione tractatio totius cauſæ eſt aperienda breuiter, & ſup. licebit exordiri vel à principio, vel ab inſinuatione, vel ijſdem rationibus, quibus ſup. exordiri licet in cauſa iudiciali de qua ſupra dictum eſt. Si cuius rei &c. Oſtendit in genere deliberatiuo poſſe exordiri ijſdem rationibus, quibus in iudicialibus, nunc de ceteris orationis partibus idem declarat, & primo de narratione dicens, Si narratio, cuius.i. alicuius rei, incidet ſup. in deliberationem, oportebit narrari eadem ratione, qua.ſ. in cauſa iudiciali, quoniam vtilitas.ſ.quæ honeſtum complectitur. eſt finis in eiuſmodi cauſis, tam iudiciali quam deliberatiua. Ea.ſ.vtilitas diuiditur in rationem tutam atque honeſtam. Si nos poterimus.ſ. præſtare, vtrum.ſ. tam tutum quam honeſtum, nos pollicebimur, nos demonſtraturos eſſe in dicendo, vtrunque. Si nos demonſtraturi erimus alterum.ſ.aut tutum tantum, aut honeſtum tantum, cum vtrunque nos poſſimus, nos dicemus ſimpliciter.i.ſine mentione eius, quod demonſtrare nõ poſſimus, id quod ſumus dicturi, ſiue ſit tutum, ſiue honeſtum. Tutum vocat perite, quod imperiti dicunt ſecurum, vt exigua manu debellare potentem regem non eſt tutum, vbi ineptius dicas ſecurum. At ſi nos dicemus noſtram rationem eſſe tutam, vtemur diuiſione.i.diuidendo tutã partem, in vim.i. potentiam, & conſilium pro quo prius dolum dixit, cuius rei nunc rationem affert dicens. Nam id quod nos appellauimus in docendo.i.precipiendo cum doceremus artem, dolum cauſa rei dilucidandæ.i. aperiendæ, & declarandæ, appellabimus honeſtius in dicendo.i.orando in veris cauſis, conſiliũ. Si nos dicemus ſententiam rationis noſtræ eſſe rectam.i.iuſtam, licet non tutam (ſi tamen non ſit tuta, id tacebimus) & ſupp. ſi omnes partes recti incident ſupp. in eam, nos vtemur ratione quadripartita.i. in quatuor partes recti diuiſa, ſi ſupple non omnes incident, nos exponemus in dicendo, ſup. tot quot erũt. Nos vtemur in confirmatione, & confutatione.ſ. deliberatiua noſtris locis, quos oſtendimus ante, videlicet contrarijs confirmandis, & confutandis.ſ. rebus ad aduerſario, hoc eſt ſi aduerſarijs vtamur confirmatione, nos vtemur confutatione dictorum eius, & contra ſi vſus fuerit confutatione noſtrorum, nos vtemur eorundem confirmatione. Videri poteſt hic varius eſſe ordo cum ſenſus apertus ſit: nam ſunt qui dicant, vtemur locis confirmandi contrarijs ſupple locis confutandi, ſed quia omnes textus (quos quid viderim) habent confirmandis, & confutandis, dicam, vt prius: aut potius ablatiuos in deſignatione ſequelæ poſitos, quibus & ſæpe, & decenter vtitur Cicero. vt in primo officiorum, & ita erit ordo, vtemur locis confirmandis.ſ. noſtris.i. ad noſtra confirmanda contrarijs.i. qui loci ſint contrarij confutandis.ſ. dictis aduerſariorum.i. ad dicta eorum confutanda. Argumentationis &c. Docet quomodo in deliberatione vtendum ſit argumentatione dicens. Ratio tractandæ argumentationis artificioſæ.i. ea arte factæ, patet de ſecundo lib. 1. ex ijs quæ dicta ſunt de argumentatione in cauſa iudiciali, quia ſimilis eſt. Sed ſi acciderit, vt in conſultatione, ſententia ſit alteri, id eſt vni deliberantium, aut conſultantium à ratione tuta, & alteri.i.aduerſario eius, ab honeſta.ſ.ratione, vt ſupp. accidit, in deliberatione eorum, qui circunſeſſi à Pœnis.i. Carthaginen. ſiue in oppido Caſſilino, ſiue Saguntino (de quibus Franciſcus) deliberant quid agant, an tutum eſſet ſeſe dedere, cum ſit honeſtum pro fide conſeruanda mori. Qui ſuadebis, (ſcilicet apud taliter obſeſſos, vt neceſſe ſit ſeſe dedere, aut fame perire) ſequi rationem tutam, vtetur his locis, dicet ſupple nullam rem eſſe vtiliorem, incolumitate, id eſt ſalute, & ſoſpitate, & ſupple neminem poſſe vti virtutibus, qui non collocarit ſuas rationes in tuto, nec quidem, id eſt non etiam deos, qui

maximo

maximo auxilio eſſe ſolent,eſſe auxilio eis,qui mittunt ſe in periculum conſulto.i.per conſilium, & deliberationem ac debitam operam(vnde in ſacris literis,qui amat periculum, peribit in illo) & ſupp.dicet,nihil oportere exiſtimari.i.iudicari,honeſtum, quod non pariat ſalutem. E contrario is ſup.qui præponet.i.præferet rei tutæ rationem honeſtam, vtetur his locis.ſ.ſequētibus, dicet ſup. Virtutem nullo.i.non vllo,non relinquendam eſſe vllo tempore,& ſup.vel dolorem, ſi is videlicet dolor citra mortem timeatur, vel mortem ſi ea formidetur,eſſe leuiorem .i. in minus malam,& dedecore,& infamia. Et dicet ſup.oportere,aut ab eo quod ſequitur præclaram eſſe,conſiderare quæ turpitudo ſit conſecutura,at.i.ecōtrarin dicet, immortalitatem.i.æternam vitam, neque æternam incolumitatem.i.ſoſpitatem, conſequi.i.neceſſario ſequi ex illo turpi facto, ſicut in bono ſyllogiſmo conſequenda neceſſario ex præmiſſis ſequitur. Hoc eſt dicet, ꝙ licet tunc mortem,aut dolorem euaſerint turpiter agendo tamen non ſint euaſuri immortales,aut impatibiles,quia paulo poſt moriēdum erit,lege qua ſancitum eſt omnes ſimul mori,nec.i.& non, & dicet non eſſe exploratum.i.certum, & facto periculo, aut experimento euidens & probatum,illo periculo vitato.i.licet illud periculum euaſerimus) nam qui deliberant participes ſunt ferè rerum de quibus conſultatur,vnde in prima loquitur perſona)nullum.i.non vllum, nos non venturos in vllum aliud periculum, quia licet Caſilini aut Saguntini dedendo ſeſe Cartaginenſibus non conficerentur fame,poſſent tamen paulo poſt ab Romanis, aut alijs opprimi.Et ſup.diceret,præclarum eſſe i.præ ceteris laudabile,&glorioſum proficiſci virtute.i.cum virtute,hoc eſt ea comite,aut per virtutem vltro.i.nondum coactos,ad mortem.ſ.voluntariam. Et dicet,fortunam quoque.i.etiam ſolere eſſe adiumento,fortitudini.i.fortibus,quia vt dicit Maro. Audaces fortuna iuuat. Et dicet,eum viuere tute.i.ſine periculo, qui viuat honeſte(quæ ſententia videtur Paullo noſtro digna)non qui ſit incolumis.i.corpore ſano,in præſentia.i.præſenti tempore. Videtur autem æquiuoce loqui de vita. vt dicat eum ſemper viuere qui virtutem ſeruat(nam virtus æterna eſt,qua dum anima decoratur mori non poteſt (eum autem ad tempus modo,qui vitam corporalem duntaxat obtinet.Et ſup.dicet eum qui viuat turpiter non poſſe eſſe incolumen in perpetuum,quia ſtatutum eſt omnibus ſemel mori,mors autem peccatoꝶ peſſima,ſed precioſa eſt in conſpectu domini mors ſanctorum eius. Nam non ſoli catholici,ſed & Platonici afferunt purgatis animis eſſe ab hac vita in æternam tranſitum. Nos ſolemus vti concluſionibus ferè .i.quaſi in omnibus ſimilibus,vt ſolemus vti ferè.i.quaſi ſemper, concluſionibus ſimilibus in his cauſis ſ.deliberatiuis, & in iudicialibus,niſi ꝙ proferre plurima exempla rerum geſtarum,conducit.i.vtile:eſt maxime.i.ſummopere:his.ſ.deliberatiuis cauſis. Nunc.i.deinceps poſtquam demonſtrauimus genus deliberatiuum tranſeamus ad genus cauſæ demonſtratiuum.

DE GENERE DEMONSTRATIVO.

QVONIAM hæc cauſa diuiditur in laudem, & vituperationem, quibus ex rebus laudem conſtituerimus, ex cōtrarijs rebus erit vituperatio comparanda. Laus igitur poteſt eſſe rerum externarum; & corporis,& animi. Rerum externarum ſunt ea,quæ caſu aut fortuna ſecunda,aut aduerſa accidere poſſunt; vt genus,educatio, diuitiæ, poteſtates, gloriæ,ſodalitates,amicitiæ,& quæ hmōi ſunt,& ea quæ his ſunt contraria.Corporis ſunt ea,quæ natura corpori attribuit commoda,aut incommoda; vt velocitas, vires, dignitas, valetudo,& quæ contraria ſunt.Animi ſunt ea, quæ conſilio,& cogitatione noſtra conſtant; vt prudentia,iuſtitia,fortitudo,modeſtia,& quæ contraria ſunt. Erit igitur hæc confirmatio,& confutatio nobis. In huiuſmodi cauſa principium ſumetur aut ab noſtra,aut ab eius, de quo loquemur, aut ab eorum qui audient perſona, aut ab re. Ab noſtra,ſi laudabimus,dicemus,aut officio facere,ꝙ cauſa neceſſitudinis intercedat;aut ſtudio,ꝙ eiuſmodi virtutis ſit, vt omnes commemorare debeant velle;aut quòd rectum ſit,ex aliorum laude oſtendere qualis noſter animus ſit.Si vituperabimus,aut merito facere, ꝙ ita tractati ſumus; aut ſtudio, ꝙ vtile putemus eſſe, ab omnibus vnicam malitiam atq; nequitiā cognoſci; aut ꝙ placeat oſtendi, quid nobis diſpliceat, ex aliorum vituperatione. Ab eius perſona,de quo loquemur,ſi laudabimus, vereri nos dicemus, vt illius facta verbis conſequi non poſſimus:omnes homines illius virtutes prædicare oportere; ipſa facta omnium laudatorum eloquentiam anteire. Si vituperabimus,ea,quæ videbimus contraria paucis verbis cōmutatis dici poſſe,dicemus, vt paulo ante ſupra exempli cauſa demonſtratum eſt. Ab auditorum perſona, ſi laudabimus, dicemus, quoniam non apud ignotos laudemus,nos mouendi cauſa pauca eſſe dicturos: aut ſi erunt ignoti, vt talem virum velint cognoſcere, petemus: quoniam in eodem virtutis ſtudio ſint, apud quos laudemus, quo ille qui laudatus fuerit, ſperare nos facile ijs,quibus velimus,huius facta probaturos. Contra vituperatio:quoniam norint,pauca de nequitia eius nos eſſe dicturos: quòd ſi ignorent, petemus vt cognoſcant, vti malitiam vitare poſſint: quoniam diſſimiles ſunt qui audiant, atque ille qui vituperatur,nos ſperare eos illius vitam vehementer improbaturos. Ab rebus ipſis,incertos eſſe quid potiſſimum laudemus:vereri,ne,cum multa dixerimus,plura prætereamus,& quæ ſimiles ſententias habebunt: quibus ſententijs contraria ſumuntur à vituperatione. Principio tractato, tum ab re,tum ab aliqua harum, quas ante commemorauimus, rationum,narratio non erit vlla, quæ neceſſario conſequatur: ſed ſi qua inciderit, cum aliqđ factum eius, de quo loquemur, nobis narrandum ſit cum laude, aut vituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur.Diuiſione hac vtemur:Primo exponemus,quas res laudaturi ſumus,aut vituperaturi.Deinde,vt quæque,quo ue tempore res erit geſta,ordiı̄e dicemus,vt,quid,quamq́ue tute cauteq́ue egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi virtutes aut vitia. Deinde commoda, aut incommoda corporis,aut rerum externarum,quo modo ab animo tractata ſint, demonſtrare. Ordinem hunc adhibere in demonſtranda vita debemus. Ab externis rebus genus in laude, quibus maioribus natus ſit: ſi bono genere, parem aut excelliorem fuiſſe: ſi humili genere,ipſum in ſuis, non in maiorum virtutibus habuiſſe præſidium.In vituperatione,ſi bono genere,dedecor maioribus fuiſſe: ſi malo,tamen his ipſis detrimento fuiſſe. Educatio in laude,bene,& honeſte,in bonis diſciplinis per omnem pueritiam: in vituperatione, è contrario. Deinde tranſire oportet ad corporis commoda. A natura in laude: ſi ſit dignitas atque forma,laudi fuiſſe eam,non, quemadmodum ceteris, detrimento atque dedecori: ſi viros atque velocitas egregia,honeſtis hæc exercitationibus, & induſtrijs dicemus comparata: ſi valetudo, ex perpetua diligentia, & temperantia cupiditatum. In vituperatione, ſi erunt hæc corporis commoda, male his vſum dicemus quæ caſu, natura tanquam

quilibet

quilibet gladiator habuerit: ſi non erunt, præter formam omnia ipſius culpa, & intemperantia non fuiſſe dicemus. Deinde reuertemur ad extraneas res; & in his, animi quæ virtutes, aut quæ vitia fuerint, conſiderabimus; diuitiæ an paupertas fuerit, & quæ poteſtas, quæ gloriæ, quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ; & quid fortiter in inimicitijs gerendis fecerit, cuius cauſa ſuſceperit inimicitias; qua fide, beneuolentia, officio geſſerit amicitias; in diuitijs qualis, aut in paupertate cuiuſmodi fuerit, quemadmodum habuerit in poteſtatibus gerendis animum: ſi interierit, cuiuſmodi mors eius fuerit, cuiuſmodi res mortem eius ſit cónſecuta. Ad omnes autem res, in quibus animus hominis maxime conſideratur, illæ quatuor animi virtutes erunt accommodandæ, vt, ſi laudemus, aliud iuſte, aliud fortiter, aliud modeſte, aliud prudenter factum eſſe dicamus: ſi vituperemus, è contrario. Perſpicuũ eſt iam nimirum ex hac diſpoſitione, quemadmodum ſit tractanda tripertita diuiſio laudis, & vituperationis, ſi illud etiam aſſumpſerimus, non neceſſe eſſe nos omnes has partes in laudem aut vituperationem transferre: propterea quòd ſæpe ne incidunt quidem; ſæpe ita tenuiter incidunt, vt non ſint neceſſariæ dictu. Quapropter eas partes, quæ firmisſimæ videbuntur, legere oportebit. Concluſionibus breuibus vtemur, enumeratione ad exitum cauſæ: in ipſa cauſa crebras, & breues amplificationes interponemus per locos communes. Nec hoc genus cauſæ, eo q raro accidit in vita, negligentius conſiderandum eſt. neque enim id, quod poteſt accidere vt faciendum ſit aliquando, non oportet velle quamaccommodatisſime poſſe facere. Et ſi ſeparatim hæc cauſa minus ſæpe tractatur, at in iudicialibus, & in deliberatiuis cauſis ſæpe magnæ partes verſantur laudis, aut vituperationis. quare in hoc quoque genere cauſæ non nihil induſtriæ conſumendum putauimus. Nunc, abſoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc eſt inuentione perpolita, atque ad omne cauſæ genus accommodata, tempus eſt ad ceteras partes proficiſci. Deinceps igitur de diſpoſitione dicemus.

CAP.

QVONIAM hæc cauſa diuiditur in laudem, & vituperationem, quibus ex rebus laudem conſtituerimus, ex cõtrarijs rebus) Ipſi laudi contrarijs. Dignitas valetudo, & quæ contraria ſunt, ſi vituperare voluerimus. [Erit igitur hęc confirmatio, & confutatio nobis). i. ex his locis confirmationis, & confutationis licebit nobis ſumere argumenta, ſicut paulo poſt oſtendetur. [Ab noſtra, ſi laudabimus) Si nos ipſos mediocriter, & quantum locus ipſe expoſcet, laudabimus. [Aut officio facere) Oſtendemus. ſi nos officioſos eſſe demonſtrabimus. [Quod cauſa neceſſitudinis intercedat;) Quod ad laudandum venerimus, ob neceſſitudinem, & affinitatem, quæ videlicet nobis intercedat. [Aut ſtudio) Aut quod talis ſit eius quem probare velimus virtus, vt ab omnibus eam probari maxime conueniat. [Qualis noſter animus ſit) Quia dum probandos maxime laudare videri volumus, noſtram perſonam reddimus gratiorem, & eo magis, ſi animum aduerſum omnes huiuſmodi eſſe oſtendamus. [Quòd ita tractati ſumus:) Vt de eis bene loqui nobis conueniat, & ad nos maxime de eis dicere attineat. [Vnicam malitiam) Quæ in vno ſolo quem vituperemus ſit. [Aut quòd placeat oſtendi) Quod ei delinquere placeat, & poſtquam deliquit, vt ſciatur quod nobis id ſicut, & ceteris, vehementer diſpliceat. [Ea, quæ videbimus) Contraria, ſubaudiendum his, quę iam retulimus. [Paucis rebus commutatis) Dici poſſe dicemus, ſed nõ dicemus verbis paucis poſſe dici, dicemus autem poſſe dici ea quæ videbimus contraria. [Paucis verbis commutatis) Hoc eſt cum pauca ex ſuperioribus laudibus verba commutauerimus. Ordinem eum in vituperatione teneamus, quem in laudatione tenendum eſſe diximus. [Vt paulo ante ſupra exempli cauſa) Quo res fieret clarior, exempla ſubiecimus, quo pacto reprehendere oporteret. Vt enim nobis vituperandum eſſet, cum à noſtra perſona locos oſtendemus, exemplo demonſtratum eſt. [Quoniam nõ apud ignotos laudemus, nos monẽdi cauſa pauca eſſe dicturos:) Cuiuſmodi in Cluentiana ferè illud eſt. qui P. Octauio ingenio prudentior? iure peritior? fide, religione, officio diligentior aut ſanctior cõmemorari poteſt? quis conſilio conſtantior? quis iudiciorum, aut eius dignitatis quam in iudicijs publicis præſtare oportet colentior? Longum eſt de ſingulorum virtute ita dicere. quæ quia cognita ſunt ab omnibus verborum ornamenta non quærunt. niſi quod hic Cic. de exordio loquitur, illic in confirmatione illa refert. Vnde etiam breuiter P. Octauij decurrit laudes, quod in exordio non refert. [In eodẽ virtutis ſtudio ſint) Eodem ſtudio detineantur virtutis, illi, apud quos laudemus, ſiue literarium illud ſtudium ſit ſiue quodcunq; aliud. [Iis quibus velimus) Apud quemcunque huius facta velimus memorare. [Quoniam norint) Quia eius ſcelera cognouerint. Et quæ ſimiles ſententias habebunt, quibus ſententijs cõtraria ſumuntur a vituperatione. [Principio tractato, tum ab re, tum ab aliqua harum, quas ante cõmemorauimus, rationũ, narratio non erit vlla, quæ neceſſario) Eas rationes, & in orationibus aliorum, & per ſe poterit quilibet inuenire. [Ab externis rebus genus in laude, quibus maioribus natus ſit) Scire illud hic oportet, non omnia quæ extra nos poſita ſint, quæque accidere hominibus ſoleant, neceſſario laudari, quod habuerit ea, ſed qđ his honeſte aliquis vſus ſit, & quod hæc certiſſimum morum faciant experimentum. Aut enim meliores propter hæc, aut peiores ſumus, vt Saluſtius in M. Tullium: Leges, inquit, iudiciaque R. Pop. defendit, atque ita moderatur quaſi vnus ſit relictus e familia viri clariſſimi Scipionis Africani, ac non repertitius accitusque, & paulo ante inſitus huic vrbi ciuis. Pro ſe ipſe reſpondet Cicero: Ego meis maioribus virtute mea præluxi, vt ſi prius noti non fuerint, à me recipiant initium memoriæ ſuæ. Tu tuis vita, quam turpiter egiſti, magnas effudiſti tenebras, vt etiam ſi fuerint egregij ciues, certe venerint in obliuionem. Quare noli mihi antiquos viros obiectare. ſatius eſt enim me meis rebus florere, quam maiorum opinione niti, & ita viuere vt ſim poſteris meis nobilitatis initium, & virtutis exemplum. Illud etiam in hoc eſt conſiderandum, num ea quæ à nobis effertur laus, alicui accidat perſonę generaliter, aut certo alicui generaliter, vt ſi laus, hominis laus, religionis, iuſtitiæ, prudentiæ, ingenij, & ſimilium, certo alicui, vtputa Socratis, Ariſtotelis, Platonis eſt. Loci laudis, & vituperationis rerum externarum ſunt gens, vt Latinus, Græcus, Barbarus: ciuitas vt Romana, Athenienſis, & quæ vis clara domus, vt Aemiliana, Cæſariana. dicemus etiam ſi quid euenit vel ex ſomnijs, vel ſignis, vel huiuſmodi prænunciationibus. Victus laudabitur: vt in Achille quod ferarum paſtus ſit crudis viſceribus. Item laudare poſſumus à iuſto, vtili, poſſibili, decenti. A iuſto, vt iuſtum eſt ducere vxorem, & quod à parẽtibus accepimus reddere vtile. multa enim commoda ex nuptijs accidere oſtendemus. Poſſibile, quod ante nos omnes fecerunt, & nunc faciunt, nos quoque poſſe facere. Decens, quod non more ferarum in latebris, & ſine lege nobis degerere liceat. Ab eiſdem locis hæc acute refellere poterimus. Per comparationem etiam quæcunque dicemus, augere poterimus. vt ſi vrbem vrbi, genus generi, victum victui, & ſimilia compares. Comparantur item animi bona inter ſe, vt virtutes, cum virtutibus, profeſſiones cum profeſſionibus. Corporis quoque bona, vt valetudo cum opibus. Corporis bona cum animi bonis, vt robur cum ingenio, vel rerum ſcientia, vt ſi Achillem cum Homero cõpares, animi bona cum externis, vt ſi iuſtitiam vel ſcientiam aliquam cum opibus, cum nobilitate. Eſt etiam vbi amplitudo plus dedecoris attulerit, vt Galbæ Romanum imperium, quòd priuatus maior viſus eſt, & capax imperij. Nam quod prius ſapientia eſſe, & ob natalium claritatem metusq. temporum in eo putabatur, ſegnities comperta eſt. Idem de ceteris bonis, ne ſingula enumerare laborem, intelligendum eſt. [Si bono genere, parem aut excelſiorem fuiſſe) Subaudiendum, qua eius maiores extiterint. [Ipſum in ſuis, non in maiorum virtutibus habuiſſe præſidium) Sicut Ciceronis ipſius exemplum ſupra retulimus. [Si malo) Subaudiendum genere. [Non, quemadmodum ceteris) Nam multis, ſicut Paridi, forma detrimento fuiſſe ſcribitur. [Vires) Corporis robur. [Honeſtus) Quando non omnino honeſtus quidem, ſed cogentibus alienis præceptis, comparata

parata eſſe dici poſſant. [Si valetudo) Bona intelligatur, nã medium verbum eſt. [Ex perpetua diligentia, & temperantia cupiditatum) Quod, quia cupiditates ſuas diligentia. & tẽperantia compeſcuerit, bonam conſeruauerit valetudinem [Quę caſu, & natura) Quod non ſua diligentia, & temperantia validus ſit, ſed quod ita caſus tulerit, ita natura eum produxerit, quemadmodum etiã gladiatores, & multos alios eſſe videmus. [Si non erunt præter formam omnia) Sit formoſus, ſed dicatur imbecillis, idq. ipſius culpa, & intemperantis, tum non culpandam eſſe naturam, & ſimilia. Eſt.n. vbi forma vituperetur, ſi videlicet quoquo modo intemperantiæ iuncta ſit, & imbecillitati. vt apud Homerum in Paride, δύσπαρι εἶδος ἄριστε γυναιμανὲς, ἠπεροπευτά. Eſt etiam vbi forma iuncta ſimpliciter imbecillitati etiam naturali culpetur, vt de Nireo rurſum apud Homerum. Νιρεύς, ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε τῶν ἄλλων Δαναῶν, μετ' ἀμύμονα Πηλείωνα· ἀλλ' ἀλαπαδνὸς ἔην.

Et quid fortiter in inimicitijs gerundis) Suſtinendis. Nam, vt Varro inquit, cũ imperator res gerere dicitur in eo, neque agit, neque facit, ſed gerit. i. ſuſtinet. tranſlatum ab his, qui onera gerunt, cum ſuſtinent. [Cuius cauſa ſuſceperit inimicitias) Vt tamen probari, vel id improbari ſciamus. [In diuitijs qualis) An munificus, liberalis, aut ſecus, aut in paupertate cuiuſmodi fuerit) Num continenter vixerit, nec aliena rapere affectauerit. [Cuiuſmodi mors eius fuerit) Num eius mortem res aliqua ſecuta ſit, vnde poſſit laudari aut vituperari. ſi quę forte, vt in Cæſaris morte, portenta apparuerint. [Vt, ſi laudemus, aliud iuſte) Vt ſi tribuit vnicuique quod ſuum eſt. Et quoniam iuſtitiam ſequuntur, innocentia, amicitia, concordia, pietas, religio, obſeruantia, humanitas, & ſimilia, eos partes tractari conueniet. [Aliud fortiter) Vt ſi animum ſupra omnia geſſit pericula, nihilque niſi turpe timuerit, in ſecundis rebus cupiditatibus reſiſtere potuerit, & aduerſa conſtanter tolerauerit, & quæ fortitudinem ſequãtur decurramus. vt magnanimitatem, fiduciam. ſecuritatem, magnificentiam, conſtantiam, tollerantiam, ſanctum, & inuiolabile recti propoſitum. [Aliud modeſte) Vt ſi nihil occuluiſſe, quo pœnitendum eſſet, oſtendemus, & in nullo moderationis legem exceſſiſſe, & ſub rationis iugo cupiditates domuiſſe, & quæ modeſtiam comitantur percurramus, abſtinentiam, temperantiam, continentiam, vrrecundiam, caſtitatem, pudicitiam, honeſtatem, moderationem, parſimoniam, ſobrietatem. [Aliud prudẽter) Vt prouidiſſe prius omnia, & intellexiſſe eum quam quidquam ageret dicamus, & quæ prudẽtiam ſequuntur, omnia perſpexiſſe. Velut ſi circumſpectus fuit, ſi prouidit, ſi docilis, ſi cautus, ſi conſilio plenus ad agendum venit. [Si vituperemus, è contrario) Omnia ſuperioribus contraria afferemus vitia, vt dolori cupiditatiq. cognatas conſentaneasq. paſſiones, emulationem, inuidiam, maleuolentiam, obtrectationem, & ſimilia in eum proferemus, voluptati autem, in alienis malis ei ſemper gaudium fuiſſe, iactantiam de ſe, & gloriæ vanitatem, fugam ſæpe ob ſcelera meditatum, formidine metuque concuſſum, & nihilominus ſeuitiam, feritatemque, & his proxima, in eum quem vituperare volemus congeremus. Vbi cuſtodiendum, ne fortiori coniungatur infirmius, vt ſacrilego, furi, homicidæ, corruptor. nanq; ſenſus hominis à paruo in maius debet inſurgere. Sed hæc ad elocutionis præcepta attinent. [Non neceſſe eſſe nos omnes has partes in laudem aut vituperationem transferre) Monet Herennium, quid ſit in has præceptione tenendum. dicit enim, non oportere eum exiſtimare, quæ de laude, & vituperatione dixit, omnia vnam in orationem transferenda ſimul eſſe, ſed ea dũtaxat, quæ viderit congruere. [Quæ firmiſſima videbuntur) Ad laudandum vituperandum ue. [Legere) Colligere oportebit. [In ipſa cauſa) Propter quam ad vituperandum venimus. [Crebras & breues amplificationes interponemus per locos communes) Velut ſi in ſacrilegum communi ex loco dicas, deorum enim piacaturum prouidentia cuſtoditur reſpub. violatorum vero ira corrumpitur, & ſic progrediemur: Quæ cum ita ſint, quantum iſte ſcelus admiſit? vt nimirum rem exponamus, non quaſi docentes, ſed quaſi exaggerantes. quod vniuerſæ nocuerit ciuitati, & communibus, & priuatis rebus. & timendum, ne tale ſcelus conſequatur ſterilitas frugum, ne hoſtium ſuperemur armis, & ſimilia. Velut in Saluſtium ipſe Cicero, deſine bonos petulantiſſima cõiectari lingua, deſine morbo procacitatis iſto vti, deſine vnumquenque moribus tuis exiſtimare. His moribus amicum tibi efficere non poteſt, videris enim velle inimicum habere. [Per locos communes) Vnde ſimiliter nobis dicere tali in re conuenit. De his ſupra abunde dictum. [Raro accidit in vita) Quod nunc raro accideret, aut laudare, aut vituperare quenquam non ſæpiſſime. [Vt faciendum ſit aliquando) Si quidem aliquando, non ſæpe, in genere demonſtratiuo ſic conſumuntur orationes, quod licet raro fiat, non oportet tamen id negligere. [Hæc cauſa minus ſæpe tractatus) Non admodum frequenter agitetur. [At in iudicialibus, & in deliberatiuis cauſis ſæpe magnæ partes verſantur laudis, aut vituperationis. quare in hoc quoque genere cauſæ) Probat, demonſtratiuum tum propter ſe, tum propter iudicialem, & deliberatiuam cauſam eſſe neceſſarium, quod in eis generibus ſæpe laudanda multa nobis occurrant.

† DE genere demonſtratiuo) Vide Fabium lib. 3. cap. 9. Rodolphum lib. 3. cap. 13. Trapezontium lib. 4. [Laus igitur poteſt eſſe rerum externarum; & corporis, & animi) Mirum eſt, cur hunc in ordinem in recenſendis bonis ſeruet, cum inter triplicia bona vel maxime excedant quæ ſunt animi, quæ, & vera eſſe, & ſola ab Ariſtotele recte exiſtimata ſunt. Niſi ob id dicamus hæc duo, & fortunæ, & naturæ bona præcedere, quod ipſa virtus in earum rerũ vſu, & moderatione maxime cernitur. † Dignitas, τὸ ἀξιωματικὸν Græci vocant. i. venerandam oris maieſtatem, qualis in Pompeio fuit, & quam Cicero etiam dignitatem vocare ſolet. † Ab noſtra, ſi laudabimus, dicemus) Vt eſt Nazianzeni in Baſilium, debere ſe laudare, tum propter amicitiæ rationes, tum propter memoriam pulcherrimarum virtutum, tum vt habeat eccleſia exemplum optimi, & ſanctiſſimi epiſcopi. Ceterum narratio, ſicut nunquam ferè incidit, cum laudamus cuius facta nota ſint, ac ſola amplificatione indigent, ſic ſemper inuenitur, eum quod fecerit ignotum ſit, quæ non vno in loco tota, vt in alijs generibus cogitur, ſed paſſim, vt quidquam amplificandum eſt, breuiter narratur. hæc Trapezontius lib. 4. [Petemus vt cognoſcant) Alias, ignoſcant. † Diuiſione hac vtemur) Ea vtemur commode, ſi naturam eius rei, quam laudamus, diligenter quibus conſtat, conſiderabimus. Non.n. oportet, vt plurimi putant, quoniam omnis demonſtratio aut ex rebus, quas externas appellant, aut ex ijs quæ corpori aut animi attribuuntur, in has partes ſemper orationem diſtribuere. Nam & faſtidium auditoribus pareret ſi ſæpius fieret, & ignorantiæ vitium non euitaret, ſi quis re naturam relinqueret, & his communibus ſemper eſſe occupatus. Quare optimum factum erit, cum omnia, quibus facile abſolui poſſit cauſa, conſideranimus ea reducamus in paucis. quædam genera. Vt ſi poëta aut orator laudandus eſt danda eſt opera vt intelligamus, quibus rebus poëta eximius, aut eloquentiſſ. orator ad tantam facultatem profectus ſit, quæ omnia ad quam pauciora maxime poſſumus, reducemus. Deinde vnumquodque eorum, ſi in plura diuiditur, ſuis locis diſtribuemus. Sic pro Pomp. fecit Cicero, in qua ſummas imperatoris laudes perſecutus eſt. Vide Trapezontium. † Quomodo ab animo tractata ſint) Faciunt quæ ſcribit Fabius. Omnia, inquit, quę extra nos bona ſunt, quæque hominibus ſorte obtigerunt, non ideo laudantur, quòd habuerit quis ea, ſed quòd his honeſte ſit vſus. Nam diuitiæ, & potentia, & gratia cum plurimum virium dent in vtranque partem, certiſſimum faciunt morum experimentum. Aut enim meliores propter hæc, aut peiores ſumus, animi ſemper vera laus eſt. Sed non vna per hoc opus via ducitur. Nanque alias ætatis gradus geſtarumque rerum ordinem ſequi ſpecioſius fuit, vt in primis animi laudetur indoles, cum diſciplinæ, poſt hoc operum. i. factorũ dictorumq. contextus. Alias in ſpecies virtutum diuidere laudem fortitudinis, iuſticiæ, continentiæ, ceterarumque, ac ſingulis aſſignare, quæ ſecundum quanque earum geſta erunt. Hæc ille. [Ab externis rebus) Miror autem cur non addat, & nomen. vt Cato ſapiens, & nationem. vt Græcus, & patriam, vt Athenienſis, affectionem. vt equorum, canum, armorum ſtudium, vt medicus, orator conditionem, vt ſeruus, addictus, conditionem aliam quæ ad liberos ſpectat, vt nupta, adoptiuus, abdicatus. & ceteras circunſtantias, quæ ſubinde oratori aptiſſima, vel ad laudem, vel ad vituperationem argumenta ſubminiſtrant. † Concluſionibus breuibus vtemur, enumeratione) .i. vt breuiter quæ in tota oratione dicta ſunt, colligantur. [Nunc, abſoluta nobis) Tranſitio an alia præcepta. LONG.

QVoniam hæc cauſa, &c.) Primo loco dicit qđ genus demonſtratiuum diuiditur in laudem, & vituperationem, quæ quis contrariæ ſunt, oppoſitorum autem eadem eſt diſciplina, ideo contrarijs vtemur in laudatione, & in vituperatione. Deinde oſtendit in quibus laus conſiſtat. Ordo autem eſt. Quoniam hæc cauſa. ſ. demonſtratiua ad quam paulo ante dixit tranſeundum eſſe diuiditur in laudem, & vituperationem, tanquam in obiecta, aut in fines præſtitutos, ex quibus rebus cõſtituerimus laudem ex contrarijs rebus vituperatio erit comparanda. i. obtinenda, & acquirẽda. Igitur quia ſatis fuerit alterum docuiſſe. A S C.

docuiſſe. Laus, poterit eſſe rerum externarum .i. bonorum extraneos poſitorum, vt ſunt bona fortunæ, & corporis, & animi. Theologi tria bona enumerant, ſumma quibus non contingit abuti, vt charitate, & ceteris virtutibus animi dummodo virtutes maneāt media vt corporis, & infima, vt externa, quibus, & bene, & male vti contingit. Ea ſup. bona, aut mala rerum externarum, ſunt quæ poſſunt accidere .i. contingere alicui ſecunda aut aduerſa, caſu aut fortuna. i. à caſu, & fortuna vt genus. ſ. clarum, educatio. ſ. accurata, aut inter bonos, diuitiæ. ſ. magnæ poteſtas magna. Gloria. ſ. parta, ciuitates. ſ. bonæ in quibus nati ſumus, aut quibus donati ſumus, quia beati putantur qui bonas habitat vrbes, preſertim ſi ſint in eis ciues amicitiæ, & quę ſunt huiuſmodi, & ea quæ ſunt his contraria, vt ignobilitas generis, ſordida educatio, paupertas, ſeruitus, infamia, naſci in locis deſertis, inimicitiæ, & ſimilia quæ ad vituperationem faciunt, quę omnia pertinent ad bona, & mala externa, quia ſine noſtro merito contingere nobis poſſunt, & ſine culpa non contingere, aut auferri, proſequitur etiam corporis bona dicens. Ea commoda, aut incommoda ſunt corporis. i. pertinent ad corpus, quæ natura attribuit corpori, vt ſunt velocitas. i. agilitas, & celeritas in curſu, vires .i. robur membrorum dignitas. i. ſpecioſitas, & honeſta pulchritudo membrorum per quam quis redditur dignus prelatura, iuxta quod dictum eſt quòd ſpecies Priami digna fuit imperio, valetudo. i. ſoſpitas, ac firmitas. & ſup. ſimilia quę pertinent ad laudem, & quæ ſunt contraria, vt torpor, debilitas, indignitas, aut deformitas. Mala valetudo, &c. Quæ pertinet ad vituperationem. Animi ſup. bona, & mala ſunt ea quæ conſtant conſilio, & cogitatione noſtra, vt prudentia, iuſtitia, fortitudo, modeſtia, quæ ſunt laudis, & quæ ſunt contraria, vt imprudentia iniuſtitia, timiditas, aut meticuloſitas, quæ ſpectant ad vituperationem. Igitur hæc .i. huiuſmodi confirmatio, aut confutatio erit nobis. ſ. in genere demonſtratiuo. [In huiuſmodi cauſa, &c.) Docet primo quomodo in demōſtratiuo ſumetur principium, proſecuturus, & reliquas partes. Ordo autem eſt principium in huiuſmodi cauſa .ſ. demonſtratiua, aut a perſona noſtra, aut à perſona eius de quo loquemur, aut à perſona eorum qui audient, aut ab re. Ab noſtra ſupp. perſona ſumemus principium ſi laudabimus ſupp. aliquem, dicemus (quòd verbum ponetur, ibi ab eius perſona, &c. vereri nos dicemus, &c.) Nos facere ſup. id, hoc eſt laudare eum aut officio, quòd. i. quia cauſa neceſſitudinis. i. obligatio neceſſarias intercedat. i. media ſit inter ipſum, & nos, aut. i. facere ſtudio .i. voluntate ſtudioſa, quod. i. quia is quem laudamus ſit eiuſmodi virtutis, vt omnes debeant velle commemorare, id quod rectum ſit .i. laudabiliter factum, quia omnes incendimur ad virtutem gloria, laudataque virtus creſcit, & immenſum gloria calcar habent, aut velle oſtendere ex laude aliorum, qualis ſit animus ipſius. i. noſter, ſic enim Franciſcus intelligit, vt ſicut ipſe in recto tres continet perſonas: nam recte dicimus, ipſe facio, ipſe facis, ipſe facit, ita, & in obliquis, vt, & ipſum ludere quæ vellem calamo permiſit agreſti. i. & me, nec id tantum in primitiuo, ſed etiā in deriuatiuo: vt negocium ipſius intelligitur, aut meum, aut tuum, aut alterius, ideo autem ex laude aliorum oſtendimus animum noſtrum, quia qualis quiſque eſt, & qualia amat, talia laudat, animi etiam candidi eſt alienam virtutem commendare, videtur tamen in hoc ſenſu à Cicero. ſcribendum fuiſſe, qualis noſter ipſorum animus, vnde malunt quidam ſic dicere, aut nos velle oſtendere ex laude aliorum, hoc eſt ex noſtra qualis ſit animus ipſius quem laudabimus, quia ſi oſtenderimus animi noſtri ſeueritatem, & iudicij integritatem, facile conſtabit nos nolle laudare eum qui indignus ſit, & ita ex animo noſtro illius quem laudabimus animus qualis ſit oſtendimus, de hoc tamen iam dicam iterum. Si vituperabimus ſup aliquam à noſtra perſona nos dicemus nos id facere merito, ꝙ .i. quia, ita ſumus tractati ab illo .i. affecti iniurijs, aut contumelijs, vt metuo cum male dicta re geramus, aut dicemus nos id facere ſtudio. quòd. i. quia putemus vtile eſſe, vnicam. i. ſingularem, atque incomparabilem maliciam, atque nequitiam eius, quem vituperabimus, cognoſci ab omnibus ne videlicet ab eo contaminētur, aut circumueniantur, aut quòd placeat oſtendi ex vituperatione aliorum quid placeat nobis. Hoc dictum approbat peiorem conſtructionem, & ſententiam dicti ſuperioris, nam ſicut ex aliorum vituperatione quid nobis diſpliceat oſtendimus, ita ex aliorum laude qualis animus noſter ſit aperiemus. [Ab eius, &c.) Et ſup. ſumemus principium à perſona eius de quo loquemur ſupp. ſic, ſi laudabimus ſupp. cum nos dicemus nos vereri. i. timere, vt non poſſimus. conſequi verbis. i. exprimere facta illius, quia dicemus, oportere. i. decens, & conueniens eſſe, prædicare. i. commendare, & extollere omnes virtutes nominis illius, & ſup. ipſa facta. i. quæ ipſe fecit anteire .i. ſuperare eloquentiam omnium laudatorum. ſ. ab eloquentia, aut arte dicendi. Si vituperabimus. nos dicemus ea quæ videbimus poſſe dici contraria. ſ. laudationi paucis verbis cōmutatis, vt demonſtratum eſt paulo ſupra. i. paulo ante cauſa exēpli, vt dicemus, nos vereri, vt non poſſumus conſequi verbis vitia illius &c. Vbi ſcies huiuſmodi verba, cauto, metuo, vereor, formido, & ſimilia, quia important negationem recte poni ſine negatione ſequenti, vt caue dicas, vel vt dicas, vereor, vt mihi verba deſit, &c. quia tamen duæ negationes ſæpe non plus efficiunt quam vna, etiam recte poni cum negatione, vt caue ne dicas vereor, ne verba mihi deſint, &c. [Ab auditorum, &c.) A perſona auditorum ſumentes exordium, ſi laudabimus dicemus (quoniam nihil nouit laudemus, & nihil laudemus apud ignotos) nos eſſe dicturos pauca cauſa monendi, quia non omnium quæ ſcimus continuo memores ſumus, aut ſi erunt ignoti .i. ignorantes, & rerum inſcij: nam vt docet Valla lib. I. ignotus ſæpe actiue accipitur. Quintilianus. Ne quis tamen erret ignotus non eſt filij mei nouerca, ſed mater, ignotus dixit pro ignorans, & pro hoſpite, & peregrino non pro ignorato, hæc ille. Cuius ratio videtur quod qui ignotus eſt. i. cognitus, etiam alios ignorare ſoleat, nam qui nouus aduenit in cœtum aliquem citius a ſingulis cognoſcitur quam ſingulos cognoſcat. Veruntamen Franciſcus legit, ſin fuerit ignota, vt ſit ſin. i. ſed ſi virtus, aut perſona quam laudabimus fuerit ignota, ſed ſic diceret ignotus, quia addit virum dicens. Nos petemus vt velint cognoſcere talem virum, & ſup. dicemus (quoniam ipſi apud quos laudemus. ſ. talem virum, ſint in eodem ſtudio .i. diligenti exercitio virtutis, atque. i. ſicut aut in quo ille qui fuerit laudatus) ſperare nos probaturos. i. perſuaſuros facile facta huius. ſ. amici noſtri quibus velimus, q. d. viris probatis, & eiuſdem virtutis ſtudioſis, vtpote a quibus laudari glorioſum ſit. Vituperatio ſupp. erit contraria. i. contrario modo, quia ſi notus dicemus nos pauca dicturos monendis gratia, ſin ignotus, dicemus ab eorum virtute apud quos dicemus maxime abhorrere, adhortari, vt eum vitent. Vnde quoniam norint, ſupp. & vitia, eius, dicemus nos eſſe dicturos pauca de nequitia. i. vtilitate, aut libidine eius, quòd ſi ignorent ſupp eum (nunc dicit ſi ignorent, pro quo prius ſi erunt ignoti) petemus, vt agnoſcant, vt poſſint vitare malitiam. ſ. eius, quoniam illi qui audiunt, atque illi qui vituperantur ſunt diſſimiles ſ. in moribus. Et dicemus nos ſperare, illos ſupp. qui audiunt, aut nos, ſed potius illos improbaturos vehementer vitam illius. ſ. poſtquam nouerit. Ideo dico potius illos, quia de nobis certo ſcimus, quod de illis ſeparamus, A rebus ipſi ſupp. ſumentes principium, dicemus eſſe incertum, quid laudemus potiſſimum .i. maxime omnium, & dicemus nos vereri ne cum dixerimus multa. (Ecce vereri ſequente negatione, pro quis prius, vt ſubiunxit) prætereamus plura, & ſupp. dicemus ea quæ habebunt ſimiles ſententias; quibus ſententijs .ſ. ad laudem demonſtrandum facientibus, contraria .i. contrariæ ſententiæ ſumuntur à vituperatione. i. in vituperando, aut à vituperante. [Principio, &c.) Poſtquam docuit quali principio vtendum ſit in demonſtratiuo, docet quali narratione, & deinde de ceteris qualitatibus vtendum ſit. Ordo eſt, vlla narratio quæ conſequatur neceſſario. i. quam neceſſe ſit ſubſequi non erit principio .i. non ponetur poſt principium ab aliqua tractatione. i. quod principium ſumptum ſit ab aliqua tractatione harum rationum. ſ. laudandi, & vituperandi, quas commemorauimus ante. ſ. paulo, ſed ſi qua. i. aliqua talis narratio, inciderit .i. incidenter interuenerit, cum aliquod factum eius de quo loquemur ſit narrandum nobis cum laude, aut vituperatione, tūc ſupple præceptio narrandi repetetur, de primo libro vbi de ea ſatis abunde præceptum eſt. Deinde proſequitur de diuiſione dicens. Nos vtemur diuiſione hac. i. huiuſmodi. nos exponemus .i. proponemus enunciabimus, quas res laudaturi ſumus, aut vituperaturi, deinde dicemus, ordine. i. per ordinem, vt quæque res erit geſta, vel pro, vel quo tempore erit geſta, vt intelligatur, quidquid is quem laudabimus, egerit tute, non credēdo ſe ſuos, & ſua periculis, & caute. i. prudenter. Sed oportebit .ſ. ad plenam laudem, aut vituperationem, exponere virtutes, aut vitia animi, deinde oportebit demonſtrare quomodo commoda, aut incommoda corporis, aut rerum externarum ſint tractata ab animo .ſ. laudando, & vituperando, hoc eſt quo animo ea tulerit. Nos debemus adhibere hunc ordinem in vita demonſtranda .i. laudanda, aut vituperando. Nam ſupple genus demonſtrabitur in laude ab externis rebus, vtpote quibus maioribus ſit natus. Nam ſi ſit bono genere natus. dicemus ſupple eum fuiſſe parem, id eſt æquiparandum virtute maioribus ſuis, & ita non

de genere eſſe, aut fuiſſe excelſiorem.i.eos ſuperaſſe. Si ſup. natus ſit humili.i.abiecto genere dicemus ipſum habuiſſe præſidium.i. honeſtam iuuamen,&fiduciam in ſuis viribus,non in virtutibus maiorum ſuorum. In vituperatione, ſi bono genere ſup. ſit natus,dicemus ipſum fuiſſe generi ſuo dedecori.i.ad dedecus,vt Cicero in Saluſtium dixit,ſi ſit malo.i.humili,& abiecto,aut pernicioſo genere,nos dicemus tamẽ,nihilominus, ipſum fuiſſe hiis ipſis detrimento.i.ad detrimẽtum gloriæ, aut bonorum, & ita illis nequiorem eſſe.Educatio ſup. demonſtrabitur in laude.i.demonſtratione laudis dicendo,videlicet quòd fuerit educatus tota pueritia bene,& honeſte in bonis diſciplinis. In vituperatione contra.i.econtrario demonſtrabitur a vobis dicentibus, ipſum ſe retraxiſſe,inde.i.ab honeſta educatione,alij addunt aperte.i. manifeſte. Alij legunt à parte corporis,ſed verior lectio eſt. A corporis commodis vt ſit. laudabitur etiam à commodis.i.bonis corporis. à natura.ſ.datis in laude, ſi dignitas .i. decora, & honeſta pulchritudo membrorũ virilium ſit ſup. ei, atq; forma.i.ſpecies quaſi muliebris ſit ei. nos dicemus eam fuiſſe illi laudi.i.ad laudem,& non detrimento atque decori, quemadmodum ſup.ſæpe fuit ceteris. Si vires atque velocitas egregia, ſupp.ſint illi quem laudabimus,nos dicemus hæc comparata.i.parta,& acquiſita illis honeſtis exercitationibus atque induſtrijs.i. vt dicũt naturali ingenioſitate. Si valetudo perpetua.i.incolumitas, & infirma ſanitas,ſup.ſit ei,nos ſup.dicemus eam comparatam,diligentia,& temperantia cupiditatum: quod vulgatius dicas ſeruando dietam,& ex bono regimine. In vituperatione. Proſequitur eandem rem dicens. Nos dicemus in vituperatione, ſi hæc.i.iam dicta commoda corporis,vt dignitas,forma,velocitas,vires,valetudo perpetua erunt ſupp. vituperando, ipſum male vſum .i. abuſum his, vtpote quæ habuerit non à virtute, vt temperantia ſua, ſed citra meritum ſuum,caſu,& natura, tanquam ſupp.eſſe quilibet gladiator, qui bonis corporis abuti ſolet. Sin.i.ſed ſi, omnia erunt ſup. ipſi quem vituperamus præter formam.i.ſiue forma .i. ſi in omnibus decore carebit, nos dicemus id quod forma caruerit fuiſſe culpa,& intemperantia ipſius. Deinde hoc eſt poſt corporis bona,aut mala: nos reuertemur ad res extraneas.i.extra ipſum poſitas vt ſunt bona fortunæ. Et conſiderabimus quæ virtutes ſi laudabimus,aut quæ vitia animi ſi vituperabimus,fuerint in his .i. in adminiſtratione harum rerum externarum quæ aut bonæ,aut malæ ſunt ſecundum rationem vtentium eis, vnde ex bonorum fortuitorum vſu pſpicitur virtus,& vitium animi. & conſiderabimus an diuitiæ ſupp.fuerint illi, an paupertas fuerat illi,& quæ poteſtates ſupp.fuerint illi quæ gloria, ſupp.fuerit illi, & quæ amicitia fuerit illi, & quid fecerit fortiter in gerẽdis inimicitijs, & conſiderabimus, cuius cauſa ſuſceperit inimicitias,& qua fide.i.fidelitate,beneuolentia,& officio geſſerit amicitias,& conſiderabimus qualis fuerit in diuitijs, aut in paupertate, quemadmodum habuerit animum in poteſtatibus gerendis. Et ſi interierit.i.mortuus fuerit, & ita poſt mortem de eius vita differemus, conſiderabimus. cuiuſmodi mors ſupp. eius fuerit, & cuiuſmodi res ſit conſecuta mortem eius,vtpote an dolor parentum, aut publicus, an lætitia. & de conſimilibus. Ad omnes autem res. Docet laudando conducere in primis quatuor illas principales virtutes, Iuſtitiam, fortitudinem, modeſtiam, & prudentiam, & eis in demonſtrando magnopere vtendum eſſe dicens. Autem pro ſed, illæ.ſ. nobiliſſimæ quatuor virtutes animi erunt accommodandæ ad omnes res quibus animus humanus conſideratur maxime.i. præcipue:vt ſi laudabimus dicamus aliud factum eſſe iuſte.i. per iuſtitiam, aliud fortiter.i. per fortitudinem, aliud modeſte.i. per modeſtiam ac temperantiam (ſunt qui legunt honeſte, ſed illud genus eſt, niſi dicas honeſtatem: præcipue in modeſtia conſpicuam) aliud prudenter.i. per prudentiam. Si vituperabimus dicemus aliud eſſe factum iniuſte, aliud ignaue.i.non fortiter, aliud immodeſte (ergo potius legendum erat modeſte) aliud ſtulte.i. imprudenter, quod potius ponit quam imprudenter, hoc enim priuationem, aut negationem prudentiæ ſonat,illud contrarium vitium ſignificat. Perſpicuum eſt nimirum.i.haud dubie(ita vt non ſit mirum ſi id dicatur) iam ex hac diſpoſitione: quemadmodum illa tripartita diuiſio laudis, & vituperationis.ſ.à virtutibus, & vitijs animi, à commodis, & incommodis corporis, & rerum externarum, ſit tractanda.i. exercitanda, ſi aſſumpſerimus.i. addiderimus, & monuerimus etiam illud non eſſe neceſſe,nos transferre has partes laudem,aut vituperationem, propterea quòd ſupp.hæc partes. non incidunt.i. non occurrunt, aut ita tenuiter, id eſt exiliter, & modice incidunt, vt non ſint neceſſariæ. Quapropter oportebit legere,i.eligere eas partes quæ videbuntur firmiſſime .i. maxime incidere aut occurrere. Deinde agit de vltima parte orationis dicens. Nos vtemur concluſionibus breuibus,per enumerationem ad.i.iuxta,exitum.i.finem,& perorationem cauſæ. Oportebit autem interponere in ipſa cauſa .i. dum adhuc tractatur,amplificationes crebras.i.frequentes,& breues, per locos communes. Nec hoc genus cauſæ, videlicet demonſtratiuum,eſt commendandum negligentius eo quòd accidat raro, in vita.ſ.hominum. Neque non oportet,immo oportet poſſe velle facere quam commodiſſime.i.maxime commode,id quod poteſt videri accidere.i.euenire,vt ſit faciendum aliquando.i.quandoque licet raro. Et ſi.i.licet,hæc cauſa.ſ.demonſtratiua,tractetur ſeparatim .i. ſeorſum ab alijs cauſarum generibus, minus .i. non ſæpe, at.i.attamen magnæ partes laudis, aut vituperationis (in quibus conſiſtit demonſtratio) verſantur ſæpe in cauſis iudicialibus,& in deliberatiuis, quare nos putamus non nihil.i.aliquid aut (per liptotem) multum induſtriæ conferendum, quoque.i.etiam in hoc genus cauſæ.ſ.demonſtratiuum. Nunc difficillima parte rhetoricæ, hoc eſt inuentione perpolita atque accommodata ad omne genus cauſæ, abſoluta nobis.i. à nobis .i. poſtquam abſoluimus difficillimam partem rhetoricæ, videlicet inuentionem,&c.tempus eſt nos proficiſci ad ceteras partes orationis. Igitur quia procedendum eſt,& proxima pars eſt diſpoſitio,nos dicemus deinceps de diſpoſitione.

DE DISPOSITIONE.

QVONIAM diſpoſitio eſt, per quam illa, quæ inuenimus, in ordinem redigimus,vt certo quidque loco pronuncietur;videndum eſt, cuiuſmodi rationem in diſponendo habere conueniat. Genera diſpoſitionis ſunt duo,vnum ab inſtitutione artis profectum, alterum ad caſum temporis accommodatum. Ex inſtitutione artis diſponemus,cum ſequemur eam præceptionem, quam in primo libro expoſuimus, hoc eſt, vt vtamur principio,narratione, diuiſione, confirmatione, confutatione, concluſione: & hunc ordinem, quemadmodum præceptum eſt ante, in dicendo ſequemur. Itẽ ex inſtitutione artis non modo totas cauſas per orationem,ſed per ſingulas quoque argumentationes diſponemus,quemadmodum in libro ſecundo docuimus, id eſt expoſitionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex diſpoſitio eſt,vna per orationes,altera per argumentationes,ab inſtitutione artis profecta. Eſt autem alia diſpoſitio,quæ,cum ab ordine artificioſo recedendum eſt, oratoris iudicio ad tp̃s accõmodatur: vt ſi à narratione dicere incipiamus,aut ab aliqua firmiſſima argumentatione, aut à literarum aliquarum recitatione:aut ſi ſecundum principium confirmatione vtamur,deinde narratione, aut ſi quam huiuſmodi permutationem ordinis faciamus: quorũ nihil,niſi cauſa poſtulet, fieri oportebit.nam ſi vehemẽter aures auditorum obtuſæ videbuntur, atque animi defatigati ab aduerſarijs multitudine verborum,commode poterimus principio ſuperſedere, & exordiri cauſam,aut à narratione,aut ab aliqua firma argumentatione.Deinde ſi commodum erit, quia non ſemper neceſſe eſt,ad principij ſententiam reuerti licebit. Si cauſa noſtra magnam difficultatem videbitur habere. vt nemo æquo animo principium poſſit audire:à narratione cum inceperimus,ad principij ſententiam reuertamur licebit. Si narratio parum probabilis eſt,exordiemur ab aliqua firma argumentatione.His cõmutationibus,& tranſlationibus partium ſæpe vti neceſſe eſt, cum ipſa res artificioſam diſpoſitionẽ artificioſe

com

com natura cogit. In confirmatione, & confutatione argumentationum diſpoſitiones huiuſmodi conuenit hĩre, firmiſsimas argumentationes in primis, & in poſtremis cauſæ partibus collocare; mediocres, & neq; inutiles ad dicendum, neq; neceſſarias ad probãdum, quæ ſi ſeparatim ac ſingulæ dicantur, infirmæ ſunt, cũ ceteris coniunctæ, firmæ, & probabiles fiunt, interponi, & in medio collocari oportet. nam, & re narrata ſtatim expectat animus auditoris, qua re cauſa cõfirmari poſsit. quapropter cõtinuo firmam aliq̃ oportet inferre argumentationem. & quoniam nuperrime dictũ facile memoriæ mandatur; vtile eſt, cum dicere deſinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmã argumentationem. hæc diſpoſitio locorum, tanquam inſtructio militum facillime in dicendo, ſicut illa in pugnando, parare poterit victoriã.

CAP. DE diſpoſitione) Vide Quintil. lib. 7. cap. 1. & vlt. Trapezont. lib. 4. Rodolphum lib. 3. cap. 7. & Doctor. 2. de Copia, cap. vlt. [Ab inſtitutione artis profectum) Quam hic vocat artis inſtitutionem. Cic. de Or. 2. naturam, & naturalem ordinem appellat, his verbis: Nam vt aliquid ante rem dicamus, deinde vt eam exponamus, poſt vt eam probemus noſtris præſidijs confirmandis, contrarijs refutandis, deinde vt concludamus, atq; ita peroremus, hoc dicendi genus natura ipſa præſcribit. Quam vero hic diſpoſitionem. ad caſum temporis accõmodatum Cicero, quæ ex oratorum iudicio, & prudentia comparatur, hoc eſt artificioſam, quod vtilitatis neceſſitate hic ordo ſeruari non poteſt, appellat. † A literarum aliquarum recitatione) Vt ſi quis Lentulum accuſet, quod Allobrogum legatos ad coniurationem inuitauerit, & literas ab eo legati miſſas habeant. † Si narratio parum probabilis) Exemplum habes in Miloniana. [Tranſlationibus partium ſæpe vti) Alias, tum vti. † Tanquam inſtructio militum) In acie enim non tam refert, quantis copijs dimices, quàm quo conſilio inſtructis, ac diſpoſitis, ita in oratione ſummum eſt, non quam optimis niti argumentis, ſed quam aptiſſime diſpoſitis. Proinde non contemnendum eſt artificium diſpoſitionis. Ea enim vt Cic. 2. de Orat. ait, tantum poteſt in dicendo, vt ad vincendum nulla plus poſſit.

LONG. QVoniam diſpoſitio, &c.) Tractat diſpoſitionem dicens, Quoniam diſpoſitio eſt illa. ſ. pars orationis, per quam nos redigimus in ordinem ea quæ inuenimus, vt pronũciemus quidque. i. vnumquodque, aut vnamquanque rem, certo. ſ. ſuo, & debito loco, ideo ſup. videndum eſt, cuiuſmodi. i. qualem rationem conueniet habere in diſponendo. Incipiens autem id docere præmittit ſuo more diuiſionem dicens. Genera diſpoſitionum ſunt duo, vnum ſup. eſt profectum. i. ortum, ab inſtitutione artis. i. iuxta artem prius traditam: alterum. ſ. genus diſpoſitionis eſt accommodatum ad caſum temporis. i. ad euentum varium pro diuerſitate temporis, & diuerſa diſpoſitione auditorum. Nos diſponemus ex diſpoſitione. i. iuxta diſpoſitionem artis, cum. i. quando nos ſequemur eam diſpoſitionem, quam expoſuimus in primo libro, hoc eſt vt vtamur principio, narratione, diuiſione, confirmatione, confutatione, concluſione, hoc eſt omnibus partibus orationis, & ſequamur hunc ordinem in dicẽdo. i. orando, quemadmodum docuimus in ſecundo libro. i. expoſitionem rationem. i. confirmationem rationis, exornationem, & ſup. complexionem. i. per orationem. Item nos diſponemus ex inſtitutione. i. iuxta, aut per inſtitutionem artis. ſ. rhetoricæ, non modo. i. non ſolum totas cauſas per orationem: ſed quoque. i. etiam, per ſingulas argumentationes, quemadmodum docuimus in ſecundo libro. i. expoſitionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex diſpoſitio eſt. ſ. in cauſis diſponendis, vna per orationes, altera per argumentationes, profecta. i. orta. ſ. vtraque ab inſtitutione. ſ. oratoria, id in altera iuxta artem rhetoricam diſponemus partes orationis: de quibus dictum eſt in primo libro, in altera parte argumentationis: de quibus in ſecundo. [Eſt aũt alia diſpoſitio, &c.) Proſequitur diſpoſitionem extemporaneam, quæ ad caſum temporis accommodanda eſt, dicens. Eſt autem alia diſpoſitio, quæ accommodatur. i. aptatur, & applicatur ad tempus iudicio oratoris, cum. i. quando, recedendum eſt ab ordine artificioſo. i. per artem inſtituto, vt ſi dicere incipiamus à narratione (& ita prætermiſſo principio) aut ab aliqua firmiſſima argumentatione, aut recitatione. i. relatione aliquarum literarum, aut ſi vtamur confirmatione, ſecundum. i. proxime poſt. ſ. principium, deinde vtamur narratione, aut ſi faciamus, quam. i. aliquam, ſup. aliam permutationẽ ordinis. ſ. partium orationis, huiuſmodi. i. qualis eſt, dum ante narrationem ponitur confirmatio: quorum. i. quarum mutationum, nihil oportebit fieri, niſi cauſa poſtulet. nam ſi aures auditorum videbuntur obtuſæ. i. hebetatæ, & modeſtia ob frequentem auditionem affectæ, atque animi auditorum videbuntur defatigati. i. ad extremam fatigationem affecti ab aduerſarijs. ſ. noſtris multitudine verborum, nos poterimus ſuperſedere. i. carere, & vacare commode. i. oportune, principio. i. exordio, & exordiri cauſam. i. facere initium dicendi non ab exordio proprie ſumpto, ſed, aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. Deinde. i. poſt tale initium licebit (quia non ſemper eſt neceſſe, q. d. ideo dico licebit, quòd non ſemper neceſſe eſt) ſi cõmodum erit, reuerti ad ſententiam principij. i. paulatim agere partes principij. Et ſi cauſa noſtra videbitur habere magnam difficultatem, ita vt nemo poſſit audire principium. i. exordium proprie ſumptum (quia generaliter omne quod in principio, ſeu exordio ponitur principium, & exordium dicitur, ſpecialiter autem tantum quod in primo libro definitum eſt) cum nos inceperimus à narratione nos, reuertemur ad ſententiam principij. Si narratio eſt probabilis parum. i. modicum, nos exordiemur ab aliqua firma argumentatione. Neceſſe eſt vti ſæpe his. i. huiuſmodi commutationibus, & tranſlationibus. [In cõfirmatione, &c.) Locutus eſt de principio, & narratione, nunc proſequitur de confirmatione, & confutatione docens, quomodo diſponendæ ſint, ac dicens, conuenit. i. conueniens eſt, in confirmatione. ſ. rationum noſtrarum, & confutatione rationum aduerſarij, diſpoſitiones argumentationum habere huiuſmodi. Oportet argumentationes firmiſſimas collocari in primis, & in poſtremis. i. vltimis partibus cauſæ, & oportet mediocres, & pro. i. neque inutiles ad dicendum. i. quæ poſſunt vtiliter dici, neque neceſſarias ad probandum. i. quæ ſi omittantur adhuc poterimus per firmiores ſatis probare, quæ. ſ. mediocres rationes, ſi dicantur ſeparatim. i. ſeorſum a firmioribus, & ſingulæ. i. per ſe ſint infirmæ, & ſup. cõiunctæ cum ceteris, firmę, & probabiles fiunt, oportet inquam tales mediocres, interponi, & pro. i. collocari in medio. Ratio autem eſt. nam animus auditoris re narrata. i. poſt narrationem expectat ſtatim ſup. audire aut noſſe, ex qua re cauſa cõfirmari poſſit. quapropter oportet inferre continuo. i. ſine dilatione, aliquam argumentationem. i. approbationem firmam, & ita firmiſſima in principio locanda ſunt. & quoniam dictum nuperrime. i. minimo ante, mandatur ſacile. i. faciliter, memoriæ. ſ. audientiũ, ideo ſup. vtile eſt, cum. i. quando deſinamus, dicere. i. quando velimus perorare, relinquere in ãnimis auditorum aliquam argumentationem bene firmam, recentem. i. paulo ante adductam. hæc diſpoſitio locorum, tanquam ſup. eſſet, inſtructum militũ. i. militaris aciei poterit parere. i. acquirere, & gignere, facillime victoriam in dicendo, ſicut illa. ſ. militum ordinata inſtructio, poterit parare imperatori victoriam in pugnando, vnde apte citauit Franciſcus ſupra verba Neſtoris Homerici, quæ ſi integra habuiſſem lubens repoſuiſſe. Non enim dubitem Ciceronem ad ea reſpexiſſe, preſertim cum tot Græcos præceptos reuoluerit, qui haud dubiæ illud Homeri artificiũ in præceptionibus non tacuerit, cum, & noſtri ſubinde (nec immerito) Maronẽ nunc citent.

DE PRONVNCIATIONE.

PRONVNCIATIONEM multi maxime oratori vtilem dixerunt eſſe, & ad perſuadendum plurimum valere. nos, quid vnum de quinq; rebus plurimum proſit, non facile dixerimus, nec egregie magnam eſſe vtilitatem in pronunciatione ſola audacter confirmauerimus, nam commodæ inuentiones, & concinnæ verborum elocutiones, & partium cauſæ artificioſæ diſpoſitiones, & horum omnium diligens memoria, ſine pronunciatione non plus, quàm ſine his rebus pronunciatio ſola, valere poterit. quare, quia nemo de ea re

re diligenter ſcripſit, (nam omnes vix poſſe putarunt de voce, vultu, geſtu dilucide ſcribi, cum hæ res ad ſenſus noſtros pertinerent) & quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda eſt, non negligenter videtur tota res conſideranda. Diuiditur igitur pronunciatio in vocis figuram, & corporis motum. Figura vocis eſt, quæ ſuum quendam poſſidet habitum, ratione, & induſtria cõparatum. ea diuiditur in tres partes, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem vocis maximè comparat natura: non nihil hanc auget, ſed maxime cura conſeruat. Firmitudinem vocis maxime natura comparat, non nihil adauget, & maxime conſeruat exercitatio declamationis. Mollitudinẽ vocis, hoc eſt, vt eam torquere in dicendo pro noſtro commodo poſſimus, maxime faciet exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine vocis, & firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura comparatur, nihil ad nos attinet commouere, niſi vt ab ijs, qui non inſcij ſunt eius artificij, ratio curandæ vocis petatur. De ea parte firmitudinis, quæ conſeruatur ratione declamationis, & de mollitudine vocis, quę maxime neceſſaria eſt oratori, quoniam ea quoq; moderatione declamationis comparatur, dicendum videtur: Firmam igitur quammaxime poterimus in dicendo vocem conſeruare, ſi quammaxime ſedata, & depreſſa voce principia dicemus. nam læduntur arteriæ, ſi, anteq̃ leni voce permulſæ ſunt, acri clamore compleantur. Etiam interuallis longioribus vti conueniet. recreatur .n. vox ſpiritu, & arteriæ reticendo acquieſcunt. Et continuum clamorem remittere, & ad ſermonem tranſire oportet: commutationes .n. faciunt, vt, nullo genere vocis effuſo, in omni voce integri ſimus. Et acutas vocis exclamationes vitare debemus. ictus enim fit, & vulnerantur arteriæ acuta atque attenuata nimis acclamatione, & ſi quis ſplendor eſt vocis, conſumitur clamore vniuerſus. Et vno ſpiritu continenter multa dicere in extrema conuenit oratione. fauces .n. caleſiunt, & arteriæ complentur, & vox, quæ varie tractata eſt, reducitur in quendam ſonum æquabilem atq; conſtantem. Sæpe rerum naturæ gratia quædam iure debetur, velut accidit in hac re. nam quæ diximus ad vocem ſeruandam prodeſſe, eadem attinent ad ſuauitatem pronunciatione: vt, quod noſtræ voci proſit, idẽ voluptate auditoris probetur. Vtile eſt ad firmitudinem vocis, ſedata vox in principio. quid inſuauius, q̃ clamor in exordio cauſæ? Interualla vocem confirmant. eadem ſententias concinniores diuiſione reddunt, & auditori ſpatium cogitandi relinquunt. Conſeruat vocem continui clamoris remiſſio. & auditorem quidem varietas maxime delectat, cũ ſermone animum eius retinet, aut exuſcitat clamore. Acuta exclamatio vocem, & fauces vulnerat. eadem lædit auditorem. habet .n. quiddam illiberale, & ad muliebrem potius vociferationem, q̃ ad virilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens vox remedio eſt voci. quid? hæc eadem non ne animum vehementiſſime calefacit auditoris in totius concluſione cauſæ? Quoniam igitur res eadem vocis firmitudini, & pronunciationis ſuauitudini proſunt; de vtraq; re ſimul erit in præſentia dictũ, de firmitudine quæ viſa ſunt, & de ſuauitate quæ coniuncta fuerunt; cetera ſuo loco paulo poſt dicemus. Mollitudo igitur vocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentius nobis conſideranda eſt. Eam diuidimus in ſermonem, contentionem, amplificationem. Sermo eſt oratio remiſſa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio eſt oratio acris, & ad confirmandum, & confutandum accommodata. Amplificatio eſt oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad miſericordiam trahit auditoris animũ. Sermo diuiditur in partes quatuor, dignitatem, demõſtrationem, narrationem, iocationem. Dignitas eſt oratio cum aliqua grauitate, & vocis remiſſione. Demonſtratio eſt oratio, quæ docet remiſſa voce quo modo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio eſt rerum geſtarum aut perinde vt geſtarum expoſitio. Iocatio eſt oratio, quæ ex aliqua re riſum pudentem, & liberalem poteſt comparare. Contentio diuiditur in continuationem, & diſtributionem. Continuatio eſt orationis enunciandæ acceleratio clamoſa. Diſtributio eſt in contentione oratio frequens, cum raris, & breuibus, interuallis, acri vociferatione. Amplificatio diuiditur in cohortationem, & cõqueſtionem. Cohortatio eſt, quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit. Conqueſtio eſt oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad miſericordiam perducit. Quoniã igitur mollitudo vocis in tres partes diuiſa eſt, & hæ partes ipſæ ſunt in octo partes alias diſtributæ; harum octo partium quæ cuiuſq; idonea pronunciatio ſit, demonſtrandum vr̃. Sermo cum eſt indignitate, plenis faucibus quamſedatiſſima, & depreſſiſſima voce vt conueniet, ita tamen, vt ne ab oratoria conſuetudine ad tragicam tranſeamus: cum autem eſt in demõſtratione, voce paululum attenuata, crebris interuallis, & diuiſionibus vti oportet, vt ipſa pronunciatione eas res, quas demonſtrabimus, inſerere atq; interſecare videamur in animis auditorũ. Cum aũt ſermo in narratione eſt, tum vocum varietate opus eſt, vt, quo quidq; pacto geſtum ſit, ita narrari videatur. Strenue qđ volumus oſtẽdere factum, celereiuſcule dicemus: at aliud, ocioſe retardabimus. Deinde modo acriter, tũ clementer, modeſte, hilariter in oẽs partes cõmutabimus, vt verba, ita pronunciationẽ. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, rñſa, ſi quæ admirationes, de quibus nos narrabimus; diligenter animaduertemus, vt omnium perſonarum ſenſus atq; animos voce exprimamus. Sin erit ſermo in iocatione, leniter tremebunda voce, cum parua ſignificatione riſus, ſine vlla ſuſpicione nimię cachinnationis, leniter oportebit à ſermone ſerio torquere ad liberalem iocum vocem. Cum aũt contẽdere oportebit, qm̃ id aut per continuationem, aut p̃ diſtributionem faciendum eſt, in continuatione adaucto mediocriter ſono vocis, verbis continuandis, vocẽ quoq; adaugere oportebit, & torquere ſonũ, & celeriter cum clamore verba conficere, vt vim volubilẽ orationis vociferatio conſequi poſſit. In diſtributione vocem ab imis faucibus exclamationẽ q̃ clariſſima adhibere oportet, & quantum ſpatij per ſingulas exclamationes ſumpſerimus, tantũ inter ſingula interualla ſpatij conſumere iubemur. In amplificationibus, cum cohortatione vtemur voce attenuatiſſima, clamore

more

more leni, ſono æquabili, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conqueſtione vtemur voce depreſſa, inclinato ſono, crebris interuallis, longis ſpatijs, magnis commutationibus. De figura vocis ſatis dictum eſt: nunc de corporis motu dicendum videtur.

LONGOLIVS.

DE pronunciatione) Lege Cicer. 3. de Orat. Fabium lib. 2. cap. 3. Fortunatianum lib. 3. Trapezõtium lib. 4. Habet, inquit Fabius, pronunciatio miram quandam in orationibus vim ac p̃tãtem. Nec. n. tam refert, qualia ſit quæ intra noſmetipſos compoſuimus, quàm quomodo efferantur. Nam ita quiſque, vt audit mouetur. Quare nec probatio vlla, quæ aliquo modo venit ab oratore, tam firma eſt, vt non perdat vires ſuas, niſi adiuuetur aſſeueratione dicentis. Affectus omnes langueſcant neceſſe eſt, niſi voce, vultu, totius prope habitus corporis inardeſcant. Documento ſunt, vel ſcenici actores, qui & optimis poëtarum tantum adijciunt gratię, vt nos infinite magis eadem illa audita, quam lecta delectent &c. [Pronunciationem multi maxime oratori vtilem dixerunt eſſe) Ob Demoſthenis dictum, qui primas, alteras, & tertias, hoc eſt omnes, pronunciationi tribuebat. Hanc Cic. vbique actionem appellat, quàm hæc ſola ſit, quæ orationis veluti vita vocitata eſt, vt teſtatur Aſconius. Hoc autem ſupra modum admiror, ꝙ ordinem naturalem in partibus docendis non obſeruauerit, cum neminem lateat, hanc natura ſua poſtremam eſſe tradendam, ꝙ reliquas omnes partes pronunciatio ſubſequatur. Niſi forte ob id factum eſt, aut ꝙ integrum elocutioni librum dedicauerit, aut quia & ipſe voluerit non exiguam huius partis demonſtrare dignitatem. †Ad ſenſus noſtros) Rerum omnium quædam ad intelligentiã, quædam ad ſenſum referuntur. Illæ ad intelligentiam ſpectant, quæ doceri verbis poſſunt vt grammaticarum. Illæ vero ad ſenſum, quas verbis docere ſatis non eſt, niſi alicui ex quinque ſenſibus ſubijciantur, vt cytharizare. [Figura vocis) Quæ eadem, & bonitas. †Ratione, & induſtria) Ratio ad præcepta refertur, induſtria ad exercitationem. notandum hic quod & Fabius admonet, in pronunciatione eſſe primas partes naturæ. Nam certe bene pronunciare non poterit, cui: aut in ſcriptis memoria, aut in ijs quæ ſubito dicenda erunt, facilitas prompta defuerit, nec ſi inemendabilia oris incommoda obſtabunt. Corporis etiam poteſt eſſe aliqua tanta deformitas, vt nulla arte vincatur. Nos igitur, inquit Fabius, de eo loquamur cui non fruſtra præcipitur. [Quapropter de magnitudine vocis) Quam alij claritatẽ appellant. [Altera cura comparatur) Eam autem curam triplicem eſſe aiunt, qua .ſ. vocem bonam alimus qua cuſtodimus, & qua reſtituimus. Alimus eam, ſi mox a ſomno exigua ambulatiuncula corpus exercitemus, vt ſi quid crudi adhuc inſideat id omne deducatur. Poſt id mox ad ſtudia nos conferre debemus, nec mox tunc ſcripturi ſimus, ſed prius aliquid tacite, vel cũ leui murmure legemus, tum deinde ſcribemus, ſed voce ſubmiſſa, non clara, vt quidam. Poſtea ad curam vocis nos transferemus, vt ſedendo verſus paucos pronunciemus. Cuſtoditur ſiũt vox ſi quoties declamandum fuerit cum per occupationes liceat, aliqd ante pronuncies, quo vocis itinera præmollias. Si vero ſubito dicendum ſit, hoc ipſum in actionis moderatione conficies, vt in principijs vox tua ſubmiſſe ſit, deinde ſenſim ſe intendat, hic ẽt ſtomachi curam habere conuenit, vt huiuſcemodi cibi gñe vtare, quod facile concoquatur. Summopere autem à frigida potione tibi caueas, qua nihil inimicum magis tracheæ arteriæ medicorum filij tradidere. Calidus autem potus arteriam aperit vt facilius vocem transmittat. Reſtituitur vox, ſi leuiter vitiata fuerit, acrioribus cibis, quibus ſi quid obſtat voci perrumpatur, quare iubent, experrectos ſorbere aliquid aceti acrioris. Quod ſi vehementer vox fracta fuerit, reſtituemus eam ſiti, vt eius itinera ſiccentur. Item frequenti ambulatione, vt humores nimij ad inferiora ex ſuperioribus denocentur. Hic etiam ab vino omni abſtinebimus, quoniam voci læſæ eſt infeſtiſſimum. Vtemur autem cibis quam poteſt fieri leniſſimis. Hæc de vocis cura plerique ſcripſerunt, quæ ob id adiunxi, vt admonerem ſtudioſos, & rationem oſtenderem, qua ratione vocis curam, rei ſanè maximæ habere debeant. †Qui non inſcij &c.) Medicos intelligit, aut potius φωνασκοὺς .i. formandæ vocis magiſtros, quales apud antiquos fuerunt, quorum ars φωνασκικὴ à Theophraſto dicitur, qui tamen hodie non inutiles, vt opinor, eſſent ijs qui cauſas in foro agunt, aut quibus in magna hominum celebritate vti, quando dicendum eſt. †Si quam maxime ſedata) Docet quo pacto in principio, medio, & fine orationis p̃nunciare debeamus vt firmam vocem conſeruemus. Arteria eſt conceptaculum ſpiritus naturalis, mixti confuſique cum ſanguine, in quo plus ſpiritus eſt, minus ſanguinis. Gellius lib. 18. cap. 10. [Interuallis) .i. mora & ſpatio longiore, Meminerimus tamen non tanta mora vtendum eſſe, vt noſtræ videamur orationis obliti, & dum eã ad memoriam reuocemus, diu conſiſtamus ſilentes: quo nihil deformius. [Et vulnerantur arteriæ) Alias, & vulnus arteriæ. †Sæpe rerum natura) Oſtendit præcepta quæ ſuperius dedit, nõ ad conſeruandum tantum vocis firmitudinem, ſed ad delectationem etiam pertinere. †Vtile eſt ad firmitudinem) Primum præceptum repetit. †In extrema oratione continens) .i. æqualis, & vno ſpiritu prolata. †Remedio eſt voci) .i. vocis firmitudinem cõſeruat. [Mollitudo igitur vocis) Hæc eadem, & ſuauitas. †Sermo eſt oratio &c.) Sermo quotidianis, & vſitatis verbis, conſtat, voce quam maxime moderata. Vnde editi ab Horatio Satyrarum libri, Sermones inſcribuntur, quòd verbis pene vulgaribus illic poëta vtitur, & ſepere humi, quod ipſa videtur exigere materia. Quid enim illa oratione in ipſo ſtatim principio remiſſius? Qui fit Mecœnas? &c. Conuenit ſermo in exordijs. vt pro Archia, Si quid eſt in me ingenij, quod ſentio quàm ſit exiguum, aut ſi qua exercitatio dicendi, in qua me non infitior mediocriter verſatum &c. †Contentio) Contentionis exemplum, Ilioneus apud Virg.

Quod genus hoc hominum? quæ ve hunc tam barbara morem
Permittit patria? hoſpitio prohibemur arenæ.

†Demonſtratio) Demonſtrationis exemplum, ex Miloniana, Satis eſt quidem in illa tam audaci, tam nefaria belua docere. Magnam enim cauſam magnam ſpem in Milonis morte propoſitam, magnas vtilitates fuiſſe &c. †Contentio diuiditur in continuationem) Contentionis per continuationem exemplum, pro Sylla, Quid ſi hoc non poſſum, ſi ille labor meus priſtinus, ſi ſolicitudo, ſi officia, ſi operę, ſi vigiliæ deſeruiunt amicis, præſto ſunt omnibus, ſi neque amici in foro requirunt ſtudium meum, neq; reip. in curia &c. Aliud, Contentionis per diſtributionem, in Verrem, Illud viris fortiſſimis iudicarunt dimittere de ſumma non potuiſſe, te mulieri deterrimæ recte remiſiſſe ſenatores iudicabant. Ille de quo lege pop. Rom. iuſſerat, vt ipſius voluntas poſſet, & eſſet pro lege, tamen vno in hoc genere veterum religione legum reprehenditur, tu qui in omnibus legibus implicatus teneb are libidinem tuam tibi pro lege eſſe voluiſti. †Narratio) Narrationem non ſolum eam intelligimus, quæ orationis pars eſſe dicitur, ſed quidquid aut tanquam geſtum, aut quod fieri debeat in alijs quoque partibus orationis exponitur, ac narrationis pronunciationem proferendum putamus. Exempla vide apud Trapezontium. [Ad tragicam) Hac qualitate nobis pronuncianda eſt quæ de natura rerum. quæ de moribus aut repub. habetur oratio, & omnis earum rerum expoſitio, quibus eius ipſius, qui dicit, virtus quædam, & dignitas aperiri videtur. vt illud pro Archia, Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumq. deſiderat, præter hanc laudis, & gloriæ &c. [Modeſte, hilariter) Alias, mœſte, hilare &c. [Vocem quoque adaugere) Alias vocem quoque iungere.

ASCENSIVS.

PRonunciationem &c.) Proſecuturus præcepta de pronunciatione perquirit eius vtilitatem dicens. Multi dixerunt pronunciationem eſſe maxime vtilem oratori, & plurimũ valere ad perſuadendum .i. ad faciendam fidem dictorum. Nos quidem non dixerimus facile vnam .ſ. rem .i. ſeorſum acceptam qualibet partem. de quinque rebus ad perſuadendum accommodatis poſſe plurimum nec .i. & non & nos confirmauerimus audacter .i. audeamus cõfirmare, & aſſerere, vtilitatem magnã egregie .i. excellenter, & multum præeminenter non eſſe in ſola pronunciatione. Nam inuentiones cõmodæ .i. accõmodatæ excogitatæ, & aptæ, & elocutiones verborum concinnæ .i. conſonanter compoſitæ, & artificioſæ diſpoſitiones partium, & diligens memoria hoꝝ omnium .i. harum omnium rerum, ſup. non poſſunt valere plus ſine pronunciatione, q̃ pronunciatio ſola potuit valere ſine his rebus. Et ita vult dicere ꝙ nulla pars, ſi ſola ſit multũ poteſt, atque ita monuit omnes obſeruandas, præcipue tñ pronunciationem quæ omnibus alijs maxime inſeruit, & penitus ne-

gligi non poteſt. vnde addit. Quare.i.quamobrem, quia nemo ſcripſit diligenter de ea, nanque omnes.i.rhetoricæ artis præceptores piacarunt. vix .i. difficillime, aut quaſi nullo modo poſſe ſcribi dilucide, de voce & geſtu, quæ ad pronunciationẽ ſpectant, cum hæ res, videlicet, vox & geſtus, pertinerẽt ad ſenſus noſtros. Et quia ipſa pars, videlicet pronunciatio, eſt comparanda.i.acquirenda nobis .i. à nobis magnopere.i.magno ſtudio, aut diligenter, idro ſupp. tota res videtur conſideranda.i.conſiderari debere non negligenter, immo valde diligenter. Igitur (quæ vox continuatiua eſt, q. d. vt de pronunciatione dicere incipiamus.) pronunciatio diuiditur in figuram.i.modum, & qualitatem vocis: & in motum corporis.i.geſtum. Figura vocis eſt, quæ poſſidet quendam habitum ſuum .i. ſibi proprium, comparatum .i. acquiſitum ratione.i. conſideratione & induſtria.i.ingenita ingenioſitate, ſeu ſubtilitate. Ea.ſ. figura vocis diuiditur in tres partes, videlicet, magnitudinem, fortitudinem, & ſupp. mollitudinem. Natura comparat.i.parit, & acquirit nobis maxime .i. præcipue, magnitudinem vocis, accuratio.i.adhibitio diligentis curæ, auget ſupp. eam, non nihil.i.aliquantulum, ſed conſeruat maxime, quia facundiam, & plenam ac magnam vocem qui nequaquam à natura habet vix per artem acquiret, qui tamen mediocrem habet meliorem facere poteſt, & maxime habitam conſeruare. Similiter natura maxime comparat firmitudinem.i.contentionem, & robur firmi lateris, vnde firma profertur vox exercitatio declamationis.i.orationis in fictis cauſis ſub rhetore exercendi, at diſcendi gratia, adauget nonnihil.i.aliquantulũ, & conſeruat ſup. eam maxime. Econtrario exercitatio declamationis faciet.i.comparabit mollitudinem.i.flexibilitatem, & volubilitatem voci, hoc eſt vt poſſimus torquere eam pro cõmodo noſtro. Quapropter nihil attinet ad nos cõmouere de magnitudine vocis, & parte.ſ.vna firmitudinis, quoniam altera.ſ.pars firmitudinis, & etiam in magnitudinis comparatur.i.acquiritur cura.i.per curam medicorum, qui de plaſmatis bibendis tractant altera.ſ. pars, comparatur natura.i.per naturam (poſſet videri ſic explanandum, altera videlicet firmitudo, altera videlicet magnitudo, ſed non procedit, quia vtraque comparatur per naturam, ſed augetur, & conſeruatur cura) nihil inquit attinet ad nos cõmonere de parte quæ comparatur cura niſi vt ratio vocis curãdæ petatur ab iis qui ſunt non inſcij.i.periti, ſed ſup. videtur dicẽdum de ea parte firmitudinis.ſ.vocis, quæ conſeruatur ratione declamationis, & de mollitudine.i flexibilitate vocis, quæ eſt oratori neceſſaria, maxime, quomodo ea comparetur: quoque.i.etiam, moderatione.i. temperamento declamationis.i. exercitationis orando, videlicet in non veris cauſis ſub rhetore aliquo. Firmam igitur &c. Igitur, vt quod dicendum videtur dicam nos poterimus quammaxime.i.ſummopere conſeruare vocem in dicendo, ſi dicemus principia, voce ſedata .i. tranquilla quammaxime, & depreſſa.i.ſummiſſa, & quod dicunt baſſa. Nam arteriæ.i. venæ, in quibus aër ad vocem faciens continetur, læduntur.i.defatigantur, & corrumpuntur, ſi complrantur.i.inſlentur, acri clamore, priuſquam vox eſt permulſa.i.lenita & mitigata, & volubilis facta bene.i.multum, aut decenter. Ea conueniet.ſ.pro ſecundo remedio vti interuallis.i.vt dicunt pauſis, & interpellationibus lõgioribus.i.ſatis, aut multum longis. Etenim pro quia, vox recreatur.i.reficitur.ſpiritu.i.flatu, aut anhelitu recepto, & arteriæ requieſcunt conticendo. Et oportet (pro tertio medicamento) omittere clamorem continuum, & redire pariter.i.ſimul, aut ſimiliter, ad ſermonem.i.orationem ſedatam, & non vehementem. Enim pro quia, cõmutationes.i.variationes vocum efficiunt, vt ſimus in omni voce.i.genere vocis integri, q.d. recentes, & nõ læſi, ſed parati dicere, nullo genere vocis effuſo.i.per acrem clamorem extincto. Et debemus (pro quarto præcepto) vitare acutas exclamationes vocis. Enim pro quia, ictus.i.compulſio organi ſit, & arteriæ vulnerantur: acclamatione nimius acuta.i.altiſona, atque extenuata.i.clara & ſubtiliata, & ſi quis ſplendor.i. eminens decor vocis eſt, is ſup. conſumitur vniuerſus.i. ſimul totus, vno.i. perpetuo, & vehementer clamore, & conuenit in extrema oratione.i.in peroratione, dicere multa continenter.i.ſine interuallis. vno.i. perpetuo & non interrupto ſpiritu.i.anhelitu. Enim pro quia, fauces.i.gotturis orificia (vnde prodit vox quaſi à faucibus dicta mutato aut in o) & arteriæ complentur.ſ.ſpiritu in fine, & vox quæ tractata eſt variæ in principio reducitur quendam ſonum æquabilem atque conſtantem. Quia vero quædam gratia.i.gratificatio, & recognitio beneficiorum, ita vt ab quo beneficium acceperis illi gratus ſis, & minime moleſtus, debetur ſæpe iure, id eſt merito naturæ rerum, velut.i.quemadmodum accidit in hac re, videlicet, in conſeruanda firmitudine vocis (nam hoc idem quod diximus prodeſſe ad ſeruandam vocem attinet ad ſuauitatem pronunciationis, vt quod natura proſit, id eſt conducat, & conferat voci.dem probetur, id eſt approbetur voluntate.i. conſenſu, ac voluptate auditoris) quia inquam talis gratia naturæ debetur, vox ſedata, id eſt tranquilla, & minime vehemens in principio eſt vtile .i. res vtilis ad firmitudinem vocis. Enim pro quia, quid ſupple eſt inſuauius, id eſt magis abſonum, & durum auditu, quam clamor in exordio? quaſi dicat nihil, & ita commendat primum præceptum, addit commendationem ſecundi. interualla, id eſt interruptiones moderatæ pronunciationum confirmant vocem, & eadem.ſ.interualla reddunt ſententias concinniores.i.conſonantiores, & aptius connexas diuiſione, id eſt per intermiſſionem prolationis, & relinquunt auditori ſpatium cogitandi.ſ.de veritate, & pondere ſententiarum. Et quod dixit in tertio præcepto. Remiſſio, id eſt laxatio, continui clamoris conſeruat, vocem ne penitus frangatur, & varietas delectat quidem maxime auditorem, & .ſ. varietas pronunciationis retinet animum auditoris, ſermone.ſ.leni, & exuſcitat, id eſt vigilem facit, clamore, & ideo neque continua lenitas, neque continuus clamor placet, ſed varietas ipſa. Repetens autem quartum præceptum dicit. Exclamatio acuta vulnerat vocem, & fauces, & eadem lædit, id eſt offendit auditorem, habet enim quidam illiberale, id eſt ruſticum, & ſeruile, & accommodatum, id eſt applicabile potius, id eſt magis ad vociferationem, id eſt euigilationem muliebrem, quam ad dignitatem virilem in dicendo.i.ad grauitatem, & decentiam quàm virum decet ſeruare in dicendo, quod ſunt, & aliæ dignitates eius addidit in dicendo. Et pro quinto præcepto ſubiungit. Vox continens, id eſt perpetuo, & non intermiſſa, eſt voci remedio ne.ſ.varietate immutata rauceſcat aut rũpatur, in extrema oratione, calefactis, videlicet, & mollificatis iam (vt dixit) arterijs. Quid ſupple facit, hæc eadem.ſ. continens vox, non ne calefacit vehementiſſime animum auditoris in concluſione totius cauſæ? quaſi dicat haud dubiæ. Deinde per tranſitionem ac paraſceuem dicit. Igitur quoniam eædem res pro ſunt.i.conducunt, & vtile ſunt, firmitudini vocis, & ſuauitati pronunciationis, erit dictum in præſentia.i. hoc loco de vtraque re ſimul. videlicet, de firmitudine, & ſuauitate vocis, nam ſupple dicta erunt. de firmitudine ea quæ viſa ſunt, & de ſuauitate ea quæ coniuncta fuerunt, id eſt quæ adiecimus eo quod eſſent ſimilia. Nos dicemus cetera, vt de mollitudine vocis, & motu corporis, poſt.i.poſtea, ſuo, id eſt opportuno loco. Mollitudo igitur vocis. A pro ordine poſt firmitudinem, & ſuauitatem vocis deſcribit, & diuidit, & mollitudine eius dicens. Igitur vt quod promiſi exequar. Mollitudo vocis (quoniam ipſa omnis, id eſt tota, & in quolibet membro ſuo pertinet ad præceptionem rhetoris .i. præceptoris de arte dicendi) eſt conſideranda nobis diligentius .ſ. quam cetera, aut quam ceteris aut diligentius.i.multum diligenter. Nos diuidimus eam.ſ. mollitudinem vocis in ſermonem contentionem, & amplificationem. Sermo eſt oratio remiſſa.i.non acri ſpiritu pronunciatus, & finitima.i.confinis, & ita ſimilis, locutioni quotidianæ.i.qua quotidie vtimur. Contentio (quæ vox dicitur à contendo hic non à contineo) eſt oratio acris accommodata.i.apta ad confirmandum, & ad confutandum. Amplificatio eſt oratio quæ aut inducit animũ auditoris in iracundiam, id eſt ſummam indignationem, aut trahit ad miſericordiam. Sermo diuiditur in quatuor partes, videlicet in dignitatem, demonſtrationem, narrationem, & iocationem. Dignitas eſt oratio cum aliqua grauitate, & remiſſione vocis. Demonſtratio eſt quæ docet voce remiſſa quid potuerit fieri, aut non potuerit fieri. Narratio eſt poſitio ſupple cum voce remiſſa (nam ea in omni ſermone eſt) rerum geſtarum. Iocatio eſt oratio quæ poſſit mouere, id eſt excitare riſum prudentem, id eſt prudẽtiæ iudicem, & liberalem, id eſt ad liberum non ad ſcurram pertinentem, ex aliqua re veriſimili, licet non ſit penitus vera, ſed ad iocationem excogitata. Contentio diuiditur in continuationem, & diſtributionem. Continuatio eſt acceleratio clamoſa, id eſt clamoris plena, orationis enunciandæ quæ, id eſt enunciatur, aut enunciabilis. Diſtributio eſt oratio frequens in contentione cum raris, & breuibus interuallis: & ſupple vociferatione acri, id eſt, vehementi. Amplificatio diuiditur in cohortationem, & conqueſtionem. Cohortatio eſt oratio quæ amplificans .i. exaggerans aliquod peccatum, adducit auditorẽ ad iram. Conqueſtio eſt oratio quæ perducit animum .ſ. auditoris ad miſericordiam, amplificatione .i. per exaggerationem incommodorum, quæ .ſ. reus accepit. Quoniam igitur mollitudo diuiſa eſt in tres partes, videlicet, ſermonem, contentionem, & amplificationem, & hæ ipſe partes

diſtri

diſtributæ ſunt in octo alias partes. Nam ſermo in quatuor diuiſus eſt. contentio,& amplificatio in binas videtur demonſtrandum quæ ſit idonea pronunciatio, cuiuſque.ſ.dictorum. Cum .i. quando ſermo eſt in dignitate quæ prima ſermonis,erat pars tūc ſup. conuenier, vt plenis faucibus voce quam ſedatiſſima, & depreſſiſſima, & tamen ita ne tranſeamus ab conſuetudine oratoria ad tragicam. quia tragœdi non tamen ſedata grauitate, ſed etiam horrenda vtuntur,& non ſolum de preſſiſſima voce, ſed ēt præ mœrore ſingultibus interrupta. Autem pro ſed,cum ſermo eſt in demonſtratione,tunc ſup. oportet vti voce attenuata paululum crebris interuallis,& diuiſionibus,vt videamur inſerere, atque interſecare.i. diſtinguere in animis auditorum ipſa pronunciatione eas res quas demonſtrabimus. Autem,pro ſed,cum ſermo eſt in narratione,tunc ſup. opus eſt varietate vocum,vt quidque.i. vnumquodque videatur,ita narrari quo pacto geſtum eſt: vnde nos dicemus celeriuſcule.i. modicum,aut aliquantulum celeriter id,quod volumus oſtendere factum,ſup.eſſe ſtrenue.i.acriter,& animoſe,at.i.ſed nos retardabimus ocioſe.i. lente pronunciabimus,aliud.i.quod non ſit ſtrenue factum. Deinde commutabimus modo acriter,cum.i.deinde clementer,& ita leniter mœſte hilariter in omnes partes vt.i.ſicut mutabimus verba,ita ſup. pronunciabimus pronunciatione. Si qua.i.aliqua,dicta,rogata, reſponſæ,& ſi quæ.i.aliquę,admirationes,de quibus nos narrabimus inciderint in oratione, nos animaduertemus diligenter, vt exprimamus voce,ſenſus,atque animos omnium perſonarum. Sin.i. ſed ſi,ſermo erit in iocatione,quæ erat vltima pars ſermonis,oportebit torquere leniter vocem à ſermone ſerio.i. omnis ſeueros ad iocum liberalem.i.non ſcurrilem,voce tremebunda leniter cum parua ſignificatione riſus,ſine vlla ſuſpicione nimię cachinnationis .i. profuſiſſimi riſus,quia diſſimulabimus nos velle ridere. [Cum autem,&c.) Proſequitur membra ſecundæ partis mollitudinis dicens. Autem,pro ſed,cum.i.quando oportebit cōtendere .i. habere vocem contentam, quoniam id faciendum eſt per continuationem, aut per diſtributionem, ea enim ſunt contentionis membra,oportebit in continuatione, ſono vocis adaucto mediocriter,iungere quoque.i.etiam continuare vocem verbis continuandis.i. vt verba continuabuntur,ita,& vocem continue contendemus,& oportebit torquere ſonum,& conficere verba celeriter clamore .i. per clamorem, vt vociferatio poſſit conſequi vim volubilem .i. flexibilem,orationis? hoc eſt,vt voce celeritatem verborum æquemus. In diſtributione.i. quando vtemur contentione per diſtributionem, oportebit adhibere vocem ab imis faucibus exclamatione quamclariſſima .i. quantum fieri poterit clariſſima,& nos iubemur.ſ.à rhetoribus,conſumere tantum ſpatij inter ſingula interualla quantum ſpatij ſumpſerimus per ſingulas exclamationes. Deinde declarans tertium membrum mollitudinis dicit. Nos vtemur amplificationibus cohortatione .i. quando vtemur priore membro amplificationum quæ eſt cohortatio, voce attenuatiſſima .i. ſubtiliſſima clamore leui,ſono æquabili.i. ſui vbique ſimili,commutationibus crebris & maxima celeritate. In conqueſtione .i. in amplificationibus cum conqueſtione vtemur voce depreſſa, & ſono inclinato, interuallis crebris .i. ſpatijs longis, & ſup. commutationibus magnis. De figura vocis ſatis dictum eſt, nunc.i. deinceps de corporis motu dicendum videtur.

DE MOTV CORPORIS.

MOtus eſt corporis geſtus, & vultus moderatio quædam,quę pronunciationi conuenit, quæ probabiliora reddit ea,quæ pronunciantur. Conuenit igitur in vultu pudorem,& acrimoniam eſſe; in geſtu nec venuſtatem conſpicuam, nec turpitudinem eſſe, vt aut hiſtriones,aut operarij videamur eſſe. Ad eaſdem igitur partes, in quas vox eſt diſtributa, motus quoque corporis ratio videtur eſſe accommodanda. Nam ſi erit ſermo cum dignitate,ſtantes in veſtigio,leui dexteræ motu loqui oportebit,hilaritate,triſtitia, mediocritate vultus ad ſermonis ſententias accommodata. Sin erit in demonſtratione ſermo, paululum corpus à ceruicibus demittemus. nam hoc eſt à natura datum, vt quamproxime tum vultum admoueamus ad auditores, ſi quam rem docere eos,& vehementer inſtigare velimus. Sin erit in narratione ſermo,idem motus poterit idoneus eſſe, qui paulo ante demonſtrabatur in dignitate. Sin erit in iocatione,vultu quandam debebimus hilaritatem ſignificare, ſine commutatione geſtus. Sin contendemus per continuationem,brachio celeri,mobili vultu, acri aſpectu vtemur. Sin contentio fiet per diſtributionem,celeri porrectione brachij,inambulatione, pedis dextri rara ſupploſione, acri, & defixo aſpectu vti oportet. Sin vtemur amplificatione per cohortationé, paulo tardiore,& conſideratiore geſtu conueniet,vti, ſimilibus ceteris rebus,atque in contentione per continuationem. Sin vtemur amplificatione per conqueſtionem. fœmineo plangore,& capitis ictu,nonnunq̄ ſedato,& conſtanti geſtu,mœſto,& conturbato vultu vti oportebit. Non ſum neſcius,quantum ſuſceperim negotij,qui motus corporis exprimere verbis,& imitari ſcriptura conatus ſim voces. verum nec hoc confiſus ſum poſſe fieri, vt de his rebus ſatis commode ſcribi poſſet: nec,ſi id fieri non poſſet,hoc,quod feci,fore inutile putabam: propterea quòd hic admonere voluimus,quod oporteret,reliqua trademus,exercitationi. hoc ſcire tamen oportet, pronunciationem bonam id perficere, vt res ex animo agi videatur. Nunc ad theſaurum inuentorum, atque omnium partium rhetoricæ cuſtodem memoriam tranſeamus.

LONGOLIVS.

PVdorem, & acrimoniam).i.vt neque in verecunde nimis dicamus, ſed vehementia quadā, quæ tamen non excedat modum.† Venuſtatem) .i. ne ſpecioſitas quædam nimia ad faſtidium vſque ſpectantium accedat, ſi omnes perſequamur argutias,geſticulationes,delicias,&c. [Aut operarij videamur eſſe.) ἐργολάβοι quos hiſtriones eſſe conductitios ſcribit Athenæus, nempe qui hiſtrionicam quidem non facerent, ſed quoties opus eſſet operam ſuam hiſtrionibus collocabant. † Stantes in veſtigio) Stare in veſtigio eſt,non adæquatis vtrinque pedibus,promoto ad porrecto paulum pede altero,ita vt impares ſint pedes, & paſſus fieri videatur,in eodem loco conſiſtere,minimeq́.corpore commoueri. Idem Fabius ait, dextrum pedem proferendum. † Leui dexteræ motu)Manum geſtus neceſſarius eſt ſine quo inanem,& truncam actionem Fab.eſſe dicit. Nam ceteræ partes loquentem adiuuant,manus vero ipſæ pene loquuntur.† Inambulatione)Quod modeſte tamen faciendum,nec ſi crebro diſcurſauerimus, tale quid in nos dicatur, quale à Flauio Verginio rhetore in quendam eius temporis antiſophiſtam dictum eſt. de quo quia crebro,& inepte diſcurſaret,vrbane Flauius interrogauit,Quot millia paſſuum declamaſſet? Fabius.

MOtus,&c.) Primo deſcribitur motum corporis dicens. Motus corporis eſt quædam moderatio geſtus.ſ.actus, & ductus totius corporis præter faciem,vnde addit, & vultus quæ moderatio conuenit pronunciationi,& redit.i. efficit ea quæ pronunciantur probabiliora .ſ. quam per ſe ſint. Igitur, vt ſciamus qualis moderatio ſit neceſſaria. Conuenit .i. conueniens eſt,pudorem .i. verecundiam, & acrimoniam eſſe in vultu,& conuenit. nec venuſtatem conſpicuam .i. euidentem, & nimis apparentem,hoc eſt elegantias delitioſas, & hiſtrionicas, nec turpitudinem .i. obſcœnam ruſticitatem, conſpicuam, id eſt etiam euidentem eſſe in geſtu, ne videamur eſſe, aut hiſtriones .i. mimi, propter conſpicuam venuſtatem in geſtu,aut operarij, ſcilicet operum turpium vt fabri,ferrarij, crepidarij, lanij, agricolæ, &c. Propter conſpicuam turpitudinem in geſtu. Igitur ratio motus corporis,videtur quoque.i. etiam accommodanda, ad eaſdem partes,in quas vox eſt diſtributa,vt ad ſermonem,cōtentionem,& amplificationem. Nam ſi ſermo erit in dignitate oportebit nos ſtantes in veſtigio, id eſt altero pede protenſo; ASC.

quaſi

quaſi ad progrediendum, loqui ſup. cum leui.i.modico motu dexteræ.ſ manus, & hoc hilaritate, triſticia, mediocritate.i.media inter vtramque diſpoſitione, vultus accommodata ad ſententias ſermonis, vt in ſententijs triſtibus, & ſeueris, inſit triſtis ſeueritas, in lætis, & exhilarantibus, inſit læta hilaritas, in mediocribus vtriuſque mediocritas. Sin.i.ſed ſi, ſermo erit in demonſtratione (non dices in genere demonſtratiuo, quia de eo non loquitur ſeorſum, ſed in ea parte ſermonis quam ſupra demonſtrationē vocauit) nos demittemus.i.ſeiungemus, corpus paululum.i.modico tracta à ceruicibus, extenſo videlicet ad auditores capite. nā hoc eſt datum.i.inſitum à natura, vt admoneamus ad auditores, quamproxime.i.vt maxime prope fieri poteſt, tum.i.& vultum, tum.i.& manum, ſi velimus docere eos quam .i. aliquam rem, & velimus eos inſtigare .i. impellere ad aliquid faciendum aut credendum vehementer. Sin.i.ſed ſi, ſermo.i.illa prima pars vocis, erit in narratione.i.tertia ſpē ſua, idem motus qui demonſtrabatur paulo ante in dignitate .i. dum ſermo eſt in dignitate, poterit eſſe idoneus. Sin.i.ſed ſi, ſup. ſermo erit in iocatione quæ eſt tertia pars, nos debemus ſignificare.i.indicare, & præferre vultu quandam hilaritatem, ſine cōmutatione geſtus alioqui poſſet dici Perſianum illud. An Romule ciues? Et hæc de prima parte vocis. De ſecunda dicit ſic. Sin.i.ſed ſi.contendemus.i.vtemur contentione, per continuationem (quæ prior ſpecies eius ſupra poſita eſt) nos vtemur brachio celeri, vultu .i. diſpoſitione faciei per quam volūtas indicatur mobili.i.variabili, aut potius (quia aſpectu ſubiungitur), vultu.i.facie ipſa, mobili.i.agili, & traducibili, modo in dextram, modo in leuam, & aſpectu.i.oculorum præcipue applicatione acri. Sin.i.ſed ſi, contentio fiet per diſtributionem, quæ ſecunda eius pars eſt, oportet, aut oportebit vti celeri porrectione.i.extenſione brachij, & ambulatione.i.quaſi ꝓgreſſione, & ſup.i.moderata pulſatione dexteri pedis, qui pes dexter ſolum pulſet, & aſpectu acri, & defixo. [Sin vtemur &c.) Deſcribit motum corporis in terra ſpē orationis dicent. Sin .i. ſed ſi, vtemur amplificatione ꝑ cohortationem.i.ſm priorem ſpeciem eius, tunc ſup. conueniet vti geſtu tardiore paulo, & geſtu conſideratiore.i.moderatiore, vt fit à circunſpectis, & conſideratis viris, & oportet vti ceteris rebus ſimilibus, atque.i.veluti in contētione per continuationem. Sin.i.ſed ſi, nos vtemur amplificatione per conqueſtionem, oportebit vti nonnunquam fœminro plangore.i.pectoris concuſſione, & ictu capitis, ſed ſedato, ne tragœdiam agere videamur, & geſtu conſtanti, & vultu mœſto, & conturbato. Non ſum neſcius.i.non me fugit, aut non latet, ſed bene ſcio, quantum negocij ſuſceperim.ſ.ſcribendum qui conatus ſum exprimere verbis motus corporis, & imitari ſcriptura voces .i.qualitates vocum, verum.i.ſed nec confiſus ſum hoc poſſe fieri .i.vt poſſet ſcribi.ſ.à me, aut à quouis alio, ſatis commode de his rebus, videlicet de motu corporis, & vocibus, nec putabam hoc, quod feci, fore inutile, ſi.i.tametſi, id fieri non poſſet.ſ.ſatis commode. ideo autem putabam non fore inutile, propterea ꝙ voluimus admonere hic.i.in his præceptis, ſup. id quod oporteret, aut quid oporteret ſup. fieri aut ſciri, nos trademus.i.committemus exercitationi, reliqua vt quæ ſcribi non poſſunt, exercitando doceantur. Tamen oportet hoc ſcire, bonam prononciationem proficere, eo.i.ad id, vt res videatur agi ex animo.i.ex animi ſententia, & non ficto pectore. Nunc.i.deinceps tranſeamus ad theſaurum.i.reconditorium inuentorum, atque omnium partium rhetoricæ, videlicet, ad memoriam, aut ad memoriam appoſitoriæ theſaurum &c.

DE MEMORIA.

MEMORIA vtrum habeat quiddam artificij, an omnis à natura ꝓficiſcatur, aliud dicendi tēpus magis idoneum dabitur. nunc, perinde atq; conſtet in hac re multum valere artem, & præceptionem, ita ea de re loquemur. placet.n.nobis eſſe artificium memoriam. quare placet, alias oſtendemus: in præſentia, cuiuſmodi ſit ea, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ, vna naturalis, altera artificioſa. Naturalis eſt ea, quæ noſtris animis inſita eſt, & ſimul cum cogitatione nata. Artificioſa eſt ea, quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Sed quia in ceteris rebus ingenij bonitas imitatur ſæpe doctrinam, ars porro naturæ cōmoda confirmat, & auget: ita fit in hac re, vt nonnunquā naturalis memoria, ſi cui data eſt egregia, ſimilis ſit huic artificioſæ, porro hæc artificioſa naturę commoda retineat, & amplificet ratione doctrinæ. Quapropter, & naturalis memoria præceptione conformanda eſt, vt ſit egregia: & hæc, quæ doctrina datur, indiget ingenij. nec hoc magis aut minus in hac re, q̄ in ceteris artibus fit, vt ingenio, doctrina, præceptione, natura niteſcat. quare & illis, qui natura memores ſunt, vtilis hæc erit inſtitutio, quod tute paulo poſt poteris intelligere, ꝙ ſi ille freti ingenio noſtra præceptione non indigerent, tamen iuſta cauſa daretur, quare ijs, qui minus ingenij habent, adiumento velimus eſſe. Nunc de artificioſa memoria loquemur. Conſtat igitur artificioſa memoria ex locis, & imaginibus. Locos appellamus eos, qui breuiter, perfecte, inſignite aut natura, aut manu ſunt abſoluti, vt eos facile naturali memoria comprehendere, & amplecti queamus, vt ædes, intercolumnium, angulum, fornicem, & alia quæ his ſimilia ſunt. Imagines ſunt formæ quædam, & notę, & ſimulacra eius rei, quam meminiſſe volumus: quod genus, equi, leones, aquilæ: quorum memoriam ſi volemus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit. Nunc cuiuſmodi locos inuenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines conſtituere oporteat, oſtendemus. Quemadmodum igitur qui literas ſciunt, poſſunt id quod dictum eſt ſcribere, & recitare quod ſcripſerunt: ita qui μνημονικὰ didicerunt, poſſunt quæ audierunt in locis collocare, & ex his memoriter pronunciare. Loci enim, ceræ aut chartæ ſimillimi ſunt, imagines literis, diſpoſitio, & collocatio imaginum ſcripturæ, pronunciatio lectioni. Oportet igitur, ſi volumus multa meminiſſe, multos nobis locos comparare, vt in multis locis multas imagines collocare poſſimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, ne quando perturbatione ordinis impediamur, quo ſecius, quotoquoque loco libebit, vel à ſuperiore, vel ab inferiore, vel à media parte imagines ſecuti, ea, quæ mandata locis erunt, edere & proferre poſſimus. nam vt, ſi in ordine ſtantes notos complures viderimus, nihil noſtra interſit, vtrum à ſummo, an ab imò, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus: item in locis ex ordine collocatis eueniet, vt in quamlibet partem, quotoquoque loco libebit, imaginibus cōmoniti dicere poſſimus id, quod locis mandauerimus. Quare placet, & ex ordine locos cōparare, & locos, quos aſſumpſerimus, egregie commeditari oportebit, vt perpetuo nobis hærere poſſint. nam imagines, ſicut literæ, delentur, vbi nihil illis vtimur: loci, tanquam cera, remanere debent. Et ne forte in numero locorum falli poſſimus, quintum quenque locum placet notari: quod genus, ſi in quinto loco manum auream collocemus, & ſi in decimo aliquem notum, cui prænomē ſit Decimo: deinde facile erit ſimiles notas quinto quoque loco collocare. Item commodius eſt in deſerta, quàm in celebri regione locos comparare: propterea quòd frequentia, & obambulatio hominum conturbat, & infirmat imaginum notas: ſolitudo conſeruat integras ſimulacrorum figuras. Præterea diſſimiles forma atque natura loci comparandi

ſunt, vt diſtincte interlucere poſſint: nã ſi quis multa
intercolumnia ſumpſerit, conturbabitur ſimilitudine
locorum, vt ignoret quid in quoque loco collocarit.
Et magnitudine modica, & mediocres locos haberi
oportet. nam, & præter modum ampliuagas imagines
reddunt, & nimis anguſti ſæpe non vñr poſſe capere
imaginum collocationẽ. Tum nec nimis illuſtres, nec
vehementer obſcuros locos haberi oportet: ne aut ob
cæcentur tenebris imagines, aut ſplendore ꝓfulgeant.
Interualla locorum mediocria eſſe placet, fere paulo
plus, aut minus pedum tricenum. nam vt aſpectus, ita
cogitatio minus valet, ſiue nimis procul amoueris, ſi-
ue vehementer prope admoueris id, quod oportet vi-
deri. Sed q̃q̃ facile eſt ei, qui paulo plura explorauerit,
quamuis multos, & idoneos locos comparare: tamẽ, ſi
quis ad iſta ſatis idoneos inuenire ſe non putabit, ipſe
ſibi conſtituat q̃ volet multos licebit. cogitatio enim
quamuis regionem põt amplecti, & in ea ſitum loci cu
iuſdam ad ſuum arbitriũ fabricari, & architectari. qua
re licebit, ſi hac prompta copia contenti non erimus,
noſmet ipſos nobis cogitatione noſtra regionem con
ſtituere, & idoneorum locorum commodiſſimam di-
ſtinctionem comparare. De locis ſatis dictum eſt: nũc
ad imaginem rationem tranſeamus. Quoniam ergo re
rũ ſimiles imagines eſſe oportet, & ex omnibus verbis
notas nobis ſimilitudines eligere debemus: duplices ſi
militudines eſſe debent, vnæ rerum, alteræ verborum.
Rerum ſimilitudines exprimunt, cum ſummatim ipſo
rum negociorum imagines comparamus. Verborũ ſi-
militudines conſtituuntur, cum vniuſcuiuſq; nominis
& vocabuli memoria imagine notatur. Rei totius me
moriam ſæpe vna nota, & imagine ſimplici comprehẽ
demus, hoc modo: Vt ſi accuſator dixerit ab reo ho-
minem veneno necatum, & hereditatis cauſa factũ ar-
guerit, & eius rei multos dixerit teſtes, & cõſcios eſſe.
Si hoc primũ, vt ad defendendum nobis expeditũ ſit,
meminiſſe volemus: in primo loco rei totius imaginẽ
conformabimus, ægrotum in lecto cubantẽ faciemus
ipſum illum, de quo agetur, ſi formam eius detinebi-
mus: ſi eum non agnouerimus, aliquem ægrotum non
de minimo loco ſumemus, vt cito in mentẽ venire poſ
ſit, & reum ad lectum eius adſtituemus, dextera pocu
lum, ſiniſtra tabulas, medico teſticulos arietinos tenẽ-
tem. hoc modo, & teſtium, & hereditatis, & veneno ne
cati memoriam hr̃e poterimus. Item deinceps cetera
crimina ex ordine in locis ponemus, & quotieſcunque
rem meminiſſe volemus. ſi formarum diſpoſitione, &
imaginum diligẽti notatione vtemur, facile ea, quæ vo
lemus, memoria conſequemur. Cum verborum ſimili
tudines imaginibus exprimere volemus, plus negocij
ſuſcipiemus, & magis ingenium noſtrũ exercebimus,
id nos hoc modo facere oportebit: Iam domuitionem
Reges Atridæ parant. In loco conſtituere oportet ma
nus ad cœlum tollentem Domitium, cum à Regibus
Martijs locis cædatur. Hoc erit, Iam domuitionẽ Re-
ges. In altero loco Aeſopum, & Cimbrum ſubornate
Iphigeniam, Agamemnonem, & Menelaum: hoc erit,
Atridæ parant. hoc modo omnia verba erunt expreſ-
ſa. Sed hæc imaginum conformatio tum valet, ſi natu
ralem memoriam exuſcitauerimus hac notatione, vt,
verſu poſito, ipſi nobiſcũ primum tranſeamus bis aut
ter eum verſum, deinde cum imaginibus verba expri-
mamus. hoc modo naturæ ſuppeditabitur doctrina:
nam vtraque, altera ſeparata, minus erit firma, ita tũ,
vt multo plus in doctrina atque arte præſidij ſit. quod
docere non grauaremur, ni metueremus, ne, cum ab in
ſtituto noſtro receſſiſſemus, minus commode ſeruare
tur hæc dilucida breuitas præceptionis. Nunc, quoniã
ſolet accidere, vt imagines partim firmæ, & acres, & ad
mouendum idoneæ ſint, partim imbecilles, & infirmę,
quæ vix memoriã poſſint excitare: qua de cauſa vtrun
que fiat, conſiderandum eſt, vt, cognita cauſa, quas vi
temus, & quas ſequamur imagines, ſcire poſſimus. Do
cet igitur nos ipſa natura, quid oporteat fieri. nam ſi
quas res in vita videmus paruas, vſitatas, quotidianas,
eas meminiſſe non ſolemus: propterea ꝙ nulla niſi no
ua, aut admirabili re commouetur animus: at, ſi quid
videmus aut audimus egregie turpe, aut honeſtum,
inuſitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu
meminiſſe conſueuimus. itaque quas res ante ora vi-
demus, aut audimus, obliuiſcimur plerunque: quæ ac
ciderunt in pueritia, meminimus optime ſæpe: nec
hoc alia de cauſa poteſt accidere, niſi ꝙ vſitatæ res fa-
cile è memoria elabuntur, inſignes, & nouæ manent
diutius. Solis exortus, curſus, occaſus nemo admira-
tur, ꝓpterea ꝙ quotidie fiunt: ac eclipſes ſolis mirantur,
quia raro accidunt: & ſolis eclipſis magis mirantur,
q̃ lunæ, quoniam hæ crebriores ſunt. Docet ergo ſe
natura vulgari, & vſitata re non exuſcitari, nouitate ve
ro, & inſigni quodam negocio commoueri. Imitetur
igitur ars naturam, &, quod ea deſiderat, inueniat;
quod oſtendit, ſequatur. nihil eſt enim, quod aut na-
tura extremum inuenerit, aut doctrina primum: ſed
rerum principia ab ingenio profecta ſunt, & exitus di
ſciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo ge-
nere conſtituere oportebit, quod genus manere in me
moria diutiſſime poteſt. id acciderit, ſi quammaxi-
me notas ſimilitudines conſtituemus: ſi non mutas,
nec vagas, ſed aliquid notum agentes imagines pone-
mus: ſi egregiam pulchritudinem, aut vnicam turpitu
dinem eis attribuemus: ſi aliqua re exornabimus, vt
ſi coronis, aut veſte purpurea, quo nobis notior ſit ſi-
militudo: aut ſi qua re deformabimus, vt ſi cruentam
aut cœno oblitam, aut rubrica delibutam inducamus,
quo magis inſignita ſit forma: aut ſi ridiculas res ali-
quas imaginibus attribuamus. nam ea res quoque fa-
ciet, vt facilius meminiſſe poſſimus. nã quas res veras
facile meminimus, eaſdem fictas, & diligenter notatas
meminiſſe non eſt difficile. Sed ille facere oportebit,
vt identidem primos quoſque locos imaginum reno-
uandarũ cauſa celeriter animo percurramus. Scio ple-
roſque Græcos, qui de memoria ſcripſerũt, feciſſe, vt
multorum verborum imagines conſcriberent, vti, qui
eas ediſcere vellent, paratas haberent, ne quid inquirẽ
do conſumerent operæ: quorum rationem aliquot de
cauſis improbamus: primum, ꝙ in verborum innume-
rabilium multitudine ridiculum ſit mille verborum
imagines comparare. quantulum enim poterunt hæc
valere, cum ex infinita verborũ copia, modo aliud, mo
do aliud nos verbũ meminiſſe oportebit? Deinde cur
volumus ab induſtria quenquam remouere, vt ne
quid ipſe quærat, cum nos illi omnia parata quæſitaq́;

trada

tradamus? Præterea ſimilitudine alia alius magis commouetur. nam vt ſæpe, formam ſi quam ſimilem cuipiam dixerimus eſſe, nō omnes habemus aſſenſores, quod alij videtur aliud, ita fit in imaginibus, vt, quę nobis diligenter notæ ſunt, eæ parum videantur inſignes alijs. quare ſibi quenque ſuo cōmodo conuenit imagines comparare. Poſtremo præceptoris eſt docere, quemadmodum quęri quidque conueniat, aut vnum alterum, non omnia quę eius generis erunt, exempli cauſa ſubijcere, quo res poſsit eſſe dilucidior. vt cū de procemijs quærendis diſputamus, rationem damus quærendi, nō mille procemiorum genera conſcribimus: ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire. Nunc ne forte verborum memoriam aut nimis difficilem, aut parum vtilem arbitreris, & ipſarum memoria rerum contentus ſis, quod, & vtiliores ſint, & plus habeant facilitatis; admonendus es, quare verborum memoriam non improbemus. nam putamus oportere eos, qui velint res facilio res ſine labore & moleſtia facile meminiſſe, in rebus difficilioribus eſſe ante exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriam inducimus, vt verſus meminiſſe poſſimus, ſed vt hac exercitatione illa rerum memoria, quę pertinet ad vtilitatē, confirmetur: vt ab hac difficili cōſuetudine ſine labore ad illam facilitatem trāſire poſſimus. Sed cū in omni diſciplina infirma eſt artis præceptio ſine ſumma aſsiduitate exercitationis, tū vero in mnemonicis minimū valet doctrina, niſi īduſtria, ſtudio, labore, diligētia comprobetur. Quāplurimos locos vt habeas, & quammaxime ad præcepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collocādis exerceri quotidie conueniet. non .n. ſicut in ceteris ſtudijs adducimur nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos pōt cauſa deducere aliqua. nunquam eſt .n. quin aliquid memoriæ tradere velimus, & tum maxime, cum aliquo maiore negocio detinemur. quare cum ſit vtile facile meminiſſe, non te fallit. quod tantopere vtile ſit, quanto labore ſit appetendum: quod poteris exiſtimare vtilitate cognita. pluribus verbis ad eam te hortari non eſt ſententia, ne aut tu noſtro, aut nos tuo ſtudio diffidere, aut minus, quàm res poſtulat, dixiſſe videamur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus: tu primas quaſque partes in animo frequenta, &, quod maxime neceſſe eſt, exercitatione confirma.

CAP.

MEMORIA vtrum habeat quiddā artificij) Nunc de artificioſa memoria Ciceronis locum expoſituri recte facturi videmur, ſi aliquanto altius hāc rem repetamus. & primum quid ſit memoria, & in qua corporis quieſcat ſede, & quibuſnam cauſis in alijs hebeſcat, in alijs autem floreſcat, dicamus poſt, quibus remedijs imbecilli poſſit occurri memoriæ, quantum nobis veteres junioresq. qui aliquid dicere niſi ſunt, tradiderunt, oſtendemus. Ipſam igitur memoriam ita definit Plato: Μνήμη δ᾽ ἐστὶ ψυχῆς φυλακτικὴ τῆς ἐν αὐτῇ ὑπαρχούσης αἰσθήσεως. August. autem intellectus vim eſſe dicit memoriam, eorum quæ ingenio inuenta ſunt conſeruatricem. ſic enim inquit, Ingenium eſt vis animæ ſiue intentio, qua ſe extendit anima, exercetque ad incognitorum cognitionem, Ingenium quidem exquirit ignote, ratio diſcernit inuenta, memoria recondit iudicata, & offert adhuc iudicanda. ſic ſit aſcenſus ab inferioribus ad ſuperiora, & ima à ſummis dependens. Ariſtoteles autem memoriam à reditione in memoriam, ita differre arbitratur, quod vt meminiſſe quidem omnium animantium ſit, velut cibi, potus, ſomni voluptatis, ita, in memoriam reuocare quod exciderit, non niſi homines poſſe. Proinde tardos quidem, & pinguis ingenij homines, etiam memores eſſe, redire autem in memoriam, ſolum acris & velocis ingenij ſit. Sed cur id ſenſerit, ipſe docet, & cum Ariſtotele enarrant Auicenna, Alexander, Themiſtius, Alpharabios, Albertus Alemanus. Diſtingui ſi quidem caput ita aiunt vt in ſincipite, hoc eſt in cerebro, & parte quæ frontem verſus porrigitur, ſit communis ſenſus, in media autem parte diſtinctio, in occipit vero imaginum recentio, quod maxime experientia percipi poteſt. Nam læſo occipite, rerum oritur obliuio, & cognitio, diſtinctio, atque imaginum quædam æſtimatio manet. læſo autem ſincipite, ſenſus communis, læſa parte capitis media, æſtimatio abijcitur, ſed manent cetera. Proinde cum in occipitis parte rei antea viſæ tenetur imago, vt continuus ſit, & vniformis ad memoriam alicuius rei motus, meminiſſe dicimur. Cum autē doctrina, arte, ſcientia, ingenio, præceptis, per quaſdam quod obliti ſumus veſtigamus imagines, redire in memoriā dicimur. Qua de cauſa hanc quidem reminiſcentiam, illam vero memoriam quidam nominare tentauerunt, & memoriam rudis, & pinguis hominis eſſe, quod nullo ingenio, nulla indigeat ſcientia, eſſe dixerunt, reminiſcentiam vero, ingenij acuti, & acris & eruditi, ſed nos iam ſine metu memoriam hanc nominabimus, quando & Cicero, & alij ita appellarunt. Proximum nunc eſt vt dicamus cur hanc in alijs debeſcere videamus. Calidi, & humidi, vt Ariſtoteles inquit, velocis quidem ſunt plerunque ingenij, ſed immemores, propter humidum quod facile recipit, & calidum, quod multum mouet. Calidum enim multas per ſe mouet imagines, quas vniuerſas continue fluens humidum commiſcet atque perturbat, Econtrario qui ſicci ſupra modum ſunt, pinguis ac tardi ſunt ingenij. quod vbi nullus in occipite humor ſit, nullam illi figi imaginem poſſe. Si igitur nihil prorſus figatur, redire aliquid qui poteſt in memoriam? Velociſſimi itaque ingenij, & tardiſſimi, ſunt immemores. Hi quidem, qui humido ſuperfluunt, calido nempe multas inueniente rerum imagioes, ac ideo magis in humido effluitantes, quod altera, alteram etiam pellat. Illi autem, quia nec calor ſuſcitat, nec vllus humor retinet imagines, etiam ſi calor ſuſcitans affuerit. Qua de cauſa, & qui frigidi ſunt, tardi videntur, & eo tardiores, quo ſicciores extiterint. Callidi autem ad inueniendum parati ſane, ſed ſi ſicci ſupra modum, immemores erunt. Sin autem quantum ſatis ſit humidi calidiq. ſimul erit, ad inueniendum etiam parati tum, & memores erunt. Quoniam in nimium humida anima imago noo manet, ſiccorum autem animam imago non tangit. ſed nullus ita infelix, vt opinor eſt, niſi prorſus ſit ſtolidus, qui aliquantum humidi calidiq. in occipite non habeat, ſi preſertim iuuenta adhuc floreat. Nam quo magis ad ſenium ætas declinat, magis calor extinguitur, & humor exiccatur, ac per hoc ad vecordiam propius etiam acceditur. Quoniam igitur, & quæ ſit memoria, & quā ſedem occupet, & in quibus hebeſcat vireat ue iam dictum eſt, dicendum iam videtur, quo pacto in memoriam eorum quæ aut vidimus, aut audiuimus, redire poſſimus, hoc eſt, acuti ſiamus, ſi frigidi iam à natura ſicciq. ſimus. In qua re quantum quiſque ſtudio perficere queat, Themiſtocles nobis eſſe teſtis poteſt, quem vnum intra annum optime locutum Perſice conſtat. vel Mithridates, cui duas, & viginti linguas, quod nationibus imperaret, traditur notas fuiſſe. vel Craſſus Licinius ille diues, qui cum Aſiæ præeſſet, quinque Græci ſermonis differentias ſic tenuit, vt qua quiſque apud eum lingua poſtulaſſet, eadem ius ipſi redderet. vel Cyrus, quem omnium militum creditum eſt tenuiſſe nomina. Sic etiam ſemel auditos, licet multos verſus, breui tamen memoriter retuliſſe Theodectes fertur, Facit præterea prompti ingenij famam memoria, cum in omnibus ſcientijs, & artibus, tum oratoribus, vt ea quæ dicunt non modo attuliſſe, ſed ibi protinus ſumpſiſſe videantur. Contra immemores, tardi pinguesq. & ſunt & habentur, veluti Curionem habitum legimus, qui adeo nullius fuit memoriæ, vt aliquoties cum tria propoſuiſſet, aut quartum adderet, aut tertium quæreret, Ob id quod ego tardum etiā in cogitando, & in conſtruendo diſſipatum fuiſſe crediderim, ac etiam eius motum fuiſſe incompoſitum, cum ſe toto corpore iactaret. Nam cum ad redeundum in memoriam, eum multum animo æſtuaſſe veriſimile ſit, eadem ratione corpus iactaſſe, & cū meminiſſe vellet multum laboraſſe, ſatis intelligi poteſt. quæ omnia incommoda ex memoriæ imbecillitate proficiſci oſtendimus. Sed iam vnde digreſſa eſt, eo noſtra redeat oratio. Vt igitur in memoriam nobis redeant, quæ aut ipſi vidimus aut ab alijs audiuimus, adminicula duobus ex locis petenda ſunt, tū ex nobis, tum extrinſecus. Ex nobis, aut vt memores ſimus, aut vt alijs eſſe videamur, ac vt hoc aliqua virtute incommodum tegere valeamus. At quantum adminicula pertinet. primum quatenus à

nobis

nobis fieri, poteſt bonam conſeruemus valetudinem, ne crapulæ inſeruiamus, & cibus in ſtomacn digeratuc, liberumq́. cogitationibus animum habeamus. Quare, & pueri, vt plurima diſcant, cum ea ætas memoriæ ſtudio multum etiam iuuetur, procurandum, & ſtudium illis hoc quaſi peculiare eſſe oportet, lecta ſcriptaq́. ſæpius reuoluendi, & quaſi eundem cibum remandendi:

Habeatur tamen delrctus à præceptore, in hoc, vt ea quæ optima ſint, proponantuc. idq́. leuius fieri poteſt, ſi pauca primum, & quæ odium non afferãt, cœperint ediſcere, deinde ad infinitum vſque perueniant, & poëtica prius, poſtmodum oratorum, nouiſſime etiam ſolutoria numeris, & magis ab vſu dicendi remota, qualia ſunt iuciſconſultorum, memoriæ mandent. Sit autem omnibus exercitatio, & labor multa dicendi, multa cogitandi, & ſi fieri poteſt, quotidie. Nihil enim tam auger memoriam, quam cura, nihil tam corrumpit, quam negligentia. In quibus rebus danda prius opera eſt, vt quod diſcimus, intelligamus, & ſi longius aliquid complectendum memoria fuerit, orationem per partes ediſcere proderit. Quoniam nimio onere obruitur mens. Eæ vero partes non ſint perexiguæ, alioquin nimis multæ excident. dandi quidam termini ſunt, vt contextum verborum, qui eſt difficilius continet crebra meditatio, & breuis eum omnem mentis de corret vigor. partes deinceps ipſas repetitus ordo coniungat.

Nec erit inutile, quo hæc facilius hæreant, aliquas notas apponere quarum recordatio eius partis nos commoneat, & memoriam exciter. Nemo enim fere tam ſocors eſt, vt quod cuique loco ſignum deſtinauerit, neſciat. Et ipſæ quoque literarum notæ, ſi q̃d noui babebunt, excitare poterunt. Hoc pacto veſtigijs quibuſdam quod legerimus oculis, non paginas modo, ſed verſus, nec verſus modo, ſed ſingula prope verba videbimut intueri. Tacite autem hæc ediſcere, expeditius, & potentius eſſe exiſtimatur, ſi non ſubeant, velut ocioſum animum, plerunque aliæ cogitationes, quibus mens impediatur. Ceterum voce, & publici motu iuuetur memoria dicendi, & pariter audiendi. ſed hæc vox ſit modica, & magis murmuc. Quod autem legente alio ediſcimus, in parte tradamur, nam acrior eſt oculorum quam aurium ſenſus.

In parte tamen iuuamuc, ſi cum ſemel aut bis audierimus, continuo noſtram experiemut memoriam, vt cum legente contendemus. Si igitur facilis rerum nobis ſuffragatur memoria, & tempus non deeſt, nulla poteſt effugere ſyllaba. ſin autem debilis admodum memoria eſt, vim rerum atque ordinem complecti ſatis ſit, nec quiſquam ſe tenere pparum iudicet, dum illud retinet. Nã dum nihil prætermittere verborum volumus, fit, quod turpiſſimum eſt, interruptus actionis impetus, & reſiſtens, ac ſalebroſa oratio, & qui dicit, ediſcenti ſimilis, etiam bene ſcriptorum gratiam perdit. Sed de hac parte iam ſatis diximus. Nunc ſupereſt, vt immemoris ingenij in commodum virtute aliqua regendum doceamus. Memoriæ ergo deficientis incommodum eloquentia emendare poterimus, vt aut quæ proxime diximus, alijs verbis efferamus, exornemus, & verborum ſententiarumq́. figuris tantiſper inuoluamus, quo ad nobis quæ volumus ſuggerantur. Vt ſi memoria, & ipſa inuentione commendari non poſſumus, commendemur eloquentia, velut Curio, quem Cicero vltra omnes immemorem annotauit. cum tamen inter oratores poſitum, propter verborum varietatem, & expeditam ac profluentem quodammodo celeritatem eſſe voluit. id enim ſolum in eo alicuius ſpeciem fecit oratoris. Quod autem ſplendidis vtebatur verbis, vſu domeſtico creditur ſibi comparaſſe. Aliqui voce canora, & ſuaui, ſicut Cn. Lentulus, aliqui formæ etiam dignitatem, ſuauitati vocis, & magnitudini addentes, velut P. Lentulus, tarditatis emendatores magnopere probati ſunt, ſi ita memoriæ vitium per interualla, ſeu voce, vel motu corporis emendarunt. Expoſuiſſe ſatis iam videmur, quo pacto ex nobia ad memoriæ incommoda adiumentum poſſimus comparare. nunc proximum eſt, vt quibus adminiculis extrinſecus iuuari poſſimus, aperiamus. Extrinſecus duabus ex cauſis iuuare poſſumus memoriam: medicamine, & locis, quæ ſecum aliquarum rerum ferant imagines. Medicamine, vt ſyrupis, mediciniſque, aut vnguine nimium capitis exiccemus humorem. quo viſa audita ue hæreant tenacius. Quibus rebus multi ſalubre, & mirabile tulerunt imbecilli memoriæ remedium, ſed hæc ad medicos relegamus, quando de hac re multæ tardi medelæ poſſunt. & licet aliquæ, quæ maxime probantuc, ad me peruenerint, perquirendum tamen ab his medicis, vnicuique ſuademus. vltima artificioſæ memoriæ pars fuit de locis, & imaginibus eius, quæ à nobis iam tractanda reſtat, quam Cicero ſolam partem luculentiſſime, vt omnia, exequitur. Sed antequam Ciceronis verba aperire incipiamus, prius vtile, ac ab hoc loco nõ alienum factum videmur, ſi vnde cœpiſſe originem tradatur, exponamus. Artificioſæ igitur memoriæ hanc partem primus dicituc Simonides. lyricus poëta oſtendiſſe, cuius vulgata fertur etiam a Cicerone hiſtoria: Cum, vt Quintilianus inquit, pugili coronato carmen, quale compont victoribus ſolebat, mercede pacta ſcripſiſſet, abnegatam ei pecuniæ partem, quod more poëtis frequentiſſimo, digreſſus in laudes Caſtoris, & Pollucis hæſecat. Quapropter partem ab his petere, quorum facta celebraſſet, iubebatur, & hi perſoluerunt, vt traditum eſt. Nam cum eſſet grande conuiuium in honorem eiuſdem victoriæ, atque adhibitus ei cœnæ Simonides, nuncio eſt euocatus, quod eum duo iuuenes equi aduecti deſiderare maiorem in modum dicebantur, & illos quidem non inuenit, fuiſſe tamen gratos erga ipſum eos exitu comparuit. Vix enim eo limen egreſſo, triclinium illud ſupra conuiuas corruit, atque ita confregit, vt non ora modo oppreſſorum, ſed membra etiam omnia, requirentes ad ſepulturam propinqui, illos nulla nota poſſent diſcernere.

Tum Simonides dicituc, memor, ordine quo quiſque diſcubuerat, corpora ſui reddidiſſe. Eſt autem magna inter auctore diſſenſio, Glaucone Cariſtio, an Leocrati, an Agatharcho, an Scopæ ſcriptum ſit. id carmen, & Pharſalij fuerit hæc domus, vt ipſe quodam loco ſignificare Simonides videtuc, atque Apollodorus, & Eratoſthenes, & Euphorion, & Laryſſæus Eryphilus tradiderunt, an Crannonæ, vt Apollas, Callimachus, quem ſecutus Cicero hanc famam latius ſudit. Scopa certe nobilem Theſſalum perijſſe in eo conuiuio conſtat. Ex boc Simonidis facto notari videtur: iuuari memoriam ſignatis animo ſedibus, idq́ue crederem ſuo quiſque experimento. Nam cum in loca aliqua poſt tempus reuerſi ſumus, non ipſa agnoſcimus tantum, ſed etiam quæ his fecerimus reminiſcimur, qui in memoriam ſubeunt. Nonnunquam tacitæ quoque cogitationes in mentem reuertuntur. Nata eſt igitur, vt in pleriſque, ars nec à natura diſcrepat. Memoria vtrum habeat quiddam artificij, an omnis à natura proficiſcatuc, aliud dicendi tempus idoneum dabituc. [Nunc, perinde atque conſtet in hac re multum valere artem, & præceptionem, ita ea de re loquemur) Natura definiuit Empedocles, vt diceret natura eſt ignis artifex, quadam via vadans in res ſenſibiles procreandas, quod omnia (vt ipſe vult) principe igne generentur. Plato autem ſic definit, natura eſt dei voluntas. Quodcunque igitur ex intima rei alicuius vt ſponte exit (quoniam quod voluntate factum diuina eſt) id ab eius rei natura dicitur proficiſci. Sed vtrum memoria à natura proficiſcatuc, nec ne, quæri poſſe videtur. Nam ſi memoria vis quædam propria animæ eſt, ſicut voluntas, & intellectus, quæ in hominis cerebri parte poſtrema occiput contingente perficitur, velut paulo ſupra memorauimus, à natura homini inſita dici poſſe videtuc. [Porro, cum animæ ſenſus, corporis ſenſibus, vt Ariſtoteles voluit ſuſcitentuc: quippe qui animam velut raſam quandam tabellam in qua nihil pictum eſſet, dixit, habilem tamen creatam ad omnium rerum ſuſcipiendas formas, molem enim corporis obſtare, ne quiduis ad vnguem, & mox intelligat. Ex quo manifeſtum eſt, magnum ad memoriam, ſicut ad ceteras animæ vices, quibuſdam rebus præſtari adminiculum. Quod cum ita ſit, apparet memoria, ſicut, & cetera, artificio comparari poſſe. Cum autem natura, & arte conſtet memoriam, naſcitur quidẽ à natura, ab arte vero excolitur. [Placet enim nobis eſſe artificium memoriam) Subaudiendum, de qua daturi præcepta ſumus. Simul cum cogitatione nata, quæ vis eſt animæ, quam confirmat inductio quædam cum arte inducitur ad ea quæ præterita ſunt, comminiſcendum. [Naturæ commoda retineat) Nam de locis, & imaginibus Cicero dicturus eſt, ad quas comminiſcendas mente nobis opus ſit, & ingenio ad ſimilitudines rerum effingendas, illam vero per naturam, hoc etiam à præceptoribus accipimus. [Conſtat igituc artificioſa memoria ex locis, & imaginibus) De qua dicturi ſumus. [Locos appellamus eos, quã breuiter) Vt ſine cunctatione ac mora omnes cogitatio poſſit percurrere, ne ipſo occurſu hæreamus. Plus enim quam firmam eſſe oportet memoriam, quæ aliam memoriam adiuuet. [Perfecte) Vt quidquid animo occurrat, illic diligenter affigi poſſit, ac ob hoc nihil ſit imperfectum. [Inſignite) Vt ea loca multa varietate ſignata concipiantuc. [Aut natura) Velut in itinere longo rupes, vel quidquid inſigne occurrat, & ſi non ſint, liceat nobis effingere. [Aut manu ſint abſoluti) Velut domus, opera aliqua publica, vrbium ambitus, picturæ, quæ ſint, vel quas nobis effingamus. Opus ergo eſt locis, quæ vel finguntur, vel ſumuntur, porro ſumuntuc vel natura, vel manu abſoluta. [Vt eos facile naturali memoria comprehendere)

re)Vno mentis curſu colligere. [Et amplecti)Sepire,& circumuallare quæramus,quod facere poſſe videmur,ſi non ſint non numeroſa, ſi maxime ſpatioſa perfectaq. ac varietate diſtincta. [Vt ædes)Vt domus magna,& in multos receſſus diducta. [Intercolumnium)Si tamen varia rerum facie ſit inſignitum.[Angulum) Velut angiportum,ſi huic rei ſit accommodatus. [Fornicem,& alia quæ his ſimilia ſunt) Si tantum pateat, vt in eo multi figi poſſint imagines,vel ſi in eius ædibus hæc,& alia inſignita compareant. [Imagines ſunt formæ quædam,& notæ,& ſimulacram eius rei,quam meminiſſe volumus: quod genus,equi,leonis, aquilæ,quorum memoriam ſi volemus habere, imagines eorum) Vt ſi ſignum nauigationis anchoram, & militiæ ſignum aliquid ex armis ponas.[Certis in locis collocare nos oportebit. Nunc cuiuſmodi locos inuenire,& quo pacto reperire, & in locis imagines conſtituere oporteat, oſtendemus) Ne erremus, ſit ne is primus vel ſecundus,aut quotuſquiſque locus alius, cui eam imaginem concrediderimus,ſcire oportet. opus ergo locis eſt, imaginibus,& ſimulacris, & ad ea quæ figenda ſunt illuſtribus ac explicatis modicis interuallis,aut ita prorſus inſignitis, vt occurrere celeriter,& percurri animo poſſint.Metrodorus ſane ſe duodecim ſignis,per quæ ſol inear, tricenos, & ſexagenos locos inueniſſe iactauit, aliqui in anulia ſe formaſſe dixerunt. [Quare placet,& ex ordine locos comparare)Nam ita aliqui dixerunt. primum locum veſtibulo quaſi aſſignant,ſecundũ puta ambulacro, tertium atrio,tum atria circumeunt,nec cubiculis modo aut exhedris,ſed ſtatuis etiam, picturis ue,ſimilibusq. per ordinem cõmittitur. Hoc facto,cum eſt repetenda memoria, ab initio incipiunt loca hæc recenſere,& quod cuique crediderunt repoſcunt, & eorum imagine quidnam id ſit admonentur.ipſa loca nimium illuſtria, aut nimium obſcura eſſe voluerunt, diſtantia inter ſe. nam pluſquam quinque paſſus,vel paulo plus minus ue. Et cum quæ locauimus,auferre voluerimus, à dextro vel ſiniſtro. prout progreſſus domus patietur,incipiemus, nec vt retrorſum cedas, ac à ſiniſtro in dextrum abeas, paulo curioſius præcipi ſolet.

Diſſimilia vero inter ſe loca eſſe,recte præcipitur. Quamobrem ne cellulæ quidem ſacerdotum commodæ huic rei videri, ob nimiam inter ſe ſimilitudinem debent. [Si in quinto loco manum auream collocemus) Quæ imago, quintum adeſſe locum non tam demonſtret, quam rei nouitate animum ad comminiſcendum eum locum excitet. [Diſtincte interlucere poſſint) Diſcreti ita ſint,vt per ſe perluceant,appareantq. [Paulo plus,aut minus) Subaudiendum,id poſterius paulo. [Pedum tricenum) Triginta pedum.trigenum dici deberet per g literam,non per c, nam tricenum per ſyncopam factum eſt, alias tricentenum. ſed cum dicat non nimiam eſſe oportere inter huiuſmodi loca diſtantiam,trigenum videlicet oportere ſcribi videtur. & eſt æque ſyncopa trigenum,pro trigenorum. nec mirum videatur,ſi cum genitiuo plus minuſq. conſtruuntur,cum,&cum accuſatiuo etiam, nedum cum ablatiuo coniungi inueniantur. [Ita cogitatio minus valet,ſiue nimis procul amoueris)Siue paulo diſtant ora fuerint inter ſe loca,ſiue propinquiora quam conueniat. [Arbitriũ fabricari)Cudere,inuenire.[Et architectari)Conſtruere. [Vnæ rerum)Quibus rebus.[Alteræ verborum)Quibus verba exprimuntur.[Cum ſummatim)Cum collectum paucis. [Hereditatia cauſa factum arguerit) Oſtendet. [In lecto cubantem) Loco quem ipſi inuenerimus.[Si formam eius detinebimus:) Si cuiuſmodi formæ ſit meminerimus. [Non de minimo loco)Non pauperem,nec abiectum,ſed nobilem,& opulentum. [Dextera poculum) Quo veneno necatum oſtendamus. [Siniſtra tabulas) Quibus hereditatem,& teſtamentum ſignificemus. [Medico teſticulos arietinos tenentem) Vnde teſtes, quique conſcij veneni dati ſint,reminiſcantur. Et vna hac hominis imagine,vnum complexi ſumus negocium.[Veneno necati)Neco,necui,ſuffocaui ſignificat,vt Horat. Bos eſt enectus arando. neco necaui ferro,vel quauis alia vi occidi. Hinc necem, cædem appellamus. & hinc internecio,vitæ priuatio, vel interitus. Cæſar in Commentarijs de bello Gallico. Hoc prœlio facto, & prope ad internecionem gente ac nomine Neruiorum redacto, potius quam à ſupino nectum,vt Priſcianus voluit, ſublata nempe litera. [Plus negocij ſuſcipiemus) Plus curarum, ſic Plautus: Quid tu mihi exhibes negocium. [Et magis ingenium noſtrum exercebimus) Quoniam pluribus opus eſt imaginibus, cum etiam verba multo plura eſſe quam negocia,neceſſe ſit.[Iam domuitionem Reges Atridæ parant) Si huius verſus velis reminiſci. [Manus ad cœlum tollentem Domitium) Aliquem notum,qui Domitius nominetur. vt huius nominis domi meminiſſe valeas. [Tollentem manus ad cœlum vs) Futuram vltionem demonſtrans,imploret auxilium. [Cum à Regibus Marcijs loris cædatur) Vtrum à regibus,quicunque loris Marcijs,quibus in bello vtuntur milites,an certe a regibus Marcijs,Remo,& Romulo,Marcijs filijs,loris cædatur,& Remus Romulusq: Agamemnona,& Menelaum in memoria nobis ſuggerant,qui in bello Troiano fratres,ſimul,& reges,totius exercitus duces extitere. [In Altero loco Aeſopum, & Cimbrum ſubornare) Per quos hiſtriones Atridæ fratres dentur intelligi. [Subornari) Adornari,ad tragœdiæ recitationem, vel quiduis ſimile. [Iphigeniam) Notum ſatis eſt, Iphigeniam, quam,& Sophocles,& Lucretius,ita multi alij, Iphianaſſam nominarunt, Agamemnonis ex Clytemneſtra fuiſſe filiam, cuius immolandæ loco cerua ſuppoſitæ fertur. [Nobiſcum primum tranſeamus)Intra nos meditemur,& decurramus.[Cum imaginibus verba) Ea coniungendo exprimamus. [Ne, cum ab inſtituto noſtro) Artificioſam docendi memoriam. [Receſſiſſemus) Docendo,quo pacto in artificioſa memoria plus ſit præſidij,quã in naturali. [Egregie turpe) Multa ſint huiuſmodi verba,quæ in bonum,& in malũ,& vtroque verſus capi poſſunt,velut nobilis, illuſtris,inſignis,ſingularis.Cicero ipſe de lege frumentaria: Ad iſtius flagitioſas libidines, ſingularemq. nequitiam natum atque aptum,inquit. [Eclipſes ſolis) Defectus. Nam ἔκλειψις deficio ſignificat. [Hinc lunaris eclipſis. [Et,quod ea deſiderat, inueniat;)Deſiderare,quo deeſt quærere. [Quod oſtendit) Natura: [Sequatur) Ars. [Nihil eſt) Quod aut natura extremum, quia antecedit ſemper.[Aut doctrina primum:) Quia ars ſemper naturam imitatur. [Manere in memoria diutiſſime poteſt) A diu comparatiuum dius,vnde,diutile ille quippiam percunctetur,ambulant,diutile,& ſabulantur, Apuleius vſus eſt. ab hoc diutiſſime ſuperlatiuum. [Nec vagas) Non conſiſtens. [Vnicam turpitudinem) Præcipuam. [Cœno oblitam) Inquinatam,ex ob,& lino, vnde litura deſcendit. [Aut rubrica delibutam) Creta rubra conſperſam. eſt enim creta,vt Columella, in hanc ipſam rem liquida rubrica,vt illiniri poſſit,à rubro colore dicta,ſicut,& rubrica,qui libris exſcribitur. Perſius:

Si quid manſuro declaret linea quæuis.
Rubra poteſt dici. Et rurſum Perſius,
Oculo rubricam dirigat vno.

[Vt identidem)Idem,&idem.[Imaginum renouandarum)Quia renouantur imagines in omnibus negocijs. licet perpetuo loca ipſa remaneant. [Quantulum enim poterunt hæc valere) h.d. quàm parum habere momenti potuerunt comparatæ imagines, ſi infinitam verborum ſpecies copiam,vt cum minus meminerit ſtatim alias meminiſſe adhuc oporteat. [Similitudine alia alius magis commouetur) Vt alij ſubabſurda forte videatur. [Non omnes habemus aſſenſores) Non omnes nobis aſſentientur, in rerum quàm ſumpſerimus ſimilitudine. [Quòd alij) Quicũque ſit. [Videtur aliud:) Subaudiendum,quàm nobis ipſis viſum ſit. [Admonendus es) Ne inutilem verborum memoriam credens, aut difficiliorem quàm vt te aſſequi poſſe arbitratus, præceptione noſtra adhuc non ſatis perſuaſus ſit. [Qui velint res faciliores ſine labore) h. d. quicunque exigui animi leuia conſectatur, ea videntur duriora obſcurioraq. quàm vt cito capere poſſit,neceſſe eſt,quæ ſunt maiora. At qui difficilioribus aſſueuit,faciliora pene contemnit, quippe qui nihil in eis laboris eſſe ſibi perſuadet. Et hoc in omnibus fere humanis rebus accidit. Idem accidit plerunque diſcentibus, qui præceptorem leuia humiliaq. ſequentem, & in promptu poſita ſequi malunt, quàm eum qui paulo remotiora. & maiore cura elucubrata promat. Infirmi enim ſemper ac debiles,& ſunt,& habentur. Quamobrem difficilioribus ſemper inuigilandum, quo leuia quæque nobis non maiora difficultate ſubijciantur quàm cupiamus, nec deſperandum,ne aliquãdo intelligamus, cum homini ita natura intelligere datum ſit,vt natare piſcibus,auibus volare eſt. [Quæ pertinet ad vtilitatem) Nam verſus reminiſci, ad voluptatem fere tãtum attinet. [Difficili conſuetudine) Imaginum verborum omnium reminiſci. [Ad illam facilitatem) Quæ eſt,vt rerum,non etiam verborum meminerimus,cum ea in prompto forte habere neceſſe ſit.[Niſi induſtria) Corporis. [Studio) Solertia. [Labore) Quanquam ad vtrunque referri poteſt.[Diligentia) Quæ à iudicio maxime proficiſcitur,ex aliorum animaduerſione. [Abducimur) Semouetur, nonnunquam occupatione aliarum rerum. [Non te fallit) Qui poteſt fallere te, cum tantopere ſit vtile? [Ad eam te hortari)Ad memoriam parandam,laborem omnem ſubeundum. [Non eſt ſententia) ſententiam veteres,orationem generaliter aliquid complexam, vel dehortantem aut oſtendentem aliquid nominarum. Hortantem,vt,

Qui cupit optatam curſu contingere metam?

Multa tulit fecitq; puer, ſudauit & alſit.

Dehortantem, vt,

Heu nihil inuitis fas quenquam fidere diuis.

Demonſtrantem, velut, Quibus fortuna aſpirat, hi occaſionem inſipienter viuendi habent. Sententiam quoque, quod animo ſenſiſſent, vocauerunt, vnde adhuc dicimus, ex animi noſtri ſententia aliquid dictum factum ue, & gratulantes, ex ſententia dicimus Sententiæ auocantur etiam, quas Græci γνώμας appellant, quæ ſimiles decretis atque conſilijs ſunt. Vnde Iuuen.

Non eſt ſententia verum,

Credite me vobis folium recitare Sibyllæ.

Ita hic Ciceronis non eſt ſententia, non eſt conſilium, mens non eſt. Nunc ad vltimam Rhetoricæ partem, quæ elocutio dicitur, tranſit.

LONG. MEmoria vtrum habeat quiddam artificij, an omnis à natura proficiſcatur, aliud dicendi tempus, &c.) Quæſtionem eam ſatis videtur explicaſſe in 2. de Oratore, vbi ex Simonidis inuento, & Sceptij Metrodori, Carneadisq. philoſophorum auctoritatibus, artificialem memoriam eſſe definiunt. [Locos appellamus eos, qui breuiter, &c.) Breuiter, hoc eſt modicis interuallis. diſtantia enim locorum notabilis, omnem memoriæ coniunctionem diſſipat. [Quod genus, equi, leones, &c.) Vides vt in imaginibus acres inſignitasq. collocet, quæ occurrere paſſim celeriterque percutere animum poſſunt. quod ſane Mnemoniſtarum inſcitiam arguit, qui vilibus, abſurdis, vulgaribus, & contemptis imaginibus rem tractant. [Loci enim ceræ aut chartæ, &c.) Hæc ex ſimilitudine Carneadis dicta ſunt, qui tanquam literis in cera, ſic ſe aiebat imaginibus in ijs locis, quos haberet, quæ meminiſſe vellet, præſcribere. [Edere, & proferre, &c.) Alias, videre ac proferre. [Quare placet, & ex ordine locos comparare, &c.) Quia ſi loci eſſent confuſi inter ſe, varietates imaginum tolerari non poſſent, ſed varietas formarum facit, vt inter ſe diſtincti ſint. [Si in quinto loco manum auream, &c.) Propter numerum quinarium, qui digitis ſignificatur. [Medico teſticulos arietinos tenentem. &c.) Vide Politiani Miſcell. qui locum hunc exponit ca. 62. [Iam domuitionem Reges, &c.) Obſcurum exemplum quod per verba memoriatur. Primum vltionem ſignificant manus ad cœlum eleuatæ, & a ſummo Ioue vindictam implorantes. Domi vero hic ſubſtituitur nomen aliquod proprium, quod ſimilitudine literarum affine ſit, vt Domitius Cauſidicus. Reges ſint Martij Rom. dicti Reges. Sed vt ab ipſo vocabulo Regum ad ſingularia nomina perueniam, hoc eſt Agamemnonem, & Menelaum, ſuppono duas perſonarum imagines, Aeſopum actorem tragœdiarum, qui ſolebat repreſentare perſonam Agamemnonis, & Cimbrum hiſtrionem, qui Menelaum agere ſolebat. Sed vt dicebam, obſcurum eſt exemplum, quare aliud, & facilius, in verbali imaginum forma ponamus. v. g. Si virginem violatam meminiſſe voluero, in eo loco ponam virgam quandam, & in hac violas. Cum igitur iam locos poſuero, in altero virgam, & in altero violam, videbor quodammodo videre quaſi inſcripta. Nam, & virga erit litera, qua admoneat virginis, & viola erit quaſi nota quædam, quæ admonebit violatam. [At quod certè, &c.) Alias, itaque quas res ante ora videmus, aut, &c. [Sed aliquid notum agentes, &c.) Alias, ſed aliquid nouum agentes. [Scio pleroſque Græcos, qui de memoria ſcripſerunt, feciſſe, vt multorum verborum imagines conſcriberent) Hoc ſane ob id Græci fecerunt, quia videbant maiorem eſſe varietatem imaginum, quibus verba ac dictiones meminiſſe volumus, quam rerum. Nam res ſæpe vna pluribus dicenda verbis eſt. Quot autem ſunt verba, tot ferme imagines ſunt. Ergo, quia vna res dicendo pluribus verbis, & ſingula verba ſuam habent imaginem, ſequitur maiorem eſſe oportere varietatum imaginum in verbis ac dictionibus. Sed Græcorum ſententiam in ea re non accipimus. Quia res de qua agitur, ſemper memoria ſeruanda eſt, verba non item. Nam alijs verbis eadem res agi poteſt, ſi ſententia forte exciderit. Si tenueris rem adhuc cauſam agere poteris, etiam ſi verba non tenueris, quia verba non ſemper eadem in cauſa neceſſaria ſunt, igitur maior eſt vſus rerum, quam verborum. Accedit ad hoc, quòd pleraque ſunt verba, quibus nullas imagines applicare poterimus, quales ſunt articuli, vt, et, ac, at, ſed, & reliqua aduerbis coniunctionesq́. [Pluribus verbis ad eam re hortari, &c.) Quandoquidem ardua quædam, & vix maximis ingenijs imitabilia, de memoria Cicero ſcripſit, non inutile mihi viſum eſt, ſi, & aliam exercitationis memoriæ rationé, à præclariſſimis rhetorum traditam ſubijcerem, Maximam itaque memoriæ partem, exercitationem, & laborem rectè dixerút. Hæc autem exercitatio commodius fieri non poteſt quam primo in poematibus, deinde orationibus, poſtremo operibus durioribus qualia ſunt ſcripta iuris, & ſimilia. Deinde vt voce modica, & magis murmure ediſcamus ea tamen ratione, vt ſæpe nos tentemus, an teneamus. Ac ſemper ad verbum ediſcendum eſt: ſi tempus permiſerit: ſin minus, res ipſa tenebimus, dehinc his verba de tempore accommodabimus. Obſeruandum autem eſt in hac re, ne conſueſcamus nobis ignoſcere. nam, & admoneri, & cum dicas ad librum reſpicere vitioſum eſt. Quod ſi autem natura memoria durior fuerit, aut temporis ratio, & anguſtia non permittet, non te ad omnia verba alligabis, nam obliuio vnius verbi, aut deformem hæſitationem habet, aut etiam ſilentium inducet. In oratione autem longiore ediſcenda, hoc præceptum inuenio, vt per partes ediſcatur. Quoniam dãdi ſunt quidam termini, vt contextum verborum, qui eſt difficillimus, continua, & crebra meditatio partes, deinde ipſas repetitus ordo coniungat. Et his qui difficilius hæſerint aliquas apponemus notas, & eas ſæpe repetamus, & iiſdem chartis ediſcamus, quibus ſcripſimus. Optimum aũt mandandæ aliquid memoriæ tempus eſt, vt noctu priuſquam ſomnum capias, ediſcas, quoniam nuſquam auocatur intentio, & poſt iſtam cogitationem vel lectionem nihil amplius animo cogitamus, & ſtatim capimus quieté. [Ne aut tu noſtro, aut nos tuo ſtudio diffidere, &c.) Alias, ne aut tuo ſtudio diffidi. [In animo frequenta) Alias, in animo frequenti, quod maxime, &c.] Libet adſcribere, quæ huc potiſſimũ facere videntur, memoriæ præcepta ex Fabio Quintiliano, in ordinem tamen ea atque compendium redacta, hoc modo.

1 Si longior complectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediſcere, & hæ partes non ſint perexiguæ, alioquin nimis multæ erunt, & eam diſtinguent atque concident.

2 In his quę ſcripſimus complectendis multum valent, & in his quæ cogitamus continendis prope ſolæ, excepta quæ potiſſima eſt exercitatione, diuiſio, & compoſitio. Nam qui rectè diuiſerit, nunquam poterit in rerum ordine errare, quam Cicero memoriæ lumen ait. Etiam, quæ bene compoſita erunt, memoriam ſerie ſua ducent. Nam ſicut facilius verſus ediſcimus quàm proſam orationem, ita proſam vinctam quàm diſſolutam.

3 Ediſcendum eſt tacite. Hæc vox ſit modica, & magis murmur.

4 Ediſcendum legendo. Nam qui legente alio ediſcit, in parte tardatur, quòd acrior eſt oculorum quam aurium ſenſus.

5 Subinde tentare teipſum debes: quia continua lectio, & quæ magis, & quæ minus herent, æqualiter tranſit. In experiendo teneas ne, & maior intentio eſt, & nihil ſuperuacui temporis perit.

6 Semper ad verbum ediſcendum eſt, ſi tempus permiſerit, ſin minus, res ipſas tenebimus. Nam ſi tempus non ſuffragabitur, etiam inutile erit, ad verba omnia ſe alligare, cum obliuio vnius eorum cuiuſlibet, aut deformem hæſitationem, aut etiam ſilentium inducat.

7 Cauendum eſt in primis, ne nobis diſcamus ignoſcere. Ideoque admoneri cum dicas, & ad libellum reſpicere, vitioſum, quod libertatem negligentiæ facit nec quiſquam ſe parum tenere iudicat, quod ne ſibi excidat timet.

8 Ea quæ noctu meditamur, facilius ac firmius tenemus, quoniam nuſquam auocatur intentio, & poſt iſtam cogitationem, vel lectionem nihil amplius animo cogitamus, & ſtatim capimus quietem.

9 Si quis tamen vnam maximamq́. à me artem memoriæ quærat, exercitatio eſt, & labor, multa ediſcere, multa cogitare, & ſi fieri poteſt, quotidie, potiſſimum eſt. Nihil æque vel augetur cura, vel negligentia intercidit. Quare, & pueri ſtatim quamplurima ediſcant, & quæcunque ætas operam iuuandæ ſtudio memoriæ dabit, deuoret initio tædium illud, & ſcripta, & lecta ſæpius reuoluendi, & quaſi eundem cibum remandendi. Quod, & ipſum hoc fieri poteſt leuius, ſi pauca primum, & quæ tædium non afferant, cœperimus ediſcere. Hæc ex Fabio.

Supereſt elegans etiam de memoriæ vſu locus apud Plut. περὶ ἀγωγῆς, quem hic quoque adſcribere haud alienum fuerit. ait. πάντων δὲ μάλιστα τὴν μνήμην τῶν παίδων ἀσκεῖν, καὶ συνεθίζειν· αὕτη γὰρ ὥσπερ τῆς παιδείας ἐστὶ ταμεῖον, καὶ διὰ τοῦτο μητέρα τῶν μουσῶν ἐμυθολόγησαν εἶναι τὴν μνημοσύνην, αἰνιττόμενοι, καὶ παραδηλοῦντες ὅτι οὐδὲν οὕτω γεννᾶν, καὶ τρέφειν, ὡς ἡ μνήμη πέφυκε. Hoc eſt, Omnium vero maxime puerorum exercenda, conſueſcendaq́ memoria eſt, ea enim eruditionis ſiue diſciplinæ tanquam promptuarium eſt. Atque idcirco ſane Muſarum matrem eſſe Mnemoſynem fabulis prodiderunt, obſcure innuentes atque ſignificantes, nullam natura rem ita gignere atque alere, vt memoriam ſolere.

ASC. MEmoria) Deſcripturus memoriam & quæ eam concernunt. Primo mouet dubium an memoria artificio iuuetur, deinde eo præſuppoſito diuidit eam in naturalem, & artificialem, & quia naturalis non eſt præceptis tradenda, ſed artificialis quę ab arte dependet naturalē multum iuuat, ideo ad artificialis præcepta tradenda progreditur. Ordo eſt. Aliud .ſ. q̃ præſens tempus idoneum dicendi .i. diſputandi vtrum memoria habeat quiddam artificij, an omnis .i. tota proficiſcatur à natura dabitur .ſ. nobis, nunc loquemur de ea re .i. de memoria, ita .i. ſic, perinde atque .i. ac ſi, conſtet .i. euidens ſit, & ſine controuerſia inter oēs conueniat artem, & præceptionem valere multū in hac re .i. in memoria augenda. Placet .n. nobis, artificium .i. adiumentum artificioſum memoriæ eſſe .i. reperire nos oſtendemus, alias .i. alio tempore, quare ſup. id placeat, & aperiemus in præſentia, cuiuſmodi ea .ſ. memoria, præcipue artificialis ſit. Igitur, vt id aperiamus memoriæ ſunt duæ, vna ſup. eſt naturalis, altera ſup. eſt artificioſa. Naturalis eſt ea quæ eſt inſita animis noſtris .i. virtuti memoratiuæ ab animo dependenti, licet in poſtica capitis cella organum hr̃e dicatur, & quæ nata eſt ſine multa cogitatione .i. ſine accuratione noſtra. Artificioſa eſt ea quā quędam inductio .ſ. ad credēdum .i. perſuaſio confirmat, & ratio præceptionis, ideo autem inductionem præmittit, quia oportet addiſcentem credere. Sed quia bonitas ingenij .i. naturalis capacitatis imitatur ſæpe doctrinam in ceteris rebus, porro .i. ſed profecto, ars confirmat & auget commoda naturæ, ita .i. conſimiliter ſit in hac re, vt nōnunquam memoria naturalis ſi data eſt alicui egregia, ſit ſimilis huic artificioſe, & ita vtraque alteram imitetur. Porro .i. ſed hæc artificioſa retinet commoda naturæ .i. naturalis memoriæ, & amplificat ſup. ea ratione doctrinæ. Quapropter memoria naturalis eſt cōfirmanda præceptione, vt ſit egregia .i. excellens, & hæc quę datur doctrina .i. per doctrinā, hoc eſt artificioſa, indiget ingenij .i. capacitatis nobis ab natura ingenitæ. Nec hoc ſit magis aut minus in hac re, quàm in ceteris artibus, hoc inquam vt doctrina niteſcat .i. præeminat, ingenio .i. per ingenium, & natura niteſcat præceptione, vnde vtrunque alterū iuuat. Quare hæc conſtitutio .ſ. memoriæ artificialis, quam hic inſtituere intendit erit, & .i. ſimul vtilis illis, qui ſunt memores .i. præditi memoria, aut virtute memoratiua, natura .i. per naturā quod .i. quam rem, tute .i. tuipſe ô Herēni poteris intelligere paulo poſt .i. poſtquam .ſ. legeris, & intellexeris inſtitutionem, & .i. ſimul ſi .i. quamuis illi .ſ. memores, freti .i. adiuti, & confiſi ſuo ingenio nō indigerent noſtro .ſ. ingenio, quo hæc inſtituimus, aut noſtro .i. noſtra re, hoc eſt arte, & præceptione, tn̄ iuſta cauſa daretur quare velimus eſſe adiumento, his qui minus .i. non ſatis ingenij hn̄t. Nunc .i. deinceps loquemur de memoria artificioſa. (Conſtat &c.) Ordo eſt. Igitur vt de artificioſa memoria loquamur. Memoria artificioſa conſtat ex locis .ſ. ab addiſcente ſignatis, & imaginibus, p̄ locos ſuos debite diſpoſitis. Nos appellamus (inquit Cic.) locos eos, qui ſunt abſoluti breuiter perfectæ, & ſup. inſignite .i. ſignanter, & per diſcretionem, aut natura, aut manu .i. artificio, ita ſup. queamus comprehendere, & complecti eos facile .i. faciliter memoria naturali, licet tenui, vtpote quā artificialis præſupponit, vt ædes .i. domos p̄ ordinem diſpoſitas, intercolumnium ſpatium inter columnas, aut deambulacri, aut porticus, aut templi, aut domus, aut angulum, aut fornicem .i. circunferentiam, & arcum, vt in theatris, & ædificijs teſtudinatis, & alia quæ ſunt ſimilia his, quæ omnia ad artificium pertinent, vnde quia loca naturalis præterit ſine exemplis ea minus prodeſſe innuit. Imagines ſunt formæ quędam, & ſunt notæ .i. notamenta aut ſigna, & ſimulacra eius rei quā volumus meminiſſe .i. memoria tenere, quod genus .i. cuius generis ſunt equi, leones, aquilæ. Si nos volumus habere memoriam oportebit nos collocare imagines eorum .ſ. per quem volumus memores fieri in certis locis. Nunc .i. deinceps, itaque oſtendemus euiuſmodi loca oporteat inuenire, & quo pacto oporteat reperire ſupp. eos, & continere imagines in locis. Igitur quemadmodum ij qui ſciunt literas poſſunt ſcribere id, quod dictum eſt, & recitare id, quod ſcripſerunt, itaque didicerunt immodica .i. valde prolixa, aut quàm plurima ſimul poſſunt collocare id, quod audierunt in locis .ſ. certis, & pronunciare ex his memoriter. ſimiſ, pro q̃a, loci ſunt ſimillimi ceræ, aut chartæ, in qua ſ. vulgo ſcribimus, quā falſo nomine papyrum vocant, & imagines ſup. ſunt ſimillimæ literis diſpoſitio imaginum, & collocatio imaginū ſup. ſunt ſimillime ſcripturę, pronunciatio ſup. eſt ſimillima lectioni. Igitur ſi volumus meminiſſe .i. memoria tenere multa, oportet comparare .i. acquirere nobis multos locos, vt poſſimus collocare multas imagines in multis locis. Item non putamus oportere .i. neceſſe, aut conueniens, habere .i. vt habeamus hos locos .ſ. multos, & à nobis cognitos, ex ordine .i. per ordinē ſignatos, ne impediamur .i. aliquando perturbatione .i. cōfuſione ordinis, quo ſecius .i. quominus ſup. poſſimus ſequi imagines, vel à ſuperiore parte, vel ab inferiore, quoto loco libebit, vt poſſimus edere .i. enūciare, & proferre ea quæ erant mandata .i. commiſſa locis. Sunt qui legant ſecius ſine quo; vt ſit ſecius .i. aliter dū modo ſit ſeruatus ordo, poſſimus ſequi &c. Nam vt .i. quemadmodum ſi nos videmus complures, notos ſtantes in ordine nihil intereſt noſtra .i. nihil refert, quo ad nos, vtrum incipiamus dicere nomina eorum a ſummo, an ab imò, item .ſ. ſimiliter eueniet, in locis collocatis ex ordine, vt nos commoniti imaginibus .i. per imagines poſſimus dicere id, quod mandauerimus, locis in quamlibet partem, quotoquoque, ſiue primo, ſiue vltimo, ſiue quotouis inter medio loco licebit. Quia vero multi textus habent quoquo, quæ lectio non procedit, ſcies puer illud quoque eſſe à nominatiuo quiſque, vt patet ſi dicas quotuſquiſque locus fuerit. Potius legam quidque quàm quoquo, vt ſit quoto loco, & in quamlibet partem liceat quidque .i. quamlibet rem collocare. Poteſt etiam legi quoque diuiſis dictionibus, vt ſit & quo loco &c. Quare placet &c. Concludit omnino ordinem ſeruandum, & in ſignandis locis nihil hæſitandum ne fruſtra conemur memoriam labilem per rem vacillantem cōfirmare dicens. Quare .i. quamobrem, quia res ita ſe habet, placet comparare locos ex ordine. & oportebit notare .i. ſignare egregie .i. excellenter, & commoditer .i. iuxta commodum noſtrum (vbi ſcies ab adiectiuis ſecundæ interdum deduci aduerbia tertiæ formæ: vt ampliter duriter commoditer &c.) locos quos aſſumpſerimus, vt poſſint hærere nobis .i. fixi eſſe in memoria noſtra, perpetuo .i. ſine interuallo, aut interruptione. nam imagines delentur .ſ. è memoria, ſicut literæ, delentur .ſ. e cera, vbi .i. poſtquam, aut qua parte nihil .i. in nullo vtimur, ſup. locis loci debent remanere tanq̃ cera .i. tabula cerata, in qua nihil ſcriptum eſt. Et ne forte poſſumus falli .i. errare in numero locorum, placet quintum quenque locum .i. è ſingulis quinque vnum (ſed vt videtur hoc loco non quemlibet, ſed eum qui è quinque ſemper vltimus ſit intelligi) notari .i. ſignari aliqua nota, quod genus .i. cuius generis ſupp. ſit, ſi in quinto loco manum auream collocemus, & ſi in decimo aliquem notum, cui prænomen ſit Decimo .i. cui loco prænominis ſit Decimus. Nam prænomina ſumebātur a numeris: vt, Secundi, Quinti, Sexti, Octaui, Noni, Decimi, a quibus deducta aſſumunt elementum: vt, Quintij, Sextij, Octauij, Nonij, &c. deinde facile erit collocare ſimiles notas .i. ſimilia ſigna, quinto quoque loco .i. ei qui deinceps numerando per quinque vltimus erit: vt, decimus quintus, vigeſimus, &c. Item commodius eſt comparare locos in regione derelicta, q̃ in celebri .i. frequentata multis, & claris hominibus, propterea q̄ frequentia, & obambulatio hominum conturbat, & infirmat .i. partim delet, notas imaginum, & ſolitudo cōſeruat figuras ſimulacrorum .i. ſignorum illic collocatorum per imaginationem integras .i. inuiolatas. Præterea loci ſunt cōparandi diſſimiles forma, atque natura, poſſint interlucere .i. cum eminenti differentia lucis apparere diſtincte, nam ſiquis ſumpſerit multa intercolumnia .i. ſpatia intercolumnas, ipſe conturbabitur ſimilitudine, nā columnæ ferè ſunt æquales, & æqualiter diſtantes, & ita ignorabit q̃d collocarit in quoque .i. quolibet, aut vno quoque loco. Et oportebit hr̄i locos modica magnitudine, & mediocres. nam loci ampli præter .i. ſupra, modum .i. menſuram, reddunt imagines vagas .i. vagantes in cellis memoriæ, & loci nimis anguſti vīr ſæpe non poſſe capere .i. complecti, & in ſe tenere collocationem imaginum. Tum .i. inſuper oportet locos haberi, nec nimis illuſtres .i. ſplendentes, nec obſcuros vehementer, ne imagines aut obcæcentur tenebris, aut perfulgeant, ſeu præfulgeant ſplendore. Oportet interualla .i. ſpatia intermedia. locorum eſſe mediocria, ferè paulo minus, aut paulo plus, quàm ſup. pedum trigenum .i. ſingula triginta pedum (ſic Franciſcus legit, & verius, quàm qui tricenum .i. tercētum pedum, ſingula volunt. dicitur autē trigenum p̄ ſyncopam, quæ in numeralibus apertiſſima eſt) nam vt .i. quēadmodum, aſpectus valet minus, ſiue amoueris nimis procul id, quod oportet videri, ſiue admoueris vehementer prope id, quod oportet videri. ita cogitatio valet minus repete, ſiue remoueris, ſiue admoueris nimis id, quod oportet videri p̄ cogitationē. Sed quanquam facile eſt ei, qui explorauerit .i. ſcrutatus eſt. paulo plura .i. plures quàm alius locos, comparare locos quamuis .i. quantumuis, multos & idoneos, tamen, ſi quis .ſ. inexpertus, & nouitius in locis ſignandis, putauit ſe non inuenire locos, ſup. idoneos ad iſta, licebit .i. licitum erit, q. d. p̄ me non prohibetur quo minus. ipſe cōſtituat ſibi locos multos quot volet,

ler;aut quo ad.i.quantum volet multos.enim,pro quia,cogitatio poteſt amplecti quamuis.i.quamlibet,ſiue magnam vehementer, ſiue paruam regionem,& poteſt fabricare,& architectari in ea .ſ. regione ſitum.i.diſpoſitionem,& tractum loci ad ſuum arbitriũ. quare licebit,ſi non erimus contenti.i.ſi aliquis non erit contentus hac copia.ſ.locorum manu,aut natura conſtitutorum,conſtituere noſmetipſos.i.quemlibet,ſibi cognitione noſtra.i. quiſque ſua regionem,& comparare diſtinctionem locorum commodiſſimam.ſ.iudicio noſtro,deinde concludens hanc partem dicit. Satis dictum eſt de locis,tranſeamus nunc.i. deinceps ad rationem imaginum. Quoniam ergo. Incipit perſcribere imagines dicens. Ergo quoniam oportet imagines rerum eſſe ſimiles .ſ. rebus ipſis,non tamen inter ſe noſmet.i.noſipſi debemus eligere nobis ex omnibus verbis.i.dictionibus. ſimilitudines notas nobis. Igitur (continuata eſt particula)duplices ſimilitudines eſſe debent,vnæ.i.alteræ rerum,alteræ.i.reliquæ verborum. Rerum ſimilitudines exprimuntur,cum.i.quãdo nos comparamus ſummatim.i.in generali,imagines ipſorum negociorum : hoc eſt,qñ capita rerum imaginamur, & per ea ad ſingula negocia dicenda admonemur. Verborum ſimilitudines conſtituuntur,cum.i.qñ memoria vniuſcuiuſque nominis, & vocabuli notatur imagine, vt ſi quis Regis Perſarum qui Valerianum Imperatorem Romã cepit, & capto ſic illuſit, vt per eius deorſum equum aſcenderit nomen memoriæ mandare cuperet, imaginetur nomen verbale in ora ſapio quòd eſt ſapor,idemq. eſt illius nomen. Aliud exemplum affert Cic.dicens.Non comprehendimus ſæpe memoriam totius rei vna nota,& ſimplici imagine,hoc modo,vt ſi accuſator dixerit hominem necatum ab reo veneno, & arguerit id ſup. factum eſſe,cauſa hereditatis.ſ.ab eo obtinendæ,& dixerint multos eſſe cõſcios eius rei,ſi volemus meminiſſe.i.memoria tenere hoc primum,vt ſit nobis expeditum.i. paratum,& facile,ad defendendum nos confirmabimus in primo loco imaginem totius rei .i. facinoris dicti. nos faciemus illum ipſum,de quo agetur, ægrotum cubantem in lecto.i. per imaginationem fingimus eum qui veneno interijt,decubantem in lecto,ſi detinebimus .i. memoria perfecte tenebimus formam.i. ſpeciem,& ſtaturam eius,ſi agnouerimus eum.ſ.qui mortuus eſt,nos ſumemus.ſ. per imaginationem,aliquem ægrotum non de minimo loco .i. alto loco,& claris natalibus ortum,vt poſſit cito venire in mentem, quia nobilius citius meminerimus quam ignobilium , & nos ſtatuemus .i. ſtate faciemus per imaginationem reum, videlicet eum quem homicidij accuſamus ante i.iuxta lectum,eius.ſ.ægroti,aut veri,aut ſimulati,vtriuſque tamen per imaginationem facti, reum dico tenentem dextera.ſ.manu ſua,poculum in quo ſit illa venenata potio,& tenentem ſiniſtra.ſ. manu,tabula .ſ. teſtamenta res,in quibus ſcriptus ſit heres, & ideo ne mutet teſtamentum dicemus ꝙ eum occiderit,& tenentem medico.i. digito ſecundo a minimo, teſticulos arietinos,quia dum manus occupata eſt, ſolemus , aut claues, aut aliud quidquam medico dependens tenere , teſticulis autem arietinis pro loculis quidam vſi ſunt,non tamen ideo vult eos dependentes à medico digito eſſe , ſed vt per teſticulos teſtiũ meminerit.hoc modo poterimus habere memoriam,& .i. ſimul, teſtium propter teſticulos,& hereditatis non propter ſimilitudines arietis,vt vult Franciſcus,ſed propter tabulas,& necati veneno,propter poculum . Item nos ponemus, deinceps in locis cetera omnia quæ volumus meminiſſe ex ordine, & quotieſcũque volemus meminiſſe rem : nus conſequemur facile memoria ea quæ volemus,ſi vtemur diſpoſitione formarum,& diligenti notatione imaginum.Cum verborum. Aggreditur determinationem de imaginibus ac ſimilitudinibus verborum,dicens . Cum.i.qñ nos volemus exprimere ſimilitudines verborum imaginibus.i.p imagines,nos ſumemus plus negocij .i. difficultatis,& exercebimus magis ingenium noſtrũ , & oportebit nos facere id hoc modo. Iam domi .i. ponamus pro exemplo, vt velimus meminiſſe verſum,cuius ſenſus eſt, Atridæ Reges.ſ. Agamemnon,& Menelaus,parant iam domi,vltionem.ſ.de raptu Helenæ oportet conſtituere in loco.ſ.vno domitium.ſ. virum notum,quem nouit loris cæſum,tollentem.i.erigentem manus ad cœlum cum cędatur loris .i. flagellis ex loris factis,a Marcijs Regibus , pronomine, aut cognomine,hoc erit.i.ſignabit,quòd iam domi Reges vltionem (nondum addit parant,ſed tantum vltionem,quia illa præſentatione vult tantum vltionem ſignificari) In altero loco ſup. oportet Aeſopum,& Cimbrum,mimos illus,aut gladiatores nobiliſſimos,qui ſtrictis gladijs alter alteri minentur, ſubornari .i. per imaginationem conſtitui, & Iphigeniam filiam Agamemnonis,vagantem.ſ.per aulidem quaſi in ceruam Dianæ pro qua occidi iuſſa erat mutata ſit,& hoc.ſ. ſic ſubornatum,& conſtitutum erit, Atridæ parant.hoc modo omnia verba erunt expreſſa.i.per ordinem hunc iam domitionem Reges Atridæ parant. Nam dominatur per domitium, vltionem per hoc quòd manus ad cœlum tollit Reges per Marcios Reges, Atride per mimos, aut gladiatores illos,parant,quia qui parat in motu eſt,per Iphigeniam vagantem,quaſi pererrantem . Sed hæc imaginum conformatio valet,tum.i.tunc,ſi.ſ.aliquando naturalem memoriam exuſcitauerimus,quaſi ſopitam in cellulis ſuis hac notatione,vt verſu poſito.ſ.ante oculos mentis,ipſi tranſeamus nobiſcum.i.memorando,bis aut ter eum verſum, deinde cum imaginibus verba exprimamus .hoc modo doctrina ſuppeditabitur .i. ſubminiſtrabitur opitulatura naturæ,nam vtraque .i. tam doctrina,quam natura, altera exiſtente ſeparata,vel.ſeparata ab altera.i.ſeorſum habita, erit minus .i. non ſatis firma,ita tamen,vt multo plus præſidij ſit in doctrina,atque arte ſup.quam in natura. (Verum vt D.Aug. de doctr.Chriſtiana recte docet, vt citius ingredi ſcimus,quam artem ingrediendi,ita facilius ſæpe meminimus , quam artem memorandi diſcimus , præſertim cum pro vnius verſiculi memoria tot ſint imagines memoriæ,vt videmus mandandæ,ideoq. videmus qui artificiali duntaxat memoria valet minus perſpicaces , ſed audiamus Ciceronem) Quod.ſ.plus præſidij eſſe in arte,nos non grauaremur docere,ni.i.niſi,metueremus,ne,cum.i.poſtquã receſſiſſemus ab inſtituto noſtro,hæc dilucida breuitas pręceptionis,quam videlicet in hoc toto opere ſeruaui, reſeruaretur minus.i.non ſatis commode.Nunc.i.vt cetera pręcipiam,quoniam ſolet accidere,vt imagines ſint,partim.i. pro parte firmæ .i. bene in parte memoratiua radicatę,& idoneæ ad mouendam.i.ad excitandam memoriam,aut ad mouendum.i. monefaciendum eam, & partim.i.pro parte ſint imbecilles.i.debiles,& infirmæ,quę vix poſſint excitare memoriam (hoc docet legendum prius mouendum) ideo ſup.conſiderandum eſt,qua de cauſa .i. ob quam cauſam,vtrunque.ſ.quam firmæ,aut infirmæ ſint.fiat,vt,cauſa cognita.i.poſtquam nouerimus cauſam,poſſimus ſcire,quas imagines vitemus.i.vitare debeamus,& quas ſequamur.i.ſequi debeamus . Igitur ipſa natura docet nos,quid oporteat fieri.nam ſi nos videmus in vita.i.inter viuendum,& conſeruãdum in hoc mũdo paruas.i.parui momenti,& paruæ difficultatis,& ita vſitatas,& quotidianas nos non ſolemus meminiſſe.i. memoria tenere eas,propterea ꝙ animus,ſup.noſter,nulla.i. non vlla,non commouetur .i.non afficitur,vlla re,niſi noua,aut admirabili,ſed econuerſo, ſi nos videmus aut audimus,quid.i.aliquid,turpe, aut honeſtũ,egregie.i. non vulgariter,ſed excellenter,aut incredibile, aut magnum ridiculum .i. quod excellentem cauſam riſus excitãdi habeat,nos conſueuimus meminiſſe id,itaq;.i.& ita nos obliuiſcimur plerunque ſup.eas res,quas res nos vidimus ante ora.i.quaſi præſentes,& meminimus.i.memoria tenemus optime,& ſæpe ea quæ acciderunt in pueritia , nec hoc poteſt accidere alia de cauſa.i.ob aliam cauſam,niſi ꝙ res vſitatæ labuntur,facile.i.faciliter è memoria,& res inſignes .i. excellentes,& nouæ.inſuetæ,manent diutius . Solis exortus , Docet exemplis quæ res non ſint admirationi,eo ꝙ conſuetæ , quæ tamen ſi raræ erunt etiam ſtupori eſſe poſſent,dicens:nemo admiratur, exortus ſolis qui mane ſit ex oriente,nec curſus , qui continue ſit ex oriente in occidentem motu firmamenti, & ab occidente rurſus in orientem p oppoſitum hemiſpherium,&tamen motu proprio contrario modo occurrit,& occaſus in occidentẽ,propterea ꝙ quotidie ſiunt , at ſup.plerique mirantur eclipſes ſolis,quia raro accidunt,& ſolis eclipſes magis mirantur,quàm lunæ,quoniam hæ .ſ. eclipſes lunæ crebriores ſunt,fiunt enim per interpoſitionem terræ inter ſolem,& ipſam lunam, & eclipſes ſolis . per interpoſitionem lunę inter ſolem &eos quibus ſit eclipſis.i.defectus ſolis,rarius autem coniungit,lunam præciſe ſub ſole eſſe , quàm terram ſic interponi,vt eclipſin faciat lunæ,quæ niſi a ſole illuminetur expers ſit luminis. Ergo natura docet ſub animum noſtrum non exuſcitari re vulgari,& vſitata,vero pro ſed. Docet ſupp.ipſum,commoueri nouitate, & negocio quodam inſigni. Imitetur igitur ars naturam,& ea.ſ.ars inueniat: id,quod deſiderat,ſi ſequatur ſup. id, quod hæc.ſ.natura oſtendit . Dicit quod hæc oſtendit,enim,pro quia nihil eſt,quod aut natura inuenerit extremum.ſ.conſumatiſſimum,ita vt nihil ſuperandi poſſit, aut quod doctrina inuenerit primum,quia neceſſe eſt rem naturalem pro obiecto habeat , aut eam creet,quod mortalibus negatum eſt,rationem affert Cic.qa principia rerum.i.per quæ res cognoſcuntur,ſunt profecta ab ingenio.i.naturali intellectu.Prima enim principia non docentur, ſe intelliguntur cognitis terminis,ꝙ enim non doceantur patet, quia neceſſe eſſet doceri per alia , & ita in infinitum , igitur continget nihil ſcire,cum ignotum non poſſit ſcire per ignotum,aut

deuenietur ad prima principia quę non demonſtrentur, ſed intelligantur, & ita principia profecta ſunt ab ingenio.i.ingenita nobis virtute intelligendi, & comparantur.i.acquiruntur ex diſciplina eius.ſ.ingenij, hoc eſt per ingenium perſpicax inuenta, traduntur alijs per diſciplinam, & ita ars imitatur naturam. Igitur (vt ad inſtitutum redeat) oportebit nos conſtituere imagines in eo genere, quod genus poſſit remanere diutiſſime in memoria, id.ſ. tales imagines conſtituere, accidit.i.contingit nobis, ſi conſtituemus ſimilitudines quam maxime notas, ſi ponemus imagines non mutas, nec vagas .i. incertas, ſed agentes aliquid per quod poſſit nobis certe occurrere, & ſi tribuemus eis .ſ. imaginibus, pulchritudinem egregiam, aut turpitudinem vnicam.i.ſingularē. Et ſi exornabimus aliquas.ſ.vt ſi ſup.exornabimus aliquas, corona, aut veſte purpurea, quo.i.qua re, aut ideo, vt ſimilitudo ſit nobis notatior.i.magis notata, aut ſi nos deformabimus aliquā rem, vt ſi induamus .ſ. in memoriam, aut locos imaginum noſtrarum, aliquam rem cruentam, aut oblitam .i. inuolutam (ab obliuor media breui ab obliuiſcor autem oblitus media longa dicitur) cœno.i.luto immundo, aut delibutam.i.tinctam, rubrica .i.terra rubra, quo.i.vt forma eius ſit magis inſignita. Aut ſi attribuemus imaginibus aliquas res ridiculas, vt ſuem nentem, aut aſinum cythara ludentem &c. nam ea quoque res faciet, vt poſſimus meminiſſe facilius, nam quas res veras.i.quæ vere contigerunt, meminimus facile, eaſdem non eſt difficile meminiſſe fictas, & notatas diligenter. Sed oportebit facere illud, vt peruagemur.i.percurramus celeriter, animo.i.cogitatione, identidem .i. ſubinde, & interdum primos quoſque locos .i. quos primos conſtituimus, cauſa imaginum nouandarum. [Scio pleroſque) quia parum de imaginibus præcepit, ne inſufficiens putet, improbat opiniones rhetorum græcanicorum, qui diſcipulis ſuis plurimas verborum imagines ſenſerant tradendas, idq. pluſculis rationibus dicens. Scio .i. me non latet, pleroſque græcos, qui ſcripſerunt de memoria, feciſſe vt conſcriberet .i. coaceruaſſe (quā elegantiam Valla quoque notauit) imagines multorum verborum, vti .i. vt illi qui vellent diſcere haberent eas paratas, ne qd operis ponerent legendum operæ.i.laboris conſumerent inquirendo, quorum.ſ.græcorum rationem, nos improbamus aliquot de cauſis.i.ob aliquot cauſas. Primum, q ſit.i.côtingat comparare, ridiculum.i.ridicule, aut inutiliter, mille.i.quamplurimas imagines verborum, in multitudine verborum innumerabilium. enim pro quia, cum .ſ. infinita ſint verba, & ſingulorum ſingendæ ſint imagines quantulum.i.q̄ modicum, q.d. ferè nihil, hæc.ſ. copia ab eis tradita poterit valere? cum .i. quandoquidem oportebit nos meminiſſe ex infinita copia verborum, modo vnum, modo aliud. Deinde cur.i.qua ratione, volumus remouere quenquam ab induſtria .i. propria, & naturali ſubtilitate alicuius faciendi aut inueniendi, ne ipſe quid.i.aliquid, quærat.i.inueſtiget, aut acquirat, cum nos tradamus illi omnia parata, & quæſita.i.acquiſita, q.d. id nulla ratione fecerimus, cum meliora, & firmiora ſint à nobis inuenta, quam ab alijs tradita. Præterea.i.tertio loco, alius commouetur.i.afficitur, aut commouetur magis alia ſimilitudine, hoc eſt non omnes vna excitantur, aut admonentur eadem ſimilitudine, ſed alius alia.i.diuerſus diuerſa. & ita non poſſunt tradi ſimilitudines, quæ omnibus conueniant. nam vt.i.quemadmodum ſi dix[er]imus ſæpe, quam.i.aliquam formam ſimilem, cuipiam.i.alicui, habemus non omnes.i.aliquos non, aſſenſores .i. idem nobiſcum ſentientes, quia quod nobis videtur non ſemper omnibus videtur, q.i.quia aliud videtur, alij.i.diuerſum diuerſo, item.i.ſimiliter fit in imaginibus, vt ea quæ ſi diligenter notata nobis, videatur, parum inſignis.i.notata, alijs, quare.i.quamobrem, conuenit.i.conueniens eſt, quenque.i.vnumquenque, comparare.i.conſtituere ſibi imagines, ſuo commodo.i.ad ſuum commodum. Poſtremo.i.vltimo loco, aut vltima ratione, eſt præceptoris.i.pertinet ad præceptorem docere, quemadmodum conueniat quidque .i. vnumquodque quæri .i. inueſtigari, & ſubijcere cauſa exempli aliquod vnum, aut alterum.i.ſecundum .i. vnum, aut duo, & non omnia quæ eius generis erunt, quo.i.vt, res poſſit eſſe dilucidior.i.clarior, vt.i.veluti, cum diſputamus de procemijs quærendis.i.acquirendis, tunc ſup. damus rationem quærendi.i.acquirendi, & ſup.non conſcribimus mille.i.quamplurima genera procemiorum, ita.i.ſimiliter arbitramur de imaginibus fieri conuenire, vt.ſ.rationem generalem deſcribamus, & nō mille exempla debemus. Nunc ò Herenni ne arbitreris forte memoriam verborum (de qua parum præcepit) aut nimis difficilē, aut parum vtilem, & ipſarum memoria rerum contentus ſis, licet non habeas memoriam verborum, q.i.quia ſupp. memoriæ rerum ſunt vtiliores.ſ.quàm verborum, & habeat facultatis.i.administrationis, ideo ſup. admonendus es, quare verborum memoriam non improbemus. nam putamus oportere eos, qui velint res faciliores, ſine labore, & moleſtia facile meminiſſe, in rebus difficilioribus eſſe ante.i.prius exercitatos. Nec nos hāc verborum memoriam inducimus, vt verſus meminiſſe poſſimus, ſed confirmemus.i.ſtabiliamus hac exercitatione.ſ.memoriæ verborum, illa rerum memoria, quæ pertinet ad vtilitatē, vt poſſimus tranſire ſine labore ab hac difficili conſuetudine.ſ.memoria verborum, ad illam facilitatem, quæ in memoria rerum. Sed cum in omni diſciplina infirma eſt artis præceptio, ſine ſumma aſſiduitate exercitationis, tum vero .i. tunc multo magis, & verius, doctrina minimum.i.in minimo, valet in memorijs, niſi comprobetur induſtria, ſtudio, labore, diligentia. Tu ò Herēni poteris curare, vt habeas quamplurimos locos, & accommodatos quam maxime ad præcepta, conueniet .i. conueniens eſt ſupp. te, & alium quemlibet, exerceri quotidie in imaginibus collocandis. non .n. ſicut abducimur.i.auertimur, nōnunquam.i.interdum, in ceteris ſtudijs.i.exercitijs, occupatione .ſ. aliqua ita aliqua cauſa poteſt deducere nos ab hac re.i.à memoria exercenda. nunq̄ eſt.n.quin aliquid memoriæ tradere velimus, & tum ſup.volumus maxime cum aliquo maiore negocio detinemur. quare cum ſit vtile facile meminiſſe, non fallit te.i.bene ſcis id, quod tantopere vtile ſit, quanto labore ſit appetendum, quia nimirum maximo, quod .i. quam rem, poteris exiſtimare.i.iudicare, vtilitate cognita.i.poſtquam cognoueris, & perceperis vtilitatem. non eſt ſententia .i. non eſt decretum meum. adhortari te pluribus verbis ad eam rē .ſ.memoriam exercendam. ne videamur dixiſſe, aut nos tuo ſtudio diffidere, aut minus, q̄ res poſtulat, hoc eſt ne plurima dicendo ſignificemus rem eſſe difficillimam, aut nos non ſatis dixiſſe. Nos dicemus deinceps in quarto, videlicet libro, de quarta parte rhetoricæ, tu frequentia.i.frequenter exerce, primas quaſque partes, &, quod maxime neceſſe eſt, confirma ſup.eas exercitatione.i.per exercitationem. Et hæc in tertium ad Herennium.

M· TVLLII CICERONIS RHETORICAE AD C. HERENNIVM.

LIBER QVARTVS.

QVONIAM in hoc libro C. Heréni de elocutione cóſcripſimus;& quibus in rebus opus fuit exemplis vti, noſtris exemplis vſi ſumus;& id fecimus præter conſuetudinem Græcorú, qui de hac re ſcripſerunt: neceſſario faciundũ eſt, vt paucis rationẽ noſtri conſilij demus. atq; hoc nos neceſſitudine facere, non ſtudio, ſatis erit ſigni, ꝙ in ſuperioribus libris nihil neque ante rem. neq; præter rem locuti ſumus. nunc, ſi pauca, quæ res poſtulat, dixerimus, tibi id, quod reliquũ eſt artis, ita vti inſtituimus, perſoluemus. ſed facilius noſtrá rationem intelliges, ſi prius, quid illi dicất, cognoueris. Compluribus de cauſis putant oportere, cũ ipſi præceperint quo pacto oporteat ornare elocutionem, vniuſcuiuſq; generis ab oratore aut poeta probato ſumptum ponere exemplum. & primũ ſe id modeſtia commotos facere dicunt, propterea ꝙ videatur eſſe oſtentatio quædam, non ſatis habere præcipere de artificio, ſed ipſos etiam videri velle artificioſe gignere exempla. hoc eſt, inquiunt, oſtentare ſe, non artem oſtẽdere. quare pudor in primis eſt ad eam rem impedimento; ne nos ſolos probare, nos amare, alios contẽnere, & deridere videamur. etenim cum poſſimus ab Ennio ſumptum, aut à Graccho ponere exemplum, videtur eſſe arrogantia, illa relinquere, & ad ſua deuenire. Præterea, exempla teſtimoniorum locum obtinẽt. id enim, quod admonuerit, & leuiter fecerit ꝑceptio, exemplo ſicut teſtimonio comprobatur. non igitur ridiculus ſit, ſi quis in lite, aut in iudicio domeſtico pugnet, & ſui ipſius teſtimonio abutatur? vt enim teſtimonium, ſic exemplum rei confirmandæ cauſa ſumitur. non ergo oportet hoc, niſi à probatiſſimo, ſumi; ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipſum confirmationis. etenim neceſſe eſt, aut ſe omnibus anteponất, & ſua maxime probent; aut negent optima exempla, quę à probatiſſimis oratoribus, aut poetis ſumpta ſunt. ſi ſe omnibus anteponant, intolerabili arrogantia ſunt. ſi quos ſibi præponant, & eorum exempla ſuis exemplis non putent præſtare; nõ poſſunt dicere quare ſibi illos anteponant. quid igitur ipſa auctoritas antiquorú, non cum res probabiliores, tum hominum ſtudia ad imitádum alacriora reddit? imò erigit omnium cupiditates, & acuit induſtriam, cum ſpes iniecta eſt poſſe imitando Gracchi aut Craſſi cõſequi facultatem. Poſtremo hoc ipſum eſt ſummum artificium, res varias, & diſpares in tot poematibus, & orationibus ſparſas, & vage diſiectas, ita diligenter eligere, vt vnũquodque genus exemplorum ſub ſingulos artis locos ſubijcere poſſis. hoc ſi induſtria ſolum fieri poſſet, tamen eſſemus laudandi, cum talem laborem non fugiſſemus; nunc ſine ſummo artificio nõ poteſt fieri: quis eſt enim, qui, niſi ſumme teneat artem, poſſit ea. quæ iubeat ars, de tãta, & tam diffuſa ſcriptura notare, & ſeparare? ceteri, cũ legunt orationes bonas, aut poemata, probant oratores, & poetas, neque intelligunt qua re commoti probent, quod ſcire nõ poſſunt vbi ſit, nec quid ſit, nec quo modo factum ſit id, quod eos maxime delectet. at is, qui, & hæc omnia intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in arte maxime ſcribenda redigit in ſingulas rationes ꝑceptionis, neceſſe eſt eius rei ſummus artifex ſit. Hoc igitur ipſum maximum artificium eſt, in arte ſua poſſe, & alienis exemplis vti. Hæc illi cum dicunt, magis nos auctoritate ſua commouent, q̃ veritate diſputationis. illud enim veremur, ne cui ſatis ſit ad contrariam rationem probandam. ꝙ ab ea ſteterint ij, qui, & inuentores huius artificij fuerunt, & vetuſtate iã ſatis omnibus probati ſunt. ꝙ ſi, illorum auctoritate remota, rem omnino volent cum re comparare, intelligent non omnia eſſe cõcedenda antiquitati. Primum igitur, quod ab eis modeſtia dicitur, videamus ne nimium inutiliter, & pueriliter proferatur. nam ſi tacere, & nihil ſcribere modeſtia eſt: cur quidquam ſcribunt, aut loquuntur? ſin aliquid ſuum ſcribunt: cur, quo ſecius omnia ſcribất, impediunt modeſtia? quaſi ſi quis ad Olympiacum venerit curſum, & ſteterit vt mittatur, impudẽteſq́. illos dicat eſſe, qui currere cęperint, ipſe intra carcerem ſtet, & narret alijs, quo modo Ladas aut Boius cum Sicyonijs curſitarint: ſic iſti, cum in artis curriculum deſcenderunt, illos, qui in eo, quod eſt artificij, elaborent, aiunt facere immodeſte: ipſi aliquem antiquũ oratorem, aut poetam laudant, aut ſcriptorem, ſic vt in ſtadium rhetoricæ artis prodire non audeant. non auſim dicere, ſed tñ vereor, ne, qua in re laudem modeſtię venentur, in ea ipſa re ſint impudentes. Quid enim tibi vis, aliquid inquiet? artem tuam ſcribis, gignis nobis nouas præceptiones, eas ipſe confirmare nõ potes, ab alijs exempla ſumis: vide ne facias imprudenter, qui tuo nomini velis ex aliorum laboribus libare laudem. nam ſi eorum volumina prehenderint antiqui oratores, & poetæ, & ſuum quiſque de libris ſuis tulerint; nihil iſtis, quod ſuum velint, relinquetur. At exempla,

quoniam teſtimoniorum ſimilia ſunt, item conuenit,
vt teſtimonia, ab hominibus ꝓbatiſſimis ſumi. Primũ
omnium exempla ponuntur hic non confirmandi, ne
que teſtificandi cauſa, ſed demonſtrandi. non enim, cũ
dicimus eſſe exornationem, quæ, verbi cauſa, cõſtet ex
ſimiliter deſinentibus verbis, & ponimus hoc exemplũ
à Craſſo. Quod poſſumus, & debemus, teſtimoniũ col-
locamus, ſed exemplum. Hoc igitur intereſt inter exẽ-
plum, & teſtimoniũ. Exemplo demonſtratur id, quod
dicimus cuiuſmodi ſit. Teſtimonio eſſe illud ita, vt
nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet teſtimo-
nium cum re conuenire: aliter enim rem non põt con
firmare. at id, quod illi faciunt, cum re non conuenit.
Quid ita? quia pollicẽtur artem ſe ſcribere, & exempla
proferunt ab ijs plerunque, qui artem neſcierunt. Tũ
quis eſt, qui poſſit id, quod de arte ſcripſerit, compro
bare, niſi aliquid ſcribat ex arte? Contraq́. faciũt, q̃ pol
liceri vñr. nam cum ſcribere artem inſtituunt, vñr di-
cere ſe excogitaſſe, quod alios docerent: cum vero ſcri
bunt, oſtendunt nobis quid alij excogitarint. At hoc
ipſum difficile eſt, inquiunt, eligere de multis. Quid di
citis difficile? vtrum laborioſum, an artificioſum? Si la
borioſum, non ſtatim præclarum. ſunt enim multa la-
borioſa; quæ ſi faciatis, non continuo gloriemini. niſi
&t, ſi veſtra manu fabulas, aut orationes totas tranſcri-
pſiſſetis, glorioſum putaretis. Sin aũt illud artificium
egregium dicitis; videte ne inſueti rerum maiorum vi
deamini, ſi vos parua res, ſicuti magna, delectat. nã iſto
modo eligere rudis quidẽ nemo poteſt. ſed ſine ſum-
mo artificio multi. quiſquis enim audierit de arte pau
lo plus, in elocutione preſertim, omnia videre poterit,
quæ ex arte dicuntur; facere nemo poterit, niſi erudi-
tus. ita, vt, ſi de tragœdijs Ennij velis ſentẽtias eligere,
aut de Pacuuianis periodos; ſed, quia plane rudis id fa
cere nemo poterit, cum feceris, te literatiſſimũ putes;
ineptus ſis: propterea quod facile faciat quiuis medio-
criter literatus. Item ſi cum ex orationibus, aut poema
tibus elegeris exempla, quæ certis ſignis artificij nota
ta ſunt, qa rudis id nemo facere poſſit, artificioſiſſime
te feciſſe putes, erras: ꝓpterea quod iſto ſigno videmus te nõ
nihil eius ſcire, alijs ſignis te ſcire multa intelligimus.
Quòd ſi artificioſum eſt intelligere quæ ſunt ex arte
ſcripta, multo eſt artificioſius ipſum ſcribere ex arte.
qui enim ſcribit artificioſe, ab alijs cõmode ſcripta faci
le intelligere poterit: qui eliget facile, non continuo ip
ſe cõmode ſcribit. Et ſi eſt maxime artificioſum, alio
tẽpe vtantur ea facultate, non tum cum parere ipſi, & gi
gnere, & proferre debent. Poſtremo, in eo vim artificij
conſumant, vt ipſi ab alijs potius eligendi, q̃ aliorum
boni electores exiſtimentur. Contra ea, q̃ ab alijs dũr,
qui dicunt alienis ſe exemplis vti oportere, ſatis eſt di-
ctum. Nunc, quę ſeparatim di i poſſunt, cõſideremus.
Dicimus ergo eos omnes, ideo ꝗ alienis vtantur, pec-
care: tum ẽt magis delinquere, ꝗ à multis exempla ſu
mant: & de eo, quod poſtea diximus, ante videamus.
Si concederemus aliena oportere aſſumere exempla, vin
cerem vnius oportere. Primum, ꝗ contra hoc nulla ſta
ret eorum ratio. liceret enim eligerent, & probarent
quemlibet, qui ſibi in omnes res ſuppediaret exẽpla,
vel poetam, vel oratorem, cuius auctoritate niteretur.
Deinde intereſt magni eius, qui diſcere vult, vtrũ vnũ
omnia, an omnia neminem, ſed aliud aliũ putet conſe-
qui poſſe. Si enim putabit poſſe omnia penes vnum cõ
ſiſtere, ipſe quoque ad omnium nitetur facultatẽ. ſi id de
ſperaret, in paucis ſe exercebit, ipſis. n. contentus erit:
nec mirum, cum ipſe pꝛeceptor artis omnia penes vnum
reperire non poterit. allatis igitur exemplis à Catone,
à Gracchis, à Lelio, à Scipione, Galba, Porcina, Craſſo,
Antonio, ceteriſq́;, item ſumptis alijs à poëtis, & hiſto
riarũ ſcriptoribus, neceſſe erit eũ, qui diſcet, ab omni-
bus putare oĩa, ab vno pauca vix potuiſſe ſumi. Quare
ſi vnius alicuius eſſe ſimilem ſatis habebit, omnia, quæ
omnes habuerint, ſolum hr̃e ſe poſſe diffidet. ergo in-
utile eſt ei, qui diſcere vult, putare non vnum oĩa poſ-
ſe. Igitur nemo in hanc incideret opinionem, ſi ab vno
exempla ſumpſiſſent. nũc hoc ſigni eſt ipſos artis ſcri-
ptores nõ putaſſe vnum potuiſſe in omnibus elocutio
nis partibus enitere, quoniam neque ſua protulerũt, ne
que vnius alicuius, aut denique duorũ, ſed ab omnibus
oratoribus, & poëtis exempla ſumpſerunt. Deinde, ſi
quis velit artem demõſtrare nihil prodeſſe ad diſcẽdũ,
non male vtatur hoc adiumento, ꝗ vnus omnes artis
partes conſequi nemo potuerit. Quod igit iuuat horũ
rationem, qui omnino improbẽt artem, id non ridicu-
lum eſt ipſum ſcriptorem artis ſuo iudicio cõprobare?
Ergo ab vno ſumẽda fuiſſe docuimus exempla, ſi ſem
per aliunde ſumerentur. Nunc omnino aliunde ſic in-
telligemus ſumenda non fuiſſe. Primum omniũ, quod
ab artis ſcriptore affertur exemplũ, de eius artificio de
bet eſſe, non vt ſi quis purpuram, aut aliud quippiã vẽ
dens, dicat, Sume à me, ſed huius exemplũ aliunde ro-
gabo, tibiq́. oſtendã. ſi, merces ipſi qui venditant, aliun
de exemplum quęritent aliud mercis: aut ſi aceruos ſe
dicant tritici hr̃e, & eorum exemplum pugno non ha-
beant, quod oſtendant: ſi Triptolemus, cum hoibus ſe
men largiretur, ipſe ab alijs hõminibus id mutuaretur:
aut ſi Prometheus, eũ mortalibus ignẽ diuidere vellet,
ipſe à vicinis cũ teſta ambulãs carbũculos corrogaret:
non ridiculum videretur? iſti magiſtri omnium dicẽdi
preceptores non vñr ſibi ridicule facere, cum id, quod
alijs pollicentur, ab alijs quęrunt. ſi qui ſe fontes maxi
mos penitus abſcõditos aperuiſſe dicat, & hæc ſitiẽs q̃
maxime loquatur, neque habeat quo ſitim ſedet; nõ ir
rideatur? iſti cum nõ modo dominos ſe fontiũ, ſed ſe
ipſos fontes eſſe dicant, & omniũ rigare debeant inge
nia; non putant fore ridiculum, ſi, cum id polliceant a-
lijs, areſcãt ipſi ſiccitate. Chares à Lyſippo ſtatuas face
re non iſto modo didicit, vt Lyſippus caput oſtẽderet
Myronium, brachia Praxitelea, pectus Polycletiũ: ſed
omnia coram magiſtrum facientem videbat, ceterorũ
opera vel ſua ſpõte cõſiderare poterat. iſti credũt eos,
qui hæc velint diſcere, alia ratione doceri poſſe cõmo
dius. Preterea ne poſſunt quidẽ ea, q̃ ſumũtur ab alijs
exempla, tam eſſe accommodata ad artem, q̃ propria:
ꝓpterea ꝗ in dicendo leuiter vnuſquiſque locus plerun-
que tangitur, ne ars appareat; in pꝛęcipiẽdo expreſſe cõ
ſcripta ponere oportet exempla, vt in artis formã con
uenire poſſint; & poſt in dicẽdo, ne poſſit ars eminere,
& ab omnibus videri, facultate oratoris occultatur. Er
go etiam vt magis ars cognoſcatur, ſuis exemplis me-
lius eſt vti. Poſtremo hæc quoque res nos duxit ad
hanc rationem, quòd nomina rerum Græca, quæ con-

uertimus,

uertimus, ea remota ſunt à conſuetudine. quæ enim res apud noſtros non erant, earum rerum nomina nō poterant eſſe vſitata. Ergo hæc aſperiora primo videantur neceſſe eſt; idque fiet rei, non noſtra difficultate. Reliquum ſcripturæ conſumetur in exemplis. hæc aliena ſi poſuiſſemus; factum eſſet vt, quod cōmodius eſſet in hoc libro, id noſtrum non eſſet, qđ aſperius, & inuiſitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo hanc quoq; incommoditatem fugimus. His de cauſis, cum artis inuentionem Græcorum probaſſemus, exemplorum rationem ſecuti nos ſumus. Nunc tēps poſtulat, vt ad elocutionis præcepta tranſeamus.

IN CICERONIS RHETORICAE AD *Herennium librum quartum, Hieronymi Capiduri Commentarius.*

QVONIAM in hoc lib. C. Herenni de elocutione conſcripſimus;) Solent qui rhetorica præcepta conſcribunt, cum de elocutione præcipiunt, veterum auctorū in ſingulis præceptis exempla ſubijcere. quod facere Ciceroni non viſum eſt, potiuſquam vt ſuis vteretur exemplis. In hoc igitur longiore totius libri proœmio qui id facere, confutat opiniones. [Atq; hoc nos neceſſitudine facere) Senſus eſt. ſignum ſatis manifeſtum, nos neceſſitate compulſos, vt nobis præſtari liceat, quo rationem noſtræ ſententiæ demus, cum ſupra nec ante, nec poſt tradita præcepta id fecerimus. [Ornare elocutionem, vniuſcuiuſque generis) In quocunque genere, cum elocutionem ornare volueris exemplum eius ornatus non tibi ſumut alicuius viri auctoritate proferes. [Elocutionem, vniuſcuiuſque generis) In quocunque poëtarum ſit, vel oratorem genere. [Non ſatis habere) Præcipere de artificio, ſi ſatis ſibis non arbitrantur eſſe, vt dent præcepta, niſi etiam ſua quæ ſequamur exempla ſubiecerint. [Ab Ennio ſumptum) Quod ille ſummus in heroico carmine poëta ſit exiſtimatus. Nam ita Cicer. de Optimo genere oratorum de eo ſcribit. [Aut à Graccho ponere exemplum; videtur) Quem elatiſſimū oratorem fuiſſe tradit, ita dicens: Vtinam in T. Graccho, Caioq. Carbone talis mens ad remp. bene gerendam fuiſſet, quale ingenium ad bene dicendum fuit. profecto nemo his viris gloria præſtitiſſet. Sed eorum alter propter turbulentiſſimum tribunatum, ad quem ex inuidia fœderis Numantini bonis iratus acceſſerat, ab ipſa rep. interfectus, alter propter perpetuum in populari ratione leuitatem morte voluntaria ſe a veritate iudicium vindicauit. Sed fuit vterque ſummus orator, atque hoc memoria patrum teſte didicimus. nam & Carbonis, & Gracchi habemus orationes. nondum ſatis ſplendidas verbis, ſed acutas, prudētiæq. pleniſſimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris à puero doctus, & Græcis literis eruditus. Nam ſemper habuit ex Græcia exquiſitos magiſtros, iam quidem adoleſcens Diophanē Mytilenæum, Græciæ temporibus illis diſertiſſimum. ſed & breue tēpus ingenij augendi, & declarandi fuit [Egeat ipſum confirmationis) Si abiecti alicuius fuit oratoris exemplum. [Non poſſunt dicere) Quare illos ſibi anteponant, cum eorum exempli commodum eſſe orationē putent vt imitemur, aut cur præcerpta ſua probare contendant, ſi negent Gracchi aut Craſſi facultatem acquiri poſſe? Hoc Craſſo, & Antonio oratoribus, Cic. exiſtimat, cum Græcorum gloria Latine dicendi copiam æquatum fuiſſe. Quippe q. Craſſo, inquit, nihil ſtatuo fieri poſſe perfectius. Erat ſumma grauitas, erat cum grauitate iunctus facetiarum, & vrbanitatis oratorius, non ſcurilis lepos, Latine loquendi accurata & ſine moleſtia diligens elegantia, in diſſerendo mira explicatio, cum de iure ciuili, cum de æquo, & bono diſputaretur, argumentorum, & ſimilitudinum copia. Hoc ſi induſtria ſolum fieri poſſet, tamen eſſemus laudandi, cum talem laborem nō fugiſſemus, nunc ſine ſummo artificio fieri non poteſt. Quis enim eſt qui cū non ſummæ teneat artem, poſſit ea quæ iubeat ars, de tanta, & tam diffuſa ſcriptura notare, & ſeparare? [Ceteri, cum legunt) Vt tantum probari deberemus, quod ea in vnum diffuſa exempla compoſuiſſemus. [Orationes bonas) Luculentas. [In arte ſua poſſe) Vt ex ſe præcepta inueniat, quæ magnorum auctorum auctoritate confirmet. [Ad Olympiacum venerit curſum) i. ad Olympia dicata ab Hercule quendā Ioui certamina in Elide venerit, veluti diffuſe in Cōmentarijs Artis poëticæ Horatij compleximus. [Quo modo Ladas aut Boius cum Sicyonijs curſitarint) De hoc certaminis genere, nihil hodie ſciri poteſt. [In artis curriculum) In præceptionem artis, quæ tanquam decurſus præceptorum eſt. [At exempla) Illorum ſubiungit, qui exempla in præceptis probant aliena. [Et ſimiliter deſinentibus verbis) Quod ὁμοιοτέλευτον Græci vocant. [Niſi aliquid ſcribat ex arte) Niſi eam artem ſecutus ſcribat aliquid, quod ad eam ipſam attineat. [Oſtendunt nobis quid alij excogitarint) Cum alienis vtitur exemplis. [Niſi etiam, ſi veſtra manu fabulas, aut orationes totas tranſcripſiſſetis, glorioſum putaretis) Ordo eſt, Niſi forte etiam glorioſum putaretis, ſi veſtra manu fabulas, aut orationes totas tranſcripſiſſetis, nedum partem, quam pro exemplo ſumatis quod nullo modo æſtimandum eſt. [Tranſcripſiſſetis) Tranſcribere, transducere ſignificat, vnde, & coloniæ tranſcribi a veteribus dicebantur. hinc Ouid. in Ibin dixit;

In te tranſcribent veterum tormenta virorum.

Hinc aūt tranſcripſiſſetis exempla, trāſtuliſſetis ſignificat, cum id exſcribere dicatur, vt, ſi voluiſſem ad neceſſarios vſus licebat exſcribere, hoc ēſt exempla transferre, velut Pædianus etiam interpretatur ſic inuenimus aſcribere pene idem quoque ſignificare. velut in Clodium, Ipſe denique ille nouicius Ligur, venalis, aſcriptor, & ſubſcriptor tuus. niſi q aſcribere mentem alterius, in ſcripta transferre eſt. Licet ēt aſcribere, & imputare, & deputare alicui ſignificet, quemadmodum proſcribo. nam tū aliquem in exilium promulgo ſignificet, aliquoties tamen pro eo quod eſt palam facio accipitur, vt Tranquillus de Nerone. Multa, inquit, Græce, Latineq. proſcripta, & vulgata ſunt. Sicut illa.

Quis neget Aeneæ magna de ſtirpe Neronem: & quæ ſequūtur.

Item deſcribo, verbis depingo, aut longius aliquid cōpoſitione proſequor, ſignificat, Tranquillus tū de Domitiano, Liberalia, inquit, ſtudia imperij principio neglexit, q̄q bibliothecas incendio abſumptas impenſiſſime præparari curaſſet, exēplaribus vndique petitis, miſſiſque Alexandriam, qui deſcriberent emendarentq. epiſtolas, & orationes. vbi deſcriberent pro exſcriberent, velut hic Cic. tranſcriberent, poſuit. Mille ſunt huiuſmōi, quæ non tm̄ vicinam mutuantur ſignificationem, ſed ēt in longinquam diuerſamq. transferuntur. quamobrem minus mirum eſſe debet, ſi pro quo hic tranſcribo, alibi exſcribo poſuit. [Si vos parua res, ſicuti magna, delectat) Videtur. n. parua, ſi artem cognoſcas tantum, non etiam ex arte ſcribat. [Nam illo modo eligere) Ex alijs quæ ſcribas. Nam oportet vt te illius artem oſtēdas cognouiſſe, nec eius rei te eudem eſſe. cum autem id facis, & oſtendis, nō tm̄, quid ipſe poſſis, ſignificas. [Paullo plus, in elocutione preſertim; omnia) Hoc eſt, vltra prima rudimenta aliquid. In elocutione preſertim, quæ intellectu facilis eſt, licet tractatu diffuſa ſit. [Niſi eruditus) Multum exercitatu, nam elocutionis eruditionem, exercitatio multa præſtare poterit. [Non ſine iudicio de Pacuuianis) Quæ Pacuuij ſunt, qui Tragicus poëta fuit. [Periodos;) Ambitus, circuitiones, clauſulas. [Sed, q a plane rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te literatiſſimum putes;) Ordo eſt, & ſenſus, ideo te nō putes, literatiſſimum continuo eruditiſſimumque, cum feceris, hoc eſt, cum id fueris conſecutus, vt artificioſa eligas dicta, quod alius nemo facere poſſit, ex oratoribus nempe poetis ue artificioſe dicta ſic eligendo. [Quis plane rudis) Artis expers ſit, & ignarus. [Ineptus ſis) Si te ob id literatiſſimum exiſtimabis, eris vtique ſtultus. [Propterea quod illo ſigno videmus te) Signum enim ipſa dictorū annotatio eſt, artificium in illis fuiſſe, qui ita ſcripſerunt. [Ab alijs cōmode ſcripta) Quod ſint cōmode, & cum arte ſcripta. [Non continuo ipſe cōmode ſcribit) Quia aliud eſt, quid alij dixerint intelligere, aliud eſt exercitatum eſſe. [Non tum cum parere) Cum alijs banc dicendi facultatem debent ſuggerere. alio igitur id tempore efficiant, cum iam præceptis traditis quid alij fecerint, oſtēdere voluerint. Velut de optimo genere oratorum ipſe fecit, qui Demoſthenis in Aſchinem, & Aeſchinis in Demoſthenē orationes in Latinum vertit, vt quod nam genus optimum oratoris eſſet oſtēderet, & virtutes alieno exēplo oratorias exprimeret. Sic in Oratore ad Brutum, aliquando Craſſi exempla, vt elocutionis virtutes apparerent, protulit. [De eo, qđ poſtea diximus) Quod ſecundo loco poſuimus. [Deinde intereſt magni eius, qui diſcere vult,) Hoc dicit, multum refert, vtrum is qui vult diſcere, putet vnius auctoris, cuius ipſe velit eſſe ſimilis, omne dicēdi virtutes eſſe ſibi complectendas, & id efficere poſſit ne ſuo ſtudio, an nō. [Ad illius facultatem) Quam ille fuit conſecutus. [Ad omnium nitetur facultatem) Elaborabit vehementer, vt virtutes quibus ille nituerit imitetur. [Ipſis enim cōtentus erit) Paucis illis, quas

poterit

poterit imitari, virtutibus contentus erit, nec vltra quæret. nec ſanem eum, ſi paucis contentus erit. [Peres vnum reperire nõ potern) Quippe, qui à multis exempla collegit. [Allatis igitur exemplis a Catone, a Gracchis, a Lælio, a Scipione, Galba, Porcina, Craſſo, Antonio, cæteriſq; re) Catonem illum priſcum dicit oratorem, cuius alibi ita meminit. Catonem vero quis noſtrorum oratorum, qui quidem nunc ſunt, legit? aut quis nouit omnino? At quem virum, dij boni? mitto ciuem, aut ſenatorem, aut imperatorem (oratorem enim hoc loco quærimus) quis illo grauior in laudando, acerbior in vituperando, in ſententijs argutior, in dicendo edifferendoq; ſubtilior? Refertæ ſunt eius orationes amplius centum quinquaginta, quas quidem adhuc inuenerim, & legerim, & verbis & rebus illuſtribus, licet ex his multo plura poſſint eligi quæ notatione, & laude digna ſint. omnes enim oratoriæ virtutes in eis reperientur. Iam vero origines, quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? amatores huic deſunt, ſicuti multis iam ante ſeculis, & Philiſto Syracuſio & ipſi Thucydidi. Nam vt horum conciſis ſententijs, interdum etiam non ſatis apertis, tum breuitate, tum nimio acumine officit Theopompus, elatione atque altitudine orationis ſuæ, quod idẽ Lyſiæ Demoſthenes, ſic Catonis luminibus obſtruxit hæc poſterorum quaſi exaggerata altius oratio. Sed in noſtris apparet, quòd hi ipſi, qui in Græcis antiquitate delectantur, eaque ſubtilitate quã Atticam appellant hanc in Catone ne nouerunt quidem. Hyperidis malunt eſſe, & Lyſiæ, laudo. ſed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi ſe gaudere dicunt. ſapienter id quidem, atque vtinam imitarentur, nec oſſa ſolum, ſed etiam ſanguinem gratum eſt tamen, quod volunt, cur igitur Lyſias & Hyperides amantur? cum penitus ignoretur Cato? antiquior eſt huius ſermo, & quædam horridiora verba (ita enim tum loquebantur) id muta quod tum ille nõ potuit, & adde numeros, vt aptior ſi oratio, ipſa verba compone, & quaſi coagmenta, quod ne Græci quidem veteres factitauerunt, iam neminem antepones Catoni. Ornari orationem Græci putant, ſi verborum immutationibus vtantur, quos appellant tropos, & ſentẽtiarum orationiſq; formis, quæ vocant ſchemata. Incredibile eſt, quam ſit in vtroque genere, & creber, & diſtinctus Cato, nec vero ignoro, nõ eſſe ſatis, politum hunc oratorem haberi quærendum eſſe aliquid profectius, quippe, cum ita ſit ad noſtrorum temporum ratione vetus, vt nullius ſcriptum extet, dignum quidem lectione, quod ſit antiquius. [A Gracchо) Hunc qualem Cicero fuiſſe cenſeat, ſupra docuimus, niſi q̃d Q. Martio, & Cn. Seruilio cos. T. Gracchus P. Gracchi filius fuit, qui bis Conſul & Cenſor fuit, eius autem oratio Græca apud Rhodios extat. quem ciuem cum grauẽ, tum etiam eloquentem fuiſſe conſtat. [A Lælio) Hic Scæuolæ ſocer fuit, cuius oratione negat Brutus quidquam fieri poſſe dulcius. Addit hic Auguſtinus, quòd Cicero dixerit adeo abiectam fuiſſe, vt eam aſpicere nemo vellet, ſed probat tamen etiam alibi Cicero, à Cornelia filia, cui Læliæ nomen fuit ipſius elegantiã ſic inquiens: Sed magni intereſt, quos quiſque audiat quotidie domi. Loquitur enim puer quemadmodũ patres, pædagogi, matres loquuntur. Legimus epiſtolas Corneliæ matris Gracchorũ, apparet filios nõ tam in gremio educatos, quam in ſermone matris. Auditus eſt nobis Læliæ filiæ ſæpe ſermo. Ergo illam patris elegãtia tinctam vidimus, & filias eius Mutias Ambat. Poteſt ergo a Lælia videri ſcriptum, non minus, quàm à Lælio. [A Scipione) Superiorem Scipionem non infantem fuiſſe, Cic. dicit, filium autem eius, qui Scipionem minorem à Paulo adoptauit, ſi corpore voluiſſet, in primis, inquit, ipſe habitus eſſet diſertus. Indicant id cum oratiunculæ, tum hiſtoria quędã Græce ſcripta dulciſſime. P. etiam Scipionem Naſicam, qui eſt Corculum appellatus, qui item bis Conſul & Cenſor fuit, habitum eloquentẽ. minoris illius qui ſacra acceperat filium, accepimus. [Galba) Sua ætate, vt Cic. inquit, Ser. Galba ſine controuerſia eloquentia animos præſtitit, & nimirum hic princeps ex Latinis, illa oratorum propria, & quaſi legitima opera tractauit vt egrederetur à propoſito orandi cauſa, vt delectaret animos, vt permoueret, vt augeret rem, vt miſerationibus, vt communibus locis vteretur. Tradit autem hic idem auctor, Lælium in ſenatu cauſam pro publicianis accurate, vt ſemper ſolitus eſſet, eleganterq; egiſſe, ſed quod voluerat, conſequi non potuiſſe. Paucis interpoſitis deinde diebus, iterum Lælium ipſum hunc multo diligentius meliuſq; dixiſſe, fruſtra tamen. Itaque cum eum ſocij domum reduxiſſent, egiſſentq; gratias, & ne defatigaretur orauiſſent, locutum eſſe, ſe quæ feciſſet honoris eorum cauſa ſtudioſe accurateq; feciſſe, cæterũ arbitrari cauſam illam à Ser. Galba, quod is in dicẽdo acrior eſſet grauius & vehementius poſſe defendi. Quare publicanos auctoritate Lælij ad Galbam cauſam detuliſſe. Quem primo reluctatum, ne ei viro ſuccederet, poſtea tandem ſuſcepiſſe. Breui vero tempore plurimis audientibus, illum coram ipſo Lælio cauſam hanc tanta vi, tantaq; grauitate tractaſſe, vt nulla pars orationis ſilentio præteriretur. Itaque multis querelis multaq; miſeratione adhibita, ſocios illa die periculo liberato. Elegantiam igitur in Lælio fuiſſe, vim autem in Galba patet. Sed hic ſimulac ocioſus ſtylum prehenderat, motu illo omnis impetus animi deſertus eſt. quod his, qui limatius dicendi conſectantur genus, accidere non ſolet, propterea quòd prudentiam nunquam deficit oratorem, ardor animi non ſemper adeſt, iſq; cum diſcedit, omnis illa vis, & quaſi flamma oratoris extinguitur. Nulla autem res tantum ad dicendum proficit, quantum ſcriptio. Memoriã.n. qui accurate ſcribit in poſterum ingenij ſui non deſiderat. Ita hac de cauſa non ſcripſerunt aliqui, quòd ſe putauerunt ſatis magnam adeptos fuiſſe dicendi gloriam, eamq; etiam maiorem viſum iri, ſi in exiſtimantium arbitrium ſua ſcripta non veniſſent. Alij item dicere ſe poſſe melius quàm ſcribere putant, quod per ingenioſis hominibus, neque ſatis doctis, plerunque contingit, veluti Galbæ euenit. [Porcina) M. Aemilius Lepidus, q eſt Porcina dictus, iiſdem, inquit Cic. temporibus ferè quibus Galba fuit, ſed paulo iunior natu, & ſummus orator hic eſt habitus, & fuit. Hoc in oratore Latino primum Ciceroni videtur, & lenitas apparuiſſe illa Græcorum, & verborum comprehẽſio, ẽt artifex, vt ita dicam ſtylus. Et eum duo adoleſcentes ingenioſiſſimi, propẽq; æquales C. Calbo, & Gracchus, diligenter audire ſoliti ſunt. [Craſſo) Verum P. Craſſum, Carbonis, & Gracchi tẽpibus probatum oratorem, qui & ingenio valuiſſe traditur, & ſtudio, qui ẽt cum ſummo illo oratore Ser. Galba, cuius Caio filio filiã collocauerat, affinitate fuit coniunctus, & cum eſſet P. Mutij filius, fratremq; haberet P. Scæuolam, domi ius ciuile cognouerat, an certe L. Craſſum, cuius ſupra meminimus, dicat dubium eſt. Hunc quidem omnes ſuos anteceſſores dicendo ſuperauiſſe, Cic. vult, licet Antonium alij parem eſſe ei dicant. Craſſi luculentiſſimam quandam ſe Cic. memoria tenuiſſe oratorẽ profitetur, ac ſibi fuiſſe in dicendo magiſtram dicit. [Antonio) Antonij Cic. cũ in multis locis, tum de Claris oratoribus meminit, cũ ita dicit: Omnia veniebant Antonio in mentem, eaq; ſuo quæque loco, vbi plurimum proficere, & valere poſſent. Vt ab imperatores equites, pedites leuis armatura, ſic ab illo maxime opportunis orationis partibus omnia collocabantur. Erat memoria ſumma, nulla meditationis ſuſpicio, imparatus ſemper aggredi ad dicendum videbatur ſed ita paratus, vt iudices illo dicente nonnunquam viderentur non ſatis parati ad cauendum fuiſſe. Atqui diligenter loquendi laude caruit. neque tamen eſt admodum inquinate locutus, ſed illa, quæ propria laus oratoris eſt in verbis, ei non fuit. nam ipſum latine loqui, eſt illud quidem in magna laude ponendum, ſed non tam ſua ſponte, quam quod eſt pleriſque neglectũ. non enim tam præclarum eſt ſcire latine, quam turpe neſcire, ſed tamen Antonius in verbis, & eligendis, & collocandis, & comprehenſione deuinciendis, nihil non ad rationem, & tanquã ad artem dirigebat. Verum multo magis hoc idem in ſententiarum ornamentis, & conformationibus. Quo in genere, quia præſtat omnibus Demoſthenes, idcirco à doctis oratorum eſt princeps iudicatus. Schemata enim quæ vocant græci, ea maxime ornant oratorem, eaque non tam in verbis pingendis habent pondus, quam illuminandis ſententijs. ſed cum hæc magna in Antonio, tum actio ſingularis, quæ ſi partienda eſt in geſtum, atque vocem, geſtus erat non verba exprimens, ſed cum ſententijs congruens, manus, humeri, latera ſupploſio pedis, ſtatus, inceſſus, omneſq; motus, cum verbis ſententijſq; conſentiens. Vox permanens, verborum ſubrauca natura. Sed hoc vitium huic vni bonũ conuertebatur, habebat enim flebilẹ quidam in quæſtionibus, aptumq; cum ad fidem faciendam, tum ad miſericordiam commouendam. Hunc inſigni quodam caſu periiſſe ferunt. Nam cum inter Syllam Mariumque orta iam fuiſſent bella ciuilia, & in vrbe Marius graſſaretur, M. Antonium qui ad villam effugeret, agricole benignè ſuſcepit occuluitque. Sed poſtquam ſeruo per imprudentia detectus eſt, Marius Tribunum militũ miſit, vt necaretur. Is cum milites in cubiculum præmiſiſſet, & eos Antonius pulchro grauique ſermone detineret, ingreſſus ipſe tribunus Antonium adhuc diſſerentem obtruncauit, caputque ad Marium detulit. [Omnia, quæ omnes habuerint, ſolum hæc ſe poſſe diffidet. ergo inutile eſt ei, qui diſcere vult, putare non vnum oĩa poſſe) Quæ aſſecuti omne fuerint oratores vel poëtæ. [Incideret in hanc opinionem, ſi ab vno exempla ſumpſiſſent. nunc hoc ſigni eſt ipſos artis ſcriptores non putaſſe) Vt plures quam vnũ

ſolum

ſolum vellet imitari. [Vnú potuiſſe in omnibus elocutionis partibus enitere, qm neque ſua protulerunt, neque vnius alicuius, aut denique duorum, ſed ab omnibus oratoribus, & poëtis exépla ſumpſerunt. Deinde, ſi qs velit artem demonſtrare nihil prodeſſe ad diſcendum, non male vtatur hoc adiumento) Cum plus vtilitatis vnus afferat, & ipſi à multis ſumpſerint. [Quòd vnus omnes artis partes conſequi nemo potuerit) Dicit, ideo hanc artem diſci nõ prodeſſe, qa comprehendi omnia, quæ in arte ſunt, non poſſint. Id.n. ex eo colligi videbitur, quod hoc nullus antea fuerit conſecutus. Nam & virtutes oratoriam ſi quis velit diſcere, à multis diſcat neceſſe ſit. [Suo iudicio comprobare?) Quod pro argumento ſumi poſſe videtur ab eis, qui artem velint improbare. [Eius artificio debet eſſe) Ex ſua officina debet exire. Debet eſſe artifex ex artificio eius, qui artem gignit. [Sed huius) Purpuræ, quam dixerim me venalem habere. [Exemplũ aliunde rogabo) Ab alia ſuſcipiam, vt meæ ſimilem oſtendam. [Aliunde exemplum quærerent aliud mercis:) Subaudiendum, nonne ridiculi viderentur? [Et eorum) Aceruorum. [Exemplum) Vt ſi quid exempli proferant. [Pugno) In pugno. quod pugno continere valeant. [Non habeant, quod oſtendant:) Subaudiendum, nonne ridiculi viderentur? [Si Triptolemus, cum hominibus ſemen largiretur) Hercules, vt apud Diodorum eſt, præſidia Calydonijs ferens, Theſprotis illato bello Ephyrã vrbem vi cœpit, & Phyleum Theſprotorum regem occidit, filiã vero eius captiuam compreſſit, ex qua Triptolemum ſuſcepit, qui ſerere agros docuit primus. Alij dicunt, cum Ceres Proſerpinam filiam ſuam quæreret, ad Eleuſium regem perueniſſe: cuius vxor Hionia puerum pepererat Triptolemum. Hanc regina, cum Ceres ipſa ſe offeret nutricem, filio ſuo recepit, dedítq. nutriendum. Ceres, quod alumnum ſuum reddere cuperet immortalem, diuino lacte eum nutriebat. Sed noctu ſemel cum mater puerum igne obrui intueretur, exclamauit. Vnde irata Ceres Eleuſium examinauit, ac Triptolemo alumno ſuo æternum beneficium contulit. nam fruges ei propagandas. & currum draconibus iunctum tradidit. quibus ille orbem terrarum frugibus victor obſæuit. Poſteaquam domum redit, Cepheus rex eum tanquam æmulus interficere conatus eſt, ſed re cognita iuſſu Ceteris Triptolemo regnum tradidit, ibíq. oppidum conſtituit, qđ ex patris ſui nomine appellauit Eleuſium. [Ipſe ab alijs hominibus id mutuaretur) Subaudiendum, nonne ridiculus videretur? [Aut ſi Prometheus, cum mortalibus ignem diuidere vellet) Iapetus cœli terræq. filius, vt Græcorum narrant fabulæ, filios ex Climene: vt alij ſcribunt: ex Themide: viginti & nouem. vt Proclus refert. ſuſcepit, quorum à Græcis nominantur (quantum ipſe legerim) ſolum Menœtius, Atlas Prometheus, & Epimetheus. Atlas, velut in Theogonia fabulatur Heſiodus, columnas in cœlum vſque produxit, in herum autem vertice, quod Iouis ſecreta rimari niteretur, Prometheus a Ioue vinctus, aquilam in ſe immiſſam iecore ſuo paui ſſe fertur, quam poſtea ſagittis Hercules cõfixit quod ne Iuppiter quidem ægre tulit, ex quo eam fuiſſet ſuus filius gloriam conſecutus. deinde cum cuncti ad conſultandum dij conueniſſent, Iouis prudentiam Prometheus voluit experiri. Ex boue.n. a ſe cæſo omnia collegit oſſa, abraſa vndique omni carne, deinde ita conſtruxit, vt ſuperne ſuper oſſa pellis circumcirca explicata bouis integri ſpeciem habere videretur. hunc ergo ſe Dijs venientibus immolaturum dicebat. ſed id tamen Iouem non latuiſſe aiunt, qui cum propius acceſſiſſet, detracto tergore dolum Promethei deteſtatus, mortalibus ignem in cœlum ſuſtulit. Prometheus ad fallendum paratus, fulminis in terram a Ioue miſſi ignem aridulis lignis ceteriſq. fomentis excepit, & clam ne perſentiſceret Iuppiter occuluit, vtendumq́ue dedit mortalibus, quam ob cauſam indignatus Iuppiter, ſumpti a Vulcano adamantinis cathenis, Prometheum in Caucaſo mõtem inſolubilibus nexibus conſtrinxit. Sic de Prometheo ligato ſcribit Aeſchylus in tragœdia. nec nos præterit, multos fuiſſe, qui dicerent eundem in Caucaſo monte aquilam iecore ſuo paviſſe. Martialis quidem hæc de Prometheo.

Qualiter in Scythica relegatus rupe Prometheus.
Aſſiduam nimio pectore pauit auem.

Hoc ergo Cicero dicit, ſi Prometheus, cum ipſe largiri ignem partiriq. deberet mortalibus, ipſe peteret à vicinis, vt vnuſquiſque carbunculos ſibi traderet, eoſq. ille teſta ſuſciperet nonne ridiculus videretur? [Ipſe a vicinis) Quod ipſe vicinis largiri deberet. [Cum teſta) Ignitabulo, ſiue id teſta ſit, ſiue quiduis aliud. nam teſta à figulis ex argilla fit, vt & regula, vel ſimile huic aliquid. [Corrogaret) Congereret. [Non ridiculum) An non ad irriſionem idoneus videretur? ac ſi dicat, videatur neceſſe eſt.

[Et hæc ſitiens quammaxime loquatur, neque habeat) Amphibolon eſt, verum quammaxime ſitiens, an quammaxime loquatur. ſed quod dixi poſterius, magis congruit, ne ſit quodammodo anaſtrophe. [Quo ſitim ſedet) Extinguat, vel aliqua ex parte leuet. [Et omnium rigare debeant ingenia) Præceptis, & rerum inuentione perfundere. [Lyſippus caput oſtenderet Myronium) Cum eum ſculpere fingere ue ſtatuas doceret, non à minore ſtatuario caput fictum demonſtraret. [Brachia Praxitelia, pectus Polycletium) Quos Plinius nobiliſſimos fuiſſe ſtatuarios refert. [Sed omnia coram videbat) Intuebatur magiſtrum facientem ipſe Cares Lyſippum. [Ceterorum opera) Quæ feciſſent alij, per ſe poterat & videre, & conſiderare. [Alia ratione) Quam vt a ſuo præceptore diſcant omnia. [Tam eſſe accõmodata ad artem) Quam ipſe præceptor ſibi fingit, quando illi vt caſus tulit. vt cauſa, vt locus poſtulauit, & perſona, locuti ſunt. Qui autem ſibi artis docendæ cauſa exempla effingit, nihil ponit, niſi quod ad id artificium attinere videatur. [Ne ars appareat: in præcipiendo, expreſſe conſcripta ponere) Quia iactare non oportet. [Vt in artis formam conuenire poſſint) Vt ars ita tractari debere ſignificetur. [Ne poſſit ars eminere) Ne ab omnibus poſſit manifeſte deprehendi. [Facultate oratoris occultatur) Ingenio tegitur oratoris, idq. omnium confeſſione de arte ſcribentium verum eſt. [Hæc quoque res) Hæc præceptio. [Nos duxit ad hanc rationem) Ad iudicij noſtri aperiendam ſententiam. [Quæ enim res apud noſtros non erant) Atqui in Catone, Antonio, & multis alijs oratoribus, qui Ciceronem ætate anteceſſerunt, tropos fuiſſe ipſe dicit, & ſchemata, quorum hæc vocabula Græci ſingula ſingulis fecere. ipſe vero Latine eadem in hoc libro effert, ergo ita accipiendum eſt. An quæ res apud noſtros non erant, quod diceit apud Latinos magiſter nullus fuit, qui hæc tradidiſſet, aut quod licet veteres oratores illis vterentur, ſed tñ eis vti neſcirent, vtpote quæ ex ingenio magis quam ex arte profluerent. [Idq. fiet rei) Subaudiendum difficultate, non noſtra quippe non ita abſurde, & remote loquimur, vt à quouis facile non queant intelligi. [Reliquum ſcripturæ) Cum nomina græca expreſſerimus. [Hæc aliena) Subaudiendum exempla. [Aſperius, & inuſitatum, id proprie nobis attribueretur) Quæ nunc attribui poterit, cum noſtris vſi fuerimus exemplis. [Cum artis inuentionem Græcorum) Quaſi inuenta ab illis, Latini reddidere præcepta. Illorum Græcorum. [Exemplorum rationem) Vt ab alijs acciperemus potius quam a nobis ipſis quodammodo cuperemus.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM LIBRVM quartum, Gilberti Longolij annotationes, & Claudij Pontani Scholia.

QVONIAM in hoc libro) Paraſceue.i. præparatio quædam ad ſequentem quæſtionem, de exemplorum vſurpatione. Oritur autem hæc diſputatio a facto neceſſitatis, quod niſi defenderet, in vitio eſſe videri poterat. Hoc itaque proœ. contentioſum eſt, quo Græcorum ſuperſtitioſam curam in alienis exemplis probandis reprehendit, † Initio purgat ſe, quod præter quorundam morem proprijs ſit vſus exemplis, diluens quæ ab aduerſarijs obijci poterant. Eſt autem tota hæc diſputatio in genere deliberatiuo. Conſulturum enim alienisne an proprijs exemplis, quæ dicuntur, comprobari debeant. Argumenta a partibus honeſti ſumuntur, vt a prudentia. Item à conſuetudine, à decoro &c. [Neque ante rem) Hoceſt cum ordinem obſeruauimus: vt quodq́ue ſuo loco diceremus. [Compluribus de cauſis putant oportere) Didaſcalicum ordinem ſeruat, vt aduerſariorum opinionem, rationes, confirmationesque, prius ſupponat, quam ad deſtructionem, & ſuam aſſeuerationem perueniat. Sic enim facilius perſuadebit, & incidentes dubitationes omnes tollere facilius poterit. Eſt autem primum argumentum a dignitate ſumptum. [Prima aduerſariorum argumentatio eſt, quadripartita, cuius propoſitio eſt, Meram eſſe oſtentationem cum præcepta de dicendi ratione, abs te tradita ſint, nolle adhibere. veterum exempla, ſed potius propria fingere. Impudenter enim, & parum modeſte fit, ſi quid ſua duntaxat amet, vetera vero negligat. Deinde ſuperuacaneũ eſt, cum ex veteribus abunde ſatis exemplorum ſuppetat, confingere noua. Præterea cum veterum exempla teſtimoniorum locum obtineant, recens autem atque adeo abs te inuenta non eã habeãt auctoritatem, illis vti præſtat quàm noſtris. Induſtriæ deníque

niq; ſe ſingularis argumentatio eſt, ex antiquorum ſcriptis exempla collecta rum præceptis ita poſſe accommodare vt hæc non te met re edidiſſe videaris. [Vt enim teſtimonium) Ab exempli natura. [Etenim neceſſe eſt) Dilemma. [Quid igitur ipſa auctoritas antiquorum) Arguit rurſus ab vtilitate, idq́. imitationis facultate. [Poſtremo hoc ipſum) Ab eruditionis, & ingenij admiratione. [Hoc igitur ipſum) Complexio. [Hæc illi cum dicunt) Confutatio. Captat autem principio beneuolentiam ab aduerſariorum falſa aſſeueratione, qui auctoritatibus plus quam veritati tribuebant. Diluit autem ſingula capita, iuxta ordinem quo propoſita fuerunt. [Quaſi ſi quis ad Olympiacum) Confirmatio à ſimili. [Quo modo Ladas aut Boius) Ladæ, & Boij inſignium curſorum meminerunt apud Græcos Pauſanias, Athenæus. Lucianus, apud Latinos, Catullus Martialis, & Solinus capite quinto. [Quid enim tibi vis) Proſopopoeia diſputantis. [At exempla, quoniam) Aliud aduerſariorum argumentum, de teſtimoniorum ratione, quod diluitur ab interpretatione nominis diuerſa, & etymologia. [At hoc ipſum difficile) ὑποφορά. [Quod dicitis difficile?) Anthypophora, quæ tractatur dilemmatica argumentatione. [Multo eſt artificioſius) Alias, Multum eſt artificio ſuis, &c. [Contra ea, quæ ab alijs dicuntur) Tranſitio ad reliquas obiectiones. [Dicimus ergo eos omnes) Propoſitio duplex. † Dicimus ergo eos) Si ſumenda aliunde exempla ſunt, non a multis, ſed ab vno ſumēda eſſe dicit, deinde nullo modo ſumenda eſſe demonſtrat. [Si concederem aliena oportere, &c.) Hæc argumentatio omnem imitationis ſpem, & vtilitate ſubuertere conatur. [Ergo ab vno ſumenda) Tranſitio ad alteram propoſitionis partem. [Primum omnium) Confirmatio à diſſimilibus varijs. [Iſti magiſtrati) Applicatio. [Si qui ſe fontes) Alia confirmatio, ab exemplo diſſimili. [Chareas a Lyſippo) Ab exemplo contrario. Huius aut ſtatuarij meminit Plin. lib. 34. cap. 8. [Præterea ne poſſunt) Aliud argumentum à poſſibili. [Poſtremo hæc quoque res) Arguit à neceſſario, non omnia exempla reperiri apud Latinos auctores. [Nunc tempus poſtulat) Epilogus diſputationis.

ASC. QVoniam &c. In præfatione huius quarti, & vltimi libri Rhetoricorum ad Herennium in quo de elocutione determinare conſtituit. Primo purgat quod præter græcorum morem proprijs exemplis vſurus eſt, ad cuius purgationis facilitatem primo affert, quæ ab aduerſarijs potiſſimum græcis obijci poſſint. Ordo eſt. O Herenni, quoniam nos ſcripſimus in hoc libro. ſ. quarto, de elocutione, & quoniam vſi ſumus exemplis noſtris. i. a nobis excogitatis, in illis ſup. rebus, in quibus opus fuit eis exemplis, & quoniam fecimus, præter conſuetudine græcorum qui ſcripſerunt de hac re? videlicet de elocutione, tacendum eſt neceſſario, neceſſita e tamen conditionata, vt poſſe ſi volumus, obiectionibus obuiare, vt demus paucis. ſ. verbis rōne noſtri conſilij. i. paucis oſtendendum erat, cur id fecimus. Atque ſatis ſigni. i. apparentiæ erit nos facere. hoc. i. dare rationem noſtri conſilij, hoc eſt per digreſſione nos purgare: neceſſitudine. ſ. conditionata, vt dictum eſt, non ſtudio i. affectione quadam, & proprio motu, hoc inquam ſatis ſigni erit, q̄ in ſuperioribus libris nihil ſumus locuti, neque ante rem. i. principaliter tractandam, vt nunc facit, neque præter rem, q. d. quod parum facit ad rem. Nunc ſi dixerimus tibi pauca quæ res poſtulat. ſ. de purgatione obiectorum: nos perſoluemus tibi reliquam artis, ita vti, i. vt inſtituimus. Sed tu intelliges facilius noſtram rationem: ſi cognouerimus prius quid illi. ſ. græcorum ſtudioſi, aut græci ipſi dicant. i. obijciant in me. Ipſi putant compluribus de cauſis, id eſt propter multas cauſas oportere, cum. i. poſtquam ipſi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, ponere exemplum vniuſcuiuſque generis: ſumptum ab oratore probato, aut a poëta probato. Et dicunt primum. i. pro prima ratione; ſe ſacere id i. ſumere exempla ab alijs commotos. i. prouocatos ad hoc faciendum modeſtia. i. pudore tenente omnium contra inſolentem ſuperbiam: quoda. eo quód videatur eſſe quædam oſtentatio. i. iactantia ſuæ artis non habere. i. non reputare ſatis ſuppe eſſe; præcipere de artificio. ſ. dicendi, aut eloquendi, ſed ipſos velle videri gignere. i. producere, & fingere exempla, artificioſe, id eſt abunde iuxta artem. Hoc ſ. facere, eſt (inquiunt) oſtentare ſe, id eſt ingenium, aut artem ſuam, ſup. & non oſtētare artem. ſ. ipſam alteri, Quare (vt inquiunt) pudor. i. verecundia, qua veremur noſtra oſtentare, aut plus laudis quam mereamur ſumere. eſt in primis. i. præcipue impedimento ad eam rem. i. ne ea res fiat, hoc eſt ne exēpla afferamus de noſtris ne videamur probare. i. approbare nos ſolos. i. ingenia, & inuenta noſtra, & ſup. amores nos ſolos, quod vnū dicitur græce φιλαυτία. i. amor ſui, vero pro ſed, videamur ſup. contemnere, & deridere alios cum eorum exemplis vti nolimus, & ea improbemus. Etenim cum poſſimus ſumere exemplum ab Ennio. ſ. poëta, aut à Graccho oratore relinquere, illa. ſ. exempla ab Ennio, aut Graccho ſumenda, & deuenire ad ſua. i. propria exempla videtur eſſe arrogantiæ. i. pertinere ad arrogantiam. Et hæc eſt prima ratio græcorum. Præterea (quæ ſecunda eſt ratio) exempla obtinent locum teſtimoniorum. i. approbationum. enim pro quia, id quod præceptio admonuerit, & fecerit leuiter. i. tranſeunter, comprobatur exemplo, ſicut. i. veluti teſtimonio. Igitur non. i. nomine rediculus ſit, ſi quis pugnet. i. certet cum aliquo certamine verborum. i. contentione coram iudice, pugnet inquam, aut contendat, in lite aut iudicio, teſtimonijs domeſticis. i. domui ſuæ duntaxat notis? q. d. etiam. Enim pro quia, vt. i. quemadmodum teſtimonium ſumitur cauſa rei confirmandæ, ſic exemplum ſumitur cauſa rei confirmandæ, ergo non oportet hoc. ſ. exemplum ſui niſi à probatiſſimo, ne id ipſum quod debeat confirmare. i. corrobare aliud, egeat confirmatione, aut confirmationis. Etenim. i. quia certe: neceſſe eſt, vt ſupp. aut anteponant. ſ. ſuis exemplis vtentes, omnibus alijs ſe. ſ. ipſos, & probent. i. commendet, & approbent maxime ſua. ſ. exempla, & inuenta, aut non negent optima exempla eſſe quę ſumpta ſint, aut à probatiſſimis oratoribus, aut a poëtis, ſi. ſ. tales anteponant ſe omnibus, tunc ſup. ſunt arrogantia intollerabili. i. habentes arrogantiam intollerabilem. Si præponant, quos i. aliquos ſibi, & non putent exempla eorum præſtare. i. meliora eſſe ſuis exemplis illi non poſſunt dicere, quale anteponāt ſibi illos. Igitur (ſupp. dices) quid ſup. facit aut proficit auctoritas antiquorum? q. d. non parum. Nam cum res eſt probabilior. ſ. per eam. tum. i. inſuper reddit, ſtudia hominum alacriora. i. lætiora ad imitandum, immo erigit cupiditates omnium, & acuit induſtriam cum ſpes eſt iniecta poſſe conſequi facultatem Gracchi, aut Craſſi. i. optimorum oratorum, imitando. ſ. eos, aut exēpla eorum. Poſtremo. i. pro vltima ratione, vt dicunt, hoc ipſum. ſ. quod ſtatim dicet, eſt ſummum artificium, vidēlicet eligere res varias, & diſpares, ſparſas ac diſiectas vage. i. ſine certo ordine, in tot poëmatibus, & orationibus, eligere inquam ita, vt poſſis ſubijcere vnumquodque genus exemplorum ſub ſingulos locos artis. Si hoc. i. eligere apta, & varia exempla poſſet fieri ſolum. i. duntaxat induſtria, tamen. i. nihilominus nos eſſemus laudandi, cum non fugiſſemus talem laborem, nunc ſupp. ita eſt quòd non poteſt fieri ſine ſummo artificio. Quis enim eſt qui cum non teneat ſumme. i. excellentiſſime, artem. i. aliquam, ſed in propoſito intelligenda ex elocutio, poſſit notare, & ſeparare de tanta, & tam diffuſa ſcriptura ea quæ ars iubeat? q. d. nemo, nam cetera cum legunt orationes bonas. i. artificioſe factas, aut poëmata ſuple bona, & ſupp. probant. i. approbant oratores, quorum orationes legunt, & poetas quorum poëmata legunt, neq; intelligunt, quare. i. quo artificio commoti probent. ſ. ea quæ approbant, quod. i. quia non poſſunt ſcire vbi ſit, nec quid ſit, nec quomodo factum ſit, id quod delectet maxime eos. At. i. econtrario is, qui, &, id eſt ſimul intelligit hæc omnia. ſ. vbi quid, & quomodo, &c. &. i. ſimul eligit hæc omnia, & redigit omnia maxima ſcribenda in arte, in ſingulas præceptiones. i. ad ſingula præcepta afferr exempla apta idonea ex oratoribus, & poetis, neceſſe eſt, vt ſupp. is ſit ſummus artifex eius rei, cuius exempla afferat. Igitur (vt dicunt) hoc ipſum videlicet poſſe vti, &. i. etiam alienis exemplis in arte ſua, id eſt a ſe tradita, eſt maximum artificium. Hæc illi cum dicunt, &c. Reſponſurus ad obiecta pro græcis præceptoribus contendentibus ſcripta vniuſcuiuſq; non ſuis ſed alienis exemplis eſſe declaranda: dicit ſe primo loco plus commoueri auctoritate id aſſerentium quam veritate diſputationis, id eſt virtute argumentorum. Cum enim antiqui ſint, & diu in precio habiti difficillimum eſſet illorum auctoritati refragari. Caſide ergo innuit ſe parum argumentis ipſis moueri. Sunt tamen adhuc multi in ea hæreſi qui putent non modo ad modeſtiam, ſed vel ad fidem aſtruendam. & artem decorandam multum facere alienis vti exemplis. Nam, quemadmodum in grammatica ſi quis colligeret præcepta, & ea ſuis exemplis confirmaret parum fidei ſibi faceret, niſi quatenus præcepta aliorum quoque fulcirentur auctoritate, aut exempla eſſent aliorum ſimiliima, quod non pareret, niſi aliena adduceret. Sic, & in rhetorice non viderentur fidem factura præcepta, niſi doctiſſimorum exemplis, aut confirmentur, aut demonſtrentur. Præterea ars ipſa videtur multo clarior ſi ea demonſtretur continere præcepta quæ ab optimo quoque ſunt quammaxime conſeruata. quanque ea quæ ſolius præceptoris declarentur exemplis. Quod vero argute dicit auctor noſter, quòd

ſuæ

ſuæ profeſſioni minus faciant fidei qui alienis vtuntur exemplis, facile ab illis purgaretur. Dicerent enim ſe non aliena adducere exempla penuria propriorum (nam qui præcepta tradere poſſunt, videntur etiam exempla poſſe tradere) ſed vt plus fidei & auctoritatis ineſſet præceptis tot doctorum oratorum exemplis illuſtratis. Ad hanc autem ſententiam videntur accedere omnes qui rhetoricam modo docent, aut declarant. nam qui optime Ciceronem interpretantur, & exponunt ex ipſius orationibus exēpla præceptis conſona adducunt, in qua re Franciſcus Maturantius ſingularem meruit laudem, quocirca ſi nobis licet hæc pcepta Ciceronianis exemplis declarare licebit, & alijs: vt Saluſtianis, Hortenſianis, & ſimilibus ſi modo extarent. quocirca non penitus errauerunt græci, qui documenta ſua alienis exemplis confirmauerunt: vnde & Valla ſubinde in Raudenſem, & Priſcianum recte animaduertit, quòd in malis præceptis, aut nullis, aut ſuis duntaxat fulciantur teſtimonijs. Sed de hac re hæc ſatis, dummodo auſi ſint qui nouo præcepta adducunt: ea non modo ſuis, ſed & alienis fulcire exemplis. Nam quod varijs exemplis probat ridiculos eſſe qui illud vendicent, cuius etiam exemplum ab alijs mendicent, aut corrogent, id contra ſic dici poſſet ridiculum eſſe q ſua inuenta oſtentaret, & ea nulla auctoritate aut exemplo à probatis ſumpto confirmaret, vt qui de muſica peſſime præciperet, & perinde ac præceperit, cecinerit nonne omnibus ridiculus eſſe, quod idem in ceteris quoque diſciplinis locum habet. vt in grammatica, qui hanc præceptionem daret. Omnia nomina propria in ius, quæ vocalem habent in antepenultima nominatiui, & dubitantur an t, an c, habeant poſt vocalem, debeant per c, ſcribi, & comprobaret his exemplis Oracius, Lucretius, & ſimilibus quæ docti per t, ſcribunt, ipſe tamen iuxta regulam ſuam per c, ſcribat in penultima nonne ridiculus ſit: Quod autem dicit artem melius declarari exemplis proprijs, quam ab oratore ſumptis eo quod orator artem celare quando poſſit debet, argute quidem id dicit, & facit, vt concedam quòd cum alienis etiam noſtra poſſint adduci, non vt ſola noſtra. Adde quod aptiora videntur exempla quæ talia ſint qualibus in vera oratione liceat vti. quam quæ id in aperto habent, quod in dicendo celandum ſit. Difficile eſt enim conſueta relinquere, & eo ferè modo loquimur prouicti, quo inſtituti ſumus ab infantia, vnde nequaquam illis ſcribam, qui futurum oratorem ſordidis, & minus latinis verbis erudiant, & artem dicendi tradere moliantur, cum ipſi dicere neſciant. Sed finem facio, non enim refellendam ſententiam auctoris, ſed exponendam cepi. Si tamen ob eius auctoritatem quis eos rideat, qui aliena adducant exempla, tota grammaticorum manus contra eum ſtabit, quin & auctor ipſe in libris officiorum, atque alijs diſciplinabilibus alienis fere vtitur exemplis. Verum inſtitutum noſtrum ordinem proſequamur qui talis eſt. Cum illi. ſ. græci præceptores, aut eorum defenſores, dicunt hæc. ſ. paulo ante recitata, & nobis obiecta, ipſi magis commouent nos ſua auctoritate, quæ ſumma apud græcos erat propter vetuſtatem, qua veritate diſputationis. i. rationum ab eis adductarum. Non enim vereantur illud, ne cui. i. vt non alicui, vt non ſit ſatis. ſ. auctoritatis alicui, ad probandam, aut perſuadendam rationem contrariam, hoc eſt noſtram, aut potius noſtræ, vt paulo poſt dicam ante ſecundum notabile, quòd. i. quia, hi qui fuerunt inuentores huius artificij. i. artis rhetoricæ, hoc eſt græci præceptores, qui primi de ratione dicendi præceperunt, ſteterint ab ea. i. ab aduerſa ratione, hoc eſt pro ea pugnauerint. (Vbi prius quam pergamus duo notanda diximus, alterum quod vt prius monui, vereor, timeo, formido, caueo, & ſimilia verba includant negationem, quæ quando in principio in aliqua dictione includitur ſæpe non plus facit quam ſi nulla eſſet, quo circa in eodem ſenſu dicere poſſis, vereor ne cui ſatis ſit, & vereor ne cui ſatis non ſit. Sunt præterea qui legant improbandam, vt ſi vereor ne cui ſit ſatis ad improbandam contrariam rationem, quòd ab ea ſteterint &c. Alij autem ſic intelligunt, vereor ne cui ſit, aut videatur ſatis ad probandam rationem contrariam. ſ. noſtræ. i. ne hoc videatur ſufficere pro eius probatione, quod ab ea ſteterint &c. & hic certe ſenſus, & ordo videtur mihi optimus. Alterum quod notatum velim eſt, eleganter dici ſtare ab aliquo, pro eo quod eſt eſſe illi præſidio, & pro eo pugnare, quæ res tracta eſt a militibus in acie inſtructis, & pro ſuo vtrinque duce ſtantibus. Qua elegantia vt alijs multis lepide vſus eſt vir diſertus Guilielmus Budæus, in tranſlatione Plutarchi de fortuna Romanorum, & virtute Alexandri magni. Sed ad ordinem reuertamur) & vereor ne cui ſit ſatis ad probandum contrariam rationem. ſ. vt modo dixi aduerſariorum, quòd illi qui ſteterint pro ea, hoc iam ſatis probati. i. approbati. (Ferè enim Cicero probare pro approbare, ſeu comprobare accipit) omnibus vetuſtate. i. propter vetuſtatem, vbi latenter improbat id quod Horatius in arte, & in epiſtolis damnat, vulgus laudare antiquos eo duntaxat nomine. quòd antiqui ſint, & improbare nouos auctores non alio nomine quam quòd noui ſint. Quòd ſi remota. i. ſecluſa auctoritate illorum hi, qui pro antiquis pugnant, volent comparare res oēs cum re. i. rationes antiquorum cum ratione noſtra vt. i. non moueatur auctoritate illorum, ſed quid dicatur animaduertant. (Poſſet etiam lege rem omnes cum re, vt ſit omnes volēt) & ipſi intelligent non omnia eſſe concedenda antiquitati. Igitur videamus primum ne pro an, illud quod dicitur ab eis de modeſtia (dicunt enim ad modeſtiam pertinere alienis vti exemplis, & ad oſtentationem ſuis) proferatur ab eis nimium inutiliter, & pueriliter. Nam ſi tacere, & nihil ſcribere eſt modeſtia cur ſcribunt, aut loquuntur quidquam? [Et ſi dicant modeſtiæ eſt, quæ ſcripſeris alienis non tuis teſtimonijs comprobare. contra quod dicit) ſin. i. ſed ſi ipſi ſcribunt aliquid ſuum. i. proprium, & a ſe inuentum, cur impediuntur modeſtia. i. per modeſtiam, quo ſecius. i. quominus, aut vt non ſcribant omnia. i. ſua? q. d. nulla (poſſent tamen ad hoc reſpondere multum eſſe diſcriminis, nam ideo pcepis tradimus, quòd aliquid melius, aut commodius inueniſſe videmur, ideo vero ex alienis non noſtris comprobamus exemplis, vt arrogantiam vitemus, & fidem noſtris aſtruamus. [Sed audiamus auctorem) Quaſi. i. id faciunt, perinde ac ſi quis venerit ad curſum olympiacum, vbi in ſtudio currebatur olim, & ſteterit. ſ. paratus, vt emittatur. ſ. è carcere in ſtadium, aut curriculū, & dicat illos eſſe impudentes. i. inuerecūdos ac infrunitos, ſeu effrontes, qui cœperint currere, ipſe ſtet intra carcerem. i. ante repagulum coërcens curſuros donec ſignum datum ſit, & narret. i. recitet alijs quomodo Ladas, ſeu ladas, aut Boius, qui duo excellentiſſimi fuerunt curſores, curſitarunt cum Sicyonis. ſ. populis à Sicyonia vrbe Peloponneſi profectis, & ad curſum optimis, ſic, iſti. ſ. ſcrupuloſi præceptores, cum deſcenderint in curriculum artis. i. in exercitium, & experimentum vbi quæ diximus, aut præcepimus comprobanda ſunt, dīt illos, qui elaborent in eo quod eſt artificij, facere immodeſte. i. contra modeſtiam, quia arroganter, & ipſi laudant aliquem oratorem, aut poëtam antiquum, aut ſcripturam. ſ. antiquam, ſic vt non audeant prodire in ſtudium. i. exercitium artis rhetoricæ. Non auſim dicere, ſed tamen vereor ne ipſi ſint imprudentes in ea ipſa re, in qua re ipſi venentur. i. aucupentur laudem modeſtiæ. Enim pro quia, aliquis (non dicit, quod ipſe id faciat) inquiet quiduis tibi. i. quid prætendis? tu ſcribis artem tuam, & gignis. i. profers, & paras nobis nouas præceptiones, & ipſe. i. tute non potes confirmare eas. ſ. exemplis tuis, ſed ſumis exempla ab alijs. Vide. i. proſpice ne facias imprudenter qui velis libare. i. deguſtare aut offerre tibi laudem ex laboribus aliorum. ſ. quorum exempla adducis. Nam ſi antiqui oratores, & poëtæ pendeerint. i. acceperint in manus volumina eorum. ſ. qui alienis exemplis vtuntur, & quiſq; tulerit è libris tuis aut potius eorū, nam dura videretur perſonarū variatio, ſuū. i. quod è ſuis libris exceptum deprenderit, nihil relinquetur ſtis quod ſup. ſit ſuum. i. proprium. At exempla, Refellit nunc ſecundam obiectionem dicentium. At. i. ſed (inquiunt) quoniam exempla ſunt ſimilia teſtimonium, conuenit, item. i. ſimiliter exempla ſumi ab hominibus probatiſſimis vt. i. quemadmodum teſtimonia. Primum omnium. i. pro prima reſponſione dico, quod exempla ponentur, hic. i. in hac re, non cauſa confirmandi, neque teſtificandi (quia vt philoſophus dicit exempla ponuntur non vt ſint, ſed vt per ea quæ ſunt intelligantur, vnde exemplorum non requiritur veritas, ſicut teſtium) ſed cauſa demonſtrandi. i. docendi vel declarandi. Non enim cum diximus exornationem colorem illum rhetoricum, eſſe verbi cauſa. i. exempli gratia) quæ conſtet ex verbis deſinentibus ſimiliter, & ponimus hoc exemplum à Craſſo. i. orationibus Craſſi, in quibus eſt quod poſſumus, & debemus, quæ duo verba ſimiliter deſinunt, nos collocamus. i. conſtituimus, aut ſimul ponimus, teſtimonium. ſ. deſinitionis noſtræ, ſed exemplum. Quæ duo non idem ſunt, neque idem faciunt. Nam ſi quis falſo definiat rem quempiam, poterit nihilominus ex bonis auctoribus exemplum non teſtimonium adducere, vt ſi quis dicat elegantiam eſſe ſi antecedens præcedens confirmetur relatiuo in caſu, tam in diuerſo ars poſitum velit, & det pro exemplo illud Aen. 1. Vrbem quam ſtatuo veſtra eſt exemplum erit non teſtimonium, neque approbatio, vnde dicit auctor. Igitur hoc intereſt inter exemplum, & teſtimonium, quod ſupp. demonſtratus. ſ. à nobis, exemplo i per exemplum, cuiuſmodi ſit id, quod dicimus, ſed ſupp. confirmatur

tur .ſ. à nobis, teſtimonio .i. per teſtimonium, illud eſſe ita, ve nos dicimus. Præterea oportet teſtimonium conuenire cum re, enim pro quia, teſtimonium non poteſt aliter .i. niſi conueniat cum re confirmare rem, at.i.ſed id quod faciunt.i.adducere exempla aliena non conuenit cum re. Quid.i. cur id dicis ô Cicero cum exempla habeant eſſe rebus conformia? Reſpondet, quia tales pollicentur ſe ſcribere artem.ſ.rhetoricam,& ſupple proferunt plerunque exempla, vel.i.etiam ab his qui neſcierunt artem. Tum.i.inſuper quis eſt qui poſſit comprobare id, quod ſcripſerit de arte, niſi ſcribat aliquid eſt arte? q.d. nullus, que.i.& tamen ij faciunt contra.i.contrarium, qui videntur polliceri.i.ſe tradere artem. Nam cum inſtituunt.i.prætendunt ſcribere artem, videntur dicere ſe excogitaſſe, id quod doceant alios, vero pro ſed, cum ſcribunt. tunc oſtendunt nobis, quid alij excogitauerint, quia aliena adducunt exempla. Ad hoc ipſum &c. Reſpondent vltimæ obiectioni aduerſariorum dicens. At.i.ſed, ipſi inquiunt.i.dicunt, hoc ipſum eſt difficile eligere de multis.ſ. ſcriptis exempla ad propoſitum,& præceptum noſtrum facientia, & ita videntur ob difficultatem ſibi laudem, & gloriam venari. Vnde reſpondens Cicero docet glorioſum non eſſe dicens.

Quid dicitis.i. vocatis difficile? vtrum laborioſum an artificioſum, hoc eſt vtrum id quod ſit laborioſum, an id quod artificioſum. Si ſupp. vocatis, aut dicitis difficile, laborioſum.i.quod ſit laborioſum non ſtatim.i.non ideo ſupp.erit, aut dicetis præclarum. Sunt enim multa laborioſa quæ ſi faciatis non continuo .i. non ideo gloriemini.i.debeatis gloriari: vt de præclaro facinore, niſi forte putaretis glorioſum ſi tranſcripſeris veſtra manu fabulas aut orationis totas: id enim laborioſum eſt, & minime glorioſum. Sin autem.i.ſed ſi: dicitis iſtud.ſ.difficile, glorioſum, & egregium, videte. i.attendite, ne videamini inſueti.i.inexperti rerum maiorum, cũ neſciatis quæ ſint res maiores aut magnæ, hoc eſt laude dignæ, ſi paruus res delectat vos ſicut magna. Nam eligere iſto modo.ſ.de aliorum ſcripſit, quidem.i.certe nemo poteſt rudis.i.qui ſit penitus rudis, & ignarus artis, ſed multi ſup. poſſunt eligere ſine ſummo artificio. Enim pro quia, quiſquam .i. quicunque audiuit de arte.ſ. dicendi. preſertim de elocutione paulo plus .ſ. quam reliqui poterit videre .i. diſcernere omnia quæ dicentur ex arte, ſed ſupp. (quod tamen eleganter omittitur) nemo poteſt facere ſupp. ex arte.i.ipſemet non poteſt dicere ex arte niſi eruditus. Ita vt ſi velis eligere ſententias.i. dicta ſententioſa, de tragœdijs Ennij, aut periodos.i.clauſulas, de pacuuianis ſupp. tragœdijs nemo poterit id facere qui ſit plane .i. omnino, rudis.i.imperitus,& ineruditus in arte,& ſupp.cum feceris ſup. id.i.cum ſententias,& periodos excerpſeris, quod plane rudis nemo facit, putes te ſupp. propterea, literatiſſimum ſis ineptus, quia ſtulidus, aut inaniter glorians, propterea quòd literatus, quamuis .i. quantumuis mediocriter faciat facile, id .i. decerpſit ſententias, & periodos. Item ſi, cum .i. poſtquam elegeris exempla ex orationibus, aut ex poëmatibus quæ ſunt notata certis ſignis.i.iudicijs artificij, quia nemo rudis poſſit facere id, putas ne ideo, te feciſſe artificioſiſſime? erras.i.falleris, & ſtulte id putas, propterea quòd videamus.ſ.oculis mentis.i. cognoſcimus ipſo ſigno.i.per ipſum ſignum te ſcire nõ nihil.i.modicum quippiam, eius rei .i. artis, cuius exempla aliunde ad dixeris, ſed ſupp.intelligimus alijs ſignis, ſi videlicet tua exempla, hoc eſt per te ſcripta attuleris, te ſcire multa .ſ. eius rei. Quod ſi intelligere quæ ſunt ſcripta ex arte, eſt artificioſum, tunc ipſum.i.te, aut alium, aut ipſum pro articulo dixit, q. d. τὸ γράφειν, hoc eſt ipſum ſcribere ex arte, eſt artificioſius multo. Enim pro quia: is qui ſcribit artificioſe, ipſe .i. ipſemet poterit intelligere facile.i.faciliter ſcripta ab illis commode.i.conuenienter, ſed non econuerſo, quia is qui eligit facile ſupp. exempla è ſcriptis aliorum, nõ continuo.i.non ideo, ipſe.i.quod dicunt in propria perſona, hoc eſt ipſemet, ſcribet commode.i.conuenienter,& vtiliter. Et ſi ſup.adducet exempla ab alijs, eſt maxime artificioſum, vt ipſi dicunt, vtantur ea facultate alio tempore, non ſupp. tunc dum ipſi debent comparare.i.acquirere, & gignere.i.excogitare & proferre .i. edere ſup.ſimilia exempla. Poſtremo conſumant ſup.tales qui volunt laudari. vim.i.poteſtatem artificij.ſ. ſui. in eo.i.in ea re, vt ſupp.ipſi æſtimentur.i. reputentur, & iudicentur potius eligendi.i.ſcripta ſua eligenda, ab alijs quam vt æſtimentur boni electores aliorum, quia glorioſum putabant ſi ex ſcriptis ſuis exempla ſumantur, vnde eſt illud Perſianum. Tencyrrhatorum centum dictata fuiſſe. Pro nihilo pendas? Per tranſitionem autem .i. per formam tranſeundi ad aliam diſputationem concludit tractatum hunc dicens. Satis dictum eſt contra ea quæ dicuntur ab his qui dicunt oportere ſe vti exemplis alienis,& ita dicunt alios quoque non ſuis, ſed alienis vbi oportere & arroganter feciſſe Ciceronem qui ſuis vſus eſt. Nunc.i. deinceps conſideremus quæ poſſint dici.ſ.in aduerſarios tales, ſeparatim i.ſeorſum argumentando non contra eorum dicta, ſed ſeparatim eis noua obijciendo. [Dicimus igitur &c.) Duo dicit in aduerſarios, alterum quòd aduerſarij peccent in eo quod alienis vtantur exemplis, alterum quòd delinquant etiam grauius: quòd ea ſumenda cenſeant, non ab vno quouis oratore,& poëta, ſed a multis,& diuerſis, & prius proſequitur quod poſterius propoſuerit. Ordo eſt. Igitur quia in eo ſeparatim aliqua dicere conſtituimus, nos dicimus eos, tum.i.ſimul peccare, quòd vtantur alienis .ſ. exemplis, tum.i.ſimul delinquere etiam grauius quòd ſumant exempla à multis. Sed videamus ante de eo quod diximus poſtea .i. de ſecunda particula, videlicet quòd delinquant etiam grauius quòd ſumant exempla à multis. Si cõcederem oportere ſumere aliena exempla, vincerem.i.vincendo aduerſarios probarem contra eos oportere .ſ. ſumere exempla, vnius.ſ.auctoris, & non multorum vt ipſi præcipiunt,& iactant ſe facere. Primum ſupp. vincerem, quòd.i.quia nulla eorum ratio ſtaret contra.i.pro aduerſa opinione.i.quia nihil poſſunt probabiliter ferre in contrarium. Liceret enim eligere, aut vt eligerent, & probare, aut & probarent quælibet.ſ.vnum, vel poëta, vel oratorem qui ſuppeditaret ſibi.ſ. eligentibus .i. abunde ſubminiſtraret exempla in omnes res.i.ad omnium præceptorum demonſtrationem, cuius .ſ. vnius poëtæ vel oratoris, auctoritates ipſi niterentur.i.fulcirentur. Quaſi dicat, quia liceret vnum adducere qui ſuppeditaret exempla ad omnis elocutionis præceptare, fruſtra adducerent plures, quia fruſtra fit per plura quod æque bene, aut melius fiat per pauciora melius autem fieri per pauciores auctores probat ſubdens. Deinde magni intereſt eius qui vult diſcere (vbi intereſt duos regit genitiuos, magni,& eius, ſed magni ad æſtimationem pertinet, ſicut dicimus magni facio, magni pendo, magni curo &c. eius ad officij) hoc eſt magna differentia vtilitatis eius qui vult diſcere eſt virũ putet ſupp. ſe poſſe conſequi.i.obtinere, omnia.ſ.exempla quæ imitari debeat, ab vno.ſ.oratore aut poëta, an ſupp. putet neminem poſſe conſequi.i.obtinere. omnia.ſ. neceſſaria ad artem, ſed putet alium conſequi, aliud.i.diuerſos diuerſa, ſeu diuerſas partes) Filum orationis videretur melius textum ſi dicatur an omnia ab nemine, ſed alius ab alio, ſed maluit vni verbo dare variã conſtructionem. [Rationem autem dicti ſui affert dicens) Enim pro quia, ſi videlicet is qui vult diſcere, putabit omnia poſſe conſiſtere penes vnum.ſ.auctorem, ipſe quoque nitetur.i.contendet peruenire ad facultatem omnium.i.qua & ipſe omnia poſſit, & poſſideat. ſi deſperauerit id, videlicet omnia poſſe conſiſtere penes vnum. ipſe exercebit ſe in paucis. Erit enim contentus, ipſis.ſ.paucis. Nec mirum.i.& non erit mirandum cum ipſe præceptor artis non poterit reperire omnia.ſ.quæ artis ſunt, penes vnum .i. in vnius poteſtate aut ſcriptis. Igitur exemplis allatis .i. poſtquam exempla erunt allata .i. citata,& vt dicunt allegata à Catone.ſ. maiore, a Gracchis.ſ.fratribus. C. & Tiberio. A Lælio.ſ. maiore,& à Scipione etiam maiore, à Galba, à Porcina, à Craſſo, ab Antonio, & ceteris.ſ.oratoribus claris. Item .i. & ſimiliter alijs exemplis ſupp. ſumptis à poëtis,& ſcriptoribus hiſtoriarum, neceſſe erit eum qui diſcet putare omnia potuiſſe ſumi ab omnibus.ſ.oratoribus poëtis, & hiſtoriographis,& pauca potuiſſe vix .i. etiam cum ſumma difficultate, ſumi ab vno poëta. Quare ſi habebit.i.exiſtimabit ſatis ſupp. ſe eſſe ſimilem alicuius vnius, diffidet ſe ſolum poſſe habere omnia quę omnes habuerint. Ergo inutile eſt ei qui diſcere vult non putare vnum poſſe omnia, vel putare vnum non poſſe omnia. Igitur quia inutile eſt, nemo incidet in hanc opinionem, ſi ſumpſiſſet (aut ipſi præceptores ſumpſiſſent) exempla ab vno. Nunc eſt hoc ſigni, .i. hoc eſt pro ſigno, ipſos ſcriptores artis non putaſſe vnum potuiſſe emittere.i. edere exempla in omnibus partibus elocutionis, quoniam neque protulerunt ſua .ſ. exempla, neque alicuius vnius, aut denique duorum ſupp. exempla, ſed ſumpſerunt exempla ab omnibus oratoribus, & poëtis. Deinde ſi quia velit demonſtrare artem nihil prodeſſe, ad dicendum non vtemur male .i. impertinenter, hoc adiumento.i.medio id probandi, quòd nemo vnus.ſ. ſolus potuerit conſequi omnes partes artis.ſ.elocutionis. Igitur nonne ridiculum eſt ipſum ſcriptorem .ſ. artis comprobare iudicio.ſ.ſuo.i.affectione ſua id, quod iuuat, rationem .i. argumentationem horum, qui improbent, omnino.i.ex omni parte, artem.ſ.rhetoricam,& præcipue elocutionis, q.d. maxime. Ergo, &c. Concludens ſuperiorem partem, videlicet q̃ ſit exempla aliunde eſſent ſumenda, potius deberent ſumi ab

vno

vno quam à pluribus, quo concluſio redicur ad probandam alteram partem quæ prior erat in diuiſione, videlicet quòd exempla non ſint ſumenda aliunde quam ab ipſo artis præceptore. Ordo eſt. Ergo nos docuimus exempla ſumenda fuiſſe ab vno, ſi ſemper ſumerentur. i. deberent ſumi, aliunde. ſ. ab alio quam ab artis præceptore. Nunc intelligemus non fuiſſe omnino .i. penitus non ſuiſſe ſumenda aliunde, ſic. i. tribus argumentis. Primum omninum exemplum quod affertur. i. adducitur ab ſcriptore artis, debet eſſe de artificio eius, & ita non aliunde ſumptum. Non ne ſi quis vendens purpuram, aut aliud quippiam, dicat ſume. i. eme à me. ſ. purpurã, aut aliud, ſed ego rogabo tibi, aliunde. i. ab alio, exemplum quod oſtendam. i. quod vulgo dicunt monſtram, hoc eſt ſimile huius. ſ. quod tibi vendam, aut tu ſumas, non ne inquã videretur ridiculus? Si ipſi qui venditant merces quærirent exemplum mercis. ſ. quam vendere putant, aliunde. i. ab alio mercatore, aut ſi dicant ſe habere aceruos tritici, & non habeant pugno. i. in manu exemplum eorum. ſ. quæ vendere volunt, quod. ſ. exemplum oſtendant. ſ. emptoribus. Et ſi Triptolemus qui miſſus erat a Cerere ad iudicandum mortalibus vſum frumenti ferendi, cum largiretur hominibus, ſemen. i. ſeminarum granum ipſe mutuaretur. i. mutuo acciperet, id. ſ. ſemen ab hominibus. (Vbi ſcies q̃ ſecundum Vallam mutuare, eſt mutuo dare, mutuari, mutuo accipere, & ita vtrunque accuſatiuum ſregit, ſed mutuo cum datiuo, mutuor cum ablatiuo repete ſemper nonne ridiculus videretur) Aut ſi Prometheus cum vellet diuidere mortalibus ignem quem contra præceptum Iouis furatus erat a curru ſolis, ipſe. ſ. Prometheus, ambulans vicinijs. i. per vicinias cum teſta. ſ. in qua ſolent pauperes ignem medicatum referre corrogare .i. à multis rogaret carbunculos .i. minutiores carbones, non .i. nonne videretur ridiculus? q. d. maxime. Et tamen iſti. ſ. inſulſi, magiſtri .ſ. elocutiones exiſtentes præceptores omnium dicendi. i. in arte, dicendi, non vidẽtur ſibi facere ridiculum, cum quærunt ab alijs, vtpote ab oratoribus, & poëtis id, quod pollicentur alijs, videlicet artem dicendi, aut eloquendi, quod rurſus confirmat alio exemplo dicens. Si quis dicat ſe aperuiſſe. i. indicaſſe, aut diſcooperuiſſe fontes maximos penitus abſconditos, & loquatur hæc ſitiens quammaxime, neque habeat. ſ. aliquid aquæ, qui. i. quo ſedet. i. mitigare valeat ſitim .ſ. ſuam, non. i. non ne rideatur? q. d. prorſus. iſti. ſ. præceptores inepti, cum dicant ſe non modo dominos fontium .i. torrentium dicendi, ſed dicant ſeſe ipſos eſſe fontes, & debeant rigare. ſ. abundantia elocutionis ſuæ, ingenia omnium non putant fore ridiculum, ſi cum pollicentur, id. ſ. rigare ingenia omnium, ipſi areſcant .i. deſiccentur, & ſiccitate cum nullum habeant exemplum, quòd de ſuis ſumant. Affert & aliam ſimilitudinem dicens. Cares. ſ. ille conſumatiſſimus ſtatuarius, non didicit illo modo a Lyſippo facere ſtatuas, vt Lyſippus oſtenderet caput. ſ. alicuius faciendi, &c. & Miro alter ſtatuarius oſtenderet manus, & Praxiteles alius ſtatuarius oſtenderet brachia eiuſdem, & Polycletus etiam ſtatuarius oſtenderet pectus, ſed videbat magiſtrum. ſ. Lyſippum facientem omnia. ſ. totam ſtatuam alicuius: coram. i. in conſpectu ſuo, & ſup. poterat conſiderare opera cæterorum, vt Mironis, Praxitelis, & Polycleti · vel. ſ. etiam ſua ſponte. ſ. ſine mandato magiſtri. Iſti. ſ. contemnendi (ſonat enim iſte in contemptum) credunt eos qui volunt diſcere, hoc. i. hanc artem, ſeu ſtatuariam, ſeu oratoriam poſſe doceri commodius alia ratione. ſ. quam vt præceptor artis ſua exempla afferat quæ imitetur diſcipulus. Præterea ea quidem exempla quæ ſumuntur ab alijs non poſſunt eſſe tam accommodata ad artem, vt .ſ. ea quæ ſiunt ab ipſius qui artem tradunt, propterea quòd vnuſquiſque locus tangitur, plerunque leuiter .i. tranſeunter in dicendo. i. orando in veris cauſis, potius quam in pangendo poëmate, ne ars appareat, ſed ſupple oportet ponere in præcipiendo .i. tradendo artem, exempla conſcripta expreſſe, vt poſſint conuenire. i. quadrare, in. i. ad formam artis, & poſt. i. poſtmodum in dicendo. i. orando in veris cauſis, ars occultator facultate. i per facultatem, & ingenium oratoris, ne ipſa ars poſſit eminere, & videri ab omnibus. Ergo etiam melius eſt vti ſuis exemplis, vt ars magis cognoſcatur, quia docendo debet ars detegi, orando tegi. Poſtremo hæc quoque res .i. etiam id quod dicam, ducit nos ad hanc rationem. ſ. vt proprijs vtamur exemplis. quòd ea nomina. ſ. exornationum, & colorum rhetoricorum, græca quæ conuertimus. fecimus latina, ſunt remota a conſuetudine. ſ. latina, quia nuper traducta, enim pro quia nomina earum rerum quæ res non erant apud noſtros (per quod innuit, quod primus hanc artem ſaltem ſub hac forma tradidit) non poterant eſſe vſitata. Ergo quia inuſitata ſunt nomina, oportet, vt ſupp. hæc videantur primo aſperiora .i. aliquantulum aſpera, idque. i. & id hoc eſt q̃ aſperiora erant, fiet difficultate rei, quia res ſunt incognitæ, non noſtra difficultate, quia non fecimus ea difficiliora, aut obſcuriora quam eſſent, aut non erat nobis difficile ea vertere, cum ſimus in vocabulis abundantes, ſed ignoratio rerum facit etiam apertiſſima vocabula difficiliora. reliquum ſcripturæ. i. quod poſt traditionem artis ſcribetur a nobis, conſumetur in exẽplis ſi nos poſſumus, hæc. ſ. exempla aliena, factum eſſet, vt illud cõmodi quod eſſet in hoc libro non eſſet noſtrum. i. nobis acceptum ferendum, ſed illis à quibus exempla mutuaremur, & illud ſupp. quod eſſet aſperius, & inuſitatũ videlicet nomina, id attribueretur proprie nobis. Ergo nos effugimus hanc incõmoditatem, quoque, id eſt etiam his de cauſis, ne videlicet dicamur nihil commodi, ſed multum aſperitatis attuliſſe ad artem, cum probaſſemus. i. approbaſſemus inuentionem græcorum quæ actiua eſt artis. ſ. rhetoricæ, quæ paſſiua eſt (frequenter autem Cicero, vni verbali. duos dat genitiuos, alterum actiuæ, alterum paſſiue ſignificantes) nos ſumus ſecuti. i. approbauimus, rationem exemplorum, quæ illi aliena nos noſtra cenſemus ponenda. Nunc tempus poſtulat. vt tranſeamus ad præcepta elocutionis.

DE ELOCVTIONE.

BIPERTITA erit igitur nobis elocutionis præceptio. primum dicemus, quibus in generibus ſemper omnis oratoria elocutio debeat eſſe. deinde oſtendemus, quas res ſemper habere debeat.

SVNT igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non vitioſa conſumitur: vnam grauem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Grauis eſt, quæ conſtat ex verborũ grauium magna, & ornata conſtructione. Mediocris eſt, quæ conſtat ex humiliore, neque tamen ex infima, & peruulgatiſſima verborum dignitate. Attenuata eſt, quæ demiſſa eſt vſque ad vſitatiſſimam puri ſermonis conſuetudinem. In graui figura conſumetur oratio, ſi, quæ cuiuſque rei poterunt ornatiſſima verba reperiri, ſiue propria, ſiue tranſlata, ad vnamquanque rẽ accommodabuntur: & ſi graues ſententiæ, quæ in amplificatione, & commiſeratione tractantur, eligentur: & ſi exornationes ſententiarum, aut verborum, quæ grauitatem habebunt, de quibus poſt dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: Nam quis eſt veſtrum iudices, qui ſatis idoneam poſſit in eum pœnam excogitare, qui prodere hoſtibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc ſcelere compararũ? quod huic maleficio dignum ſupplicium poteſt inueniri? In ijs, qui violaſſent ingenuam, matrẽfamilias conſtupraſſent, pulſaſſent aliquem, aut poſtremo necaſſent, maxima ſupplicia maiores noſtri conſumpſerunt: huic truculentiſſimo ac nefario facinori ſingularem pœnam non reliquerunt? Atq; in alijs maleficijs ad ſingulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit: huius ſceleris qui ſunt alfines, vno cõſilio vniuerſis ciuibus atrociſſimas calamitates machinantur. O feros animos, ò crudeles cogitationes, ò derelictos ab humanitate hoĩes, qui agere auſi ſunt, aut cogitari potuerunt, quo pacto hoſtes, reuulſis maiorum ſepulchris, deiectis mœnibus, ouantes irruerẽt in ciuitatem; quo modo deum, ſpoliatis templis, optimatibus trucidatis, alij abreptis in ſeruitutem, matribuſfamilias, & ingenuis ſub hoſtilem libidinem ſubiectis, vrbs acerbiſſimo concidat incendio conflagrata: qui ſe non putant id, qđ voluerint, ad exitum perduxiſſe, niſi ſanctiſſimæ patriæ miſerandum ſcelerati vi-

derint cinerem. Nequeo verbis conſequi iudices indices indignitatem rei: ſed negligẽtius id fero, quia vos mei non indigetis. veſter enim vos animus amantiſſimus reip. facile edocet, vt eum, qui fortunas omnium voluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ea ciuitate, quam iſte ſpurciſſimorum hoſtium dominatu nefario voluerit obruere. In mediocri figura verſabitur oratio, ſi hæc, vt ante dixi, aliquãtulum demiſerimus, neq; tamen ad infimum deſcenderimus, ſic: Quibuſcũ bellum gerimus, iudices videtis: cum ſocijs, qui pro nobis pugnare, & imperium noſtrum nobiſcum ſimul virtute, & induſtria conſeruare ſoliti ſunt. Hi cũ ſe, & opes ſuas, & copiam neceſſariorum norunt, tum vero nihilominus propter propinquitatem, & omniũ rerum ſocietatem, quid in omnibus rebus populus R. poſſet, ſcire & æſtimare poterant. Hi, cum deliberaſſent nobiſcum bellum gerere; quæſo, quę res erat, qua freti bellum ſuſcipere conarentur? cum multo maximam ſociorum partem in officio manere intelligerent; cum ſibi non multitudinem militum, non idoneos Imperatores, non pecuniam publicam præſto eſſe, viderent, non deniq; vllam rem, quæ res pertineat ad bellum adminiſtrandum. Si cum finitimus definibus bellum gererent; ſi totum certamen in vno prœlio poſitum putarent: tñ omnibus rebus inſtructiores ac patatiores venirent, ne dum illud imperium orbis terræ, cui imperio oẽs gentes, reges, nationes partim vi, partim voluntate conſenſerunt, cum aut armis, aut liberalitate à populo R. ſuperati eſſent, ad ſe transferre tantulis viribus conarentur. Quæret aliquis: Quid Fregellani, non ſua ſponte conati ſunt? Eo quidẽ minus iſti facile conarentur, ꝙ illi, quemadmodum deſciſſent, videbant. nam rerum imperiti, qui vniuſcuiuſque rei de rebus ante geſtis exempla petere non poſſunt, ij per imprudentiam facile deducuntur in fraudem. at ij, qui ſciunt quid alijs accideret, facile ex aliorum euentu ſuis rationibus pñt prouidere. Nulla igitur re inducti, nulla ſpe freti arma ſuſtulerunt? Quis hoc credat, tm̃ amentiam quenq̃ tenuiſſe, vt imperiũ populi R. tentare auderet nullis copijs fretus? Ergo aliquid fuiſſe neceſſe eſt: quid aliud, niſi id quod dico, poteſt eſſe? In attenuato figuræ gñe, qđ ad infimum, & quotidianum ſermonem demiſſum eſt, hoc erit exẽplum: Nam, vt forte hic in balneas venit, cœpit, poſtq̃ perfuſus eſt, defricari. deinde, vbi viſum eſt vt in alueum deſcenderet, ecce tibi iſte de tranſuerſo, Heus, inquit, adoleſcens, pueri tui modo me pulſarunt, ſatiſfacias oportet. Hic, qui id ætatis ab ignoto præter conſuetudinem appellatus eſſet, erubuit. Iſte clarius eadẽ & alia dicere cępit. Hic vix tandem inquit, Sine me cõſiderare. Tum vero iſte cœpit clamare voce iſta, quæ facile cuiuis rubores eijcere poſſet: Ita petulãs es, atq; acer, vt non ad ſolarium quidem, vt mihi vr̃, ſed penes ſcenam, & in eiuſmodi loci exercitus ſis. Conturbatus eſt adoleſcens. nec mirum, cui etiã nunc pædagogi lites ad auriculas verſarẽtur, imperito eiuſmodi cõuitiorem. vbi. n. iſte vidiſſet ſcurram exhauſto rubore. qui ſe putaret nihil hr̃e, qđ de exiſtimatione perderet, vt omnia ſine famæ detrimento facere poſſet? Igitur gña figurarũ ex ipſis exemplis intelligi poterunt. Erit. n. & attenuata verborum conſtructio quædam, & item alia in grauitate, alia poſita in mediocritate. Eſt aũt cauendum, ne, dum hæc gña conſectemur, in finitima, & propinqua vitia veniamus. Nam graui figuræ, quæ laudanda eſt, propinqua eſt ea, quæ fugienda eſt. quæ recte videbitur appellati, ſi ſufflata nominabitur. nam vt corporis bonã habitudinem tumor imitatur ſæpe: ita grauis oratio ſæpe imperitis vr̃ ea, quæ turget, & inflata eſt, cum aut nouis, aut priſcis verbis, aut duriter aliunde tranſlatis, aut grauioribus, q̃ res poſtulat, aliquid dr̃, hoc modo: Nam qui perduellibus venditat patriam, non ſatis ſupplicij dederit, ſi præceps in Neptunias depulſus erit lacunas. Pœnitet igitur iſtũ, qui montes belli fabricatus eſt, campos ſuſtulit pacis. In hoc genus pleriq; cum declinaſſent; & ab eo, quò profecti ſunt, aberrauerunt; & ſpecie grauitatis falluntur nec perſpicere pñt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti ſunt, ſi peruenire eò non potuerunt, errantes perueniunt ad confine genus eius generis, quod appellamus fluctuans, & diſſolutum, eo ꝙ ſine neruis, & articulis fluctuat huc, & illud, nec põt confirmare, nec virilr̃ ſeſe expedire. i. hmõi: Socij noſtri cum belligerare nobiſcum vellent, profecto ratiocinati eſſent ẽt atq; ẽt quid poſſent facere, ſi quidem ſu.. ſponte facerent, & non haberent hic adiutores multos, & malos homines, & audaces. ſolent. n. diu cogitare omnes, qui magna negocia volunt agere. Non poteſt huiuſmodi ſermo tenere attentum auditorem: diffluit enim totus, neque quidquam comprehendẽs perfectis verbis amplectitur. Qui non poſſunt in illa facetiſſima verborum attenuatione commode verſari, veniunt ad aridum, & exangue genus orationis, quod non alienum eſt exile nominari, cuiuſmodi eſt hoc: Nam iſtic ille in balneas acceſſit: ad hunc poſt ea dixit, hic tuus ſeruus me pulſauit. poſtea dixit hic illi, conſiderabo. poſt illi, conuitium fecit, & magis magiſque præſentibus multis clamauit. Frinolus hic quidem iam, & illiberalis eſt ſermo. non enim adeptus eſt id, quod habet attenuata figura, puris verbis, & electis compoſitam orationem. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, & attenuatam, dignitate afficiunt exornationes, de quibus poſt loquemur: quæ ſi raræ diſponentur, diſtinctam ſicuti coloribus; ſi crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, vt grauem mediocris, mediocrem excipiat attenuata, deinde identidem cõmutentur, vt facile ſatietas varietate vitetur.

BIPERTITA erit igitur nobis elocutionis præceptio) CAP. Quas Cic. figuras, Græcorum alij characteras, alij plaſmata vocant. Has igitur cuiuſcunque orationi figuras, Apollonius quinque eſſe dicit. philoſophicam, hiſtoricam, oratoriam, epiſtolarem, commemoratiuam philoſophorum. vt Platonis, Ariſtotelis, vel Ciceronis, vbi philoſophorum ſententias complexus eſt. Hiſtoricorum, velut Herodoti, Thucididis, T. Liuij, Saluſtij. Oratorum. vt Demoſthenis, Ciceronis in orationibus. Epiſtolaris, vt rurſum Demoſthenis, Ciceroniſq. in epiſt. Oratio quinta. quam ille ὑπομνηματικὴν vocat, noſtri (ſi modo recte conuerſum ſit) commemoratiuam vocant. qualis eſt in Iſocratis orationibus, ad Demonicum preſertim, & Nicoclem, quæ quidem ſunt quædam quaſi vnæ inſtitutiones. Oratoriæ porro orationis figuras, alij tres, alij quatuor faciunt, & alij alij ea tria appellare conuenerunt nominibus. nam ſunt quæ longam breuem, & mediam nominent. Longam, vt apud Virg. in 11. vbi de Camilla narrat.

Pulſus ob inuidiam regno viriſq́ ſuperbæ: & quæ ſequuntur.

Vel

Vel vt habent ſecundi, & tertij Aeneidos libri narrationes. Breuiſ, velut in quinto, vbi de Ganymede ſtrictim narrat ſic.

Victam chlamydem auratam quamplurima circum
Purpura Maeandro duplici Meliboea cucurrit.
Intextusq; puer frondoſa regius Ida,
Veloces iaculo ceruos: & reliqua.

Media: vt in primo,

Huic coniunx Sichaeus erat.

Eſt enim caſtigata narratio, ſic tamen, vt omnia complexa ſit. Sunt qui ἁδρὸν, quam grauem transfert Cic. alij grandiloquum orationis genus ἰσχνὸν, Cicero attenuatam figuram, alij gracilē, alij leuem nominarunt. Tertium genus μέσον Cic. mediocrem, aliqui mediam vocant. Qui quartam adijciunt figuram, eam ἀνθηρὸν i. floridam nominarunt, vt in ſeptimo Virgilij illud eſt, vbi luci ac fluminis amoenitatem deſcribit.

Vorticibus rapidis, & multa flauus arena,
In mare prorumpit. variae circumq; ſuperq;
Aſſuetae ripis volucres, & fluminis alueo,
Aethera mulcebant cantu, lucoq; volabant.

Sanè quales oratoriae iſtae figurae ſint, Homerus in tribus Graecorum ducibus oſtendit. Nam cum breuem quidem cum iucunditate, & propriam (id enim non errare verbis eſt) & carentem ſuperuacuis eloquentiam Menelao dedit, lenem orationis expreſſit figuram, his verbis:

Ἤτοι μὲν Μενέλαος ἐπιτροχάδην ἀγόρευε,
Παῦρα μὲν, ἀλλὰ μάλα λιγέως, ἐπεὶ οὐ πολύμυθος,
Οὐδ' ἀφαμαρτοεπὴς, εἰ καὶ γένει ὕστερος ἦεν.

Cum autem ex ore Neſtoris dixit dulciorem melle profluxiſſe ſermonem, qua certe delectatione nihil fingi maius poteſt, mediocre genus attigit his verſibus.

Τοῖσι δὲ Νέστωρ
Ἡδυεπὴς ἀνόρουσε λιγὺς Πυλίων ἀγορητής.
Τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή.

Sed ad ſummam regreſſus in Vlyſſe facundiam, illum animi magnitudine cunctos viciſſe oſtendit, ita orationem ei ſimilem niuibus hybernis, & copiam verborum, atque impetus parem tribuit, cumque cum ipſo neminem contendere poſſe mortalium credit graue illud & validum grandiloquium complexus eſt, dicens.

Ἀλλ' ὅτε δὴ ὄπα τε μεγάλην ἐκ στήθεος ἵει.
Καὶ ἔπεα νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίῃσιν,
Οὐκ ἂν ἔπειτ' Ὀδυσῆΐ γ' ἐρίσσειε βροτὸς ἄλλος.
Οὐ τότε γ' ὧδ' Ὀδυσῆος ἀγασσάμεθ' εἶδος ἰδόντες.

Cicero ipſe in Orat. ad Brutum, haec tria dicendi genera ita diſtinguit: Tria ſunt, inquit, omnino genera dicendi, quibus in ſingulis quidam floruerunt, peraeq. autem id, quod volumus, ſed perpauci in omnibus. Nam & grandi quidam eloquentes, vt ita dicam fuerunt, cum ampla, & ſententiarum grauitate, & maieſtate verborum vehementes, varij, copioſi, graues, ad permouēdos & conuertendos animos inſtructi, & parati, quod ipſum alij aſpera, horridaq. oratione, & nec perfecta, nec concluſa, alij leni, & inſtructa, & terminata, & contra tenues, acuti, omnia docētes, & dilucidiora non ampliora facientes, ſubtili tamen, & preſſa oratione limati. In eodem genere alij callidi, ſed impoliti, & in conſilio ſimiles rudium ac imperitorum. Alij in eadem ieiunitate concinniores i. faceti, florentes, etiam leniter ornati. Eſt autem quidam interiectus inter hos medius, & quaſi temperatus, nec acumine poſteriorum, nec flumine vtens ſuperiorum, vicinus amborum, in neutro excellens, vtriuſque particeps, vel vtriuſque ſi verum quaerimus, potius expers, iſque vno tenore, vt aiunt in dicendo fluit, nihil afferens praeter facultatem, & aequabilitatem. Non enim addit aliquos extrinſecus colores, ſed omnem orationem ornamentis modicis, verborum ſententiarumq. diſtinguit, Horum ſingulorum generum, quicunque ſaltem vnum conſecuti ſunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Ex hac igitur à Cic. lata differentia, nobis licet animaduertere, cum tria optimus praeſtare orator debeat, vt dicendo animos audientiū, & doceat, & delectet, & promoueat, attenuato genere dicendi auditorem maxime doceri poſſe, graui autem, permoueri, mediocri vero, delectari. Itaque illo leni (ſiue attenuatum malis appellare) praecipue ratio narrandi probandique conſiſtit. quod licet detractis ceteris virtutibus conſtet, ſuo tamen in genere plenum erit. Porro mediocre illud, tranſlationibus crebrius, & figuris, erit iucundius, egreſſionibus amoenum, compoſitione aptum ſentētijs dulce, ac vt amnis lucidus, & virentibus vtrinque ſiluis inumbratus. At grandiloquum illud torrenti ſimile, qui ſaxa deuoluat in pontem indignetur, ripas ſibi faciat, iudicem vel renitentem cogat ire quo contendat. hoc in genere orator defunctos excitabit, frequenter exclamabat, amplificationibus vtetur, patriam inducet, vi ſuperlatiuorum aget. vt, quae Charybdis tam vorax? &, Oceanus mediusfidius ipſe. Nota ſunt ſtudioſis haec lumina, vt hoc, deum ipſum, & diuos incongreſſum prope veſtrū, ſermonemque deducet, vt item, nos enim Albani tumuli, atque luci, vos inquam Albanorum obrutae arae, ſacrorum populi R. ſociae, & aequales implorant. Cum autem iram vel miſericordiā excitare conabitur orator, dicet: Hic te vidit, & appellauit, & fleuit. Quid multis? per omnes ibit affectus. Quare ſi ex tribus his generibus neceſſario ſit eligendo vnum, quis dubitet hoc pferri debere omnibus, vt maximis quibuſque cauſis accommodatiſſimum? [In graui figura conſumetur oratio) De hoc genere ipſe in Oratore ad Brutum. Tertius, inquit, eſt ille amplus, copioſus, grauis, ornatus orator in quo profecto vis maxima eſt, hic eſt enim cuius ornatum dicendi, & copiam admiratae gentes, eloquentiam in ciuitatibus plurimum valere paſſae ſunt. Hanc igitur eloquentiam, quae curſu magno ſonituq. fertur, ſuſcipiunt omnes, admirantur, hanc ſe aſſequi poſſe diffidunt. Huius eſt tractare animos huius omni modo promouere haec modo perfringit, modo irrepit in ſenſus, inſerit nouas opiniones, euellit inſitas, ſed multum intereſt inter hoc dicendi genus, & illa duo alia. Qui in illo ſubtili, & acuto elaborauit. vt callide arguteq. diceret, neque quidquam altius cogitaret hoc vno profecto magnus orator eſt, ſi non maximus, quod minime in lubrico verſabitur, & ſi ſemel conſtiterit, nunquam cadet. Medius ille autem, quem modicum, & temperatum voco, ſi modo ſuum illud ſatis inſtruxerit, non extimeſcit ancipites dicendi incertosq. caſus, etiam ſi quando minus ſuccedet, vt ſaepe fit, magnum tamen periculum non adit. Cadere enim non poteſt. At vero hic noſter, quem principem ponimus, grauis, acer, ardens, ſi ad hoc vnum eſt natus, aut in hoc ſolo exercuit, aut huic gēri ſtudet vni, nec ſuam copiam cum illis duobus generibus temperauit, maxime eſt contemnendus. Hic. n. ſubmiſſius quod acute, & veteratorie dicit ille. Nam medius ſuauis eſt, hic autem copioſiſſimus. in quo ſi nihil eſt aliud, vix certe ſatis ſanus interdum videri ſolet, qui. o. nihil tranquille, leniter nihil partite, diffinite, diſtricte, facete dicit, praeſertim cū cauſae, partim totae, partim aliqua ex parte eo modo tractandae ſunt, is non praeparatis auribus, ſimul ac inflāmare rem coepit, furere apud ſanos, & quaſi inter ſobrios bacchari vinolenter videtur. His M. Tullii verbis non potuit melius explicari, quo modo hoc graue dicendi genus tractari conueniat. Nam perſpecto hoc exemplo, nihil eſt quod ad eius generis vſum praetermiſſum eſſe videatur. [Maxima ſupplicia maiores noſtri conſumpſerunt, huic truculentiſſimo ac nefario facinori &c.) Quia futurum neminem arbitrati ſunt, qui patriam vllo in tempore proditurus eſſet, ſicut nec, qui parentem trucidaſſent. Sanè ſerūt Solonem de ſeptē illis ſapientibus vnum, qui leges ſcripſit Atheníenſibus, quibus vſi poſtea fuere, cum interrogaretur cur nullū ſupplicium conſtituiſſet in eum qui parentem necaſſet, reſpōdiſſe, ſe id neminem facturum putaſſe. Sapienterq. feciſſe dicitur, cum de eo nihil ſanciuerit, quod antea commiſſum non erat, ne non tam prohibere, quàm admonere videretur. Ergo poſtea demum inuenta poena, qui inferretur eis, qui parentes necaſſent ſuos. Sed nondum, qui patriam prodidiſſent, poenam fuiſſe tum excogitatam apparet. [Nefario facinori ſingularem poenam nō reliquerunt? Atque in alijs maleficijs ad ſingulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit) Impium diſtat à nefando, vt Paedianus, inquit, quod nefandum eſt, non fandum, nefarium, quod ſacra polluit farre pio ſolita celebrari. [Singularem poenam) Peculiarem, & quaſi illi ſceleri ſoli tributam. Huius ſceleris, qui ſunt affines, omni conſilio vniuerſis ciuibus atrociſſimas calamitates machinantur. Qui ſunt coniuncti, aut ſanguine, aut in eo ſcelere duntaxat perpetrando. [In mediocri figura verſabitur oratio, ſi haec, vt ante dixi) In Oratore ad Brutum, de hoc genere ita diſſerit, vt dicat vberius eſſe hoc aliquantoque robuſtius, quàm humile, de quo poſterius dicetur, & ſummiſſius magis opportunum, quàm humile, de quo iam dictum ampliſſime. Hoc in genere verborum, & dicendi, ſuauitatis eſt vel plurimū. Eſt aūt plenius quàm enucleatum illud ornatum copioſumque ſummiſſius, cum omnia dicendi ornamenta conueniunt, & multi in hac orationis forma floruerūt apud Graecos, ſed Phalereus Demetrius meo iudicio praeſtitit ceteris, cuius oratio cum ſedate placideq. loquitur, tum illuſtrant eam quaſi ſtellae quaedam, tranſlata verba, atque immutata, tranſlata dico, vt cum per ſimilitudinem ad aliam rem, aut ſuauitatis, aut inopiae cauſa transferuntur, mutata, in quibus pro verbo ſubijcitur aliud quàm idem ſignificet, ſumptum ex re aliqua conſequenti. Quod, quan-

quam transferendo fiat, tamen alio adhuc modo tranſtulit Ennius, cum dixit, arcem, & vrbem orbas, vel cum pro Africa tamē horridam hic hypallagem rhetores, quia quaſi ſummantur verba pro verbis metonymiam Grāmatici vocant, ꝙ nomina transferuntur. Ariſtoteles autem tranſlationi hæc ipſa ſubiungit, & abuſionem, quam catachreſin vocant, ponit, vt cum minutum dicimus ꝓ paruo, & abutimur verbis propinquis, ſi opus eſt, vel ſi libet, ſed cum fluxerunt continuæ plures tranſlationes, alia plane fit oratio. Nam genus hoc Græci appellant allegoriam, recto nomine. Genere tamen melius ille, qui iſta omnia tranſlationes vocat. Ceterum hæc frequentat Phalereus maxime, ſuntq. dulciſſima. Et quanquam tranſlationum eſt apud eum multum, tamen immutationes nuſquam crebriores in idem genus orationis (loquor enim de illa modica ac temperata verborum varietate) cadunt. Multum enim eleganter, & multa ſententiarum copia diſputationes ab eodem explicantur, & loci communes ſine contentione dicuntur. Ne pluribus agam: Ex philoſophorum ſcholis tales ſe re euadunt, & niſi coram erit comparatus ille fortior, per ſe hic quem dico, probabitur. Eſt enim quiddam inſigne & florens orationis, pictum, & expolitum genus in quo omnes verborum omnes ſententiarum illigantur lepores. hoc totum è ſophiſtarum fontibus defluxit in forum, ſed ſpretum à ſubtilibus, repulſum à grauibus, in ea de qua loquor mediocritate conſedit. [Hi cum ie) Partim ſe. [Tum vero) Sed maxime. [Nihilominus) Nihilo ſecius. [Quid in omnibus rebus populus R. poſſet, ſcire, & æſtimare poterant) Atque non videntur ſciſſe, & æſtimaſſe, ergo imprudenter id ab eis factum, vt contra Romanos quidquam molirentur. [Cum deliberaſſent nobiſcum bellum gerere;) Ex hoc, aliquorum fraude, & inteſtinis inſidijs eos laboraſſe probat. [Sociorum partem) Italicorum partem, qui ſocij Romanis aſciti fuerant, velut ſupra retulimus. [In officio manere) Vt Romanis quod poſſent, præſtarent auxilium. [Ad bellum adminiſtrandum) Ad trahendum longius bellum, ne ſociorum certamen in vno prælio poſitum eſſet. Bellum eſt hoſtilis aliquando confligendi voluntas, & nocendi. cuius contrarium eſt, pax. Nam ſi diſtrahatur per aliquot dies bellum, induciæ dicuntur. Prælium vero, conflictus initium, quaſi præ ludium. cum vero vtrinq; confligitur, & iam furentibus animis omnes marte concaluerūt, pugna nominatur. Nam certamen, quomodocunque contendatur, dici poteſt. [In vno prœlio) Vno conflictu. [Ne dum illud imperium orbis terræ) Quod Romanorum longe omnium potentiſſimum eſt. [Partim vi, partim volūtate conſenſerunt) Annis.n. aliæ ſunt ſuperatæ nationes, aliæ ſponte ceſſerūt, ſeq. dediderūt. [Ad ſe transferre) Imperium Romanum, cui totus ceſſiſſet orbis. [Tantulis) Tam exiguis viribus, ſi cum Rom. comparentur. [Quid Fregellani, non ſua ſponte conati ſunt?) Contra Rom. arma ſumere, quos tu defendis. Eo quidem reſpondet ipſe. Ideo Fregellani Romanorum ſocij in armis acrius perſtiterunt, quod alij ſocij contra datam fidem minus conati ſunt, hoc eſt, minus palam aduerſati Romanis. Neſciebant etiam, quemadmodum alij ſimiliter lapſi eſſent, & ſuorum conatuū pœnas luiſſent. [Nā rerum imperiti) Sicut Fregellani. [Exempla petere non poſſunt) Quia nunquam ſimile quidquam experti ſunt. [Deducuntur in fraudem) Inteſtinis malis laborantes, idque propter ſeditioſos ciues. [At ij) Præter Fregellanos. [Arma ſuſtulerunt?) Ad arma concurrerunt, vt vltro bellum inferrent. [Nullis copijs freti?) Niſi fallacie inſidijs. [Quid aliud, niſi id quod dico, poteſt eſſe?) Vt fraude inteſtina inſurgent imprudentes, Romanos ad bella laceſſant. [In attenuato figuræ genere) Ipſe ad Brutum in Oratore de attenuato genere, inquit, Summiſſus & humilis cōſuetudinem imitatur, ad indiſertis re pluſquam opinione differens. Itaque eum qui audiunt, quamuis ipſi infantes ſint, tamen illo modo confidunt ſe poſſe dicere. Nam orationis ſubtilitas, mirabilis illa quidem videtur eſſe æſtimanti, ſed nihil eſt cum experiare minus. Etſi.n. non plurimi ſanguinis eſt, habeat tamen ſuccum aliquem oportet, vt ſi.ſ. illis maximis viribus careat, ſic, vt ita dicam, integra valetudine. Primum igitur eum, tanquam è vinculis numerorum eruamus. ſunt.n. quidam oratorij numeri obſeruandi, ratione quadam, ſed alio in genere orationis in hoc omnino relinquendi ſolutum quiddam ſit, nec vagum tamen, vt ingredi libere, non vt licenter videatur errare. Verba etiam verbis quaſi coagmentare negligat. Habet.n. ille tanquam hiatus concurſu vocalium molle quiddam, & ei qui indicet, non ingratam negligentiam, de re homini magis q̃ de verbis laborantis. Sed erit videndum de reliquis, cum hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus conglutinatioq. verborum. Illa.n. ipſa contracta, & minuta, non negligenter tractanda. Sed quędam ēt negligentia eſt diligens. nam vt mulieres eſſe dicuntur nonnullæ inornatæ, quaſi id ipſum deceat, ſic hæc ſubtilis oratio etiam incōpta delectat. fit.n. quoddam in vtroque, quo ſit venuſtius, ſed non vt appareat, tum remouebitur omnis inſignis ornatus, quaſi margaritarum, & ne calamiſtri quidem adhibebuntur. fucati vero medicamenta candoris, & ruboris omnia relinquentur, elegantia denique. & munditia remouebitur ſermo purus erit, & latinus, dilucide planeque dicetur. quid deceat circumſpicietur, vnum aberit, quod quartū numerat Theophraſtus, in orationis laudibus, ornatum illud ſuaue, & affluens, acutæ crebræq. ſententiæ ponentur, & neſcio vnde ex abdito erutæ, atque in hoc orator dominabitur. verecundus erit vſus, oratoriæ quaſi ſupellectilis. ſupellex eſt enim quodam modo noſtra quæ eſt in ornamentis, vel rerum, vel verborum. ornatus autem duplex, vnus ſimplicium, alter collocatorum. ſimplex probatur in proprijs vſitatisq. verbis, quod aut optime ſonat, aut rem maxime explanat. In alienis aut trāſlatum, aut ſumptum aliunde mutuo, aut factum ab ipſo, nouum, aut priſcum, aut vſitatum, ſed etiam vſitata, & priſca ſunt in proprijs, niſi qđ raro vtimur. Collocata autem verba habent ornatum ſi quid cōcinnitatis efficiunt, quod verbis mutatis non maneant, manente ſententia. Nam ſententiarum ornamenta, quæ permanent etiā ſi verba mutaueris, ſunt illa quidem permulta, ſed quæ emineāt pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo ſit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, & in transferendis verecundus, & parcus, & in priſcis reliquisq. ornamentis verborum ac ſententiarum demiſſior, tranſlatione fortaſſe crebrior, qua frequentiſſime ſermo omnis vtitur, non modo vrbanorum, ſed etiam ruſticorū, vt ſunt grammare vites, laſciuire agros, lætas eſſe ſegetes, luxurioſa frumenta, nihil horum audacter, ſed aut ſimile illi vnde transferas, aut ſi res ſuum nullum habeat nomen, docendi cauſa ſumptum, non ludendi videatur. Hoc ornamento liberius quàm ceteris vtetur hic orator ſummiſſus, nec tam licenter tamen, quàm ſi genere dicendi vteretur ampliſſimo, illam autem concinnitatem, qua locorum collationem illuminat, ijs luminibus quas Græci quaſi aliquos geſtus orationis, ſchemata appellant adhibebit, ſed paulo parcius (vt ſi in epularum apparatu magnificentiam excedat non ſe parcum ſolum, verum etiam elegantem videri volet. Eliget quibus vtatur. Hic enim acuto fugienda ſunt paria paribus relata, & ſimiliter concluſa eodemq. pacto cadētia, & mutatione vnius tantum literæ quaſi quæſitæ venuſtates, nec elaborata concinnitas, vt quoddam aucupiū delectationis manifeſto deprehēſum appareat. itemque ſi quæ verborum iterationis, contentionem aliquam, & clamorem requirent, erunt ab hac ſummiſſione orationis alienæ. cetera promiſcue poterit vti, continuationem verborum modo reſoluat, & diuidat, vtaturq. verbis quamvſitatiſſimis. tranſlationibus quammolliſſimis. etiam illa ſententiarum lumina aſſumat, quæ non erunt vehementer illuſtria. non faciet Romanum populum loquentem. nec ab inferis mortuos excitabit, nec aceruatim multa frequenter vna complexione deuinciet. Huic generi orationis aſpergentur etiam ſales, qui dicendo multum quandoq. valent, quorum duo ſunt genera, vnū facetiarum, alterum dicacitatis. vtetur vtroque, ſed altero in narrando aliquid venuſte, altero in iaciendo mittendoque ridiculo. tamen ridiculo ſic vti debere opinor, vt nec illud nimis frequens nec ſcurrile ſit, nec ſubobſcenum, nec inimicum, nec petulans, nec improbum, nec in calamitatem alicuius, aut inhumanarum rerum fortunam, nec odij locum riſus occupet. Hāc ego iudico formam ſummiſſi oratoris, ſed magni tamen, & Germani Attici. Quoniam quidquid falſum aut ſalubre in oratione, id proprium Atticorum eſt. [Poſtquam perfuſus eſt) Calida aqua aſperſus, lotusq;. [Defricari deinde, vbi viſum eſt) Strigilibus, & linteis abſtergi. [Vt in alueum deſcenderet) Vbi aqua corpus ablueret. [Ecce tibi ille de tranſuerſo) Ecce proprium hoc Ciceronis eſt in rebus improuiſis, quod Virgilius, & legit, & tranſtulit: vt,

Ecce autem gemini à Tenedo tranquilla per alta,
Horreſco referens, immenſis orbibus angues.

[De tranſuerſo) Et hoc vulgare verbum, quod huic figuræ conuenit ſoli. [Pueri tui) Serui tui. [Hic, qui id ætatis ab ignoto præter conſuetudinem appellatus eſſet, erubuit) rubore ſuffuſus eſt, quod appellatus eſſet id ætatis adoleſcens. [Vix tandem inquit, Sine me conſiderare) Permitte me, inquit, & ſi vix permittis, tandem permitte, vt conſiderem quod dicis. [Cœpit clamare) Petulantius clamare, inſtare. [Petulans es) Temerarie poſtulans eſt enim à petendo verbum deflexum. M. Tul. de Rep. lib. 4. Itaque à petendo petulantia, à precando, & poſcendo procacitas nominata eſt. [Atque acer, peruicax) Sic Iuuen.

Acer & indomitus, libertatiſq; magiſter.

[Vt

[Vt non ad ſolarium quidem) Solarium, eminentiorem ædium contignationem nominamus. Palladius in rebus ruſticis, Nunc circa extremum menſis, pauimenta in ſolarijs ſunt. Tranquillus de Nerone, Formam ædificiorum vrbis nouam excogitauit, & vt ante inſulas ac domos porticus eſſent, de quarum ſolarijs incendia arcerentur. Dictum autem ſolarium, quod cum primo ſol diluculo oritur, id radijs illuſtret. Item ſolarium à Latinis dictũ, quod à Græcis horologium, vt Varro inquit, in quo horæ ex ſole inſpiciebantur. Hoc autem Cornelius in Baſilica Aemilia, & Fuluia primus inumbrauit. [Ergo vt ne ad ſolarium quidem, vt mihi videtur, exercitatus ſis) Vel vbicunque prudentes, non furioſi, vt tu, conuenire ſoliti ſunt. [Sed penes ſcenam) Vbi ab omnibus minus clamatur, abiectisq. quibuſlibet. [Cui etiam nũc pædagogi lites ad auriculas verſarentur) Non mirum ſi adoleſcens illũ clamantem non tulit, cum cuſtodis ſibi audire minas videretur, dum illum inclamantem auſcultaret. [Pædagogi lites) Pædagogus, à Græcis, à Latinis puerorum cuſtos recte dici poteſt a παῖς παιδὸς & ἄγω dirigo. [Lites ad auriculas) Nunc lites pro iurgijs ponat. diſtat. n. à lite iurgium, quod iurgium leuior res eſt ſi quidem inter beneuolos, aut propinquos diſſenſio vel concertatio, iurgium, inter inimicos diſſenſio, lis appellatur. vt ipſe Tullius de Rep. in 4. Admiror nec rerum ſolum, ſed etiam verborum elegantiam. ſi iurgant, inquit, beneuolorum eſt concertatio, nã lis, inimicorum dicitur, & in ſequenti. Iurgare ergo lex putat inter ſe vicinos, non litigare. [Lites ad auriculas verſarentur) Hypocoriſticos dixit auriculas, quod id adoleſcẽtes tenere videtur. licet aliqui autem meatum, per quem vox ad cerebrum ingreditur dici velint, auriculam vero, circũ ductam chartilaginem. [Imperito eiuſmodi conuitiorum) Conuitium, inquit, Non. Marcellus de doctorũ virorum indagine, a vicis dictum, quod ſecundum ignobilitatem loci maledictis, & dictis turpibus homines cauillentur. [Vbi. n. iſte vidiſſet ſcurram) Ordo eſt, & ſenſus. Ad hæc enim ille adoleſcens, vbi vidiſſet ſcurram, abiectum hominem, impurum, exhauſto rubore, qui ſe putaret nihil habere, quod de exiſtimatione perderet. [Vt omnia ſine famæ detrimento facere poſſet?) Igitur genera figurarum ex his exemplis intelligi poterunt, erat enim attenuata verborum conſtructio quædam, & alia in grauitate alia poſita in mediocritate. [Conturbatus eſt). i. exarſit ira, incenſus eſt. [Vidiſſet ſcurram) Scurram veteres dixerunt, qui magnorum virorum a ⁊ria gulæ auiditatem ſecutus ſubiret. Vnde illud Plautinum eſt, Tum illi ſerui ſcurrarum, qui ludunt in via. Et rurſum in Epidico, Scurra es, ſcio hominem te militarem non eſſe. [Eſt autem cauendum, ne, dum hæc conſectamur, in finitima, & propinqua vitia veniamus) Hactenus quæ dicendi genera probentur, explicatum eſt. Nunc quæ fugienda, vtpote vitioſa, exemplis exponit Cic. ſed prius de eis quæ probantur, quędam nobis dicenda ſunt ne hunc locum illotis, vt dicitur pedibus incuria quædam preterijſſe videamur. Sané ſciendum eſt his tribus quaſi formis incluſam eloquentiam non eſſe. Nam vt inter gracile validumque, tertium aliquid conſtitutum eſt, ita horum interualla ſunt, atque inter hæc ipſa mixtum quiddam ex duobus medium. quorum & ſubtili genere plenius aliquid atq; ſubtilius, & vehementi remiſſius, atque vehementius inuenitur, quod illud lene, aut aſcendit ad fortiora, aut ad tenuiora ſummittitur, ac ſi prope innumerabiles ſpecies reperiuntur, quæ vtque alio momento inter ſe differant ſicut quatuor ventos generaliter per totidem mundi cardines flare accipimus. cũ plurimi ſint medij eorum. Varie etiam aliqui regionum ac fluminũ proprij deprehenduntur. Ille sũt optimus ab ipſo Cicer. dr, & ſolus eloquens, qui humilia ſubtiliter, & magna grauiter, & mediocria tẽperate poteſt dicere. Vtendum ergo plane his dicendi figuris, nõ vbique. quid enim deceat, videre oportet. adhibendaq́ eloquentiæ ſapientia eſt vt non modo quid cauſa, ſed & quid cauſæ partes exigant, videat. ac is ex differentiam perſonarum, locorum temporumq́. locutionem mutabit. Ita ad quodcunque decebit, ad id orationis etiam partes accõmodabit, ne ſatur vel ieiunus, ne grãdis aut minutus ſit ſermo, nec item nimium diu contradicat, ſed erit rebus ipſis par & æqualis oratio. Principia verecunda, non elata incenſa verbis, ſed acuta ſententijs vel ad offenſionem aduerſarij, vel ad cõmendationem ſui. narrationes credibiles, nec hiſtorico, ſed ꝓpe quotidiano ſermone explicato dilucide. Deinde ſi tenues cauſæ, ſit etiam argumentandi tenue filum, & in docendo & in refellendo. idq́. ita tenebitur, vt quanta ad rem, tanta ad orationem fiat acceſſio: Cũ vero cauſa ea inciderit, in qua vis eloquentiæ poſſit exprimi, tum ſe latius fundet orator, tum reget & flectet animos, & ſic effinget vt volet. i. cauſæ natura, & ratio ipſa poſtulabit. Dicat igitur idem vbi deceat grauiter, ſeuere, acriter, vehementer, concitate, copioſe, amare, rõiter, remiſſe, ſubtiliter, blande, leniter, dulciter, breuiter, vrbane, non vbiq. ſimul, ſed vbi decoꝛ, quod græci πρέπον dicunt, poſcet. tunc laudem non doctorum modo, ſed ẽt vulgi conſequetur. Duo aũt ſunt, vt artis ſcriptores multi conſentiũt, & ipſe in primis in Oratore Cic. quæ bene tractata ad oratore admirabilem eloquentiam faciant. quorum alterum eſt, quod Græci ἠθικὸν vocant, ad naturas, & ad mores, & ad omnem vitæ conſuetudinem accõmodatum, alterum, quod ijdem παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi, & concitantur. In quo vno retineat oratio illud ſuperius cõe, & iucundum, ad beneuolentiam reconciliandam paratũ, vt hoc vehemens, incenſum, incitatum quo cauſæ eripiuntur, excitet nobis apud auditores, opinionẽ rationis, & conſilij. Quo genere nos mediocres, inquit, aut multo etiam minus, magno ſemper vſi impetu, ſępe aduerſarios de ſtatu omni deiecimus. Nobis certe pro familiari reo ſummus orator non rñdit Hortenſius, à nobis autem homo audaciſſimus Catilina accuſatus obmutuit. nobis etiam priuata in cauſa, magna & graui, cum cœpiſſet Curio diſſentire, ceſſit, poſtq̃ ſibi veneniis ereptam memoriam dixiſſet: Proinde cum plures ſint eloquentiæ quaſi facies, & cum omnis facies, modo recta ſit, ſuum habeat vſum, atque idipſum omne ſit oratoris, conſulat qui dicturus eſt ſuas vires, & vbi eius maxime dominari poſſit oratio putet optimum. In quo ne nos corruptum fallat iudicium, magnum periculum eſt. Falluntur ſi quidem multi, qui vitioſi dicendi ſequuntur genus, quod aut verborum licẽtia reſultet, aut puerilibus ſententioſis laſciuiat, aut immodico tumore turgeſcat, aut inanibus locis bacchetur, aut quaſi caſuris, ſi leniter quatiantur, floribus niteat. Quæ ideo a pleriſque corrupti iudicij probari ſolent, quod popularia ac plauſibilia ſint. Item, ſicut aliquos effuſius immodice, & redundanter dicere inuenias. ita alios infirme, & ieiune. Alius enim exceſſiſſe, alius non impleuiſſe dicitur materiam, ſed alter imbecillitate, alter viribus peccat, vterque ſuo forte iudicio, quod ne nos fallat Cic. commonet, & horum nobis generum, in quibus falli iudicio poſſimus ponit exempla, inquiens. Nam graui figuræ, quæ laudatur, propinqua eſt ea quæ vitari debet. & hæc recte videbitur appellari, ſi ſufflata nominabitur. Vt enim corporis bonam habitudinem (ſic turgida, & nimium elata fermè ſuſtolluntur, ne corruant, vnde & domus ſuffulta columnis) tumor imitatur ſæpe, ita grauis oratio, ſæpe imperitis videtur vitioſa, quod turgeat. Cum aut nouis, aut priſcis verbis, aut duriter aliunde tranſlatis, aut grauioribus, quam res poſtulat aliquid dicitur, hoc modo, cum impinguatur. Nam qui perduellibus venditat patriam, non ſatis ſupplicij dederit) Duellum, bellum veteres dixerunt, quod a duabus partibus de victoria contẽdentibus geritur. inde & perduellio, qui pertinaciter retinet bellum. Cic. in Oratore. Nam vt duellum bellum, & duis dijs, ſic Duillium eum, qui Pœnos claſſe deuicit, vt bellicum nominauerunt, cum ſuperiores appellati eſſent ſemper Duellij. Plin. lib. 16 Mirum apud antiquos 1. Punico bello claſſem Duellij imperatoris, ab arbore exciſam ſexageſimo die nauigaſſe. Hoc autem vtpote priſco vſus verbo eſt. [Neptunias depulſus erit lacunas) Neptunus maris deus apud veteres habitus, dictus, quod mare terras obnubat. vnde nubes à cœli nuptu. i. operatione, vt Varro inquit, à quo nuptiæ, & nupta dicta. Lacuna, aquæ collectio, à lacu deriuatur, quam, vt Feſtius inquit, alij lamam, alij luſtram dicunt. In Neptunias igitur lacunas, in mare ſignificat. hoc ideo vitioſum eſt, quod Neptunias dicens, verbum nimium licenter nouauit. id enim magis ad poëtam, quam ad oratorem pertinet. [Qui montes belli) Maximos belli tumultus, quod duriter aliunde tranſlatum eſt [Campos ſuſtulit pacis) Et hoc quod dicit, Campo pacis, duriſſime in oratione ſaltem ſoluta tranſlatum eſt. [Et ab eo, quo profecti ſunt) Vnde dicendi ſumpſerunt exordium. [Aberrauerunt) Longius vagati ſunt. [Nec perſpicere poſſunt) Quia ingenium iudicio caret, & ſpecie boni fallitur, quod omnium in eloquentia peſſimum eſt. Perueniunt ad confine eius generis quod appellamus diſſolutum. Cum ab ea laude, quæ in mediocri figura eſt, declinat, ſit diſſolutus, q. dicit. Et ſané ſicut plura laudis, quàm tria illa paulo ante interiecta gña diximus, ita vitioſa iſtius eſſe plura facile intelliguntur. Quo magis enim à graui, media, & attenuata figura recedimus, eo magis ad vitioſam accedimus orationẽ, & contra. Itaque ſicut probatiores, & probatiſſimæ, ita & paulo vitioſiores, & longe vitioſiſſime, in omni genere poſſunt inueniri. Primum autem illa ſunt optima, quæ minime acceſſita, & ſimplicibus, atque ob ipſam varietatem perfectis ſimilia ſunt, ſatis enim aperte Cic. oſtendit, in dicendo vitium vel maximum eſſe, à vulgari genere orationis, atque à conſuetudine cõis ſen-

ſus abhorrere. ſiquidem omnia illa quæ curam fatentur, & ficta atque acceſſita videri volunt, non gratiam conſequuntur, ſed fidem amittunt. Propterea quòd ſenſus, propter quos inuenta verba ſunt, non modo non explicant, & referunt, ſed obumbrant, & aperiunt. Vtcunque autem nobis blandiamur, ſuperciliosè nimium erratur, cum & quod rectè dici poteſt, circuimus amore verborum, cum quod vno verbo patet, pluribus vbi opus non fuit, auditorem oneramus, cum parum diſertum credimus, quod ſimpliciter dictum eſſet, cum denique a corruptiſſimis verſibus, aut orationibus, figuras & tranſlationes mutuamur. Sed cum demú ingenioſi. ſ. eſſemus, ſi ad nos intelligendo, poſt rerum dignitatem, quibus erudimur, cucant quoque verborum & totius orationis adderemus. E diuerſo videas alios tātum æmulos breuitatis, vt neceſſaria quoq; orationi ſubtrahant verba, & qui velut ſatis habent, ſi ſciant ipſi quid dicere valint, nec quantum ad alios attineat, quidquam expendant. cū peſſimu quæ ſint per ſe ſatis aperta, præclari ſenſus tā natura, q̃ dicentis inſcitia non ſemel occulti maneant. Porro alios inuenias, non ita ſenſibus vt verbis ſtolidos, dum inquinatis, dum barbaris, dum improprijs vtuntur verbis. Alij autem ita diſſipati oratione fluctuant, vt legentis mentem, & audientis aures, quæcunque ab his dñr, prætereant. Rurſus alij duri, nimiumq́ moroſi ſunt, qui hærentes circa ſingula, & dum inueniunt, & dū inuenta ponderant, ac dimetiuntur, hac ipſa mora, cogitationis omnem plerunq; calorē extinguunt. Alij item ocioſi ſunt, & plane frigidi, conciſa oratione gaudētes. Alij denique propter imperitiam, & literarum ignorantiam, ſordidis verbis ſcoſus vel egregios inquinant. Ita complures aut memoriæ imbecillitate laborantes, aut ingenio incompoſiti labuntur, nec vllo orationem nectentes vinculo præterfluunt. Huiuſmodi vero orationis Cicero ponit exemplum, quod appellat diſſolutum, quia ſine verborum, quibus hæreat, conſtructione ſit. [Et articulis) Nexibus, quibus vincitur ne fluctuet oratio. articulos vocat Græcorum more, qui pronomen relatiuū, quis, qui, quæ, qđ, vel quid, inter articulos poſuerūt, quos partem vnam orationis eſſe voluerunt. [Nec poteſt confirmare) Quia nullus perfectus elicitur ſenſus. [Nec viriliter) Quia vires habet nullas, ſed flacceſcit & ſua lenitate diffluit. [Seſe expedire) Vt aliquo ſenſu terminetur, quod ex hoc exemplo ſatis aperte colligitur, vbi nullo verbo tota, vt debet, clauditur oratio. [Non poteſt huiuſmodi ſermo tenere attentum auditorem) Qui poterit? cum nullus comprehendi ex eo queat ſenſus? [Qui non poſſunt in illa faceti ſſima) Exponit aliud vitioſum dicendi genus, quod attenuatæ figuræ eſt. [In illa faceti ſſima verborum attenuatione) Faceti ſſima, exculta, & quaſi rotunda conſtructione. Velut etiam Quintilianus, cum ita dicit: Facetum quoque non tantum circa ridicula opinor, conſiſtere neque ... diceret Horatius, facetum genus Catonis ... natura conceſſum eſſe, Virgilio quidem tale. Decoris. Hanc magis ... elegantiæ appellationem eſſe puto. Ideoq. in epiſtolis Cicero hæc Bruti refert verba, quæ tēus, an illi ſi eos pedes faceto, ac delicijs ingredienti molles. qđ conuenit cum illo Horatiano, Molle atque facetum. Virg. [Nam illic ille) Hic apparet q̃ nullius ſanguinis, nullius ſit nerui ſermo [Cōuitium facit) Conuitians eſt, ſic Martial. Ingenti faciet conuitia voce. Plautus in Mercatore: Poſt haud multo ad me venit, male mihi precatur, & facit conuitium. Et ſunt etiam huic pleraque ſimilia, vt facio tibi iniuriam, & facio tibi contumeliam, quod tamen a Cicerone, vt Quintilianus inquit, reprehendi ſolitum eſt. affici. n. contumelia dici voluit. Facio ludos, illudo. Plaut. in Mercat. Miris modis dij ludos faciunt hominibus. Flagitium autem & damnum facio, abſolute, pro eo quod flagitium & damnū patior, vt vulgo dicitur. Plautus in eadem comœdia ait, Seſe illius opera atque aduentu, capræ flagitium, & dānum feciſſe haud mediocriter. [Friuolus hic quidem) Iā nullius momenti, & ferè nullius vt illa etymologia ait. [Et illiberalis) Non dignus, quo liber & ingenuus vtatur ſermo. [Puris) Sed inquinatis. [Et electis) Sed eiſdem ſæpius ſordide quidem repetitis verbis. Hæc in omni orationis genere fuerunt vitia quæ vt in iuuene emendentur, & in melius, vt ita dicam refinganrur a præceptore in primis laborandum reor, antequam nimium ſibi placere conſueſcat, & ipſa male dicendi conſuetudo ei blandiatur. Huius igitur erit opera adijcere, detrahere, mutare. Sed facilius in his ſimpliciusq́. iudiciū, quæ replenda vel deijcienda ſunt præmere vero tumentia, humilia extollere, luxurientia aſtringere, diſſoluta componere, exultantia coërcere, duplicis eſt operæ. Nā & dānanda ſunt quæ placuerūt, & cur ita emendemus nobis, ratio reddenda eſt. quod ſi emēdari ſtultum iudicium, aut non intelligendo, aut arroganter, & peruicacius inſtando non admittat, vlterius tempus non terendū eſt, ſi nendumq́. vt ſe ſolus amet ſibiq. placeat. [Dignitate afficiunt exornationes) Dignitaté afficiunt cunctis dicendi gñibus. [Quæ) Exornationes hoc eſt, tropi & ſchemata. [Si raræ diſponentur, diſtinctam ſicuti coloribus, ſi crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem) Nam cum hæc, vt quædam eloquentiæ lumina ſint (dum per orationem quaſi oculos ſpargere conueniat) non, videlicet rectè fieri arbitremur, ſi tota corpora oculi ſint, ac cetera membra officium ſuum perdant, ſicut igitur oportunæ poſitæ, orationem exornant, ita ineptiſſimæ ſunt cum immodice per orationes accumulantur. [Si crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem) In vitium deflectunt quia neglecto rerum pondere, & viribus ſententiarum, ſed ad inania verba, & hos loquendi modos deprauant. id tamque id ridiculum eſt, quàm habitum geſtumque quærere ſine corpore. Itaque vt locus quiſque poſtulabit, eis vtemur exornationibus. [Deinde identidem commutentur) Vt idem, & idem, hoc enim eſt identidem in alijs atque alijs figuris miſceatur, ac ita facile ſatietas per varietatem vitetur.

SVnt igitur tria genera, tres dicendi figuræ. † Trium generum dicendi meminit Gell. lib. 2. cap. 14. Porro graue, alij grande, ſublime alij vocant. Quibus autem formulis oratio grandis contineatur, erudite vt omnia, Hermogenes, & poſt hūc Trapezontius. †Nam quis eſt veſtrum iudices) Oratio eſt in genere deliberatiuo. Conſultatur. n. ejciendus ex vrbe ſit nec ne, is qui patriam hoſtibus, prodere tentauit. Num quis eſt veſtrum iudices. Propoſitio, figurata interrogatione, quæ maxime rem vrget. [In ijs, qui violaſſent) Arguit à minore ad maius. eſt autem amplificata argumentatio per αὔξησιν verborum ſtuprare, pulſare, necare. [Atque in alijs maleficijs) παράθεσις rerum per collationem. [O feros animos) Exclamatio indignationis plena. [Quo pacto hoſtes) ὑποτύπωσις qua ſub oculos ponit incommoda proditæ hoſtibus patriæ. [In mediocri figura verſabitur oratio) Alias, ratio. † In mediocri exemplum) Conſtitutio eſt coniecturalis. Quæritur enim, ſponte ne ſua ſociæ ciuitates populo R. bellum intulerint, an à Liuio Druſo concitatæ. vide Florum lib. 3. cap. 18. † Virtute & induſtria) Virtus ad vires induſtria ad conſilia ſpectat. †Hi cum ſe) Argumentum à ſpe perficiendi, quam oſtendit ſocijs eſſe non potuiſſe. †Cum ſibi non multitudinem) Argumentum à facultatibus, quas non adfuiſſe indicat. Facultatum autem nomine, commeatus, milites, duces, arma, &c. continentur. [Quibuſcum bellum gerimus) Defenſio. Non ſumpſiſſe aduerſus Rom. Pōp. arma, ſocios. Arguit autem ab antea actis, & officio ſociorum. Aliud argumentū eſt deliberatiuum, a tuto & poſſibili. [Si cum finitimis) Confirmatio a minore. †Exornatio eſt per comparationem a minori. [Quæret aliquis) ἀνθυποφορὰ aduerſariorum confutat āūt ab euentu, & fine defectionis. †Quę obijci poterant refutat) Nota aūt comparationes: De finibus, non de imperio. alterum minuitur, alterum augetur. [Nulla igitur) Occupatio. [Quid aliud) Altera occupatio. [Nam, vt forte hic &c.) Narratio ſimplex rei geſtæ, nullis grandioribus aut mediocribus figuris ornata. [Exercitus ſit) Alias, exercitatus ſit. [Eſt autem cauendum) Vitia abutentium figuris dicendi. [Si ſufflata nominabitur) Alias, ſuffulta igitur, & in quibuſdam antigraphis ſubſultans, quod non diſplicet. Quemadmodū enim res quæ inflantur, ſubſultant, & ſupra quam natura decet attolluntur, ita etiam oratio. [Si præceps in Neptunias, &c. Hæc figura per circunlocutionem, quia poëtica eſt, & incerta pro mari, non conuenit omnino orationi ſolutæ. Montes autem belli, & campos pacis duriter aliunde tranſlata ſunt, pro fluctibus, & tranquilitate. nec metaphora hæc neceſſaria eſt, nec venuſta, nec intentionē declarans, quæ ſunt tranſlationis cauſæ principaliter.

BIpertita, &c.) Vt docilem reddat, quæ traditurus eſt, præmittit, dicens. Igitur quoniam de elocutione dicendum eſt præceptio elocutionis. i. de elocutione erit nobis bipertita. i. in duas partes diuiſa. Nam nos dicemus primū in quibus generibus. i. characteribus, & figuris dicendi, omnis elocutio oratoria debeat ſemper eſſe, deinde oſtendemus, quas res elocutio oratoria debeat habere ſemper. SVNT igitur tria genera. ſ. dicendi, quæ genera nos appellamus figuras. in quibus. ſ. generibus, omnis oratio non vitioſa conſumitur. i. depletur, & euacuatur nos vocamus vnam ſupp. figuram grauem, alteram. i. ſecundam mediocrem, & ſupple tertiam extenuatam. i. gracilem, tenuem, aut exilem. Grauis ſupp. figura dicendi eſt, quæ conſtat ex magna. i. prolixa. & ornata conſtructione verborum grauium. i. momenti plenorum. Mediocris. ſ. figura eſt, quæ conſtat ex. ſ. conſtructione verborum, humiliore. ſ. quam grauis, neque tamen conſtat ex infima, & peruulgatiſſima dignitate verborum. Vnde minus ſæpe dicimus per comparatiuum, q̃ per abſolutum.

LONG.

ASC.

Nam

Nam manum maiorem pigmeo dicimus, non tamen magnum. Attenuata, quam prius vocauit extenuatam, eſt quæ eſt demiſſa .i. humiliata, vſque ad vſitatiſſimam conſuetudinē ſermonis puri .i. minime ornati, non tamen vitioſi. Oratio conſumetur in figura graui, ſi verba cuiuſque rei, quę poterunt reperiri ornatiſſima, ſiue propria .i. apta, & ſua cuiuſque, ſiue extranea .i. tranſlatitia accommodabuntur in vnam quanque rem, & ſi ſententiæ graues, tractentur in amplificatione, & commiſeratione, & ſi exornationes verborum, & ſententiarum, quæ habebunt grauitatem adhibebuntur. tria ergo requiruntur, grauitas .ſ. verborum, grauitas ſententiarum, & vtrorumque exornatio. Hoc .ſ. quod ſequitur erit exemplum in hoc genere figuræ .ſ. grauis. Nam quis veſtrum eſt iudices (totum hoc non deberet conſtrui, nam conſtruendo amittat grauitatem ſuam, cuius cauſa apponitur: eſt enim pro exemplo vnde duntaxat voculas explanauero) Quis eſt, q. d. diceret nemo. Ingenuam .i. liberam, & liberis maioribus ortam, conſumpſerint .i. depleuerunt, aut expenderunt, maiores priſci Romani. O homines derelictos .i. deſtitutos ab humanitate, pulchra declamatio per contrarium, nam homines ſine humanitate non ſunt homines. niſi tantum facie, ſed ferociſſimæ beluæ. Sic ut Iuuen. dicit. Inter Socraticos notiſſima foſſa cynedos ad diuerſa reſpiciens, vtpote Socraticos, verbis, & cynedos vita. Quid agere auſi ſunt? hoc eſt, ſi quæritis, quid pro auſi ſint, aut quid cogitare poſſint. Reſpondeo ſup. eos cogitare dum patriam proderent, quo pacto &c. Deum deorum Trucidatis, truculenter occiſis. Vrbs .ſ. Roma, poſſet tamen idem dici de qualibet alia, conflagrata .i. ſimul combuſta. Neque verbis conſequi .i. exprimere. Mei .i. exortationis meæ, ille .ſ. iniquiſſimus. Cetera patent, præſertim ſi cum Franciſci explanatione conferantur. In mediocri &c. Oratio, inquit, verſabatur in mediocri figura, ſi vt dixi ante nos demiſerimus .i. deorſum miſerimus aliquantulum, hæc tria .ſ. in genere graui, videlicet verborum rerum, & exornationum pondera. neque tamen deſcenderimus ad infimum .ſ. genus dicendi, ſic .i. hoc modo. Quod exemplum etiam non cenſui conſtruendum, tum q̃ facile eſt tum q̃ eius gratia conſtruendo amittatur, nam oratio dum a grammaticis dicitur cōſtrui, potius dicatur deſtrui, aut ſaltem reſolui. Videtur autem hoc prætendere oratio, vt a ſocijs qui ab Romano imperio deſciuerint, transferatur crimen in eiuſmodi defectionis auctores, qui erant principis Rom. vt Druſus, & eius ſequaces. Eſt autem coniecturalis conſtitutio, quia varijs coniecturis probat ſocios nulla potentia potuiſſe induci ad ſpem potiundæ verbis, niſi ab Romanis principibus fuiſſent adiuti. Aliquid .ſ. externæ opis, quid aliud niſi quod dico, videlicet a Druſo perſuaſos, & adiutos id conatos, id autem non dicit, vel quia in Druſum vtendum cenſuit alio genere dicendi, vt ſuperiore exemplo patuit, quod totum in ipſum conuerti poteſt, vel quia ſatis pro exemplo adductum eſt, vel quia noluit totam orationem ponere ne non exemplum, ſed vera alicunde aſſumpta putetur oratio, cum prius atteſtatus ſit ſe nolle aliena aſſumere. In attenuato &c. Affert exemplum attenuatæ figuræ dicens. Hoc .ſ. quod ſequetur, erit exemplum, in attenuato genere figuræ hoc eſt in genere figuræ attenuatæ, quæ infima eſt, id quod .i. quod genus attenuatum, eſt demiſſum .i. humiliatum vſque ad ſermonem quotidianum .i. quo vtimur quotidie domi cum familiaribus noſtris loquentes. Nec inquam erit exemplum. Nam &c. Poſſunt etiam huius exempli verba quo contextu poſita ſunt legi, ſed vt facilius intelligantur (quilibet enim ea, vt ſita ſunt in auctore legere poterit) hic explanantur, vt narretur accuſatio ſcurræ qua adoleſcentem pudicum in balneis inceſſerat, hoc modo. Nam hic .ſ. adoleſcens, de quo fingitur multa prius locutus, vt .i. poſtquam venit forte in balneas, cœpit poſtquam perfuſus ſup. erat oleo .i. inunctus, confricari, deinde vbi viſum eſt .ſ. commodum, vt deſcenderet in alueum .i. pelim, aut lapidem cauatum, aut ligneum vas in quod ſe vmbilico tenus dimittebant. ecce, ibi iſte .ſ. vilis ſcurra, de tranſuerſo ſup. inſpiciens adoleſcentem, inquit, heus (reuocandi eſt aduerbium) adoleſcens pueri .i. miniſtri, aut ſerui tui, pulſarunt me modo .i. paulo ante cum ingrederer, oportet ſup. vt ſatisfacias .ſ. mihi pro pueris tuis. Hic .i. hoc tempore: a loco, ſeu in hoc facto, aut hic videlicet adoleſcens, qui id ætatis .i. eius ætatis, eſſet appellatus ab ignoto, præter conſuetudinem, non enim conſueuerat iniuriarum poſtulari, erubuit, & ita nihil reſpondit, iſte .ſ. ſcurra. cœpit dicere eadem, & alia clarius .ſ. quam prius, hic .ſ. adoleſcens, vix .i. cum ſumma difficultate, inquit, tandem, ſine .i. permitte me conſiderare .ſ. quid reſpondeam. Tum vero .i. tunc præcipue quaſi ad verum, cœpit iſte .ſ. vilis ſcurra, clamare, voce iſta .ſ. impudiſſima, & conuitioſiſſima, quæ poſſet perfacile .i. valde faciliter, inijcere cuius .i. cuilibet etiam non adoleſcenti, ruborem, clamando autem dixit hęc verba, ita .i. in tantum petulans .i. proterue laceſſens vnumquenque, es atque acer .i. ſtrenuus pulſator, vt ne quidem .i. non etiam ſis exercitatus ad ſolarium .i. in ſole cum nudis mendicis ante ſolarium rixari ſolitis. Nam ſolaria ſemper ſoli exponuntur. & ita habent locum apricum, & ſoli expoſitum, & tamen à borea defenſum, quocirca talis locus perditis hominibus qui fere nudi ſunt: vt apricentur conueniens eſt ſolarium enim eſt horologium .i. inſtrumentum horas diſcernens per vmbras quas facit ſtipes in medio circuli ſoli oppoſitus, non exercitatus es. vt mihi videris ad ſolarium, vbi perditi quidem, ſed miſeri, & minus cauti exercitantur, ſed ſis exercitatus penes .i. iuxta ſcenam .i. inter ſcurras, mimos, & hiſtriones, & in locis eiuſmodi, vbi qui exercitati ſunt calidiſſimi ſunt. Adoleſcens audita tam graui contumelia conturbatus eſt, nec mirum, ſupple eſt, ſi eſt conturbatus, cui etiam nunc pro tunc, ſcilicet cum talia audit, lites .i. caſtigationes, pædagogi, id eſt magiſtri puerorum, verſarentur ad auriculas. improperio, id eſt propter improperium, & contumeliam, ſeu probrum, & dedecus eiuſmodi conuitiorum. Vbi enim ille, ſcilicet pædagogus (aut adoleſcens, ſed potius pędagogus. qui nihil in ſcurram dixit, ſed diſcipulum caſtigauit, quód a tali conuitia audiret) vidiſſet ſcurram exhauſto, id eſt effœto, & extincto pudore, id eſt in quo nihil pudoris reliquum erat, vtpote qui putaret ſe nil habere quod perderet de exiſtimatione, id eſt iudicio hominum de ſe aut de æſtimatione ſui, ita vt poſſet facere omnia ſine detrimento .i. in diminutione famæ, quia nullam habuit. Non eſt completa narratio, ſed non deceret completam eſſe, ne forte non putetur exemplum ad rei demonſtrationem ab auctore fictum, ſed aliunde ſumptum. Ex quo animaduertere licet quo ſermone loquebantur, tunc qui attenuato genere verſabantur. Ceterum magnopere conſiderandum eſt genera dicendi eſſe argumentis, ſeu materijs accommodanda. nam vbi de ſalute vrbis egit in ſublimi genere locutus eſt, vbi de ſalute ſociorum in mediocri, vbi de conuitio ſcurræ in adoleſcentem attenuato. Igitur genera figurarum poterunt intelligi ex ipſis exemplis. Erat enim quædam conſtructio verborum, vtpote vltima hæc, attenuata, & alia .ſ. prima, erat poſita in grauitate, & alia, ſcilicet media, in mediocritate. Eſt autem cauendum ne, id eſt vt non, vt dum conſectemur hæc genera, veniamus in vitia finitima, & propinqua .ſ. his generibus, vnde ſingulorum vitia exemplis declarat. Nam graui figuræ. Recitat primum vitium quod finitimum eſt graui figuræ dicens, nam graui figuræ, quæ eſt laudanda eſt propinqua ea, quæ eſt fugienda, quæ videbitur recte appellari, ſi nominabitur ſufflata, id eſt quaſi ſuffarcinata turgida, & inflata, non ſolida nec ſucciplena, nam vt tumor, id eſt inflatio imitatur ſæpe bonam habitudinem, id eſt ſolidum, pingue corporis, ita ea oratio videtur ſæpe imperitis grauis, quæ turget, & inflata eſt, dum aliquid dicitur, aut verbis nouis, aut priſci, id eſt primi ſeculi, hos eſt nimium vetuſtis, aut tranſlatis duriter, id eſt violenter, & ſine gratia, aliunde, aut grauioribus quam res poſtulat, hoc modo. Nam qui vendidit patriam per duellionibus, id eſt hoſtibus noſtro more quam prius per duelliones dicebantur, non dederit, id eſt luerit, aut perſoluerit ſatis ſupplicij, ſi erit præceps, id eſt præcipitetur, depulſus quod nunc dicitur depulſus, in lacunas neptunias, id eſt voragines maris, quæ tranſlatio nimis affectata eſt. Igitur pœnitet iſtum, ſcilicet rœpti ſui, qui fabricatus eſt montes belli: cum, id eſt poſtquam ſuſtulit, id eſt abſtulit: campos pacis, id eſt effecit ſummas commotiones, & maximos tumultus belli, poſtquam corruperat tranquillitatem pacis. Plerique, ſcilicet oratorum minus peritorum cum declinauiſſent in hoc genus, ſcilicet dicendi graue: vt, id eſt poſtquam profecti ſunt, id eſt diſceſſerunt ab eo: quia nequiuerunt continuare oberrauerunt, & fallunt ſpecie, id eſt ſimilitudine grauitatis, id eſt graui ſtili: quia vt dicit Horatius in Arte Poëtica. Omnes decipimur ſpecie recti. Breuis eſſe laboro. Obſcurus fio: Sectantem læuia, nerui deficiunt &c. nec poſſunt proſpicere, quia ſtudio nimio excæcati, tumorem, id eſt turgiditatem orationis. Qui &c. Proſequitur vitium mediocris figuræ male obſeruatæ dicens. Qui profecti ſunt in mediocre genus orationis, ſi non potuerunt peruenire, eo, id eſt vſque ad ipſum: ipſi errantes perueniunt ad confinium, id eſt finitimum eius: quod appellamus diſſolutum, quòd, id eſt eo q̃, vel quia eſt ſine neruis, id eſt vinculis, ac decentibus iuncturis, & ſine articulis, id eſt nodis, circa quos ſint nerui, vt appellem, id eſt appellare poſſim modo: hoc, ſcilicet genus dicendi, fluctuans

eo,

ro, quod.i.quia fluctuat huc & illuc, nec poteſt confirmare.ſ.qđ dicere vult, nec expedire.i.confutando dicta aduerſariorum, libe rare ſeſe.viriliter .i. animoſe, & fortiter, vt virum decet. Id.i.tale genus vitioſum circa mediocritatem eſt huiuſmodi? Socij noſtri cum vellent belligerare .i. bella gerere nobiſcum, profecto .i. reuera eſſent ratiocinati.i.conſultaſſent, & per ratiocinationem diſquiſiuiſſent etiam atque etiam .i. frequenter, & diligenter, quid poſſent facere.ſ.contra tantum imperium vrbis, quidem .i. certe ratiocinati eſſent, ſi facerent ſua ſponte .i. proprio motu, & inſtigatione, & non haberent, hinc .i. è noſtra ciuitate: multos homines malos, & audaces. Enim pro quia, omnes qui volunt agere magna negocia, ſolent cogitare diu.i.multo ante, ſup. quid inceptent, aut quid agere parant. Hactenus eſt exemplum vitioſæ orationis peccantis contra præſcripta de mediocritate ſeruanda, de qua dicit Auctor ſic. Huiuſmodi ſermo, non poteſt tenere auditorem attentum. Enim, pro quia, ipſe totus diffluit .i. in diuerſa fluit: neque amplectetur quidquam comprehendens .ſ. ipſum verbis profectis, aut quia nulla ſunt perfecta, aut perfectis.i.ad finem vſque ductis. Qui non poſſunt. Proſequitur vitium attenuatis generis dicens. Sup. illi qui non poſſunt verſari in illa faceciſſima attenuatione verborum, veniūt ad genus orationis aridum.i.ſiccum, & exangue .i. ſucci expers, quod non eſt alienum, id abſonum, nec abhorrens à re ipſa nominari exile, cuiuſmodi eſt hoc.ſ.ſequens. Nam ille.ſ.famoſus, hic.i.de quo loquor, videlicet ſcurra, acceſſit in balneis, ad hunc .ſ.adoleſcentem, & ſup. dixit poſtea.hic ſeruus tuus pulſauit me. Poſtea hic.ſ.adoleſcens, dixit illi.ſ.ſcurræ, conſiderabo.ſ.quid faciam, aut dicam tibi. Poſt.i.deinde ille videlicet ſcurra fecit conuitium.i.contumeliam intulit, & clamauit magis, magiſq. multis præſentibus &c. Hactenus eſt narratio vitioſa propter illiberalitatem, vnde addit auctor hic quidem ſermo eſt iam friuolus, & illiberalis.i.non decens liberos homines. Non.n.eſt adeptus.i.non.n.obtinuit id, quod figura attenuata habent, videlicet orationem compoſitam verbis puris, & electis. Et hæc in genera dicendi, & eorum artem, & contra artem vitia addit, quod ad exornationes ſpectat dicens. Exornationes afficiunt dignitate, omne genus orationis, & graue, & mediocre, & attenuatum, de quibus.ſ.exornationibus nos loquemur poſt, quæ.ſ.exornationes ſi diſponentur raræ, ipſæ reddunt.i.efficiunt orationem diſtinctam ſicuti.i.veluti.ſ.diſtinguerentur coloribus, ſi collocabūtur crebræ .i. condenſæ, & frequentes, reddunt orationem obliquam, i.deformem, & exorbitantem. Sed oportet commutare figuram in dicendo, vt mediocris excipiat.i.in ſe transferat grauem, & attenuata mediocrem, non tamen attenuata grauem, ne nimis vehemens ſit commutatio. Deinde commutentur identidem.i.ſubinde, & per interualla, ita vt rurſus ex attenuata fiat mediocris, & ex mediocri attenuata, ſacietas.ſ.audiendi vitetur facile varietate.i.per varietatem dicendi ſub varijs figuris.

DE DISPOSITIONE.

QVONIAM, quibus in generibus elocutio verſari debeat, dictum eſt, videamus nunc quas res debeat habere elocutio commoda, & perfecta. Quæ maxime ad modum oratori accommodata eſt, tres res in ſe debet habere, elegantiam, compoſitionem, dignitatem. Elegantia eſt, quæ facit vt vnumquodque pure, & aperte dici videatur. Hæc diſtribuitur in latinitatem, & explanationem. Latinitas eſt, quæ ſermonem purum cōſeruat ab omni vitio remotum. Vitia in ſermone, quo minus is latinus ſit, duo poſſunt eſſe, ſolœciſmus, & barbariſmus. Solœciſmus eſt, cum in verbis pluribus conſequens verbum ſuperiori non accommodatur. Barbariſmus eſt, cum verbum aliquod vitioſe efertur. Hæc qua ratione vitare poſſimus, in arte grāmatica dilucide diſcemus. Explanatio eſt, quæ reddit apertam, & dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, vſitatis verbis, & proprijs. Vſitata ſunt ea, quæ verſantur in ſermone, & conſuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei verba ſunt, aut eſſe poſſunt, qua de loquemur. Compoſitio eſt verborum conſtructio, quæ facit omnes partes orationis æqualiter perpolitas. ea conſeruabitur, ſi fugiemus crebras vocalium concurſiones, quæ vaſtam atque hiantem orationem reddunt, vt hoc eſt. Baccæ æneæ amœniſſimæ impendebant. Et ſi vitabimus eiuſdem literæ nimiam aſſiduitatem, cui vitio verſus hic erit exemplo: nam hic nihil prohibet in vitijs, alienis exemplis vti.

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti.

Et hic eiuſdem poëtæ:

Quidquam quiſquam cuiquam quod conueniat, neget?

Et, ſi eiuſdem verbi aſſiduitatem nimiam fugiemus: ea eſt huiuſmodi: Nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non eſt fidem habere. Et ſi non vtemur continenter ſimiliter cadentibus verbis, hoc modo: Flentes. plorantes, lacrymantes, obteſtantes. Et ſi verborum tranſiectionem vitabimus, niſi quæ erit concinna; qua de re poſterius loquemur: quo in vitio eſt Lucilius aſſiduus, vt hoc eſt in priore libro: Has res ad te ſcriptas Luci miſimus Aeli. Item, fugere oportet longam verborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris ſpiritum lædit. His vitijs in compoſitione vitatis, reliquum operis cōſumendum eſt in dignitate. Dignitas eſt, quæ reddit ornatum orationem varietate diſtinguens. hæc & in verborum, & ſententiarum exornationem diuiditur. Verborum exornatio eſt, quæ ipſius ſermonis inſignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio eſt, quæ non in verbis, ſed in ipſis rebus quandā habet dignitatem.

CAPIDVRVS.

QVONIAM, quibus in generibus elocutio verſari debeat, dictum eſt, videamus nunc quas res debeat habere elocutio commoda, & perfecta. Quæ maxime admodum oratori accommodata eſt, tres res in ſe debet habere, elegantiam, compoſitionem, dignitatem) Quod in omni fieri oportet oratione, q̄ ad poſteros peruenire cupiamus. (Elegantia eſt, quæ facit vt vnumquodque pure & aperte dici videatur) Elegans vſque ad ætatem M. Catonis, vt Gellius ſcribit, vitij, non laudis fuit. Videbatur cum elegans dictus, qui nimis læto amœnoq. cultu victuq. eſſet. Poſtea, inquit, reprehendi quidem deſijt, ſed laudem ex hoc habebat nullam, qui morbus erat moderatiſſimus. Ceterum elegantes multorum conſenſu ac conſuetudine eruditorum non ſolum ab ingenij elegantia, aut elocutionis cultu delectuq., ſicut in hoc loco, & plerunque, dici inueniuntur, ſed etiam a vitijs, per contrarium. Vt ipſe Cicero in Clodium & Curionem: Tu elegans, quem decet muliebris ornatus, quem ſaltus pſalteriæ, qui lauare vultum mollire vocem potes carmine. (Hæc diſtribuitur in latinitatem, & explanationem) Quam græci φράσιν vocant, latini elocutionem. hanc ſpectamus in verbis aut ſingulis, aut coniunctis. In ſingulis videndum, vt ſint latina, perſpicua, ornata. In coniunctis, vt emendata, vt collocata, vt figurata. hæc in perpetua oratione dignitas ſeruanda eſt, dummodo principia lenius, narrationes ſimplicius, argumenta ornatius, epilogi effuſius proferantur. de ſingulis autem nunc, de compoſitis poſt paulum dicemus. Vt igitur latinitas in ſingulis ſit verbis, primum conſiderandum eſt, ne barbariſmum, aut ſolœciſmum committas, ne peregrina, & externa verba affectas, multos enim quibus loquendi ratio non deſit inuenire licet. Sed eos curioſe potius loqui dixeris, quam latine. Veluti Siſennam cum dixiſſet quædam ſputatilica crimina, p riſum C. Rufius ita excepiſſe traditur, Circumuenior iudices niſi ſubuenitis. Siſenna quid dicas neſcio metuo inſidias. ſputatilica quid eſt? ſputa quid ſit ſcio, tilica neſcio. Ita Cæſar rationem adhibēs,

librum

librum edidit, in quo vitioſam conſuetudinem, & corruptam pu ra, & incorruptas conſuetudine emendauit. perſpicuitas in verbis præcipuam habet proprietatem. Proprietas autem dicitur, vniuſcuiuſque rei, vt Quintil. inquit, ſimplex appellatio. In qua vitabimus obſcœna, & ſordida, & humilia, ſunt autem humilia, infra dignitatem rerum aut ordinis. In hac proprietatis, ſpecie magna virtus eſt. Ei contrarium eſt vitium, Græci ἄκυρον noſtri improprium vocant. quale eſt, tantum ſperare dolorem. Verum proprietas non ad nomen, ſed ad vim ſignificationis referri debet. nec auditu, ſed intellectu perpendenda eſt. ſunt enim multa, quæ cum proprium nomen non habeant, per abuſionem aut tranſlationem nominata impropria de eis, quæ exprimunt, dici non poſſunt, cum iam ita omnibus manifeſta ſint fallere non poſſint. Verba autem omnia quæ plus ſignificant, quam eloquuntur, in parte etiam ponenda ſunt perſpicuitatis. Vitandaq. ambiguitas omnis non tantum vbi ſenſus perturbari poſſit, ſed etiam vbi nihilominus maneat. vt ſi quis dixerit, viſum à ſe hominem librum ſcribentem. nam etiam ſi librum ab homine ſcribi patet, male tamen compoſuerat, feceratq. ambiguum quantum in ipſo fuit. Itaque nobis, inquit Quintil. prima ſit virtus perſpicuitatis propria verba, rectus ordo, non in longum dilata concluſio, nihil neque deſit, neque ſuperfluat, ita ſermo, & doctis probabilis, & planus imperitis erit. Hæc eſt eloquendi obſeruatio. Nam ſi neque pauciora quam oportet, neque plura, neque inordinata, aut indiſtincta dixerimus, erunt dilucida, & negligenter, quoque audientibus aperta. Tertio loco ornatum in ſingulis verbis perpendendum eſſe diximus, quo pene ſolo apud omnes admirationi eloquentia eſt, qui tam in pluribus verbis, quam ſingulis, ſicut, & perſpicuitas, conſideratur. quanquam rectiſſime traditum eſt, perſpicuitatem propriæ tranſlatis ornatum verbis egere. Itaque alia verba alijs honeſtiora, ſublimiora, nitidiora, iucundiora, vocaliora vt in omni orationis genere, omniq. exprimenda ſententia ponenda ſint. Delectus item cum acri iudicio eſt adhibendus. nam vt ſyllabæ è literis melius ſonantibus ſunt clariores, & verba ſyllabis magis vocalia, ita quo plus ſpiritus habent, hoc pulchrius quoque reſonant. quod idem verba inter ſe coniuncta efficiunt, vt aliud alij iunctum melius ſonet. Ita rebus atrocibus. verba etiam ipſo vultu aſpera magis conueniunt. Sordidis autem nuſquam in erudita oratione locus. licet humilibus plerunque ſit iunctura iucundiſſima. Velut in illo Virgil.

Sæpe exiguus mus. Et Horatiano,

Naſcetur ridiculus mus.

Vbi caſus ſingularis in fine verſus, monoſyllabum magis decuit. Quædam non tam ratione, quam ſenſu iudicantur, vt illud,

Cæſa iungebant fœdera porca.

Quod ſi fuiſſet porco, vile erat. quodcunque enim in ſermone tenui ſublime nitidumq. fuerit, diſcordat. Item ornatus in inuſitatis, nouatis, & tranſlatis verbis multum probari, & à Cicerone & Quintiliano ſolet, inuſitatis dignitatem dat antiquitas, namque, & ſanctiorem, & magis admirabilem facit orationem. Sed ſint huiuſmodi, vt ex vltimis tenebris reperita videantur. Et licet poëtæ liberiores ſint quam oratores, tamen vt Craſſus apud Cic. de oratore dicit, habet etiam in oratione poëticum aliquod verbum dignitatem. Neque .n. inquit, illud fugerem dicere, vt Lælius, qua tempeſtate Pœnus in Italiam venit nec prolem, aut ſobolem, aut fari, aut nuncupari, aut vt tu ſoles Catule, non rebar aut opinabar, & alia multa quibus loco diſpoſitis grandior atque antiquior oratio videri ſolet. nouantur autem verba, quæ ab eo qui dicit ipſo gignuntur ac fiunt. Velut in illo: Vis huius me verſutiloqua expectorat. fingere tamen Græcis magis conceſſum eſt, noſtri autem iungendo, aut deriuando paulum aliquid auſi: Iungendo vt, gradus eliminat, an dici in tragœdia poſſet, à Pomponio, & Seneca dubitatum, deriuando, vt beatitas, & beatitudo, medietas, & alia complura, quæ à Cic. ſicut, & ab alijs numerantur. Ea ſi ex græcis in latinum transferendo excipiamus, magis permittitur. quale illud Cic. in Hortenſio, ἐνάργειαν vt Græci, ſic perſpicuitatem aut euidentiam nos, ſi placet, nominemus. & fabricemus vſque, ſi opus erit, verba. idque confirmat Horatius dicens:

Et noua fictaq; nuper habebunt verba fidem, ſi
Græco fonte cadant.

Si quid autem non apte ſatis conuerſum videatur aliquo, verbo mox corrigendum eſt, vt Cic. in Timæo. Si modo hoc, inquit, recte conuerſum videri poteſt. Et ſi quid etiam periculoſius finxiſſe videbimur, medijs quibuſdam id præmuniemus, hoc modo, vt ita dicam, ſi licet dicere, permittamus nobis, vix audeo dicere.

Quale Cic. illud eſt: Vt in ſingulis eſſent bina media (vix .n. audeo dicere medioeritates, quas Græci μεσότητας appellant) ſed quaſi ita dixerim, prorſus intelligatur. Quæ quidem etiam in licentius tranſlatis proderunt, ſi non tuto dici poſſe videbuntur, in quo non falli iudicium noſtrum, ex re manifeſtum erit. Tertius vero modus transferendi verbi ornatus, qui late patet, poſterius abunde qualia eſſe debeat, ab ipſo Cic. inter dicendi figuras poſitus, tractatur, & à nobis exemplicabitur. [Latinitas eſt) Latinos quidam dictos putant à Latino, qui Vlyſſis Circesq. filius fuit, vt Heſiodus.

Κίρκη δ' ἠελίου θυγάτηρ ὑπεριονίδαο,
Γείνατ' Ὀδυσσῆος ταλασίφρονος ἐν φιλότητι,
Ἄγριον, ἠδὲ Λατῖνον, ἀμύμονά τε, κρατερόν τε.

Alij à Latino Fauni filio, cuius matre Carmenta à Græcis literas mutuata Latinis dediſſe fertur, primum Latinitatem, vtpote emẽdatiorem linguam, eſſe dictam volunt. Feſtus Pompeius, niſi me codices fallunt, Latinam linguam à Latio dictam vult. Conſtat autem, & Ciceronis, & aliorum conſenſu, hanc deinde locutionẽ adeo corruptam fuiſſe, vt pars maxima etiam Ciceronis ętate inceriſſe diceretur. Quamobrem, & C. Cæſar librum de Ratione latine loquendi accuratiſſime ſcripſit, primoque in libro differit, verborum delectum originem eſſe eloquentiæ, & M. Varro de origine linguæ latinæ, ad Ciceronem ſcribens, verborum latinorum etymologias ſcrutatur. Quare latinitas à grammatica ita mihi differre propemodum videtur, vt latinitas non tam adigi, & aſtringi regulis verba velit, quàm ſermonis ſuauitati inſeruire. Vt ſit quidem exempli cauſa grammatice dictum, audaciter, emicauit, ſonauit, connire, audiuiſſe, ſciuiſſe, non ſcio, frugalis mille numorum, & alia his ſimilia, latine autem potius, audacter, emicuit, ſonuit, coire, audiſſe, ſciſſe, neſcio, frugi, mille numum. Hinc eſt quod Quintil. etiam inquit, mihi non inuenuſte dici videtur, aliud eſſe latine, aliud grammatice loqui. & Cicero ipſe, iiſdemq. temporibus L. Furius Pilus per bene latine loqui putabatur, literariusq. quàm ceteri, quod ſcilicet ſuauitati verborum regulas etiam accommodaret grammatices. Nam ſi ita accipiamus, ſicut quidam, vt linguam latinam literalem dicamus, qua veteres Romani, & populares, & eruditi viri indifferenter vterentur, & vt comœdiæ, tragœdiæque conſcriptæ ſunt, ita vulgus loqueretur. Sed primum omnes literarum græcarum quam eruditiſſimos fuiſſe oportuit, quod Comœdiæ quo antiquiores ſunt, eo vocabulis, & orationibus græcis magis refertæ ſunt. Et id tam Tyro Ciceroque, quam veterum oſtendunt hiſtoriæ. Afferrem vero exempla, niſi id non dubium eſſe cuiquam intelligerem. Nondum enim, vt etiam Lucretius inquit, Latina lingua tantam habebat copiam vt non indigeret Græcorum adiumento. Transferentes ergo verſiculos in latinum è græco Comici, græcos etiam aliquando inſerebant. Præterea ſi Latinus ille linguam correxiſſet, vnde, & latinitas nomen habeat, quo pacto omnium vnus potuit illico ſermo eſſe? Vel ſi Latini ſoli ita loquebantur, qui Italiæ minimam partem poſſidebant, ceteros alium ſermonẽ habuiſſe oportuit, quo ante, & poſt correctam linguam vterentur ſcriptores, & quo tam poëmatum quam hiſtoriarum orationumque, quando minus corruptam adhuc illam veterem linguam eos ſeruaſſe credi par eſt, ceteri qui ſecuti ſunt melius loqui debuerunt. Sed legimus Liuium Andronicum, Ennium Catonem, Lælium, pleroſque alios, quòd veteri illa quaſi rubigine referti eſſent, à Craſſo, Hortenſio, Cicero neque, & ceteris fuiſſe repudiatos, licet cetera, quæ eorum ingenia oſtenderunt, ſummopere iidem probauerint. Nam, & Catonis verba Cicero diligenter excuſat, vt ſupra retulimus. Fuit ergo latinitas, vt mea ſemper tulit opinio, ſelectus quidam caſtigatuſque ſermo, literalis quidem (quod Græcorum Latini veteres ſecuti veſtigia ſint) ſed ſuauitati multum inſeruiens. Et cum nihil vnquam ſimul, & inuentum, & perfectum fuerit primum hanc Latinus, vnde latinitas dicta, ſelegit poſt, qui ſecuti ſunt, & auxerunt, & magis emendarunt. Loquebantur aũt etiam ante Latinũ illum Itali, & Latini iſto ſermone, ſed non omnino latine, hoc eſt electiore ſermone. Nam cum eius mater, ut diximus, Carmenta, literas à Græcis ſumptas ei dixiſſet, tum demum incepiſſe talem eleganter dicendi formam putandum eſt. quod in partibus orationis omnibus facile cuique licet intueri, ut. ſ. figuræ orationis, ſicut, & conſtructiones ab ipſis effluxerint. Vnde ſit, ut mater admodum, quoſdam hęc non ſatis aduertiſſe, quod, & Cic. ipſe oſtendit, cum dicit. Latinitas eſt quæ ſermonem purum conſeruat, ab omni vitio remotum. Vitia in ſermone, quo minus is Latinus ſit, duo poſſunt eſſe ſolœciſmus, & barbariſmus. [Solœciſmus) Gellius in quinto noctium Atticarum, cum græcum

autem,

autem, inquit, vocabulum ſit ſolœciſmus, an Attici homines, qui elegantius locuti ſunt, vſi eo ſint, quæri ſolet. ſed nos neque ſolęciſmum, neque barbariſmum apud Græcorum idoneos adhuc inuenimus. Nam ſicut barbaron, ita ſolœcon dixerunt noſtri quoque antiquiore. ſolœcon facile, ſolœciſmum haud ſcio, an vnquam dixerint. quod ſi ita eſt, neque in Græca, neque in Latina, ſolœciſmus probe dicitur. Sed nos ex Græcis dicimus, vtrunque recte dici poſſe. cuius rei φ ſolœciſmus recte dicatur, & barbariſmus, tam Græcorum, quam Latinorum infinita reddi exempla poſſent, quæ tamen cum nunc proferre nunc oporteat, conſulto prætermittimus. Dictum autem ſolœciſmum Strabo putat, vel a Solorum vrbe, qui vitioſe loquentes, a Græcis cum riſu excepti ſunt, vel alio ex populo, vt idem, inquit, verbũ effictũ eſt. Solęciſmum porro Sinius, vel Capito in literis quas ad Clodium Tuſcum dedit, hiſce verbis diffinit. Solœciſmus eſt impar & inconueniens compoſitura partium orationis. Auguſtinus vero in eo libro quem de doctrina Chriſtiana inſcripſit, Solœciſmus, inquit, qui dr̃, nihil eſt aliud quàm cum verba non ea lege ſibi coaptantur, qua coaptarunt, qui priores nobis, non ſine auctoritate locuti ſunt. Verum.n. inter homines, an inter hominibus dicatur, ad rerum non pertinet cognitionem. Integritas ergo locutionis nihil aliud eſt, niſi alienæ conſuetudinis conſeruatio, veterum auctoritate firmatæ. [Solœciſmus eſt, cum in verbis pluribus conſequens verbum ſuperiori non accõmodatur) Totius grammatices (quàm in latinum vertentes literaturam alij, alij ſtudium literarum appellarunt) ars in duas eſt generales diuiſa partes, in præceptorum ſationem, quàm Græci μεθοδικὴν nominarunt, quę præcepta quibus in hac profeſſione erudimur, docet, & in vocabulorum expoſitionem, fabularum autem, hiſtoriarum, & huiuſmodi enarrationem, Gręci ἱστορικὴν dixerunt. Methodicen deinceps in tres partes ijdem diuiſerunt, in loquendi rationem, Græce σύνταξιν, recte ſcribendi periciam ὀρθογραφίαν, & pronunciandi ſcientiam, προσῳδίαν. In his tribus ſolœciſmus barbariſmusq́. vitia inueniuntur. Sed in omnibus tamen vtrunque. nã barbariſmum in omnibus quidem, ſolœciſmum aũt in loquendi tantummodo ratione comperias idq́ue modis, quatuor, κατὰ πλεονασμὸν .i. per adiectionem, ſeu redundantiam κατὰ ἔλλειψιν .i. detractionem, ſiue defectum, κατὰ ἐναλλαγὴν .i. per tranſmutationem, κατὰ ὑπέρβατον, hoc eſt per confuſum dictionum ordinem. Per adiectionem, vt veni ad Mediolanum, ad Placentiam detractione, vt ambulo viam, ex Aegypto venio, tranſmutatione, vt qua ordo turbatur, vt quoque ego.n. hoc, per hyperbaton, vt, in enim ille dulſit genio, pro indulſit. At cum in hac poëtæ verſus neceſſitate incidunt, aut ornandi cauſa ſententiam, aſyntheton, vel, vt alij, ſolœcephanes nominatur. Et id faciunt non tantum, poëtæ, ſed etiam aliquando oratores. velut Cic. in Verrem illud ad Meſſanam venit, detrahunt item illud.

Italiam fato profugus Lauinaq́; venit.

Littora: pro ad Italiam, & ad Lauinia littora.

Saluſtius, radicem montis acceſſit, quod ſanè Lactantius annotauit. Tranſmutatione vtuntur: vt, Tranſtra per remos ducere: Ita per partes orationis omnes ſolœciſmus fit, vt in verbo, ſi genus muietur, ſi coniungatio, ſi modus, ſi numerus, ſi tempus, ſi perſona. idem in nominibus, ceteriſq́. partibus intelligendum, vt ſi pronomen, pro pronomine poſuerit, vt hirundo paſcit pullos eius. Eſt etiam vbi vitium potius videatur, quam reuera ſit, vt apud Senecam. Sæpe in magiſtrum ſcelera redierunt ſua, quod ita in conſtructione reſoluendum eſt, Scelera magiſtri ſæpe redierunt in ipſum, ſiue in illum. Aliquando longo ac duro ambitu verborum reſpondendum eſt: vt, Suum cuique ſoluatur: aliter, quod cuiuſque eſt, ei ſoluatur. aut, ſua cuiuſque ſunt: aliter, quæ cuiuſque ſunt, ipſius ſunt. Item, & ſuus eſt Homeri mos: aliter, mos Homeri eſt eius. Aut cum genus mutamus, vel alio quam oporteat numero loquimur. vt cum ponimus literam pro epiſtola, & id genus alia. Fuerunt qui barbariſmum hic dici mallent, φ barbariſmus quidem in ſingulis eſſet dictionibus, in coniunctis vero ad conſtructionem ſolœciſmus. Vt ſi verbo aut nomini ceteriſue partibus caſum non reddas quem deſiderant, aut ſi pro alijs alios ponam. vel ſi vbi nomen ponere debuerim, pronomen poſitum ſit. Simpliciter, vbicunque partem aliam pro alia referas. Vt cum negantis aduerbium pro aduerbio prohibentis ponam, ſic, non feceris, pro ne feceris. In ſingulis autem fieri verbis ſolœciſmus videtur, cum vnum quis ad ſe vocans dicit, venite, aut ſi plures à ſe dimittens ita loquatur, abi vel diſcede. nec non cum reſponſum ab interrogante diſſentit. vt ſi dicenti, quem video? ita occurras, ego, qm̃ hic ſubauditur, qđ expreſſum non eſt. Erit ergo ſolœciſmus in vno aliqñ verbo, nunquam in ſolo. Eo denique ſuperſtitioſi fuerunt vſque aliqui, vt hoc vitium in geſtu etiam eſſe ſcripſerint, cũ aliud voce aliud nutu vel manu demonſtretur. Eſt autem vbi ab oratore, nedum poëtis huiuſmodi inuenias poſita, ſed tum ſchemata, non ſolœciſmi dicuntur. Eſt enim ſolœciſmus, vbi per imprudentiam imperitiamq́ue ita loquimur. Sed de Solœciſmo hactenus dictum ſit. multa tamen plane eſſent hic dictu neceſſaria. ideo conſulto etiã prætermus, ne grammaticam ſcribere videamur. Nam ſatis videri debet, ſi expoſuimus quid ſit quod Cicer. dixit, ſolœciſmus eſt ex verbis pluribus in quibus inuenitur, in ſolo enim verbo inueniri non poteſt. [Verbum ſuperiori non accommodatur) Sed diſconuenit, quantum veterum auctoritate ſancitum eſt. [Barbariſmus eſt, cum verbum aliquod vitioſe effertur) Barbariſmus, inquit Auguſtinus, quid aliud eſt, niſi verbum non eis literis, vel eodem ſono non enunciatum quo ab eis qui ante nos locuti ſunt enunciari ſolitum eſt. Barbari autem, vnde barbariſmus, dicti, vt Strabo in quartodecimo de ſitu orbis tradit, à nominis ficti voce. Sic enim inquit. Barbarum opinor eſſe nominis effictionem in his, qui proferendo verba cum labore, duriter, & aſpere loquerentur, ſicut balbutire, lallare, balbare. Omnibus igitur pinguius ſonantibus, balbaris nomen inditum. Barbaros autem Græcus primum nuncupauit, videlicet ad exprobandam pnunciationem, quæ contingebat illis per innatam quandam ineptitudinem, & oris pinguedinem atque vocalium inſtrumentorum, denique per quibuſdam ſermonum, ſeu linguarum proprietates. Noſtra vero in lingua aliud apparuit oris vitium, ſicuti barbaro loquentia, ſiquis ſermonem Græcum non recte proferat, ſed vocabula Græca barbarorum more pronunciet. Hoc maxime Caribus contingit. hinc Alcæus eos Barbarophonos appellat, quòd græca inepte proferant. Hanc igitur barbariſmi, ſicut & ſolœciſmi fœditatem, à latinitate abeſſe oportere dicit Cicer. quæ in ſingulis tantum verbis committi poſſe inuenitur. ſed & pluribus modis, aut locutione, aut temporis dimenſione, ac enũciatione, aut ſcriptura. Vt ſi quis Aphrum vel Hiſpanum alienũue quodlibet à Latino nomen, modo Græcum, non ſit, Latinæ inſerat orationi, niſi receptum ſit, vt Rheda vehiculum. quod gallicum nomen eſt, & ategiæ, quo vtitur Iuuenalis, Maurorum ategias. Item ſi verborum, nominum, cetererumq́. partium orationis impropria ſignificatione quis vtatur, vt cum reputo pro exiſtimo vtuntur quidam, & importat pro refert, & infinitis pene alijs. cum ſi ſecundũ analogiam nomen quod in vſu non ſit, deducere velimus, velut ſi a Cremona Cremonanus, & à Parma Parmanus dicatur. quod ſimile ſit à Roma Romanus, à Nola Nolanus. & ſicut à cubatione cubiculum, ſic putes recte dici a ſeſſione ſeſſiculum, & ſicut dulcedo dicitur, ita ſi quis albedinem, p albore, & ſimilia dicat ſi rhetoricalis, grammaticalis, & ſimilia cum græcis nos, vti poſſeſſiuis noſtris dici poſſe putemur, ſicut literalis. Aut cum vtitur verbis, quæ apud nullum auctorem leguntur, & quæ nec vlla defendi deriuatione poſſint, vt tregua. p inducijs, & guerra, pro bello. His proxime accedunt, ea quæ licet deriuationis formam aliquam habere videantur, tamen dici latine non queant. Vnde ſaluator, quod Græci σωτῆρα dixerunt. Nam licet in ore multorum ſaluator ſit, latine tamen vno verbo exprimi non poſſe Cic. dicit. quippe qui in Verrinis, ita inquit: Cum non ſolum patronum illius inſulæ, ſed etiam σωτῆρα ſcriptum vidi Syracuſis, hoc quantum eſt? ita magnum, vt latine vno verbo exprimi non poſſit. is eſt nimirum ſoter, qui ſalutem dedit, quod vitium iam late patet, propter eorũ, qui Græca in Latinum transferunt imperitiam. Nec in ſolis id verbis fieri ſolet, verum etiam, & iunctis. Vt cum dicunt hoc implus ſe habet, quod Græci ἐπὶ πλεῖον ἔχει dicant, & alia prope infinita. Non.n. omnia enumerare, quæ etiam poſſimus, conſilium eſt, ſed barbariſmi loca duntaxat oſtendere. quod vitium etiam ſæpe inuenias, cum verbis vtuntur quæ nuſquam ſunt, vt contentor, pro contẽtus ſum. nam quod Horat. ſcurro dixit:

Si bene te noui, metues liberrime Lolli,

Scurrantis ſpeciem præbere.

Et odoror, eſt nanque ſagacium odor, & Cicero ancilior, vt, non enim vnè priuatim ancillatus ſum ſic & alia quædam auctoritate non carent, ideoque intrepide eis vtimur. at noua quaſi cudere non ſine periculo poſſumus, quæ ſi permitti vobis velimus, acri penſanda iudicio ſunt. In genere quoque nullam obſeruationem putarunt aliqui eſſe barbariſmum, alij ſolœciſmum dici maluerunt, quod iunctura, id animaduertatur. Nec ſum animi dubius, hic futurum aliquem, qui dicat horum quæ iam diximus, & dicturi ſumus, pleraque figuri defendi poſſe. Id verum eſſe nouimus, ſed cum conſulto, & cum iudicio prolata ſunt,

ſunt, non cum imprudenter aut per inſcitiam dicta, figuris defendi poſſe credamus. Barbariſmus quoque eſſe credi par eſt cum pluraliter tantum deflexum nomen in ſingulari dicas. vt ſcala pugillaris, biga, quadriga, liber pro filio, loculus, & ſimilia. aut cum ſingulari numero inueniatur tantum, & pluralem proferas, vt ſanguines, argenta, aura, aurichalca, & id genus alia. Aut ſi verborum iam traditæ nobis non ſeruentur inflexiones. velut ſi dicat quis prandidi, oſtendidi, reprehendidi. Vel cum nominum prima poſitio inuertitur, vt ſi quis crebri dici putet, vt Alexander Alexandri. Et verborum, velut cum prandeo dicatur, ſi huic ſimile cœno eſſe arbitretur. ſi item inſcita in dicendo diuida diphthongon, velut frœnophorum, œnotriam, æreum diuidat. vel Oetam. Aeneum, & id genus alia. Sed de Barbariſmo, qui in locutione committi poteſt quantum ad hunc locum attinet. iam ſatis dictum. ſi quidem genus illud barbariſmi, quod ab animi natura proficiſcitur, vt cum quid inſolenter, aut minaciter, aut crudeliter ab aliquo dictum ſic eum barbare locutum dicimus, ad præſentem quæſtionem, vt reor, non attinet. Quod ſi quis attinere ſibi perſuadeat, vitium eſſe quidquid ſuo loco, & tempore non factum ſit, à nobis iam admonitus, taceat. De temporis dimenſione paucis concludendum eſt, aliam tacitam, aliam pronunciantis voce conſiderari. Tacite in temporum dimenſione barbariſmus eſt, vt in verſu ſi pro longa breuis, aut pro breui longa ponatur. velut illud Iuuen.

Quid nudum, & fruſtra rogantem.

In metro enim barbariſmus eſt. niſi, quod multa egregie ſcripſerit, ſyſtoles figuræ venia ſubleuetur. Quæ autem pronunciantis voce detegitur, manifeſta eſt. velut cum pro flexo accentu acutus ponitur, vt ſi Cethegum penultima correpta aut Tullium producta pronuncies. Eſt in ſola pronunciatione barbariſmus, ſi alio quam debeas accentu ſyllabam pronuncies. vt ſi noſtras, & veſtras, & cetera, quæ per apocopam proferri debent, in vltimo loco non flectas. vel vt differentiam facias, ſi non notula aggraues, vt alias, cum aduerbium eſt, & circum littora, circum Piſcoſos ſcopulos. Ne ſi primam acuerim, circus dici videatur. item, Quale eruditi grammatici interrogantes, vltimo loco grauabũt, comparantes, acuto tenore concludent. Aduerbia quoque compoſita ſub vno accentu pronunciabunt, vt aliquando, deinde, interea loci. Et vt paucis finiam, vbicunque accentus lex corrumpetur, erit barbariſmus, quam legem quiſque a grammaticis diſcet. Et ſi cui noſtra, quæ olim de accentu compoſuimus, diſcere placuerit, hoc vitium euitare poterit, ſi minus quid hic dicatur intelligit. Conamur enim illa qui neſciunt, non iam eruditos docere. Scriptura barbariſmus committi poteſt, ſi literarum ordo perturbetur, vt pro diſciplina, diſciplina. Subtractione ſimplicis conſonantis, vt a facio factum, ſine c, litera ſi fatum ſcribas. Simplicis conſonantis interpoſitione, vt columpna, ſompnus, contempno. p. enim litera inter m, & n, eſt poſita. Fit Barbariſmus etiam alijs conſonantibus, vbi non debet apponi, vbi duplicata ſubtrahitur, vt bellum adiectiuum. vel ſi addas conſonantem, vbi non oportet, vt tellum, cœllum, ſimplicis in duplicẽ verſione, vt locuple, pro locuples. Duplicis in geminatam. vt niſus, pro nixos, laſſus pro laxus, cum hæc manifeſte inter ſe differant ſenſu. Si pro eadem geminata, alteram ponas: vt flegma, cum g, litera ante m, pro flemma ſcribas. aut ſi pro altera ſimplici, alteram ſimplicem ponas: vt ſi conuitium per t, literam t non per c. ſic apud per d, vel aput per t. Idem vitium eſt, & obtimus per b, non per p, ſcriptum. Item ſi vocalem alteram pro altera notes: vt ſi mundus in prima ſyllaba, vel columna, aut abundo in ſecunda, non per u, literam, ſed per o, ſcribas. E diuerſo ſi muntem, funtem, puntem, per u, non per o, barbariſmus eſt. Item ſi aſpirationem auferas à vocali, vt ab habeo ſecundæ coniugationis verbo, vel a conſonante vt pulcher, ſi apponas vocali vt, habundo: conſonanti, vt Archades. ſi Latinum i, per y, Græcum, vt cilla, ſydus. ſi y Græcum per i, Latinum. Et eo magis barbare à nonnullis omnia corrumpentibus hæc fiunt, quod i, Latinis, velut mei, tui, & ſimilibus, y græcum ſcribi ſolet, cum i, Græci. nominibus barbarisque nonnullis tantum ſcribatur. de quo longius tractauimus in his libris, quos de Ortographia conſcripſimus. Sunt etiam qui y, literæ græce, & i, latinæ ordinem peruertentes, in barbariſmum incidant, vt Hyppolitus, Lybia, Sybilla, cum in prima ſyllaba i, in penultima y, græcum eſſe oporteat. Poſtremo barbariſmus eſt ſi diphthongon alteram pro altera, aut vbi nulla ſit poteſtas, vel vbi ſcribi debuit, non ſcribas, ſi diuiſas vocales, vt Danahe, Phaſiphahe, Phahethon. De barbariſmo iam ſatis multa nec breuius vt reor, dicere etiam de tanta re potuimus, ſi loca huius vitij decurrere omnia debuimus.

[ẽa comparatur) In contrarijs obſcuritas maxime ſolet inueniri. Nam ſi ab vſu valde remota verba ſint, nubem menti plerunque omnia obijciunt, vt ſenſus comprehendi non poſſint. In quo genere tantopere ſunt aliqui delectari, vt cum in idonei alicuius auctoris locum incidiſſent paulo magis abſtruſum non rei indagatione, ſed vnius aliquando verbi ignoratione, totos illic intenderint ſenſus, lacunaria modo ſuſpexerint, modo in terram declinarint oculos, interroganti nil reſponderint, & cogitatione miſeri, tanquam Sibyllæ futuri interpretes exæſtuarint. Quod ſi eius obſcuritatis modum tandem comperiſſe, hoc eſt vnius verbi, & nullius pene momenti ſignificationem ſibi inueniſſe perſuaſerunt, conuentus pararunt, ſe rem inauditam, è medijs erutam tenebris depromturos, tumore ſupra modum elati iactitarunt hinc adducto ſupercilio, contractisq. naribus, ac fronte rugata meras effutiuerunt inſanias. Quibus iam ab omnibus eruditis curuari ciconiarum colla, ac manu aſini aures agitari, & æſtuantis canis protendi linguam, & quæcunque ludibrij ſpeciem habent, præberi videas. idq. meritiſſimo, cum rerum ſcientiam, quam præ ceteris rebus habere oportet, nihil æſtimẽt, vnius autem literali notæ ſignificatione tantum vexentur, ac vt verius dicam, inſaniant. non hoc dico, quin verborum vel in ſcriti proprietates: ſed, vt eorum quæ iam exoleuerunt tanta non ſit, aut vt ſaltem ſi rebus poſterios cura, prouidendumq. in primis, ne ſordida, ieiuna, triſtis, ingrata, vilis noſtra ſit oratio. contra ſit acuta, nitida, copioſa hilaris, iucunda. Accurata. Quod conſequi poterimus, ſi rerum in primis quàm maximam curam habuerimus, poſtea verborum electiſſimorum, vt in nobis auctoritas in verbis ſententiæ, vel graues, vel aptæ opinionibus hominem ac moribus eſſe videantur. Quod ſi in verbis inhærere, ſcrutari, & ea quidem ab vſu remota velim. eloquentiam ex hoc inde conſequi poſſe confidemus? Superfluum erat nunc hoc reprehendere, niſi præterquam à pauciſſimis ceteris omnibus id iam ſumma cura quæreretur. Sed iam vnde exiuit, eo noſter redeat ſermo: ſi perſpicuam velimus ex nobis exire orationem, vſitatis verbis componenda eſt: non tantum ex nimia vetuſtate repudiatis illis, ſed, & paulo remotioribus. Nam, & ductare exercitus, & patrare bella apud Saluſtium non adeo vſque probata ſunt, vt orator eius vbicunque velit vtatur. Sic videat, vt vſitata huiuſmodi, vſitatiora adhuc ſint, exercitum ducere, & bellum gerere. delectum enim eum in primis habeas ut oportet, vt ſuo loco ac tempori omnia accommodemus. De explanatione ergo nunc loquimur, cui perſpicuitas eſt neceſſaria, perſpicuitati autem vſitata verba. Nam quid in latinitate, & ornatu obſeruandum ſit, ſi non ſupra docuimus, eius tamen formã aliquam illic oſtendere tentauimus, præclare vero etiam ad afferendam rebus lucem repertæ ſunt ſimilitudines. quarum aliæ ſunt, quæ probationis cauſa inter argumenta ponuntur, aliæ ad exprimendam rerum imaginem compoſitæ, quod eſt huius loci proprium: vt,

Prorſus aui ſimilis, quæ circum litora, circum
Piſcoſos ſcopulos, humilis volat æquora iuxta.

Quo in genere. i. præcipue cuſtodiendum, ne id quod ſimilitudini gratia aſciuimus, aut obſcurum ſit, aut ignotum. [Vſitata ſunt ea, quæ verſantur in ſermone, & conſuetudine quotidiana) Hic iam aliquibus occurram oportet, qui vſitatum putabant ſermonem, quo vulgares, & imperiti vti conſueuerunt, quod minime verum eſt. Nam is demum vſitatus eſt ſermo, quo quotidiano in ſermone conſuetudineq. loquendi, viri vtuntur eruditi, ſicut enim bonorum virorum conſenſus bene viuendi nomen habet, ita recte loquendi eruditorum conſuetudo. Cum igitur eruditus non ſordidus, non inquinatus, & ruſticus ſermo deceat, ſed purus, clarus, latinus, & ornatus, non conuenit vſitatum hic à Cicerone ſermonem dictum intelligere, quo vulgus vtitur imperitum. [Propria, quæ eius rei verba ſunt, aut eſſe poſſunt, de qua loquemur) Propria multis modis dici poſſunt. ſunt enim propria, & multis rebus impoſita verba, vt canis, ſignificat enim aſtrum, animal quadrupes, & piſcem ſunt propria quaſi vni peculiaria, vt vrbem Romam, & poetam Virgilium, & cetera generia eiuſdem. Alia ſunt propria, ſuæ quarumq. rerum appellationes, vt lapis ar bos mare. Item propria, indiuiduum ſignificantia. Item ſubſtantiua ſunt, vt Demoſthenes, Cicero, Craſſus, ſed in nollis horum virtus oratoris inſpicitur. At illud proprium dicit hic Cic. quod in oratore non mediocriter probandum eſt, quod etiam hoc modo laudari ſolet, vt proprie dictum ſit. i. quo nihil poſſit ſignificantius inueniri. velut cum vulgo dici ſolet, proprium appoſitum eſſe epitheton. vt cum Virg. Deductum carmen. & Horat. Acrem tibiam, aut Annibalem durum dixerunt. Item

generis

generis pene eiuſdem, dulce muſſum cum dentibus albis excepraue, leues auras, rupibus altis, tempus irreparabile, & buiuſmodi omnia. Item quæ bene tranſlata ſunt, propria dici ſolent. Denique quæcunque ſunt in quoque præcipua, proprij locum accipiunt. velut Fabius inter plures imperatorias virtutes, cunctator eſt ab Ennio appellatus ſicut Æneas pius a Virgilio, Achates fidus. Et ab Homero Vlyſſes polytropos. i. multa vertens, callidus, & vrbium vaſtatos. ſicut, & pedibus celer Achilles. Hæc igitur eſt vna oratoris virtus, quæ rem explanat, & exprimit. quã Cicero elegantiæ partem eſſe voluit. [Propria, quę eius rei verba ſunt) Quæ eam rem complectuntur propriaui. [Aut eſſe poſſunt de qua loquimur) Si etiam ad aliud referri poſſe videantur. Compoſitio eſt verborum conſtructio quæ facit, omnes partes orationis æquabiliter perpolitas. Ea conſeruabitur, ſi fugiamus crebras vocalium concurſiones, quæ vaſtam atque hiantem reddunt orationem, vt hæc eſt. [Baccæ æneæ amœniſſimæ impendebant. Et ſi vitabimus eiuſdem literæ) In omni rhetoricæ orationis conſtructione tria conſiderari ſolent, ordo, iunctura, numerus. De ordine, & iunctura dicetur à nobis, quando locus Ciceronis hic ita exigit. De numero qui late patet, & nos temporis præmimur anguſtia, ſi poſt huius libri concluſa commentaria tempus nobis ſupererit, tractabimus. Primum igitur vt iam de ordine dicamus, eius obſeruatio in verbis eſt ſingulis, & contextis. In ſingulis cauendum, ne decreſcat oratio, & fortiori ſubiungatur aliquid infirmius, vt ſacrilego fur, homicidæ corruptor. Nanque ſenſus hominis à paruo in maius debet inſurgere, vt optime Cic. Tu, inquit, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate aliud enim maius alio ſuperuenit. At ſi cœpiſſet à toto corpore, non bene ad latera fauceſq. deſcendiſſet. Eſt, & alius ordo, vt viros ac fœminas, die ac nocte, ortum, & occaſum, dextrum ac ſiniſtrum, ante ac retro melius dicas, quàm retrorſum. Quædam ordine permutato fiunt ſuperuacua, velut apud Saluſtium, in tugurio mulieris ancillæ, ac ſi dicas in tugurio ancillæ mulieris, ſuperfluum erit mulieris, ſi quidem ancilla conditionem oſtendit, & ſexum. item, res erat prę toribus nota ſolis. Hoc ſuffecerat. male ergò additur, ignota ceteris, quod ſi conuertas, nil ſuperfluum inuenitur. Et fratres gemini, nam ſi præceſſerit gemini, fratres addere non eſt neceſſe. Et ſi dicas, tenemur amicitijs, ridiculũ enim eſt, ſi addas, mutuis, cum amicitiæ vtrunque ſignificent, hoc eſt amorem, & mutuum. Alia ideo antecedunt, ꝙ ab eis quæ ſequuntur clarius ad eam ſententiam dici, & quaſi expone videantur, vt Ciceronis illud, quid tandem illi mors mali attulit? niſi forte ineptijs atque fabulis ducimur, vt exiſtimemus illum apud inferos impiorum ſupplicia perferre. in quo loco non bene diceretur fabulis atque ineptijs. Eſt vbi quid primum ponamus non refert, niſi verborum moueat conſonantia quod apud poëtas ſumma opera cuſtoditur. vt cum dicit Virg.

Paciq; imponere morem.

Quod ſi, moremq. imponere paci, diceatur, debilior, vt etiam Boëtius vidit, ſonus videbitur contra autem, vt vis cõſurgeret verbo tam. Ac ima exæſtuat vnda, Non dixit. at vnda exæſtuat ima. Ita Cicero cum dicit, Veſtram ſimul iudices æquitatem, & manſuetudinem mulier oppugnat, manſuetudinem enim ſua hic longitudine ſpiritum interſiſtit, & pronunciantis mora rem exaggerat magis. Auget autem ſignificantia, cum dicit. Cæcam crudelitate, & ſcelere. nam, & ſcelus in crudelitate, vtpote genus eſt. Aliquãdo autem multa coniunguntur, quorum aliqua præpoſtera in ſerie duci poſſunt. vbi vltimo tantum loco ponatur, quòd omnibus emineat. quale illud eſt Ciceronis, cuius cupiditatem nulla vnquam turpitudo retardauit quæ vitijs animi in deterrimas partes iura hominum conuertit omnia, cuius ea ſtultitia eſt vt nemo hominem, ea vis vt nemo fœminam, ea crudelitas vt nemo matrem appellare poſſit. eo iam denique adducta eſt, vt ſibi præter formam nihil ad ſimilitudinem hominis reſeruarit. Illa autem nimia quorundam fuit obſeruatio, vt nomina verbis, verba rurſus aduerbis, & nomina ipſa appoſitis pronominibus eſſent priora. Nam fit contra quoque frequenter non indecore. Sed illud nimiæ eſt ſuperſtitionis, vti quæque ſunt tempore, eam facere etiam ordine priora. non quia frequenter non fiat hoc melius, verum quia interdum plus valent ante geſta ideo, ꝙ leuioribus magna ſupponenda ſunt. Varijs autem verbis eundem ſenſum longius trahere, nam, & hoc inter figuras ponitur, optimum eſt. quod quidem in mouendis affectibus maxime poteſt adhiberi. Sæpe etiam eſt vehemens aliquis ſenſus in vltimo verbo, quod ſi in media parte ſententiæ latet, trãſire intentionẽ & obſcurare circumiacentibus verbis ſolet. In vltimo autem loco poſitum, animo quaſi infigitur auditoris quale eſt illud Ciceronis, cum tibi in conſpectu populi R. vomere neceſſe eſſet. transfert enim hoc vltimum. pene nihil valebit, ſi dicas, vt tibi neceſſe eſſet vomere in conſpectu populi R. nam totius ductus hic eſt quaſi mucro, vt per ſe fœda vomendi neceſſitas, iam nihil vltra expectantibus, hanc quoque adijcere deformitatem, vt pridianus cibus teneri non poſſet. Feliciſſimus igitur ſermo eſt, cui, & rectus ordo, & apta iunctura, & cum his numerus opportune cadens contingit. Quædam vero tranſgreſſionem vt Quintilianus inquit, & longæ ſunt nimis, & interim etiam compoſitione vitioſæ, quæ in hoc ipſum petuntur, vt exultent atque laſciuiant, quales illæ: Sole, & aurora rubent plurima, inter ſacra mouit aqua fraxinos, ne exequias quidẽ vnus inter miſerrimos viderem meas. quod interim peſſimum eſt, quia in re triſti ludit compoſitio. Hæc de ordine à nobis dicenda putauimus. Sequitur iunctura, quæ vt Cicero inquit, facit omnes orationis partes æquabiliter perpolitas. Nam inconcinna verborum compoſitio, illiberalem, & ſubruſticum plerunque ſermonem reddit. Nec me præterit, eum de philoſophia, de rep. deq. ſimilibus diſputationem, aut epiſtolas conſcribentem, tanta cura in verborũ compoſitione laborare, quanta oratorem non oporteat. niſi cũ ſupra ſuam naturam forſitan aliquid tractant. Sed ea, inquit Cic. conſeruabitur, ſi ſugiemus crebras vocalium concurſiones, quæ vaſtam atque hiantem orationem reddunt. Vt hæc eſt, Vaccæ æneæ amœniſſime impendebant. Poterimus, inquit, perpolitam verborum compoſitionem à fœditate immunem conſeruare, ſi procurabimus, ne antecedentis dictionis vocalem, vocalis ſequens hiatu excitat, qui vaſtam, & diſſipatam reddat orationem. Vaſtam atque hiantem reddunt orationem, vt hæc eadem eſt, Vaccæ æneæ amœniſſime impendebat. Hiat autem, qui ore patet: ab hio hias hiſco hiſcis fit. eſt autem hiſcere, os aperire, vt loquaris. Iunen.

Si quid tentaueris vnquam Hiſcere.

Huius iteratiuum verbum eſt hiato. Plaut. Si qua forte concio eſt, vbi hiatare nondum in mentem venit, Cn. Atticus in vigeſimo. Iliados, ille hiatus herbam moribundo ore. Laberius quoque in Tauro paſſiuum enunciauit. Hiatantur fores, inquit pro eo ſane quod eſt hauiant. i. patent: vt hæc eſt, Vaccæ æneæ. ſequentis enim dictionis initium præcedens vltimam excipit vocalem, cum reprehendendo hiatu. [Amœniſſimæ impendebant) Supra oſtendit, ſimilem à ſimili vocalem excipi hic, licet diuerſas, inconcinne tamen iungi. Hoc igitur docet Cicero, non tantum cauendum eſſe, ne præcedentis verbi extrema vocalis, vocalem primam includat verbi ſequentis, ſed ne quidem vocalium concurſus fiat, qui cum accidat, hiet, & interſiſtat, & quaſi laboret oratio. Vt ſi dicas, ære emit, illi incumbit, in foro vel omnia ira impedit, tolerare omnia, ego eram, quod plenior fiat, ſtructioq. iũctura, ſi conſonantes vocalibus applicentur, hoc pacto, ære mercatur, illi totus incumbit, in foro cetera impedit ira, omnia tolerare, eram ego. Peſſime tamen longæ, quæ eaſdem inter ſe literas committant, ſonabunt, præcipuus autem erit hiatus earum quæ cauo aut maxime paulo ore efferuntur. è planior litera eſt, anguſtior, ideoq. obſcurius in his vitium. Minus peccabit, qui longis breues ſubijciet, & qui longe præponet breuem, minima eſt in duabus breuibus offenſio. Nec tamen id omne vt crimen ingens expauſcendum eſt. ac neſcio negligentia in hoc an ſolicitudo ſit peior, quando hic metus impetum dicendi inhibeat, & à potioribus auertat neceſſe eſt. Quia vt negligentiæ eſt pars, hoc pati, ita humilitatis, vbique perhorreſcere. Nec nos hæc ſolicitudo in verbis potius quam in rebus teneat occupatos, cum prius ſenſibus, deinde verbis ordo tribuendus ſit, vt non tantum decore, ſed etiam viribus impleatur oratio. Et nonnunquam hiulca decent, faciuntq. ampliora quædam, vt pulchra ratione acta oratio. Et vt Ciceronis potiſſimum verbis vtar, habet ille tanquam hiatus, & concurſus vocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam hominis, magis de re quàm de verbis laborantis. [Et ſi vitabimus eiuſdem literæ nimiam aſſiduitatem) Cui vitio hic verſus erit exemplo nam hic nihil prohibet, in vitijs, alienis vti exemplis,

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti.

Et eiuſdem poëtæ.

Quidquam quiſquam quenque quiſque conueniat neget?

[Et ſi eiuſdem verbi aſſiduitatem nimiam fugiemus) Ea eſt huiuſmodi. Nam cuius rationis ratio non extat, ei rationi ratio non eſt aggerenda. Nec vtemur continue ſimiliter cadentibus verbis, hoc modo: Flentes, plorantes, lacrymantes, obteſtantes, Verborum etiam traiectione m vitabimus, niſi quæ erit concinna, qua

na, qua de re poſterius loquemur, quo in vitio eſt Cæcilius aſſiduus. vt in priore libro.

Has res ad te ſcriptas luci miſimus Aeli.

Fugiendam quoque illam iuncturam duxere aliqui, vbi antecedens verbum in m, literam terminet, ſequens à vocali incipiat: vt, bonum aurum, illum enim eſt. Sed ego non video, cur in oratore tantopere damnetur cum manifeſtum ſit, quoties ea litera vltima eſt, & ſequentis verbi vocalis eam excipiat, parum exprimi, non tamen amoueri, vt multum ille, & quantum erat. Pene enim nouæ cuiuſdam literæ ſonum reddit, neque tamen eximit, ſed obſcuratur. Conſonantes quoque vitandæ, & præcipuæ quæ ſunt aſperiores, in coniunctura verborum, vt dum ſſ, veluti, vas ſtudiorum. vel cum s, litera clauduntur, vt Sex. Roſcius, vel cum s, vltima, & x, ſequentis initium eſt vt fluuius Xanthus. & contra aut cum vltima eſt x, & ſequentis dictionis eadem prima, vt rex Xerxes. Eadem ratio de cæteris conſonantibus eſt, ſi nimium frequentes ponantur, vt error Romuli Remum ſuſtulit. Videndum etiam, ne ſæpius iungantur ſimiliter concluſa: vt,

O fortunatam natam me conſule Romam.

Item monoſyllaba plura male continuabuntur. quia neceſſe eſt, compoſitio multis verbis conciſa ſubſultet. vt, Lex eſt quam rex vult. Ideoq. etiam breuium verborum ac nominum vitanda continuatio: vt, Animal tenuis animæ mox moritur. Ex diuerſo quoque longorum, afferunt enim quandam dicendi tarditatem. vt, Munus naturæ fortuna mortali conceſſa eſt. Item videndum, ne totidem ſyllabarum multa verba coniungantur. Denique, vt vno comprehendam verbo, ſi omnibus, quibus contexitur oratio variabitur, probari poterit, ſi ſimiliter iungetur atque dicetur, ſciamus ab erudita aure improbari cum nihil ſit quod æque nos delectet. quam rerum varietas, contra nihil magis faſtidimus, quam rerum quarumcunque ſimilitudinem, hac maxime allicitur, hac mens humana voluptate trahitur. Repetitionibus vero, niſi nimiæ ſint, nam vbique vitioſum, quod nimium eſt, inflammatur. Hinc eſt, q numeros variari in oratione Rhetores præcipiunt, nec vno vnquam clauſulas plures numero cōcludi, aut plura verba verbis, vel nomina nominibus coniungere. Varietas ergo, ſi recte omnia conſideramus, vna pene omnium oratoriorum virtutum mater eſt, quæ late patet, & per innumeras virtutes effunditur. contra ſimilitudo vitioſi eſt, omnia pene comprehendens vitia. Id ergo in cauſa eſt, quod inquit. Et ſi vitabimus eiuſdem literæ nimiam aſſiduitatem.

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti.

Verſus hic fuit Ennij. [Et ſi eiuſdem verbi aſſiduitatem nimiam fugiemus:) In hoc tamen ſæpe etiam ipſe incidit Cicero, tamparuæ obſeruationis ſecurus, ſicut hoc loco. Non ſolum igitur iudicium iudicij ſimile iudices non fuit. [Et ſi non vtemur continenter ſimiliter cadentibus verbis) Nec tantum ſimiliter cadentibus ſed, & ſimiliter deſinentibus, nimium frequenter, inquit, nō vtemur, & eiſdem continenter. Nam licet in aliquo loco laudis nomen habeant, ſi omnium tamen affecta ſunt, tædium generant quando gratia varietatis non adiuuantur, ſed repetitionis vitio reprehenduntur. [Et ſi verborum tranſiectionem vitabimus) Subaudiendum recte loquemur. [Tranſiectionem) Cum ſimiliter deſinentibus non continenter poſitis, ſed verbo interiecto vno aut pluribus ludit oratio, vt in illo verſu Cæcilij, ad te ſcriptas luci (aduerbium enim hic eſt Luci, hoc eſt cum primum diluculum emicuit) miſimus Aelij, Aelium enim alloquitur [Item, fugere oportet longam verborum continuationem) Periodon dicit. i. clauſulam, de qua paulo poſt tractabitur, tam longe euehi non oportere, vt, & oratoris ſpiritum fatiget, cum ſpiritu vno debeat pronunciari, & auditoris etiam offendat aures. [His vitijs in compoſitione vitatis) Hæc fuerunt, inquit, vitia, quæ euitare hominem eruditum in compoſitione præcepimus. Nam ſicut rerum vitia ſunt, ſtultum, commune, contrarium ſuperuacuū, ita corrupta oratio exiſtit, in verbis maxime improprijs, redundantibus comprehenſione obſcura, compoſitione fracta, vocum ſimilium aut ambiguarum, & affectatione puerili, hoc eſt, vbi verba ponas, quæ neque intellectum eius quod ſcribas iuuēt, neque ornatum. [Verborum exornatio eſt) Quam Latini verborum exornatione Græci τρόπον dixerunt, ſicut ſententiarum exornationes, illi σχήματα nominarunt. In qua Cicero ſententia eſt, qui de Claris oratoribus, ſic verborum, inquit, immutationibus vtuntur, quos appellant tropos, & ſententiarum orationisq. formis, quas vocant ſchemata, & cum Cicerone plerique, tam Græci quam Latini. licet Quintilianus tropos ad compoſitionem etiam referat quippe qui, inqt, Tropus eſt verbi vel ſermonis à propria ſignificatione in aliam cum virtute mutatio, circa quem inexplicabilis, & grammaticis inter ipſos, & philoſophi inter ipſos pugna eſt, quæ ſint genera, quæ ſpecies, qui numerus, quid cuique ſubijciatur. nos omiſſis quæ nihil ad inſtituendum oratorem pertinēt cauillationib. neceſſarios maxime, atque in vſum receptos exequemur. Nec in his illa ſolum annotaſſe contenti, quoſdam gratia quoque ſignificationis, quoſdam decoris aſſumi, & eſſe alios in verbis proprijs, alios in tranſlatis, vertiq. formas non verborum modo, ſed ſenſuum, & compoſitionis ſimul dicimus. Quare mihi videntur erraſſe, qui non alios crediderunt tropos, quam in quibus verbum pro verbo poneretur. Voluit igitur Quintilianus tam tropos, quam ſchemata verborum, & orationis figuras dici.

BArbariſmus eſt) Hoc ipſo vocabulo quidam leuiter conuincere ſtudent, non eſſe hoc Cic. opus, quod A G. tradiderit, Latinos ea voce ante ſua tempora non vſus. LONG.

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti. Sic,

Soſia in ſolaria ſoleas ſarciebat ſuas.

[Hæc, & in verborum, & ſententiarum exornationem, &c.) Tres ſunt figurarum ordines. Primus ad dictionem pertinet, quale eſt hoc,

Pierides vos hæc facietis maxima Gallo,

Gallo, cuius amor tantum mihi creſcit in horas.

eſt enim dictionis repetitio, quæ paulo illuſtriorem reddit orationem. Secundus ordo pertinet ad orationem, ita vt oratio figuretur tantum, non etiam addatur aliquid, quo corpus orationis creſcat. Huiuſmodi ſunt interrogationes, nihil enim ad orationis corpus interrogatio facit, tantum figurat modum orationis, vt vehementius vt videatur dici, quam ſi ſimpliciter ſine interrogatione ferretur. Vehementius enim eſt, quo me vertam? quā, non habeo quo euadam. Tertius ordo ſic ad orationem pertinet vt non ornet tantum, ſed augeat quoque orationis corpus. potestq. eximi orationi, qualis eſt diſtributio, Remp. læſit, ſenatum violauit, equitum ordinē affixit, plebis opes diripuit. Huiuſmodi figuris oratio augeſcit. Atque hinc facile apparet, quomodo numeret exornationes Cic. aut quomodo Fabius. Cicero enim duos priores ordines complectitur exornationibus verborum, & tertium ordinem vocat exornationes ſententiarum Quintil. duos priores ordines tantum pro ſchematis, ſed figuris (non aūt nunc ſeparo Tropos) habet: tertium ordinem non numerat inter ſchemata, ſed partim inter amplificandi formas, partim vult argumenta vocari. Hæc ex Melanch. Eſt autem hoc quidem Tropi, & Schematis diſcrimen. In tropo mutatur ſignificatio, in figura non, ſed tantum variatur eius inflexio, aut in oratione compoſitio: vt, quo de. aut cum eloquendi forma mutatur: Quid non mortalia pectora cogis? Nam hoc aliter effertur, quam ſi dicam, Nihil non cogit habendi cupiditas.

ELegantia eſt, quæ facit vt vnumquodque verbum videatur dici pure. i. ſine vitio, & appropriate, & aperte. i. ſine obſcuritate. Hæc. ſ. elegantia, diuiditur in latinitatem, & explanationem. Latinitas eſt, quæ conſeruat ſermonem purum, & ſupp. remotum ab omni vitio. Vitia in ſermone, quo i. vt is. ſ. ſermo ſit minus. i. non ſatis latinus, poſſunt eſſe duo ſolœciſmus, & barbariſmus. Solœciſmus eſt, cum. i. quando pluribus verbis. i. inter plura verba, verbum conſequens. i. quod ſequitur non accommodatur. i. non recte conformatur ſuperiori. i. antepoſitio, vt ſi quærenti, quo vadis, dicas hic. Barbariſmus eſt, cum aliquod verbum profertur vitioſe. Nos docemus dilucide. i. clare in arte grammatica (ergo etiam grammaticem compoſuit, aut componere cōſtituit Cic.) qua ratione poſſimus vitare, hæc. ſ. dicta vitia. Explanatio eſt, quæ reddit orationem apertam, & dilucidam. Ea ſ. explanatio comparatur. i. acquiritur duabus rebus, videlicet verbis vſitatis, & proprijs. Vſitata ſunt ea, quæ verſantur in ſermone, & conſuetudine quotidiana. Propria ſup. ſunt ea, quæ ſunt aut eſſe poſſunt verba eius rei, de qua loquemur. Compoſitio eſt conſtructio verborum perpolita. i. perfecte exornata, æquabiliter. ſ. ex omni parte. Ea. ſ. compoſitio ſeruabitur. ſ. à nobis, ſi fugiamus crebras concurſiones vocalium, quæ. ſ. vocales reddunt orationem vaſtā. i. inconcinnam, atque hiantem. i. cum hiatu oris pronunciandā, vt eſt hæc vaccæ æneæ amœniſſime impendebant. Et ſup. conſequabitur ſi vitabimus nimiam aſſiduitatem eiuſdem literæ Cui vitio hic verſus. ſ. Ennianus erit. Exemplo (& ſi quis dicat auctorē faceret contra inſtitutum ſuum, & præſcriptum, nam promiſit ſe ſuis non alienis vſurum exemplis, id purgat, innuens quod intellexerit de exemplis non vitioſis) Nam nihil prohibet, hic. i. in hac re, vti exemplo, in vitijs alienis. A S C.

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti.

Cuius facilis eſt intellectio, nam ordo eſt: O Tite Tati tyranne,

quia cum Romulo regnauit Titus Tatius, vnde vocatiuus eſt Tati. nam errant qui putant præcedente vocali ſcribi per c, eo q Mauricius Maurici declinetur, cum tñ Tatius, Statius, Lucretius, Martius, Sulpitius, Anitius, Plotius, Mutius, in quibus omnes vocales t, præcedunt, ti, non ci, in vocatiuo faciant, tute .i. tu ipſe (tametſi non recte dicatur) tuliſti .i. abſtuliſti, aut ſumpſiſti tibi tanta. Et hic .ſ. verſus eiuſdem poëtæ .ſ. Ennij, qui obſcurior eſt. poteſt tamen hic intelligi quiſquam aut quiſque neget, quidquam .i. quamlibet rem, quemque .i. & quem, & ſup. is quem quiſquam conuenias .i. poſtulet, & in ius vocet, neget quidquam. Et ſup. conſeruabitur, ſi nos fugiemus nimiam aſſiduitatem eiuſdem verbi .i. dictionis, ſeu partis orationis. Ea .ſ. nimia aſſiduitas eſt huiuſmodi. Nam non eſt ratio adhibere fidem ei rationi, cuius rationis ratio non extet .i. non apparet. Et ſup. cõſeruabitur, ſi non vtemur continenter .i. continue ſine interruptione verbis cadentibus ſimiliter hoc modo. Veniebãt ſup. flentes, plorantes, obiectantes, lacrymantes, hoc ordine ſeruatur ratio verſus, ſi modo verſus eſt. Et ſup. conſeruabitur ſi vitabimus tranſiectionem .i. tranſpoſitionem verborum, niſi ſup. eam quæ erit concinna .i. iuxta aliquem colorem. de qua re nos loquemur poſterius, in quo vitio eſt Cæcilius poëta comicus, vt in libro priore .ſ. duorum has res &c. vbi ordo melior eſſet. O Luci Æli, nos miſimus ad te has res ſcriptas, aut miſimus has res ſcriptas ad te. Item, vt compoſitio conſeruetur, oportet fugere longam continuationem verborum quæ lædit, & .i. ſimul aures auditoris, & ſpiritum .i. vt dicunt flatum, & anhelitum oratoris. His vitijs vitatis in compoſitione, reliquum operis .ſ. huius, eſt conſumendum in dignitate .i. in præceptis de dignitate ſeruanda in varijs coloribus. Dignitas eſt, quæ reddit .i. efficit orationem ornatam, diſtinguens ſupp. eam varietate. Hic diuiditur in exornationem verborum & ſententiarum. Exornatio verborum eſt, quæ continetur .i. concluditur, & completur, inſignita .i. inſignis, effecta, & illuſtris perpolitione .i. perfecta venuſtatione ipſius ſermonis. Exornatio ſententiarum eſt, quæ habet quãdam .i. certam dignitatem .i. venerabilem decorem non in verbis, ſed in ipſis rebus.

DE EXORNATIONIBVS VERBORVM.

REPETITIO eſt, cum continenter ab vno, atque eodem verbo in rebus ſimilibus, & diuerſis principia ſumũtur, hoc modo: Vobis iſtud attribuẽdum eſt, vobis gratia habenda, vobis res iſta erit honori. Item: Scipio Numantiam ſuſtulit, Scipio Carthaginem deleuit, Scipio pacem peperit, Scipio ciuitatem ſeruauit. Item: Tu in forum prodire, tu lucem conſpicere, tu in horum conſpectum venire conaris? Audes verbum facere, audes quidquam ab iſtis petere, audes ſupplicium deprecari? Quid eſt, quod poſſis defendere? quid eſt, quod audeas poſtulare? quid eſt, quod tibi putes concedi oportere? Non iuſiurandum reliquiſti? nõ amicos prodidiſti? non parenti manus intuliſti? nõ denique in omni dedecore volutatus es? Hæc exornatio cum multum venuſtatis habet, tum grauitatis, & acrimoniæ plurimum. quare videtur eſſe adhibenda, & ad exornandam, & ad augendam orationem. Conuerſio eſt, per quam non, vt ante, primum repetimus verbũ, ſed ad poſtremũ continenter reuertimur. hoc modo: Pœnos populus R. iuſtitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit. Item: Ex quo tempore concordia de ciuitate ſublata eſt, libertas ſublata eſt, fides ſublata eſt, amicitia ſublata eſt. Item: C. Lælius homo nauus erat, ingenioſus erat, doctus erat, bonis viris, & ſtudioſis amicus erat: ergo in ciuitate primus erat. Item: Nam cum iſtos, vt abſoluant te, rogas, vt peierent, rogas; vt exiſtimationem negligant, rogas; vt leges P. R. tuæ libidini largiantur, rogas. Complexio eſt, quæ vtranque cõplectitur exornationem, & hãc, & quã ante expoſuimus, vt & repetatur idem primum verbum ſæpius, & crebro ad idem poſtremum reuertamur, hoc modo. Qui ſunt, qui fœdera ſæpe ruperunt? Carthaginienſes. Qui ſunt, qui crudele bellum in Italia geſſerunt? Carthaginienſes. Qui ſunt, qui Italiam deformauerunt? Carthaginienſes. Qui ſunt, q ſibi poſtulant ignoſci? Carthaginienſes. Videte ergo, qd conueniat eos impetrare. Item: Quem ſenatus damnarit, quẽ P. R. damnarit, quem omnium exiſtimatio dãnarit, eum vos ſentẽtijs veſtris abſoluetis? Traductio eſt, quæ facit vt, cum idem verbũ crebrius ponatur, nõ modo non offendat animum, ſed ẽt concinniorem orationem reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in vita iucundius vita, is cum virtute vitã non poteſt colere. Item: Eum tu hominẽ appellas, qui ſi fuiſſet homo, nunq̃ tam crudeliter vitã hominis petijſſet. At erat inimicus: ergo inimicum ſic vlciſci voluit, vt ipſe ſibi reperiretur inimicus. Item: Diuitias ſine diuitum eſſe, tu vero virtutem præfer diuitijs. nã ſi voles diuitias cum virtute comparare, vix ſatis idoneæ tibi videbuntur diuitiæ, quæ virtutis pediſſequæ ſint. Ex eodem gñe exornationis, cum idem verbum modo ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo: Cur eã rem tã ſtudioſe curas, quæ multas tibi dabit curas. Item: Amari iucundũ eſt, ſi curetur ne qd inſit amari. Item: Veniã ad vos, ſi mihi ſenatus det veniã. In his quatuor gñibus exornationum, quæ adhuc propoſitæ ſunt, nõ inopia verborum fit, vt ad idẽ verbum redeatur ſæpius: ſed ineſt feſtiuitas quædã, quę facilius auribus dijudicari, q̃ verbis demõſtrari poteſt. Cõtentio eſt, cũ ex contrarijs verbis oratio cõficitur, hoc pacto: Habet aſſentatio iucunda principia, eadem exitus amariſſimos affert. Item: Inimicis te placabilẽ, amicis inexorabilẽ præbes. Item: In ocio tumultuaris, in tumultu ſolus es ocioſus. In re frigidiſſima cales, in feruẽtiſſima friges. Tacito cum opus eſt, clamas: cum loqui cõuenit, obmuteſcis. Ades, abeſſe vis: abes, reuerti cupis. In pace bellũ quęritas, in bello pacẽ deſideras. In cõcione de virtute loqueris, in prœlio præ ignauia tubæ ſonitum perferre non potes. Hoc gñe ſi diſtinguemus orationẽ, & ornati, & graues poterimus eſſe. Exclamatio eſt, quæ cõficit ſignificationẽ doloris, aut indignationis alicuius, per hoĩs, aut vrbis, aut loci, aut rei cuiuſpiam compellationẽ, hoc modo: Te nunc alloquor Africane, cuius mortui quoque nomen ſplendori ac decori eſt ciuitati. Tui clariſſimi nepotes ſuo ſanguine abluerunt inimicorum crudelitatem. Item: O perfidioſæ Fregellæ, q̃ facile ſcelere veſtro contabuiſtis: vt, cuius nitor vrbis Italiam nuper illuſtrauit, eius nunc vix fundamentorũ reliquię maneant. Item: Bonorũ inſidiatores latrocinio vitam innocentiſſimi cuiuſq; petiſtis: tantã ne ex iniquitate iudiciorũ veſtris calũnijs aſſumitis facultatem? Hac exclamatione ſi loco vtemur, & raro, & cũ rei magnitudo poſtulare videbitur, ad quã volemus indignationem animũ auditoris adducemus. Interrogatio nõ omnis grauis eſt, neq; concinna, ſed hæc, quę, cum enumerata ſunt ea, quæ obſunt cauſæ aduerſariorũ, confirmat ſuperiorẽ orõnem, hoc pacto: Cum igitur hæc oĩa faceres, diceres, adminiſtrares, vtrũ animos ſociorũ ab rep. remouebas, & alienabas, an nõ? & vtrum ne aliquẽ exornari

oportuit,

oportuit,qui iſta prohiberet,ac fieri nō ſineret,an nō?
Ratiocinatio eſt, per quam ipſi à nobis rationē poſci-
mus quare quidq; dicamus, & crebro noſmet à nobis
petimus vniuſcuiuſq; propoſitionis explanationē. ea
eſt hmōi: Maiores noſtri ſi quam vnius peccati mu-
lierem damnabāt,ſimplici iudicio multorū maleficio
rum conuictam putabant. Quo pacto? qm̄,q̄ impudi-
cam iudicarant, eam veneficij quoque damnatam exi
ſtimabant. Quid ita? quia neceſſe eſt eam,quæ ſuū cor
pus ad dixerit turpiſsimæ cupiditati, timere permul-
tos. Quos iſtos? virum,parentes,ceteros,ad quos videt
ſui dedecoris infamiam pertinere. Quid poſtea? quos
tātopere timeat,eos neceſſe eſt vt, quoquo modo poſ
ſit,veneficio petat. Cur? quia nulla pōt honeſta ratio re
tinere eam,quam magnitudo peccati facit timidā, in-
temperantia audacem, natura muliebris incōſideratā.
Quid veneficij damnatam? quid? putabant impudicam
quoq; neceſſario. Quare? quia nulla facilius ad id male
ficium cauſa,q̄ turpis amor,& intemperans libido cō-
mouere potuit: cum,cuius animus mulieris eſſet cor-
ruptus eius,corpus caſtum eſſe nō putarint. Quid in vi
ris? idem ne hoc obſeruabant? minime. Quid ita? quia
viros ad vnumquodque maleficiū ſingulę cupiditates
impellunt: mulieres ad omnia maleficia cupiditas vna
ducit. Item: Bene maiores noſtri hoc cōparauerunt,vt
neminem regem,quem armis cepiſſent, vita priuarēt.
Quid ita? quia,quam nobis facultatē fortuna dediſſet,
iniquum erat in eorū ſupplicio conſumere, quos eadē
fortuna paulò ante in ampliſsimo ſtatu collocarat.
Quid,ꝙ exercitū cōtra duxit? deſino meminiſſe. Quid
ita? quia viri fortis eſt,qui de victoria cōtendat,eos ho
ſtes putare; qui victi ſunt,eos hoīes iudicare,vt poſſit
bellum fortitudo minuere,pacē humanitas augere. At
ille,ſi viciſſet,num idem feciſſet? non profecto tam ſa-
piens fuiſſet. Quid igitur ei parcis? talem ſtultitiam cō
temnere,non imitari conſueui. Hæc exornatio ad ſer-
monem vehementer accommodata eſt,& animū audi
toris retinet tum venuſtate ſermonis,tū rationū expe-
ctatione. Sententia eſt oratio ſumpta de vita,quæ,aut
quid ſit,aut quid eſſe oporteat in vita,breuiter oſtēdit,
hoc modo: Difficile eſt primum virtutem revereri,q
ſemper ſecunda fortuna ſit vſus. Item: Liber eſt is exi
ſtimandus, qui nulli turpitudini ſeruit. Item: Egens
æque eſt is,qui non ſatis habet,& is,cui nihil ſatis pōt
eſſe. Item: Optima viuendi ratio eſt eligenda: eam iu-
cundam conſuetudo reddet. hmōi ſententiæ ſimpli-
ces non ſunt improbandæ: ꝓpea ꝙ habet breuis ex-
poſitio,ſi rationis nullius indiget, magnam delectatio
nem. Sed illud quoque probandum eſt genus ſenten-
tiæ,quod confirmatur ſubiectione rōnis, hoc modo:
Omnes bene viuendi rationes in virtute ſunt collocā
dæ: ꝓpea ꝙ ſola virtus in ſua poteſtate eſt,omnia prę
terea ſubiecta ſunt fortunæ dominationi. Item: Qui
fortunis alicuius inducti amicitiam eius ſecuti ſunt,hi,
ſimulac fortuna dilapſa eſt,deuolant omnes. Cum .n.
receſſit ea res,quæ fuit cōſuetudinis cauſa, nihil ſuper
eſt quare poſſint in amicitia retineri. Sunt item ſenten
tiæ,quæ duplices efferuntur, hoc modo ſine ratione:
Errant,qui in proſperis rebus omnes impetus fortunę
ſe putant fugiſſe. Sapienter cogitant, qui temporibus
ſecundis caſus aduerſos reformidant. Cum ratione,

hoc pacto: Qui adoleſcentium peccatis ignoſci putant
oportere,falluntur,ꝓpea ꝙ ętas illa non eſt impedimē
to bonis ſtudijs: at hi ſapienter faciunt,qui adoleſcen
tes maxime caſtigant,vt,quibus virtutibus omnem vi
tam tueri poſſint,eas in ætate maturiſſima velint com
parare. Sententias interponi raro conuenit; vt rei acto
res,non viuēdi præceptores eſſe videamur. cum ita in
terponentur,multum afferent ornamenti. nam neceſſe
eſt animo eam cōprobet tacitus auditor, cum ad cau-
ſam videat accōmodari rem certā ex vita, & moribus
ſumptam. Contrarium idem fere eſt,quod contentio.
Contrarium eſt,quod ex rebus diuerſis duabus,alterā
breuiter,& facile confirmat,hoc pacto: Nā, qui ſuis ra
tionibus inimicus fuerit ſemper,eū quo modo alienis
rebus amicum fore ſperes? Item: Nam,quem in amici-
tia pfidioſum cognoueris, eū quare putes inimicitias
cum fide hr̄e poſſe? Et qui priuatus intolerabili ſuper
bia fuerit,eum commodum,& ſui cognoſcentē videre
in poteſtate quis ſperet? Et q in ſermonibus,& cōuen
tu amicorum verum dixerit nunquam, cum ſibi in cō
cionibus credis à mendacio temperaturum? Itē: Quos
ex collibus deiecimus,cū his in cāpo metuimus dimi-
care? Qui cum plures erant,paucis nobis exæquari nō
poterāt,hi poſtquam pauciores ſunt,metuimus ne ſint
ſuperiores? Hoc exornationis genus breuibus,& cōti-
nuatis verbis perfectum eſſe debet, & cum commodū
eſt auditu pp breuem, & abſolutam concluſionem,
tum vero vehementer id,qđ opus eſt oratori, cōpro-
bat contraria re,& ex eo,quod dubiū nō eſt,expedit il
lud,quod dubiū eſt,vt aut dilui non poſſit, aut multo
difficillime poſſit. Membrum orationis appellatur res
breuiter abſoluta ſine totius ſnię demonſtratione,quę
denuo alio mēbro orationis excipitur, hoc modo. Et
inimico proderas .i. vnum,quod appellatur membrū:
deinde hoc excipiamur oportet ab altero, & amicū læ
debas. Ex duobus membris hæc exornatio pōt conſta
re: ſed cōmodiſſima,& abſolutiſſima eſt, q̄ ex tribus
cōſtat,hoc pacto: Et inimico ꝓderas,& amicum læde
bas,& tibi ipſi nō conſulebas. Item: nec reip. cōſuluiſti,
nec amicis ꝓfuiſti,nec inimicis reſtitiſti. Articulus di
citur,cum ſingula verba interuallis diſtinguentur cęſa
orone,hoc modo: Acrimonia,voce,vultu aduerſarios
perterruiſti. Item: Inimicos inuidia,iniurijs,potentia,
perfidia ſuſtuliſti. Inter huius gn̄is,& illius ſuperioris
vehementiam hoc intereſt,ꝙ illud tardius,& rarius ve
nit,hoc crebrius,& celerius peruenit. itaq; in illo gn̄e
ex remotione brachij,& cōtortione dextrę gladius ad
corpus afferri,in hoc aūt crebro,& celeri vulnere cor-
pus conſauciari vr̄. Continuatio eſt denſa,& continēs
frequentatio verborum cum abſolutione ſententiarū.
ea vtemur cōmodiſſime tripertito,in ſentētia,in cōtra
rio,in cōcluſione. In ſententia,hoc pacto: Ei non mul
tum pōt obeſſe fortuna, q ſibi firmius in virtute,q̄ in
caſu pſidium collocauit. In contrario,hoc modo: Nā
ſi quis ſpei non multū collocarit in caſu, quid eſt ꝙ ei
magnopere caſus obeſſe poſſit? In cōcluſione, hoc pa
cto: Quòd ſi in eos plurimū fortunæ pōt, qui ſuas rō-
nes oēs in caſum contulerunt, non ſunt omnia cōmit
tenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dn̄a-
tionem. In his tribus gn̄ibus ad cōtinuationis vim ad-
eo frequētatio eſt neceſſaria, vt infirma facultas orato

ris videatur,niſi ſententiã,& contrarium,& concluſio
nem frequentibus efferat verbis. Sed & alias quoque
nõnunquam non alienum eſt,tametſi neceſſe non eſt,
eloqui res aliquas per huiuſcemodi continuationes.
Cõpar appellatur, quod habet in ſe membra orõnis,
de quibus ante diximus,quæ conſtant ex pari ferè nu
mero ſyllabarũ. hoc nõ de enumeratione noſtra fiet:
nã id quidem puerile eſt,ſed tñ affert vſus, & exerci-
tatio facultatis, vt animi quodam ſenſu par membrũ
ſuperiori referre poſſimus,hoc modo: In prælio mor
tem pater oppetebat,domi filius nuptias comparabat:
hęc omnia graues caſus adminiſtrabant. Item: Illi for
tuna felicitatẽ dedit, huic induſtria virtutem compa-
rauit. In hoc gñe ſæpe fieri poteſt,vt non plane par ſit
numerus ſyllabarum, & tñ eſſe videatur, ſi vna aut ẽt
altera ſyllaba eſt alterum breuius: aut ſi,cum in altero
plures ſunt, in altero longior aut longiores, plenior
aut pleniores ſyllabę erũt;vt longitudo aut plenitudo
harum multitudinem alterius aſſequatur,& exæquet.
Similiter cadens,exornatio dr̃,cum in eadem conſtru
ctione verborum duo aut plura ſunt verba,quæ ſimili
ter iiſdem caſibus efferuntur, hoc modo: Hominem
laudas egẽtem virtutis,abundantem felicitatis. Item:
Cuius omnis in pecunia ſpes eſt,eius à ſapiẽtia eſt ani
mus remotus. Diligentia comparat diuitias,negligen
tia corrumpit animum: & tñ,cum ita viuit,neminem
præ ſe ducit hominem. Similiter deſinens eſt, cum,
tametſi caſus non inſunt in verbis, tñ ſimiles exitus
ſunt,hoc pacto: Turpiter audes facere,nequiter ſtudes
dicere. Viuis inuidioſe, delinquis ſtudioſe,loqueris
odioſe. Item: Audacter territas,humiliter placas. Hęc
duo gña,quorum alterum in exitus, alterum in caſus
ſimilitudinẽ verſatur,inter ſe vehementer conueniũt,
& ea re,qui his bene vtuntur,plerunq; ſimul ea collo-
cant in iiſdem partibus orationis. Id hoc pacto facere
oportet: Perditiſſima ratio eſt amorem petere,pudo-
rem fugere,diligere formã,negligere famam. Hic & ea
verba,quæ caſus hñt,ad caſus ſimiles; & illa, quæ non
hñt,ad ſimiles exitus veniunt. Annominatio eſt,cum
ad idem verbum acceditur cõmutatione, vel additio-
ne vnius literæ,aut literarum,ſyllabæ,aut ſyllabarum;
aut ad res diſſimiles ſimilia verba accommodantur.
ea multis,& varijs rationibus conficitur. Attenuatio-
ne aut complexione eiuſdem literæ, ſic: Hic, qui ſe
magnifice iactat atq; oſtentat, venijt à te ante, q̃ Ro-
mam venit. Ex contrario: Hic,quos homines alea vin
cit,eos ferro ſtatim vincijt. Productione eiuſdem lite-
ræ,hoc modo: Hunc auium dulcedo ducit ad auium.
Breuitate eiuſdem literæ, hoc modo: Hic tametſi vr̃
eſſe honoris cupidus, tñ non tm̃ curiam diligit, quan
tum Curiam. Addendis literis,hoc pacto: Hic ſibi poſ
ſet temperare,niſi amori mallet obtemperare. Demen
dis literis,ſic: Si lenones tanq̃ leones vitaſſet, vitæ ſe
tradidiſſet. Transferendis literis, ſic: Videte iudices,
vtrum homini nauo,an vano credere malitis. Item:
Nolo eſſe laudator,ne videar adulator. Cõmutandis,
hoc modo: Deligere oportet,quem velis diligere. Hę
ſunt annominationes, quæ in literarum cõmutatione
breuitate,aut productione,aut tranſlatione,aut aliquo
huiuſmodi gñe verſantur. Sunt aũt aliæ,quæ non hñt
tam propinquam in verbis ſimilitudinem, & tñ diſſi-
miles non ſunt: quibus de gñibus vnum eſt huiuſmo
di: Quid veniam, qui ſim,quare veniam, quem inſi-
mulem,cui proſim,quem poſtulem, breui cognoſce-
tis. Nam hic eſt in quibuſdam verbis quædam ſimili
tudo non tam affectanda,q̃ illæ ſuperiores, ſed tñ ad-
hibenda nonnunq̃. Alterum genus huiuſmodi: De-
mus operam Quirites, ne omnino P. C. circunſcripti
putentur. Hæc annominatio accedit magis ad ſimili-
tudinem,q̃ illa ſuperior,ſed minus,q̃ illa ſuperiores:
ꝓpea ꝙ non ſolum additæ,ſed vno tpe demptæ quo-
que literæ ſunt. Tertium genus eſt, quod verſatur in
caſuum cõmutatione,aut vnius,aut plurium nominũ:
vnius nominis,hoc modo: Alexander Macedo ſum-
mo labore animum ad virtutes à pueritia confirma-
uit. Alexandri virtutes per orbem terræ cum laude,&
gloria vulgatæ ſunt. Alexandro ſi vita data longior
eſſet, trans Oceanum Macedonum gloria tranſuolaſ-
ſet. Alexandrum oẽs maxime metuerunt,item pluri-
mum dilexerunt. Varie hic vnum nomen in cõmuta-
tione caſuum volutatum eſt. Plura nomina, caſibus
cõmutatis, hoc modo faciunt annominationem: T.
Gracchum,remp. adminiſtrantem,indigna prohibuit
nex diutius in ea cõmorari. C. Graccho ſimiliter occa
ſio oblata eſt, quæ reip. virum amantiſſimum ſubito
de ſinu ciuitatis eripuit. Saturninum,fide captum,ma
lorum perfidia per ſcelus vita priuauit. Tum ò Druſe
ſanguis domeſticos parietes,& vultum parentis aſper
ſit. Sulpitio,cui paulo ante omnia concedebant,eũ bre
ui ſpatio non modo viuere, ſed ẽt ſepeliri prohibue-
runt. Hæc tria gña proxima exornationum,quorum
vnum in ſimiliter cadentibus, alterum in ſimiliter de
ſinentibus verbis,tertium in annominationibus poſi-
tum eſt, perraro ſumenda ſunt, cum in veritate dici-
mus: ꝓpea ꝙ non hæc vr̃ reperiri poſſe ſine elabora
tione,& conſumptione operę. Eiuſmodi aũt ſtudia ad
delectationem,q̃ ad veritatem vr̃ accommodatiora.
Quare fides, & grauitas, & ſeueritas oratoria minui-
tur his exornationibus frequenter collocatis: & non
modo tollitur auctoritas dicendi, ſed offenditur quo
que in eiuſmodi oratione auditor: ꝓpea ꝙ eſt in his
lepos,& feſtiuitas,non dignitas,neq; pulchritudo qua
re quæ ſunt ampla,& pulchra, diu placere põt: quæ le
pida,& concinna, cito ſatietate afficiunt aurium ſen-
ſum faſtidioſiſſimum. Quo modo igitur,ſi crebro his
gñibus vtemur,puerili videbimur elocutione delecta
ri: ita,ſi raro has interſeremus exornationes,& in cau
ſa tota varie diſpergemus,cõmode luminibus diſtin-
ctis illuſtrabimus orationem. Subiectio eſt,cum inter
rogamus aduerſarios,aut quærimus ipſi,quid ab illis,
aut quid contra nos dici poſſit: deinde ſubijciemus
id,quod dici oportet, aut quod non oportet,aut nobis
adiumento futurum ſit,aut offuturum illis è cõtrario,
hoc modo: Quæro igitur vnde iſte tam pecunioſus
ſit factus. Amplum patrimoniũ relictum eſt? at patris
bona venierũt. Hereditas aliqua obuenit? non poteſt
dici: ſed ẽt à neceſſarijs oĩbus exhereditatus eſt. Præ
mium aliquod ex lite aut iudicio cepit? nõ modo id
non fecit. ſed ẽt inſuper ipſe grandi ſponſione victus
eſt. Ergo,ſi his rationibus locupletatus non eſt, ſicut
omnes videtis,aut iſti domi naſcitur aurum,aut vnde
licitum non eſt pecunias accepit. Item: Sæpe iudices
ani-

ani m aduerti, multos aliqua ex honeſta re,quã ne ini-
mici quidẽ criminari poſſint,ſibi pſidium petere,quo
rũ nihil põt aduerſarius facere. Nam vtrum ad patris
eius virtutem confugiet?at eum vos iurati capite dam
naſtis.An ad ſuã reuertet̃ antiq̃ vitam alicubi honeſte
tractatam? non. nam hic quidem ante oculos veſtros
quo modo vixerit,ſcitis oẽs. An cognatos ſuos enu-
merabit,quibus vos conueniat commoueri? at hi qui-
dem nulli ſunt. Amicos proferet?at nemo eſt,qui ſibi
non putet turpe,iſtius amicum nominari. Item: Cre-
do inimicum,quẽ nocentẽ putabas,in iudicium addu
xiſti?non;nam indemnatum necaſti.Leges,quæ id fa-
cere prohibẽt,veritus es? at ne ſcriptas quidem iudica
ſti.Cum ipſe te veteris amicitiæ commonefaceret,cõ
motus es? at nihilo minus,ſed ẽt ſtudioſius occidiſti.
Quid?cum tibi pueri ad pedes volutarẽtur, miſericor
dia motus es?at eorum patrem crudeliſſime ſepultura
quoq; prohibuiſti. Multum ineſt acrimoniæ,& graui
tatis in hac exornatione: ppea ꝙ, cum quæſitum eſt
quid oporteat,ſubijcitur id non eſſe factum.quare fa-
cillime fit,vt augeatur indignitas negocij. Ex eodem
gñe, vt ad noſtram quoq; perſonam referamus ſubie
ctionẽ,ſic: Nam quid me facere conueniret,cũ à tota
Gallorũ multitudine circunſederent? an dimicarẽ? at
cum parua manu tũ prodiremus,locum quoq; inimi-
ciſſimum habebamus.Sederem in caſtris?at neq; ſubſi
dium, qđ expectarem,habebamus, neq; erat quò vitã
produceremus.Caſtra relinquerẽ?at obſidebamur. Vi
tam militũ negligerem?at ea videbar eos accepiſſe con
ditione,vt,quoad poſſem,incolumes patriæ,& parenti
bus conſeruarẽ. Hoſtium conditionem repudiarem?
at ſalus antiquior eſt militum, q̃ impedimentorum.
Hmõi conſequuntur identidem ſubiectiones,vt ex o-
mnibus oſtendi videatur,nihil potius, q̃ qđ factũ ſit,
faciendum fuiſſe. Gradatio eſt,in qua non ante ad cõ
ſequens verbum deſcenditur, q̃ ad ſuperius conſcen-
ſum eſt,hoc modo:Nã quæ reliqua ſpes manet liber-
tatis,ſi illis &,qđ libet,licet:&,qđ licet,pñt.&,qđ pñt,
audent:&,qđ audent,faciunt:&,qđ faciunt, vobis mo
leſtum non eſt?Item:Non ſenſi hoc,& non ſuaſi:neq;
ſuaſi,& non ipſe ſtatim facere cœpi:neq; facere cœpi,
& non perfeci:neq; perfeci,& non probaui.Item, Afri
cano induſtria virtutem,virtus gloriam, gloria æmu-
los comparauit. Item: Imperium Græciæ fuit penes
Athenienſes,Athenienſium potiti ſunt Spartiatę,Spar
tiatas ſuperauere Thebani,Thebanos Macedones vi-
cerunt, qui ad imperium Græciæ breui tpe adiunxe-
runt Aſiam bello ſubactam. Habet in ſequendam le-
porem ſuperioris cuiuſq; crebra repetitio verbi, quæ
propria eſt huius exornationis. Definitio eſt,quæ rei
alicuius ppria amplectitur ptẽtes bř, & abſolute,hoc
modo:Maieſtas reip.eſt,in qua continetur dignitas &
amplitudo ciuitatis.Item:Iniuriæ ſunt,quæ aut pulſa-
tione corpus,aut conuitio aures,aut aliqua turpitudi-
ne vitam cuiuſpiam violant.Item:Non eſt iſta diligen
tia,ſed auaritia: ideo ꝙ diligentia eſt accurata conſer-
uatio ſuorum,auaritia iniurioſa appetitio alienorum.
Item: Non eſt iſta fortitudo, ſed temeritas, ppea ꝙ
fortitudo eſt contemptio laboris, & periculi cum ra-
tione vtilitatis, & compenſatione commodorum: te-
meritas eſt cum inconſiderata laborum perpeſſione
gladiatoria periculorum ſuſceptio. Hæc igitur com-
moda putatur exornatio,quòd omnem rei cuiuſpiam
vim, & poteſtatem ita dilucide proponit, & breuiter
explicat, vt neque pluribus verbis oportuiſſe dici vi-
deatur,neque lucidius potuiſſe dici putetur. Tranſi-
tio vocatur,quæ,cum oſtendit breuiter quod dictum
ſit, proponit item breui qđ conſequatur, hoc modo:
In patriam cuiuſmodi fuerit, habetis: nunc,in paren-
tes qualis extiterit,conſiderate.Item:Mea in iſtum be
neficia cognoſcitis: nunc,quo modo iſte mihi gratiã
retulerit,accipite.Proficit hæc aliquantum exornatio
ad duas res:nam &,quid dixerit, commonet,& ad reli
quum comparat auditorem. Correctio eſt,quæ tollit
id,quod dictum eſt,& pro eo id, quod magis idoneũ
vř,reponit,hoc pacto: Quòd ſi iſte ſuos hoſpites ro-
gaſſet,immo innuiſſet modo,hoc facile poſſet. Item:
Nam poſtq̃ iſti vicerunt,atq;adeo victi ſunt,eam quo
modo victoriam appellem,quæ victoribus plus cala-
mitatis,q̃ boni dederit?O virtutis comes inuidia,quæ
bonos inſequeris plerunque,atq; adeo inſectaris. Cõ
mouetur hoc genere animus auditoris.res.n.commu-
ni verbo elata,tantummodo dicta videatur:ea poſt ip
ſius oratoris correctionẽ magis idonea fit pronuncia-
tione.Non igitur ſatius eſſet,dicet aliqs, ab initio,pre
ſertim cum ſcribas, ad optimũ & lectiſſimum verbũ
deuenire?eſt,cum non eſt ſatius,ſi cõmutatio verbi id
erit demonſtratura, eiuſmodi rem eſſe, vt,cum eã cõi
verbo appellaris, leuius dixiſſe videaris; cũ ad lectius
verbum accedas,inſigniorem facias. Quòd ſi conti-
nuo veniſſes ad id verbũ, nec rei,nec verbi gratia ani-
maduerſa eſſet.Occupatio eſt,cum dicimus nos præ
terire,aut non ſcire,aut nolle dicere id, qđ tunc maxi
me dicimus,hoc modo:Nam de pueritia quidem tua,
quã tu omni intemperantiæ addixiſti,dicerem, ſi hoc
tempus idoneum putarem: nunc conſulto relinquo.
Et illud prætereo, ꝙ rei militari te infrequentem tra-
didiſti.Deinde,quòd iniuriarum ſatisfeciſti L.Labeo
ni,nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico:re-
uertor ad illud,de quo iudicium eſt. Item: Non dico
te ab ſocijs pecunias accepiſſe:non ſum in eo occupa-
tus, ꝙ ciuitates, regna, domos omnium depeculatus
es:furta,rapinas oẽs tuas omitto. Hæc vtilis eſt exor-
natio,ſi aut rem, quam non pertineat alijs oſtendere,
occulte admonuiſſe prodeſt;aut ſi longũ eſt, aut igno
bile, aut planum, aut non põt fieri,aut facile poteſt re
prehendi; vt vtilius ſit occulte feciſſe ſuſpicionem,q̃
hmõi intendiſſe orationem,quæ redarguatur.Diſiun-
ctio eſt,cum eorum,de quibus dicimus, aut vtrunq;,
aut vnumquodq; certo concluditur verbo,ſic:Popu-
lus R.Numantiam deleuit, Carthaginem ſuſtulit,Co
rinthum diſiecit,Fregellas euertit. Nihil Numantinis
vires corporis auxiliatæ ſunt, nihil Carthaginenſibus
ſciẽtia rei militaris adiumẽto fuit,nihil corinthijs eru
dita calliditas pſidij tulit,nihil Fregellanis morum, &
ſermonis ſocietas opitulata eſt. Item:Formæ dignitas
aut morbo defloreſcit,aut vetuſtate extinguitur. Hic
vtrunq; & in ſuperiore exemplo vnamquanq; rem cer
to verbo concludi videmus. Coniunctio eſt,cũ inter-
poſitione verbi, & ſuperiores orationis partes cõpre-
hẽdũtur,& inferiores,hoc modo: Formæ dignitas aut
morbo defloreſcit,aut vetuſtate. Adiunctio eſt,cum

verbum,quo res comprehenditur,non interponimus, ſed aut primum aut poſtremum collocamus: primũ, hoc pacto:Defloreſcit formæ dignitas aut morbo,aut vetuſtate:poſtremũ ſic: Aut morbo aut vetuſtate formæ dignitas defloreſcit.Ad feſtiuitatem diſiunctio eſt appoſita.quare rarius vtemur ea,ne ſatietatem pariat. Ad breuitatem coniunctio.quare ſæpius adhibẽda eſt Hæ tres exornationes de ſimplici genere manant.Conduplicatio eſt,cum ratione amplificationis,aut cõmiſerationis,eiuſdem vnius,aut plurium verborum iteratio,hoc modo:Tumultus C.Gracchi tumultus domeſticos,& inteſtinos comparat.Item:Commotus nõ es, cum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus.Item:Nunc etiam audes in horum conſpectum venire proditor patriæ, proditor inquam patriæ venire audes in horum conſpectum? vehementer auditorem commouet eiuſdem redintegratio verbi,& vulnus maius efficit in contrario cauſæ, quaſi aliquod telũ ſæpius perueniat in eandem partem corporis. Interpretatio eſt,quæ non iterans idem redintegrat verbum, ſed id commutat,quod poſitum eſt,alio verbo, quod idẽ valeat,hoc modo: Remp.radicitus euertiſti,ciuitatẽ funditus deiecisti.Item:Patrem nefarie verberaſti,parenti manus ſcelerate intuliſti.Neceſſe eſt eius,qui audit, animum commoueri, cum grauitas prioris dicti renouatur interpretatione verborum. Commutatio eſt,cũ duæ ſententiæ inter ſe diſcrepantes ex tranſiectione ita efferuntur, vt à priore poſterior contraria priori proficiſcatur,hoc modo: Eſſe oportet vt viuas,non viuere,vt edas.Item: Ea re poemata non facio,quia,cuiuſmodi volo,non poſſum;cuiuſmodi poſſum, nolo. Item:Quæ de illo dicuntur,dici non poſſunt:quæ dici poſſunt,non dicuntur.Item:Si poema,loquens pictura eſt:pictura,tacitum poema debet eſſe. Item: Quia ſtultus es,ea re taces: non tamen,quia taces,ea re ſtultus es. Non poteſt dici quin commode fiat,cum contrariæ ſententiæ tranſlatione verba quoque conuertãtur. Plura ſubiecimus exempla,vt,quoniam difficile eſt hoc genus exornationis inuentu, dilucidum eſſet, at,cum bene eſſet intellectum,facilius in dicendo inueniretur. Permiſsio eſt,cum oſtendimus in dicẽdo nos aliquam rem totam tradere,& concedere alicuius voluntati,ſic: Quoniam, omnibus rebus ereptis, ſolum mihi ſupereſt animus,& corpus, hæc ipſa, quæ mihi de multis ſola relicta ſunt,vobis,& veſtræ cõdono poteſtati.vos me,quo pacto vobis videtur,vtamini atque abutamini licebit impune:in me,quidquid libet,ſtatuite:dicite,atque obtemperabo.Hoc genus tametſi alias quoque nonnunquam tractandum eſt, tamen ad miſericordiam commouendam vehementisſime eſt accõmodatum.Dubitatio eſt,cum quærere videtur orator, vtrum de duobus potius, aut quid de pluribus potiſsimum dicat,hoc modo:Obfuit eo tempore plurimum reip. Conſulum,ſiue ſtultitiam, ſiue malitiam dicere oportet,ſiue vtrunque.Item: Tu iſtud auſus es dicere homo omnium mortalium? quo quonam te digno moribus tuis appellem nomine. Expeditio eſt,cum,rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri,aut non fieri,potuerit, ceteræ tolluntur, vna relinquitur,quam nos intendimus,hoc modo.Neceſſe eſt, cum conſtet iſtum noſtrum fundum fuiſſe, oſtendas te aut vacuum poſſediſſe,aut vſu tuum feciſſe, aut emiſſe,aut hereditate tibi veniſſe. Vacuum, cum ego adeſſem, poſsidere non potuiſti: tuum vſu feciſſe etiam num non potes: emptio nulla profertur:hereditate tibi me viuo mea pecunia venire non potuit. relinquitur ergo, vt me vide meo fundo deieceris. Hæc exornatio plurimum iuuabit coniecturales argumentationes, ſed non erit tanquam in plerisque, vt, cum velimus, ea poſsimus vti. nam facere id non poterimus, niſi nobis ipſa negocij natura dabit facultatem. Diſſolutio eſt,quæ,coniunctionibus verborum è medio ſublatis,partibus ſeparatis effertur, hoc modo: Gere morem parenti, pare cognatis, obſequere amicis,obtempera legibus. Item: Deſcende in integram defenſionem, noli quidquam recuſare, da ſeruos in quõnem,ſtude verũ inuenire. Hoc genus,& acrimoniam habet in ſe, & vehementisſimum eſt, & ad breuitatem accommodatum. Præciſio eſt, cum, dictis quibuſdam,reliquum,quod cœptum eſt dici, relinquitur in audientium iudicio,ſic: Mihi tecum par certatio non eſt: ideo quòd populus R. me: nolo dicere,ne cui forte arrogans videar: te autem ſæpe ignominia dignum putauit. Item: Tu iſta nunc audes dicere,qui nuper alienæ domui? non auſim dicere,ne, cum te digna dixero, me indignum quidpiam dixiſſe videar. Hic atrocior tacita ſuſpicio,quàm diſerta explanatio facta eſt. Concluſio eſt,quæ breui argumentatione ex ijs,quæ ante dicta ſunt,aut facta, conficit id,quod neceſſario conſequatur,hoc modo.Quòd ſi Danais datum erat oraculum non poſſe capi Troiam ſine Philoctetæ ſagittis: hæ autem nihil aliud fecerunt,niſi Alexandrum pertulerunt: hunc extinguere, id nimirum capi fuit Troiam.

REPETITIO eſt,cum continenter, & quæ ſequuntur) Verborum figuras tractaturus Cic. ab eis inchoat,quę reiteratione verborum fiunt,quarum quatuor ſpecies ponit: vnam,qua in principio: alteram,qua in fine.tertiam,qua vtrobique: quartam, qua indifferenter poſitum idem verbũ reperitur,ſed præter has,alias adhuc eſſe oſtendimus in eo libro, quem de figuris,quæ in ſyllabis,verbis ſingulis, & oratione fiérent,e Græco in Latinum conuertimus.nam ecce,& hæc inter ſe omnia differunt. CAP.

O Corydon Corydon,quæ te dementia cepit? Et,
Mater Cyrene mater,quæ gurgitis huius
Ima tenes.

Hoc vltimo loco poſitum, miſerandi eſt. è diuerſo ſimiliter collocatum.

Solus quin etiam ſolis tibi cura videndi,
Sit potior.

Oſtendentis,plura verba coniunguntur: vt,

Tu me duos vna ſæuisſima vipera cœna?
Tu me duos?

Poſt longiorem etiam interiectionem repetitio eſt: vt,Bona miſerum me,conſumptus enim lacrymis,vt putabam,adhuc infixus in animo hæret dolor. Bonam inquam Cn.Pompeij,acerbiſſimæ voci ſubiecta præconis. Ad exprobrandum etiam reiteratur verbum: Viuis? ſed viuis non ad deponendam,ſed ad confirmandam audaciam. Repetuntur item continenter plura, ſiue vlla verbi interiectione, ſed vnius tantum permutatione. quale illud Catulli eſt.

Mœcha putida redde codicillos,
Redde putida mœcha codicillos.

Aliquando primis vltima reſpondent: vt,Multi,& graues dolores inuenti parentibus,& propinquis multi. Eſt,& illud repetendi genus quod ſemel propoſita iterat, & diuidit, ſed ita vt ordo permutetur.quale illud Virg.

Fortuna ſub arguta conſederat ilice Daphnis,
Compulerantq́; greges Corydon, & Thyrſis in vnum,
Thyrſis oues, Corydon diſtentas lacte capellas.

Hæc ἐπάνοδος Græce dicitur, noſtri regreſſionem vocant. In diuerſo ſenſu idem verbũ geminatur: vt, Principum dignitas erat pene par, non par fortaſſe eorum, qui ſequebantur. In varietatis generibus iti reiteratio: vt, Magnus eſt labor dicendi magna eſt res. In variatis quoque caſibus: vt, Patre hic tuus? Patrem hunc appellas? patris tui filius es? hoc Græci πολύπτωτον vocant. Per iterum coniunctam diuerſi autem idem caſus, & aduerbia repetuntur, vt pro Cluentio: Quod autem tempus vindicandi? vnde illa frequentia? per quem porro datum? vnde ſumptum? quo peruenit interceptio poculi? cur non deintegro datum? hanc μεταβολὴν vocant. Eſt & figurarum mixtura, in qua & primo verbo, longo poſt interuallo redditum eſt vltimum. & media primis, & medijs vltima congruunt, quale illud eſt Ciceronis: Veſtrum iã hic factum reprehenditur P. C. non meum hanc pulcherrimum quidem factum, verum, vt dixi, non meum, ſed veſtrum. hanc κύκλον vocant. Congeruntur etiam in vnum multa, & diſperſa, quæ a Cicero. diſſipata in Oratore dicuntur: vt, Hic ſegetes, illic veniunt felicius vuæ, Arborei fœtus alibi. [Contentio eſt] Sane ſicut ex his figuris aliquæ frigidiue in oratione legũtur, velut ea quam traductionem ipſe nominat, Græci autem ἀντιμετάθεσιν, vt cum dicis. Amare iucundum eſt, ſi curetur ne quid inſit amari, Autum dulcedo ducit ad autum, ita aliquæ nihil pene inter ſe differunt, velut habet quæ hic contentio vocatur. Ab ea vero quam paulo poſt nominat, contrariam Græci συνοικείωσιν vocant, quòd diuerſas res colligat: vt, Tam deeſt auaro quod habet. Hanc vero Græci ἀντίθετον, quidam contrapoſitum nominarunt, quæ ne ipſa quidem vno fit modo. Nam fit ſi ſingula ſingulis opponuntur, vt, Vicit pudorem libido, timorem audacia, & bina binis: Non noſtri ingenij eſt, veſtri auxilij eſt. & ſententiæ ſententijs: Dominetur in concionibus, taceat in iudicijs. Hoc etiam commodiſſime ſubiungitur ea ſpecies quam diſiunctionem appellat Quintilianus vt, Odit populus priuatam luxuriam publicam magnificentiam diligit, & quæ ſunt ſimili caſu, diſſimili ſententia in vltimo locata: vt, Quid in tempore mali fuit, nihil obfuit, quin quod in cauſa boni fuit, profit. Aliter contraponitur, cum dicitur: Eſt igitur iudices non ſcripta, ſed nata lex. & ſicut dicit Cicero, ſingulis rebus propoſitis, cum refertur aliquid ad ſingula, vt in hoc, Quam non didicimus, ſed accepimus, non legimus, verũ ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus. Eſt aliquid auerſum, quod non cõtraponitur, quale eſt apud Rutilium: Nobis primis Dij immortales fruges dederunt, noſque ſoli accepimus, in omnes terras diſtribuimus. Fit etiam poſt has illa figura, quæ verba flexa repetit, & ἀντιμεταβολὴ dicitur: Non vt eadem viuo, ſed vt viuam edo. Eſt etiam in figuris ſententiarum contentio, ſed de ea ſuo loco dicemus. [Exclamatio eſt] Sane tenuis illa differentia eſt, quam faciunt Græci inter id, quod apud eos ἀναφώνησιν, à noſtris exclamatio, & id, quod apud illos ἐπιφώνημα, vel ἐκφώνησις, à noſtris acclamatio. Proanaphoneſin.n. vocant, rei quæ fieri debuit exclamationem. velut illud Virgil.

O terq́; quaterq́; beati,
Quis ante ora patrum Troiæ ſub mœnibus altis
Contigit oppetere! O Danaum fortiſſime gentis
Tydide: mene Iliacis occumbere campis
Non potuiſſe: tuaq́; animam hanc effundere dextra?

Epiphonema autem, vel epiphoneſis eſt, rei, vt dicuntur, narratæ vel probatæ ſumma acclamatio. vt eiuſdem:

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Sed Quintilianus ambas potius ſententiæ figuras, quàm verborum putat, ſi quidem ſunt affectus. [Interrogatio non omnis grauis eſt] Nam noſcendi cauſa interrogatur: vt,

Sed vos qui tandem: quibus aut veniſtis ab oris?

Idq́. figura caret. Figuratum autem, quoties non ſciſcitandi gratia aſſumitur, ſed inſtandi. qualem eſt: Quid enim tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? Et quouſque tandem abutere Catilina patientia noſtra? patere tua conſilia non ſentis? & totus denique hic locus. Quanto enim magis ardet, q̃ ſi diceretur, diu abuteris patientia noſtra, &, patent tua cõſilia. Interrogamus igitur quod negari non poſſit, aut vbi reſpõdendi difficilis ſit ratio, vt vulgo vti ſolemus, qui fieri poteſt? aut inuidiæ gratia, aut miſerationis. Vt Sinon apud Virgil.

Heu quæ me tellus, inquit, quæ me æquora poſſunt Accipere?

Aut inſtandi, aut ferendi. vt Aſinius Audis ne? furioſum, inquã, non inofficioſum teſtamentum reprehendimus. Totum hoc plenum eſt varietatis, & indignationi conuenit: vt,

Et quiſquam numen Iunonis adoret? Et admirationi.
Quid non mortalia pectora cogis?
Auri ſacra fames?

Eſt interdum acrius imperandi genus.

Non arma expedient, totaq́; ex vrbe ſequentur.

Eſt autem aliqua in reſpondendo figura, cum aliud interrogati, ad aliud quod vtilius ſit occurritur, augmentandi criminis cauſa, vt ſi rogatus an ab reo fuſtibus vapulaſſet, de innocentia reſpondet. Aliquando declinatur, vt ſi quæro, num occiderit hominem, & reſpondetur, latronem: ſi an fundum occupauerit reſpõdetur meum, tanquam confeſſionem præcedere debeat defenſio. vt apud Virgilium carmine Bucolico:

Non ne ego te vidi Damonis peſſime caprum
Excipere inſidijs?
Occurritur,
An mihi cantando victus non redderet ille?

Huic diuerſum eſt, cum alium rogaueris non expectare reſponſum, & ſtatim ſubijcere: vt, Domus tibi deerat? at habes. pecunia ſuperabat? at eges. quam figuram quidam ſuggeſtionem vocant. Ficta vero interrogatione vtimur: vt, Hæc igitur eſt tua diſciplina? ſic tu inſtituis adoleſcentes? Et ipſi interdum noſmet interrogamus. quale eſt illud Terentij, Horatij pariter, & Perſij. Quid igitur faciam? Ceterum, & interrogandi ſeipſum, & reſpondendi ſibi ſolent eſſe nõ ingratæ vices, vt Cicero pro Ligario: Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui cum hæc ſciret, antequam vidit me, reipub. reddidit. Hanc figuram Cicero ratiocinationem vocat niſi quòd in ratiocinatione ſubiungendam neceſſario arbitratur rationem, quæ non multum differt ab ea figura, quam paulo poſt tractans, ſubiectionem nominauit. [Sententia eſt oratio ſumpta de vita, quæ, aut quid ſit, & quæ ſequuntur] De ſententia longius tractans Quintil. Sententiam, inquit, veteres, quod animo ſenſiſſent, vocauerunt. Id cum eſt apud veteres frequentiſſimum, tum etiam in vſu quotidiano quoſdam reliquias habet. Nam & iuratori ex animi noſtri ſententia, & gratulantes ex ſententia dicimus. Non raro tamen locuti ſunt, vt ſenſu ſua dicerent. Nam ſenſus eſſe corporia videbantur, ſed conſuetudo iam tenuit, vt mente concepta ſenſus vocaremus: lumina autem, præcipueque in clauſulis poſita, ſententias hæc minus crebra apud antiquos, noſtris temporibus modo carent. Ideoque mihi de generibus cauſarum, & de vſu arbitror pauca dicenda. Antiquiſſimæ ſunt, quæ proprie quamuis omnibus vnum nomen ſit ſententiæ vocantur. quas Græci γνώμας appellant. Vtcunque autem nomen ex eo acceperunt, q̃ ſimiles ſunt conſimilibus. Eſt autem hæc vox vniuerſalis, quæ et citra complexum cauſæ poſſit eſſe laudabilis. Interim ad rem tantum relata: vt, Nihil eſt tam populare, quàm bonitas. interim ad perſonam, quale eſt Afri Domitij, Princeps q̃ vult omnia ſcire, neceſſe habet multa cognoſcere. Hanc quidam partem enthymematis, quædam initiũ aut clauſulam epicheirematis eſſe dicũt, & ſi aliquando, non tamen ſemper. Illud verius eſt, eã aliquando ſimplicem, vt ea quæ ſupra dixi aliq̃n ratione ſubiecta, ſic: Nam in omni certamine qui opulentior eſt, etiam ſi accipit iniuriam, tamen quia plus poteſt, facere videtur nonnunq̃ duplicem: Obſequium amicos, veritas odium parit Sunt etiam, qui dicant gña fecerunt, ſed eo modo, quo fieri vel plura poſſunt. per interrogationem, per comparationem, inficiationem ſimilitudinem, & cetera huiuſmodi. per omnes.n. figuras tractari poteſt. Illud notabile ex diuerſis: Mors miſera non eſt, aditus ad mortem eſt miſer. A recto quidem ſunt tales: Tam deeſt auaro quod habet, quàm quod non habet. Sed maiorem vim accipiunt ex mutatione figuræ: Vſq; adeo ne mori miſerum eſt? & per tranſlationẽ acrius.n. hoc, q̃ per ſe. Mors miſera non eſt, aditus ad mortem eſt miſer à cõi ad proprium. nam cum ſit rectum, nocere facile eſt, prodeſſe difficile, vehementius apud Ouidium Medea dicit, Seruare potui, perdere an poſſim rogas? Vertit ad perſonam Cicer. Nihil habet Cæſar nec fortuna tua maius q̃ vt poſſis, nec natura melius q̃ vt velis ſeruare complurimos. ita quæ erant rerum propria, fecit hominum. In hoc genere cuſtodiendum eſt & id, quod vbique ne crebræ ſint, ne palam falſæ (quales frequenter ab his dñr qui hec κοινὰ vocant, & quidquid pro cauſa facere videtur, quaſi indubitatum pronunciant) ac ne paſſim à quocunq; dicantur. Magis .n. decet eos in quibus eſt auctoritas. vt rei põdus etiam perſona confirmet. quis.n. ferat puerum, aut adoleſcentulũ, aut et à ignobilem, ſi iudicet in dicendo, & quodãmodo præcipiat? Enthymema quoque eſt, quod oẽs mente cõcipimus. propria tñ dicitur, quæ ſententia eſt ex cõtrarijs ppea q̃ eminere inter ceteras vr̃, vt poëta Home. vrbs Rom. De hoc in argumentis ſatis dictũ eſt,

Non

Non ſemper autem ad probationem adhibetur, ſed aliquãdo ad ornatum vt pro Ligario: Quorum igitur impunitas Cæſar tuæ clementiæ laus eſt, eorum ipſorum ad crudelitatem te acuet oratio? Eſt, & epiphonematis, de qua figura ſupra dictum, clauſula quædam quæ ſententia appellatur, Græci γνώμη, qua voce omnis intellectus accipi poteſt. Hoc nomine donarunt ea, quæ non dicuntur, vérum intelligi debent. vt: Quare prius de veſtro facto fateamini neceſſe eſt, quam Ligarij culpam vllam reprehendatis. & vt Vibius Criſpus in eum, qui cum loricatus in foro ambularet: Quis vobis tam timere permiſit? Melior cum contrarijs valet: Quem fugiam habeo, quem ſequar non habeo. Qui quidem nihil cum loqui non poſſet, tacere non poterat. Si quis autem quæ in hac parte vitioſe dicantur, ſcire procurat totum eum locum Quintiliani legat. Nobis, quæ recte prudenterque dici poſſint, ſufficiat decurriſſe, ſi quidem fruſtra, vt opinor, admonebimus, ſi quis iudicio careat, at vitioſa viſet, ſin autem acris fuerit iudicij admonere non opus eſt, cum quid, & vbi conueniam ſatis ipſe per ſe iudicaturus ſit. qui ſi nõ ſtultus ſit, ne nimius quidem in his quoque in oratione inferendis, erit. Quiſque enim non imprudens ſatis intelliget, venuſte omnia poni, quæ generaliter rem aliquam complexa, ſuo loco, & vt decet, collocentur, ſecus ſi vitioſe. Nunquam vero generaliter, quod particulariter dictum eſt, intelligatur. Sed ad Ciceronem redeo. [Contrarium idem fere eſt, quod contentio) Hanc autem Celſus Viſelius, & Rutilius Lupus, referente Quintiliano, ἀντίθετον nominarunt, vt talis eius ſit forma, qualis eſt pro Muræna. Vigilas tu de nocte, vt tuis conſultoribus reſpondeas, ille vt eo quo tendit, mature cum exercitu perueniat, te gallorum, illum buccinarum cantus exuſcitat. [Membrũ orationis appellatur res breuiter abſoluta) Quod Græci κῶλον, nos membrum, quòd illi κόμμα, Latini inciſum, quod illi ipſi περίοδον, noſtri ambitum, circuitum, comprehenſionem, continuationem, circumſcriptionem nominarunt. Colon, ſiue membrum, quidam apud poëtas putant, quoties ex integro pede in verſu nihil ſupereſt. Alij, quotquot partes orationis in verſu fuerint, tot colla dici voluerunt. Cum autem ſupereſt ex pede comma, id etiam inciſum, ſiue cæſuram dici voluerunt. Fit autem, vt Diomedes inquit, ex coniugatione verborum comma, ex commatis colon, ex colis, periodos. Comma eſt, velut Probus, & Diomedes ſcribunt, iuncturæ finitio: Et ſi vereor iudices. Item alterum comma: Ne turpe ſit pro fortiſſimo viro dicere incipientem timere. Iam factum eſt colon, quod intellectum ſui, præſtet, tamen à toto corpore abruptum, & per ſe nihil efficiens, ac remotum a ceteris, vim non habet. vt per ſe manus, & pes, & caput, & os, ſeiunctum corpus non eſt, cum autẽ hæc ſimul ſunt, tunc eſſe corpus incipit. Ita cum venit extrema concluſio, etiam abſoluta eſt periodus. vel cum ſubiungit Cicer. Et priſtinum morem iudiciorum minime referunt. Itaque ſi duo cola habeat periodus, dicolos, ſi tria, tricolos, & ſic deinceps nominatur. Quintil. aũt, Inciſum, inquit, quantum mea fert opinio erit ſenſu non expleto ſed numero ſanem concluſum, pars videlicet membri. tale eſt enim quo Cic. vtitur, Domus tibi deerat? at habebas. pecunia ſuperabat? at egebas. Fit autem etiam ſingulis verbis. Quid inciſum eſt, diximus. Membrum autem eſt ſenſus membris concluſus, ſed a toto corpore abruptus, ſic, ò callidos homines. perfectum membrum, ſed remotum à proximo, vim non habet: Quem quæſo noſtrum feſellit? id vos ita eſſe facturos. itaque fere inciſa, & membra mixta ſunt, & concluſionem vtique deſiderant. Periodorum duo ſunt genera, alterum ſimplex, cum ſenſus vnus longior eſt, & ambitu circunducitur, alterum, quod mẽbris conſiſtit inciſiſque quæ plures ſenſus habent: vt, Aderat ianitor carceris, & carnifex prætoris. reliqua habet periodus membra quatuor. Sed. vt mihi videtur, recipit frequenter, & plura. Modus ei a Cicerone eſt ſuæ quatuor ſenarijs verſibus, aut ipſius ſpiritus modo terminatus. Præſtare vero debet lentum periodus, concludat, ſit aperta vt intelligi poſſit, non immodica. vt memoria contineri poſſit. Vbicunque acriter erit, & inſtanter, pugnaciterque dicendum. membratim cæſimque dicemus. nam hoc in oratione plurimum valet. Adeoque rebus accommodata debet eſſe, compoſitio, vt aſperis aſperos etiam numeros adhiberi oporteat. Et cum audientem inhorreſcere voluerimus, membra etiam plerunque narrabimus, aut ipſas periodos maioribus interuallis, & velut laxioribus modis reſoluemus. exceptis, quæ non docendi gratia, ſed ornandi narrantur, vt in Verrem, Proſerpinę raptos. hic enim lenis, & fluens contextus decet. Periodus apta procemijs eſt maiorum cauſarum, vbi ſolicitudine, commendatione, miſeratione res eget. Item communibus locus eſt augenda, cum ratio iubet. vt ſi auſtera, ſi accuſes, tum fuſa, ſi laudes, multum, & in epilogis pollet. Hiſtoria quoque non tam finitos numeros, quam orbem quendam verborum contextumq́. deſiderat. namque omnia eius membra connexa ſint, maxime quoniam lubrica eſt ac fluit talis oratio, propter rerum ipſarum copiam. [Articulus dicitur) Hæc figura a Græcis ἀσύνδετον, a Latinis diſſolutum dicta. Ea vtimur non ſingulis verbis, ſed etiam ſententijs, vt Cic. dicit contra concionem. Metelli, qui indicabantur, eos vocari, cuſtodiri, ad ſenatum adduci iuſſit. Apta, cum quid inſtantius dicitur hoc genus quidam βραχυλογίαν vocarunt. Contraria huic figuræ πολυσύνδετον, hoc eſt, eiſdem ſæpius coniunctionibus repetitis: vt,

Teſtumq́; laremq́,

Armaq́; Amyclæumq́; canem Creſſamq́; pharetram.

Vel diuerſis: vt,

Multa quoque & bello paſſus.

Item ſi plures ſimul ſunt pronomina: vt,

Hæc illum vidi iuuenem.

[Continuatio eſt) Continuationem periodon dicit, de qua ſupra abunde dictum. [Nam ſi quis ſpei non multum) Hæc enim contraria ſunt, & quòd ſpem in caſu non collocarit, & quòd caſus obeſſe poſſit. [Frequentibus efferat verbis) .i. continuatis ac fluẽtibus. [Sed pro alijs) Alio tempore. [Nonnunquam non alienũ eſt) Ordo eſt, & ſenſus, ſed alias quoque (ſubaudiendum quod diximus) ſeruandum hoc nonnunquam. Non enim alienum eſt, eloqui res aliquas, hoc eſt, ornatus tantum cauſa ſic efferre, propterea quòd eloquentia ſpectatur per huiuſmodi continuationes. licet alioqui minime neceſſe ſit. [Compar appellatur) Genus aliud eſt periodi, quod ex paribus cõponi membris diximus, quæ membra ſe ſyllabis excedere non debent. inter ſe conuenire debent, vel certe vna atque altera tantum excedere, non autem pluribus. [Hoc nõ de noſtra enumeratione ſiet) Vt nos ſyllabas dimetiamur, ſed audientium iudicio pares videantur. [Vſus, & exercitatio facultatem) Afferet cauſam, hoc eſt, cum exercitati fuerimus, exercitatio ipſa præſtabit cauſam vt ſine labore ea vtamur. ſed hæc membrorum continuatio compar, non magis figura dici videtur, quam idonea compoſitionis quædam animaduerſio. [Similiter cadens) ὁμοιόπτωτον dicitur, hoc eſt, caſus tantum ſimilis. poſſint tamen, etiam ſi diſſimilia ſint, quæ ſaltem declinentur, ita iungi, nec tantum in fine hæc figura deprehenditur, ſed, & cum reſpondent vel prima ſibi. vel media, vel extrema, vel etiam permutata. Sed hic media primis, & ſumma medijs accommodentur, & quocunque modo accommodari poterunt. nec enim ſemper paribus ſyllabis conſtant: vt, Artes honeſtæ, & præſidio inter periculo ſolatio inter aduerſa, precio ſemper ſunt. Huius generis fere videntur optima, in quibus initia ſententiarum, & fines conſentiunt, vt hic præſidio, ſolatio precio. Et cum ὁμοιόπτωτον ἰσόκωλον eſt. velut illic. Si quantum in agro locisque deſertis audacia poteſt, tantum in foro atque iudicijs impudentia valeret. Item Ariſtoteles dixit, eius eſſe vitam beatiſſimam cuius, & fortunæ ſapientia, & ſapientiæ fortuna ſuppeditet. & illud, In rebus aduerſis cum præſto eſt concilium, non poteſt deeſſe auxilium. [Similiter deſinens eſt) Hoc Græci ὁμοιοτέλευτον vocant, ſimilem duorum verborum vel plurium finem habens, vt, non modo ad reipub. ſalutem violentia huius extinguenda, ſed etiam ad gloriam per tales viros eſt infringenda, & nam reſpub. noſtra ad hunc ſtatum gloriæ peruenit non multitudine hominum, ſed ſeueritate legum. Item, neque in deliberando conſilium, neque in prœliando virtus, neque in beneficio benignitas deerat, ſed duntaxat in ſupplicio crudelitas. Nam cum aliqua res dubia accidiſſet, apparebat ſapientiſſimos, cum autem confligendum eſſet cum hoſtibus, fortiſſimus, cum vero præmium dignis tribuendum, liberaliſſimus, at cum animaduertendum, clementiſſimus: Ita quæ ſequuntur. nam qui ſecundis rebus libenter eſſentiuntur, ijdem ſimul ac ſe fortuna conuerterit, amicis primi inſidiantur. Huic ſimile eſt, quod Græci πάρισον vocant, vt non tantum clauſula ſimiliter cadat, ſicut ὁμοιοτέλευτον, ſed etiam è membri ſit non diſſimilibus vt, Quantum poſſis, in eo ſemper experiri debes, vt proſis, & illud, In hac calamitoſa fama, quaſi in aliquo pernicioſiſſima flamma. quod à traductione non multum differt. [An nominatiuo eſt, cum ad idem verbum) Hanc figuram Græci παρονομασίαν vocant. eamque Plutarchus ita definit, παρονομασία ἐστὶ λέξις περὶ τὸ ὁμώνυμον, ἕτερον σημαίνουσα. vt ſi dicas, Neminem alteri poſſe dare matrimonium, niſi penes quem ſit patrimonium. Item ſeruire ſeruitute in ſtabulo ſtabulari, putat Plutar. eſſe paronomaſiam. quòd tamen Cicero. negat, inquit enim, ad res diſſimiles ſimilia verba accommodari debere.

[Venijt

[Venij: à te ante, quàm Romam venit) Attenuatur litera, quia vænit æ diphthongo habet pro venditus eſt, & debuit poni væ nit, alterum vero verbum minus habet vna litera. [Hunc auium dulcedo) Nam auis primam corripit, auius eandem producit. [Quantum Curiam) Meretricis proprium, quæ primam corripit. nam alioqui curia producitur. Propertius,

Curia prætexto quæ nunc nitet alta ſenatu.

[Vitæ ſe) Honeſta. ſ. vitæ tradidiſſet ſe, & non interijſſet. [Verum homini nano) Nanos Græci vocauere, breui atque humili corpore homines, paulumq. extantes. Sed melius legitur, nano nanum. prudentem vero ſic dixere veteres, vnde ignauum, inertem. Cur veniam qui ſim. Vbique ſubaudiendum, breui cognoſcetis. [Quem inſimulem) Incuſem. Inſimulo, & inſimulor, ſicut fabrico, & fabricor, aſſentio & aſſentior. [Quem poſtulem) Petimus precaria, poſtulamus iure. Q. Curtius de rebus geſtis Alexandri: Poſtulabat autem Darius magis, quàm petebat, vt accepta pecunia quantacunque, totam quidem Macedoniam caperet matrem vero ſibi & coniugem liberosq. reſtitueret, de reliquo regno æquo ſi vellet marte contenderet. Aliquando petere, inuadere, vt peto te gladio. Virg.

Malo me Galatea petit, laſciua puella.

Et peto, eo, vt Curtius, Indiam inde, & Oceanum petiturus. Poſcimus autem imperioſe. Iuuen.

Sed pretio clamat. Poſce.

Pro eodem etiam depoſco capitur. Curtius: Et manantibus præ gaudio lacrymis, conſalutant, eum, & quod ante recuſauerant bellum feroces depoſcunt. Flagitamus, vero, & efflagitamus cum idem ſæpe, & multum petimus. Cic. Qui efflagitaſti quotidiano conuitio, vt libros quos ad Marcellum meum de inſtitutione oratoria ſcripſeram, iam emittere inciperem. [Indigna prohibuit nex) Crudelis interitus, nex i mors violenta. [C. Graccho) Qui Tiberij frater, propter legem agrariam, hoc eſt de agris diuidundis latam, ſimiliter occiſus eſt. Populi Rom. amantiſſimum. Quod vt ſibi Populum Rom. conciliaret, occupatos per Italiam a ditioribus agros, diuidi populo voluit. Sed cum è roſtris, & è foro ſe proripuiſſet, prope portam vrbis interfectus eſt. Licet quidam in ſiluam effugiſſe dicant, & ſeruo mandaſſe: vt ipſum gladio perimeret. [Saturninum, fide captum) Nam cum hunc & Glauciam, qui in Capitolium profugerant, Marius ex ſenatuſconſulto obſediſſet, dediſſetq. fidem vt libere egredi poſſent, ſeruata fides eſt Glauciæ. Apuleius autem Saturninus cum in curiam fugeret, tegulis necatus eſt: Ordo eſt verborum. Perfidia maiorum per ſcelus priuauit vita Saturninum. [Captum,) Id eſt, deceptum, ſi tamen ita hic textus habet. Nam video quoſdam aliter habere, veruntamen mendoſe aliqua, ſed de verbis, vbi minimum eſt pondus, parua mihi cura eſt. [Tuus ò Druſe ſanguis) M. Liuium Druſum genere, & eloquentia magnum, & grauem, cum de repub. diceret tribunum pleb. ipſi exorarunt, vt legem promulgaret, qua ciuitate Romana donarentur. Quod cum feciſſet, in ſenatu maieſtatis accuſatus eſt. cumq. domum ſe reciperet, immiſſo inter turbam percuſſore corruit. Inuidia cædis apud Pbilippum, & Cepionem fuit. Alij ſcribunt, cum in publicum prodire non auderet, & domi ius diceret, veſperi vero turbam dimitteret, repente tum ipſum exclamaſſe mos à domeſticis auditum, ſed ſtratum inuentum gladio videlicet furoris cuiuſdam traiectū fuiſſe. [Subiectio eſt,) Huius ſupra meminimus. [Deinde ſubijciemus id, quod dici oportet) Velut ipſe in Verrem: Quid deinde? quid cenſetis? furtum fortaſſe, aut prædam aliquam deinde cum diu ſuſpendiſſet iudicum animos ſubiecit, Quod multo eſſet improbius. hanc Celſus, ſuſtentationem vocat, quidam παράδοξον, id eſt inopinatum. alij πύσμα vocant. [Gradatio eſt, in qua) Gradatio, quæ Græce κλῖμαξ dicitur, apertiorem habet artem, & vt Quintilianus inquit, magis affectatam, ideoque eſſe rarior debet. Eſt autem ipſa quoque cum adiectione. repetit enim quæ dicta ſunt, & priuſquam ad aliud deſcendat, in prioribus reſiſtit. velut illud Calui: Non ergo magis pecuniarum repetundarum quam maieſtatis, neque maieſtatis magis quam Planciæ legis, nec Planciæ legis magis quam ambitus: neque ambitus magis quam omnium legum iudicia perierunt. Inuenitur & apud poëtas. velut hoc:

Ioue propagatus eſt, vt perhibent, Tantalus,
Ex Tantalo ortus Pelops, ex Pelope autem ſatus
Atreus, qui noſtrum porro propagauit genus.

Et apud Homerum de ſceptro, quod a Ioue ad Agamemnonem vſque deducit, inquiens.

Ἀνὰ δὲ κρείων Ἀγαμέμνων
Ἔστη σκῆπτρον ἔχων τὸ μὲν Ἥφαιστος κάμε τεύχων.
Ἥφαιστος μὲν δῶκε Διὶ Κρονίωνι ἄνακτι.
Αὐτὰρ ἄρα Ζεὺς δῶκε διακτόρῳ ἀργειφόντῃ.
Ἑρμείας δ' ἄναξ δῶκε Πέλοπι πληξίππῳ.
Αὐτὰρ ὁ αὖτε Πέλοψ δῶκ' Ἀτρέϊ ποιμένι λαῶν,
Ἀτρεὺς δὲ θνῄσκων ἔλιπε πολύαρνι Θυέστῃ.
Αὐτὰρ ὁ αὖτε Θυέστ' Ἀγαμέμνονι λεῖπε φορῆναι.

[Definitio eſt) Hanc Græcorum plerique ὁρισμὸν vocant. verum cum multis modis fieri ſoleat, in commentarijs Topicorum Ciceronis de eius abunde tractauimus. Sed nec de Oratore, nec in Oratore hanc inter figuras Cicero poſuit. [Correctio eſt quæ tollit) Correctionem Quintilianus putat, ſi dicas, crudelitatis mater eſt auaritia. & cum Saluſtius in Ciceronem, inquit, O te Romule Arpinas. qui egregia virtute omnes Paulos, Fabios, Scipiones ſuperaſti. Sed ea videatur potius ironia dici. Cicero exiſtimat correctionem, vt cum dicit Saluſtius. At huic fides inſignis ac virtus eſt animi, imò vero homo leuiſs. ſupplex. inimicis, amicis contumelioſus. [Rogaſſet, imò innuiſſet) Significaſſet. a Græco verbo νεύω noſtri fecerunt annuo, innuo, nutare, nictare, quæ inter ſe ita differre veteres voluerunt, vt Nonius Marcellus inquit, vt nutare capite ſit, annuere vel innuere, narium aut labiorum, nictare oculorum. Plautus in Aſinaria. Nec illa vlli homini nutet, nictet annuat. [Eſt) Contingit aliquando, cum non eſt ſatius. i. melius, ac non præſtet, vt ſubiectio grauioris verbi, id oſtendat quod leue verbum per ſe poſitum demonſtrare potuit. [Ad id verbum deueniſſes, quod electiſſimum eſt) Tantum verbi gratia, quod electiſſimum ſit. [Occupatio eſt) Hanc quidam præſumptionem, Græci πρόληψιν nominarunt, cum id quod obijci poteſt occupamus. [Diſiunctio eſt) Hæc figura eſt, cum multa verba ponuntur, quorum ſingula ſuum nomen ad quod referuntur, habent. ἀσύνδετον dicta. quæ ſimilis illi eſt, quam paulo poſt diſſolutionem nominat. [Coniunctio) Hæc ἐπεζευγμένον vocatur. in qua vnum aduerbium plures ſententiæ referuntur; quarum vnaquæque deſideraret aliquid, ſi ſolæ ponerentur, id accidit aut præpoſitio verbo, ad quod reliqua reſpiciant vt, Vicit pudorem audacia, rationem amentia, aut illatio. quo plura includuntur: vt. Neque enim is es Catilina vt te aut pudor a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio à furore reuocare poſſit. medium quoque poteſt eſſe, quod & prioribus, & ſequentibus ſufficiat, horum igitur duas Cic. facit figuras, & ſingulorum exempla ſubiecit. [Conduplicatio) Hæc Græce ἐπανάληψις dicitur. hanc ſupra tractauimus, vbi de epanaphora, & anadiploſi dictū eſt. [Interpretatio) Hanc Græci συνωνυμίαν vocant. [Commutatio) Hanc exornationem ἀντιμεταβολὴν nominant. [Permiſſio) Hoc genus è fonte eius, quam παράδοξον vocāt, deduci Quintilianus docet. hanc quidam ἐπιτροπὴν nominarunt. [Dubitatio eſt) Hanc Græci exornationem διαπόρησιν vocant, vt, Siue malitiam, ſiue ſtultitiam dicere oportet. Et illud Hieronymi contra Heluidium de virginitate virginis Mariæ, Doleam ne, an rideam, neſcio ſi imperitiæ arguam, an temeritatis accuſem? item apud poëtas, vt apud Statium in 1. Theb.

Quem prius Heroum Clio dabis?

[Expeditio) Hanc græcorum, alij ἐπεξαίρεσιν, alij προκατάληψιν nuncupauerunt, vbi ſingulis poſitis, ſingulorum ſtatim ratio ſubijciatur. [Præciſio eſt) Hæc à Græcis παράλειψις dicta, à qua abſimilis ea eſt quam iidem ἀντίρρησιν vocant quidam, vt, Non agam tecum iure ſummo non dicam quod forſitan obtinerem, & Cic. Hoc ego ſi ſic agerem, tanquam mihi crimen eſſe diluendum, pluribus dicerem ſimilis quoque eſt ea quę a Græcis ἀποσιώπησις, à Cicerone reticentia, à Celſo autem obticentia dicitur, à nonnullis vero interruptio appellatur. vt,

Quos ego. ſed motos præſtat componere fluctus.

Eſt & alia reticentia, quæ fit imperfecto ſermone, cum eſt præciſa velut ante legitimum finem oratio, quale illud eſt, Nimis vrgeo, commoueri vī adoleſcens. Sed quid plura? ipſum adoleſcentem dicere audiſtis. [Concluſio) Hanc Græci συμπέρασμα nominant. vt, Quod ſi Danais datum erat oraculum, non poſſe capi Troiam, ſine Philoctetæ ſagittis, &c. Plaut. tamen in Bacch. tria protulit vbi ne mentionem quidem ſagittarum Philoctetæ fecit. Inquit enim illic, Tria fuiſſe audiui fata, quæ illi forent exitio, ſignum ex arce ſi perijſſet, alterum etiam eſt Troili mors tertium, cum portæ Scęæ limen ſuperum ſcinderetur. niſi loquentis perſonam ita ſeruare voluerit, vt quid ipſe ſentiret, ponere non procuraret. [Hę autem nihil aliud fecerunt, niſi Alexandrum perculerunt:) Nam cum finiri bellum in animo eſſet omnia ſigno dato dux duci occurrit, atque in ſe prœlium conuerterunt. tum

Philo

Philoctetes progreſſum Alexandrum laceſſiuit, conſenſu vtriuſque patris, certaminis ſpatium definitum eſt, prior Alexander ſagittam incaſſum miſit, deinde Philoctetes. Sed hic ſiniſtram Paridi manum transfixit, mox clamantis dolore nimio, dextrum oculũ ſauciauit. inde fugientem ſectatus vtrunq; pedem eius Philoctetes transuerberauit. ipſumq́. celeritate præuenium occupauit, occupatum gladio traiecit. Vt aũt alij putant, ſagittis cõfecit.

LONG. REpetitio) Rufiniano, & Aquilæ dicitur ἐπαναφορά. Alexander Sophiſta vocat ἀναφοράν. Quintilianus eam inter ſpecies τῆς πλοκῆς numerat, παρίσωσιν quidam vocant, de ea ex Hermogene Trapezunt. lib. 5. vbi de pulchritudine orationis, quo in loco, & qui diſcriminis inter παρίσωσιν & epanaphoram ſit, explicatur. Repetitionis etiam ſpecies eſt, Rutilio, & Alexand. quoties varia verba, eandem tamen vim inter ſe habentia, in principio commatum aut membrorum ponuntur; vt, Dilui Quirites, vbi illum clandeſtinum hoſtem intra murum vidi. Aegre tuli, quod domini veſtri facilitatem vnius fallacia tentatum intellexi. Commouit me, quod in accipienda iniuria pleroſque lætitiam oſtentantes cognoui ἐπιβολήν quidam vocant. † Conuerſio) ἐπιφοράν Rutil. ἀντιστροφήν, Aquila vocat. † Complexio) Ab Aquila dicitur συμπλοκή, A Rutilio κοινότης. Porro cum ea quæ in ſuperiori membro poſtrema ſunt poſita, in poſteiore prima repetuntur, Aquilæ vocatur ἀναδίπλωσις, vt eſt illud Terent. Negat Fannium eſſe hanc ſibi cognatam Demipho, hac Demipho negat eſſe cognatam. Huc etiam referenda eſt ἐπαναδίπλωσις, de qua Rutilius. Eſt & alia repetitionis ſpecies, quam πολυλογίαν dicunt. Hęc repetitio eodem verbo aut nomine non diuerſa vult intelligi, ſed idem quod ſignificauit, efficere vehementius, vt Tu tu Antoni Cæſari omnia permiſcere cupienti cauſam belli ciuilis dediſti. In ploce contra, quam copulationem vertunt, à Rutilio vero διαφορά dicta, idem verbum aut nomen bis continuo poſitum diuerſa ſignificat, vt eſt illud, Sed tamen ad illum diem Memmius erat Memmius. Ita enim hoc bis poſitum eſt, vt ſuperius quidem nomẽ tantum hominis ſignificet, poſterius velit intelligi eundem, qui ſemper fuerit, ac ſui ſimilem. Plura apud Romanum Aquilam de his habes. πολύπτωτον etiam huic ordini adnumerari poteſt. Fit autem, cum plures ſententias alio atque alio modo efferimus. vt Pater hic, tuus nunc denique eſt, vt egeſtatem tuam debere alere videatur. Patrem nunc appellas, quem prius egentem auxilio tuo, vt alienum deſeruiſti, Patri tu filius es ad portiundas opes cuius, ad ſenectutem violãdam crudeliſſimus hoſtis fuiſti. Nimirum nullo conſilio filios procreamus, nam maiorem partem ex illis doloris, & contumeliæ capimus. Verũ hoc ſchema ab auctore noſtro infra inter ſpecies agnominationis enumerabitur. † Traductio) ἀντιμετάθεσις Fabio. ἀνάκλασις Rutilio, alij πλοκήν. Sunt qui ταυτολογίαν vocant, vt eſt apud Quintil. lib. 8. cap. 3. id eſt eiuſdem verbi aut ſermonis iteratio, quanquam non magnopere ſummis auctoribus vitata. Interim vitium videri poteſt, in quod ſæpe incipit etiam Cicero, ſecurus tam paruæ obſeruationis. ſicut hoc loco: Non ſolum igitur illud iudicium iudicij ſimile iudices non fuit, &c. † Qui nihil habet in vita, &c.) Exempla hæc ad ſecundam ſpeciem τῆς πλοκῆς pertinent apud Fabium libro nono. † Ex eodem genere exornationis) Paronomaſiæ affinis eſt hæc exornatio, de qua inferius. † Contentio) Huius ſpecies enumerat Fabius lib. 9. cap. 3. Contra poſitum, inquit, vel vt quidam vocant, contentio. (ἀντίθετον dicitur) non vno fit modo. nam & fit, ſi ſingula ſingulis opponuntur: vt, Vicit, pudorem libido, timorem audacia. Et bina binis: Non noſtri ingenij, veſtri auxilij eſt. Et ſententiæ ſententijs? Dominetur in concionibus, taceat in iudicijs. Cui commodiſſime ſubiungitur, & ea ſpecies, quam diſtinctionem diximus: Odit populus Romanus priuatam luxuriam. publicam magnificentiam diligit, &c. Diligenter de hac exornatione Rutilius lib. 2. [Exclamatio) ἐκφώνησις Græce dicitur. Figura eſt augendis affectibus accommodata Fabio libro nono. Huc pertinent imprecationes, vt, O ſcelus, ò portentum in vltimas terras exportandum. Græci, vt eſt apud Aquilam, vocant ἀράν. Huc item refer δέησιν, quam obteſtationem vertit Aquila, qua, ſcilicet deos oramus aut homines: Per ego his te lacrymas, dextramq́ te tuam. Item ominationes: Turno tempus erit, magno cum optauerit emptum. Intactum Pallanta. His & cognata eſt. Adhortatio, προτροπή Rufiniano dicta, Nunc nunc inſurgite remis. Hortor vos ſocij. Sed de his in Parhopœia. Huc adde, ſi libet, obiurgationem, quam Aquila vocat ἐπίπληξιν, ſiue ἐπιτίμησιν. Non ego te vidi Damonis peſſime capium. † Interrogatio) Cum aut naſcendi gratia interrogamus, aut arguendi cauſa percontamur. Interrogatio figuræ nomen non obtinebit. At ea res vtrocunque modo dicatur. etiam multiplex habet ſchema. Simplex eſt, ſic rogare, Sed vos qui tandem, quibus aut veniſtis ab oris? Figuratum autem. quoties non ſciſcitandi gratia aſſumitur, ſed inſtandi, Quid tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? Et Quouſque tandem abutere patientia noſtra Catilina? Quanto enim magis ardet, quam ſi diceretur, Diu abuteris patientia noſtra. Interrogamus etiam quod negari non poſſit, Dixit ne tandem cauſam Falcula? Aut vbi reſpondendi difficilis eſt ratio, vt vulgo vti ſolemus, Quomodo? Qui fieri poteſt? Aut inuidiæ gratia, vt apud Senecam Medea. Quas peti terras iubes? Aut miſerationis, vt Sino apud Virg. Heu quæ me æquora poſſunt Accipere? Aut inſtandi, auferendæ ue diſſimulationis, vt Aſinius. Audis ne, furioſum non officioſum teſtamentum reprehendimus. Reliqua ex Fabius lib. 9. cap. 2. Cic. 3. de Orat. Diſcrimen eſt inter hæc, Et rogatio, inquit, atque huic finitima quaſi percunctatio. Inter ζήτημα, id eſt quæſitum. & ἐρώτημα, id eſt interrogatum. i. diſcriminis, Aquila rege, quod ad interrogatum vna voce tantum reſponderi poteſt vel à negante. vel à confitente, quæſito autem occurri non niſi pluribus poteſt, hoc eſt quoties multa rogãtur, vt, Qua igitur ratione bellum geremus? quæ auxilia nobis parata erunt? quis erit, qui ſubuenire velit, cum tam acerbe ſocios tractauerimus? Vide Rufinianum lib. 3. † Ratiocinatio) Fabius ratiocinationem ſub interrogatione comprehendit. Ceterum, inquiens, & interrogandi ſeipſos, & reſpondendi ſibi ſolent eſſe non ingratæ vices, vt Cic. pro Ligario, Apud quem igitur hæc dico? Nempe apud eum qui cum hoc ſciret, tamen me antequam vidit, Reipub. reddidit. Iulius Rufinianus tum ἀνθυποφοράν, tum αὐτολογίαν vocat. Ab hac ro tantum differt προκατάληψις, quod illa fit ferè cum interrogatione, hæc ſine interrogatione. Exempla habes apud Rutilium initio libri prioris. Vocatur, & quibuſdam αὐτολογία, cum ſimpliciter cauſam recitamus, verum hæc figurata non eſt. Quare melius ſchema hoc definit Rutilius, qui id ait effici ratione breui, & ſententioſa, ita vt quod dubium eſt viſum, ad certam fidem adduci videatur. Et ſi acerbum vobis, quod dicturus ſum videbitur, tamen æquo animo audiendum. Nam ferè conſilium verum. quod initio auditu graue eſt, in poſterum cognita vtilitate fit iucundum. † Sententia) De generibus ſententiarum Fabius libr. 8. cap. 5. Doctor, in ſecundo de Copia commentario. Trapeza quædam libr. 5. vbi de Magnitudine orationis. Eſt, & ſententiæ genus quod Plutarchus ἐπιφώνησιν, alij ἐπιφώνημα, Fabius acclamationem vocat, ea eſt rei narratę vel probatę ſumma acclamatio. Narratæ, vt apud Virgil. Tantæ molis erat Romanam condere gentem Probatæ. Facere enim probus adoleſcens periculoſe, quam perpeti turpiter maluit. Nec tamen quod vis epiphonema continuo ſententia eſt, etiam ſi plerunq; eſt. Verum quicquid in clauſulam argute aurem ferit, ἐπιφώνημα dici poteſt. quod genus proprium eſt epigrammatis. vnde apud Martialem ſępe numero carmen epiphonemate clauditur. Vtitur & Valer. Max. freqoenter hoc genere. item Seneca, Eſt & Noema ſententiæ genus, alludens ad ſententiam aut locum communem, non effert tamen ſententiam generaliter, ſed verba ſumit ex loco communi, quæ ad præſentem cauſam accommodat, vt recte ad locum communem alludere intelligatur. vt, Dignus erat Socrates vt Periclis eloquentiam habere, ſcilicet intelligitur, vt ſe defenderet innocens, Ouid. 13. Metamorph. Fortiſque viri tulit arma diſertus. Bene collocaui beneficium, cum in virum optimum, cum in hominem gratum contuli. Inſunt quædam latentia enthymemata. Et profecto danda eſt opera vt oratio abundet huiuſmodi verbis ſententia tinctis, vt Fabius ait. Doctor. Diuum Ambroſium commendans. Vix alius, inquit, crebrius aut frequentius vtitur ſententiarum genere quas appellant νοήματα in quibus latet aliquid arguti ſenſus, quod cum non exprimatur intelligitur, ob hoc ipſum gratius, quia dictum obſcurius, &c. † Sententias interponi raro) In hoc genere, inquit Fab. cuſtodiendum eſt, & id quidem vbique, ne crebræ ſint, ne palam falſæ, quales frequenter ab iis dicuntur, qui hæc catholica vocant, & quidquid pro cauſa videtur, quaſi indubitatum pronunciant. Et ne paſſim, & à quocunque dicantur. Magis enim decet eos in quibus eſt auctoritas, vt rei pondus etiam perſona confirmet. Quis enim ferat puerum, aut adoleſcentulum, aut etiam ignobilem, ſi iudicet in dicendo, & quodammodo præcipiat? † Qui adoleſcentium peccatis, &c.) Exemplum illud non admodum arridet Doctor. Tale igitur ſubſtituit, Iuuentutem decet induſtria. Adijcitur ratio, Nam turpe ſit eas dotes, quas natura ad bonas artes cõparandas illis ani

mis

ais attribuit, in otio fœdisq́. voluptatibus conſumere. Ad ſenectutem opulentia decet. Huic quoque ſubijcitur ratio. Vt ætas naturæ præſidijs deſtitutior exterarum rerum adminiculis vtcúquefulciatur. [Nam neceſſe eſt animo eam comprobet) Alias, cum. Contrarium eſt &c. Contrarium Græci ἐναντίωσιν, contentionem ἀντίθετον vel ἀντίθεσιν, cum differentia tamen aliqua dicũt. †Contrarium) ἐνθύμημα Græce dr̃, Fabio teſte. A contentione vero hoc differt, quod hic ſemper duobus propoſitis alterum alterius infirmatione probatur, quod in contentione nõ eſt neceſſe. †Et abſolutam concluſionem) Hanc inter figuras ſententiarum enumerat Ruffinianus enthymema, quoties ſ. periodus orationis ex contrarijs ſententijs adſtringitur. †Membrum) Mẽbrum, inquit Fabius lib. 9. cap. 3. eſt ſenſus numeris concluſus, a toto corpore abruptus, & per ſe nihil efficiens. Id enim, O callidos homines, perfectum eſt, at remotum a ceteris, vim non habet, vt per ſe manus, & pes, & caput. Quando ergo incipit corpus eſſe? cum venit extrema concluſio. Quam quæſo nostrum feſellit, id vos ita eſſe facturos? quam Cic. breuiſſimam putat. Itaque ferè inciſa, & membra mixta ſunt, & concluſionem vtique deſiderant. Membrum κῶλον, Græci vocant, de qua lib. 5. Trapez. ex Hermo. †Articulus) Diſſolutionẽ Fabius lib. 9. cap. 3. vocat. apta eſt, cum quid inſtantius dicimus. Nam & ſingula inculcantur, & quaſi plura fiunt ἀσύνδετον appellant. Rutilius διάλυσιν alij ἀσύνδετον. Plutar. ἀσύνδετον φησὶ ... [illegible] ... κόμμα. †Continuatio) Species hæc eſt comprehenſionis. Vide Trapez. lib. 5. Pronunciatione aũt præcipue fieri ſolet, cum ſub vno ſpiritu oratio ipſa profertur. [Compar) ἰσόκωλον. Rutilio dicitur. i. exæquatum membris. Fabius inter ſpecies ploces enumerat. †Similiter cadens) Et hanc cum ſequenti inter ſpecies ploces numerat Fabius, ὁμοιόπτωτον Græcis dicta, quam Rutilius in duobus verbis eundem habentibus caſum, aut eãdem nouiſſimam ſyllabam, fieri ait. ὁμοιοτέλευτον autem minus euidens eſt quam ſuperius, & minorem affert auribus iucunditatem, &c. †Annominatio) παρονομασία vulgo. ab Aquila παρονομασία vocatur. Fabius, & hanc inter ſpecies ploces reijcit. Huic cognata eſt commutatio de qua infra. [Venijt à te ante, q̃ Romam venit) Alias, Venit à te &c. †Subiectio) Trapez. lib. 3. & Doctor, hanc inter argumentationum modos, quibus vtuntur rhetores, ponuntur. Reprehenditur autem hæc argumẽtatio, vt & enumeratio, à qua non multum differt, ſi aut aliquid prætermiſſum oſtenditur, aut infirmatur aliquid ex enumeratis. Perutilis eſt hic dicendi modus. Nam cum locorum, temporum, rerumque, rationes, & cauſas omnes ante oculos ponat, facit nonnunquam, vt etiam quæ probabilia ſunt neceſſaria eſſe videantur. Species ſubiectionis eſt forma illa reſpondendi, quam ἀνθυποφορὰν vocat Quintil. lib. 9. cap. 3. De qua & in Commentarijs linguæ Græcæ Budæus. Rutilianus, & Aquila ἀντικατηγορίαν, hoc eſt compenſationem. Ea fit, cũ veluti concedimus quidquam ab aduerſario propoſitum, ſed ſubijcimus aliud, quoad nos detorquemus aduerſarij obiectionem: vt, Incredibile eſt quod dico, ſed verum. Diſcrimẽ inter ἀνθυποφορὰν, ἀνθυπερβολὴν et ἀντίθεσιν vide apud interpretem Demoſth. in primam Olynthiacam. Huc refert ex Rufiniano σχέσιν & ἀνασκευήν, et alijs προκατάληψιν. Latini præſumptionem dictam. [Grandi ſponſione victus eſt) Alias vinctus eſt. [Credo inimicum) Alias, Cædo inimicum. †Gradatio) Climax Fabio. Alij κλιμακωτόν. Rutilius ἐπιπλοκὴν vocat. Apertiorem habet artem, & magis affectatam, ideoq́. eſſe rarior debet. Plura de gradatione Aquila. †Definitio) De hac erudite Melanch. in ſuis Rhetoricis. [Laborum perpeſſione) Alias, laborum perpenſione. [Tranſitio) μετάβασις quibuſdam dicitur. De hanc vide Quint. lib. 9. cap. 2. Quando & cur ſit adhibenda, eleganter exponit Trapez. in cõmentario orationis pro Ligario. [Proficit hæc aliquantum) Prodeſt ad orationis claritatem, & euidentiam. †Correctio) ἐπιδιόρθωσις Rufinianus, & διόρθωσιν, vel ἐπανόρθωσιν Rutil. μετάνοιαν vocat Quint. lib. 9. emendationem. [Occupatio eſt) Ea græcis παράλειψις. Vocarunt, & aliqui præteritionem. Eſt & occupatio, quam Græci προκατάληψιν. i. præoccupationem appellarunt. [Occupatio) A Cic. dicitur Præſumptio. Græci προκατάληψιν vocant. Neceſſaria figura eſt, & ſingularem prudentiam requirit. Videndum eſt. n. quæ ſint hominum tacita iudicia, quo propendeant animi, quid offendat, quid probetur. Vtimur igitur occupatione, cum emendamus aliquod dictũ, aut mitigamus, vel recte vel palam. Lege Rhetorica Ariſt. ad Alexandrum. [Diſiunctio) Diſiunctum, ſiue iniunctum Aquila vocat, Rufinianus ὑπόζευξιν, ſubiunctionem vel ſubinſertionẽ, vel ſubnexionem. †Adiunctio) ἐπεζευγμένον Aquilæ †Conduplicatio) ἀναδίπλωσις Rutilio & Aquilæ. Cognitum eſt remp. venalem te habuiſſe, cognitum eſt. †Interpretatio) συνωνυμία Aquila vocat Quint. verborum congeriem. Diſcrimen inter expolitionem, & interpretationem habes apud Trapez. in Ligarianam. [Parenti manus ſcelerare intuliſti) Alias, a tuliſti †Commutatio) ἀντιμεταβολὴ, Fabio lib. 9. cap. 3. A qua te ſuſpicione vel Coleri, vel Coleti grauiſſ. teſtimonium citra tuos mores, vel citra cuiuſquam teſtimonium tui mores abunde vindicant. †Permiſſio) Permiſſionem. Fabius lib. 9. cap. 2. vocat, cum aliqua ipſis iudicibus relinquimus æſtimanda, aliqua nonnunquam aduerſarijs. Hanc communicationem alij Græci ἀνακοίνωσιν nominant. Affinis eſt huic ἐπιτροπή, de qua apud Rutilium. Pertinet huc ſuſtentatio, Græcis dicta παράδοξον, ſiue ὑπομονή, vt eſt apud Fabium, & Rufinianum. Fit autem, cum nonnunquam cõmunicantes aliquid inexpectatum ſubiungimus, aut cum ſententia ſuſpenſa ſubijcitur aliquid contra expectationem auditoris, ſiue magnum, ſiue minus. vt p Ligario. Hic proh dij, non ad Cæſarem, ne iratus, non domũ, ne iners, non in aliquam regionem, ne condemnare cauſam illã quam ſecus eſſet, videretur in Macedoniam, in Pompeij caſtra peruenit. †Dubitatio) ἀπορία Rutilio, διαπόρησις Aquilæ, & alijs. †Expeditio) Annumeratio Trapez. Et Doct. de Conſcribendis epiſtolis, inter argumentationes rhetoricas ponitur. [Expeditio eſt) Hoc autem non tam ſchema eſt, quam argumentationis genus, quod per enumerationem fieri dictum eſt. [Sed non erit tanquam in pleriſque) Alias, Tam. [Præciſio) Græce ἀποσιώπησις. †Præciſio) ἀποδιώξις, vel ἀποκατάστασις Rufiniano. Reiectio eidem, cum. ſ. eludimus aliquid ab aduerſario. propoſitum, & ſignificamus vel indignum eſſe de quo dicatur, vel monemus ſeruaturos nos in alium opportuniorem locum. Hac de re quid attinet dicere, quando ad inſtitutum non ita multum facit. Cicero. Quid enim odiſſet Clodium Milo, ſegetem ac materiam gloriæ ſuæ? Huc referenda eſt, & ἀποσιώπησις. i. reticenda, de qua apud Quint. παράλειψις, hoc eſt, Præteritio.

ASCENSIVS.

Repetitio eſt, cum. i. quando principia ſumuntur in rebus ſimilibus, & diuerſis continenter. i. continuo ab vno, atq; eodem verbo, hoc modo: Vobis, ò iudices, aut patres conſcripti, aut Quirites &c. Audes ſupplicium deprecari. i. precibus ſperare a te auertere, hoc eſt ne de te ſumatur, q. d. fruſtra, quia inique id facias. Non. i. nonne reliquiſti, quia violaſti, iuſiurandum. Volutatus, vt ſus in volutabro ſuo. Hæc exornatio tum. i. ſimul habet multum venuſtatis, tum. i. ſimul habet plurimum grauitatis, & acrimoniæ. Cetera patent: ſaltem per ea quæ à Franciſco adducta ſunt. Conuerſio eſt, per quam non repetimus verbum, vt ante. i. ſicut in repetitione, ſed reuertimur cõtinenter. i. continuo, & ſine intermedio, aut dilatione: ad poſtremum. ſ. verbum, hoc modo. Pœnos. i. Punicos populos, vtpote Carthaginenſes, vbi verbum vicit, quod in fine dicetur repetitur. Homo nauus. i. ſtrennuus, & operoſus bonam operam in reip. adminiſtratione nauare ſolitus, Male ſcribunt quidam notus, non. o. nouus, ſed nobilia admodum erat, vt peierent. i. periurium committant, quia iudices iurati iuxta merita ſententia dicere, ſi ſceleſtiſſimum abſoluunt peierant. Dicitur autem peiero raro, niſi apud vulgares periuro, licet periurus, & periurium recte dicantur. Complexio eſt, quæ complectitur. i. in ſe continet vtranque exornationem, & hanc, id eſt paulo ante dictam, videlicet conuerſionem, & quam expoſuimus ante, videlicet, repetitionem. Ita videlicet, vt & . i. ſimul primum verbum repetatur ſæpius idẽ, &. i. ſimul reuertatur. i. reuerſio fiat, crebro. i. frequẽter, ad idem poſtremum. ſ. verbum hoc modo. Qui ſunt &c. Exempla ſunt nota, notã tamen apud veteres lectum Carthaginẽſes, vbi nunc dr̃ Carthaginenſes. Scies ad hoc q̃ Carthago, & Cartha pro oppido habẽt aſpirationem in ſecunda, charta ſuper quam ſcribitur in prima ſyllaba. Traductio eſt, quæ facit, vt cum idem verbum ponatur crebrius. ipſum ſup. non modo nõ offendat animum. ſ. auditoris, ſed reddat etiam orationem concinniorem. i. conſonantiorem, & quadratiorem, ac modulatiorem, q. d. tantum abeſt, vt verbi in varia loca traductio tędium generet, vt etiam ſummopere recreet hoc modo. Is qui nihil habet in vita iucundius vita non poteſt colere vitam cũ virtute. Vnde Iuuen. Summum credere nefas animam præferre pudori. Et p̃p vitam viuendi perdere cauſas. Item appellas tu hunc. ſ. homicidam hominem, qui ſi fuiſſet homo nunq̃ petiſſet. i. malitioſe inuaſiſſet vitam hominis. At. i. ſed dicas forte, q̃. ſ. interfectus erat inimicus. Ergo. i. nunquid ideo, q̃ inimicus erat, voluit ipſe vlciſci ſic inimicum, vt ipſe reperiretur inimicus ſibi? quia ſæuus in conſimilis ſpeciei animal, quod per naturam nullum animantium facit,

quo

quocirca cum homo in hominem ſeuit, quodammodo ſibi, qua naturæ ſuæ inimicus efficitur. Præterea qui alium occidit iniuſte, duos occidit, quia & teipſum, quatenus ſe dignum facit qui in re occidatur, & ita quia ſui necem procurat ſibi inimicus efficitur, ſaltem re licet fortaſſis non animo. Vt enim inquit Seneca. Illo die perit nocens quo peccat. Item aliud exemplum. ſine.i. permitte diuitias eſſe diuitum, tu vero præfer diuitijs virtutem. Nam ſi velles comparare.i.conferre diuitias cum virtute, diuitiæ vix videbuntur tibi ſatis idoneæ, quæ ſint pediſſeq; i.ancillæ virtutis, pedes eius, vt dominæ ſuæ ſequentes. In his autem exemplis repetitur eadem dictio, licet non ſemper in eodem caſu, tamē in eadem ſignificatione. eſt autem aliud genus exornationis cum eadem quidem vox, ſed in diuerſa ſignificatione reperitur, vnde addit. Quod eodem genere exornationis eſt, cum idem verbum.i.eadē vox, ponitur modo.i.interdum in hac re.i.ſignificatione, & modo.i.interdum in altera re.i.ſignificatione. hoc modo. Cur curas tam ſtudioſe.i.cur tam ſollicite ſequeris eam rem quæ dabit tibi multas curas.i.ſollicitudines, vbi curas prius verbum poſterius nomen eſt. Item, Nam iocundum eſt amari.i. feruenter diligi, ſi curetur nequid amari.i.rei amaræ, & acerbæ, in ſic.ſ.in amando, quia qui amantur ferè redamare ſolent. Item ego veniam ad vos, ſi ſenatus det mihi veniam .i.commeatum, & libertatem abeundi, quam vulgus licentiam vocat. In his quatuor generibus exornationum, videlicet repetitione, conuerſione, complexione, & traductione, quæ adhuc.i.huc vſque ſunt propoſitæ. tractatæ non ſit inopia.i.penuria verborum, vt redeatur ſæpius ad idem verbum, ſed feſtiuitas .i.celebritas delitioſa, & lepor ſermonis ineſt, quæ ſ.feſtiuitas poteſt dijudicari.i.internoſci facilius auribus.i.aurium iudicio, quam demonſtrari verbis. Côtentio eſt, cum.i.quando oratio conficitur ex contrarijs verbis, hoc modo, &c. Sed quamplurimi ſunt qui contendant contentionem eſſe in contrarijs ſententijs, antitheton.i.contrapoſitum in contrarijs verbis ſeu vocabulis: vnde contentionem dicunt in principio primi Bucolici carminis apud Virgilium. In his autem exemplis videtur antitheſis, nam iucundum, & amariſſimum contraria ſunt verba. Sicut eſſe placabilem, & inexorabilem, quàm Tumultuari, & ocioſum ac quietem eſſe. Frigidiſſimum & feruentiſſimum. Calere, & frigere. Tacere, & clamare. Loqui & obmuteſcere. Bellum autem quæritare, & pacem deſiderare. Item de virtute loqui in concione .i. multitudine populi ad audiendum concitata, & non poſſe perferre per ignauiam ſonitum tubæ in prœlio videntur contrariæ ſententiæ. Si diſtinguemus.i.ſub diſtinctione vtemur, ſuo iudicet loco, &c. Exclamatio dicitur Græce ἀναφώνησιν. Acclamatio autem ἐπιφώνησις, vel ἐπιφώνημα. Ordo autem eſt. Exclamatio eſt, quæ conficit.i. complecti, & complere facit ſignificationem doloris, aut indignationis.i.affectionis indigne ferentis alicuius.ſ.hominis, aut doloris, ſeu indignationis, per compellationem.i.allocutionem in medio ſermonis, hominis cuiuſpiam, aut vrbis, aut loci, aut rei.ſ. alterius. hoc modo. Vt ſi quis a domo Scipiadum iniuriam, aut dedecus propulſare velit, aut illi miſericordiam fieri dicat per exclamationem. Te nunc alloquor Africane .i. Scipio maior deuictor Africæ: quia Carthaginis, cuius mortui quoque.i. etiam cum ſis mortuus, nomen eſt ciuitati .ſ. Romanæ, ſplendori .i. ad ſplendorem & gloriam ac decori.i.ad decus, & ornamentum, ſi legetur, aut decori, non intelligetur, quod ſic ſit pronũciandum in orando, ſed quòd alterum ponendum ſit, aut ſic. cuius mortui quoque ſplendori eſt ciuitati, aut ſic. Cuius mortui quoque nomen decori eſt ciuitati. Tui nepotes.ſ.Gracchi ex Cornelia filia tua geniti, clariſſimi, tum propter patrem, tum propter matrem, tum propter ſe, præſtiterunt in oratoris, abluerunt ſuo ſanguine.i.expiauerunt, aut ſedauerunt crudelitatem inimicorum, q.d. Gracchos non occiſos, niſi ad crudelitatem inimicorum explendam. Miror hoc loco cur Franciſcus interpretetur nepotes ex ſorore, non quod neſciam ex ſorore quoque nepotes dici, preſertim illis verbis adiectis, vt apud Valerium Max. ſed quòd de Africano maiore aptiſſime poteſt intelligi, cuius non ſoror ſed filia dicitur Cornelia Gracchorum mater, vt ferè atteſtantur commentarij. Vnde Domitius in illud Iuuenal. Malo Venuſinam quàm te Cornelia mater Gracchorum. dicit ſic. Hæc olim habebatur inſignis pudicitiæ Scipionis Africani filia, nupſit Cornelio Graccho, cui genuit C. & Tiberium Gracchos. Ad vtriuſq; filij eloquentia plurimũ contulit, præceptis ſuis, vt ſcribit Quintil. His ſublatis per ſeditionem popularem Miſſenum præ dolore conceſſit &c. Hæc ille. Vbi & Mancinellus. Plin.lib.34. cap.5. ſcribit, quod Corneliæ Gracchorum matri, quæ fuit Africani prioris filia ſedens ſtatua poſita eſt in Metelli Publica porticu, quæ ſtatua tempore ſuo erat in Octauiæ operibus. Et Landinus in ſextum Aeneidos ſcribit ſic. T. Gracchus bis conſul, bis triumphator, bis cenſor. Corneliam Africani maioris filiā vxorem habuit quam adeo dilexit, vt eius ſalutem ſuæ præpoſuerit, & ipſa eo mortuo nuptias Ptolemæi Aegyptiorum regis contempſit. T. & C. Graccho oratores excellentiſſimos reddidit. In Tito aſpectu, & ingenio humanitatis apparuit. C. aſper & concitatus fuit. Ambo quamuis diuerſis temporibus cum Agrariam legem aduerſante ſenatu ferre tentarent cæſi ſunt. De Scipionibus quoque, quia eorum cognitio huic loco conducit, dicit ibidem ſic. Scipiones de quibus Maro: Aut geminos duo fulmina belli Scipiadas. fuerunt gemini fratres.ſ.Cn.Cornelius Scipio, & P. Cornelius Scipio. Quorum Publius conſul ad Ticinum flumen cum Annibale fortiter dimicando vulneratus ab adoleſcente filio qui Africanus maior fuit à mortis periculo liberatus eſt. Hi ambo in Hiſpania Aſdrubale Annibalis fratre profligato Aphrorum Milia 25. occidere. Decem vero milia cepere. Poſtremo inſidijs Aphrorum oppreſſi eodem die ambo periere, ſed Cn. filius fuit Cn. Cornelius Naſica qui ſenatus totius iudicio vir optimus iudicatus eſt. Publij filij duo fuerunt. P.Scipio Africanus, & L. Scipio Aſiaticus. Publius vt dixi patrem liberauit. Aſdrubalem Hiſpania pepulit, inde Carthaginem vicit. Hic filios duos habuit, alterum ita à patre degenerantem, vt vecordia, & amentia monſtro ſimilis fuerit, alterum P.ſcilicet corpore imbecilliorem, animo vero præſtantiſſimum, qui filijs carens, Aemilium, Pauli Aemilij filium adoptauit, qui Scipio Africanus minor cognominatus, qui Celtiberos, Vacceos, & Cantabros vicit. Carthaginem inde euertit. Poſtremo in Hiſpaniam reuerſus profectus Numantiam ſuſtulit. Lucius autem Scipio ſuperioris Africani frater primus vi vltra Helleſpontum in Aſiam traiecit Antiochum vno, & ingenti prœlio ſuperauit, & quinquaginta milibus hominum cæſis Aſiam Romano imperio adiecit. Hæc illi. Ex quibus conſtát nepotes ex filia dicendos hoc loco. Nam de Gracchis loquitur Cicero, in hoc priore exemplo quod facit pro interfectis. addit alterum in exprobationem Fregellanorum dicens. Item .i. ſimiliter, alterum exemplum eſt. O perfidioſæ. Fregellæ (de quibus ſupra dictum eſt) quàm.i.ò quantum facile.i.faciliter, contabuiſtis.i.côſumpti aut corrupti eſtis, veſtro ſcelere.ſ.contra rempub.Romanam attentato vbi compellat vrbem. Item ſupp.ò aut pro, inſidiatores bonorum, vos petiſtis.i.inuaſiſtis latrocinio.ſ.veſtro, vitam cuiuſque innocentiſſimi. Ne, pro an aſſumitis, tantum facultatem.i.faciendi poteſtate veſtris calumnijs.i.iniurioſis cladibus, ex iniquitate iudiciorum .i. quia confiditis iudicibus corruptis abſolui? Nos adducemus animum auditoris, ad quam .i. quamcunque indignationem.i.affectionem indigne ferentem, ſi vtemur ſupp.eo loco.ſ.ſuo.i.opportune, & raro, & cum.i.quando magnitudo rei videbitur poſtulare.i.exigere, quia niſi vehemēter ſimus affecti non exclamabimus. Interrogatio non omnis .i.quædam non eſt grauis, neque concinna.ſ.decora & loco congruens ſed ſupp.interrogatio eſt grauis, & concinna, quæ cum.i. poſtquam ea quæ obeſſent.i.obeſſe poſſent cauſę aduerſariorum ſunt enumerat, confirmat rationem ſuperiorem .i. paulo ante à nobis adductam, hoc modo. Igitur cum tu faceres, diceres, adminiſtrares, hæc omnia (quæ intelligemus p cum qui hæc dicit, prius enumerata fuiſſe) verum remouebas, & alienabas animos ſociorum ad repub.ſ.Romana, aut alterius ciuitatis, an non, q.d. non poteris non confiteri quin ſic. Et verum oportuit.i.decuit, aut neceſſe fuit aliquem exorari.i.orando inducere, qui prohiberet, ac non fineret, iſta.ſ quæ muliebaris fieri, q.d maxime oportuit. Ratiocinatio eſt, per quam ipſi.i.nos poſcimus à nobis rationem, quare dicamus. quidque.i.vnumquodque, & noſmet petimus crebro à nobis explanationem vniuſcuiuſque propoſitionis. Ea .ſ.ratiocinatio eſt huiuſmodi. Maiores noſtri .i. priſci Romani, ſi damnabát, quam.i.aliquam mulierem vnius peccati .ſ.reatu, putabant.i.cenſebant.ſupp.eam conuictam.i.probatam ream multorum maleficiorum, in iudicio ſimplici.i.de vno duntaxat maleficio pronunciato, & hæc eſt propoſitio dubitabilis, quam apte ſequitur interrogatio, & continuo eius reſponſio, & reſponſionis curſus quæritur ratio, vnde addit: Quo pacto, id eſt quo modo aut qua ratione putabant.ſ.illud? Reſponſio. Quoniam ipſi exiſtimabant eam quam iudicarunt impudicam, quoque.i.etiam, aut ſimul, damnatam veneficij. Quid ita.i.cur ita exiſtimabant? Ratio. Qui neceſſe eſt eam quæ addixerit turpiſſimæ cupiditati.i.laſciuiæ & libidini. corpus ſuum.i.quæ vulgauerit corpus ſuum, & expoſuerit libidini, neceſſe eſt inquam eā, timere permultos. Interrogatio. Quos? Reſponſio. Iſtos,

virum.i.maritum, parentes, ceteroſque ad quos videt famam ſui dedecoris pertinere. Interrogatio. Quid poſtea? Hoc eſt quid tum, aut quid ex illo infertur? Reſponſio. Neceſſe eſt, vt petat veneficio, quoquo.i.quocunq; modo poſſit, eos quos timeat tãtopere.i.tam anxie, & tam impenſe. Interrogatio. Quare eſt neceſſe? Reſpõſio. Quia nulla ratio honeſta, aut potius honeſti, poteſt retinere.ſ.à maleficio, eam quam magnitudo peccati facit timidam, quàm ſup. intemperãtia.i.incontinentia, facit audacẽ, & quam ſup. natura mulieris, quæ varia eſt, quia varium, & mutabile ſemper fœmina, facit inconſideratam.i.nihil conſiderantem quid faciat. Nam vt Valla docet conſideratus, & inconſideratus actiue ſignificant. Interrogatio. Quid ſup. putabant eam quam damnabant veneficij.i.cenſebant commiſiſſe veneficium? Reſpõſio. Ipſi putabant quoque.i.etiam impudicam neceſſario. Interrogatio. Quare? Reſponſio. Quia nulla cauſa potuit mouere.i.impellere ad id maleficium.i.ad veneficium, quam facilius amor turpius.i.laſciuus & illegitimus, ac inhoneſtus, & libido intemperans. Poſſet iterum interrogari quare, ſed cauſam ſubdit. Cum.i.quandoquidem ipſi putauerunt corpus eius mulieris, cuius animus eſſet corruptus, non eſſe caſtum: Alia interrogatio. Quid ſup. faciebant in viris obſeruabant, ne hoc idem.ſ.iudicij in viris damnandos? Reſponſio. Minime. Interrogatio. Quid ita.i.cur id dicis, aut cur ita faciebant? Rñſio. Quia ſingulæ.i. ſeorſum acceptæ, & ad vnumquodq; propriæ cupiditates impellunt viros ad vnumquodq; maleficium vna cupiditas, vtpote turpis amor, ducit mulieres ad omnia maleficia. Vbi ſignatus vtitur verbis. quia viros dicit impelli, in quo verbo eſt violẽtia, vt ſignificet eos egregie, & viriliter reſiſtere, mulieres autem duci, vt indicet eas volentes ſequi. Vnde & illud Senecæ: Fata volentem ducunt, nolentem trahunt. Item. Aliud exemplum circa quod fit frequens interrogatio. Maiores noſtri comparauerunt.i.conſtituerunt bene hoc, vt neminem.i.nullum, ſicut apud Virg. Turne quod optandi diuum promittere nemo auderet. Eſt.n. nemo quaſi nullus homo, vnde nemo diuum, eſt tantum nullus diuũ, ſi tamen hoc loco proprie dictum velit, ſit appoſitio, ſic neminem.i. nullum hominem exiſtentem regem, quem cepiſſent armis, priuarent vita. Quid vita.i.cur id bene dicis comparatum, aut cur ita comparauerunt? Reſponſio. Quia iniquum erat.ſ. viſum, conſumere eã facultatem quam facultatem fortuna dediſſet nobis per victoriam.ſ.in ſupplicio eorum, quos eadem fortuna collocaret, paulo ante in ampliſſimo, q̃a in regali ſtatu. In qua ſententia fuiſſe videtur Pyrrhus ille Epirota apud Ennium, vt recitet. Cic. primo offic. Dono ducite, doq́. volentibus cum magnis dijs &c. Quid ſup. facias in eum qui contraduxit.i.contra te duxit exercitum? ſupp. ſi eum ceperis? Reſponſio. Deſino meminiſſe.i.iniuriarum. Quid ita? Reſponſio. Quia eſt viri fortis, putare eos hoſtes qui contendant de victoria.i.tantiſper dum p̃liantur, & ſup. iudicare eos homines. & ita humanæ tractãdos, q̃ ſint victi. Interrogatio. Quare? Reſponſio. Ideo putare hoſtes dum contendunt, vt fortitudo, qua eos debellauerimus, poſſit minuere bellum, & victos ſup. putaui homines, vt humanitas poſſit augere pacem, quia eos patienter ferimus dominos, quos humanos nacti ſumus victores. Interrogatio. Et ſi ille.ſ. rex victus, vt barbarus aliquis, viciſſet.ſ.te, num.i.nunquid feciſſet, idem.i.te humaniter tractaſſet? Reſponſio. Profecto non fuiſſet tam ſapiens. Quia ſapientis eſt parcere, vt ſibi proſit, q̃a qui parcit hoſti victo, & illius vtitur ſeruitio, & alios inuitat, vt ſe vinci, quam occidi malint. Interrogatio. Igitur ſi hoc noſti, cur parcis ei? Reſponſio. Quia ego conſueui contemnere.i.vilipendere, non imitari talem ſtultitiam. Pulchra profecto ſententia, & auctore digna. Hæc exornatio eſt accommodata vehementer ad ſermonem.i.tenuem narrationem, & retinet animum auditoris attentum. tum.i.ſimul venuſtate ſermonis, tum.i.ſimul, expectatione rationum, quæ ſubduntur. Sententia eſt oratio ſumpta de vita.i.de modo viuendi, vt de moribus, quæ oſtendit breuiter, aut quid ſit, aut quid eſſe oporteat in vita, hoc modo. Difficile eſt primum (.i.in primis, quia vniuſcuiuſque rei potiſſima pars principium eſt, & quia difficile eſt, conſueta relinquere. primum.i.in principio inceptionis, quia vt dicit Maro in litera Pythagoræ. Virtus difficiles aditus primum ſpectantibus offert) ſup. eum qui ſit vſus ſemper fortuna ſecunda.i.proſpera, & ob ſecundãs, reuereri.i.habere in honore & reuerẽtia. virtutes.ſ.cardinales illas fortitudinem, temperantiam, iuſtitiam, & prudentiam. Item ſententia eſt, ſi dicatur is eſt exiſtimandus.i.iudicandus liber, qui nulli turpitudini ſeruit, quia qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Item alia ſententia. Is eſt æque.i.æqualiter egens, qui non habet ſatis, & is cui nihil poteſt eſſe ſatis, licet ſatis habeat, quia vt dicit Seneca, non copia rerum, ſed animus facit diuitẽ. Item alia ſententia. Optima ratio viuendi eſt eligenda.ſ.in inſtitutione vitæ, & ſi dicas acerbam videri, addit, conſuetudo reddet eam iucundam. Huiuſmodi ſententię non ſunt improbandæ, propterea quòd breuis expoſitio.i.enunciatio alicuius ſententiæ, ſi nullius indiget rationis.i. approbationis cum ſit euidentiſſima, habet magnam delectationem.ſ.audientium. Sed illud genus ſententię eſt, quoq;.i.etiam probandum.i.approbandum, quod confirmatur ſubiectione.i.immediata additione rationis, hoc modo: Omnes rationes bene viuendi ſunt collocandę in virtute, propterea quòd.i.quia, ſola virtus eſt in ſua poteſtate, ita q̃ nulli ſit ſubiecta, & à nemine tolli poſſit. Omnia.ſ.alia præter eam.ſ.virtutem ſunt ſubiecta ſub dominatione fortunæ, quæ ea vt dare videtur poſſe, ita & auferre Nam qui inducti fortunis.i.proſperitatibus alicuius ſecuti ſunt amicitiam eius, hi omnes deuoluant, ſimul, ac.i.in eodem momẽto, quo fortuna eſt, delapſa.ſ.de gradu ſuo. Ratio eſt: Enim pro quia, cum ea res quæ fuit cauſa conſuetudinis.i.conuerſationis, & rationis mutuæ, receſſit, nihil ſupereſt.i.reſtat, qua re poſſunt teneri in amicitia. item ſunt ſententiæ.i.reperiuntur, quæ efferuntur.i.enunciantur dupliciter.i.per bina membra, hoc modo: Illi ſup. errant ſine ratione qui putant ſe fugiſſe.i. euitaſſe omnes impetus fortunæ rebus proſperis.i. per res proſperas, & ſup. illi cogitant ſapienter qui reformidant caſus aduerſos, tẽporibus ſecundis.i.proſperis vbi ſunt duæ ſententiæ ſiue ratione. Cum ratione ſup. ſunt duæ ſententiæ, hoc pacto.i.modo. Qui putant oportere ignoſci peccatis adoleſcentiũ, falluntur, propterea quòd illa ætas non eſt impedimento bonis ſtudijs.i.quod ſi corrigantur, poſſent etiam bonis ſtudijs incumbere. At hi faciunt ſapienter, qui caſtigant maxime adoleſcẽtes, vt velint comparare.i.acquirere, in ætate maturiſſima.i.primum idonea, eas virtutes, quibus virtutibus poſſint tueri.i.protegere, omnem vitam. Conuenit.i.conueniens, & vtile eſt, ſententias interponi raro, vt non videamur eſſe actores rei.i.litis, & nõ præceptores viuendi, quod philoſophorum tunc erat, & theologorũ nunc eſt officium. Quum.i.quando ſententiæ interponerentur, ita.i.raro, tunc ſup. afferent multum ornamenti. Enim pro quia, neceſſe eſt, vt ſup. auditor tacitus.i.tacens, comprobet eam.ſ.ſententiam, cum videat rem certam, ſumptam ex vita, & moribus, accommodari.i.commode applicari ad cauſam.ſ.quam agimus. Contrarium idem ferè eſt, quod contentio. nam ſupp. Contrarium eſt, quod confirmabat breuiter, & facile alteram.ſ.rem, ex duabus rebus diuerſis, hoc pacto: Nam, qui modo ſperes eum qui fuerit ſemper inimicus ſuis.i.proprijs rationibus.i.vtilitatibus, fore amicum rebus alienis? Item: Nam, quare putes eum, quem cognoueris perfidioſum in amicitia poſſe habere inimicitias cum fide? q.d. nulla ratione id facias. Aut quia ſperet videre eum commodum & cognoſcentem.i.cognitorem ſui, in poteſtate.i. quando ſit in poteſtate conſtitutus, qui priuatus.i.nullo magiſtratu præditus fuerit ſuperbia intollerabili? Et nunquid credis eum temperaturum.ſ.ſe, à mendacio in concionibus, qui non dixerit verum in ſermonibus.ſ.familiaribus, & in conuentu amicorum? Item metuemus dimicare in campo.ſ. plano, cum ijs quos deiecimus.i.detruſimus ex collibus, vbi tutiores erant? Item, nunquid ſupp. metuemus, ne ij, qui cum plures non poterant exæquari.ſ.in virtute nobis paucis, ſint ſuperiores nobis, poſtquam ſunt.ſ.effecti, pauciores? Hoc genus orationis debet eſſe perfectum verbis breuibus, & continuatis. Et eſt commodum auditu.i.dum auditu, propter concluſionem breuem, & abſolutam. Tum vero.i.& inſuper multo magis, comprobat vehementer contraria re.i.per repugnantiam quæ eſt in re contraria, id opus eſt.i.expediens oratori, vbi opus eſt ante ſe nominatiuũ habet, nam dicere licet, quo opus eſt, &c. Et expedit.i.expedite, facit ex eo quod dubium non eſt.i. per euidentiam vnius partis, vt illud quod dubium eſt, aut non poſſit.i.nullo modo poſſit dilui.i.purgari, aut poſſit dilui multo difficillime. Membrum orationis appellatur res breuiter abſoluta, ſine totius orationis demonſtrationes, quæ accipitur denuo.i.iterum quaſi ſit de nouo, alio membro orationis hoc modo: Et proderas inimico (.i. quod appellatur vnum membrum, deinde oportet, vt hoc.ſ.membrum, excipiatur ab altero, cum ſubditur) & lædebas amicum. Hæc exornatio poteſt conſtare ex duobus membris ſuis. Sed ipſa exornatio eſt commodiſſima, & abſolutiſſima, hoc pacto: Et inimico proderas, & amicum lædebas, & non conſulebas.i.non proſpiciebas tibi ipſi, vbi tertium additur membrum. Item, nec conſuluiſti.i. vtilis fuiſti, aut proſpexiſti reipub. nec profuiſti amicis, nec reſtitiſti inimicis. Articulus dicitur cum ſingula verba diſtinguuntur interuallis, id eſt ſpatijs medijs, oratione ex-

ſa.i.interciſa,hoc modo: Tu perterruiſti aduerſarios. Acrimonia,voce,vultu. Item: Tu ſuſtuliſti.i.deleuiſti de medio viuentium,inimicos.ſ. tuos,inuidia,iniurijs,potentia,perfidia. Hoc intereſt inter vehementiam huius generis.ſ.exornationis,& illius ſuperioris,quòd illud.ſ.ſuperius venit.ſ.ad aures auditorum,tardius,& rarius.i.minus pręſe,& impetoſe,hoc.ſ.poſterius peruenit crebrius,& celerius. Itaque.i.& ita gladius videtur afferri ad corpus ex remotione brachij, & cohortatione dextræ in illo genere priore.ſ. id eſt,talem acrimoniam habet,vt qui manū ad capulum minabūdus demittit,autem pro ſed,corpus videtur inſauciari.i. multum,& penitus ſauciari,crebro, & celeri vulnere, in hoc.ſ. poſteriore,hoc eſt in articulo talis eſt acrimonia, qualis in vulnerante &c. Continuatio eſt frequentatio verborum denſa.i.plena,&,vt dicunt ſpiſſa,& continens.i.ſine interuallis,cum abſolutione.i.complexione,& conſumatione ſententiarum. Nos vtemur ea commodiſſe,tripertito.ſ.colore.i. tribus coloribus,videlicet in ſenteotia,in contrario,& in concluſione. In ſententia ſupp.vtemur ea,hoc pacto: Fortuna non poteſt,obeſſe.i. nocere,multum ei,qui collocauit.i.conſtituit ſibi,præſidium.i. protectionem honeſtam firmius.i. conſtantius,& certius, in virtute, quàm in caſu.i.euentu fortuito. In contrario ſupp. vtemur ea, hoc modo: Nam, ſi quis collocarit non multum ſpei in caſu, quid eſt,quod.i. propter quod,caſus poſſit obeſſe ei magnopere.i.plurimum? q.d. nihil. In concluſione ſup. vtemur ea,hoc eſt, continuatione, hoc pacto: Quod ſi fortuna poteſt populum in eos,qui intulerunt omnes rationes ſuas in caſum.i. euentum fortuitum,non omnia ſunt committeoda fortunæ,ne.ſ.fortuna habeat in nos poteſtatem nimis magnam. Frequentatio.i. denſa pronunciatio verborum,eſt in his tribus generibus.i.coloribus dictis,adeo.i.in tantum neceſſaria,ad vim continuationis.ſ.ſeruādam,vt facultas oratoris videatur infirma,niſi offerat.ſ.auditoribus,ſententiam,& contrarium,& concluſionem,verbis frequētibus.i.continuatis denſe.Sed,&.i.etiam alias.i. alio tempore,aut vt alij legunt,ſed pro alijs,quoque.i. etiam pro alijs.ſ. coloribus (quæ lectio videtur verior, nam Valla negat. & pro etiam apud Cic.legi) eſt nonnunquam.i.interdum,non alienum.i. non impertinens,imò importunum,tametſi.i. quāquam non eſt neceſſe eloqui aliquas res per continuationes huiuſmodi.i. quales iā poſitæ ſunt. Compar appellatur.ſ. genus dicendi,quod habet in ſe membra orationis de quibus diximus ante.ſ.vbi locutus eſt de membro,quæ ſ membra.conſtant.i.conſtituuntur ex numero ſyllabarum fere.i.quaſi omnino pari.i.æquaſi. Hoc.ſ. quòd ſint pari numero,non fiet dinumeratione noſtra.i. ita, vt ſyllabas data opera dinumeremus,contenti numeri paritate, licet concinnitas deſit,nam.i.quidem.i.certe,puerile.i.ridiculum,& leuis,aut inſani capiti labor (ſicut qui data opera in faciendo verſu caput ſcabat,aut vngues demordeat)ſed vſus,& exercitatio affert tantum facultatis.ſ dicendi,vt poſſimus referre.i. iterum dicere,quodam ſenſu.i.præceptione animi,membrum.ſ.ſequens,par.i. æquale in numero,ſuperiori.ſ.membro,hoc modo,Pater oppetebat.i. fortiter obiebat,mortem in prœlio,filius,comparabat.i. contrahebat,aut ornabat domi nuptias,hæc omnia.ſ.quæ pater,& filius faciebant,adminiſtrabant.i. inferebant graues caſus,quia alter alteri auxilio eſſe nequibat. vbi 13.ſunt ſyllabæ cum in prioribus non ſint,niſi 18. vnde ſunt qui legant,hæc autem,ſed non eſt neceſſe, cum auctor fateatur ſyllabam poſſe redundare. Item: Aliud eſt exemplum Fortuna dedit illi felicitatem,induſtria comparauit huic virtutem. Poteſt ſæpe fieri in hoc genere,vt numerus ſyllabarum non ſit plane.i. omnino par,& tamen videatur eſſe,ſi alterum.ſ. membrum ſit breuius, altero.i. reliquo (vbi innuit fere duo,duntaxat eſſe membra) vna ſyllaba.ſ.duntaxat,aut etiam altera.i.ſecunda,hoc eſt duabus,aut ſi cum.i. quando plures ſyllabæ ſunt in altero,longior ſup.ſyllaba erit in altero.i. reliquo, aut ſyllabæ.ſ. duæ longiores erunt in altero.i. reliquo, quod pauciorum eſt ſyllabarum, vt longitudo,aut plenitudo, harum.ſ. longarum ſyllabarum,aſſequatur, & exæquet multitudinem.ſ.ſyllabarum,alterius.ſ. membri,quia ſyllaba longa tantum habet temporis,ac moræ in pronunciando,quantum duę breues. Similiter cadens &c. Ordo eſt: Exornatio dicitur ſimiliter cadens cum duo,aut plura verba quæ efferuntur.i. pronunciantur, ſimiliter ijſdem caſibus, ſunt in eadem conſtructione verborum, hoc modo: Hominem &c. Exempla nota ſunt, ſed quia caſus finem reſpicit,ſunt qui legant: huius ſpes eſt in pecunia,animus remotus eſt à ſapientia, ſed Franciſcus dicit non opus eſſe, vt in fine ſemper ſint illi ijdem caſus. Præ ſe ducit.i. pluris quàm ſit æſtimat. Neminem.i.nullum,quia addit hominem. Similiter deſinens eſt,cum.i.quando,tametſi caſus.ſ.ſimiles,nō inſunt in verbis.i. dictionibus,tamen exitus ſimiles inſunt,aut tamen exitus ſunt ſimiles hoc pacto. Turpiter &c. Hæc duo genera quorum alterum,videlicet poſterius,verſatur in ſimilitudine exitus.i. terminationis dictionum,alterum videlicet prius, hoc eſt, ſimiliter cadens,verſatur in ſimilitudine caſus, conueniunt.i. quadrant, & ſimilia ſunt inter ſe vehementer, & ea re.i. & ideo, qui vtuntur ijs, collocant ea plerunque ſimul in ijſdem partibus orationis. Et ſup.oporteret facere,id.i.ea collocare,hoc pacto.i. modo (ab eo quod ſequitur id,quod præcedit,quia pactum ſequitur forma,& modus tractatus) Perditiſſima ratio,&c. Fruſtra conſtruantur verba, quia cum ſitu variato gratiam amittant. Hic.i. in hoc exemplo,& .i. ſimul,ea verba.i. eæ dictiones,quæ habent caſus.ſ. nominum,veniunt ad caſus ſimiles,vt amorem,& pudorem,formam,& famam, & ea quæ non habent caſus veniunt ad ſimiles exitus,vt petere,diligere,negligere. Annominatio,vel adnominatio eſt cum acceditur.i. appropinquatur ad idem verbum,& ad idem nomen,commutatione vel additione vnius literæ,aut literarum.ſ. plurium,aut ſupple cum verba ſimilia in voce accommodantur ad res.ſ.ſignificatas,diſſimiles. Ea.ſ.figura, aut adnominatio conficitur.i. ſit multis, & varijs rationibus.ſ. modis. Primo ſup.ſit. Attenuatione.i. ſubtractione,aut complexione.i. aſſumptione eiuſdem literæ ſic. Hic qui ſe magnifice iactat,venit pro venijt.i.venundatus fuit à te ante,quam venit.i.aduenit Romam. Ex contrario.i.ex complexione,ſeu aſſumptione literæ ſic. Hic vincit.i. ligat ſtatim,ferro.i. pedicis, aut manicis ferreis,aut cathena,eos homines quos vicit alea.i. ludo alearum. Productione.i. ſecundo ſit productione eiuſdem literæ quæ prius erat breuis, hoc modo: Dulcedo.ſ. cantus, aut concentus auium,vbi prima corripitur à nominatiuo aues, ducit hunc ad auium.i. locum auerſum à via,vbi prima producitur, quocirca non venit ab à priuatiua particula,ſicut nec à mens,ſed ab à præpoſitione,tum quia illa corripitur hæc producitur, tum quia illa græca non niſi græcis componi vult, hæc latina latinis. Breuitate.i. tertio ſit breuitate eiuſdem literæ, quia ſola vocalis longa,aut breuis eſt, hoc modo: Hic tametſi videtur eſſe cupidus honoris,tamen non diligit tantum.i. ad tantum, aut tam multum,curiam.ſ. ſenatorum, quantum curiam.ſ. amicam. Curia autem ſenatoria primam producit. Curia ꝓprium mulieris corripit,ſicut, & Curios apud Iuuenal. Qui curios ſimulant &c. Addendis literis ſupp.ſit quarto,vbi ſcies venuſtius dici addendis literis quam addendo literas,&c. Exemplum patet, temperare ſibi.i. ſeruare modeſtiam,& continentiam,o: temperare.i.obſequi. Demendis literis ſupp. ſit,quinto ſic. Si hic vitaſſet leones.i. productores, & venditores meretricum, quemadmodum ſupple vitauit leones,quia nunquam ſe commiſit venationi,ſed lupanaribus aſſidue,ipſe tradidiſſet ſe vitę.i.honeſtę, aut longæ, vbi nunc propter inopiam perit. Transferendis.i. ſexto loco ſit transferendi literis, hoc pacto. Iudices videte.i. conſiderate,hic.i. in hac re,vtrum malitis.i. magis velitis credere homini nauo.i. ſtrenuo,& ſoleſti, an vano.i. futili mendaci, vbi n & u transferuntur. Commutandis ſue. literis ſit ſeptimo hoc modo. Oportet deligere.i. de multis legere, & ſecernere ſupp. eum quem velis diligere,vbi e mutatur in i,hæ ſunt annominationes quæ verſantur in breui commutatione, aut tranſlatione, aut aliquo.ſ. alio genere.i. modo huiuſmodi. Sunt autem aliæ.ſ. annominationes, quæ non habent iam propinquam ſimilitudinem verbi.i. dictionis,& tamen non ſunt diſſimiles.ſ. penitus, de quibus generibus eſt vnum huiuſmodi. O iudices vos cognoſcetis breui,quid.i. ad quid veniam, qui ſim (vbi ſcies ſequente ſponi qui pro quis, vt attamen ille Deus qui ſit da Tytire nobis, & Nec qui ſim quæris Alexi &c.) Quare veniam, quem inſimulem.i. occulte accuſem,cui proſim.i. velim prodeſſe, quem poſtulem.ſ. iniuriarum. Nam quædam ſimilitudo eſt hic.i. in hoc exemplo in quibuſdam verbis, non tam.i. tantum aſpectanda.ſ. ab oratore,quàm.i. quantum,illæ ſoperiores ſunt affectandæ,ſed tamen eſt adhibenda nonnunquam.i. interdum. Alterum.i.ſecundum genus eſt huiuſmodi. O Quirites demus operam.i. adnitamur ne P.C.i. qui ſunt de ordine ſenatorio, putentur circumſcripti.i. decepti, & circumuenti omnino. Hæc.i. ſecundi generis annominatio accedit magis ad ſimilitudinem.ſ. nominum,quàm illa ſuperior.ſ. paulo ante poſita,ſed minus quàm illæ ſeptem ſuperiores,propterea quòd literæ ſunt non ſolum auditæ,quia additur circum,ſed ſunt quoque.i. etiam demptæ,vno tempore.i. ſimul,quia demitur particula cum, pro qua ponitur circum. Tertium genus, videlicet ſecundi ordinis eſt, quod verſatur in commutatione caſuum,aut vnius ſupp. nominis,aut plurium nominum. Vnius nominis ſupp.commutatio-

ne caſuum verſatur, hoc modo: Alexander &c. (vbi omnes ſunt terminationes, videlicet Alexander, Alexandri, Alexandro, Alexandrum. Nam putem illud Alexandro ſi vita &c. Ponendũ ante illud Alexandrum omnes, niſi forte tunc datiuum eo q ablatiuo ſępe ſimilis eſt cum ablatiuo ponebant. Hoc vnum nomen, videlicet Alexander eſt volutatum .i. inflexum varie in cõmutatione plura nomina faciens ad nominationem caſibus cõmutatis, hoc modo: Nex.i.occiſio indigna.i.quam non meruerat, aut quia dignus non erat, vbi ſcies nominatiuum nex à Cic. vſurpari. Vide Sulpitius. Scimus, inquit, Plautum dixiſſe delitia fœminino genere, & numero ſingulari, & Cic. nex, & alios interdũ alia multa quæ lex grammatica vetat, permittit tamen analogia &c.) Prohibuit Tib. Gracchum adminiſtrantem remp. commorari .i. conuerſari diutius in ea. Conſtructio patet, ſolum aduertendum eſt, q Tiberium dicit in accuſatiuo. C. Graccho in datiuo. Saturninum rurſus in accuſatiuo, & Druſe in vocatiuo, & Sulpitio rurſus in datiuo. In dicto de Saturnino ne quid hæſites. Ordo eſt: Perfidia.ſ. Marij, & complicum eius priuauit per ſcelus, vita.i. inique occidit Saturninum .ſ. Apuleium captum .i. deceptum fide maiorum natu.i. eo q fidem habuit, & ſe dedidit maioribus natu.i. ſenioribus, aut perfidia maiorum natu priuauit per ſcelus vita. Saturninum captum fide, quia cum in capitolio obſideretur à Mario per deditionem captus, & deinde lapidibus obrutus eſt. O Druſe &c. M. Liuium Druſum genere, & eloquentia præſtantem, factum Trib. pl. rogauerunt Itali, vt legem promulgaret: qua ciuitate Romana donarentur, qua promulgata cum propter inuidiam in publicum prodire amplius non auderet, & domi ius diceret, gladio furoris ſub veſperam cũ turbam dimiſiſſet traiectum dicunt. vnde ſanguine aſperſit domeſticos parietes, & vultum parentis, hoc eſt effigiem patris in ſtemmate poſitam. De Sulpitio prius dictum eſt. Videtur autem ita conſtruendum. Cui Sulpitio Romani concedebant.i. permittebant paulo ante omnia, eum prohibuerunt breui ſpatio non modo viuere, ſed etiam ſepeliri. In qua locutione ponitur vos Sulpitio ſolum modo, vt relatiuum habeat locum conſtructionis, cum enim vtentur ab eodem regi, neceſſe eſt alterum abſolute ponatur. Nam plena locutio eſſet. Sulpitio paulo ante omnia concedebant quem &c. Sed non tam venuſta, neque tam ſignificatiua. Hæc tria proxima.i. proxime dicta genera exornationum, quorum vnum eſt poſitum in verbis ſimiliter cadentibus: alterum.i. ſecundum, in verbis ſimiliter deſinentibus: tertium in annominationibus ſunt ſumenda.i. vſurpanda pro raro .i. valde raro, cum dicimus in veritate.i. veris, & serioſis cauſis. propterea q hæc videntur non poſſe reperiri, ſine elaboratione, & conſumptione operæ.i. laboris, & diligentiæ, autem pro ſed, eiuſdem ſtudia quæ verſantur in aucupandis dictis coloribus, videntur accommodatoria.i. aptiora ad delectationem, q̃ ad veritatem.i. ſeueritatem: quare.i. quamobrem fides, & grauitas, & ſeueritas oratoria minuitur, his exornationibus collocatis frequenter, & non modo.i. non ſolum auctoritas dicendi tollitur, ſed quoque.i. etiam auditor offenditur.i. læditur in oratione, eiuſmodi .i. ſic exculta, propterea q lepos.i. venuſtas, & feſtiuitas .i. propoſitas, non dignitas, neque pulchritudo, quæ eſt ſolida decentia ex membrorum ſymmetria. ſeu commenſuratione apiſſima, meſt in his.ſ. exornationibus dictis. Quare ea quæ ſunt ampla .i. copioſa, & vbera in ſe, & pulchra, põt placere diu, ea ſupp. lepida, & concinna.i. modulata, & dulciſona. afficiunt ſacietatem ſenſum aurium.i. audiendi faſtidioſiſſimum.i. citiſſime, & plurimũ faſtidire .i. ſuperbe contemnere ſolitum. Igitur quomodo non videbimur delectari elocutione puerili.i. exornatione orationis leui, ſi vtemur crebro .i. frequenter his generibus. ita illuſtrabimus commodo orationem luminibus.i. coloribus lucidis diſtinctis .i. ſuis locis diſtributis, ſi interſeremus raro has exornationes, & diſpergemus ſupple eas, varie in tota cauſa, non in vna parte omnes, ſed aliam in alia. Subiectio eſt, cum interrogamus aduerſarios, aut ipſi.i. nos quærimus quid poſſit dici ab illis, aut quod poſſit dici contra nos: deinde ſubijcimus id, quod oportet dici, aut quod non poteſt dici, aut ſupple id, quod ſit futurum nobis adiumento .i. in auxilium, aut quod offuturum ſit ex econtrario .i. econuerſo, hoc modo. Igitur ſi vt dicitis nihil iniuſte acquiſiuit, quæro vnde iſte ſit factus tam pecunioſus. Num, id eſt nunquid amplum patrimonium relictum eſt ſupple ei? quaſi dicat id diceretis libenter. At.i. ſed: bona patris.i. quæ eſſent patrimonia eius, venierunt.i. venundata ſunt, quaſi publice. Num ſup. aliqua.i. quæuis alia hereditas obuenit.i. à caſu ei aduenit? Non poteſt dici, ſed exheredatus eſt ab omnibus neceſſarijs .i. ſanguine coniunctis. Num ſup. cœpit .i. accepit aliquod præmium ex lite, quia cauſat dixit, aut iudicio, quia ſententiam dixit? Ipſe non modo id non fecit.i. non ſolum non cepit ex ea re præmium, ſed etiam inſuper vinctus eſt, aut in carcerem ductus, grandi ſponſione.i. quia pro alio qui non ſuit ſoluẽdo ſpopondit. Ergo ſi non eſt locupletatus his rationibus.i. vijs & medijs, ſicut vos omnes videtis, aut aurum naſcitur iſti domi .i. in domo eius, quod veriſimile non eſt, aut capit ſup. ipſum, inde vnde non eſt licitum.ſ. capere. Item aliud exemplum. O iudices. Ego animaduerti ſæpe multos petere ſibi præſidium.i. defenſionem honorificam, ex aliqua re honeſta, quam ne inimici quidem, q.d. tm̃ abeſt, vt beneuoli damnẽt, vt ne inimici quidem poſſunt criminari.i. crimini dare, aut culpare. Quorum.i. qualium rerum nihil poteſt aduerſarius facere. Nam vtrum confugiet ad virtutem patris ſupple ſui? q.d. id forte facere velit. at.i. ſed vos .ſ. iudices iurati damnaſtis eum .ſ. patrem eius capite .i. morte. Vbi ſcies, q non eſt ſcribendum ad patris eius, ſed ſui, aut ſubaudiatur ſui. An reuertetur ad ſuam vitam antiquam, tractatam .i. verſatam alicubi, honeſte .i. defendet præſens crimen per innocentiam anteactæ vitæ. At vos ſcitis omnes qualiter hic vixerit ante oculos veſtros. An enumerabit ſuos cognatus.i. conſanguineos. quibus.i. per quorum mentionem conueniat vos commoueri.i. affici miſericordia. At hi quidem ſ. cognati honeſti nulli ſunt. Proferet.i. nunquid in medium adducet amicos? Aut nemo eſt qui non putat nominari amicum iſtius eſſe ſup. turpe ſibi. Item: Aliud exemplum contra eum qui amicum veterem indemnatum per ſummam perfidiam occiderit. Credo (ironice id dicit) ſupp. q adduxiſti in iudicium amicum quem putabas innocentem. Non ſup. id feciſti. Nam tu necaſti eum indemnatum .i. condemnatum. Credo, q veritus es leges quæ prohibent facere id, hoc eſt necare indemnatum? At tu ne quidem iudicaſti ſcriptas.i. non etiam cenſuiſti vllas tales leges eſſe ſcriptas. Credo, q cum ipſe.ſ. qui occiſus eſt, cõmoneret .i. memorem faceret te veteris amicitiæ, tu es cõmotus.i. affectus pietate. At tu occidiſti eum: nihilo .i. in nullo minus, ſed etiam ſtudioſius.i. diligentius, vbi ſtudioſum de malo dicitur. Quid ſup. dicis, aut quid .i. nunquid cum pueri ſ. amici tui, volutarentur.i. proſternerent ſeſe tibi ad pedem es commotus miſericordia? At.i. econtrario tu prohibuiſti crudeliſſime patrem eorum, quoque.i. etiam ſepultura. Multum acrimoniæ, & grauitatis ineſt in hac exornatione propterea q cum quæſitum eſt quid oporteat.ſ. facere, ſubijcitur .i. ſtatim reſpondetur id non eſſe factum. Quare fit.i. contingit faciliime, vt indignitas negocij exaugeatur. Nos facimus ex eodem genere ſubiectionem, vt referamus, quoque.i. etiam ad noſtram perſonam ſic. Nam quid conuenit.i. expediens fuit me facere (inquit C. Pompilius) cum ego circunſiderer .i. vndique obſideret a tanta multitudine Gallorum. An dimicarem .i. pugnarem, & confererem manus cum hoſte, at vos prodiremus, tum cum parua manu .i. paucis militibus contra plurimos, & habebamus, quoque .i. etiam locum inimiciſſimum.i. iniquiſſimum, & nobis aduerſiſſimum, neque erat: quo.i. per quod producerem vitam.ſ. militum. An ſup. relinquerem caſtra, at .i. ſed nos obſidebamur.ſ. à Gallis, & ita non potuimus deſerere. An negligerem .i. negligere deberem, vitam militum .i. eorum potius necem optare quam tam turpem facere deditionem, at ego videbar accepiſſe eos ea conditione. vt conſeruarem eos, quo ad poſſem incolumes, patriæ & parentibus. An ſup. repudiarem conditionem hoſtium .ſ. Gallorum, quæ erat, vt amiſſis armis, & impedimentis vitam militum ſeruaret. At ſalus.i. conſeruatio militum eſt, antiquior.i. carior & eligibilior (ſicut vetus amicus q̃ nouus) q̃ impedimentorum.i. inſtrumentorum bellicorum quibus impediuntur itinera. Eiuſmodi ſubiectiones conſequuntur identidem.i. interdum, ita ſup. vt videatur oſtendi nihil ex omnibus fuiſſe potius faciendum q̃ id, quod ſit factum. Gradatio eſt, in qua non deſcenditur.i. non deuenitur ad verbum conſequẽs, ante.i. prius, q̃ eſt conſcenſum.i. gradatim peruentũ ad ſuperius .i. prius poſitiuum, in qua ab eo quo ſuperior ſententia terminatur, inferior incipit, hoc modo: Nam quæ ſpes libertatis mãnet reliqua ſit, &.i. ſimul, licet.i. licitum eſt illis quodlibet.i. quod libitum eſt, & quod libido fert, & .i. ſimul poſſunt, id, quod licet. & .i. ſimul audent id, quod poſſunt, & .i. ſimul faciunt id, quod audent, &.i. ſimul id, quod faciunt non eſt moleſtum vobis? q.d. nulla. Ad quam concluſionem gradatim peruenitur. Item: Non ſenſi hoc, & ſi non ſenſi, non ſuaſi, ſcilicet alijs, & ſi neque ſuaſi, neque ipſe cœpi facere, quia ſæpe. ſuademus alijs, quod ipſi tamen facere nolumus, & ſi neque ipſe cœpi facere, non perfeci, quia qui perfici prius incepit, & ſi non perfeci, probaui.i. non approbaui, poſtquam erat à me perfectum. Item induſtria .i. na-

turalis nauitas, & ingenioſitas cōparauit.i.acquiſiuit, Africano, ſc. licet Scipioni virtutem, virtus cōparauit gloriam, gloria comparauit æmulos.i.inuidos. Item aliud exemplum. Imperium Græciæ fuit.ſ. olim, penes Athenienſes.i.in poteſtate Athenienſium Spartiatæ.i.Lacedæmonij, potiti ſunt.ſ. imperio Athenienſium Thebani ſuperauere Spartiatas. Macedones vicerunt Thebanos, qui .ſ. Thebani adiunxerunt breui tempore ad imperium Græciæ. Aſiam ſubactam bello. Repetitio crebra cuiuſque verbi ſuperioris.i.antepoſiti. vbi cuiuſque mediáte alia particula, habet poſt ſe dictionem ſuperioris, ſed idem eſt ac ſi dicas antecedentis, habet in ſe quendam leporem, id eſt quandam venuſtatem, quæ.ſ. repetitio verbi antecedentis eſt propria huius exornationis, videlicet gradationis. Definitio eſt, quæ amplectitur breuiter, & abſolute poteſtates proprias alicuius rei, hoc modo: Maieſtas &c. Omnia nota videntur. Gladiatoria ſuſceptio periculorum eſt qua more gladiatorum ita audi ſumus ad inferenda vulnera, vt non defendamus nos, contenti lædi dummodo lædamus, & occidi dummodo occidamus, quòd ſæpe temeritatis eſt non fortitudinis, niſi mors noſtra ſpecioſa ſit in conſpectu domini. Hæc igitur exornatio, videlicet definitio, putatur commoda, .i. vtilis & idonea, quòd.i. quia proponit omnem vim & poteſtatem cuiuſpiam rei, ita dilucide, & explicat ita breuiter, vt videatur, neque oportuiſſe dici pluribus verbis, neque potuiſſe dici lucidius.i.clarius, & ita eſt ſine obſcuritate breuis. Tranſitio &c. Tranſitio vocatur ſup. ea exornatio, quæ cum.i.poſtquam oſtendit breuiter, id, quod ſit dictum proponit. item.i.conſimiliter, id quod ſequitur hoc modo: Exempla patent. Ad reliquum, ad id, quod reſtat. Correctio eſt, quæ tollit.i.reprobat id, quod dictum eſt, & reponit.i.in locum illius ponit id. quod videtur magis idoneū hoc pacto. Quid ſup. diceretis factum, ſi iſte.ſ. superbus, aut negligens, rogaſſet.ſ. auxilium, hoſpites ſuos immo ſi ſupple ionuiſſet, ſupple eis.i.tantum ſignum dediſſet, hoc quod nunc fieri vix poteſt, poſſet perfici facile. Item aliud exemplum. Nam poſtquam iſti vicerunt, immo victi ſunt, licet iactent ſe viciſſe, nam quomodo appellem.i.poſſem appellare eam victoriā quæ dederit victoribus plus calamitatis quam boni .i. vtilitatis, quaſi dicat nequaquam, & ita potius victi eſſe q̃ viciſſe cenſebuntur. Item aliud exemplum: O inuidia comes.i.ſecutrix. virtutis, quæ inſequeris plerunque bonos, immo inſectaris ſupp. eos. Hoc eſt, quæ diceris inſequi quod in bonum accipi ſolet, potius tamen inſectaris quod in malum capitur. Nam moriger inſequitur, & perſecutor inſectatur. Sequitur autem inuidia bonos non vt proſit, ſed vt obſit. Oſtendit autem vtilitatem huius coloris addens. Animus auditoris commouetur.i.excitatur hoc genere.ſ. dicendi. Enim pro quia, res elata.i.enunciata, verbo cōmuni.i.non habente ſingulare vim ad afficiendum, videtur dicta tantūmodo.i.duntaxat, hoc eſt, ſine affectu mouendo, ea.ſ. res ſit magis idonea.ſ. ad mouendum affectum, poſt correctionem ipſius oratoris: pronunciatione .i. per modum proferendi. Sed aliquis dicet: non.i.nonne igitur eſſet: ſatius.i melius, preſertim.i. præcipue cum ſcribas, deuenire ad verbum optimum & electiſſimum ab initio, ſiue correctione. Reſpondet Cicero. Eſt .i. contingit, aut datur tempus, cum.i. quando non eſt ſatius.i. melius, deuenire.ſ. ab initio ad electiſſimum verbum, tempore ſi commutatio verbi.i.correctio erit demonſtratura id, videlicet rem eſſe huiuſmodi, ve eum appellaris.i.appellaris eam verbo cōmuni .i. non habente ſingularem vim mouendi, videaris dixiſſe leuius .i. negligentius q̃ par ſit, & cum accedas per correctionem ad verbum electius, facias rem inſigniorem.i. vt dicunt notabiliorē, q̃ ſi veniſſes, continuo.i. ſtatum ab initio, ad id verbum.ſ. electius, nec gratia verbi eſſet, animaduerſa.i.cōſiderata, aut adnotata ab auditore. Occupatio eſt, cum dicimus nos præterire, aut non ſcire, aut nolle dicere id, quod tunc dicimus maxime, hoc modo: Exempla nota ſunt. Addixiſti, mancipaſti, adiudicaſti intemperantiæ .i. incontinentiæ, & libidini omnium .ſ. quibus libuit ta abuti, ſatisfeciſti iniuriarum, id eſt condemnatus pœnas dediſti, ſunt qui intelligant, feciſti i in .i. intuliſti labeoni ſatis iniuriarum, ſed ſic non ſatis: immo nimium diceret. Conſulto pro conſilium, aut data opera, volens, & ſciens. Non ſum occupatus .i. nihil immoror, aut non ſum ſolicitus, depeculatus.i. per publicū futurum ſpoliaſti, aut depredatus eſt. Docte autem oſtēdit vſum & vtilitatem huius coloris addens. Hæc exornatio eſt vtilis, aut prodeſt admonuiſſe occulte rem quam non pertineat .i. non ſit vtile, oſtendiſſe.ſ. manifeſte alijs, aut ſi longum eſt, aut ignobile eſt.ſ. vitia alicuius palam detegere, aut ſi non poteſt fieri planū, & ita non audeas dicere manifeſte, ne cogaris probare. contentus tamen ſis, quia rumor eſt opinionem facere, aut ſi poteſt facile reprehendi.ſ. qđ abs te obijciatur, cum falſum aduerſarius facile probet, aut cum ſit vtilius feciſſe ſuſpicionem occulte, q̃ intendiſſe.i.intēte protuliſſe, & auxiſſe huiuſmodi orationem, quæ redarguatur .i. redargui poſſit. Sæpe autem melius perſuadet, qui fingit ſe nolle dicere crimina alterius, q̃ qui ea cōtumelioſe exprobret, quòd ille amicus, hic aduerſarius iudicetur. Diiunctio eſt, cum vtrunque (ſi duo ſunt) aut vnumquodque (ſi plura ſunt) eorum de quibus dicimus, cōcluditur, certo.i. proprio verbo, ſine coniunctione, videlicet: ſic. Populus Rom. deleuit Numantiam, vrbem Hiſpaniæ, ſuſtulit.i.deleuit Carthaginem, vrbē Africæ, diiecit Corinthum vrbem Achaiæ, in Iſthmo Peloponneſiaco, euertit Fregellas vrbem Italiæ vires corporis: nihil.i. in nullo ſunt auxiliatæ. Numantinis. ſcientia rei militaris nihil fuit adiumento Carthaginenſibus. Calliditas erudita nihil præſidi .i. protectionis tulit.i. attulit Corinthijs. Societas morum & ſermonis quia latini quoq; ſunt, nihil eſt opitulata .i. nullam opem tulit Fregellanis. Item aliud exemplum. Dignitas.i. præſtantia formæ .i. formoſitatis, aut defloreſcit .i. amittit florem ſuum, morbo, aut extinguitur: vetuſtate.i. ſenio. Nos videmus hic, id eſt in poſteriore exemplo vbi duo tantum membra ſunt, vtrumque concludi certo verbo, in ſuperiore exemplo vbi multa erant membra: videmus vnamquanque rem claudi certo verbo. De vſu huius dicet in adiunctione. Coniunctio eſt, cum.i. quando: &.i. ſimul ſuperiores.i. anteriores partes orationis, & inferiores.i. poſteriores, ſeu ſequentes i comprehenduntur.i. coniungitur interpoſitione .i. per interpoſitionem verbi: hoc modo. Formæ &c. Vbi in dicendo verbum floreſcit in medio ponitur, ſed grammaticæ ſic conſtruetur. Dignitas formæ defloreſcit, aut morbo, aut vetuſtate. Adiunctio eſt, cum .i. quando. nos non interponimus verbum quo res, id eſt vtrūque particula comprehenſibilis comprehenditur, ſed locamus ſup. ipſum, aut primum aut poſtremum. Primum ſupple locamus, hoc pacto. Defloreſcit &c. Poſtremum ſupple locamus ipſum ſic. Aut morbo. Vbi ſcies grāmatico vnum eſſe ordinem, qui oratori triplex eſt, nam verbum, aut in principio, aut in fine, aut in medio poteſt poni. Si in medio dicitur coniunctio, ſi in principio, aut in fine dicitur adiunctio, ſi in principio tunc dicitur adiunctio verbi eo q̃ alia verba adiunguntur, ſi in fine, dicitur adiunctio verbi eo q̃ ipſum alijs adiungitur. Si vero non ad vnum, ſed ad diuerſa verba referuntur res, tunc dicitur diſiunctio. de quorum trium colorum vſu dicit ſic. Diſiunctio eſt appoſita.i. apte & conueniens, ad feſtiuitatem, ſeu venuſtatem.ſ. ſermonis, quare nos vtemur ea rarius ne pariat ſatietatem, & ita nauſeam, ſeu faſtidium, quia res non neceſſaria crebrius repetita eſto nauſeam parit. Coniunctio parit breuitatem, eo quòd duo vni verbo adhærent, quare.i. qua de cauſa, ipſa ſup. eſt adhibenda ſæpius, idem quoque facit adiunctio, quia totidem ſunt in eo quot in coniunctione verba, ſed ſolo ſitu, differunt. Hæque.i. hæ & tres exornationes, vltimo loco poſitæ diſiunctio, coniunctio & adiunctio, manant de verbo ſimplici.i. ſemel poſito, cum aliter fiat in ſequenti colore. Cōduplicatio eſt iteratio .i. repetitio eiuſdem, & vnius verbi, aut plurimum verborum, eum ratione amplificationis .ſ. faciendæ, aut commiſerationis, hoc modo. Tumultus C. Gracchi comparat, aut comparauit.i. excitat, aut excitauit, tumultus domeſticos.i. inter eos, qui ſunt in vna domo, & inteſtinos.i. inter conciues qui ſunt in vna vrbe, vt inteſtina in vno ventre. Item commotus non es. non es (ſup. inquam) cōmotus, cum.i. quando, aut licet, mater.ſ. tua amplexaretur tibi pedes. Item tu proditor patriæ audes etiam nunc venire in conſpectu, horum.ſ. iudicium, aut patrum conſcriptorum, quos prodidiſti, tu inquam proditor patriæ audes venire in conſpectum, horum. Deinde, de vtilitate huius coloris dicit. Redintegratio.i. ex integro repetitio eiuſdem verbi cōmouet vehementer auditorem, & efficit vulnus maius .i. quaſi refricat & innouat indignationem, in contrario cauſæ.i. ad eius accuſationem ſi ſumus accuſatores, aut defenſionem ſi defenſores, efficit dicit, maius vulnus, quaſi.i. perinde, ac ſi, aliquod telum, perueniat ſæpius in eandem partem corporis. Interpretatio eſt, quæ non redintegrat idem verbum, iterans.i. iterando ipſum, hoc eſt quæ non reponit idem verbum, ſed commutat id, quod poſitum eſt alio verbo quod valeat, idem.i. loco eius ponis aliud verbum in voce, ſed idem in ſignificatione, hoc modo: Rempub. &c. Euertiſti radicitus .i. funditus, ſeu a fundamentis, ita vt quod infimum erat ſummum factum fuerit, id autem proprie eſt euertere, ſed vtitur metaphora ab arbore. Et tu euertiſti, funditus.i. à fundamentis, ciuitatem .i. vrbem. quæ fundamenta habet, niſi dicat funditus.i. ab antiquiſſimis ciuibus, aut familijs incipiendo, tunc etiam & ciuitas deijci poſſet, ſed quia

vnum

vnum debent ſignificare ambæ particulæ dicam ciuitatem pro reip. poſitam. Item aliud exemplum. Verberaſti nefarie patrem, & intuliſti ſcelerate, parenti .i. patri manus quo idem ſignificat, ſed ſciemus nefarie, & ſcelerate, aut nomina eſſe vocatiui caſus, & tunc ab illis incipiemus ordinem, aut aduerbia vt ea accepimus. Vtilitatem huius coloris addens dicit. Neceſſe eſt animū eius qui audit cōmoueri cum.i.quando grauitas prioris dicti renouatur interpretatione.i.expoſitione verborum. Commutatio eſt,cum.i.quando duæ ſententiæ diſcrepantes .i. diuerſa ſonantes inter ſe, efferuntur.ſ.ipſæ ſententiæ, ita ex traſitione.ſ.de vna ad alteram.i.ex commutatione, vt ſententia poſterior contraria priori: proficiſcatur.i.oriatur à priore, hoc modo. Oportet eſſe .i.manducare, vt viuas nō.ſ.oportet viuere vt edas.i.propter gulæ delectationem, & eſt dictum Socratis. Item poëma, &c. dictū Platonis. Dici non poſſunt.ſ.vere, aut licite, ſi tamen dicuntur dici poſſunt. vnde poſſe pro licere hic accipit. Pictura debet eſſe.i.ita artificioſe facta, vt tacite res geſtas doceat, & laudet vt illa de qua Maro. En Priamus, ſunt hic etiam ſua præmia laudi. Si ſtultus es taces ea re.i.propterea q̄ ſtultus es de rebus ſubtilibus nihil dicere ſcis, & ideo ſtulti in conſilio prudentum ſemper tacere coguntur. prudentes tacere interdum poſſunt. Non poteſt dici. q .i. quantum commode .i. vtiliter fiat, cum.i.quando. tranſlatione.i.per tranſlationem ſententiæ contrariæ, quoque.i. verba etiam conuertantur.i.commutentur. Nos ſubiecimus plura.i.aliquantulum multa exempla, vt quoniam hoc genus exornationis eſt difficile inuentu .i. vt inueniatur, ipſum eſſet dilucidum, vt cum eſſet bene intellectum, inueniretur facilius in dicendo.i.orando in veris cauſis. Permiſſio eſt, cum.i.quando oſtendimus in dicendo.i.orando nos tradere, & concedere voluntati alicuius aliquam rem totam: ſic. Exemplum notum eſt: Hoc genus.ſ.exornationis, tametſi.i.quanquam eſt tractandum.i.vſurpandum, nonnunquam.i.interdum, alias.i.in alijs rebus, tamen eſt accommodatum vehementiſſime ad miſericordiam commouendam. Dubitatio eſt cum orator videtur quærere, vtrum de duobus dicat potius, aut quid de pluribus dicat potiſſimum, hoc modo. Ex hac deſcriptione potuit Valla elicere differentiam de vter, & quid, & de potius, & potiſſimum, hoc eſt de comparatiuo, & ſuperlatiuo partitiue tentis, qui hoc exemplum ad aliam elegantiam citat, q̄ ſic conſtruendum docet, aut ſtultitia conſulum, aut malitia, aut potius vtrunque obfuit plurimum eo tempore reip. ſiue illud factum cōſulum dicere oportet ſtultitiam, ſiue malitiam, ſiue potius vtrunque. Vel ſic. Obfuit plurimum reip. eo tēpore cōſulum factum, ſiue illud malitiam, ſiue ſtultitiam eorum, ſiue vtrunque dicere oportet. Hæc ille lib. 3. vbi docet deeſſe ſuppoſitum, quia verbum dicere oportet quod interiectum eſt, de nominatiuo mutauit in accuſatiuum. Nam ſiue eo dixiſſet. Obfuit plurimum eo tempore reip. conſulum, ſiue ſtultitia, ſiue malitia, ſiue potius vtrunque &c. Homo omnium mortalium, apoſiopiſis eſt, nam reticetur eo q̄ non occurrunt ſatis digna, quod indicans ait. Nam quo &c. Vbi quidam legunt quæſo quoniam, ſed ſic non legit Franciſcus, nec ſic legendum putem, cum geſtu potius, & particula nam, ſe quærere indicet, quàm profiteatur, ſicut ille. Ille. In medio duo ſigna, conon, & quis fuit alter &c. Expeditio eſt, cum.i.quando, compluribus rationibus enumeratis, quibus aliqua res potuerit fieri, aut non fieri, certe.ſ.rationes.i.quædam, tolluntur .i. amouentur, & improbantur, vna .ſ. quam nos intendimus.i.nobis conſtituimus probandam relinquitur, vbi intendimus accipit in eum ſignificationem in qua ferè capitur intentio à vulgaribus. Exemplum notum eſt, aut vſu.i.vſucapione. Sed non erit tanquam in pleriſque .i. non eſt talta, vt vſui ſit in quibus plurimis cauſis, vt poſſimus ea vti quando velimus, nā &c. Diſſolutio eſt, quæ coniunctionibus ſublatis.i.ſubtractis è medio verborum effertur partibus ſeparatis.i.diſſolutis, hoc modo Exempla parent. in quæſtiones .i. torturam. Præciſio eſt, cum .i. poſtquam quibuſdam dictis, id quædam dicta ſunt reliquum quod cœptum.i.inceptum eſt dici relinquitur inchoatum.i.non perficitur, & dicitur apoſiopiſis. Præcertatio.i.prior certatio, licet enim defenſio vniuſcuique conuenit decenter, tamen oppugnatio humilioris non eſt decori, præcertatio ergo non eſt mihi tecum, ideo quòd P.R. me (volebat dicere ſummo honore dignum cenſuit, aut prudentem, aut virum dirum digniſſimum æſtimet aut quid ſimile, ſed reticens dicit) nolo dicere. Alienæ domui, ſupple tantam iniuriam intuliſti, aut tantum vitium obtuliſti. Hic.i.in his exemplis, & ita vtilitatem exornationes huius commendat. Concluſio eſt, quæ conficit.i.infert, breui argumentatione ex hoc quæ dicta aut facta ſunt ante id, quod conſequitur neceſſario, hoc modo. Quod ſi oraculum .i. vaticinium, quod orantibus dari ſolebat (vnde illud Aeneid. 6. ceſſas in vota precesque eſt) erat datum .ſ. ab Apolline, Danais .i. Græcis, Troiam non poſſe capi, ſine ſagittis Philoctetæ.i.illi ab Hercule legatis autem pro ſed, hæ.ſ.ſagittæ eius (legendum credam eſſe) nihil fecerunt aliud, quàm perculerunt.i.percuſſerunt, & occiderūt Alex. qui dictus eſt Paris, extinguere hunc.ſ. Alexandrum id (vacat id, ſed ornatum auget) fuit nimirum, id eſt haud dubie Troiam capi.

Restant ēt decem exornationes verborum: quas iccirco non vage diſperſimus, ſed à ſuperioribus ſeparauimus, q̄ oēs in vno gn̄e poëtæ ſunt. nam earum omnium hoc propriū eſt, vt ab vſitata verborum poteſtate recedatur, atq; in aliam rationem cum quadā venuſtate oratio cōferatur. De quibus exornationibus. Nominatio eſt prima: quæ nos admonet, vt, cui rei nomen aut non ſit, aut ſatis idoneū non ſit, eam noſmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut ſignificationis cauſa. Imitationis hoc modo, vt maiores rudere, & vagire, & mugire, & murmurare, & ſibillare appellauerunt. Significādę rei cauſa, ſic: Poſtq̄ iſte in rē pub. fecit impetum, fragor ciuitatis in primis eſt auditus. Hoc gn̄e raro vtendum eſt, ne noui verbi aſſiduitas odium pariat: ſed ſi cōmode quis eo vtatur & raro, non modo non offendet nouitate, ſed exornabit ēt orationem. Pronominatio eſt, quæ ſicuti cognomine quodā extraneo demonſtrat id, quod ſuo nomine appellari non poteſt, vt ſi quis, cū loquatur de Gracchis, At non Africani nepotes, inquiet, iſtiuſmodi fuerūnt. Itē: ſi quis de aduerſario dicat: Videte nunc, inquit, iudices, quēadmodum me Plagioſippus iſte tractarit. Hoc pacto nō inornate poterimus, & in laudādo, & in lædendo aut in corpore, aut in aīo, aut in extraneis rebus dicere, ſicuti cognomen quod pro certo nomine collocamus. Denominatio eſt, quæ à ꝓpinquis, & finitimis rebus trahit orationem, qua poſſit intelligi res, quæ non ſuo vocabulo ſit appellata, id aut ab inuētore conficitur, vt ſi quis de Tarpeio loquens, eum Capitolinū nominet: Aut ab inuento, vt ſi qs pro Libero vinum, pro Cerere frugē appellet: Aut ab inſtrō dn̄m, vt ſi quis Macedonas appellarit hoc modo: Non tam cito ſariſſæ Græcia potitæ ſunt. Aut idem Gallos ſignificans dicat: Nec tā facile ex Italia materis tranſalpina depulſa eſt. Aut id, quod fit, ab eo, qui facit, vt ſi quis, cū bello velit oſtendere aliquid quempiam feciſſe, dicat: Mars iſtud te facere neceſſario coegit. Aut ſi quod facit, ab eo, quod fit, vt cum deſidioſam artē dicemus, q̄ deſidioſos facit, & frigus pigrum, q̄ pigros facit. Ab eo, quod cōtinet, id, quod cōtinetur, hoc modo denominabitur. Armis Italia non poteſt vinci, nec Græcia diſciplinis: nam hic pro Grēcis, & Italis, quæ continet, notata ſunt. Ab eo, quod cōtinetur, id, quod continet, vt ſi quis aurum, vel argentū, aut ebur nominet, cum diuitias velit nominare. Harum omniū denominationum magis in præcipiendo diuiſio, q̄ in quærendo difficilis inuentio eſt: ideo q̄ plena conſuetudo eſt non modo poëtarum, & oratorum, ſed ēt quotidiani ſermonis, huiuſmodi denominationum. Circuitio eſt oratio rem ſimplicem aſſumptam circūſcribēs elocutione, hoc pacto: Scipionis prouidentia Car

thaginis opes fregit. Nam hic, niſi ornandi ratio quædam eſſet habita, Scipio potuit & Carthago ſimpliciter appellari. Transgreſſio eſt, quæ verborum perturbat ordinem peruerſione aut transiectione. Peruerſione ſic: Hoc vobis deos immortales arbitror dediſſe virtute pro vr̃a. Transiectione hoc modo: Inſtabilis in iſtũ plurimum fortuna valuit. Item: Oẽs inuidioſe eripuit tibi bene viuẽdi caſus facultate. Hmõi transiectio, quę rem non reddit obſcuram, multum proderit ad continuationes, de quibus ante dictum eſt: in quibus oportet verba ſicuti ad poëticum quẽdam extruere numerum, vt perfecte, & perpolitiſſime poſſint eſſe abſolutæ. Superlatio eſt oratio ſuperans veritatem, alicuius augendi minuendi ue cauſa. Hæc ſumitur ſeparatim, aut cum comparatione. Separatim ſic: Quòd ſi concordiam retinebimus in ciuitate, imperij magnitudinem ſibi ortu atq; occaſu metiemur. Cum comparatione, aut à ſimilitudine, aut à præſtãtia ſuperlatio ſumitur. A ſimilitudine ſic: Corpore niueum candorem, aſpectu igneum ardorem aſſequebatur. A præſtantia hoc modo: Cuius ore ſermo melle dulcior profluebat. Eodem gñe hoc eſt: Tantus erat in armis ſplendor, vt ſolis fulgor obſcurior videretur. Intellectio eſt, cum res tota parua de parte cognoſcitur, aut de toto pars. De parte totum ſic intelligitur: Non illæ te nuptiales tibię eius matrimonij commonebant? Nam hic omnis ſanctimonia nuptiarum vno ſigno tibiarum intelligitur. De toto pars, vt ſi quis ei, qui veſtitum aut ornatum ſumptuoſum oſtentet, dicat, Oſtentas mihi diuitias, & locupletes copias iactas. Ab vno plura intelliguntur, hoc modo: Pœno fuit Hiſpanus auxilio, fuit immanis ille tranſalpinus, in Italia quoq; idem non nemo togatus ſenſit: A pluribus vnum ſic intelligitur: Atrox calamitas pectora mœrore pulſabat: itaq; anhelãs ex imis pulmonibus præ cura ſpiritus ducebatur. Nam in ſuperioribus plures Hiſpani, & Galli, & togati, & hic vnum pectus, & vnus pulmo intelligitur: & erit illic diminutus numerus feſtiuitatis, hic adauctus grauitatis gratia. Abuſio eſt, quæ verbo ſimili, & propinquo pro certo & proprio abutitur, hoc modo: Vires hominis breues ſunt, aut parua ſtatura, aut longum in homine conſilium, aut oratio magna, aut vti pauco ſermone. Nam hic facile eſt intellectu, finitima verba rerum diſſimilium, rõne abuſionis eſſe traducta. Tranſlatio eſt, cum verbum in quandam rem transfertur ex alia re, qđ pp ſimilitudinem recte vr̃ poſſe trãsferri. ea vtimur rei ante oculos ponendæ cauſa, ſic: Hic Italiam tumultus expergefecit terrore ſubito. Breuitatis cauſa, ſic. Recens aduentus exercitus ſubito ciuitatem extinxit. Obſcœnitatis vitandæ cauſa, ſic: Cuius mr̃ quotidianis nuptijs delectatur. Augẽdi cauſa, ſic: Nullius mœror, & calamitas iſtius explere inimicitias, & nefariam ſaturare crudelitatem potuit. Minuendi cauſa, ſic: Magno ſe prædicat auxilio fuiſſe, quia paululũ in rebus difficillimis aſpirauit. Ornandi cauſa, ſic: Aliqñ reip. rõnes, quæ malitia nocentum exaruerunt, virtute optimam reuireſcunt. Tranſlationem dñt pudentem eſſe oportere, vt cum rõne in conſimilem rem tranſeat, ne ſine delectu temere, & cupide videatur in diſſimilem tranſcurriſſe. Permutatio eſt oratio aliud verbis, aliud ſententia demonſtrans. Ea diuiditur in tres partes ſimilitudinem, argumentum, contrarium. Per ſimilitudinem ſumitur, cum tranſlationes vna aut plures frequenter ponuntur à ſimplici ratione ductæ, ſic: Nam cum canes fungantur officijs luporum, cuinam præſidio pecuaria credemus? Per argumentum tractatur, cum à perſona, aut à loco, aut à re aliquo ſimilitudo augendi aut minuendi cauſa ducitur: vt ſi quis Druſum, Gracchum, Numitorem obſoletum dicat. Ex cõtrario ducitur ſic. vt ſi quis hominem prodigum, & luxurioſum illudens, parcum & diligentem appellet. Et in hoc poſtremo, quod ex contrario ſumitur; & illo primo, quod à ſimilitudine ducitur, per tranſlationem argumento poterimus vti. Per ſimilitudinem, ſic: Quid ait hic Rex atque Agamemnon noſter, ſiue, vt crudelitas eſt, potius Atreus? Ex contrario, ſi quem impium, qui patrem verberauerit, Aeneam vocemus: intemperantem, & adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc ſunt fere, quæ dicenda videbantur de verborum exornationibus. Nunc res ipſa monet, vt deinceps ad ſententiarum exornationes tranſeamus.

CAPIDVRVS.

De quibus exornationibus Nominatio eſt) Hæc à Græcis ὀνοματοποιΐα vocatur, de qua inquit Quintilianus, onomatopœia quidẽ eſt fictio nominis, Græcis inter maximas habita virtutes, nobis vix permittitur. & ſunt plurima ita poſita ab his, qui ſermonem primo fecerunt, aptantes affectibus vocem. Nam mugitur, & ſibilus, & murmur inde venerunt. Nos tanquam cõſumpta ſint omnia nihil generare audemus ipſi, cũ multa quotidie ab antiquis, ficta moriãtur. [Pronominatio eſt) Hæc à Græcis ἀντονομασία dicitur, quæ aliquid pro nomine proprio ponit, poëtis frequẽtiſſima. oratoribus etiam ſi rarus eius, nonnullus tamen vſus eſt. Nam vt Tytidem, & Pelidem non dixerunt, ita dixerunt, impium, & parricidam. Euerſorem quoque Carthaginis, & Numantiæ, pro Scipione, & Romanæ eloquentiæ principem pro Cicerone, & Romanæ poëſis auctorẽ maximum, pro Virgilio. [Plagioſippus ille tractarit) ἀπὸ τῆς πλήγης καὶ ἵππου. [Sicuti cognomen quod pro certo nomine collocamus) Inter prænomen, cognomen, nomen, & agnomen: hanc Priſcianus facit differentiam, vt dicat prænomen eſſe, quod præponitur. nam nomen eſt proprium vniuſcuiuſq; ſuum, vt Paullus. Cognomen cognationis commune, vt Scipio. Agnomen eſt, quod aliquo euentu imponitur, vt Africanus, Iſauricus. Licet Diomedes ſecus ſentiat, quippe qui. Prænomen, inquit, eſt, quod gentilitijs præponitur, vt Marcus, Publius. Nomen proprie eſt gentilitium .i. quod originem familiæ, vel gentis declarat, vt Portius, Cornelius. Cognomen eſt, quod vniuſcuiuſque proprium eſt, & nominibus gentilitijs coniungitur, vt Cato, Scipio ordinatur enim ſic, Marcus Portius Cato, Publius Cornelius Scipio. Agnomen quoque eſt, quod extrinſecus cognominibus adijci ſolet, ex aliqua ratione, vel virtute quæſitum, huiuſmodi autem nominum ordinatio, ſicut Amulius Claudius aſſerit, à Græcis tracta demonſtratur. Priſciano tamẽ multi, ac haud ſcio, an non, omnes conſentiant. & Victorinus quoque id affirmat, inquiens. Fuit quoque nonnulla apud maiores noſtros prænominis ratio. nam & Quintum dixerunt, quod quinto fortaſſis loco natus eſſet, & Lucium ideo quod fortaſſe eſſet initio lucis exortus. Cognomen porro maiorum tractum ex familia, vel ſanguine, vt Tullius Cornelius. Nomen autem proprium perſonæ eſt, vt Cicero, Scipio, nam agnomen extrinſecus venit; & venit tribus modis, aut ex animo, aut ex corpore, aut ex fortuna. Ex animo, ſicut Superbus, Pius. Ex corpore, Craſſus, Pulcher. Ex fortuna, ſicut Africanus, Creticus. Hæc paulo longius recenſuimus, ne quis Diomedem ſecutus, hic proprium cognomen dictum exiſtimet, ac cum aliter hic ſenſiſſe Cicer. videat, quam ille dicat, non nihil hæreat. [Denominatio eſt) Hæc à Græcis μετωνυμία nominatur. [Ab inuentore conficitur, vt ſi quis de Tarpeio loquens, cum Capitolinum nominet) Tarpeium nemus, & ſepulcrum Tarpeium, & dux Sabinorum, q. Tarpeiam occidit, ab ea ſic dicti ſunt, vt Propert. oſtendit in 5. Elegiarum, vbi inquit:

Tarpeium

Tarpeium nemus, & Tarpeia, turpe ſepulchrum
Faber, & antiqui lumina capta Iouis.

Inde concludit.

A duce Tarpeio, mons eſt cognomen adeptus.

Qui ante Saturnius nominabatur. vt M. Varro, Mons, inquit, Tarpeius dictus à virgine Veſtale Tarpeia, quæ ibi à Sabinis necata armis eſt, & ſepulta, cuius nominis monumentum relictum, quod etiam nunc eius rupes Tarpeium appellatur ſaxum. hunc antea montem Saturnium appellatum prodiderunt, & ab eo late Saturniam terram, vt etiam Ennius appellat. antiquum oppidum in hac fuiſſe Saturnia ſcribitur, eius veſtigia poſtea manſerunt tria, quòd Saturni fanum in faucibus. quòd Saturea porta, quam Iunius deſcribit, quod poſt ædem Saturni in ædificiorum parietibus, & poſticis muris, verſus quidam eſſent ſcripti. Capitolium eum montem demum, à capite illic, vt ferunt, inuento, nominarunt. Si quis igitur Tarpeium montem Capitolinum vocet, quòd hoc nomen poſtea ſibi inuenerit, eſt, inquit, metonymia. [Vt ſi quis pro vino Liberum, pro frugibus Cererem) Quod fieri ſæpe ſolet. vt, Sine Cerere, & Baccho friget Venus. [Sariſſæ Græcia potitæ ſunt) Sariſſæ Macedonum lanceæ. Hoc .n. nomine tela ſua eius gentis homines vocant. Vnde Lucanus,

Perque pellæas arcu fregere ſariſſas.

[Armatura tranſalpina depulſa eſt) Quod qui trans alpes ſunt, omnes Galli nominentur, à colore lacteo dicti. vt Lactant. in 3. ad Probum volumine. Galli, inquit, antiquitus à candore corporis gallore nuncupabantur, & Sibylla ſic eos appellat. quod ſignificare voluit poëta cum ait, Tum lactea colla, Auro inuectuntur, cum poſſit dicere candida. [Mars illud neceſſario te facere coëgit) Quod bello Mars præſit. & velut eruditus ille eſt etiam ſermo, cum dicitur, Vario Marte pugnatum eſt. & quale etiam illud eſt, Receptus.

Terra Neptunus, claſſes aquilonibus arcet.

Et cum pro coitu, Venerem dicimus. [Vt cum diſidioſam artem dicimus) Velut etiam cum dicit Horat.

Pallida mors æquo pulſat pede pauperum tabernas,
Regumq; turres, Et Virg.
Pallentes habitant morbi, triſtisq; ſenectus.

Et orator præcipitem iram, hilarem adoleſcentiam, ſegne ocium dicit. [Armis Italia non poteſt vinci) Huic ſimile, cum dicimus bene moratas vrbes, & poculum epotum, & ſeculum felix. Poſſeſſio autem, pro poſſeſſore ponitur. vt, Iam proximus ardet Vcalegon. & cum hominem deuorari dicimus, cuius patrimonium cõſumatur. hanc figuram, inquit, in Oratore Cic. hypallagen Rhetores vocant, quia quaſi ſumuntur tantum verba pro verbis. grãmatici autem Metonymiam, quòd nomina transferantur. [Circuitio eſt oratio) Hæc Græce περίφρασις nominatur, cum id quod vno aut paucioribus certe dici poteſt, verbis pluribus explicatur. Periphraſim ergo vocamus circuitum eloquendi, quam circunlocutionem transferunt quidem, quod nonnunquam neceſſitatem habet, quoties dictu deformia operit. vt Plaut. Dico me ire quo ſaturi ſolent. ornatum item aliquando petit ſolum, qui apud poëtas frequentiſſimus eſt: vt,

Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono diuum gratiſſima ſerpit.

Hæc cum decorem habet, periphraſi, cum in vitium incidit, periſſologia dicitur. quoties autem auget, & non adiuuat, non tamen moleſtia eſt, hyperbatos à græcis nominatur. i. verbi tranſgreſſio, quàm frequenter ratio comparationis, & decoris poſcit. vt apud Cic. Animaduerti iudices omnem accuſatoris orationẽ in duas diuiſam eſſe partes. Nam in duas diuiſam eſſe partes, rectũ erat, vt, & Quint. dicit, ſed durius poëtæ, licet etiam verborum tranſgreſſionem, & diuiſionem faciant. vt, Septem ſubiecta trioni. quod oratio nequaquam recipit. Hæc incommodiſſime plerunque adhibetur exornatio, quòd fiat aſpera, & dura, & diſſoluta, & hians oratio, ſi ad neceſſitatem ordinis ſui verba redigantur, & proximis alligentur. nec tamen aliud poteſt facere numeroſum, quam opportuna ordinis mutatio. Sed ſicut optime, vt ita dicam, coagmentata valde probatur, ita multis hyperbatis, & eiſdẽ confuſis longius diducta, reprehenditur oratio. [Tranſgreſſio) Hanc diximus Græce ὑπέρβατον appellari. [Peruerſione) Peruerſionem dicit quàm Græci ἀναστροφὴν vocant, quidam reuerſionem latine nominarunt eſt. igitur anaſtrophe, cum duorum verborũ ordo præpoſterus eſt. qualia vulgo, mecum, tecum, ſecum. Apud oratores, & hiſtoricos decoris gratia conficitur. vt, quibus de rebus. Erit autem hyperbaton, cum longius verbum ponitur, vt cũ dicit hic Cic. inſtabilis in iſtum plurimum fortuna voluit, cum ſit ordo inſtabilis fortuna. [Quæ rem non reddit obſcuram) Quod vitium Græci σύγχυσιν ὑπέρβατον vocant. [In quendam extructa numerum) Vt pedibus quibuſdam terminentur, de quibus abſoluto huius libri cõmentario mox tractabimus. [Superlatio eſt) Hæc eſt quam Græci ὑπερβολὴν vocant. Huius eſt virtus, ex diuerſo quod par eſt augendi atque minuendi. fitq́. pluribus modis. Aut.n. plus facto dicimus, ſicut, plus facto dicimus: ſicut, Vomẽs fruſtris eſculentis, gremium ſuum, & totum tribunal impleuit. &,

Geminiq; minantur
In cœlum ſcopuli.

Aut res propter ſimilitudinem attolimus,

Credas innare reuulſas, Cycladas,

Aut per comparationem, vt,

Fulminis ocior alis, aut quaſi quibuſdam ſignis.
Illa vel intacta ſegetis per ſumma volaſſet.
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas.

Vel tranſlatione: vt, *Volat haſta Tago.*

Creſcit interdum hyperbole alia ſuperaddita, vt Cic. in Ant. quæ Charybdis tam vorax, Charybdim dico quæ ſi fuit aliqua, vno loco fuit, Oceanus mediusfidius vix, vt mihi videtur, tot res, tã diſſipata, tam diſtantibus in locis poſitas, tam cito abſorbere potuiſſet. Exquiſita vero figura huius rei deprehenditur apud principẽ lyricorum Pindarum. nanque Herculis imperium aduerſus Meropas, qui inſula Choo dicitur habitaſſe, non igni, nec vẽtis, nec mari, ſed fulmini dicit ſimile fuiſſe. Et alia minora. Hoc autem diuinatus Cic. illa compoſuit in Verrem: Verſabatur in Sicilia longo interuallo, non Dionyſius ille, nec Phalaris (tulit .n. illa quondam inſula multos, & crudeles tyrãnos) ſed quoddam nouum mõſtrum ex vetere illa immanitate, quæ in iiſdem locis extitiſſe traditur, non .n. Charybdim tam infeſtam nauibus, neque Scyllam, vt illum in eodem freto fuiſſe arbitror. Hęc pauciora ſunt minuẽdi genera. vt, Vix oſſibus hęrent. Tu autem eſt hyperbole virtus, cum res ipſa de qua loquendum eſt naturalem modum exceſſit. conceditur q́. amplius dicere. quia melius vltra, quam citra ſtat oratio, veruntamen ſeruanda menſura eſt. nam licet ſupra fidem aliquid dicere conceſſum ſit, non tamen dici debet vltra modum. videndum etiam eſt ne in κακόζηλον illud incidamus, ſed quouſq; deceat extollamus. Cum .n. nobis non creditur, prouenit ex ea ſępe riſus, qui ſane tum ſi aptus ſit, vrbanitatis, ſin aliter, ſtultitia, nomen aſſequimur. [Ore ſermo melle dulcior) Hoc Homericum eſt de Neſtore, de quo ſic inquit.

Τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή.

[Tantus erat in armis ſplendor, vt ſolis fulgore obſcurior videretur) Velut de Achille illud Homeri.

Αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε.
Εἵλετο, τοῦ δ' ἀπάνευθε σέλας γένετ' ἠΰτε μήνης.
Ὡς δ' ὅταν ἐκ πόντοιο σέλας ναύτῃσι φανήῃ
Καιομένοιο πυρός, τὸ δὲ καίεται.

Et apud Plaut. miles glorioſus. Curate vt ſplendor meo ſit clypeo clarior, q̃ ſolis radij, vt vbi vſus veniat, iam cõſerta manu perſtringat oculorum aciem in acie hoſtibus. [Intellectio) Hæc à Græcis συνεκδοχὴ dicta eſt. Variare ſermonem poteſt vt, ex vno plures intelligamus, à parte totum, à ſpẽ genus, ex pręcedentibus ſequentia, vel per contrarium omnia, & ea quidem liberiora ſunt poëtis, q̃ oratoribus. nam in proſa vt mucronem pro gladio, & tectum pro culmo recipit, ita non puppim pro naui, nec abietem pro tabellis, & ruſus vt tectum pro domo recipit, ita non pro ferro ſpiculum, non pro equo quadrupedem. Maxime sũt in orãdo valebit numerorum illa libertas. nam, & Liuius ſæpe ſic dicit, Romanus prœlia victor, cum Romanos viciſſe ſignificat. & contra Cic. de Cl. orat. erat eo tempore nobis ſumma gracilitas, & infirmitas corporis, procerum, & tenue collum, cum de ſe tantum loqueretur. quod genus non orationem modo ornat, ſed ẽt quotidiani ſermonis vſum iuuat. Quidam ſynecdochen vocant, cum id in contexto ſermonis quod tacetur accipimus. Verbum .n. ex verbo intelligitur. & hæc ſi ad vitium declinet, ellipſis dicitur. [Abuſio eſt) Hæc exornatio à Græcis κατάχρησις dicta, vt parricida, matris, & fratris interfector. Quidam catachreſin, vt Quintil. inquit, volunt eſſe, cum pro temeritate virtus, aut pro luxuria liberalitas dicitur. Verum hęc diſſonantia ſunt, quod in his non verbũ pro verbo ponitur, ſed res pro re. neque .n. quiſquam putat, & luxuriam, & liberalitatem idem ſignificare. [Tranſlatio eſt) Hæc à Græcis μεταφορὰ nominatur, omnium exornationum frequentiſſima, ac longe pulcherrima. Transfertur ergo, vt Quintilianus inquit, verbum ex eo loco in quo primum erat, ſi proprium deeſt, aut tranſlatum proprio melius ſit, aut quia neceſſe eſt, aut quia ſignificantius eſt, aut quia decentius. Vbi vero nihil habebit boni, quod transferetur improprium erit: vt neceſſitas ruſtici

ſtici gemmam in viribus dicunt. quid.n. dicerent aliud? Sitire ſegetes, & fructus laborare, neceſſitate nos dicimus, ſicut & hominem aſperum. non enim proprium eſt quod demus huic propriè tam nomen. Nam ita incenſum, & inflammatum cupiditate, & lapſum errore ſignificandi gratia dicimus. Illa ad ornatum, lumen orationis, & generis claritatem, & concionum procellas, & eloquentiæ flumina, vt Cicero pro Milone, Clodium fomitem gloriæ eius vocat. Quædam etiam parum pretioſa dicta, per metaphoram explicantur. & hoc faciunt, ne tamen nimio luxu obtuſior vſus ſit, vt genitali aruo, vel ſulcos oblimet inertes. In totum autem metaphora breuior eſt ſimilitudo, eoq́. differt, quòd illa verborum comparat ei rei quam volumus exprimere, hæc pro ipſa re ponit. Comparatio eſt, cum dico feciſſe quid hominem vt leonem. Tranſlatio, cum dico de homine leonem. Notiſſimas aũt illas conſulto huius figuræ prætereo differentias atq; diuiſiones. vt ſi in animalibus aliud animal pro alio, & inanimatum pro alio aliud dicatur, vel alterutrum nomen pro altero, genus pro ſpecie, ſpecies pro gñe, totum pro parte, pro toto pars, quę vel pueris notiſſima ſunt. In quo gñe ſunt illa, vt cum Liuius Scipionem à Catone ablactari ſolnũ eſſe ſcribit. item, Claſſiq. immittit habenas, & Pontem indignatus Araxes. & in ſoluta oratione Cic. illud: Quid.n. tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cuius latus mucro ille petebat? qs ſenſus armorũ tuorum? Vel cum pro ædificijs parietes, aut tecta dicimus, & cum vnã turmam equitum P.R. dicimus, &, vt Cic. inqt, cum ex vno plures, vel ex pluribus vnus intelligitur, quemadmodũ Ennius.

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Afris videlicet eſt ſumpta Africa. Ex quo gñe Cic. de Oratore putat eſſe, cum Martem pro bello, curiam pro ſenatu, togam pro pace ponimus. Quo etiam in genere virtus, & vitia, pro ipſis in quibus illa ſunt: vt, Luxuries quæ in domum irrupit? &, quo auaritia penetrauit? In ſumma, quocunque modo ſaltem vt ſenſus integer & ciuilis ſit tranſlatio probatur. Nam videndum eſſe, idem ait, ne vllam afferamus diſſimilitudinem, & ne longe ipſum ſimile ſit inductum, veluti Syrtis patrimonij durum eſt, ſcopulum potius dixeris, & bonorum voraginem potius quã Charybdim. facilius.n. ad ea quæ viſa, q̃ ad ea quæ audita ſunt, ſenſus ferantur. & qm̃ hæc vel ſumma laus eſt in verbis transferendis, vt ſenſum feriat, id quod tranſlatum ſit, fugienda omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos, qui audient trahet ſimilitudo. Nolo dici, morte Africani caſtratam rẽp. ita nolo ſtercus curiæ dici Glauciam. quamuis.n. ſit ſimile, tñ eſt in vtroque deformis cogitatio ſimilitudinis. & vt Quint. inquit: Non.n. ſi Cic. ſentinam reip. dixit, fœditatem hominum ſignificans, iccirco probem illud quoque veteris oratoris. Perſecuiſti reip. uomicas. Nolo eſſe, inquit Cic. verbum anguſtius, aut maius, quã res poſtulet, vt tempeſtas commeſſationis aut cõmeſſatio tempeſtatis. Debet igitur verbum id, quod tranſlatum ſit, quaſi propriũ videri. ſic illud, quid nam eſt obſecro quod te abigi permittas? melius eſſet ire, cum prohibere pellentem nequeas. Sunt etiam duræ.i. à longinqua ſimilitudine ductæ, ait Quint. Vt Iuppiter hybernas cana niue conſpuit alpes. item ποιμένα λαῶν, atqui ego in oratione nec paſtorem populi quenquam, auctore Hom. dixerim, nec volucres pennis remigare, licet Virg. in Apibus ac Dædalo ſpecioſiſſime ſit hoc vſus. Metaphora enim aut neceſſitate locum occupare debet, aut ſi in alienum venit, plus valere eo verbo quod expellit. Rurſum Cic. Atque etiam, inquit, ſi vereare ne paulo durior tránſlatio eſſe videatur, mollienda eſt, propoſito ſæpe verbo, vt ſi olim à M. Catone mortuum, vel orbum, aut pupillum ſenatum quis relictum diceret, paulo durius diceret. ſin, vt ita dicam, aliquanto mitius ferri poſſe. Etenim verecunda debet eſſe tranſlatio, vt deducta eſſe in alienum locum, non irrupiſſe, atque vt precario, non ieruiſſe videatur. Modus.n. nullus eſt ſlorentior in ſingulis verbis, & qui plus luminis afferat orationi.

Quamobrem, & orationis obſcuritas magnopere fugienda eſt. Etenim hoc ferè genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Cuius rei, quo id clarius fiat, ipſius Cic. in lib. de diuinatione exemplũ ſubijciam. ita enim inquit: Nam Pacuuianus Amphion loquens, quadruples tardigrada agreſtis, humilis, aſpera, capite breui, ceruice anguina, aſpectu truci, euiſcerata, inanima, cum reſponderi ſibi vellet, reiectus eſt ab Atticis dicentibus, ſe hæc non intelligere, rem aperte diceret. tum ille vno verbo, teſtudinem nominauit. [Permutatio eſt) Hanc Græci ἀλληγορίαν vocant. nonnulli inuerſionem interpretantur. ea eſt huiuſmodi, vt aliud verbis, aliud ſenſu oſtendat. aut etiam, vt Quintil. inquit, interim contrarium. vt,

O nauis, referent in mare te noui:

Fluctus, ò quid agis, fortiter occupata Portum:

totusq́. ille Horatij locus, quo nauem pro populo, fluctuum tempeſtatem pro bellis ciuilibus portum pro pace atque concordia dicit. tale Lucr. illud eſt.

Auia Pieridum peragro loca, nullius ante
Trita ſolo: iuuat integros accedere fontes,
Atque haurire. iuuat nouos decerpere flores,
Inſignemq; meo capiti petere inde coronam,
Vnde prius nulli velarunt tempora Muſæ. Et Virg.
Sed nos immenſum ſpatiis confecimus æquor,
Et iam tempus equum ſpumantia ſoluere colla:

Sine tranſlatione vero in Bucolicis:

Certe equidem audieram qua ſe ſubducere colles
Incipiunt molliq; iugum demittere cliuo
Vſque ad aquam, & veteris confracta cacumina fagi,
Omnia carminibus veſtrum ſeruaſſe Menalcam.

Hoc enim loco preter nomen, cetera proprijs decisa ſunt verbis. Nam non paſtor Menalcas, ſed Virg. eſt intelligendus. Habet vſum talis allegoriæ frequenter oratio, ſed raro prorſus obſcuris, plerunque apertis permixta eſt verbis, illa apud Cic. talis eſt, hoc miror enim querorq́ue, quenquam hominem ita peſſundere alterum velle, vt etiam nauem proferet, in quo ipſe nauiget. Hæc, ſemper equidem ceteras tempeſtates, & procellas illis duntaxat fluctibus concionum Miloni putaui eſſe ſubeundas, niſi adiecisſet Concionum, futura fuit hæc allegoria ſimilis alteri. Illud vero longe ſpecioſiſſimum genus orationis. in quo trium permixta eſt gratia, ſimilitudinis, allegoriæ, & tranſlationis. vt, quod fretum, quem Euripum tot motus tantas, tam varias habere creditis commutationes, agitationes, fluctus? quantas perturbationes, & quantos æſtus habet ratio comitiorum? dies intermiſſus vnus, aut nox interpoſita ſæpe vna, vt perturbat omnia? vt totam opinionem nonnunquam commutat aura rumoris? Nam id quoque cuſtodiendum, vt quo ex genere ceperis tranſlationes, in eo deſinas. Multi autem eum initium à tempeſtate ſumpſerunt, incendio aut ruina finiunt, quæ eſt in ſermone, & rerum ordine fœdiſſima nota. Ceterum allegoria paruis quoque ingenijs, & quotidiano ſermoni frequentiſſime ſeruit. Nam illa in agendis cauſis iam detrita pedem conferre iugulum petere, ſanguinem mittere ſic fiunt, nec offendunt. Eſt.n. grata in eloquendo nouitas, & commutatio verborum, & magis inopinata delectans. Allegoria quæ obſcurior eſt, ænigma dicitur, vitium meo quidem iudicio, ſi quidem dicere dilucide virtus eſt, quo tamen poëtæ vtuntur: vt,

Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo.
Tres pateat cœli ſpatium non amplius vlnas.

Hæc de allegoria Quint. Cicero autem in Orat. Iam cum fluxerunt, inquit, continuo plures tranſlationes, alia plane fit oratio. Hoc Græci appellant allegoriam nomine, recte ſecundũ genus. melius ille, qui illa omnia tranſlationes vocat. [Vt ſi quis Druſum, Gracchum) Liuiũ Druſum dicit. cuius ſupra meminimus, qui ſicut Græci, in remp. ſparſit per ſuas ironias diſſidia. [Nomen toremq́. obſoletum dicat).i. ſpurcum, & olentem. ex obs, & oleo obſoletus. ergo, ſpurcitia fœtidus. [Ex contrario ſumitur ſic) Ex hoc genere, quo contraria oſtenduntur, naſci plerique ironiam putauerunt, quam latine illuſionem vocant. Hæc aut pronunciatione intelligitur, aut perſona, aut rei natura. Nam ſi qua earum diſſentit, apparet diuerſam eſſe ab oratione voluntatem quale eſt.

Egregiam vero laudem, & ſpolia ampla refertis
Tuq; puerq; tuus.

Et illud Cic. Verres prætor vrbanus, homo ſanctus, & diligens. Et in Clodium, integritas tua te purgauit, tuus pudor eripuit. Ironię ſpecies ſunt, vt quidam Gręci volunt quatuor quas appellant, σαρκασμόν, ἀστεϊσμόν, ἀντίφρασιν, παροιμίαν. Sarcaſmos eſt, plena odio atque hoſtilis irriſio. quale eſt illud.

Exoptatus ades, meus olim prælia poſcit.
Speq; tuæ flagrat captiuus, fer debita fraudem.
Præmia, & Italiam tellure inquire ſub ima,
Longum in Dardanios fines iter, atque nivalem
Pyrenem, alpesq; tibi mea dextera donat.

Aſtiſmos fit, cũ aliquid vrbane dicitur, quod ſimplicitate careat ruſtica, velut illud Terentij. Hoc populus curat. ſ. antigraphe eſt, cum in aliquem inuehimur, & laudare videmur, cum interim vituperemus ſicut in Clodium Cic. illud, quod ſupra poſuimus. Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eripuit, vita ante acta ſeruauit. Parœmia eſt, cum prouerbio quempiam irridemus, vt Plauti illud in Captiuis, vt ſæpe ſumma ingenia in

occulto

occulto latent. Quidam vero Græcorum, ſicut, & Plutarchus, nec ἀντιγραφὴν, nec παρομοίωσιν ponunt, ſed eorum loca χλευασμὸν, & μυκτηρισμὸν illis, quas primo loco poſuimus, ſubijciunt vt ſit quidem χλευασμὸς, cum eleuaſmos, cum in re vili, & abiecta quempiam extollimus, & inde vituperandum eſſe ducimus. quale illud eſt Catulli.

Quare non tibi ſit bene ac beata?
Si abs te ſudor abeſt, abeſt ſaliua,
Mucusq; & mala pituita naſi?
Hac tu commoda tam beata Furi,
Noli ſpernere, nec putare paruι.
Et ſeſtertia quæ ſoles precari,
Centum deſine: nam, ſat es beatus.

Myſteriſmos autem, cum ſubſanantes, virtutem alicui vitio damus. quale illud Perſij,

Non ego curo,
Eſſe quod Arceſilas, ærumnoſiq; Solones,
Obſtipo capite, & figentes lumine terram,
Murmura cum ſecum, & rabioſa ſilentia rodunt.

Ponunt Græci etiam inter verborum figuras, quod ἐπίθετον vocant. Latinorum quidam appoſitum, nonnulli ſequens nominarunt. Eo poetæ, & frequentius, & liberius vtuntur. Itaque, & dentes albi, & humida vina recte a poëtis ponuntur. Sed apud oratorem non probabitur. Niſi.n.in oratione aliquid efficiatur, redundat. tum autem efficitur, ſi ſine illo quod dicitur, alterum minus eſt. qualia ſunt, ò ſcelus abominandum, ò deformē libidinem. Aliquando in propriu ἐπίθετον eſt. nam ſi dicas, ille qui Numantiam & Carthaginem euertit, ἀντονομασία eſt. ſi adieceris Scipio, ἐπίθετον, non poteſt ergo eſſe iunctum. Sunt autem quibus hic tropus omnino non eſſe videatur, quod nihil inuertat. his adiungit Plutarc. πρωθύστερον, quod etiam ὑστερολογίαν dominauit, cum verborum ordo præpoſterus eſt. velut illud Virgilij eſſe creditur.

Et Cererem torrere parant, & frangere ſaxo.

Eam quoque figuram quę παρένθεσις vocatur tropon putant. quale illud Virgilianum eſt.

Ipſiq; ſuos iam morte ſub ægra
(Dij meliora pijs) errorem q; hoſtibus illum.
Diſciſſos nudis laniabant dentibus artus.

Quæ iuncta apoſtrophæ inuenitur. vt rurſus Virg.

Haud procul inde citæ Metium in diuerſa quadrigæ.
Diſtulerant (at tu dictis Albane maneres)
Raptabatq; viri mendacis viſcera tellus.

Hanc Latinorum quidem interpoſitionem nonnulli interclusionem nominarunt. Eam quoque dicendi virtutem, quam ἔμφασιν vocant in locutione, Græci non mediocriter probant. hæc.n. altiorem præbet intellectum, ex verbis affectui proximis. cuius duę ſunt ſpecies: altera, quæ plus ſignificat quam dicit altera, quæ ét id, quod non dicit ſignificat prior eſt, vt apud Homerum, cum Menelaus Graios in equum deſcendiſſe ait.

Ἵππῳ ἔνι ξεστῷ, ἵν' ἐνήμεθα πάντες ἄριστοι.
Ἀργείων, Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες.

Nam verbo vno ἐνήμεθα magnitudinē eius oſtendit. & apud Virg.

Demiſſum lapſi per funem.

Nam ſic quoque magnitudo demonſtrata eſt. Idem, Cyclopa cū iacuiſſe dicit per antrū, prodigioſum illud corpus ſpatio loci mēſus eſt. Sequens poſitum eſt in voce aut omnino ſuppreſſa, aut ét abſciſſa. Supprimuntur vox vt fecit pro Ligario Cic. Quod ſi in tanta fortuna bonitas tanta non eſt, quam tu parte, parte inquā obtines, intelligo quid loquor, tacuit .n. illud, quid nihilominus accipimus, non deeſſe homines qui ad crudelitatem eum impellerent. Abſcinditur per ἀποσιώπησιν, de qua ſupra dictum eſt. Eſt & in vulgaribus quoque verbis ἔμφασις. Virum eſſe oportet, & homo eſt ille, Addunt etiam ἐνέργειαν, quæ ab agendo dicta, & cuius propria virtus eſt, non eſſe quæ dicantur ocioſe cum quiddā amarum, quod fere in contumelia poſitum eſt, ſignificatur. quale Caſsij. Quid facies cum bona tua inuaſero? hoc eſt, cum te docuero neſeiſſe maledicere. Aliquādo acre eſt, velut illud Craſſi: Ego te conſulem putem, cum tu me non putes ſenatorem? Eſt, & ea locutionis exornatio, quam ἀντίφρασιν vocant Græci ex cuius negatione affirmari magis aliquid intelligimus: vt, equidē merui, nec deprecor, non refuto, hoc eſt cupio, & ſi dicas, Non deſunt q dicant Socr. ſtupidum fuiſſe, & bardum, quod auriculas concauas nō haberet. hoc eſt, ſunt qui dicant. Hæc fuerunt, quæ de verborum exornationibus multis ſelecta fuiſſe comperimus.

ASC. NOminatio) ὀνοματοποιΐα Græcis inter maximas habita virtutes nobis ex permittitur. Aegre illa, quæ πεποιημένα vocant, quę ex vocibus in vſum receptis quocunque modo declinantur, nobis permittimus, qualia ſunt Syllaturit, proſcripturit, &c. Fab. lib. 8. †Pronominatio) ἀντονομασία, quæ aliquid pronomine ponit, Poëtis quoque modo frequentiſſima, & per ἐπίθετον, quia detracto eo cui opponitur, valet pronomine, vt Tydides, Pelides, &c. †Denominatio) μετωνυμία, Fab. Sed, vt ait Cic. ὑπαλλαγὴν rhetores dicunt. Vide Quint. lib 8. cap. 9. Huius ſeptē fere ſpecies faciunt. aut .n. inuentor ponitur pro re inuenta, vt Mars pro bello, aut quod continet, pro eo quod continentur, Africa, pro Afris, aut locus, pro eo, quod eſt in loco, campus, pro comitijs, aut poſſeſſor. pro re poſſeſſa Neptunus pro mari, aut ſignum, pro ſignato, toga, pro pace, aut inſtrumentum pro re, quę efficitur, arma pro bello, aut res, pro perſona cui conuenit, vt ſcelus, pro ſcelerato. Vide Strebæum in Partitiones Cic. †Circuitio) περίφρασις, circuitus loquendi, qui nonnunquam neceſſitatem habet, quoties dictu deformia operit, vt Saluſt. Ad requiſita naturæ Interim ornatum petit ſolum, qui eſt apud poëtas frequētiſſimus, & apud oratores non rarus, ſemper tamen adſtrictior. Quidquid.n. ſignificari breuius poteſt, & cum ornatu latius oſtēditur, περίφρασις eſt. Verum hæc, vt cum decorum, περίφρασις ita cum in vitium incidit, περισσολογία dicitur. Obſtat .n. quidquid non adiuuat. Fab. lib. 8. cap. 6. Porro elegans eſt cum fit notatione de qua infra. Variandi rationes per περίφρασιν, habes in priore de copia commentario apud Er. †Tranſgreſſio) Quæ peruerſione fit, ὑπερβατὸν dicitur, quæ tranſiectione ὑπερβατὸν, hoc eſt conſtructionis perturbatio. Multa erudite Fab. lib. 8. cap. 6. †Superlatio) ὑπερβολὴ multos habet modos, de qua elegantiſſ. Quint. in fine lib. 8. Huic oppoſita eſt μείωσις. Vtriuſque variam durationes habet Er. in Copia. de hyperbole locus eſt elegans apud Senecam lib. 7. de Beneficijs, cap. 22. & 23. †Intellectio) συνεκδοχή. Hæc variare ſermonem poteſt, vt ex vno plures intelligamus, parte totum, ſpecie genus, præcedentibus ſequentia, vel contra Multa Fab. lib. 8. †Abuſio) κατάχρησις. Differt hæc a tranſlatione. Abuſione .n. vtimur, vbi nomen omnino deeſt tranſlatione, vbi aliud eſt. Putribus ouis lapidari, καταχρηστικῶς dicitur. Ita, & Plin. lib. 9. Perequitatem, ait, in delphino. †Tranſlatio) μεταφορὰ, de qua copioſe Fab. lib. 8. cap. 6. tropus tum frequētiſſimus, tum longe pulcherrimus, vt inducti quoque, & non ſentientes ea frequenter vtantur, tum ita iucunda atque nitida, vt in oratione qualibet clara proprio tamen lumine eluceat. Cauēdum vero ne ſit humilis, ſordida, maior, minor, diſſimilis redundans, dura poëtica. Debet ea aut vacantem occupare locum, aut ſi in alienum venit, plus valere eo quem expellit. Plut. eam ait, ἀναλλάττειν καὶ ἐναργέστερον ποιεῖν τὸν λόγον. lege quæ ex 3 Rhet. Ariſt. Sturmius in Partitiones Cic. collegit. (Ea vtimur, rei ante oculos ponendæ cauſa) Hoc eſt intentionis gratia, ſic.n. διδάσκοντα loquuntur. †Permutatio) Huius prima ſpecies ab auctore poſita Grēcis dicuntur ἀλληγορία, quam inuerſionem interpretamur. Vt Horat.

O nauis, referent in mare te noui:
Fluctus, ò quid agis, fortiter occupa. Portum,

Totusq. ille locus, quo nauim pro rep. fluctum tempeſtates pro bellis ciuilibus, portum pro pace, & concordia dicit. Huius vſus eſt frequentior ænigmatis, ſententijs prouerbialibus, ac prouerbijs παροιμίαν enim Diomedes, & Donatus allegoriæ ſpeciem faciunt. Altera ſpecies permutationes continet, & ironiam, & antiphraſin, εἰρωνεία è locutiuncula. Saluſtiana commodiſſime exprimitur, cum aliud in pectore clauſum, aliud in lingua promptum habemus, & ſententia enunciationis in contrarium à verbis accipitur: vt, Scilicet is ſuperis labor eſt. Rufinianus. Multis diſputat Fab. lib. 9. cap. 2. Ironiam aliquando ſchema eſſe, aliquando tropum. Cuius ſex ſpecies enumerat Rufinianus. cleuaſmum, charientiſmum, aſtyſmum, diaſyrmum, exutheniſmum, & ſarcaſmum. χλευασμὸς, ſiue ἐπικερτόμησις, cum aliquos amare, oratione non ſine deriſu inſectamur. En agros, & quam bello Troianæ petiſti Heſperiam metire iacens. χαριεντισμὸς, ſiue σκῶμμα. Hac figura fit feſtiua dictio, cum amœnitate mordax. vt apud Cic. Fecit enim vt vultum ipſius, & illam vſque ad talos demiſſam purpuram cogitetis. Quæ duriora re ipſa ſunt hac figura gratioſiſſimis verbis moliuntur. Terent. Bona verba quæſo, cum priſtinum deprecaretur Dauus: quod Plato εὐφημεῖν dicit, primo de Repub. ἀστεϊσμὸς, vrbanitas, longe petitus iocus eſt, adeoque inexpectatus de re aliqua abſurda: Atque idem iungat vulpes, & mulgeat hircos. Διασυρμὸς fit, cum rem aliquam aut perſonam eleuamus, Cic. Sed repente tanquam epoto pharmaco factus eſt verres, redit ad ſe atque ad ſuos mores. Aquila deriſionem, vel eleuationem vocat. Ea ſolemus etiam ludentes diſſoluere, quæ dicuntur ab aduerſarijs. Qualis eſt locus pro Muræna in Sulpitium. Totus de

iure

iure ciuili. ἐξουθενισμός, figura hæc ſit, cum rem aliqui extenuamus, & contemptam facimus. Cato: Antiochus epiſtolis bellum gerit calamo, & atramento militat. ὑποκορισμός, hoſtilis dictio. eadem videt eſſe cum Chleuaſmo: Neq. timoris Argue tu Drance. ἀντίφρασις, vnius verbi eſt ironia: Bellum minime bonum, cum ſtolidum, & pinguem, acutum dicimus.

ASC. Reſtant) .i. reliquæ ſunt etiam decem exornationes verborum, quas nos non diſperſimus, vage .i. in varia loca ſine delectu, ſed ſeparauimus a ſuperioribus, iccirco quod omnes ſunt poſitę in vno genere, nam hoc eſt proprium eorum omnium, vt recedatur .ſ. in eis ab vſitata .i. conſueta poteſtate verborum, atque oratio conferatur in aliam rationem cum quadam venuſtate. Reſtant, decē ſequuntur verbi exornationes, quas ideo ſeorſum ab alijs collegiſſe, & vno in loco poſuiſſe dicit Cic. quā ſub vno ſunt genere tranſlatione .ſ. vel abuſione, nam a proprio vocabulo in omnibus diſcedimus, & aliud non proprium pro eo ponimus, hoc aūt tunc potiſſimum facimus, cum aut non placet, aut non inuenitur proprium. Vno genere, tranſlatione, vel abuſione. Poteſtate, quæ eſt propria eius rei, de qua loquimur. Cum quadam venuſtate, vt congrua ſit abuſio, & rei conueniens tranſlatio, non dura omnino, aut aliena, vt ſupra dictū. De quibus .ſ. decem exornationibus, nominatio .ſ. grauis eſt prima, quæ admonet, noſmet vt nominemus idoneo verbo .i. vocabulo eam ſup. rem, cui rei nomen, aut non .i. nullum ſit, aut ſatis idoneum non ſit, nominemus, inquit, cauſa, aut imitationis .ſ. naturæ, aut ſignificationis .i. ſignificandæ rei gratia. Imitationis ſup. cauſa, maiores .i. priſci Romani appellauerunt .i. impoſuerit rebus has voces, rudere quod aſinorum ſonum imitatur. vagire, quod infantium murmurare quod aquarum, & ſibilare quod venti, & ſibilantium imitatur ſonum. Cauſa rei ſignificandæ, ſupp. appellauerunt aut nominamus ſic. Poſtquam iſte .ſ. vilis, & contemnendus fecit impetum in remp. fragor ciuitatis eſt auditus in primis. vbi per fragorem ſignificatur vehementia obſtrepentium. Cetera patent. Pronunciatio .i. antonomaſia eſt quæ demonſtrat ſicut quodam cognomine extraneo, id quod nō poſſit appellari ſuo .i. proprio nomine, vt ſi quis loquitur de Gracchis, qui quod ob ſeditionem cæſi ſunt non videntur nominandi, inquit, at nepotes Africani &c. Cetera declarat Franciſcus. Denominatio .i. metonomya eſt quæ trahit orationem .i. denominationē à rebus propinquis, & finitimis, qua .ſ. oratione res poſſit intelligi, quæ ſ. res ſit appellata non ſuo .i. improprio vocabulo. Oſtendit aūt dilucide ſatis eius ſpes. Circuitio eſt oratio circumſcribens rem ſimplice aſſumptam, elocutione .i. pluribus verbis contineri potis, &c. Tranſgreſſio eſt, quæ perturbat ordinem verborum. traiectione .i. tranſpoſitione, aut peruerſione .i. contraria verſione, vt quæ præcedere debeant ſequātur. Peruerſione ſic. Hoc &c. conſtruenda ſunt verba, vt iacent, aliter non faciant conueniens exemplum, potiſſimum autem peruertuntur illa pietate pro veſtra: nam ordo eſt pro veſtra pietate. Traiectione .i. tranſpoſitione verborum ſit hoc modo. Inſtabilis &c. Quorum ordo ſine traiectione eſſet. Fortuna inſtabilis valuit plurimum in iſtum. Secundum exemplum ſic conſtruitur. Caſus eripuit tibi inuidioſe .i. per ſummam inuidiam, omnes facultates bene viuendi. Huiuſmodi &c. Docet vtilitatem verbis ſatis apertis. Superlatio .i. hyperbole eſt oratio ſuperans veritatem, cauſa alicuius augendi vel minuendi. Exempla ſatis declarantur a Franciſco. Intellectio eſt, cum res cognoſcitur tota de parua parte .i. per paruam partem, aut cum pars cognoſcitur de toto .i. p totum. Totum intelligitur ſic de parte: Illæ tibiæ nuptiales .i. in nuptijs inflari ſolitæ, non commonebant .i. memorem faciebant te matrimonij. Nam hic .i. in hoc exemplo, aut dicto omnis ſanctimonia .i. ſolennitas nuptiarum intelligitur vno ſigno tibiarum. Pars ſup. intelligitur de toto .i. per totum. vt ſi quis dicat ei qui oſtendit veſtitum, aut ornatum precioſum; tu oſtentas mihi diuitias, & iactas copias .i. abūdantias tuas locupletes .i. quibus loculos exples, vbi à parte accipitur totum. Nam ſi duntaxat eas veſtes haberet non eſſet diues dicendus. Plura ſup. intelliguntur ab vno .i. per poſitionem vnius, hoc eſt pluralis numerus per ſingularem, hoc modo. Hiſpanus pro multi Hiſpani, fuit auxilio, profuerunt auxilio. Pœno, pro Pœnis .i. Carthaginenſibus. Ille .ſ. notiſſimus tranſalpinus .ſ. Galli trans alpes reſpectu Italorum habitantes, immanis .i. inhumaniſſimi fuit .i. fuerunt auxilio ipſis Pœnis. Non nemo .i. plurimus: Togatus .i. Latinus, aut Romanus, ſenſit quoque idem .i. Gallorum immanitatem in Italia. Vnum intelligitur à pluribus ſic. Calamitas atrox pulſabat pectora pro pectus meum, aut alterius mœrore .i. mœſtitia, itaque .i. & ita ſpiritus anhelans prę cura .i. propter anxietatem, ducebatur ex imis pulmonibus, pro eo quod eſt ex imò pulmone. Declarat exempla, quibus plura pro vno, & vnum pro pluribus ponitur dices. Nam plures Hiſpani, & Galli, & Togati intelliguntur ſup. in ſuperioribus ponitur dicta. Nam plures Hiſpani, & Galli, & Togati intelliguntur ſup. in ſuperioribus .i. prioribus exemplis, & vnum pectus, & vnum pulmo intelligitur hic .i. in poſteriore exemplo, per pectora, & pulmones pluraliter dicta. Et ille numerus .ſ. prior erit diminutus gratia feſtiuitatis, & hic .i. poſterior erit adauctus gratia grauitatis. Abuſio eſt quæ abutitur .i. indebite vtitur verbo ſimili, & propinquo .ſ. debito, & proprio, pro certo & proprio .i. loco certi, & proprij, hoc modo. Vires hominis ſunt breues, vbi proprie dicas paruæ, aut ſtatura hominis parua eſt, vbi dicendum eſſet breuis, aut cōſilium eſt in homine longum. vbi dicas magnum, aut oratio magna, pro eo, qđ eſt longa, aut vti ſermone pauco .i. breui. nam facile eſt intellectu .i. ad intelligendum, verba finitima .i. affinis ſignificationis, rerum diſſimilium, eſſe tractata ratione abuſionis .i. vt ſignificetur abuſio fieri ad venuſtatem, quam varietas dicendi conciliat. Tranſlatio eſt cum verbum transfertur in quandam rem ex alia re, quod .ſ. verbum videtur poſſe transferri recte, propter ſimilitudinem. Igitur continuatiua eſt particula, ea .ſ. tranſlatio ſumitur cauſa rei ponendæ ante oculos ſic. Hic tumultus expergefecit ſubito terrore Italiam. Vbi tranſlatio eſt ab homine qui ſomno excutitur. Et ſup. ſumitur cauſa breuitatis ſic Recens aduentus exercitus extinxit ciuitatem ſubito, vbi tranſlatio ab aqua ignē extinguente, ſubitam vrbis deletionem depingit. Et cauſa vitandæ obſcœnitatis .i. turpitudinis verborum ſup. ſumitur ſic. Cuius mater delectatur quotidianis nuptijs .i. vnicuique ſe proſtituit. Cauſæ augendæ ſic. Nullius &c. Notum eſt exemplum. Sumpta tranſlatio eſt a deuoratore maximo. Minuendi &c. Tranſlatio ſumpta eſt, ab aut à tenui. Cauſa ornandi, cuius tranſlatio a plantis, & ceteris vegetabilibus ſumitur. Rhetores ſup. dicunt oportere tranſlationem eſſe pudentem .i. parce, & pudenter factam, vt tranſeat in rem conſimilem, ratione .i. non temere, ſed ob certam cauſam, ne videatur tranſcurriſſe in rem diſſimilem temere, & cupide .i. affectanter. Permutatio eſt oratio demonſtrans aliud verbis, aliud ſententia, quæ ex verbis permutatio ſenſu elicitur, vnde græce allegoria dicitur. Ea diuiditur in tres partes, videlicet ſimilitudinem, argumentum, & contrarium. Sumitur .ſ. permutatio per ſimilitudinem cum tranſlationes vna, aut plures ponuntur frequenter ductæ .i. tractæ de oratione ſimili ſic. Nam cum canes funguntur officijs, luporum .i. quando præſides deprædatores ſunt ſubditorum, cuinam credemus .i. committemus pecuaria, vt oues, capras, boues, præſidio .i. ad defenſionem? q. d. nulli ſatis tute. Vbi ſimilitudo eſt inter paſtores, & præſides, ad quā Saluator quoque alludit in Euangelio: & Prophetæ frequenter. Permutatio ſupp. tractatur per argū. i. approbationum, cum .i. quando ſimilitudo ducitur a perſona, aut a loco, aut aliqua .i. alia quauis re, cauſa augendi, aut minuendi, vt ſi quis dicat. Druſum .ſ. Liuium Gracchū .i. ſimilem Gracchi, & ita augeat, quaſi Gracchis ſeditioſior eſſet Druſus, & dicat Numnorem, qui eiectus erat regno, obſoletum .i. ſitu, immunditiaq. victum, quod minuendæ dignitatis eius dicatur. Permutatio ducitur ex contrario ſic, vt ſi quis illudens .i. per ironiam loquens appellet hominem prodigum, & luxurioſum, parcum, & diligentem. Et nos poterimus in hoc poſtremo, quod ſumitur ex contrario, & in illo primo, quod ducitur à ſimilitudine, vti argumento per tranſlationem. Per ſimilitudinem ſic. Quid ait hic rex Agamemnon .i. ſummus imperator noſter (vt Agamemnon olim græcorum fuit) ſiue, vt .ſ. ſecundum quod crudelis eſt, potius Atreus noſter. Ex contrario ſupp. vtemur argumento, ſi vocemus quempiam qui verberauerit patrem. Æneam qui pientiſſimus in patrem fuit, & nominemus adulterum .i. eum qui commiſit adulterium Hippolytum, qui caſtiſſimus prædicatur. Hæc ſunt quæ videbantur dicenda de exornationibus verborum, nunc res ipſa .i. ratio docendi, monet, vt tranſeamus deinceps ad exornationes ſententiarum .i. ad declarationes earum.

PETRI VICTORII CASTIGATIO.

NON tam cito ſariſſæ Græcia potitæ ſunt. Aut idem Gallos ſignificans dicat: Nec tam facile ex Italia armatura tranſalpina depulſa eſt) Vetuſta lectio, Materis tranſalpina, quam rectam eſſe puto. Eſt enim materis telum, quo vtebātur Galli. Non iut Marc. de genere armorum, hæc duo loca Siſennæ citat, in quibus huius teli mentio eſt. Siſenna hiſto-

ria

riarum lib.3.Galli materibus. Saeui lanceis configunt. Idem lib.4. Alij materibus aut lanceis tamen medium perturbant agmen. Per hoc autem telum Gallos intelligi vult, quorum peculiare erat, vt per ſariſſas ſuas, Macedonas. Quia ignotius iuuentuq́. rarius erat hoc verbum ideo hinc deletum fuiſſe puto, quod etiam ei contigerat in 7.lib.hiſt. T.Liuij,vbi prælium cum Gallis factum narratur. Sic enim legi debet Sceteq́. ſuppreſſo impetu Roma, & quia iterum feſſis ſubeunda dimicatio erat, & quòd Cos.dum inter primores incautus agitat,leuo humeri materi prope traiecto,ceſſerat parumper ex acie. Non Machera,vt in cunctis impreſſis libris olim erat. Germani autem nuper eũ locum reſtituerunt,qui T. Liuijs libros,quos temporis vetuſtas & hominum incuria non abſumpſit, ſumma cura, & diligentia emendator ediderunt. Vidi etiam priſcum Liui exemplar, quod eam vocem incorruptam retinebat.

DE EXORNATIONIBVS SENTENTIARVM.

DISTRIBVTIO eſt, cum in plures res aut perſonas certas negocia quædam diſpertiuntur,hoc modo: Qui veſtrum iudices nomen ſenatus diligit,hunc oderit neceſſe eſt: petulantisſime.n. ſemper iſte oppugnauit ſenatum.Qui equeſtrem locum ſplendidisſimum cupit eſſe in ciuitate,is oportet iſtum maximas pœnas dediſſe velit, ne iſte ſua turpitudine ordini honeſtisſimo maculæ atq; dedecori ſit. Qui parentes habetis,oſtendite iſtius ſupplicio vobis homines impios non placere.Quibus liberi ſunt,ſtatuite exemplum, quanta pœnæ in ciuitate ſint hominibus hmôi comparatæ.Item: Senatus officium eſt,conſilio ciuitatem iuuare.Magiſtratus officium eſt, opera & diligentia conſequi ſenatus voluntatem.Populi officium eſt,res optimas,&homines idoneos maxime ſuis ſententijs eligere, & probare.Accuſatoris officium eſt,inferre crimina:Defenſoris,diluere & propulſare.Teſtis eſt,dicere quæ ſcierit,aut audierit.Quęſitoris eſt,vnumquenq; horum in officio ſuo continere. Quare L.Caſsi,ſi teſtem,præterquam quod ſciat,aut audierit,argumentari, & coniectura proſequi patieris,ius accuſatoris cum iure teſtimonij commiſcebis,teſtis improbi cupiditatem cõfirmabis,reo duplicem defenſionem parabis. Eſt hæc exornatio copioſa comprehendit .n. breui multa, & ſuum cuique tribuens, officium ſeparat,& res diuidit plures.Licentia eſt,cum apud eos,quos aut vereri,aut metuere debemus, tñ aliquid pro iure nr̃o dicimus, quod eos minime offendat,aut quos hi diligunt, cum in aliquo errato vere reprehendi poſſe videantur,hoc modo: Miramini Quirites,ꝙ ab omnibus veſtræ rationes deſerantur, ꝙ cauſam veſtram nemo ſuſcipiat, ꝙ ſe nemo veſtri defenſorem profiteatur:id tribuite veſtræ culpæ,atq; deſinite iſtud mirari.quid.n.eſt,quare non oẽs iſtam rem fugere,ac vitare debeant?Recordamini quos habueritis defenſores, ſtudia eorum vobis ante oculos proponite: deinde exitus omnium conſiderate:tum vobis veniet in mentem,vt vere dicam,negligentia veſtra, ſiue ignauia potius, illos omnes ante oculos veſtros trucidatos eſſe,inimicos eorum veſtris ſuffragijs in amplisſimum locum perueniſſe. Item: Nam quid fuit iudices, quare in ſententijs ferendis dubitaueritis,aut iſtum hominem nefariũ ampliaueritis? non apertisſimæ res erant crimini datæ? non omnes hæ teſtibus comprobatæ? non contra tenuiter, & nugatoriæ reſponſum?Hic vos veriti eſtis,ſi primo cętu condemnaſſetis,ne crudeles exiſtimaremini. Dum eam vitaſtis vituperationem, quæ longe à vobis erat abſutura,eam inueniſtis, vt timidi atq; ignaui putaremini. Maximas & priuatas & publicas calamitates accepiſtis:cum etiam maiores impendere videantur,ſedetis,& oſcitamini. Luce noctẽ,nocte lucem expectatis. Aliquid quotidie acerbi atq; incommodi nunciatur,& eũ, cuius opera vobis hæc accidũt remoramini diutius & alitis,ac reip.perniciẽ retinetis quoad poteſtis in ciuitate. Eiuſmodi licentia ſi nimium videbitur acrimoniæ hr̃e,multis mitigationibus lenietur:nã continuo aliquid hmôi licebit inferre: Hic ego virtutem veſtram quæro,ſapientiam deſidero, veterem conſuetudinem requiro, vt, quod erit commotum licentia, id laude mitigetur,vt altera rei ab iracundia, & moleſtia remoueat,altera res ab errato deterreat. Hæc res, ſicut in amicitia,ita in dicendo,ſi loco fit, maxime facit,vt & illi,qui audiẽt,à culpa abſint,& nos, qui dicimus,amici eorum,& veritatis eſſe videamur. Eſt autẽ quoddam genus licentiæ in dicendo,qđ aſtutiore rõne comparatur: cum aut ita obiurgamus eos, qui audiunt,quo modo ipſi ſe cupiunt obiurgari: aut id,qđ ſcimus facile oẽs audituros, dicimus nos timere quo modo accipiant:ſed tñ veritate commoueri, vt nihilo ſecius dicamus. Horum amborum generum exempla ſubijciemus. Prioris,hmôi: Nimium Quirites animis eſtis ſimplicibus,& manſuetis,nimium creditis vnicuique:exiſtimatis vnumquenq; eniti,vt perficiat quę vobis pollicitus ſit:erratis, & fruſtra falſa ſpe iam diu detinemini: ſtultitia veſtra eſt, qua, quod erat in veſtra ptãte,ab alijs petere,q̃ ipſi ſumere maluiſtis. Poſterioris licentiæ hoc erit exemplum: Mihi cum,iſto iudices, fuit amicitia, ſed iſta tñ amicitia, tametſi vereor quo modo accepturi ſitis, vos me priuaſtis. quid ita? quia,vt vobis eſſem probatus, eum qui vos oppugnabat,inimicum,q̃ amicum hr̃e malui. Ergo hæc exornatio,cui licentiæ nomen eſt,ſicuti demonſtrauimus, duplici ratione tractabitur:acrimonia,quæ ſi nimium fuerit aſpera, mitigabitur laude: & aſsimulatione, de qua ſuperius diximus: quæ non indiget mitigationis: ꝓpea ꝙ imitatur licentiam, & ſua ſponte ad animum auditoris ſe accommodat.Diminutio eſt,cum aliquid eſſe in nobis, aut in ijs, quos defendimus, aut natura, aut fortuna,aut induſtria dicemus egregiũ: quod, ne qua ſignificetur arrogans oſtẽtatio,diminuitur,&attenuatur oratione,hoc modo:Nã hoc pro meo iure iudices dico,me labore,&induſtria curaſſe,vt diſciplinã militarem non in poſtremis tenerem.Hic ſi quis dixiſſet, vt optime tenerem, tametſi vere dixiſſet, tñ arrogans viſus eſſet: nunc & ad inuidiam vitandam, & ad laudem comparandam ſatis dictum eſt. Item: Vtrum igitur auaritię cauſa,an egeſtatis acceſsit ad maleficiũ? Auaritiæ?at largisſimus fuit in amicos;qđ ſignum liberalitatis eſt,quæ contraria auaritiæ eſt. Egeſtatis? at huic quidem pater, nolo nimium dicere, non tenuisſimum patrimonium reliquit.Hic quoque vitatum eſt, ne magnum aut maximum diceretur. Hoc igitur in noſtris, aut eorum, quos defendemus,egregijs commodis proferendis obſeruabimus. nã eiuſmodi res &

inuidiam

inuidiam contrahunt in vita, & odiũ in oratione, ſi in-
conſiderate tractes. Quare, quemadmodum ratione in
viuendo fugitur inuidia, ſic in dicendo cõſilio vitatur
odium. Deſcriptio nominatur, quæ rerum conſequen
tium continet perſpicuam, & dilucidam cum grauitate
expoſitionem, hoc modo: Quòd ſi iſtũ iudices veſtris
ſententijs liberaueritis; ſtatim, ſicut è cauea leo miſſus,
aut aliqua teterrima bellua ſoluta ex cathenis, volita-
bit, & vagabitur in foro, acuẽs dẽtes multos in cuiuſq;
fortunas, in omnes amicos atque inimicos, notos atq;
ignotos incurſans, aliorum famam depeculans, aliorũ
caput oppugnans, aliorum domum ac omnem familiã
perfringens, rempublicam funditus labefactãs. Quare
judices eijcite eum de ciuitate, liberate oẽs formidine,
vobiſq. ipſis conſulite. nam ſi iſtum impunitũ dimiſe
ritis; in voſmet ipſos, mihi credite, feram, & truculentã
beſtiam judices immiſeritis. Item: Nã ſi de hoc iudices
graues ſententiam tuleritis; vno iudicio ſimul multos
iugulaueritis. grandis natu parens, cujus ſpes ſenectu-
tis omnia in huius adoleſcẽtia poſita eſt, quare velit in
vita manere non habebit: filij parui priuati patris auxi-
lio, ludibrio, & deſpectui paternis inimicis erũt oppoſi
ti: tota domus huius indigna cõcidet calamitate: at ini
mici ſtatim ſanguinolẽta palma, crudeliſſima victoria
potiti inſultabunt, in horũ miſerias ſuperbi re ſimul, &
verbis inuehentur. Item: Nam neminem veſtrum fu-
git, Quirites, capta vrbe quæ miſeriæ conſequi ſoleãt.
arma qui contra tulerint, ſtatim crudeliſſime trucidan
tur: ceteri, qui poſſunt per ætatem, & vires laborem fer
re, rapiuntur in ſeruitutem: qui non poſſunt, vita priuã
tur; vno denique, atque eodem tẽpore domus hoſtili
flagrat incendio, & quos natura aut volũtas neceſſitudi
ne, aut beneuolentia coniunxerit, diſtrahunt: liberi par
tim è gremijs parentum diripiunt, partim in ſinu iugu
lantur, partim ante pedes conſtuprãtur. nemo iudices
eſt, qui poſſit ſatis rẽ cõſequi verbis, nec referre oratio
ne magnitudinem calamitatis. Hoc gñe exornationis
vel indignatio, vel miſericordia põt commoueri, cum
res conſequentes comprehẽſæ vniuerſæ perſpicua bre
uiter exprimuntur oratione. Diuiſio eſt, quæ rem ſe-
mouens à re, vtramq; abſoluit ratione ſubiecta, hoc mo
do: Cur ego nunc tibi quidquam obijciam? ſi probus
es, non meruiſti: ſin improbus, non commoueris. Itẽ:
Quid nunc ego de meis proprijs meritis pdicem? ſi me
miniſtis, obtundam: ſin obliti eſtis, cũ re nihil egerim,
quid eſt, quod verbis proficere poſſim? Item: Duæ res
ſunt, quæ poſſunt homines ad turpe compendiũ com-
mouere, inopia atque auaritia: te auarum in fraterna di
uiſione cognouimus, inopem atque egentem nunc vi
demus: qui potes igit oſtendere cauſam maleficij non
fuiſſe? Inter hanc diuiſionem, & illam, quæ de parti-
bus orationis tertia eſt, de qua in libro primo diximus
ſecundũ narrationẽ, hoc intereſt: Illa diuidit per enu-
merationẽ, aut per expoſitionẽ, quibus de rebus in to-
ta oratione diſputatio futura ſit: hæc ſe ſtatim explicat
& breui duabus, aut pluribus partibus ſubijciẽs rõnes,
exornat orationem. Frequentatio eſt, cum res in tota
cauſa diſperſæ coguntur in vnũ, quo grauior, aut acrior,
aut criminoſior oratio ſit, hoc pacto: A quo tandẽ ab-
eſt iſte vitio? quid eſt judices, cur velitis eum liberare?
Suæ pudicitiæ pditor eſt, inſidiator alienæ, cupidus, in
temperans, petulans, ſuperbus, impius in parẽtes, ingra
tus in amicos, infeſtus in cognatos, in ſuperiores cõtu
max, in æquos, & pares faſtidioſus, in inferiores crude
lis, deniq; in omnes intolerabilis. Eiuſdem generis eſt
illa frequentatio, quæ plurimũ coniecturalibus cauſis
opitulatur, cum ſuſpiciones, q̃ ſeparatim dictæ, minu-
tæ, & infirmæ erant, vnum in locum coactę rem viden
tur perſpicuam facere, nõ ſuſpicioſam, hoc pacto: No-
lite igitur, nolite iudices ea, q̃ dixi ſeparatim ſpectare:
ſed omnia colligite, & conferte in vnum. Si, & com-
modum ad iſtũ ex illius morte veniebat, & vita homi-
nis eſt turpiſſima, animus auariſſimus, fortuna familia
ris rei attenuatiſſima, & res iſta bono nemini pter iſtũ
fuit: neque alius quiſquam æque commode. neq; iſte
cõmodioribus alijs rationibus facere potuit: neq; præ-
teritũ quidquã eſt ab iſto, quod opus fuerit ad malefi-
cium: neque factum, quod opus non fuerit: & cum lo-
cus idoneus maxime quæſitus, tũ occaſio aggrediendi
commoda, tempus adeundi opportuniſſimum, ſpatiũ
conficiendi longiſſimum ſumptũ eſt, nõ ſine maxima
occultandi, & perficiẽdi maleficij ſpe: & præterea ante,
q̃ occiſus homo is eſt, iſte viſus eſt in eo loco, in quo
eſt occiſio facta, ſolus: paulo poſt in ipſo loco malefi-
cij, vox illius, q occidebat, audita eſt: deinde poſt occi-
ſionem, iſtum multa nocte domũ rediſſe cõſtat, poſte
ra die titubanter, & incõſtãter de occiſione illius locu
tũ; (hæc partim teſtimonijs, partim q̃ſtionibus, & argu
mentis oĩa comprobantur, & rumore populi; quẽ ex ar-
gumentis natũ, neceſſe eſt eſſe verũ) veſtrũ iudices eſt,
his in vnum locum collatis, certã ſumere ſcientiã, non
ſuſpicionem maleficij. Nam vnum aliquid aut alterũ
poteſt in iſtũ caſu cecidiſſe ſuſpicioſe: vt omnia inter
ſe à primo ad poſtremum conueniãt maleficia, neceſſe
eſt caſu non poſſe fieri. Vehemens eſt exornatio, & in
cõiecturali cõſtitutione cauſa ferme ſemper neceſſaria
& in ceteris generibus cauſarũ, & in omni oratione ad
hibenda nonnunquam. Expolitio eſt, cum in eodem
loco manemus, & aliud atque aliud dicere videmur. ea
dupliciter fit, ſi aut eandem plane dicimus rẽ, aut de ea
dem re. Eandem rem dicimus, non eodem modo: nam
id quidem obtundere auditorem, non rẽ expolire, ſed
commutare. commutabimus tripliciter, verbis, pronũ
ciando, tractando. Verbis commutabimus, cum, re ſe-
mel dicta, iterum aut ſæpius alijs verbis, q̃ idem valeãt,
eadem res proferetur, hoc modo: Nullum tantum eſt
periculum, quod ſapiens pro ſalute patriæ vitandũ ar-
bitretur. Cum agetur incolumitas perpetua ciuitatis,
qui bonis erit rationibus præditus, profecto nullũ vitę
diſcrimen ſibi pro fortunis reip. fugiendũ putabit; &
erit in ea ſententia ſemper, vt pro patria ſtudioſe quã-
uis in magnam deſcendat vitæ dimicationem. Pronun
ciãdo commutabimus, ſi tum in ſermone, tum in acri-
monia, tũ in alio atque in alio gñe vocis atque geſtus,
eadem verbis commutando, pronunciatione quoque
vehementius immutabimus. Hoc neque commodiſſi
me ſcribi põt, neque parum eſt apertum. quare non
eget exempli. Tertium genus eſt cõmutationis, quod
tractando cõficitur, ſi ſententiã traijciemus, aut ad ſer-
mocinationem, aut ad exuſcitationem. Sermocinatio
eſt, de qua planius paulo poſt ſuo loco dicemus. Nunc
breuiter, ad hanc rem quod ſatis ſit, attingemus, in qua

conſti

conſtituetur alicuius perſonæ oratio accōmodata ad dignitatē, hoc modo, vt, quo facilius res cognoſci poſſit, ne ab eadem ſententia recedamus: Sapiens, qui oīa reip. cauſa ſuſcipienda pericula putabit, ſæpe ipſe ſecū loquitur: Non mihi ſoli, ſed ēt atque adeo multo potius natus ſum patriæ: vita, quæ fato debetur, ſaluti patriæ potiſſimum ſoluatur. Aluit hæc me, tute, atq; honeſte produxit vſque ad hanc ętatem, munijt meas rōnes bonis legibus, optimis moribus, honeſtiſſimis diſciplinis. Quid eſt, quod à me ſatis ei ꝑſolui poſſit, vnde hæc accepta ſunt? Quia hæc loquit̄ ſecum ſapiēs, ſæpe ego in periculis reip. nullum ipſe periculum fugi.

Item mutatur rei tractādo, ſi traducitur ad exuſcitationem, cum, & nos cōmoti dicere videamur, & auditoris animum cōmonemus, ſic: Quis eſt tam tenui cogitatione præditus, cuius animus tātis anguſtijs inuidiæ cōtinetur, qui non hunc hominē ſtudioſiſſime laudet, & ſapientiſſimum iudicet? qui pro ſalute patriæ, pro incolumitatis ciuitatis, pro reip. fortunis quamuis magnū, atque atrox periculū ſtudioſe ſuſcipiat, & libēter ſubeat. Equidem hunc hominem magis cupio ſatis laudare, q̄ poſſum; idemq́. hoc certo ſcio vobis omnibus vſu venire. Eadem res igitur his tribus in dicendo cōmutabitur rebus, verbis, pronunciando, tractando: ſed tractando dupliciter, ſermocinatione, & exuſcitatione. Sed de eadem re cum dicemus, pluribus vtemur commutationibus. Nam cum rem ſimpliciter pronunciauerimus, rationem poterimus ſubijcere. Deinde duplicem, vel ſine rationibus, vel cum rationibus pronunciare ſententiam. Deinde afferre contrariam, de quibus omnibus diximus in verborum exornationibus. Deinde ſimile, & exemplum, de quo ſuo loco plura dicemus. Deinde concluſionem, de qua in ſecundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demonſtrantes argumentationē quemadmodum concludere oporteat. in hoc libro docuimus, cuiuſmodi eſſet exornatio verbi, cui concluſioni nomen eſt. Ergo huiuſmodi vehementer ornata poterit eſſe expolitio, quæ conſtabit ex frequentibus verborum exornationibus, & ſententiarum. Hoc modo igitur ſeptem partibus tractabit̄: ſed ab eiuſdem ſententiæ non recedamus exemplo, vt ſcire poſſis q̄ facile præceptione rhetorica res ſimplex multiplici ratione tractetur. Sapiens nullum pro rep. periculum vitabit: ideo ꝙ ſæpe fit, vt, cum pro rep. perire noluerit, neceſſario cum rep. pereat. Et quoniam ſunt omnia commoda à patria accepta, nullum incommodum pro patria graue putandum eſt. ergo qui fugiunt id periculum, quod pro reip. ſubeūdum eſt, ſtulte faciunt. nam neque effugere incommoda poſſunt, & ingrati in ciuitatem reperiuntur. at qui patriæ pericula ſuo periculo expetunt, hi ſapientes putandi ſunt; cum, & eum, quem debent, honorem reip. reddunt, & & pro multis perire malunt, q̄ cum multis. Etenim vehementer eſt iniquum, vitam, quam à natura acceptā ꝑꝑ patriam conſeruaueris, naturæ, cū cogat, reddere; patriæ, cum roget, non dare: & cum poſſim cum ſumma virtute, & honore pro patria interire, malle per dedecus, & ignauiam viuere: & cum pro amicis, & parentibus, & ceteris neceſſarijs adire periculum velis, pro republica, in qua, & hoc, & illud ſanctiſſimum nomen patriæ continetur, nolle in diſcrimen venire. itaque vti contemnendus eſt, qui in nauigando ſe, q̄ nauim, mauult incolumen: ita vituperandus, qui in reipub. diſcrimine, ſuæ plus q̄ cōi ſaluti conſulit. Naue enim fracta multi incolumes fuerunt, ex naufragio patriæ ſaluus nemo poteſt enatare. quod mihi bene videtur Decius intellexiſſe, qui ſe deuouiſſe dicitur, & pro legionibus in hoſtes immiſiſſe medius. amiſit vitam, at non perdidit: re enim vtiliſſima, & parua maximam redemit: dedit vitam, accepit patriam: amiſit animam, potius eſt gloria; quæ cum ſumma laude prodita vetuſtati: quotidie magis eniteſcit. Quòd ſi, pro reip. debere accedere ad periculum, & ratione demonſtratum eſt, & exemplo comprobatum ij ſapientes ſunt exiſtimandi. qui nullum pro ſalute patriæ periculum vitāt.

In his igitur generibus expolitio verſatur: de qua producti ſumus vt plura diceremus, ꝙ non modo, cū cauſam dicimus, adiuuat, & exornat orationem, ſed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatē.

Quare conueniet extra cauſam in exercendo rationes adhibere expolitionis; in dicendo vti, cum exornabimus argumentationem; de qua diximus in libro ſecūdo. Commoratio eſt, cū in loco firmiſſimo, quo tota cauſa continetur, manetur diutius, & eodem ſæpius redditur. hac vti maxime conuenit, & id eſt oratoris boni maxime proprium. non enim datur auditori poteſtas animum de re firmiſſima dimouendi. Huic exemplū ſatis idoneum ſubijci non potuit: ꝓpea ꝙ hic locus non eſt à tota cauſa ſeparatus, ſicut membrū aliquod, ſed, tanq̄ ſanguis, perfuſus eſt per totū corpus orationis. Contentio eſt, per quam contraria referuntur. ea eſt in verborum exornationibus, vt ante docuimus, eiuſmodi. Inimicis te placabilem, amicis inexorabilē præbes. In ſententiarum, huiuſmodi: Vos huius incommodis lugetis, iſte reip. calamitate lætatur. Vos veſtris fortunis diffiditis, iſte ſolus ſuis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc intereſt: illud ex verbis celeriter relatis conſtat; hic ſententiæ contrariæ ex comparatione referantur, oportet. Similitudo eſt oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re diſpari ſimile. Ea ſumitur aut ornandi cauſa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi.

Quo modo igitur quatuor de cauſis ſumitur, ita quatuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per breuitatem, per collocationem. Ad vnamquanque ſumendæ cauſam ſimilitudinis accommodabimus ſingulos modos pronunciandi. Ornandi cauſa ſumitur per contrarium ſit: Non enim, quemadmodum in palęſtra, qui tædas candentes accipit, celerior eſt in curſu continuo, q̄ ille qui tradit; ita melior Imperator nouus, qui accipit exercitum, q̄ ille qui decedit: propterea quòd defatigatus curſor integro facem, hic peritus Imperator imperito exercitum tradit. Hoc ſine ſimili ſatis plane, & perſpicue, & probabiliter dici potuit, hoc modo: Dicitur, minus bonos Imperatores à melioribus exercitum accipere ſolere. ſed ornandi cauſa ſimile ſumptum eſt, vt orationi dignitas quædā cōparetur. Dictum eſt aūt per contrarium. Nam tunc ſimilitudo ſumitur per contrarium, cum ei rei, quam nos probamus, aliquam rem negamus eſſe ſimilem, vt paulo ante, cum de curſoribus differebamus. Per negationem dicetur probādi cauſa, hoc modo: Neq; equus

indomitus,quamuis natura bene compoſitus ſit, ido-
neus pōt eſſe ad eas vtilitates, & aptus, q̄ deſiderantur
ab equo:neq; homo indoctus, q̄uis ſit ingenioſus, ad
virtutem poteſt peruenire. Hoc probabilius factū eſt,
ꝙ magis eſt veriſimile, non poſſe virtutem ſine do-
ctrina comparari; qm̄ nec equus quidem indomitus
idoneus poſſit eſſe: ergo ſumptum eſt ꝓbandi cauſa.
Dictum eſt aūt per negationem: id.n.perſpicuum eſt
de primo ſimilitudinis verbo. Apertius dicendi cauſa
ſimilitudo dr̄ per breuitatem,hoc modo: In amicitia
gerenda,ſicut in certamine currendi,non ita conuenit
exerceri,vt,quoad neceſſe ſit, peruenire poſſis; ſed vt
productus ſtudio,& viribus vltra facile procurras. Nā
hoc ſimile eſt,vt apertius intelligatur, mala ratione fa
cere qui reprehendant eos,qui verbi cauſa poſt mor-
tem amici liberos eius cuſtodiant: ꝑpea ꝙ in curſore
tm̄ velocitatis eſſe oporteat,vt efferatur vſque ad finē;
in amico tm̄ beneuolentiæ ſtudium, vt vltra, q̄ ami-
cus ſentire poſſit,procurrat amicitiæ ſtudio. Dictum
autem ſimile eſt per breuitatem. Non.n.ita,vt in cete-
ris rebus,res ab re ſeparata eſt,ſed vtręque res coniun
ctę,& confuſe pronunciatæ. Ante oculos ponendi ne
gocij cauſa, ſumetur ſimilitudo per collationem, ſic:
Vti citharœdus, cum prodierit optime veſtitus, palla
inaurata indutus,cum chlamyde purpurea coloribus
varijs intexta, & cum corona aurea magnis fulgenti-
bus gemmis illuminata, citharam tenens exornatiſſi-
mam,auro & ebore diſtinctam,ipſa præterea forma &
ſpecie ſit,& ſtatuta appoſita ad dignitatem,ſi, cum ma
gnam populo cōmouerit his rebus expectationem,re
pente ſilentio facto, vocem emittat acerbiſſimam cū
turpiſſimo corporis motu,quo melius ornatus,& ma
gis fuerit expectatus,eo magis deriſus,& contemptus
eijcitur:ita ſi quis in excelſo loco,& in magnis ac lo-
cupletibus copijs collocatus,fortunę muneribus,&na
turę cōmodis omnibus abundabit,ſi virtutis,& artiū,
quæ virtutis magiſtræ ſunt,egebit; quo magis ceteris
rebus erit copioſus,& illuſtris,& expectatus,eo vehe-
mentius deriſus,&contemptus ex omni conuentu bo
norum eijcietur. Hoc ſimile exornatione vtriuſq; rei,
& alterius inſcitia artificij, alterius ſtultitia ſimili rōne
collata,ſub aſpectu omnium rem ſubiecit. Dictum au
tem eſt per collationem,ꝑpea ꝙ, propoſita ſimilitudi
ne,paria ſunt omnia relata. In ſimilibus obſeruare o-
portebit diligenter, vt, cum rem afferamus ſimilem,
cuius rei cauſa ſimilitudinē attulerimus verba quoq;
ad ſimilitudinē habeamus accōmodata.i.huiuſmodi:
Ita vt hirundines æſtiuo tp̄e præſto ſunt, frigore pul-
ſæ recedunt: ex eadem ſimilitudine nunc per tranſla-
tionem verba ſumimus:ita falſi amici ſereno vitæ tp̄e
præſto ſunt; ſimulatq. hiemem fortunæ videri,deuo
lant oēs. Sed inuentio ſimilium facilis erit,ſi quis ſibi
oēs res animatas,& inanimatas,mutas & loquentes, fe
ras & manſuetas,terreſtres,& cœleſtes, & maritimas,
artificio,caſu,natura comparatas,vſitatas, atque inuſi
tatas,frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his
aliq̄ venari ſimilitudinem, quæ aut ornare, aut doce-
re,aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos
poſſit.non.n.res tota totæ rei neceſſe eſt ſimilis ſit;ſed
ad ipſum, ad quod conferetur, ſimilitudinem habeat
oportet. Exemplum eſt alicuius facti,aut dicti præteri
ti cum certi auctoris nomine propoſito. id ſumitur
ijſdem de cauſis,quibus ſimilitudo. Rem ornatiorem
facit, cum nullius rei niſi dignitatis cauſa ſumitur:
Apertiorem,cum id,quod ſit obſcurius,magis diluci
dum reddit: Probabiliorem,cum magis veriſimilem
facit: Ante oculos ponit,cum exprimit omnia perſpi-
cue,vt res dicta prope manu tentari poſſit. Vniuſcu-
iuſque gn̄is ſingula ſubieciſſemus exempla,niſi, exē-
plum quod genus eſſet, in expolitione demonſtraſſe-
mus,& cauſas ſumendi in ſimilitudine aperuiſſemus:
quare noluimus neque pauca,quo minus intelligere-
tur,neque re intellecta, plura conſcribere. Imago eſt,
formæ cum forma cum quadam ſimilitudine colla-
tio. hæc ſumitur aut laudis,aut vituperationis cauſa.
Laudis cauſa,ſic: Ibant in pręlium corpore tauri vali-
diſſimi,impetu leonis acerrimi ſimiles. Vituperatio-
nis,vt in odium,aut in inuidiam,aut in contēptionem
adducat. Vt in odium,hoc modo: Iſte quotidie per fo
rum medium tanq̄ iubatus draco ſerpit, aſpectu vene
nato,ſpiritu rabido,circunſpectans huc & illuc, ſi quē
reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, quem ore
attingere,dētibus inſecare,lingua aſpergere poſſit. Vt
in inuidiam adducat,hoc modo: Iſte,qui diuitias ſuas
iactat,ſicut gallus è Phrygia, aut ariolus quiſpiam de-
preſſus,& oneratus auro clamat,& deierat. Vt in contē
ptionem adducat, ſic: Iſte,qui tanq̄ cochlea abſcon-
dens,retentat ſeſe tacitus, quo ſit tutus, comeditur cū
domo ſua,& auſertur. Effictio eſt,cum exprimitur,&
effingitur verbis corporis cuiuſpiam forma, quod ſa-
tis ſit ad intelligendum,hoc modo: Hūc dico iudices
rubrū,breuem,incuruum,canum, ſubcriſpum, cæſiū,
cui ſane magna eſt in mēto cicatrix,ſi quo modo po-
teſt vobis in memoriā redire. Habet hæc exornatio
cū vtilitatem,ſi quem velis oſtendere,cum venuſtatē,
ſi br̄ & dilucide facta eſt. Notatio eſt,cum alicuius na
tura certis deſcribitur ſignis,quæ, ſicuti notæ quædā,
naturæ ſunt attributa. Vt ſi velis non diuitē,ſed oſten
tatorem pecunioſum deſcribere,Iſte,inquies,iudices,
qui,ſe dici diuitem,putat eſſe præclarum, primū nunc
videte,quo vultu nos intueatur:non ne vobis videtur
dicere, Darem, ſi mihi moleſti non eſſetis? cum vero
ſiniſtra mentum ſubleuat,exiſtimat ſe gēmę nitore,&
auri ſplendore aſpectus omnium perſtringere. Cum
puerū reſpicit hunc vnum,quem ego noui,vos nō ar-
bitror nouiſſe,alio nomine appellat,deinde alio atque
alio: Hē tu,inquit, veni Sanio,ne quid iſti barbari per
turbent: vt ignoti,qui audiunt,vnū putēt eligi de mul
tis.ei dicit in aurē, aut vt domi lectuli ſternantur, aut
ab auunculo rogetur Aethiops, q ad balneas veniat,
aut Aſturconi locus ante oſtiū ſuū detur, aut aliquid
fragile falſæ choragiū gloriæ cōparetur. Deinde excla
mat,vt oēs audiant: Videto,vt diligenter enumeretur,
ſi poteſt ante noctem. Puer,qui iam bene dn̄is naturā
nouit,tu illo plures mittas oportet,inquit,ſi hodie vis
tranſnumerari. Age,inquit,duc tecum Libanum,&So
ſiam. Sane. Deinde caſu veniunt hoſpites homini, q
iſtum ſplendide,dum peregrinaretur, receperunt. ex
ea re homo hercle ſane conturbatur, ſed tamen à vi-
tio naturæ non recedit. Bene,inquis,facitis, cum veni
tis: ſed rectius feciſſetis, ſi ad me domum recta abijſ-
ſetis. Id feciſſemus,inquiunt illi, ſi domum nouiſſe-
mus.

mas. At iſtud quidē facile fuit vndelibet inuenire. ve-
rum ite mecum. ſequuntur illi. ſermo interea huius cō
ſumitur omnis in oſtētatione. quærit, in agris cuiuſmo
di frumenta ſint. negat ſe, quia villæ incenſæ ſint, acce
dere poſſe, nec ædificare etiam nunc audere: tametſi in
Tuſculano quidem cœpi inſanire, & in iiſdē fundamē
tis ædificare. Dum hæc loquitur, venit in ædes quaſ-
dam, in quibus ſodalitium erat eodem die futurū, quò
iſte pro notitia domini ædium ingreditur cum hoſpiti
bus: Hic, inquit, habito: perſpicit argentum quod erat
expoſitum, viſit triclinium ſtratum, probat. accedit ſer
uulus, dicit homini clare, dn̄m iam venturum, ſi velit
exire. Ita ne, inquit? Eamus hoſpites, frater venit ex Sa
lerno, ego illi obuiam pergam: vos huc decima venito
te. hoſpites diſcedunt. iſte ſe raptim domū ſuā conij-
cit: illi decima, quò iuſſerat, veniunt: quærūt hunc: repe
riunt, domus cuia ſit: in diuerſorium deriſi conferunt
ſeſe. vident hominem poſtera die, narrant, expoſtulāt,
accuſant. ait iſte eos ſimilitudine loci deceptos angi-
porto toto deerraſſe, contra valetudinem ſuam ſe ad
multam noctem expectaſſe. Sannioni puero negociū
dederat, vt vaſa, veſtimenta, pueros corrogaret. ſeruu-
lus non inurbanus ſatis ſtrenue, & concinne cōparat,
iſte hoſpites domū deducit. Ait ſe ædes maximas cui-
dam amico ad nuptias accommodaſſe, nunciat interea
puer argentū repeti: (pertimuerat enim qui commo-
daret) Apagete, inquit, ædes commodaui, familiam de
di: argentum quoque vult? tametſi hoſpites habeo, tn̄
vtatur licet, nos Samijs delectabimur. Quid ego, quæ
deinde efficiat, narrem? eiuſmodi eſt hominis natura,
vt, quæ ſingulis diebus efficiat gloria atque oſtentatio
ne, ea vix annuo ſermone enarrare poſſim. Huiuſmo-
di notationes, quæ deſcribunt quid conſentaneum ſit
vniuſcuiuſque naturæ, vehementer habent magnā de-
lectationem: totam enim naturam cuiuſpiam ponunt
ante oculos, aut glorioſi, vt nos exempli cauſa cœpera
mus, aut inuidi, aut timidi, aut auari, ambitioſi, amato-
ris, luxurioſi, furis, quadruplatoris: deniq; cuiuſuis ſtu
dium protrahi poteſt in mediū tali notatione. Sermo-
cinatio eſt, cum alicui perſonæ ſermo attribuitur, & is
exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: Cum mi
litibus vrbs redundaret, & omnes timore oppreſſi do
mi continerentur, venit iſte cum ſago, gladio ſuccin-
ctus, tenens iaculum, quinque adoleſcentes hominē ſi
mili ornatu ſubſequunt, irrumpit in ædes ſubito, dein
de magna voce, Vbi eſt iſte beatus, inquit, ædium dn̄s?
quin mihi præſto fit? quid tacetis? Hic alij omnes ſtupi
di timore obmutuerunt. Vxor illius infeliciſſimi cum
maximo fletu ad iſtius pedes abiecit ſeſe. Parce, inquit
& per quę tibi, dulciſſima ſunt in vita, miſerere noſtri,
noli extinguere extinctos. Fer mā ſuete fortunam. nos
quoque fuimus beati: noſce te eſſe hominem. At ille;
Quin illum mihi datis, ac vos auribus meis opplorare
deſinitis? non abibit. Illi nunciatur interea, veniſſe iſtū
& clamore maximo mortem minari. Quod ſimul vt
audiuit, Heus, inquit, Gorgia pediſequa puerorum, ab
ſconde pueros, defende, fac vt incolumes ad adoleſcē
tiam perducas. Vix hæc dixerat, cum ecce iſte præſto,
Sedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitam ademit?
exple inimicitias meas, & iracundiam ſatura tuo ſan-
guine. Ille cum magno ſpiritu, Metuebam, inquit, ne
plane victus eſſem: nunc video in iudicio mecum con
tendere nō vis, vbi ſuperari turpiſſimum eſt, ſuperare
pulcherrimum: interficere me vis: occidar equidē, ſed
victus non peribo. At ille, In externo vitæ tempore
etiam ſententioſe loqueris, neque ei, quem vides dn̄ari
vis ſupplicare? Tum mulier, Imò quidem iſte rogat,
& ſupplicat: ſed tu quæſo commouere, & tu per deos,
inquit, hunc amplexare. dn̄s eſt, vicit hic te, vince tu
nunc animum. Cur nō deſinis, inquit, vxor loqui, quæ
me digna non ſunt? tace, &, quæ curanda ſunt, cura: tu
ceſſas mihi vitam, tibi omnem bene viuendi ſpem mea
morte eripere? Iſte mulierem reppulit ab ſe lamentan-
tem: illi neſcio quid incipiēti dicere, quod dignum vi-
delicet illius virtute eſſet, gladiū in latere defixit. Puto
in hoc exemplo datos eſſe vnicuiq; ſermones ad digni
tatem accōmodatos, qđ oportet in hoc genere obſer-
uare. Sunt item ſermocinationes conſequentes hoc ge
nus: Nā quid putamus illos dicturos, ſi hoc iudicaue-
ritis? non ne hac omnes vtent oratione? deinde ſubij-
cere ſermonem. Conformatio eſt, cum aliqua, quæ nō
adeſt, perſona confingitur quaſi adſit, aut cum res mu
ta, aut informis fit eloquēs, & formata, & ei oratio attri
buitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædā,
hoc pacto: Quòd ſi nunc hæc vrbs inuictiſſima vocē
emittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis tro
phæis ornata, triūphis ditata certiſſimis, clariſſimis lo-
cupletata victorijs, nūc veſtris ſeditionibus ò ciues ve
xor: quā dolis malitioſa Carthago, viribus ꝓbata Nu-
mantia, diſciplinis erudita Corinthus labefactare non
potuit, eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis
poteri atque conculcari? Item: Quòd ſi nunc L. ille
Brutus reuiuiſcat, & hic ante pedes veſtros adſit, non
hac vtet oratione? Ego reges eieci, vos tyrānos introdu
citis: ego libertatem, quæ nō erat, peperi, vos partā ſer
uare non vultis: ego capitis mei periculo patriam libe-
raui, vos liberi ſine periculo eſſe non curatis. Hæc con
formatio licet in plures res mutas atq; inanimatas trāſ
feratur, proficit tum plurimū in amplificationis parti-
bus, & commiſeratione. Significatio eſt, quę plus in ſu
ſpicione relinquit, q̄ poſitum eſt in oratione. ea fit per
exuperationem, ambiguum, conſequentiam; abſciſſio
nem, ſimilitudinem. Per exuperationem, cum plus di-
ctum eſt, q̄ patitur veritas, augendæ ſuſpicionis cauſa,
ſic: Hic de tanto patrimonio tam cito teſtam, qua ſibi
petat ignem, non reliquit. Per ambiguum; cum verbū
pōt in duas plures ue ſententias accipi, ſed accipitur in
eam partem, quam vult is, qui dixit: vt de eo ſi dicas, q
multas hereditates adierit, Proſpice tu, q plurimū cer
nis. Ambigua quemadmodum vitāda ſunt, quæ obſcu
ram reddunt orationem; ita hæc conſequenda, quæ cō
ficiunt hmōi ſignificationem. Ea reperientur facile, ſi
nouerimus, & animaduerterimus verborum ancipites
aut multiplices poteſtates. Per conſequentiā ſignifica
tio fit, cum res, quæ ſequuntur aliquam rem, dicūtur,
ex quibus tota res relinquitur in ſuſpicione, vt ſi ſalſa
mentarij filio dicas: Quieſce tu, cuius pater cubito ſe
emungere ſolebat. Per abſciſſionem, ſi, cum incipimus
aliquid dicere, præcidimus, & ex eo, quod iā diximus,
ſatis relinquitur ſuſpicionis, ſic: Qui iſta forma, & ętate
nuper alienæ domui, nolo plura dicere. Per ſimilitu-
dinē, cū, aliqua re ſimili allata, nihil amplius dicimus,

ſed ex ea ſignificamus quid ſentiamus, hoc modo: Noli Saturnine nimium populi frequentia fretus eſſe: inulti iacent Gracchi. Hæc exornatio plurimum feſtiuitatis habet, interdum & dignitatis. ſinit.n. quiddam, tacito oratore, ipſum auditorē ſuſpicari. Breuitas eſt res ipſis tantummodo verbis neceſſarijs expedita, hoc modo: Lemnum prętericns cepit, inde Tarſi præſidiū reliquit, poſt vrbem in Bithynia ſuſtulit, inde pulſus in Helleſpontum, ſtatim potitur Abydo. Itē: Modo Conſul, quondam Tribunus, deinde primus erat ciuitatis. Item: Tum proficiſcitur in Aſiam, deinde exul, & hoſtis eſt dictus, poſt imperator, poſtremo Conſul factus eſt. Habet paucis comprehenſa breuitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda ſæpe eſt, cum aut res non egent longæ orationis, aut tempus non ſinit cōmorari. Demonſtratio eſt, cum ita res verbis exprimitur, vt geri negocium, & res ante oculos eſſe videatur. id fieri poterit, ſi, quæ ante, & poſt, & in ipſa re facta erunt, comprehendemus, aut à rebus conſequentibus, aut à circunſtantibus non recedemus, hoc modo: Quod ſimul atque Gracchus proſpexit, fluctuare populum, verentem ne ipſe auctoritate ſenatus commotus à ſententia deſiſteret, iubet aduocari concionem. Iſte interea ſcelere, & malis cogitationibus redundans, euolat ex templo Iouis, & ſudans, oculis ardētibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus alijs ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiam, hic ſubſellium quoddam calce premens dextra pedē defringit, & alios hoc idem iubet facere. Cum Gracchus deos inciperet precari, curſim iſti impetum faciunt, ex alijs alijsq́. partibus conuolant, atque è populo vnus, Fuge, inquit, Tiberi, fuge, non vides? reſpice inquam. deinde vaga multitudo, ſubito timore perterrita, fugere cœpit. At iſte ſpumans ex ore ſcelus, anhelans ex infimo pectore crudelitatem, contorquet brachium, & dubitanti Graccho quid eſſet, neque tamen locum, in quo conſtiterat, relinquenti, percutit tempus. Ille nulla voce delibans inſitam virtutem, cōcidit tacitus: iſte viri fortiſsimi miſerando ſanguine aſperſus, quaſi facinus præclariſsimum feciſſet, circunſpectans, & hilaris ſceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Iouis contulit ſeſe. Hæc exornatio in amplificanda, & commiſeranda re plurimum prodeſt, & in huiuſmodi narrationibus; ſtatuit enim totam rem, & prope ponit ante oculos.

EPILOGVS.

OMNES rationes honeſtandæ elocutionis ſtudioſe collegimus: in quibus Herenni ſi te diligenter exercueris, & grauitatem, & dignitatem, & ſuauitatem habere in dicendo poteris, vt oratorie plane loquaris, ne nuda atque inornata inuentio vulgari ſermone efferatur. Nunc identidem noſmet ipſi nobis inſtemus, res.n. communis agitur, vt frequenter, & aſſidue conſequamur artis rationem ſtudio, & exercitatione: quod alij cum moleſtia tribus de cauſis maxime faciunt, aut ſi, cum quibus libenter exerceantur, non habent; aut ſi ſibi diffidunt; aut ſi neſciunt quam vitam ſequi debeant; quæ à nobis abſunt oēs difficultates. nam & ſimul libenter exercemur propter amicitiam, cuius initium cognatio fecit, cætera philoſophiæ ratio confirmauit: & nobis non diffidimus: propterea quod & aliquantulum proceſſimus, & alia meliora ſunt, quæ multo intentius petimus in vita, vt, etiam ſi non peruenerimus in dicendo, quò volumus, parua pars vitæ perfectiſsimæ deſideretur. & viam, quam ſequamur, habemus: propterea quod in his libris nihil præteritum eſt rhetoricæ præceptionis. Demonſtratum eſt enim, quo modo res in omnibus generibus cauſarum inueniri oporteat. Dictum eſt quo pacto eas diſponere conueniat. Traditum eſt, qua ratione eſſet pronunciandum. Præceptum eſt, qua via meminiſſe poſſemus. Demonſtratum eſt, quibus modis perfecta elocutio compararetur. Quæ ſi ſequamur, acute & cito reperiemus, diſtincte, & ordinate diſponemus, grauiter & venuſte pronunciabimus, firme & perpetuo meminerimus, ornate & ſuauiter eloquemur. ergo in arte rhetorica nihil eſt amplius. hęc omnia adipiſcemur, ſi rationes pręceptionis diligentia conſequemur, & exercitatione.

CAP.

DISTRIBVTIO eſt) Hanc Græcorum quidam διαλλαγὴν vocant. Hęc exornatio nō multum differt ab ea quàm paulo poſt diuiſionem vocat, niſi quod hęc plura argumēta ad vnum effectum educit. illa duabus ſententijs ſibi inuicē oppoſitis cōtenta eſt: vt, Odit porro priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit: vtranq; Rutilius admiſceri ſpeciem eſſe arbitratur. [Licentia eſt) Quid de hac exornatione ſcribat Quint. dicendum puto. Ac ne quempiam tanti viri iudicio fruſtrer, ſicut adhuc in cæteris, vbi eius auctoritatem afferre conuenit, non feci, eius verba ſubijciam. Quæ vero ſint augendis affectibus accommodatæ figuræ, cōſtant maxime ſimulatione. namque, & iraſci nos, & gaudere, & timere, & admirari, & dolere, & indignari, & optare, & quæcunque ſunt ſimilia his fingimus. inde ſunt illa, Liberatus ſum reſpiraui, bene habeo, & quæ amētia eſt hæc? & ò tempora, ò mores, ò miſerum me. conſumptis .n. lacrymis, infixus tamen pectori hæret dolor: &, Magnæ nunc hiſcite terræ. quod exclamationem quidam vocant, ponuntque inter figuras orationis. Hæc quoties vera ſunt, non ſunt in ea forma, de qua nunc loquimur, & aſſimulatam, & arte compoſita procul dubio ſchemata ſunt exiſtimanda. quod idem dictum ſit de oratione libera, quam Cornificius licentiam vocat Greci παρρησίαν. Quid.n. minus figuratum, quam vera libertas? ſed frequenter ſub hac facie latet adulatio. nam Cic. cum dicit pro Ligario, Suſcepto bello Cæſar, geſto iam etiam ex parte magna, nulla vi coactus, conſilio ac voluntate mea, ad arma profectus ſum, quæ erat contra te ſumpta non ſolum ad vtilitatem Ligarij reſpicit, ſed magis laudare victoris clementiam non poteſt. [Diminutio eſt) Hanc Græci [illegible] vocant. Hæc multitariæ fieri ſolet, ſicut & amplificatio. Sed quoniam in vtraque ſibi multum indulget orator, & ferè ob rerum auctionem ac imminutionem victoriam ſibi comparat, & apud poſteros famam, quæ elocutio attollat, aut deprimat dicendum. Prima igitur eſt amplificandi vel minuendi ſpecies. in ipſo rei nomine, vt cum eum qui ſit cæſus occiſum, qui ſit improbus, latronem, contraq́. eum qui pulſauit, attigiſſe, & vulnerauit, læſiſſe dicimus. Hoc genus creſcit, ac fit manifeſtius, ſi ampliora verba cum ipſis nominibus quibus comparentur ponemus, vt Cic. in Verrem. Non enim furem, ſed ereptorem, non adulterum, ſed expugnatorem pudicitiæ, non ſacrilegum, ſed hoſtem ſacrorum religionumq́. non ſicarium, ſed crudeliſſimum carnificem ciuium ſociorumq́ in veſtrum iudicium adduximus, vt altero modo ſit multum, hoc etiam re plus ſit efficiatur. Quatuor autem maxime generibus conſtare amplificationem inuenimus incremento, comparatione, ratiocinatione, congerie. Incrementum eſt potentiſſimum, cum magna videntur etiam quæ inferiora ſunt, id aut vno gradu fit, aut pluribus per id venitur ad ſummum, nec ad ſummum modo, ſed quodammodo ſupra ſummum, omnibus his ſufficit vel vnum Cic. exemplum. Facinus eſt vincire ciuem Rom. ſcelus verberare, prope parricidium necare, quid dicam in crucem tollere? nam ſi tm verberatus eſſet, vno gradu increuerat, ponendo vincire eſſe

facinus, quod erat inferius. cum vero dixerit, prope parricidium necare, ſupra quod nihil, adiecit, quid dicam in crucem tollere? ita cum id, quod maximum eſt occupaſſet, neceſſe erat in eo quod vltra eſt verba deficere. Eſt alter incrementi modus, cum ſupra ſummum adiectio fit, vt apud Virg. de Lauſo:

Quo pulchrior alter
Non fuit excepto Laurentis corpore Turni.

Et de Nireo illud Homericum.

Νιρεὺς ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε
Τῶν ἄλλων Δαναῶν, μετ' ἀμύμονα Πηλείωνα

Tertius eſt quoque incrementi modus, ad quem per gradus itur, & quod non eſt plus quam maximum, ſed quo nihil maius eſſe oſtenditur. matrem tuam cecidiſti, quid dicam amplius? matrem tuam occidiſti, nam, & hoc augendi genus eſt tantum aliquid effi cere, vt non poſſit augeri. Verum vt hæc amplificatio in ſuperiora tendit, ita quæ fit per comparationem, incrementum ex minoribus petit, augendo enim quod eſt infra, neceſſe eſt extollat qđ ſupra ponatur. vt Cic. in Catil. Serui mehercule mei, ſi me iſto pacto metuerent, vt te metuunt omnes ciues tui, domum meam relinquendam putarem. Fit per comparationem incrementum, eo modo quo argumenta à minoribus ad maiora deducuntur. nec tota totis, ſed etiam partes partibus comparantur, ſicut illud Cic. An vero vir ampliſſimus, P. Scipio Pont. Max. Gracchum mediocriter labefactantem ſtatum reip. priuatus interfecit, Catilinam orbem terræ cede atque incendio vaſtare cupientem nos conſules perferemus hic? & Catilina Graccho, & ſtatus reip. orbi terrarum, & mediocris labefactatio cædi, & incendijs, & vaſtationi, & priuatus conſuli comparatur. quæ ſi quis dilatare velit, plenos ſui ſingula locos habent. Ratiocinatione fiunt amplificationes, vt Cic. Tu, inquit, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate. quid fauces, & latera ad ebrietatem? ſed minime ſunt otioſa. nam reſpicientes ad hæc, poſſumus æſtimare quantum ille vini exhauſerit, quod ferre, & coquere non poſſet illa corporis gladiatoria firmitate, ſed neceſſario euomere compulſus eſt. Ergo ſi ex alio aliud colligitur, non minus potenter hæc quam quæ inter ſtatus ponitur ratiocinatio nominari. Eadem enim ex cauſa nomen habet. Idem præſtant quæ anteceſſerunt, vt apud Virg. cum Aeolus a Iunone rogatus.

Cauum conuerſa cuſpide montem
Impulit in latus, ac venti velut agmine facto.

Qua data porta ruunt: eſt, apparet quanta ſit futura tempeſtas. Solet ex alio aliud quoque augeri. vt cum Annibalis bellicis laudibus ampliatur virtus Scipionis, & fortitudinem Gallorum Germanorumq́. miramur, quo ſit maior C. Cæſaris gloria. Sed, & amplificant per ratiocinationem genus, cum ad aliquid refertur, quod dicimus. veluti illud Homericum.

Οἱ δ' ὡς οὖν εἴδονθ' Ἑλένην ἐπὶ πύργον ἰοῦσαν,
Ἦκα πρὸς ἀλλήλους ἔπεα πτερόεντ' ἀγόρευον,
Οὐ νέμεσις Τρῶας καὶ ἐϋκνήμιδας Ἀχαιοὺς,
Τοιῇδ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν.
Αἰνῶς ἀθανάτῃσι θεῇς εἰς ὦπα ἔοικεν.

Vbi licet animaduertere, vt Troiani principes Graios Troianosq́. propter Helenæ ſpeciem tanto temporis ſpatio tuliſſe bellum, indignum, non putarunt. quæ nam igitur illa forma credenda eſt? non enim hoc dicit Paris qui rapuit, non aliquis iuuenis, aut vnus è vulgo, ſed, & prudentiſſimi, & Priamo aſſidentes. Ad hoc etiam pertinet clypeus Aiacis, cum dicit Homerus.

Τῷ [illegible].

Et Achillis, cum idem inquit,

Αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα στιβαρόν τε εἵλετο.

Ex armis enim illorum heroum magnitudo vobis datur intelligi. qua virtute egregiam etiam vſus eſt Virg. in Cyclope. Nam qui illud corpus mente concipiam, cuius trunca manum pinus regit? Hoc illi eſt ſimile, quod ſupra emphaſim diximus nominari. Amplificatio autem per congeriem verborum ac ſententiarum idem ſignificantium, exponenda reſtat. hæc ſi non etiam per gradus aſcendat, tamen velut aceruo quodam alleuatur. quale illud Ciceronis: Quid enim tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cuius latus mucro ille petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? quæ tua mens, oculi, manus, ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Hæc etiam creſcere ſolet, verbis omnibus altius, atque altius inſurgentibus: vt, Aderat ianitor carceris, carnifex prætoris, mors terrorque ſociorum, & ciuium Romanorum. Eadem ratio eſt minuendi. nam totidem ſunt aſcendentibus gradus. ideoque vno ero contentus exemplo eius loci, quo Cicero de oratione Rutilij hæc dicit: Pauci tamen, qui proximi aſtiterant, neſcio quid illum de lege Agraria dicere ſuſpicabantur. Scio pleriſque videri poſſe ſpeciem amplificationis hyperbolen. nam, & hęc in vtranque partem valet, & ad augendas, & minuendas res. [Deſcriptio nominatur) Hæc à Græcis διατύπωσις vocatur, cui τοπογραφία ſpecies ſubijcitur, id eſt loci deſcriptio. illum primo nominatum Cic. alibi ſub oculos ſubiectionem nominat, cum res non geſta indicatur, ſed vt ſit geſta oſtenditur, nec vniuerſa, ſed per partes, vt ipſe inflammatus ſcelere, & furore in forum venit, ardebant oculi, toto ex ore crudelitas eminebat, nec ſolum quæ facta ſunt, aut fiant, ſed quæ futura ſunt, imaginamur. [Diuiſio eſt, quæ rem ſemouens a re, vtranque abſoluit ratione ſubiecta, hoc modo: Cur ego nunc tibi quidquam obijciam? ſi probus es) De hac ſupra dictum eſt exornatione. [Frequentatio eſt, cum res in tota cauſa diſperſæ coguntur) Hæc amplificationis pars eſt, quam per congeriem ſupra vocauimus. [Expolitio eſt) Hæc multarum eſt figurarum tractatio. oratio à Græcis, vt opinor, hæc ἐσχηματισμένη, id eſt figurata, ac per hoc ornata nominatur. Quod mihi bene videtur Decius intellexiſſe, qui ſe deuouiſſe dicitur, & pro legionibus ſe in hoſtes immiſiſſe medios, vnde amiſit vitam, & non perdidit. re .n. vliſſima, & parua maximam redemit, vitam dedit, accepit patriam, amiſit animam, potitus eſt gloria, quæ cum ſumma laude prodita vetuſtate quotidie magis enitteſcit. quod ſi pro rep. debere accedere ad periculum, & ratione demonſtratum eſt, & exemplo comprobatum, hi ſapientes ſunt exiſtimandi, qui nullum pro ſalute patriæ periculum vitant. Tres ſe Decij pro repub. deuouiſſe dicuntur, vt in primo de Finibus bonorum, & malorum ſcribit Cic. Si quis autem ſcire cupiat, quo pacto deuotio ea fieret à veteribus, Macrobium in Saturnal. legat qui de ea re abunde ſcripſit. [Commoratio eſt, cum in loco firmiſſimo) Et in perpetua oratione, ſicut, & expolitio, inuenitur. ea de cauſa à pleriſque inter figuras non ponitur. [Contentio eſt) De hac ſupra diximus. Multæ autem ſunt figuræ, vt tam apud Quintil. quam apud Græcos eſt manifeſtum, quæ eodem nomine appellatæ, aliquam tamen habeant differentiam ſicut ironia, ſicut antiphraſis, & ſimiles. alia enim verborum, alia ſententiarum eſt. [Similitudo eſt oratio traducens) Hæc Græcis παραβολή, ab alijs εἰκών eſt nominata. hic quid de hac figura ſcribat Quintil. totum eum locum ſubijcere mihi viſum eſt, quòd is plura quam quis alius de ea locutus videatur, ac ita aperte, vt expoſitione non indigeat. Præclare vero, inquit, ad inferendam rebus lucem repertæ ſunt ſimilitudines, quarum aliæ ſunt quæ probationis gratia inter argumenta ponuntur, aliæ ad exprimendam rerum imaginem compoſitæ. quod eſt huius loci proprium. inde lupi, ceu raptores, atra in nebula, & aui ſimiles.

Quæ circum littora, circum
Piſcoſos ſcopulos humilis volat æquora iuxta.

Quo in genere .i. præcipue cuſtodiendum, ne id, quod ſimilitudinis gratia aſciuimus, aut obſcurum ſit, aut ignotum. Debet .n. quod illuſtrandæ alterius rei gratia aſſumitur, ipſum eſſe clarius eo quod illuminat. quare poetis quidem permittamus ſane eiuſ modi exempla.

Quales vbi hybernam Lyciam Xanthiq́; fluenta
Deſerit, aut Delon maternam inuiſit Apollo.

Nunc idem oratorem decebit, vt occultis aperta demonſtret. Sed illud quoque, de quo in argumentis diximus, ſimilitudinis genus ornat orationem, facitque eam ſublimem, floridam, iucundam, mirabilem. Nam quo longius quæque petita eſt, hæc plus affert nouitatis, atque inexpectata magis eſt: illa vulgaria videri poſſunt, & vtilis tantum ad conciliandam fidem: Vt terram cultu, ſic animum diſciplinis meliorem vberioremque fieri. &, vt medici ab alienatæ morbis membra præcidunt, ita turpes ac pernicioſos, etiam ſi nobis ſanguine cohæreant, amputandos. Iam ſublimius illud pro Archia. Saxa atque ſolitudines voci reſpondent, beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur atque conſiſtunt. quod quidem genus à quibuſdam declamatoria maxime licentia corruptum eſt. Nam, & falſis vtuntur, nec illa ab ijs quibus tandem ſimilia videri volunt, applicant; quorum vtrunque in his æque me iuuene vbique cauſari ſolebant. Magnorum fluminum nauigabiles fontes ſunt, & generoſioris arboris ſtatim plantæ cum fructu eſt. In omni autem parabola, aut præcedit ſimilitudo, & res ſequitur, aut præcedit res, & ſequitur ſimilitudo. ſed interim libera, & ſeparata eſt, interim, & (quod longe optimum eſt) cum re cuius eſt ima connectitur collatione inuicem reſpondente quod facit redditio contraria, quæ antapodoſis dicitur præcedit ſimilitudo illa, cum

modo feci mentionem: Inde lupi ceu raptores atra in nebula. In primo Georg. poſt longam de bellis ciuilibus atque externis conqueſtionem.

Vt cum carceribus ſeſe effudere quadrigæ,
Addunt in ſpatia, & fruſtra retinacula tendens,
Fertur equis auriga, nec audit currus habenas.

Sed hæc ſunt ſine apodoſi. Redditio autem illam rem vtranque qua comparat, velut ſub ijcit oculis, & pariter oſtendit, cuius præclara apud Virg. multa reperio exempla, ſed oratorijs potius vtendum eſt: dicit Cic. pro Mur. Vt aiunt in Græcis artificibus eos auledos eſſe, qui citharœdi fieri non potuerunt, ſic nos videmus, qui oratores euadere non potuerunt, eos ad iuris ſtudium diuertere. Et illud pro eodem, iam pene poetico ſpiritu, eo tamen cum ſua redditione, quod eſt ad ornatum accommodatius. Nam vt tempeſtates ſæpe certe aliquo cœli ſigno cõmouentur, ſicut ſæpe ab improbis nulla certa ratione obſcura aliqua ex cauſa concitantur, ſic in hac comitiorum tempeſtate populari, ſæpe intelligas quo ſigno commota ſit ſæpe ita obſcura eſt, vt ſine cauſa excitata videatur. Sine, & illæ breues, vagi per ſiluas ritu ferarum. Et illud Ciceronis in Clodium. Quo ex iudicio velut ex incendio nudus effugit, quibus ſimilia poſſunt cuicunque etiã ex quotidiano ſermone ſuccurrere. Hæc omnia ad verbum de ſimilitudine Quint. Abſoluta igitur illa ſimilitudo eſt, vt etiam Plut. ſcribit quæ πρότασιν & ἀπόδοσιν, hoc eſt propoſitionem, & redditionem habet, quæ ſecus, imperfecta. Item eiuſmodi eſt veluti diximus, vt modo res antecedat, & ſequatur ſimilitudo, modo contra, ſimilitudo præcedat, & res ſequatur. Vtrunque Horat. in hoc complexus eſt.

Creſcit occulto velut arbor æuo.
Fama Marcelli, micat inter omnes.
Iulium ſidus, velut inter ignes Luna minores.

[Quemadmodum in palæſtra, qui tædas ardentes accipit) Mos fuit apud veteres, vt in palæſtra currentium primus facem ſequenti traderet, & ſecundus tertio, & ſic deinceps, quo ad vltimum vſque perueniret. Hinc Perſius.

Qui prior es, cur me in decurſu lampada poſcis.

Et Lucret.

Augeſcunt aliæ gentes, aliæ minuuntur,
Inque breui ſpatio mutantur, ſed animantum;
Et quaſi curſores vitai lampada tradunt.

[Exemplum eſt alicuius facti, aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine propoſito) Hoc Græci παράδειγμα vocant, de quo ſupra in argumentis ſatis multa. [Imago eſt, formæ cum forma cũ quadam ſimilitudine collatio) Imago eſt deſcriptio figuræ alicuius, vel perſonarum inter ſe, eorum ue quæ perſonis accidunt cõparatio: vt, Os humeroſq. deo ſimilis. Hæc exornatio à Græcis εἰκὼν vocatur. [Effictio eſt, cum exprimitur) Hæc figura à græcis προσωποποιία vocatur à nonnullis perſonæ confictio: Hæc mire cum variat orationem tum excitat. His, & aduerſariorum cogitationes, velut ſecundum loquentium protrahimus, qui tum ita demum à fide non abhorreant, ſi eos locutos finxerimus vt cogitaſſe eos non ſit abſurdum, & noſtros cum alijs ſermones, & aliorum inter ſe credibiliter introducimus, & ſuadendo, obiurgãdo, querendo, laudando, miſerando perſonas idoneas damus. quin deducere beatos è cœlis homines, & angelos in hoc genere dicendi, & inferos excitare, vrbes etiam, & populi hac figura võcem accipiunt. Sunt autem qui has προσωποποιίας dicant, in quibus, & corpora, & verba fingimus. Sermones autem hominum aſſimulatos διαλόγους malunt, quod latine. Cicero ſermocinationem vocat. Quintilianus vero vtrunque eodem nomine appellauit, vt proſopopœia diceretur. Nam certe, inquit ipſe, ſermo fingi non poteſt. vt non, & perſonæ ſermo fingatur, ſed in his quæ natura non permittit, eo modo mollior ſit figura etenim ſi mecũ patria mea, quæ mihi vita mea multo eſt carior, ſi cuncta Italia, ſi omnis reſp. ſic loquatur, M. Tulli, quid agis? illud audacius genus, quæ tecum Catilina ſic agit, & quodammodo tacita loquitur; nullum iam aliquot annis facinus extitit niſi per te. Commode etiam aut nobis aliquas ante oculos eſſe rerum perſonarum, vel imagines fingimus, eadem aduerſarijs, aut iudicibus accidere miramur. qualia ſunt, Videntur mihi, & non ne videntur tibi? Sed magna quædam vis eloquentiæ deſideratur. Falſa enim incredibilia, natura neceſſe eſt, aut magis moueant, quia ſupra vera ſunt, aut pro vanis accipiuntur, quia vera non ſunt, ſed formas quoque fingimus ſæpe, vt famam Virgilius, item Homerus, vt voluptatem ac virtutem, quemadmodum à Xenophonte traditur Prodicus, quem Silius Italicus imitatus eſt. Eſt, & incertæ perſonæ ficta oratio, vt hic, Dicat aliquis.

Eſt exactus ſine perſona ſermo.

Hic Dolopum manus hic ſæuus tendebat Achilles.

Et vt Quintilianus etiam, inquit, vertitur interim proſopopœia in ſpeciem narrandi. vnde apud hiſtoricos reperiuntur obliquæ allocutiones, vt Titi Liuij illud: At dij iuuene. Proſopopœiæ, ſiue effictionis duæ ſunt ſpecies, vt Aphthonius in primis exercitamentis, inquit εἰδωλοποιΐα, id eſt ſimulacra fictio, & ἠθοποιΐα, quam Rutilius, & Aquila morum confictionem vocant. Idolopœia eſt, quam paulo infra Cic. confirmationem vocat. Ethopœia autem, quam hic notationem nominauit. [Aut aliquid fragile falſæ choragium gloriæ comparetur) Choragium à choro, & ago, conuentus, atque congregationis apparatus. Plautus in Captiuis. Inique eſt comico choragio, Conari de ſubito nos agere tragœdiam. Apuleius in quinto Metam. Iam feralium nuptiarum miſerrimæ virgini choragium ſtruitur. [Duc tecum Libanum, & Soſiam) Nomina ſeruorum. Libanus, in Plauti Aſinaria, Soſias tam in Amphitryone Plauti, quam Terentij Andria. [Expoſtulant) Imperioſe percunctantur. [Sermocinatio eſt, cum alicui perſonæ ſermo attribuitur) Hanc diximus ſupra διάλογον à Græcis nominari. [Conformatio eſt, cum aliqua, quæ non adeſt, perſona confingitur quaſi adſit) Hanc exornationem diximus quoque ſupra à Græcis εἰδωλοποιΐαν vocari. [Significatio eſt) Significationem nominat, quam Græci ἔμφασιν vocant. hanc inter tropos .i. verborum verſiones Græci ponunt, vt ſupra meminimus. ſed, & inter ſchemata, hoc eſt ſententiarum inuenitur figuras, cum ex aliquo dicto latens aliquid eruitur velut, inquit Quintilianus, vt apud Virg.

Non licuit thalami expertem ſine crimine vitam.
Degere more feræ.

Quanquam enim de matrimonio queritur Dido, tamẽ huc erupit eius affectus vt ſine thalamis vitam non hominum putet, ſed ferarum. [Cuius pater cubito ſe emungere ſolebat) Emungere, mucum è naſo ſtillantem tergere. [Non Saturnine) Hoc ea ex quæ ſupra de L. Apuleio Saturnino diximus, cuius eſſe manifeſtum poteſt. [Breuitas eſt) Hæc à græcis βραχυλογία vocatur. Eſt vero pulcherrima, cum plura paucis complectimur, ſed male imitantes ſequitur obſcuritas. Hinc Horatius.

Breuis eſſe laboro,
Obſcurus fio.
Quod vitium non inter infima putandum eſt.

[Demonſtratio eſt) Quæ à Græcis φαντασία, tum ἐνάργεια nominatur, phantaſia quidem in concipiendis viſionibus, exergaſia vero in efficiendo velut opere propoſito. niſi ſic, quam ἐνάργειαν vocant Græci. Quidam euidentiam alij repræſentationem vocant. [Illi) Vni, vt loquenti, aut minus attento audientiam faceret. [Calce premens) Vt conſtringeret. [Dextra pedem) Illius ſubſellij quando armis non erant muniti, vt quibuſcunque obuijs rebus arreptis ſe à ciuium incurſione poteſtatum defenderem. [Ac ille) Quidam. Parua tamen pars perfectiſſima vitæ deſideretur. Vtpote quæ deeſſe intelligatur: Vitam enim perfectiſſimam, philoſophiam dicit vt eam quæ de moribus eſt. [Et viam, quam ſequamur) In dicendo.

LONGOLIVS.

† Diſtributio) μερισμὸς Rutilio, διαίρεσις Rufiniano. Cuius omnes corporis partes ad nequitiam ſunt appoſitiſſimæ, oculi ad petulantem laſciuiam, manus ad rapinã, venter ad auiditatem, pedes ad fugam, prorſus vt aut ex hoc vitia, aut ipſe ex vitijs ortus videatur. Vide Er. s. de copia, ab initio. † Quæſitoris) Qui iudicio præerant, vt ex Aſc. Budæus. † Licentia) παρρησία. Hac figura quoties vtimur, inuitos nos dicere fingimus, ne magis confidentia quam dolore excitati videamur, atque ita non fides, ſed odium iudicium conſequatur. Rutil. Vide Fab. lib. 9. cap. 2. † Hominem nefarium ampliaueritis) Cum obſcura eſſet cauſa, & differretur, ampliari dicebatur, & amplius pronunciari. Hinc ampliari rei, quorum damnatio differtur, aut quia coram ſiſtendi teſtes ſunt, & cum illis committendi, aut quia nondum plane liquet, aut de crimine, aut de pœnæ modo. Budæus ex Aſcon. & alijs. † Diminutio) λιτότης alijs, Er. λιτότης dicitur: Quidam ἀντεναντίωσιν vocant: vt, Munera nec ſperno. Rem magnam extenuat, modeſtiæ cauſa. Facit hæc figura, ne quod neceſſario dicitur, arroganter dictum videatur, faſtidioſæ ſunt hominum aures, nec quidquam minus ferunt, quam vt quiſquam aliquid de ſe prædicet magnificẽtius. † Deſcriptio) Deſcriptio, quæ rerum conſequentiam ponit ob oculos, non video quamobrẽ inter

ter ſchemata ponenda ſit. Nam hypotypoſis eximia virtus eſt orationis, ſed ad omne tempus pertinet, de qua mox dicetur. [Acuens dentes multos) Alias, multos. †Diuiſio) Complexio Latinis dicitur, Græcis διλήμμα, quo.ſ. vtrinque aduerſarium capimus. Plura de hac Trapez. lib. 3. [Sin improbus, non commoueris) Alias, num commoueris. †Frequentatio) Quidã συναθροισμὸν vocant. Nil ea ferè aliud eſt quam probatio quædam περιοδική. Vide ſupra lib. 2. circa decimum locum communem, qui alijs collectio κατὰ ἀρχὰς καὶ τέλους dicitur. [Infeſtus in cognatos) Alias infeſtus cognatis. [Fortuna familiaris rei attenuatiſſima) Alias, fortunæ familiares &c. [In iſtum caſu cecidiſſe) Alias, in iſtũ caſum. †Expolitio) Et ſi tam interpretatione quam expolitione eadem res ſit, & aliud atq; aliud dici videatur, inter eas tamen id intereſſe putat Trapez. vt in interpretatione quemadmodum nomen ipſum oſtendit, ad clarius deuenire plerunque ſoleamus, & duorum membrorum numerum excedere non debeamus. Expolitionem interpretandi cauſa adhibemus, ſed vt immoratione locupletius atque politius quod dicitur, reddamus, ac ideo certum membrorum numerum non obſeruamus. Hæc Trapez. in Ligarianam Idem lib. 3. duas ſpecies facit expolitionis, enthymematicam & fictoriam. Copioſe de expolitione Er. 2. de Cop. Græci ἐπεξεργασίαν vocant. Vide Quintilianum lib. 8. cap. 3. [Sed commutate) Alias ſed commutato. [Multi incolumes fuerunt) Alias, incolumes euaſerunt. †Commoratio) ἐπιμονὴ Græcis, vt Cicero in Milonianâ, in exponendis inſidijs commoratur. †Similitudo) παραβολή, quam Cicero collationem vocat. ὁμοίωσις genus eſt ad paradigma & parabolen, teſte Aquila. De hac erudite in ſecundo de Copia Er. vide etiam Quintil. lib. 8. cap. 3. [Qui tædas candentes accipit) Alias ardentes, lege Chiliades, Curſu tibi lãpada trado. [Apertius dicendi cauſa ſimilitudo dicitur) Alias, ſumitur & apertius dicendi cauſa ſimile. [Qui reprehẽdant eos,) Alias, reprehendat. [Vt citharœdus, cum prodierit) Vide Lucianum, in indoctum multos libros coëmentem. †Non enim res tota &c.) Non enim neceſſe eſt vt parabolæ per omnia congruant. Auguſt. de doctr. Chriſtiana, & lib. 16 contra Fauſtum, multis capitib. Chryſoſt. in Matth. Homil. 65. Et ſuper Matth. cap. 21. & 1. Corinth 7. † Exemplum) Παράδειγμα. Complectitur fabulas, apologus, prouerbia; iudicia; ſiue χρείας. Item χρείας &c. Doctiſſime de exemplis & vſu ipſorum, Er. in copia. Lege Fab. lib. 5. cap. 11. & Rodolphum Agric. lib. 1. cap. 25. & lib. 2. cap. 14. † Imago) εἰκὼν cum quippiam ad imaginem alterius rei quaſi deſcribimus: vt, Os humeroſque deo ſimilis. Hic enim ad dei imaginem comparauit Aeneam poëta. [Clamat, & deterat) Alias, clamat, & delirat. † Notatio) Hæc ab alijs, ſub periphraſi comprehenduntur quoties .ſ. accidentium indicio aliquid deſignatur, vt iram poëtæ crebro ferueſcentem bilem deſcribit, vt Hom. Iliad α. Μένεος δὲ μέγα φρένες ἀμφιμέλαιναι πίμπλαντ' ὄσσε δέ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἐΐκτην. Euiſdem generis eſt, & illud. Qui digito ſcalpit vno caput, quo mollis, & parum vir ſignificatur. † Choragium gloriæ) Choragium, Feſto ſcenicum eſt inſtrumentum quo .ſ. ſcena inſtruitur & apparatur. cuius præfectus dicitur Choragus. Generali tamen vocabulo dicitur inſtrumentum, & cuiuſlibet rei apparatus, vt hoc: Et apud Apuleium 5. de Aſino. Iam feralium nuptiarum virgini Choragiũ ſtruitur. [Libanum, & Soſiam) Alias Libanium. [Qui illum ſplendide) Alias, quos iſte ſplendide, dum peregrinaretur, inuitauerat. [Verum ite mecum) Alias, verum euotem eum. [Viſit triclinium ſtratum, probat) Alias probant. [Vos huc decima) Alias ad decimam. [Angiporto toto) Alias, angiportu. †Sermocinatio) διάλογος, vel διαλογισμός, cum apte perſonam aliquam loquentem fingimus, ita vt ſermo ætati, generi, patriæ, vitę, inſtituto, animo, moribusq. congruat. Vnde tot Thucydidis, Saluſtij, Liuij, orationes effinguntur. Demum & cogitationes velut hominis ſecũ loquentur, qđ hoc poëtis familiarius. Ille propriæ προσωποποιΐαν nomen merentur. quoties perſonam hominis procul abſcentis, aut iam olim defuncti loquentem facimus, ſeruato decoro. Vide Er. de Copia lib. 2. [Heus, inquit, Gorgia) Alias Gorgo. †Cõformatio) Prima ſpecies conformationis προσωποποιΐα dicitur, de qua iam dictum eſt ex Er. & Aquila. Altera ſpecies. qua.ſ. res mutas loquẽtes facimus, προσωποποιΐα, vocatur, quamuis hæc latius pateat quam ab auctore noſtro explicetur: Vide Er. & Fab. lib. 9. cap. 2. De Proſopopœia & rhetorica & poëtica lege Vlp. in 1. Olynthiacã. Demoſthenis. [Ab homunculis deterrimis) Alias teterrimis. †Significatio) [Qui plurimum cernia) Cernere, hereditatem dicebant pro adire, auctore. Feſto. Cic. ad Dolab. Arte autem peto vt me hanc quaſi falſam hereditatem alienæ gloriæ ſinas cernere. Sic accipitur in L. Gretionum de iure deliberãdi in Cod. &c. †Breuitas) βραχυλογία Fab. lib. 8. cap. 3. alij συντομία cum breui, & compendioſo verborum ambitu res quãuis ingens pro dignitate redditur. Virg.

Naſcetur pulchra Troianus origine Cæſar
Imperium Oceano, &c.

βραχυλογία Rutil. fieri ait cum oratores breuitate ſententiæ præcedit auditoris expectationem: vt, Quæ res à me, quo iure obtinere poſſim, quo iure mihi Polyænus reliquit, Prætor dedit mihi poſſeſſionem, leges me defendunt, ad te non pertinent, hi veritatem ſequuntur &c. †Demonſtratio) χαρακτηρισμὸς Rutilio. ὑπογραφή, Rufiniano, ὑποτύπωσις alijs. De ea ſic Fab. lib 9. Illa vero, vt ait Cic. ſub oculos ſubiectio, tum fieri ſolet cum res non geſta indicatur, ſed vt ſit geſta oſtenditur, nec vniuerſa, ſed per partes, quẽ locum proximo libro ſubiecimus. Euidentiæ. Celſus hoc nomen iſti figuræ dedit &c. Vide Er. 2. de Copia, & in Eccleſiaſte. † Illi præco faciebat audientiam) Vtitur eodem verbo Cicero. prima in Verrem &c. At iſte ſpumam ex ore reijciens) Alias, ſpumans ex ore ſcelus &c.

Diſtributio eſt cum negotia, quædam. i. certa diſpartiuntur .i. diſtribuuntur in plures res, aut perſonas. i. plures, hoc modo. Exempla patent, in quorum primo diſtribuitur Populus Rom. in ſenatores, equites & plebeios, quos in filios & parente diſtribuit, cum ſit etiam in alijs ordinibus. In ſecundo variorum ordinem diſtinguit officia. Applicat autem exempla ad vtilitatem oratoriam dicens. Quare L. Craſſe &c. Item vtilitatem exornationis dicit. Hæc exornatio eſt copioſa, comprehendit enim multa breui, tribuens cuique. i. vnicuique ſuum officium, & ſeparat & diuidit plures res. Licentia. i. libertas dicendi ſpe veniæ moderata, eſt cum dicimus apud eos quos ſup. quam quam debemus, aut vereri propter dignitatem, aut metuere propter potentiam, tamen aliquid pro noſtro iure. i. facultate dicendi, quod offendat minime .i. nullo modo eos .ſ. apud quos dicimus, aut quos hi diligunt, cum videantur poſſe reprehendi vere in aliquo errato, hoc modo. Miramini &c. q. d. non deberis mirari, quia qui malos bonis præferunt digni ſunt qui talia patiantur. Exempla autem patent, de vtilitate huius exornationis dicit ſic ergo hæc exornatio, (cui licentiæ nomen eſt) tractabitur ſicut demonſtrauimus .ſ. per exempla, duplici ratione .ſ. acrimonia quæ mitigabitur laude, ſi fuerit nimium aſpera, aſſimulatione. i. fictione timoris, de qua diximus ſuperius, quæ. ſ. aſſimulatio non indiget mitigationis, propterea quod imitatur licentiam, & accommodat ſe ſponte ad animum auditoris, quia id dicit quod acceptum noui licet diſſimulet. Diminutio eſt cum nos dicemus aliquid egregium .i. excellens, aut natura, aut fortuna, aut induſtria .i. virtute propria eſſe in nobis, aut in his quos defendimus, quod diminuitur, & attenuatur oratione. i. ratione dicendi (ne qua. i. ne aliqua oſtentatio arrogans ſignificetur) hoc modo. Exempla apertiſſima ſunt ratione. i. conſideratione, aut moderatione &c. Deſcriptio nominatur, quę continet expoſitionem perſpicuam .i. euidentem, & dilucidam, cũ grauitate .i. ſeruata grauitate expoſitionem dico, rerum conſequentium .i. quas conſecuturas eſſe euidens, ſit hoc modo, Quod ſi &c. exempla clariſſima ſunt, primum ſuadet, ſecundum diſſuadet, tertium terret & monet. De vtilitate dicit ſic. Vel indignatio vbi ſcelera accuſantur vel miſericordia, vbi calamitates futuræ explicantur, poteſt commoueri. i. excitari, hoc genere exornationis, cum .i. quando res conſequentes. i. ſequi aliquod facinus ſolitæ comprehenſæ. i. ſimul cõceptæ, exprimuntur vniuerſæ breuiter oratione perſpicua. i. clara euidenti. Diuiſio eſt quæ ſemouens. i. ſeparans rem a re, abſoluit. i. explicite enodat, & declarat, vtranque. ſ. rem prius diuiſam, ratione ſubiecta .i. ſtatim addita ad ſingula membra, hoc modo. Cur ego &c. Exempla manifeſta ſunt, ponit autẽ differentiam inter diuiſionem quæ eſt vna de partibus orationis rhetoricæ, & hanc quæ eſt ſententiarum exornatio, ꝙ illa enumerat poſtea dicenda hæc membra ſtatim explicat. Frequentatio. i. frequens & denſa ante dictorum iteratio eſt cum res diſperſæ in tota cauſa coguntur. i. contrahuntur in vnum locum, quo. i. ideo vt oratio ſit grauior, aut acrior, aut criminoſior .i. plura crimina continens, aut obijciens, hoc pacto. A quo &c. Nihil eſt exemplis notius, dicit autem opitulari. i. opem ferre cauſis coniecturalibus, quia vbi vna, atque altera coniectura fidem facere nequeat multæ ſimul faciant. Multa nocte .i. plurima parte noctis tranſacta. In vnum collocatis, legitur etiam collatis. In iſtum caſum, verior lectio eſt in iſtum caſu, vt ſit in iſtum .ſ. hominem, caſu, id eſt à caſu, quia additur, neceſſe eſt caſu non poſſe fieri. Addit vtilitatem exornationis, ſed verbis apertis dicens. Vehemens &c. Expolitio eſt cum nos manemus in

eodem

eodem loco.i.negocio narrãdo,& videmur dicere aliud, & aliud .i. diuerſa propter diuerſum modum dicendi. Hic autem dupliciter.ſ.ſi nos dicemus,aut plane.i.omnino eadem rem,aut de eadẽ re,ſed ſupp.non plane idem. Eandem rem dicemus non eodem modo,nam id i.dicere eandem rem eodem modo,eſt obſidere.i. hebetare & afficere tedio auditorem,non expolire rem.ſ.dicendam. Sed nos debemus commutare.ſ.rationes dicendi. Commutabimus autem tripliciter, videlicet verbis.ſ.alijs pronunciando ſ aliter & tractando.ſ.varie. Nos commutabimus verbis cũ res ſemel dicta, proferetur eadem res, iterum .i. ſecundum aut ſæpius;verbis alijs quæ valeant,idem,hoc modo. Nullum &c. Nos mutabimus pronunciando ſi commutauerimus, tum.i.partim in ſermone,qui conuenit figuræ humili & mediocri,tum .i. partim in acrimonia .i. voce acri quæ ſublimi conuenit generi, & rebus arduis, tum .i. partim eſt quoque.i.etiam in alio,atque alio .i. diuerſo genere vocis, quia & ſi idem eſt caracter, poteſt tamen vxor mutari, vnde Horat.interdum tamen & vocem comœdia tollit. Iratusque Chremes tumido deligarore,atque in alio, & alio genere geſtus .i. motionis manus ac capitis ceterorum ue membrorum, commutando eadem.i.eaſdem res, verbis .ſ.alijs & ſi commutauerimus quoque vehementius pronunciatione.ſ.alia & alia. Hoc.ſ.genus expolitionis quod ſic per varietatem pronunciationis,neque poteſt ſcribi commodiſſime, quia voces nequeunt ſcribi,ſed ſigna duntaxat vocum, ſicut notæ concentum neque eſt parum apertum, quare cum ſit ſatis apertum non eget exemplo. Tertium genus commutationis eſt,qđ conficitur tractando, aut tratectando ſi trajciamus ſententiam, aut ad ſermocinationem,aut exuſcitationem. Ne vero dubites quid hæc ſint, dicit. Sermocinatio (de qua dicemus plenius paulo poſt,ſuo loco,vt tit.68.& de qua attigemus nunc breuiter quoad ſit ſatis ad hunc locum) eſt in qua oratio alicuius perſonæ cõſtituetur accommodata .i. applicata ad dignitatem, hoc modo, vt quo res poſſit cognoſci facilius, nõ diſcedamus ab eadem ſententia .i. exemplo prius poſito) Sapiens &c. Non mihi ſoli, hoc Platonicum dicit Cicer. in lib. officiorum. Hæc loquetur, apta repetitio per expolitionem. Dedit autem exemplum de ſermocinatione addit exemplum de exuſcitatione.i.excitatione, dicitur autem pro exuſcitatione,quia ſ,poſt x,deponi ſolet. Quis eſt &c. Vbi notabis quod quis etiam tenui re præditus dicitur, ſicut alibi pernicioſa. Equidem.i.ego quidem,& eſt ſpecioſe ac ſententioſe dictum. Eandem rem igitur Epilogus eſt. Sed cum dicemus de eadem re, tunc ſupp: vtemur pluribus commutationibus. Nam cum pronunciauerimus rem ſimpliciter, tunc ſupp.poterimus ſubijcere rationem, deinde.i.ſecundo loco ſimplici,aut duplici ratione confirmare poterimus pronunciare duplicem ſententiam ſine rationibus, hoc eſt rationis confirmatione,deinde poterimus afferre contrarium,de quibus omnibus diximus in exornationibus verborum, deinde poterimus afferre ſimile & exẽplum de quo dicemus plura ſuo loco.ſ.tit.64.Deinde concluſionem.i.vltimam partẽ orationis,de qua diximus lib. 3.ſub ea quæ fuerunt opus.i.opportuna, demonſtrantes quemadmodum oportet concludere argumentationem .ſ. oratoriam per complexionem, & ſupp.docuimus in hoc lib.ſ.quarto cuiuſmodi.i.qualis eſſet exornatio verbi,cui eſt concluſioni nomen.i. quæ vocatur concluſio,de qua dictum eſt tit.43. Ergo huiuſmodi.ſ.conſummata expolitio poterit eſſe ornata vehementer, quæ conſtabit ex frequentibus. vepote ſeptem,quas Franciſcus diligenter enumerat,exornationibus.i.coloribus verborum & ſententiarum. Igitur ipſa conſummata expolitio, tractabitur ſeptem partibus, ſed non recedamus ab exemplo. eiuſdem ſententiæ,vt tu poſſis ſcire quam.i.quantum,facile,faciliter res ſimplex .i.vna & vnius formæ,tractetur.i.enuncietur & diſplicetur multiplici ratione.i.forma dicendi, præceptione.i.ex præceptis rhetoricæ.ſ.artis,hoc modo: Sapiens &c. Propoſitio eſt, ſeu principalis ſententia quam variæ expolit. Primo,ratione ſubijciens, Ideoque ſæpe ſit &c.Secundo,ſententia ſine ratione addens. Et quoniam &c. Tertio,ſententia cum ratione ibi.Ergo qui fugiũt, nam ratio eſt,nam neque &c. Quarto,alia ſententia duplici ibi. At qui & cum ratione quæ eſt i Cum & cum. Quinto,exornatione per contrarium ibi. Etenim iniquum, eſt reddere naturæ, cũ liceet cogi,& non dare.i.impartiri, patriæ cum roget,quaſi ſupplex,vitam quam acceptam a natura (vnde illi redditur)conſeruauerit,non propter naturam,ſed propter patriam,pro cuius ſalute ſua cuique ſalua expetenda eſt. Et iniquum eſt cum poſſis interire pro patria cum ſumma virtute & honore, male.i.magis velle,viuere,per dedecus & ignauiam. Et ſupp. cum velis adire periculum pro amicis & parentibus,& ceteris neceſſarijs, vehementer iniquum eſt,nolle venire in diſcrimen.i.periculum vitæ, pro rep. in qua continetur,&.i.etiam illud ſanctiſſimum i.maxime inuiolabile,& venerabile nomẽ patriæ,quæ vt alibi dicit vna omnium in ſe complectitur charitates. Sexto,exornatione à ſimili, cum ſubdit. Itaque vt .i. quemadmodum ſupp.is eſt contemnendus qui mauult .i. magis vult in naufragio .i. dum nauis frangitur nauim, ſupp. eſſe, aut euadere incolumen .i. ſaluam, quàm ſe.ſ.ipſum ita is eſt vituperandus, qui in repub.i.in gubernatione reipub.conſulit.i.proſpicit cõſilio,& opem fert plus ſuo .i.proprio diſcrimini.i.periculo,quàm ſaluti communi. Addit rationem ſimilitudinis, quia naue fracta .i. licet nauis eſſet fracta, multi fuerunt incolumes,quia in tabulis enatarunt, ſed ſupp.nemo poteſt enatare ſaluus ex naufragio patriæ.i.nemo poteſt ſaluus manere vbi prima perijt. Confirmat alio exemplo. Quod.i. quam rem. Decius.ſ.pater filius,& nepos,videtur mihi bene intellexiſſe, qui dicitur ſe deo veniſſe .i. voto inferis addixiſſe, & mortem oppetijſſe, & immiſiſſe ſe in medios hoſtes pro legionibus .i. exercitu Romano ſaluando, vnde .i. quocirca aut è qua re amiſit .i. a ſe diuiſit & commutauit vitam,& non perdidit .i.non peremit, nec deſtruxit penitus vitam, q.d.quod Saluator, qui perdit animam ſuam in hoc mundo,in vitam æternam inueniet eam, quod teuera martyribus Chriſti contingit, & Decijs contigiſſe putatum eſt ab Romanis. De domo demouendi pulcherrime dixerit Liu. lib. 8. ab Vrbe Condita. Approbat dictum ſuum. Enim pro quia. Decius ſupple redemit maximam ſupple rem:videlicet rempub. re viliſſimam vtpote ita corporali,& parua, quia paruum etiam ſi tunc euaſiſſet duratura declarat, dedit vitam .ſ. temporalem, & accepit patriam.i.ſalutem patriæ,& ſi quæras quo patriam acceperit qui vitam amiſerit dicit,amiſit animam.i.vitam,potius eſt gloria, quæ gloria prodita .i.producta,vetuſtate.i.apud veteres,cum ſumma laude, enteſcit quotidie magis. Septimo, artificioſe infert concluſionem dicens. Quod ſi, & .i.ſimul demonſtratum eſt ratione, & .i. ſimul comprobatum eſt exemplo, ſupp. quemlibet ſapientem debere accedere ad periculum pro repub. hi ſunt exiſtimandi ſapientes, qui nullum vitant periculum pro ſalute patriæ. Igitur expolitio verſatur, in his.i.huiuſmodi generibus.ſ.exornationum, de qua.ſ.expolitione nos ſumus producti.i.in longum præter inſtitutum noſtrum adducti, vt diceremus plura, q.i.eo q expolitio, non modo.i.non ſolum adiuuat,& exornat orationem cum dicimus cauſam.i.diffudimus litẽ veram, ſed nos exercemur.ſ.in declamando ſub rhetoribus multo maximæ.i.præcipue per eam.ſ. expolitionem ad facultatem elocutionis. Quare conueniat,id eſt vtile ſit extra cauſam in exercendo .i. declamando, adhibere ratione expolitionis,& vti.ſ.rationibus expolitionis,in dicendo .i.orando in veris cauſis, cum .i. quando nos exornabimus argumentationem,de qua diximus in lib.2.Commoratio eſt,cum .i. quando manetur .ſ.ab orante.i.mora ſit diutius.i.aliquantulũ diu,aut diutius quam in alijs,in loco firmiſſimo,quo.i.in quo tota cauſa.i.principale firmamentum cauſæ continetur. Et reditur.ſ.ab orante,ſæpius eodem.i.ad eundem locum &c. Et.i.proprium maxime .i. præcipue,oratoris boni .i. periti. Enim pro quia,poteſtas non datur.ſ.propter talem commorationem,auditori,præcipue iudici,dimouendi animum de re firmiſſima. Exemplum ſatis idoneum.i.aptum & conueniens, non potuit ſubijci, huic.ſ.exornationi,propterea q hic locus non eſt ſeparatur.i.diſtinctus à tota cauſa, ſicut aliquod mẽbrum, ſed eſt perfuſus per totum corpus orationis tanquam ſanguis, ſup.eius eſſet,qui diffunditur per totum corpus animalis, & ita qui velit dare exemplum,daret totam orationem. Cõtentio eſt per quam contraria .i.inter ſe contendentia referuntur.i.mutuo ſe concernunt. Ea.ſ. contentio eſt in exornationibus verborum.i.ſingularum dictionum,& ſic vocatur frequẽtius antithesis,vt (inquit Cic.) docuimus ante.i.prius inter exornationes verborum,eſt inquam eiuſmodi. Tu præbes te placabilem inimicis,& inexorabilem.i.implacabilem amicis. Vbi bina ſunt antithera.i.inimicis & amicis, quæ re & voce contraria ſunt,& exorabilem & implicabilẽ,quæ re tm̃ contrariantur. Et ſup.ea eſt in exornationibus ſniarum,huiuſmodi. Vos lugetis incommodi.i.pp incommoda huius.ſ.rei condemnandi,& ille cuius incõmoda lugetis,læ:atur calamitate reip. Vos diffiditis veſtris fortunis.i.diuitis,& facultatibus,iſte ſolus.i.cum ſit ſolus confidit ſuis.ſ.fortunis,eo magis.ſ.q vos diffiditis veſtris. Hoc intereſt inter hæc duo genera contẽtionum .ſ. verborum & ſniarum, q ſup.illud.i.prius dictum genus, conſtat ex verbis relatis celeriter .i. modico interuallo contrapoſitis,& ſup. oportet,hic.i.in poſteriore genere,videlicet in contentione ſententiarum,vt ſup.ſentẽtiæ contrariæ referantur ex cõparatione,

ne.i.collatione, oportet.n. vt altera reſpiciat alterum &c. Similitudo eſt oratio traducens.i.transferens, ad quampiam.i. aliquam rem aliquid ſimile ex re diſpari.i.diſſimili. Hoc eſt conferens duo inter ſe oſtendit quid differant, ita vt differentia vnius naturam, alterius declaret. Ea.ſ.ſimilitudo ſumitur cauſa, aut ornandi aut probandi, aut dicendi apertius, aut ponendi.ſ.rem ante oculos, ita vt non dici, ſed agi videatur. Et ſup. quomodo.i.quemadmodum ipſa ſumitur quatuor de cauſis.ſ.iam dictis, ita dicitur quatuor modis, videlicet per contrarium, per negationé, per collationem.i.comparationem, & ſup. per breuitatem. Nos accommodabimus ſingulos modos pronunciandi.ſ.per contrarium, per negationem &c. Quæ diuerſos exigunt in pronunciando modos, ad vnamquanque cauſam ſimilitudinis ſumendę.ſ.ornandi, probandi, apertius dicendi, & ante oculos ponendi. Similitudo ſumitur cauſa ornandi per contrarium ſic. probando videlicet nouũ imperatorem non eſſe meliorem, licet recens curſor ſit melior enim pro quia, quemadmodum in palęſtra .i. exercitatione currendi, is qui accipit.ſ.a præcurrente poſtquam illum anteuertit (vnde Perſius. Qui prior es, cur me in decurſu lãpada poſcis), tedas ardentes.i.faces incenſas, eſt continuo .i. ideo, aut ſemper celerior, & ita melior in curſu, ꝙ ille qui tradit .ſ. tedas, non ita .i. non ſic eſt imperator nouus, q accipit exercitum melior.i.vtilior, & expeditior, quam ille qui decedit .ſ. ab imperio, & reſignat officium ſucceſſori, propterea ꝙ non eſt ita, hoc eſt, nõ eſt, eſt ſimile, ꝙ defatigatus.i.ad extremam laſſitudinem fatigatus, tradit facem.ſ.ardentem, integro.i.recenti curſori, hic.i.in ſucceſſione imper.i. Imperator peritus tradit exercitum imperito. Diſſimilitudinis aũt cauſa eſt, ꝙ vires corporis multa exercitatione labaſcunt, vires animi conualeſcunt. In curſore aũt vires corporis expetuntur, in Imperatore prudentia, & peritia animi. Hoc .ſ. prædictum, potuit dici ſatis, plane.i. plene, & perſpicue, & probabiliter ſine ſimili, hoc modo. Dicitur.ſ.vulgo, minus bonos .i. minus idoneos Imperatores ſolere accipere exercitum a melioribus.ſ.Imperatoribus, ſed ſimile.ſ.de curſoribus eſt ſumptũ, vt quædam dignitas.i.exornatio honorifica, comparetur .i. acquiratur orationi, & dictum eſt per contrarium cum negamus aliquam rem eſſe ſimilem ei rei quam nos probamus.i.probare contendimus, vt afferebamus paulo ante .i. in ſuperiore exemplo decurſoribus, & ita ſuperius exemplum duplex erat, nam in eo erat cauſa ornandi, & ſpecies per contrarium ſumpta. Secũda autem cauſa eſt probandi, & ſpecies per negationem, de quibus dat tale exemplum. Dicetur per negationem cauſa probandi, hoc modo. Neque equus indomitus quamuis ſit bene compoſitus, natura .i. per naturam. poteſt eſſe idoneus ad eas vtilitates .i. vſus, & actus, quæ.ſ.duo, deſiderantur.i.exiguntur ab equo, neque homo indoctus, quamuis ſit ingenioſus poteſt peruenire ad virtutem .ſ. conſummatam, quia opus eſt doctrina. Hoc.ſ. dictum, eſt factum probabilius, ꝙ.i.eo ꝙ magis veriſimile eſt, virtutem non poſſe comparari.i.acquiri, ſine doctrina quoniam (aut cum) nec equus quidem indomitus poſſit eſſe idoneus. Ergo hoc ſimile ſupp. eſt ſumptum cauſa probandi, autem pro ſed, dictum eſt per negationem, quæ eſt ſecunda ſpecies.i.enim perſpicuum .i. euidens de primo verbo .i. propter primum verbum .i. primam particulam ſimilitudinis, quæ negatiua eſt, videlicet neque &c. Simile ſumetur, & .i. etiam cauſa dicendi apertius, quæ tertia eſt, aũt pro ſed, dicetur per breuitatem quæ eſt tertia ſpecies, licet aliqui textus quartam habeant, hoc modo. Non conuenit ita exercere in amicitia gerenda, ſicut in certamine currendi, vt poſſis venire quod ad neceſſe ſit.i.ad limitem, aut ſtadium vſque, & non vltra, hoc enim ſatis eſt in certamine currendi, vt primus ad metam peruenias, ſed ſup. in amicitia neceſſe ſit, vt tu productus.i. porro, & in lõgum ductus, vtpote vſque ad mortem amici: procurras facile vltro.i.etiam in liberos, aut manes eius, ſtudio.ſ.animi & viribus corporis. Nam hoc ſimile eſt, vt intelligatur apertius: eos facere mala ratione, qui reprehendant eos (verbi cauſa.i.vt demus exemplum) qui poſt mortem amici cuſtodiant liberos eius: propterea ꝙ tantum.ſ. præ ſe velocitatis, oporteat eſſe in curſore, vt efferatur.i.eminenter feratur vſque ad finem .i. metam ſtatutam, & tantum ſtudium beneuolentiæ oporteat eſſe in amico: vt currat ſtudio amicitiæ vltra quam quod amicus poſſit ſentire .i. etiam vltra obitum eius. Autem pro ſed, hoc ſup. eſt dictum per breuitatem, non.i.res eſt, ita ſeparata ab re: vt in ceteris rebus ſup. ſeparata eſſe ſolet, ſed vtraque res eſt comparata coniuncte .i. coniunctim, & confuſe .i. mixtum. Sicut enim verba iacent cum dicitur in amicitia gerenda, ſicut in certamine currendi, non ita conuenit exercere, non videntur eſſe membra ſimilitudinis, ſed vnum commune dictum, & ita quia res coniuncta breuior eſt, quam ſeparata, per breuitatem eſt dictum. Ante oculos, Proſequitur ſimilitudinem quæ fit quarta cauſa, & in quarta ſpecie, ſeu modo, videlicet ea quæ fit cauſa ponendi negocij ante oculos per collationem dicens. Similitudo ſumetur cauſa negocij ponendi ante oculos.i.narrandi: perinde atque geratur: cum.i.quando dicetur per collationem.i.comparationem duorum inter ſe ſic. Vt.i.quemadmodum citharœdus .i. canens cythara: cum.i.poſtquam prodierit.i.proceſſerit, aut progreſſus ſit, veſtitus optime, vtpote, indutus palla.i.veſte exteriore longa, inaurata.i.auratis, aut aureis filis intexta, cum chlamyde.i.veſte interiore intexta varijs coloribus.i.habente intextos varios colores, & cum corona aurea, illuminata.i.radiante: magnis gemmis, vt carbunculis fulgentibus.ſ.in ea, & tenens cytharam exornatiſſimam, vtpote diſtinctam auro, & ebore, & pręterea.i. præterea ornamenta externa, ipſe.ſ.cytharędus ſit forma & ſpẽ, & ſtatura appoſita.i.apta, & accommodata, ad dignitatem .ſ. comparandam, hoc eſt vt illi concilient beneuolentiam: ſicut dictum eſt, quod ſpecies Priami digna fuit imperio. Eſt enim dignitas in viro, vt venuſtas in muliere, ſi cum.i.poſtquam commouerit, in populo magnam expectationem, his rebus.i.per huiuſmodi apparatum mittat .i.emittat, ſilentio facto repente, quia propter expectationem facile conticuerint omnes vocem acerbiſſimam .i. maxime diſſonam, & diſcrepantem cum turpiſſimo motu.i.geſtu corporis.i.& ſimul adhibeat turpiſſimum geſtum, tunc ſupple talis, quo .i. quanto melius ſit ornatus, & fuerit magis expectatus, eo.i.tanto magis eijcietur.i.explodetur deriſus, & contemptus. Ita ſi quis collocatus in excelſo loco, & in magnis ac locupletibus copijs, id eſt abundantijs diuitiarum, abundabit omnibus muneribus fortunæ, & omnibus commodis naturæ, ſi egebit virtutis, & artium, id eſt carebit virtute, & bonis artibus, quæ artes ſunt magiſtræ virtutis, quo, id eſt quanto magis erit ſpectatus .i. conſpicuus, aut viſus, ornatus, & illuſtris.i.clarus, ceteris rebus.ſ.exterioribus, eo .i. tanto vehementius eijcietur ex omni conuentu bonorum, deriſus, & contemptus. Hoc ſimile ſubiecit ſub aſpectum .i. poſuit ante oculos omnium rem .ſ.quam comparat exornatione vtriuſque rei.ſ.comparatæ. ſimili ratione, & inertiæ.i.imperitiæ artificij, alterius videlicet cytharœdi, & ſtultitiæ alterius.ſ.diuitis. (Sunt qui legant artificis. ſed quis alter duntaxat artifex inducitur legam artificij, legendo .n. alterius artificis, vterque ſignificetur artifex) Autem pro ſed, hoc ſimile dictum eſt per collationem .i. comparationem propterea, quòd omnia ſunt relata paria, id eſt ſimilia, & hoc ſimilitudine propoſita .ſ. ante oculos ſaltem mentales audientium. In ſimilitudinibus &c. Poſtquam deſerte deſcripſit formam ſimilitudinis cum exemplis aptiſſimis: præſcribit etiam decorum in ea ſeruandum dicens, quòd in metaphoris, & ſimilitudinibus per eam ſumptis, perſiſtendum eſt in vocabulis, ita vt ſint apta rebus a quibus tranſlatio ducitur, vt ſi quis amicos ſimulatos hyrundinibus comparet, non dicet quod aduentante hyeme aufugiunt, ſed deuolant, id enim hyrundinum eſt. Sed ordo eſt. Oportet obſeruare diligenter in ſimilitudinibus, vt cum afferemus rem ſimilem, habeamus verba accommodata ad ſimilitudinem rei, cuius cauſa attulerimus ſimilitudinem, id .i. tale exemplum eſt huiuſmodi. Vt in hyrundines ſunt præſto.i.præſentem, & paratæ nobis: tempore æſtiuo, & recedunt pulſe frigore (ſumamus nunc ex eadem ſimilitudine verba per tranſlationem) ita amici, falſi.i.ficti & non veri, ſunt nobis præſto in tempore vitæ ſereno, id eſt proſpero, & omnes deuolant.i.de nobis alio volãt, ſimul atque .i. continuo, vbi viderint hyemem .i. tempeſtatem fortunæ, hoc eſt calamitatem, ſeu aduerſitatem. Sed inuentio ſimilium erit facilis, ſi quis poterit ponere frequenter ſibi ante oculos omnes res animatas, & inanimatas, mutas & loquentes, feras & manſuetas, terreſtres, id eſt in terris exiſtentes, cœleſtes, id eſt aëre verſari ſolitas, vt volucres cœli, & maritimas, id eſt in aquis degentes, comparatas.i.collatas inter ſe artificio .i. induſtria, caſu.i.euentu incerto, & natura, id eſt naturali inclinatione, vſitatas, atque inuſitatas.i.cuiuſque modi ſint, & poterit venari.i. capere, ex his.ſ.rebus, & earum naturis, aliquam ſimilitudinem, quæ poſſit, aut ornare, aut docere, aut facere rem apertiorem, aut ponere ante oculos, dicit aliquam ſimilitudinem, enim pro quia, non eſt neceſſe ſupple vt tota res ſit ſimilis toti rei, ſed oportet ſupple vt ipſum quod confertur.i.cuius gratia fiet comparatio, habeat ſimilitudinem. Exemplum eſt propoſitio alicuius facti, aut dicti præteriti, cum nomine certi auctoris. Id .ſ. exemplum, ſumitur de ijſdem cauſis.i.ob eaſdem cauſas, quibus .ſ. ſumitur ſimilitudo. Primo, facit rem ornatiorem cum ſumitur nullius rei cauſa, niſi dignitatis .i. exornandæ orationis gratia.

negat ſe poſſe accedere .ſ. ad agros ſuos, quia villæ .i. domos ruſticæ, ſint incenſæ .i. vt quidam accipiunt combuſtæ, ſed non procedit, non enim ad iactantiam pertineat dicere villas combuſtas, nec reparata, adhuc ſed intelligentur incēſæ, ab ardore ſolis, quaſi ſint ſplendidæ, & nitidæ, iuxta illud Flacci. Hos ſolos animo ſapere, & bene viuere, quorum conſpicitur nitidis fundata pecunia villis, ne audere etiam, nunc .i. nondum adhuc ædificare, tametſi (inquit) incepi quidem inſanire .i. nimis pompoſe, & ſumptuoſe extruere in Tuſculano .ſ. agro, & ædificare iiſdem fundamentis .ſ. quibus in villa ad quam proficiſcebantur ædificauerat, aut fundamentis, iiſdem .i. ex eiſdem marmoribus, è quibus latera domos ædificauerat. Dum loquitur hæc venit in quaſdam ædes .ſ. hominis diuitis, in quibus eo die ſodalitium .i. conuiuium ſodalium erat futurum, quo .i. in quas ædes, tunc .ſ. oſtentator ingreditur cum hoſpitibus per notitia .i. propter notitiam domini ædium, inquit ad hoſpites ſuos, ego habito hic? argentum .i. vaſa argentea, quod erat expoſitum .ſ. ad vſum conuiuij, proſpicitus .ſ. ab hoſpitibus, & oſtentatore illo, viſit .i. it viſum, triclinium, vbi conuiuium futurum erat, probat .i. approbat, ſtratum .i. ornatum ſe eſſe, aut viſit triclinium ſtratum, & probat .i. approbat, ſupp. ipſum. Seruulus accedit, & dicit .ſ. oſtentatori alijs non intelligentibus, dominum .ſ. ædium, iam .i. paulo poſt venturum, ſi velit exire antequam ille venerit, & inquit .i. alta voce. Ita ne ſup. nuncias? q.d. dicis, ne puer quòd frater meus venerit? O hoſpites, inquit, eamus, frater meus venit ex Salerno, ergo pergam obuiam illi. Vos venitote huc hora decima, quia imperat extructos frangere noua toros, ſed propter aduentum fratris vna hora tardius cibum caperet. Hoſpites diſcedunt, ille conijcit .i. agit ſe raptim domum ſuam, illi .ſ. hoſpites, veniunt .ſ. in domum illam hora, decima, qua .ſ. hora, iuſſerat .ſ. oſtentator eos venire. quærunt .i. inueſtigant, hunc .ſ. oſtentatorem, reperiunt domi, ſupple eum, cuia .ſ. domus ſit, & ipſi deriſi, quia acceſſerant non inuitati in domum ignotam, conferunt ſeſe in diuerſorium .i. cauponam. Ipſi viderunt aut vident hominem .ſ. arrogantem illum, & mendacem oſtentatorem, poſtea die .i. poſtridie eius diei, narrāt .ſ. quæ ſibi contigerant, expoſtulant .ſ. iniuriarum, accuſant .ſ. perfidiæ. Iſte ait eos deceptos ſimilitudine loci, & eos deerraſſe toto angiportu .i. vico non peruio, ſe expectaſſe .ſ. hoſpites ſuos, ad multam noctem .i. donec plurima pars noctis eſſet tranſacta contra valetudinem ſuam .i. cum periculo incurrendæ infirmitatis. Ipſe dederat prius quam in publicum prodiret, puero .ſ. ſuo Samioni quem vnicum habebat, negocium .i. id oneris, vt corrogaret .i. a multis rogando coaceruaret, vaſa, veſtimenta pueros, & comparat .ſ. Samio, ſeruulos non inurbanos .i. ſatis venuſtos, ſatis ſtrenue .i. diligenter, & concinne .i. decenter. Iſte .ſ. oſtentator, deducit hoſpites domum .ſ. ſuam. Ait ſe accommodaſſe .i. præſtitiſſe cuidam amico, domos .ſ. ſuas maximas, ad nuptias .ſ. in eis agendas. Puer .ſ. Samio, nunciat .ſ. interea, ſed in aurem domini, argentum .i. vaſa argentea, repeti .ſ. ab eo, qui ea accommodauerat, enim pro quia, is qui commodarat ea, pertimuerat .ſ. fraudem ſibi fieri ab inani illo oſtentatore, cum eſſet egentiſſimus, & ſup. oſtentator, inquit, apagete .i. abſcedite, aut tacete, aut potius, procul à me agite, cum ſitis tam improbi, & inuidioſe de vno pluraliter loquitur, cauſam addit indignationis. Ego commodaui ædes, dedi .i. præſtiti familiam .ſ. meam, & ſup. amicus vult quoque .i. etiam argentum, tametſi habeo hoſpites, tamen vtatur, licet .i. permittitur ei, cauſa nuptiarum, ſicut intellexerant hoſpites, nam reuera argentum ad dominum eius remittebat, nos delectabimur ſamijs .i. vaſis fictilibus. Quid .i. ad quid ò iudices ego narrem .ſ. vobis, quæ iſte oſtentator efficiat, deinde? Natura hominis eſt eiuſmodi, vt ego poſſim vix enarrare ſermone, annuo .i. annum durante, ea quæ efficiat ſingulis diebus gloria, & oſtentatione .i. propter gloriam, & oſtentationem. Huiuſmodi notationes quæ deſcribunt quid ſit conſentaneum naturæ vniuſcuiuſque .ſ. hominis, habent delectationem vehementer magnam. Ponunt enim ante oculos totam naturam cuiuſpiam, aut glorioſi, vt nos ceperamus cauſa exempli, aut inuidi, aut timidi, aut auari, ambitioſi, amatoris, luxurioſi, furis, quadruplatoris .i. ſectantis pęnas quadruplo reddendas. Denique ſtudium cuiuſuis poteſt protrahi in medium .ſ. audientium, tali notatione. Sermocinatio eſt cum ſermo attribuitur alicui perſonæ, & ijs .ſ. ſermo. Franciſcus legit vis .ſ. perſonæ exponitur cum ratione dignitatis .i. cum decoro loquentis, hoc pacto. Cum .i. quando, vrbs .ſ. aliqua redundaret .i. referuiſſima eſſet militibus .i. hominibus belligeris, & omnes ciues tenerentur domi oppreſſi timore .ſ. militum, quia non audebant cuiquam obuiam exire, iſte .i. crudelis miles, intelligo autem alter quàm Franciſcus præcipue exitum huius rei, nam Franciſcus ſentit contra occiſum hæc dici, ego contra occiſorem, nam puto non eum inermem euaſi, ſed militem armatum occiſorem, venit cum ſago .i. veſte militari, ſuccinctus gladio, tenens iaculum .i. telum, quod iaci poſſit, quinque adoleſcentes ſubſequuntur hominem ſimili ornatu, hoc eſt ſagati, & ipſe irrupit .i. vi intrauit ſubito in ædes .ſ. cuiuſdam ciuis, deinde, inquit, magna voce (Hactenus erat paraſceue ſermocinationis, quæ nunc incipit, tam in verbis occiſoris, quam occiſi, & quàm vxoris eius) quid tacetis, hoc ad vxorem, & familiam dicit. Hic .i. in hoc impetu viri, milites omnes ſtupidi timore obmutuerunt, vxor illius infeliciſſimi tametſi diuitis, obiecit ſe ad pedes iſtius .ſ. violentiſſimi militis, cum maximo fletu, & ſupple inquit, miſerere noſtri, per te .i. amor eſt mi, quia obſecro te per te quo tibi nihil carius eſt, & per ea quæ ſunt tibi dulciſſima in vita. noli extinguere .i. penitus delere, extinctos .i. oppreſſos, fer manſuete .i. non inſolenter, fortunam .i. proſperum ſucceſſum, quia nunc dominaris, non fuimus, quoque .i. etiam beati, & eſt pathos a præterita fortuna, noſce .i. conſidera te eſſe hominem, & ita ſubiacere caſibus fortunæ, qua conſideratione Crœſus apud Cyrum ſalutem inuenit. At ille .ſ. immitiſſimus homo, ſupp. inquit, quin .i. cur non datis mihi illum .i. dominum iſtarum ædium, ac ſup. quin .i. cur non vos (inuidioſe pluraliter loquitur cum ſola vxor loquatur) deſinitis opplorare .i. obtundendo me ploratum immittere meis auribus. Non abibit? .ſ. quod fecit impune .i. non condonabitur illi, aut lege non abiuit, vt ſit ex perſona auctoris, non aut abibo, ex perſona militis, legendum autem puto abibit. Interea nunciatur .ſ. a puero aliquo, illi .ſ. diuiti patrifamilias, iſtum .ſ. violentum veniſſe, & minari mortem .i. necem maximo clamore, quòd ſimul, ac .i. continuo vbi audiuit, inquit, heus quæ reuocantis eſt vox. Gorgia pediſſequa puerorum .i. miniſter, aut miniſtra, qui vel quæ pueros ſequeris ſtatim ad pedes, quòd pædagogi munus eſt (dubium videtur verum miniſter ſit an miniſtra, quòd Gorgias potius viri, & vt opinor ſerui Phrygij nomen eſt, pediſſequa autem mulieris officium, ſed tamen & viri, vnde Sulpitius commune cenſet, potius autem credam puerum ad dominum cucurriſſe quam puellam) abſconde pueros, defende ſupp. eos fac vt adoleſcentia .i. ætas illa innocua, hoc eſt adoleſcentes, ſit incolumis .i. ſoſpes, & ſalua. Et ſupp. paterfamilias vix dixerat hęc, cum ecce, quaſi repente, & pręter ſpem, ille .ſ. violentus graſſator, præſto .i. ante ipſum ſtans, inquit, ò audax .i. temerarie ſedes .i. audes ſedere, hoc eſt lente venire, ſed ſuperbe dixit illum ſedere, non .i. nonne vox mea ademit tibi vitā? q.d. debebas præ timore iandudum mortuus eſſe. Exple inimicitias meas, & exatura tuo ſanguine iracundiam ſupp. meam ille (in quo ſignificatur decorum in ſermone cuius etiam Romanum tali caſu) inquit, cum magno ſpiritu, ego metuebam, verba .i. verebar contendere tecum verbis, ne eſſem plane victus, q.d. ſcio te tam verboſum, vt ſi tecum verbis contendam plane vincar, nunc video ſupp. quòd non vis contendere mecum in iudicio, vbi ſuppeditari eſt turpiſſimum, quia ſuppeditatus .i. victus videatur contra id, quod iuſtum eſt contendiſſe, & ſuperare eſt pulcherrimum, tu vis occidere ſupp. me, occides equidem. Si vera eſt Vallenſis ſententia, non equidem, ſed quidem legendum eſt, quia Cicero. & Virgil. equidem duntaxat in prima perſona vſi ſunt, ad quod ſuffragatur compoſitio, nam compoſitum videtur ab ego, & quidem, ſed ego victus non peribo, quia plus gloriæ meretur cadendo, quàm tu occidendo. At .i. (ſed inquit miles) eloqueris ſententioſe .i. grauiter, etiam in extremo tempore vitæ, neque vis ſupplicare ei quem vides dominari. Tum .i. tunc mulier (putans quòd per ſupplicationem mitior eſſiceretur, cum tamen vir ſciret inſolentiorem fore, vnde ſupplicare noluit) inquit, imò quidem .i. certe, iſte .ſ. maritus meus, quem tenes, rogat & ſupplicat, ſed quæſo tu ò miles, commouere .ſ. ad pietatem, aut miſerationem .i. fac, vt commouearis, & tu ò marite, ſupple oro per deos, ex amplexare .i. ſupplicans, & amplexans genua eius ora hunc, quia dominus eſt, hic vicit te, tu vince nunc animum .ſ. tuum. Et ſup. maritus, inquit, ò vxor cur non deſinis, ſequi .i. ſuadere mihi quæ non ſunt digna, me .i. quæ non ſunt mihi decora, & honeſta? Tace & cura quæ ſunt curanda, quaſi dicat conſule liberis noſtris ſi potes. Deinde conuerſus ad militem, inquit. Tu ceſſas, q.d. non decet, vt ceſſes cum ſis tam minabundus, eripere mihi vitam, & tibi omnem ſpem bene viuendi mea morte .i. propter meam mortem, quo dicto grauiter deterret à cæde. Ille .ſ. paterfamilias, repulit, id eſt reiecit a ſe mulierem .i. vxorem lamentantem, ille .ſ. miles (ſunt qui legant illi quod placet, vt ordo ſit, iſte miles repulit mulierem,

rem, & defixit illi incipienti dicere, &c. Sed multi legunt ille. Minus autem placet, quod Franciſcus dicit, illi.ſ.inuaſori, quaſi patertam ilias inuaſorem occideris, quod ſi diceret velet, non dicere iocutum ſua virtute digna) defixit in latere gladium incipienti.i.patriſamilias.i.volenti dicere neſcio quid, quod videlicet eſſe dignum virtute illius. Hactenus dictum eſt exemplum ſermocinationis, de qua Cicero. Ego puto ſermones eſſe datos vnicuique in hoc exemplo accommodatos ad dignitatem .i. ad id quod oportet obſeruare in hoc genere. Sunt item ſermocinationes conſequentes hoc genus .i. exemplum huius generi. Nam quid putamus illos dicturos ſi iudicaueritis hoc. Nonne omnes vtentur hac oratione, deinde ſupp. conuenit ſubijcere ſermonem .ſ. quem ille de quibus loquitur haberent. Confirmatio potius quam confirmatio, nam a formæ fictione dicitur à Græce προσωποποιία eſt cum aliqua perſona quæ non adeſt confingitur quaſi adſit .i. præſens ſit, aut cum res muta aut informes ſit eluquens, & formata, & oratio attribuitur ei, accommodata ad dignitatem, aut actio quædam, hoc pacto. Quod ſi hæc vrbs, videlicet Roma mittat .i. emittat uocem, non .i. nonne loquatur, hoc pacto. Ergo &c. Exempla patent. Significatio eſt res quæ relinquit plus in ſuſpicione quã poſitum eſt in oratione, hoc eſt quæ plus ſignificant quam dicit. Ea .ſ. exornatio videlicet ſignificatio ſit per exuperationem, ambiguum, conſequentiam, abſciſſionem, ſupple, & ſimilitudinem. Per exuperationem.i. per hyperbolem, ſup. ſit, cum plus eſt dictum quã veritas patitur, cauſa ſuſpicionis augendæ ſic. Exemplum patet. Per ambiguum ſup. ſit cum verbum poteſt accipi in duas vel plures ſententias, ſed accipitur in ea partem quam is qui dixit vult, vt ſi dicas de eo.i. ad eum qui adierit multas hereditates, tu qui plurimum.ſ. dionarum cernis.ſ. tibi eſſe proſpice.ſ. rebus tuis, vbi ſenſus poteſt eſſe, proſpice.ſ. reipub. aut de qua conſulatur, tu qui cernis plurimum.i. prouidẽtia præſtas, & multa cognoſcis, & conſideras, ſed quia loquitur de diuite & parum prudente, intelligetur de conſpectione bonorum, aut forte in eam ſignificationẽ, vt ſignificetur maxime auarus, vt qui cum plurima habeat plura copia, & oculos in proximũ prædium conijciat. ſic quia locutiones ambiguæ ſunt vitandæ, dicit. Quẽadmodum ambigua quæ reddunt orationẽ obſcuram ſunt vitanda, ita hæc.ſ. ambigua, quæ cõficiunt huiuſmodi ſignificationem ſunt conſequenda.i. ſectanda, vbi a deponentali verbo paſſiuo vtitur participio. Ea.ſ. ambigua conſequenda, reperientur facile ſi nouerimus, & animaduerterimus, ancipites.i. duorum capitũ, aut ſignificatorum, aut multiplices.i. multarum ſignificationum poteſtates verborum. Significatio ſit per conſequentiam, cum res quæ ſequuntur.i. comitantur aliquam rem, dicuntur ex quibus tota res relinquitur in ſuſpicione.ſ. eius quod is qui dicit innuit, vt ſi dicatur filio ſalſamentarij.i. vendentis ſalſamenta.i. carnes, aut piſces ſalſos &c. Significatio ſit per abſciſſionem.ſ. ſermonis .i. apoſiopeſim, cum incipimus aliquid dicere, deinde præcipimus .i. priuſquam ſermo finitus eſt abrumpimus filum eius, & ſatis ſuſpicionis relinquitur ex eo quod iam diximus ſic. Qui iſta forma & ætate, videtur dictum in deformem, & ſenem, nuper alienæ domui, ſup. intulerat vitium, nolo dicere. Per ſimilitudinem ſupp. ſit, cum aliqua re ſimili allata. Adducta, nihil dicimus amplius, ſed ſignificamus ex ea.i. per eam quod ſentiamus, hoc modo. O Saturnine nolit eſſe fretus.i. confiſus, nimium frequentia. populi.i. ne ſis nimium popularis, noſce.i. conſidera ſtultitiam Gracchi.i. ne vt Gracchus, quia popularis fuit perijt, tu quoque pereas. Hæc exornatio habet plurimum feſtiuitatis, & interdum dignitatis. Sinit enim ipſum auditorem ſuſpicari quidam.i. aliquid certi, ipſo oratore tacito.i. tacente. Demonſtratio.ſ. rei geſtæ per apertam narrationem, eſt cum res ita exprimitur verbis, vt negocium videatur geri, & res videatur eſſe ante oculos. Omnia autem patent. Perorationem concludit opus quæ cum intellectum facillima ſit verbum non amplius addam.

HIERONYMI CAPIDVRI AD SVOS IN RHETOricam Herennianam Commentarios appendix.

POST Ciceronis verborum interpretationem, quam feſtinãciſſima compoſitione edere compulſi ſumus, ſi quidem diebus in ſingulis prout in his rhetoricis libris quæq; dictata nobis occurrerunt, ita immeditati, ita improuiſi commentaria edere coacti ſumus, ita plerunque alijs diſtricti occupationibus temporis anguſtia, non tantum quæ diceremus aliquantum maturare, ſed ne quidem quę properantiſſimo calamo ſcripſiſſemus vna oculorum acie decurrere nobis conceſſum eſt, ne propoſito igitur noſtro quicquam deſit, fieri à nobis debere videbatur, vt quas figura ſparſim ſumus interpretari, primũ colligeremus, deinde oratorum numeris, poſt de imitatione, inde de exercitatione diceremus. poſtremo, vt omnia tradita iam præcepta, breui, & quaſi per capita, quo tenaciori memoria cõprehendi poſſent, repeterentur, quæ omnia cum paulo longiorem cogitandi moram ſibi depoſcant, doleo à me inſcribendo non minus quam in ſuperioribus eſſe properandũ. Non dubitauerim, quin hæc multo caſtigatiora eſſe debuerint. ſi famæ putauerim conſulendum meæ. Sed ipſis me premit anguſtia, & audiẽtes, intra paucos dies quod velim vt abſoluam, auidi expectant. Eis autem non ſatisfacere, nefas puto, & futurum ad alias occupationes me tempus trahit, vt emendandi nullum etiam mihi ocium relinqui poſſe videam. Proſequar igitur inſtitutum eo pacto, vt perquam vtiliſſimas res exarare videar tentaſſe potius, quàm vt eaſdem dicendo conſequi fortaſſe potuerim vt noſtra poſteri in Ciceronem commentarij auſa perficiant. Hoc enim tempore noſtris diſcipulis hæc dare voluiſſe quantulacunque, ſatius eſſe ducimus, ꝙ omnino nulla. Sed de re iam dicere incipiam. Omne figurarum genus trina diuiſione partimur, quòd in literis, quod in dictionibus, quodq; in oratione inuenitur. Quod in literis, Græci pathos, in dictionibus tropum, in oratione ſchema nonnulli appellauerũt. ſed nos, modo quid dicatur clarum intellectu fiat, de appellatione in præſentia dicere non contendemus. In literis itaq; duplex eſt generalis figurarum cognitio vna quidam quæ qualitatis, altera vero quãtitatis nominatur. qualitatis quidem ſpecies ſunt, Metatheſis, quæ & enallaxis, & hyperteſis nominatur. capræ pro carpæ enim capræ dictæ, à carpendo ſi quidem deducuntur, vt Varro, inquit. Secunda qualitatis ſpecies eſt, quàm Tryphon metalepſin, quidam antitheſin, vocant: eſt, cum in vocem vocalis vertitur: vt,

Venit & vpilio, tardi venere ſubulci.

Pro eo quod opilio dicendum fuit. Tertia ac vltima qualitatis ſpecies eſt, Tmeſis, quam diacopem quidam nominant, cum cõpoſita diſſoluitur dictio, velut apud Horatium Polyhymnia, pro Polymnia, nam ſi integra dictio interponatur: vt, ſeptem ſubiecta trioni, hyperbatos erit, quæ poſterius ſuo loco referetur. Quantitatis autem ſunt ſpecies quaſi generalia quidem capita, pleonaſmos, & endia.i. redundantia & defectus. aut enim redundant in dictione literæ, aut ſubtrahuntur. quodque de literis diximus, idem de temporibus intelligendum eſt. Pleonaſmus ſpecies habet nouem, & totidem quoque endia, Pleonaſmi quidem ſpecies ſunt. Proſtheſis, anadiploſis, ectaſis, epectaſis, diæreſis, parentheſis, diplaſiaſmos, parempteſis, & pro ſcheſmatiſmos. Proſtheſis dicitur, cum in principio dictionis litera vel ſyllaba adduur, vt pro nato gnatus: &,

Ingreditur linquens antrum, pro graditur.

Anadiploſis eſt repetita eadem in principio dictionis ſyllaba vt dipilare, talare, apud Catullum, & Perſium. Ectaſis eſt, cum natura correptam ſyllabam producimus: vt, Hectora Priamidem, animoſum inter Achillem, Cum Priamus primam corripiat. Epectaſis eſt, in media dictione ſyllabæ verſus neceſſitate interpoſitio, quale illud Lucretianum:

Indugredi motus hominum geſtumq; ſequentem.

Diæreſis eſt, cum vnam in duas ſyllabas diuidimus: vt Lucretij illud: Ignoratur enim quæ ſit natura animal. Parentheſis eſt cum ſyllabam non faciens ad vocalem vocalis apponitur, &, Capteiuei ex capitibus verſuum Plauti in Captiuis, colligitur veteres ſic ſcripſiſſe. Diplaſiaſmos eſt, conſonantis eiuſdem aliqua de cauſa potius quàm ſuapte natura geminatio vt, tetuli, reliquo, & ſimilia, vel diuerſæ interpoſitio, vt eſt peoat. Parempteſis eſt, in dictione conſonantis interpoſitio, velut Alcydones, Varone teſte, pro eo quod Alcyones, dicunt Græci. Proſchematiſmos eſt, in fine dictionis ſyllabæ adiectio. quale illud Lucretij: Hinc videatur in imbrem vertier æter. Endiæ autem, quàm ſupra quantitatis generalem fecimus, ſpeciem, ſunt nouem itidem formæ. Aphæreſis, arſis, ſyſtole, ſyncopa, ſynalœpha, ellipſis parellipſis, ecthlipſis, & apocopa. Aphæreſis eſt, ſyllabæ ex principio dictionis ablatio: vt, Poſuitque comas, & bracchia ferro, pro depoſuit. Arſis eſt, ſimilis ſyllabæ repetitæ in principio dictionis ablatio, vt tendi, pro tetendi. Syſtole eſt, cum liberam ſyllabam, aut natura productam corripimus, vt Iuuenalis:

Vaſcones, vt fama eſt, alimentis talibus vſi.

Nam Silius Italicus eandem ſyllabam producit, quam corripuit Iuuenalis, cum inquit.

Et Vaſconum alas Balares probat æquore aperto.

Syncopa eſt, è medio dictionis ſyllabæ ablatio, vt audacter pro audaciter, audij pro audiui, & hæc fere ſola in ſoluta oratione vtitur ſyllabarum figura, in verſu autem omnibus. Sinalœpha eſt duarum vocalium ad vnam complexio, vt Horat.

O mi Laërtiade, quidquam dicam aut erit aut non,

Et Varronis illud,

Tum deflagranti deiectum fulmine Phaeton.

Pluribus autem id fieri modis poſſe, Tryphon, quem nos in Latinum vertimus, oſtendit. Ellipſis eſt, vocalis ſyllabam non facientis ablatio, vt Propertij illud,

Nec ſi post Stygias aliquid reſtabit ærumnas.

Cum ærumna diphthongon in prima habeat. Parelipſis eſt, cum duplicatæ conſonantis ablatio eſt, vt cum Lucan. dicit:

Et Latam paruo tenuerunt Alcmone Cybellam. Iuuen. autem,

Hic turpis Cybele, & fracta voce loquentis.

Ecthlipſis eſt, conſonantis vel ſolius ablatio, quod in s, litera maxime ſolet fieri. Lucret.

Vulnera quæ lacrymas peperere miſerabilius nobis.

Vel cum ſua vocali: vt,

Inter ſe coiiſſe viros, & decernere ferro.

Apocopa eſt, in fine dictionis cuiuſcunque ſyllabæ ablatio, vt duc pro duce, vel dic pro dice, & ſimilia, ſicut ratio exigebat analogia. Hæ ſunt omnes literarum ſyllabarumque figuræ, nec plures inueniuntur. Sequitur, vt iam de dictionum & orationis figuris paucis diſſeramus. Sicut literarum atque ſyllabarum figuris numerus præſcriptus eſt, (ſi quidem viginti & vnam numero omnino eas eſſe oſtendimus.) ita dictionum & orationis figurarum numerus in infinitum pene profluit. nam ſi figuræ dictæ ſunt, tropos autem & ſchemata vno figuræ nomine appellamus, quo noſter hic ordo clarior videatur, ſi dictæ inquam figuræ in locutione ſunt, ſic vt quidam habitus in corporibus quoquo modo componantur, velut cum ſedemus, incumbimus, reſpicimus, idq. aut intentius, aut remiſſius, & infinitæ huiuſmodi corporis eſſe poſſunt formæ, ita in locutione figuræ ſunt ſermonis quidê habitus, & formæ, quibus ſermo a ſermone differt. Et quoniã ſua cuiuſque locutionis eſt habitus, inde fit vt aliæ parum, aliæ multum inter ſe figuræ differant, quæ inuentæ ſunt vitandæ ſimilitudinis gratia, quæ vbique faſtidium parit, idque ipſa rerum omnium natura nos monente, quæ ita varia eſt, vt nihil vnquam alteri ſimile procreauerit. Non me præterit magis placuiſſe auctoribus, alias grammaticorum, alias rhetorum figuras eſſe. quod licet cur ita placuerit probabilis ratio reddi poſſit tamen mihi ea non placet diſtinctio, & quo id planius fiat minuſque habeat obſcuritatis, opinionis noſtræ monſtremus rationem. Illud omnes vel mediocriter eruditi ſciunt, grammaticam rectæ literatæq. locutionis artem eſſe, nec hoc limite ſolo contentam, qui hæc vtique dicant ſcio. Sed de locutione nunc noſtra orta quæſtio eſt, nec magis proprium cuiuſque ſcientiæ iam eſſe, manifeſtum eſt. Locutionis ergo figuræ ſermonis quidam habitus ſint, ad grãmaticũ pertinere videbuntur. at non ſolius locutionis, verum & ſententiarum figuræ plerunque ſunt. Sententiarum ergo figuras oratoris, vel oratoriæ, in quocunque genere ſcribentis conceſſerim, ſed locutionis grammatico, quibus ita orator & poeta vtuntur, philoſophorum ſententijs argumentiſq. dialecticorum. Duabus ſi quidem potius artibus omnis rhetorica, vt Ariſt. inquit, perficitur, Inuentio philoſophia, ea quæ de moribus eſt, quam Græci ethicem vocant, & dialecticorum argutijs atque tendiculis de virtutibus ſi quidem & vitijs diſputare, ſemper conuenit oratori, & ſua confirmare, confutare autem aliena. Ab oratore vero cum diſpoſitione pronunciatione, & memoria ad cauſam explicandam literatis afficitur oratio, quamobrê & ea ars, quam græci grãmaticen, ex noſtris quidam literaturam veteres appellarũt locutionis artem, ſuppeditat. Tribus igitur potiſſimum ſcientijs facultas rhetorica conſtare videri poteſt. ethica in pondere ſententiarum, dialectica in diſſerendo, grãmatica in accurate & emendate loquendo. Sed de his hactenus. non.n. nobis de hac re vna diſputare propoſitum eſt. At illuc venimus, vt dictionum & orationis figuras percurramus. Vt igitur vnde exiuit noſter redeat ſermo, tam frequens locutionis eſt figura, vt ſi antiquum ſermonem noſtro comparemus, quidquid loquamur figura ſit, dũ nouatis, dum antiquis, tam verbis, quem locutionibus vtimur, quæ ne in vitia proſiliant, auctoritate, vetuſtate, conſuetudine plerunque defenduntur ſæpe etiam ratione quadam. ideoq. cum ſint à ſimplici recto q. loquendi gñe deflexa, virtutis nomen habebunt, ſi habebunt probabile aliquid qđ ſequantur. modus tñ adhibendus eſt. nam qui nimiũ affectauerit, illã ipſam variandi gratiã amittet. In nouato verbo figura eſt, aut cũ à græcis ſumitur, vt cũ Luc. Tibi tunus Dedala tellus, inquit, aut a verbo latino, vt cum Perſius inqt:

Neſcio quid tecum graue cornicaris inepte. Et ſurſum alibi,

Ipſe lacrum arrorans patrima piper.

In antiquis ex figura verbis, cuius maxime amator Virgil. fuit, velut illud,

Progeniem ſed enim Troiano à ſanguine duci

Audierat. Et,

Nam quo te iuuenum confidentiſſime noſtras,

Iuſſiſ adire domos. Et Propertius,

Sternuit omen amor.

Suntq. adhuc aliqua quæ iam in frequenti ſunt vſu: vt, Enim vero aſſentior in actiua ſignificatione, ſicut aſſentio, luxurior. vt luxurio, fabricor, vt fabrico. in coniunctis verbis nouationis quoque figura eſt, vt oculis capti talpæ, & timidi damæ dicũtur a Virgil. in quibus ſubeſt ratio, q alter vterque ſexus ſignificetur. ſi quidem tam mares eſſe talpas, damaſq. quam fœminas, certum eſt. Auctoritate ſibi vindicauit quiſpiam acuta, ſi lex ab eodem diceretur auctore. item quod temporis eſt, ad rem verbũ figurate declinatur. vt cum dicit Virg. Nocturnus obambulat. & ſimilia apud poetas præſertim, prope infinita. Item cum communis ſermo habeat, ardeo illa re, figurate tñ Virg. Corydon ardebat Alexin, dixit. Plura etiam ex Græco tranſlata ſunt, velut Saluſtij, vulgus amat fieri. Vtimur & figurate comparatiuis pro abſolutis & partes alias pro alijs partibus orationis. duo etiam inter ſe comparatiua committimus, vt Ciceronis illud: Si te Catilina comprehendero, ſi interfici iuſſero credo, verendum mihi, ne nõ potius omnes boni ſerius a me, quam quiſquam crudelius factum eſſe dicat. huic non eſt abſimile illud Homericum in Odiſſ.

[illegible Greek verse]

[illegible Greek verse]

[illegible Greek verse]

Iunctura quoque verborum veterum auctoritatẽ figuras habet, vt illud Horatij illud:

Fabriciumq; hunc, & intonſis Curium capillis.

Et illud Terent. Accede ad ignem hunc, iam caleſces plus ſatis. & Ciceronis de Cn. Pompeij futuro imperio. Portus quibus vitam ac ſpiritum ducitis, in prædonum fuiſſe poteſtatem ſciatis. In poteſtatem, non in poteſtate dixit. Ita Plaut. Num vero mihi in mentem fuit. Sunt huiuſmodi innumera, quæ vno figuræ nomine a græcis nominatur, quo alij [Greek], quidam [Greek] vocant. Nos nihil dicimus, niſi vt ſciamus verborum & locutionum innumerabiles eſſe formas, quas figuras appellamus, & eaſdem numero infinitas, nec numerare neceſſarium, modo quid ſit figura intelligatur. Quare intellecta quiſque ſibi per ſe, etiam ab alijs nõdum tactas poterit inuenire, ſicut ex eis quæ iam diximus, vel cuique eſſe manifeſtum poteſt. Quo tamen facilius memoria comprehendi poſſint, ne nos quidem illud lateat, quæ nobiliores eminent, ad genera, & quaſi capita quædam referamus, vt non tantum quas nominabimus, ſed & quaſcunque alias quiſque queat comprehendere, quas alius plures, alius pauciores, effeciſſet. quin & ipſe Cic. in Orat. ad Br. pauciores, quam in lib. de Orat. poſuit, vt videatur quæ referre voluit, & icies prætermiſiſſe ac reprehendiſſe. Omne ita figurarum, tam verborum, q̃ orationum genus, in duas, pariter vt ſyllabarum, vt ſupra memorauimus, formas diuiditur, qualitatem & quantitatem. qualitatis verborum ſpecies ſunt, quoties verbi aliqua permutatio efficitur, quantitatis autem, cum adiectio detractio ne vlla, aut paritas ſola, in orationis figura eſt. Qualitatis igitur ſpecies eſt, quam Cic. appellat exclamationem. nam cum dicit, ò Africane, cuius mortui, & quæ ſequitur, a primo huius orationis verbo tota eſt inditũ nomen exclamationi. & quam idem vocat ſimiliter cadens, & quam ſimiliter deſinens, ac q annominationem, itẽ nominatio, pronominatio, denominatio, tranſgreſſio, cõmutatio, abuſio quoque, verborum figura eſt, & tranſlatio, ſic & permutatio, coniunctio, adiunctio, vt ex ſupra expoſitis facile quiſque poteſt intelligere. Qualitatis igitur figuræ verborum, tam verbi, q̃ ſenſus ſunt hmõi. Quantitatis aũt figuras nominamus qñ aut redũdare aut deeſſe quid verborum, vel ſenſus videtur in oratione idq. vt cultior planior ue fiat oratio. Quantitatis ſpecies, quæ in exceſſu ſunt, ſenſus quidẽ emphaſis, hyperbole, ſynecdoche (quæ & defectus eſſe poteſt, ſi quidem pro ſingulari pluralis, & pro plurali ſingularis ponitur) & totum ꝓ parte, & pars pro toto. Quantitatis ſpecies in defectu, eſt tapinoſis, vt ſi gurges mare vocetur. Quantitatis verborũ ſpecies aliæ ſunt, vbi verba ſuperſunt, aliæ, vbi deſunt. Superſunt, vt in ea q̃ Cic. repetitionem vocat, q̃ conuerſionem, q̃ complexionem, & quãm traductionem, quæ figura

eſt etiam qualitatis, cum eiuſdem ſignificationis verbi caſus variatur, & diuerſæ item ſignificationis ſimile verbum ponitur, & quæ repetitionum exempla verborum, nos ſupra in Cicero. figuris congeſſimus. Item gradatio quantitatis excedentis figura eſt. hic correctio, niſi orationis figuram eſſe voluimus, quod poſt verbum immo, quod corrigentis eſt, aliud ſequi neceſſe ſit. Disiunctio, conduplicatio, interpretatio, illius adiciuntur, item commutatio, & dubitatio. niſi has, velut de correctione diximus, orationis duas malimus figuras dici. Quãtitatis autem figuræ, quæ in defectu collocatæ ſunt, articulus, coniunctio, adiunctio, vbi vnum pro pluribus ſufficitur verbis, ruſum quia aut primum, aut medium, aut vltimum occupat locum. Qualitatis eædem figuræ ſunt, ſed diuerſa, vt dictum eſt, ratione. Item diſſolutio. Nunc ſequitur, vt paucis orationis figuras in ordinem digeramus. Orationum qualitatis figuræ ſunt contentio, interrogatio, ſententia, contrarium, continuatio, diffinitio, permiſſio, concluſio, diſtributio, diuiſio, alia, contentio, demonſtratio. Ruſum orationis figuræ quantitatis, per exceſſum quidem, tum verborum, tum ſententiarum ſunt, ratiocinatio, membrum, ſubiectio, expeditio, circuitio, ſuperlatio, licentia, deſcriptio, frequentatio, expolitio, commoratio, ſimilitudo, exemplum, imago, effictio, notatio, ſermocinatio, confirmatio, ſignificatio, quæ tam defectus quam redundantiæ figura eſt, cum aliquando per exuperationem plus dictum eſt qui patitur veritas, & per defectum, cum quod docere incepimus, abſcindimus. Parilitatis vna figura eſt, quam Cicero compar appellauit. Deficientes autem figuræ ſunt, occupatio, diminutio, ſignificatio quã redundantiæ quoque figuram diximus, & ea quam breuitatem Cic. nominat. Quoniam ſatis, vt opinor, oſtenſum eſt, quid ſit quod figura nominatur, quot figurarum ſint genera & ſingulorũ generum quæ contineant ſpecies, nunc tempus poſcit, vt oratorum numeros aggrediamur, quos ſupra perſecuturos nos polliciti ſumus. quod faciemus, ſi prius tamen quid ſit numerus, & quid à verſu diſſet, & cum non minus pedibus conſtet quàm verſus, ſi ipſos paucis pedes, & quibus tam numerus, quam verſus incedit, attigerimus. Numerus igitur, quem græci rhythmon appellãt, a poetis pro verſu aliquando capitur, vt cum dicit Virg. Numeros memini ſi verba tenerem. Alio modo numerus dicitur, pedibus quædam fluens ſtructura, quam & Cic. & Quintilianus, multiq. præterea alij neceſſariam in orationibus oratori eſſe dixerunt. neque Demoſthenem oratorum græcorum facile principem tantopere probatum iri ferunt, niſi eius numeroſa eſſet oratio, vt ipſe Cic. Neq; enim, inque, Demoſthenes fulmina tantopere vibraſſe diceretur, niſi numeris illa contorta ferrentur. Diſſat autem hic à carmine numerus, quod numerus ſiue rhythmus eſt pedum temporumq. iunctura cum leuitate. Alij ſic, Numerus eſt verſus imago modulata, ſeruat numerum ſyllabarum. Rhythmus igitur temporum ac ſyllabarum pedumq; congruentia, aurium peritarum multiplicatur iudicio, ac profluit, ſemperq. ne faſtidium compoſitionis ſimilitudo pariat variatur. Metrum in certa qualitate ac numero ſyllabarum temporumq; finitur, certis pedibus, & eiuſdem ſemper cõſiſtit atque concluditur. Pedes autẽ ipſi, & varij re ſunt, & nominibus, quorum qui duabus ſyllabis (vt ab eis potiſſimum incipiamus, qui paucioribus conſtant) ſunt, ſpondeus, trochæus, iãbus, pyrrhichius. Spondeus ex duabus ſyllabis conſtat longis, temporum quatuor, vt heros. Huic cõtrarius eſt, quem alij pyrrhichium, alij dibrachum græce, latine bibreuem, alij ægeona vocant: hic duabus conſtat ſyllabis, & eis breuibus, vt bene. Iambus ex breui & lõga conſtat, vt dies. Trochæus, quẽ nonnulli choricon vocãt, ex longa & breui conſtat: vt, ferit. Trium ſyllabarum ſunt, dactylus, qui prima longa, & duabus conſtat breuibus: vt, tempora: Huic contrarius eſt anapæſtus, quem quidam antidactylum nominat. conſtat ex duabus breuibus & longa: vt, iuuenes. Tribrachus, quem quidam tribreuem vertérunt, græcorum alij brachyſyllabum, alij trinochron, nonnulli pygmeona, pleriqué (ſicut Cic. & Quintil.) choreum, tribus conſtat breuibus: vt, Helena. Huic cõtrarius eſt moloſſus, quem alij vertumninum, alij exterſi pedem, græcorum quidam hippium, nõnulli chaninum vocant, conſtat tribus ſyllabis longis, vt Aeneas. Amphibrachys, quem quidam vtrinque breuem verterunt, nonnulli Ionium vocarunt, alij ſcholium, conſtat ex breui & longa & breui: vt, carina. Huic contrarius eſt amphimacrus, quem ſeſcennium quidam appellarunt, quidam amphimeron, alij creticum vocant, cõſtat ex longa & breui & longa: vt, abſtine. Bacchius, quem alij Oenocrium, alij partambum vocant, cõſtat ex breui & duabus longis: vt, Athenæ. Huic contrarius eſt palimbacchius, quem alij Larium, alij Saturninum, quidam alcibreuem. nonnulli proponticon, alij theſſaleon vocant, conſtat ex duabus longis & breui: vt, natura. Quatuor ſyllabarum pedes ſunt, proceleuſmaticus, è duobus pyrrhichijs, hoc eſt, quatuor breuium ſyllabarum: vt, tenuia. Huic contrarius eſt diſpondeus, ex duobus ſpondeis ſyllabarum quatuor & longarum: vt, Mecœnates. Pæon primus, cõſtat ex trochæo & pyrrhichio, hoc eſt, longa & tribus breuibus: vt, Seſiſtorus. Pæon ſecundus, ex iambo & pyrrhichio, hoc eſt, ex breui & lõga & duobus breuibus: vt, colonia. Pæon tertius, ex pyrrhichio, & trochæo, hoc eſt, ex duabus breuibus, & longa & breui. vt, menhora. Pæon quartus, ex pyrrhichio & iambo conſtat, hoc eſt, tribus breuibus & longa: vt, docilitas. Huic contrarius eſt hippius quem plerique epitritum vocant. nam ſicut pæon, à numero, longam, ita epitritus breuem nobis ſignificat. ſi quidẽ hippius, ſiue epitritus primus ex iambo & ſpondeo conſtat, hoc eſt ex breui & tribus longis: vt, capenatea. Hippius, ſiue epitritus ſecundus ex trochæo & ſpondeo, hoc eſt, ex longa & breui & duabus longis. vt, conditores. Hippius, ſiue epitritus tertius, & ſpondeo & iambo. i. ex duabus longis & breui & longa: vt, diſcordiæ. Hippius, ſiue epitritus quartus ex ſpondeo & trochæo, hoc eſt, tribus longis & breui, vt oratore. Ionicus ἀπὸ μείζονος. i. à maiore conſtat ex ſpondeo & pyrrhichio, hoc eſt ex duabus lõgis, & duabus breuibus: vt, præludia. Ionicus ἀπ' ἐλάσσονος. i. à minore, conſtat pyrrhichio & ſpondeo, hoc eſt, ex duabus breuibus ſyllabis, & duabus longis: vt, cupiebant. Duabus ex breui & longa, & breui & longa: vt, Cleomedes propinquitas, qui pes dactylus ab imago à quibuſdam dictus eſt. Huic contrarius eſt ditrochæus, ex longa & breui, & longa & breui: vt, cantilena, dimicare. qui pes à nonnullis creticus, [illegible] dicitur. Antipaſtus ex iambo & trochæo, hoc eſt, ex breui & duabus lõgis & breui: vt, Medullina, Salonnus. Huic contrarius eſt choriambus, ex trochæo & iambo, hoc eſt, ex longa & duabus breuibus & longa: vt, nobilitas, armipotens. Hos quinque ſyllabarum pedes ſequuntur plures quam triginta, à nobis breuiter enumerandi. Hiorcius pes, ex quinque breuibus ſyllabis conſtat: vt, mulieribus. Periambus, ex longa & breuibus quatuor: vt, compoſuimus. Parapyrrios, ex breui & longa, & tribus breuibus: vt, diu ſletimus. Meſomacros, ex duabus breuibus & longa, & duabus: vt, deus aſtute. Anapeſticus, ex tribus breuibus & lõga & breui: vt, bonus amicus. Pyrrhichios anapeſtus, ex breuibus quatuor & longa: vt, ſcelior eſt. Probrachys, ex breui & longis quatuor: vt, in viu non eſt. Hypobrachys, ex lõgã & breui, & tribus longis: vt, tela depoſcunt. Meſſobrachys, ex duabus longis & breui, & duabus longis: vt, exiſtimarunt. moloſſo iambos, ex tribus longis & breui & longa: vt, obteſtatus eſt. Salotibus ex quatuor longis & breui: vt, educebamus. Diphos, ex duabus breuibus & tribus longis: vt, populabũdus. Orthius, ex longa & duabus breuibus & longis duabus: vt, arma capeſſunt. Amœbæos, ex duabus longis, duabus breuibus, & lõga: vt, mõtes ſuperant. Moloſſo pyrrhichios, ex tribus longis, & duabus breuibus: vt, frumentaria. Symplectos, ex duabus longis & tribus breuibus: vt, æras hominis. Muſicos, ex longa & breui, & longa & duabus breuibus: vt, Cæſar oppida. Antanapæſtus, ex breui & duabus longis & duabus breuibus, vt, at indoctior. Antamœbæus, ex duabus breuibus, & duabus longis & breui: vt, ſolces munire. Daſios, ex tribus breuibus & duabus longis: vt, facile princeps. Tymelicos ex longa tribus breuibus & longa: vt, inſtituerat. Dochemios, quem alij dochimum vocant, ex duabus breuibus, & duabus longis & breui: vt, capiunt arma. vt tam Cic. quam Quint. volunt, ſit dochimus ex bacchio & iãbo, vel iambo & cretico, hoc eſt, conſtat ex prima breui, duabus longis breui & longa: vt, rempub. Periambodes, ex breui & longa & breui, & duabus longis: vt, mori recuſarit. Doriſco, ex longa & duabus breuibus, & longa & breui: vt, imperitabat. Cyprius, ex breui & longa, & duabus breuibus & longa: vt, honore viri. Antiſypros, ex longa, & breui, & duabus longis, & breui: vt, exhiberetur. Bachioeoros, ex duabus longis & breui, & longa & breui: vt, deliberanda. Hypodochimos, ex longa & breui, & longa, & breui & longa: vt, moltitudines. Dochimos [illegible], ex breui, duabus longis, & breui & longa, vt ſupra exemplum dedimus, rempub. Antiſedechos, ex breui, & tribus longis & breui: vt, recognouere. Moloſſo ſpondeus, ex longis quinque: vt, frumentaturi. Poſt enumeratos ſyllabarum pedes, quantitas quoque ſyllabarum tractaretur, niſi ne pueros quidam eas ignorare arbitrer. Sunt enim multi qui de eis dedere præcepta, & nos quoque quanta breuitate potuimus, libellum olim edidimus. Illud iam ſupereſt ſolum, et de numeris diſſeramus. Primum quo in orationis genere numero eſſa conueniat, in quibus orationum partibus,

qualibus

qualibus vti numeris, & vtrum partium orationis continuos oc cupent numeri locos, & quo pacto secus conueniat, deinde de quos dicere numeros poſſimus, & quos non poſſimus, & pariter quos coniectura vitioſum ſit. poſt, quales velimus eſſe quos probamus numeros, exemplis, & auctoritatibus aperiemus, atq; confirmabimus, poſtremo, hanc partem cōcludentes, quid in vtraq; compoſitione tenendum ſit, breuiter colligemus. Cum igitur in omni locutionis corpore, totoq. vt ita dixerim, in orationis tractu numerum inueniri neceſſe ſit, quippe q neque loqui quiſq̃ poſſit niſi è ſyllabis breuibus, ac longis ex quibus pedes ſiunt, illam dicimus numero ſe cadere orationem, quę non prono velut flumine decurrens interſiſtat, ſed quæ finem ſuum habet, naturaliq. diſtincta interuallo, quæ proxime præteriere, intuendi dedit tempus, dedit reſpirandi, ac reſecit animos, & quodam quaſi modulatu verborum concluditur. Ab hoc autem modulatu. i. hac diligēti pedum obſeruatione de qua à nobis infra dicetur, ſolutus eſt ſermo, ſoluta epiſtola, ſolutæ quoque Iuriſconſultorum ſunt editiones, & omnes de huiuſmodi rebus compoſitiones, licet ea plerunque numeris conſtare inueniantur. Primum hiſtoriam, & genus illud orationis quod Græci epidicticon, noſtri demonſtratiuum vocant, numeroſa eſſe conuenit. Deinde in deliberatiuo iudicialiq. gñe id obſeruandum, ſed ſecus ſi quidem tam hiſtorica, q̃ demonſtratiua omnis ad voluptatem accommodata eſt, ac circunſcriptione ambituq. & tanquam in orbe incluſa currit oratio, quoad in ſingulis perfectis abſolutisq. ſententijs inſiſtit. idq. ideo ſecurius fit. His auditor lector ue eſt futurus, qui non vereatur ne compoſitione orationis inſidijs ſua fides attentetur, quin & gratiam ſcriptori oratori ue habet, q aurium ſeruierit voluptati. In ceteris autem cauſis non verborum ambitu dicendū ſemper, quinimò id perraro accidit, ſed ſępe membratim cæſimq. dicendum. Ideoq. illa verborum quaſi colligata concinnitas effugitur. q ſi ſemper vtare, cum ſatietatem affert, tum q cum id quale ſit facile intelligatur, actionis dolorem detrahit, & actoris veritatem funditus tollit, & fidem. Sed quoniam adhibenda non nunquam diximus, quo id in loco, videndum eſt. Si igitur laudandum aliquid eſt ornatius, qm ea pars demonſtratiui videtur eſſe generis, vt in Verrem Cic. de Siciliæ laude dixit, aut ſi ea ponenda narratio ſit, quæ plus dignitatis, quàm doloris deſiderat, cum ad hiſtoriæ grauitatem propius accedat, ſicut in Verrem Cic. de Cerere, & Segeſtana Diana, deq. Syracuſarum ſitu dixit, vt ambitu numeroſo cadant procurandum eſt. In amplificanda quoque re, dum ſenſus omnia funditur, numeroſe & volubiliter fertur oratio. In vniuerſum igitur ſingulare aliquid præcipi non poteſt. Nam in exordio ſicut iudicis animus variè præparatur, cum miſerabiles eſſe volumus, cum modeſti, cum acres, cum graues, blanditijs quoque, cum flectere, cum ad diligentiam hortari, ita cum diuerſa natura ſint, diſſimilis quoque componendi ratio deſideratur. Non. n. ſimilibus eſt vſus Cic. numeris in exordio pro Milone, pro Cluent. pro Ligar. Narratio ferè tardiores, atque vt ſic dixerim, modeſtiores deſiderat pedes proinde cum docere, & infigere animis res ſemper cupiat, quod minime feſtinantium opus eſt, vt id aptius, & accōmodatius rei ſit, tota conſtare narratio lōgioribus membris videtur & breuioribus periodis. Argumenta autem acria, & citata, pedibus quoque ad hanc naturam accōmodatis vtentur. Epilogi ſummiſſum, lentum, & minus exclamantem numerum plerunque exigunt. ſi quidem ſic ferè componendum, quo modo pronunciandum erit. Et cum rerum de quibus dicimus naturam ſequi numero ſcriptor velit eruditus in proœmijs plerunque ſummiſſum eſſe oportet. tamen in accuſatione iudex erit concitandus, aut aliqua complendus indignatione. in narratione plenos atq; expreſſos nos eſſe oportet, ne aliquo incitati affectu, quod fidem tollit dicere videamur. in argumentis citatos eſſe conuenit atque ipſo ètiam motu celeres in locis aūt ac deſcriptionibus, fuſos ac fluentes idq., quod voluptatis cauſa comparetur. In epilogis plerūque, vt iam dictum eſt, deiectos, & infractos debent. n. ſublimia ingredi, leuia duci, acria currere, delicata fluere, ac vbi vrget neceſſitas. ea etiam affectabimus. Qui aūt quibus pedes ſint rebus accōmodatiores, paulo poſt à nobis aperietur. Expoſitum iam, vt opinor, eſt ſatis, quo in orationis genere, quibuſque in orationis partibus, ac qualibus vti numeris nos oporteat. Reliquum eſt, vt partium orōnis continuos ne numeri locos occupent dicamus. Qm veteres maxime ſtuduerūt ne flueret, vagaretur, ac longius excurreret oratio, eam diſtingui & interſiſtere, modo cæſa, modo membris, modo clauſulis, eademq. omnia numeris vincienda voluerunt, primum, quid ſit cæſum, quid membrum, quidq. clauſulam nominemus, referēdum paucis puto, qm ſupra de eis dictum, deinde quo pacto numeris

vinciri intelligantur, quod non tanti profecto laboris eſt, quanti forte aliquibus videbitur. Ille ambitus. quem Græci periodon, noſtri clauſulam multiſq. alijs nominauere nominibus, conſtat, vt Cic. inquit, ſi plena ſit, quatuor ferè partibus, quæ membra dicimus, vt & aures impleat, ne ue breuior ſit, neque longior quam quam vtrunque nonnunq̃ vel potius ſæpe accidit, vt aut citius inſiſtendum ſit, aut longius procedendum, ne breuitas defraudaſſe aures, ne ue longitudo obtudiſſe videatur. Cum autem ſint periodon duo genera, vnum ſimplex, quod longius prouehitur atque circunducitur, alterum, quod membris, & inciſis conſtat. primū eſt; vt, Diuturni ſilentij P. C. quo eram his temporibus vſus, nō timore aliquo, ſed partim verecundia finem hodiernus dies attulit. qui ambitus clauditur pæone tertio, iambo & dactylo. Alterum eſt ſępe breuiſſimum, quod inciſis conſtat velut illud Craſſi Miſſos faciant patronos, ipſi prodeant, qui niſi interuallo proferatur, ſenarius videtur iambicus. melius autem, Prodeant ipſi, dici & Cicero. arbitratur. In eodem genere eſſe ambitus ille creditur, qui ex membris conficitur, aliquanto longior quam qui ex cęſis, breuior autem quam qui continuus fluit: vt, Cur clandeſtinis conſilijs non oppugnant? cur de profugis noſtris copias comparant contra nos? vbi vtrunque membrum ſpondeis clauditur, quod ſi plerunque Craſſus diceret. licet in illo quod cæſis confectum eſt, amphimacro, vſus ſit, ſpōdeus amphimacrum antecedit. Porro quæ inciſim aut membratim efferetur. ea vel aptiſſime cadere debent. Inciſim, ſic vt Cic. illud, Domus tibi deerat? at habebas, pecunia ſuperabat? at egebas. quatuor ſunt inciſa. Membratim, vt rurſum Cic. Incur, illi amens in columna in alienos inſanus inſaulſi. duo ſunt mēbra. deinde, & cæſa, & mēbra tanquam crepidine quadam comprehenſione longiore ſuſtinentur, vt Ciceronis illud, Depreſſam, cæcam, iacentem domum pluris quam te & quam fortunas tuas æſtimaſti. qui ambitus duobus trochæis terminatur, cum ſuperior ambitus ex mēbris ſpondeis concluſus fuerit geminis, qui autem ex inciſis, ex ſpondeo. nam vltima pro communi iam recepta ſyllaba eſt, præcedente pyrrhichio. Inciſim autem, & membratim tractatur oratio, vbi vere aliquid dicere videri volueris, cum aut reuelas. vt Cic. illud in Corneliana. O callidos homines, ò rem excogitatam, ò ingenia metuenda. Circuitus tamen ille, quem iam ſæpe diximus, incitatio numero ipſo fertur, & labitur, quoad perueniat ad finem. Sed iam quos accipiant pedes inciſorum membrorum clauſularum ue locos dicendum. A veteribus ſanè quæſitum eſt, toto ne in ambitu verborum numeri tenendi ſint, an in primis partibus, atque extremis tantum. Sunt qui comprehenſionem totam a capite ita fluere pedibus continuis velint, vt ad extremū veniens, pedibus quoque conſiſtas. nec id difficile factu arbitrari ſunt, ijs preſertim, qui bonis diſciplinis exercitati ſunt & ſcripſerunt, adeo vt quæ non ſcripſerint, ſimilia ſcriptorum effeciſſe credantur, ſed de hoc poſterius ſuo loco vbertus diſputabitur. Cum igitur eadem faciamus quæ poëtæ, tamen in oratione poëmatis effugere oportere ſimilitudinem ducunt, vt non tantum alijs atque alijs ſtruatur pedibus oratio, ſed etiam vt concentus ille in extremis ſeruetur duntaxat clauſulis. Plerique cenſent cadere tantum numeroſe oportere terminariq. ſententiam. cumq. aures extremum ſemper expectent, in eoq. acquieſcant, id vacare numero non oportere. Ariſtoteli autem, & Ciceroni, & Quintiliano placet, tam ſentētiæ initium quam finem eſſe numeroſum. quandoquidem ſtatim à principio ſententiæ dictionis concinnitate multū afficiamur, & ipſa concluſione, ne claudicans, ac quaſi fluctuans, ſed æqualiter conſtanterq. ingrediens habeatur oratio. Nunc quos non poſſimus numeros appellare, videndum eſt. Numerus proprie verſus dr̃, & continue concluſa pedibus oratio. ſed oratorius numerus eſt, cum principio fineq. numeroſo clauditur ſententia. idq., vt Cic. inquit, in dicendo numeroſum putatur, non q totum conſiſtat è numeris, ſed q ad numeros ꝓxime accedit. quo etiam difficilius, vt oratione vtamur cenſet, quā verſibus. quod in illis certa quædam, & definita lex eſt, quā ſequi ſit neceſſe, in dicendo aūt nihil eſt propoſitum, niſi ne aut immoderata, aut anguſta, aut diſſoluta, aut ſlens ſit oratio, quod totum in ſumma ſcribentis prudentia locatum eſt. Item ſi pedibus nec apte coniunctis claudatur ſententia, numerus non eſt, non minus quam ſi vnico claudatur pede, qui tres non ſuperet ſyllabas. pes ſi quidem erit, non numerus. Poterit autem vnus eſſe dichoreus, qui è duobus trochæis conſtat. Sequitur, vt quos ſequi numeros vitioſum ſit, exponamus. Attendendum igitur, q quemadmodum, qui audiunt, hæc duo animaduertunt, & iucunda ſibi cenſent, verba dico, & ſententias, eaq. dū animis attentis admirantes excipiūt, fugit eos, & prætervolat numerus, ita ſi

idem ſæpe reiteretur numerus, quod ab audiētibus intelligatur, ac per hoc faciet, quod quidquid voluptatis cauſa accerſitum ſit, non nimium, & frequens eſſe oporteat, quando. Voluptates con mēdat rarior vſus, vitioſum erit. Quod vitium vt effugiatur, ſunt hi quidem inter ſe miſcendi, & temperandi. ſic minime aduertetur delectationis aucupium, & quadratæ orationis induſtria. Vitioſus & ille numerus eſt, cuius pedes apti & quaſi coagmentati non iunguntur. Quod quale ſit, cum qui apte iungantur diſserimus facile intelligetur. Item vehementer eſt vitioſum, ſi in oratione in verſus aliquando, licet per imprudentiam incidamus. quāquam enim numeris, & eiſdem poëticis, componitur oratio eam tñ ſolutam, & liberam eſſe oportere intelligamus, ne poëma componere velle videamur: Licet itaque nobis dimidiatos plerunque verſus, adhibere, integros, non licet, & ferè vltima verſum initio conueniunt orationis. T. quidem Liuius ab hexametri exordio cœpit, vt Quintil. exiſtimat. Facturus ne operæ precium ſim. idq́ melius eſſe, q̃ quod modo emendatur Cic. tñ tam acrit animaduerſionis ſecutus, aliquando verſum abſoluit, vt trimetrum in Piſonem, Proh ô dij immortales, qui hic mihi iuxit Dies? Sic Saluſtius, nec minus Græci. quin & ipſe Plato accuratiſſimus compoſitionis, in Timæo prima ſtatim in parte vitare iſta non potuit. nam & initium hexametri ſtatim inuenias, inquit enim. εἷς, δύο, τρεῖς, ὁ δὲ δὴ τέταρτος. Nec non & Iſocrates, qui prius in oratione poſt Traſymachum, qui in eis nimius fuiſſe perhibetur, numeros, dum verſum effugere etiam voluit, in Panathenaici principio in trimetrum iambicus incidit, cum ita dicit. πρεσβύτερος μὲν ὢν παρεωρακέναι τῶν λόγων. & in ſimilia prope infinita, quæ tam apud hos, quam apud alios auctores ſatis idoneos, quiuis ſtudioſius inquirens animaduertet. Nunc quinam probentur à veteribus numeri dicendum nobis eſt. Si quidem ſicut in verſu vulgus, ſi eſt peccatum, videre, ita in oratoria locutione, quidquid claudicauerit ſentire intelligimus. Sed poëtæ non ignoſcit, oratoribus concedit. Tacitus tamen, non eſſe quod dicimus aptum perfectum, reclamat. Primum igitur. quod numerus oratorius pedes deinde quos ſuſcipiat, nobis aperiendum eſt. Clauſularum initia vt apte incederent, & eorundem fines concinne clauderetur, non vnico pede labi aſtringiq. veteres voluerunt oratores, ſed alterum ac plerunque vtrobique tertium adiungi, vbi paucarum ſint pedes ſyllabarum. Plures aūt, vt verſus ſimilitudinem effugerent, eſſe prohibuerunt: Pedes vero oratorius numerus nullos reſpuit, dicente etiam Quintil. his verbis: Miror. n. in hac opinione doctiſſimos fuiſſe, vt alios pedes ita eligerent, alios dānarent quaſi nullus eſſet quem non ſit neceſſe deprehendi. non ergo pedes, ſed pedum iuncturæ dānandæ eligendęue ſunt. Omnes aūt nobis in præſentia complectī diffi cile, at maxime probatos ab egregijs rhetorices magiſtris, ſummisq́ dicendi auctoribus referemus. Illud primum ſciendum eſt, non tñ referre qui pedes, ſed quæ verba iunctura quadam claudant orationem. nam ſi in extrema ambitus parte breuiora loca ueris, infringitur illa quaſi membrorum comprehenſio. Quare aut paria ſyllabis eſſe debent poſteriora ſuperioribus, aut (vt Cic. melius iucundiusq. putauit) longiora. monoſyllabon. n. in fine antecedenti vē iungi per ſynalœpham: vt, Auxilium eſt. Spōdeus igitur, vt à duarum ſyllabarum pedibus potiſſimum inchoëmus; quo. Demoſthenes eſt plurimum vſus, motam ſemper fert ſecū: Et illud eſt tenendum generaliter, qđ qui pedes ſunt tēporibus pleniores, longisq́. ſyllabis hoc magis ſtabiles, & grauiorem faciūt orationem, breues aūt, celerem ac mobilem. Itaq; ſi vbi opus eſt, velocitate tardum & ſegnem adhibeat pedem, & vbi pondus exigitur præcipitem ac teſultantem merito damnabitur. Spondeus præcedente ſe pyrrhichio bene ſonat: vt, Iuriam. vel trochæo? vt, arma ſumpſi, &, acta res eſt vel iambo, vt manus armār. quod ideo quidam non probant, quod trimetri iambici verſus eſſe videatur. Ipſe ſibi male ſpondeus præponi creditur: vt, oratores, niſi q tam Pompeius Meſſalinus, q̃ ipſe Cic. idoneum putant cęſis & membris. vt, Craſſus non oppugnat, propterea q paucitatē ſyllabarum cum grauitate ſua & tarditate compenſat. Ne quidē dactylum bene præponi ſpondeo, Cic. & Quintil. exiſtimat, qñ finem verſus in fine damnant orationis. Terentianus tñ non reſpuit. hoc tale eſt, contra Cæſaris arma. Quoties aūt vna pars orationis in fine clauſulæ acceperit anapæſtum & trochæum, ſiue ſpondeum (non enim ignoramus in fine pro longa breuem accipi, idem ergo erit pes trochæus, qui & ſpondeus, in fine) qui ſi finem inquam antecedente anapæſto in eadem orationis parte clauſerit, molem & quaſi lubricam ſtructuram dabit: vt, dominabitur. quamuis enim iidem fuerunt pedes, eadem tempora, tñ vbi diuerſæ ſint partes orationis, retentus neſcio quo pacto ſpiritus, ac reſtitutus, affert quandam compoſitioni firmitatem, vt, videant ipſi. At in vna parte orationis properare verba. & continua ſpiritus celeritate labi videntur, vt, populabundus. Idem de tribrachi dicimus, vt gerere morem, & facilitates, temeritates. Spondeus recte iambo præponitur, vt, doctus fui ſe ipſo iambo præcurrente, vt bona fide. & cretico, vt proſpera fide. Licet enim Ariſtoteles, Theophraſtus, & Theodectes, trochæum & pyrrhichium reſpuant, q vltimas longas eſſe ſyllabas ſemper velint à Cic. non omnino improbatur. Trochæus, ſi ſe præcedat, iuncturam facit, quæ maxime Cic. placet, vt, ab omnibus eſſe ei pœnas perſolutas. dictum iam. n. eſt, nihil ad rem pertinere, extrema lōga ne illa ſit, an breuis. & Gracchi illud, patris dictum ſapiens temeritas filij comprobauit. quo dichoreo tantū clamorem concionis excitatum eſſe Cic. ſcribit, vt eſſe admirabile, ordinem immuta. ſat ſit, Comprobauit filij temeritas. iam nihil erit, vt Cic. æſtimat, etſi temeritas ei tribus breuibus & longa eſt, qđ Ariſt. vt optimum probat: à quo ipſe diſſentit Cic. ſunt tñ & alij qui non improbant. Trochæus autem, ſpōdeus & iambus, ſimul, vt Cic. inquit, male concludunt, quoquo modo ſtruas, tumor tamē rerum ex ſpondeis atq; iambi maxime continetur: vt, ſceptrum mihi liquit Pelops. Pyrrhichius decurrit, ſed quantum celeritatis tantū grauitatis admittit. Quid igitur faciam? Iambus et aſſatur in Carmine, Quis hoc poteſt videre? quis poteſt pati, niſi impudicus & vorax, & aleo? In vniuerſum autem, ſi ſit neceſſe duram potius atque aſperam compoſitionem, quam effœminatam & eneruem, mauult eſſe Quint. vt neque longioribus q̃ oportet hyperbatis vtamur, neq; nullum aptum atque idoneum verbum permutemus gratia lenitatis, quando non erit vllā tam difficile, quod non cōmode inſeri poſſit. Sed iā multos videas in dicendo non tum accuratos, quàm, vt ita dicam, operoſos, & in verborum floſculis omnem terentes componendi operam, quum & quotidie magis laſciui ſumus. Quare modus habendus eſt. nam ſi nimij ſimus, intolerabile vitium eſt, ſin aut nullus inerit numerus, vt iam ſæpe diximus; diſſipata & inculta & fluens erit oratio. Sed de pedibus iam dicamus, qui tribus ſyllabis conſtare inueniuntur. Dactylus, qui Ariſt. amplior, ſicut humanior iambus videtur, quem tam Quintil. q̃ Cic. heroum vocat, clauſulam reddit forte m. antecedente trochæo, cui Ariſt. chordacis nomen imponitur, vt, iure fecimus. Pyrrhichio antecedente, bene dicitur ſpōdeo, cauſas audiat, iuſte fecimus iambo, fide dicitur, dies attulit, & tribrachys quoque dactylum bene præcedit, re cole nomina, anapæſtus, repetes cetera, & palymbachius, ſepono cetera, & moloſſus, quærebat dicere. Dactylus ſpondeum, & anapæſtum quoquo modo ſtruas in principia continuandorum verborum, ſatis decore cadere Cic. arbitrabitur. velut illud Liuij eſſe diximus: Facturus ne operæ precium ſim. Optime incipitur à longis: vt, Cum propter egregiam. aliqñ à breuibus, vt, Nouum crimē C. Cæſar. & animaduerti iudices. ſed pro Cluentio recte, quod initium eius partitioni ſimile eſt, quæ, celeritate gaudet. Clauſula quoque è longis firmiſſima à Quint. putatur, ſed cadet & in breues aliquando. Facit etiam tribrachys ad clauſulam, præcedente cretico, vt ſi dicas, de ceteris agite, de prœlijs redeo, de literis dubito Amphibrachys quoque recte ponitur in clauſa, ſpondeo ferè antecedente. Ludos habere, recte locutus. & trochæo, iuſta querela. Hinc eſt illud Tullianum. Et priſtinum morem iudiciorum requirunt. &, Neminem præponendum mihi eſſe actorem putaui. Anapæſtus etiam clauſulis conuenit, ſed ruens, atque in rhythmi modum profluens, & pentametri finis: Nam vbi libido dominatur, innocentiæ leue præſidium eſt. Mollior fiet præcedente ſpondeo, vt ſi mutes: Lene innocentiæ præſidium eſt. Eadem erit, ſi trochæum anteponas, profluentior, vt, Nomen erat imperij. Creticus antecedens eum, paulo fortiorem reddit, vt, Nobiles homines. ſicut ante ſpondeum exulat, vt, de quo ego nihil dicam, niſi depellendi criminis cauſa. & illud: Quouſque tandem abutere Catilina patientia noſtra? Creticus quoque ipſe initijs optimus. Quod precatus à dijs immortalibus ſum. Sed clauſulas diligentius ſeruandas eſſe arbitramus, quam ſuperiora quòd in his maxime perfectio atque abſolutio iudicatur. Nam verſus æque prima & media & extrema pars attenditur, qui debilitatur in quacunque ſit parte turbatum. In oratione autem pauci prima cernunt, poſtrema plerique. quæ quoniam apparent, & intelliguntur, varianda eſſe diximus, ne aut animorum iudicijs, aut aurium ſatietate repudientur. Duo autem, aut tres, vt Cic. voluit, ſunt ferè extremi ſeruandi, & notandi pedes, ſi modo non breuiora & precíſa erunt ſuperiora, vt creticus, aut herous, aut pæon, quem Ariſt. probat, horum viciſſitudines efficient, vt neque hi ſacientur qui audient faſtidio ſimilitudinis, nec nos id faciemus

ſe nus, quod dedita opera facere videamur. Creticum bene antecedent, vel anapæſtus, vt populo conferunt, vel pæon ille qui ſini aptior dicitur, placat facilitas nobiles, vel epitritus tertius, ſeruare quamplurimos, vel trochæus, turpe ducerent. hæc de triũ ſyllabarum pedibus, de quibus non quaſi legem inuiolabilem dedimus, ſed quod eſſe optimum oſtendimus. Ceterum quatuor ſyllabarum pedes, quo pacto iuncturæ quadrent, referendi, pæona primum, & pæona quartum, probat Ariſto. cui à priore quidem ordiri placet, vt hæc verba ſunt, definite, incipire, comprimite, poſteriore autem finire, vt hæc verba agilitas, facilitas, domuerant. Quod Cic. carpit, cum inquit: Quare etiam pæona, qui dixit aptiorem, in quo eſſet longa poſtrema, vidit parum, quoniã nihil ad rem eſt, poſtrema ne longa ſit, an breuis, quod videtur aliquid vacantis temporis ex eo quod inſequitur accedere. Aures tamen, inquit Quintil. conſulens meas, intelligo multum referre vtrum ne longa ſit quæ claudit an pro longa. neque enim tam plenum eſt dicere, timere quam timeri. Pæona igitur tertium, qui tertia longa quater ferit, bene acriterq. concludere omnes conſentiunt. cui Cic. tribrachum anteponit, ſic facere videamur, aliquando iambum, vt in Catilinam, cum omnibus poſitis quo modo ſoli pari voluerunt. Sæpiſſime autem trochæum, vt pro Cluentio: Quando difficultatis, & quantum laboris ſit habitura. & in Oratore ad Brutum: Diu multumq. mecum Brute dubitaui. Proinde hæc Cic. iam peculiaris facta ſtructura eſt, eſſe videamr. Sicut autem iambus in eis quæ demiſſo, atque humili, vel craſſanti ſermone dicũtur, frequentiſſimus eſt, ita pæon hic in amplioribus, & in vtroque dactylus. Itaque in varia, & perpetua oratione hi ſunt inter ſe miſcendi, & temperandi. Dichoreò quoque. Idem auctor frequenter vtitur: vt, Dicere maluerunt, & viſus eſt confiteri, &, Crimina detulerunt, & exercitũ compararunt. Et pro Ligario, aut leuium Græcorum, aut immanium Barbarorum, & pro Milone: Contra amentiam perditorum. Illum quoque pedem quem antipaſtum vocamus, bene dactylus antecedit: vt, vir optimus videretur, & Hortenſius perorauit, & trochæus: vt, ſua manu ſororem interfectam eſſe fateretur. Nec minus eum pedem, quem ionicum maiorem nominamus, optime præcurrit tribrachys, ſtruitq. clauſulam. velut ibi inquit Cic. Quorum igitur impunitas Cęſar tuæ clementię laus eſt, eorum te ad crudelitatem acuet oratio: Aliquando pyrrhichius, fluit oratio. nonnunquam trochæus; currat oratio, quibus Cic. vtitur ſtructoris. Sed & illa verba quæ quinque ſyllabis conſtant, fluxiorem ſtructuram faciunt vt arbitramini interrogauerunt, deſiderauerunt. Omnium quinque ſyllabarum vnicum Cic. pedem dochimum, cuius exemplum ponit: Amicos tenes, quouis loco aptum eſſe dicit, ſiue ambitum inchoët, ſiue concludat, dum ſemel ponatur. quod iterſius, aut continuatus, numerũ apertum, & nimis faciat inſignem. His igitur tot commutationibus, tamq. varijs ſic vtemur, vt orationis plenam fluentemque libero impetu facultatem his ſemper vinculis non alligemus. Nam verborum compoſitio non ex labore anxio veniat, oportet, ne in dimetiendis pedibus, ac perpendendis ſyllabis quiſquã conſueſcat, ſed vſu atque exercitatione perpetua ſuis ibus, quæ velut ſibi rę compoſitionis eſſe debent iudicet, quid ſtrictum, quid effuſum, quid durum, quid effeminatum ſit: Plerunque etiã nimiæ artis opinio fugienda eſt, & interponenda ſimplicitas rudis atque imperitæ dictionis, quod plerunque acribus ſenſibus ſit vis maior, ſi naturaliter proferatur. quod ipſum Cic. ſepiſſime feciſſe, liquido deprehendi poteſt. Sed vbi id faciendum ſit, ſupra vt opinor, abunde dictum eſt. Nunc autem reliquum eſt, vt quæ omnis deſideret compoſitio, breuiter colligamus, quo longius tractata ſuperius, tenaciori teneantur memoria: Quoniam eloquentia conſtat ex ſententijs, & verbis, perficiendum eſt, vt doceamus acute, delectemus, quaſi argute, commoueamus grauiter, vitioſumq. in ſententia, ſi quid abſurdum, aut alienum, aut non acutum, aut ſub inſulſum eſt. In verbis, ſi inquinatum, ſi abiectum, ſi non aptum, ſi durum, ſi longe petitum. Danda ergo opera eſt, vt in verbis quidem ſingulis emendate loquamur, loquamur, quod eſt latine, vt perſpicue, vt ornate: Perſpicua erunt, ſi propria, in proprijs lautiſſima eligamus. Ornata erunt, ſi nouata, non tamen nimium licenter, ſi priſca, nõ tamen è medijs eruta tenebris, ſi tranſlata, in tranſlatis ſimilitudinem, ſecuti, ſi vereamur de vtamur alienis. In coniunctis autem verbis, ordo, ne ſenſus præpoſtere coniungantur, iunctura, ne hiet & quaſi laboret oratio, numerus, vt ſententiarum initia apte iungantur, & eadẽ concinne concludantur. Tum quod tam ad ſingula quam ad cõiuncta verba pertinet, ſonus & figuræ, quæ duo maxime aures permulcent. Verba igitur legenda potiſſimum ſunt bene ſonantia, ſed ea non, vt poetæ, exquiſita ad ſonum. verum de medio ſumpta, in quo delectu aſperitatem fugiamus, quando ad leuitatem duo hæc, ſicut & numerus comparari debent, ſed vt ferent ſententiæ. ita ſeligemus, vt nihil de induſtria feciſſe videamur: Figuræ autem ne nimium frequentes ponantur, aut etiam effectentur, hoc eſt, ne frigidæ ſint, & ocioſæ. vitioſæ enim ſunt quęque compoſitiones, quæ in hoc ipſum petuntur, vt exultent, atq; laſciuiant. Hæc habuimus quæ de elocutione diceremus. Sed qm hæc omnia imitatione, & exercitatione aſſequi poſſumus de his, quoque partibus ſe nobis præcepta traditurum præceptor noſter vir clariſſimus Georgius Valla fuerat pollicitus. Sed quemadmodum nos quoque teſtes fuimus, id præſtare nõ potuit, multis impeditiſſimus negocijs, hanc tamen partem non omiſſurũ dixit, ſed traditurum commodiore loco, ſicut & omnem ait ſe cõplexum fuiſſe Rhetoricam. Quare vt ab eo excepimus omnia in hoc tibi volumen congeſſimus Patrue præſtantiſſime, vt noſtrorum laborum tibi potiſſimum innoteſcant primitiæ, quas ſub præceptore noſtro hauſimus præſtantiſſimo. Vale.

MARINI BECICHEMI SCODRENſis caſtigationes in lib. Rhetoricos, quos M. Tullij Ciceronis adoleſcens ſcripſit ad C. ſiuè L. Herennium, quæ Noua ars vulgo appellatur. Ex Epiſtola ad Franciſcum Bragadenum philoſophum, & Dominicum Contarenum Prætores Brixienſes.

DVÒ ſunt principum genera, quos literata ſacra laude digniſſimos cenſent, & hi quibus cum literis dare operam plene non licuerit, literas & literatos fouent ſtudia, & doctorum conſilia adiuuant. Quid. n. melius, quàm cum literatus regnat, & populos literarum amator gubernat? Tales & vos eſſe conſtat, clariſſimi Prętores, quorum vnus omnium doctrinarum peritia cedit nemini, alter ita diſciplinas omnes, ita doctores amplexatur vt nulli priorum regum, quorum munificentia Muſis, & Apollini admirationi fuit, poſtponendus ſit. Has & alias virtutes veſtras videt & admiratur Brixiana ciuitas vniuerſa, quæ veſtram concordiam iuſtitiamq. perpetuis monumentis mandauit. Has ego quotidie ferè experior, & recolo, domi foris, in hac maxime Academia, quam toties veſtra præſtantia honeſtatis, mihi audientiam facientes ea attentione, quam præſtare ſolent, qui ad me audiendum non tam honoris mei quam profectus ſui gratia accedunt. Sed ego mecum habito, non ignarus nullam vobis vtilitatem, ſapientiſſimis, & eloquentiſſimis viris, literas noſtras poſſe, vt forte aliquam voluptatem afferre. Cuius gratia etiam nunc haſce in Rhetorica ad Herennium Caſtigationes his literis inſertas mittimus, prout à noſtris auditoribus exceptæ fuerunt. Quæſo vos, ne videre deſpicistis, & te maxime Bragadene Prætor oro, ſi quid ocij in tanta adminiſtrationis mole nactus fueris, perlegas, & boni pro tui ingenij Genio conſulas. Te quidem vnum maxime appello, quod vt collega tuus ad Martialia arma natus videtur, ita tu ad omnes literas, ad humanitatis ſtudia natus eſſe videris, arma tractans non manu, ſed conſilio mirabiliq. prudentia. Nihil in his noui, ne te fallam, leges, nihil, quod fructum niſi ſcio an voluptatem afferat, vti præfatus ſum. Cur igitur miſiſti? Quia qualiacunque ſunt, à te publice probata ſunt. Non tibi præterea, ſed alijs ſcripta ſunt, qui tua non pollent virtute, nõ tuo præſtant ingenio, non ceteris abundant quæ tibi omnia ſumma ſunt. Idque, quia non fecerunt, quod tu feciſti, qui nihil in philoſophiæ ſtudijs, nihil in reliquis liberalibus artibus operoſum omiſiſti, quod non perſcrutatus fueris, nihil in manſuetiorum muſarum penetralibus intactum reliquiſti, denique ad rẽp. tam plenus ſapientia, & rerum omnium cognitione acceſſiſti, vt in eius gubernatione Solon omnibus videaris. Omnia ita curas, ita prouides, ita excipis, vt nihil tibi vnquam accidat ſubitũ, nihil non præuiſum. Nihil à ſenatu tibi mandatur, aut graue, aut arduum, quod non libenti fortiq. animo obeas, feliciterque abſoluas, nihil proponitur à P. C. quod non conſilij iudicijque promptitudine quamprimum expedias &c.

QVi parentem necaſſe iudicatus erit, vt is obuolutus, & obligatus corio deueharur in fluentem) Ego quanquam refragantur omnia fere exemplaria, lectionem corruptam, & mutilatam cenſeo, itaque ſuæ ſinceritati reſtituendam. Qui parentẽ necaſſe iudicatus erit, vt is obuolutus folliculo, & obligatus culeo, deueharur in fluentem. Erat.n. pœna parricidæ, vt quodam tegumento ex lupina pelle ore contecto, virgis ſanguineis in culeo, qui, vt ait Fulgentius, ſaccus erat nomine in pœna parricidarum notiſſimo, inſueretur cum cane, & gallo gallinaceo, & vipera, & ſimia, deinde in mare, aut in flumen culeus deijceretur. Hinc Satyricus Aquinas, de Nerone vti multorum parricidiorum reo.

Cuius ſupplicio non debuit vna parari
Simia, nec ſerpens vnus, nec culeus vnus,

M. Tullius pro Roſ. Amer. hæc diuinitus de parricidarum pœna ſcribit. Itaque cum multis intelligi poteſt, maiores noſtros non modo armis pluſquam ceteras nationes, verum etiam conſilio ſapientiaque potuiſſe, tum ex hac re vel maxime, quòd in impios ſingulare ſupplicium inuenerunt. Qua in re quantum prudentia præſtiterint his qui apud ceteros ſapientiſſimi fuiſſe dicuntur, conſiderate. Prudentiſſima ciuitas Athenienſium, dum ea rerum potita eſt, fuiſſe traditur. eius porro ciuitatis ſapientiſſimum Solonem dicunt fuiſſe, eum qui leges, quibus hodie quoque vtuntur, ſcripſerit. Is cum interrogaretur cur nullum ſupplicium conſtituiſſet in eum qui parentem necaſſet, reſpondit, ſe id neminem facturum putaſſe. Sapienter feciſſe dicitur, cum de eo nihil ſanxerit, quod antea commiſſum non erat, ne non tam prohibere quã admonere videretur. Quanto noſtri maiores ſapientius? qui cum intelligerent, nihil eſſe tam ſanctum, quod non aliquando violaret audacia, ſupplicium in parricidas ſingulare excogitauerunt, vt quos natura ipſa retinere in officio non potuiſſet, magnitudine pœnæ maleficio ſummo vterentur. Inſui voluerunt in culeum viuos, atque ita in flumen deijci. O ſingularem ſapientiam, iudices. Non ne videntur hunc hominem ex rerum natura ſuſtuliſſe, & eripuiſſe, cui repente cœlum, ſolem, aquam, terramq́ ademerint. vt qui eum necaſſet, vnde ipſe natus eſſet, careret etiam his rebus omnibus, ex quibus omnia nata eſſe dicuntur. Noluerunt feris corpus obijcere, ne beſtijs quoque quæ tãtum ſcelus attigiſſent, immanioribus vterentur. non ſic nudos in flumen deijcere, ne cũ delati eſſent in mare, ipſum polluerent, quo cetera, quia violata ſunt, expiari putantur. Deinde nihil tam vile, neque tam vulgare eſt, cuius partem vllam relinquerint. Etenim quid tam eſt cõmune, q̃ ſpiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuãtibus, litus eiectis? Ita viuunt dum poſſunt, vt ducere animam de cœlo non queant. Ita moriuntur vt eorum oſſa terra non tangat. ita iactantur fluctibus: vt, nunquam abluantur. ita poſtremo eijciuntur, vt ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant. Scire operæpretiũ eſt, quod commentatores dicunt, folliculum hic poni pro culeo. Qꝫ ſomnium minime retuliſſent, ſi Cic. verba ex Rhet. de Inuent. cũ his ad Herennium contuliſſent. Ea ſunt. Os obuolutum eſt folliculo, & præligatum. Deinde in carcerem deductus, vt ibi eſſet tantiſper, dum culeus compararetur. Quis non videt aliud eſſe culeũ aliud folliculum? qui non modo eſt vter, ſed, & quælibet pellis. nam veteres follem, pellem dicebant, & per diminutionem, folliculum, vnde, & pro pilæ genere vſurpatur. Martial.

Folle decet pueros ludere, folle ſenes.

Suetonius in Auguſto, ſeparauit pilam à folliculo: Poſt bella ciuilia, inquit, ad pilam primo folliculumq́. tranſijt. Ponitur etiam Pro ſaccis, & crumenis. Liu. lib. 9. Eques folliculis in caſtra frumentum veheret. Ponitur, & pro theca, quæ granum continet. Transfertur, & ad alia, quę in Iuuenalem annotauimus, Venetijs olim profitentes. [Mimus quidam nominatim Accium poëtam compellauit in cœnaculo in eo Accius iniuriarum agit) Sic interpretes legunt, ſic omnes libros habent. Tu ſcribes, In ſcena, meo periculo, non In cœnaculo, & Cum eo, ſiue In eum, ſiue De eo Accius iniuriarum agit, non In eo ſic enim, & ſenſus. & conſtructionis ratio conueniet, niſi forte In eo, pro De eo accipias, hoc eſt, de tali compellatione. nam In eo, hoc eſt Mimo, iniuriarum agit, nemo niſi illiteratus diceret: In eum vero, vel, Cum eo, Latiniſſimi quique ſcriptores vſurpant. Idem Cicero alibi, Perinde ac ſi furti cum eo egiſſet. In ſcena autem legendum eſſe, non In cœnaculo, quis dubitabit? Nam compellatio illa idcirco iniuria erat, quoniam In ſcena illum poëtam non appellauerit. prout appellari ſolebant comœdiarum ſcriptores, ſicut apud Plautum, & Terẽtium videmus. Vnde Vlpianus titulo de Iniurijs ſcribit: Iniuriam atrocem quaſi contumelioſiorem, & maiorem accipi, fieriq́. aut perſona, aut tempore, aut re ipſa, ſm Labeonem. Perſona atrociorẽ fieri iniuriam, cum magiſtratui, cum parẽti, patrono ne fiat.

Tempore, cum in ludis, & in conſpectu fit. Et Pomponius ait, ẽ ſine pulſatione poſſe dici atrocem iniuriam, perſona atrocitatẽ faciente. ſed etſi in theatro, vel in foro cęditur, & vulnerat, quanq̃ à non atrociter, atrocem fieri iniuriam. Agebat igitur iniuriarum .i. de iniuria conquerebatur Accio poëta, quòd proprio nomine hiſtrio appellaſſet, cum ſuas recitaret tragœdias, cum debuiſſet eũ meriti, & dignitatis nomine dicere poëtam. Et hanc iniuriam atrocẽ faciebat a loco, quoniam in ſcena, a perſona ſua, quoniam poëta, cuius tragœdiæ recitabantur, a perſona inferentis iniuriam, quoniam hiſtrio, cui maxime cõueniebat venerari poëtã. Et ne in re nimis aperta diutius immoremur, ipſe Cicero hoc eodem opere, quo nam modo legendus ſit hic locus, vbi agit de iuridiciali abſoluta, docet his verbis: Item C. Gellius iudex abſoluit iniuriarum, eum qui Lucilium poëtam in ſcena nominatiũ læſerat, cum P. Mutius eum qui L. Accium poëtam nominauerat, condemnauit. [Aſſumptiua pars eſt, cum per ſe defenſio infirma eſt, ſed aſſumpta ex contraria re comparatur) Caſtigamus, & ita legimus: Item aſſumptiua pars eſt, cum per ſe defenſio infirma eſt, ſed aſſumpta extra ea re comprobatur. Extraneus aut dicitur, quaſi extrancus. quo ſermone Cicero vtitur, & in hoc opere frequentius. In ſecundo. Deinde reuertemur ad extraneas res. Sicut extrarius antique, qui extra focum ſacramentum, iusque eſt, hoc eſt, alienus. Vnde, inquit, Cicero, aſſumptiuam partem eſſe, & tunc dici, cum res ipſa ex ſe probari, non poteſt, ſed extrinſecus aſſumit aliquid quo confirmetur, & ſocis adiuncto argumento defendatur. Non igitur, Ex contraria re comprobatur, ſed Extranea legendum eſt [Vt breuiter, & dilucide quibus de rebus dicendum ſuit, diceremus) Antiqui libri. Vt breuiter & dilucide, quibus de rebus adhuc dicendum fuerit, diceremus. [Si quoquo modo poterit, denique aliquo, aut quamplurimis vitijs contaminare perſonam) Peregram ſic legitur, cum deſine verba mire ad rem facientia, quæ in ſinceris codicibus, & manuſcriptis fere ſunt omnibus. Sic reſtituenda eſt lectio: Si quoquo modo poterit quem pecuniæ cauſa dicet feciſſe, denique aliquo, aut quamplurimis vitijs contaminare perſonam. [Aut offenſione impediretur) Commodior antiqua lectio, Impediremur. Si hanc præceptionis aſſiduitatem exercitationis accommodaſſemus. Quiſque recte perſpexiſſet, etiam qui vix literis tinctus, potuiſſet videre verbum. deeſſe, quod in manuſcripto codice eſt, & ſtructuræ, & ſenſui conuenit, Rationem. vt ſit: Si ad hanc præceptionis rationem, aſſiduitatem exercitationis accommodaſſemus. Quo ſermone ſæpius Cic. vtitur, in hoc maxime opere. [Et cauſa proferetur, quare id ſcriptor ſcripſerit, quod ſcripſit) Prona res fuit in lapſum, vt ita Cic. vitiaretur, vt ſcripto ſcripſerit pro ſenſerit, in eo mendoſe repoſitum ſit, & in omni impreſſorum editione ita receptum ſit. Tu ex mente Cic. antiqua manu ſic caſtiga, vt dixi: Et cauſa, inquit, proferetur, quare id ſcriptor ſenſerit, quod ſcripſit. Deinde, legum, & ſtipulationum breuiter exceptarum, ego libentius legerem, Exceptarum, pro vt legitur in manu ſcriptis codicibus, quòd magis ea lectio ſenſui Tulliano conuenire videtur. ſed hanc, ſiue illam, ſuo quiſque arbitrio ſequatur. [Pacta ſunt, quæ legibus obſeruanda ſunt, hoc modo: Rem vbi pangunt, oratione pangunt) Omnis veteris, & incorruptæ fidei codex, Pagunt, non pangunt habet. Nec mirum. nam quamuis Seruius dixerit, Pago, vnde multi volunt venire pepigi, nuſquam lectum eſſe, pepigi à paciſcor fieri ſicut, & pactus, quo modo a placeo placui, & placitus, tamen Priſc. & ceteri grammatici ſcribunt, antiquos dixiſſe pago, non pango. Hæc autem lex eſt ex 12. tabulis, quam pro exemplo Tullius ſubijcit, & Fabius Quintil. hæc eadem verba repetit. Rem vbi pagunt, oratione pagunt. Vnde non eſt dubitandum, pagunt, non pangunt Cicero. ſcriptum reliquiſſe, ſed verbi inſolentiam ignorantes librarios, N, literam addidiſſe. [Nos vero arbitramur, non modo adiumento eſſe) Contraria erit præcepto Cicero. ſententia, niſi Nullo poſt Non modo addatur: vt ſit. Nos vero arbitramur, non modo nullo adiumento eſſe. Sicque ſinceri codices legendum præ ſe ferunt. [Itaque hac ratione, & ipſi meminiſſe poterimus, quid quoquo loco dixerimus) Antiqua lectio: Itaque hac rõne, & ipſi meminiſſe poterimus, quid in vnoquoque loco dixerimus. Vtra ſit nitidor lectio, facile eſt legentibus iudicare. Si cum aut plura ſunt, pauciora dicamus, hoc modo:) Nemo non intelligit. Aut, nullo modo ſtare. quare mihi places: vt, Aut dictio deleatur, & cetera ſuo ordine ſcribantur, vel (quod magis placet) illud, Aut in vt conuertatur, & ante, Si reponatur, hoc modo: Vt ſi cum plura ſunt, pauciora dicamus, hoc modo. [Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus Cæſæ cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes:) Caſtigatur ſic le-

ctio,

ctio, vt quidam præcipiunt, vt verſus non claudicant, ſuiſq. pedibus incendant.

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Caſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes.

Vt ſit trabes caſus nominatiui, numeri ſing. more antiquo, vt canes cani, duces ducis, plebes plebis quamuis, & plebei dixerint maiores noſtri. De quo vide Varr. Priſcianum, antiquiores grãmaticos. Extat & illud ex ipſius Q. Ennij annalibus carmen.

Labitur vncta trabes remis roſtrata per altum.

Sed corrumpunt meo quidem iudicio lectionem vera. idq. probo ipſius Tullij auctoritate in Topicis, vbi ſic legitur. Illud enim eſt tanquam.

Vtinam ne in nemore Pelio,
Caſa ſecuribus ad terram cecidiſſent abiegna trabes.

Niſi.n. cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes Argo illa facta non eſſet. nec tamen fuit in his trabibus efficiendis vis neceſſaria. Hæc Cic. Quibus conſtat in plurali numero legendum eſſe trabes abiegnæ. Accedit & Priſciani grammatici auctoritas, qui omnes ferè verſus a Cic. adductos, ſuo ordine reponit, & genus metri docet quale ſit in libello de Comicis verſibus. verba eius ſunt hæc: Nec ſolum Comici huiuſmodi vſi ſunt iambicis, ſed tragici vetuſtiſſimi. vt Ennius in Medæa.

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Caſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes:
Neue inde nauis inchoandæ exordium cepiſſet,
Quæ nunc nominatur nomine Argo, qua vecti
Argiui delecti viri, petebant illam
Pellem inauratam arietis Colchis,
Imperio regis Peliæ per dolum:
Nam nunquam hera errans mea domo efferret pedem.

Confer Priſciani lectionem cum Tulliana, & videbis quid ſit in ea caſtigandum, quid mutandum, quid addendum & minuendũ. Fabius quoque probat hanc lectionem, vt trabes legatur in numero plurali, his verbis: Rectè autem monemur, cauſas non vtique ab vltimo eſſe repetendas, vt Medæa.

Vtinam ne in nemore Pelio.

Quaſi vero id eam fecerit miſeram, aut nocentem, quòd illic ceciderint abiegnæ ad terram trabes. [Amicum ob meritam noxam immane caſtigare eſt facinus) Qui Plautinum ſermonem, morem, & metrum intelligit, facile percipit ita legendum eſſe. Amicum caſtigare ob meritam noxiam, Immane eſt facinus. [Veluti Pacuuius: Fortunam inſanam eſſe cæcam, & brutam perhibent philoſophi, Saxq. ad inſtar globoſi prædicãt eſſe volubilem:) Caſtigamus ex antiqua librariorum fide, & fortunæ deſcriptione. Velut Pacuuius: Fortunam, inſanam eſſe, & cæcam, & brutam perhibent philoſophi, In ſaxoq. inſtare globoſo volubilem. In ſaxo ne metrum violetur: vt ſupra, Et cæcam. Non enim eſt pedeſtris oratio, vt multi, ne dicam omnes, exiſtimant. ſed carmen, huiuſmodi ordine. Fortunam, inquit, inſanam eſſe, & cæcam, & brutam perhibent philoſophi, Saxique ad inſtar globoſi prædicant eſſe volubilem: Quia quò ſaxum impulerit ſors, eò cadere fortunam autumant. Cæcam ob eam rem eſſe vocant, quia nihil cernat quo ſeſe applicet. Inſanam autem aiunt, quia atrox, incerta, inſtabiliſque ſit. Brutam, quia dignum, aut indignum nequeat internoſcere. Ouidius.

Paſſibus ambiguis fortuna volubilis errat,
Et manet in nullo certa tenaxq́; loco.

Poſſes etiam legere, Saxiq. ad inſtar globoſi prædicant eſſe volubilem: Ita vt volubilis, non, vt quidam ſomniant, à volando, ſed à voluendo ducatur, quam lectionem magis probat, quæ ſtatim ſequuntur verba Cic. Quia, inquit, quo ſaxum impulit ſors, eo cadere fortunam autumant. Non enim caderet, niſi ſaxo inſiſteret. [Sunt item philoſophi, qui fortunam negant vllam eſſe) Friuolum eſt hoc annotare, annotandum tamen, cum ita ſemel, vt omnibus proſimus, ſtatutum ſit. In antiquis libris legi: Sunt item philoſophi, qui contra fortunam negant, ſiue cæcam, ſiue occultam, ſiue vllam eſſe. In quibuſdam aliter: Sunt item philoſophi, qui contra fortunam negant vllam eſſe. [Quoniam ſuſtinent puerum infantem) Illud peperiſſe, exigit Suſtinuit. vt eſt in priſcis codicibus. nam ſuſtinere interdum ſignificat reficere, alere, cibare. Liuius: Milites fluuiatili piſce & herbis ſuſtinebantur. Virg.

Patriam, paruoſq́; nepotes
Suſtinet.

[Nam ita pro ſuo iure vſum Treſpontem Ennius induxit) Melius in manuſcriptis exemplaribus: Nam ita pro ſuo iure hoc exemplo vſum Chreſphontem Ennius induxit. Item vitioſa eſt, cum, id, quod in aperto delicto poſitum eſt, tamen aliqua leui tegitur defenſione, hoc modo) Cæci, vt aiunt, non incurſarent huiuſmodi offenſacula, quæ hunc in modum tollenda ſunt. Item vitioſum eſt, cum id, quod in aperto delicto poſitum eſt, tantum aliqua leui tegitur defenſione, hoc modo. [Nunc deſerto ab omnibus ſummo periculo ſolus vt reſtituam paro) Eleganter Priſca lectio: Nunc cum es deſertus ab omnibus, ſummo periculo, ſolus vt reſtituam paro. [Item vitioſum eſt pro argumento ſumere quod in diſputatione poſitum eſt) Priſca lectio, non Diſputatione, ſed Diſquiſitione. Verum melius, in medio relinquo, & in ocio dijudicandum. [Quod ſi ad exercitum non veniſſet, id Tribuno militum diceret) Id ne Tribuno militum diceret vt legatur, & ratio admonet, & Priſca lectio. [Itẽ vitioſa eſt, cum id, de quo ſumma controuerſia eſt, parum expeditur) Videbunt omnes, legendum eſſe vitioſum: vt ſupra dictum eſt, vbi ſimilem caſtigationem fecimus. [Aperte fatur dictio, ſi intelligas: Tali dari arma, qualis qui geſſit fuit, Iubet, potiri) Somniculoſe vitiarunt verbum Intelligam, pro quo intelligas fecerunt, & Que, coniunctionem, quæ poſt Iubet, ſequitur in antiquis libris, prætermiſerunt librarij. Vera lectio eſt: Si intelligam tali dari arma, qualis qui geſſit fuit, Iubetq. potiri. [Item vitioſa eſt, ipſum ſibi in ſua orationem diſſentire) Admonitum eſt, legi debere vitioſum. [Quo illi nomine appellarẽtur à P. R. quaſi non omnes quibus aqua & igni interdictum eſt) Priſca exẽplaria, aut quaſi non omnes, quæ lectio candidior videtur, cum præceſſerit: Proinde quaſi fuiſſet in controuerſia quo illi nomine &c. [Ficta enim & dedita opera comparata oratio videbatur eſſe artificij ſignificandi) Inſcite ſcriptum eſt, Videbatur, cum Videbitur, legendum eſſe nemo non intelligat. [Et ea neglecta oſtendemus, quid periculum aut incommodorum conſequatur). Librariorum ſomnolentia omiſit ſubſtantiuum Rei, quod vitiũ tam tenaciter hæſit vulgo Tullianis exemplaribus, vt nullum ad hunc diem videre contigerit, in quibus non deſideretur, Tu veram lectionem reſtitue, vt ſic, Et ea neglecta oſtendemus, quid periculorum. & ſic ſenſus integer erit ſermonis prætexti. Tertius locus eſt, quo percunctamur quid ſit euenturum, ſi omnibus idem concedatur &c. [Et dicemus, voluntario facinori nullam excuſationem, imprudentiæ illam deprecationem paratum) Priſca manus habet Et, copulam, ante imprudentiæ, & poſt Paratam duo ſunt verba, Conſilio nullam. ſic dicemus, inquit, voluntario facinori nullam excuſationem, imprudentiæ illam deprecationem paratam, conſilio nullam. [Hæc ſi vt conquiſite conſcripſimus, ita diligenter fueris conſecutus & nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus) Deeſt ferè clauſula, quæ in omnibus manuſcriptis libris habetur. Sic reſtitues ſua Ciceroni lectionem: Hæc, ſi vt conquiſite conſcripſimus, ita diligenter fueris conſecutus, & nobiſcum, & ſine nobis conſiderabis, & nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus. [Vis diſcernitur per exercitus, claſſes, arma, tormenta, reuocationes hominum, & alias huiuſmodi res) Verborum affinitas ignarum librariorum vulgus ita plerunque trahit in errorem, vt doctis negocium faceſſant: vt hic, Reuocationes, pro Euocationes, decepti vbi ſemel repoſuerunt, mendam vbique librorum impreſſorum tenaciter ſeruare voluerunt. Nos reuocationes in Euocationes, illiteratorum pertinaciam contemnentes conuertamus, priſtinumq. nitorem proprietatis lectioni Ciceronianæ reddamus. Eſt enim euocatio, genus militiæ, de qua Donatus, Seruius, & cæteri. vnde euocatus dicitur miles, non qui iuſtus miles eſt, ſed qui repentina aliqua neceſſitate ex agro in bellum tumultuarie vocatur, qui pro milite hiſtoricis dicitur. Et recte conuenit cæteris verbis caſtrenſibus, exercitus, claſſes, arma, tormenta. [Si vires, atque velocitas egregia honeſtis, hæc exercitationibus, & induſtrijs comparata, ſi valetudo perpetua, diligentia, & temperantia cupiditatem) Antiqua lectio: Si vires atque velocitas egregia, honeſtis hæc exercitationibus dicemus, & induſtria comparata: ſi valetudo eſt perpetua. diligentia, & temperantia cupiditatum. [Vt ſi laudabimus, aliud iuſte, aliud fortiter, aliud honeſte, aliud prudenter factum eſſe dicamus) Priſca exemplaria: Modeſte, pro honeſte, quòd nimis generale. [Deinde ſi commodum erit, quia non ſemper neceſſe eſt ad principij ſententiam reuerti, licebit, ſi cauſa noſtra magnam difficultatem videbitur habere) Antiqui libri habent. Quod non ſemper neceſſe eſt, & melius, quàm Quia, vt alijs videtur, & vt mihi, idem valet. [Et horum omnium diligens memoria ſine pronunciatione, non pluſquam ſine his rebus pronunciatio ſola valere potuit) Eſt leue omnino offenſaculum,

non

non tamen negligendum vt ſincera ſit & emaculata rhetoricorum lectio, Poterit, non Potuit, ſcribendum eſſe etiam ceſpitabundi quique vagis oculis quidquid inter pedes diſiectum eſt offenſi ſunt, admonitione non indigent. [Quemadmodum igitur qui literas ſciunt, prît id quod dictum eſt ſcribere, & recitare quod ſcripſerunt) A vitio vindicabis lectionem, ſi non Dictum, ſed Dictatum ſcripſeris: vt ſit, id quod dictatum eſt ſcribere, & recitare id, quod ſcripſerunt. [Pluribus verbis ad eam te adhortari non eſt ſententia) Quidam codices hñt, Ad eſſe. tu ita corrige: Pluribus verbis ad eam rem te adhortari, non eſt ſententia: Quæ quidem caſtigatio, êt ſi nulli eſſent codices, qui ſuffragarentur, probanda eſſet. [Aut Bouis cum Siſonijs curſitarunt) Sunt libris, in quibus legitur Siſonis. Tu corrige, Sicyonijs, ex hiſtorijs. [Aut ex poëmatibus elegeris exempla, quæ ceteris ſignis artificij notata ſunt) Ceteria, omnia Cic. exemplaria. Tu vide, an potius legendum ſit, Certis. Hæc quidem mihi vr̃ certa M. Ciceronis lectio. [Primum, quod contra nulla ſtaret eorum ratio) Faciliorem ſenſum præſtat antiqua lectio, quæ huiuſmodi eſt. Primum, quod contra hoc nulla ſtaret eorum ratio. [Liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui ſibi omnes res ſuppeditaret exempla, vel poëtam, vel oratorem. cuius auctoritate niterentur) Quamlibet, non quemlibet, legendum cenſeo, pro eo quod eſt quantumlibet. [Primum omnium, quod ab artis ſcriptore effertur, exemplum de eius artificio debet eſſe) Antiqui libri, Da eiuſdem artificio debet eſſe, non alienum. Sed eius exemplum aliunde rogabo tibi quod oſtendam) Lectio antiqua. Sed huius exemplum aliundo excogitabo, & rogabo, quod tibi oſtendam. [Vt Lyſippus caput oſtẽderet Milonis, brachia Praxiteles, pectus Polycletus) In nullum adhuc Ciceronis exemplarium incidimus, in quo non legantur hæc portenta orationis tria quidem numero, eodem tamen ignorantiæ fonte manantia, vnoque tenore. Vt omittam, quod Mironis, non Milonis, ſcribendum eſſe, ex ſtatuarij celebris nomine conſtat, quæ nam malum iſtæ inſcitia eſt, quæ non cognoſcit vel grammatica congruitate ſcribi debere, Caput oſtẽderet Mironis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: hoc eſt ſingula membra, quę ſinguli ſtatuarij illi feciſſent, non vnus magiſter. [Illi credunt eos qui hoc habet, velint diſcere, alia ratione doceri poſſe commodius, præterea non poſſunt ea quidem, quæ ſumuntur ab alijs exempla, tam eſſe accommodata ad artem, propterea quòd in dicendo leuiter vnuſquiſque locus plerunque tangitur, ne ars appareat) Hæc: non Hoc ſcribendum verbum Habet, ſuperfluũ, & poſt illud Ad artem ex antiquis codicibus addendum eſt, Quam propria. Iſti, inquit, credunt eos, qui hæc velint diſcere, alia ratione doceri poſſe cõmodius, præterea non poſſunt ea quidem quæ ſumuntur ab alijs exempla, tam eſſe accommodata ad artem, q̃ propria, propterea quod in dicendo leuiter vnuſquiſque locus plerunque tangitur, ne ars appareat. [Poſtremo hæc quoque res non ducit ad hanc rationem, quòd nomina rerum græca quæ conuertimus, ea remota ſunt a conſuetudine) Antiqui libri habent, à Latina conſuetudine. In impreſſis deeſt verbum Latina, quod neceſſarium eſt. [Quæ rectè videbitur appellari, ſi ſuffulta nominabitur) In manuſcriptis, inſulta, Mendoſa eſt, vt exiſtimo, dictio hæc Inſulta, vt illa ſuffulta, loco cuius repono audacter, Sufflata vel inflata, pro eo quod eſt tumida. de qua orationis vitio hic agit. Quæ rectè, inquit, videbitur appellari, ſi ſuffulta nominabitur. nam vt corporis bonam habitudinẽ tumor imitatur ſæpe, ita grauis oratio ſæpe imperitis videtur ea quæ turget, & inflata eſt. [Traductio eſt, quæ facit vt cum idem verbum crebrius ponatur, non modo non offendat animum, ſed etiam rationem conciñiorẽ reddat) Commodius in manuſcripta lectione, Non modo non offendat animum auditoris, ſed etiam orationem &c. [Ex ea re quibis bene vtuntur plerunque ſimul collocant ea &c.) Vide an ſimiliter magis quàm ſimul, legi potius debeat. [Annominatio eſt, cum ad idem verbum, & nomen acceditur commutatione, vel additione vnius literæ, aut literarum) Agnominatio, non Annominatio, dicitur paronomaſia, quæ fit, cum dictio iteratur, mutata tantum aut litera, aut ſyllaba, quoties, nomine ſimili vtitur in ſignificatione diuerſa: vt, Cuſtodia caſtrorum non honoris, ſed oneris exiſtimatur. [Item poëma loquens pictura eſt, tacitum poëma eſſe debet) Lego: Poëma loquens pictura eſt, cum pictura tacitum poëma eſſe debet. Eſt enim mutua illa conuerſio ſatis celebrata, picturam eſſe mutum poëma, poëma eſſe loquentem picturam. [Iſta aut ab inuentore conficitur, vt de Tarpeio loquens, cum Capitolinum nominet,) Mutilata eſt lectio, niſi addas, Si quis: vt ſit, Si quis de Tarpeio loquens, & reliqua, de denominatione. [Vt ſi quis ei veſtitum, aut ornatum ſumptuoſum oſtentet, dicat) Quę in craſſo ſenſu eſſe deprehenduntur interdum librarij, qui relatiuum Qu neceſſario ſcribendi non repoſuerunt. Caſtiga, Si quis ei qui veſt[...]m, & quæ ſequuntur. [Neq te alijs ille commodioribus rationibus) Simul hunc locum inſpexi, nonnihil deeſſe diuinaui. Deinde adhibita trina cenſoria, conſultiſque antiquioribus libris, ſic caſtigaui: Neque alius quiſquam æque commode, neque ille commodioribus rationibus facere potuit. Sunt verba Tulliani exempli per frequentationem. [Nam vnum aliquid aut alterum poteſt in iſtum cecidiſſe ſuperficioſe) Corrupte hic codices quidam dictionem habent, quæ hic deeſt, ſed in dandi caſu, cum in accuſandi eſſe debeat ſincere, tamen ſuſpicioſe. Sic emendo: Nam vnum aliquid, aut alterum, poteſt in iſtum caſum cecidiſſe ſuſpicioſe. [Si ſententiam traijciamus, aut ad ſermocinationem, aut excuſatione) Antiqui libri plerique Suſcitationem. Tu poteris Excuſationem corrigere, quæ quidem correctio, non corruptio, non temeritas videri debet, cum mox paulo dicat, Item mutatur res tractando, ſi traducitur ad exuſcitationem. hæc in expolitione. [Heus tu, inquit, veni Samio) Probabit doctiſſimus quiſque puto magis Vide, quàm Veni, quanquam cuncta reclamant exemplaria. [Vt nos exempli cauſa cœperamus) Notatio nem nunquam legiſſe. nedum notaſſe videntur, qui hanc mendã tam turpem in Tullianis exemplaribus repoſuerunt, quique inoleſcere permiſerunt. Scribe, comparamus. [Et tu per deos, inquit, hunc exemplare) Amplexare, ſcribo, Ex amplexare ſcripturus libentius, ſi in vſu Ciceronis obſeruaſſem, vti Exoſculor. [Per ſimilitudinem, cum, aliqua re ſimili allata, nihil amplius dicimus) Qui ſimilitudinem a diſſimilitudine diſcernit, diſcernit & hic lapſum eſſe librariorum, ex dictionum affinitate, qua frequentiſſime præcipitantur: vnde ex Collata fecerunt Ablata, maxima ſignificationis diuerſitate. Leges deinceps: Per ſimilitudinem, cum aliqua re ſimili collata, nihil amplius dicimus, ſed ea ſignificamus, quid ſentiamus.

M. FABII VICTORINI RHETORIS IN M. *Tulli Ciceronis libros de Inuentione, Commentarium.*

OMNES quicunque incipit cuiuſcunque generis orationem, hæc tria in principijs adhibere debet, vt auditores faciat attentos, beneuolos, dociles. Ergo hic Cicero facit dociles auditores, cum quid ſit eloquentia oſtẽdit: Attentos, cum dicit ſe de eloquentia dicturum, re ſ. magna: Beneuolos ſi quidem, quia oſtendit futurum ei commodum, qui his artibus fuerit edoctus. Eloquentia igitur qualis ſit, per ſe ipſa non oſtendit, ſed eſt capax qualitatis, quam non in ſe habet, accipit ab agente. Nã vt cuiuſcunque ingenium fuerit, eius qui ea vtitur, perinde qualis ſit, & quid faciat, demonſtrat. Ergo quoniam quiuis mediocriter ſapiens poteſt videre, eloquentiam ſi in homine ſtulto ſit, malum eſſe ſi in ſapiente, bonam eſſe, propterea Cic. non verum bonum, an malum ſit eloquentia quærit, ſed verum plus boni, an mali habeat oſtendit. Tractat autem in principijs quatuor theſeis: Vnam talem, Studendum eſſe ſapientiæ cum eloquentia: Aliam, Parum prodeſſe ſolum ſapientiam, tamen prodeſſe, Tertiam, Multum nocere eloquentiam, ſi ſine ſapientia ea ſit. & quia poteſt dici, Ergo eloquentiæ ſtudendum non eſt? nam vbique ſapientiam laudas, Reſpondetur, Studium eſſe eloquentiæ, quia per eloquentiam vim ſuam ſapientis exercet neceſſario. Quarta theſis: Studendum eſſe eloquentiæ, ſed tamen quæ ſit mixta ſapientiæ. Animaduertere tamen debemus in principijs deliberationis propoſitionem, partes propoſitionis, executiones partium poſtremo vero ſententiam. Quod diligenter attendenti facile cognitu eſt. Sed antequam ad id vnde corpit Cicero, veniamus, dicẽdum primum videtur quid ſit ars, deinde quid interſit inter artem, & virtutem. Ars eſt, quæ ſignificantiam ſui plenam non habet, ſed intelligitur ad aliquid pertinere. non enim velut codice nominato, ſcimus ſtatim quid ſit codex, ita mox ſcire poſſumus quid ſit ars. niſi additum fuerit cuius ars ſit, vt ars poëticæ, grammaticæ eloquentiæ. Virtus eſt animi habitus, in naturæ modum rationi conſentaneus. & ideo in naturæ modum, duobus enim conſtamus, anima & corpore. Anima immortalis eſt, ſi immortalis eſt, à diuinis deſcendit, ſi à diuinis deſcendit, perfecta eſt. Sed acies quamuis perfectæ animæ quodam corporis craſſo tegmine irretitur, & circunfunditur, & ita fit vt quandam obliuionem ſui capiat. Cum vero

ſtudio ac diſciplina veluti detegi cœperit atque nudari, tunc in naturæ ſuæ modum animi habitus reuertitur, atque reuocatur. Hanc virtutem Plato dicit nunc arte fieri, nunc cum hominibus naſci, nunc in exercitatione confici, nunc à Deo dari. Hæc virtus in Rhetoricis a Cic. eadem ponitur quæ ſapientia. Alibi vero .i. in libris de rep. ab eodem Cic. illa virtus dicitur, quæ prudentia. Virtus igitur habet partes quatuor, Prudentiam, Iuſtitiam, Fortitudinem, Temperantiam. Prudentia eſt, rerum bonarum & malarum per omne tempus ſcientia. Iuſtitia eſt, animi habitus ita in formatus, vt omnibus mentis tribuat dignitatem. Fortitudo eſt, conſiderata periculorum ſuſceptio, & laborum pesſio. Temperantia eſt, animi circa res inutiles atque inhoneſtas victrix ac pudica dominatio. Harum partium ſingularum partes in conſequentibus cognoſcemus. Nunc ad id quod oſtendere propoſuimus reuertamur .ſ. vt quid inter, & virtutem interſit videamus. Harum quatuor partium, quas diximus ineſſe virtuti, nulla omnino per ſe in artem cadit. Ars enim tantum præcepta tradit. non aliquid ſecundum ipſa præcepta faciendum. Ideo ars ſapientiæ tradi non poteſt. Per ſe autem tota conſtat ac permanet quæ perfecta eſt, ſi hæc quatuor teneat, Prudentiam, Iuſtitiam, Fortitudinem, Temperantiam. Datur autem ars eloquentiæ, & recte datur. Etenim ſi conſtat quatuor rebus, natura, vſu, exercitationes, arte: neceſſario, & artis præceptio in eloquentiam datur. Quæ ſi deeſt, profecto tria illa multum interdum nocere, nunquam prodeſſe poſſunt. Dicendum etiam videtur, quæ diſtantia ſit inter Rhetorem, Sophiſtam, & Oratorem. Rhetor eſt, qui docet literas, atque artes tradit eloquentiæ. Sophiſta eſt, apud quem dicendi exercitium diſcitur. Orator eſt, qui in cauſis priuatis ac publicis plena, & perfecta vtitur eloquentia. Et vt ſciamus alium eſſe rhetorem, alium oratorem, hos libros artium rhetoricarum vocauit, vbi docet artem dicendi. Illos alios tres, de Oratore nominauit, vbi illa quæ habere debeat orator, oſtendit. Nunc ergo conſiderans quid & quantum ſit illud de quo dicturus eſt eloquentia, recte ſe dicit diu cogitaſſe, non vtrum bona an mala ſit eloquentia, ſed vtrum plus boni, an plus mali habeat.

M. TVLLII CICERONIS
DE INVENTIONE
RHETORICA,

LIBER PRIMVS.

SAEPE & multum hoc mecum cogitaui, boni ne, an mali plus attulerit hominibus, & ciuitatibus copia dicendi, ac ſummum eloquentiæ ſtudium. nam, & cũ noſtræ reip. detrimenta conſidero, & maximarum ciuitatum veteres animo colligo calamitates, non minimam video per diſertisſimos homines inuectam eſſe partem incommodorum. cum aũt res ab noſtra memoria pp vetuſtatem remotas ex literarum monumentis repetere inſtituo, multas vrbes conſtitutas, plurimas bella reſtincta, firmisſimas ſocietates, ſanctisſimas amicitias intelligo cum animi ratione, tũ facilius eloquentia comparatas. Ac me quidem diu cogitantem ratio ipſa in hanc potisſimum ſentẽtiam ducit, vt exiſtimem ſapientiam ſine eloquentia parũ prodeſſe ciuitatibus, eloquentiã vero ſine ſapientia nimiũ obeſſe plerunque, prodeſſe nunquã. quare ſi quis, omiſſis rectisſimis atq; honeſtisſimis ſtudijs rationis, & officij, conſumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis ſibi, pernicioſus patriæ ciuis alitur: qui vero ita ſe ſe armat eloquentia, vt non oppugnare commoda patriæ, ſed pro his propugnare posſit, is mihi vir & ſuis, & publicis rationibus vtilisſimus, atque amiciſſimus ciuis fore videtur. Ac ſi volumus huius rei, quæ vocatur eloquentia, ſiue artis, ſiue ſtudij, ſiue exercitationis cuiuſdam, ſiue facultatis à natura profectæ conſiderare principiũ, reperiemus id ex honeſtisſimis cauſis natum, atque optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines pasſim beſtiarum more vagabantur, & ſibi victu ferino vitã propagabant, nec rationi animi quidquam, ſed pleraq; viribus corporis adminiſtrabant. nondum diuinæ religionis, non humani officij ratio colebatur: nemo legitimas viderat nuptias: non certos quiſquam inſpexerat liberos: non, ius æquabile quid vtilitatis hr̃et, acceperat. ita pp errorem atque inſcitiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas ad ſe explendam viribus corporis abutebatur pernicioſisſimis ſatellitibus. quo tempore quidam, magnus videlicet vir, & ſapiens, cognouit quæ materia eſſet, & quanta ad maximas res opportunitas in animis ineſſet hominum, ſi quis eam poſſet elicere, & præcipiẽdo meliorem reddere: qui diſperſos homines in agris, & in tectis ſilueſtribus abditos, ratione quadam compulit in vnum locum, & congregauit, & eos in vnamquanque rem inducens vtilẽ atque honeſtam, primo pp inſolentiam reclamantes, deinde pp rationem atque orationem ſtudioſius audientes, ex feris, & immanibus mites reddidit, & manſuetos. ac mihi quidẽ vr̃ hoc nec tacita, nec inops dicẽdi ſapientia perficere potuiſſe, vt hoĩes à conſuetudine ſubito conuerteret, & ad diuerſas vitę rationes traduceret. Age vero, vrbibus conſtitutis, vt fidem colere, & iuſtitiam retinere diſcerent, & alijs parere ſua voluntate conſueſcerent, ac non modo labores excipiendos cõis commodi cauſa, ſed & vitam amittendam exiſtimarẽt,

qui

qui tandé fieri potuit,niſi homines ea,quæ ratione in-
ueniſſent,eloquentia perſuadere potuiſſent? profecto
nemo niſi graui ac ſuaui cómotus oratione,cum viri-
bus plurimum poſſet,ad ius voluiſſet ſine vi deſcende
re: vt,inter quos poſſet excellere, cum ijs ſe pateretur
æquari,& ſua voluntate à iucundiſſima conſuetudine
recederet, quæ preſertim iá naturæ vim obtineret pp
vetuſtatem. ac primo quidem ſic & nata & progreſſa
longius eloquẽtia videtur, & item poſtea maximis in
rebus pacis, & belli cum ſummis hominũ vtilitatibus
eſſe verſata. poſtquam vero commoditas quædam
praua virtutis imitatrix,ſine ratione officij dicendi co
piam conſecuta eſt: tum ingenio freta malitia,peruer
tere vrbes,& vitas hominum labefactare aſſueuit. atq;
huius quoque exordium mali, qm̃ principium boni
diximus,explicemus. Veriſimillimum mihi videtur,
quodam tpe neque in publicis rebus infantes, & inſi-
pientes homines ſolitos eſſe verſari,nec vero ad priua
tas cauſas magnos,ac diſertos homines accedere: ſed
cum à ſummis viris maximæ res adminiſtrarentur, ar
bitror alios fuiſſe non incallidos homines, qui ad par-
uas controuerſias priuatorum accederent. qbus in cõ
trouerſijs cum ſæpe à mendacio contra verum hoies
ſtare cõſueſcerent, dicendi aſſiduitas aluit audaciam,
vt neceſſario ſuperiores illi pp iniurias ciuium reſiſte
re audacibus,&opitulari ſuis quiſque neceſſarijs coge
retur. itaque cum in dicendo ſæpe par, nonnunquam
ẽt ſuperior viſus eſſet is,qui, omiſſo ſtudio ſapientiæ,
nihil ſibi præter eloquentiam comparaſſet,fiebat vt &
multitudinis,&ſuo iudicio dignus,qui remp.gereret,
videretur. hinc nimirum non iniuria,cum ad guberna
cula reip.temerarij atque audaces homines acceſſerãt,
maxima ac miſerrima naufragia fiebant. quibus rebus
tm̃ odij atque inuidiæ ſuſcepit eloquentia, vt homi-
nes ingenioſiſſimi,quaſi ex aliqua turbida tempeſtate
in portum,ſic ex ſeditioſa,& tumultuoſa vita ſe in ſtu
dium aliquod traderent quietum. quare mihi vñr po
ſtea cetera ſtudia recta atque honeſta p ocium conce-
lebrata ab optimis enituiſſe; hoc vero à pleriſque eo-
rum deſertum obſoleuiſſe eo tpe, quo multo vehemẽ
tius erat retinendum,& ſtudioſius adaugendum. nam
quo indignius rem honeſtiſſimam,&rectiſſimam vio
labat ſtultorum,& improborum temeritas, & audacia
ſummo cum reip. detrimento,eo ſtudioſius, & illis re
ſiſtendum fuit,& reip.conſulendum. quod noſtrum il
lum non fugit Catonem,neque Lelium, neque horũ,
vt vere dicam,diſcipulum Africanum,neq; Gracchos
Africani nepotes: quibus in hoibus erat ſumma vir-
tus, & ſumma virtute amplificata auctoritas, &, quæ
his rebus ornamento,& reip. præſidio eſſet,eloquẽtia.
quare meo quidem animo nihilo minus eloquentiæ
ſtudendum eſt, etſi ea quidam,& priuatim,& publice
peruerſe abutuntur, ſed eo quidem vehementius, ne
mali magno cum detrimento bonorum, & cõi om-
nium pernicie plurimum poſſint, cum preſertim hoc
vnum ſit,quod ad oẽs res,& priuatas,& publicas maxi
me pertineat; hoc tuta,hoc honeſta, hoc illuſtris,hoc
eodem vita iucunda fiat. nam hinc ad remp. plurima
commoda veniunt, ſi moderatrix omnium rerũ præ-
ſto eſt ſapientia: hinc ad ipſos,qui eá adepti ſunt,laus,
honor, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum
certiſſimum ac tutiſſimum præſidium comparatur.
ac mihi quidem vñr homines, cum multis rebus hu-
miliores,& infirmiores ſint, hac re maxime beſtijs p-
ſtare,q loqui poſſunt. quare præclarum mihi quiddá
videtur adeptus is,qui,qua re homines beſtijs præſtẽt,
ea in re hominibus ipſis antecellat. hoc ſi forte non na
tura modo, neque exercitatione conficitur, verum ẽt
artificio quodam comparatur; non alienum eſt vide-
re quæ dicant ij,qui quædam eius rei præcepta nobis
reliquerunt. Sed antequam de præceptis oratorijs di-
camus, videtur dicendum de genere ipſius artis,de of
ficio,de fine, de materia, de partibus. nam, his rebus
cognitis,facilius, & expeditius vniuſcuiuſque animus
ipſam rationem, ac viam artis conſiderare poterit.

SÆPE & multum hoc mecum cogitaui) Horum VICTO.
ſi vnum ſit,non oſtendit ſatis diutinam cogitatio
nem. Poſſumus.n.frequenter aliquid cogitare,ſed
ſtatim à cogitatione deſiſtere. Poſſumus itidẽ diu
aliquid cogitare,ſed in vna tñ die facere. Recte er
go vtrunq; coniunxit, Sæpe,& multum hoc me-
cum cogitaui.& quia in publicum res proferri nõ debuit,niſi cer
ta & deliberata,recte ait,hoc mecum cogitaui. [Boni ne,an mali
plus) Cauſa deliberationis,non vtrum bona an mala ſit eloquẽ-
tia,ſed vtrum plus boni,an plus mali habeat eloquentia. non tñ
vacat ratio ordinis. potuit aũt dicere, Mali ne,an boni plus. Sed
ſic dicendo naturam tenuit eloquentiæ. quæ cum primum agere
cœpit,profuit hominibus,ná compulit eos & congregauit, poſt
aũt deprauata ingenio malorum, multũ nocuit reip. Bene ergo
ordinem tenuit,vt diceret: Boni ne,an mali plus hominibus attu
lerit,& ciuitatibus. [Hominibus,& ciuitatibus) Reſp. duobus cõ
ſtat,publico & priuato. ideo Hominibus,& ciuitatibus. Hoc &
in Verrinis animaduertere debemus,qualiter vbique Cic. aut ho
mines defendat,aut ciuitates. [Copia dicendi) Qm̃ nomen elo-
quentiæ id ſibi obtinet ac vendicat, vt cũ ad aures venerit, non
niſi optima accipiatur. ideo maluit definire eloquentiá. Ne quis
ergo audita eloquentia,quę quaſi ſono ipſo id obtinuit,vt mixta
videatur eſſe ſapientiæ, ne quis inq̃ deliberandum non crederet,
vtrum plus boni, an plus mali habeat eloquentia, ſed ipſam per
ſe ſatis exiſtimaret bonam, ppea maluit definire eloquentiam,
in dicendo copiam dicendi. Quæ quia poteſt ad vtrunq; flecti,
cauſam deliberationis induxit. [Ac ſummum eloquentiæ ſtudiũ)
Poſtq̃ docuit quid eſſet eloquentia,per definitionem ſecutus po
ſtea, occupatis iam auditorum ſenſibus, eloquentiá nominauit.
Sed recte ait: Ac ſummum eloquentię ſtudium,non.n. poteſt de
clarari quid poſſit eloquentia,niſi in aliquo fuerit, ac plana fue-
rit. [Ná & cum noſtræ reip. detrimenta conſidero) Oſtenſurus
quantum boni,aut mali poſſit eloquentia,de rep. loquitur. Et re
cte. non.n. in priuatis rebus eloquentia periclitanda eſt,ſed in pu
blicis. ita ipſe in Verrinis, cum de ſe vel de eloquentia ſua opti-
mam probationem afferret publicas cauſas commemorat tacet
priuatas. Me qui tot annis in cauſis iudicijsq. publicis, ita ſim
verſatus. Nunc denique vt bonum monſtret eloquentiæ,de reip.
incõmodis vel cõmodis loquitur. Animaduertendum tñ,quod
partes non eodem ordine exequitur,quo propoſuit. ait.n. ſupra,
Boni ne an mali plus,nunc à mali eloquentiæ incipit. Sed ſupra
naturam,vt diximus,ſecutus eſt,nũc cogitationis rõnem ſeruat.
illa.n. prima cogitationi occurrunt,quę vicina ſunt, à noſtra me-
moria. ideo & de recẽtibus,& quod eſſet magis propinquum ele
git,cum ait, Noſtræ reip. detrimenta conſidero. Conſideratio.n.
reip. præſentis eſt. Ergo qm̃ hucuſque multa incommoda per ſo
lam eloquentiam reip. contigerunt,recte à malis eloquentiæ cœ
pit,poſt dicturus de antiquioribus bonis,& malis. [Et maximarũ
ciuitatũ veteres animo colligo calamitates) Recedit paulatim à
rep. noſtra ad extraneas ciuitates, & recte poſt Romam maxi-
mas ciuitates nominat. Ergo qm̃ vetuſtiora ſunt harum exem-
pla ciuitatum,animo ſe ait colligere. In rep. autem noſtra quæ
ſint geſta conſiderat. Recte itaque maximarum ciuitatum colle-
git calamitates. Illic enim aliquid operatur eloquentia, vbi po-
pulus maior eſt. [Non minimam video) Quia de modo hic agi
tur .i. vtrum plus boni,an plus mali afferat eloquentia, ideo ait,
Non minimam video. [Per diſertiſſimos homines invectam eſ-
ſe partem incommodorum:) Quod ſupra diſputauimus, noluis

per

per eloquentiam dicere, ſed per diſertiſſimos homines .i. qui habeant copiam dicendi ſolam. Inuectam vero, per metaphoram. nam vt nauis, ſic reſp. dicitur gubernari. [Cum autem res ab noſtra memoria propter vetuſtatem remotas) Expoſitis malis, incipit dicere quid boni habeat eloquentia. A noſtra memoria, inquit, remotas, vt excuſet memoriam, quaſi negligentem, addidit propter vetuſtatē. Ergo illa quę nimis à memoria noſtra remota ſunt, qui ſcire poſſumus? [Ex literarum monumentis, repetere inſtituo) Hæc monimenta dupliciter accipimus, aut annales, aut hiſtorias, primo .n. annales fuerunt, poſt hiſtoriæ factæ ſunt. [Multas vrbes conſtitutas, plurima bella reſtincta, firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias) Deinde dicendum eſt hoc loco, quid ſit ciuitas. Eſt autem ciuitas collecta hominum multitudo ad iure viuendū. Cum ergo fuerit ciuitas conſtituta, neceſſe eſt vt primo bella patiatur, poſtea pacem agat. Pax .n. à pacto dicitur pactum vero eſſe non poteſt, niſi cauſa præcedat .i. bellum. Hoc, & Sal. tenuit, cum de rebus Romanis loqueretur, dixit .n. prius bella geſta, poſt pacē eſſe fundatam. res, inquit. Romana plurimum imperio valuit. S. Sulpitio, & M Marcello coss. omni Galliacis Rhenum atque inter mare noſtrum, & Oceanum, niſi quæ à paludibus inuia fuit, perdomita. Hic bellum geritur, deinde pacem memorat conſecutā. [Optimis autem moribus, & maxima concordia egit R. P. inter ſecundū ac poſtremum bellum Carthaginenſe. Quæritur autem, verum in bellis aliquid poſſit eloquentia? poteſt .n. ſine dubio, & tantum quantum virtus poteſt. Nam ſi virtute bella finiuntur, & eloquentia bella finiuntur, ideo ergo ait. [Plurima bella reſtincta) Iam illud notum eſt, quod bella ardere dicuntur, vt ſit, Ardebat omnis Hiſpania citerior. Item, Quis tanti incendia belli. [Firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias) Inter ſocium & amicum hoc intereſt. ſocius eſt, qui nobis aliquo pacto ad aliquid gerendum coniungitur, amicus eſt qui nobis vſu vitæ ſimilis, pio ac fideli amore coniungitur. & quia ſocius aliquid nobiſcum gerit, ideo ait: Firmiſſimas ſocietates, quia vero amicus pro nobis amore coniungitur, ideo ait: Sanctiſſimas amicitias. Ergo interdum amicus eſt, & ſocius non eſt, ſi mecum nihil gerat, & rurſus, cum ſit ſocius, amicus non eſt, ſi aliquid mecū inuitus gerat. Propterea Cicero vbique duo hæc iungit, ſocios P. R. atque amicos Itaque, & hic firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias. [Intelligo) Recte intelligo. ait .n. ſupra, Ex literarum monimentis repetere inſtituo. Ergo id, quod legitur intelligendum eſt. [Cum animi ratione, tum facilius eloquentia comparatas) Vbique hæc duo coniungit, ſed quando aliquid duæ res agunt, triplici modo agunt, aut æquales ſunt, aut nunc iſta plus præſtat, nunc illa. Hic autem ſapientiæ dat proprias agendi rationes.
Sed quia virtus omnis magnitudine ſui tarda eſt, iccirco ſubiunxit, & tempus, vt illud quod ſapientia inuenerit, facilius eloquentia compleatur. Ergo ad aliquid cito faciendum alterum alterius auxilij eget. Recte igitur R. P. commodum ex confectione vtriuſque coniungit. [Ac me quidem) Supra oſtendit, quantum obeſſet eloquentia, quantumq. prodeſſet, ſed mixta ſapientiæ. Nunc vero vult oſtendere ſingulatim, quātum ſapientia ſola proſit, quantumq. eloquentia ſola obſit, quod cum oſtenderit, quoniam ſapientia ſola parum prodeſt, & eloquentia ſola multum obeſt, rurſus dicturus eſt, eloquentiam ſapientiæ eſſe iungendam. Omnis res, aut nimium prodeſt, aut parum prodeſt, aut nimium obeſt, aut parum obeſt. Sapientiæ vnum dat, vt ſola parum proſit R. P. nihil tamen obſit. eloquentiam vero ſolam, ſæpe ait nimium obeſſe. Qua in re obeſſe ſemper oſtendit, ſed, & interdum plus ſatis obeſſe. Illam vero aliam partem tollit ſoli eloquentiæ, vt vel parum proſit R. P. non multum tamen obſit. [Verū quod ait, Ac me quidem diu cogitantem ratio ipſa) Ipſa, inquit, ratio ſapientię .ſ. quam eloquentiæ dicimus eſſe iungendam [Quare ſi quis) Oſtendit quid ſit plena ſapientia. Sapiens eſt .n. qui diuina atque humana optime nouit. Ergo ſtudium rectæ rationis ad diuina, ſtudium honeſti officij ad humana referamus. Quod autem ait ſtudium, rectius dixit quām ſi dixiſſet, Quare ſiquis omiſſis rectiſſimis atque honeſtiſſimis ſtudijs rationis, & officij. In his .n. nominibus perfecta philoſophia eſt, quā quia nullus orator plene poteſt aſſequi, ideo nobis horum vel ſtudium habendum eſſe demonſtrat. [Conſumit omnem operam in exercitatione dicendi) Conſumit, inquit. Iam in iſto verbo eſt vtilis labor. Quod autem ait, In exercitatione dicendi, timet eloquentiam nominare, vt ſupra diximus, ne ſenſum audientis offendat. Itaque hęc definitio eſt eloquentiæ, Eloquentia eſt exercitatio dicendi. [Is inutilis ſibi, pernicioſus patriæ ciuis alitur) Omnis homo aut ſibi aut patriæ conſulit, aut plus ſibi quam patriæ, recte ergo homines ad hæc duo miſcenda ſapientiam, & eloquentiam, primo ab vtilitatibus ſuis, deinde etiam publicis inuitantur. Qui, inquit, fuerit in ſola dicendi exercitatione verſatus, omiſſis ſtudijs rationis, & officij, & ſibi inutilis. & pernicioſus patriæ ciuis alitur. [Qui vero ita ſe &c.) Bene armat, quaſi ſapientia pro robore ſit, pro armis eloquentia. Attendamus tamen, vt cum ſupra pro eloquentia, aut copiam dicendi, aut exercitationem, aut diſertitudinem nominauerit, nunc vbi, & de ſapientia loquitur, vt ſecurus eloquentiam nominat, hic quoque duo illa ſeruat, quæ ſupra diximus. Qui, inquit, ſapientię miſcuerit eloquentiam, is, & ſuis, & publicis rationibus vtiliſſimus atque amiciſſimus ciuis fore videtur. Vtilem circa priuata, amicum circa publica accipiamus. [Ac ſi volumus &c.) Primo rem quandam conſtituit, cui eloquentiæ nomen impoſuit, & oſtendit vnde naſcatur eloquentia [Siue artis, ſiue ſtudij, ſiue exercitationis cuiuſdam, ſiue facultatis à natura) Huius, inquit, eloquentiæ, cuius incerta eſt origo, ſi volumus conſiderare principium, inueniemus, inquit, id ex honeſtiſſimis cauſis natum, atque optimis rationibus profectum. Cauſa eſt animi impulſus ad aliquid agendum. ratio eſt gerendorum ordo, ex cauſa venientium, vt quid quo loco facias ac dicas, intelligas: Ergo, inquit, ſi eloquentiæ principium conſiderare volumus, primū cauſa attendenda eſt, hæc cauſa honeſta eſt. Deinde rationes, & eaſdem optimas inueniemus. Inter ſtudium autem, & exercitationē hoc intereſt: Studium eſt animi ad aliquid agendum pertinacia: Exercitatio eſt ſuſcepti actus continuatio. Ex his quoque ſupra diximus, naſci eloquentiam poſſe. [Nam fuit quoddam tempus) Incipit commemorare, cauſas fuiſſe honeſtas quibus eloquentia non ad id ipſum quod nata ſit, ſed circa agendum principiū ſumpſerit, vt ſupra diximus. Aiunt philoſophi è duobus hominem conſtare, anima, & corpore. animam vero eſſe perfectam, ſed impediri craſſitudine corporis, quo minus ſe talem exerat, qualis eſt per naturam. Ergo mundō conſtituto, erant homines nimis impediti corpore, & in quibus vis animæ obruta atque oppreſſa eſſet.
Tunc neceſſario rapto viuebant, & malis moribus oppreſſo animę bono circa res omnes viribus corporis abutebantur. ſed quia natura non æqualiter ſe per omnes fundit, aliquando vnus tandem extitit qui ſe bene intelligeret, & qui videret eſſe in hominibus animam illam diuinam, quæ haberet in ſe multas vtilitates, ſi tamen poſſet ab aliquo è latebris quibuſdam eliei atque proferri. Ergo his cauſis eloquentia initium non naſcendi, ſed agendi ſumpſit. nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines paſſim beſtiarum modo vagabantur. ſicut Virg.

Hæc nemora indigenæ Fauni nymphæq; tenebant,
Genſq; virum truncis, & duro robore nata,
Quis neque mos, neque cultus erat, nec iungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto.

[Et ſibi victu ferino vitam propagabant) Sapiens omnis memoriæ ſtudet. Illi, in quibus vis animi mole corporis oppreſſa deliteſcit, non memoriæ ſtudent, ſed ferino ritu ſubſidia ſolis proſpiciunt diebus. Sic Sal. Et quoniam vita ipſa, ait, qua fruimur breuis eſt, memoriam noſtri quammaxime longam efficere conuenit, non pecorum more viuere, quæ natura prona atque ventri obedientia finxit, vt iſti homines fuerunt, qui ſibi in victu ferino vitam propagabant. [Nondum diuinæ religionis, &c.) Plena philoſophia eſt, quæ conſtat ex duobus, ex Phyſica, & Ethica. Phyſica eſt, quæ de diuinis agit. Ethica, quæ de humanis diſſerit. Sed quia Cicero illud docet, quod oratori eſt neceſſarium, Ethicam proſequitur, quæ ſi tunc ab hominibus ignorata eſt, multo magis Phyſica. Ergo indicat vt illi vixerunt, qui animæ commodi, ignoratis. corporis viribus pleraque geſſerunt [Nemo legitimas viderat nuptias, non certos quiſquam inſpexerat liberos) Vtrunque enim vaga atque incerta venere conficiebatur, neque erant iura quæ id fieri prohiberent. [Non, ius æquabile quid vtilitatis haberet, acceperat) Illic enim nullius iniuria viuitur, vbi eſt iuris æqualitas, æqua libertas, vbi aliquid aut omnibus licet facere, aut omnibus non licet. [Pernicioſiſſimis ſatellitibus) Vires corporis eſſe ait cupiditatis miniſtras, quæ in animis hominum quandam obtinent tyrannidem. [Quo tempore quidam, magnus, &c.) Vt facilius intelligentiam conſequamur, rerum ſimilitudo proferenda eſt. Anima ita eſt, vt vinum. nam quemadmodum vinum pro vaſe in quo eſt habitum, aut retinet, aut amittit vinolentiam, perinde anima, ſi optimum, & caſtum corpus offenderit, & ſeruat naturam, ſin alias, amittit. Ita igitur cum mortale genus brutum atque inſcitum rerum omnium vagaretur, extitit quidam vir magnus, in quo anima ſuam retineret naturam, & qui intelligeret omnes homines habere in ſe quiddam diuinum, ſed id vitio corporis opprimi atque deperire. quod ſi fuiſſet elicitū, maximas inde cōmoditates hominum poſſe contingere. [Cogno

uit

uit quæ materies eſſet, & quanta ad maximas res opportunitas in animis ineſſet hominum) Materia non ad hoc ipſum materia eſt, quod materia vocatur, ſed ad id quod inde fieri habet materia eſt. opportunitas vero non accidit, neque in altero eſt, ſed in eadem materia eſt. Poteſt autem in ligno eſſe materies ad aliquid faciendum, ſed ſi putreſcit opportunitas in materia non eſt, Similia, & de reliquis materijs poſſumus dicere. Ergo non ſufficerat inuenta materia in hominibus, niſi in eadem materia etiã opportunitas fuiſſet ad maximas res. [Si quis eam poſſet elicere). Eſt ergo qui poteſt elicere, & quod poteſt elici. Hoc deinde attendamus, Vnus poteſt videre aliquid effici poſſe, non tamen etiam efficere, deinde etiam iuſtum, ſapientem, & magnũ virum Cicero ait vidiſſe in hominibus materiem, ſed dubitaſſe de effectu, ait enim. Si quis eam poſſit elicere. Vtrunque tamen dat huic viro, & intelligere, & efficere. eſt enim, & ſapiens, & eloquens. [Et præcipiendo meliorem reddere.) Erat ergo in hominibus animus, Sed ideo, inquit, Reddere, quia videbatur amiſſus. erat bonus animus, & ideo ait, præcipiendo meliorem reddere. His cauſis igitur honeſtiſſimis, vt videmus, ille quidam compulſus eſt ad eloquentiam, hoc eſt ad id vnde naſci ad actus primum cœpit eloquentia. Quæ enim cauſa honeſtior, quàm homines beſtiarum modo viuentes, præceptis vtilibus atque honeſtis ad humanam atque diuinam cognitionem traducere? Ergo iſtum virum, magnum atque ſapientem, quemcunque accipiamus, multi enim Saturnum, Platonem, Ariſtotelem, atque alios volunt intelligi, ſed errant. [Qui diſperſos homines in agris, & in tectis ſiluestribus abditos, ratione quadam compulit in vnum locum, & congregauit) Duas res ſupra poſuit, honeſtiſſima fuiſſe cauſas, optimasq. rationes, vt ad actus eloquentia naſceretur. Explicitis ergo honeſtiſſimis cauſis, incipit oſtendere eloquentiæ ad actus fuiſſe rationes, & vt intelligas iam de cauſis eſſe dictum, ratione quadam, inquit, compulit vnum in locum, & congregauit. Diximus rationem eſſe rei gerendæ ordinem neceſſarium, vt puta hoc primum debet fieri, hoc deinde, ac tertio, vt nunc primo compelluntur homines, poſt congregantur, deinde in vnamquanque rem inducuntur vtilem atque honeſtam. Compulit vnum in locum, & congregauit. Compulit, quaſi inuitorum eſt, iam volentium, congregauit. Sed debemus ſcire, quid ſit compulit, & congregauit, quaſi ciuitatem fecit, nam, vt ſupra diximus, ciuitas eſt collecta hominum multitudo ad iure viuendum, Ergo eloquentia plurimum prodeſt, nam facit ciuitatem, & quidquid vtile atque honeſtum eſt, inſinuat. [Et eos in vnamquanque rem inducens vtilem atque honeſtam) Cicero duplex eſſe honeſtum docet, vnum illud ſolum, atque purum, aliud quod cum vtili iunctum ſit. Sed ſolum illud apud paucos eſt, eos ſ. qui ſoli gloriæ ſtudent, nihilq. ad ſui vtilitatem gerunt, quidquid faciant, conſideratione boni, maliq. generatim faciunt, non gratia in eodem verſantium perſonarum. Honeſtum vero illud cum vtili ideo honeſtum vocat, quia id, quod iunctum, ac duplex eſt, ab eo quod maius eſt, nomen accepit, Verum illud honeſtum philoſophorum eſt, hoc illorum ſapientium, qui R. P. ſtudent, quiq. in ciuitate verſantur. Quod quidem honeſtum vtilitati, ſemper adiunctum eſt, & vtilitas honeſtati, hoc etiam Socrates ait, nihil eſſe vtile, quod non honeſtum ſit. nihil honeſtum, quod non vtile ſit. Sed, vt ipſum intelligamus, rerum exempla proferenda ſunt. eſſe iudicem, honeſtum eſt. Iuncta eſt tamen vtilitas honeſtati. nam nemo ei iniuriam facit, nemo ſeruus eius prodeſt, poſteris liberis eius prodeſt. Amicus ergo ſi quid præſtat, etiam vtile eſt, Sed quanquam hæc duo iuncta ſunt, non tamen ita mixta ſunt, vt vino aqua miſcetur, ſ. vt ſecerni nullo modo poſſint, ſed ita mixta ſunt, vt ſecerni poſſe videantur. quemadmodum ſi fiat aceruus ex tritico, & ordeo. Quanquam ergo hæc duo mixta ſunt, tamen aliquo modo etiam ſecerni poſſunt. Etenim ſi quid alicui præſto, nec gratiam repoſco, honeſtum eſt. At ob id ipſum quod præſto, ſi gratiam repoſco, fit vtile. Ergo primum ſit illud ſolum honeſtum, quod per ſe placet, nulla adiuncta gratia. Hoc medium honeſtum vtile, quod cum vtilitate eſt. Tertia ſit commoditas, quæ ſolis lucris intenta eſt, abiecta omni honeſtate. Honeſtum vero philoſophicum ſoli gloriæ ſtudet, abiecta etiam vtilitate. Nunc ergo, quoniam collectis hominibus, & congregatis ciuitas facta eſt, quid debet perſuaderi? quid hominibus inſinuari? non honeſtum illud ſolum quod philoſophorum eſt, nõ commoditas quæ hominum perditorum eſt, ſed illud medium honeſtum, atque vtile, quod in omni rep. quod in omni ciuitate verſatur. [Primo propter inſolentiam reclamantes) Nihil egebat eloquentia, ſi ſtatim vt inſinuare cœpit, quid eſſet honeſtum atque vtile perſuaſiſſet. Sed oſtendit magnas ineſſe vires eloquentiæ, ſi ad id, quod erat optimum, traduxit inuitos, & ne videantur idcirco reclamaſſe quod res optima non eſſet, ideo ait, Propter inſolentiam primo reclamantes. Deinde, ne eloquentiæ quibuſdam venenis etiam ad malam rem traducti videantur. [Deinde propter rationem atque orationem ſtudioſius audientes) Ergo vbi ratio eſt, & ſapientia, malitia ineſſe non poteſt. Rationem ad ſententiarum grauitatem referendam ſciamus, orationem ad ornamenta verborum. [Ex feris, & immanibus mites reddidit, & manſuetos) Difficile eſt rem aliquam cuicunque tollere, difficilius aliam dare. Hic vtrunque factum eſt. ſublata eſt hominibus feritas atque immanitas, & data eſt humanitas, & manſuetudo. [Ac mihi quidem &c.) Sunt multa quæ ſolo habitu ſui perfecta ſunt, ſunt multa quæ, & habitu, & vſu, vt Athleta, ſi habeat corporis magnitudinem, non continue perfectus eſt, niſi ei, & vſus accedat, vt orator concepto totius ſententiæ habitu, non continuo perfectus eſt, niſi, & ei vſus accedat. ſapientia vero habitu ſui perfecta eſt, nec indiget vocis .i. vſus. Sufficit ei autem intra animos conuiceri. Vſu ergo nihil conſequitur. & ſi quando concepta verbis voluerit iudicare, non ideo ſapiens ſapientior ſit, quia indicat ſe ſapientem, ſed perfecta, ac ſalua ſapientia quiddam amplius ei ad actus alios accedit. Ergo homines ex immanibus ac feris mites redditi ac manſueti, paulatim quoque honeſtum atque vtile didicerunt. Sed quia de exordio eloquentiæ loquitur. videamus vtrum hæc ſola ſapientia fecerit. an non ſola ſapientia, ſed cum eloquentia. Primo itaque cognoſcere debemus, quot modis quid perſuadeat ſapientia? & poſſumus intelligere, multum hic eloquentiam valuiſſe. Sapientia igitur ſola duobus modis aliquid perſuadet. Aut cum tacet, & aliquid facit. & id, quod facit, quia bonum eſt, aliter imitatur idem, vt quidquid tacitus fecerit ſapiens, id aliter re, nõ verbis doctus imitetur. Aut cum aliquid faciendum, vel non faciendum verbis perſuadet, & hoc duplici modo, nunc naturalibus verbis, nunc per eloquentiam. Sed hoc loco negat. tacitam ſapientiam hoc perficere potuiſſe, negat inopem dicendi .i. quæ verbis naturalibus vteretur, ſed illam ſapientiam quæ iuncta eſſet eloquentiæ. [Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi ſapientia perficere potuiſſe) Perficere, inquit. Alioqui plenæ ſapientiæ officium eſt inuenire, vt ſupra. Quo tempore, inquit, quidam magnus videlicet vir, & ſapiens cognouit, quæ materies, & quanta ad maximas res opportunitas animis ineſſet hominum, ſi quis eam poſſet elicere, & præcipiendo meliorem reddere. Ergo animum in hominibus eſſe ſapientia cognouit, vt congregarentur, & in vnamquanque rem vtilem atque honeſtam inducerentur, ſapientia quod eſt prouidet, ſed eloquentia opitulante perficit. [A conſuetudine ſubito conuerteret, & ad diuerſas vitæ rationes traduceret) Magna vis eloquentiæ, ſi ſubito conuertit, hoc eſt, quod non poteſt ſapientia, alioqui, & ſapientia perficit, ſed non ſubito, & quod ait, & ad diuerſas vitæ rationes traduceret, vt ſupra diximus. difficile eſt, cuiuſlibet rei conſuetudinem tollere, hoc difficilius tamen, alias etiam viuendi perſuadere rationes. [Age vero, vrbibus conſtitutis) Vt ſupra, cum de commodis eloquentiæ loqueretur, hunc ordinem fecit. Multas vrbes conſtitutas, plurima bella reſtincta, firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias. & quanquam hinc homines ex immanibus primo æquales factis, poſt etiam obſequi vltro cœperint, ſupra dictum, tamen ſermonem ſeruatum poſſumus inuenire. Primo itaque beneficijs eloquentiæ ciuitates factæ ſunt, vt ait ſupra, multas vrbes conſtitutas. Ciuitas autem fieri dicitur, cum homines vnum in locum congregantur ad iure viuendum. [Vt fidem colere) Hinc bella reſtinguuntur, Si enim cupiditas ad ſe explendam viribus corporis abutebatur, quaſi quædam bella gerebantur. Cum ergo fides colitur, aut id agitur ne ſint bella, aut reſtinguuntur illa quæ fuerint. [Et iuſtitiam retinere diſcerent) Iuſtitia omnis à nobis circa alios eſt, vt vnicuiq; meritum proprium tribuamus. Poteſt tamen hic quaſi ſocietas cuſtodiri. iuſtis etenim conditionibus ſocietas facienda, vel conſeruanda eſt. [Et alijs parere ſua voluntate conſueſcerent) Iuſtitia æquales homines eſſe fecit, hic iam, & minoris eſſe patiuntur ſua etiam voluntate. Poſſunt tamen hic amicitiæ copulari, noſtra enim voluntate nulli obſequimur, niſi amici fuerimus. Antea autem ſi viribus corporis cuncta agebantur, non ſua voluntate quiſquam alteri paruit. nec potuit amicus eſſe, qui cogebatur. [Ac non modo labores excipiendos communis commodi cauſa) Perfectum eſt, inquit, ab eloquentia, vt libenter omnes non modo laborem pro publica ſalute ſuſciperent, ſed etiam vitam amitterent. Multum ergo egit eloquentia, vt illi vitam paruipenderent, qui iam dudum ſibi vi-

ctu ferino vitam propagabant. [Qui tandem fieri potuit) Quæritur verum homines ad has rationes viuendi per naturam deducti ſint, an præceptis videantur adducti. Erat quidem in hominibus natura melior, ſed oppreſſa corporis vitio, ad malum declinauerat. verum quia nihil vniformiter funditus exiſtit, quin ſemper aliquid ſit, quo intelligamus quid in ceteris deſit, iſte quidem magnus vir ac ſapiens cognouit bonam in hominibus naturam, multumq. eſſe profuturam, ſi præceptis melior fuiſſet effecta, ergo omne quod perfectum eſt natura, & diſciplina perfectum eſt. Sed quia iſte primus vir diſciplinam accipere non potuit, perfectus fuit natura, & vſu. Cum enim cognouit habitum ſuum, & diu ſecum pertractando cognouit eſſe in hominibus bonam naturam quæ vt perfecta eſſe potuiſſet, præceptorum adhibuit diſciplinam. Ergo in hominibus fuit materies .i. perfecta natura, quã perfectam præcepta fecerunt, inuenta per ſapientiam, inſinuata per eloquentiam. [Profecto nemo niſi graui, &c.) Quãquam natura fuit apta ad perfectam vitam tamen ipſam natura præceptis ait ad has viuendi rationes eſſe perductam. [Graui ac ſuaui commotus oratione) Grauitatem ad ſapientiam, ſuauitatem ad eloquentiam referamus. Iure grauitatem ad ſententias, ſuauitatem ad verborum ornamenta referamus. [Cum viribus plurimũ poſſet, ad ius voluiſſet ſine vi deſcendere:) Omnis res à ſimili vincitur, vtputa eloquens vincitur ab eo qui eloquentior fuerit. fortis non vincitur, niſi ab eo qui fortior fuerit. Aſtutus non vincitur, niſi ab eo qui aſtutior fuerit. Animaduertendum ergo acumen Ciceronis. Homines, inquit, fortiſſimi ad æqualitatem viuendi non fortitudine, qua ſolet vinci inferior fortitudo, ſed eloquentia deducti ſunt. ergo ſupra omnes vires eloquentia eſt, ſed ea quæ ſit maxima ſapientiæ. [Vt, inter quos poſſet excellere, cũ ijs ſe pateretur æquari) Excellere viribus .ſ. cum his ſe pateretur æquari. Ita ſupra, Non ius æquabile quid vtilitatis haberet acceperat. hinc enim æquari. [Et ſua voluntate) Non coacti viribus corporis, ſed in his iam fecerat eloquentiæ perſuaſio voluntatẽ. [A iucundiſſima conſuetudine recederet) Non dixit à conſuetudine recederet, ſed à iucundiſſima, inquit. Omnium enim rerum etiam malarum apud gerentes voluntate iucundiſſima conſuetudo eſt. [Quæ preſertim iam naturæ vim obtineret propter vetuſtatem) Ergo hominum natura bona eſt, ſed malitia per conſuetudinem naturæ vicem ceperat obtinere. [Ac primo quidem ſic, & nata &c.) Satiſfecit propoſitioni ſuæ Supra enim dixit, ac ſi volumus eius rei quæ vocatur eloquentia conſiderare principium, reperiemus id ex honeſtiſſimis cauſis natum atque optimis rationibus profectum, Ita, & hic. [Ac primo quidem ſic, & nata, & progreſſa longius eloquentia videtur, & item poſtea maximis in rebus pacis, & belli) Oſtendit, diu eloquentiam profuiſſe. Verum quod ait maximis in rebus, vt ſupra, cognouit quæ materies, & quanta ad maximas res opportunitas in animis ineſſet hominũ, ſi quis eam poſſet elicere. ergo maximæ res pax atque bellum. [Cum ſummis hominum vtilitatibus) Cum illa .ſ. vtilitate, quæ cum honeſto eſt. [Poſtquam vero &c.) Omne perfectum bonum .i. quo natura humanas res nullo adiuncto incommodo munerata eſt duobus ad plenum conſtat: re ipſa, & ſpecie atque imagine ſui, vtputa mel habet rem .ſ. dulcedinem, habet ſpeciem .i. colorẽ atque aſpectum, quo quaſi facile ita vt eſt dulce credatur. ita vir fortis habet rem, virtutem .ſ. habet ſpeciem .i. pulchritudinem corporis. in diſtorta enim membra, nec quæ iuxta naturam ſui appetitus compoſita ſunt, virtus non poteſt cadere: vt, Virbius, & ceteri quoſcunque fortes, & pulchros fuiſſe dixerunt. Sic veſtis etiam habet rem, vtilitatem texturæ habet ſpeciem, gratiam .ſ. circa aſpectum faciei. Ergo ille neſcio quis magnus vir ac ſapiens, & hi qui poſtea conſecuti, accepta vitæ præcepta tenuerũt, vt perfecti eſſent, habuerunt rem .i. ſapientiam. habuerunt ſpeciem .i. eloquentiam. Qui homines quoniam ex merito virtutis digniſſima præmia conſecuti ſunt .i. magiſtratus aut alias vtilitates, multi dum præmia ſibi paria exoptant, re ignorata, ſpeciem ſolam ſequi ceperunt .i. præterita ſapientia ſolam dicendi copiam conſecuti ſunt. Præmijs itaque ſolis inducta commoditas, re ignorata, ſpeciem cœpit virtutis imitari. Atque ideo contingit, vt mali mores adepti copiam dicendi circa commoda reip. ſola eloquentia, omiſſa ſapientia, ſint abuſi. [Commoditas) Commoditas autem .i. parua virtutis imitatrix, tertia illa eſt, honeſto illi loci contraria. [Peruertere vrbes, & vitas hominum labefactare aſſueuit) Sic ſupra, boni ne, an mali plus attulerit hominibus, & ciuitatibus. his duobus enim R.P. conflata eſt. [Veriſimillimum mihi videtur) Nunc de incommodis eloquentiæ locus incipit: Quæritur autem qui potuerit, vt eloquentia mixta ſapientiæ, quæ congregauit homines, quæ perſuaſit vtile atque honeſtum, quæ vrbes conſtituit, iura docuit, quæ multum hominibus profuit, vt eloquentia inquam mixta ſapientiæ cœperit obeſſe hominibus, & ciuitatibus? Hoc .ſ. fuit exordium malorum. Primum vrbibus conſtitutis, neceſſe eſt creuiſſe eaſdem ciuitates propria doctrina, ſiue vicina multitudine. in his deinde non omnes ſapientes atque eloquentes fuiſſe, ſed paucos. quanquam omnes hanc habendi materiem continerent. Neceſſe ergo erat, vt auctis cumulatiſq. ciuitatibus ſapientes homines, atque eloquentes R.P. gubernarent, ipſiuſq. tantum curam gererent. Occupatis itaque circa R.P. ſapientibus, priuatorum negocia callidi homines, & dicaces agere ac tractare cœperunt. Et primum priuatarum controuerſiarum, poſtremum fortunarum patroni fieri cœperunt. qui cum interdum contra iuſtitiam malas cauſas defenderent ſæpe etiam vincerent, coacti ſunt ſapientes illi R.P. intenti, ciuibus ac neceſſarijs ſuis reſiſtere, contra illos calidos ac deſertos, qui aſſiduitate dicendi notiſſimi populo, atque amiciſſimi eſſe cœperant. itaque illi callidi cum contra illos ſapientes viros dicerent, ſæpe pares, interdum ſuperiores fuiſſe à populo iudicati ſunt, & digni haberi cœperũt qui R.P. gubernarent. Quibus poſtquam commiſſa R.P. eſt, multa incommoda, multa naufragia contigerunt. Ita ergo factum eſt, vt eloquentia quæ primum profuerat, ſed mixta ſapientiæ, poſt ſola multum effecerit vtilitatibus reipub. At cum per hos male eloquentes cuncta regerentur, ſapientes illis de numero deturbari, ea quæ gerere conſueuerant, ſcribere cœperunt. hiq. habiti ſunt philoſophi, & per hos factum eſt, vt vſque ad noſtram memoriam rerum honeſtarum memoria atque imitatio peruenirent. [Veriſimillimum mihi videtur, quodam tempore) Quoniam animo in præteritis verſatur. multaq. in mentem reuocat facies reipub. confirmat opinionem ſuam, fuiſſe ſine dubio tempus, quo reſp. à ſapientibus gubernata ſit, priuatorum negocia à callidiſſimis hominibus. qui poſtea pares ſapientibus, interdumq. meliores à multitudine iudicari, commiſſam ſibi remp. peſſum dederunt. [Nec vero ad priuatas cauſas magnos, ac diſertos homines accedere:) Ideo quia publica fuere anteponenda priuatis, magnos ad ſapientiam, diſertos ad eloquẽtiam referamus. [Arbitror alios fuiſſe non incallidos homines) Callidi ſunt, qui dolo ac fraude exitum virtutis imitantur. [Cum ſæpe a mendacio contra verum homines ſtare conſueſcerent) Multo melius res ipſas nominauit, quam ſibi hac in negocijs poſitas nominaſſet. vtputa, cum ſæpe mendacij ratione contra veram cauſam ſtare conſueſcerent. [Itaque cum in dicendo) In dicendo, inquit. ergo iam omiſſa eſt ſapientia, ſi de ſola dicendi copia iudicium eſt. [Nonnunquam etiam ſuperior viſus eſſet is) Oſtendit verum iudicium non fuiſſe, vbi vincere aliquis videtur, potiuſquam probatur. [Fiebat vt, & multitudinis, & ſuo iudicio dignus, qui rep. gereret, videretur) Multitudinis, inquit, iudicio: Iam in multitudine veritas ipſa vilis eſt. quod autem ait, ſuo iudicio. hoc quoque irritum eſt. Quid nam autem de ſe poteſt, aut debet habere iudicium: Ad poſtremum dignus videretur, vt ſupra. Itaque cum in dicendo ſæpe par, nonnunquam etiam ſuperior viſus eſſet. [Hinc nimirum non iniuria) In metaphora permanſit, gubernaculum, naufragia. vtrunque enim eſt nauis. Negat enim cuiquam debere mirum videri, remp. peſſundatam, cum ad eius regimen venerint homines temerarij, atque audaces. Hoc autem intereſt inter audacem, & temerarium. audax poteſt interdum, & pro bono accipi, temerarius non niſi malus. Audacia ergo eſt duplex. nam, & ille qui in proſperis rebus temere aliquid aggreditur, audax eſt: & ille qui prouiſis rationibus fortiter aliquid incipit, audax eſt. quoniam ergo audacia duplicem fontem habet, hic præmiſit temerarium, vt intelligeremus male audacem. Temeritas enim, & inconſiderantia cauſæ ſunt, harum euentus audacia. [Quibus rebus tantum odij atque inuidiæ ſuſcepit eloquentia) Omnis cauſa habet euentum ſuum, omniſque euentus cauſam, vtputa ignis, cum in lignum miſſus, cauſa eſt. cauſæ vero euentus incendium: Ita ergo eloquentia primo odium contraxit: iam ex odio, id eſt ex cauſa neceſſe eſt aliquis conſequatus euentus. Ergo inuidia conſecuta eſt, plerunque enim ex odio inuidia naſcitur. plerunque inquam, nam, & alium poteſt habere euentum. ſi enim hoſtem oderis, non inuides, ſed inimicus es. ſi ſeruum oderis, non inuides, ſed iraſceris, non ergo ſemper odij eſt euentus inuidia. Sunt enim cauſæ, quæ interdum non neceſſarios euentus habent: vt ſi pugno percutias, & occidas. Sunt item cauſæ, quæ neceſſarios habent euentus: vt ignis miſſus in ſtipulam, facit incendium neceſſe eſt. [Quibus rebus tantum odij atque inuidiæ ſuſcepit eloquentia) Poſtquam, inquit, reſpub. ab inſi-

uit quæ materia eſſet, & quanta ad maximas res opportunitas in animis ineſſet hominum) Materia non ad hoc ipſum materia eſt, quod materia vocatur, ſed ad id quod inde fieri habet materia eſt. opportunitas vero non accidit, neque in altero eſt, ſed in eadem materia eſt. Poteſt autem in ligno eſſe materies ad aliquid faciendum, ſed ſi putreſcit opportunitas in materia non eſt. Similia, & de reliquis materijs poſſumus dicere. Ergo non ſuffecerat inuenta materia in hominibus, niſi in eadem materia etiã opportunitas fuiſſet ad maximas res. [Si quis eam poſſet elicere) Eſt ergo qui poteſt elicere, & quod poteſt elici. Hoc deinde attendamus. Vnus poteſt videre aliquid effici poſſe, non tamen etiam efficere, deinde etiam iuſtum, ſapientem, & magnũ virum Cicero ait vidiſſe in hominibus materiem, ſed dubitaſſe de effectu, aut enim. Si quis eam poſſit elicere. Vtrunque tamen dat huic viro, & intelligere, & efficere. eſt enim, & ſapiens, & eloquens. [Et præcipiendo meliorem reddere.) Erat ergo in hominibus animus. Sed ideo, inquit, Reddere, quia videbatur amiſſus. erat bonus animus, & ideo ait, præcipiendo meliorem reddere. His cauſis igitur honeſtiſſimis, vt videmus, iſte quidam compulſus eſt ad eloquentiam, hoc eſt ad id vnde naſci ad actus primum cœpit eloquentia. Quæ enim cauſa honeſtior, quàm homines beſtiarum modo viuentes, præceptis vtilibus atque honeſtis ad humanam atque diuinam cognitionem traducere? Ergo iſtum virum, magnum atque ſapientem, quemcunque accipiamus, multi enim Saturnum, Platonem, Ariſtotelem, atque alios volunt intelligi, ſed errant. [Qui diſperſos homines in agris, & in tectis ſiluestribus abditos, ratione quadam compulit in vnum locum, & congregauit) Duas res ſupra poſuit, honeſtiſſima fuiſſe cauſas, optimasq. rationes, vt ad actus eloquentia naſceretur. Explicitis ergo honeſtiſſimis cauſis, incipit oſtendere eloquentiæ ad actus fuiſſe rationes, & vt intelligas iam de cauſis eſſe dictum, ratione quadam, inquit, compulit vnum in locum, & congregauit. Diximus rationem eſſe rei gerendæ ordinem neceſſarium, vt puta hoc primum debet fieri, hoc deinde, ac tertio, vt nunc primo compelluntur homines, poſt congregantur, deinde in vnamquanque rem inducuntur vtilem atque honeſtam. Compulit vnum in locum, & congregauit. Compulit, quaſi inuitorum eſt, iam volentium, congregauit. Sed debemus ſcire, quid ſit compulit, & congregauit, quaſi ciuitatem fecit. nam, vt ſupra diximus, ciuitas eſt collecta hominum multitudo ad iure viuendum. Ergo eloquentia plurimum prodeſt, nam facit ciuitatem, & quidquid vtile atque honeſtum eſt, inſinuat. [Et eos in vnamquanque rem inductos vtilem atque honeſtam) Cicero duplex eſſe honeſtum docet, vnum illud ſolum, atque purum, aliud quod cum vtili iunctum ſit. Sed ſolum illud apud paucos eſt, eos ſ. qui ſoli gloriæ ſtudent, nihilq. ad ſui vtilitatem gerunt, quidquid faciant, conſideratione boni, maliq. generatim faciunt, non gratia in eodem verſantium perſonarum. Honeſtum vero illud cum vtili ideo honeſtum vocat, quia id, quod iunctum, ac duplex eſt, ab eo quod maius eſt, nomen accepit. Verum illud honeſtum philoſophorum eſt, hoc illorum ſapientium, qui R. P. ſtudent, quiq. in ciuitate verſantur. Quod quidem honeſtum vtiluati, ſemper adiunctum eſt, & vtilitas honeſtati, hoc etiam Socrates ait, nihil eſſe vtile, quod non honeſtum ſit. nihil honeſtum, quod non vtile ſit. Sed, vt ipſum intelligamus, rerum exempla proferenda ſunt. eſſe iudicem, honeſtum eſt. Iuncta eſt tamen vtilitas honeſtati. nam nemo ei iniuriam facit, nemo ſeruis eius prodeſt, poſteris liberis eius prodeſt. Amicus ergo ſi quid præſtat, etiam vtile eſt. Sed quanquam hæc duo iuncta ſunt, non tamen ita mixta ſunt, vt vino aqua miſcetur ſ. vt ſecerni nullo modo poſſint, ſed ita mixta ſunt, vt ſecerni poſſe videantur. quemadmodum ſi fiat aceruus ex tritico, & ordeo. Quanquam ergo hæc duo mixta ſunt, tamen aliquo modo etiam ſecerni poſſunt. Etenim ſi quid alicui præſto, nec gratiam repoſco, honeſtum eſt. At ob id ipſum quod præſto, ſi gratiam repoſco, fit vtile. Ergo primum ſit illud ſolum honeſtum, quod per ſe placet, nulla adiuncta gratia. Hoc medium honeſtum vtile, quod cum vtilitate eſt. Tertia ſit commoditas, quæ ſolis lucris intenta eſt, abiecta omni honeſtate. Honeſtum vero philoſophicum ſoli gloriæ ſtudet, abiecta etiam vtilitate. Nunc ergo, quoniam collectis hominibus, & congregatis ciuitas facta eſt, quid debet perſuaderi? quid hominibus inſinuari? non honeſtum illud ſolum quod philoſophorum eſt, nõ commoditas quæ hominum perditorum eſt, ſed illud medium honeſtum, atque vtile, quod in omni rep. quod in omni ciuitate verſatur. [Primo propter inſolentiam reclamantes) Nihil egerat eloquentia, ſi ſtatim vt inſinuare cœpit, quid eſſet honeſtum atque vtile perſuaſiſſet. Sed oſtendit magnas ineſſe vires eloquentiæ, ſi ad id, quod erat optimum, traduxit inuitos, & ne videantur iccirco reclamaſſe quòd res optima non eſſet, ideo ait, Propter inſolentiam primo reclamantes. Deinde, ne in vi eloquentiæ quibuſdam veneris etiam ad malam rem traducta videatur. [Deinde propter rationem atque orationem ſtudioſius audientes) Ergo vbi ratio eſt, & ſapientia, malitia ineſſe non poteſt. Rationem ad ſententiarum grauitatem referendam ſciamus, orationem ad ornamenta verborum. [Ex feris, & immanibus mites reddidit, & manſuetos) Difficile eſt rem aliquam cuicunque tollere, difficilius aliam dare. Hic vtrunque factum eſt. ſublata eſt hominibus feritas atque immanitas, & data eſt humanitas, & manſuetudo. [Ac mihi quidem &c.) Sunt multa quæ ſolo habitu ſui perfecta ſunt, ſunt multa quæ, & habitu, & vſu, vt Athleta, ſi habeat corporis magnitudinem, non continuo perfectus eſt, niſi ei, & vſus accedat, vt orator concepto totius ſententiæ habitu, non continuo perfectus eſt, niſi, & ei vſus accedat. ſapientia vero habitu ſui perfecta eſt, nec indiget vocis .i. vſus. Sufficit ei autem intra animos contineri. Vſu ergo nihil conſequitur. & ſi quando concepta verbis voluerit iudicare, non ideo ſapiens ſapientior fit, quia indicat ſe ſapientem, ſed perfecta, ac ſalua ſapientia quiddam amplius ei ad actus alios accedit. Ergo homines ex immanibus ac feris mites redditi ac manſueti, paulatim quoque honeſtum atque vtile didicerunt. Sed quia de exordio eloquentiæ loquitur, videamus verum hæc ſola ſapientia fecerit. an non ſola ſapientia, ſed cum eloquentia. Primo itaque cognoſcere debemus, quot modis quid perſuadeat ſapientia? & poſſumus intelligere, multum hic eloquentiam valuiſſe. Sapientia igitur ſola duobus modis aliquid perſuadet. Aut cum tacet, & aliquid facit. & id, quod facit, quia bonum eſt, aliter imitatur idem, vt quidquid tacitus fecerit ſapiens, id aliter re, nõ verbis doctis imitetur. Aut cum aliquid faciendum, vel non faciendum verbis perſuadet, & hoc duplici modo, nunc naturalibus verbis, nunc per eloquentiam. Sed hoc loco negat. tacitam ſapientiam hoc perficere potuiſſe, negat inopem dicendi .i. quæ verbis naturalibus vteretur, ſed illam ſapientiam quæ iuncta eſſet eloquentiæ. [Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi ſapientia perficere potuiſſe) Perficere, inquit. Alioqui plenæ ſapientiæ officium eſt inuenire, vt ſupra. Quo tempore, inquit, quidam magnus videlicet vir, & ſapiens cognouit, quæ materies, & quanta ad maximas res opportunitas animis ineſſet hominum, ſi quis eam poſſet elicere, & præcipiendo meliorem reddere. Ergo animum in hominibus eſſe ſapientia cognouit, vt congregarentur, & in vnamquanque rem vtilem atque honeſtam inducerentur, ſapientia quod eſt prouidet, ſed eloquentia opitulante perficit. [A conſuetudine ſubito conuerteret, & ad diuerſas vitæ rationes traduceret) Magna vis eloquentiæ, ſi ſubito conuertit, hoc eſt, quod non poteſt ſapientia. alioqui, & ſapientia perficit, ſed non ſubito, & quod ait, & ad diuerſas vitæ rationes traduceret, vt ſupra diximus. difficile eſt, cuiuslibet rei conſuetudinem tollere, hoc difficilius tamen, alias etiam viuendi perſuadere rationes. [Age vero, vrbibus conſtitutis) Vt ſupra, cum de commodis eloquentiæ loqueretur, hunc ordinem fecit. Multas vrbes conſtitutas, plurima bella reſtincta, firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias. & quanquam hinc homines ex immanibus primo æquales facti, poſt etiam obſequi viro cœperint, ſupra dictum, tamen ſermonem ſeruatum poſſumus inuenire. Primo itaque beneficio eloquentiæ ciuitates factæ ſunt, vt ait ſupra, multas vrbes conſtitutas. Ciuitas autem fieri dicitur, cum homines vnum in locum congregantur ad iure viuendum. [Vt fidem colere) Hinc bella reſtinguuntur. Si enim cupiditas ad ſe explendam viribus corporis abutebatur, quaſi quædam bella gerebantur. Cum ergo fides colitur, aut id agitur ne ſint bella, aut reſtinguuntur illa quæ fuerunt. [Et iuſtitiam retinere diſcerent) Iuſtitia omnis à nobis circa alios eſt, vt vnicuiq; meritum proprium tribuamus. Poteſt tamen hic quaſi ſocietas cuſtodiri. iuſtis etenim conditionibus ſocietas facienda, vel conſeruanda eſt. [Et alijs parere ſua voluntate conſueſcerent) Iuſtitia æquales homines eſſe fecit, hac iam, & minores eſſe patiuntur ſua etiam voluptate. Poſſunt tamen hic amicitiæ copulari, noſtra enim voluptate nulli obſequimur, niſi amici fuerimus. Antea autem ſi viribus corporis cuncta agebantur, non ſua voluntate quiſquam alteri paruit. nec potuit amicus eſſe, qui cogebatur. [Ac non modo labores excipiendos communis commodi cauſa) Perfectum eſt, inquit, ab eloquentia, vt libenter omnes non modo laborem pro publica ſalute ſuſciperent, ſed etiam vitam amitterent. Multum ergo egit eloquentia, vt illi vitam paruipenderent, qui iam dudum ſibi vi-

ctu ferino vitam propagabant. [Qui tandem fieri potuit) Quæritur vtrum homines ad has rationes viuendi per naturam deducti ſint, an præceptis videantur adducti. Erat quidem in hominibus natura melior, ſed oppreſſa corporis vitio, ad malum declinauerat. verum quia nihil vniformiter funditus exiſtit, quin ſemper aliquid ſit, quo intelligamus quid in ceteris deſit, ille quidem magnus vir ac ſapiens cognouit bonam in hominibus naturam. multumq. eſſe profuturam, ſi præceptis melior fuiſſet effecta, ergo omne quod perfectum eſt natura, & diſciplina perfectum eſt. Sed quia iſte primus eit diſciplinam accipere non potuit, perfectus fuit natura, & vſu. Cum enim cognouit habitum ſuum, & diu ſecum pertractando cognouit eſſe in hominibus bonam naturam quæ vt perfecta eſſe potuiſſet, præceptorum adhibuit diſciplinam. Ergo in hominibus fuit materies .i. perfecta natura, quã perfectam præcepta fecerunt, inuenta per ſapientiam, inſinuata per eloquentiam. [Profecto nemo niſi graui, &c.) Quãquam natura fuit apta ad perfectam vitam tamen ipſam natura præceptis ait ad has viuendi rationes eſſe perductam. [Graui ac ſuaui commotus oratione) Grauitatem ad ſapientiam, ſuauitatem ad eloquentiam referamus. Inte grauitatem ad ſententias, ſuauitatem ad verborum ornamenta referamus. [Cum eis ibus plurimũ poſſet, ad ius coluiſſet ſine vi deſcendere:) Omnis res à ſimili vincitur, vtputa eloquens vincitur ab eo qui eloquentior fuerit. fortis non vincitur. niſi ab eo qui fortior fuerit. Aſtutus non vincitur, niſi ab eo qui aſtutior fuerit. Animaduertendum ergo acumen Ciceronis. Homines, inquit, fortiſſimi ad æqualitatem viuendi non fortitudine, qua ſolet vinci inferior fortitudo, ſed eloquentia deducti ſunt. ergo ſupra omnes vires eloquentia eſt, ſed ea quæ ſit maxima ſapientiæ. [Vt, inter quos poſſet excellere, cũ iis ſe pateretur æquari) Excellere viribus .ſ. cum his ſe pateretur æquari. Ita ſupra, Non ius æquabile quid vtilitatis haberet acceperat. hinc enim æquari. [Et ſua voluntate) Non coacti viribus corporis, ſed in his iam fecerat eloquentiæ perſuaſio voluntatẽ. [A iucundiſſima conſuetudine recederet) Non dixit à conſuetudine recederet, ſed à iucundiſſima, inquit. Omnium enim rerum etiam malarum apud gerentes voluntate iucundiſſima conſuetudo eſt. [Quæ preſertim iam naturæ vim obtineret propter vetuſtatem) Ergo hominum natura bona eſt, ſed malitia per conſuetudinem naturæ vicem ceperat obtinere. [Ac primo quidem ſic, & nata &c.) Satisfecit propoſitioni ſuæ Supra enim dixit, ac ſi volumus eius rei quæ vocatur eloquentia conſiderare principium, reperiemus id ex honeſtiſſimis cauſis natum atque optimis rationibus profectum, Ita, & hic. [Ac primo quidem ſic, & nata, & progreſſa longius eloquentia videtur, & item poſtea maximis in rebus pacis, & belli) Oſtendit, diu eloquentiam profuiſſe. Verum quod ait maximis in rebus, vt ſupra, cognouit quæ materies, & quanta ad maximas res opportunitas in animis ineſſet hominũ, ſi quis eam poſſet elicere. ergo maximæ res pax atque bellum. [Cum ſummis hominum vtilitatibus) Cum illa .ſ. vtilitate, quæ cum honeſto eſt. [Poſtquam vero &c.) Omne perfectum bonum .i. quo natura humanas res nullo adiuncto incommodo munerata eſt duobus ad plenum conſtat i re ipſa, & ſpecie atque imagine ſui, vtputa mel habet rem .ſ. dulcedinem, habet ſpeciem .i. colorẽ atque aſpectum, quo quaſi facile ita vt eſt dulce credatur. ita vir fortis habet rem, virtutem .ſ. habet ſpeciem .i. pulchritudinem corporis. in diſtorta enim membra, nec quæ iuxta naturam ſui appetitus compoſita ſunt, virtus non poteſt cadere i et, Virbius, & ceteri quoſcunque fortes, & pulchros fuiſſe dixerunt. Sic veſtis etiam habet rem, vtilitatem texturæ habet ſpeciem, gratiam .ſ. circa aſpectum ſariei. Ergo ille neſcio quis magnus vir ac ſapiens, & hi qui poſtea conſecuti, accepta vitæ præcepta tenuerũt, vt perfecti eſſent, habuerunt rem .i. ſapientiam. habuerunt ſpeciem .i. eloquentiam. Qui homines quoniam ex merito virtutis digniſſima præmia conſecuti ſunt. i. magiſtratus aut alias vtilitates, multi dum præmia ſibi paria exoptant, re ignorata, ſpeciem ſolam ſequi ceperunt .i. præterita ſapientia ſolam dicendi copiam conſecuti ſunt. Præmijs itaque ſolis inducta commoditas, re ignorata, ſpeciem cœpit virtutis imitari. Atque ideo contingit, vt mali mores adepti copiam dicendi circa commoda reip. ſola eloquentia, omiſſa ſapientia, ſint abuſi. [Commoditas) Commoditas autem .i. parua virtutis imitatrix, tertia illa eſt, honeſto illi loci contraria. [Peruertere vrbes, & vitas hominum labefactare aſſueuit) Sic ſupra, boni ne, an mali plus attulerit hominibus, & ciuitatibus. his duobus enim R.P. conflata eſt. [Veriſimillimum mihi videtur) Nunc de incommodis eloquentiæ locus incipit. Quæritur autem qui potuerit, vt eloquentia mixta ſapientiæ, quæ congregauit homines, quæ perſuaſit vtile atque honeſtum, quæ vrbes conſtituit, iura docuit, quæ multum hominibus profuit, vt eloquentia inquam mixta ſapientiæ cœperit obeſſe hominibus, & ciuitatibus? Hoc .ſ. fuit exordium malorum. Primum vrbibus conſtitutis, neceſſe eſt creuiſſe eaſdem ciuitates propria doctrina, ſine eiecta multitudine. in his deinde non omnes ſapientes atque eloquentes fuiſſe, ſed paucos. quanquam omnes hanc habendi materiem continerint. Neceſſe ergo erat, vt auctis cumulatisq. ciuitatibus ſapientes homines, atque eloquentes R.P. gubernarent, ipſiusq. tantum curam gererent. Occupatis itaque circa R.P. ſapientibus, priuatorum negocia callidi homines, & dicaces agere ac tractare cœperunt. Et primum priuatarum controuerſiarum, poſtremum fortunarum patroni fieri cœperunt. qui cum interdum contra iuſtitiam malas cauſas defenderent ſæpe etiam vincerent, coacti ſunt ſapientes illi R.P. interniti, ciuibus ac neceſſarijs ſuis reſiſtere, contra illos calidos ac deſertos, qui aſſiduitate dicendi notiſſimi populo, atque amiciſſimi eſſe cœperant. itaque illi callidi cum contra illos ſapientes viros dicerent, ſæpe pares, interdum ſuperiores fuiſſe à populo iudicati ſunt, & digni haberi cœperũt qui R.P. gubernarent. Quibus poſtquam commiſſa R.P. eſt, multa incommoda, multa naufragia contigerunt. Ita ergo factum eſt, vt eloquentia quæ primum profuerat, ſed mixta ſapientiæ, poſt ſola multum effecerit vtilitatibus reipub. At cum per hos male eloquentes cuncta regerentur, ſapientes illis de numero deturbari, ea quæ gerere conſueuerant, ſcribere cœperunt. hiq. habiti ſunt philoſophi, & per hos factum eſt, vt vſque ad noſtram memoriam rerum honeſtarum memoria atque imitatio peruenirent. [Veriſimillimum mihi videtur, quodam tempore) Quoniam animo in præteritis verſatur. multaq. in mentem reuocat facies reipub. confirmat opinionem ſuam, fuiſſe ſine dubio tempus, quo reſp. a ſapientibus gubernata ſic, priuatorum negocia à callidiſſimis hominibus. qui poſtea pares ſapientibus, interdumq. meliores à multitudine iudicari, commiſſam ſibi remp. peſſum dederunt. [Nec vero ad priuatas cauſas magnos, ac diſertos homines accedere:) Ideo quia publica fuere anteponenda priuatis, magnos ad ſapientiam, diſertos ad eloquẽtiam referamus. [Arbitror alios fuiſſe non incallidos homines) Callidi ſunt, qui dolo ac fraude exitum virtutis imitantur. [Cum ſæpe a mendacio contra verum homines ſtare conſueſcerent) Multo melius res ipſas nominauit, quam ſibi hac in negocijs poſitas nominaſſet. vtputa, cum ſæpe mendacij ratione contra veram cauſam ſtare conſueſcerent. [Itaque cum in dicendo) In dicendo, inquit. ergo iam omiſſa eſt ſapientia, ſi de ſola dicendi copis iudicium eſt. [Nonnunquam etiam ſuperior viſus eſſet is) Oſtendit verum iudicium non fuiſſe, vbi vincere aliquis videtur, potiuſquam probatur. [Fiebat et, & multitudinis, & ſuo iudicio dignus, qui rep. gereret, videretur) Multitudinis, inquit, iudicio: Iam in multitudine veritas ipſa viſa eſt. quod autem ait, ſuo iudicio. hoc quoque irritum eſt. Quidnam autem de ſe poteſt, aut debet habere iudicium: Ad poſtremum dignus videretur, vt ſupra. Itaque cum in dicendo ſæpe par, nonnunquam etiam ſuperior viſus eſſet. [Hinc nimirum non iniuria) In metaphora permanſit, gubernaculum, naufragia. vtrunque enim eſt nauis. Negat enim cuiquam debere mirum videri, remp. peſſundatam, cum ad eius regimen venerint homines temerarij, atque audaces. Hoc autem intereſt inter audacem, & temerarium. audax poteſt interdum, & pro bono accipi, temerarius non niſi malus. Audacia ergo eſt duplex. nam, & ille qui in proſperis rebus temere aliquid aggreditur, audax eſt: & ille qui prouiſis rationibus fortiter aliquid incipit, audax eſt. quoniam ergo audacia duplicem fontem habet, hic præmiſit temerarium, et intelligeremus male audacem. Temeritas enim, & inconſiderantia cauſæ ſunt, harum euentus audacia. [Quibus rebus tantum odij atque inuidiæ ſuſcepit eloquentia) Omnis cauſa habet euentum ſuum, omniſque euentus cauſam, vtputa ignis, cum in lignum miſſus, cauſa eſt. cauſæ vero euentus incendium: Ita ergo eloquentia primo odium contraxit: iam ex odio, id eſt ex cauſa neceſſe eſt aliquis conſequatur euentus. Ergo inuidia conſecuta eſt, plerunque enim ex odio inuidia naſcitur. plerunque inquam, nam, & alium poteſt habere euentum. ſi enim hoſtem oderis, non inuides, ſed inimicus es. ſi ſeruum oderis, non inuides, ſed iraſceris, non ergo ſemper odij eſt euentus inuidia. Sunt enim cauſæ, quæ interdum non neceſſarios euentus habent: vt ſi pugno percutias, & occidas. Sunt item cauſæ, quæ neceſſarios habent euentus: vt ignis miſſus in ſtipulam, faciat incendium neceſſe eſt. [Quibus rebus tantum odij atque inuidiæ ſuſcepit eloquentia) Poſtquam, inquit, reſpub. ab inſi-

pientibus,& dicacibus cœpit adminiſtrari,ſapientes illi eloquentiam odiſſe cœperunt,& omni ſſo ſtudio reip. priuatim atque ocioſe ea quæ gerere in rep.non licebat literis ſcriptisq. exercere cœperunt. Atque ideo factum eſt,vt vſque ad noſtram memoriam recti atque honeſti memoria perueniret. [Vt homines ingenioſiſſimi) Ingenium eſt vis quædam naturaliter animis inſita, ſuis viribus præualens. in ingenio itaque,& ſapientia eſt,& eloquentia,vt in his eſt,quos ingenioſiſſimos. vocauit, & ingenio eſt ſola eloquentia,vt ſupra cum ingenio freta malitia. [Quare mihi videntur) Abſolute hoc quidem. [Hoc vero à pleriſque eorum deſertum obſoleuiſſe) .i. ſtatus ille quo in rep. ſapientes atque eloquentes homines verſabantur, omiſſus eſt,atque in obliuionem redactus illo preſertim tempore quo reip. periculis maxime fuerat ſuccurrendum. Et hoc quaſi per indignationem pronunciandum. Quod vero ait,à pleriſque, recte dicit. Non enim omnes ſapientes a reip.receſſerunt. Nam Athenienſibus Solon leges ſcripſit,&quia norat multos in rep.corruptiſſimos, in exilium vltro profectus eſt.iiſdem Athenienſibus leges & Dracon tulit. duorum itaque hominum legibus vtuntur. Lycurgus Lacedæmonijs etiam leges ſcripſit. Non ergo omnes ſapientes à R P. receſſerunt, ſed quia plerique receſſerant, pauci reliqui facile aut ceſſerunt,aut oppreſſi ſunt. [Nam quo indignius rem honeſtiſſimam)Quando aliquid faciendum perſuademus,ab honeſto,ab vtili,à poſſibili perſuademus, interdum, & neceſſarium ponimus.iiſdem præceptis etiam illam rem,quæ non ſit facta,reprehendimus. Vt hic Cic.cum quæritur ſapientes à R.P. receſſiſſe. ſi quidem vt id non facerent, ſuberat honeſtas. [Nam quo indignius rem honeſtiſſimam, & rectiſſimam violabat) Suberat vtilitas. [Summo cum reip.detrimento) Vtique à repub.periculum ſubmouere vtile eſt. Suberat poſſibilitas. [Stultorum,& improborum temeritas, & audacia) Facile.n.ſtulti ac temerarij ſuperantur. [Eo ſtudioſius,& illis reſiſtendum fuit,& reip. conſulendum) Hic quoque honeſtum,atque vtile ſeruauit. Honeſtum eſt enim improbis reſiſtere. Vtile,R.P.in cauſis habere defenſam. [Quod noſtrum illum non fugit Catonem) Noſtrum .i. Romanum. Nam reprehenſio illa ſuperior ſapientum atque eloquentium, de Græcorum principibus facta eſt. Quod hi diſertis ac dicacibus hominibus facile reip. ceſſerint. Nunc vero venit ad Romanos, quos oſtendit ita ſapientes, atque eloquentes fuiſſe, vt nunquam R.P. deſaruerint, neque quidquam illis tantum deſertis conceſſiſſe. Quod cum facit, præponit Græcis Romanos ſeq. per Romanos. Verum exempla cum proferimus,non vnum aliquod,ſed quàm multa poſſumus, cum decore tamen proferre debemus. vt nunc Cic.commemorato Catone ſtatim alios ſubijcit, ſimul quod in Romanorũ laude vnius hominis quamuis egregij non ſufficit exemplum. Quibus in hominibus erat ſumma virtus, & ſumma virtute amplificata auctoritas,&,quæ his rebus ornamento,& reip. præſidio eſſet,eloquentia) Virtutem in artibus ſemper ſapientiam accipiamus.

Verum ſapiens atque eloquens habere debet illam, quæ totam efficit auctoritatem. Itaque ſi accedat ſapientia, amplificatur auctoritas. Si his duobus acceſſerit eloquentia,erit qui hæc potuerit habere perfectus. vt hic maioribus noſtris,Catoni,Lælio, atque alijs. tradit ſapientiam, auctoritatem, eloquentiam.

[Quare meo quidem animo) Meminimus in hac præfatione quatuor theſeis eſſe. Principalem illam, iungendam eſſe eloquentiæ ſapientiam. Secundam illam non multum prodeſſe R.P. ſolam ſapientiam,tamen prodeſſe. Tertiam illam,nunquam omnino eloquentiam ſolam prodeſſe R.P. nimium obeſſe plerunque, poſtea de origine eloquentiæ diſſerit, & quæ eius circa actus natura fuerit diſputauit. Oſtenditq. primo eloquentiam profuiſſe, ſed quandiu fuerit mixta ſapientiæ. Poſt eandem eloquentiam repudiata ſapientia maxima naufragia intuliſſe R. P. magnumq. exinde odium, atque inuidiam contraxiſſe. Ne quis ergo exiſtimet eloquentiam ſemper eſſe fugiendam(quippe multa incommoda per hanc contigiſſe monſtrauit) neceſſario hæc quarta theſis eſt, ſtudendum eloquentiæ,ſed quæ mixta ſit ſapientiæ. Et eſt hic quaſi exortatio. In exortatione vero deliberationis præcepta ſeruantur. tractatur vtilitas, tractatur honeſtas,tractatur poſſibile. Vtilitas porro duobus generibus comprehenditur,ſi mala repellamus,ſi proſpera conſequamur. Ergo hic tractat vtilitatem ab vtroque, & primo vt mala repellantur. Sed eo vehementius,inquit,ſtudendum eſt eloquentiæ,ne mali magno cum detrimento bonorum,& communi omnium pernicie plurimum poſſint. Deinde quo bona conſequantur,cum preſertim,inquit,hoc vnum ſit,quod ad omnes res,& publicas, & priuatas maxime pertineat. Poſtremo etiam ad ſolam priuatam vtilitatem deſcendit, & ibi vtile atque honeſtum ipſis hominibus ſignat. Hoc tuta,inquit,quod vtile eſt,hoc honeſta,hoc illuſtris,quod ex vtili atque honeſto eſt,hoc eodem,inquit.vita iucunda nat. Magna exortatio.ſi quidem eſt inter ſtudia vtilitatis, atque honeſtatis circa eloquentiam comparandam,quæ quidem ſtudia multum habent laboris.Et iam vitam vna futuram dicit eſſe iucundam. Supereſt ergo poſſibile,vt oſtendat eloquentiam poſſe conſequi, ſi, inquit, non eloquentia ſolum natura, neq; exercitatione, ſed etiam arte conſiſtat,quoniam artem diſcere,in noſtra poteſtate eſt. Poſſumus, inquit, eloquentiam conſequi. In hac exortatione eſt etiam auxeſis, auget.n. laudes eloquentiæ. Auxeſis porro duobus modis fit,ratione,& comparatione. Auxit eloquentiam ratione, vbi ait, per hanc & publicas, & priuatas res adminiſtrari poſſe. per hanc vitam tutam,honeſtam,illuſtrem,iucundam,futuram. per hanc vnumquenque reip.ſibi atque amicis,prodeſſe. Auget vero eloquentiam comparatione, cum ait elocutione ſola fieri, vt belluis omnibus antecellamus cum ſine illa inferiores belluis ſimus,præclarumque eſſe,ſi propter quod belluis præſtas,hoc ipſo etiam hominibus antecellas. quod poterit fieri, ſi eloquens fueris. Nunc quoniam exortationis, atque auxeſis præcepta mõſtrauimus,ad interpretationem in his poſite orationis redeamus. [Quare meo quidem animo nihilo minus eloquentiæ ſtudendum eſt) Quarta illa theſis, ſtudendum eſt eloquentiæ, ſed quæ ſit mixta ſapientiæ. Et iucunde meo,inquit,animo,ne quid ſibi vſurpaſſe videatur,non dixit,eloquentiæ ſtudendum cenſeo, ſed quod ait,nihilo minus .i. quanquam multa incommoda attulerit reipub.tamen eloquentiæ ſtudendum eſt,ſed vt ei ſapientiam coniungamus. [Etſi ea quidam,& priuatim,& publice peruerſe abutuntur) Magna exortatio, cum ait,quidam, vt ſi pauci ſunt,facile optimi poſſe videantur. [Priuatim,& publice) Reſpub.enim his duobus conſtat,hominibus & ciuitatibus. [Peruerſe abutuntur) Obeſt enim reip.quod prodeſſe debeat. [Magno cum detrimento bonorum,& communi omnium pernicie) Et hic optime exhortatur. Ne quis enim diceret, quid mea ſi boni periclitantur? recte addidit, & communi omnium pernicie. Ergo ſtudendum eſt eloquentiæ,ne opprimantur. [Nam hinc ad rempub. maxima commoda veniunt, ſi moderatrix omnium rerum præſto eſt ſapientia:) Bene perſuadet ſapientiam iungendam eſſe eloquentiæ, ſi quidem rerum omnium moderatrix eſt. Ergo multa,inquit,in remp.commoda veniunt ex eloquentia,vel ſapientia. Sed quia multi proprijs magis vtilitatibus volunt eſſe conſultum recte ſubdidit: Hinc ad ipſos,qui eam adepti ſunt,laus honor,dignitas confluit. Quæ omnia,& vtilia ſunt,& honeſta. [Hinc amicis quoque eorum certiſſimum ac tutiſſimum præſidium comparatur)Oſtendit hic quæ agat orator. ſapiens .n. cum eloquentia negocia ſuſcepta non deſerit. Et inde fit, vt commodis amicorum deeſſe non poſſit. vt ipſe Cic. in Verrinis: Et qui omne reliquum tempus, quod mihi ab amicorum negocijs datur,in his ſtudijs laboribusq. conſumam. [Ac mihi quidem videntur) Diximus ſupra auxeſin in ratione, & comparatione fieri hic comparatio eſt hominum,& belluarũ, & inter ſe hominum. [Hoc ſi forte non natura modo,neq; exercitatione conficitur, verum etiam artificio quodam comparatur;) Vt ſupra diximus, poſſibile hic tractatur.i.poſſe ab hominibus per artem eloquentiam comprehendi. Neceſſario ergo, prius quam eloquentiæ præcepta traderet, exortatus eſt ab honeſto,ab vtili,a poſſibili,& debere ab homnib.& poſſe eloquentiam comprehendi. [Sed antequam de præceptis oratorijs dicamus,videtur dicendum de genere ipſius artis)Omnis ars duplex eſt.i.duplicem faciem habet ſecundùm præceptum,ſententiamq. Varronis,q ait eſſe artem extrinſecus vnam,aliam intrinſecus. Ars extrinſecus talis eſt,quæ nobis ſcientiam ſolam tradit. Intrinſecus, quæ ita dat ſcientiam, vt illud ipſum, quod ſcientiam dat,quibus rationibus faciamus oſtendat.ita illa ad ſcientiam ſolam proficit,hæc ad ſcientiam quæ in hac actu ſit,vtputa ſi dicã, grammatica ars eſt gnara, partium orationis, gnara ſyllabarum, gnara literarum, per hanc diſcimus omnia vitia vitare. hæc cum dico,cumq. per hanc vitari vitia dico,non tamen quo modo vitentur oſtendo, artem illam extrinſecus doceo, per quam ſola ſcientia diſcitur. Si autem dicam, quæ ſunt partes orationis, quæ ſyllabæ, quæ literæ, quibusq. modis omnia illa conſtent, quo pacto vitia vitentur,tunc erit illa ars,cui eſt nomen intrinſecus,non quæ ad ſcientiam noſtram tantum proficit,ſed quæ in actu ſit. Ergo & ars rhetorica duplex eſt. nam eſt extrinſecus, & intrinſecus. Intrinſecus autem illa eſt, quæ nobis ad actus præcepta artis inſinuat. Extrinſecus porro,quæ nobis quid ſit

rhetorica demonſtrat, quam cum demonſtrauerit, ſcimus tãtum, ſed exercere non poſſumus. Hanc itaque artem extrinſecus, quæ ſolam ſcientiam parit, quinque rebus Tullius oſtendit, genere artis, officio, fine, materia, partibus. Ipſe autem oſtendit, ſe de ea arte quæ eſt extrinſecus eſſe dicturum. Intrinſecus vero artem, quæ nobis ad actus præcepta dat, interim differre. Ait enim. Sed antequam de præceptis oratorijs dicamus, videtur dicendum de genere ipſius artis) Quoniam primo artis generi ſatisfaciendum eſt, quale genus rhetoricæ artis ſit, explicemus.

MARINI BECICHEMI

CASTIGATIONES.

QVo tempore quidam magnus videlicet vir, & ſapiens cognouit quæ materia eſſet, & quanta ad maximas res opportunitas animis ineſſet hominum, ſi quis eam poſſet elicere, & Præcipiendo meliores reddere) Vera lectio, vt arbitror, eſt, Meliorem. nam de opportunitate, quæ humanis ineſt animis, loquitur. Si quis eam poſſet, inquit, elicere, & præcipiendo meliorem reddere. [Profecto nemo niſi graui ac ſuaui commotus ratione, cum viribus plurimum poſſet, ad ius voluiſſet, ſine ui deſcendere) Oratione, non ratione legendum eſſe, & cæci, vt aiunt, viderent. Quo magis huiuſmodi offenſiuncula miror.

DE IVRE CIVILI, ET

PARTIBVS EIVS.

CIVILIS quædam ratio eſt, quæ multis, & magnis ex rebus conſtat. Eius quædam magna, & ampla pars eſt artificioſa eloquentia, quam Rhetoricam vocant. nam neque cum ijs ſentimus, qui ciuilem ſcientiam eloquentia non putant indigere: & ab ijs, qui eam putant omnem rhetoris vi, & artificio contineri, magnopere diſſentimus. quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, vt eam ciuilis ſcientiæ partem eſſe dicamus.

VICTORINVS.

CIVILIS quædam ratio) Vt ſupra promiſimus, de genere artis rhetoricæ nobis dicendum eſt. Genus hoc ipſum quod ſonat genus vox eſt. hæc vox generis triplicem ſignificantiam habet. Eſt genus, id eſt patria parentes, origo ſanguis. Quo modo eſt illud, Vnde genus ducis? Eſt item genus, ſub quo multa ſimilia ex eodem deſcendentia continentur. vt animal, genus, etiam hoc modo piſcis, equus, animalia, ſed horum omnium genus animal. Eſt tertium illud genus, quo cuiuſlibet rei qualitas indicatur. vt ſi dicas, cuius generis veſtis, cuius generis factura. In hoc genere Tullius artem rhetoricam ponit, id eſt qualis, vel quanta ſit demonſtrat. Et recte, ſi quidem ars genus eſt. Illud ſub quo genere artis, ars grammatica, ars dialectica, ars rhetorica. Sed iſtæ omnes artes in genere qualitatis ſunt ponendæ, quo quales, vel quantę ſint demonſtrentur. Ergo, & rhetoricam in genere qualitatis ponit, quo qualis, vel quanta ſit demonſtretur. Deinde debet attendere vbi ſit ars rhetorica, an ſola ſit, ſi par, ſi æqualis, maior minor vt ſit. Atque ideo, quia hæc diligenter inſpexit. rhetoricam ciuilis cuiuſdam rationis partem dicit eſſe maiorem. Et quia ad genus artis rhetoricæ deſcendimus, quæ ſit, vel vbi ſit, attendamus. Omnis patria quidquid agit, ciuilis ratio dicitur. Hæc ciuilis ratio duplex eſt. vna quæ res certa ſolenni curſu, & ſine vllo tumultu agit, & altera, quæ in lite, ac diſceptatione verſatur. Et hoc modo quidquid agit, duobus modis agit factis, & dictis. Ita ciuilis eſt ratio vna in factis, & dictis, ſed quæ facta, & dicta in actu atque opere conſtituta ſunt. Alia in factis, & dictis, ſed quæ facta, & dicta in iudicio, vel quæſtione verſantur, ita vna illa ratio in actu eſt, atque opere, hanc vero alteram ciuilem rationem, quæ in quæſtione verſatur, ſcientiam nominauit. hic enim docetur, quid iuſtum, quid vtile, quid honeſtum. Hæc rurſus ciuilis ratio, id eſt ſcientia, in duobus eſt in rhetorica, id eſt artificioſa eloquentia, & in ſapientia, id eſt rerum conceptione ex natura veniente. Sed quia orator plus per eloquentiam gerit, idcirco rhetoricam ciuilis rationis partem eſſe diximus. Sed quia duplex eſt, Cuiuſdam rationis partem dixit. nam, & ſibi, & ſapientiæ, vt genus exprimas, rhetoricam partem magnam amplamque eſſe confirmat. [Ciuilis quædam ratio eſt, quæ multis, & magnis ex rebus conſtat) Cum dicit quædam ratio eſt, oſtendit duplicem eſſe: vnam, quæ in opere conſtituta eſt, alteram, quæ in quæſtionibus. quam rationem ciuilem, in qua rhetoricam ponit, vt ſupra diximus, ſcientiam debemus intelligere. & quod ait, Multis, & magnis ex rebus conſtat. Notum eſt enim quàm crebris, & de quam magnis rebus iudicia, vel quæſtiones habeantur. Parum ergo fuerat dixiſſe, multis ex rebus, niſi addidiſſet, & magnis. [Eius quædam magna, & ampla pars eſt artificioſa eloquentia) Cum ait, quædam pars, oſtendit eloquentiam, & ſcientiam: ex duplici conſtare, id eſt ex ſapientia, & artificioſa eloquentia, ſed eloquentiam partem eſſe maiorem. [Magna & ampla pars) Magnum eſt, quod in cumulum ſui, & magnitudinem creſcit: amplum, quod late patet, & per multa diffunditur: ita vt ſupra, quæ multis, & magnis. Magnum ita ibi, vt hic poſuit, multum vero, ad amplitudinem referamus. [Magna & ampla pars eſt artificioſa eloquentia) Non eloquentia ſolum, ſed artificioſa eloquentia, quæ rhetorica vocetur. [Nam neque cum ijs ſentimus, qui ciuilem ſcientiam eloquentia non putant indigere:) Diximus ſupra, partem illam ciuilis, quæ in iudicijs verſatur, ſcientiam vocari, hancque ex duplici conſtare, ſapientia .ſ. & artificioſa eloquentia. Quare nunc ſe ab illis diſſentire dicit, qui horum altero ciuilem ſcientiam conſtare dicunt. [Nam neque cum ijs ſentimus, qui ciuilem ſcientiam eloquentia non putant indigere:) Multi, inquit, dicunt ciuilem ſcientiam, ſine eloquentia ſtare non poſſe. cuncta enim per naturam, id eſt per ſapientiam facile poſſe cognoſci. Multi autem dicunt, ciuilem ſcientiam ſola eloquentia conſtare poſſe. Illudque eſſe iuſtum, vel iniuſtum, quod eloquentia potuerit perſuadere. Sed ego, inquit, ab vtriſque diſſentio. nam ciuilis ſcientia, & ex ſapientia conſtat, qua cuncta ſentimus, & ex eloquentia, qua id, quod ſentire poſſumus, explicamus. Sed quia eloquentia poſita in R. P. facilius quod fuerit aggreſſa perſuadet, idcirco eam in ciuili ſcientia partem dixit eſſe maiorem. [Et ab ijs, qui eam putant omnem rhetoris vi, & artificio contineri) Si ergo omnis ciuilis ſcientia ſola Rhetorica non poteſt contineri, Rhetorica ciuilis ſcientiæ pars eſt. Quod autem ait, Rhetoris vi, & artificio: tale eſt, ac ſi dicatur, Grammatica eſt gnara literarum, per hanc enim diſcimus omnia vitia vitare, non dico tamen quomodo vitentur. Artem illam extrinſecus doceo, per quam ſolum vitentur, ſed non quomodo. Si autem dicam quæ ſint partes orationis, quæ ſyllabæ, quæ literæ, quibus characteribus conſtent, quo pacto vitia vitentur, tunc erit illa ars cui eſt nomen intrinſecus non quæ ad ſcientiam noſtram tantum proficit, ſed quæ ad actus ſit. Ergo, & ars Rhetorica duplex eſt. nam eſt extrinſecus, & intrinſecus. Intrinſecus autem illa eſt quæ nobis ad actus præcepta artis inſinuat. Extrinſecus porro quæ nobis quid ſit Rhetorica demonſtrat, quam cum demonſtrauerit, ſcimus tantum, ſed exercere non poſſumus. Hæc itaque res, quæ ſolam ſcientiam parit, vi, & artificio continentur. Artificium eſt, quo ad aliquid citius faciendum per præcepta formamur. Nam id, quod ex artificio conficitur, vis eſt. Ergo hic Rhetoris vi, inquit, oſtenditque vnde vis illa deſcendit, & artificio contineri. [Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, vt eam ciuilis ſcientiæ partem eſſe dicamus) Artificioſam eloquentiam, facultatem oratoriam vocauit. arte enim vniuſcuiuſque rei facultatem conſequimur, & hæc eadem vis, eſt quæ, vt ſupra diximus, ex arte colligitur.

DE OFFICIO, ET FINE ARTIS ORATORIAE.

OFFICIVM autem eius facultatis videtur eſſe, dicere appoſite ad perſuaſionē: Finis, perſuadere dictione. Inter officiū autem, & finem hoc intereſt, ꝙ in officio, quid fieri, in fine, quid officio conueniat, conſideratur: vt medici officium dicimus eſſe, curare appoſite ad ſanandum; finem, curatione ſanare. Item, oratoris quid officium, & quid finem eſſe dicamus, intelligemus, cum id, quod facere debet, officium eſſe dicemus; illud, cuius cauſa facere debet, finem appellabimus. Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, verſatur, vt ſi medicinæ materiam dicamus morbos ac vulnera, ꝙ in his omnis medicina verſetur: item, quibus in rebus verſatur ars, & facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res alij plures, alij pauciores exiſtimauerunt. nam Gorgias Leontinus, antiquiſſimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorem optime poſſe dicere exiſtimauit. hic infinitam & immenſam huic artificio materiam ſubijcere vr̄. Ariſtoteles aūt, qui huic arti plurima adiumenta atq; ornamenta ſubmmiſtrauit, tribus in generibus rerum verſari rhetoris officium putauit, demonſtratiuo, deliberatiuo, iudiciali. Demonſtratiuum eſt, quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem, aut vituperationem. Deliberatiuum eſt, quod poſitum in diſceptatione, & conſultatione ciuili, habet in ſe ſententiæ dictionem. Iudiciale eſt, quod poſitum in iudicio habet in ſe accuſationem, & defenſionem, aut petitionem, & recuſationem. &, quemadmodum noſtra quidem fert opinio, oratoris ars, & facultas in hac materia tripertita verſari exiſtimanda eſt. Nam Hermagoras quidē nec, quid dicat, attendere, nec, quid polliceatur, intelligere videtur, qui oratoris materiam in cauſam, & in quæſtionem diuidat. Cauſam eſſe dicit rem, quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam cum ꝑſonarum certarum interpoſitione: quam nos quoque oratori dicimus eſſe attributam. nam ei tres partes, quas ante diximus, ſupponimus, iudicialem, deliberatiuam, demonſtratiuam. Quæſtionem aūt eam appellat, quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitā ſine certarum perſonarum interpoſitione, ad huc modum: Ecquid ſit bonum præter honeſtatem: Verine ſint ſenſus: Quæ ſit mundi forma: Quæ ſit ſolis magnitudo. quas quæſtiones procul ab oratoris officio remotas, facile oēs intelligere exiſtimamus. Nam quibus in rebus ſumma ingenia philoſophorum plurimo cum labore conſumpta intelligimus, eas ſicut aliquas paruas res oratori attribuere, magna amentia vr̄. Quòd ſi magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio & diſciplina comparatam; videretur fretus ſua ſcientia falſum quoddam conſtituiſſe de oratoris officio, &, non quid ars, ſed quid ipſe poſſet, expoſuiſſe. nunc vero ea vis eſt in homine, vt ei multo rhetoricā citius quis ademerit, q̄ philoſophiam conceſſerit. neque eo dico, ꝙ eius ars, quam edidit, mihi mendoſiſſime ſcripta videatur. (nam ſatis in ea vr̄ ex antiquis artibus ingenioſe, & diligenter electas res collocaſſe, & nonnihil ipſe quoque noui protuliſſe) verū oratori minimum eſt, de arte loqui; quod hic fecit: multo maximum, ex arte dicere; quod eum minime potuiſſe, oēs videmus. Quare materia quidem nobis Rhetoricæ videtur artis ea, quam Ariſtoteli viſam eſſe diximus. Partes autem hæ ſunt, quas plerique dixerunt, inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria, pronunciatio. Inuentio eſt, excogitatio rerum verarum, aut veriſimilium, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio eſt, rerum inuentarum in ordinem diſtributio. Elocutio eſt, idoneorum verborum, & ſententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria eſt, firma animi rerum ac verborum ad intentionem perceptio. Pronunciatio eſt, ex rerum, & verborum dignitate, vocis & corporis moderatio. Nunc his rebus breuiter conſtitutis, eas rationes, quibus oſtendere poſſimus genus, & officium, & finem huius artis, aliud in tempus differemus. nam & multorum verborum indigent, & non tantopere ad artis deſcriptionem, & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem Rhetoricam ſcribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus, ſcribere oportere exiſtimamus. Ac mihi quidem videtur coniunctè agendum de materia ac partibus. quare inuentio, quæ princeps eſt omniū partium, potiſſimum in omni cauſarum genere, qualis debeat eſſe, conſideretur.

VICTO.

OFFICIVM autem eius facultatis vr̄ eſſe, dicere appoſite ad perſuaſionem: Finis, perſuadere dictione) Officium eſt, vniuſcuiuſq; perſonæ actus congruens ſecundum mores ciuitatis. Ergo officia ꝓ perſonis diuerſa ſunt. Aliud.n.eſt officium patris aliud amici, aliud (vt ad eam redeamus) artis oratoriæ. Officia vero omnia ad finem ſpectant. Finis quoque ad officia refertur. Nam neq; officium recte defi niri poteſt ſine admixtione finis, neq; finis, ſiue officij coniunctione. & hoc in omnibus perſonis, ac rebus. vt hic Cic. in definiendo oratoris officio, finem nectit officio, ait.n. Officium aīt eius facultatis vr̄ eſſe, appoſite dicere ad perſuaſionem. Ergo officium oratoris eſt dicere, ſed appoſite ad perſuaſionem. vbi iam finis admixtio eſt.i. perſuaſionis. Nam ſolam dicere, non bene officium definierit oratoris, poteſt.n. eſſe multorum. nam & poëtæ, & philoſophi dicunt. Itaq; oratoris officium pleniſſime finis admixtione declarauit. Deinde finem orationis officij ait eſſe, perſuadere. Sed non ſatis plene finem oratoris oſtenderat, ſi ſolum perſuadere poſuiſſet. nam perſuadetur tabulis, tormētis, teſtibus, multiſq́. alijs rebus: Ergo vt finem proprium declaret, fini adiunxit officium. ait.n. Finis eſt oratoris officij, perſuadere dictione. Dictione, inquit, quod eſt oratoris officium. Ita, inquit, & medici officium eſt curare. Sed quia multi, & incantatione, & ligaturis curant. Curare, inquit, ſed appoſite ad ſanandum. Ergo vt euidentius officium medici demonſtraret, finem quoque ſubiunxit officio.i. curationi ſanitatem. Deinde finis eſt medicinalis officij, inquit, ſanare. ſed quia multi item ſanant, addidit Sanare curatione. Ita ergo ſemper officium, & finis ſine altero exprimi nō poſſunt. Hanc tamen diſtantiam dicit eſſe inter officium, & finem, vt in officio quid agendum ſit, in fine quid complendum ſit, conſiderare debeamus. Hic Marcomanus errauit, qui dixit finem oratoris officij non eſſe perſuadere, nec finem medicinalis officij ſanare, etenim ſæpe non perſuadere oratorem, & medicum non ſanare contingit. ideo addidit, Quatenus rerum conditio perſonarumq́ue patiatur. Sed non intellexit Cic. qui finem in rebus ipſis poſuit. nam inuentu.i. qui finem in officio conſtituit, & in his ipſis rebus, quæ dum in officio ſunt, ad finem tendont. quare & oratoris officij finem eſſe completum, ſi appoſite ad perſuaſionem dicat, & medicinalis officij finem eſſe completum, ſi quidquid ad ſanitatem ſpectare videtur, adhibuerit. Marcomanus itaque finem non in rebus, ſed in euentu collocauit. [Materiam artis eam dicimus) Res interdum ſpecialiter definimus, cum quid ſit ab eiſdem ipſis incipiamus demonſtrare. vt paulo ante

de

definire genus, officium finem, in arte .ſ. & Rhetorica. Interdum quo clarius definiamus à genere incipiamus eius rei quam definimus, ſed a genere quod ſibi vicinum ſit, non valde remotum vt nunc Cicerum materiam artis rhetoricæ demonſtraturus ſit non à materiæ definitione cœpit, ſed à materia artis. Primum autem genus eſt materia. materia porro in duas ſpecies diuiditur. Eſt enim materia artis, & non artis. Rurſus materia artis diuiditur in artes plurimas, Grammaticam, Dialecticam, Rhetoricam, aliasq. multas. Ergo à materia artis, quæ communior ſupra incipit, vt definiat materiam artis rhetoricæ. Materiam, inquit, artis. vt genus eſſet, non addidit rhetoricæ. Verum quod ait, Eam dicimus. oſtendit artis omnem materiam in duobus eſſe.i. in eo vbi facit aliquid, & in eo vnde facit, vt puta fabri materia eſt in eo vbi facit .i. ferrum quod tundit: eſt item fabri materia in eo vnde facit .i. malleus quo tundit. ita, & medici materia eſt vbi facit, morbus ac vulnera: item vnde facit, inſtrumenta quibus curat. Sit, & materia rhetoricæ artis poteſt in eo eſſe vbi facit.i. in deliberatione demonſtratione, iudiciali. poteſt & in eo eſſe vnde facit.i. in argumentis, quæſtionibus, & in reliquis materiæ neceſſarijs. Verum Cicero generaliter materiam artis illam dicit, in qua omnis ars, & ea facultas quæ conficitur ex arte verſatur .i. vbi fit, non vnde fit: vt medici materia ſit, morbus ac vulnera: fabri ferrum quod tundit. rurſus rhetoricæ artis materia ſit deliberatio, demonſtratio, iudiciale non argumenta, & illa omnia quibus materia rhetoricæ artis impletur. Verum quod ait. [In qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, verſatur) Cum accipimus alicuius rei artem. neceſſe eſt nos aliquid ex ea conſequi. Quare id, quod ex arte conficitur, vt ſupra docuimus, facultas dicitur. Cuncta enim per artem facilius tranſiguntur. [Has autem res alij plures, alij pauciores) Eas res .ſ. in quibus materia artis rhetoricæ conſiſtit. ſunt autem, vt Ariſtoteli, & Ciceroni placet, tres .i. triplex materia, demonſtratiua, deliberatiua, iudicialis. Itaque quantum ad materiam rhetoricæ artis ſpectat, hoc plenum eſt. Iam quidquid plus eſt à pleno, plus intelligitur. Quidquid minus a pleno, minus intelligitur. Verum quod plus eſt, dupliciter plus eſt, aut in eo vbi modus eſt, aut in infinito. Et ideo addidit præter illud, quod dixit, alij plures exiſtimauerunt. Nam Gorgias, inquit, Leontinus antiquiſſimus fere rhetor, omnibus de rebus oratorem optime poſſe dicere exiſtimauit. hic infinitam, & immenſam huic artificio materiam ſubijcere videtur. Ergo illi, qui in pluribus rhetoricam materiam conſtituunt, exhortationem, & conſolationem in rerum generibus ponunt, id eſt in materia rhetorica. Sed quia orator in ciuili ratione verſatur. conſolatio porro priuatorum eſt, conſolari amici eſt potius, quàm oratore. Deinde quia officium oratoris eſt perſuadere dictione. exhortatio ſiue dehortatio ad materiam non pertinent oratoris. Cum enim exhortor, nihil perſuadeo, ſed volentem aliquid vt magis velit inſtigo. & cum dehortor, nolentem aliquid non tunc primum perſuadeo vt nolit, ſed vt magis nolit inſtigo. Ergo neceſſario exhortationem, & conſolationem Tullius à materia rhetoricæ artis ſeparauit. Item illi qui res pauciores rhetoricæ materiæ tribuunt, demonſtrationem tollunt. dicunt enim in demonſtratione nihil perſuadere oratorem, cum reuera perſuadeat, ſed falſo. Nam cum aliquem vituperamus, ſiue laudamus, vt apud omnes talis habeatur qualem demonſtramus ſine dubio perſuademus.

Ergo Cicero Ariſt. ſecutus triplicem materiam eſſe dicit oratorij officij, demonſtratiuam, deliberatiuam, iudicialem. Sed has materias in publicis cauſis conſtituit, hisq. perſonas certas tribuit. Quare has tres res definiuit in ciuili negocio poſitas, cum certæ ſignificatione perſonæ. Demonſtratio eſt, inquit, certæ perſonæ aut laus, aut vituperatio. Deliberatio eſt, inquit, quæ poſita in publicia cauſis, aſſertionis ſuæ ſententiam dicit. Iudicialis eſt, inquit, quæ in iudicio ciuili poſita duo agit, aut accuſat, aut petit contra, aut defendit, aut negat. Nam Gorgias Leontinus antiquiſſimus fere rhetor, hic oratorem dixit omnibus de rebus optime poſſe dicere, qui, vt videmus, à pleno excedit, & exceſſit, non ad id, quod habet modum, ſed in infinitum. Denique hoc ipſe Cic. oſtendit. Hic infinitam, inquit, & immenſam huic artificio materiam ſubijcere videtur. [Ariſtoteles autem, qui huic arti) Duo quæ oratori maxime ſunt neceſſaria Ariſt. circa ſcribendum artem dedit: Inuentionem, & elocutionem, adiumentum enim de inuentione venit ornamentum de elocutione. Hic ergo Ariſt. ſententiam ſequitur. nam rhetoricam materiam triplicem conſtituit, demonſtratiuam, deliberatiuam, iudicialem. [Nam Hermagoras) Scimus Ciceronem materiam rhetoricæ artis triplicem conſtituere, iudicialem, deliberatiuam, demonſtratiuam, hocq. etiam Ariſtot. placuiſſe, quare ſuperius reprehendit eos qui oratori infinitam materiam conſtituerant. reprehendit eos, qui addiderant exortationem, & conſolationem. reprehendit, & eos, qui ſubtraxerant demonſtrationem. Hunc etiam Hermagoram, qui neque arte ſcripſit, conturbat ac lacerat, dicitq. hunc vehementer erraſſe, quod materiam oratoris in duas partes diuidat, in cauſam, & in quæſtionẽ. quorum vnum dicit eſſe oratoris officij, cauſam .ſ. aliud longe ab oratore remotiſſimum, & nec ab ipſis philoſophis diligenter comprehenſum .ſ. quæſtionem. [Nam Hermagoras quidem nec, quid dicat, attendere, nec, quid polliceatur, intelligere videtur) Duobus modis reprehendit Hermagoram. quòd non perſpexerit rei illius vim quæ omnino remota eſt ab oratoris officio, id eſt quæſtionem, & quòd videatur de ſe polliceri ea quæ oratori attribuit ad dicendum. Hoc quoque duobus modis reprehendit. Nam errauit, inquit, ſi non quod omnis orator, ſed quod ipſe poſſit, ad materiam rhetoricæ artis applicuit. Deinde, inquit, nec ipſe potuit, nam nunquam illum ex arte dixiſſe omnes videmus. Ergo quoniam duo diximus in Hermagora reprehendiſſe Cic. quod rem non attenderit, quod multum de ſe videatur eſſe pollicitus: primo eum demonſtrat rem quam oratori attribuerit non vidiſſe. Sed antequam id oſtendamus, quid ſit cauſa, quid quæſtio, videamus. [Cauſam eſſe dicit rem, quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam cum perſonarum certarum interpoſitione:) Cauſam, inquit. hanc eſſe dicit, controuerſiam in dicendi contentione poſitam cum certis perſonis. [Quam nos quoque oratori dicimus eſſe attributam) Nam huic, inquit, cauſæ tria genera ſupponimus. Iudiciale, deliberatiuum, demonſtratiuum. Quæſtionem porro hanc eſſe dicit. Controuerſiam quidem in dicendo poſitam, ſed ſine tertijs perſonis quæ, ſcilicet rhetorica dictio vocatur. Theſis porro duplex eſt, theorice, & practice. Theorice eſt, quæ diuina cognoſcit. Practice eſt, quæ in hominum negocijs, & ciuili diſceptatione verſatur. Ergo primo aſſerit, Hermagoram, vim rei quam oratori attribuat, non vidiſſe. nam theſin oratoris materiam non eſſe perſuadet. quæ cum duplex ſit, theoricen magis exaggerat, nec paruis aut leuibus quæſtionibus, ſed infinitus: Veri ne ſint ſenſus, quæ ſit ſolis magnitudo. Sed quare & practicen theſin poſuit .i. & quid ſit bonum præter honeſtatem? Theſin quidem Cic. materiam oratoris eſſe non dicit, illamq. theoricen omnino remouet. Practicen autem theſin dicit ab oratore tractari, ſed vt argumenti locum teneat, non materiæ ergo ita tollit oratori practicen theſin, vt materia eius non ſit, liceat autem et pro argumento proferre. [Ecquid ſit bonum præter honeſtatem:) Stoici dicunt honeſtatem ſolam bonum eſſe. Iam multi diſputant, vtrum, & vtilitas bonum ſit, vtrum, & dignitas bonum ſit? [Veri ne ſint ſenſus:) Vt Lucr. negat eſſe veros ſenſus, odoris, viſus, tactus, ſaporis, auditus. [Quæ ſit mundi forma:) Multi enim dicunt mundum in modum ſphæræ eſſe collectum, multi oblonga rotunditate eſſe formatum, multi plana facie, multi quadrata, multi in cameræ modum, ſcilicet vt ſub terra non ſit ſimilis, at ſupra caput eſſe mundi faciem. [Quæ ſit ſolis magnitudo) Vtrum tantus ſit, quantus videtur, an maior, vel multo minor. [Quas quæſtiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere exiſtimamus) Bene ait, ab oratoris officio remotas. Oratoris officium enim eſt, negocium ciuile tractare. Non tamen dixit, ab oratore remotas. Poteſt enim orator, poſtquam proprio officio ſatisfecerit, etiam philoſophiæ operam dare. [Nam quibus in rebus ſumma ingenia philoſophorum plurimo cum labore conſumpta intelligimus) Quando aliquid negamus, aut tollimus, quare id facimus demõſtrare debemus. vt nunc Cic. ab oratoris materia tollit theſin, & probat ſe recte tollere. Nam, inquit, res illas in quibus philoſophi ingenioſi magno cum labore verſati ſunt, has oratori quaſi paruas partes applicare dementiæ eſt, oratori .ſ. qui ægre ſuum quoque implet officium. [Quòd ſi magnam in his Hermagoras &c.) Oſtendit iam Hermagoram quod primum fuit, vim rei illius non vidiſſe, quam ad oratoris materiam, quaſi paruum aliquid applicuerat. Nunc illud aliud tractat, nec quid polliceatur intelligere videtur. & oſtendit primo, non recte eum feciſſe, ſi ex eo quod ipſe poſſet in ceteros præcepta conſtituerit. Quod ſi, inquit, magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio, & diſciplina comparatam, videretur fretus ſua ſcientia, falſum quiddam conſtituiſſe de oratoris officio. Deinde illum nihil potuiſſe confirmat, ſimulq. illi, & rhetoricam, & philoſophiã tollit. Practice.n. rhetoricæ eſt, theorice philoſophiæ. nunc vero,

inquit, ea vis eſt in homine, vt ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quam philoſophiam conceſſerit. [Quòd ſi magnam in his rebus Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio, & diſciplina comparatam;) Oſtendit quibus rebus facultatem totius ſcientiæ conſequamur, ſtudio, inquit, & diſciplina. Studium eſt, animi conſenſus ad aliquid: Diſciplina eſt præceptum, quibus acceptis, id quod deſideramus implemus, itaque ſtudium in nobis eſt, præceptum extra nos, ſed ad nos. [Neque eo dico quòd eius ars, quam edidit, mihi mendoſiſſime ſcripta videatur) Ea vis eſt, inquit, in Hermagora, vt ei citius quis adimat rhetoricam, quam philoſophiam concedat. Sed non, inquit, ideo hoc dixi, quòd mihi ars eius, quam edidit, mendoſiſſime ſcripta videatur. Iam cum ait, non mendoſiſſime, non negat mendoſe. Et quoniam dixit eſſe aliquid in eius artibus, quod ſit probandū, quippe quæ non mendoſiſſime ſcriptæ ſunt, ait eum multa ex antiquis artibus collegiſſe, vt ſi quid ſorte probabile, alienum ad omne ſit.
Deinde quàm aſtute ibi Hermagoræ dat diligentiam, vbi ſibi de alienis multa coequirit. Alioqui vbi propria eius inuenta perſcribit, nihil illi horum dat, quinimo multa tollit, cum ait. [Et non nihil ipſe quoque noui protuliſſe, verum oratori minimum eſt, de arte loqui;) Quod hic fecit, multo maximum, ex arte dicere, quod eum minime potuiſſe facere omnes videmus. Orator duo habere debet, vt artem tradat dicendi, vt ipſe ex arte dicat. Sed officium eius ex hoc verum eſt, vt ex arte dicat. Illud autem accidens, vt artem dicendi tradat, quod rhetoris officium ſolum eſt. ergo non quidem mihi Hermagoras videtur mendoſiſſime artes ſcripſiſſe, ſed oratori maximum illud eſt, non vt, artem tradat, quod rhetoris proprium eſt, ſed vt ex arte dicat, quod oratori maxime eſt neceſſarium. Tollit ergo Hermagoræ exercitationem ex arte dicendi, quod eum, inquit, minime potuiſſe omnes videmus. Minime, inquit, potuiſſe, eer hoc ilii dat, vt quomodocunque potuerit. ergo ſi nec ſapiens fuit, nec dicendi peritus recte, nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur intelligere videtur. Orator enim vir eſſe debet bonus, & dicendi peritus. Deinde concludit. Quare conuicta Hermagoræ, & refutata ſententia, ſupereſt vt materiam rhetoricæ illam, quæ, & Ariſtoteli placuit, conſtituamus, triplicem. ſ. iudicialem, deliberatiuam, demonſtratiuam. [Partes aūt hæ ſunt, quas plerique dixerunt) Meminimus de arte extrinſecus quinque res Ciceronem ſe ſpondiſſe dicturum, de genere artis rhetoricæ, de officio, de fine, de materia, de partibus. Itaque quoniam quatuor res explicatæ ſunt, hoc extremum eſt, vt de partibus differamus. Partes ſunt hæ, inquit, quas plerique dixerunt. Multa Cicero ab alijs recte in artibus poſita ſecutus eſt, vt paulo ante Ariſtotelis ſententiam ſecutus, triplicem materiam rhetoricæ artis eſſe dixit, iudicialem deliberatiuam, demonſtratiuam. Itaque, & nunc partes, inquit, quas plerique dixerunt, alij enim partes ſeptem, multi quatuor, ſed plerique quinque eſſe dixerunt, eorum ſententiam, & Cicero ſecutus, quinque partes eſſe confirmat: Inuentionem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriam, pronunciationem. Inuentionem eſſe dicit, ad negocij fidem, aut verarum rerum aut veriſimilium excogitationem, ſed orator in veriſimilibus maxime verſatur.
Duo enim ſunt genera argumentorum neceſſarium, & probabile. neceſſarium in veris rebus eſt, probabile in veriſimilibus. diſpoſitionem dicit eſſe, vt inuenta locis neceſſarijs per ordinem diſponamus. Elocutionem porro in duobus ponit, in idoneis verbis, & in ſenter.ijs. ſ. in verbis ſingulis barbariſmus, ne in pluribus ſolœciſmus exiſtat. Deinde ſiue verba, ſiue ſententias, vt competenter inuentionibus diſpoſitis applicemus. Memoriam vero illam eſſe dicit, vt circa inuentiones retinendas argumenta vel verba firmiter concepta teneamus. Ergo dicentis hæc memoria eſt, non legentis. Deinde. [Pronunciatio eſt, ex rerum, & verborū dignitate, vocis, & corporis moderatio) .i. vt rem magnam dicturus, pompam corporis vocisq́. perpendas, vt rem humilem dicturus, hæc eadem moderatius oſtentes. Pronunciatio ergo in duobus eſt, in voce, & in corpore, corpus vero duo habet, motum ſui & vultum, quo. ſ. ad negocium compoſitio ſæpe rebus addimus, aut detrahimus dignitatem. [Nunc his rebus breuiter conſtitutis) Iam quinque res, quas ſe de arte extrinſecus dicturū eſſe promiſerat, executus eſt. oſtendit enim quod eſſet genus artis rhetoricæ, quod officium, qui finis, quæ materia, quæ partes, quibus omnibus cognitis, ſcimus tantum quid ſint, nihil tamen nobis ad actus proſunt. Harum tres res ſemper in ſola ſcientia ſunt. i. genus, officium finis. & ideo ſe alio tempore de his dicturum eſſe promittit. Ad præcepta enim artis rhetoricæ minime pertinent, vt ipſe ait. [Nam, & multorum verborum indigent) Quippe de his eſt longa diſputatio, & non tantopere ad artis deſcriptionem & præcepta pertinent. Verū de duabus rebus dicturus eſt, de materia ac partibus, quæ iam dudum tantum, vt ſciremus quid eſſent, edocuit. Nunc in his præcepta dat. ſ. vt harum rerum non ſolum ſcientiam, ſed etiam actus habeamus. Ergo oſtendit eum qui artem rhetoricam ſcribat, de duabus reliquis rebus de materia artis ac partibus ſatis eſſe dicere. [Ac mihi quidem videtur coniuncte agendum de materia ac partibus) Recte ait, coniuncte agendum. Partes enim ſine materia eſſe non poſſunt. Niſi enim controuerſiam aut deliberatiuam, aut demonſtratiuam dicamus, quæ materiæ ſunt, inuētione, diſpoſitione, elocutione, memoria, pronunciatione, quæ partes ſunt vti non poſſumus. Coniuncte ergo agendum eſt, de materia ac partibus. Itaque oſtendit primo, quod eſſet genus artis rhetoricæ, quod officium, qui finis, quæ materia, quæ parte. Ex his tria in aliud tempus diſtulit. i. genus, officium, finem. Atque ideo de duobus reliquis, quæ ad præcepta pertinent, ſe ait eſſe dicturum, de materia. ſ. ac partibus. Partes porro quinque ſunt, inuentio, diſpoſitio, elocutio, memorias pronunciatio. Horum ſolum inuentionem in duobus libris tractat, & in hanc præcepta tradit. Pauca etiam de elocutione, commemorat. Reliqua vero nec contingit quidem .i. diſpoſitionem, memoriam pronunciationem. Ergo quoniam de ſola inuentione dicturus eſt, & quoniam in omni cauſarum genere inuentio plurimum valet, incipit de inuentione tractare.

DE INVENTIONE.

OMNIS res, quæ habet in ſe poſitam in dictione, aut diſceptatione aliquā controuerſiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæſtionē. Eam igitur quæſtionem, ex qua cauſa naſcitur, conſtitutionem appellamus. Conſtitutio eſt prima conflictio cauſarum, ex depulſione intētionis profecta, hoc modo: Feciſti, non feci, aut iure feci. Cum facti controuerſia eſt, qm̄ coniecturis cauſa firmatur, conſtitutio coniecturalis appellatur. Cum aūt nominis, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiua nominatur. Cum vero, qualis ſit res, quæritur, quia, & de vi, & de genere negocij controuerſia eſt, conſtitutio generalis vocatur. At cum cauſa ex eo pendet, ꝙ non aut is agere videtur, quem oportet; aut non cum eo, qui cum oportet; aut non apud quos, quo tp̄e, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet; tranſlatiua dr̄ cõſtitutio: quia actio tranſlationis, & commutationis indigere vr̄. Atque harum aliquam in omne cauſa genus incidere neceſſe eſt. nam in quam non inciderit, in ea nihil eſſe poterit controuerſiæ. quare eam nec cauſam quidem conuenit putari. Ac facti quidem controuerſia in omnia ipa poteſt diſtribui. nam, & quid factum ſit, poteſt quæri, hoc modo: Occiderit ne Aiacem Vlyſſes. Et quid fiat, hoc modo: Bono ne animo ſint erga populum R. Fregellani. Et quid futurum ſit, hoc modo: Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid ſit incommodi ad remp. peruenturum. Nominis controuerſia eſt, cum de facto conuenit, & queritur id, quod factum eſt, quo nomine appelletur. Quo in genere neceſſe eſt ideo nominis eſſe controuerſiam, non ꝙ de re ipſa non conueniat, non ꝙ de facto non conſtet, ſed ꝙ id, quod factum ſit, aliud alij videatur eſſe, & iccirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiuſmodi generibus definienda res erit verbis, & breuiter deſcribenda, vt, ſi quis ſacrum ex priuato ſurripuerit, vtrum fur, an ſacrilegus ſit iudicandus. Nam id cum quæritur, neceſſe erit definire vtrunque, quid ſit fur, quid ſacrilegus, & ſua deſcriptione oſtendere alio nomine illam rem, de

qua

qua agitur,appellari oportere,atq; aduerſarij dicunt.
Generis eſt controuerſia,cum & quid factum ſit,con
uenit,&,quo id factũ nomine appellari oporteat,con
ſtat,& tamen,quantum,& cuiuſmodi, & omnino qua
le ſit, quæritur, hoc modo:Iuſtum an iniuſtum, vtile
an inutile,& omnia,in quibus,quale ſit id,quod factũ
eſt,quæritur,ſine vlla nominis controuerſia. Huic ge
neri Hermagoras partes quatuor ſuppoſuit,delibera-
tiuam,demonſtratiuam,iuridicialem,negocialem.qđ
eius,vt nos putamus, non mediocre peccatum repre-
hendendum videtur,verum breui; ne aut,ſi taciti præ
terierimus,ſine cauſa non ſecuti eum putemur; aut,ſi
diutius in hoc conſtiterimus,moram atq; impedimen
tum reliquis præceptis intuliſſe videamur. Si delibera
tio, & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non pñt
recte partes alicuius generis cauſę putari.eadem.n.res
alij genus eſſe; alij pars poteſt, eidẽ genus eſſe, & pars
non poteſt.Deliberatio autem & demonſtratio, gene
ra ſunt cauſarum. nam aut nullũ cauſæ genus eſt,aut
iudiciale ſolum, aut & iudiciale, & demonſtratiuum,
& deliberatiuum.nullum dicere cauſæ eſſe genus,cum
cauſas eſſe multas dicat,& in eas præcepta det,amẽtia
eſt. vnum autem iudiciale ſolum eſſe qui poteſt? cum
deliberatio & demonſtratio neq; ipſæ ſimiles inter ſe
ſint,& ab iudiciali gñe plurimum diſſideant, & ſuum
quæq; finem habeat,quò referri debeat. Relinquitur
ergo,vt omnia tria genera ſint cauſarum. Deliberatio
igitur, & demonſtratio non pñt recte partes alicuius
generis cauſæ putari. Male igitur eas generalis conſti
tutionis partes eſſe dixit. Quod ſi generis cauſæ par-
tes non pñt recte putari, multo minus recte partis
cauſæ partes putabuntur.Pars autem cauſæ conſtitu-
tio eſt omnis. Non.n.cauſa ad conſtitutionem,ſed cõ
ſtitutio ad cauſam accommodatur:ſed demonſtratio
& deliberatio generis cauſæ partes non pñt recte puta
ri,ꝗ ipſa ſunt genera.Multo igitur minus recte partis
eius,quod hic dicit,partes putabuntur. Deinde ſi con
ſtitutio & ipſa,& pars conſtitutionis eius quælibet,in
tentionis depulſio eſt, quæ intentionis depulſio non
eſt,ea nec conſtitutio,nec pars conſtitutionis eſt. At
ſi,quæ intentionis depulſio nõ eſt, ea nec conſtitutio,
nec pars conſtitutionis eſt:demonſtratio,& delibera-
tio neq; conſtitutio,nec pars conſtitutionis eſt.Si igi-
tur conſtitutio & ipſa & pars eius quælibet intẽtionis
depulſio eſt,deliberatio,& demõſtratio neq; conſtitu
tio,neq; pars conſtitutionis eſt.Placet aũt ipſi conſti-
tutionem intentionis eſſe depulſionem. placeat igitur
oportet demonſtrationem, & deliberationẽ,non eſſe
conſtitutionem,nec partem conſtitutionis. Atq; hoc
eodẽ vrgebitur, ſiue conſtitutionẽ primam cauſæ ac-
cuſatoris cõfirmationẽ dixerit, ſiue defenſoris primã
deprecationem. nam eũ eadem omnia incommoda ſe
quentur.Deinde coniecturalis cauſa non poteſt ſimul
ex eadem parte,eodẽ in genere & coniecturalis eſſe,&
definitiua.Rurſus nec definitiua cauſa põt ſimul ex ea
dẽ parte eodem in genere & definitiua eſſe & tranſla-
tiua.Et omnino nulla conſtitutio, nec pars cõſtitutio
nis põt ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe vim con
tinere:ideo ꝗ vnaquæq; ex ſe, & ex ſua natura ſimpli
citer cõſideratur.Altera aſſumpta,numerus conſtitu-
tionum duplicatur,non vis conſtitutionis augetur.At
deliberatiua cauſa ſimul ex eadem parte.eodem in ge
nere & coniecturalem, & generalem, & definitiuam,
& tranſlatiuam ſolet hr̃e conſtitutionem,& vnam ali-
quam,& plures nonnunquam: ergo ipſa nec conſtitu
tio eſt,nec pars conſtitutionis.Idem in demonſtratio
ne ſolet vſu euenire. Genera igitur,vt ante diximus,
hæc cauſarum putanda ſunt, non partes alicuius con
ſtitutionis. Hæc ergo conſtitutio, quam generalem
nominamus, partes nobis videtur duas hr̃e,iuridicia-
lem & negocialem.Iuridicialis eſt,in qua ęqui & recti
natura,aut præmij,aut pœnæ ratio quæritur.Negocia
lis eſt,in qua,quid iuris ex ciuili more,& æquitate ſit,
conſideratur: cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſcõ
ſulti exiſtimantur. Ac iuridialis quidem ipſa in duas
tribuitur partes,abſolutam & aſſumptiuam. Abſoluta
eſt,quæ ipſa in ſe continet iuris,& iniuriæ quæſtionẽ.
Aſſumptiua eſt, quæ ipſa ex ſe nihil firmidat ad recu-
ſationem,foris autẽ aliquid defenſionis aſſumit. Eius
partes ſunt quatuor,conceſſio, remotio criminis,rela
tio criminis,comparatio. Conceſſio eſt,cum reus nõ
id,quod factum eſt,defendit,ſed,vt ignoſcatur,poſtu
lat.hæc in duas partes diuiditur, purgationem & de-
precationem. Purgatio eſt,cum factum conceditur,
culpa remouetur. Hæc partes habet tres,imprudẽ-
tiam,caſum,neceſſitatem. Deprecatio eſt,cum & pec
caſſe, & conſulto peccaſſe reus ſe confitetur, & tñ, vt
ignoſcatur, poſtulat: qđ genus perraro põt accidere.
Remotio criminis eſt,cum id crimen,quod infertur,
ab ſe, & ab ſua culpa vi & ptãte in alium reus remoue
re conatur. Id dupliciter fieri poterit,ſi aut cauſa,aut
factũ in aliũ transferetur.Cauſa transfertur,cum alie-
na dr̃ vi,& ptãte factum.Factum autem,cum alius aut
debuiſſe,aut potuiſſe facere dicitur. Relatio criminis
eſt,quod ideo iure factum dr̃,ꝗ aliquis ante iniuria la
ceſſierit. Comparatio eſt,cum aliud aliquod factum
rectum,aut vtile contenditur:quod vt fieret,illud,qđ
arguitur,dicitur eſſe commiſſum. In quarta conſtitu-
tione, quam tranſlatiuam nominamus, eius conſtitu-
tionis eſt cõtrouerſia,cum aut quem,aut quicum, aut
quo modo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tpe
agere oporteat, quæritur,aut oĩno aliquid de cõmuta
tione,aut infirmatione actionis agitur. Huius conſti-
tutionis Hermagoras inuentor eſſe exiſtimatur, non
quo non vſi ſint ea veteres oratores ſæpe multi,ſed qa
nõ animaduerterint artis ſcriptores eã ſuperiores,nec
retulerint in numerum conſtitutionum. Poſt aũt ab
hoc inuentam multi reprehenderunt,quos non tã im
prudentia falli putamus, (res.n.perſpicua eſt) q̃ inui-
dia atq; obtrectatione quadam impediri.Et conſtitu-
tiones quidem,& earum partes expoſuimus:exempla
aũt cuiuſq; gñis tum cõmodius expoſituri videmur,
cum in vnumquodq; eorum argumentorum copiam
dabimus.Nam argumentandi rõ dilucidior erit, cum
& ad genus,& ad exẽplum cauſæ ſtatim poterit accõ-
modari. Conſtitutio cauſæ reperta,ſtatim placet con
ſiderare, vtrũ cauſa ſit ſimplex an coniuncta:& ſi con
iuncta erit, vtrum ſit ex pluribus q̃õnibus iuncta, an
ex aliqua comparatione. Simplex eſt,quæ abſoluti in
ſe continet vnam q̃õnem,hoc modo:Corinthijs bellũ
indicamus,an non? Coniuncta ex pluribus q̃õnibus,
in qua plura quæruntur, hoc pacto: Vtrum Cartha-

go diruatur, an Carthaginenſibus reddatur, an eò colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, vtrum potius, aut quid potiſsimũ ſit quæritur, ad hunc modum: Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, q ſocijs ſit auxilio, an teneatur in Italia, vt quammaximæ contra Annibalem copiæ ſint. Deinde conſiderandum eſt, in oratione, an in ſcripto ſit controuerſia. Nam ſcripti controuerſia eſt ea, quæ ex ſcriptionis genere naſcitur. Eius autem genera quæ ſunt ſeparata à conſtitutionibus, quinq; ſunt. Nam tum verba ipſa videntur cum ſententia ſcriptoris diſsidere, tum inter ſe duæ leges aut plures diſcrepare, tum id, quod ſcriptum eſt, duas aut plures res ſignificare: tum ex eo, qđ ſcriptũ eſt, aliud quoque, quod non ſcriptum eſt, inueniri: tum vis verbi quaſi in diffinitiua conſtitutione, in quo poſita ſit, quæri. Quare primum genus de ſcripto & ſententia, ſecundum ex contrarijs legibus. tertium ambiguum, quartum ratiocinatiuum, quintum diffinitiuũ nominamus. Ratio eſt autem, cum omnis quæſtio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. Ac tum conſiderato genere cauſæ, & cognita conſtitutione, cum ſimplex ne, an coniuncta ſit, intellexeris, & ſcripti an rationis habeat controuerſiam, videris, deinceps erit videndum, quæ quæſtio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum cauſæ ſit: quæ omnia à conſtitutione proficiſcantur oportet, Quæſtio eſt ea, quæ ex conflictione cauſarum gignitur controuerſia, hoc modo: Non iure feciſti, iure feci. Cauſarum autem hæc eſt conflictio, in qua conſtitutio conſtat. Ex ea igitur naſcitur controuerſia, quam quæſtionẽ dicimus, hoc modo: Iure ne fecerit. Ratio eſt ea, quæ continet cauſam; quæ ſi ſublata ſit, nihil in cauſa controuerſiæ relinquetur; hoc modo: vt docendi cauſa in facili & peruulgato exemplo conſiſtamus: Oreſtes ſi accuſetur matricidij, niſi hoc dicat, Iure feci, illa enim patrẽ meum occiderat, non habet defenſionem: qua ſublata, omnis quoque controuerſia ſublata ſit. ergo eius cauſæ ratio eſt, quod illa Agamemnonem occiderit. Iudicatio eſt, quæ ex infirmatione, & confirmatione rationis naſcitur controuerſia. nam ſit eà nobis expoſita ratio, quam paulo ante expoſuimus. Illa enim, inquit, patrem occiderat. At non, inquit aduerſarius, abs te filio matrem necari oportuit. potuit enim ſine tuo ſcelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis, illa ſumma naſcitur controuerſia, quam iudicationem appellamus. Ea eſt huiuſmodi: Rectum ne fuerit ab Oreſte matrem occidi, cum illa Oreſtis patrem occidiſſet. Firmamentum eſt, firmiſsima argumentatio defenſoris, & aptiſsima ad iudicationem, vt ſi velit Oreſtes dicere, eiuſmodi animum matris ſuæ fuiſſe in patrem ſuum, in ſe ipſum, in ſorores, in regnum, in famam generis & familiæ, vt ab ea pœnas liberi ſui potiſsimum petere debuerint. Et in ceteris quidem conſtitutionibus ad hunc modum iudicationes reperiuntur: in coniecturali autem conſtitutione, quia ratio non eſt, (factum enim non conceditur) nõ poteſt ex deductione rationis naſci iudicatio. Quare neceſſe eſt eandem eſſe quæſtionem & iudicationem, vt factum eſt, non eſt, factum ne ſit. Quot autem in cauſa conſtitutiones aut earum partes erunt, totidem neceſſe erit quæſtiones, rationes, iudicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in cauſa repertis, tunc demique ſingulæ partes totius cauſæ conſiderandæ ſunt. nam non, vt quidq; dicendum primum. Ita primum animaduertendum videtur: ideo q illa, quæ primæ dicuntur, ſi vehementer velis congruere & cohærere cũ cauſa, ex eis ducas oportet, quæ poſt dicenda ſunt. Quare cum iudicatio, & ea quæ ad iudicationẽ oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura & cogitatione pertractata, tum deniq; ordinandæ ſunt ceteræ partes orationis. Hæ partes ſex omnino nobis videntur, exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehenſio, concluſio, Nunc, quoniam exordium princeps omnium eſſe debet, nos quoque primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.

OMNIS res, quæ habet) Vediximus, tractatus incipit inuentionis. & primum hoc debemus ſcire compendium, quod omnis inuentio quinque locis conſtat. Debemus enim primo conſiderare, quæ ſit conſtitutio, deinde, ſimplex ne ſit cauſa, an duplex: tertio, ſcripti, an rationis: quarto, quæ cauſæ quæſtio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum, quinto vt omnis cauſæ partes nobiſcum pertractemus, deinde partes orationis, principium, narratio, diuiſio, confirmatio, reprehenſio, concluſio. Ergo vt ſe ordo habet, primum de conſtitutione dicemus. Hoc tamen animaduertamus, q Cic. hos quatuor ſtatus rationales conſtitutiones vocet, atque hos ſemper in omnibus negocijs dicat eſſe principales. i. coniecturam, finem qualitatem, tranſlationem. hos ergo conſtitutiones appellauit, illos autem alios legales, non conſtitutiones, ſed ſtatus vocat. nec vnquam horum aliquem principalem dicit eſſe poſſe. Sed vt originem ſtatuum melius noſſe poſsimus, formam ſimilitudinis attendamus. Omnis conſtitutio ſic eſt, vt aſpectus, aut enim aliquid videre volumus, nec videmus, & eſt coniectura, aut cum videmus aliquid, & quærimus quid ſit, & eſt finis, aut cum videmus quid ſit, & quærimus quale ſit, & eſt qualitas. Tranſlatio porro ab hac ſimilitudine videtur eſſe remota. igitur conſtitutionem eſſe dicit quæſtionem ex qua cauſa naſcitur. Quæſtio eſt, vox intentionis & negationis. i. Feciſti, nõ feci, aut iure feci. In hac ergo quæſtione ſemper ſit neceſſe eſt cõſtitutio. Cauſa eſt vero, quæ naſcitur ex quæſtione. i. an fecerit an recte fecerit. Hoc tamen tenere debemus, q à Cic. & cauſa & quæſtio ad eandem ſignificantiam profertur. vt nunc cauſam pro quæſtione, nunc quæſtionem pro cauſa ponat. Itaq; conſtitutio facile inueniri poteſt, ſi extremam partem thematis attendamus. in qua cum intentionem ex noſtra perſona propoſuerimus, debemus attendere quid ad intentionem cõpetenter reſpondere poſſit, tunc in reſponſione conſtitutionem neceſſe eſt inueniri. [Omnis res, quæ habet in ſe poſitam in dictione ac diſceptatione aliquam controuerſiam) Recte, in dictione ac diſceptatione. Sunt. n. multæ controuerſiæ, non dictione, vt opificum. verum quod ait. Quæ habet in ſe poſitam dictione ac diſceptatione aliquam controuerſiam, dictio poteſt eſſe demonſtratiua materia diſceptatio vero deliberatiua & iudicialis. Deinde dictio poteſt eſſe narrationis, vt ipſe ait. dicendo, explananda ſunt omnia. Diſceptatio vero, quæſtionis. Ibi enim totiua controuerſiæ pugna verſatur. Ergo quæcunque res poſita in dictione ac diſceptatione facit aliquam controuerſiam, neceſſe eſt habeat quæſtionem. i. conſtitutionem aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis. Et primum rebus indicat quæſtiones, ſiue conſtitutiones. poſt his dabit nomina partim ex rebus ſumpta, partim ex cõmodo actionis. Itaq; nunc modo rebus indicat conſtitutiones, cum ait, in omni cõtrouerſia, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis quæſtionem eſſe oportere. De his. n. rebus ſit quæcunque controuerſia, neceſſe eſt. Sed antequam nomina det conſtitutionibus, definit quid ſit conſtitutio, vel vnde naſcatur. Quæſtionem, inquit, ex qua naſcitur cauſa, hanc conſtitutionem vocare debemus, quæſtionem porro eſſe diximus, vocem vtriuſque partis. i. Feciſti, non feci, aut recte feci: Cauſam vero illam, an iuſte fecerit, hoc etiam diximus quòd Cicero idem velit quæſtionem eſſe quod cauſam, & quòd his circa eandem ſignificantiam communiter vtatur. Denique ſtatim demonſtrabit ſe his vti communiter. [Eam igitur quæſtionem, ex qua cauſa naſcitur) Hic primam fecit quæſtionem, deinde vbi oſtendit

VICTO.

quid

quid ſit conſtitutio, ait. [Conſtitutio eſt prima conflictio cauſarum) Incipit conſtitutionibus nomina dare. Cum ſacti, inquit, controuerſia eſt. Idem debemus facta intelligere, quod dicta. Vt enim vtrum aliquid factum ſit quæritur, ita & vtrum aliquid dictum ſit poteſt quæri. quare huic conſtitutioni quoniam incerta, & non apparentia coniecturis vel ſuſpicionibus indagantur recte coniecturæ nomen impoſuit. Alij hanc conſtitutionem realem vocauerunt, quòd in ea quæratur vtrum res de qua agitur, facta eſſe videatur. Alij [illegible] Græco vocabulo quidē, quod in ea de incerto inueſtigando maximum certamen, habeatur. vnde & ſtadium dicitur, ꝙ ibi exerceantur certamina. Sed Cicero conſtitutioni huic ex modo actionis nomen impoſuit. In hac autem conſtitutione modus actionis eſt hic, ꝙ res coniecturis quæritur, ideo ergo coniecturam vocauit. [Cum autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiua nominatur) Nominis, inquit, eſt controuerſia, cum de facto conſtat, ſed quæritur quod id factum nomine appelletur. atque ideo, quoniam facti vocabulum pro neceſſitate ſurrepti negocij nobis appoſita definitione nudandum eſt, conſtitutio definitiua nominatur. Huic quoque conſtitutioni non ex re, ſed ex modo actionis nomen impoſuit. res eſt enim huius conſtitutionis nominis ambiguitas modus actionis, eſt nominis definitio. Recte ergo huic conſtitutioni non ex re, ſed ex modo actionis nomen impoſuit. [Cum vero, qualis ſit res, &c.) Et ſupra oſtendimus, cum de genere artis rhetoricæ diſputaremus genus in triplici ſignificatione conſiſtere, eſſe genus ſanguinem, eſſe genus ſub quo ſimilia multa teneantur, eſſe genus qualitatem .i. quo vniuſcuiuſque rei qualitas indicetur. Ergo, inquit, cum & de facto, & de nomine conuenit, ſed quæritur quale ſit id quod in iudicio verſatur, quoniam de genere negocij cōtrouerſia eſt, conſtitutio generalis vocatur, qualitas .ſ. Verum huic conſtitutioni non ex modo actionis, vt ſuperioribus duabus, & poſt quartæ, ſed ex re .i. negocio nomen impoſuit. Hic enim res illa eſt quod negocij genere vel qualitate quæritur. Itaque ex re huic conſtitutioni nomen impoſuit, vt generalis vocetur .i. qualitas. [At cum, inquit, cauſa ex eo pendet, & reliqua) Cum, inquit, talis fuerit, controuerſia, vt in hoc ſit toto contentio, cum aut apud alios nos accuſare debere dicimus, aut non nos, ſed alios accuſari aut non apud hos, ſed illos, non hac lege, ſed illa, non hoc crimine, ſed illo, non hac pœna, ſed illa, quoniam in his omnibus de tranſlatione actionis controuerſia eſt (agitur enim vt actio tranſlatiua nominetur) conſtitutio tranſlatiua nominatur. Huic quoque conſtitutioni ex modo actionis nomen impoſuit. agitur enim, vt actio transferatur. Verum quod ait, Non hoc crimine, ſed illo: non ne & in fine, cum quæritur vtrum fur an ſacrilegus ſit, id quæritur, quo nam magis crimine accuſandus ſit? Sed hoc intereſt, quod in fine crimina vtraque iunguntur. Non enim ſacrilegum dico furem nego. In tranſlatione vero vno accuſandus crimine, ſiue illo quod intendimus, ſiue illo ad quod reus transferri poſtulat actionem. [Atque harum aliquam in omne cauſæ genus) Siue, inquit, in iudiciali, ſiue in deliberatiua, ſiue in demonſtratione, neceſſe eſt, aut coniecturalem, aut finitiuam, aut generalem, aut tranſlatiuam incidere conſtitutionem, vbi inquit, harum nulla fuerit inuenta, ibi nulla eſt controuerſia. quare nec cauſa eſſe iudicanda eſt. Si enim conſtitutio nulla eſt, vnum latus recedat oportet. id .n. conſtat quod vtrinque latere concurrente fulcitur. Igitur ſi conſtitutio non erit, nec cauſa eſſe iudicanda eſt, eſt .n. aſyſtata controuerſia. [Ac facti quidem controuerſia in omnia tempora poteſt diſtribui) Nunc poſtquam conſtitutiones & rebus, & nominibus iudicauit, vt has manifeſtius cognoſcere poſſimus, iiſdem ſtatibus exempla ſupponit. [Ac facti quidem controuerſia, inquit, in omnia tempora diuiditur) Et ſupra diximus, cum de facto ſit quæſtio, coniecturam vocari. Ergo hic coniecturæ tria tempora aſſignat, præteritum, præſens, & futurum quod quidem exemplis docet. Sed hoc ſcire debemus nullam rem in iudicium .i. in iudiciale genus cadere poſſe, niſi de præterito. Omnia .n. argumenta non de futuris, quæ incerta ſunt, ſed de præteritis colliguntur. itaque coniectura, quanquam habeat tria tempora, tamen principalis eſſe non poteſt, niſi de præterito ſit. de præſenti vero, vel de futuro incidere poſſunt, poſt ſtatum alium principalē. Ergo nec hanc coniecturam principalem eſſe credamus. [Bono ne animo ſint erga Populum R. Fregellani) In hoc themate demonſtratio continetur. nam deſcribendi nobis ſunt. Fregellani, q ſemper videbantur aduerſi. Ita & quod ait. [Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid ſit incommodi ad remp. peruenturum) Et hic deliberatiua poteſt eſſe. Deliberat ſenatus, an Carthagini parcat. ergo nihil in iudicium niſi de præterito cadit. [Nominis controuerſia eſt, cum de facto conuenit) Nunc de fine tractat, cum nominis, inquit, eſt controuerſia .i. cum quæritur quo id, quod factum eſt nomine appelletur. verum cum de nomine ambigitur, & de re neceſſe eſt ambigatur. nomen enim rei eſt, res vero nunquam ſine nomine eſt. Quare cum de nomine dubitatio eſt, de re quoque dubitetur neceſſe eſt. Ergo definitiuus ſtatus huiuſmodi eſt cum de facto conſtat, & de re vel nomine controuerſia eſt. Inter factum .n. & rem hoc intereſt. Res eſt, certam ſui formam, & ſpeciem circa cognitionem retinens. ergo ſi ſpecies rei nota eſt, nomen quoque notum ſit neceſſe eſt. Factum eſt confuſum quiddam, & incertum, hoc ſolo certum, ꝙ ſcitur quid factum eſt. In fine itaque factum conſtat, ſed res non conſtat, & quia rei nomen ſemper adiunctum eſt, ideo de nomine controuerſia eſt. Quod inquit, nomeo breuiter nobis definiendum eſt, & contra atque aduerſarius dicat deſcribendum, & dat exemplum. [Vt, ſi quis ſacrum ex priuato ſurripuerit, vtrum fur, an ſacrilegus ſit iudicandus) Factum conſtat, nam ſacrum ex priuato conſtat eſſe ſublatum. de nomine incertum eſt, vtrum ille fur an ſacrilegus iudicetur. quare definitionibus noſtris nomen illi aliud quam aduerſari volunt imponere debemus. [Definienda res erit verbis, & breuiter deſcribenda) Ad vnum quidem vtrunque tendit. Sed quia multimodæ ſunt definitiones, videamus interim quid interſit inter definitionem, & deſcriptionem. Definitio talis eſt: homo eſt animal rationale, bipes, riſus capax, deſcriptio vero talis: homo eſt qui tectum verticem rotundo capite attollit, cuius ſunt ſub collo humeri brachiaq. demiſſa &c. in hunc modum. Sed vt ipſe ait, Breuiter deſcribenda. Ergo quoniam de fine tractauimus, nunc quoque quid tractetur de qualitate videamus. [Generis eſt controuerſia, cum &, quid factum ſit, conuenit) Tulit coniecturam. deinde cum ait. [Et, quo id factum nomine appellari oporteat, conſtat) Tulit finem. Ergo ſupereſt, vt quale vel quantum ſit id quod factum eſt, videamus. & dat exemplum. [Vtrum iuſtum, an iniuſtum ſit: vtrum vtile, an inutile ſit) Quod cum quæritur, non nomen rei, ſed rei qualitas quæritur, & ideo qualitas appoſita eſt. Incipit Hermagoram reprehendere, qui demonſtrationem, & deliberationem ſub qualitate conſtituerit. [Huic generi Hermagoras partes quatuor ſuppoſuit) Reprehendit, vt diximus, Hermagoram, quòd demonſtrationem, & deliberationem ſub qualitate poſuerit, cum ipſa qualitas, id eſt conſtitutio, ſub deliberatiua, & demonſtratiua ſit, de quare in conſequentibus latius diſputabitur. Quod eius, vt nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum videtur) Ait graue Hermagoræ peccatum ſe debere reprehendere, & id breuiter. Ne ſi, inquit, taceamus, quod primum eſt, Hermagoræ artes approbare videamur. & quare eaſdem artes non ſumus ſecuti, cauſas dare nequeamus. Deinde inquit. Ne ſi latiſſime Hermagoræ peccatum perſequi voluerimus, quod quidem eſt. Tertium, inquit, noſtris præceptis moram videamur afferre. ſed quod medium eſt de peccato Hermagoræ, breuiter diſputabimus. [Si deliberatiua, & demonſtratio) Quæſtio hæc eſt, quod non recte Hermagoras deliberationem, & demonſtrationem ſub qualitate poſuerit. Cicero ergo ait, non recte deliberationem, & demonſtrationem ſub qualitate poſitas, quia genera cauſarum ſunt. Quod ſi genera cauſarum eſſe Hermagoras fuerit confeſſus, ſine dubio non hæc debuit ſub qualitate ponere. ſin negauerit, docebit Cicero genera eſſe cauſarum. Igitur male Hermagoras demonſtrationem, & deliberationem ſub qualitate collocauit. Ac primo per conditionalem quæſtionem .i. hypotheticam ingreditur propoſitionem. vbicunque enim: Si eſt, ſub quadam conditione propoſitio eſt. Si, inquit, hoc eſt, illud non eſt. hoc autem eſt, igitur illud non eſt ita & hic. [Si deliberatio, & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari) Genera autem cauſarum ſunt igitur generis cauſæ partes eſſe non poſſunt. & docet genera eſſe cauſarum. Primum igitur ponamus genus cauſæ, ſecundum partes generis cauſæ .i. coniecturam, finem, qualitatem, tranſlationem. Tertium ſit illud, quidquid qualitati ſubijcitur. vbi Hermagoras deliberationem, & demonſtrationem conſtruit. Ergo Cicero primum dicit deliberationem, & demonſtrationem, quia prima ſunt, ſecunda eſſe non poſſunt. Quod ſi ſecunda non ſunt, multo minus tertia eſſe poſſe, quod Hermagoras conſtituiſſe conſpicitur. Itaque meminiſſe debemus, Ciceronem de duobus tractare, id eſt de primo, & ſecundo .ſ. de genere cauſæ, & partibus generis. Si, inquit, deliberatio, & demonſtratio genera ſunt cau-

ſarum,

ſarum, non recte partes generis cauſæ poſſunt putari.i.conſtitutiones, quod cum docet conſtitutiones eſſe non poſſe, multo magis videntur partes conſtitutionis eſſe non poſſe. Eadem.n.res, alij genus eſſe, alij pars poteſt eidem genus eſſe & pars non pôt. Aristoteles ait res omnes quæ in dictis & factis & in omni mundo aguntur, decem eſſe. quarum rerum nomina ponemus. Prima ſubſtantia eſt deinde quantitas, qualitas, ad aliquid, vbi, quando, ſitus, habere, facere, pati Græcis autem vocabulis ſic vocantur, οὐσία, ποσότης, ποιότης, πρός τι, ποῦ, πότε, θέσις, ἔχειν, ποιεῖν, πάσχειν. Harum prima, vt diximus ſubſtantia vocatur, reliquæ nouem in ſubſtantia ſunt, quæ accidentes vocantur. vtputa mẽbrana ſubſtantia eſt, accidunt autem ei crocum, ſcriptura &c. Cum inter ea & ſubſtantia res, ſit, & ea quæ accidunt res ſit, nunc ad id quo de nunc agitur reuertamur. [Eadem enim res alij genus eſſe alij pars poteſt) Hic rem ſubſtantiam illam ponamus, quæ dũ ſola eſt, patet omnibus accidentibus. ſed cum ab vno accidenti fuerit occupata, iam in ſe accidens aliud non admittit. vtputa lana alba res eſt, ſed ſubſtantia. hæc res patet multis accidentibus, poteſt enim lana illa aut roſea fieri, aut veneta, aut nigra. Sed ſi colorem vnum in ſe ſuſceperit, iam in ſe colorem alium non admittit. Similiter, & homo ſubſtantia eſt. poteſt autem id quod homo eſt, nunc ſeruus eſſe, nunc dominus, ſe poſtquam dixero dominum, in eo quod dominus eſt, eſſe & ſeruus non poteſt, aut cum dixero ſeruum, in eo quod ſeruus eſt, & dominus eſſe nõ poteſt. Ita ergo & hic deliberatio & demonſtratio res eſt, ſed illa ſubſtantia, quæ quandiu ſola eſt patet accidẽtibus.i.generi cauſæ, & cauſæ partibus, ita quandiu in incerto ſunt genus alij, alij partes eſſe poſſunt. Cum vero generis nomen acceperint, in eo quod genus ſunt, & partes eſſe non poſſunt. Hoc eſt quod ait; Eidem genus.i.ſimile ac iudiciale eſſe, & pars non poteſt. Ergo ſi genus generis pars eſſe nõ poteſt, multo minus partis generis partes putabuntur. Deliberatio autem, & demonſtratio genera ſunt cauſarum) Id, quod primo dubio propoſuit aſſumpſit ſine dubitatione. neque enim dicit, ſi deliberatio, ſed deliberatio autem & demonſtratio genera ſunt cauſarum. & id triplici argumentatione conuincit.ſ. demonſtrationem, & deliberationem genera eſſe cauſarum. [Nam aut nullam cauſæ genus eſt &c.) Nam aut nullum, inquit, cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolũ, aut & iudiciale & demonſtratiuum & deliberatiuum. Id eſt, aut nullum cauſæ genus, aut vnum, aut tria. duo enim propterea non dixit quoniam deliberatio & demonſtratio quanquam inter ſe diuerſa ſunt, ſimul tamen aut in generibus cauſæ ponuntur, & hũt tria genera cauſæ, aut ſimul tolluntur, & remanet vnum.i.iudiciale ſolum. Ergo tollit duo.i.nec vnum eſſe nec nullum, vt id quod reliquum eſt, approbetur. [Nullum dicere cauſæ eſſe genus, cum cauſas eſſe multas &c.) Nullum, inquit, cauſæ genus, eſſe non poteſt dicere. nam qui artes ſcribit, multasq. dicit eſſe cauſas, nullam non poteſt dicere. Tulit rem vnam. deinde vnum iudiciale ſolum eſſe non poteſt dicere, propterea quòd & deliberatio, & demonſtratio, genera ſunt cauſarum. nam & inter ſe diuerſa ſunt, & ab iudiciali multum ſeparata. Id porro quod diuerſum eſt, tunc omnino diuerſum eſt, ſi inter ſe & rebus & exitu diſtet. Atque vt rationes ex ſimilibus colligamus res eſt lectio, exitus intellectus. Ergo hæc tria genera cauſarum re inter ſe diſtant. aliud enim agitur in demonſtratione, aliud in deliberatione, aliud in iudiciali. Rerum quoque exitus diſpar eſt. Nam demonſtrationis finis eſt honeſtas, deliberationis vtilitas iudicialis æquitas. quòd ſi hæc tria inter ſe & re & exitu diſtant, profecto genera cauſarum conſtitui debebunt. Non ergo recte deliberationem & demonſtrationis qualitatis partes eſſe dixit. In his autem hæc hucuſq; diſputauimus, videamus quinq; partium ſyllogiſmum, ac primum quæſtionem, de qua agitur, conſtituamus. Hæc autem eſt quæſtio, quòd non recte Hermagoras deliberationem, & demonſtrationem ſub qualitate poſuerit. Si deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte alicuius generis cauſæ putari, hoc primum eſt. eadem enim res alij genus eſſe, alij pars poteſt eidem genus eſſe, & pars non poteſt, hoc ſecundum eſt. Deliberatio autem, & demonſtratio genera ſunt cauſarum, hoc tertium eſt. nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale & deliberatiuum, & demonſtratiuum, hoc quartum eſt. Relinquitur ergo, vt omnia tria genera ſint cauſarum. hæc concluſio eſt. Videamus ergo illum quem promiſimus ſyllogiſmum quinque partium. [Si deliberatio, & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari) Hæc propoſitio eſt. & quia neceſſe eſt exprimi confeſſione, ſecundum quoque in cõfeſſionem venire, propoſitio nobis approbanda atque iungenda eſt. Atque ideo Cicero approbat propoſitionem. [Eadem enim res alij genus eſſe, alij pars poteſt, eidem genus eſſe & pars non poteſt &c.) Approbauit ergo propoſitionem. rurſus, poſt approbatam propoſitionem illud quod quaſi in propoſitionem dubie propoſuerat, aſſumit hoc modo. [Deliberatio autem, & demonſtratio genera ſunt cauſarum) Deinde approbat aſſumptionem, vt ſupra diximus, triplici argumentatione. [Nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale & demonſtratiuum, & deliberatiuum) Poſtremo tres adhibet concluſiones. vbicunque enim ergo vel igitur eſt, concluſio ſit neceſſe eſt. Prima igitur concluſio approbationis de aſſumptione eſt. quid enim erit in aſſumptionis approbatione? nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale & demonſtratiuum & deliberatiuum. Concludit ergo, hæc tria genera eſſe cauſarum. [Relinquitur ergo, vt omnia tria genera ſint cauſarum) Secunda concluſio propoſitionis eſt, ſiue argumentationis eius. Quid enim argumentatur in propoſitione? ſi deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum, nõ poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari. Concludit hoc ipſum. [Deliberatio igitur & demonſtratio non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari) Tertia auté concluſio quæſtionis eſt, quæ enim quæſtio eſt, quod Hermagoras deliberationem & demonſtrationem non recte ſub qualitate conſtituit. concludit itaque quæſtionem. [Male igitur eas generalis conſtitutionis partes eſſe dixit) Verum cum in primo ſyllogiſmo de duabus rebus tractauerit. de primo & ſecundo.i.de genere, & partibus generis, cur hic in tertia concluſione partis partium mentionem fecit? quod.ſ.tertium eſt. Hoc primum ſic excuſatur, quod hæc concluſio præter ſyllogiſmum ſit. eſt enim quæſtionis. quæ extra ſyllogiſmum eſt, ſed ex ea ſyllogiſmus. deinde quòd per hanc extremam concluſionem ſenſum deſcendit ad alium ſyllogiſmum vbi hæc tractat, deliberationem & demonſtrationem. cum partes generis eſſe non poſſunt, multo magis partium partes eſſe non poſſunt. Sed priuſquam de eodem ſyllogiſmo tractemus, ea quæ in eo obſcura ſunt explicemus. Quod ſi generis cauſæ partes non poſſunt recte putari) Diſputaſti quidem ſupra ò Cicero, deliberationem, & demonſtrationem, quia genera ſint, partes generis eſſe non poſſe, non tamen oſtendiſti, vtrum conſtitutio pars generis ſit, an ipſum genus. incertum eſt enim vtrum deliberatio ſub qualitate ſit, an qualitas ſub deliberatione. Doceas itaque oportet, vtrum pars an genus ſit conſtitutio. Hæc ergo incidens quæſtio eſt vtrum conſtitutio pars an genus ſit. Iam ſupra oſtendit, deliberationem & demonſtrationem genera eſſe cauſarum, quòd & inter ſe diſtent, & ab iudiciali plurimum diſſideant, & ſuum quæque finem habent quo referri debeant. Nunc ei docendum eſt, vtrum conſtitutiones cauſarum partes ſint. & ſic argumentatur. Propoſito themate. quid primum inuenias. genus an conſtitutionem? vtique primum neceſſe eſt agnoſcas, vtrum deliberatiua an demonſtratiua controuerſia ſit, tunc deinde, quæ ſit conſtitutio. Ergo pars cauſæ eſt, conſtitutio omnis. [Non enim cauſa ad conſtitutionem, ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur) Prius enim cauſa cognoſcatur neceſſe eſt, deinde conſtitutio. Plus autem cauſam eſſe quam conſtitutionem ſic etiam poſſumus cognoſcere, quòd in ſingulis cauſæ generibus conſtitutiones variantur. Cauſa autem omnium conſtitutionem capax eſt. Verum cum cauſa & conſtitutio iuncta ſibi eſſe videantur, oportet tamen vnum alteri prius ſit, Omne enim quod loquimur, ſiue quod mente concipimus, aut ſimplex eſt, aut coniunctum. Simplex eſt, quod ad aliud non attendit, vt tabula, ſaxum, & reliqua huiuſmodi: Coniunctum vero, vt de duobus vnum prius habeat, quatuor modis ſit, aut tempore, aut loco, aut ordine, aut cauſa. Aetas cum in homine ſit, tempore in eodem ſecernitur. ſi dicas enim iuuentas vtique conſideratione temporis iuuentas ante ſenectutem eſt. deinde, loco iunctæ domus ſecernuntur. cum enim dicis atrium, ideo primum intelligis, quia conſideras interiorem locum eſſe vbi triclinium. Ordine vero ſic, cum in eodem loco multi ſedeamus, pro ordine ſedentium nobis ante feramus. Cauſa autem ſic, de his quæ iuncta ſunt, vnum prius efficitur: vtputa pater & filius iuncta ſibi ſunt. neque enim ante pater quàm filius naſcatur, aut ante filius quàm illi ſit pater. ſed quia filio ad naſcendum pater cauſa eſt, iccirco eſt cauſa pater filio præfertur. Ita hic in themate cauſa, & conſtitutio coniuncta ſunt, ſed vt prior cauſa ſit, cauſa efficitur, vt conſtitutio enim naſcatur, cauſa præcedit. Quod ipſe ait. [Non enim cauſa ad conſtitutionem, ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur) Hic quoque aduertamus ſyllogiſmum quadripartitum.

partium. prima eſt enim propoſitio cum adiunctio. Quod ſi generis cauſæ partes non poſſint rectè putari multo minus rectè partis cauſæ partes putabuntur. Huic propoſitioni approbatio non fuit ſubijcienda. Manifeſtum eſt enim ſi partes cauſæ non ſint, multo minus partis cauſæ partes putari. Ergo incidit quæſtio, verum conſtitutio pars ſit. & vt ſupra docuimus, probat partes. Sed hæc incidens quæſtio non pertinet ad ſyllogiſmum, verum, quia neceſſaria fuit, interiecta eſt. Deinde aſſumit illud quod propoſuerat. [Sed demonſtratio, & deliberatio generis cauſæ partes non poſſunt rectè putari) ſic approbat aſſumptionem, quod ipſa ſunt genera, inquit. Poſtremo concludit propoſitionis ſecundam partem. Quid eſt enim in ſecunda parte propoſitionis. [Multo minus rectè partis cauſæ partes putabuntur) Concludit hoc ipſum. [Multo igitur minus rectè partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur) Primæ.n. parti propoſitionis per incidentem quæſtionem ſatisfacit. Quid eſt.n. in prima parte propoſitionis. [Quòd ſi generis cauſæ partes non poſſunt rectè putari) Itaque oſtendit generis cauſæ partẽ conſtitutionem. Quadripartitus ergo eſt ſyllogiſmus. eſt enim propoſitio, aſſumptio, approbatio, aſſumptionis concluſio. Quæſtio vero incidens ad ſyllogiſmum minime pertinet. Deinde, ſi conſtitutio, & ipſa, & pars conſtitutionis eius quęlibet intentionis depulſio eſt, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars, &c.) Omnis pars tunc plene pars eſt, ſi generis, & nomen, & definitionem recipiat, vt puta animal genus eſt. iam ex animali, homo equus, auis: deinde ex aui, coruus, cornix, aquila, itaque hæc omnia generis ſui, & nomen, & definitionem recipere debebunt. Generis vero nomen, quod eſt animal. ergo & homo, & equus, & auis, & coruus, & cornix, & aquila, animalia dicuntur. deinde generis definitio quæ eſt.i. animalis. Animal eſt corpus animatum. itaque & homo, & equus, & auis, & coruus, & cornix, & aquila corpus animatum eſt. Verum definitio à genere tranſit in ſpecies: ſpecierum vero definitio in genus tranſire non poteſt, non .n. cum hominem definio, homo eſt corpus animatum bipes, iam cum dico bipes, ad generis definitionem. non pertinet. eſt.n. animal, & quadruples. Itaque nunc accepta ſimilitudine, ad argumentationem Cic. redeamus. Et primo quæſtionem, quæ in contentione verſatur, attendamus. Illa autem, vt ſupra diximus, quæſtio eſt, quod deliberatio, & demonſtratio non rectè ſub qualitate ſint poſitæ. Supra id iam duabus argumentationibus vicit. quarũ prima illa fuit, deliberationem, & demonſtrationem, ſi gñra ſint cauſarum partes generis eſſe non poſſe. & probauit genera eſſe cauſarum. Secundo vero argumentatio talis fuit, Quod ſi generis partes eſſe non poſſunt, multo magis partes partium eſſe nõ poteſt. Nunc tertiam affert argumentationem. Si, inquit, conſtitutio, & ipſa, & pars eius quælibet intentionis depulſio eſt, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt, vt ſupra diximus, Omnis pars gñis ſui, & nomen, & definitionem debet recipere. hic aũt conſtitutio genus eſt, ſub conſtitutione quatuor conſtitutiones, ſub qualitate demonſtratio, deliberatio, iuridicialis, negocialis. itaque videamus, an deliberatio, & demonſtratio generis nomen, & definitionem recipiant. Generis nomen eſt conſtitutio, quod nomen tollit Cic. demonſtrationi, & deliberationi. Sed ne dicat Hermagoras conſtitutiones dici poſſe, oſtendit definitionem generis cadere non poſſe in deliberationem, & demonſtrationem. Quod ſi definitio non cadit nomen quoque cadere non debebit. Conſtitutionem autem ſic definimus: Conſtitutio eſt intentionis depulſio, quam .i. definitionem in deliberatione vel demonſtratione videmus eſſe non poſſe quod ſi deliberatio, & demonſtratio, neque nomen conſtitutionis, neque definitione recipiunt, nec conſtitutiones ſunt, nec partes conſtitutionis. Ipſi autem placet, conſtitutionem intentionis depulſionem eſſe, & concedit etalias definitiones. Rurſus, inquit, ſi finem per ſeipſum conſideremus, nihil aliud quam finem inſpiciemus nec in eo quod finis eſt, poſſumus tranſlationem intelligere. Ita ergo conſtitutiones ſingulæ habent proprium ſuum in quo poſitæ genere commixtionem conſtitutionis alterius non admittunt. Si ergo conſtitutiones ſingulæ per ſemetipſas conſideratæ habent proprium ſuum, commixtionem alterius non admittunt. Siue, inquit, conſtitutionem primam cauſæ accuſatoris cõfirmationem dicat, ſiue defenſoris primam deprecationem, neceſſe eſt deliberationem, & demonſtrationem, neque conſtitutionem eſſe, nec partem conſtitutionis. Hoc loco animaduertere debemus genus ſyllogiſmi, quod obſcuritate ſui, & artificio colligatum ſyllogiſmis, ferè omnibus antecellit. Sic itaque iſte colligitur ſyllogiſmus à primo ad ſecundum, à ſecundo ad tertium à primo ad tertium. Primum enim & tertium ſimile eſſe medium facit, quod vtrique coniungitur. Sed vt melius poſſit artificium. Ciceronis intelligi, prius quælibet ſimilitudo facienda eſt. Ponamus itaque hæc tria. Victorinus docet, vnum ſic, intelligit, aliud ſic ſpẽ habes, tertium ſic itaque faciamus ſyllogiſmum à primo ad ſecundum: Si Victorinus docet intelligis, nunc à ſecundo ad tertium, ſi intelligis, ſpem habes deinde à primo ad tertium, ergo ſi Victorinus docet, ſpem habes. Primum .n. & tertium, quod poteſt veriſimile non videri medio illo quaſi quadam approbatione coniungitur. Hoc ergo, & in Cic. videamus. Primum, hoc eſt ſi conſtitutio, & ipſa, & pars eius quælibet intentionis depulſio eſt. Secundum illud eſt. Quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Tertium hoc, ſi deliberatio, & demonſtratio neque conſtitutio, nec pars conſtitutiones eſt. nunc videamus ſyllogiſmum à primo ad ſecundum. Si conſtitutio, inquit, & ipſa, & pars eius quęlibet intentionis depulſio eſt, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. deinde à ſecundo ad tertium. At ſi quæ intentionis depulſio nõ eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. demonſtratio & deliberatio, neque conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Nunc à primo ad tertium. Igitur conſtitutio, & ipſa, & pars eius & quælibet, intentionis depulſio eſt deliberatio, & demonſtratio neque conſtitutio, neque pars conſtitutionis eſt. Ergo à primo ad tertium concluſio eſt ſyllogiſmi. Denique Cicero. [Si igitur conſtitutio) Manifeſtum, quia, ſyllogiſmi concluſio vbicunque enim ergo vel igitur ponitur, concluſio eſt argumenti. [Deinde coniecturalis cauſa non poteſt ſimul) Aliud incipit argumentũ .i. quartum ſyllogiſmum, quo oſtendit non rectè ſub qualitate deliberationem, & demonſtrationem poſitas. quem ſyllogiſmum priuſquam oſtendamus, ea quæ in re ſunt, ante videamus. Deinde inquit, Coniecturalis cauſa. Si, inquit, coniecturam per id quod eſt, attendamus, nihil aliud inuenimus quam coniecturam ſolam, nec in eo quod coniectura eſt poſſumus intelligere. Rurſus, inquit, ſi finem per ſeipſum conſideremus, nihil aliud quam finem inſpiciemus, nec in eo quod finis eſt, poſſimus trãſlationem intelligere. Si ergo conſtitutiones ſingulæ per ſemetipſas conſideratæ habent proprium ſuum, in quo poſitæ genere commixtionem conſtitutionis alterius non admittunt, tale igitur Hermagora, deliberationem; & demonſtrationem partes cõſtitutionis.i. qualitatis eſſe voluiſti cum deliberatio, ſiue demonſtratio per ſe conſideratæ, non ſolæ intelligi, ſed omnes in ſe cõſtitutiones continere poſſint. [Simul ex eadem parte, eodem in genere) Id ſupra legimus. Pars autem cauſæ eſt conſtitutio omnis. genus autem eſt conſtitutionis, id quo valet, quod ſe explet, id deinde quo vnaquæque conſtitutio ab alijs conſtitutionibus ſegregatur. Pars autem communis poteſt eſſe cum multis, & omnino nulla conſtitutio. [Nec pars conſtitutionis &c.) Quoniam de deliberatione, & demonſtratione quæſtio eſt, quæ deliberatio, & demonſtratio partes conſtitutionis ab Hermagora ponuntur, rectè cum de ſolis conſtitutionibus loqueretur, partes etiam tetigit. [Et omnino, inquit, nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis potes ſimul, & ſuam habere, & alterius in ſe vim continere. [Altera aſſumpta, numerus conſtitutionum duplicatur, non vis conſtitutionis augetur) Sapienter dixit. multæ enim conſtitutiones in cauſa eſſe poſſunt. ſed ſi plures ſint, ad numerum conſtitutionum, non ad augendam vim alterius conſtitutionis accedunt. [At deliberatiua cauſa ſimul ex eadem parte, eodem in genere, & coniecturalem, & generalem, & definitiuam, & tranſlatiuam ſolet habere conſtitutionem, & vnam aliquam, & plures nonnunquam:) Cum, inquit, conſtet vnamquanque conſtitutionem altera in ſe non admittere, deliberatiua ex eadem parte eodem in genere omnes ſolet recipere conſtitutiones. [Ergo ipſa nec conſtitutio eſt, nec pars conſtitutionis: ſimul ex eadem parte deliberatio enim pars cauſæ eſt) Videamus nunc quadripartitum ſyllogiſmum. Proponit ſic, primo ſpecialiter, deinde generaliter. Specialiter ſic, deinde coniecturalis cauſa non poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere, & coniecturalis eſſe, & definitiua. ſpecialiter enim de coniectura propoſuit. Rurſus nec definitiua cauſa poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere, & definitiua eſſe, & tranſlatiua. Et hic ſpecialiter de fine propoſuit. Nunc proponit generaliter de omnibus conſtitutionibus, & earum partibus. Et omnino, inquit, nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe vim continere. Huc uſque propoſuit. Deinde approbat propoſitionem. Ideo, inquit, quod vnaquæque ex ſe & ex ſua natura ſimpliciter conſideratur, altera aſſumpta numerus conſtitutionum duplicatur, non vis

conſti

conſtitutionis augetur. Poſt approbationem propoſitionis, aſſumit quod ſibi neceſſarium eſt. At deliberatiua, inquit, cauſa ſimul ex eadem parte eodem in genere, & coniecturalem & generalem & definitiuam & tranſlatiuam continet conſtitutionem, & vnam aliquam, & plures nonnunquam. Quod quoniam manifeſtum eſt, & apertum omnibus, non fuit neceſſe approbare aſſumptionem. Sequitur ergo concluſio, quæ duplex eſt. Prima ad id, quod aſſumptum eſt. At deliberatiua cauſa ſimul ex eadem parte eodem in genere eſt. ergo ipſa nec conſtitutio, nec pars cõſtitutionis eſt. Secunda ad vtranque de quo agitur. pariter enim de deliberatione & demonſtratione tractetur. Genera, inquit, igitur vt ante diximus, hæc cauſarum putanda ſunt, non partes alicuius conſtitutionis. ergo ipſa neque conſtitutio eſt, neque pars conſtitutionis. Idem in demonſtratione ſolet vſu venire. [Hæc ergo conſtitutio, quam generalem nominamus, partes nobis videtur duas habere) Poſtquam docuit, deliberationem & demonſtrationem non partes qualitatis, ſed genera eſſe cauſaꝵ, ad ipſius qualitatis deſcendit diſputationem. Ac primo hanc in duas diuidit partes, in iuridicialem & negocialem quarum partium hoc compendium tenere debemus, quòd iuridicialis ſemper de præterito eſt, & negocialis ſemper de futuro, quæ tempora in ipſarum partium definitione videtur Cicero non declaraſſe. ait enim. Iuridicialis eſt, in qua æqui & recti natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæritur. [Negocialis eſt, in qua, quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit, conſideratur, cui diligẽtiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur) Hic omnino tempus quaſi præteritum non demonſtrat, niſi quod magis futurum tempus videtur includere, cum aut præmij, aut pęnæ ratio quæritur. quo loco primo oſtendendum eſt, & pęnam & præmium de præterito eſſe poſſe. nam & poſt ſupplicium de aliquo iniuſte ſumptum poſſunt nonnulli in iudicium vocari, & quod nõ recte præmio aliquem donauerint, poſſunt in iudicium vocari, vt Verres, qui ſupplicium ſumpſit de ciuibus Romanis, & annulo aureo ſcribam in concione donauit. ergo præmij & pœnæ ratio poteſt de præterito eſſe. Sed occurrit illud: poteſt tamen præmij & pœnæ ratio & de futuro eſſe, ideoq; in iuridiciali qualitate tempus præteritum non recte definiuit. Cum iam huic loco ſic reſpondetur, quod dixerit. Ratio enim ſemper de præterito eſſe facto. Definitio autem cum quæritur, ratiocinatio dicitur. & eſt ibi tãtum meriti ratio, quod meritum præteritum eſt. Atque ita ratio nunquam niſi de præterito eſt. cum enim dicis, petit præmium, neceſſe eſt afferat meritum. ita in eo quod petit præmium nulla ratio eſt. Sed cum ais eum mereri, tum ratio eſt ex præterito veniens. Ergo ait Cicero. Iuridicialis eſt, in qua æqui & recti natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæritur, in eo quod ait. Ratio, præteritum tempus includit. Iuridicialis a iure. æqui enim & recti ratio non niſi iure conſtat. deinde. [Negocialis eſt, in qua, quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit, conſideratur) Negocialis qualitas talis eſt, cum aliquid generatim iure cautum ad ſpeciem deuocamus, vtputa viro forti præmium detur vir fortis petit inimici mortem. in eo quod dicit viro forti præmium, dat quidem viro forti præmium, ſed non etiam deſignat illud forte quod petit. Ergo in negociali qualitate ex æquitates præcedentis iuris, noua iura firmantur. i. vt liceat id, quod in contentione verſatur, & ideo de futuro eſt. Quod etiam iuriſperiti faciunt, qui ſi forte id de quo agitur, iure non cautum eſt per interpretationẽ ſtatuti iuris, id etiam quod in eodem iure nominatim non continetur, affirmant. Hoc eſt quod ait. Cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur. Hoc quoque tempus futurum demonſtrat, cum ait: Quid iuris ſit conſideretur. conſideratio enim de incerto eſt, & quia iuris conſideratio eſt, de futuro eſt. [Ac iuridicialis quidem ipſa in duas tribuitur partes, abſolutam & aſſumptiuam) Negocialis qualitas conſtat, nec aliquas ex ſe partes fundit, iuridicialis vero in duas partes funditur, in abſolutam qualitatem & aſſumptiuam. Deinde hic quoq; rerum compendium tenere debemus, ꝙ in abſoluta qualitate factum ipſum iuſtum aſſerimus, aſſumptiua vero qualitate non factum iuſtum, ſed cauſam facti iuſtam fuiſſe contendimus. itaque in abſoluta qualitate æqui & recti natura quæritur, in aſſumptiua vero præmij & pœnæ ratio quæritur. Quæ aſſumptiua quatuor locis diuiditur, conceſſione, remotione criminis, relatione criminis, comparatione. Verum hic quatuor horum locorum Cic. ordinem conuertit. nam a poſtremo quod hic poſuit, retrorſum verſus: ordo eſt. etenim vim ſingularum defenſionum conſiderare debemus. Primo hæc eſt innocentis hominis, vt dicat. Non feci, deinde Feci: ſed non ſic vocatur, tertio Feci, & ſic vocatur, ſed iure feci. Deinde hoc ipſum Iure feci, aut licuiſſe ſibi debebit oſtendere, quæ eſt qualitas abſoluta, aut ſi non licuit, debet ſibi extrinſecus aſſumere aliquid, quo hoc probet. quod iniuſte factum videtur. Videamus nunc, quæ ſit de his quatuor aſſumptionibus fortior aſſumptio. Primo debet dicere, Feci, ſed profui, & probare, plus ſe profuiſſe quam obfuiſſe, quæ eſt qualitas compenſatiua, quam ideo Cic. comparationem vocat, quòd cõparantur id, quod in crimen vocatur, ad id quo ſe reus profuiſſe dicat, quæ comparatio ſemper in eodem facto eſt. vtputa quidam muros ciuitatis diſputauit, hoſtes fugerunt, reus fit læſæ reſp. in eodem eſt comparatio. Nam quòd muros deiecit, videtur læſiſſe remp. & quia muros deiecit, hoſtes fugerũt, videtur profuiſſe rei pub. Ergo hoc primum debet aſſumere, Feci, ſed profui. Deinde debet dicere, Feci quidem, ſed vt hoc facerem, ante prouocatus ſum. i. feci, ſed meruit, quæ eſt relatio criminis. Tertio debet dicere Feci, ſed alter me impulit vt facerem, quæ eſt remotio criminis. Poſtremo ſi hæc cuncta defecerint. i. ſi vt hæc faceret, nec profuit, nec iniuriam reddidit, neque ab alio compulſus eſt, quoniam nihil eſt quo ſe defendat, debebit fateri, ſed veniam poſtulare, quæ eſt qualitas venialis, quam conceſſionem Cicero vocauit. Hunc ergo ordinem Cicero hoc loco conuertit, quem in poſterioribus ſeruat. Itaque conceſſio duas partes habet, purgationem, & deprecationem. In purgatione tria ſunt, imprudentia, caſus, neceſſitas. Si hæc non fuerint, deprecatio eſt. Sed hæc aut apud imperatorem, aut apud populum. itaque in purgatione factum conceditur, ſed facientis animus excuſatur. Hoc eſt, quod ait. [Cum factum conceditur, culpa remouetur) In deprecatione vero & factum & culpa, conceditur, ſed tamen venia deprecatur, hoc eſt, quod ait. [Deprecatio eſt, cum & peccaſſe, & conſulto peccaſſe reus ſe confitetur, & tamẽ, vt ignoſcatur, poſtulat:) Hæc ergo deprecatio non niſi aut apud imperatorem, aut apud populum valet, apud iudices vacat. [Remotio criminis eſt, cum id crimen, quod infertur, ab ſe & ab ſua culpa vi & poteſtate in alium reus remouere conatur) Remotionem criminis hanc eſſe dicit, cum reus id, quod ei intenditur, ab ſe remouet, & in alium transfert. Atque id duobus modis facit, ſi in alium aut cauſam, aut factum transferat, ſeu vt id faceret, dicat alium coëgiſſe verum quod ait, vt factum, poteſt hic quæſtio moueri. Nam cum omnis qualitas facti confeſſionem teneat, cur hic factum non confitetur, ſed in alium transferre conatur. Denique nullus artium ſcriptor in hac qualitate facti tranſlationẽ nominauit, ſed ideo, quia nullos intellexit. Nam factum ſic a ſe remouet, ſalua tamen confeſſione facti, vt in hoc themate, quod Cicero in ſecundo libro poſuit. Mancinus cum Numantinis fœdus fecit iniuſſu populi ac ſenatus, pulſo eodem in auxilium, atque hoſtibus dedito, petitur ad pœnam. Et iam ille qui porcam tenuit, contradicit. nam hic & cauſam, & factum in alium remouet. cauſam ſic, Vt porcam tenuerem Mancinus vi ac poteſtate coëgit, deinde factum ſic, Fœdus non ego feci, ſed Mancinus, qui aut debuit, aut potuit. manet tamen facti prima illa confeſſio, quod porcam tenuit. non enim poteſt negare à ſe porcam fuiſſe teniam. Ergo remotio criminis duobus modis conſtat, ſi aut cauſam in alium transferamus, aut factum. [Relatio criminis eſt, quod ideo iure factum dicitur, quòd aliquis ante iniuria laceſſierit) Relatio criminis talis eſt, ſi in eo quòd fecimus, vicem nos reddidiſſe dicamus, vtputa occidi, quia ille me volebat occidere, hoc ego feci, ſed meruit. [Comparatio eſt, cum aliud aliquod factum rectum, aut vtile contenditur, quod vt fieret, illud, quod arguitur, dicitur eſſe commiſſum) Inter comparationem & conceſſionem hoc intereſt, quòd in comparatione de eadem comparatio eſt, vt ſupra diximus, diſſipaſti muros, læſiſti remp. Contra ille diſſipaui quidem muros, ſed hoſtes fugerunt. In eodem comparatio eſt, vt ſupra diximus diſſipaſti muros. i. quòd muri diſſipati eſſe dicuntur. Ideo ait quod vt fieret illud, quod arguitur, dicitur eſſe commiſſum. alioqui Verres, qui multa ſigna, & vaſa ex Sicilia ſuſtulit, & vtitur hac defenſione, quod à bellis tutam Siciliam reddiderit, non potuit dicere. Ideo ſigna ſuſtuli, vt defenderem prouinciam. neque enim propterea tulit ſigna, vt prouincia eſſet defenſa. Itaque vtitur veniali ſtatu. i. conceſſione per deprecationem. Ergo in comparatione id, quod intenditur: ideo à nobis factum dicere debemus, vt ex eo ipſo bonum illud, quod contigit fluxiſſe dicamus. In quarta conſtitutione, quam tranſlatiuam nominamus. Et ſupra docuimus, quid in ſe tranſlatio contineret. ſ. vt aut omnem actionem cõmutet, aut aliqua ex parte debilitet. Hoc eſt quod hic ait. Aut omnino aliquid de commutatione aut confirmatione actionis agitur. [Huius conſtitutionis Hermagoras inuentor eſſe exiſtimatur) Inueniendi duo genera ſunt, vnum tale, cum in medium

proſe

proferimus id quod erat, ſed latebat, aliud, quod quaſi non erat, ſed a nobis primis videtur inuentum. Itaque de his Cic. leuiorem inuentionem dedit Hermagorę. ſ. vt id, quod latuerat, in medium protuliſſe videatur. hoc eſt, quod ait: Non quòd non vſi ſint ea veteres oratores ſæpe multi, ſed quia non animaduerterint artis ſcriptores eam ſuperiores, nec retulerint in numerum conſtitutionum. Ideo autem tranſlationem multi ſcriptores inter conſtitutiones referre noluerunt, quod omnis conſtitutio actionem conſtituat, tranſlatio autem id videatur agere, ne actio ſit. Sed Hermagoras recte hanc inter conſtitutiones poſuit. Nã hoc ipſum quod actionem conſtituit, actio eſt. Itaque multi, inquit, Hermagoram reprehenderunt, quòd tranſlationem inter conſtitutiones retulerit, ſed inuidia magis, quàm ex vero. [Et cõſtitutiones quidem, & earum partes expoſuimus:) Poſtquam quid eſſent ſingulæ conſtitutiones, vel quid poſſent docuit, & earum partes. i. qualitates expoſuit, promittit ſe his conſtitutionibus exempla ſubditurum. ſed tum, cũ cœperint argumenta tractari, quæ argumenta dilucidiora futura eſſe promittit, ſi iiſdem argumentis in tempore exempla ſupponat. Hoc eſt, quod ait. [Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum cauſæ ſtatim poterit accommodari) Genera cauſarum ſcimus tria eſſe, demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale exempla vero cauſarum ſunt, themata ſcilicet. [Conſtitutione cauſæ reperta, ſtatim placet conſiderare, vtrum cauſa ſit ſimplex an coniuncta:) Quoniam in his duobus libris Cic. nihil niſi de inuentione tractat, iccirco per ordinem quæ ſint inuenienda demonſtrat. Poſtquam, inquit, cõſtitutionem inueneris, conſiderare debebis cauſam vtrum ſimplex ſit, an iuncta. i. vtrum de vna re agatur, an de pluribus. Conſtitutio ſic inuenitur: Occidiſti, nõ occidi, aut iure occidi. cauſa vero hæc eſt, an occiderit, an iuſte occiderit. Ergo hæc cauſa ſimplex an iuncta ſit, conſiderare debemus. deinde iuncta, vtrum ex pluribus quæſtionibus eſt, an ex aliqua comparatione. Ex pluribus quæſtionibus cauſa iuncta eſt, vt in Verrinis, accuſatur Verres quòd multa furatus ſit, ꝙ ciues Romanos necarit, quòd peculatum commiſerit. itaque quando ex pluribus quæſtionibus cauſa iuncta eſt, ipſæ quæſtiones inter ſe diuerſæ ſunt. Ex comparatione autem cauſa iuncta eſt, cum quid potiſſimum faciendum ſit conſideratur, vt in diuiſione agitur, vtrum Cic. accuſet, an Cæcilius. Sed quia comparandi duo modi ſunt, comparatiuus & ſuperlatiuus, iccirco ait. [Ex comparatione, in qua per contentionẽ, vtrum potius, aut quid potiſſimũ ſit, quæritur) Verum his locis quæ tractabimus, ipſe etiam Cic. perſpicua exempla ſupponit. [Deinde conſiderandum eſt, in oratione, an in ſcripto ſit controuerſia) Primo, inquit, conſtitutio inuenienda eſt. Secundo, vtrum cauſa ſit ſimplex, an iuncta. Tertio, in oratione, an in ſcripto ſit controuerſia. Scriptum non tantum leges accipiamus, ſed & ſenatuſconſultum, & teſtamentũ, & verba ſola, & multa huiuſmodi. Huius ſcriptionis genera ſunt quinq; vt ipſe primũ rebus. deinde nominibus indicauit. i. primum ſcriptum & voluntas, ſecundum, leges contrariæ, tertium, ambiguitas, quartum, collectio, ſiue ratiocinatio, quintum, definitio legalis, vt eſt in Cæciniana. Ratio eſt autem, cum omnis quæſtio nõ in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit) Ideo ait, cũ omnis oratio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumẽtatione cõſiſtit, quoniam & orationem ſcriptio, & oppoſitio orationem habet, ſed cum auctoritate, quippe ex ſcripto. i. ex teſtamẽto vel lege venientem. Ergo, inquit, ratio eſt, cum res quæ in cõtione verſatur, non in auctoritate legis, ſed in argumentatione verſatur. [At tum conſiderato genere cauſæ) Reperto, inquit, genere materiæ, & cõſtitutione, & cauſa vtrum ſimplex an iuncta ſit, & ipſa cauſa ſcripti an rationis habeat controuerſiam, deinde vidẽdum eſt quæ ſit quæſtio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentũ. Verum de his tria præcipue ſunt in omni cauſæ genere perquirẽda. Firmamentũ vero perraro adhibetur, & ſi quando adhibetur, neceſſe eſt, aut in themate ſit, aut in hiſtoria. alias lemma dicitur .i. falſum argumentum. Ergo tria illa ſine intermiſſione vbiq; inſpicienda ſunt. i. quæſtio, ratio, iudicatio. Quæſtio eſt, quæ naſcitur ex conflictione, vt eſt illud: Iure ne occiderit. Ratio eſt, quæ facit controuerſiam, vtputa: Occidi Clodium, propterea quia ille me voluit occidere. Infirmatio rationis eſt, Etiã ſi te Clodius voluit occidere, tu tamen non iure occidiſti. Iudicatio eſt, vtrum cum Clodius voluerit occidere, iuſte tamen à Milone occiſus eſſe videatur, vt Cic. de Oreſte exemplum dedit. [Firmamentũ eſt, firmiſſima argumẽtatio defenſoris, & apriſſima ad iudicationẽ) Firmamentum ſi verum ſit, valde prode, ſed ſoli defenſori. accuſator. n. pro firmamento aſſertionem habet. Sed hoc, vt diximus, raro in cauſam cadit. cuiuſmodi ſit firmamẽtũ ipſum Cic. docet, vt ſi velit dicere Oreſtes, eiuſmodi animũ matri ſuæ fuiſſe in patrem ſuum, in ſeipſum, ac ſorores, in regnum, & reliqua. Et in ceteris quidẽ conſtitutionibus ad hunc modum iudicationes reperientur) Qm̃ omnis de facto iam cõfeſſio eſt, iccirco in omnibus cõſtitutionibus dicit iudicationem de infirmatione rationis fieri, præterquam in coniectura. In coniectura. n. facti nulla confeſſio eſt. quare in coniectura eadem erit iudicatio, quæ quæſtio, factũ eſt, non eſt factum, factum ne ſit? [Quot aũt in cauſa conſtitutiones aut earum partes erunt) Qualitatis. ſ. partes, reliquę. n. conſtitutiones partes non habent. Ergo quot in cauſa cõſtitutiones, vel partes erunt, tot neceſſe erit inueniri quæſtiones, rationes, iudicationes, firmamenta. [His omnibus in cauſa repertis, tunc denique ſingulæ partes totius cauſæ cõſiderandæ ſunt) Sub diuerſa ſignificantia Cic. partes poſuit. Aliæ ſunt. n. partes oratoris officij, aliæ partes qualitatis, alię partes cauſæ, aliæ partes orationis. Itaque partes cauſæ ſunt, vt ſuſcepto negocio per rerum ordinem ea quæ dicenda ſunt diligenter inſpicias. Quod cũ pertractaueris. i. cum cauſæ partes inſpexeris, tum demum tibi ordinandæ ſunt partes orationis. non. n. inquit, quia primum exordium eſt, ſola tibi primo erunt conſideranda principia, & ſcribenda. ſed conſiderato omni negocio, tunc appoſite ſumere exordiũ debemus. [Hæ partes ſex omnino nobis videntur) Multi. n. quatuor eſſe dixerunt. i. exordium, narrationem, quæſtiones, epilogum. Cic. autem ſex eſſe dicit. exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, reprehenſionem, concluſionem, epilogũ, .ſ. Et recte, confirmationem, & reprehenſionem. hoc. n. maximum eſt oratoris officium, vt argumenta ſua primum afferat, deinde aduerſariorum diſſoluat, quare, inquit, quoniam primum exordium eſt, principio exordij præcepta trademus.

OMnis res, quæ habet in ſe poſitam in dictione aut diſceptatione aliquã controuerſiam) Ac, libentius quam. Aut legerim. *Beciche-mus.* [Firmamentum eſt, firmiſſima argumentatio defenſoris, & apriſſima ad iudicationem) Tu vide, ne melior ſit lectio, apoſitiſſima.

DE EXORDIO.

EXORDIVM eſt oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem: quod eueniet, ſi eum beneuolum, attentum, docilem fecerit. Quare qui bene exordiri cauſam volet, eum neceſſe eſt genus ſuæ cauſæ diligenter ante cognoſcere. Gñã cauſarum ſunt quinque, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurũ. Honeſtum genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra auditoris fauet animus. Admirabile, à quò alienatus eſt animus eorũ, qui adituri ſunt. Humile; quod negligitur ab auditore, & nõ magnopere attendendum vr̃. Anceps, in quo aut iudicatio dubia eſt, aut cauſa & honeſtatis, & turpitudinis particeps, vt beneuolentiam pariat & offenſionem. Obſcurum, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcendum negocij cauſa implicita eſt. Quare cum diuerſa ſint genera cauſarum, exordiri quoque diſpari ratione in vnoquoque genere neceſſe eſt. Igitur exordium in duas partes diuiditur, in principium & inſinuationem. Principium eſt oratio perſpicue, & protinus perficiens auditorem beneuolem, aut docilem, aut attentum. Inſinuatio eſt oratio quadam diſſimulatione, & circuitione obſcure ſubiens auditoris animum. In admirabili gñe cauſę, ſi non omnino infeſti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit: ſin erunt vehementer abalienati, cõfugere neceſſe erit ad inſinuationem. nam ab iratis ſi perſpicue pax & beneuolentia petitur, non modo ea non inuenitur, ſed augetur, atq; inflammatur odium. In humili autem genere cauſæ, contemptionis tollendæ cauſa, neceſſe erit attentum efficere auditorem. Anceps genus cauſæ ſi dubiam

iudi ationem habebit, ab ipſa iudicatione exordiendũ eſt: ſin autem partem turpitudinis, & partem honeſtatis habebit, beneuolentiam captare oportebit, vt in genus honeſtum cauſa tranſlata videatur. cum aũt erit honeſtum cauſæ genus, vel præteriri principium poterit; &, ſi commodum fuerit, aut à narratione incipiemus: aut à lege, aut ab aliqua firmiſsima ratione noſtræ dictionis: vel, ſi vti principio placebit, beneuolentiæ partibus vtendum eſt, vt id quod eſt, augeatur. In obſcuro cauſæ genere, per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc, quoniam, quas res exordio conficere oporteat, dictum eſt; reliquum eſt, vt oſtendatur quibus quæque res rationibus confici poſſit. Beneuolentia quatuor ex locis comparatur, ab noſtra, ab aduerſariorum, ab iudicum perſona, à cauſa. Ab noſtra, ſi de noſtris factis & officijs ſine arrogantia dicem⁹: ſi crimina illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones iniectas diluemus: ſi, quæ incommoda acciderunt, aut quæ inſtent difficultates, proferemus: ſi prece & obſecratione humili ac ſupplici vtemur. Ab aduerſariorum autem, ſi eos aut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionem adducemus. In odium adducentur, ſi quid eorum ſpurce, ſuperbe, crudeliter, malitioſe factum proferetur. In inuidiam, ſi vis eorum potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum vſus arrogans & intolerabilis; vt his rebus magis videantur, quàm cauſæ ſuæ confidere. In contemptionem adducentur, ſi eorum inertia, negligentia, ignauia, deſidioſum ſtudium, & luxurioſum ocium proferetur. Ab auditorum perſona beneuolentia captabitur, ſi res ab his fortiter, ſapienter, manſuete geſtæ proferentur, vt ne qua aſſentatio nimia ſignificetur: & ſi, de his quàm honeſta exiſtimatio, quantaque eorum iudicij & auctoritatis expectatio ſit, oſtédetur. Ab ipſis rebus, ſi noſtram cauſam laudando extollemus, aduerſariorum cauſam per cõtemptionem deprimemus. Attentos autem faciemus, ſi demonſtrabimus ea, quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia eſſe, aut ad omnes, aut ad aliquos illuſtres homines, aut ad deos immortales, aut ad ſummam reip. pertinere: & ſi pollicebimus nos breui noſtram cauſam demonſtraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, ſi plures erunt. Dociles auditores faciemus, ſi aperte, & breuiter ſummam cauſæ exponemus, hoc eſt, in quo conſiſtat controuerſia. nam &, cum docilem velis facere, ſimul attentum facias oportet. nam is maxime docilis eſt, qui attentiſsime eſt paratus audire. Nunc, inſinuationes quemadmodum tractari conueniat, deinceps dicendum videtur. Inſinuatione igitur vtendum eſt, cum admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt, vt ante diximus, cum animus auditoris infeſtus eſt. id autem tribus ex cauſis fit maxime: ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædam turpitudo, aut ſi ab iis, qui ante dixerunt, iam quiddam auditori perſuaſum videtur, aut eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi, quos audire oportet, defeſſi ſunt audiendo. nam ex hac quoq; re non minus, quàm ex primis duabus, in oratione nonnunquam animus auditoris offenditur. Si cauſæ turpitudo contrahet offenſionem; aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet; aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur; aut pro re hominem, aut pro homine rem, vt ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur; & diſſimulare id te defenſurum, quod exiſtimeris defenſurus. Deinde, cum iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defenſionem, & dicere, ea, quæ indignantur aduerſarij, tibi quoque indigna videri. Deinde, demonſtrare nihil eorum ad te pertinere, & negare te quidquam de aduerſarijs eſſe dicturum, neq; hoc, neq; illud, vt neq; aperte lædas eos, qui diliguntur, & tñ id obſcure faciens, quoad poſsis alienes ab eis auditorum voluntatem; & aliquorum iudicium ſimili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam. Deinde, aut eãdem, aut conſimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præſentia, demonſtrare. Sin oratio aduerſariorũ fidem videbitur auditoribus feciſſe, id qđ ei, qui intelligit quibus rebus fides fiat facile erit cognitu: oportet aut de eo, quod aduerſarij ſibi firmiſſimum putarint, & maxime ij, q audierint, probarint, primum te dicturum polliceri: aut ab aduerſarij dicto exordiri, & ab eo potiſſimum, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione vti, quid primũ dicas, aut cui potiſsimum loco rñdeas cum admiratione. nam auditor cum eum, quem aduerſarij perturbatũ putant oratione, videt animo firmiſsimo contradicere paratum; plerunq; ſe potius temere aſſenſiſſe, q̃ illum ſine cauſa confidere arbitratur. Sin auditoris ſtudium defatigatio abalienauit à cauſa; te breuius, q̃ paratus fueris, eſſe dicturum, commodum eſt polliceri, non imitaturũ aduerſarium. Sin res dabit, non inutile eſt ab aliqua re noua aut ridicula incipere, aut ex tpe quæ nata ſit, qđ genus, ſtrepitum, acclamationem; aut iam parata, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliq̃ contineat irriſionẽ: aut, ſi rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triſte, nouũ horribile, ſtatim non incõmodũ eſt inijcere. nam vt cibi ſatietas & faſtidiũ, aut ſubamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur: ſic animus defeſſus audiẽdo, aut admiratione integratur, aut riſu renouatur. Ac ſeparatim quidem, quæ de principio & inſinuatione dicenda videbantur, hæc ferè ſunt. nunc quiddam bř, & communiter de vtroque præcipiendum videtur. Exordium ſententiarum & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, continere in ſe; propterea quòd id optime faciẽdum eſt, quod oratorem auditori maxime commendat: ſplendoris, & feſtiuitatis, & concinnitudinis minimum; propterea quòd ex his ſuſpicio quædam apparationis atque artificioſæ diligentiæ naſcitur, quæ maxime orationi fidem, oratori adimit auctoritatem. Vitia vero hæc ſunt certiſsima exordiorum, quæ ſummopere vitare oportebit, vulgare, commune, commutabile, longum, ſeparatum, tranſlatum, contra præcepta. Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, vt conuenire videatur. Commune eſt, quod nihilo minus in hanc quàm in contrariam partem cauſæ poteſt conuenire. Commutabile, quod ab aduerſario poteſt leuiter mutatum ex contraria parte dici. Longum eſt, quod pluribus verbis aut ſententijs vltra quàm ſatis eſt producitur. Separatum, quod non ex ipſa cauſa ductum eſt, nec, ſicut aliquod membrum, annexum orationi.

Trans

Tranſlatum eſt, quod aliud conficit, quàm cauſæ genus poſtulat: vt, ſi quis docilem faciat auditorem, cũ beneuolentiam cauſa deſiderat: aut ſi principio vtatur, cum inſinuationem res poſtulat. Contra præcepta eſt, quod nihil eorum efficit, quorum cauſa de exordij præcepta traduntur; hoc eſt, quod eum, qui audit, neque beneuolum, neque attentum, neque docilem efficit; aut, quo profecto nihil peius eſt, vt contra ſit, facit. Ac de exordio quidem ſatis dictum eſt.

VICTORINVS.

EXORDIVM eſt oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem:) Optima definitio eſt, quæ a gñe incipit, deinde deſcendit ad ſpeciem. Poſtremo ita propria complectitur, vt excludat omnino id, quod cũ alijs poteſt eſſe cõe, vt hic ſex partes orationis Cic. ponit. Orator porro duo agit, aut fidem facit, aut animos commouet. Quare in quatuor illis medijs partibus fides fit, in narratione, in partitione, in confirmatione, in reprehenſione. In exordio vero, vel epilogis animi commouentur. itaque vt definiat exordiũ à gñe incipit. Exordium eſt oratio, omnis.n. pars oratio eſt. Deinde ſic deſcendit ad ſpeciem, ita vt excludat quatuor illas partes medias, qbus fides fit: Animum, inquit, auditoris idonee cõparans, ſed quia & in epilogis animi comparantur, ita proprium complectitur, vt excludat etiam epilogos. Ad reliquam, inquit, dictionem. Ita ergo exordij plena definitio eſt: Exordium eſt oratio, animum auditoris idonee comparans ad reliq̃ dictionem. Verum cum aliquid fieri volumus primum definire debemus qd ſit illud quod fieri volumus, vt hic de exordio definiuit, qd eſſet. Exordium eſt, inquit, oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem. deinde debemus definire quid inde fiat, vt hic fecit: Quod eueniet, inquit, ſi eum beneuolum, attentum, docilem fecerit. Sed q̃a non bene aliquid facimus, niſi prius ſciamus vbi faciendum ſit, prius oſtendit vbi faciendum ſit, poſtremo quemadmodum faciendum ſit. Ait ergo, tunc nos optime exordiri, ſi cauſarum genera cognoſcamus, hoc eſt, vbi faciendum ſit. [Genera cauſarum ſunt quinque, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum) Hic quæſtio naſcitur, Cum ſupra dixerit genera cauſarum tria eſſe, demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale, cur hic rurſus genera cauſarum quinque eſſe dixit? Verum hæc quæſtio occulta nimis ratione, ac difficili diſputatione diſſoluitur. Animaduertere.n. debemus, quid Cic. ſecutus ſit. Res multæ ſunt, quarum vna ſubſtantia reliquæ accidunt, itaque cum ſubſtantiæ acciderit vna qualitas, poteſt & alia accidere, ſed quæ non ſit in eodem genere, in quo prima qualitas fuit, vt puta ſi dicas, foliorum genera duo ſunt nempe de membrana, & de charta tunc dr̃. hic folium ſubſtantia eſt acceſſit ei vna qualitas, membrana & charta, poteſt tamen eidem ſubſtantiæ.i. folio, alia qualitas accidere, quę non ſit in eodem genere, in quo prima qualitas ſi dicas, foliorum gña ſunt tria eſt oblongum, eſt latum, eſt quadratũ. Quare ſi circa primam qualitatem numerus definitionis varietur, vitium eſt. ſin autem in eadem ſubſtantia circa alias qualitates numerus definitionis varietur, non eſt vitium. Vt hic ait, primum cauſarum genera tria ſunt. cauſa hic ſubſtantia eſt accidit ei vna qualitas, vt ſit demonſtratiuum genus, deliberatiuum, iudiciale Deinde ait, cauſarum genera quinque ſunt, licet eadem ſit ſubſtantia, alia tamẽ ei qualitas accidit in iudiciali.p. ſiue alio genere cauſæ inuenitur, & honeſtum cauſę genus, & admirabile, & humile, & anceps, & obſcurum. Ergo duplici hoc modo poſſumus intelligere, aut quod ſubſtantiæ multæ ſæpe accidunt qualitates, aut quod multæ qualitates ſubſtantiales ſunt.i. quod eis qualitatibus poſſunt aliæ accidere qualitates, vt hic ſubſtantia eſt cauſa, accidit cauſæ vt ſit iudicialis, itaque iudicialis qualitas eſt. Rurſus hęc ipſa qualitas ſubſtantialis eſt. nam accidit ei, vt habeat in ſe aut honeſtum cauſę genus, aut admirabile, aut humile, aut anceps, aut obſcurum. Item in deliberatiuo genere cauſæ, vel demõſtratiuo, poteſt hoc ipſum euenire. Quare nullus hic error eſt generis cauſarũ circa definitionem numeri, ſi quidem ſubſtantiæ nunc plures accidunt qualitates, vt ſupra docuimus, nũc multæ ſunt qualitates ſubſtantiales.i. quibus poſſunt aliæ incidere qualitates, quod ſimiliter ſupra docuimus. Ergo quinque genera dixit eſſe cauſarum, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum. Et definit, genera ipſa. [Honeſtum genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra fauet animus) Definitio nunc ex rebus ipſis, nunc ex euentu rerum colligitur. Has itaque definitiones Cic. non ex rebus ipſis, ſed ex euentu rerum colligit. Sæpe.n. honeſtis, vel non honeſtis rumorum opinionibus abutimur, & q̃a rumori facile creditur (peruenit aũt rumor vſque ad iudicem, orator porro apud iudicem agit) neceſſario non rei honeſtum ſequi debet, ſed opinionem, quæ etiam iudici nota eſt. Ergo Cic. honeſtum cauſæ genus non ex rebus definiuit, ſed ex euentu rerum, qui notus eſt iudici. Honeſtum, inquit, cauſæ genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra fauet auditoris animus. Ergo ſi & ſtatim, & ſine oratione noſtra fauet iudex opinionem ſequitur.i. euentum rerum. [Admirabile, à quo alienatus eſt animus eorũ, qui audituri ſunt) Et hæc definitio de animis iudicum eſt, Admirabile eſt, inquit, cauſę genus, cum is defenditur, quem ob magnitudinem criminis defendi nullus poſſe credebat, itaque hic iudices beneuoli faciendi ſunt. [Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendũ videtur) Humile cauſæ genus eſt, ſi de re abiecta ſit controuerſia. In hoc genere attenti auditores faciendi ſunt. hæc quoque definitio de animis iudicum ſumpta eſt. [Anceps, in quo aut iudicatio dubia eſt, aut cauſa, & honeſtatis, & turpitudinis particeps) Hæc definitio, & ab ipſa rebus ſumpta eſt. Verum anceps, inquit, cauſa duobus modis eſt, ſi aut iudicatio dubia ſit, aut inhoneſtiſſima materia, vt in Oreſtis themate, q̃a non vna ratio eſt, iudicatio quoq; ſit dubia. Occidiſti, iure occidi, nam illa patrem meum occidit, ẽt ſi patrem occidit, non iure a filio mater occiſa eſt. Iudicatio, An cum illa patrem occiderit, iuſte a filio occiſa videatur. Deinde poteſt & hæc eſſe oratio: Iure occidi, nam vt id facerem, Apollo reſpondit: Infirmatio rationis. Etiam ſi Apollo id reſpondit, non iuſte à filio mater occiſa eſt, Iudicatio: An cum Apollo reſpõderit, iuſte mater à filio videatur occiſa. Ergo in hoc themate iudicatio dubia eſt. Deinde ſit anceps cauſæ genus, ſi habeat in ſe cauſam & honeſtatis, & turpitudinis, ſi lenonis filius fortiter faciat, & p̃mium petat, honeſtum eſt, quod fortiter fecit, turpe, quod filius lenonis. in hoc quoq; genere cauſæ beneuolentiam comparare debemus. [Obſcurum, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcendum negocijs cauſa implicata eſt) Quod obſcurum eſt, tribus modis ſemper obſcurũ eſt, ſi aut is qui enarrat non intelligit, aut is qui narratur tardior eſt, aut ſi res ipſa perplexa eſt. Verum hic duo tñ poſuit, ſuperfluum.n. fuerat, cum de oratore hic perfecto loquatur, ſi aliquid de eius imprudentia diceret. Hic itaque iudices dociles facere debemus. Ergo oſtendit primum quid eſſet exordium animorum, inquit, commotio, deinde oſtendit quid inde fiat, aut attentus, aut docilis, aut beneuolus. Deinde vbi fiat.i. in generibus quinque cauſarum, & oſtendit quæ eſſent genera nunc per qd faciendum.i. per principium, & inſinuationem. Itaque breuiter quid in hac lectione cõtineatur explicabimus. Exordium, inq̃t, in duo diuiditur, in principium, & inſinuationem. Horum duorum hanc differentiam teneamus. In principio aperte, & vt ipſe ait, protinus iudices nobis, aut attentos, aut dociles, aut beneuolos comparamus. In inſinuatione vero occulte, & quibuſdam circuitionibus. Hoc quoque compendium tenere debemus, quod in omnibus cauſæ generibus principio nobis vtendum eſt. in admirabili vero nunc inſinuatione, nunc principio. Principio tũc ſi auditores non omnino erunt alienati, inſinuatione tunc ſi vehementer erunt alienati. Beneuolentia quatuor ex locis comparatur, ab noſtra, ab aduerſariorum, ab iudicum, ab ipſa cauſa. Beneuolos, inquit, iudices à quatuor locis facere debemus, vel poſſumus, a noſtra perſona, ab aduerſariorum, à iudicum, ab ipſa cauſa. Rurſus à noſtra perſona quatuor ex locis beneuolentiam iudicis poſſumus comparare ſi de noſtris, inquit, factis & officijs ſine arrogantia dicemus. plena.n. gloria in his duobus eſt, in factis, & officijs. Officiũ eſt quod vel ex legibus, vel ex natura neceſſe eſt nos implere. factum vero eſt, quod ſupra quam debemus, præſtamus. Ergo ſi de noſtris factis, & officijs, ſed ſine arrogãtia dicemus. Deinde ſi crimina, inq̃t, illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones iniectas. diluemus. Id eſt, ſi ea quę ad deformationem perſonę noſtræ prꝫter iudicialem quæſtionem fuerint obiecta, diluemus, deinde, ſi aliquid futurum mali prædicemus, quomodo ipſe Cic. ad iudices: Moneo, prędico, ac denuncio. Poſtremo à noſtra perſona beneuolentiam comparamus, ſi inquit, pro nobis ſupplici vtamur oratione. Deinde ab aduerſariorum perſona, tribus ex locis beneuolentiã iudicis, comparamus, ſi eos aut in odium, aut in contemptionem, aut in inuidiam deduxerimus. In odiũ ſic, ſi eorum turpia vel crudelia facta proferamus. in inuidiam ſic, ſi eorum

potentiam, gratiam, pecuniam proferamus. Et quoniam hęc interdum non modo nō crimini, ſed etiam decori ſunt, rectè addidit. Horum omnium vſum arrogantem. multæ enim res per ſe malæ ſunt, multæ cum mediæ, ex euento bonæ, vel malæ fiunt. Deinde in contēptionem ſic aduerſarios adducimus, ſi eos contemnendos eſſe dicamus, q; aut negligentes ſint, aut ignaui. Ab iudicum perſona vero duobus ex locis beneuolētiam comparamus, ſi eorum bene geſta ſine adulatione proferamus, & ſi dicamus præſentis iudicij magnam eſſe expectationem. Poſtremo ab ipſo negocio duobus ea locis beneuolētiam comparamus, ſi noſtram cauſam laudando extollamus, aduerſariorum vituperādo deprimamus. [Attentos autem faciemus, ſi demonſtrabimus ea, quæ dicturi erimus, magna, noua) Nunc docet quemadmodum attentos iudices facere debeamus. Attentos, inquit, iudices faciemus, ſi nos magna promittamus dicturos eſſe, vt ait Virg. Maius opus moueo. Deinde ſi noua nos dicturos eſſe dicamus. Interdum etiam, ſi magna, inquit, nō ſit res tamē noua. animos auditorum facit attentos. Poſtremo ſi incredibilia, neceſſario etenim attente audiendum eſt, quod vix credi poſſe promitto. Deinde ſi hæc, inquit, magna, noua incredibilia dicamus, nūc ad omnes pertinere, vt ſæpe Cic. de quo agatur, non ſolum ad reum, ſed omnium fortunas dicit pertinere. Nunc ad eos qui audiūt. Vt Cicero ſæpe ait, hoc ideo agi vt iudicibus iudicia transferantur. [Aut ad aliquos illuſtres) Si dicamus rem iuſtam ad ſacerdotes, ad ſenatores, vel alios huiuſmodi pertinere. [Aut ad deos immortales) Vt Cic. de Domo ſua dicit: Rem ad deos pertinere, ne ipſi Ciceronem domo expuliſſe videantur. [Aut ad ſummam reip. pertinere) Ergo his omnibus attentos iudices facimus. [Et ſi pollicebimur nos) Nec non, inquit, etiam tunc attentos iudices facimus, cum nos breuiter dicturos eſſe ꝓmittimus. & ne menti nos iudices putent, q̄ breuiter nos dicturos eſſe promittimus. Exponere, inquit, debemus iudicationem aut iudicationis, ſi plures erunt. Deinde oſtendit, quo pacto dociles auditores facere debeamus. [Dociles auditores faciemus) Si, inquit, in principijs ea quæ ſunt nobis dicenda, ponamus, vt nobis iudices ad cognoſcendū negocium comparemus, preterea, inquit, cū dociles iudices facimus, ſimul attentos iudices facere debemus. ita ipſe Cic. in Cluent. facit dociles iudices, cum ait: Animaduerti iudices oēm accuſatoris orationem in duas diuiſam eſſe partes. Deinde facit attentos, cum ait: Quarum alterum niti & magnopere confidere videbatur inuidia inueterata iudicij Iuniani. & reliqua. Tunc etenim, inquit, iudex melius docilis fiet, ſi & attentus fuerit effectus. Hæc de principijs. Nunc nobis de inſinuatione dicendum eſt. [Inſinuatione igitur vtendum eſt, cū admirabile genus cauſæ eſt) Diximus principiorum triplicē eſſe finem, vt aut beneuolos iudices, aut attētos, aut dociles faciamus, idem nobis & in inſinuatione faciendum eſt. Sed hoc intereſt, quod in principijs hoc aperte facimus, in inſinuatione occulte, & quibuſdam circuitionibus, nec in alio cauſæ genere, niſi in admirabili, tunc cum animi iudicum erunt vehementer offenſi. Ergo, inquit, inſinuatione tunc erit nobis vtendum cum animi iudicum fuerint offenſi. Et oſtendit quibus rebus offenſos iudicum animos poſſimus agnoſcere, prius. n. vulnus inſpiciendum eſt, ſic apponenda medicina. Tribus, inquit, vel maxime cauſis animi iudicū offenduntur. Verum cum ait. Maxime, oſtendit & alijs cauſis offendi iudices, ſed his plerunque, ſi aut in negocio ipſo ineſt aliqua turpitudo, vt res ipſa præter perſonas aut iudicis, aut genus pariat offenſionem, aut ſi iam aliquid iudicibus ab his qui primū dixerunt, perſuaſum videtur, & ideo is qui poſt dicturus eſt, non libenter auditur, aut ſi illi qui audituri ſunt, alios audiendo cœperint eſſe offenſi. Quare cum hæc animaduerteris ſingula hac dicendi arte ſanabis. [Si cauſæ turpitudo contrahet offenſionem) Duobus modis cauſa contrahit turpitudinem, aut. n. res turpis eſt, aut perſona. Si, inquit, perſona turpis fuerit, aut alium hominem ſubijcies qui amatur, aut rem pro perſona. Deinde ſi res turpis fuerit, aut aliam rem quæ honeſta eſt ſubijcies, aut pro re hominem, ſi vtrunque turpe fuerit, & res, & perſona, commodum erit cauſam ſuſcipere, tamen ſi quid leuiter turpe fuerit poteſt ſuſcipi. Deinde, inquit, debebis diſſimulare defenſionem. poſtquā mitiores reddideris auditores, paulatim ingredi in eandem defenſionem, & dicere ea quæ aduerſarijs diſplicent, tibi etiam diſplicere, ſed nihil horum ad tuum negocium ꝑtinere. Deinde, inquit, occulte & de aduerſarijs detrahere debebis. Poſtremo, inq̄t, de ſimili negocio aliquorū iudicū afferri oportebit exemplum. Animaduertere tamē debemus, vt & inſinuatione quatuor locis præceperit beneuolentiam comparandā. i. ab ipſa cauſa, à noſtra perſona, ab aduerſariorū, à iudicum. A cauſa dixit poſſe beneuolentiam comparari, vbi ait: Aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem qui diligitur, interponi oportet, & reliqua. Deinde oſtēdit quemadmodum à noſtra perſona beneuolentiā comparemus, cum ait. Et diſſimulare id te defenſurum, quod exiſtimeris defenſurus. Deinde cum iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defenſionem, & dicere ea quæ indignētur aduerſarij, tibi quoque indigna videri. Ab aduerſariorum vero perſona, docet quemadmodum beneuolētiam comparemus, cum dicit: Et negare te quidquam de aduerſarijs eſſe dicturum, neque hoc, neque illud, vt neque aperte lædas eos qui diliguntur, & tamen id obſcure facien, quoad poſſis alienes ab eis auditorum voluntatem. Poſtremo docet vt a iudicum perſona beneuolentiam comparemus, cum ait. Et aliquorum iudicum ſimili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam. Verum quod ait: Deinde, aut eandem, aut conſimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præſentia demonſtrare. Etenim ſemper poſt exemplum facienda eſt comparatio. Comparatio porro nunc à pari, nunc a maiori, nunc a minori ſemper fiat neceſſe eſt. [Sin oratio aduerſariorum) Oſtendit quod primum fuit, ſi per cauſæ turpitudinem auditores offenſi extitiſſent, quibus modis ab his poſſet beneuolentia comparari. Nunc, inquit, ſi oratio aduerſariorum dictis finem fecerit, & ideo iudices videntur abalienari, tribus modis beneuolentiam comparamus, ſi aut ab eo argumento quod ſibi firmiſſimum crediderant aduerſarij, te dicturum eſſe promittas, aut ſi ab eo dicto incipias, quod aduerſarius nuper dixerit. aut ſi, inquit, cum admiratione dubitēs, cui potiſſimum reſpondeas quæſtioni. Cum enim inquit, te iudices viderint paratum ad reſpondēdum, exiſtimabunt ſibi non recte ab his qui ante dixerunt, id quod crediderant fuiſſe perſuaſum. Poſtremo docet, quo pacto beneuolentiam nobis à iudicibus cōparemus, ſi forte ipſi iudices defatigati fuerint multos audiendo. Primo, inquit, oportebit polliceri breuius te quam ſueris eſſe dicturum: Deinde, ſi ita habebit negocium, vtile erit rebus nouis, vel ridiculis riſum iudicibus, aut iocum mouere. Atque id duplici modo, aut ex tempore, ſi forte clamor, aut ſtrepitus fuerit exortus, aut cogitatis paratisq́., vt vel à fabula incipiat, vel ab apologo ad præſens negocium pertinentibus. Fabulæ ſunt, quas ferè videmus extitiſſe ex Phædris, Medæis, Clytemneſtris, alijsque ſimilibus. Apologi ſunt ex rebus humilibus compoſitæ quædam formæ, ac ſpecies ad viuendū, vt extat illa de mure & leone. Ergo ſi, inquit, negocij dignitas patietur, riſum vel iocum mouere oportebit. Sin autem tale negocium fuerit vt iocandum non ſit, à re aliqua triſti & ſeuera commodum erit incipere. Nam, vt inquit, ſibi faſtidium nunc ſub dulci te nūc ſub amara releuatur, ita inquit, ſtudium audiendi apud iudices, nunc rebus ridiculis, nunc aſperioribus redintegratur. [At ſeparatim quidem, quæ de principio & inſinuatione dicenda videbantur, hæc ferè ſunt) Supra, inq̄t, Quid in principijs faciendū eſſet, quid in inſinuatione ſeparatim diſputauimus, nunc, inquit, breuiter in vtrunque præcepta dabimus. [Exordium ſententiarum & grauitatis plurimū debet habere, & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatē, continere in ſe;) Sententiarum inquit, non illarum quæ generaliter dicuntur, vt eſt illud: Obſequium amicos, veritas odium parit. Præceptum eſt autem, ne quid in principijs generaliter dicatur. Sed hic ſententias accipiamus, ſenſus atq; inuentiones pulchras, atque eaſdem graues. Præterea, inquit, vt commendati ſimus auditoribus, in exordio omnia illa habere debemus, quæ nobis, vel orationi noſtrę pariant dignitatem. Splendoris & feſtiuitatis & concinnitudinis minimum. In exordio, inquit, nihil ſplendidum, nihil diligenter accuratum habere debemus, ne ipſa dicēdi diligentia diffidentiam negocij demonſtremus. Docuit quid in principijs, quid in inſinuatione, quid generaliter in vtroque obſeruare debemus. Quare poſtquam oſtendit quid faciendum eſſet, præcipit rurſus quid non faciendum ſit. [Vitia vero, hæc ſunt certiſſima exordiorum, quæ ſummopere vitare oportebit) Vitia vero, inquit, hæc ſunt certiſſima exordiorum. Cum ait certiſſima, oſtendit, & ſupra ſe non nihil de vitijs exordij dixiſſe: ait enim. Splendoris, & feſtiuitatis, & concinnitudinis minimum in exordio eſſe debebis. Verum hæc maxime vitia exordiorum eſſe dicit, atque hæc omnino vitanda eſſe præcepit: Vulgare, commune, commutabile, longum, ſeparatum, tranſlatum, contra præcepta. [Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, vt conuenire videatur) Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, id eſt quod dicitur generale principium, & quod non vnius, ſed omnium poteſt eſſe cauſarum, ſi ſic incipias. Iouem ego Optimum Maximum vellem, ſi fieri poſſet iudices. [Commune eſt, quod nihilo minus in hanc q̄ in

contra

contrariam partem cauſæ poteſt conuenire) Cõmune eſt, quod nihilo minus in aliquam contrariam partem cauſę poteſt conuenire. Inter vulgare, & commune hoc intereſt, vulgare omnium controuerſiarum eſt. Cõmune in eadem controuerſia vtriuſque partis. Itaque cõmune ſpecie includitur, vulgare vero generale eſt, quare commune erit, quod tam à nobis, quam ab aduerſarijs dici poteſt. Commutabile eſt, quod ab aduerſario poteſt leuiter commutatum ex contraria parte dici. Commutabile eſt, inquit, quod non quidem ab aduerſarijs dici poſſit, ita vt à te probatũ eſt, ſed commutato verbo, vel addito poſſit in parte contraria cõmutari. [Longum eſt, quod pluribus verbis aut ſententijs vltra q̃ ſatis eſt producitur) Meminimus in duobus eſſe orationẽ noſtram, nunc in verbis ſingulis, nunc in coniunctis, quæ ſententiæ dñr. Itaque, inquit, longum eſt, quod nimis aut in verbis, aut in ſententijs inuolutum eſt. [Separatum, quod non ex ipſa cauſa ductum eſt, nec, ſicus aliquod membrũ, annexum orationi) Separatum eſt, quod non eſt proprij negocij, neque eius cauſæ qua de agitur, vt ſi homicida tibi accuſandus ſit & tu ab adulterij facinoribus exordium ſumas. [Tranſlatum eſt, quod aliud conficit, q̃ cauſæ genus poſtulat; vt, ſi quis docilem faciat auditorem, cum beneuolentiam cauſa deſiderat) Trãſlatum eſt, inquit, cum ignorato genere cauſæ, aut dociles pro attentis, aut attentos pro beneuolis faciendos nobis iudices putamus. [Contra pręcepta eſt, quod nihil eorum efficit, quorum cauſa de exordijs pręcepta traduntur) Contra præceptum eſt, inquit, quod omnino iudicum animos non comparat ſibi, interdum etiam infeſtos facit. Quare finitis exordij præceptis, nunc nobis de narratione dicendũ eſt.

DE NARRATIONE.

NARRATIO eſt, rerum geſtarũ, aut vt geſtarum expoſitio. Narrationũ tria ſunt gña. Vnũ genus eſt, in quo ipſa cauſa, & omnis ratio controuerſiæ continetur. Alterum, in quo digreſſio aliqua extra cauſam, aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis nõ alienæ ab eo negocio, quo de agitur, aut amplificationis cauſa interponitur. Tertium genus eſt remotũ à ciuilibus cauſis, quod delectationis cauſa nõ inutili cũ exercitatione dr̃, & ſcribitur. Eius partes ſunt duæ, quarũ altera in negocijs; altera in perſonis maxime verſatur. Ea, quæ in negociorum expoſitione poſita eſt, tres habet partes, fabulam, hiſtoriam argumentum. Fabula eſt, in qua nec veræ, nec veriſimiles res continentur, cuiuſmodi eſt: Angues ingentes alites iuncti iugo. Hiſtoria eſt geſta res, ab ætatis noſtræ memoria remota. quod genus, Appius indixit Carthaginenſibus bellum. Argumentum eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit. huiuſmodi apud Terentium:

Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia.

Illa autem narratio, quæ verſatur in perſonis, eiuſmodi eſt, vt in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarum ſermones, & animi perſpici poſſint, hoc modo:

Venit ad me ſæpe clamitans, quid agis Mitio?
Cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus ſumptum ſuggeris?
Veſtitu nimio indulges: nimium ineptus es.
Nimium ipſe durus eſt, præter æquum & bonum.

Hoc in gñe narrationis multa ineſſe debet feſtiuitas, confecta ex rerum varietate, animorum diſſimilitudine, grauitate, lenitate, ſpe, metu, ſuſpicione, deſiderio, diſſimulatione, errore, miſericordia, fortunæ cõmutatione, inſperato incõmodo, ſubita lętitia, iucũdo exitu rerũ. Verum hæc ex ijs, quæ poſtea de elocutione præcipiẽtur, ornamenta ſumũtur. Nunc de narratione ea, quæ cauſæ cõtinet expoſitionem, dicendum vr̃. Oportet igitur eam tres hr̃e res, vt breuis, vt aperta, vt probabilis ſit. Breuis erit, ſi, vnde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, & nõ ab vltimo repetetur, & ſi, cuius rei ſatis erit ſummã dixiſſe, eius partes non dicentur: nã ſæpe ſatis eſt quod factũ ſit dicere, non vt enarres quemadmodum ſit factum: & ſi non longius q̃ quod ſcitu opus eſt, in narrãdo procedetur: & ſi nullã in rem aliã tranſibitur: & ſi ita dicetur, vt nonnunq̃ ex eo, quod dictum ſit, id, quod dictũ non ſit, intelligatur: & ſi nõ modo id, quod obeſt, verũ ẽt id, quod nec obeſt, nec adiuuat, pręteribitur: & ſi ſemel vnũquodque dicetur: & ſi nõ ab eo, in quo proxime deſitũ erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, vt, cũ ſe breues putẽt eſſe, longiſſimi ſint: cum dent operam vt res multas br̃ dicant, non vt omnino paucas res dicant, & non plures q̃ neceſſe ſit. nam pleriſque br̃ dicere vr̃, qui ita dicit: Acceſſi ad ædes, puerũ euocaui: reſpondit: Quæſiui dñm, domi negauit eſſe. Hic tametſi tot res breuius nõ potuit dicere, tñ, quia ſatis fuit dixiſſe, Domi negauit eſſe, fit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda eſt breuitatis imitatio, & non minus rerũ non neceſſariarum, q̃ verborum multitudine ſuperſedẽdum eſt. Aperta aũt narratio poterit eſſe, ſi, vt quidque primum geſtũ erit, ita primum exponetur, & rerum ac tp̃m ordo ſeruabitur, vt ita narrentur, vt geſtę res erunt, aut vt potuiſſe geri videbuntur. Hic conſiderandum erit, ne quid perturbate, ne quid cõtorte dicatur, ne quam in aliam rẽ tranſeatur, ne ab vltimo repetatur, ne ad extremũ prodeatur, ne quid, quod ad rẽ pertineat, prętereatur: & omnino, quę p̃cepta de breuitate ſunt, hoc quoque in gñe ſunt conſeruanda. nam ſępe res parum eſt intellecta longitudine magis, q̃ obſcuritate narrationis. Ac verbis quoq; dilucidis vtẽdum eſt: quo de gñe dicendum eſt in præceptis elocutionis: Probabilis erit narratio, ſi in ea videbuntur ineſſe ea, quę ſolent apparere in veritate, ſi perſonarum dignitates ſeruabũtur, ſi cauſę factorũ extabunt, ſi fuiſſe facultates faciundi videbũtur, ſi tp̃s idoneum, ſi ſpatij ſatis, ſi locus opportunus ad eandem rem, qua de re narrabitur, fuiſſe oſtẽdetur: ſi res & ad eorum, qui agent, naturam, & ad vulgi morem, & ad eorum, qui audiunt, opinionẽ accõmodabitur. ac veri quidem ſimilis ex his rõnibus eſſe poterit. Illud aũt præterea conſiderare oportebit, ne, aut cũ obſit, narratio, aut cum nihil proſit, tũc interponatur; aut non loco, aut non quemadmodum cauſa poſtulat, narretur. Obeſt tum, cum ipſius rei geſtę expoſitio magnam excipit offenſionem: quam argumentando, & cauſam agẽdo lenire oportebit. quod cum acciderit, membratim oportebit partes rei geſtę diſpergere in cauſam, & ad vnamquanque, confeſtim rõnem accõmodare, vt vulneri præſto medicamentum ſit, & odiũ ſtatim defenſio mitiget. Nihil prodeſt narratio tunc, cũ, ad aduerſarijs re expoſita, noſtra nihil intereſt iterum, aut alio modo narrare: aut cum ab alijs, q̃ audiũt, ita tenetur negocium; vt noſtra nihil interſit eos alio pacto docere. quod cum acciderit, omnino narratione ſuperſedendum eſt. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res poſtulat:

quo de genere agemus tum, cum de diſpoſitione dicemus: nam hoc ad diſpoſitionem pertinet. Non quemadmodum cauſa poſtulat, narratur, cum aut id, quod aduerſario prodeſt, dilucide & ornate exponitur, aut id, quod ipſum adiuuat, obſcure dicitur & negligenter. Quare, vt hoc vitium vitetur, omnia torquenda ſunt ad commodum ſuæ cauſæ, contraria, quę præteriri poterunt, prætereundo; quæ illius erunt, leuiter attingendo; ſua diligenter, & enodate narrando. Ac de narratione quidem, ſatis dictum videtur. deinceps ad partitionem tranſeamus.

VICTORINVS.

NARRATIO eſt, rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio.) Definit quid ſit narratio. In definitione vero, vt ſæpe iam diximus, omnia quæ ad rem aperiendam pertinent, colligi atq; includi debent. Quare? quoniam non tantum illa narrantur quæ vere geſta ſunt, ſed etiam illa quæ nō ſunt geſta, ſed geri potuerunt. ideo ait, narratio rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio. Geſtarum rerum expoſitio eſt, negociorum ciuilium, & hiſtoriarum, vt geſtarum rerum expoſitio eſt, comœdiarum, fabularum, & thematum, quæ in auditorio dicuntur. Ergo tria genera narrationis eſſe dicit. Vnum quod ſit in cauſæ expoſitione, vt eſt illud, C. Quintius frater huiuſce P. Quintij fuit & huic ſimilia. verum quia narratio, cauſæ non id ſolum agit, vt res geſtas explicet, verum etiam multa futuris præſtruit quæſtionibus, animaduertamus vt Cic. vtrunque complexus ſit. [In quo ipſa cauſa) Hoc ad rerum expoſitionem. [Et omnis ratio controuerſiæ continetur) Hoc ad quæſtiones pertinet. Ergo vnum narrationis genus eſt, in quo ipſa cauſa & omnis ratio controuerſiæ continetur. Aliud genus narrationis eſt, quod extra cauſam eſt, ſed ad cauſam facit. vt eſt illud: Agonis eſt quædam Lilybetana liberta Veneris Erycinæ. Hæc narratio extra cauſam eſt. agitur enim qui magis debeat accuſare. ſed tamen ad cauſam facit. Locus enim introducitur, in quo ſe Cæcilius iniuriam a Verre paſſum eſſe commemorat, qua ſe læſum accuſare debere contendit. Verum hæc narratio extra cauſam quatuor modis fit, aut criminationis cauſa, aut ſimilitudinis, aut delectationis, aut amplificationis. Criminationis cauſa fit, vt, Dio quidam fuit Haleſinus, P. Aſellius mortuus eſt, C. Sacerdote prætore. ſimilitudinis cauſa fit, vt eſt illud. Sic iſte multo ſceleratior & nequior quam ille Adrianus, aliquando etiam felicior fuit. Digreſſio, & hæc videri poteſt, ſed non eſt, quia non interponitur narratio, quæ cauſa eſt deliberationis. Delectationis cauſa fit, non alienæ ab eo negocio quo de agitur. vt ſi prata, ſi nemora, ſi fontes riuosq. deſcribas, & hanc ipſam deſcriptionem ad cauſam applices. Amplificationis cauſa fit, vt eſt illud de Eryphila, quæ viſum ornamentum adamauit. Amplificat crimen Verris, quod cum illa rem viſam adamauerit, Verres multa etiam non viſa concupierit. Ergo ſecundum genus narrationis hæc eſt quæ digreſſio dicitur, quæ fit aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis, aut amplificationis cauſa. Tertium genus narrādi eſt, quod extra oratorem eſt, hoc eſt, quod ait. [Remotum a ciuilibus cauſis) Eſt autem poëtarum vel hiſtoriographorum. dat tamē curſim ēt in hanc narrationem præcepta. Hæc, inquit, narratio remota à ciuilibus cauſis duo membra habet. Nam aut propter negocia exponenda ſumitur, quod eſt comœdiographorum, vel tragœdiographorum, vel propter perſonas. Veridici vero in vtroque verſantur, nam Virgilius Aeneæ & mores, & facta deſcribit. Ergo hæc narratio extra oratorem, in duo diuiditur, in negocia, & in perſonas. verum illa narratio quæ in negocijs eſt, tres habet partes, Fabulam, Hiſtoriam, Argumentum. Fabulam, dici eſſe, quæ nihil veri nec veriſimile continet. & dat exemplum, cuiuſmodi eſt, Angues ingentes alites iuncti iugo. Verum hic quæſtio eſt, cum in definitione generali narrationis dixerit, narratio eſt rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio, cur in fabulæ definitione, quæ vtique quoniam & ipſe narratio eſt, generi ſimilis eſſe debuit? Sed hoc in euentus diuerſitate non conſiſtit, ſed potius in reuocando ad memoriam per ſuo intellectionem, q.d. fabula eſt expoſitio, vel narratio, in qua nec veræ nec veriſimiles res continentur. Deinde, è ventus varietas eas ab hiſtoria diſgregat, cum ait, Hiſtoria eſt, quæ res veras continet, ſed à noſtra memoria remotas. & dat exemplum. Quod genus eſt, Appius indixit Carthaginenſibus bellum. [Argumentum eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit) Argumentum eſt, quod quidem non eſt factum, ſed fieri potuiſſe creditur. vt in Terentio, adoleſcentis vita narratur. Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia. A negocijs ergo narratio tres partes habet, fabulā, hiſtoriā, argumentum. Fabula nihil veri, nec veriſimile continet, hiſtoria geſta præteritorum, argumentum non verum, ſed veriſimile. Illa autem narratio, quæ verſatur in perſonis exprimēdis, talis eſſe, inquit, debet, vt in narratione rerum vim perſonæ agentis, & animos oſtendat. & dat exemplū de Terentio, vbi Demeæ & Mitionis ſenum perſonarum contentio ſecernitur. Venit ad me ſæpe clamitans, quid agis Mitio? cur perdis adoleſcentem nobis? & reliqua. In his omnibus & rigor & auſteritas perſonæ obiurgantis oſtenditur. Verum ne nos perturbet, quod & in illa narratione quæ in negocijs eſt, ſæpe etiam perſona deſcribitur. nam deſcribitur Catilina, deſcribitur Sertorius, & reliqui, & illa rurſus narratione quæ de perſonis eſt, geſta etiam narrantur. non inquam nos perturbent, quia mixta ſunt. ſed animaduertere debemus, quid propter quid dicatur. Sæpe. n. perſona deſcribitur, vt negocium pateſcat, ſæpe geſta narrantur, vt apertius qualis ſit perſona videatur. Sed ad præceptum narrationis illius reuertitur, quæ ipſam cauſam cōtinet, & totius cōtrouerſiæ narrationem. [Oportet igitur eam tres habere res, vt breuis, vt aperta, vt probabilis ſit) Oportet igitur eā tres hēre virtutes, vt breuis, vt aperta, vt probabilis ſit. Tres virtutes ſunt narrationis, vt breuis ſit narratio, vt aperta, vt probabilis. Verum vt hæc tria ſemper omnia ſint, non vnum aliquod ex tribus. itaq; iſtæ virtutes narrationis licet & alijs partibus orationis conueniant, narrationis tamen ſunt propriæ. aliarum aūt partium orationis virtutes narrationi conuenire non poſſunt, quælibet reprehenſio, quælibet confirmatio, quælibet criminatio poteſt habere hæc tria, ſed quaſi aliena. ipſa aūt quæ habent, narrationi non conueniunt, vt inductiones, vt ratiocinationes, & reliqua huiuſmodi, quæ fidei ſunt, non affectus, igitur tres iſtæ virtutes narrationi oratoriæ conuenire poſſunt, & illi narrationi quæ extra ciuiles cauſas eſt. nanque hiſtoria & breuis eſſe debet in expoſitione, & aperta, & probabilis, vt Saluſtius ſibi omnia in Catilina tribuit: Quam breuiſſime potero, paucis abſoluam. Cum alijs hiſtoriographis ſingula tradidiſſet in lib. i. hiſtoriarum, dat Catoni breuitatem, Romani generis diſertiſſimus paucis abſoluit. Fannio vero veritatem. Sed antequam dicamus vt breuis narratio fiat, vt aperta, vt probabilis, principio dicendum videtur quid ſit narratio oratoria, quid agat, vel quo diſtet à reliquis partibus orationis. Oratio quæque negocium explicat, atque inſinuat audienti, narratio dicitur, explicans quid geſtum ſit, aut per verum, aut per veriſimile. i. aut per id quod geſtum eſt, aut per id quod geri potuit. quæ oratio tametſi partibus narratione plenis inclinetur in actoris commodum, non tamen ad pugnam continuo eaſdem partes ducit. Negocium. n. iudici inſinuatur, non pars negocij. Agitur enim vt cauſam iudex norit. Cauſa vero duarum partium eſt. ſed ſubtilitas exponentis, aliquid quod ſuæ parti proſit inſinuat. nam iudex ſic ab vno audit, quaſi extra partem. Sed vere is optimus patronus eſt in narrando, qui ita narrat, vt & aduerſarius ita narrare potuiſſe credatur. verum talis oratio eſſe non poteſt, cum crimina proponuntur. Quibus in propoſitionibus, & ſi dicatur, illud fuit, illud conſecutum eſt, & cetera ſimilia tamen narratio non eſt. Quoniam hæc omnia ad criminationem continuo ducuntur. & non id agitur in hac oratione, vt iudex ſciat cauſam, ſed vt audiat crimen admiſſum. At in narratione, cum cauſa omnis fuerit explicata, tunc crimen aut ab accuſatore proponitur poſt narrationem, quaſi intentio, aut à defenſore quaſi quæſtio, vt purgetur. Sextus Roſcius occiſus eſt, accuſator dicit à filio, Tullius negat. hinc eſſe criminatio poteſt, & defenſio. Inſinuatur iudici per narrationem totum negocium, vbi, quando, quomodo Sex. Roſcius ſit occiſus. Hoc dicat vtraque pars neceſſe eſt. huic ſinguli ſubtiliter interijciunt id, quod parti ſuæ prodeſſe poſſit, non pugnæ modo, ſed adiuncta veriſimilitudine, vt, ita narret quaſi & aduerſarius eodem modo narrare poſſit. Explicito negocio, cauſaque cognita, incipit aduerſarius dicere quòd Sex. Roſcium filius interemit, & hæc criminatio. Si autem defenſor eſt, proponit crimen quaſi quæſtionem. Occidiſſe patrem Sex. Roſcius arguitur, & affert argumenta, quibus hoc poſſit diſſoluere. Ita in dictionibus alijs criminationes intelliguntur, vel propoſitiones criminum, cum oratio exponendi quodammodo implicitam ſecum habet intentionem, vt occidiſti, aut abſtuliſti. [At vbi narratio eſt, poſt narrationem dār, ſed tamen in narratione ſignificantur

tur iudici, non aperte ab oratore dicuntur. Breuis erit, ſi vnde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, & non ab vltimo repetetur) Breuis erit, ſi, vnde neceſſe eſt, inde initium ſumet, non ab vltimo repetet. Dixit ſupra narrationem oratoriam tres virtutes habere debere, vt breuis ſit, vt aperta, vt probabili. Nunc docet breuis narratio quemadmodum eſſe poſſit, & breuis pro qualitate negocij. Breuis, inquit, erit, ſi initium ſumas a rebus neceſſarijs, non ab vltimo. vtputa, ſi nobis bellum Troianum narrandum ſit, debemus à captu Helenæ incipere, non à Læda, quæ Helenam genuit. Ergo præcepta dat in breuem narrationem, quæ in initio narrationis, quæ in fine, quæ in medio ſeruare debeamus. Atque hoc præceptum de initio narrationis eſt, quod ait. Breuis erit, ſi vnde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, non ab vltimo repetur. Et ſi, cuius rei ſatis erit ſummam dixiſſe, eius partes non dicentur:) Vtputa cum ſufficiat dicere Occidit, & non dicamus, & voluit, & potuit, & occidit, cum harum partium ſumma ſit, occidit, & hoc dixiſſe ſufficiat. verum hoc præceptum de medio narrationis eſſe poteſt. [Et ſi non longius, quàm quod ſcito opus eſt, in narrando procedetur) Id eſt ſi narres quouſque narrandum eſt, non etiam illa narrentur, quæ iam in tractatus cadunt. vtputa, quidam fortiter fecit, petit præmij nomine ærarij dimidium, contra dicitur. Narrandum eſt, quemadmodum fortiter fecerit, non etiam quemadmodum ad ciuitatem regreſſus ſit, & quemadmodum præmium petierit, & quemadmodum ei contradictum ſit. verum hoc præceptum de fine narrationis eſt. [Et ſi nullam in rem aliam tranſibitur:) Scilicet vt illa tantum narres quæ ad cauſam pertinent, non etiam aliqua quæ extra ſunt, & quæ ad negocium minime pertinent. [Et ſi ita dicetur, vt nonnunquam ex eo, quod dictum ſit, id, quod dictum non ſit, intelligatur:) Vt poſita ſecunda, quæ ſunt ſua prima declarent. Si dicas inde cum reuerſus eſſem, vtique cum dicis reuerſus, oſtendiſti, & profectum te neſcio quo, & perueniſſe, poſtremo reuerſum. [Et ſi non modo id, quod obeſt, verum etiam id, quod nec obeſt, nec adiuuat, præteribitur:) Etenim qui breuitate ſtudet, non modo illa in narratione præterire debet quæ obfutura ſunt, verum etiam illa quæ nihil profutura. [Et ſi ſemel vnumquodque dicetur:) Id eſt, vt non modo illa prætereantur quæ aut obfutura ſunt, aut nihil profutura, verumetiam illa quæ proſunt, vt ſemel dicantur, non bis aut amplius. [Et ſi non ab eo, in quo proxime deſitum erit, deinceps incipietur) Præceptum omne duplex eſt. Nunc enim oſtendit quid faciendum ſit, nunc quid non faciendum. Ita hic Cicero. In ſuperioribus oſtendit quid eſſet in narratione faciendum nunc oſtendit quid ſit non faciendum.
Et ſi non ab eo, inquit, quo in proximo deſitum erit, deinceps incipietur. i. ne à te illa, quam nuper diximus, ad aliam rem ſumamus exordium. Si dicas profectus vrbe ſum, & cum eſſem profectus, ad villam veni, & cum veniſſem. Quare is qui breuiter narraturus eſt, iterare nihil debet. [Ac multos imitacio decipit breuitatis, vt, cum ſe breues putent eſſe, longiſſimi ſint) Sæpe, inquit, & ſi dictio in verbis breuis eſt, tamen longa efficitur, cum non neceſſariæ res in narratione ponuntur.
Quod vt nos non prætereat, primo nobis dicendum eſt quemadmodum poſſumus intelligere. quod vbicunque dicta ſint ſingula verba ſignificant res ſuas ſingulas, vt ſedet, currit, eo venio. Item copulatio rationalis verborum plurimorum vnam rem continet. maxime autem, ſi in narratione ſit, cum præmiſſa verba tertia perſona concludit: Vt, M. Lepido cum omnibus copijs Italia pulſo, ſeuerior, neque minus grauis, & multiplex cura patres exercebat. Hæc tertia perſona vnam rem fecit omnium ſuperiorum. Itaque in oratione tot res erunt, quod erunt tertiæ perſonæ. ergo in hac oratione. Acceſſi ad ædes, puerum euocaui, reſpondit: quæſiui dominum, domi negauit eſſe: tertia perſona eſt, reſpondit. Iam igitur vna res eſt. ſit autem altera cum ait, domi negauit eſſe. Quare cum ſufficeret, domi negauit eſſe, abundauit rebus ſuperfluis. quia dixit ante, reſpondit. Ita ergo multos imitatio breuitatis decipit. qui cum res breuiſſime dicant, tamen quia plures quam oportet dicunt, incipiunt breues non eſſe. Quamobrem, inquit, ſi breues eſſe volumus, non ſolum verba non neceſſaria præterire debemus, ſed et res. [Aperta autem narratio poterit eſſe) Dixit quemadmodum breuis narratio eſſe poſſit, nunc quemadmodum aperta eſſe poſſit, exponit. Illud autem perſpicere debemus, quod, & in apertam narrationem illa dat præcepta, quæ, & in breuem. Hic etiam quid in principio apertæ narrationis, quid in fine, quid in medio facere debeamus, oſtendit. Nunc itaque totam complectitur narrationem, cum ait. [Aperta autem narratio poterit eſſe, ſi, vt quodque primum geſtum erit, ita primum exponetur) .ſ. vt non peruerſo narrandi ordine fiat iudicibus in cognitione confuſio. [Et ſi rerum ac temporum ordo ſeruabitur) .ſ. ne ad primum narres quod poſtea factum eſt, quod ſi feceris, & in rerum, & in temporum ordine deliquiſti. [Vt ita narrentur, vt geſtæ res erunt, aut vt potuiſſe geri videbuntur) Hoc eſt quod ait ſupra in definitione narrationis. Narratio eſt rerum geſtarum, aut geſtarum expoſitio, i. vera, & veriſimilia. [Hic conſiderandum erit, ne quid perturbate) Vt in præceptis breuis narrationis, primum oſtendit quid faciendum eſſet, deinde quid non faciendum, ita, & hic oſtendit primo quid faciendum eſſet, tum quid non faciendum. Conſiderandum, inquit, erit, ne quid perturbate dicatur .i. ſi rerum ac temporum in narratione ordo mutetur. Deinde, inquit, neque contorte .i. cum interdum non facilis tranſitus ad directus eſt, ſed obſcurus. [Ne quam in aliam rem tranſeatur) Ne omiſſis rebus ad præſens negocium pertinentibus, non narranda atque aliena narremus. Hoc præceptum etiam de breui narratione dedit, cum ait. Et ſi in nullam aliam rem tranſibitur. [Ne ab vltimo repetatur) Ita vt ſupra de breui narratione, ſi vnde neceſſe eſt inde initium ſumetur, nec ab vltimo repetetur. Verum hoc præceptum etiam hic de initio narrationis eſt. [Ne ad extremum prodeatur) Ita vt ſupra de breui narratione: Et ſi non longius, quam quod ſcito opus eſt, narrando procedatur. Verum hoc præceptum etiam hic de fine narrationis eſt, ne ad extremum procedatur. [Ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur) Hoc vitium mediæ narrationis eſt, ita ut principij vitium eſt, ſi ab vltimo repetatur, finis autem, ſi ad extremum prodeatur. Deinde concludit, illa, inquit, omnia de breui narratione præcepta etiam in aperta nobis ſeruanda ſunt. Nam vt aperta non poſſit eſſe narratio, non intelligitur, id eſt aperta non eſt longitudine magis quam obſcuritate. Ergo vt aperta ſit narratio, & vt intelligatur, minime longa .i. breuis eſſe debebit. Præterea, inquit, vt apertam habeamus narrationem, vti, inquit, dilucido ac de proximo petito ſermone debemus. [Probabilis erit narratio, ſi in ea videbuntur ineſſe ea, quæ ſolent apparere in veritate) Secundum ordinem diuiſionis ſuæ, poſtquam de breui, & aperta narratione tractauit, nunc incipit de narratione probabili diſputare. Probabilis, inquit, erit narratio, ſi in ea fuerint illa omnia quibus ſolet veritas inueniri. nam in his ſeptem omnis ad fidem argumentatio continetur. Septem illa ſuperiora, quis, quid, cur, vbi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis, omnes artium ſcriptores tractauerunt, & in præceptis ſuarum artium reliquerunt. Verum Cicero rerum ac temporum perſonarumque conſiderans naturam, addidit illa omnibus octauam opinionem, & recte. Res enim omnes non per ſe ſunt, nec ex natura valent, ſed opinione. neque enim cum dicimus tunicam, per ſeipſam intelligimus tunicam eſſe quia veſtimur, ſed quia noſtra nobis opinione perſuaſum eſt cum audierimus tunicam, intelligimus rem eſſe qua veſtimur. Et reliqua ſimiliter colligere poſſumus. Ergo Cicero omnia dicit. Hanc vero opinionem in tribus plenam eſſe dicit, ſi id, quod dicimus à noſtra natura non abhorreat .i. ab eorum natura pro quibus agimus, ſcilicet ne de pudicitia agat leno, de caſtitate meretrix. quod ſi fiat, probabilis narratio non erit. Deinde vt id, quod agimus, à populi rumore non abhorreat .ſ. ne contra conſuetudinem audientium loquaris. Si apud Romanos narres contra iuſtitiam, & ſi apud Scythas mores barbaros reprehendas. Poſtremo ſi id, quod agimus, cum eorum quicunque audiunt iudicantium opinione conſentiat. Itaque narrationem probabilem eſſe dicit, ſi in ea ſit ſeptem illa, quis, quid, cur, vbi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis. Sed cum omnia hic poſuerit, vnum non poſuit, id eſt modum, quod eſt quemadmodum. Et recte modum inter præcepta probabilis narrationis non poſuit. Non enim in modo fides ſit, ſed magis auxeſis criminis. Et quoniam præcepta hæc, & ad coniecturam accommodanda erant, vbi factum negatur, merito modus eſſe non debuit, quia modos non excutimus, niſi cum factum conceditur. Cum autem in coniectura, vbi factum negatur, omnino eſſe non poterit, multo magis alibi modus non erit. Si autem in reliquis ſtatibus fuerit, auxeſis facti erit, non probabilis narrationis expoſitio. Ergo hic videamus, ſeptem illa abſque ſolo modo. Perſona, ſi perſonarum dignitates ſeruabuntur. Cauſa, ſi cauſæ factorum extabunt. Facultas, ſi fuiſſe facultates videbuntur. Tempus, ſi tempus idoneum. Locus, ſi locus opportunus. Videamus, & opinionem quæ his omnibus quoque à Cic. addita eſt. [Si res, & ad eorum, qui agent, naturam, & ad vulgi morem, & ad eorum,

qui

qui audiunt, opinionem accommodabitur) Si perſonarum dignitates ſeruabuntur, non honores, ſed prout quæque digna ſit. [Si tempus idoneum, ſi ſpatij ſatis) Duo ſunt tempora, vnum per ſpacium. i. per interuallum, aliud per opportunitatẽ. Spatium eſt, vt vnus, alter, multi dies, menſis, menſes, anni. Opportunitas eſt occaſio ex hominum actibus facta, vt bellum, pax, ludi, ſeditio. Hoc eſt ergo quod ait. Si tempus idoneum, ſi ſpatij ſatis. Iam cum ait, ſi tempus idoneum, oſtendit tempus eſſe per opportunitatem. Illud autem præterea conſiderare oportebit. Supera docuit quæ in narratione ſeruanda ſint, & quemadmodum faciẽda, nunc in ipſam narrationem quatuor præcepta dat. Quæſtio eſt enim. An vbique narrandum ſit. Deinde ſi narrandum, quo loco narrandum: Poſtremo ſi ita narretur quemadmodum causa poſtulet, non vbique narrandum eſt, inquit. Etenim ſi obeſt narratio, prætereunda eſt: Et cum nihil prodeſt, prætereunda eſt. Deinde, inquit, videndum eſt quo loco narrandum ſit. Sæpe. n. poſt argumenta narrandum eſt, vt Cic. in Miloniana fecit. Poſtremo ſecundum cauſæ genus narrandum eſt, vt quod non eſt prætereundum, non prætereas, quod prætereundum, prætereas. [Obeſt ſi, cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnã excipit offenſionem) Obeſt, inquit, narratio ſi cum aperis atq; inſinuas rei geſtæ qualitatem, neceſſe habes tibi auditorem reddere infenſum. Quod cum contingit, non contexte, inquit, narrare debebis, nec cauſam omnem indicare, ſed ſingulas cauſæ partes proponere, & his ſtatim argumenta ſupponere, vt res dubia fidem pro agentis accipiat voluntate. Præterea, inquit, cum nihil prodeſt narratio, præteriri debet. Nihil autem prodeſt narratio tum, cum ita ab aduerſarijs cauſa iudicibus expoſita eſt, vt a nobis aliter narrandum non ſit. Denique iam ſupra diximus, non interdum opportuno loco poni narrationem. Verum hoc genus præcepti differt in id tempus, quo de diſpoſitione dicturus eſt. [Non quemadmodum cauſa poſtulat, narratur) Præuaricatio duobus modis fit, Si vitia noſtræ cauſæ cum obſcuritate dicamus, aut vitia aduerſariorum manifeſte atque aperte proferamus. Verum hæc tunc vitia ſunt, ſi cum id facimus, nihil nobis prodeſt. Sæpe etenim prodeſt, vt tali præuaricatione aliud quod volumus obtinere poſſimus. Nam vt obtineat Dauus, ne Chremes det filiam Pamphilo, aperte narrat id, quod contra Pamphilum poterat videri, illum peregrinam amare, & filium ex ea ſuſcepiſſe. Nunc ſecundum ordinem poſitę narrationis, ad partitionis præcepta veniamus.

BECICHEMIVS.

NAm pleriſque breuiter dicere videtur, qui ita dicunt. Acceſſi ad ædes, puerum vocaui) Manuſcripti libri, dicit. ſed & dicunt defendi poteſt à grammaticis.

DE PARTITIONE.

RECTE habita in cauſa partitio, illuſtrem, & perſpicuam totam efficit orationẽ. Eius partes duæ ſunt, quarum vtraque magnopere ad aperiendam cauſam, & conſtituendam pertinet cõtrouerſiam. Vna pars eſt, quæ, quid cum aduerſarijs conueniat, & quid in controuerſia relinquatur, oſtendit: ex qua certum quiddam deſignatur auditori; in quo animum debeat habere occupatum. Altera eſt, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breuiter expoſitio ponitur diſtributa; ex qua conficitur, vt certas animo res teneat auditor; quibus dictis, intelligat fore peroratum. Nunc, vtroque genere partitionis quemadmodum cõueniat vti, breuiter dicendum videtur. Quæ partitio, quid conueniat, aut quid non conueniat, oſtendit, hęc debet illud, quod conuenit, inclinare ad ſuæ cauſæ commodum, hoc modo: Interfectam matrem eſſe à filio, conuenit mihi cum aduerſarijs. Item contra: Interfectum eſſe à Clytemnestra Agamemnonem, conuenit. Nam hic vterque & id poſuit, quod conueniebat; & tamen ſuæ cauſæ commodo conſuluit. Deinde, quid controuerſiæ ſit, ponendum eſt in indicationis expoſitione: quę quemadmodum inueniretur, ante dictum eſt. Quæ autem partitio rerum diſtributam continet expoſitionem, hæc habere debet breuitatem, abſolutionem, paucitatem: Breuitas eſt, cum niſi neceſſarium nullum aſſumitur verbum. Hæc in hoc genere iccirco vtilis eſt, quod rebus ipſis, & partibus cauſæ, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus eſt. Abſolutio eſt, perquam omnia, quæ incidunt in cauſam, in genera, de quibus dicẽdum eſt, amplectimur: in qua partitione videndum eſt, nę aut aliquod genus vtile relinquatur, aut ſero extra partitionem, id quod vitioſiſſimum ac turpiſſimum eſt, inferatur. Paucitas in partitione ſeruatur, ſi genera ipſa rerum ponuntur, neque permiſte cum partibus implicantur. nam genus eſt, quod plures partes amplectitur. vt animal: pars eſt, quæ ſubeſt generi, vt equus. Sed ſæpe eadem res alij genus, alij pars eſt. nã homo, animalis pars eſt; Thebani, aut Troiani, genus. Hæc ideo diligentius inducitur præſcriptio, vt, aperte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione ſeruari poſſit. nam qui ita partitur, Oſtendam propter cupiditatem, & audaciam, & auaritiam aduerſariorum omnia incõmoda ad remp. perueniſſe; is non intellexit, in partitione, expoſito genere, partem ſe generis admiſcuiſſe: nam genus eſt omnium nimirum libidinum cupiditas: eius autem generis ſine dubio pars eſt auaritia. Hoc igitur vitandum eſt, ne, cuius genus poſueris, eius ſecum aliquam, diuerſam ac diſſimilem, partem ponas in eadem partitione. Quòd ſi quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione cauſæ erit ſimpliciter expoſitum, diſtribuetur eo tempore commodiſſime, cum ad ipſum ventum erit explicandum in cauſæ dictione poſt partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura, quàm ſatis eſt, demonſtraturos nos dicamus, hoc modo: Oſtendam aduerſarios, quod arguimus, & potuiſſe facere, & voluiſſe, & feciſſe: nam, feciſſe, oſtendere ſatis eſt. Aut cum in cauſa partitio nulla ſit, & cum ſimplex quiddam agatur, tamen vtamur diſtributione, idq; perraro poteſt accidere. Ac ſunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc vſum oratorium non tantopere pertinent, quæ verſantur in philoſophia, ex quibus hæc ipſa tranſtulimus, quæ conuenire videbantur, quorum nihil in ceteris artibus inueniebamus. Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminiſſe oportebit, vt & prima quæque pars, vt expoſita eſt in partitione, ſic ordine tranſigatur; &, omnibus explicatis, peroratum ſit, hoc modo, vt ne quid poſterius præter concluſionem inferatur. Partitur apud Terentium breuiter & commode ſenex in Andria, quæ cognoſcere libertum velit:

Eo pacto, & gnati vitam, & conſilium meum.
Cognoſces, & quid facere in hac re te velim.

itaque quemadmodum in partitione propoſuit, ita narrat primum gnati vitam:

Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia,
Liberius viuendi fuit poteſtas.

Deinde ſuum conſilium,

Et nunc id operam do.

Deinde quid Soſiam velit facere, id quod poſtremum

poſuit in partitione, poſtremum dicit:

Nunc tuum eſt officium.

Quemadmodum igitur hic, & ad primam quanque partem primum acceſſit, &, omnibus abſolutis, finem dicendi fecit: ſic nobis placet, & ad ſingulas partes accedere, & omnibus abſolutis perorare. Nunc de confirmatione deinceps, ita vt ordo ipſe poſtulat, præcipiendum videtur.

VICTORINVS.

Recte habita in cauſa partitio, illuſtrem, & perſpicuam totam efficit orationem) Antequam de præceptis partitionis dicamus, prius dicendum videtur, quid interſit inter partitionem & diuiſionẽ. Partitio eſt, totius cauſæ per partes conſtitutio. Diuiſio eſt, rerum ſub partitione iacentium. Verum hic hoc animaduertendum eſt, et definitionem partitionis non ab eo quid ſit, ſed quid faciat collegerit. Recte, inquit, habita in cauſa partitio illuſtrem, & perſpicuam totam efficit orationẽ. Narrationis porro definitionem ab eo quid ſit, ſumus riſe collectam. Narratio eſt rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio. Dicit itaque, partitionem duas habere partes. Diſtributionem, & aliam quæ oſtendit quid aduerſarij conficeantur, & quid in contentione verſetur. Verum et caruo que batum partiom duplex effectus eſt. Aperit cauſam, & controuerſiam conſtituit. aliud eſt enim quod aperit cauſam, aliud quod conſtituit controuerſiam. Nanque aperitur cauſa in narratione, in qua etiam ſi intelligitur quæ ſit controuerſia, non tamen ab oratore conſtituitur. Conſtituere eſt enim proponere, & dicere quid in controuerſia ſit. Ergo in narratione aperitur cauſa, non conſtituitur controuerſia. At in partitione, tametſi aperitur cauſa tamen, & conſtituitur controuerſia, vt non enim ſit, ſed vtrunq; fiat. Nam aperit vtique cauſam, quia partitur. quanquam alio modo aperit quam in narratione. Cum enim dicit dicturus ſum de illo, aperta eſt cauſa partitione, hoc eſt diſtributione. Item in alia partitione, cum dicitur, illud manifeſtum eſt, nec negatur, illud vero negatur, vtique aperitur cauſa, ſed partitione, et diximus, in eo tamen, & conſtituitur controuerſia, cum quid in confeſſione ſit docetur, quid in negatio. Alia autem partio, quæ diſtributio nuncupatur, poteſt aperire tantum cauſam rea enumerando. at cum rel verba iunguntur, eclo ratio, quæ dicat de his eſſe dicendum, tunc conſtituitur controuerſia. quæſtor Verres fuit legatus, prætor vrbanus, prætor Sicilienſis. Hoc ſolum dicere, aperire cauſam eſt, ſed partitione, per diſtributionem. At vero illud adiungere, quare hæc erit quadripartita diſtributio totius accuſationis meæ, hoc eſt conſtituere controuerſiam. Itaque, vt diximus, partitio ſpecies habet duas. Vnam, quæ quid cum aduerſarijs conueniat docet, & quod in controuerſia ſit. Alteram, quæ in diſtributionem habet membrorum in reliquam orationem. Illa ſuperior ſpecies cum propoſuerit quid conueniat, id ipſum ad ſe inclinat, vt pro ſe faciat id, quod aduerſarius confitetur. Poſtea vero ſubiungit, id quod ſit in controuerſia. Facit hoc Cicero pro Milone: Dicam, inquit, vim factam a P. Clodij familia. aduerſarij non negant. Hic propoſuit, quod aduerſarij fateantur. deinde ipſum pro ſe fecit dicendo, damnum datum eſſe Miloni Concedi. vici etiam rem. Item adiunxit alteram partem, in qua confeſſionem docet, cum dicitur, Ni hominibus armatis non negas, vici alteram. Poſt, quid in controuerſia ſit proponit, cum dicit, Dolo malo factum negas: de hoc iudicium eſt. ſed quoniam non in omni negocio aduerſarius fatetur, illa alteri adhibenda partitio eſt, quæ diſtributio nuncupatur. vbi totius cauſæ membra ponuntur. Verum hæc membra, aut ea ſunt quæ vere in eodem negocio continentur, vt in Verrinis de quæſtura, de legatione, de prætura vrbana, de prætura Sicilienſi. quam quadripartitam diſtributionem totius accuſationis ſuæ Tullius eſſe dixit. Item illa diſtributio de frumento, quam fecit dicendo emptum decumanum æſtimatum. Aut ſi partitio de ipſa cauſa non ſumitur, ea membra ponit orator, quæ ipſe ingenio inuenit, & ſibi ipſa dicenda conſtituit, non ex negocij factis ad cauſam ſumptis, ſed argumentatione oratoris in cauſa collocatis. vt in Diuinatione: Ego ſic intelligo, ſic vt de pecunijs repetundis quæſtio ſit, ſi nomen cuiuſpiam deferatur. Hæc duo in primis expectari oportere, quem maxime auctorem velint hi qui eas iniurias paſſi ſunt, & quem minime velint hi qui eas iniurias feciſſe arguantur. Item pro Sexto Roſcio, cum vnum crimen ſit parricidij, ac propterea vnum negocium, partitur tamen Tullius non cauſam, ſed orationem, dicendo: In crimen, audaciam, & potentiam criminis, confictionem accuſator Erutius ſuſcepit. Audaciæ partes Roſcij ſibi depopoſcerunt, Chryſogonus autem potentia pugnat. [Altera eſt, in qua rerum earum, de quibus dicturus ſit, breuiter expoſitio ponitur) Partitionis duæ partes ſunt, vna quæ quid cum aduerſarijs conueniat indicat, & quid in controuerſia ſit demonſtrat. altera quæ dicitur diſtributio. Hæc eadem duplex. nam aut ea membra continet quæ in cauſa ſunt, aut ea quæ ingenio fingit orator, quibus dictis intelligat fore peroratum. Præcipit, vt partitione completa, nihil amplius dicamus præter concluſionem. [Quæ partitio, quid conueniat, aut quid non conueniat, oſtendit) In hac partitione, id quod aduerſarius confitetur, ad cauſæ noſtræ commodum nos docet inclinare debere. Et dat exemplum: Si dicat accuſator, matrem occiſam ab Oreſte filio, conſtat. Iam cum ait, matrem a filio conſtat occiſam, id quod aduerſarios confitetur, ad ſe inclinat. Conſideratione enim ſanguinis, non videtur debuiſſe a filio mater occidi. Deinde ſi dicat Oreſtes, ſcelerus defenſor, conſtat à Clytemneſtra Agamemnonem maritum occiſum confeſſionem aduerſarij ſine dubio ad ſe inclinat. conſideratione enim iuris, occidi maritus ab vxore non debuit. Iam quid in controuerſia ſit, ex iudicatione colligitur, id eſt an recte Oreſtes matrem occiderit, cum illa patrem occiderit Oreſtis? Quare accuſatoris talis erit partitio. Interfectam matrem a filio, cum aduerſarijs mihi conuenit, cum illa occiderit Agamemnonem. Sed an a filio occidi debuerit, quæſtio eſt. Rei vero talis erit partitio. Interfectum a Clytemneſtra Agamemnonem conuenit: an à filio Clytemneſtra debuerit occidi, quæſtio eſt. [Quæ autem partitio rerum diſtributam continet expoſitionem, hæc habere debet breuitatem, abſolutionem, paucitatem:) In omni diſtributione, ſiue quam habet orator in membris negocij, ſiue quam in membris quæ ipſe format, & fingit dicenda, ſeruare debet hæc tria, breuitatem, abſolutionem, paucitatem. Breuitas in verbis eſt, abſolutio in toto, paucitas in generibus. (Breuitas eſt, cum niſi neceſſarium nullum aſſumitur verbum) Vt ſi ſic patiamur: Dicemus de decumano frumento, deinde de empto, poſtremo de æſtimato. Sed partiendo longius peccabimus contra præceptum hoc ſi ſic dicamus: Nunc dicemus de decumano frumento: deinde vbi maius eſt crimen, de eo quod ſolet publicis pretijs comparari: poſtremo, vbi nihil auaritia Verris intactum reliquit, dicemus etiam de æſtimato frumento. Hæc itaque ſuperflua verborum in breuitate partitionis vitare debemus, et animus auditoria non verbis, ſed rebus potius occupetur. [Hæc in hoc genere idcirco vtilis eſt) In hoc genere, id eſt in diſtributione, breuitas vtilis eſt ad animos auditorum non verbis ſed rebus potius occupandos. Abſolutio eſt, per quam omnia, quæ incidunt in cauſam, in genera, de quibus dicendum eſt, amplectimur) Abſolutionem tunc facimus, ſi omnia quæ incidunt in cauſam partientes ponamus. Hæc quæ incidunt, omnia nunc ſpeciebus confici poſſunt, nunc generibus. quoniam autem ſpecierum maior eſt multitudo, anguſtior generum vis, & natura quippe cum genus multas in ſe ſpecies contineat, qui facit partitionem, de ſpeciebus omnibus cauſæ incidentibus abſolutionem quidem ſeruat, quòd omnis ſpecies in partitione proponit, ſed peccat, quòd ſpecierũ latior diſtributio eſt, & in partitione amplius quam quatuor partes omnino eſſe non debent. Ergo vt abſolutio melius in diſtributione ſeruetur, ſpecies illæ ad genera reſeruandæ ſunt. Vt paucis generibus cum ſpecies omnes complexi fuerimus, abſolutionem conficiamus, quòd omnia, & paucitatem, quòd genera quæ incidunt in cauſam, in diſtributione collocamus, ne aut vtile aliquod genus prætereamus, aut poſtea cauſæ, quod eſt vitioſius, inferamus. [Paucitas in partitione ſeruatur, ſi genera ipſa rerum ponuntur) Tunc, inquit, pauca in partitione collocamus, cum quid ſit genus, quid ſit ſpecies, iam ſcimus, nec cum generibus ſpecies implicemus. Itaque ſi ſtudere volumus paucitati, etiam genera pauca in partitione collocare debemus. {Nam genus eſt, quod plures partes amplectitur, vt animal, pars eſt, quæ ſubeſt generi, vt equus) ON, græci ſubſtantiæ, & accidenti genus ponunt, ſed non bene. pars enim omnis generi ſuo ſimilis eſſe debet. Subſtantia porro res eſt, quæ alijs rebus ſubeſt, capax accidentium qualitatum. Deinde accidens eſt id quod in ſubſtantiam cadit. Quare quoniam

niam illud ſuperius O N, vtrunque eſſe non poteſt,nõ recte ſubſtantiæ, & accidenti genus factum eſt. Ergo quoniam præcipimus vt ſpecies generi ſemper ſimilis eſſe debeat. videamus vbi hic Cicero quaſi videatur erraſſe. Nam poſuit hominem reſpectu duplici,vt ad inferiora genus ſit,ad ſuperiore ſpecies. Huic animal præpoſuit,vt ſpeciẽ faceret,id quod homo,cum id ipſum genus velet oſtendere quod homo eſt ſubiecit huic ſpeciem,Romanum,Thebanum. Nõ ne videtur eſſe vitioſum,quod cum homo ſubſtantia ſit,Romanus autem aut Thebanus accidens? Etenim parum recta ſubiectio eſt,ſub eo quod ſubſtãtia ſit,id quod eſt accidens collocari. Nam rectum illum præceptum eſt, in faciendis generibus,& ſpeciebus, & indiuiduis rem aut ſubſtantialem in omnibus eſſe ſeruandam, aut accidentalem. vt cum in genere ſit ſubſtantia, & in genere, & in ſpecie, & indiuiduo ſit. Animal nanque ſubſtantia eſt,huic cum ſuppono ſpeciem, ſubſtantia eſſe debet,ſuppono autem hominem. Item cum ſuppono homini Ciceronem,ſubſtantiam pono,ſic factum eſt vt in omnibus ſubſtantia ſeruaretur. Pari ratione ſi id quod eſt accidens fuerit etiam ſpecies, accidens debeo collocare. Pariter & indiuiduum, vt genus ponis colorem. accidit enim calor corpori,huic cum ſuppono ſpeciem album, vel nigrum,intelligo & hoc quoque accidens eſſe. Eritque etiam ſimilis ratio, cum ſub albo pono hoc album, quod eſt indiuiduum. Indiuiduum eſt, quod oculis digitoq. monſtratur, ergo & album & color accidẽtia cuncta ſunt,corporis.ſ.quamobrem Romanus,& Thebanus accidentia ſunt. Accidunt enim ſubſtantiæ cuilibet, aut homini,aut equo. Cicero vero hominem ponit.i.ſubſtantiam. & recte facit,huic genus dando,animal. nanque animal ſubſtãtia eſt, non recte autem, cum hominis ſpeciem ſupponeret, Thebanum & Troianum ſuppoſuit. qm̃ hæc, vt diximus,accidentia ſunt. Sed hoc fruſtra in quæſtionem venit.licet enim id quod accidens eſt, poni in ſubſtantiam cum eo ipſo ſibi copulato cui ſupponitur. vtputa homo,vt diximus animalis ſpecies eſt,hominis vero ſpecies eſt Thebanus,quod eſt accidens,hic non Thebanum ſolum audire debeo,ſed hominem Thebanum,vt ſimul cum Thebano & hominem audiendo,faciam id quod eſt accidens ſubſtantiale. Quare Cicero recte hominem animalis ſpeciem poſuit, & genus Thebani, aut Troianis hominis ſcilicet. Itaque, inquit,ideo diligentius genera, & ſpecies generum definire voluimus,vt intellecta aperte generibus, quo breuior ſit partitio,etiã genera pauca in partitione eadem collocemus. [Nam qui ita partitur, Oſtendam propter cupiditatem,& audaciam, & auaritiam aduerſariorum omnia incommoda ad remp.perueniſſe;) In partitione quæ dicitur diſtributio tria ſemper dicit eſſe ſeruãda,breuitatem, abſolutionem, paucitatem. Breuitas in verbis eſt Abſolutio,vt omnia genera quæ in cauſam incidunt in partitione ponamus. Paucitas, vt ſola rerum genera,quæ partium genera ſunt abſque partibus ſuis in partitione ponamus, & quæ genera ſunt,partes aliorum generum eſſe non poſſunt. nunc itaque de paucitate tractatus eſt. Et dat exemplum vitioſe diſtributionis i. in qua genus,& pars eius ſimul poſita ſunt. nam qui ita, inquit, partitur. Oſtendam propter cupiditatem, & audaciam aduerſariorum,&c. is, inquit, errauit. etenim paucitatem ſeruare neſciunt. Siquidem non ſola rerum genera poſuit. ſed genus,& partem generis. Cupiditas enim genus eſt, pars cupiditatis auaritia. Ergo in ſuperioribus quid faciendum eſſet oſtendit nunc quid non faciendum. & hæc fere bipartita præceptorum omnium diſciplina eſt. [Hoc igitur vitandum eſt,ne cuĩ genus poſueris,eius ſpeciem, ſicuti aliquam diuerſam ac diſſimilem partem ponas in eadem partitione.) Hoc igitur vitandum eſt,vt ſciamus nunc illud præcipi,quod faciendũ non ſit. [Quòd ſi quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione cauſæ erit ſimpliciter expoſitum,) Genera, inquit,ipſa rerum in partitione ponenda ſunt, & ſi cui generi partes ſuas fuerit neceſſe ſupponi. Poſtquam, inquit, partitionem cœpimus exequi,ad id genus venerimus,tunc nos partes eius conuenit explicare. In partitione tamen partes generi iungere non debemus. In tractatibus quæſtionum, debeamus de generis partibus diſputare. [Atque illud quoque pertinet ad paucitatem,) Quoniam de paucitate tractatus eſt, atque illud quoque pertinet ad paucitatem, inquit. Ne plura quam ſatis nos demonſtraturos eſſe dicamus, hoc modo,inquit: Oſtendam aduerſarios id quod arguimus, & voluiſſe,& potuiſſe,& feciſſe, cum in tertio cuncta ſit. Deinde, inquit, cum ſimplex quidam in controuerſiis ſit,nos tamen diſtributione vtamur. [Ac ſunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc vſum oratorium non tantopere pertinent,)Oſtendit partitionum multa eſſe alia præcepta,ſed tamen quæ ad philoſophiam,non quæ ad rhetoricam pertineant. Ad philoſophiam,inquit, de qua hæc ipſa præcepta tranſtulimus. Ideo,inquit,quia nihil horum in reliquis artibus inuenimus. Oſtendit hæc de partitione præcepta latinos nunquam habuiſſe in artibus ſuis,ſed ſe primum tranſtuliſſe de græcis. [Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminiſſe oportebit,) Ad extremum hoc dat in partitione præceptum, vt quod primum in partitione ponimus, id primum aggrediamur,& explicemus,quod ſecundum ponimus, vt ſecundo aggrediamur loco, quod tertium, tertio. Poſtremo finitis per ordinem ſuum partibus, dictionem omnem extremis epilogis concludamus.

HOC igitur vitandum eſt,ne cuius genus poſueris,eius ſecum ſicuti aliquam partem diuiſam ac diſſimilem ponas in eadẽ partitione)Error turpiſſimus,& multiplex.Sic corrige: Hoc igitur vitandum eſt,ne cuius genus poſueris, eius ſpeciem ſicuti aliquam diuerſam partem ac diſſimilem ponas in eadẽ partitione. Betichomius.

DE CONFIRMATIONE.

CONFIRMATIO eſt, per quam argumentando noſtræ cauſæ fidem,& auctoritatem, & firmamentum adiũgit oratio. Huius partis certa ſunt præcepta, quæ in ſingula cauſarum genera diuidentur. Veruntamen nõ incommodum videtur,quandam ſiluam, atque materiam vniuerſam ante permixtam, & confuſam exponere omnium argumentationum: poſt autem tradere quemadmodum vnumquodque genus cauſæ,hinc omnibus argumentandi rationibus tractis,confirmare oporteat. Omnes res argumentando confirmantur,aut ex eo,quod perſonis,aut ex eo,quod negocijs eſt attributum. Ac perſonis has res attributas putamus,nomen,naturam,victum,fortunam,habitum,affectionem,ſtudia,conſilia,facta,caſus,orationes. Nomen eſt,quod vnicuique perſonæ datur,quo ſuo quęque proprio, & certo vocabulo appellatur. Naturam ipſam definire difficile eſt. partes autem eius enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius eſt. Hæ autem partim diuino, partim mortali in genere verſantur. Mortalium autem pars in hominum,pars in beſtiarum genere enumeratur. Atque hominum genus,&in ſexu conſideratur,virile an muliebre ſit; & in natione, patria,cognatione, & ætate: natione, Graius an barbarus: patria, Athenienſis an Lacedæmonius: cognatione,quibus maioribus, quibus conſanguineis: ætate, puer an adoleſcens, natu grandior an ſenex. Præterea commoda, & incommoda conſiderantur ab natura data animo, aut corpori,hoc modo: valens an imbecillis, longus an breuis, formoſus an deformis, velox an tardus ſit, acutus an hebetior, memor an obliuioſus, comis, officioſus, pudens, patiens,an contra. Et omnino quæ à natura data animo,& corpori conſiderabuntur,in natura conſideranda ſunt. Nam quæ induſtria comparantur, ad habitum pertinent, de quo poſterius dicendum eſt. In victu conſiderare oportet,apud quem, & quo more,& cuius arbitratu ſit educatus: quos habuerit artiũ liberalium magiſtros,quos viuendi præceptores; quibus amicis vtatur; quo in negocio,quæſtu,artificio ſit occupatus; quo modo rem familiarẽ adminiſtret;qua cõſuetudine domeſtica ſit. In fortuna quęritur,ſeruus ſit an liber, pecunioſus an tenuis,priuatus an cũ poteſtate:

ſtate:ſi cũ poteſtate,iure an iniuria,ſelix,clarus,an con
tra ; quales liberos habeat. Aut,ſi de non viuo quære-
tur,etiam quali morte ſit affectus,erit conſiderandum.
Habitum autem hunc appellamus,animi, aut corporis
conſtantem, & abſolutam aliqua in re perfectionẽ, vt
virtutis aut artis perceptionem alicuius, aut quamuis
ſcientiam.Et item corporis aliquam commoditatem,
non natura datam, ſed ſtudio, & induſtria partam.
Affectio eſt,animi,aut corporis ex tpe aliqua de cauſa
commutatio,vt lętitia,cupiditas,metus,moleſtia,mor
bus,debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiun-
tur. Studium autem eſt,animi aſſidua,& vehemens ad
aliquam rem applicata magna cum voluntate occupa-
tio,vt philoſophiæ,poetriæ,geometriæ,literarum.Cõ
ſilium eſt aliquid ſaciendi aut non ſaciendi vere exco-
gitata ratio. Facta aũt, & caſus, & orationes tribus ex
tpibus conſiderabuntur,quid fecerit, aut quid ipſi ac-
ciderit,aut quid dixerit,aut quid faciat,quid ipſi acci-
dat,quid dicat,aut quid facturus ſit,quid ipſi caſurum
ſit,qua ſit vſurus oratione. Ac perſonis quidem hæc
vñr eſſe attributa. Negocijs autem quæ ſunt attributa,
partim ſunt continentia cum ipſo negocio, partim in
geſtione negocij conſiderantur, partim ad iuncta ne-
gocio ſunt,partim geſtum negocium conſequuntur.
Continentia cum ipſo negocio ſunt ea,quæ ſemper af
fixa eſſe vñr ad rem,neque ab ea poſſunt ſeparari. Ex
his prima eſt breuis complexio totius negocij, quæ
ſummam continet facti hoc modo: Parentis occiſio,
patriæ proditio. Deinde cauſa eius ſummæ,perquam,
& quamobrem,& cuius rei cauſa factum ſit,quæritur.
Deinde ante rem geſtam quæ facta ſunt, continenter
vſque ad ipſum negocium. Deinde in ipſo gerendo
negocio quid actum ſit. Deinde quid poſtea factum
ſit.In geſtione autem negocij,qui locus ſecundus erat
de ijs,quæ negocijs attributa ſunt,quæretur locus,tp̃s,
modus,occaſio,facultas. Locus conſideratur,in quo
res geſta ſit,ex opportunitate,quam videatur habuiſ-
ſe ad negocium adminiſtrandum. Ea aũt opportuni-
tas quæritur ex magnitudine,interuallo,longinquita-
te,propinquitate,ſolitudine,celebritate, natura ipſius
loci,& vicinitate totius regionis. Ex his ẽt attributio-
nibus,ſacer,an profanus;publicus,an priuatus;alienus,
an ipſius,de quo agitur,locus ſit,an fuerit. Tempus au-
tem eſt id,quo nunc vtimur,(nam ipſum quidem ge-
neraliter definire difficile eſt) pars quædam æternita-
tis cum alicuius annui,mẽſtrui,diurni,nocturni ue ſpa
cij certa ſignatione. In hoc,& quæ præterierunt, conſi
derantur,& eorum ipſorum,quæ pp vetuſtatem obſo
leuerunt, vt incredibilia videantur, & iam in fabularũ
numero reponantur:& quæ iandiu geſta,& à memoria
noſtra remota,tñ faciant fidem,vere tradita eſſe,ꝙ eo-
rum monumenta certa in literis extent: & quæ nuper
geſta ſint,quæ ſcire plerique poſſint.& itẽ quæ inſtent
in præſentia,& quæ maxime fiant,& quæ conſequan-
tur. In quibus poteſt conſiderari,quid ocyus,& quid
ſetius futurum ſit. Et item cõiter in tpe perſpiciendo
longinquitas eius eſt conſideranda. nam ſæpe oportet
commetiri cum tpe negocium, & videre potuerit ne
aut magnitudo negocij, aut multitudo rerum in eo
tranſigi tpe. Conſideratur autem tempus,& anni, &
menſis,& diei,& noctis,& vigiliæ,& horæ, & in aliqua
parte alicuius horum. Occaſio autem eſt pars tem-
poris, habens in ſe alicuius rei idoneam faciendi, aut
non faciendi opportunitatem. quare cum tempore
hoc differt. nam genere quidem vtrunque idem eſſe
intelligitur: verum in tempore ſpatium quodam mo
do declaratur,quod in annis,aut in anno, aut in aliqua
anni parte ſpectatur: in occaſione ad ſpatium tempo-
ris faciendi quædam opportunitas intelligitur adiun-
cta. Quare cum genere idem ſit,ſit aliud; quod parte
quadam,& ſpecie,vt diximus,differat. Hæc diſtribui-
tur in tria genera,publicum,cõe,ſingulare. Publicum
eſt, quod ciuitas vniuerſa aliqua de cauſa frequentat,
vt ludi,dies feſtus,bellum.Cõe,quod accidit omnibus
eodem fere tpe,vt meſſis,vindemia,calor,frigus. Sin-
gulare autem eſt, quod aliqua de cauſa priuatim ſolet
alicui accidere,vt nuptiæ,ſacrificium,funus,conuiuiũ,
ſomnus. Modus aũt eſt,in quo, quemadmodum, &
quo animo factum ſit,quæritur. Eius partes ſunt,pru-
dentia,& imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæ-
ritur ex ijs,quæ clam,palam, ui, perſuaſione fecerit.
Imprudentiæ autem in purgationem confertur; cuius
partes ſunt,inſcientia,caſus, neceſſitas; & in affectio-
nem animi,hoc eſt,moleſtiam,iracundiam, amorem,
& cetera, quæ in ſimili genere verſantur. Facultates
ſunt,aut quibus facilius fit,aut ſine quibus aliquid con
fici non poteſt. Adiunctum autem negocio id intelli-
gitur,quod maius,& quod minus, & quod ſimile erit
ei negocio,quo de agitur, & quod æque magnum, &
quod contrarium,& quod diſparatum,& genus,& pars
& euentus. Maius,& minus,& æque magnum,ex vi,&
ex numero,& ex figura negocij,ſicut ex ſtatura corpo
ris,conſideratur. Simile autem ex ſpecie comparabili
comparabile autem ex conferenda atque aſſimulanda
natura iudicatur. Contrarium eſt,quod poſitum in ge
nere diuerſo,ab eodem,cui contrarium eſſe dr̃,pluri-
mum diſtat,vt frigus calori, vitæ mors. Diſparatum
aũt eſt id, quod ab aliqua re per oppoſitionem nega-
tionis ſeparatur,hoc modo,ſapere,& non ſapere. Ge-
nus eſt,quod partes aliquas amplectitur, vt cupiditas.
Pars eſt,quæ ſubeſt generi,vt amor,auaritia. Euentus
eſt,alicuius exitus negocij,in quo quęri ſolet,quid ex
quaque re eueniat,euenturumque ſit. Quare hoc in ge
nere,vt commodius,quid euenturum ſit, ante animo
colligi poſſit,quid quaque ex re ſoleat euenire,cõſide
randum eſt,hoc modo: Ex arrogantia odium,ex inſo
lentia arrogantia. Quarta autem pars eſt,ex ijs,quas ne
gocijs dicebamus eſſe attributas,conſecutio. In hac hæ
res quæruntur,quæ geſtum negocium conſequuntur.
Primum,quod factum eſt,quo id nomine appellari cõ
ueniat. Deinde eius facti qui ſunt principes,& inuento
res,qui denique auctoritatis eius,& inuentionis com-
probatores atq; æmuli. Deinde ecquę ea de re,aut eius
rei ſit lex,conſuetudo,actio,iudicium,ſciẽtia,artificiũ.
Deinde natura eius euenire vulgo ſoleat, an inſolẽter
ac raro. Poſtea,homines id ſua auctoritate cõprobare,
an offendi in his conſueuerint,& cetera, quæ factũ ali
quod ſimiliter confeſtim,aut ex interuallo ſolent con
ſequi. Deinde poſtremo attendendum eſt, num q̃ res
ex ijs rebus,quæ ſunt poſitę in partibus honeſtatis aut
vtilitatis,conſequantur, de quibus in deliberatiuo ge-
nere cauſæ diſtinctius erit dicendum. Ac negocijs qui

dem

dem fere res eę,quas cõmemorauimus,ſunt attributę.
Omnis aũt argumentatio,quæ ex ijs locis, quos com-
memorauimus,ſumeť,aut probabilis,aut neceſſaria de
bebit eſſe. Etenim vt breuiter deſcribamus,argumen-
tatio vr̃ eſſe inuentum ex aliquo genere, rem aliquam
aut probabiliter oſtendens,aut neceſſarie demonſtrãs.
Neceſſarie demonſtrantur ea , quæ aliter , ac dñr , nec
fieri,nec probari poſſunt,hoc modo:Si peperit,cum vi
ro concubuit. Hoc genus argumentandi,quod in ne-
ceſſaria demonſtratione verſatur,maxime tractatur in
dicendo,aut per complexionem, aut per enumeratio-
nem,aut per ſimplicem cõcluſionem.Complexio eſt,
in qua vtrum conceſſeris,reprehendetur,ad huuc mo-
dum:Si improbus eſt,cur vteris?ſi probus,cur accuſas?
Enumeratio eſt,in qua,pluribus rebus expoſitis,&cete
ris infirmatis,vna reliqua neceſſario confirmať,hoc pa
cto: Neceſſe eſt,aut inimicitiarum cauſa ab hoc eſſe oc
ciſum,aut metus,aut ſpei,aut alicuius amici gratia,aut,
ſi horum uihil eſt,ab hoc non eſſe occiſum.nã ſine cau
ſa maleficium ſuſceptum eſſe non poteſt. Sed neque
inimicitię fuerũt,nec metus vllus,nec ſpes ex morte il
lius alicuius commodi,ueque ad amicum huius aliquẽ
mors eius pertinebat: relinquiť igitur,vt ab hoc nõ ſit
occiſus. Simplex aũt concluſio ex neceſſaria couſecu-
tione conficitur,hoc modo:Si vos me iſtud eo tpe fe-
ciſſe dicitis, ego autem eo ipſo tpe trans mare lui ; re-
linquitur,vt id,quod dicitis,non modo non fecerim ,
ſed ne potuerim quidem facere. Atque hoc diligenter
videre oportebit,ne quo pacto genus hoc refelli poſ-
ſit , & ne confirmatio modum in ſe argumentationis
ſolum habeat,& quandam ſimilitudinẽ neceſſarię con
cluſionis,verum ipſa argumentatio ex neceſſaria rõne
conſiſtat.Probabile aũt eſt id,quod fere fieri ſolet,aut
quod in opinione poſitum eſt,aut quod habet in ſe ad
hæc quandam ſimilirudiuem,ſiue id falſum eſt,ſiue ve
rum.Verũ iu eo genere,quod fere ſolet fieri,probabi-
le hmõi eſt : Si mater eſt,diligit filium:ſi auarus eſt,ne
gligit iuſiurandum. In eo aũt,quod in opinione poſi-
tum eſt,hmõi ſunt probabilia:Impijs apud inferos pœ
nas eſſe præparatas : Eos,qui philoſophiæ dent operã,
non arbitrari deos eſſe. Similitudo aũt in contrarijs,&
paribus,& in ijs rebus, quæ ſub eandem caduut ratio-
nem,maxime ſpectatur.In contrarijs hoc modo:Nam
ſi ijs,qui imprudentes læſerunt,ignoſci conuenit,ijs ,
qui neceſſario profuerunt , haberi gratiam non opor-
tet.Ex pari,ſic : Nam vt locus ſiue portu, nauibus eſſe
non poteſt tutus : ſic animus ſine fide , ſtabilis amicis
non poteſt eſſe . Iu ijs rebus, quæ ſub eandem rationẽ
cadunt,hoc modo probabile cõſideratur:Nam ſi Rho
dijs turpe non eſt portorium locare,ne Hermacreonti
quidem turpe eſt couducere.Hæc tũ vera ſunt hoc pa-
cto:Quoniam cicatrix eſt,fuit vulnus. Tũ veriſimilia,
hoc modo:ſi multus erat in calceis puluis,ex itinere eũ
venire oportebat. Omne aũt,vt certas quaſdam iu par
tes diſtribuamus,probabile quod ſumiť ad argumenta
tionem,aut ſignum eſt,aut credibile,aut iudicatũ , aut
comparabile . Siguum eſt,quod ſub ſenſum aliquem
cadit,& quiddam ſignificat , quod ex ipſo profectum
vr̃,quod aut ante fuerit, aut in ipſo negocio , aut poſt
ſit conſecutum, & tñ indiget teſtimonij , & grauioris
confirmationis,vt cruor,fuga,pallor,puluis,& quę his
ſunt ſimilia. Credibile eſt,quod ſiue vllo teſte audito-
ris opinione firmatur,hoc modo: Nemo eſt,qui non li
beros ſuos incolumes,& beatos eſſe cupiat.Iudicatum
eſt res aſſenſione,aut auctoritate,aut iudicio alicuius ,
aut aliquorum comprobata.Id tribus in generibus ſpe
ctatur,religioſo,cõi,approbato. Religioſum eſt,quod
iurati legibus iudicarunt Commune eſt,quod omnes
vulgo probarunt,& ſecuti ſunt,huiuſmodi: vt maiori
bus natu aſſurgatur,vt ſupplicium miſereatur.Appro-
batum eſt,quod homines,cum dubium eſſet,quale ha
beri oporteret , ſua conſtituerunt auctoritate , velut
Gracchi patris factum, quem populus R. ob id factũ ,
ꝙ inſciente collega in Cenſura nihil geſſit, poſt Cen-
ſuram Conſulem fecit . Comparabile aũt eſt, quod in
rebus diuerſis ſimilem aliquam rationẽ continet.Eius
ſunt partes tres,imago,collatio,exemplum.Imago eſt
oratio demonſtrans corporum aut naturarum ſimili-
tudinem.Collatio eſt oratio rem cum re ex ſimilitudi
ne conferens . Exemplum eſt,quod rẽ auctoritate aut
caſu alicuius hominis,aut negocij confirmat, aut infir
mat.Horum exẽpla,& deſcriptiones in præceptis elo-
cutionis cognoſcentur. At fons quidẽ cõfirmationis,
vt facultas tulit,apertus eſt, nec minus dilucide, q̃ rei
natura ferebat,demonſtratus eſt.Quemadmodum aũt
quæque cõſtitutio,& pars conſtitutionis, & omnis cõ
trouerſia,ſiue in ratione,ſiue in ſcripto verſeť, tractari
debeat,& quæ in quaſque argumẽtationes conueniãt ,
ſigillatim in ſecundo libro de vnoquoque gñe dice-
mus. In præſentia tantummodo numeros,&modos,&
partes argumentandi cõfuſe,& permixte diſperſimus;
poſt deſcripte,& electe in genus quodq; cauſæ,qd cui
que conueniat,ex hac copia digeremus. Atq; inueniri
quidẽ omnis ex his locis argumentatio poterit:inuẽtã
exornari,& certas iu partes diſtingui, & ſuauiſſimum
eſt,& ſumme neceſſariũ, & ab artis ſcriptoribus maxi-
me neglectum.Quare,& de ea præceptione nobis,&in
hoc loco dicendum viſum eſt, vt ad inuẽtionem argu
menti abſolutio quoque argumentandi adiũgeretur.
Et magna cum cura,& diligentia locus hic omnis con
ſiderandus eſt:quòd non rei ſolum magna vtilitas eſt,
ſed præcipiendi quoque ſumma difficultas.

OMNIS igitur argumentatio aut per inductionẽ
tractanda eſt , aut per ratiocinationem . Iuductio eſt
oratio,quæ rebus non dubijs captat aſſenſionẽ eius, q
cum inſtituta eſt: quibus aſſenſionibus facit,vt illi du-
bia quædam res,pp ſimilitudinem earum rerum , qui
bus aſſenſit, probetur : velut apud Socraticũ Aeſchinẽ
demonſtrat Socrates,cum Xenophõtis vxore,& cũ ip
ſo Xenophonte Aſpaſiam locutam . Dic mihi,quæſo,
Xenophontis vxor,ſi vicina tua melius habeat aurum,
q̃ tu habes,vtrum illius,an tuum malis ? Illius,iuquit .
Quòd ſi veſtem,& ceterum ornatum muliebrem pre-
cij maioris habeat , quàm tu habes ; tuum ne , an illius
malis ? Illius vero,reſpondit . Age,inquit,ſi virum illa
meliorem habeat,q̃ tu habes;vtrum ne tuum,an illius
malis ? Hic mulier erubuit . Aſpaſia autem cum ipſo
Xenophonte ſermouem iuſtituit . Quæſo,inquit,Xe-
nophon , ſi vicinus tuus meliorem equum habeat , q̃
tuus eſt ; tuum ne equum malis , an illius ? Illius, in-
quit . Quòd ſi fundum meliorem habeat, q̃ tu habes ;
vtrum tandem fundum habere malis ? Illum , inquit ,
melio

meliorem ſcilicet. Quòd ſi vxorem meliorẽ habeat.
q̃ tu habes; vtrum illius malis? Atque hic Xenophon
quoque ipſe tacuit. Poſt Aſpaſia: Quoniam vterq; ve
ſtrum, inquit, id mihi ſolum non r̃ndit, quod ego ſo-
lum audire volueram; egomet dicã, quid vterque cogi
ter. Nam, & tu mulier optimum virum mauis h̃re, &
tu Xenophon vxorem h̃re lectiſſimam maxime vis.
Quare, niſi hoc perfeceritis, vt neq; vir melior, neq; fę
mina lectior in terris ſit; profecto id ſemper, qđ opti-
mũ putabitis eſſe, multo maxime requiretis, & tu vt ma
ritus ſis quamoptimæ mulieris, & hęc quãoptimo viro
nupta ſit. Hic cum rebus non dubijs eſſet aſſenſum, fa
ctum eſt pp ſimilitudinem, vt ẽt illud, quod dubium
videbatur, ſi quis ſeparatim quæreret, id pro certo pp
rationem rogandi concederetur. Hoc modo ſermo-
nis plurimum Socrates vſus eſt, ppea quod nihil ipſe
afferre ad perſuadendum volebat, ſed ex eo, quod ſibi
ille dederat, quicum diſputabat, aliquid conficere ma
lebat, quod ille ex eo, quod iã cõceſſiſſet, neceſſario ap
probare deberet. Hoc in genere p̃cipiẽdum nobis vr̃:
Primum, vt illud, quod inducemus per ſimilitudinem
eiuſmodi ſit, vt ſit neceſſe concedi. nam ex quo poſtu-
labimus nobis illud, quod dubium ſit, concedi: dubiũ
eſſe id ipſum, non oportebit. Deinde illud, cuius con-
firmandi cauſa fiet inductio, videdũ eſt, vt ſimile ijs re
bus ſit, quas res quaſi nõ dubias ante induxerimus. nã
ante aliq̃d nobis cõceſſum eſſe nihil proderit, ſi ei diſſi
mile erit id, cuius cauſa illud concedi primũ volueri-
mus. Deinde non intelligat, quò ſpectent illæ primæ
inductiones, & ad quem ſint exitum peruenturæ. nam
q videt, ſi ei rei, quæ primo rogetur, recte aſſenſerit, il-
lam quoque rẽ, quæ ſibi diſpliceat, eſſe neceſſario cõce
dendam, plerunque aut non reſpondẽdo, aut male re-
ſpondendo longius procedere rogationem non ſinit.
quare ratione rogationis imprudens ab eo, qđ conceſ
ſit, ad id, quod non vult concedere, deducẽdus eſt. Ex
tremum aũt aut taceatur oportet, aut concedatur, aut
negetur. Si negabitur, aut oſtendenda eſt ſimilitudo
earum rerum, quæ ante conceſſæ ſunt; aut alia vtendũ
inductione. Si concedetur, concludenda eſt argumen-
tatio. Si tacebitur, aut elicenda eſt reſponſio; aut, qm
taciturnitas imitatur confeſſionem, pro eo, ac ſi con-
ceſſum ſit, concludere oportebit argumentationẽ. ita
fit hoc genus argumentandi tripertitum. Prima pars
conſtat ex ſimilitudine vna pluribus ue. Altera ex eo,
qđ concedi volumus, cuius cauſa ſimilitudines adhibi
tæ ſunt. Tertia ex concluſione, quę aut confirmat con
ceſſionem, aut, quod ex ea conficiatur, oſtẽdit. Sed qa
non ſatis videbitur alicui dilucide demonſtratum, niſi
quod ex ciuili cauſarum genere exẽplũ ſubiecerimus;
videtur hmõi quoque vtendum exemplo; nõ quo præ
ceptio differat, aut aliter hoc in ſermone, atque in dicẽ
do ſit vtendum; ſed vt eorũ voluntati ſatisfiat, qui, qđ
aliquo in loco viderint, alio in loco, niſi demonſtratũ
eſt, nequeunt agnoſcere. Ergo in hac cauſa, quæ apud
Græcos eſt peruagata, ꝙ Epaminondas Thebanorum
Imperator ei, qui ſibi ex lege Prætor ſucceſſerat, exer-
citum non tradidit, &, cum paucos ipſe dies contra lẽ
gem exercitũ tenuiſſe, Lacedæmonios funditus vicit,
poterit accuſator argumentatione vti per inductionẽ,
cum ſcriptum legis contra ſententiã defendat, ad hũc
modum: Si iudices, id quod Epaminõdas ait legis ſcri-
ptorem ſenſiſſe, adſcribat ad legem. & addat exceptio
nem hanc, extra quam ſi quis reip. cauſa exercitum nõ
tradiderit, patiemini? non opinor. Quòd ſi voſmet ip-
ſi, quod à veſtra religione, & ſapiẽtia remotiſſimũ eſt,
iſtius honoris cauſa hanc eandem exceptionẽ, iniuſſu
populi ad legem adſcribi iubeatis, populus Thebanus
patieẽ ne id fieri? profecto non patietur. Quod ergo
adſcribi ad legẽ nefas eſt; id ſequi, quaſi adſcriptũ ſit,
rectum vobis videatur? Noui veſtram intelligentiam.
nõ poteſt ita videri, iudices. Quòd ſi literis corrigi ne-
que ab illo, neque à vobis ſcriptoris volũtas poteſt; vi-
dete, ne multo indignius ſit id re, & iudicio veſtro mu
tari, quod ne verbo quidẽ commutari põt. Ac de indu
ctione quidem ſatis in præſentia dictum vr̃. Nunc de-
inceps ratiocinationis vim, & naturam conſideremus.
Ratiocinatio eſt oratio ex ipſa re probabile aliquid eli
ciens, quod expoſitum, & per ſe cognitũ ſua ſe vi, & ra
tione confirmet. Hoc de genere qui diligentius conſi
derandum putauerunt, cum idẽ vſu dicendi ſequeren
tur, paulum in præcipiendi ratione diſſenſerunt. nam
partim quinq; eius partes eſſe dixerũt, partim nõ plus
q̃ in tres partes poſſe diſtribui putauerunt. eorum cõ-
trouerſiam non incommodum vr̃ cum vtroruque ra-
tione exponere; nam, & breuis eſt, & non eiuſmodi, vt
alteri prorſus nihil dicere putentur: & locus hic nobis
in dicendo minime negligendus vr̃. Qui putant in qn
que diſtribui partes oportere, aiunt primum conueni
re exponere ſummam argumentationis, ad hunc mo-
dum: Melius accurantur quæ conſilio geruntur, q̃ quę
ſine conſilio adminiſtrantur. Hãc primam partem nũ-
merant: eam deinceps rationibus varijs, & quamcopio
ſiſſimis verbis approbari putant oportere, hoc modo;
Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus inſtructior
eſt rebus, & apparatior, q̃ ea, quæ temere, & nullo con
ſilio adminiſtratur. Exercitus is, cui præpoſitus eſt ſa-
piens, & callidus Imperator, omnibus partibus cõmo
dius regitur, q̃ is, qui ſtultitia, & temeritate alicuius ad
miniſtratur. Eadem nauigij ratio eſt. nam nauis opti-
me curſum cõficit ea, quæ ſciẽtiſſimo gubernatore vti
tur. Cum propoſitio ſit hoc pacto approbata, & duæ
partes tranſierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt,
quod oſtẽdere velis, id ex ui ꝓpoſitionis oportere aſ-
ſumere, hoc pacto: Nihil aũt omnium rerum melius,
q̃ omnis mundus, adminiſtratur. Huius aſſumptionis
quarto in loco aliam porro inducunt approbationem,
hoc modo: Nam, & ſignorum ortus, & obitus definitũ
quendam orationem ſeruant; & annuæ cõmutationes
non modo quadam ex neceſſitate ſemper eodẽ modo
fiunt, verum ad vtilitates quoque rerũ omniũ ſunt ac-
cõmodatæ; & diurnæ nocturnæq. viciſſitudines nulla
in re vnquam mutatæ quidquã nocuerunt. quæ ſigno
ſunt omnia, non mediocri quodam cõſilio naturã mũ
di adminiſtrari. Quinto inducunt loco complexionẽ
eam, q̃ aut id infert ſolum, quod ex omnibus partibus
cogitur, hoc modo: Conſilio igiẽ mundus adminiſtra
tur: aut vnum in locum cum conduxerit breuiter ꝓpo
ſitionem, & aſſumptionẽ, id adiungit, quod ex his con
ficiatur, ad hunc modũ: Quòd ſi melius geruntur ea, q̃
conſilio, q̃ quæ ſine conſilio adminiſtrantur: nihil aũt
omnium rerum melius, quàm omnis mundus, admi-

niſtratur: conſilio igitur mũdus adminiſtratur. Quin
quepartitam igitur hoc pacto putant eſſe argumenta-
tionem. Qui aũt tripertitam eſſe dñt, ij non aliter pu-
tant tractari oportere argumentationem, ſed partitio
nem horum reprehendunt. negant. n. neq; à propoſi-
tione, neq; ab aſſumptione approbationes eorum ſe-
parari oportere, neq; propoſitionem abſolutam, neq;
aſſumptionem ſibi perfectam videri, quę approbatio-
ne confirmata non ſit. quare, quas illi duas partes nu-
merant. propoſitionem & approbationem, ſibi vnam
partem videri ꝓpoſitionem: quæ ſi approbare nõ ſit,
propoſitio non ſit argumentationis. item, quæ ab illis
aſſumptio, & aſſumptionis approbatio dr̃, eandem ſi-
bi aſſumptionem ſolam videri. Ita fit, vt eadem rõne
argumẽtatio tractata, alijs tripertita, alijs quinquepar
tita videatur. Quare euenit, vt res non tam ad vſum di
cendi pertineat, q̃ ad rõnem præceptionis. Nobis aũt
cõmodior illa partitio vr̃ eſſe, quæ in quinque partes
diſtributa eſt, quam oẽs ab Ariſtotele, & Theophraſto
ꝓlecti, maxime ſecuti ſunt. nam quemadmodũ illud
ſuperius genus argumẽtandi, quod per inductionem
ſumitur, maxime Socrates, & Socratici tractauerũt: ſic
hoc, quod per rõcinationem expolitur, ſumme eſt ab
Ariſtotele atq; Peripateticis, & Theophraſto frequen
tatum, deinde à rhetoribus ijs, q elegantiſſimi atq; ar
tificioſiſſimi putati ſunt. Quare aũt nobis illa magis
partitio probetur, dicendum vr̃, ne temere ſecuti pu-
temur: & br̃ dicendum, ne in hmõi rebus diutius, q̃
ratio præcipiendi poſtulat, cõmoremur. Si quadam in
argumentatione ſatis eſt vti propoſitione, & nõ opor
tet adiungere approbationem propoſitioni; quadam
aũt in argumẽtatione infirma eſt propoſitio, niſi adiũ
cta ſit approbatio: ſeparatum quiddam eſt à propoſi-
tione approbatio. quod. n. adiungi, & ſeparari ab ali-
quo põt, id non poteſt idem eſſe, quod eſt id, ad quod
adiungitur, & à quo ſeparatur. Eſt aũt quædam argu
mentatio, in qua propoſitio non indiget approbatio-
ne, & quædam, in qua nihil vales abſque approbatio-
ne, vt oſtendemus. ſeparata eſt igitur à propoſitione
approbatio. Oſtẽdemus aũt id, quod polliciti ſumus,
hoc modo: Quæ propoſitio in ſe quiddam continet
perſpicuũ, & quod conſtare inter oẽs neceſſe eſt, hanc
velle approbare, & firmare nihil attinet. Ea eſt hmõi:
Si, quo die iſta cædes Romæ facta eſt, ego Athenis eo
die fui, intereſſe in cæde non potui. Hoc quia perſpi-
cue verum eſt, nihil attinet approbari. Quare aſſumi
ſtatim oportet, hoc modo: Fui aũt Athenis eo die. hoc
ſi non conſtat, indiget approbationis: qua inducta, cõ
plexio conſequitur: igitur in cæde intereſſe non po-
tui: Eſt igitur quædam propoſitio, quæ non indiget
approbatione: nam eſſe quidem quandam, quæ indi-
geat, quid attinet oſtendere, quod cuiuis facile perſpi
cuum eſt? Quod ſi ita eſt; ex hoc, & ex eo, quod pro-
poſueramus, hoc cõficitur, ſeparatum eſſe quiddam à
propoſitione approbationem. Si aũt ita eſt, falſum eſt
non eſſe plus, q̃ tripartitam argumentationem. Simili
modo liquet, alteram quoq; approbationem ſeparatã
eſſe ab aſſumptione. nã ſi quadam in argumentatione
ſatis eſt vti aſſumptione, & nõ oportet adiungere ap-
probationẽ aſſumptioni; quadam aũt in argumenta-
tione infirma eſt aſſumptio, niſi adiũcta ſit approbatio:
ſeparatum quiddam eſt extra aſſumptionem approba
tio. eſt aũt argumẽtatio quædam, in qua aſſumptio nõ
indiget approbationis; quędam aũt, in qua nihil valet
ſine approbatione, vt oſtendemus. ſeparata eſt igitur
ab aſſumptione approbatio. Oſtẽdemus aũt quod pol
liciti ſumus, hoc modo. Quę perſpicuam omnibus ve-
ritatem continet aſſumptio, nihil indiget approbatio-
nis. ea eſt hmõi. Si oportet ſapere, dare operam philo-
ſophiæ cõuenit. hæc propoſitio indiget approbatio-
nis. non. n. perſpicua eſt, neq; conſtat inter oẽs: ꝓpea
ꝙ multi nihil prodeſſe philoſophiam, plerique etiam
obeſſe arbitrantur. Aſſumptio perſpicua eſt hæc: O-
portet aũt ſapere. hoc aũt quia ipſum ex re perſpicit,
& verum eſſe intelligitur, nihil attinet approbari. Qua
re ſtatim concludenda eſt argumentatio: Igitur dare
operã philoſophiæ conuenit. Eſt ergo aſſumptio quæ-
dam, quæ approbationis non indiget. nam, quandã in-
digere, perſpicuũ eſt. ſeparata eſt igitur ab aſſumptio-
ne approbatio. Falſum ergo eſt, non eſſe plus q̃ triper
titam argumentationem. Atque ex his illud iam per-
ſpicuum eſt, eſſe quandam argumentationem, in qua
neq; propoſitio, neque aſſumptio indigeat approba-
tionis, hmõi, vt certum quiddam, & breui exẽpli cau-
ſa ponamus: Summo aũt opere ſapientia petenda eſt;
ſummo igitur opere ſtultitia vitanda eſt: ſummopere
aũt ſapientia petenda eſt; igitur ſummopere ſtultitia
vitãda eſt. Hic & aſſumptio, & ꝓpoſitio perſpicua eſt:
quare neutra quoq; indiget approbatione. Ex his om-
nibus illud perſpicuum eſt, approbationem tũ adiun-
gi, tum non adiungi. Ex quo cognoſcitur, neq; in pro-
poſitione, neq; in aſſumptione contineri approbatio-
nem, ſed vtranque, ſuo loco poſitam, vim ſuam tanq̃
certam, & propriam obtinere. Quod ſi ita eſt, cõmode
partiti ſunt illi, qui in quinque partes diſtribuerũt ar-
gumentationem. Quinque ſunt igitur partes eius ar-
gumentationis, quæ per ratiocinationẽ tractatur: Pro-
poſitio, per quam breuiter locus is exponitur, ex quo
omnis vis oportet emanet ratiocinationis. Propoſitio-
nis approbatio. per quam id, quod breuiter expoſitũ
eſt, rationibus affirmatum, ꝓbabilius & apertius fit.
Aſſumptio, per quã id, quod ex propoſitione ad oſtẽ-
dendũ pertinet, aſſumitur. Aſſumptionis approbatio,
per quã id, quod aſſumptum eſt, rationibus firmatur.
Cõplexio, per quam id, quod cõficitur ex omni argu-
mentatione, breuiter exponitur. Quæ plurimas habet
argumẽtatio partes, ea conſtat ex his quinq; partibus.
Secunda eſt quadripertita. Tertia tripertita. Dein bi-
pertita, quod in controuerſia eſt. De vnaquaq; parte
poteſt alicui videri poſſe argumentationem cõſiſtere.
Eorũ igitur, quæ conſiſtant, exempla ponemus: horũ,
quæ dubia ſunt, rationes afferemus. Quinquepertita
argumẽtatio eſt huiuſmodi: Omnes leges iudices ad
cõmodum reip. referri oportet, & eas ex vtilitate cõi,
non ex ſcriptione, quæ in literis eſt, interpretari. ea. n.
virtute, & ſapientia maiores noſtri fuerunt, vt in legi-
bus ſcribendis, niſi ſalutem, atque vtilitatem reip. ſibi
aliud nihil proponerent. neque. n. ipſi, quod obeſſet,
ſcribere volebant, &, ſi ſcripſiſſent, cum eſſet intelle-
ctum, repudiatum iri legem intelligebant, nemo. n. le-
ges legum cauſa ſaluas eſſe vult, ſed reip. ꝙ ex legibus
oẽs reſpublicas optime putant adminiſtrari. Quam
ob

ob rem igitur leges ſeruari oportet, ad eã cauſam ſcripta omnia interpretari conuenit: hoc eſt, q̃m reip. ſeruimus, ex reip. cõmodo atque vtilitate leges interpretemur. Nam vt ex medicina nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad corporis vtilitatem ſpectar, q̃m eius cauſa eſt inſtituta: ſic à legibus nihil conuenit arbitrari, niſi quod reip. conducat, proficiſci, q̃m eius cauſa ſunt comparatę. Ergo in hoc quoque iudicio deſinite literas legis perſcrutari, & legem, vt æquũ eſt, ex vtilitate reip. conſiderate, quod hic fecit. Quid enim magis vtile Thebanis fuit, q̃ Lacedęmonios opprimi? Quid magis Epaminondam, Thebanorum Imperatorem, q̃ victoriæ Thebanorum conſulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato trophæo clarius atque antiquius habere conuenit? Scripto videlicet legis omiſſo, ſcriptoris ſententiam conſiderare debebat. Atque hoc quidẽ ſatis conſideratum eſt, nullam eſſe legem, niſi reip. cauſa ſcriptam. Summam igitur amẽtiam eſſe exiſtimabat, quod ſcriptũ eſſet reip. ſalutis cauſa, id non ex reip. ſalute interpretari. Quòd ſi leges omnes ad vtilitatem reip. referri conuenit, hic aũt ſaluti reip. profuit, profectò nõ põt eodem facto, & communibus fortunis conſuluiſſe & legibus non obtemperaſſe. Quatuor aũt partibus conſtat argumentatio, cum aut proponimus, aut aſſumimus ſine approbatione. Id facere oportet, cum aut propoſitio ex ſe intelligitur, aut aſſumptio perſpicua eſt, & nullius approbationis indiget. Propoſitione approbationẽ præterita, quatuor ex partibus argumẽtatio tractat ad hunc modũ: Iudices, qui ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Obtẽperare aũt legibus non poteſtis, niſi, quod ſcriptum eſt in lege, ſequamini. quod enim certius legis ſcriptor teſtimoniũ voluntatis ſuæ relinquere potuit, q̃ quod ipſe magna cum cura atque diligentia ſcripſit? Quod ſi literæ non extarẽt, magnopere requireremus, vt ex his ſcriptoris volũtas cognoſceretur, nec tñ Epaminondæ permitteremus, ne ſi extra iudicium quidẽ eſſet, vt is nobis ſententiam legis interpretaretur: nedum nunc iſtud patiamur, cum p̃ſtò lex ſit, non ex eo, quod apertiſſime ſcriptũ eſt, ſed ex eo, quod ſuæ cauſæ conuenit, ſcriptoris voluntatem interpretari. Quod ſi vos iudices legibus obtemperare debetis, & id facere non poteſtis, niſi qđ ſcriptum eſt in lege ſequamini: q̃d cauſæ eſt, quin iſtũ contra legem feciſſe iudicetis? Aſſumptionis aũt approbatione præterita, quadripertita ſic fiet argumentatio: Qui ſæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorũ orationi fidem habere nõ debemus. Si quid enim perfidia illorũ detrimenti acceperimus, nemo erit præter noſmet ipſos, quem iure accuſare poſſimus. Ac primũ quidem decipi incommodum eſt, iterum ſtultũ, tertiũ turpe. Carthaginienſes aũt perſępe iam nos fefellerũt. Summa igitur amentia eſt in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Vtraque approbatione p̃terita, tripertita fit hoc pacto: Aut metuamus Carthaginienſes oportet, ſi incolumes eos reliquerimus: aut eorum vrbem diruamus. ac metuere quidem non oportet, reſtat igitur, vt vrbem diruamus. Sunt aũt, qui putant nonnunquam poſſe complexione, & oportere ſuperſederi, cum id perſpicuum ſit, quod cõficiatur ex ratiocinatione. Quod ſi fiat, bipertitã quoque fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, virgo non eſt: peperit aũt. hic ſatis eſſe dicunt proponere, & aſſumere: q̃m perſpicuum ſit, quod conficiatur: complexionis rem non indigere. Nobis aũt videtur, & omnis ratiocinatio concludenda eſſe: & illud vitium, quod illis diſplicet, magnopere vitandum eſt, ne, qđ perſpicuum ſit, id in complexionem inferamus. Hoc aũt fieri poterit, ſi complexionum genera intelligãtur. Nam aut ita complectemur, vt in vnum conducamus propoſitionem, & aſſumptionem, hoc modo: Quòd ſi leges omnes ad vtilitatem reip. referri cõuenit, hic autem ſaluti reip. profuit: profectò non põt eodem facto & ſaluti communi conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe: Aut ita, vt ex contrario ſententia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis: Aut ita, vt id ſolum, quod conficitur, inferatur, ad hũc modum: Vrbem igitur diruamus: Aut vt id, quod eam rẽ, quæ conficitur, ſequatur neceſſe eſt: id eſt hmõi: Si peperit, cum viro cõcubuit: peperit aũt. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum viro. Hoc ſi nolis inferre, & inferas id, quod ſequitur. Fecit igitur inceſtum, & concluſerit argumentationem, & perſpicuam fugeris cõplexionem. Quare in longis argumẽtationibus, ex conductionibus, aut ex cõtrario complexi oportet. in breuibus id ſolum, quod conficitur, exponere: in ijs, in quibus exitus p̃ſpicuus eſt, conſecutione vti. Si qui aũt ex vna quoq; parte putabunt conſtare argumentationẽ, poterunt dicere, ſæpe ſatis eſſe hoc modo argumẽtationẽ facere: Quoniam peperit, cum viro concubuit: nam hoc nullius neque approbationis, neque complexionis indigere. ſed nobis ambiguitate nominis vñr errare. Nam argumẽtatio nomine vno res duas ſignificat, ideo q, & inuentum aliquam in rem probabile, aut neceſſarium argumẽtatio vocatur, & eius inuenti artificioſa expolitio. q̃n igitur proferẽt aliquid huiuſmodi: Quoniam peperit, cum viro concubuit: inuẽtum proferent, non expolitionẽ. nos aũt de expolitionis partibus loquimur. nihil igitur ad hanc rẽ ratio illa pertinebit. atque hac diſtinctione alia quoq;, quæ videbuntur officere, huic partitioni, propulſabimus, ſi qui aut aſſumptionẽ aliquando tolli poſſe putẽt, aut propoſitionẽ. quæ ſi quid habet probabile, aut neceſſariũ, quoquo modo cõmoueat auditorẽ neceſſe eſt. q ſi ſolum ſpectaretur, ac nihil, quo pacto tractaret id, quod eſſet excogitatum, referret, nequaquam tñ inter ſummos oratores, & mediocres intereſſe exiſtimaretur. Variare aũt orationẽ magnopere oportebit. nã omnibus in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater. Id fieri poterit, nõ ſimiliter ſemp̃ ingrediamur in argumẽtationẽ. Nam primum omnium gñibus ipſis diſtinguere conuenit, orationẽ, hoc eſt tum inductione vti, tum ratiocinatione. Deinde in ipſa argumẽtatione non ſemp̃ à propoſitione incipere, nec ſemp̃ quinq; partibus abuti, neq; eadẽ ratione expolire partitiones, ſed tum ab aſſumptione incipere licet, tũ ab approbatione alterutra, tũ vtraq;, tum hoc, tũ illo genere cõplexionis vti. Id vt p̃ſpiciatur, aut ſcribamus ipſi, aut in quolibet exẽplo de ijs, q̃ p̃poſita ſunt, hoc idẽ exerceamus, vt quã facile ſit factu. Ac de partibus quidẽ argumentationis ſatis nobis dictum videtur: Illud aũt volumus intelli-

gi, nos probe tenere, alijs quoque rationibus tractari argumentationes in philoſophia multis, & obſcuris, de quibus certum eſt artificium conſtitutum Verum illa nobis abhorrere ab vſu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, quàm ceteros, attendiſſe non affirmamus, ſed perquiſitius, & diligentius conſcripſiſſe pollicemur. Nunc, vt inſtituimus, proficiſci ordine ad reliqua pergemus.

VICTORINVS.

CONFIRMATIO eſt, per quam argumentando noſtræ cauſæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adiungit oratio) Definitio confirmationis non per id, quod eſt, ſed per id, quod facit. Et quod ait. Noſtræ cauſæ, commune præceptū eſt tam defenſoris quam accuſatoris. vterque.n. vtroque ſemper vtitur.i. & confirmatione, & reprehenſione. Scire autem debemus, exordium, narrationem, partitionem, & concluſionem in omnibus cauſæ generibus, vel conſtitutionibus, generali diſciplina eadem præcepta retinere confirmationem vero & reprehenſionem per ſingula cauſarum genera, vel ſingulas cōſtitutiones, diuerſa & propria ſemper habere præcepta. Nūc itaque iuxta ordinem partium poſt partitionem tractat de cōfirmatione. Et quoniam, vt ſupra diximus, in ſingulis cauſarum generibus vel conſtitutionibus diuerſa, & propria habentur præcepta, quia mora eſt, vt per ſingulas confirmationis ſpecies præcepta dictentur, generaliter & confuſe præcipit. quibus de locis argumentandi rationibus tractatis, in omni cauſarum genere, vel in omnibus ſimul conſtitutionibus confirmatio effici poſſit. Et hoc in primo libro agitur.i. vt in omne genus formamq. cauſarum quædam communitas argumentationum velut ſilua ponatur. Secundus autem liber hoc continet, vt in ſingulis cauſarum generibus ac formis propria, & certa, & diuerſa præcepta ſeparentur, de primo libro cunctis argumentandi rationibus tractis. [Per quam argumentando) Hoc.n. proprium eſt confirmationis. Alioqui & narratio fidem facit, ſed non argumentando. [Fidem, & auctoritatem, & firmamentum) Fides eſt argūm quo crimen probamus .i. fidem crimini facimus. Auctoritas eſt argumentum verius atque honeſtius, & cui quaſi neceſſe habeat credi. Firmamentum eſt creberrima argumentatio. [Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod perſonis, aut ex eo, quod negocijs eſt attributum) Omnis res argumentando confirmatur. Sed quæ in hypotheſi eſt, quæ cauſa dicitur, cuius cauſæ iſta definitio eſt, his cum certa perſona hæc quidem omnis res ex illis ſeptem locis argumenta contrahit, quis, quid, cur, vbi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis. Verum ex his duo prima oēm vim argumentationis continent, quinq; reliqua ſecundo ſubiacent. Itaque duo hęc prima, quis & quid, apertioribus nominibus Cic. & ad opus vicinioribus nūcupat.i. perſonam, & dictum factum ue, quod negocium eſt. Itaque omnis res confirmatur aut ex attributis perſonæ argumentis ſumptis, aut ex attributis negocio. Perſonis autem attributa ſunt vndecim, Nomen, natura, victus, fortuna, habitus, affectio, ſtudium, conſilia, facta, caſus, orationes. Itaque ſi hæc omnia attributa perſonæ ſunt, quæ ſit ipſa perſona videamus. Nomen eſſe non poteſt, quia primum attributum perſonæ eſt. Homo eſſe non poteſt quia naturæ perſonæ attributum eſt, & natura mortalium in duo diuiditur, in homines & in feras. Quæ eſt ergo perſona? Illa.ſ. quæ in pronominibus finitus eſt, vt ego, tu ille, hic, hæc, hoc. Itaque ex perſona nulla argumentatio poteſt ſumi. Cum.n. dixero hic, quod argumentum feci? Ex attributis autem perſonæ ſumitur omnis argumentatio breuiter, vel ſub diſtributa, per quæ ſe aperit, & quibus impletur ipſa perſona. attributis ſuis igitur perſonarum omnium vis probatur. [Nomen eſt, quod vnicuiq; perſonæ datur, quo ſuo quæque proprio, & certo vocabulo appellatur) Antequam ad hoc nomen, quod definiendum eſt, veniamus, prius de ſignificantia nois dicamus. Nomen hoc quod ſonat nomen, quatuor ſignificantias habet. Vna talis eſt, quæ eſt in appellatione rerum omnium. Verba autem noſtra omnia rerum nomina ſunt, vt ſalio, curro. Vtque hic omnibus nominibus res ſignificantur. Vnde multis illum ſapientiſſimum ac beatiſſimum eſſe dixerunt, qui rebus nomina impoſuit. Certe vt ſciamus omnes partes orationis.i. omne quod loquimur, nomina eſſe rerum, conſtat, cum de Sibyllæ reſponſis ageretur. In reſponſis autem omnino octo partes orationis fuerint neceſſe eſt, quod ait Virg. Folijsq. notas, & nomina mandat. Ergo hæc vna ſignificantia nominis eſt, quæ in omnium verborum appellatione eſt. Alia, nominis ſignificantia talis eſt, qua vnam partem orationis ex octo partibus orationis videmus eſſe ſignatam: vt, nomen, pronomen, verbū. Tertia, nominis proprij, vt hominis, vt deorū. Quarta autem hæc quadripartita eſt, qua vnaquæq; perſona, ſine alterius communione ſignatur. Et vt ſciamus vnam de quatuor hanc eſſe, ſignificationem nominis ſic propoſuit, vt oſtenderet quod nomen eſſet definiturus. [Nomen eſt, inqt, quod vnicuiq; perſonæ attribuitur, quo quæque ſuo proprio, & certo vocabulo appellatur) Ergo vt proprium perſonæ hoc nomen, & certū ſit, per quatuor tenditur, prænomen, nomen, cognomen, agnomen: prænomen porro interdum vna, interdū duabus, interdum tribus literis continetur, vt C. Caius, Cn. Cneus, vt Sex. Sextus, fuitq. nonnulla apud maiores noſtros prænominis ratio: nam & Quintum ideo dixerunt ꝙ quinto fortaſſis loco natus eſſet, & Lucium ideo, ꝙ fortaſſe eſſet ortu lucis exortus. Verū quoniam hæc apud nos rationihil valet argumentum de prænomine non quærimus. Cognomen porro maiorū eſt, tractum ex familia vel ſanguine: vt, Tullius Cornelius, ex Cornelijs. Nomen autem propriū perſonæ eſt, vt Cicero, vt Scipio. Iam agnomen extrinſecus venit, venit tribus modis, aut ex animo, aut ex corpore, aut ex fortuna, ex animo, ſicut Superbus, & Pius, ex corpore, ſicut Craſſus, & Pulcher, ex fortuna, ſicut Africanus, & Creticus. Quatuor his partibus perſonæ propriū, & certum nomen includitur. Prænomine, nomine, cognomine, agnomine. Vt Publius prænomen, nomen Scipio, Cornelius cognomen, Africanus agnomen. Argūm aūt, ſi neceſſe fuerit in tribus quærimus. In nomine, cognomine, agnomine. Itaq; definitionis illius hæc eſt propoſitio. Nomen eſt cuiq; perſonæ deinde hinc incipit definitio. Quo quæque ſuo .ſ. vocabulo, ſed quod ſuū eſt, poteſt eſſe commune cū fratribus, cum propinquis: vt, Tullius. Multi enim itaq; Tullij. q̄a nomen ex ſanguine eſt. Deinde addit proprio. Rurſus, & vocabulū proprium poteſt eſſe commune, vt Cicero proprium vocabulum, ſed tamen multi poſſunt eſſe Cicerones. itaque addit, certū .ſ. quod ex omnibus quatuor conſtat, quo vniuſcuiuſque perſonæ verū, & non niſi eius poſſit nomen intelligi, & recte Certum nomen, interdū enim ex libidine, & quadam obtrectatione nomen imponitur, vt illud in Sal. Tyrannumq. & Cinnam appellantes. Itaque huiuſmodi nomen certū eſſe non poteſt. Quotteſcūque autem ſpecialiter aliquid volumus includere. his tribus includimus, ſuo, proprio, certo: vt, Tullius. Suis cū certis proprijsq. criminibus accuſabo. [Naturam ipſam definire difficile eſt, partes aūt eius enumerare, eas quarū indigemus, ad hanc præceptionem facilius eſt) Hæc eſt ratio, vt difficilis ſit naturæ definitio, etenim apud ſapientes contentio eſt q̄d prius ſit, Deus an natura. Si natura prior eſt, ergo Deus natus eſt, atqui Deus naſci non potuit. Rurſus ſi Deus prior eſt, nata eſt natura, quod ſi naſci potuit natura, incipit non eſſe natura. Itaque naturæ difficilis definitio eſt. Difficilis definitio naturæ, ſecundū Platonem, vel alios, ſapientes, inqt. Alioqui oſtendit poſſe definiri. Denique ſapientes q̄dam ſic definiere naturam. Natura eſt ignis artifex, quadam via vadens in res ſenſibiles procreandas. etenim manifeſtum eſt omnia principe igne generari. Plato aūt ſic definiuit. Natura eſt Dei volūtas. Et inter ceteras: hæc magis probanda definitio. Nam ſi Deus, & natura ita ſunt, vt ex his alterum prius non ſit, neceſſe eſt autem ex primo naſci quod ſecundum eſt, deinde ſi quod naſcitur, nec Deus eſt, nec natura, recte naturam Dei dixit eſſe voluntatem. Deus enim ſemper voluerit, & velit neceſſe eſt. Itaque quoniam naſci natura non potuit, ſed Dei voluntas eſt, vt Deus naſci non potuit, nec natura. Illud autem ſcire debemus, naturam illud eſſe ꝙ mundum, vltra mundum naturam non eſſe, ſed Deum. Voluntatem autem Dei, qua mundus eſt, eandē eſſe naturam. Itaque hic Cic. naturæ principalem definitionem omiſit. dixit autem, eſſe difficilem. Partes aūt eius enumerat, ſed quarum, inquit, indigemus. Natura, animalis, inanimalis, animalis, diuina, mortalis. Mortalis, hominum, beſtiarum, corporis. Diuina, animi. Extrinſecus itaque partē illam naturæ reliquit, quæ animalia generat. neque.n. eius indiget qui rhetoricam ſcribit. Illius aūt naturæ partes exequitur, quę motu ſuo in rebus agit aliquid.i. q̄ viuit. Etenim ille qui rhetoricā ſcribit, præceptis ſuis perſonam debet includere. perſona aūt homo. huius itaque naturę indigemus, in qua homo. Hęc igitur natura q̄ motu ſuo in rebus aliq̄d agit, principaliter in duo

ſcindi

ſemiditur, in diuinam naturam, & immortalem. Ac diuina quidem natura ad rhetoricam non pertinet, & ideo hanc omiſit. Sciri tamen debet, quia loco argumẽti ſæpe rerum diuinarum inducitur diſputatio, vt illud eſt quæ res facit vt vigeamus, quæ vt occidamus, ſed hoc ad rhetoricam, non tamen ex rhetorica deſcendit. Itaque conferet ſe ad mortalem naturam. Rurſus quæ hanc in duo diuidit, in homines, & in beſtias: Omne quod extra hominem, viuit, cum anima, & corpore, beſtias nominauit. Remoueamus itaque, & naturam illam mortalem, quę beſtiarum eſt, hãcq. ſolum inſpiciamus, in qua homines ſunt, & de eadem natura circa certam perſonam inuenta dupliciter argumenta capiamus. Etenim ea quæ in hominis ſunt natura, nunc tantum naturæ ſunt, nunc ita naturæ vt induſtriæ, vel artis eſſe credantur. Tripliciter autem debemus in homine inſpicere, atque explorare naturam, quæ ſit natura animi, quæ corporis, quæ extrinſecus. Verum quę in homine extrinſecus ſunt ea tantum naturæ ſunt, quę autem in homine animi, vel corporis ſunt, ea, & naturæ poſſunt eſſe, & diſciplinæ. itaque primum videamus quæ natura in homine ſit. Extrinſecus, vt ſexus. ſexus enim tantum naturæ eſt, nec ex diſciplina poteſt aliquando contingere. ita, & natio, & patria, & cognatio, & ætas tantum naturæ ſunt. Natio eſt, inquit, vt conſideres vtrum Græcus ſit, an barbarus, hoc ſecundũ ipſorum Græcorum ſententiam, qui abſque ſe reliquos barbaros appellabant. Patria eſt, inquit, vt conſideres Athenienſis, an Lacedæmonius. Aquileienſis an Mediolanenſis ſit. Cognatio eſt, inquit, vt conſideres quibus maioribus oriundus ſit, vnde ſanguinem ducat. itq. hinc optimum argumentum, vt illud eſt in Virg. Bellum ne inferre paratis Laomedontiadæ? Sed, & hoc argumentum quaſi ex nomine fieri videtur, quod ait. Laomedontiadæ, cum hic ex natura colligenda nobis inſinuat argumenta. Hoc itaque intereſt, quòd in nomine ex ſono ipſo nominis colligimus argumentum, vt ex Verre, quod euerrat prouinciam. In natura autem non ex nominis ſono, ſed ex eius actu, vel moribus, cuius nomen eſt, colligimus argumentum. etenim cum dicimus Laomedontiadę, in ſono nominis nihil eſt, in actu autem Laomedontis perfidiæ poſitum eſt argumentum. Ætatem autem, inquit, inſpicere debemus, vtrũ puer ſit, an grandior, an ſenex, vt cuicunque ætati crimen quod agitur, aut conuenire, aut non conuenire doceamus. Hæc de his quæ extrinſecus ſunt quæ tantum naturæ ſunt. Nunc venit ad ea quæ corporis, & animi ſunt, & quæ tam naturæ quam diſciplinæ eſſe poſſunt. Etenim interdum per ſe multum valet natura, interdum tenuis, & infirma eſt. Diſciplina enim vel vſu ſæpe mutatur. Enumerat itaque quæ iſta ſint, velut communia, vt cõſideremus vtrum aliquis valens an imbecillis ſit, longus an breuis, formoſus an deformis, velox an tardus. Hæc omnia corporis ſunt, quæ facile videmus ſæpe hominibus ex natura, ſæpe ex arte contingere. Deinde, inquit, debemus inſpicere, memor an obliuioſus ſit, comis, officioſus, prudens, patiens, an contra. Hæc rurſus omnia animi ſunt quæ ſimiliter videmus tam ex natura nobis quam ex arte prouenire. Verum cuncta iſta, inquit, quæ animæ, & corporis ſunt, quanquam ſæpe ex diſciplina vel arte contingat, tamen qualia vel quanta ſint, non niſi in ſola natura conſiderare debemus. Ea autem quæ induſtria comparantur, in habitu rectius conſiderabimus. [In victu conſiderare oportet, apud quem, & quo more, & cuius arbitratu ſit educatus;) Victus hominis eſt, omne illud tempus à pueritia vſque ad id, quod agit, vel quo de agitur, itaque conſiderare debemus, non apud quos natus ſit, quod naturæ eſt, ſed apud quos educatus ſit, vnde incipit victus. Apud quos, inquit, intereſt enim inſpicere illorum vitam, apud quos educatus ſit, ex his enim viuendi potuit capere diſciplinam. Sed quia homines interdum non vt ſolent educant, aliqua neceſſitate compulſi, quippe, & ſeueriores ſæpe diſſolutius, & diſſolutiores ſæpe ſeuerius educant recte quærendum dicit, non ſolum apud quos educatus ſit, ſed etiam quo more educatus ſit. Deinde, inquit, inſpicere debemus ad cuius arbitrium ſit educatus. i. patris, patrui, cognati, an alienioris. Animaduertimus itaque, vt victus à primis annis vſque ad ætates alias protendatur, et dixit primo quærendum quemadmodum ſit educatus, hoc quemadmodum in tria diuiſit, apud quos, quo more, cuius arbitratu. Deinde educatus puer ſolet ad diſcendas literas ſortiri, eaſdemq; liberales. itaque qui liberales literas diſcit, duplices habere debet magiſtros qui faciant virum bonum, & qui faciant dicendi peritum, & his duobus plenum oratorem. Recte ergo etiam hoc quærendum, quos habuit artium liberalium magiſtros, quos viuendi præceptores. Itaque non vtrum habuerit magiſtros, verum viuendi præceptores, ſed quos habuit quærendum. Deinde etiam hic animaduertendus, ordo eſt, poſtquam literas quis didicerit, & certam viuendi acceperit diſciplinam, tunc neceſſe eſt vt habere incipiat amicos. Sed quærendum eſt. qualibus amicis vtatur. amicus enim mihi eſſe non poteſt, niſi ſimilis mei. Deinde quo negocio, quæſtu, & artificio ſit occupatus, quærendum. Neceſſe eſt enim vt in vita noſtra aliquid agamus, quo nos occupemus. Et hic actus in vita aliquid agentium, triplex eſt. nam aut negocium eſt, vt mercatura, aut militia, aut agricultura &c. Aut quæſtus eſt, vt præco, vt paraſitus, vt ſcenicus, aut ſimilia. Aut artificium, vt artem ſ. aliquam plene cognitam, aut exerceas, aut tradas, vt orator, vt rhetor, & alia huiuſmodi, alioqui ſcire aliquid perfecte, & exercere nolle, habitus eſt. deinde aliquid non plene ſcire neque id quodcunque exercere, affectio eſt. Verum vniuſcuiuſque rei, & habitus, & affectus ſi exerceatur, & in actu ſit, victus eſt. Animaduertendum, inquit, etiam, quo modo rem familiarem adminiſtret, qua conſuetudine domeſtica ſit: ex rebus .n. priuatis, & domeſticis, quemadmodum quis in rep. viuat, facile poſſumus agnoſcere. [In fortuna quæritur, ſeruus ſit an liber) Hoc quaſi naturæ magis eſſe videtur, vt ſeruus quis an liber ſit ſerui enim ſæpe naſcuntur. ſed vt taceamus, vt multi ſæpe ex fortuna ſerui ſint, etiam illos qui naſcuntur ex fortuna ſeruos eſſe manifeſtum eſt. etenim ex captiuis primum ſerui facti ſunt, captiuitas bello, in bello non niſi incerta fortuna, itaque ſeruum eſſe fortunæ eſt. Hoc etiam in fortuna conſiderandum. pecunioſus ſit an tenuis, priuatus an cum poteſtate. Sed quia non vno modo capimus poteſtatem, recte addidit. ſi cum poteſtate, iure an iniuria. Hoc etiam fortunæ eſt, vt videamus vtrum felix, clarus, an contra ſit. Conſiderare etiam debemus, non vtrum liberos habeat, quod naturæ eſt, ſed quales liberos habeat. vt eſt illud in Virgilio *Vade, ait, ò felix nati pietate*. Non, inquit, nato felix, ſed nati pietate. itaque in eo fortunam inſpexit, quippe: Vade ait, ò felix, inquit, facit enim fortuna felicem quòd ſi, inquit, cuius victus quæritur, mortuus erit, non de morte, ſed de mortis eius genere quæritur, alioqui mors naturæ eſt. [Habitum autem hunc appellamus, animi) Habitus, inquit, hic eſt alicuius rei, ſiue in animo, ſiue in corpore à natura cœpta, ſed vſu corroborata, & plena perfectio. Scire enim plene aliquid, habitus eſt, iam ſi id volueris exercere, victus eſt. Videamus itaque, habitum qualem eſſe dicat. aut virtutis, inquit, hic habitus animi. virtutis autem quadruplex, iuſtitia, temperantia, fortitudo, prudentia. Sed tunc habitus, ſi virtutem ita teneamus acceptam, vt nunquam a ſemel comparata recedamus. Nam ſi frequenter ſua cuique reddamus, & aliquando rapiamus iam iuſtitiæ habitum per intemperantiam non tenemus. Similiter, & circa reliquas virtutes. ita enim eſt habitus definitus. [Habitum appellamus enim, aut corporis conſtantem, & abſolutam aliqua in re perfectionem) Abſoluta eſt, vt plena ſit, conſtans, vt ſemper eadem ſit, neque aliquando à ſe recedat. & tunc eſt vere habitus. Deinde. [Aut artis perceptionem alicuius) Vtputa ego Rhetoricam plene quidem noui, ſed exercere nolo. Itaque licet non exerceam, in eo tamen quòd Rhetoricam plene noui habeo oratoris habitum: ita, & in cæteris artibus, plena perceptio habitus eſt. [Aut quamuis ſcientiam) Ars, Scientia, Actus. Scientia, artis, non artis. Inter ſcientiam, & artem hoc intereſt. Ars quidem duplex eſt, vna in ſcientia, alia in actu. verum ſcientia rurſus duplex eſt. eſt ſcientia artis, eſt non artis. neque enim aurum, gemmas probare, artis eſt, aut ſcire, quot millia hominum in illo ſint populo, quanto ſpatio hæc vrbs ab illa diſtet. hæc itaque ſcientia eſt, ſed non artis. Sed quoniam, & artis eſt quælibet, inquit, ſcientia, ſi plena in nobis fuerit, habitus nuncupatur. ſed hucuſque de habitu animi. Deinde, inquit, & corporis aliqua commoditas ſtudio, & induſtria comparata, habitus dicitur. vt ſi corpus palæſtra roboremus, ſi velocitatem nobis exercendi ſtudio comparemus. Verum, & animi, & corporis habitum Cicero in bonis collocauit. quippe habitum dixit eſſe virtutem, aut artis perceptionem, deinde aliquam corporis commoditatem. Ita & Ariſtoteles habitum omnem in bonis poſuit, cum ſecundum definitionem poſſit, & in malis habitus eſſe. Nam ſi demus ſemper operam, vt nihil intelligamus ſtudio; ſtulti ſimus: erit hic habitus induſtria comparatus. Et rurſus, ſi exercitium corporis deuitemus ſtudio, imbecilli ſimus, erit æque hic habitus corporis induſtria comparatus. Sed neſcio quomodo recte habitus malorum non eſt poſitus neque à Cicerone, neque ab Ariſtotele. nam ſi hoc ipſum nomen aſpiciamus, & eius ſonum videamus, habitum dictum eſſe ab eo quòd habere ſoleremus, natura autem noſtra talis eſt, vt nunquam mala velimus, malorum ergo eſſe habitus non videtur, eſt tamen. nam, & Catilina habitu malus fuit. i. malitiam induſtria ſibi comparauit.

[Affectio eſt, animi aut corporis ex tempore aliqua de cauſa cõmutatio, vt lætitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiuntur) Habitum eſſe diximus ſiue in animo, ſiue in corpore, alicuius rei perfectionem. At contra ſiue in animo, ſiue in corpore alicuius rei inchoatio, affectio eſt, quæ ſubito aliqua ratione naſcitur, mox receſſura, vt ſi quid nobis boni nuncietur, & læti eſſe incipiamus, ſi quid videamus, & idipſum concupiſcamus, vel aliquid timere incipiamus, ſi moleſte ferre, iſtæ omnes animi ſunt affectiones. Deinde corporis ſi ſubito in morbum incidamus, ſi aliquid in nobis debilitetur, ſed ad tempus, poſt autem ſanetur. Hæc itaque erunt affectiones corporis, & reliquæ eis ſimiles. [Studium autem eſt, animi aſſidua, & vehemens) Studium eſt, inquit, ad aliquam rem aſſidua, & vehemens animi cum magna voluntate occupatio, alio qui aſſidua, & vehemens eſſe non poteſt, ſi in ipſo opere habuerit voluntatem. Et dat res non quæ ſtudium ſint, ſed quarum ſtudium ſit, vt philoſophiæ, inquit, non philoſophia: aut poëticæ, aut geometricæ literarum, non poëtica, & geometrica literæ. Itaque ſi quid vehementer, & cum magna voluntate volumus, ſtudium eſt. Deinde ſi id, quod volumus, aliqua ex parte conſequimur, affectio eſt. Sin autem quod plenum, & perfectum eſt tenemus habitus eſt. Quod ſi hoc ipſum plenum vel ſemipienum agendo exercere voluerimus, erit victus. Ita vnum qualitate diuerſa in multa attributa conuertitur. [Conſilium eſt aliquid faciendi, aut non faciendi vere excogitata ratio) Duo ſemper ſunt vnde dubitamus, & vnde conſilium eſt. Aut enim vt faciamus aliquid, quærimus, aut vt non faciamus. Ita, & leges quæ conſilio ſcribuntur, duo ſemper hæc continent: aut fieri iubent, aut fieri prohibent. Sed quia cum de re aliqua dubitamus, incerta quædam ratio in anciput cogitatione verſatur, poſtquam id ipſum ſtatueris, erit excogitata ratio, & ideo excogitata, quia fuerat iam ante cogitata ratio, quod conſilium eſt. [Facta autem, & caſus, & orationes tribus ex temporibus conſiderabuntur) Ex his quoque non minima colligimus argumenta, vt de factis perſonæ argumenta capiamus, de dictis, de his quæ ei acciderunt: vt damnum, vt morbus, vt orbitas, & reliqua ſimilia. Verum hæc per tria, inquit, tempora debemus inſpicere. tunc enim de futuro argumentum poſſumus facere, ſi ita & ante fuiſſe doceamus, vtputa quia hoc fecit, hoc facit etiam, & hoc facturus eſt: quia hoc paſſus eſt, hoc patitur, etiam paſſurus eſt: quia hoc dixit, hoc dicit, hoc etiam dicturus eſt, hucuſque autem attributa perſonæ. [Ac perſonis quidem hæc videntur eſſe attributa) Septem ſunt quidem, vt diximus elementa, vnde omnis argumentatio capitur ad quamcunque rem: quis, quid, cur, quando, vbi, quemadmodum, quibus adminiculis. Horum duo prima, omnia continent. Nihil autem aliud quæritur, niſi quis fecerit, & quid factum ſit. atque hæc ipſa Cicero proprijs, & apertioribus, & ad rem vicinioribus nominibus appellauit. Quis enim perſonam dixit? quis negocium vocauit? Ac perſonæ quidem quam in pronomine poſuimus quæ eſſent attributa, iam dictum eſt. Nunc antequam dicamus quæ negocio attributa ſint, quid ſit ipſum negocium videamus. Negocium eſt factum, de quo quæſtio eſt. verum hoc factum nunc in facto eſt, nunc in dicto, nunc in cogitatu. Omne hoc itaque factum, de quo quæſtio eſt negocium appellatur. Ac factorum quidem genera tria ſunt. Eſt factum illud, de quo quæſtio eſt. eſt factum quod in negocio eſt, quo illud factum de quo quæſtio eſt probatur. atque hoc factum tribus temporibus conſideratur, ante, in, poſt. Eſt, & tertium genus facti, quod extra negocium eſt, ex quo ad id factum de quo quæſtio eſt traditur argumentum, vt Cluentij factum eſt iudiciale, de veneno, quòd occiderit Oppianicum. Deinde extra hoc negocium, facta eius alia ad argumentum quod proponitur trahuntur, quòd multos ante veneno necarit. Hoc tertium factum in attributis perſonæ accepimus, facta, caſus, & orationes. Tria itaque genera factorum ſunt: factum de quo quæſtio eſt, factum quo id factum vnde quæſtio eſt probatur, factum extra negocium ſed ad negocium pertinens. Itaque factum illud de quo quæſtio eſt, negocium appellauit.

Huic negocio quatuor principaliter attributa ſubiecit. Vnum quod in ipſo negocio eſt, quæ continentia cum ipſo negocio appellauit .i. quibus illud factum de quo quæſtio eſt probatur, & quæ ab ipſo negocio videntur nullo modo poſſe ſeparari. Secundum attributum eſt, in quo illa quæ in geſtione negocij ſint, neceſſe eſt videre: aliud eſt enim ipſum negocium, aliud illa quæ in geſtione negocij continentur. vtputa Occidit, negocium eſt, in ipſius autem negocij geſtione illa ſunt, illo tempore occidit, in illo loco occidit, fuit occaſio vt occideret, & reliqua, quæ in geſtione negocij continentur. Tertium attributum eſt, quod adiunctum negocio nominatur. Hoc quoque neque negocium, neque in geſtione negocij, ſed extra negocium eſt. hoc ab oratore ſumitur, cuius aſſumptione res illa, de qua quæſtio eſt, aut ſimilis, vt diſſimilis demonſtrabitur. Itaque omnia exempla tributa negocio ſunt. ſed quoniam extrinſecus veniunt, adiuncta negocio nominantur. Quartum attributum eſt negocio, quod geſtũ negocium conſequitur. hoc quoque extrinſecus eſt. non enim in negocio, vel in geſtione negocij continetur, ſed an poſt negocium contigerit, conſideratur vt puta factum Milonis hæ res conſecutæ ſunt, vt de eodem facto legem nouam ſenatus tulit, cædem quæ in Appia via facta eſſet, contra remp. facta eſſe iudicauit.

Hæc omnia non in negocio, neque in geſtione negocij ſunt, ſed geſtum negocium conſequuntur. Et quoniam ſcimus quot attributa negocio ſunt, nunc in ſingulis quæ nobis ſint ad argumẽtũ ducenda videamus, ac primo illa conſideremus quæ continentia cum ipſo negocio appellantur, ſine quibus negocium, & quæ ſine negocio eſſe non poſſunt. Hæc itaque quinque ſunt, ſumma ipſius negocij, ſummæ cauſa, & facta tria tempora, ante, in poſt, quod factum inter genera factorum ſecundũ eſſe memorauimus. Summa negocij talis eſt, vt parentis occiſio, patrem enim occidit, negocium. eſt negocij ſumma eſt, vt parentis occiſio. In hoc de ipſis nominibus de pronunciatione ſit argumentum, ſi cũ quadam admiratione dicamus, Occidiſſe patrẽ Sex. Roſcius dicitur, Deinde cauſa illa eſt, vtputa occidit, quia inimicus fuit, aut contra, quia inimicus non fuit, non occidit. Iam poſt cauſam facta conſiderare, debemus, quibus illud factum de quo quæſtio eſt aſſeramus. Hæc facta per tria tempora, vt ſæpe iam dictum eſt, diuiduntur, vt conſideremus quid ante factum ſit. quid in re ipſa factum ſit, quid poſtea factum ſit. vt Milo quid ante fecit. In ſenatu fuit domum venit, calceos, & veſtimenta mutauit. profectus eſt. Deinde quid fecit in re ipſa, ad Albanum peruenit, impetus in illum factus eſt, tum ille reiecit penulam de rheda deſiluit, ſe defendit, Clodius occiſus eſt. Poſtea quid fecit, profectus eſt Lanuuium, Flamines creauit, propter inuidiam Romam cito noluit reuerti. Ergo his factis factum probatur, aut defenditur illud quod in quæſtione eſt .i. Milo Clodium occidit, Neceſſe eſt itaque, hæc quinque in eodem negocio de quo quæſtio eſt contineri. Fruſtra enim aliquod factum obijciemus, donec factum eſt, niſi eius ſummam dicamus niſi cauſam eiuſdem facti doceamus, niſi quid ante, quid in re, quid poſtea factum ſit demonſtremus. Recte ergo continentia cum ipſo negocio nominata ſunt. [Deinde cauſa eius ſummæ per quam, & quamobrem, & cuius rei cauſa factum ſit, quæritur) Multæ quidem cauſæ ſunt nam vt omnia iſta naſcãtur quæ in mundo ſunt neceſſe eſt cauſa præcedat, & hoc ipſum negocium, de quo quæſtio eſt, cauſa dicitur. Verum hæc cauſa hominis circa factum duplex eſt. aut enim propter rem aliquam iam ante animo prouiſam quodcunque facimus, & erit cauſa, quæ ratiocinatio dicitur, aut ſubito neceſſitate aliqua præſentis temporis in factum aliquod præcipitamur, & erit cauſa quæ impulſio dicitur. & quæcunque cauſa ex confeſſione veniam meretur, impulſio eſt. Harum nunc vtranque cauſam Cic. hic tetigit: Per quam quamobrem, inquit, & cuius cauſa factum ſit, quæritur. Quamobrem ratiocinatio eſt, cuius cauſa impulſio eſt.

In geſtione negocij hæc quinque requirenda ſunt, locus, tempus, occaſio, modus, facultas. In geſtione autem negocij, qui locus ſecundus erat. De ſeptem elementis perſona iam dicta eſt. Remanſerunt ſex, quæ negocio attributa ſunt. Quid, cur, quando, vbi, quemadmodum, quibus adminiculis. Ex his rurſus duo, quid, & cur .i. factum illud triplex, & facti cauſam continentia, cum ipſo negocio eſſe monſtrauimus. Reliqua quatuor in geſtione negocij ſunt, vbi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis. Addidit Cicero quintam occaſionem, de qua poſt dicemus quinque itaque res ſecundo attributo ſubdidit, locum, tempus, occaſionem, modum, facultatem. Et recte hæc in geſtione negocij eſſe dixit. Illa enim ſuperiora quinque ſumma negocij, ſummæ cauſa, quid ante factum ſit, quid in re factum ſit, quid poſtea factum ſit. negocium .i. factum illud, de quo quæſtio eſt probant. Quod ſi negocium probant, in geſtione negocij non ſunt. verum in geſtione negocij neceſſe eſt, vt hæc rurſus quinque ſint locus, tempus, occaſio, modus, facultas. etenim cum dicimus: Milo in ſenatu fuit, domum venit: poſtea profectus eſt, geſtio negocij eſt quidem, ſed in ipſa negocij geſtione tempus oſtendimus .i. Milonem hora vndecima profectum, Deinde cum dicimus, Venit ad Albanum, impetus in illum factus eſt. geſtio quidem negocij eſt, ſed in ipſa negocij geſtione, & occaſionem oſtendimus, quòd neceſſe habuit illac iter facere.

re, & locum oſtendimus, quòd de loco ſuperiore impetus in illū factus ſit, & facultates, quòd Clodius habuit armatos. Ergo geſtio negocij ſine his quinque eſſe non poteſt, loco, tempore, occaſione, modo, facultatibus. Quod ſi ſine his quinque negocij geſtio, eſſe non poteſt, rectè hoc in geſtione negocij conſiderare debemus. [Locus conſideratur, in quo res geſta ſit, ex opportunitate, quam videatur habuiſſe ad negociū adminiſtrandum) Vt ſciamus quem locum conſiderandum præcipiat, qui ſint alij loci videamus, ac primo ſecundum Lucretij certorumq́ue ſententiam, Inane totum locus eſt, quod inane patet rebus, occupaturq́ue ab elementis, igni, aëre, aqua, terra. Ergo hæc elementa in loco ſunt .i. in inani. Sed rurſus ipſa elementa loci ſunt, vt ignis ſideribus locus eſt aër auibus, aqua natantibus, terra gradientibus, vel his omnibus quæ in eadem naſcuntur. Itaque & terra omnis locus eſt, & rurſus in terra locus eſt, qui locus nobis non ex eo ꝙ locus eſt conſiderandus eſt, ſed ex eo quòd qualis ſit, aut ex opportunitate eius, aliquid in eo aut fieri potuiſſe, aut non fieri potuiſſe doceamus. Hoc itaque ſit præceptum in loco, qualitatem eius atque opportunitatem nos inſpicere atque æſtimare debere. Neceſſe eſt enim nobis, vbicunq; eſſe, ſed illud vbi ſumus, quale ſit, conſiderandum eſt. Atque hæc opportunitas loci permulta conſideranda eſt. nam & magnitudo loci inſpicienda eſt. vtrum ibi tot milia hominum ceperit, deinde interuallum inſpiciendum eſt, vt in Quintiana, ſeptingenta milia biduo eſſe decurſa. Et quoniam interualli duo genera ſunt. Longinquitate, inquit, & propinquitate. Deinde conſiderandum, remotus locus, an celebris ſit. Deinde natura ipſius loci videnda, tumuloſus, decliuus, planus, ſaxoſus, paluſtris, ſiluestris, quæ ſit prætereà vicinitas eius loci, in qua natura ſit, vt ideo ibi aliquid fieri potuerit, vel non potuerit, quod vicinia talis ſit, vel omnis regio. Etiam hoc, inquit, in loco conſiderare debemus, ſacer an profanus ſit, publicus an priuatus, alienus an ipſius de quo agitur. Quod ſi ipſius non erit, etiam hoc eidendum, an aliquando ipſius fuerit. Ex his igitur tot opportunitatibus loci, multa ad negocium colligere poſſumus argumenta [Tempus autem eſt id, quo nunc vtimur) Quod tempus ſemper fuerit neceſſe eſt, ſiue ante mundum, ſiue cum mundo. multi enim natum mundum, multi natum non eſſe contendunt. Ergo hoc tempus generale, quia nec initium nec finem habet, æternitas eſt, quam Græci αἰῶνα appellant. Verum quoniam hoc tempus definire difficile eſt, illud definit quo nunc vtimur. Tempus eſt, inquit, pars quædam æternitatis, aut annuum, aut diurnum, aut nocturnum ſpatium ſignificans. Ex curſu enim ſiderum certis temporibus, certum nomen impoſitū eſt. Septem ſtellæ, ſeptem circulis contra cœlum voluuntur. quæ cum ſingulæ ad id ſignum vnde profectæ ſunt fuerint reuertæ, certum tempus includunt. Quod ſi omnes ſeptem ſimul ad ea ſigna vnde profectæ ſunt reuertantur, tunc fit illud tempus, quòd annus magnus dicitur. & neceſſe eſt omnia rurſus per ordinem ſuum quæ ante nata ſunt, renaſci. Ergo ſi ad exordium ſuum omnes ſtellæ reuertantur, annus magnus dicitur. Singularum autem curſus habet tempus ſuum, ſed omne tempus certis vocabulis non tenetur. nam Saturni curſus habet tempus, ſed tempus ipſum non habet nomen. Item Iouis, Martis, Veneris, atque Mercurij. Solis vero curſus cum ſe expleuerit annus eſt. Lunæ cum ſe expleuerit, menſis eſt. Iam vero & Sole ſupra terras poſito, diem vocabimus. & Sole ſub terris poſito, noctem. Horarum autem duodecim, hæc eſſe origo memoratur. Quodam tempore Triſmegiſtus cum eſſet in Aegypto, ſacrū quodam animal Serapidi dicatum, cum in toto die duodecies vrinam feciſſet, pari ſemper interpoſito tempore, per duodecim horas diem dimenſum eſſe coniecit, & ex inde hic horarum numerus cuſtoditur. Deinde alij dicunt, ex quadratura cœli, quæ ſecundū muſicam rationem in duodecim partes dicitur eſſe diuiſa horas duodecim eſſe nominatas. Aquam enim per totum diem exceperunt tenuiſſima cauerna defluentem, & hanc maiores noſtri in duodecim partes diuiſerunt, ex his partibus horis numerum impoſuerunt. Sed iam tempus eſt vt ad rationem temporis reuertamur. Quod tempus .i. hoc quo nunc vtimur, ſpatium accipiamus, quod aut in multis annis ſit, aut in anno, aut in menſibus, aut in menſe aut in diebus vel die, aut in noctibus vel nocte, aut in horis vel hora, vel momento. Verum hoc tempus noſtrum philoſophi in duo tempora diuiſerunt, in præteritum, & futurum. Præſens autem eſſe negauerunt, quòd in eo quod præſens dicimus, ſi quid iam aliqua ex parte confectum eſt, præteritum ſit, ſi quid mox perfici habeat, futurum ſit. Ita Virgilius: Tot iam voluentibus annis. quod enim voluitur, non ſtat, quod non ſtat, præſens non habetur. Oratores autem tempus noſtrum in tria tempora diuidunt, præteritum, præſens, futurum. Ac præteritum tempus in tria tempora diuidunt, in illud tempus vetus atque obſoletum & perantiquum, deinde in illud quod licet vetus ſit, & a noſtra memoria remotum, tamen in literis continetur, poſtremo in illud quod nuper geſtum eſt, & cuius de his qui viuunt plerique meminerunt. Præſens vero tempus in duo diuidunt, in præſens, & magis præſens. Magis præſens tempus eſt: vt, Nunc nunc inſurgite remis. Hoc eſt quod ait, & item quæ inſtent in præſentia, & cum maxime fiant. Inſtans enim tempus præſens eſt, vt ait, Iuno ad Iuturnam, cum iam fata Turnum tenerent, Atque inſtantibus eripe fatis. Denique vt ſciamus, illam præſentiam fata dixiſſe, addidit poſtea tempus quod magis præſens eſſet, Si quid præſentius audes. Præſens ergo tempus duo tempora habere dixerunt, præſens & magis præſens. Futurum autem tempus in duo diuiſerunt, in ocyus & ſerius .i. in id, quod mox futurum eſt, & in id, quod tardius futurum eſt. Atque hæc tria tempora cum partibus ſuis hic in hoc attributo quod de tempore eſt continentur. [Et item communiter in tempore perſpiciendo longinquitas eius eſt conſideranda) Tempus eſſe diximus ſpatium, quod in annis, menſibus, diebus, noctibus, horisque verſetur. In hoc, inquit, communiter, tempore longinquitatem eius debemus inſpicere. in qua longinquitate duo oportet attendere, vtrum in illo ſpatio huius negocij magnitudo potuerit impleri, & vtrū tot ſimul res potuerint effici. Quod enim in rebus difficile eſt, aut numero, aut magnitudine ſit neceſſe eſt. [Occaſio autem eſt pars temporis, habens in ſe alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem) In illa menſura temporis ex motu cœli facta, ex actibus noſtris vel ipſius mundi qualitas proueniens, occaſionem parit faciendi aliquid, vel non faciendi. In tempore enim menſura ac ſpatium conſideratur, in occaſione qualitas temporis, ex qua opportunitas, naſcitur faciendi aliquid, vel non faciendi. Hoc itaque inter ſe diſtant tempus & occaſio, genere autem ſimilia ſunt. Verum hæc occaſio, vt diximus, ex actibus noſtris vel ipſius mundi parit nobis ad aliquid opportunitatem. [Hæc diſtribuitur in tria genera, publicum, commune, ſingulare) Occaſio aut eſt publica, aut communis, aut priuata. Publicum eſt, inquit, quod ad totam pertinet ciuitatem ſi aut bellum ſit, aut ludi, aut aliquis dies feſtus: In hac itaque publica occaſione eſt opportunitas aliquid faciendi, vel non faciendi. Commune eſt, inquit, quod ex actibus mundi prouenit, vt ſi meſſis ſit calor, ſi vindemia frigus. Singulare autem eſt, inquit, quod vnicuique poteſt prouenire priuatim ſi nuptiæ ſint, ſacrificium funus, conuiuium ſomnus. Et rectè in priuata occaſione ſomnum etiam poſuit. non enim ex neceſſitate temporis, ſed ex corporis atque animi ratione dormitur. Interdum enim laſſi aut mœſti per diem dormimus, interdum ſolliciti atque occupati nocte vigilamus. Triplex itaque occaſio, publica, communis priuata. Ex his occaſionibus multa poſſumus argumenta colligere. [Modus autem eſt, in quo, quemadmodum, & quo animo factum ſit, quæritur) Modum Cicero diligenter inſpexit, atque ita definiuit, vt nemo vnquam. Nanque modum in duobus inſpiciendum docet in modo facti, & in animo facientis. vt ſi dicas, clam eſt qui dicit modus facti quod quaſi res facti occulte geratur. Verum in eo eſt, & animus facientis, inſidioſus, latens, atque inſtructus dolis. Ita in eo quod clam dicimus & modus & animus inuenitur, Similiter omnes modi ex modo facti, & ex animo inſpiciēdi ſunt. Verum in ipſo animo duo rurſus debemus inſpicere, prudentiam & imprudentiam .i. vtrum aliquid conſilio, an animi impulſu fecerit. In his enim cauſa facti quæritur, quam duplicem eſſe ſupra diximus, circa facientis voluntatem, ratiocinationem. ſ. & impulſionem. Ita ratiocinatio erit, prudentia animi, impulſio vero, imprudentia. Verum hi erunt ex prudentia modi, clam palam, vi, perſuaſione. Hæc omnia prudenter admiſſa ſunt. i. vt res fieret, conſilium ante præceſſit. Imprudentia porro ad purgationem iungitur, quæ pars veniæ eſt. cuius purgationis partes tres ſunt inſpiciendæ, inſcientia caſus, neceſſitas. In his quoque modis factum quidem manifeſtum eſt, ſed animus inuenitur inuitus. Adiungitur ad imprudentiæ, modos, etiam affectio, quam paulo ante perſonæ diximus attributam, quam affectionem eſſe diximus animi aut corporis repentina de cauſa permutationem. Verum hic quoniam in modo animus attendendus eſt, animi ſolas circa affectionem poſuit commutationes, id eſt, moleſtiam, iracundiam, amorem. Itaque his affectionibus animi imprudentes, in factum impelluntur, & recte imprudentes, quippe affectio eſt, repentina animi commutatio, ergo quod repentinum eſt, proſpici non poteſt, ſi proſpici

ſpici non poteſt, imprudentia eſt. [Facultates ſunt, aut quibus facilius fit, aut ſine quibus aliquid confici non poteſt) Facultates Cicero duplici qualitate definiuit, duasque illis potentias dedit. vt ſit primum genus facultatum illud, ſine quo aliquid fieri non poteſt: aliud, quo aliquid facilius compleatur. etenim hæc duo prima proponamus, fit, non fit. Iam ex eo, quod fit, rurſus duo deſcendunt: Facile fit, difficile fit. Iam in duobus ponitur facultas, in genere. i. in eo, quod fit, & in ſpecie. i. in eo, quod facile fit. Illud autem quod difficile fit, ita poteſt argumentis torqueri, vt illud videatur eſſe, quod nõ fit, & iccirco, in hoc non ſunt poſitæ facultates. Dupliciter igitur facultates eſſe teneamus, primo illas ſine quibus aliquid fieri non poteſt, deinde illas quibus aliquid completur. vt ſi quis velit rhetoricam diſcere. prima erit ei ad diſcendam facultas, ſine qua effici non põt. i. animus, ingenium inſtrumenta artis ipſius, & magiſter, deinde erũt illæ facultates, quibus facilius fit, ſi ſit doctus & beneuolus magiſter. ita & ad mortem facultas, ſine qua fieri non poteſt. venenum qua facilius fit, venenum cum poculo. Si autem in pane detur venenum, pars illa eſt quæ difficile fit, quæ ita poteſt argumentis torqueri, vt pars illa videatur eſſe, quæ non fit, quod quidem Cicero. pró Cluent. diſputauit, cum negauit in pane dari venena potuiſſe, Hoc autem ſcire & tenere debemus, etiam tempus, & locum, & cetera præter modum facultates eſſe poſſe, ſi generaliter conſiderentur, nõ ex ſpecie, vel ex opportunitatibus ſuis. Neceſſe eſt. n. & quodcunque tempus, & quemcunque locum fuiſſe cum aliquid factum eſt. Alioqui facultas prima non erit faciendi, niſi iſta ſint. Ita Cic. in Roſciana: Non potuit, inquit, occidere patrem Roſcius, cum abſens fuit. hic argumentum à loco fecit. deinde ait: Age nunc videamus reliquas facultates: Ergo iam & locus facultas eſt, ſed facultas, ſi generaliter conſideretur, at ſi opportunitas eius fuerit inſpecta, tunc ex loco argumenta ſumentur. [Adiunctum autem negocio id intelligitur, quod maius, & quod minus, & quod ſimile erit) Attributa negocio duo iã tranſacta ſunt, continentia cum ipſo negocio, & illa quæ in geſtione negocij continentur. Ac prima quidem cum attributis ſuis perſona tranſacta eſt. i. quis, deinde quid, & cur continentia cum negocio demonſtrauimus. deinde quando, vbi, quemadmodum, quibus adminiculis, in geſtione negocij poſita docuimus. Ita ſeptem prima illa elemẽta in duobus negocio attributis videmus incluſa, nec iam amplius videtur relictum, quod in alijs duobus negocio attributis ad argumentum conſiderare debeamus. i. in his quæ adiuncta negocio nominantur, & in his quæ geſtum negocium conſequuntur. Verum & in his eadem ſeptem quæ in ſuperioribus conſiderare debemus, nec aliquod negocium ſine his ſeptem elementis vnquam poterit inueniri, vt quiuis homo ſine lineamentis ſuis. Itaq; cum in noſtro negocio ex omni circunſtantia argumẽta ceperimus, & fides in aliquo claudicarit ex alienis argumenta ſumenda ſunt, quæ cum aſſumuntur, aut fidẽ faciunt, aut augent. Verum hæc cum aliena, ſint. i. extra noſtram cauſam, videndum eſt. qua noſtro negocio parte copulentur, quæ copulatio reſpectus dicitur quem reſpectum Græci σχέσιν πρός τι dicunt, etenim dicunt πρός τι, cum etiam iſta aliena à negocio ſeptem illa elementa contineant, quæ in noſtro negocio continentur, non poſſunt ſibi omnia conuenire, Sed quædam in hoc quedã conſiderare debemus in alieno negocio. quę per σχέσιν noſtrum negocium reſpiciant, vt præuiſo & præcognito copulationis genere ad argumentum noſtri negocij facta collatione copulentur. Verũ huius reſpectus nouem modi ſunt .ſ. vt ſit adiunctum negocio noſtro, & quod maius eſt, & qđ minus, quod ſimile, quod æque magnum, quod deſperatum, quod contrarium, & genus, & pars, & euentus. Hæc itaque nomẽ omnia tont & puncti ſunt τῶν πρός τι. i. ad aliquid. itaque quaſi ſemper in binis ſunt, & recte, niſi. n. ad aliquid nullus poteſt eſſe reſpectus. Itaque cum dicimus maius tunc intelligimus maius, ſi minus cõſideremus. Rurſus tunc intelligimus minus, ſi maius cõſideremus. Ita & reliqua ex aliorum collatione cognoſcimus. Verum nunc videamus, quemadmodum hos reſpectus negociorum conſiderare debemus. [Maius, & minus, & æque magnum, ex vi, & ex numero, & ex figura negocij, ſicut ex ſtatura corporis, conſideratur) Hæc tria. i. maius & minus & æq; magnum, tribus modis conſiderare debemus, vi, numero, figura. Vis eſt, quæ ſingulis nominibus verbisque conſtat, & perſona, omnis enim res, & omne dictum factum ue habet vim ſuam, etenim ſi dicas parricidium, ſtatim quantum hoc ſit, & in qua vi ſit, animo exiſtimamus; ita homicidium, & adulterium, & reliqua, facile quid ſint, cum fuerint audita, cognoſcimus. Similiter & perſonę habent vim. ſuam etenim cum dixeris Ciceronem, ſtatim ex boni viri conſideratione, quæ in illo vis ſit, agnoſcimus. Deinde cum dixeris Catilinam, ex conſideratione peſſimi hominis, ſtatim quæ in illo vis ſit, agnoſcimus. Numerus eſt, cum minus ac maius non ex vi, ſed ex rerum, vel ex perſonarum numero demonſtramus. Figura eſt, quæ in toto negocio conſideratur. i. per omnia illa ſeptem elementa, vt conſideres quid factum ſit, quis fecerit, vbi fecerit, quando fecerit, quemadmodum fecerit, & reliqua quæ, inquit, figura totius negocij ita eſt, vt corporis ſtatura, in qua ſtatura omnia lineamenta corporis continentur. Itaque vt melius intelligamus, notum proponamus exemplũ, illud. ſ. quod Cicero. negocio ſuo adiunxit. Nam cum Catilinam diceret occidendum, ex adiunctio, quid maius vel minus eſſet, argumẽta collegit. Quod vtique maius & minus & æque magnum ex vi, numero, figura, iam dudum diximus approbãdum ita & Cicero: An vero P. Scipio Pont. Max. Tib, Gracchum mediocriter labefactantem ſtatum reipub. priuatus interfecit: Catilinam orbem terræ cæde atque incendijs vaſtare cupientem, nos conſules perferamus? Hic ex vi rerum intelligimus, minus eſſe ſtatum reip. quam orbem terrarum. deinde ſimiliter ex vi intelligimus, minus eſſe labefactere, quàm vaſtare. Ita ex vi perſonarum, cum Gracchus & Catilina nominãtur, Catilina magis timẽdus agnoſcitur. Præterea ex numero intelligimus, maius eſſe duos conſules, quàm Scipionem. Hic figuram nõ poſuit totius negocij. i. quemadmodum occiderit Gracchum Scipio, vbi occiderit, quando occiderit, vnde occiderit. Verum hæc, quia nihil prodiderant, prætermiſit, atque vno verbo concluſit, quod ait, Interfecit. cuius verbis conſiderata vi, maius eſſe intelligimus interficere, quã ex vrbe eijcere. Verum in alijs exemplis, & ex figura debet comparatio fieri, vt maius aliquid minus ve demõſtres, ſi dicas illud tunc factum eſt, ibi factum eſt, ita factum eſt, propterea factum eſt, & reliqua, quæ in elementis principalibus continentur. [Simile autem ex ſpecie comparabili) Cum facimus argumentum ex adiuncto negocio per ſimilitudinem, in ea ſimilitudine qualitas conſideranda eſt. Superiora. n. maius & minus æq; magnum ex quantitate cognoſcimus. nec putemus hoc eſſe par, quod ſimile. Etenim par ex menſura definita, & ex comparata vtriuſque quantitate cognoſcimus. Simile autem non in eo quantum ſit, ſed in eo quale ſit attendimus. ita non ex menſura fit ſimile, ſed ex vultu, & ſupernæ quadã facie declaratur. Simile, icon, parabole, paradigma. Simile itaque duobus modis cõſiderare debemus in ſpecie formatum, & natura rerum. Et ſcriptores quidẽ artium ſimile genus ponunt, ſub ſimilia tria εἰκὼν i. imaginem. παραβολὴν .i. collationem. παράδειγμα. l. exemplum. Per imaginem ſimile fit, cum ex ſimili ſpecie vultus vultibus comparamus: vt, Os humeroſq; deo ſimilis. Per collationem ſimile facimus, cum rerum diuerſarum conferimus & copulamus non ſpeciẽ, ſed naturam: vt, Qualis mugitus, fugit cum ſaucius aram Taurus aut, Pœnorum qualis in aruis Saucius ille graui venantum vulnere pectus, Tũc demum mouet arma leo. Hic enim Virg. vt probaret Turnum rebus omnibus fractis non deiectum, ſed iratum magis, quia vix hoc creditur negocio ſuo fidem fecit ex adiuncto negocio per ſimilitudinem, quæ ſit in parte naturæ. Sic, inquit, & leo magis iraſcitur poſtquam fuerit vulneratus. Per exemplum autem tunc ſimile facimus, ſi in exemplo ipſo qualitas oſtendatur. Sæpe. n. exẽplum in quantitate verſatur. i. in ui, vel numero, vel figura. Inuenitur tamen & qualitas ſine exemplo. vt Cicero, cum circa bellum cauſarum ſimilium comparas naturas, ait, Vt Helena. inqt, Troianis, ſic tu Antoni huius belli ſemen fuiſti. [Contrariũ eſt, quod poſitum in genere diuerſo, ab eodem, cui contrarium eſſe dicitur, plurimum diſtat, vt frigus calori, vitæ mors) Ariſtoteles oppoſita genus poſuit, contrarium, diſperatum, ad aliquid, ſub oppoſitis. Contrariũ porro Ariſtoteles ſic definiuit, ſub eodem genere ſpecies multum inter ſe diuerſæ hac ratione, vt omnia ad vnum illud genus referantur, quod ſupra omnes res principales Græci ponunt. i. τὸ ὄν, quod Latini ens vocant. i. quod eſſe poſſit. Verum contraria tribus modis inueniri poſſunt. cũ aut ſum eodem genere ſpecies multum inter ſe diſtant, aut cum ſub ſingulis generibus diuerſi ſpecies etiam diuerſæ ſunt, aut cum duo genera inter ſe diuerſa ſunt. Itaque hic Cic. in diuerſis generibus poſita, contraria demonſtrauit, frigus & calorem. His autem genus qualitas, ſed diuerſa. deinde ſimiliter ſub diuerſis generibus ſpecies longe inter ſe diuerſas poſuit. i. vitam & mortem, vitæ autẽ genus bonum, mortis malum. itaque contraria ſunt, quæ ſe è regione ſpectant, & quæ ex diuerſo poſita plena ſunt. [Diſparatũ autem eſt id, quod aliqua re &c.) Sub diſparato autem Ariſtoteles duas ſpecies poſuit, priuantia, & negantia. Priuantia ſunt vt cæcitas, infelicitas, viſio & felicitas habitus ſunt, cæcitas

tas & infelicitas id agunt, vt prima id quod habuerunt, non habeant. Nanquam enim cæcitas fiat neceſſe eſt, niſi viſio ante tollatur, nec eſt infelicitas, niſi prius felicitas excludatur. Iccirco ergo hęc priuantia nominata ſunt, quod primorum priuationē ſecunda demonſtrent. Negantia porro ſunt, quæ negatione ſeparantur, vt ſapit, non ſapit, ſedet, non ſedet. Negatio hic illud agit, vt primum neget, non tamen conſtituat ſecundum. Nam cum ait, non ſedet ſolum ſedere negat, non tamen cōſtituis vtrum ſtet, an ambulet, ſed ſufficit ei negare, quod ſedeat. Hic autem Cic. in diſparato ſola negantia poſuit. i. ſapere, non ſapere, eſſe tamen inter diſparata, & priuatiua noſſe debemus. [Genus eſt, quod partes aliquas amplectitur, vt cupiditas) Notum eſt, quid ſit genus .i. ſub quo multæ ſunt partes. Partes autem ſunt ea quæ ſub genere ſunt. Verum cum de his facimus argumentum, ex adiūctis negocio facimus argumentum. Quoties autem de genere quæſtio eſt, ex ſpecie faciendum eſt argumentum, quoties de ſpecie quæſtio eſt, ex genere faciēdum eſt argumentum, vt Cic. cum pro Roſcio ageret. i. ſpeciem ſuſcepiſſet (Roſcius enim ad filium ſpecies eſt) argumētum fecit ex genere, cum dixit tam feros mores in filium cadere non potuiſſe. Filius .n. genus, Roſcius ſpecies eſt. Ita & cum de genere quæſtio eſt ex ſpecie colligendum eſt argumentum, vt ſi quæratur, an omnes matres ament filios ſuos, & tu ex ſpecie facias argumentum. Adeo oēs matres non amāt filios ſuos, vt Medea filios ſuos ēt occiderit. ita & in reliquis. [Euentus eſt exitus alicuius negocij, in quo quæri ſolet quid ex quaque re euenerit, eueniat, euenturumq́; ſit) Euentum illum accipiamus, qui vniſcuique rei naturaliter videtur adiunctus. qui rem ſuam, poſtquam res ipſa contigerit, neceſſe eſt conſequatur, & tunc vere de euentu facere poſſumus argumentum, ſi ipſe euētus certus ſit. Alioqui ſi euentum illum accipiamus, qui ex caſu venit, fieri inde non poteſt argumentum, quod adiunctum negocio eſſe poſſit. Facit itaque de euentu argumentum ſi cum quem probaueris inſolentem futurum, ſpondeas arrogante. Ita inſolentiæ euentum arrogantiam doces, quam rurſus arrogantiam ad odium cauſam eſſe demonſtras. [Quare hoc in genere, vt cōmodius, quid euenturum ſit, ante animo colligi poſſit, quid quaque ex re ſoleat euenire, conſiderandum eſt) Vt, inquit, ex euentu facile poſſimus argumenta colligere, primo ipſi nobiſcum pertractare, & conſiderare debemus, quis vniuſcuiuſque rei eſſe ſoleat euentus. Et vt ſciamus naturalem euentum, non fortuitum nobis conſiderandum, denique ſoleat, inquit, euenire. Conſuetudo perpetua eſt. Quod perpetuum eſt, fortuitum eſſe non poteſt. Ergo conſiderandus nobis erit in rebus ſingulis certus, & naturalis euentus. [Quarta autem pars eſt, ex ijs, quas negocijs dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In hac hæ res quæruntur, quæ geſtum negocium conſequuntur) Negocio quatuor eſſe diximus attributa. dictum iam de tribus attributis eſt, oſtendimus quæ eſſent continentia cum ipſo negocio in geſtione negocij, adiuncta negocio. Nūc de his docendum eſt, quæ geſtum negocium conſequuntur. Quod quidem quartum attributum videtur cum ea parte pugnare, quæ in primo attributo eſt poſt negocium. Scimus .n. quinque eſſe in primo attributo, ſummam negocij, cauſam ipſius ſummæ, & factum triplex, ante negociū, in negocio, poſt negocium. Hoc extremū factum, quod eſt poſt negocium, vr̄ ſimile eſſe huic attributo, de quo nunc agimus, quod dicitur conſecutio. nam vtruoque poſt negocium eſt. Sed hoc diſtant, quod ſupra poſt negociū facta illius conſideranda ſunt, de quo agitur, & qui aliquid feciſſe memoratur, hic autem facta conſideranda ſunt, ſed extranea. Itaque conſideranda ſunt, quæ geſtum negocium conſequantur. Hæc in duobus ſemper debemus attendere, in perſonis, & in natura geſti negocij. In perſonis ſic, ſi animaduertamus, quid de geſto negocio homines fecerint, aut ſenſerint, aut iudicauerint, vt de facto Milonis, vt de lege Clodij. In natura ipſius negocij ſit, ſi res illa facta ſit, cui neceſſe ſit euentum aliquem eſſe cōiunctum, vt parricidium furor neceſſe eſt conſequatur, & rurſus, parricidam veriſimile non ſit dormiſſe. Hæc enim geſtum negocium conſequuntur, quæ non in perſonis animaduerſa ſunt, ſed in natura geſti negocij. In his itaque duobus, & Cic. animaduertēda dixit ea quæ geſtum negocium conſequuntur. Ac primo de perſonis. [Primum, quod factum eſt, quo id nomine appellari conueniat) Vbique hoc conſequitur. Res .n. prima eſt, dein rei nomen, Homo autem neceſſe eſt rei nomen ponat. ita Cic. de nomine conſtituendo diſputat in diuinatione. Non tam, inquit, hęc accuſatio, q̄ defenſio eſt exiſtimanda [Deinde eius facti qui ſunt principes, & inuentores, qui denique auctoritatis eius, & inuētionis comprobatores atq; æmuli) Hęc quoque poſt rem ſint neceſſe eſt, neque .n. poteſt inueniri, niſi quod latet. Eſt porro quod latet animaduertendū, itaq; qui fuerant illi qui primi illud fecerint, vnde nunc agitur, qui deinde factum probauerint, ac ſecuti ſint. Si optimi ſunt, laudas factum, ſi peſſimi, reprehendis. vt Cic. in Diuin. dicit, ſemper homines nobiles accuſaſſe, & eos cum magno cōmodo reip. magnam ſemper gloriam conſecutos. Deinde ecquæ ea de re, aut eius rei ſit lex) Lex etiam conſequitur. lex .n. ſemper in re quia res talis viſa eſt, conſtituitur. Verum quod ait De ea re, totum eſt. Quod ait eius rei pars eſt. Interdum .n. totum factum aliqua lege aut dānatur, aut abſoluitur, interdum pars facti. Deinde quod ait, conſuetudo, actio, iudicium, ſcientia, artificium, & hæc omnia geſtum negocium conſequentur. Nam & conſuetudo rei iam ante geſtæ eſt, & rurſus rem geſtam ſolet aliqua actio conſequi, vel iudicium, vt præiudicium natum eſſe videatur. Deinde neceſſe eſt ante aliquid fieri, vt ex eo ſcientia conſequatur, vel artificium. Verum hæc omnia, & in perſonarum actibus prouidenda ſunt, & in negocij ipſius natura. Iccirco ait. [Deinde natura eius euenire vulgo ſoleat, an inſolenter) Ait, negocij ipſius animaduertēdam eſſe naturam .i. qui ſoleant euentus factum iſtud conſequi. Sed hic euentus ab illo euentu, quem in adiunctis negocio demonſtrauimus, hoc diſtat, quod ille euentus naturaliter certis rebus affixus eſt, & rem ſuam quadam vi ac neceſſitate conſequitur. Hic aūt euentus interdum neceſſarius, & naturalis eſt, vt parricidium furor neceſſe eſt conſequatur. Interdum varius, & commutabilis, vt amor noceat neceſſe eſt, & vt non noceat neceſſe eſt. Sæpe enim malum euentum amor habet, ſæpe bonum. Denique vt oſtenderet Cic. euentum iſtum ex natura negocij ita eſſe conſiderādum, vt ſcias & in contrarium poſſe conuerti. Deinde, inquit, quod ex natura eius euenire vulgo ſoleat, an inſolenter, & raro. Vulgo .i. paſſim, frequenter. Ergo firmius argumentum eſt, ſi de quo agimus euentus frequentius conſequatur, ſi dicas amor magis nocet. Præterea hoc ſciamus, intereſſe inter iſtum euentum, & illū ſuperiorem, quod hic totius negocij euentus eſt, ille vero vniuſcuiuſque rei. Ait .n. ſupra. Quare in hoc genere, vt commodius quid euenturum ſit, ante animo concipi poſſit, quid quaque ex re ſoleat euenire, conſiderandum eſt. Poſtea homines id ſua auctoritate comprobare, an offendi in his conſueuerint. Et hic euentus, qui naturam negocij conſequitur, qualis apud homines habeatur. i. bonus an malus, attendendum eſt. Ita & ſupra dixit attendendum qui homines primum fecerint, qui deinde comprobauerint, non .n. ex eo quia aliquid conſequitur, argumentum eſt, ſed quia aut bonum, aut malum eſt, quod conſequitur. i. non quod eſt, quod conſequitur, ſed quia tale eſt. Ita ſemper non ex re, ſed ex qualitate fit argumentum. [Et cetera, quæ factum aliquod ſimiliter confeſtim, aut ex interuallo ſolent conſequi) Interdū .n. vicinior, interdum tardior eſt euentus. vtputa ſi quem voluero occidere, vicinus eſt euentus. vt mox me oderit. deinde ſi trado alicui diſciplinam, tardior hic euentus. Primo .n. fortaſſis offenditur, deinde amat ac diligit. [Deinde poſtremo attendendum eſt) Dat poſtremum breue, & commune præceptum, verum aliquid honeſtum ſit, an vtile. In his eſt conſiderandum, quæ geſtum negocium conſequuntur. Verum quæ ſint partes honeſtatis atque vtilitatis, in deliberatiuæ præceptis ſe demonſtraturum eſſe promittit. [Omnis autem argumentatio, quæ ex ijs locis, quos cōmemorauimus, ſumetur, aut probabilis, aut neceſſaria debebit eſſe) Ait ſupra, cum de confirmatione loqueretur. Huius, inquit, partis certa ſunt præcepta, quæ in ſingula cauſarum genera diuidentur. Veruntamen non incommodum videtur, quandam ſyluam atque materiam vniuerſam ante permixtam, & confuſam exponere omnium argumentationum. Tria nobis in confirmatione traduntur, materia, argūm, argumentatio. Materiam nobis iam tradidit. i. locos, de quibus argumenta caperemus. quos locos diuiſit in attributa perſonæ, & in attributa negocio. Attributa perſonæ vndecim eſſe dixit, negocio quatuor, atque horum omnium partes enumerauit, ac tradidit. Nunc itaque dicturum eſt de argumento. Nec nos confundat quod pro argumento argumentationem ponit. Antiqui genus ponebant argumentationē ſub argumentatione vero argumentum, & argumentationē. Itaque hoc verbo cōiter vtebantur, vt pro argumento recte argumentatio diceretur. Verum antequam dicamus, quæ gña ſint argumentorum, dicamus prius quid conſiderare, & conferre debeamus, vt argumenta faciamus. Secundum Ariſt. decem categoriæ ſunt. i. decem res, in quibus omnia quæ in mundo ſunt continentur. Harum rerum vna ſubſtantia eſt, reliquæ nouem qualitates .i. quæ ſubſtantiæ accidant. Itaque cum res nuda eſt, nihil aliud quam res eſt. Tunc autem ex ea poſſumus facere argūm, ſi eius qualitatem inſpiciamus. Itaque omnia verba nomina habēt res

ſuas

ſus,habent, & qualitates, quæ qualitates cum ſibi conueniunt, faciunt argm̃. cum non conueniunt,non faciunt argumentum: vtputa ponamus occidit,occidit res eſt,huius rei quę ſit qualitas attendamus.i.quædam aſperitas,quædam immanitas. Deinde ponamus inimicum.Ruſus inimicus res eſt eius rei porro qualitas ſimiliter aſpera atque crudelis. Itaque qm̃ vtraque ſibi hæc qualitas conuenit,factum eſt argm̃.Ita duæ ſimiles qualitates cũ fuerunt copulatæ,faciunt aliam qualitatem.i.occidit,quia inimicus fuit.quæ qualitas eſt,vt argumentum.probabile eſſe videat̃. Ita ſi dicas occidit, quia gladio percuſſit, argumentum eſt, quia vtriuſque rei qualitas eſt ſimilis. Alio qui cum in eo quod eſt occidit,iam nota ſit & res,& qualitas rei,deinde ponas virgam,cuius res & qualitas nota eſt,qm̃ ſimiles ſibi non ſunt iſtæ qualitates coniunctæ in vnum non faciunt argumentum ſi dicas: Percuſſit virga, & occidit.Semper itaque non res,ſed qualitates rerum debemus attendere,atq; conferre,vt argumenta faciamus. Argumentorum porro genera duo ſunt,probabile & neceſſariũ. Probabile eſt, quod veriſimilitudine fidem facit,vtputa quia inimicus fuit,occidit.verum de probabili poſt dicemus: Nunc autem de argumẽto neceſſario diſputauimus. Neceſſario demonſtrantur ea quæ aliter ac dicuntur,nec fieri,nec probari poſſunt, hoc modo: Si peperit cum viro concubuit. Neceſſarium eſt, inquit,quod aliter ac dictum eſt. nec fieri,nec probari poteſt.neceſſarium argumẽtum ad fidem cogit ac trahit probabile autem, irrepit atque perſuadet. Neceſſarium porro tale eſt argumentũ,ſi ea proferas quorũ talis ſit natura,vt ſic fieri neceſſe ſit. Si dicas, ſi natus eſt,morietur. Si peperit,cum viro concubuit. Hæc neceſſe eſt,vt ſe conſequantur. quod ſi neceſſe habes credere,neceſſarium factum eſt argumentum. Illud tamen ſcire debemus,argumentum neceſſarium pene non eſſe, ſolumq́. eſſe inter homines probabile. Nempe nobis neceſſarium videtur ex vero conſtare nam ſi probabile ex veriſimili,ex vero neceſſe eſt neceſſarium. Inter homines autem verum latet, totumq́. ſuſpicionibus geritur, ergo neceſſarium non poteſt eſſe argumentum: Sed quantum inter homines poteſt neceſſarium? quantum ſecundum opinionem humanam valet. Alioqui ſecundum Chriſtianorum opinionem non eſt neceſſarium argumentum. Si peperit,cum viro concubuit. Neque hoc rurſus,ſi natus eſt,morietur. Nam apud eos manifeſtum eſt,ſine viro natum,& non mortuum. Ergo neceſſarium illud argumentum eſt,quod iam opinione perſuaſum eſt. Atque vt ſcias hoc neceſſarium non eſſe,omnino neceſſarium oſtendit. Cic.etiam hoc hominibus perſuadet,cum ait: Neceſſarie demonſtrantur ea quæ aliter ac dicuntur,nec fieri nec probari poſſunt. Ergo ſi probantur,iam non erunt neceſſaria. Quid quid.n.probatur,potuit & non credi. Itaque neceſſarium argumentum teneamus illud, quo facile populo perſuadet orator. Hoc neceſſarium tribus modis fieri docet,quos modos in genere dictionis ponit.hic.n.iam dictio eſt,ſuperius in materia locos poſuit,de quibus conducta ad argumentationem dicto naſceretur. Fieri itaque neceſſarium argm̃ docet,aut per complexionem aut per enumerationem,aut per ſimplicem ↄcl̃onem. [Complexio eſt, in qua vtrum conceſſeris, reprehenderis) Complexio forma dictionis eſt,poſita in rationibus neceſſarijs. Verum complexio duplici latere conſtat, vnde quidquid fuerit electum, neceſſe eſt vt contrarium ſit. In complexione itaque duo genera ſunt proponendi,nunc per ſimplex,nunc per neceſſarium. Simplex hoc modo; Si hoc eſt,cur illud facis? Si illud eſt,cur hoc facias? Deinde per neceſſarium ſic. Aut hoc concedas neceſſe eſt,aut illud, Ita hic exemplum complexionis conſiderare debemus factum per ſimplex. Si improbus eſt,cur vteris? ſi probus,cur accuſas?) Ita & in Verrinis Cicero. Aut amicos, inquit, confiteare Siculos neceſſe eſſe, aut inimicos, ſi amici ſunt, credamus teſtibus, ſi inimici ſunt, inuiti pecunias contulerunt. Enumeratio eſt, in qua pluribus rebus expoſitis,& ceteris infirmatis, vna reliqua neceſſario confirmatur. Enumeratio quoque forma dictionis eſt, poſita in rationibus neceſſarijs. Verum in enumeratione multa ponuntur,& excluſis multis, vnum quod reliquum eſt,confirmatur. Vtputa ſi hoc non eſt,ſi illud & illud non eſt,reſtat igitur vt iſtud ſit. Ita in Verrinis: Si neque Carbo attigit, neque Sylla vidit,neque in ærarium relatum eſt,reſtat igitur vt tu Verres pecuniam ſuſtuleris.verum enumeratio duobus modis ſit, cum aut multis rei rebus excluſis,vnam quæ reliqua eſt, confirmas. aut cum rei rebus excluſis contrarium confirmas. Multis rei rebus excluſis,vna quæ reliqua eſt, confirmatur,vt ſupra ipſe Cicero. contra Hermagoram. Nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale, & demonſtratiuum & deliberatiuum. Hic multa enumerauit. Sed excluſis duabus rebus, reliquam tertiam confirmauit. Nullum,inquit,cauſæ genus eſſe non poteſt dicere,qui artis præcepta dat,vnum eſſe non poteſt dicere,quia hoc & hoc. Relinquitur ergo,inquit,vt omnia tria genera cauſarum ſint. Ergo hic multis rei rebus ſublatis, poſtrema eſt confirmata. Deinde omnibus rebus excluſis, contrarium ſic concludit, vt hic ipſum exemplum poſitum eſt. Neceſſe eſt, aut inimicitiarum cauſa ab hoc eſſe occiſum, aut metus, aut ſpei, aut alicuius amici gratia, aut, ſi horum nihil eſt, ab hoc non eſſe occiſum) Itaque hic res eſt occiſio, huius rei omnes res ſuſtulit.i. cauſas occidendi poſtremo contrarium concludit,ſi igitur horum nihil eſt,non occidit. [Simplex autem concluſio ex neceſſaria conſecutione conficitur) Et in hoc neceſſarium eſt argumentum, ſed in vna re poſitum,& ideo ſimplex concluſio nominatur. Vtputa, ſi illo tempore,quo vos me illud feciſſe dicitis,ergo trans mare fui,relinquitur,vt id ego non fecerim, ſed nec potuerim facere. Hic itaque ſimplex res eſt. In ſuperioribus vero duplex, in complexione .i. & enumeratione. Et complexio quidem aperte duas res continet,aut hoc eſt,inquit,aut illud. ſi illud eſt,cur facis? ſi illud non eſt,cur non facis. Enumeratio etiam cum multas in ſe res habet collocatas,duplex tamen eſt. Ea enim omnia quæ tollis,quamuis multa ſint, in vna tamen parte ponuntur. in altera id,quod concludis,ſiue aliquid de rebus ſit, ſiue contrarium rei,vt ſupra docuimus. [Atque hoc diligenter videre oportebit) Præcepta dat, vt neceſſaria argumenta non ſola dicendi ſpecie faciamus .i. ne complexio, vel enumeratio in ſolo genere dicendi poſita eſſe videatur,ſed vt rationes ipſæ, & res neceſſariæ ſint,& hoc genere dicendi proferantur triplici.ſ.aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per ſimplicem concluſionem. Dictum itaque de neceſſario argumento,& quale ſit, & quot modis dictionis proferatur, nunc de probabili incipit diſputatio. Quod vt melius intelligamus,propter vim expoſitionis hæc prius nobis etiam pictura cernatur.

		[Complexio.
	[Neceſſarium.	[Enumeratio.
	[	[Simplex concluſio.
	[	[Id,quod fieri ſolet.
Argumentum eſt aut.	[	[Id, quod eſt in opinione.
	[	[Ea quæ habent ad hæc quandam ſimilitudinem.
	[	[Contrarium.
	[Probabile, per	[Paria.
		[Eas res,quæ ſub eadem ratione cadunt.
		[Vera.
		[Falſa.
		[Veriſimilia.

[Probabile autem eſt id,quod ferè fieri ſolet,aut quod in opinione poſitum eſt,aut quod habet in ſe ad hæc quandam ſimilitudinem,ſiue id falſum eſt, ſiue verum) Dictum eſt de neceſſario argumento,& de eius modis,tribus.ſ.nunc de probabili argumento dicamus,in quo ſolo virtus omnis fidei continetur. Vt ſupra enim diximus,neceſſarium inter homines nõ eſt preſertim cum, etiam ipſum probetur. Probabili itaque ſolo omnis fides nititur, adeo vt Græci officium, & finem oratoris ſic definierint, πιθανῶς πρὸς πίστιν λέγειν.i. probabiliter ad fidem dicere. Probabile autem per ſeipſum non poteſt definiri, neque in præceptum quoddam exprimi.ſed probabile erit argumentum,pro moribus patriæ,populi temporis,neque.n.omnibus vnum atque idẽ probabile eſt aliud enim iuſtum Romanis,aliud barbaris vr̃. Itaque vt probabilia argumenta faciamus primũ nobis patria inſpicienda eſt,in qua ſumus, & eius patriæ inſpiciendi mores,deinde inſpiciẽda eſt ciuitas,quæ pars patriæ eſt, omnis ciuitas habet proprios mores. Deinde inſpiciendum eſt tempus,tempora.n.ſæpe mutantur.Poſtremo etiam eius apud quem dicimus cognoſcenda natura eſt,vt ſecundum mores eius probabilia argumenta faciamus.Itaq; hæc præcedunt,anteq̃ probabilia argumenta proferamus. Verũ ipſum probabile argm̃ primo in tria diuiditur.i.in id, quod facile fere ſolet fieri,& in id, qđ in opinione poſitũ eſt, & in id,quod habet ad hoc quandã ſimilitudinem.deinde in quatuor,ſignũ,credibile,iudicatum,cõparabile. Verum illa tria,tria ſunt quibus probabile conficitur argumentum. Illa aũt quatuor quæ ſequũtur rerum harũ trium effectus ſunt. Primo itaque illa tria videamus,in quæ probabile diuiditur argumentũ. Per id,qđ ſolet fieri probabile argumentum, ſic ſit,ſi ea ad fidem colligas, quæ in actus conſuetudine verſantur, vtputa ſi mater eſt,diligit filiũ,ſi auarus eſt,negligit iuſiurandum,ita & Terentius,meretri

ces

ces malas, auaros lenones, triſtes ſenes, edaces paraſitos eſſe cō-memorant. Hæc itaque ad finem dicta ſunt per id, quod ferè ſolet fieri. Deinde per id, quod in opinione poſitum eſt: probabile argumētum ſic fit, ſi ad fidem non ea quę in vſu ſunt agendi, ſed ea quæ in opinione ſunt poſita, colligamus. Si dicas inferos eſſe & impijs apud inferos pœnas, ſi dicas omnes, qui philoſophantur, contra deos facere. Multi .n. credunt, ꝙ philoſophi contra deos faciant. etenim ſi deos aſſerunt, & me forte ſtultum eſſe dicunt, quoniam me talem Deus eſſe voluit, contra deos faciūt, cum me reprehendunt. Deinde in rep. cum bella, aut pax ex Dei voluntate contingant, ipſi autem multa cupiunt perſuadere contra Deos faciunt, ſi id non aſſerunt agendum, quod Deorum voluntate contingit. Ergo vt diximus, ex his quæ in opinione ſunt poſita, ꝓbabile colligitur argumentum, ſi dicas inferos eſſe, vel non eſſe. Deos eſſe, vel non eſſe: mundum natum, mundum nō eſſe natum. Iſte opiniones δόξαι dicuntur. δόξα enim Græce opinio, & δόγματα opiniones nuncupantur. Adeo manifeſtum eſt, omnia quæ in mundo aguntur, argumentis probabilibus ꝑſuaderi, quando etiam philoſophorum profeſſionibus ex opinione nomen impoſitum eſt, vt dogmata dicantur: Tertiū illud eſt, vt doceamus quemadmodum probabile fiat argumentum, ex eo quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem .i. per ſimilitudinem. vtputa ſi is qui patriam prodit, pœnam meretur, ille qui patriam defendit, præmium meretur. Verum hic ex altero alteri fides fit, & ſic quaſi luceat commendandum. Sed Cic. non quemadmodum fieret argumentum, ſed vnde fieret indicauit, cū ait: Aut quod habet, ad hæc quandam ſimilitudinem. Ad hæc .i. ad ſuperiora, ad id, quod ferè ſolet fieri, & ad id, quod fere in opinione poſitum eſt. etenim hoc argumentum tertium, vb. ex altero alterum probamus, nunc tale poteſt eſſe, vt ſoleat fieri, nunc tale, vt in opinione poſitum eſſe videatur, vt ſoleat fieri: Si is qui patriam prodit, pœnam meretur, ille qui patriam defendit, præmium meretur. vt in opinione, ſic: Si impijs apud inferos tormē ta præparata ſunt, innocentibus quies parata eſt. Itaque hoc quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem .i. ſimilitudo, tribus modis probabile efficit argumentum: aut per contraria, aut per paria, aut per eas res, quæ ſub eandem rationem cadunt. Per cō traria ſic. Nam ſi ijs, qui imprudenter læſerunt, ignoſci conuenit, ijs qui neceſſario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Hæc contraria ſunt, prodeſſe, & nocere. ſed ipſa contraria non faciunt argumentum, niſi habeant inter ſe aliquam ſimilitudinem. hic itaque animorum ſimilitudo eſt, nam ſi ille imprudenter obfuit, hic neceſſitate profuit, neque ille voluit obeſſe, neque hic voluit prodeſſe ergo ſi agnoſcitur ei, qui non voluntate, ſed imprudentia læſit, & illi gratia non habenda eſt, qui non voluntate profuit, ſed neceſſitate. Per paria ſic, cum non ex contrarijs rebus, ſed ex ſimilibus per naturam probabile colligimus argumentum: vtputa, Nam vt locus in mari ſine portu nauibus intutus eſt, ſic animus qui ſine fide eſt, amicis non poteſt eſſe portuoſus. Ex his autem quæ ſub eandem rationem cadunt, probabile facimus argumentum, cum ea ſibi conferimus, quæ ad aliquid ſunt, vtputa locare, conducere, emere, vendere. Hæc verba ad ſe inuicem ſpectant. Itaque ex vnius rei ratione alterius rei rationem probare debemus. vtputa neſcio, quis qui patre vendente emit filium, iniquam rem dicitur feciſſe. hic facis argumentum probabile. nam ſi is qui vendidit, rem iniquam fecit, & hic qui emit, rem iniquam fecit. Deinde quod Cic. poſuit exemplum, apud Rhodios. portorium res vilis vtilis erat, & Hermocreon vir ampliſſimus, id conduxit portorium, defenditur, quòd rem turpem non fecerit. Facis itaque argumentum per eas res, quæ ſub eandem rationem cadunt. Nam ſi Rhodijs turpe non fuit locare, ne Hermocreonti quidem turpe eſt conducere. Sint autem, inquit, vera ſiue. ſiue falſa, ea vnde facimus argumentum, nihil ad nos, dummodo ad fidem faciendam probabilia eſſe videantur.. Viſum eſt, ſiue veriſimile, ſi dicas: Non occidit Medea filios, quippe mater filios nunquam potuiſſet occidere. Hic falſum eſt, quod aſſeris, tamen feciſti argumentum probabile, per id quod ferè ſolet fieri, vt Medea filios non occidiſſe credatur. aut ſi dicas, quia multus in calceis puluis fuit ex itinere regreſſus eſt. Verum eſt autem argumentum probabile ſi dicas, quoniam cicatrix eſt, vulnus fuerit neceſſe eſt. Nunc autem vt probabilis argumenti omnes partes ſcire poſſimus, hæc nobis quoque animaduertenda eſt pictura.

[Per id quod fere fieri ſolet.
[Signum.
[Credibile.
[Iudicatum.
[Religioſum.

Probabile argumentum fit.
[Per id quod in opinione poſitum eſt.
[Commune.
[Approbatum.
[Comparabile.
[Per ea quæ hn̄t ad hęc quandam ſimilitudinem.
[Imago.
[Collatio.
[Exemplum.

[Omnes autem, vt certas quaſdam in partes diſtribuamus, probabile quod ſumitur ad argumentationē, aut ſignum eſt, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile) Supra diximus, probabile argumentum in tres partes diuidi, in id, quod ferè ſolet fieri, in id, quod in opinione poſitum eſt, & in id. quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem. Sed has tres partes ipſas res eſſe diximus, de quibus probabile fit argumentum. Verum in his tribus rebus hæc rurſus quatuor collata ſunt. i. quod ex illis rebus conficitur, aut ſignum dicitur, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Atque vt ſciamus hæc quatuor illis tribus eſſe cōnexa, id quod ferè ſolet fieri, nihil aliud habet in ſe niſi, aut ſignum, aut credibile. Deinde id, quod in opinione poſitum eſt, nihil in ſe habet iudicatum. Poſtremo id, quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem, nihil aliud habet niſi comparabile. Videamus itaq; hæc quatuor in illis tribus eſſe. Nec hæc tantum ſibi copulata ſunt, ſed omnia quæ in argumento ſunt probabili, etiam argumentis attributis perſonæ, & attributis negocio conſtat eſſe connexa. Nam quatuor negocio eſſe dicimus attributa, continentia cū ipſo negocio, & in geſtione negocij adiuncta negocio, quæ geſtū negocium conſequuntur. Itaque in continentibus cum ipſo negocio, & in geſtione negocij ſignum eſt. In his autem quæ adiuncta ſunt negocio, comparabile eſt, in attributis vero perſonę, credibile eſt. ita videmus, & locos argumentorū, & res, & exitus, certis rationibus ſibi eſſe copulata. Nulla itaque videatur eſſe confuſio, quod probabile argm̄ iam dudum in tria diuiſimus, nunc in quatuor, quia id, quod ferè ſolet fieri, duo in ſe continet, ſignū & credibile. quod in opinione poſitum eſt vnum habet in ſe. i. iudicatum, quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem, ſimiliter in ſe vnum continet .i. comparabile. Itaque probabile argm̄ in quatuor partes nunc diuiditur nam aut ſignum eſt, aut credibile, aut iudicatum, aut cōparabile. [Signum eſt, quod ſub ſenſum aliquem cadit) Quinque ſenſus ſunt in homine, viſus, auditus, odoratio, ſapor, & tactus. itaque quidquid ſub hos ſenſus cadit, cum ad argm̄ fuerit attractum, ſignum eſt, quod ſignum per ſe, nō ad ſe valet, ſed ex eo aliud proficiſcitur. i. aliud aſſeritur. vtputa ſi agatur, an neſcio quis ex itinere venerit, & aſſeras eum veniſſe, nā in calceis eius multus puluis eſt. puluis hic ſignum eſt. & ſignum quod ſub ſenſum oculorum cadit. Aut ſi dicas, quia cruentus eſt, hominem occidit, deinde ſi dicas, ſeditio facta eſt, non tumultus auditus eſt. hic tumultus ſignum eſt, ſed ſignum, quod ſub auriū ſenſum cadit. ita & reliqua ſimilia. Verum hoc argumenti genus. i. ſignum, non ſatis ad fidem valet, ſed alterius vtpote firmioris argumentis indiget approbatione. Ita probabile quidem eſt argumentum, ſed non validum, ſemperq́. hoc argumento coniectura tractatur. & ideo aut aliud firmius argumentum, aut teſtimonium requirit. Sed quod paulo ante dixi, ſignum eſſe in eo, quod fere ſolet fieri, vtique cum dico ex itinere venit, nam multus in calceis puluis eſt, & hominem occidit, nam cruentus eſt argumentum facio ex his, quę fere ſolent fieri. nam qui ex itinere venit, ſolet fieri vt puluerolentus ſit, & qui hominem occidit, ſolet fieri vt cruentus ſit. Ex ſigno vero in omnia tempora circa factum facere poſſumus argm̄, vtputa occidiſti hominem, quia cruētus es, & hic cruor ſignum eſt. Occidiſti autem hominem, tempus præteritum deinde occidis hominem, nam vulnus inſigis, ſignum eſt. Occidis hominem tempus præſens, deinde occidere vis hominem, nam armatus incedis, hic armatus incedis, ſignum eſt. occidere vis hominem, tempus futurum. ita ſignum ad omne tempus argumentum eſt. [Credibile eſt, quod ſine vllo teſte auditoris opinione firmatur, hoc modo) Credibile eſt, inquit, argumentum, quod per ſeipſum fidem facit. neque ad probandum deſiderat teſtem, ſed facile cum prolatum fuerit apud opinionem & ſententiam iudicis perſuadetur. Hoc credibile in eo eſſe diximus, quod fere ſolet fieri, & rurſus in attributis perſonæ. ita in exemplo, quod ſubdidit Cic. vtrunque videamus. [Nemo eſt, q non liberos ſuos incolumes, & beatos eſſe cupiat) Vtique & ſolet fieri, vt nemo ſit qui non amet liberos ſuos, & attributum perſonæ eſt. i. fortunæ, ꝙ liberi nominantur. & quod ait: Nemo eſt. [Iudicatum eſt res aſſenſione, aut auctoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata) Iam, & hinc in tria diuiſit iudicatum. nam aſſenſio in religione eſt, auctoritas in communi, iudicium in approbato. in tria enim iudicatum diuiſit, in religioſum,

gioſum, in commune, in approbatum. Religioſum eſt, inquit, ſi quid de re aliqua iurati iudices iudicarunt. & ideo religioſum, quia iurati iudicauerunt: quod aſſentiri nos neceſſe eſt. Animaduertamus tamen vt iudicium geſtum ſemper negocium conſequatur. [Commune eſt, quod omnes vulgo probarunt) Commune eſt, inquit, quod ex more vulgi nulli auctoritatem tenet, vt neceſſe ſit maioribus natu aſſurgi, vt ſupplicum miſereri, hæc vt ſequamur, habemus vulgi auctoritatem. Deinde hoc etiam animaduertamus quòd conſuetudo quæcunq; rem ſemper aliquam conſequatur. Inter id, quod ferè ſolet fieri, & commune, hoc intererit. id, quod ferè ſolet fieri, ex quadam natura eſt: commune iudicato ſtringitur. [Approbatum eſt, quod homines, cum dubium eſſet, quale haberi oporteret) Approbatum eſt, inquit, quod cum dubium eſſet circa qualitatem bonam malam ue, ad vnam partem homines inclinauerunt. Vt, inquit, cum ſororem Horatius occidiſſet, & de facto eius populus eſſet in incertum, tñ abſolutus eſt. Deinde, vt Tiberius Gracchus Cenſor inſciente Collega quoſdam è ſenatu mouiſſet, & de eius facto dubitaretur. poſtea tamen eius factum populus approbauit. nam eum Conſulem fecit. Ita religioſum, & commune, & approbatum, quia in iudicato ſunt, geſtum ſemper negocium conſequütur. [Comparabile autem eſt, quod in rebus diuerſis ſimilem aliquam rationem continet) Dictum eſt iam de ſigno, de credibili, de iudicato: reſtat extremum, vt de comparabili dicat. Comparabile eſt, quod res inter ſe diuerſas aliqua ratione coniungit. Hæc comparatio .i. ſimilitudo partes habet tres. Imaginem, quam Græci εἰκόνα appellant. Collationem, quam Græci παραβολὴν appellant. Exemplum, quod Græci παράδειγμα appellant. Imago eſt, oratio circa res diuerſas, aut corporum, aut naturarum comparans ſimilitudinem: vt, Os humerosq. deo ſimilis: vt, Qualis mugitus fugit cum ſaucius aram Taurus. Collatio eſt oratio, quæ res in ſe diuerſas ex ſimili comparatione coniungit, vt eſt illud. Ac veluti magno in populo cum ſæpe coorta eſt Seditio. Exemplum eſt, quo rem aliquam alicuius hominis. aut negocij auctoritate, vel caſu, aut hortamur, aut dehortamur. Hortamur ſic: vt,

Antenor potuit medijs elapſus Achiuis
Illyricos penetrare ſinus. Dehortamur ſic;
Aut non viderunt mœnia Troiæ
Neptuni fabricata manu conſidere in ignes.

Hæc quidem nos exempla grammaticalibus artibus ſuppoſuimus. Cicero autem ſe exempla his quæ ſunt incomparabili ſuppoſiturum eſſe promittit, cum cœperit de elocutione tractare. nunc autem de inuentione tractatus eſt. Ac fons quidem confirmationis, vt facultas tulit, apertus eſt: nec minus dilucide, q̃ rei natura ferebat, demonſtratus eſt. Ita omnia quæ ad confirmationem pertinebant, demonſtrata ſunt. ita inquit, vt rei ipſius natura flagitabat. Sed hic confuſe omnia prolata ſingulatim. ſe autem circa ſingulas cauſas traditurum eſſe præcepta in ſecundo libro, promittit. [In præſentia tantummodo numeros, & modos, & partes) Numerum accipimus attributa perſonæ vndecim, negocio quatuor, deinde genera argumentorum duo, neceſſarium, probabile. Modos autem accipiamus .i. in neceſſario argumento complexionem, enumerationem, ſimplicem concluſionem, deinde in probabili argumento, id quod ferè ſolet fieri, qđ in opinione poſitum eſt, quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem. Partes autem accipiamus, ſignum, credibile, iudicatum, comparabile, & ea quæ ſub his ſunt. [Atque inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit) Poſſunt quidem omnia iam argumenta ex his locis quos præcipimus inueniri. Sed hæc ipſa argumenta debemus, inquit, artificioſa dictione diſtinguere quia & ſuaue, & neceſſarium eſt. Itaque nunc pauca de Dialectica ad Rhetoricam tranſlaturus eſt. Habebitq. locum de ſyllogiſmis, ad quos capiendos & tenendos, lectorem vehementer hortatur, vt ipſe ait [Quòd non rei ſolum magna vtilitas eſt, ſed percipiendi quoq; ſumma difficultas) Diximus itaq; argumentum probabile in quatuor diuidi, ſignum, credibile, iudicatum, comparabile. Credibile eſſe diximus in duobus, negocio attributis & perſonæ. Signum eſſe diximus in duobus negocio attributis, in continentibus cum ipſo negocio, & in geſtione negocij. Comparabile eſſe diximus in adiunctis negocio. Iudicatum vero in his quæ geſtum negocium conſequuntur. Itaque omne argumentum factum ex attributis perſonæ, credibile dicetur. Deinde omne argumentum factum ex continentibus cum ipſo negocio, & ex his quæ in geſtione negocij ſunt, ſignum dicetur. Deinde omne argumentum factum ex his quæ negocio, adiuncta ſunt comparabile dicetur. Poſtremo omne argumentum factum ex his quæ negocio adiuncta ſunt, & negocium conſequuntur, iudicatum dicetur, ſed cum probabile fuerit. Alioquin in omnibus attributis iam perſonæ, quam negocio, & neceſſarium eſſe poterit argumentum: cuius tres partes eſſe diximus, complexionem, enumerationem, ſimplicem concluſionem.

[Omnis igitur argumentatio aut per inductionem tractanda eſt, aut per ratiocinationem) De materia & argumento iam dictum eſt. Nunc reſtat illud eſt vt de argumentatione dicamus, quæ pertinet ad elocutionem, & quam Cicero ex dialectica ſumptam, in rhetoricam poſuit laxiorem. Argumentatio eſt itaque artificium non inueniendi, ſed dicendi. Hæc duobus modis fit, aut per inductionem, aut per ratiocinationem. Ita & Ariſt. in argumentatione duo eſſe dixit, iſagogen, & ſyllogiſmum. Atque Ariſt. breuiter ac ſtrictim omne exemplum inductionem eſſe dixit, quòd animus auditoris ab eo, quod nõ dubium eſt, ad credendum id, quod dubium eſt, inducatur. Duo itaque ſunt genera argumentandi, inductio & ratiocinatio. Verum inductione philoſophi vtuntur, & hic nunc ad exemplum inductio philoſophica inducitur ad hoc, vt intelligamus quid ſit inductio, vel quemadmodum fiat. Poſt autem præcipiet qualis inductio poſſit eſſe oratoris. [Inductio eſt oratio, quæ rebus non dubijs captat aſſenſionem eius, quicum inſtituta eſt) Generaliter hic inductionem definiuit, qua definitione oſtendit vbique nos inductione vti poſſe, & in philoſophica & in oratoria, & in quacunque contentione verborum, etiam in fabulis. Nam vbique neceſſe eſt perſuadere, & ideo perſonam certam hic non poſuit, ſed hoc ait. Inductio eſt oratio quæ rebus non dubijs capiat aſſenſionem eius quicum inſtituta eſt. Eius, inquit, .i. ſiue ille philoſophus ſit, ſiue iudex, ſiue orator, ſiue amicus, ſiue inimicus. Inductio itaque ſic facienda eſt, vt primo proponamus illa, quæ extra negocium ſunt, ſed tamen quæ ad negocium per ſimilitudinem ſpectant. & talia, inquit, eſſe debent illa quæ proponimus, vt neceſſario is cum quo agitur ita eſſe fateatur, atq; conſentiat. Quod cum conſenſerit, tunc paulatim ad id vnde dubitabatur deſcendis & his quæ ſupra conceſſa ſunt, ſimile eſſe confirmas. Dat ergo nunc exemplum philoſophicum. Aeſchines Socraticus fuit, id eſt diſcipulus Socratis: is multa ſcripſit. Quodam etiam loco inducit Socratem referentem. nam is erat mos diſcipulis, vt ingenio proprio reperta ad magiſtros referrent, & quaſi ab eis inuenta ponerent. Induxit inquam Aeſchines Socratem referentem quid eſſet, vel quemadmodum eſſet locuta Aſpaſia cum vxore Xenophontis, vel cum ipſo Xenophonte. nam Xenophõ, & eius vxor frequenter diſcordabant. Perſuadet ergo Aſpaſia, vt in gratiam reuertantur. Aſpaſia autem peritiſſima fuit philoſophiæ. Hac itaque inductione viam induxit Aſpaſiã apud Aeſchinem Socrates. Interrogauit, inquit, Aſpaſia Xenophontis vxorem. Si, inquit, vicina tua aurum melius habeat, q̃ tu habes illius ne, an tuum malis? Tum, inquit, Xenophontis vxor inuicta ſimilitudine ſuperiorum, quoniam ſententiam mutare non poterat, tacita erubuit. Poſtea, inquit, Aſpaſia conuertit ſe ad Xenophontem ipſum, & ſimiliter cum illo inſtituit inductiones. Dic mihi, inquit, Xenophon ſi vicinus tuus equum, aut fundum meliorem habeat, quam tu habes, tuum ne malis, an illius? id eſt, niſi in gratiã regreſſi fueritis ſemper, & tibi vxor lectiſſima, & tibi vir optimus deerit. Hæc itaque inductio hoc egit, vt Xenophon & vxor eius ab his quæ velle ſe negare non poterant, ad id etiam quod dubium habebant per ſimilitudinem deducerentur. [Hoc modo ſermonis plurimum Socrates vſus eſt) Socrates inquit, in diſputationibus ſuis inductione frequenter vtebatur. propterea inquit, quod optimum docebat, vt non à ſe rebus prolatis, ſed confeſſionibus ſuis aduerſarius vinceretur. [Hoc in genere præcipiendum nobis videtur. Primum, vt illud, quod inducemus per ſimilitudinem, eiuſmodi ſit, vt ſit neceſſe concedi) Inductione, inquit, tria ſemper ſpectare debemus: Primo, vt ſimilitudines tales proponamus, vt eas ſit neceſſe concedi, nam illud dubium eſſe non debet, vnde alteri fidem volumus facere. Deinde inquit, illud, quod confirmamus, ei res quam proponimus ſimile eſſe debet, ne nihil egerit propoſitio, ſi illud diſſimile eſt cuius cauſa propoſuimus. Tertio, inquit, id agere debemus, vt nemo intelligat quo ſpectet ſimilitudinis propoſitio. Ne cum quiſpiam intellexerit ſe ex confeſſione propoſitionis etiam illi rei fidem facere quam negauit, aut non reſpondeat, aut male prauéq. reſpondeat. Si autem neſciat quo tendat ſimilitudinis propoſitio, ſecurus conſitetur. qua confeſſione etiam illud, quod negabat ante, ita vt tu vis concedit eſſe. Cũm autem, inquit, hoc diligenter in facienda inductione ſeruaueris, vt & propoſitio ſimilitudinis concedatur, & illud propoſitioni ſimile ſit, cuius cauſa

ſimili

ſimilitudo propoſita eſt, & nemo videat quo propoſitio illa contendat, officio tuo per iſta diligenter impleto. rurſus debebis reſponſionem contendentis attendere. vnum autem de tribus faciat neceſſe eſt. nam aut tacebit, aut confitebitur, aut negabit. Ad hæc ſingula dat præcepta, quid in his ſingulis tu facere debeas. & primo à difficiliore parte incipit. Si, inquit, negabit ita eſſe illud vnde contentio eſt, atque illud, quod in propoſitis conceſſisq́. ſimilitudinibus continetur, duo, inquit, facere debemus, aut illas res, quas ante conceſſit, ſimiles docere huic rei eſſe de qua contentio eſt, aut ſi pernegabit, alias inducere ſimilitudines. Sin autem, inquit, confitebitur, habita argumentatio concludenda eſt. Deinde inquit, ſi tacebit, duo facies, aut reſponſionem de eo elicies, aut ſi reſpondere noluerit, quia genus confeſſionis eſt taciturnitas, concludenda eſt argumentatio. Ita, inquit hoc genus argumentandi tripertitum ſemper eſt: Prima, inquit, pars conſtat ex vna ſimilitudine, pluribus ue vt in hoc ipſo exemplo confeſſionem tacentium confirmat Aſpaſia. Et tu, inquit, mulier virum optimum vis habere, vt tu Xenophon vxorem habere lectiſſimam maxime cupis. Deinde ex hac confeſſione quid conficiatur oſtendit. Quare, inquit, niſi hoc perfeceris, vt neque vir melior, neque fœmina lectior in terris ſit. [Ergo in hac cauſa, quæ) Dedit ſupra philoſophicæ inductionis exemplum, dat nunc in rhetorica, non quo, inquit, diuerſa præcepta ſint, ſed ne quis forte præceptum in philoſophia datum in rhetorica videre non poſſit. Exemplum autem nunc ponit apud Græcos peruagatum, cuius exempli huiuſmodi tema eſt. Epaminundas imperator cum ei ſucceſſum fuiſſet, retinuit apud ſe exercitum aliquot amplius diebus, quam ex lege oportebat. illis ipſis diebus Lacedæmonios funditus euertit, ac vicit. Accuſatur, quòd contra legem exercitum retinuerit. Proponitur autem hic tacita exceptione, lex illa. Qui ſucceſſori ex lege exercitum ſtatim non tradiderit pœnas ſoluat. In hoc themate poteſt quidem eſſe compenſatiuus ſtatus principalis, feci, ſed profui. verum ſecunda conflictio in ſcripto, & voluntate conſiſtit. Scripto vtitur accuſator, qui dicit, à verbis legis recedi non oportere. Voluntate vtitur Epaminúdas, qui dicit, legem iubere quidem exercitú tradi, ſed ſi nihil vrgeat. Alioqui ſi reip. cauſa paucis diebus retineatur, nullam pœnam ſubeſſe retinenti. Itaque hic inductionem poteſt facere accuſator ille, qui contra ſententiam legis ſcripta defendit, & ſimilitudinem non extra cauſam, ſed ex eadem cauſa facit. Si, inquit, Epaminundas id quod ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, ad legem ſuis verbis tradat. i. damnandum eſſe qui exercitum non tradet, preter eum qui reipub. cauſa retinuerit, hoc ſi addat, nunquid pati poteſtis? non opinor. Deinde, ſi hoc idem legi additum vos veſtra auctoritate ad populum feratis, nunquid id populus patietur? non patietur. Ergo, inquit, quod addi ad legem per verba non poteſt, id tanquam additum, ſit, ſequi non debetis, quod ſi, inquit, ſententiam ſcriptoris neque Epaminundæ, neque noſtris literis videmus corrigi poſſe, multo magis illud re ipſa, & iudicio veſtro mutari non poteſt, quod ne verbo quidem mutari poteſt. Verum hoc ſcire debemus, in dialogis ſermonem eſſe, non dictionem, dictionem autem eſſe oratoris in ciuilibus cauſis. Idcirco ait: Aut aliter hoc in ſermone atque in dicendo ſit vtendum, Sermo philoſophi, dictio oratoris. Oratio autem poteſt, & ad dialogum conuenire, ſi ſit paulo ſplendidior elocutio, proprium tamen oratoris eſt. Deinde notare debemus, omnem magiſtratus prætores appellatos. vt hic, cum Epaminundas Thebanorum imperator, ꝙ ei qui ſibi ex lege prætor ſucceſſerat, cum imperatori ſuccedere debeat imperator. [Ratiocinatio eſt oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens, quod expoſitum, & per ſe cognitum ſua ſe vi, & ratione confirmet) Argumentationum duæ partes ſunt. inductio, & ratiocinatio. De inductione iam dictum eſt, nunc de ratiocinatione tractatus eſt. i. de ſyllogiſmis. Verum vt ad genus ſpeciem referamus, ſyllogiſmus non argumenti nomē eſt, ſed argumentationis. ita inductio non inueniendi modus eſt, ſed forma dicendi. Quamobrem ſic definiunt ratiocinationem. i. ſyllogiſmum. Ratiocinatio eſt, inquit, oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens, quòd expoſitum. ſua ex ſe cognitum, ſua ſe vi & ratione confirmet. Et in hac definitione multa communia eſſe poſſunt cum inductione. Nam quod ait, oratio ex ipſa re probabile aliquid alliciens, tam ratiocinationis eſt, quàm inductionis hoc autem proprium ratiocinationis, quod ait, Quod expoſitú, & per ſe cognitum ſua ſe vi, & ratione confirmet. Inductio enim non per ſe cognoſcitur, neque ſua ſe vi, & ratione cōfirmat, ſed vt fidem faciat, probandæ rei ſimilitudines ante præcedūt. Recte itaque ratiocinatio definita eſt. i. oratio, quæ ex cōfeſſo argm̄ continens, non ſimilitudine. ſed per ſe cognoſcitur, & ſua ſe vi, & ratione confirmat. Verum quod diximus, ex confeſſo argm̄ continens. niſi. n. quis confiteatur, quia inimicus fuit, non erit argumentum, ſi inimicus fuit, occidit. Ideo non eſt argumentum, quia non probat. eadem. n. facilitate, qua aſſumitur inimicus fuit, improbabitur. vnde non ſequitur, quod occidit. Sed ſi confiteatur inimicum, argumentum probabile ſit, ſi igitur inimicus fuit, occidit. [Hoc de genere, qui diligentius conſiderandum putauerūt) Ratiocinatio eſt igitur oratio per ſe cognita, ac ſua vi, & ratione confirmata, ex re confeſſa ſumptum ad fidem proferens argumētum. Verum, vt diximus, hæc oratio eſt pertinens ad ſyllogiſmos. Syllogiſmorum autem multi quinque multi plurimas partes, multi, inquit, tres eſſe dixerunt. ſed vtrorunque, inquit, rationes debemus inſpicere, quia, & breuis inſpectio eſt, & oratori res neceſſaria. Opus quidem, inquit, vtrorunque conſimile eſt. nā alteruter, & propoſitionem habet, & approbationem propoſitionis, & rurſus aſſumptionem, & approbationem aſſumptionis, & concluſionem. Verum, inquit, qui ſyllogiſmum in quinque partes diuidunt, has ſingulas partes numerāt, vt propoſitio vna pars ſit, approbatio propoſitionis altera, tertia aſſumptio, inde approbatio aſſumptionis, vt quinta pars ſit concluſio. Illi autem qui tres partes in ſyllogiſmis eſſe contendunt, propoſitionem, & approbationem propoſitionis vnam partem numerant, rurſus aſſumptionem, & approbationem aſſumptionis, alteram partem numerant, tertiam vero concluſionem. Itaque vtrorunque opus ſimile, ſed in membris operis numerus diuerſus. Iam vero quinquepartiti ſyllogiſmi, ſiue tripertiti in ipſis libris exempla poterimus agnoſcere. Verum quædam præcepta in his partibus poſita intelligamus, propoſitio, inquit, generalis in ſuo eſſe debet, & id, quod aſſumendū eſt, in ſe neceſſario continēs. Approbatio. n. multis verbis, & diuerſis rationibus facienda eſt. Aſſumptio vero ex vi propoſitionis capienda eſt, vt hic aſſumptio eſt. Nihil autem melius, conſilio, quam omnis mundus adminiſtratur. hæc aſſumptio ex vi propoſitionis aſſumpta eſt. quæ eſt. n. propoſitio Melius accurantur quæ conſilio reguntur, quam quæ ſine conſilio adminiſtrantur. Deinde, inquit, etiam aſſumptionis approbatio, multis rationibus facienda eſt. Extrema concluſio eſt, quæ quatuor modis ſit, quos modos alio in loco oſtendemus, cum de bipartito ſyllogiſmo cœperimus habere tractatum. Quinque partitam igitur hoc pacto putant eſſe argumentationem. Qui inquit, quinquepartitam eſſe dicunt argumentationem, hoc aſſerunt quod ſupra oſtendimus. i. ſeparari propoſitionem ab approbatione ſua, & rurſus aſſumptionem ab approbatione ſua. [Qui autem tripertitam eſſe dicunt) Illi, inquit, qui tripertitam argumentationem eſſe contendunt, eodem modo quidem tractant argumentationem, nam, & propoſitiones habēt, & approbationes, & rurſus aſſumptionem cum approbationibus ſuis, ſed hæc bina connectunt, & reddunt ſingula, vt propoſitionem cum approbatione ſua ſimul iungant, & rurſum aſſumptionem, & approbationem eius vnum efficiant. Negant autem recte neque propoſitionem, neque aſſumptionem dici, niſi fuerint approbata, tuncq́. eſſe aiunt propoſitionem argumentationis, ſi approbata ſit. Sin autem approbata non ſit, eſſe quidem propoſitionem, ſed argumenti, non argumentationis, in qua argumentatione latior, & expolitior elocutio eſt. Itaque qui hoc cōtendunt, negant eſſe amplius, ꝙ tripertitam argumentationem. ab his Cic. diſſentit, & cōtra diſputat probatq́. illorum ſententiam, qui dicunt quinquepartitam argumentationem. Itaque hoc Cic. ſecundum artem teſtibus, & argumentis probat. teſtibus ſic, Quam omnes, inquit, ab Ariſt. & Theophraſto profecti maxime ſecuti ſunt. Nam quemadmodū, inquit, ſuperius argumentationis genus. i. inductionis, Socrates maxime, & omnes Socratici tractauerunt, ita hoc genus argumētationis. i. ratiocinatio quinquepartita, ab Ariſtotele, & Theophraſto, vel Peripatetici frequentatum atque tractatum eſt. Sed quia orator Rhetoricam ſcribens importune pene philoſophos ad teſtimonium vocat, quia de dialectica iſte tractatus eſt, recte philoſophos ſibi adhibet quia rhetoricam ſcribit, adiungit, & multos oratores elegantiſſimos, atque artificioſiſſimos iudicatos, ꝙ vſi ſunt hac argumētatione quinquepartita. deinde inquit, à Rhetoribus his qui elegantiſſimi atque artificioſiſſimi putati ſunt. Itaque teſtibus probauit, non errare illos qui aſſerant quinquepartitam argumentationem. ſed quia poterat dici Ciceroni, etiā illi quos commemoras errauerunt, oſtendit ſe exemplū non temere illorum ſecutum, probatq́. argumentis ſuis nō errare eos qui quinquepartitam argumentationem, errare eos qui tripertitam eſſe contendant. Itaque hæc eſt quæſtio vtrum tripertita, an quadripartita, an quinquepartita ſit argumētatio. Cic. multis ſyllogiſmis ſuis nūc quinquepartitis, nunc tripertitis ꝓbat, ꝙ quinque-

partitam eſſe argumentationem. & primo aſſerit, propoſitioné & approbationem inter ſe eſſe diuerſa. in qua aſſertione primo argumenti, deinde exempli eſt ſyllogiſmus. dehinc ſimili ratione aſſerit, aſſumptionem & approbationem eius inter ſe eſſe diuerſas, in qua rurſus aſſertione primo argumenti, deinde exempli eſt ſyllogiſmus. Itaque poſtquam probauit propoſitionem & aſſumptionem ab approbationibus ſuis longe eſſe ſeparatas, concludit, cõmode partitos eſſe eos qui quinque partitam dixerunt argumentationem. Quinque igitur partes ſunt eius argumentationis quæ per ratiocinationem tractatur. Illius aut̃ me argumentationis quæ per inductionem tractatur, tripertita eſt argumentatio. Verum hoc in primis tenere debemus, argumentum nunc vicinum eſſe quæſtioni, nunc à quæſtione longinquũ. argumentum enim prolatum, nunc ipſi quæſtioni prodeſt, nunc ei rei quæ vicina eſt quæſtioni. Itaq; argumentum nunc vicinum eſt quæſtioni, nunc loco tertio, nunc quarto, nunc quinto naſcitur, Ariſtot. autem dicit etiam loco decimo poſſe fieri argumentum. Sed cum ſæpe argumentum tam longe à quæſtione ſit, hoc tantum ſyllogiſmi eſt, vt id, qđ longe à quæſtione eſt, eidem quæſtioni dicendi ratiocinatione coniungat. Ac vicinum argumentum tale eſt, qm̃ hic inimicus fuit, occidit. longe a quæſtione, argumentũ tale eſt, inimicus occidit. hoc quia generale eſt, primo diſſerendum eſt vtrum inimicus ſemper occidat. quod poſtquam aſſerueris, non ſtatim probas hunc occidiſſe. ſed ad hoc proficit, vt rurſus doceas hunc inimicum fuiſſe, quod poſtquam aſſerueris hunc inimicum fuiſſe, tunc demum redis ad quæſtioné, ergo hic, quia inimicus fuit, occidit. Deinde longe petitum argumentum etiam illic licet animaduertere, vbi Cicero redarguit Hermagoram non recte ſub qualitate poſuiſſe deliberationem & demonſtrationem, vbi primum docet genera eſſe cauſarum. Quod ſi genera ſunt cauſarum, partes generis cauſæ eſſe non poſſe, vt ſi partes generis cauſæ eſſe non poſſunt, multo magis partes partium eſſe non poſſe. Poſtremo redit ad quæſtionem. Male igitur deliberatio & demonſtratio ſub qualitate ponuntur. Itaque argumentum nunc longe a quæſtione eſt, nunc vicinum eſt quæſtioni. Deinde debemus hoc animaduertere, argumentũ quodcunque ſumimus, vtrum in genere ſit, an in ſpecie, ſi in genere, ſine dubitatione proponere debemus, deinde approbare eandem propoſitionem, tertio loco ſpeciem aſſumere, quarto loco aſſumptionem ſpeciei multis rationibus approbare, poſtremo concludere. Huius ſyllogiſmi ſubijciamus exemplum illud ipſum Epaminundæ. Omnes leges iudices ad commodum reip. referre oportet &c. Hæc propoſitio eſt generalis ſine vlla dubitatione. Deinde approbat eandem propoſitionem. Ea enim virtute, & ſapientia maiores noſtri fuerunt, &c. Tertio loco ſpecies aſſumitur: Ego in hoc quoque iudicio deſinire literas legis perſcrutari, &c. Quarto loco approbat aſſumptionem. Conſiderare qđ magis vtile fuit Thebanis, quam Lacedæmonios opprimi? &c. Poſtremo concludit, Quod ſi leges omnes, &c. Hoc autem argumentum longe à quæſtione petitum cognoſcimus facile. Argumentum vero quod in ſpecie eſt, ſemper cum dubitatione proponitur, ſi hoc eſt, illud igitur non eſt aut hoc faciamus, aut illud faciamus. Verum cum in propoſitione. Sic eſt dicitur, propoſitio hypothetica dicitur. Argumentum igitur, quod in ſpecie eſt, debet ſemper cum dubitatione proponi. huius propoſitionis faciẽda eſt approbatio. deinde aſſumptio eiuſdem ſpeciei facienda eſt per eandem ſpeciem, ſed per confirmationem, cuius aſſumptionis facienda eſt approbatio, tunc erit poſtrema concluſio. Talis in Miloniana oratione ſyllogiſmus eſt. Si inquit doceo cauſas fuiſſe Clodio, vt occideret Milonem, probo inſidiatorem, hac propoſitionem approbauit, & ſi boni ne magno quidem emolumento impelluntur ad fraudem, improbi ſæpe paruo, deinde ipſam ſpeciem aſſumit per confirmationem, habuit autem cauſas Clodius. Hanc rurſus aſſumptionem multis rationibus approbat, poſtremo concludit: Quare ſi habuit cauſas Clodius, vt occideret Milonem conſtat inſidiatorem fuiſſe. Ergo quoties argumentum in genere fuerit, ſpecies aſſumenda eſt, quoties argumentum in ſpecie fuerit, ipſa ſpecies aſſumenda eſt, ſed per confirmationem. Hoc autem tenere debemus, in propoſitione vim totius argumentationis conſiſtere. Siue autem in genere, ſiue in ſpecie ſit propoſitio, ex ipſa tamen ſemper generatur aſſumptio. Docuit itaque quinquepartitam argumentationem per exemplum Epaminundæ. Deinde docuit quadripartitam argumentationem duobus modis, nũc propoſitionis approbatione, nunc aſſumptionis approbatione ſublata. Deinde docuit tripertitam argumentationem, vtraque approbatione ſublata. Nunc quæſtio eſt, an ſit bipertita argumentatio. [Si peperit, virgo non eſt, peperit autem) Multi dicunt eſſe bipertitam argumentationem, hac ratione. Si, inquiunt, approbationes ſępe, quia manifeſtæ ſunt, ſubtrahuntur, cur non & concluſio cum manifeſta eſt, ſubtrahatur, vt ſit bipertita argumentatio per propoſitionem & aſſumptionem. Si peperit, virgo non eſt, peperit autem. Cicero hanc illorum ſententiam reprehendit, dicitq́. ſemper argumentationem concludendam eſſe, nec vnquam tamen vtendum eſſe manifeſta concluſione. Tunc autem hoc fieri poſſe, ſi concluſionem genera cognoſcamus ſunt autem quatuor. Quarum concluſionum vna talis, cum breuiter concluſionis. facimus propoſitionis, & aſſumptionis, & poſt adiungimus id, quod ex omni argumentatione conficitur. Dat autem ipſe exemplum. Quod ſi leges omnes ad vtilitatem reipub. referri conuenit, hic autem ſaluti reipub. profuit, profecto non poteſt eodem facto & ſaluti communi conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe: Secunda autem concluſio talis eſt, vt argumentatio ex contrario concludatur, & dat exemplũ. Summa igitur amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Propoſitio enim huius ſyllogiſmi talis eſt. Qui ſæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Hoc poſtquam probatum eſt, ita concludi oportuit: Igitur Carthaginenſibus fidem non habere debemus. Sed contrarium potius in concluſione conſtituit. Summa igitur amentia eſt in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Tertia concluſio talis eſt, vt id ſolum quod ex omni argumentationem conficitur inferamus. & dat exemplum. Vrbem igitur diruamus &c. Quarta concluſio talis eſt, cum non id, quod conficitur, in concluſione ponimus, ſed id, quod eam rem quæ conficitur conſequatur. & dat exemplum. Si peperit, cum viro concubuit, peperit autem. Hic conficitur, Cum viro igitur concubuit. Sed hoc in concluſione, quia manifeſtum eſt, non ponit, ſed illud ponit, quod manifeſtam ipſam concluſionem conſequitur. Igitur fecit inceſtum. Etenim ſi cum viro concubuit, id conſequitur, vt fecerit inceſtum antiqui autem quẽcunque hominum coitum, inceſtum appellabant. [Quare in longis argumentationibus) Dat præceptum, vt ſciamus, qua concluſione vnaquæque argumentatio, concludenda ſit. Quoties, inquit, longa fuerit argumentatio, aut propter memoriam conductiones facere in concluſione debemus, aut ſi erunt in memoria, quæ ſupra dicta ſunt, argumentatio nobis ex contrario concludenda eſt. Verum longa argumentatio non partibus, ſed menſura partium conſtat. i. non quinquepartita, aut quadripartita argumentatio longa eſt, ſed in quatuoque argumentatione, quoties lationes fuerint approbationes, tunc longæ erunt argumentationes. Ita & quinquepartita argumentatio, ex modo approbationum breuis poterit inueniri. Quare, inquit, quæcunque longa argumentatio fuerit, duobus modis concludenda eſt, aut per conductionem. i. συναγωγὴν aut per contrarium. Quoties autem breuis fuerit argumentatio, hoc ſolo quod conficitur, concludenda eſt. In illis vero argumentationibus, quæ exitum manifeſtum habent, conſecutionem ponere in concluſione debemus. [Si qui autem ex vna quoque parte putabunt conſtare argumentationem) Reprehendit etiam illos, qui ex vna parte dicunt fieri poſſe argumentationem. Hi, inquit, errant de nominis ambiguitate. Nam argumentatio duas ſignificationes habet & argumenti, & argumentationis. Quare cum dicunt, ſi peperit, cum viro concubuit, inuentum proferunt, non expolitionem. i. argumentum proferunt, non argumentationem. Sed talis argumentatio eſſe non poteſt niſi cum expolita profertur oratio. Eodem modo, inquit, & illi errant, qui dicunt aliquando ſubtrahi. Poſſe nunc propoſitionem, nunc aſſumptionem. Nam quoniam vtraque harum mouet auditorem, neutra neceſſe eſt ſubtrahatur expolitioni. Itaque magnopere ſtudendum eſt, quia inuentio cunctis oratoribus communis eſt. Sed ipſi oratores dicendi modo aut optimi ſunt, aut mediocres, aut infimi. [Variare autem orationem magnopere oportebit) Propter faſtidia, varia, inquit, vti oratione debemus, vt nunc per inductionem argumẽtemur, nunc per ratiocinationem. Deinde in ratiocinationibus, nunc quinquepartitam, nunc tripertitam faciamus argumentationem. Deinde, vt non ſemper prima ſit propoſitio, ſed aliquando aſſumptio prima ſit. Hæc, inquit, vt melius inſpiciamus, aut inſcribamus ipſi, & nos exerceamus, aut ſi id piget facere, ea quæ ſupra poſita ſunt exempla, videamus, & in ipſis hanc exerceamus varietatem. Illud autem præcipit, Syllogiſmos omnes in dialectica contineri, hoc paucos inde deriuatos qui oratori conuenire videbantur. Denique iſti non ſyllogiſmi, ſed epicheremata dicuntur.

Beiche. mus.

AC perſonis has res attributas putamus, nomen, naturam, victum, formam, habitum, affectionem, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes) Fortunam, ſcribi debere, præter antiquæ manus fidem, & omnes rhetori docent, Cic. & interpres Victorinus, cuius verba ſunt hæc. Perſonis autem attributa ſunt vndecim, Nomen, natura, victus, fortuna, habitus, affectio, ſtudium, conſilia, facta, caſus, orationes. [Studium eſt autẽ, animi aſſidua, & vehemens ad reliquam rem, applicata magna cũ voluntate occupatio, vt philoſophiæ, poëticæ, geometriæ, literarum) Emendatius ſic legetur. Studium autem eſt, animi aſſidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, vt philoſophiæ, poëtriæ, geometriæ, literarum. Quod enim eſt ad reliquam rem hoc loco? [Tempus autem eſt id, quo nunc vtimur, (nam ipſum quidem definire difficile eſt) pars quędam æternitatis cum alicuius annui, menſura, diurni, veſpertini, nocturni ve ſpatij ex certa ſignificatione) Quidam codices, menſtrui. Vetus lectio probior, habet generale, poſt quidem, & menſurni, non menſura, non menſtrui. Exque præpoſitionem reſpuit, hoc modo: Tempus autem eſt id, quo nunc vtimur (nam ipſum quidem generale definire difficile eſt) pars quædam æternitatis cum alicuius annui, menſurni, diurni, veſpertini, nocturni ſpatij certa ſignificatione. Priſciani quoque auctoritas menſurni, non menſtrui legendum, cenſet, his verbis. Quercus etiam quernos, corilus columnos, tacitus taciturnus, menſis mẽſurnus, ſic enim Cic. poſuit pro menſtruus, in 1. Rhet. Pars quædam æternitatis, cum alicuius annui, menſurni, diurni, nocturni, veſpertini, certa ſignificatione. Hæc ille in primo. [Conſideratur autem tempus, & anni, & menſis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & aliqua parte alicuius horum) Rectius cum propoſitione legetur, Et in aliqua parte alicuius horum. [Deinde ecquæ ea de re, aut eius rei ſit lex, conſuetudo, actio, iudicium, ſcientia, artificium. Deinde natura eius euenire vulgo ſoleat, an inſolenter ac raro) Ego hanc lectionem corruptam eſſe ſemper exiſtimaui, & veriorem lectionem eſſe. Deinde ſi quid ex natura eius &c. In qua opinione me confirmat priſca manus. [Approbatum eſt, quod homines, cũ dubium eſſet, quale haberi oportere, ſua conſtituerunt auctoritate, velut Gracchi patris factum, quem populus R. ob id factum, ꝙ inſciente Collega in Cenſura nihil geſſit, poſt Cenſuram Conſulem fecit) Corrupte legi, in Cenſura nihil geſſit. nemo non videt, niſi qui ignorat ſignificationem huius vocis. Nihil quæ quidem in antiquis libris non habetur. [Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato trophæo carius atque antiquius habere conuenit?) Liber clara, pro claro reponere, refragantibus etiam cunctis exemplaribus vulgo impreſſis, & pleriſque manuſcriptis. [Quòd ſi leges omnes ad vtilitatem reip. referri cõuenit, hoc autem ſaluti reip. profuit, profecto non poteſt eodem facto, & ſaluti cõmuni conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe) Habent antiqui libri, non hoc, ſed hic autem reip. profuit, & aptius, vt arbitror.

DE REPREHENSIONE.

REPREHENSIO eſt, per quam argumẽtando aduerſariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut alleuatur. Hæc fonte inuẽtionis eodem vtetur, quo vtitur confirmatio: ꝓpterea ꝙ quibus ex locis aliqua res confirmari põt, iiſdem poteſt ex locis infirmari. nihil.n. conſiderandum eſt in his omnibus in uentionibus, niſi id, quod perſonis, aut negocijs attributum eſt. Quare inuentionem, & argumentationem expoſitionem ex illis, quæ ante ꝓcepta ſunt, hãc quoque in partem orõnis transferri oportebit. Veruntñ, vt quædam præceptio detur huius quoq; partis, exponemus modos reprehenſionis: quos qui obſeruabũt, facilius ea, quæ contra dicentur, diluere, aut infirmare poterunt. Omnis argumentatio reprehenditur, ſi aut ex ijs quę ſumpta ſunt, non conceditur aliquod vnum plura ve: aut, his conceſſis, complexio confici ex his negatur: aut ſi genus ipſum argumẽtationis vitioſum oſtenditur: aut ſi contra firmam argumentatiõnẽ alia æque firma. aut firmior ponitur. Ex ijs, quæ ſumuntur, aliquid non cõceditur, cum aut id, quod credibile dñt, negatur eſſe eiuſmodi: aut, quod compatabile putant, diſſimile oſtenditur: aut iudicatum aliam in partem traducitur: aut oĩno iudicatum improbatur: aut, quod ſignum eſſe aduerſarij dixerunt, id eiuſmodi negatur eſſe: aut ſi complexio aut vna, aut ex vtraq; parte reprehenditur: aut ſi enumeratio falſa oſtenditur: aut ſi ſimplex concluſio falſi aliquid continere demõſtratur. Nam oẽ, quod ſumitur ad argumentandum, ſiue pro probabili, ſiue pro neceſſario, neceſſe eſt ſumatẽ ex his locis, vt ante oſtendimus. Quod pro credibili ſumptum erit, id infirmabitur, ſi aut perſpicue falſum erit, hoc modo: Nemo eſt ꝗ non pecuniam quam ſapientiam malit. aut ex cõtrario quoq; credibile aliqd habebit, hoc modo: Quis eſt, qui non officij cupidior ſit, quam pecuniæ? Aut erit oĩno incredibile, vt ſi qs, quem cõſtet eſſe auarum, dicat alicuius mediocris officij cauſa ſe maximã pecuniam neglexiſſe. Aut ſi, qđ in quibuſdam rebus aut hoĩbus accidit, id oĩbus dicatur vſu euenire, hoc pacto: Qui pauperes ſunt, ijs antiquior officio pecunia eſt. Qui locus deſertus eſt, in eo cædem factam eſſe oportet. In loco celebri hõ occidi qui potuit? Aut ſi id, quod raro fit, fieri oĩno negatur: vt Curio pro Fuluio: Nemo põt vno aſpectu, neq; prę teriens in amorem incidere. Quod aũt pro ſigno ſumetur, id ex iiſdem locis, ꝗbus cõfirmatur, infirmabitur. Nam in ſigno, primũ verum eſſe oſtendi oportet. Deinde eius eſſe rei ſignum proprium, qua de re agiẽ, vt cruorem cædis. Deinde factum eſſe, quod nõ oportuerit: aut nõ factum, quod oportuerit. Poſtremo ſciſſe eum, de qua quæritur, eius rei legem & conſuetudinem. nam eæ res ſunt ſigno attributæ, quas diligẽtius aperiemus, cum ſeparatim de ipſa coniecturali cõſtitutione dicemus. Ergo horum vnumquodq; in reprehẽſione, aut non eſſe ſigno, aut parum magno eſſe, aut à ſe potius, ꝗ ab aduerſarijs ſtare, aut oĩno falſo dici, aut in aliã quoq; ſuſpicionem duci poſſe, demonſtrabiẽ. Cum aũt pro comparabili aliquid inducetur, qm̃ id ꝑ ſimilitudinẽ maxime tractatur, in reprehendendo cõueniet, ſimili id negare eſſe quod conferetur ei, quicũ conferetur. Id fieri poterit, ſi demonſtrabiẽ diuerſum eſſe gñe, natura, vi, magnitudine, tpe, loco, perſona, opinione: ac ſi quo in numero illud, quod per ſimilitudinem afferetur, & quo in loco hoc genus, cuius cauſa afferetur, hr̃i conueniat, oſtendetur. Deinde, quid res cum re differat, demõſtrabitur, ex quo docebimus aliud de eo quod cõparabitur, & de eo quicum comparabiẽ, exiſtimari oportere. Huius facultatis maxime indigemus, cũ ea ipſa argumẽtatio, ꝗ per inductionem tractatur, erit rꝑhendenda. Si iudicatum aliqđ inferetur, qm̃ id ex his locis maxime firmaẽ, laude eorum, ꝗ iudicarũt, ſimilitudine eius rei, qua de agiẽ, ad eam rẽ, qua de iudicatũ eſt, cõmemorando non modo nõ eſſe reprehenſum iudicium, ſed ab oĩbus approbatum; & demõſtrando difficilius, & maius fuiſſe id iudicatũ, quod afferatur, ꝗ id, quod inſtet. Ex cõtrarijs locis, ſi res aut vera, aut veriſimilis ꝑmittet, infirmari oportebit: atq; erit obſeruandum diligenter, ne nihil ad id, quod agatur, pertineat id, quod iudicatum ſit; & videndum eſt, ne ea res proferatur, in qua ſit offenſum, vt de ipſo,

ſo, qui iudicarit, iudicium fieri videatur. Oportet aũt animaduertere, ne, cum aliter multa ſint iudicata, ſolitarium aliquod, aut rarum iudicatum afferatur. nam his rebus auctoritas iudicati maxime poteſt infirmari. Atq; ea quidẽ argumenta, quæ quaſi probabilia ſumuntur, ad hunc modum tentari oportebit. Quæ vero ſicuti neceſſaria inducentur, ea ſi forte imitabuntur modo neceſſariam argumentationem, neq; erunt eiuſmodi, ſic reprehendetur. Primum complexio, quæ, vtrũ conceſſeris, debet tollere, ſi vera eſt, nunq̃ reprehẽdetur: ſin falſa, duobus modis, aut conuerſione, aut alterius partis infirmatione. Conuerſione, hoc modo:

Nam ſi veretur, quid eum accuſes, qui eſt probus?
Sin inuerecundum animi ingenium poſſidet,
Quid eum accuſes, quid id parui auditu æſtimet?

Hic ſiue vereri dixeris, ſiue non vereri, concludendũ hoc puta, vt neges eſſe accuſandũ. Qđ conuerſione ſic reprehẽdetur: Imo vero accuſandus eſt. Nã ſi veretur, accuſes: non. n. parui auditu æſtimabit. Sin inuerecundum animi ingeniũ poſſidet, tñ accuſes: non. n. probus eſt. Alterius aũt partis infirmatione, hoc modo reprehendetur. Verũ ſi veretur, accuſatione tua correctus, ab errato recedet. Enumeratio vitioſa intelligitur, ſi aut præteritum quiddam dicemus, qđ velimus concedere; aut infirmum aliquid annumeratum, qđ aut contra dici poſſit, aut cauſa non ſit quare nõ honeſte poſſimus concedere. Prǽteritur quiddã in eiuſmodi enumerationibus: Qm̃ habes iſtũ equũ, aut emeris oportet, aut hereditate poſſideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus ſit: aut, ſi horũ nihil eſt, ſurripueris neceſſe eſt. ſed neq; emiſti, neq; hereditate venit, neq; domi natus eſt, neq; donatus eſt: neceſſe eſt ergo ſurripueris. Hoc cõmode reprehẽdit, ſi dici poſſit ex hoſtibus equus eſſe captus: cuius prædæ ſectione venierit. quo illato, infirmatur enumeratio; qm̃ id ſit inductum qđ pteritum ſit in enumeratione. Altero aũt modo reprehendetur, ſi aut contra aliquid dicetur: hoc eſt, ſi exẽpli cauſa, vt in eodẽ verſemur, poterit oſtendi hereditate veniſſe: aut ſi extremum illud non erit turpe cõcedere: vt ſi quis, cũ dixerint aduerſarij, Aut inſidias facere voluiſti, aut amico morẽ geſſiſti, aut cupiditate elatus es, amico ſe morẽ geſſiſſe fateatur. Simplex aũt cõcluſio reprehẽditur, ſi id, qđ ſequitur, non videatur neceſſario cũ eo, qđ anteceſſit, cohærere. Nã hoc quidem, ſi ſpiritum ducit, viuit: ſi dies eſt, lucet: eiuſmodi eſt, vt cum priore neceſſario poſterius cohærere videatur. Hoc aũt, ſi mater eſt, diligit: ſi aliqñ peccauit, nunquam corrigetur: ſic conueniet reprehendi, vt demonſtretur nõ neceſſario cum priore poſterius cohærere. Hoc genus & cetera neceſſaria, & oĩno omnis argumẽtatio, & eius reprehenſio maiorẽ quandam vim continet, & latius patet, q̃ hic exponitur. ſed eius artificij cognitio hm̃oi eſt, vt non ad huius artis partem aliq̃ adiungi poſſit, ſed ipſa ſeparatim longi tp̃is, & magnæ atque arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tp̃e, atq; ad aliud inſtitutum, ſi facultas erit, explicabũtur. nunc his præceptionibus rhetorũ ad vſum oratorium contentos nos eſſe oportebit. Cũ igitur ex ijs, quæ ſumuntur, aliquid non conceditur, ſic infirmabitur. cum aũt his conceſſis, complexio ex his non conficitur, hæc erunt conſideranda, num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si cũ aliquis dicat ſe profectum eſſe ad exercitum, contraq; eum quis velit hac argumẽtatione vti: Si veniſſes ad exercitũ, à Tribunis militaribus viſus eſſes: non es aũt viſus ab his, non es igitur profectus ad exercitũ. Hic cum conceſſeris propoſitionem & aſſumptionẽ, complexio eſt infirmanda. aliud. n. q̃ cogebatur, illatum eſt. Ac nunc quidem, quo facilius res cognoſceretur, perſpicuo & grãdi vitio præditum poſuimus exemplum: ſed ſæpe obſcurius poſitũ vitium pro vero probatur, cum aut parum memineris qđ conceſſeris, aut ambiguum aliqđ pro certo conceſſeris. Ambiguum ſi conceſſeris, ex ea parte, quã ipſe intellexeris, eam partem ſi aduerſarius ad aliam partẽ p cõplexionẽ velit accõmodare, demõſtrare oportebit nõ ex eo, qđ ipſe conceſſeris, ſed ex eo, qđ ille ſumpſerit, confici complexionẽ, ad hunc modũ: Si pecuniæ indigetis, pecuniã non habetis: Si pecuniam non habetis, pauperes eſtis. Indigetis aũt pecuniæ: mercaturæ. n. niſi ita eſſet, operam non daretis: pauperes igitur eſtis. Hoc ſic reprehenditur: Cum dicebas, Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis: hoc intelligebam, Si pp inopiam in egeſtate eſtis, pecuniam non habetis: & iccirco concedebam. Cum aũt hoc ſumebas, Indigetis aũt pecuniæ illud accipiebã, Vultis aũt pecuniæ plus hr̃e. Ex quibus conceſſionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur eſtis: cõficeretur aũt, ſi tibi primo quoque hoc conceſſiſſem, Qui pecuniã maiorẽ vellet hr̃e, eum pecuniam non hr̃e. Sæpe aũt oblitum putant qđ conceſſeris, & iccirco id, qđ non conficitur, quaſi cõficiatur, in concluſione infertur, hoc modo. Si ad illũ hereditas veniebat, veriſimile eſt ab illo eſſe necatũ. Deinde hoc approbãt plurimis verbis, poſt aſſumunt, Ad illum aũt hereditas veniebat: deinde infertur, ille igitur occidit, Id ex ijs, quæ ſumpſerant, non conficitur. Quare obſeruare diligenter oportet, & quid ſumatur, & quid ex his conficiatur. Ipſum aũt genus argumentationis vitioſum his de cauſis oſtendetur, ſi aut in ipſo vitium erit, aut ſi non ad id, qđ inſtituitur, accõmodabitur. Atq; in ipſo vitium erit, ſi oĩno falſum erit, ſi cõe, ſi vulgare, ſi leue, ſi remotum, ſi mala definitio, ſi controuerſum, ſi perſpicuum, ſi non conceſſum, ſi turpe, ſi offenſum, ſi contrarium, ſi inconſtans, ſi aduerſum. Falſum eſt, in quo perſpicue mendacium eſt, hoc modo: Non põt eſſe ſapiẽs, qui pecuniam negligit: Socrates aũt pecuniã negligebat: non igitur ſapiens erat. Cõe eſt, quod nihilo magis ab aduerſarijs, q̃ à nobis facit, hoc modo: Iccirco iudices, quia veram cauſam habebam, breui perorauí. Vulgare eſt, quod in aliam quoque rem non probabilem, ſi nunc conceſſum ſit, transferri poſſit, hoc modo: Si veram cauſam non haberet, vobis ſe iudices non commiſiſſet. Leue eſt, quod aut poſt tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem veniſſet, non commiſiſſet: aut perſpicue rem turpem leui tegere vult defenſione, hoc modo:

Cum te expetebant omnes, florentiſſimo
Regno, reliqui: nunc deſertum ab omnibus,
Summo periclo ſola vt reſtituam paro.

Remotum eſt, qđ, vltra q̃ ſatis eſt petitur, hoc modo. Quòd ſi non P. Scipio Corneliam filiã Tiberio Graccho collocaſſet, atq; ex ea duos Gracchos procreaſſet, tantæ ſeditiones natæ non eſſet. quare hoc incommo-

dum Scipioni aſcribendum videtur. Huiuſmodi eſt illa quoque conqueſtio.

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Caſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes.
Longius enim repetita eſt, quàm res poſtulabat.

Mala definitio eſt, cum aut communia deſcribit, hoc modo: Seditioſus eſt is, qui malus atque inutilis eſt ciuis. Nam hoc non magis ſeditioſi, q̃ ambitioſi, q̃ calumniatoris, quàm alicuius improbi hominis vim deſcribit. Aut falſum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia eſt pecuniæ acquirendæ intelligentia. Aut aliquid non graue, nec magnum continens, ſic: Stultitia eſt immenſæ gloriæ cupiditas. eſt hæc quidem ſtultitia, ſed ex parte quadam, non ex omni genere definita. Controuerſum eſt, in quo ad dubium demonſtrandum dubia cauſa affertur, hoc modo:

Eho tu, dij, quibus eſt poteſtas motus ſuperum atque inferũ,
Pacem inter ſeſe conciliant, conferunt concordiam.

Perſpicuum eſt, de quo non eſt controuerſia: vt ſi quis, cum Oreſtem accuſet, planum faciat ab eo matrem eſſe occiſam.

Non conceſſum eſt, cum id, quod augetur, in controuerſia eſt, vt ſi quis, cũ Vlyſſem accuſet, in hoc maxime cõmoretur: Indignum eſſe ab homine ignauiſſimo virum fortiſſimũ Aiacem necatum. Turpe eſt, quod aut eo loco, in quo dr̃, aut eo homine qui dicat, aut eo tp̃e quo dicitur, aut ijs qui audiunt, aut ea re, de qua agitur, indignum pp̃ inhoneſtam rem vr̃. Offenſum eſt, quod eorum, qui audiunt, voluntatem lædit: vt ſi quis apud equites Romanos cupidos iudicũ di Cœpionis legem iudiciariam laudet. Contrarium eſt, quod contra ea dr̃, quæ ij, qui audiunt, fecerunt, vt ſi quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquẽ vrbis expugnatorem diceret nihil eſſe crudelius, q̃ vrbes diruere, cum ipſe Alexander Thebas diruiſſet. Inconſtans eſt, quod ab eodem de eadem re diuerſe dr̃: vt ſi quis, cum dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad bene viuendum indigere, neget poſtea ſine bona valetudine poſſe bene viuere. Aut ſe amico adeſſe propter beneuolentiam: ſperare.n. aliquid commodi ad ſe peruenturum. Aduerſum eſt, quod ipſi cauſæ aliqua ex parte officit, vt ſi quis hoſtium vim, & copias, & felicitatem augeat, cum ad pugnam milites hortetur. Si non ad id, quod inſtituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demõſtrabit: aut ſi, cum totum debebit oſtendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus auarum eſt: nam Eriphyle auro viri vitam vendidit. Aut ſi nõ id, quod accuſabitur, defendet: vt ſi quis, cum ambitus accuſabitur, manu ſe fortem eſſe defendet, vt Amphion apud Euripidem. item apud Pacuuium, qui, vituperata muſica, ſapientiam laudat. Aut ſi res ex hominis vitio vituperabitur, vt ſi quis doctrinam ex alicuius docti vitijs reprehendat. Aut ſi quis, cum aliquem volet laudare, de felicitate eius, non de virtute dicat. Aut ſi quis rem cum re ita comparabit, vt alteram ſe non putet laudare, niſi alteram vituperarit: aut ſi alterã ita laudet, vt alterius non faciat mentionem: vt ſi quis, cum aliqui deliberent, bellum geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile eſſe demonſtret. Aut ſi, cum de certa re quæretur, de cõmuni inſtituetur oratio. Aut ſi ratio alicuius rei reddetur falſa, hoc modo: Pecunia bonum eſt, propterea quòd ea maxime vitam beatam efficiat. Aut ſi infirma, vt Plautus:

Amicum caſtigare ob meritam noxiam,
Immune eſt facinus, verum in ætate vtile
Et conducibile. nam ego amicum hodie meum
Concaſtigabo pro commerita noxia.

Aut eadem, hoc modo: Maximum malum eſt auaritia: multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idoneæ, hoc modo: Maximum bonum eſt amicitia: plurimæ enim delectationes ſunt in amicitia. Quartus modus erat reprehenſionis, per quem contra firmam argumentationem æque firma aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime verſatur, cum aliquid, quod cõtra dicatur, æquum eſſe concedimus; ſed id, quod nos defendimus, neceſſarium eſſe demonſtramus. Aut cũ id, quod illi defendant, vtile eſſe fateamur: quod nos dicamus, demonſtremus eſſe honeſtum. Ac de reprehenſione hæc quidem exiſtimauimus eſſe dicenda. Deinceps nunc de concluſione ponemus. Hermagoras digreſſionem deinde, tum poſtremam concluſionem ponit. In hac autem digreſſione ille putat oportere quandam inſerri orationem à cauſa atque à iudicatione ipſa remotam, quæ aut ſui laudem, aut aduerſarij vituperationem contineat, aut in aliam cauſam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehenſionis, non argumentando, ſed augendo per quandam amplificationem. Hanc ſi quis partem putarit orationis, ſequatur licebit. nam & augendi, & laudandi, & vituperandi præcepta à nobis partim data ſunt, partim ſuo loco dabuntur. nobis autem non placet hanc partem in numero reponi: quòd de cauſa digredi, niſi per locum communem, diſplicet: quo de genere poſterius eſt dicendum. Laudes autem, & vituperationes non ſeparatim placet tractari, ſed in ipſis argumentationibus eſſe implicitas. Nunc de concluſione dicemus.

REPREHENSIO eſt, per quam argumentando aduerſariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut alleuiatur) Iam de quatuor partibus orationis dictum eſt, de exordio, de narratione, de partitione, de confirmatione. Nunc ſecundum ordinem de reprehenſione tractandum eſt. VICTO.
Reprehenſio eſt oratio, quæ poſt noſtram confirmationem aduerſariorum confirmationem reprehendit. Hæc duo agit, aut omnino tollit quod aduerſarius dixit, aut infirmat, ac leuius reddit. Verum ipſa reprehenſio ex illis locis argumentorum capitur, ex quibus confirmatio .i. ex attributis perſonæ, & attributis negocio. materia enim argumentorum communis eſt tam confirmanti, quàm reprehendenti. Et cum tria ſint data confirmationi, materia, argumentum, argumentatio. Materiam non reprehendimus, quæ nuda atque communis eſt, ſed argumentum, aut argumentationem reprehendimus. & quoniam in confirmationem, vel reprehenſionem communiter hactenus præcepta tradidimus, debemus ſcire certos modos reprehenſionis. Sunt autem quatuor principales modi, ſi aut ſumpta reprehendamus, aut concluſionem, aut genus argumentationis. Ac ſi hæc tria nullo modo reprehendi poterunt, quod extremum eſt facere debemus, vt aliud contra argumentum firmum, aut firmius proferamus. Sumpta ſunt, quæcunque nobis ad fidem ſumimus. ad fidem autem ſumimus argumentum. ergo argumenta ſumpta ſunt. Et quoniam argumentum non niſi ex con-

feſſo ſit, recte ea quæ ex confeſſis argumenta ſumimus, ſumpta dicuntur. Sunt autem ſumpta ſemper quatuor probabilia, tria neceſſaria. Probabile etenim argumentum in quatuor diuiditur. Credibile, ſignum comparabile, iudicatum. Neceſſarium in tria diuiditur, complexionem, enumerationem, ſimplicē concluſionem. Itaque quia ſeptem argumenta, ſeptem ſumpta ſunt, de quibus argumentis cum aduerſarius, quodcunq; ſibi ad fidem ſumpſerit, tu continuo certis modis poteris reprehēdere, quos modos à Cic. traditos in ſingula ſumpta reprehēdenda diligenter debemus attendere atq; retinere. [Quod pro credibili ſumptum erit, id infirmabitur, ſi aut perſpicue falſum erit, hoc modo:) Enumerauit ſeptem eſſe ſumpta: Nunc docet vnumquodque ſumptum quot modis reprehendi poſſit, & probabili argumento incipit, in quo quatuor continentur, credibile, ſignum, comparabile, iudicatum. Itaque, inquit, ſi aliquid ab aduerſario pro credibili argumento fuerit prolatum, quinq; id modis poſſumus reprehendere. Si aut, inquit, quod ſolidum aut primum eſt argumentum, ipſum falſum eſſe doceamus. Aut ſi ex contraria quoque parte credibile eſſe monſtremus, aut ſi omnino erit incredibile, aut ſi id, quod paucorum eſt, omnium eſſe dicatur, aut ſi id, quod raro contigit, fieri omnino denegatur Falſum eſt, quod in re falſum eſt, & quod omnino aliter eſſe contendimus. ſicut ipſe ait: Nemo eſt, qui non pecuniam, quàm ſapientiam malit. Hoc itaque falſum eſt, vt etiam ſi vnus fuerit inuentus qui ſapiētiam malit, argumentum aduerſarij falſum eſſe dicatur. Ex contrario quoque credibile erit ſi quid ab aduerſarijs pro credibili prolatum, nihilominus credibile ſit ſi conuertatur. vtputa, Quis eſt qui non officij cupidior quàm pecuniæ ſit? Hoc vtique aduerſario pro credibili prolatum eſt, quod conuerſum nihilominus credibile eſt, ſi dicas, Quis eſt qui non pecuniæ cupidior q̃ officij ſit? Ergo credibile reprehenditur, quod ea contraria parte conuerſum nihilominus credibile poteſt videri. Incredibile autem dicetur, quod ab hominum opinione diſſentit. Et hoc intererit inter falſum & incredibile, quòd falſum in ipſa re eſt, incredibile vero in opinione. Itaque, inquit, incredibile eſt, vtputa ſi auarus dicatur, mediocris officij cauſa maximam pecuniam cōtempſiſſe. Hoc itaque apud opinionem hominum credi non poteſt, quomodo enim auarus maximam pecuniam contemneret, mediocris officij cauſa, qui ob paruam pecuniam ſepe officia magna contemnit? Inter falſum & incredibile hoc intereſt, ꝙ falſum & credibile eſſe poteſt, & incredibile. deinde quod incredibile eſt verum eſſe poteſt, & falſum. Sed verum duplex eſt, nūc id quod vere geſtum eſt, nunc id quod vere geſtū eſſe quibuſdam rationibus approbatur Itaque ſæpe quod verum eſt, & quia falſum eſſe non poteſt, incredibile eſt. Verum.n. ꝙ Simon volauit, ſed tamen incredibile eſt. Deinde ſi dicas Vno die duas controuerſias perſcripſi. cum non perſcripſeris, in re quidem falſum, ſed tamen quia fieri potuit, credibile eſt. Rurſus credibile argumentum reprehendi poteſt, ſi quod paucorum eſt, omnium eſſe dicatur, vtputa, qui pauperes ſunt, his non officiū magis q̃ pecunia cordi eſt. Hoc quia generaliter dictum eſt, reprehēdi poteſt. nam poſſunt aliqui pauperes inueniri quibus officiū magis cordi ſit q̃ pecunia. Nec nos moueat, ꝙ in argumento credibili, qđ quidem ex perſonis fieri diximus, exemplum de loco poſuerit, credibile.n. argumentum.i. probabile. maxime quidem perſonarum eſt. Sed fit etiam ea attributis negocio.i. ea loco, tempore, vel reliquis. Itaque ſub hoc modo reprehenſionis duo exempla poſuit, vnum à perſona, aliud a loco. Illud autem quod tertium videtur exemplo illi, quod ſub extremo modo poſitum eſt congruum, non tertium eſt exemplum. ſed ſecundi concluſio. vt primum exemplum à perſonis ſit, Qui pauperes ſunt, his antiquior officio pecunia eſt. Secundum exemplum à loco ſit, Qui locus deſertus eſt, in eo cædem factam eſſe oportet. In loco celebri homo occidi qui potuit? Itaque hoc præceptum tenere debemus, quod ex attributis perſonæ maxime credibile argumentum conficitur. Eſt tamen & in factis credibile. Signum aut non niſi ea factis conficitur. Scire tamen debemus, ex attributis perſonæ fieri & neceſſarium argumentū, ſi dicas, Pedibus æger quinquaginta milia qui potuit ambulare? Poſtremo credibile argumentum poteſt reprehendi, ſi id quod raro ſit, nunquam fieri poſſe dicatur. Vtputa, nemo eſt qui puellam prætereuns adamet. Hoc rurſus generaliter quia dictum eſt, poteſt reprehendi. Nam frequenter, & ſemel viſa puella, poteſt adamari: vt in Eunucho adamat Chrrea, & in Virgil.

Vt vidi, vt perij, vt me malus abſtulit error.

His itaque quinque modis credibile poterit reprehendi, ſi aut perſpicue falſum eſſe oſtendatur, aut conuerſum ex contraria parte nihilominus credibile ſit, aut ſi incredibile demonſtretur, aut ſi quod paucorum eſt omnium eſſe dicatur, aut ſi quod raro, ſit, id nunquam fieri poſſe dicatur. [Quod autem pro ſigno ſumetur, id ex iiſdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur) Dixit, quot modis credibile poſſit reprehendi, nunc tranſit ad ſignum. Si, inquit, ab aduerſario aliquid pro ſigno proferetur, id iiſdem locis reprehendi poteſt quibus confirmatur. Verum quoniam in definitione ſignum eſſe dixit, quidquid in ſenſus cadit, maxima ſigna ſunt, & quæ in controuerſijs frequētius neceſſe eſt inueniri, oculorum, & aurium. Oculorum, pallet, puluerulentus eſt, cruentus eſt: Aurium vero, hoc dixit, hoc locutus eſt. Itaque præter hæc ſigna quæ oculis digitoq. monſtrantur, omne factum ac dictum ſignum eſt quæ facta, & dicta negocio attributa ſunt.i. continentia cū ipſo negocio. Quæ facta & dicta tripliciter conſiderātur, ante negocium, in negocio, poſt negocium. Itaque cum ex his quę negocio, attributa ſunt, argumenta ſumpſerimus, ſignum eſt.i. ex his quæ continentia cum ipſo negocio ſunt & quæ in geſtione negocij continentur. deinde ſi ex his fecerimus argumentum quæ perſonis attributa ſunt, credibile erit, & hoc ideo argūm dicetur, vt quaſi argūm à perſonis fiat, ſignum a negocijs, & ideo Cicero in Ceciliana: Argumentis agemus, ſignis luce omni clarioribus crimina refellemus. Igitur ſi aduerſarius, inquit, aliquid pro ſigno, protulerit, iiſdem ea locis reprehēdere debemus, quibus confirmatur. & quoniam ignoratur quibus ex locis ſignum confirmari debet, id ipſum docet. Confirmatur autem quatuor modis. Primo, inquit, ſignum ipſum manifeſtum eſſe debet.i. vt cum dixeris pallet vere palleat. Deinde poſtquam conſtituerit eſſe ſignum, conſtes rurſus eius rei ſignum, de qua agitur, vt ſi dicas, occidit, nam cruentus eſt. Et quoniam diximus factum omne ſignum eſſe, in facto autem, & facta & dicta ſunt. Confirmamus, inquit, ſignum, ſi aut id factum dicamus qđ non oportuerit, aut id factum quod oportuerit. Sed quia interdū per ignorantiam prouenit, vt aut id nō faciamus quod oportet, aut id faciamus quod non oportet, tunc autem grauius delictū eſt ſi faciamus quæ non facienda ſunt, quia in eo quod facimus faciendum, vel non faciendum, ineſt ſcientia delinquentis ſcit.n. quia aut faciendum eſt, aut non faciendum. ideirco poſtremum illud addidit ad confirmationem ſigni, vt non modo aliquid fecerit, aut non fecerit, ſed etiam ſcierit faciendum eſſe, aut non eſſe faciendum. Poſtremo, inquit, ſciſſe eum de quo quęritur, eius rei legem & conſuetudinem. Itaque quatuor modis ſignum confirmamus. Primum, vt verum ſit: deinde, vt eius rei de qua agimus, ſignum ſit: deinde, vt doceamus, aut id factum eſſe quod non oportuerit non factum quod oportuerit. poſtremo etiam, ſciſſe eum verum fuerit faciendum, vel non faciendum. Hæc quatuor confirmando ſigno attributa ſunt, quorum ſi aduerſarius quodlibet ad confirmandum protulerit, tu id quinque modis reprehendes. Dicere enim debebis, inquit, aut non eſſe ſignum.i. ſi dicatur, homicidium fecit nam puluerulentus eſt, vtique ad homicidium puluis ſignum eſſe non poteſt. [Aut parum magno eſſe ſigno) Etenim non modo ſignum proferendum eſt, ſed & plenū ſignum. Vnde illud in Terentio: Iam ſcio, magnū ſignum. [Aut a te potius, quàm ab aduerſarijs ſtare) Si dicatur, ſcelus fecit, nā erubuit, cum tu contra poſſis dicere, Imo ſcelus non potuit facere, quia erubuit. [Aut omnino falſo dici) Si dicatur, neſcio quē pallere, cum non palleat. [Aut in aliam quoque ſuſpicionem duci poſſe, demonſtrabitur) Si dicatur, Quia pallet, occidit hominem cum ſit pallor & ægritudinis. Itaque ſi quid ad confirmandum ſignam fuerit prolatum, his quinque modis reprehendi oportebit, quod quidem ſe in ſecundo libro de contecturali cauſa ſignantius tractaturum eſſe promittit. [Cum autē pro comparabili) Comparabile argumētum ex ſimilitudine conſiſtit. quod vt reprehendas, id quod aduerſarius ſimile eſſe vult, tu contra diſſimile debebis aſſerere. Diſſimile autem aliquid aut ſimile ſit, octo rebus oſtenditur: Genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione. Verum in his animaduertere debemus quid aduerſarius comparet, ac ſimile eſſe perſuadeat. quod poſtquam perſpexerimus, illud ipſum nos diſſimile debemus oſtendere. quod aduerſarius ſimile eſſe contendit. Alioqui ſtultū eſt, vt cum aduerſarius res inter ſe eſſe dicat ſimiles ꝑ naturam, nos eas, aut magnitudine eſſe dicamus diſſimiles, aut genere, aut loco vel ceteris. Sed id, quod ſimile eſſe dicitur in natura, nos contra in eadē natura diſſimile debemus oſtendere. quod rurſus dicitur ſimile eſſe in perſona, nos in eadem perſona diſſimile eſſe doceamus. Octo itaque modis diſſimile aliquid neceſſe eſt comprobare. Genere, natura, vi, magnitudine, tēpore, loco, perſona, opinione. Generis triplicem ſignificationem ſcimus eſſe. Eſt autē

genus

genus.i.ſanguis, aut patria eſt genus, ſub quo plures partes cõtinentur, eſt genus, rerum qualitas. Hic itaque genus duo illa ſignificat, ſub quo ſunt ſpecies, & illud quod qualitatem deſignat. Genus illud ſub quo ſpecies ſunt, ita ad ſimilitudinem ducitur, vt in hoc exemplo: Si ijs qui imprudentes læſere, ignoſci oportet, his qui neceſſario profuere, gratiam haberi non oportet. in his enim ambobus vnum genus eſt voluntas abſens, cuius ſpecies ſunt imprudentia, & neceſſitas. Itaque hæc ſpecie diuerſa, genera ad ſimilitudinem referuntur.i. quia in vtroque abſente voluntas. Illud autem genus, quod qualitatem ſignificat, confertur, cum vtile vtili, honeſtum honeſto conferimus, vtputa, tam hoc vtile quam illud. Tertium illud genus, quod aut ſanguinem oſtendit, aut patriam, ad locum referri oportebit, Natura autem confertur, ita vt in hoc exemplo, in quo populi natura cum maris comparatur. Vt mare, inquit, quod ſua natura tranquillum ſit, ventorum vi agitari, atque turbari, ſic rempub. ſua ſponte placatam, dominum ſeditioſorum vocibus, & violentiſſimis tempeſtatibus concitari. Vim ſæpe eſſe diximus, ſingulorum verborum ſimplicem ſignificationem. Hoc eſt illud neſcio quid, quod intelligimus, cum dictum fuerit ſacrilegium. Iam magnitudo erit ipſius vis exaggeratio, vtputa ſacrilegium atrox. In loco illam quæ iam abunde tractata eſt, qualitatem loci inſpiciamus. Tempus itidem ſuis inſpectum ſemper partibus conferamus, vt ſi opportunitas eſt, opportunitatem, ſi ſpatium. ſpatium conferamus. Perſona autem omnino manifeſta eſt. Opinio vero eſt iudicium populi. Hæc ita confertur, ſi dicamus, ſic de illa re iudicatum eſt, ſic de hac iudicatum, aut iudicandum eſt, aut aliter de illa re iudicatum, aliter de hac iudicatum, aut iudicandum eſt. vt ſi pro nobis eſt, confirmetur, ſi contra, mutetur opinio. Ac ſi quo in numero illud, quod per ſimilitudinem affertur) Hoc non quaſi a ius aliquis modus conferendi eſt, ne forte quis credat, ſed opinionis expoſitio. Quæ quidem vnam partem tenet ſolam. Id eſt illam, cum ab aduerſarijs coniuncta diſſoluimus. [Si iudicatum aliquod inferetur, quoniam id ex his locis maxime firmatur) Et ad hoc nihilominus confirmandum ipſe nobis indicat confirmationem. Nam quatuor modis dicit confirmandum nobis eſſe iudicatum: quibus vtique ſublatis, infirmari poſſe declarat. Hoc eſt: Laude eorum qui iudicarunt, ſimilitudine eius rei qua de agitur, ad eam rem qua de iudicatum eſt, commemorando non modo non eſſe reprehenſum iudicium, ſed ab omnibus approbatum, & demonſtrando fuiſſe id difficilius & maius iudicatum quod afferatur, quam id, quod inſtet. Cum enim afferimus iudicatum, vt id noſtræ cauſæ proſit, neceſſe eſt primo à laude eorum qui iudicarunt id, quod iudicatum proferimus, ordiamur. per iudicantium enim auctoritatem iudicati auctoritas confirmatur. Deinde vt id, quod iudicatum proferimus, ſimile ei quo de agitur eſſe monſtremus. tum enim nos iudicatum adiuuabit, ſi huic ſimile demonſtretur. Verum hæc ſimilitudo octo illis ſimiliter partibus facienda eſt, hoc eſt. genere, natura, vi, magnitudine, loco, perſona, tempore opinione. Et omnino hoc iam tenere debemus, quamcunque ſimilitudinem his nobis partibus eſſe faciendam. Deinde tertio modo iudicatum confirmamus, ſi oſtendamus ipſum iudicatum non eſſe reprehenſum. Et non modo non reprehenſum, ſed etiam ab omnibus approbatum, vt hi iudices de hoc negotio ſimilia ſperare cogantur. Extremum illud, ſi difficilius, & maius iudicatum, quam id quo agitur, eſſe doceamus. Nunquam enim iudex in minore negocio facere dubitabit id, quod iam iudicatum in maiore perſpexerit. His itaque locis iudicatum confirmatur. iiſdem conuerſis infirmatur, id eſt vt iudices vitupeces, vt negociorum diſſimilitudinem doceas, vt reprehenſum iudicium illud demonſtres, & vt illud iudicium minus ac facile, hoc vero difficile ac maius oſtendas. deinde doceas quæ vitia in aduerſario perſcrutari atque inuenire debeamus, id eſt ne forte illud iudicatum, quod affertur, huic negocio nihil proſit, & ne illud proferatur iudicium, in quo iudices contraxiſſe conſtet offenſam. Tertio illud conſiderandum ne cum pro nobis ſimilia ſint multa iudicia, ab aduerſario vnum aliquod diſſimile proferatur, ſtatimque frangatur, quod quaſi probabile pro probabili profertur. Nam id, quod vere probabile eſt, nullo modo, aut difficillime poterit infirmari. Hoc eſt quod ait. Contrarijs locis, ſi res aut vero aut veriſimilis permittet, infirmari oportebit. [Quæ vero ſicuti neceſſaria inducentur) Tranſit à probabili ad neceſſarium argumentum, quòd neceſſarium argumentum, ſi neceſſarium rebus ipſis fuerit, nulla ratione poterit reprehendi. ſin autem non rem ſed modum ac formam neceſſariæ argumentationis habuerit, reprehendetur. Nouimus itaque tribus modis fieri neceſſariam argumentationem, per complexionem, per enumerationem, per ſimplicem concluſionem. Complexio eſt, in qua verum conceſſeris, id contra te futurum eſt. Hæc ita vt diximus, ſi omnino neceſſaria eſt, non poterit reprehendi. Sin autem ſolam formam neceſſariæ argumentationis tenebit, duobus modis reprehendetur. aut per conuerſionem, aut per alterius partis infirmationem. quos modos facile poterimus agnoſcere, ſi ipſa neceſſariæ argumentationis forma ponatur. Sin veretur quid eum accuſes qui probus eſt? [Si non veretur, quid accuſes, qui parui auditu æſtimat?) Hoc per conuerſionem ſic reprehendimus, vt cancellato veluti reſpectu, primam propoſitionem ad ſecundæ propoſitionis dimittamus euentum, deinde ſecundam propoſitionem ad primæ propoſitionis ſubiungimus euentum, ita tamen, vt euentibus negatio adiuncta copuletur, hoc modo. Si veretur, accuſes, quia id non parui auditu æſtimat, deinde ſi non veretur, accuſes, quia non probus eſt. conuerſionum euentum accuſandum eſſe aſſeruit, quem aduerſarius dixerat non accuſandum. Accuſatio autem hic non publica eſt, ſed priuata obiurgatio. vuius vero partis huiuſmodi reprehenſio eſt. Cum ex propoſitis duobus vnumquodque frangitur. alterum enim infirmatio, vacillat alterum. [Si veretur, accuſ.) Facile enim verecundus ab errore flectetur. [Enumeratio vitioſa intelligitur, ſi aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere; aut infirmum) Enumeratio pars neceſſariæ argumentationis eſt. Hæc cuiuſmodi ſit, ſupra diximus. Verum cum ab aduerſario proponetur, duobus modis poterit reprehendi, ſi aut aliquid prætermiſſum eſſe in enumeratione doceamus, quod pro nobis ſit, aut ſi omnia quidem enumerata ſunt, ſed in his aut contrarium ponimus, & falſum eſſe monſtramus, aut confitemur aliquid. ita eſſe, & oſtendemus eſſe pro nobis. Primus itaque modus vbi aliquid præteritum demonſtramus, quod prolatum noſtræ cauſæ proficit, vt eſt illud de equo, quem poſt aduerſarij enumerationem, ex hoſtibus captum eſſe memorauit, id eſt ex præda, quæ propria cuique, non quæ confuſis omnibus fuerit communiter diſtributa. [Altero autem modo reprehenditur) Alter eſt modus reprehenſionis in enumeratione, in quo duo reſpicimus, vtrum aliquid contrarium poni poſſit, an aliquid confiteamur ex his quæ aduerſarius enumerauit, propterea quòd honeſtum eſt. Contrarium ponimus, ſi cum aduerſarius equum neget hereditate veniſſe, nos hereditate veniſſe doceamus. Confitemur autem aliquid quod honeſtum ſit, vt ſi aduerſarius dicat, aut inſidias facere voluiſti, aut amico morem geſſiſti, aut cupiditate elatus es, nos dicamus amico more geſſiſſe. quod vtique in confeſſione culpe non eſt, maxime ſi ea quibus cum hoc poſitum eſt conſideremus. Ita in reprehenſione enumerationis aut prætermiſſum aliquid oſtendimus, quod tamen illatum pro nobis ſit, aut ex omnibus quæ poſita ſunt nunc aliquid per contrarium refutamus, nunc quia pro nobis eſt, confitemur. Simplex autem concluſio reprehenditur, ſi id, quod ſequitur, non videatur neceſſario cum eo, quod anteceſſit) Hæc quoque ſi ex vtroque quo conſtat, id eſt ſi ex propoſito, & adiuncto erit neceſſaria, reprehendi omnino non poterit. Eſt autem huiuſmodi: Si dies eſt, lucet, ſi natus eſt, morietur. Vtique hoc ita neceſſarium eſt, vt frangi omnino non poſſit. Tunc autem ſimplex concluſio poterit reprehendi, ſi oſtenderis adiunctum non cohærere propoſito. Vtputa, ſi mater eſt, diligit, ſi aliquando peccauit, nunquam corrigetur. Vtique hoc cum adiunctum conſideras neceſſario cohærere nó poſſe; neceſſario eſſe non poterit, eritque potius probabile. Ita neceſſarium per ſe conſtat, probabile multis aſſertur argumentis. Hoc autem, ſi aliquando peccauit, nunquam corrigetur, multis aſſerendum eſt argumentis. Quod vero multis aſſeritur argumentis, neceſſarium non eſt. Recte igitur huiuſmodi reprehenſa concluſio eſt, ſi formam neceſſariam, rem vero probabilem continere monſtretur. Verum hæc cuncta præcepta de dialectica traxit quæ magna, & difficilis eſt, de qua ſi facultas fuerit poſtea tractaturum ſe eſſe promittit. [Cum igitur ex ijs, quæ ſumuntur, aliquid non conceditur, ſic infirmabitur) Omnem argumentationem quatuor modis dixit poſſe reprehendi. Si aut ſumpta reprehendamus, aut concluſionem, aut ſi genus ipſum argumentationis vitioſum eſſe monſtremus, aut ſi contra firmum argumentum aliud noſtrum æque firmum, aut firmius opponamus. Itaque iam ſumptorum dicta reprehenſio eſt. Sin autem, inquit, reprehendi ſumpta non poterunt, tunc erit reprehendenda concluſio concluſione. Itaque hoc animaduertendum eſt principaliter, ne cum in propoſitione ſit aliud,

aliud, aut eſſe poſſit, aliud concludatur. Hoc itaque vitium erit dicentis. vitium porro, aut apertum, aut obſcurum. Atque apertum in concluſione vitium erit ſi res cum alia in propoſitione teneatur, alia omnino res in concluſione ponatur, vtputa ſi agatur, an neſcio quis ad exercitum ſit profectus, & contra eum quis ſic velit argumentari: Si veniſſes ad exercitum, à tribunis militaribus viſus eſſes, non es autem viſus ab his, non es igitur ad exercitum profectus. Hic vtique apertum vitium eſt. nam propoſitio tenet, ſi veniſſes ad exercitum: Concluſio, Non es igitur ad exercitum profectus. enim iuxta propoſitionem debuit concludi, Non igitur ad exercitum veniſti. Hoc itaque apertum vitium. In obſcuro autem duo nobis attendenda ſunt, ne aut ambiguitatis propoſitionis, aut obliuione fallamur. Ambiguitas in propoſitione talis eſt: Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis. Nam omnino qui pecuniam non habet, indiget pecuniæ, & ille qui habet, ſed maiorem hēc deſiderat, indiget pecuniæ. indigere enim voluntatis eſt. Hic itaque propoſitio ambigua eſt. Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis huius propoſitionis quamcunque aduerſario propoſitam concluſionem alterius rei interpretatione poteris reprehendere. Vt ſi concluſione mendicos poſuerit tu dicas eos, qui pecuniæ indigeant, non te mendicos intellexiſſe, ſed eos quid cum haberent, maiorem tamen pecuniam vellent. Deinde ſi ille huiuſmodi homines in concluſione poſuerit, tu contra in propoſitione dicas te intellexiſſe mendicos, ita aduerſarij concluſionem propoſitionis viſa ambiguitate ſubuertes. Deinde aliud obſcurum vitium eſt, cum obliuiſcimur quid in propoſitione ſit poſitum, & aliud in concluſione cō ficitur vtputa, ſi ad illud hereditas veniebat, veriſimile eſt ab illo necatum. Hic veriſimilitudo poſita eſt. Deinde hanc propoſitionem pluribus verbis approbant .ſ. vt memoria propoſitionis ex animis auferatur. Poſt aſſumunt, ad illum autem hereditas veniebat. Poſtremo inferunt concluſionem, ille igitur occidit. Vtique in hac concluſione obliuio noſtra tentatur. Supra enim poſitum eſt, veriſimile eſt ab illo necatum. Hic poſt approbationem longiſſimam propoſitionis non concludit; Veriſimile eſt igitur ab illo necatum, quod probabile eſt: ſed, ille igitur occidit, quod neceſſarium eſt, quoque à probabili propoſitione diſſentit. Itaque diligenter debemus attendere, vt concluſionem aduerſarij, aut ambiguitate propoſitionis conuertamus. aut quia meminimus quid in propoſitione ſit poſitum eandem concluſionem falſam eſſe doceamus. [Ipſum autem genus argumentationis vitioſum his de cauſis oſtendetur) Tertius reprehenſionis modus eſt, cum ipſum genus argumentationis vitioſum eſſe monſtratur. Verum hoc ſcire debemus, quod ſumpta ſola noda, & generaliter potentia modis ſuis reprehenduntur. Genus autem argumentationis in cauſa, & in ſpecie poſitum conſiderare debemus, quod quidem ſumptis ſois, & forma dictionis, quantum in ſe eſt, integrum eſt. Sed cum in cauſa poſitum quid operetur attendimus, tunc in eo vitia poſſumus inuenire. Itaque ipſum genus argumentationis duobus modis vitioſum eſt, cum aut in ipſo vitium erit, aut cum ad id, quod inſtituit, non accommodabitur. In ipſo vitium eſſe quatuordecim modis poſſumus inuenire. Deinde non accommodari ad id, quod inſtituit, duodecim modis poſſumus deprehendere. quæ omnia Cicero partim quia aperta ſunt, ſolis propoſitionibus partim quia obſcuriora ſunt, etiam exemplis propoſuit, & explicauit. nos eadem perſequi, imo repetere, longum ac ſuperfluum eſt. Quartus modus erat reprehenſionis, per quem contra firmam argumentationem æque firma, aut firmior ponitur) Quarta reprehenſio perteruis eſt, & defectis omnibus extrema neceſſitate ponenda. nam & ſumpta vera eſſe concedimus, & concluſionem recte habitam ſatemur, & ipſum genus argumentationis vitioſum non eſſe concedimus. ſed contra firmam aduerſarij argumentationem nos, quoniam nihil poſſumus reprehendere, aliam argumentationem æque firmam aut firmiorem proponimus. Verum hoc in deliberatiuo genere cauſæ vſu prouenit, cum aut vtile aliquid aduerſario concedimus, ſed nos aut vtilius, aut honeſtius aliqd demonſtramus, aut honeſtum aliquid aduerſario concedimus, ſed nos honeſtius aliquid, aut neceſſarium eſſe monſtramus. Verum nunc tranſit ad concluſionem .i. ſextam, eandemq. extremá partem totius orationis. Quo loco Hermagoras digreſſionem ſupponit .i. orationem, in qua præter controuerſiam cauſæ, aut laus noſtra, aut aduerſarij vituperatio contineatur, aut quæ ad aliam rem tranſitum faciat, non per argumentationem, ſed per amplificationem. hanc Tullius non partem orationis vult eſſe, ſed in omnibus orationis partibus inſertari, ac ſubijci poſſe declarat, vt certus locus poſt rem aliq̄ probatam, aut amplificationem aliquam ſubijcias, aut laudem, aut vituperationem. itaque non digreſſionem ſexto loco, ſed concluſionem Tullius ponit.

AVt ſi quod in quibuſdam rebus aut hominibus accidit, id hominibus dicatur vſu euenire, hoc pacto) Emendatius legetur. id omnibus dicatur vſu euenire. Quis negabit qui Cic. præceptum, & verba hoc loco percipit? nec ſuſpicari poſſum, hunc errorem in omnibus exemplaribus niſi librariorum incuria inualuiſſe. [Hanc ſi quis partem putant eſſe orationis, ſequatur Hermagoram licebit) Quiſquis non neſcit diſcernere inter congruum, & incongruum ſermonem, diſcernit hoc loco ſolœciſmum eſſe, niſi Putarit, pro putant ſcribatur. Ideo quo nihil ſimplici in genere ex parte perfectum natura expoliuit. Niſi deeſſet dictio ad ſenſum maxime ſpectans, non admonerem, legendum eſſe, Omni ex parte, non Ex parte, vt ſit, Nihil ſimplici in genere omni ex parte perfectum natura expoliuit. [Et hi qui aliter hoc de genere ac de communi coniectura præcipiendum putant) Si totum locum conſideres, legendum contendas. De omni, non de communi. Breichs- mow.

DE CONCLVSIONE.

COnclvsio eſt exitus, & determinatio, & totius orationis. Hæc habet partes tres, enumerationem, indignationem, conqueſtionem. Enumeratio eſt, per quam res diſperſe, & diffuſe dictæ, vnum in locum coguntur, & reminiſcendi cauſa vnum ſub aſpectum ſubijciuntur. Hæc ſi ſemper eodem modo tractabitur, perſpicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur: ſin varie fiet, & hanc ſuſpicionem, & ſatietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, vt plerique faciunt propter facilitatem, ſingillatim vnamquanque rem attingere, & ita omnes tranſire breuiter argumentationes: tum autem, id quod difficilius eſt, dicere quas partes expoſueris in partitione, de quibus te pollicitus ſis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus vnamquanque partem confirmaris: tum ab ijs, qui audiunt, quærere quid ſit quod ſibi velle debeant demonſtrari, hoc modo: Docuimus hoc, illud planum fecimus: ita ſimul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil eſſe præterea, quod debeat deſiderare. Atque in his generibus, vt ante dictum eſt, cum tuas argumentationes tranſire ſeparatim, tum, id quod artificioſius eſt, cum tuis contrarias coniungere: & cum tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, oſtendere. Ita per breuem comparationem, auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehenſione redintegrabitur. Atque hæc alijs actionis quoque modis variare oportebit. Nam tum ex tua perſona enumerare poſſit, vt, quid, & quo quidq; loco dixeris, admoneas: tum vero perſonam, aut rem aliq̄ inducere, & enumerationē ei totam attribuere. Perſonam, hoc modo: Nam ſi legis ſcriptor exiſtat, & quærat à vobis quid dubitetis, quid poſſitis dicere, cum vobis hoc & hoc ſit demonſtratum. Atq; hic item vt in noſtra perſona licebit alias ſingillatim tranſire oēs argumentationes, alias ad partitionis ſingula gnā referre, alias ab auditore, quid deſideret, quærere, alias hæc facere per comparationem ſuarum, & contrariarum argumentationum. Res autem inducetur, ſi alicui rei huiuſmodi, legi, loco, vrbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid ſi leges loqui poſſent,

ſcnt,non ne hæc apud vos quærerentur? Quidnam am
plius deſideratis iudices,cũ vobis hoc,& hoc planũ fa-
ctũ ſit? In hoc quoq; genere omnibus eiſdem modis
vti licebit. Commune aũt præceptum hoc datur ad
enumerationem, vt ex vnaquaque argumentatione,
qm̃ tota iterum dici non poteſt,id eligatur,quod erit
grauiſſimum,& vnũquodque quãbreuiſſime tranſea-
tur,vt memoria, non oratio renouata videatur. Indi-
gnatio eſt oratio,per quam conficitur vt in aliquẽ ho-
minem magnum odium,aut in rem grauis offenſio cõ
citetur. In hoc genere illud primũ intelligi volumus,
poſſe omnibus ex locis ijs, quos in confirmandi ꝑce-
ptis poſuimus,tractari indignationem.nã ex ijs rebus,
quæ perſonis atq; negocijs attributæ ſunt,quæuis am-
plificationes,& indignationes naſci poſſunt: ſed tñ ea,
quæ ſeparatim de indignatione ꝑcipi poſſunt,conſide-
remus.Primus locus ſumitur ab auctoritate,cum com-
memoramus quantæ curæ res ea fuerit eis, quorum
auctoritas grauiſſima debeat eſſe, Dijs immortalibus:
qui locus ſumet ex ſortibus,ex oraculis,vatibus,oſten
tis,prodigijs,reſpõſis,ſimilibus rebus:itẽ maioribus no
ſtris,regibus,ciuitatibus,gẽtibus,hominibus ſapiẽtiſſi
mis,ſenatu,populo,legũ ſcriptoribus. Secundus locus
eſt,per quem illa res,ad quos pertineat,cum amplifica
tione per indignationẽ oſtenditur,an ad omnes, an ad
maiorem partem,quod atrociſſimũ eſt;an ad ſuperio-
res,quales ſunt ij,quorũ ex auctoritate indignatio ſu-
mit̃,quod indigniſſimũ eſt; an ad pares animo,fortu-
na,corpore,quod iniquiſſimũ eſt;an ad inferiores,qd'
ſuperbiſſimum eſt. Tertius locus eſt,per quem quæri
mus quidnam ſit euenturum,ſi idẽ ceteri faciant; & ſi-
mul oſtendimus,huic ſi cõceſſum ſit, multos æmulos
eiuſdem audaciæ futuros: ex quo quid mali ſit euentu
rum,demonſtrabimus. Quartus locus eſt,per quẽ de-
monſtramus multos alacres expectare quid ſtatuat̃,vt
ex eo,quod vni conceſſum ſit, ſibi quoq; tali de re qd
liceat,intelligere poſſint.Quintus locus eſt,per quem
oſtendimus ceteras res perperã conſtitutas, intellecta
veritate cõmutatas corrigi poſſe: hanc eſſe rem,quæ ſi
ſit ſemel iudicata,neque alio cõmutari iudicio, neque
vlla poteſtate corrigi poſſit. Sextus locus eſt, per quẽ
conſulto,& de induſtria factum eſſe demonſtrat̃,& il-
lud adiungit̃, voluntario maleficio veniã dari non o-
portere,imprudentię concedi nonnunquã conuenire.
Septimus locus eſt,per quẽ indignamur, quod retrũ,
crudele,nefarium,tyrannicũ factum eſſe dicamus, per
vim,manum,opulentiam,quæ res ab legibus, ab æqua
bili iure remotiſſima ſit. Octauus locus eſt,per quem
demonſtramus non vulgare,neque factitatum eſſe, ne
ab audaciſſimis quidem hominibus, id maleficiũ, de
quo agitur; atque id à feris quoq; hominibus,& à bar
baris gentibus, & immanibus beſtijs remotum eſſe.
Hæc erunt.quæ in parentes,liberos,coniuges,conſan-
guineos,ſupplices crudeliter facta dicẽtur:& deinceps,
ſi qua proferantur in maiores natu,in hoſpites, in vici
nos,in amicos;in eos,quibuſcum vitam egeris; in eos,
apud quos educatus ſis;in eos,à qbus eruditus;in mor
tuos,in miſeros,& miſericordia dignos, in hoĩes cla-
ros,nobiles,& honore vſos; in eos, qui neq; lædere a-
liũ,nec ſe defendere potuerunt,vt in pueros,ſenes, mu
lieres:qbus omnibus acriter excitata indignatio ſum-
mum in eum,qui violarit horũ aliquid,odium cõmo-
uere poterit. Nonus locus eſt,per quem cum alijs,quę
conſtant eſſe peccata,hoc,quo de q̃ſtio eſt, compara-
tur; & ita per contentionem,quanto atrocius,& indi-
gnius ſit illud,de quo agitur,oſtenditur. Decimus lo-
cus eſt,per quem omnia,quę in negocio gerendo acta
ſunt,quæq́ poſt negocium conſecuta ſunt.cum vniuſ
cuiuſq; indignatione,& criminatione colligimus,& rẽ
verbis quammaxime ante oculos eius,apud quem dr̃,
ponimus,vt id,quod indignũ eſt, perinde illi videatur
indignum,ac ſi ipſe interfuerit,ac præſens viderit. Vn
decimus locus eſt,per quem oſtẽdimus ab eo factum,
à quo minime oportuerit,& à quo,ſi alius faceret,pro
hiberi cõueniret. Duodecimus locus eſt,per quem in
dignamur ꝙ nobis hoc primis acciderit,nec alicui vn-
quam vſu euenerit. Tertiuſdecimus locus eſt, ſi cum
iniũria contumelia iuncta demonſtratur,per quem lo-
cum in ſuperbiam,& arrogantiam odium concitatur.
Quartuſdecimus locus eſt; per quẽ petimus ab ijs,qui
audiunt,vt ad ſuas res noſtras iniurias referãt;ſi ad pue
ros pertinebit,de liberis ſuis cogitẽt;ſi ad mulieres, de
vxoribus;ſi ad ſenes,de parentibus. Quintuſdecimus
eſt locus,per quẽ dicimus inimicis quoq;, & hoſtibus
ea,quæ nobis acciderint,indigna videri ſolere.Et indi
gnatio quidem his fere de locis grauiſſime ſumet̃.Cõ
queſtionis aũt hmõi de rebus partes petere oportebit.
Conqueſtio eſt oratio auditorum miſericordiam ca-
ptans.hac primum animum audituris mitem,& miſeri
cordem cõficere oportet,quo facilius cõqueſtione cõ
moueri poſſit.Id locis cõmunibus efficere oportebit,
per quos fortunæ vis in omnes, & hominũ infirmitas
oſtendit̃. qua ratione habita grauiter, & ſententioſe,
maxime demittitur animus hominum,& ad miſericor
diam comparatur, cũ in alieno malo ſuam infirmitatẽ
conſiderabit. Deinde primus locus eſt miſericordiæ,
per quẽ,quibus in bonis fuerint,& nunc quibus in ma
lis ſit,oſtenditur. Secundus,qui in tempora tribuitur,
per quẽ,quibus in malis fuerint,& ſint,& futuri ſint,de
monſtratur. Tertius,per quem vnumquodque deplo-
ratur incommodum,vt in morte filij, pueritiæ delecta-
tio,amor,ſpes,ſolatium,educatio,& ſi qua ſimili in ge
nere quolibet de incommodo per conqueſtionẽ dici
poterunt. Quartus,per quem res turpes,& humiles,&
illiberales proferentur,& indignæ ætate,genere, fortu
na,priſtino honore,beneficijs,quas paſſi perpeſſuri ue
ſint. Quintus eſt,per quem omnia ante oculos ſingil-
latim incommoda ponẽtur,vt videatur is,qui audit, vi
dere,& re quoque ipſa,quaſi adſit, non verbis ſolũ ad
miſericordiam ducatur.Sextus,per quem prętcr ſpem
in miſerijs demonſtratur eſſe,& cum aliquid expecta-
ret,non modo id non adeptum eſſe,ſed in ſummas mi
ſerias incidiſſe. Septimus,per quem ad ipſos, qui au-
diunt,ſimilẽ caſum conuertimus,& petimus vt de ſuis
liberis,aut parẽtibus,aut aliquo,qui illis charus debeat
eſſe,nos cum videant,recordentur. Octauus,per quem
aliquid dr̃ eſſe factum,quod non oportuerit, aut non
factum,quod oportuerit,hoc modo: Nõ affui,non vi-
di,non poſtremam eius vocem audiui,non extremum
eius ſpiritum excepi. Item, inimicorum in manibus
mortuus eſt,hoſtili in terra turpiter iacuit inſepultus;
à feris diu vexatus, communi quoq; honore in morte
caruit.

caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas, & expertes animi res refertur: vt ſi ad equum; domum, veſtem, ſermonem alicuius accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer cõmouetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, ſolitudo demonſtratur. Vndecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut ſui corporis ſepeliendi, aut alicuius eiuſmodi rei cõmendatio fit. Duodecimus, per quem diſiunctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo, qui cum libentiſſime vixeris, vt à parente, filio, fratre, familiari. Tertiuſdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, ꝙ ab ijs, à quibus minime cõueniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus bene fecerimus, quos adiutores fore putauerimus, aut à quibus indignũ eſt, vt ſeruis, libertis, clientibus, ſupplicibus. Quartuſdecimus, qui per obſecrationem ſumitur: in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili & ſupplici oratione, vt miſereantur. Quintuſdecimus, per quem non noſtras, ſed eorum, qui cari nobis debent eſſe, fortunas cõqueri nos demonſtramus. Sextuſdecimus eſt, per quem animum noſtrum in alios miſericordem eſſe oſtendimus, & tamen amplum & excelſum, & patientem incõmodorum eſſe, & futurum, ſi quid acciderit, demonſtramus. nam ſæpe virtus, & magnificentia, in qua grauitas, & auctoritas eſt, plus proficit ad miſericordiam cõmouendam, quàm humilitas & obſecratio. Commotis autem animis, diutius in conqueſtione morari non oportebit. Quẽadmodum enim dixit rhetor Apollonius, Lacryma nihil citius areſcit. Sed quoniam & ſatis, vt videmur, de omnibus partibus orationis diximus, & huius voluminis magnitudo longius proceſſit; quæ ſequuntur deinceps, in ſecundo libro dicemus.

VICTORINVS.

CONCLVSIO eſt exitus, & determinatio totius orationis) Concluſio eſt, inquit, finis ac terminus orationis, ſed totius orationis. Nos epilogos accipiamus. huius concluſionis partes ſunt tres, enumeratio, indignatio, conqueſtio. Verum hoc diſtat, ꝙ indignatio, & conqueſtio tantum animos mouent, diuerſo tamen exitu, nunc vero iracundia contra aduerſario cõmouentur, nunc miſericordia circa nos. Enumeratio vero, & animos mouet, & fidem facit, nam cum repetit quæ dicta ſunt, fidem cum vero omnia coaceruat, & colligit, animos mouet. hæc enumeratio non ſemper vniformitér ea quæ dicta ſunt colligere debebit. ne cum odioſum, tum etiam quod maxime contrarium eſt fieri videatur ex arte. Itaque ſupradictorum repetitio varianda eſt. Variatur autem modis quatuor, ſi aut eas res quas ante dixiſti, breuiter perſtringas & colligas, quod quidem factu facile eſt, aut ſi in memoriam audientiũ reuoces, quas partes in partitione propoſueris, & quibus rationibus vnamquanque partem confirmaris, aut ſi interroges iudices, quid amplius velint cognoſcere, cum hoc & hoc docuerimus aut hoc & hoc planum fecerimus, atque hęc nunc per noſtrarum argumentationum repetitionem, vel confirmationem, nunc etiã per aduerſariorum argumentationum reprehenſionem. Deinde hæc ipſa enumerationum genera non ſemper à noſtra perſona facienda ſunt, ſed nunc à noſtra, nunc a ſuppoſita, nunc a re. A noſtra perſona quemadmodum accipiat orationem, in promptu eſt. Suppoſitæ autem perſonæ accommodatur oratio, ſi dicas: nam ſi legis ſcripto aſſiſtat, & quærat à nobis quid dubitetis, quid poſſetis dicere, cum vobis hoc & hoc ſit demonſtratum. Rei etiam ſic accõmodatur oratio, ſi aut lex, aut locus, aut vrbs, aut monumentum aliquod accipiat orationem. Per enumerationem ſic: Quod ſi leges loqui poſſent, non ne hæc apud nos quærerentur? Quid nam amplius deſideratis, iudices, cum vobis hoc & hoc planum factum ſit? Verum etiam in his enumerationibus, quæ aut ſuppoſitæ perſonæ, aut rei dantur, ita vt in noſtra perſona illa omnia enumerationum genera variãda ſunt, nunc ſingulatim ſingula noſtra argumenta percurrantur, nunc partitionis promiſſio ſuis rationibus exæquanda ſit, nunc interrogatio ad iudices facienda, nunc, & noſtrarum, & aduerſariorũ argumentationum copulanda collatio. [Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem &c.) Commune autem hoc erit in enumeratione præceptum vt ex vnaquaque argumentatione, quoniam non poteſt recenſeri vnumquodque, quod validum eſt deligatur, vt memoria renouetur, non omnis repetatur oratio [Indignatio eſt oratio, per quam conficitur vt in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offenſio cõcitetur) Indignatio, & conqueſtio tantummodo motus excitant, ad iracundiam, vel odium, indignatio ad iram, ad miſericordiam conqueſtio, quæ vtraque iiſdem locis ſumi poterit, quibus argumentatio cuncta conſiſtit .i. ex attributis perſonæ, & attributo negocio. Ex his enim, & fides comparatur, & cumulus. Verum indignatio propria veluti accuſatoris eſt, vt iram in reum ſuſcitet, conqueſtio autem velut propria defenſoris eſt, vt in reum ſuſcitet miſerationem. Sed cum indignatio vel cõqueſtio apud perſonas agentium pro proprietate præualeant, vtrunque tamen ab vtroque faciendum. nam, & accuſator iam in reum, miſerationem vero pro ſe ſuſcitare debet, & rurſus defenſor miſerationem pro ſe, iram vero in accuſatorem ſuſcitare debebit. Hoc ita faciẽdum, quemadmodum etiam ab vtroque, & proprie argumentationes confirmantur, & aduerſariorum reprehenduntur. Verum cum indignationi, & conqueſtioni iam dederit generale atque commune præceptum, quod ex attributis perſonæ vel negocio ſumi poſſunt dat tamen ſingulis proprios locos, indignationi quindecim, conqueſtioni ſexdecim. Nec nos locorum ipſorum ordo moueat quòd in quoſdam numeros ordinantur. nulla etenim etiam ipſo ordine rerum auxeſis eſt, nullus gradus ad maius, aut ad minus, Sed iccirco locis ipſis numerus datus eſt, quia melius, & tenentur ſæpe præcepta, nullamq. recipiunt confuſionem, ſi ad memoriam numeris collocentur. quanquam indignationis primum locum recte ſumpſerit quod ex rebus omnibus à numinibus tradit exordium. Sed, vt diximus, in hoc locorum numero rerum ordinem nolo quæramus, ſed ex more manifeſtioris præcepti factum eſſe meminerimus. Iam ipſi loci diligenter inſpicientibus manifeſti ſunt .i. res quæ præcipiuntur, facile perſpici poſſunt. Illud tamen præceptum tenere debemus, ſiue in indignatione, ſiue in conqueſtione, nos locis omnibus vti non oportere, ſed his quos cauſa ſuggerat. neque his omnibus, ſed quoad iudicantium animi moueantur. Quod ſi etiã vno aliquo loco factũ viderimus, orationem continuo finire debemus. Ita enim vel lacrymæ dum incipiunt ac recentes ſunt, plurimum valent. [Conqueſtio eſt oratio auditorũ miſericordiã captans) Diximus conqueſtionis opus hoc eſſe, vt animos iudicantium ad miſericordiam moueat. Huic autem dat proprios locos ſedecim, in quibus, vt diximus, non erit nobis rerum ordo quærendus, ſed quicunque locus ad miſericordiam efficiendam pro negocij qualitate ſumendus. Hoc autem ſcire debemus, multos eſſe communes locos, & indignationi, & conqueſtioni, & recte. neque enim iudex poteſt nobis præbere miſericordiam, niſi iram aduerſariorum conſequatur, aut iraſci poterit aduerſario, niſi in hoc ipſo nobis animum præbeat miſericordem.

M. TVLLII CICERONIS DE INVENTIONE RHETORICA,

LIBER SECVNDVS.

CROTONIATAE quondã, cũ florerẽt omnibus copijs, &in Italia cũ in primis beati numerarentur, templũ Iunonis, qđ religioſiſſime colebant, egregijs picturis locupletare voluerũt. itaque Heracleoten Zeuſim, qui tũ lõge ceteris excellere pictoribus exiſtimabatur, magno precio conductũ adhibuerunt. is, & ceteras tabulas cõplures pinxit; (quarũ nonnulla pars vſque ad noſtram memoriam ꝑꝑ fani religionem remanſit) &, vt excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in ſeſe imago contineret, Helenæ ſe pingere ſimulacrũ velle dixit. quod Crotoniatę, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimũ alijs præſtare ſæpe accepiſſent, libenter audierunt. putauerunt. n. eum, ſi, quo in genere plurimũ poſſet, in eo magnopere elaboraſſet, egregiũ ſibi opus illo in fano relicturum. neque tñ eos illa opinio fefellit. nam Zeuſis illico quæſiuit ab eis, quaſnam virgines formoſas haberent. illi aũt ſtatim hominem deduxerunt in palæſtrã, atque ei pueros oſtenderunt multos magna præditos dignitate. etenim quodam tpe Crotoniatæ multum omnibus corporũ viribus, & dignitatibus anteſteterũt, atque honeſtiſſimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt. Cum puerorũ igitur formas, & corpora magno hic opere miraretur: Horum, inquiunt illi, ſorores ſunt apud nos virgines. quare, qua ſint illæ dignitatæ, potes ex his ſuſpicari. Præbete igitur mihi q̃ſo, inquit, ex iſtis virginibus formoſiſſimas, dum pingo id, quod pollicitus ſum vobis, vt mutum in ſimulacrum ex animali exemplo veritas transferatur. Tunc Crotoniatæ publico de cõſilio virgines vnum in locum conduxerunt, & pictori quas vellet eligendi poteſtatem dederunt. ille aũt quinque delegit, quarum nomina multi poetæ memoriæ tradiderunt, ꝙ eius eſſent iudicio probatæ, qui veriſſimũ pulchritudinis habere iudicium debuiſſet. neque enim putauit omnia, quæ quæreret ad venuſtatem, vno in corpore ſe reperire poſſe, ideo ꝙ nihil ſimplici in genere omnibus ex partibus perfectum natura expoliuit. itaque, tanquam ceteris non ſit habitura quod largiatur, ſi vni cuncta conceſſerit, aliud alij commodi aliquo adiuncto incommodo muneratur. quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, vt artem dicẽdi perſcriberemus; non vnum aliquod propoſuimus exẽplũ, cuius omnes partes, quocũque eſſent in genere, exprimẽdæ nobis neceſſario viderent; ſed, omnibus vnũ in locum coactis ſcriptoribus, quod quiſq; cõmodiſſime ꝑcipere videbatur, excerpſimus, & ex varijs ingenijs excellentiſſima quæque libauimus. ex ijs enim, q nomine, & memoria digni ſunt, nec nihil optime, nec omnia præclariſſime quiſquam dicere nobis videbatur. quapropter ſtultitia nobis viſa eſt, aut à bene inuẽtis alicuius recedere, ſi quo in vitio eius offenderemur; aut ad vitia quoq; eius accedere, cuius aliquo bene ꝑcepto duceremur. Quòd ſi in ceteris quoque ſtudijs à multis eligere homines commodiſſimũ quodq;, q̃ ſeſe vni alicui certo vellent addicere; minus in arrogantiam offenderent, non tãtopere in vitijs perſeuerarent, aliquanto ex inſcitia leuius laborarent. Ac ſi par in nobis huius artis, atque in illo picturæ, ſcientia fuiſſet; fortaſſe magis hoc ſuo in genere opus noſtrum, q̃ ille in ſua pictura nobilis eniteret. ex maiore. n. copia nobis, q̃ illi, fuit exemplorũ eligendi poteſtas. ille vna ex vrbe, & ex eo numero virginum, quæ tum erant, eligere potuit; nobis omnium, quicunque fuerunt ab vltimo principio huius ꝑceptionis vſque ad hoc tp̃s, expoſitis copijs, quodcunque placere, eligendi poteſtas fuit. Ac veteres quidem ſcriptores artis, vſque ab principe illo atque inuentore Tiſia repetitos, vnum in locum conduxit Ariſtoteles, & nominatim cuiuſque ꝑcepta magna conquiſita cura perſpicue ſcripſit, atque enodata diligenter expoſuit; ac tm̃ inuentoribus ipſis ſuauitate, & breuitate dicendi præſtitit, vt nemo illorũ præcepta ex ipſorum libris cognoſcat, ſed omnes, q, quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc, quaſi ad quendam multo commodiorem explicatorem reuertantur. Atque hic quidem ipſe, & ſeſe ipſum nobis & eos, qui ante ſe fuerant, in medio poſuit, vt ceteros, & ſe ipſum per ſe cognoſceremus. Ab hoc aũt, qui ꝓfecti ſunt, q̃q in maximis philoſophiæ partibus operę plurimum conſumpſerunt, ſicut, & ipſe, cuius inſtituta ſequebantur, fecerat: tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alij quoque alio ex fonte pręceptores dicendi emanauerunt, qui item permultum ad dicendum, ſi quid ars proficit, opitulati ſunt. nam fuit tpe eodem, quo Ariſtoteles, magnus, & nobilis rhetor Iſocrates: cuius ipſius quam conſtet eſſe artem, non inuenimus. Diſcipulorum aũt, atque eorum, qui protinus ab hac ſunt diſciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus. Ex his duabus diuerſis ſicuti familijs, quarum altera cum verſaretur in philoſo-

phia,

phia, nonnullam rhetoricæ quoq; artis ſibi curã aſſu-
mebat,altera vero omnis in dicendi erat ſtudio & pce
ptione occupata;vnum quoddam eſt conflatũ genus
à poſterioribus,qui ab vtriſq; ea, quæ cõmode dici vi
debantur,id ſuas artes contulerunt : quos ipſos ſimul
atq; illos ſuperiores nos nobis oẽs, quoad facultas,tu
lit, propoſuimus, & ex noſtro quoq; nonnihil in cõe
contulimus.Quòd ſi ea,quæ in his libris exponuntur,
tantopere eligẽda fuerunt,quanto ſtudio electa ſunt:
profecto neq; nos,neq; alios induſtrię nr̃æ pęnitebit.
ſi aũt temere aliquid alicuius præteriſſe, aut non ſatis
eleganter ſecuti videbimur ; docti ab aliquo, facile &
libenter ſententiam commutabimus.non.n.parum co
gnoſſe,ſed in parum cognito ſtulte, & diu perſeueraſ
ſe turpe eſt:ppea q alterum cõi hominum infirmita-
ti,alterum ſingulari vniuſcuiuſq;vitio eſt attributum.
Quare nos quidem ſine vlla affirmatione ſimul quæ-
rentes dubitanter vnumquodq; dicemus,ne,dum par
uulum hoc conſequimur,vt ſatis commode hæc per-
ſcripſiſſe videamur,illud amittamus,qđ maximũ eſt ,
vt ne cui rei temere atq; arroganter aſſenſerimus.Ve-
rum hoc quidem nos &in hoc tpe,& in omni vita ſtu
dioſe,quoad facultas feret,conſequemur : nũc aũt,ne
longius oratio progreſſa videatur,de reliquis,quæ p-
cipienda vr̃r eſſe,dicemus.Igitur primus liber,expoſi
to gñe huius artis,& officio,& fine,& materia,& par-
tibus,gña controuerſiarum,& inuentiones,& conſti-
tutiones continebat ; deinde partes orationis,& in eas
oẽs omnia præcepta . Quare cum in eo ceteris de re-
bus diſtinctius dictum ſit, diſperſe aũt de cõfirmatio
ne,&de reprehenſione:nunc certos confirmandi & re
prehendendi in ſingula cauſarũ gña locos tradendos
arbitramur.Et quia,quo pacto tractari conueniret ar
gumentatione,in libro primo non indiligenter expoſi
tum eſt , hic tm̃ ipſa inuenta vnamquanq; in rem ex-
ponentur ſimpliciter ſine vlla exornatione, vt ex hoc
inuenta ipſa , ex ſuperiore aũt expolitio inuentorum
petatur . Quare hæc,quæ nunc præcipientur,ad con-
firmationis,& reprehẽſionis partes referre oportebit.

Omnis & demonſtratiua,& deliberatiua,& iudi
cialis cauſa neceſſe eſt in aliquo eorũ,quæ ante expoſi
ta ſunt, conſtitutionis gñę vno pluribus ue verſetur .
Hoc quanquam ita eſt,tñ,cum cõiter quædam de om
nibus præcipi poſſint,ſeparatim quoq; aliæ ſunt cuiuſ
que gñis & diuerſæ præceptiones.aliud.n.laus,aut vi-
tuperatio,aliud ſententiæ dictio, aliud accuſatio , aut
recuſatio conficere debet . In iudicijs, quid æquum
ſit,quæritur . In demonſtrationibus,quid honeſtum.
In deliberationibus, vt nos arbitramur, quid honeſtũ
ſit, & quid vtile. Nam ceteri vtilitatis modo finem in
ſuadendo & in diſſuadendo exponi oportere arbitra-
ti ſunt.Quorum igitur generum fines & exitus diuer-
ſi ſunt,eorum præcepta eadem eſſe non poſſunt.Neq;
nunc hoc dicimus , non eaſdem incidere conſtitutio-
nes:veruntamen oratio quædã ex ipſo fine & gñe cau
ſæ naſcitur, quæ pertineat ad vitæ alicuius demonſtra
tionem,aut ad ſententiæ dictionem.Quare nunc in ex
ponendis controuerſijs in iudiciali gñe cauſarum , &
præceptorum verſabimur.Ex quo pleraque in cetera
quoq; cauſarum gña ſimili implicita controuerſia nul
la cum difficultate transferentur : poſt aũt ſeparatim
de reliquis dicemus. Nunc à coniecturali conſtitutio
ne proficiſcemur, cuius exemplum ſit hoc expoſiti.
In itinere quidam proficiſcentem ad mercatum quę
dam, & ſecum aliquantum nummorum ferentem eſt
comitatus:cum hoc,vt ferè fit, in via ſermonem con-
tulit:ex quo factum eſt,vt illud iter familiarius facere
vellent. Quare cum in quandam tabernã diuertiſſent,
ſimul cœnare,& in eodem loco ſomnũ capere volue-
runt . Cœnati diſcubuerunt ibidem. Caupo aũt(nam
ita dr̃ poſt inuentum , cum in alio maleficio deprehẽ
ſus eſſet) cum illum alterum , videlicet qui nummos
hr̃et,animaduertiſſet,noctu,poſtq̃ illos arctius,vt fit,
jam ex laſſitudine dormire ſenſit, acceſſit, & alterius
eorum,qui ſine nummis erat,gladium pp appoſitum
è vagina eduxit, & illum alterũ occidit,nũmos abſtu-
lit,gladium cruentum in vaginam recondidit,ipſe ſe-
ſe in lectum ſuum recepit. Ille aũt,cuius gladio occi-
ſio erat facta,multo ante lucem ſurrexit,comitẽ illum
ſuum inclamauit ſemel & ſæpius, illum ſomno impe
ditum non rñdere exiſtimauit,ipſe gladium, & cetera
quæ ſecum attulerat,ſuſtulit,ſolos profectus eſt.Cau
po nõ multo poſt conclamauit hominẽ eſſe occiſum,
& cum quibuſdam diuerſoribus illum, qui ante exie-
rat,conſequitur:in itinere hominẽ comprehendit, gla
dium eius è vagina educit,repetit cruentum:homo in
vrbem ab illis deducitur,ac reus fit.In hac intentio eſt
criminis, Occidiſti. Depulſio,Non occidi.Ex quibus
conſtitutio eſt . Quæſtio eadem in coniecturali,quæ
judicatio,Occideritne.Nunc exponemus locos,quo-
rum pars aliqua in oẽm coniecturalem incidit contro
uerſiam , Hoc aũt & in horum locorum expoſitione ,
& in ceterorum oportebit attendere , non oẽs in oẽm
cauſam conuenire . vt .n. omne nomen ex aliquibus ,
non ex omnibus literis ſcribitur : ſic oẽm in cauſam
non omnis argumentorum copia,ſed eorum neceſſa-
ria pars aliqua conueniet . Omnis igitur ex cauſa, ex
perſona,ex facto ipſo coniectura capienda eſt.Cauſa
diſtribuitur in impulſionem & in ratiocinationẽ. Im-
pulſio eſt,quæ ſine cogitatione per quandam affectio
nẽ animi facere aliqd hortatur, vt amor iracundia,æ-
gritudo,vinolentia, & oĩno omnia ; in quibus animus
ita vr̃ affectus fuiſſe , vt rem perſpicere cum conſilio
& cura non potuerit, & id, qđ fecit , impetu quodam
animi potius,q̃ cogitatione fecerit . Ratiocinatio aũt
eſt diligens & conſiderata faciendi aliquid,aut non fa
ciendi excogitatio,Ea dr̃ tum interfuiſſe,cum aliquid
faciendum, aut non faciendum certa de cauſa vitaſſe,
aut ſecutus eſſe animus vr̃,vt ſi amicitiæ quid cauſa fa
ctum dicetur,ſi inimici vlciſcendi,ſi metus,ſi glorię,
ſi pecuniæ,ſi deniq; , vt omnia gñatim amplectamur,
alicuius retinendi,augendi,adipiſcendi ue commodi,
aut contra reijciendi;diminuendi,deuitandi ue incom
modi cauſa . Nã horũ in genus alterutrum illa quoq;
incident, in quibus aut incommodum aliqđ, maioris
vitandi incommodi cauſa, aut maioris adipiſcendi cõ
modi,ſuſcipitur:aut commodum aliqđ,maioris adipi
ſcendi commodi, aut maioris vitandi incommodi,p-
teritur.Hic locus ſicut aliquod fundamentum eſt hu
ius conſtitutionis:nam nihil factum eſſe cuiquam pro
batur,niſi aliquid,quare factum ſit,oſtenditur. Ergo
accuſator,cũ aliquid impulſione factum eſſe dicet,il-

hunt impetum,& quādam commotionē animi,affectio
nemq́. verbis,& ſententijs amplificare debebit,& oſtē
dere quanta vis amoris ſit,quāta animi perturbatio ex
iracundia fiat,aut ex aliqua cauſa earū, qua impulſum
aliquem id feciſſe dicet.Hic,& exemplorū commemo
ratione,qui ſimili impulſu aliquid cōmiſerint,&ſimili
tudinū collatione,&ipſius animi affectionis explicatio
ne curandū eſt,vt non mirum videatur,ſi quod ad faci
nus tali pturbatione commotus animus acceſſerit. Cū
aūt non impulſione,verū ratiocinatione aliquem com
miſiſſe quid dicet,quid cōmodi ſit ſecutus,aut qd in-
commodi fugerit,demōſtrabit,& id augebit quāmaxi
me poterit,vt,quoad eius fieri poſſit,idonea quāmaxi
me cauſa ad peccandum hortata videat̄.Si gloriæ cau-
ſa;quantam gloriam cōſecuturam exiſtimabit.Item ſi
dominationis,ſi pecuniæ,ſi amicitiæ,ſi inimicitiarū, &
oīno quidquid erit, qd' cauſæ fuiſſe dicet, id ſumme
augere debebit.Et hoc cū magnopere cōſiderare opor
tebit,non quid in veritate modo, verum ēt vehemen-
tius,qd in opinione eius,quē arguet,fuerit. nihil enim
refert non fuiſſe,aut non eſſe aliquid commodi aut in
commodi , ſi oſtendi pōt ei viſum eſſe , qui arguitur.
nam opinio dupliciter fallit homines ; cū aut res aliuſ-
modi eſt,ac putatur;aut non is euentus eſt,quē arbitra
ti ſunt.Res aliuſmodi eſt tum,cū aut id,quod bonum
eſt,malum putant: aut contra,quod malum eſt,bonū:
aut qd' nec malum eſt,nec bonum,malum, aut bonū:
aut quod malum,aut bonum eſt,nec malū,nec bonū.
Hoc intellecto,ſi quis negabit vllam eſſe pecuniam fra
tris,aut amici vita,aut denique officio ſuo antiquiorē,
aut ſuauiorem,non erit hoc accuſatori negandū. nam
in eum culpa,& ſummum odium transfertur , qui id,
quod tam vere,& pie dicetur,negabit. Verum illud di
cendum erit,illi non eſſe ita viſum:quod ſumi oportet
ex ijs,quæ ad perſonam pertinent:de quo poſt dicēdū
eſt. Euentus aūt tum fallit,cum aliter accidit,atque ij,
qui arguuntur,arbitrati eſſe dn̄r: vt ſi quis dicatur aliū
occidiſſe,ac voluerit;quod aut ſimilitudine,aut ſuſpi-
cione,aut demonſtratione falſa deceptus ſit : aut eum
necaſſe, cuius teſtamento non ſit hæres; ꝙ eius teſta-
mento ſe heredem arbitratus ſit . non.n.ex euentu co
gitationē ſpectari oportere,ſed,qua cogitatione,& ſpe
ad maleficiu profectus ſit,conſiderare : &, quo animo
quid quiſque faciat,non quo caſu vtatur,ad rē pertine
re. In hoc aūt loco,caput illud erit accuſatori,ſi demō-
ſtrare poterit,alij nemini cauſam fuiſſe faciendi.Secun
darium,ſi tantam,aut tam idoneam nemini . Sin fuiſſe
alijs quoque cauſa faciendi videbitur:aut poteſtas alijs
defuiſſe demonſtrāda eſt,aut facultas,aut voluntas.Po
teſtas,ſi aut neſciſſe,aut non affuiſſe,aut cōficere aliqd
nō potuiſſe dicetur. Facultas,ſi ratio,adiutores,adiumē
ta,& cetera,q̄ ad rē pertinebunt,defuiſſe,alicui demon
ſtrabūtur. Volūtas,ſi animus à talibus factis vacuus,&
integer eſſe dicetur.Poſtremo,quas ad defenſionē rō-
nes reo dabimus, ijs accuſator ad alios ex culpa eximē
dos abutetur.Verū id breui faciendū eſt,& in vnū mul
ta ſunt conducēda , vt ne alterius defendēdi cauſa hūc
accuſare,ſed huius accuſandi cauſa defendere alterū vi
deatur. Atq; accuſatori quidē hæc fere ſunt ex cauſa
facienda,& conſideranda. Defenſor autem ex contra-
rio primum impulſionem aut nullam fuiſſe,dicet, aut
ſi fuiſſe concedet,extenuabit,& paruulam quandā fuiſ
ſe demonſtrabit, aut non ex ea ſolere hmōi facta naſci
docebit. Quo erit in loco demonſtrandum,q̄ vis,& na
tura eius ſit affectionis , qua impulſus aliquid reus cō-
miſiſſe dicet;in quo,& exempla,& ſimilitudines erunt
proferēdę , & ipſa diligēter natura eius affectionis quā
leuiſſime quietiſſimum ad partē explicāda;vt,& res ip
ſa à facto crudeli,& turbulēto ad quoddam mitius, &
tranquillius traducatur, & oratio tn̄ ad animum eius ,
qui audiet, & ad animi quendam intimū ſenſum accō
modetur. Ratiocinationis aūt ſuſpiciones infirmabit,
ſi aut commodum nullum fuiſſe,aut paruū,aut alijs ma
gis fuiſſe,aut nihilo ſibi magis q̄ alijs,aut incommodū
ſibi maius q̄ commodum dicet , vt nequaquam fuerit
illius commodi,quod expetitum dicatur, magnitudo
aut cum eo incommodo,quod acciderit, aut cum illo
periculo,quod ſubeatur,comparanda: qui omnes loci
ſimiliter incommodi quoque vitatione tractabuntur.
Sin accuſator dixerit,eum id eſſe ſecutū, qd' ei viſum
ſit commodū,aut id fugiſſe , quod putarit eſſe incom-
modum,q̄q̄ in falſa fuerit opinione: demonſtrandum
erit defenſori,neminem tantæ eſſe ſtultitiæ, qui tali in
re poſſit veritatem ignorare. Quòd ſi id concedatur,il
lud non conceſſum iri , nec dubitaſſe quidē hunc quid
eius iuris eſſet,ſed id quod falſum fuerit,ſine vlla dubi
tatione pro falſo,qd' verum pro vero probaſſe. Quòd
ſi dubitauerit,ſummæ fuiſſe amentiæ,dubia ſpe impul
ſum certum in periculum ſe committere. Quemadmo
dum aūt accuſator,cum ab alijs culpam dimouebit,de
fenſoris locis vtetur:ſic ijs locis,q accuſatori dati ſunt,
vtetur reus,cum in alios ab ſe crimen volet transferre.
Ex perſona aūt coniectura capietur,ſi eæ res,quæ per-
ſonis attributæ ſunt,diligenter conſiderabuntur:quas
omnis in primo libro expoſuimus . nam,& de nomi-
ne nonnunquam aliquid ſuſpicionis naſcitur. nomen
aūt cum dicimus, cognomē quoque intelligatur opor
tet . de hominis enim certo, & proprio vocabulo agi-
tur : vt ſi dicamus idcirco aliquem Caldum vocari , ꝙ
temerario , & repētino conſilio ſit : aut ſi ea de re ho-
minibus Græcos imperitis verba dediſſe , ꝙ Clodius ,
aut Cæcilius,aut Mutius vocarentur . Et de natura li-
cet aliquantulum ducere ſuſpicionis. omnia enim hęc,
vir an mulier,huius an illius ciuitatis ſit,quibus ſit ma
ioribus,quibus conſanguineis,qua ætate,quo animo ;
quo corpore,quæ naturæ ſunt attributa,ad aliquā con
iecturam faciendam pertinebunt. Et ex victu multæ
trahuntur ſuſpiciones,cum, quemadmodum , & apud
quos,& à quibus educatus,& eruditus ſit,q̄ritur,& qui
buſcū viuat,qua ratione vitæ, quo more domeſtico vi
uat . Et ex fortuna ſæpe argumentatio naſcitur,cum,
ſeruus an liber,pecunioſus an pauper,nobilis an igno-
bilis,ſelix an infelix,priuatus an cū poteſtate ſit,aut fue
rit,aut futurus ſit,conſideratus: aut denique aliqd eo-
rum q̄ritur, quæ fortunæ eſſe attributa intelliguntur.
Habitus aūt q̄m in aliqua perfecta,& conſtanti animi,
aut corporis abſolutione conſiſtit , quo in genere eſt
virtus,ſcientia,& quæ contraria ſunt, res ipſa cauſa po
ſita docebit ecquid hic quoq; locus ſuſpicionis. oſten
dat. Nam affectionis quidē ratio perſpicuam ſolet prę
ſe gerere coniecturā,vt amor,iracundia,moleſtia:pro-
pterea quòd, & ipſorum vis intelligitur , & quæ res

harum aliq̃ rem conſequantur, faciles cognitu ſunt.
Studium aũt q̃m eſt aſsidua, & vehemens ad aliq̃ rem
applicata magna cum voluntate occupatio, facile ex
eo ducetur argumentatio, quã res ipſa deſiderabit in
cauſa. Item ex conſilio ſumetur aliquid ſuſpicionis.
nam conſilium eſt aliquid faciendi, nõ faciendi ne ex
cogitata ratio. Item facta, & caſus, & orationes, quæ
ſunt omnia, vt in cõfirmationis præceptis dictum eſt,
in tria t̃pa diſtributa, facile erit videre, ecquid afferãt
ad coniecturam confirmandam ſuſpicionis. Ac perſo
nis quidem res eæ ſunt attributæ, ex quibus omnibus
vnum in locũ coactis, accuſatoris erit improbatione
hominis vti. Nam cauſa facti parum ſimilitudinis ha-
bet, niſi animus eius, qui inſimulatur, in eam ſuſpicio-
nẽ adducetur, vt à tali culpa non videatur abhorruiſſe.
Vt.n. animum alicuius improbare nihil attinet, cũ cau
ſa, quare peccauerit, non interceſſerit: ſic cauſam pec-
cati intercedere leue eſt, ſi animus nulli minus hone-
ſtæ rõni affinis oſtenditur. Quare vitam eius, quem ar
guit, ex ante factis accuſator improbare debebit, & o-
ſtendere, ſi quo in pari ante peccato conuictus ſit. Si id
non poterit, ſi quã in ſimilem ante ſuſpicionẽ venerit,
ac maxime ſi fieri poterit, ſimili aliquo in gñe eiuſmo
di cauſa aliqua cõmotum peccaſſe, aut in ęque magna
re, aut in maiore, aut in minore: vt ſi quis pecunia di-
cat inductum feciſſe, poſsit demonſtrare, aliqua in re
eius aliquod factum auarum: item in omni cauſa natu
ram, aut victum, aut ſtudium, aut fortunam, aut aliq̃d
eorum, quæ perſonis attributa ſunt, ad eam cauſam,
qua cõmotum peccaſſe dicet, adiungere, atque ex di-
ſpari quoque gñe culparũ, ſi ex pari ſumendi facultas
nõ erit, improbare animũ aduerſarij oportebit: ſi aua
ritia inductũ arguas feciſſe, & auarum eũ, quem accu-
ſes, demonſtrare nõ poſsis, alijs affinem eſſe vitijs do-
ceas, & ex ea re non eſſe mirandũ, qui in illa re turpis,
aut cupidus, aut petulãs fuerit, hac quoq; in re eũ deli-
quiſſe. Quantũ.n. de honeſtate, & auctoritate eius, qui
arguitur, detractum eſt, t̃m de facultate totius eſt de-
fenſionis diminutũ. Si nulli affinis poterit vitio reus
ante admiſſo demõſtrari, locus inducetur ille, per quẽ
hortandi iudices erũt, vt veterẽ famam hominis nihil
ad rem putent pertinere: nam eum ante celaſſe, nunc
manifeſto teneri: quare nõ oportere hanc rẽ ex ſupe-
riori vita ſpectari, ſed ſuperiorẽ vitã ex hac re impro-
bari, & aut poteſtatẽ ante peccandi non fuiſſe, aut cau-
ſam. Aut, ſi hęc dici nõ poterunt, dicendũ erit illud ex
tremũ, non eſſe mirum, ſi nunc primũ deliquerit. nam
neceſſe eſt eũ, qui velit peccare, aliq̃n primũ delinque
re. Sin vita ante acta ignorabitur, hoc loco p̃terito, &
cur p̃tereatur demonſtrato, argumẽtis accuſationem
ſtatim cõfirmare oportebit. Defenſor aũt primum, ſi
poterit, debebit vitã eius, qui inſimulabitur, quãhone
ſtisſimã demonſtrare. Id faciet, ſi oſtendet aliqua eius
nota & cõia officia, quod genus in parentes, cogna-
tos, amicos, affines, neceſſarios: ẽt quæ magis rara &
eximia ſunt, ſi ab eo cũ magno aliquo labore, aut peri
culo, aut vtraq; re, cũ neceſſe nõ eſſet, officij cauſa, aut
in rẽp. aut in parẽtes, aut in aliquos eorũ, qui modo ex
poſiti ſunt, facta eſſe dicet. Deinde ſi nihil deliquiſſe,
nulla cupiditate impeditũ ab officio receſsiſſe. Quod
eo cõfirmatius erit, ſi, cũ poteſtas impune aliq̃d facien
di minus honeſte fuiſſe dicetur, voluntas eĩ faciẽdi de
monſtrabitur abfuiſſe. Hoc aũt ipſum genus erit eo
firmius, ſi eo ipſo in gñe, quo arguetur, integer antea
fuiſſe demõſtrabitur: vt ſi, cũ auaritię cã feciſſe arguat,
minime omni in vita pecunię cupidus fuiſſe doceatur.
Hic illa magna cũ grauitate inducetur indignatio, iun
cta conqueſtioni, p̃ quam miſerum facinus eſſe, & in-
dignũ demonſtrabitur, cum animus omni in vita fue-
rit à vitijs remotisſimus, eã cauſam putare, quæ homi
nes audaces in fraudẽ rapere ſoleat, caſtisſimum quo-
que hominẽ ad peccandum potuiſſe impellere: aut ini
quũ eſſe, & optimo cuiq; pernicioſisſimum, non vitã
honeſte actam tali in t̃pe quamplurimũ prodeſſe, ſed
ſubita ex criminatione, quæ confingi facile poſsit, nõ
ex ante acta vita, quæ neq; ad tempus fingi, neq; vllo
modo immutari poſsit, facere iudiciũ. Sin aũt in ante
acta vita aliquę turpitudines erunt, aut falſo veniſſe in
eã exiſtimationem dicetur, aut ex aliquorum inuidia,
aut obtrectatione, aut falſa opinione, aut imprudẽtiæ,
neceſsitudini, aut perſuaſioni, adoleſcentiæ, aut alicui
nõ malitioſe animi affectioni attribuentur, aut diſsimi
li in gñe vitiorum, vt animus nõ omnino integer, ſed
à tali culpa remotus eſſe videatur. Ac ſi nullo modo vi
tę turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione, nega
re oportebit de vita eius, & moribus quęri, ſed de eo
crimine, quo de arguatur: quare, ante factis omiſsis, il-
lud, quod inſtet, agi oportere. Ex facto aũt ipſo ſuſpi-
ciones ducentur, ſi totius adminiſtratio negocij ex o-
mnibus partibus p̃tentabitur: atq; hæ ſuſpiciones par
tim ex negocio ſeparatim, partim cõiter ex perſonis,
atq; ex negocio proficiſcentur. Ex negocio duci pote
runt, ſi eas res, quę negocijs attributæ ſunt, diligenter
conſiderabimus. Ex ijs igitur in hanc conſtitutionem
conuenire vñr gña eorum omnia, partes generum ple
ræque. Videre igitur primum oportebit, quæ ſint con
tinentia cum ipſo negocio, hoc eſt, quæ ab re ſeparari
non poſſunt. Quo in loco ſatis erit diligenter conſide
rare, quid ſit ante rem factum, ex quo ſpes perficiendi
nata, & faciendi facultas quæſita videatur: quid in ip-
ſa re gerenda, quid poſtea conſecutum ſit. Deinde ip-
ſius eſt negocij geſtio pertractanda. nam hoc genus
earum rerum, quę negocio attributæ ſunt, ſecundo in
loco nobis eſt expoſitum. Hoc ergo in gñe ſpectab.i-
tur locus, tempus, occaſio, facultas: quorum vniuſcu-
iuſque vis diligenter in confirmationis p̃ceptis expli-
cata eſt. Quare, ne aut hic non admonuiſſe, aut ne eadẽ
iterum dixiſſe videamur, br̃ demonſtrabimus, quid
quaque in parte conſiderari oporteat. In loco igitur
opportunitas, in t̃pe longinquitas, in occaſione cõmo
ditas ad faciendum idonea, in facultate copia, & pote-
ſtas earum rerum, p̃p quas aliquid facilius fit, aut ſine
quibus omnino confici non poteſt, conſideranda eſt.
Deinde videndum eſt, quid adiunctum ſit negocio,
hoc eſt, quid maius, quid minus, quid æque magnum
ſit, quid ſimile: ex quibus coniectura quędã ducitur,
ſi, quemadmodum res maiores, minores, æq; magnę,
ſimileſq́. agi ſoleant, diligenter conſiderabitur. Quo
in genere euentus quoque videndus erit: hoc eſt, q̃d
ex vnaquaque re ſoleat euenire, magnopere conſide-
randum eſt, vt metus, lætitia, titubatio. Quarta autem
pars erat ex ijs, quas negocijs dicebamus eſſe attribu-

tas conſecutio. in ea quæruntur ea, quæ geſtū negociū confeſtim, aut ex interuallo conſequuntur. in qua videbimus ecquæ cōſuetudo ſit, ecquæ lex, ecquę actio, ecquod eius rei artificium ſit, aut vſus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offenſio: ex quibus nonnunquam elicitur aliquid ſuſpicionis.

Sunt aūt aliquæ ſuſpiciones, quæ communiter, & ex negociorum, & ex perſonarum attributionibus ſumuntur. Nam ex fortuna, & ex natura, & ex victu, ſtudio, factis, caſu, orationibus, cōſilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraque pertinent ad eaſdem res, quæ rē credibilem, aut incredibilem facere poſſunt, & cū facti ſuſpicione iunguntur. Maxime .n. quæri oportet in hac conſtitutione, Primum potuerit ne aliquid fieri. Deinde ecquo ab alio potuerit. Deinde facultas, de qua ante diximus. Deinde vtrū id facinus ſit, quod pœnitere fuerit neceſſe. Item quod ſpem celandi haberet. Deinde neceſſitudo, in qua, nū neceſſe fuerit id aut fieri aut ita fieri. quæritur. Quorū pars ad conſilium pertinet, quod perſonis attributum eſt, vt in ea cauſa quā expoſuimus. Ante rem erit, ꝙ in itinere ſe tam familiariter applicuerit, ꝙ ſermonis cauſam quęſiuerit, ꝙ ſimul diuerterit; dehinc cœnarit. In re, nox, ſomnus. Poſt rē, ꝙ ſolus exierit, ꝙ illum tam familiarem comitatum tā æquo animo reliquerit, ꝙ cruentum gladium habuerit. Horum pars ad conſilium pertinet. quæritur enim, vtrum videatur diligenter ratio faciendi eſſe habita, & excogitata, an ita temere, vt non veriſimile ſit quenquam tam temere ad maleficium acceſſiſſe. In quo q̄ritur, num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel à fortuna adminiſtrari. Nam ſæpe ſi pecuniæ adiumenta, ſi adiutores deſint, facultas fuiſſe faciendi non vr̄. Hoc modo ſi diligenter attendamus, apta inter ſe eſſe intelligimus hæc, quæ negocijs, & illa, quæ perſonis ſunt attributa. Hic neque facile eſt, neque neceſſarium diſtinguere, vt in ſuperioribus partibus, quo pacto quidq; accuſatorem, & quo modo defenſorem tractare oporteat. Non neceſſarium, ꝓpea ꝙ cauſa poſita, quid in quanque conueniat, res ipſa docebit eos, qui non omnia hic ſe inuenturos putabunt, ſed ad ea, quæ præcepta ſunt, comparationis modo quandam in cōe mediocrem intelligentiam conferent. Non facile aūt, ꝙ, & infinitum eſt tot de rebus vtranque in partem ſingillatim de vnaquaque explicare, & alias aliter hæc in vtranque partem cauſæ ſolent conuenire. Quare conſiderare hæc, quæ expoſuimus, oportebit. Facilius aūt ad inuentionem animus incedet, ſi geſti negocij, & ſuam, & aduerſarij narrationem ſæpe, & diligenter ꝑtractabit, &, quid quæque pars ſuſpicionis habebit, eliciens conſiderabit. Quare, quo conſilio, qua ſpe perficiendi quidque factum ſit: cur hoc modo potius, q̄ illo: cur ab hoc potius, q̄ ab illo: cur nullo adiutore, aut cur hoc; cur nemo ſit conſcius, aut cur ſit, aut cur hic ſit: cur hoc ante factum ſit, cur hoc ante factum non ſit: cur hoc in ipſo negocio, cur hoc poſt negociū: aut quid factum de induſtria, aut quid rem ipſam conſecutum ſit: conſtet ne oratio aut cum re, aut ipſa ſecum: hoc huius ne rei ſit ſignū, an illius, an huius, & illius, & vtrius potius: quid factum ſit quod nō oportuerit, aut non factum quod oportuerit. Cum animus hac intentione omnes totius negocij partes cōſiderabit, tum illi ipſi in mediū conſeruati loci procedent, de q̄bus ante dictum eſt: & cum ex ſingulis, tum ex coniūctis argumenta certa naſcentur. Quorum argumentorum pars probabili, pars neceſſario in genere verſabitur. Accedunt aūt ad coniecturam ſæpe q̄ſtiones, teſtimonia, rumores, quæ contra omnia vterque ſimili via præceptorum torquere ad ſuæ cauſæ commodum debebit. Nā, & ex quæſtione ſuſpicionē, & ex teſtimonio, & ex rumore aliquo pari rōne, vt ex cauſa, & ex perſona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis, & ij vr̄r errare, qui hoc genus ſuſpicionum artificij non putant indigere, & ij, qui aliter hoc de genere, ac de omni coniectura p̄cipiendū putant. Omnis enim ijſdem ex locis cōiectura ſumenda eſt. Nam, & eius, qui in quæſtione aliquid dixerit, & eius, qui in teſtimonio, & ipſius rumoris cauſa, & veritas ex ijſdem attributionibus reperietur. Omni aūt in cauſa pars argumentorum eſt adiuncta ei cauſæ ſolum, quæ dr̄, & ab ipſa ita ducta, vt ab ea ſeparatim in omnes eiuſdem generis cauſas transferri non ſatis commode poſſit. Pars aūt eſt peruagatior, & aut in omnes eiuſdem generis, aut in pleraſque cauſas accommodata. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas cauſas poſſunt, locos cōes nominamus. Nam locus cōis aut certę rei quandam continet amplificationem; vt ſi quis hoc velit oſtendere, eum, qui parentem necarit, maximo ſupplicio eſſe dignum; quo loco, niſi perorata, & probata cauſa, non eſt vtendum: aut dubiæ, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi: vt ſuſpicionibus credi oportere, & cōtra, ſuſpicionibus credi non oportere. Ac pars locorū communium aut per indignationem, aut per conqueſtionem inducitur, de quibus ante dictum eſt: pars ꝑ aliquam probabilem vtraque ex parte rationē. Diſtinguitur aūt oratio atque illuſtratur maxime raro inducendis locis communibus, & aliquo loco, iam certioribus illis argumentis confirmatis. Nam, & tum conceditur cōe quiddam dicere, cum diligenter aliquid proprius cauſæ locus tractatus eſt, & auditoris animus aut renouatur ad ea, quæ reſtant, aut, omnibus iam dictis exuſcitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus, & ſuauitatis, & grauitatis plurimū conſiſtit, & omnia, quæ in inuentione verborum, & ſententiarū aliquid habent dignitatis, in cōes locos conferūtur. Quare non, vt cauſarum, ſic oratorum quoque multorum cōes loci ſunt. Nam niſi ab ijs, qui multa exercitatione magnam ſibi, & verborum, & ſententiarum copiam cōparauerint, tractari non poterunt ornate, & grauiter, quemadmodum natura ipſorum deſiderat. Atque hoc ſit nobis dictum communiter de omni genere locorū communium. Nunc exponemus, in coniecturalē conſtitutionem qui loci cōes incidere ſoleant. Suſpicionibus credi oportere, & non oportere. Rumoribus credi oportere, & non oportere. Teſtibus credi oportere, & non oportere. Quæſtionibus credi oportere, & non oportere. Vitam ante dictam ſpectari oportere, & non oportere. Eiuſdē eſſe, qui in illa re peccarit, & hoc quoque admiſiſſe, & non eſſe eiuſdē. Maxime ſpectari cauſam oportere, & non oportere. Atque hi quidē, & ſi q̄ eiuſmodi ex propoſitio argumento cōes loci naſcent, in contrarias partes diducentur. Certus aūt locus eſt accuſatoris, per quem auget facti atrocitatem; & al-

ter, per quem negat malorum miſereri oportere. De ſenſoris, per quem calumnia accuſatorum cum indignatione oſtenditur, & per quem cum conqueſtione miſericordia captatur. Hi & ceteri omnes loci communes ex iiſdem præceptis ſumuntur, quibus ceteræ argumentationes, ſed illæ tenuius, & acutius, & ſubtilius tractantur, hi autem grauius, & ornatius, & cum verbis, tum etiam ſententiis excellentibus. in illis .n. finis eſt, vt id, quod dicitur, verum eſſe videatur, in his tametſi hoc quoq; videri oportet, tamen finis eſt amplitudo. Nunc ad aliam conſtitutionem tranſeamus.

M. FABII VICTORINI IN LIBRVM CICERONIS de Inuentione ſecundum Commentarius.

CROTONIATAE quondam, cum florerent omnibus copiis, & in Italia cum in primis beati numerarentur, templum Iunonis, quod religioſiſſime colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt) Omnis præfatio quaſi ſimilitudo eſt ante id, quod dicturi ſumus, ita in ea ſemper ſimilitudo captanda eſt. q̃q̃ ſępe ad hoc deducitur. vt ſimilitudo tollatur. Vnde ſiue futura ſimilitudo eſt, ſiue nõ, in eo quod pręfatio præparatur, animaduertendum ſemper eſt, verum ẽt toto ſimilitudo præfationis paretur, an partibus, an in parte, frequenter .n. cuncta conueniunt, frequenter diuerſis in præfatione poſitis, cũ ea re ad quam p̃fatio ducitur quædam in præfatione ſimilitudo cõfertur. Hic ad quod ducitur p̃fatio, illud eſt: Ex multis artium ſcriptoribus. electa multa, & ad vnam quam ſcripſit artem, quo pulchrior redderetur, præcepta ex multis multa collecta. Huic igitur rei præfatio illa eſt, Zeuſim pictorem nobilem Helenæ ſimulacrum pinxiſſe, ſed eum conductis, & in vnũ vocatis quinque virginibus, quidquid eſſet pulcherrimũ delegiſſe. hoc vt perſpici licet, in ſumma conuenit: q a hic & ille multa de multis. Verum pręfert Tullius opus ſuum, quod magis multa ipſe. ſi quidem præterit temporia ſcriptores, & præſentis in iudicio habuit. & non vnius ciuitatis, nec vnius linguæ, quippe cum & græcos, & latinos. at vero Zeuſis ex vna ciuitate, & ipſius temporis eligendi habuit facultatem. [Crotoniatæ quondam, cum florerent) Si partibus conductis tota conueniunt pulchra ſemper, & præcipua præfatio eſſe dicetur. Crotoniatæ Romani ſunt cum florerent omnibus copiis, Romanis conuenit. Item conuenit, & in Italia, cum in primis beati numerarentur. Iunonis vero templum quod locupletare egregiis picturis voluerunt, ſic & eloquentiæ vel facundiæ templum, Zeuſis & Tullius. cum multa dicendi genera ſint, vt inter picturas multas Helena, ita inter ceteras dictiones eminet ſemper oratoria. & vt Zeuſis in pingendis fœmineis vultibus ſummus, ita in orationibus Tullius. Pinxit Zeuſis multa, quæ vſque ad noſtram memoriam manent ſecula poſteriora tenent, quidquid pinxit oratio Tulliana Zeuſis Helenæ ſe ſimulacrum pingere velle dixit: non enim Helenam, ſed ſimulacrum fuerat traditurus. ita Tullius ſcribendo artes, non orationes, nõ ipſam eloquentiam, ſed ſimulacrum eloquentiæ fuerat traditurus. Hoc conuenit & illa ſententia, ꝙ ex animali exemplo mutum in ſimulacrum veritas transferebatur. Mutum .n. ſimulacrum eloquentiæ ars eius, ipſa autem eloquentia quaſi animal, Ita per partes poterit ei rei ad quam confertur præfatio, conuenire, relicto eo quod poſtea præponitur. quod cum Tullius ex omnibus multa quæſierit, & omni tempore Zeuſis ex vna ciuitate, & vno tempore comparauit. [Ac ſi par in nobis) Finito præfationis vno genere, ſimilitudinis .ſ. nunc prælationem, quæ ẽt ipſa in præfatione facienda eſt, incipit dicere. [Exemplorum eligendi poteſtas) Ideo hoc opus eſſe poſſe melius, principe illo, atque inuentore Tiſia. Corax & Tiſia artes primi oratorias apud græcos ſcripſiſſe dicuntur: ſicut & ipſe, cuius inſtituta ſequebantur, fecerat. Gloria Xenocratis philoſophi motus Ariſt. philoſophiam exercuit, gloria Iſocratis motus, rhetoricæ præcepta conſcripſit. [Artis ſibi curam aſſumabat) Voluit enim Ariſtoteles propter Iſocratem, cum philoſophus eſſet, etiam, pręcepta dicendi tradere. [Alterum communi hominum infirmitati, alterum ſingulari) Nõ intelligere, omnium poteſt eſſe, & eſt vitium commune ſingulare vitium eſt, vt cum non intelligat, in eo quaſi intelligat perſeuerare. [Commode hæc perſcripſiſſe videamur) .i. vt præcepta commode tradidiſſe videamur. [Arroganter, aſſenſerimus) Hoc enim magnum vitium, temere aſſenſiſſe. [Igitur primus liber, expoſito genere huius artis, & officio; & fine, & materia, & partibus, genera controuerſiarum, & inuentiones, & conſtitutiones continebat;) Propoſiturus quid dicendum ſit in ſecundo libro, prius enumerat quid in primo dixerit, de genere, de officio, de fine, de materia, de partibus, de inuentione. & eius conſtitutionibus, ceteriſque rebus, item de partibus orationis: quas cum pleno præceptorum genere compleuerit, confirmationem, & reprehenſionem non ad cauſarum ſpecies ſicut oportuerat applicauit. Dedit enim præceptum, quomodo in omni cauſarum genere argumentandum ſit. Ergo nunc ad ſpecies applicata argumentatione dicturum ſe pollicetur, ita tamen vt non de expoſitione argumẽtationis, quæ in primo pleniſſime tractata eſt. ſed de argumentis loquatur in vnoquoque genera cauſarum .i. in coniectura ſiue qualitate, translatione, & ceteris his incidentius, & potuit quidem hoc eſſe contentus, vt ſpecialiter de conſtitutionibus diceret in quocunque genere cauſarum, quæ eſſent confirmandi præcepta quæ reprehendendi. Verum quoniam ipſa quoque gñ a cauſarum propter ſuos fines diuerſos diuerſa p̃cepta deſiderant, cum iudicialia habeat æquitatem, demõſtratio honeſtatem, deliberatio honeſtatem, & vtilitatem confirmãdi, & reprehendendi præcepta, quæ ſunt in conſtitutiones ſingulas diuiſit, in iudiciali genere cauſarum, in poſtrema libri parte de deliberatione, & demonſtratione propter fines proprios aliquot tractaturus [Expoſito genere) Quod eloquentia magna, & ampla pars eſt ciuilis cuiuſdam quæſtionis. [Et officio) Officium eius artis eſt, dicere, appoſite ad perſuadendum. Finis perſuadere dictione. Materia quodcunque in ciuilibus negociis reperitur Non autem omnia, vt voluit Gorgias Leontinus, nec etiam cauſas, & quæſtiones omnes, vt voluit Hermagoras. Partes autem eius ſunt, inuentio, diſpoſitio, locutio, memoria, pronunciatio. [Genera controuerſiarum,) Id eſt genera cauſarum, iudiciale, deliberatiuum, demonſtratiuum. [Inuentiones) Nam de quinque partibus orationis ſolam inuẽtionem tractat, deinde partes orationis, exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, reprehenſionem, concluſionem, quo pacto tractari conueniret argumentationes, ſyllogiſmum, & inductionem. [Hic tantum ipſa inuenta) Ipſa, argumenta ipſa, non expoſitionem, aut ſententiæ dictionem. Conſtitutiones omnes iudiciali in genera cauſarum tractabuntur. [Nunc a coniecturali conſtitutione proficiſcemur, cuius exemplum ſit hoc expoſitum) Secundus liber confirmationem, & reprehenſionem ipſis conſtitutionibus applicauit, cum primus liber generaliter omnem materiam omnibus dederit. Ac primo de coniectura proponit exemplum non ipſum exemplum tractaturus, quoniam in exemplo non omnia ineſſe poſſunt, quæ cadunt in coniecturam. Omnia enim exempla, quæ in coniectura veniunt, vel venire poſſunt, præcipienda fuerant in argumentis. ergo de coniectura erit præceptio, quæ exinde in thema quodlibet coniecturale, quod neceſſarium fuerit, facile poterit deuocari. Hoc autem fieri à Tullio intelligamus, etiam in omnibus conſtitutionibus, vt exemplum cuiuslibet conſtitutionis det, non tamen ipſum tractet exemplum. Propoſitio itaque exemplo coniecturali ſecundum præcepta primi libri, docet quæ ſit intentio, quæ depulſio, ex quibus duobus pateſit quæ ſit conſtitutio: deinde admonet, quòd in coniectura factum non conceditur, eademque quæ quæſtio eſt, ipſa eſt iudicatio. [Occiderit ne) In coniectura enim factum non conceditur. vnde non poteſt ex deductione rationis, & refutatione naſci poſt quæſtionem primam alia quæſtio, quę dicitur iudicatio. ſubiongit poſt admonitionem, dare ſe præcepta huic conſtitutioni, & argumentorum locos omnes coniecturæ conuenientes, ex quibus in quamlibet coniecturam, qui neceſſarii fuerint, deuocabuntur. Sunt igitur coniecturæ loci hi principales, à cauſa, à perſona, à facto. A cauſa eſt quamobrem fiat aliquid, & quæ parit voluntatem. de cauſa enim loquitur hominis, non rei: qua cauſa volumus probare, quod voluit facere is cui intenditur factum. Perſona autem omnis ille eſt, qui feciſſe dicitur: hoc eſt, illa ex omni vita per attributa perſonis ſumpta approbatio, ad id, quod intenditur factum. At vero à facto probationes habebunt facta illa omnia, quæ probant factum illud vnde iudicium eſt. Nam factum tria ſignificat, eſt factum, & illud quod intenditur, ipſum illud quod dicitur occidiſti. Eſt factum tertium hoc quod tribuit argumentum ad factum illud vnde iudicium eſt, vt tranſiſti, clamaſti, q̃bus probatur Occidiſti, hoc ergo vltimum eſt, quod dixit. A facto. Quod

ipſum

ipſum perſpicietur in tribus illis. ante negocium in negocio poſt negocium ſimul cum ſummis, per quæ ſe explicant facta, loco, tempore, modo, occaſione, facultate. Ergo hæc tria ſunt, quæ coniecturæ ſuggerunt argumenta, cauſa perſona, factum. Cauſa ipſa diuiditur in duo, in impulſionem, & ratiocinationem. Impulſio motum habet repentinum, non voluntarium, vt amor, violentia, & omnino omnia huiuſmodi quæ veniam merentur, ſi confiteatur id ipſum quod feciſſe arguitur. nam ſi negat, argumenta ſunt à cauſa vt ſit, Feciſti, quia vinolentus fuiſti: feciſti, quia amore feciſti. feciſti quia iracundus es. quibus cauſis probatur facere potuiſſe, quòd negat. Ratiocinatio autem cauſa eſt etiam ipſa voluntatis. hæc ratio faciendi fuiſſe oſtendit voluntatem, aut non faciendi: quæ ſumitur ex ratiocinatione vel boni, vel mali, ſiue iam præteriti boni, ſiue futuri pariter mali, vel præteriti, vel futuri, quod nos diximus malum, vel bonũ, ideſt vt gloriæ cauſa, vt amicitiarum, vt inimicitiarum vleiſcendarum, & metus, & pecuniæ. His igitur commodis, vel incommodis, hos gradus dat primos. commodi retinendi vtique quod habent, & augendi: deinde adipiſcendi, id vtique eſt quòd non habebat. contra incommodi reijciendi pariter, & id, quod habebat imminendi, deuitandi vtique quod futurum erat. Ita ista hæc tribus ſuperioribus reſpondent, commodis incommoda: illic retinendi, hic reijciendi: illic augendi, hic minuendi· Illic adipiſcendi, hic deuitãdi, quibus etiam illa accidens, vt aliquid commodi ſumamus, vel vt maius commodum conſequamur, vel vt maius incommodum vitemut: aut rurſum, vt incommodum aliquod prætereamus, vel vt maius commodum adipiſcamur, vel vt maius incommodum deuitemus. Nam, & ſuſcipi commodum paruum poteſt, vt maius aliquod commodum conſequamur, vel incommodum maius vtetur, & rurſum commodum contemni poteſt, vel vt maius commodum conſequatur, vel vt maius incommodum vitetur, & rurſus rerum commodum contemni poteſt, vt Leno contentus fuit ſine lucro meretricem dare, ne ab Aeſchino verberaretur. & velut in Verrinis accidi poteſt, Malo non habere, quàm rogare. Rurſus contempto commodo ſuſcipi maius commodum poteſt: vt, Terentianum illud eſt in ſuaſione: Pecuniam in loco negligere, maximum interdum eſt lucrum. Quæſtio vero eadem coniecturalis eſt, quæ, & iudicatio, quia ratio deeſt. non enim factum in confeſſiune eſt. ideo eadem erit iudicatio, quæ quæſtio. & in horum locorum quæ coniecturalia ſunt, & in ceterurum. id eſt ceterarum conſtitutionum conueniunt in locos. [Omnis igitur ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo coniectura capienda eſt.) Omnis hic locus à cauſa, ſiue impulſionis, ſiue ratiocinationis coniecturæ, maximum eſt fundamentum. non quod cum cauſa ſit, continuo, & facinus comprobetur: ſed quoniam facinus nullum eſt, quòd non ante cauſa præceſſerit. Supponit deinde locos quibus accuſator vtitur, cum afferit impulſione aliquid eſſe factum. ex quibus primus eſt, amplificatio eius rei quæ impulſiunem pariat. deinde approbatio, quid ex ea fiat per exempla, vt amore ſe interfecit. Tertio loco comparationem facimus, & declara impulſione, euentum eius cauſæ fuiſſe concludimus. his tribus locis accuſator vtitur in impulſione. In ratiocinatione vero hi ſunt, quos nunc dicam: demonſtratione, quid petierit, quid fugerit: argumenti, quanta res ſit quam appetierit: aut fugerit. Præter hæc duo, vnum etiam illud accuſator conſiderare debebit, ne forte iſta quæ ſecutus ſit, aut fugerit, in opinione tantum habuerit reus, neque conſecutus ſit commoditatem, neque vllum malum fugerit: ſed dicendum eſt, ei ita fuiſſe viſum, qua arguitur, & ſit ſua opinione deceptus. opinio autem dupliciter decipit, modo dum rem aliter putat, atque eſt eadem res: modo dum aliter euenit, quam putauit. Res fallit, ſi mala creditur cum bona ſit: vel contra, vel neutrum, vel vtrunque. Ergo cum hoc intelligi poſſit, quòd opinio fallit homines tum in re, tum in euentu, cum in re reus vti hac cœperit forte, defenſione non ſibi antiquiorem fuiſſe pecuniam vita, aut fratris, aut amici: Accuſator debet verum argumentum concedere. eſt enim credibile. Sed confirmare debebit, hoc ei qui arguitur non ita viſum fuiſſe. & hoc approbare ex attributis perſonæ, non hanc illum habuiſſe opinionem: ſed illã potius habuiſſe, quòd talia eſt, quòd ſcilicet perſonæ eſt. Sic argumentabitur accuſator de eo cuius opinio falſa eſt in re. Cum autem euentus fallit, quod accidit exempli modo: cum aliquis miſſo telo alterũ interfecit, vt in ſcholæ controuerſijs. Vt vero in cauſis forenſibus, cum quis eum dicatur necaſſe, cuius heres non ſit, ſed tantum ſperarit heredem, accuſatoris eſt locus, cogitationem ſpectari debere non euentum. & hæc de ratiocinatione. In cauſa autem omni, ſiue in impulſione, ſiue in ratiocinatione laborandũ eſt, fuiſſe illis poteſtatem, aut facultatem, aut voluntatem. Poteſtas eſt: qua poſſe oſtenditur, facultas eſt, qua adiutores, & cetera demonſtrantur: voluntas eſt, qua velle vel voluiſſe aliquid declaratur. Ita aliud erit voluntas: aliud cauſa: ſiue impulſio ſit, ſiue ratiocinatio. illa enim efficiunt voluntatem. Non autem quod efficitur, hoc eſſe debet: quod eſt illud quod efficit. Nam ſæpe, & cauſæ ſunt, & deeſt voluntas. quæ probari poteſt vel fuiſſe, vel non fuiſſe, tametſi cauſa præceſſit. Hoc ex perſonæ potius attributis confirmabitur, quibus talis doceatur, vt potuerit cauſis commoueri. Hæc igitur accuſator dicet, & cum volet alios defendere, quibus fuiſſe cauſa faciendi declarabitur. De inde adiunget etiam alios locos, quos defenſori Tull. dabit ad ſe purgandum: Quibus locis vtetur, ſicuti diximus, accuſator, cum defendet alios: ſed hoc breui faciet. Illorum enim defenſione alterum alius vult accuſare, non ipſos oſtendere innocentes. Ita in maiore eſſe actu non poteſt, quod alteri proficit. Omnis igitur ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo coniectura capienda eſt quæ parit voluntatem, velle vel voluiſſe, ideſt cauſa qua quid ortum ſit, oſtendimus attributum perſonæ, ideſt perſona. Attributa autem negocio, id eſt quod ait facto, cauſa diſtribuitur in impulſionem, & ratiocinationem. Rationem, ſcilicet non ratiocinationem illam, vt ſupra legimus ſyllogiſmi. [Vt amor, iracundia, ægritudo) Inter iracundiam & iram hoc intereſt, quòd iracundia perpetua eſt, ira ad tempus ſuſcipitur. Atque hoc ſit, vt iracundia ſit impulſio, ira ratiocinatio: vt odio quis iratus, vel metu occidiſſe dicatur, quod eſt ratiocinationis ceterum iracundum eſſe, quia ſemper eſt ad impulſionem, dicimus, quæ propter talem naturam admiſſum facinus poſſit oſtendere. Aegritudinem vero morbum animi poſuit, non corporalem, in quibus aut commodi aliquid maioris adipiſcendi cauſa, aut maioris vitandi incommodi ſuſcipitur. vt aliquid commodi ſuſcipiatur propter duas res vel vt maius aliquod commodum conſequamur, velut maius incommodum, deuitemus. [Hic locus eſt) Id eſt cauſa. [Niſi aliquid, quare factum ſit, oſtenditur) Quæ ſit cauſa quæ parit voluntatem, ſiue per impulſionem, ſiue per ratiocinationem. [Ergo accuſator, cum aliquid impulſione factum eſſe dicet) Locis confirmationis à cauſa per impulſionem primo datis, redit ad reprehẽſionis modos, qui ſimili impulſu, aliquid commiſerunt, & ſimilitudinũ collatione, vt applices exemplum, & doceas ſimile comparando. [Et ipſius animi affectionis explicatione) Curandum eſt, vt ipſius affectionis. hoc eſt, rei ſit explicatio. [Vt non mirum videatur, ſi quod ad facinus tali perturbatione commotus animus acceſſerit) Id eſt, vt veriſimile probes, & per exemplum, & per explicationem animi affectionis, vt quoad eius fieri poſſit, quantum in hac re fieri poteſt, quid in opinione eius quem arguet, fuerit, vt non ſolum quid conſecutus ſit, verumetiam quid ſperauerit. Si oſtendi poteſt ei viſum eſſe qui arguatur, vt voluntatem criminetur, etiam ſi effectus defuit, vt ex eo cauſam habuerit, quia timuit, quia ſperauit, etiam ſi nihil aut cõmodi aut incõmodi acceperit. [Nam opinio dupliciter fallit homines;) Opinio fallit in re, cum opinio vera non eſt, & errat ab eo quod in vero eſt, vt cum res mala ſit, bona credatur. vel contra, euentus fallit opinionem, cum opinio quidem vera eſt, ſed eam interueniens caſu decipit, vt cum res bona eſt, & bona creditur, ſed aliquo caſu in malum vertitur. Iam in cauſa ipſa hoc modo poſſumus dicere, ideſt vt dicamus, Ideo occidiſti, quia te heredem fore putaſti, licet alium hæredem fecerit. Ita ſemper in opinione eſt, & euentus. fallit, & res, cum aut aliuſmodi eſt quam creditur, aut aliter creditur, quam putatur habuiſſe prouenire. [Aut non is euentus eſt, quem arbitrati ſunt) Cum aut ipſa res qualis ſit ignoratur, aut cum res certa fuerit, aliter eueniat quam putatum eſt, aut id, quod bonum eſt, malum putant, & reliqua. [Hoc intellecto) Quod homines impellantur non ſola ratiocinatione vera tantum, verumetiam falſa. Hoc intellecto, quòd fefellit eum res. Illi ita non. eſſe viſum, vt quamuis verum ſit quod dicatur. ipſi tamen non fuerit iſta ſententia. [Ex ijs, quæ ad perſonam pertinent:) Attributa perſonæ, quæ probant perſonam. vt ſi qui dicatur alium occidiſſe. ac voluerit. Exemplum ad euentum falſum probandum poſuit, non ad probationem cauſę per coniecturam. [Aut eum necaſſe, cuius teſtamento non ſit heres;) Exemplum in cauſa. [Non quo caſu vtatur, ad rem pertinere) [illegible] coniecturæ ſunt, [illegible], ideſt euentus, accidentia effectus, caſus, poteſtas. [Si aut neſciſſe, aut non affuiſſe) Non fuit neceſſe, facere, etiam ſi cauſa fuiſſet. Et ſi fuiſſet cauſa videndi propter æs alienum, non tamen neceſſitas vt deos patrios venderet. Defenſor autem ex contrario primum impulſionem aut nullam fuiſſe dicet, aut, ſi fuiſſe concedet, extenuabit) Dati ſunt loci accuſatori, qui

ri, quibus vti debeat ad probationem cauſæ per impulſionem. Item alij dati ſunt, quibus vti debeat, ad probationem cauſæ per ratiocinationem. Nunc ſupponit defenſoris locos in infirmanda impulſione, & infirmanda ratiocinatione. Infirmandæ impulſionis loca ſunt quatuor, negare, minuere, negare eius effectum quæ intenditur, impulſionis ipſius naturam docere. Confirmare exemplis, & ſimilitudinum propoſitione. Ratiocinationis loci ſunt quatuor. Quoniam ratiocinatio eſt aut in re, aut in opinione. In re, commodi, vel incommodi, loci eius erunt, negare, commodum minuere, dicere alijs magis fuiſſe, aut tantum, & ſibi quantum, & alijs, aut incommodum maius quàm commodũ. Pariter, & de incommodis iſta dicentur, quòd dicitur euitatum nullum fuiſſe incommodum, non tantum fuiſſe incommodum, alias magis fuiſſe incommodum, aut alijs tantum quantum ſibi, aut maius commodum quàm incommodum. [Sin accuſator dixerit) Si in ratiocinatione opinio ponetur, infirmitatis loci ſunt quatuor, non tale eſſe vel commodum vel incommodum, vt poſſit aliquem fallere, maxime ſe non potuiſſe, quod firmabitur per ſigna. Poſt hæc omnia, defenſor vti poterit omnibus locis accuſatoris, ſi in alios crimen transferre voluerit. Quemadmodum enim accuſator cum conuincat defendit alios, & vtitur partibus ac locis defenſoris ita, & defenſor, vt ſe purget, accuſabit alios, & in hoc vtetur partibus ac locis accuſatoris, aut ſi fuiſſe concedet, extenuabit quæ auget accuſator. Ex perſona autem coniectura capietur, ſi eæ res, quæ perſonis attributæ ſunt, diligenter conſiderabuntur) Explicitis præceptis omnibus ad cauſam pertinentibus, ſubiunguntur præcepta perſonæ attributa, & quemadmodum his vti poſſit accuſator, quemadmodum etiam defenſor in coniecturali conſtitutione. Et hæc quidem perſonæ attributa in primo libro quanquam ſingula expoſuerit, & explicarit, hic tamen nunc breuiter repetit, quæ ipſa ſint, & quid ſint poſt præcepturus, quemadmodum his vti poſſit accuſator, quemadmodum defenſor. [Quo in genere eſt virtus, & ſcientia animi) Quæ eſt ſtultitiæ contraria. [Amor, iracundia) Affectio enim facile euentum ſuum declarat ſignumq. ipſa eſt eius rei quam ex ſe patit.

[Et ipſorum vis) Quid ipſa ſint, non quid ex ſe gignant. [Et quæ res harum aliquam rem conſequantur) Quid ex ſe gignant, non quid ex ſe ipſe poſſint. [Ac perſonis quidem res eæ ſunt attributæ, ex quibus omnibus vnum in locum coactis, accuſatoria erit improbatione hominis vti) Expoſitis breuiter attributis perſonæ, quia ita res repetita poſcebat, dat accuſatori ex his præceptũ, vt excutiat vitam præteritam. Parum eſt enim cauſam commendaſſe ſolam, ſi non quæ ab hac impelli poſſet, perſona conſentiat. ergo accuſator ex vita præterita proferre debet ſimilia peccata, ſimiles cauſas in rebus, vel in paribus, vel minoribus, vel maioribus, vel ſi ſimiles proferre non poterit, diſparea proferat. atque hæc nocentis vitæ ſunt. Si innocentis vita præterita eſt illius qui reus eſt, locus communis inducitur, vitam præteritam ſpectari non oportere, quod ea poterit eſſe occulta. aut fortaſſe ad peccandum cum animus fuerit, defuerit cauſa, vel poteſtas, vel occaſio. Deinde alius locus communis, non ex vita præterita præſens iudicium, ſed ex præſenti iudicio vitam expectari oportere. Sin autem vita alicuius ignorabitur, prætereunda, ab accuſatore hic locus eſt, dicendumq. cur prætereatur, quòd ignoretur vita ſtatimq. ad alia argumenta properandum, quæ ſunt ex ipſo negocio in factis dictisq. eius qui reus eſt collocata. [Defenſor autem primum, ſi poterit, debebit vitam eius, qui inſimulabitur, quam honeſtiſſimam demonſtrare) Qui defenſoris à perſona contrarij loci ſunt. Nam primum laborare debet, vt honeſtam rei vitam demonſtret, quæ declarabitur officijs, vel communibus, & notis, vel maximis, & raris, aut cum periculo, aut cum labore præſtitis, officij cauſa, non neceſſitatis, & præſtitis in parentes, cognatos, amicos, Rempublicam. Sed iſta beneficiorum commemoratio parua eſt, quia multorum vita exemplo eſt, naturam poſſe mutari, vt morum inſtituta perſeuerarint. declarandum eſt nihil aliquando deliquiſſe, nunquam ab officio receſſiſſe: Fuiſſe, & cauſas, & facultatem. nunquam tamen voluiſſe peccare. Atque in his oſtendendis occaſionibus laborandum eſt, earum rerum copiam fuiſſe in faciendo: facere noluiſſe, quarum rerum nunc crimen in iudicio eſt, vt ſi auaritiæ, cupiditatis.

Deinde locus communis mouendus eſt, quo indignum eſſe conqueſtione declarandum eſt, vt qua cauſa impelluntur ad peccandum vitijs omnibus pleni, hac cuius vita præterita purgata ſit: impulſus eſſe dicatur. Deinde alius locus communis, vitam honeſte actam reo debere prodeſſe ipſam eſſe certiſſimam teſtem morum, & voluntatum. Criminationem inimicorum inuidia facile poſſe componi. Hæc, ſi honeſta vita. At ſi fuerunt aliquæ turpitudines, laborandum eſt, vt falſe eſſe dicamus inimicorum criminatione collecta, vel eo vitio mentis admiſſa, quo facilius veniam promereamur, negligentia, neceſſitate, adoleſcentia, vel quolibet alio affectu animi non pernicioſo, amore, vel aliquo huius generis. Poſtremo laborandum eſt, vt turpitudines vitę præteritæ, vel in diſſimili genere, vitiorum eſſe doceantur. vt quoniam innocentem probare non poſſumus, ab hoc tantum facinore, quod in iudicio eſt, remotum eſſe doceamus. Sin vero vita turpiſſima, nullo genere defenſionis ſupra poſita purganda, locus communis induci debet, vitam præteritam ſpectari non debere, neque de moribus hoc crimen, quod intenditur, comprobari. [Ex facto autem ipſo ſuſpiciones ducentur, ſi totius adminiſtratio negocij ex omnibus partibus pertentabitur) Reſtat tertia pars probationis in coniectura ex negocio. Huius partes quatuor ſunt, vt in libro primo expoſitum eſt. Etenim attributa negocio quatuor ſunt, continentia cum negocio, in geſtione negocij, adiuncta negocio, quæ geſtum negocium conſequuntur.

Hæc breuiter hic repetit, quoniam iam in libro primo tractata ſunt. ac dicit in coniecturam omnia genera incidere, non omnes partes incontinentia negocij. Ante negocium, in negocio, poſt negocium, facta omnia in ſuſpicionem vocemus. Item in geſtione negocij, locum, tempus, occaſionem, facultates. De modo conticeſcens, quia rei manifeſtæ, & in confeſſione habitæ modus ſemper eſt. Item adiuncta negocio, vel maiora, vel minora, vel paria, vel ſimilia, maximeq. eiectus coniecturæ prodeſt. Quarta etiam pars, quæ geſtum negocium conſequitur, ad coniecturam tribuet argumenta. vbi quæritur lex, conſuetudo, actio, vſus, exercitatio. Atque hæc ſunt attributa negocio, ex quibus cum ducitur argumentum, implotur argumentatio ex negocio: Inuenitur autem argumentatio, præterea quæ communiter ſumatur ex attributis negocio, & attributis perſonæ, vt attributa perſonæ non modo perſonam, hoc eſt, vitam præteritam hominis declarent, ſed hoc facinus approbent quod intenditur. ſicut declarabunt quæ ſupponuntur exemplo. [Suſpiciones ducentur) .i. coniectura capietur, & ex ipſis omnibus partibus pertentabitur, vt non mixta ſint attributa perſonæ, ſed tantum illa ſint facta in ipſo negocio, vel actione totius negocij impleta. [Hoc ergo in genere ſpectabitur locus, tempus, occaſio, facultas:) Modum in coniectura non poſuit, quia in facinore confeſſio ſemper inſpicitur. [Sunt autem aliquæ ſuſpiciones, quæ communiter, & ex negociorum, & ex perſonarum attributionibus ſumuntur) Coniecturæ argumenta ſuggerunt, cauſa, perſona. factum, vtque ideo tria, quia ſingula. ſuis igitur rationibus cauſa, ſuis perſona etiam approbatur. Eodem modo factum, quod cum ſingula ſuis rationibus per ſe in coniectura fidem præſtent, merito ad probationem coniecturæ triplex materia collocatur. Monet tamen ratio duo, perſonam, ſcilicet atque factum, ad vnam fidem poſſe conſociari, vt ex vtroque materiæ genere, negociorum .i. factorum, & perſonarum fides coniecturæ quæſtionibus afferatur.

Hoc vt facilius fiat, intellectuq. capiatur, meminiſſe debemus attributa perſonis, quæ vtique cum ſunt, ipſam videntur approbare perſonam, quam cum probauerit, iam coniecturæ locus eſt: A tali viro id, quod intenditur facinus non potuiſſe committi.

Ergo attributum perſonæ facit perſonæ fidem, facto autem prodeſt approbata perſona. Quod cum ita ſit, nouum præceptum dedit, poſſe quoque ex perſonæ attributis, & negociorum probari factum, hoc eſt negocium. Iccirco Tullius præceptum dedit, poſſe quoque ex attributis perſonæ, & negociorum approbationes naſci, ex vtraque vero ſuſpiciones communes. Inter attributa perſonæ, accidimus, fortunam, naturam, victum, ſtudia, facta, caſus, orationes, conſilia, habitum. Hæc vtique ſi attributa perſonę accipimus, ſicut ſupra diximus, perſonam probabunt. Verum perſpiciente ratione, & negocium probare poterunt.

In fortuna, inquit, ſpectatur dignitas, diuitiæ, conditio. hæc licet perſonæ attributa ſint, tamen cum dico diues eſt, affectat tyrannidem, ſeruus potuit occidere, conſul non perdidit patriam, argumentum ex factis ac perſonæ attributis facio. Pari modo de conſilio, ſi quibus conſilijs aliquando vſus ſit, dicam perſona eſt approbata, ſi quo nunc vſus ſit conſilio, perſonæ attributo factum probabo. Ergo ſatis clarum eſt, in conſtitutione coniecturali argumenta fieri poſſe communiter, & de perſonæ attributis, & negociorum, vt factum probetur. [Maxime enim quæri oportet)

Præcipit præterea in hac conſtitutione conſiderandum principaliter, quod in quęſtione eſt, an fieri potuerit, deinde an ab alio potuerit, deinde an facultas fuerit. Inter poſſe, & facultatem hoc intereſt cum ſubſtantia efficiẽdæ rei ineſt, aut deeſt, de facultate tractat, vt ſunt vires, miniſteria, pecunia. Aut ſi aut ꝑ naturã res negatur,

gatur,aut per locũ,aut per tempus,de eo quæritur,an potuerit. Si dicatur Tullius interfeciſſe Romulum, quod vtique fieri non potuit per tempus,nec haberet poſſe. Item loco ſi: ſi.ſ.alicuius qui arguitur cædis,ab eo loco vbi cædes facta eſt,abſentia declaratur. Tertio quæritur,vtrum id facinus ſit, quod pœnitere fuerit neceſſe,item quòd ſpem cælandi non haberet.deinde quæritur,an neceſſe fuerit id fieri. In quibus omnibus ſpectatur ſemper conſilium. Quod ſi in his conſilium cernitur,& factum probatur, conſilium autem attributum perſonæ eſt, ergo attributo perſonæ factum probatur. Huius rei docendæ cauſa ſupra poſitum thema retractando excutit,habere argumenta.[Ante rẽ erit, quòd in itinere ſe tam familiariter applicauerit, quòd ſermonis cauſam quæſiuerit, quòd ſimul diuerterit,dehinc cœnarit) Hæc per ſe clara ſunt,& ex ſequenti contextu magis patebunt.[In re, nox,ſomnus.Poſt rem,quod ſolus exierit, quòd illum tam familiarem comitatum tam æquo animo reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit) Hæc ante rem,in re,poſt rem attributa negocio ſunt,quæ factũ: fidẽ negocio. Sed quoniam in his omnibus etiam conſilium ſpectatur,fiet,vt cũ conſilium perſonæ ſit attributũ & hęc omnia negocio ſunt attributa, efficiatur negocij ex attributis perſonæ & negocijs communiter approbatio.[Quęritur.n.vtrum videatur diligẽter ratio faciendi eſſe habita,& excogitata,an ita temere,vt non veriſimile ſit quenquam tam temere ad maleficium acceſſiſſe. In quo quæritur,num quo alio modo commodius potuerit fieri,vel a fortuna adminiſtrari) Frequenter enim ſi pecunia,ſi adiutores,adiumenta deſint,videtur facultas faciendi defuiſſe. quod vtique impugnari non poteſt, niſi per conſilium,vt alio modo fieri potuerit,vel fieri a fortuna. Ergo ad expugnandas facultates, quæ deſunt, ſibi ſubueniat ſæpe conſilium,cum dicitur aut alio modo fieri potuiſſe, aut per fortunam,conſilio,quod perſonæ eſt attributum,res probatur. Ex hoc & ex ſuperioribus illa cõcluſio eſt, naſci poſſe communiter argumenta, & ex perſonæ attributis,& ex negociorum. Hanc igitur rationem ſi diligenter attendere voluimus,illa attributa inter ſe apte coniuncta & copulata cernemus negociorum & perſonarum. Subiungit,non oportere his omnibus præceptis ſubijci exempla,vt doceat, quemadmodum his vti accuſator debeat, quemadmodum defenſor,vt in ſuperioribus docuit,& dicit non neceſſarium eſſe,non facit. Non neceſſarium ita,quod ſi quis aliquid diligentia aſtere voluerit ad iſta præcepta, illa omnia pro materiæ genere facile cognitione reperiet. Non enim præceptor omnia tribuit,ſed ex dictis ad ſimilitudinem,nõ dicta intelligenda ſupponit. [Non facile autem) Ideo dixit,quod infinitũ ſit illis omnibus præceptis exempla ſupponere,quo aut certe dicat accuſator,quomodo defenſor, quo in re,quomodo poſt rẽ. Item,alia quæ multa ſunt. Hoc accedit,quo maior difficultas ſit, quòd illam omnia per partium.i.accuſatoris & defenſoris locos verſa vtilitate tractantur. nec enim inutiliter conueniunt. Vnde illud melius eſt, conſiderare cuncta ex propoſito themate negocij. & ſic item,& aduerſarij rationem diligenter attendere,& ſic ſuſpitiones atque argumenta colligere. Quare quid factum ſit, quo conſilio, qua ſpe perficiendi, cur hoc modo factum,cur ab hoc factum, cur nullo adiutore, cur hoc, cur nemo ſcit, cur ſcit, cur hic ſcit,cur hoc ante factum ſit,cur hoc ante factum non ſit, cur hoc in ipſo negocio,cur hoc poſt negocium,cur de induſtria factum,aut rem ita ſit conſecutum,an conſtet oratio vel cum re vel ipſo ſecum,hoc Huius ne rei ſit ſignum,an alius, an & huius & illius & vtriuſque potius,quid factum ſit,quod non oportuerit,aut non factum ſit, quod oportuerit. Hic adhibita intentione,cum coniectura omne negocij corpus intrauerit, tũ facilius videbitur eſſe præceptio, vt locos omnium argumentorũ ſe quodammodo offerentes videre poſſimus. Ex quibus vt ſupra diximus,modo ex ſingulis attributis,modo ex coniunctis argumenta naſcentur,quæ aut probabilia erunt, aut neceſſaria ad eas res quæ rem credibilem aut incredibilem facere poſſunt, quæ rem, inquit,non perſonam,cuius.ſ. attributũ eſt, ſed cum facti ſuſpicione iunguntur. Et hic rei eius vnde iudicium eſt,non perſonæ cuius attributum eſt, vt non id facinus ſit,quod pœnitere fuerit neceſſe) Annotanda noua locutio,pœnitet me non illius rei,ſed pœnitet me hanc rem. [Cum ex ſingulis,tũ ex coniunctis) Aut a cauſa,aut a perſona aut à factis, aut ex coniunctis argumenta certa naſcentur, vt attributa perſonæ attributa facto videantur. [Accedunt autem ad coniecturam ſæpe quæſtiones,teſtimonia, rumores, quæ contra omnia vterque ſimili via præceptorum torquere ad ſuæ cauſæ commodum debebit) Præter hanc materiã; qua coniecturæ argumenta tribuuntur a cauſa,à perſona,à facto, accedant aliæ probationes ſoli coniecturæ,ſemper adiunctæ, tormenta,teſtimonia,rumores. Hæc enim in alijs conſtitutionibus non valent,quia non adhibentur ita,niſi cum res negat, quæ omnia ille ad partis commoda retorquenda ſunt. Hoc probationis genus Græci ἀτέχνους vocant, quòd cum his orator vtitur,fidem quidem facit,ſed non ratione. Hoc Tullio minime placet. dicit enim, etiam hæc probationum genera indigere arte.& pari modo,vt ex cauſa,& perſona,& facto,argumenta duci, cum de tormentis, teſtibus, rumoribus diſputatur,ex illis.ſ.attributionibus, quæ aut negocio, aut perſonis videntur eſſe ſubiectæ; namque cum contra teſtes dicitur, aut pro teſtibus,vtique attributa perſonæ contingenda ſunt per naturam,victum,& cetera,vt fides ſit data teſti,vt aut poſſit,aut nõ poſſit adhiberi.Hoc & in tormentis.nam eius qui torquetur excutienda perſona eſt. Ergo omnia argumentis probanda ſunt. quorum argumentorum genera duo ſunt,vnum proprium,commune aliud. Proprium eſt,quod ipſius cauſæ & negocij eſt. vt Sext. Roſcius cum cædes facta eſt,Romæ non fuit,non ergo patrem interfecit. Commune eſt,quod transferri in ſimiles cauſas poteſt. Filius patrem interfecit.reclamat huiuſmodi ſuſpicionibus ipſa natura. Hoc argumenti genus quia transferri in ſimiles cauſas poteſt,communis locus dicitur. Locorum autem communium,genera duo ſunt, vnum cum certæ rei certa eſt amplificatio, aliud, cum rei dubiæ eſt diſputatio. Amplificatio rei certæ eſt vt in parricidã,in ſacrilegum. Dubiæ vero rei communis locus eſt,qui à Græcis dicitur θέσις,quę habet partes duas,quę iccirco locus communis dicitur,quòd ex materiæ genere non certum quid deſignat,ſed habet tractatum ex generalitate communi. vt ſuſpicionibus credi oportere,vel non oportere. Sed hanc theſim ciuilẽ moralemque teneamus,nõ illam quæ apud philoſophos naturalis eſt. Quilibet autem horum locorum cum interponitur (interponi autẽ raro debet) ornat orationem. Neque interponendus locus,niſi cum aliquid iam probatum eſt. etenim ſi locus communis generalia loquitur,quaſi cauſam tenens,deſcendit ad cauſam. Ius iudicem tenet,quia iure iuratus ſedens audire deſiderat vnde ſententiam prolaturus eſt. Ergo aut parte cauſa probata iudici.vtendum eſt,aut in perorationibus.i.epilogis.vt aut renouetur,aut ſuſcitetur auditor. Omnis enim locus communis locutionem cuncta ornamenta deſiderat, quæ aut verborum ſunt,aut ſententiarum quæ dum apte ac neceſſario dicuntur,oratorem ab oratore diſcernunt. Etenim cum loci communes cauſarum ſint,communes oratoribus ſimilitudine dictionis eſſe non poſſunt. [Quæſtiones,teſtimonia,rumores,cum auctoritas fidem facit cum tormenta ſunt) Hæc autem omnia quæ non oratione argumentorum fidem faciunt,a Græcis ἀτέχνοι nominantur,non quidem recte. [Vterque ſimili via præceptorum,& accuſator, & defenſor). Nam & ex quæſtione ſuſpiciones, & ex teſtimonio,& ex rumore aliquo pari ratione. Ideo ſic vt arte agat huiuſmodi diſputatio, quoniam & contra hæc,& pro his ſæpe dicendum eſt,vt ex cauſa, & ex perſona,& ex facto duci oportebit. Quæ ex confeſſione argumentis materiam tribuunt,vt ex facto,inquit,duci oportebit. Ecce iam non eſt ἄτεχνος πίστις. ſi: eſ ſine arte. Ceterum hoc artificij non putant indigere,cum appellant ἀτέχνους. Aliter de hoc genere ac de omni coniectura præcipiendum putant, vt dicant alias diuiſiones eſſe ad probationem coniecturæ,non quas ſupra diximus, cauſam, perſonam, factum. nam cum & eius qui in quæſtione aliquid dixerit,& eius q in teſtimonio, & ipſius rumoris cauſa,vt ea quæ materiam argumentis præbent, & cum illa quæ quaſi habere artẽ negantur,iiſdem attributionibus tribuant tractatum, probatio ex iiſdem attributionibus reperietur, quæ ſemel præcepta ſunt de coniectura. Omni autem in cauſa pars argumentorum eſt adiuncta ei cauſæ,& locus communis argumentum eſt. Argumentorum autem duo genera.vnum,quod ipſius cauſæ proprium eſt,aliud,quod & ipſius,& ſimilium. Hoc quod ſecundum eſt,locus communis appellatur. Verum locorum cõmunium genera ſunt duo, vt & ipſe declarat,in omnes eiuſdem generis cauſas transferri non ſatis cõmode poſſit.hoc argumentum eſt ſolum,non argumentum per locum communẽ.Quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes) Credendum,nõ credendum.[Suſpitionibus credi non oportere,aut oportere).i. theſis [Per conqueſtionem) Quod eſt proprium epilogum. [De quibus ante dictum eſt) In libro primo, hoc eſt in epilog s.i. in concluſione. [Aliquam probabilem vtraque ex parte rationem). Hæc theſis eſt, Credendum,non credendum [Certioribus illis). Auditoribus ſ. nam tum ei conceditur commune quiddam dicere. Non debet enim locus communis induci,cum adhuc nihil probatum eſt.[Et animus auditoris renouatur ad ea quæ reſtant) Poſt probationem per locum communem. [Aut omnibus

bus iam dictis exuſcitatur)quia & in epilogis ſunt loci ſæpe cõmunes [Omnia enim ornamẽta locutionis).i.figuræ,quæ ſunt aut ſchemata dianœas,aut ſchemata lexcos,aut ſchemata λεξεὼ, aut quidam volunt,ſic oratorum quoque multorum communes loci ſunt. Nam cum loci cõmunes ideo dicantur,quòd in ſimiles cauſas conueniant,cum nõ oratoribus tamen dicantur,diuerſitate dicendi vix poſſunt eſſe cõmunes.[Verborum & ſententiarum) Lexeos & dianœas ſchemata. Atque hoc ſit nobis dictum cõmuniter de omni genere cõmunium locorum) Vt & genera duo dixerit cõmunium locorum.i.certæ rei & incertæ,& quemadmodum ſint dicendi præceperit.ſed hoc generaliter in omnibus conſtitutionibus.Nunc autem in hanc conſtitutionem proprios coniecturæ locos communes dabit. Nunc exponemus,in coniecturalem conſtitutionem qui loci communes incidere ſoleant) Locorum cõmunium genera dicta ſunt, quemadmodum dicantur præceptum eſt. Ita omnia quæ de locis communibus præcipienda videbantur, expoſita etiam ſunt. Nunc ſubiungit certos coniecturæ locos,qui in aliam cõſtitutionem nõ cadunt. Sunt enim coniecturæ tantum,& in quamlibet coniecturam dicta ſimilitudine transferentur. [Suſpicionibus credi oportere,& non oportere) Et reliqui,vel qui ſuppoſiti ſunt,vel qui eſſe poſſunt.qui omnes ex thetico genere orti in contrarium argumenta ſumunt, & non tam loci communes quam locorum communium loci ſunt. Sunt alij proprij in coniectura accuſatoris, & proprij defenſoris. Atque accuſatoris duo,vnus qui atrocitatem facti cumulat,alter per quem negat malorum miſereri oportere. Defenſoris etiam ſimiliter duo ſunt. vnus declaratio calumniæ accuſatorum,alter conqueſtio captandæ miſericordiæ. diſtant autem à theticis hoc modo,quòd illi habent ex vtraq; parte tractatus,& in contrarius ſuggerunt argumenta.hi vnius tantummodo partis ſunt,& aut in dignationem ſolam,aut ſolã exprimunt conqueſtionem.Ita duo genera locorum communium eſſe manifeſtum eſt. Vnum, quod ex duplici tractatu generaliter conſtat,quod theticum dicitur:aliud,quod generali quidem, ſed vnius partis,aut indignatione ſola,aut conqueſtione tractatur. Sciamus autem hos omnes locos .i. iſta duo genera ex iiſdem attributionibus tractari,ex quibus argumentationes .i. ex attributis perſonæ, & attributis negocio:illa tantum diſtantia, & dicendi diuerſitate,vt argumentationes ſubtilius, tenuius,ſecurius explicentur,loci vero communes grauius,ornatius verbis,& ſententijs excellentibus.nam in argumentationibus ſola quæritur veritas. In locis autem communibus, quanquam & veritas affertur,tamen quod eſt illorum proprium,rei probatæ amplitudo captanda eſt. Vnde ſatis clarum eſt,etiam locos argumentationum vim tenere,ita tamen, vt amplius aliquid agere videantur,cum præter fidem rei cumulum videantur implere.qui in cõtrarias partes deducentur,thetici ſunt: Credi oportere,& non oportere, & multa talia. [Certus autem locus accuſatoris per quem auget facti atrocitatem) Superiores loci in contrarias partes deduci poſſunt. Iſti vero loci proprij dantur aut accuſatori,aut defenſori ſuo. Ceteræ argumentatione aut à perſonæ, aut à negocij attributis, vt id, quod dicitur,verum eſſe videatur, quod eſt proprium argumentationis ſumptum. Et ſi hoc quoque videri oportet,vt & in locis communibus veritas quæratur, ſed orationes modo diſtent ab argumentatione.

DE CONSTITVTIONE DEFINITIVA.

CVM eſt nominis controuerſia, quis vis vocabuli definienda verbis eſt,cõſtitutio definitiua dicitur. Eius generis exemplo nobis poſita ſit hæc cauſa.C.Flaminius,is,qui Conſul remp. male geſſit bello punico ſecundo,cũ Tribunus pl.eſſet,inuito ſenatu,& omnino contra voluntatem omnium optimatum per ſeditionem ad populum legem agrariam ferebat. hunc pater ſuus concilium plebis habẽtem de templo deduxit. accerſitur maieſtatis.Intentio eſt, Maieſtatem minuiſti,ꝙ Tribunum pl.de t.plo deduxiſti. Depulſio eſt,Non minui maieſtatem. Quæſtio eſt,Maieſtatem ne minuerit.Ratio, In filium.n.quam habebam ptãtem ea vſus ſum. Rationis infirmatio,At.n.qui patria ptãte,hoc eſt *priuata* quadam,tribunitiam ptãtem,hoc eſt populi poteſtatem infirmat,minuit is maieſtatem. Iudicatio eſt, Minuat ne is maieſtatem,qui in tribunitiam poteſtatẽ patria poteſtate vtatur. Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferri oportebit.Ac ne quis forte arbitretur nos non intelligere aliam quoq; incidere conſtitutionem in hanc cauſam,eam nos partem ſolã ſumimus,in qua præcepta nobis danda ſunt.omnibus autem partibus hoc in libro explicatis,quiuis omni in cauſa,ſi diligenter attẽdet,oẽs videbit conſtitutiones, & earum partes,&controuerſias,ſi quæ forte in eas incident.nam de omnibus perſcribemus. Primus ergo accuſatoris locus eſt,eius nominis, cuius de vi quæritur,breuis,& aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo:Maieſtatem minuere,eſt de dignitate, aut amplitudine, aut ptãte populi, aut eorum, quibus populus ptãtem dedit,aliquid derogare.hoc ſic br̃ expoſitum,pluribus verbis eſt, & rationibus confirmandum,& ita eſſe,vt deſcripſeris,oſtendendum. Poſtea ad id,quod definieris,factum eius,qui accuſabitur,adiungere,oportebit, & ex eo,quod oſtenderis eſſe,verbi cauſa, Maieſtatem minuere,docere aduerſariũ maieſtatem minuiſſe,& hunc locum totum communi loco confirmare,per quem ipſius facti atrocitas,aut indignitas,aut omnino culpa cum indignatione augeatur. Poſt erit infirmanda aduerſariorum deſcriptio. Ea autem infirmabitur, ſi falſa demonſtrabitur. hoc ex opinione hominum ſumetur,cum,quemadmodũ, & quibus in rebus homines in conſuetudine ſcribendi, aut ſermocinandi eo verbo vti ſoleant,conſiderabitur.Item infirmabitur, ſi turpis,aut inutilis eſſe oſtẽdetur eius deſcriptionis approbatio;& ſi,quæ incommoda conſecutura ſint eo conceſſo,oſtendetur.id aũt ex honeſtatis & vtilitatis partibus ſumetur,de quibus in deliberationis præceptis exponemus.& ſi cum definitione nr̃a aduerſariorum definitionẽ conferemus, & nr̃am veram,honeſtam,vtile eſſe demonſtrabimus, illorum contra.Quæremus aũt res,aut maiori,aut minori, aut pari in negocio ſimiles ex quibus affirmetur nr̃a deſcriptio. Iam ſi res plures erunt definiendæ,vt ſi quæratur, fur ſit, an ſacrilegus, qui vaſa ex priuato ſacra ſurripuerit, erit vtendum pluribus definitionibus.Deinde ſimili rõne cauſa tractanda.Locus autem cõis in eius malitiam,qui non modo rerum,verum et verborum ptãtem ſibi arrogare conetur, vt, & faciat quod velit,& id,quod fecerit,quo velit nomine appellet.Denide defenſoris primus locus eſt,item nominis breuis,& aperta,& ex opinione hominum deſcriptio, hoc modo.Maieſtatem minuere,eſt aliquid de rep.cũ ptãtem non habeas,adminiſtrare. Deinde huius confirmatio eſt ſimilibus & exẽplis,& rationibus. Poſtea ſui facti ab illa definitione ſeparatio.Deinde locus cõmunis,p quem facti vtilitas, aut honeſtas adaugetur. Deinde ſequitur aduerſariorum definitionis reprehẽſio,quæ iiſdem ex locis omnibus,quos accuſatori pręſcripſimus,conficitur:& cetera poſt eadem præter cõmunem locum inducentur. Locus autem communis erit defenſoris is,per quem indignabitur, accuſatorem ſui periculi cauſa, non res ſolum conuertere, verum etiam verba commutare conari. Nam

illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accuſatorum demonſtrandæ, aut miſericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut à miſericordia deterrendi cauſa ſumuntur, ex periculi magnitudine, non ex cauſæ genere ducuntur. quare non in omnem cauſam, ſed in omne cauſæ genus incidunt. eorum mentionem in coniecturali conſtitutione fecimus. Inductione autem eorum, cum cauſa poſtulabit, vtemur.

VICTORINVS.

CVM eſt nominis controuerſia, qoia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiua dicitur) Sequitur definitiua conſtitutio, quia coniectura præceptis ſuperioribus terminata eſt. [Hæc definitiua) Quia tunc exoritur, cum nominis controuerſia eſt, & quia vis nominis eſt, definienda verbis eſt, definitiua dicitur conſtitutio. Huic ſupponit exemplum. Cum reus ſit pater maieſtatis, qui filium prohibuit ſeditioſe concionantem .i. filium trib. pl. Et in hoc themate etiam alia conſtitutio vel relatiua, vel compenſatiua, vel abſoluta. Nã licuit mihi, pater ſum: Abſolura eſt, meruit, Relatiua eſt, profuit, Compenſatiua. Verum hoc in themate non quid ſit conſiderart Tullius voluit, ſed interim monoit id percipi. Atque hoc exemplum ideo dedit, vt finem tantum conſideremus, quia nunc peopeer finem ſubiecit exemplum. Pæcipit autem in omni hoc libro conſiderationem adhibendam eſſe circa omnes conſtitutiones, & earum partes, & controuerſias .i. legales quæſtiones. Pec ceptis omnibus in omni cauſa in qualibet materia, omnia quæ inuenta fuerunt genera quæſtionum poſſunt tractari, ſumptis ſuæ partis præceptis, vtrum in themate coniectura fuerit, eius diuiſionibus vtamur. Itemq. & alterius, vel aliarum, ſi quæ inciderint, conſtitutiones. Subiungit igitur. in definitione loca à parte accuſatoris. Sunt autem quatuor, definitio, approbatio definitionis, deductio definitionis in ipſam certam ſpem de qua agitur, diſtioctio definitionis aduerſæ partis, quæ conſtat ex locis quatuor, ſi demonſtretur falſa, ſi turpis, ſi inutilis, ſi collatio vtriuſqoe definitionis fiat. Falſa demonſtrabitur ex opinione hominum, ſi docebimus de eo vnde quæritur, quemadmodum æſtimet populus, quemadmodum in conſuetudine locutionis vtatur eo verbo quod definimus. Turpis aut inutilis demonſtratur aduerſariorum definitio ex honeſtatis partibus, & vtilitatis, de qoibus io deliberatiuo genere, hoc eſt, in poſtrema huius libri parte tractabit. Exprimemus igitur quæ incommoda futura ſint, ſi ita accipietur, quod definitum eſt ab aduerſario. Collatio vero definitionum, qui quartus in reprehenſione locus eſt, hoc aget, vt noſtram definitionem oſtendat veram, honeſtã, vtilem, ꝗ aduerſarij oſtendimus falſam, turpem inutilem. Afferemus præterea ad definitionis noſtræ confirmationem res, aut maiori, aut minori, aut pari negocio ſimiles. vt ad definitionem noſtram ſimilium comparatione collecta, oſtendamus quanto verioc, honeſtior, vtilior ſit noſtra deſcriptio. hæc in ſimplici definitione. Sed ſi duæ res plures ue definiendæ ſunt, illa omnia pro definiendarum numero duplicantur. Quæritur.n. ſæpe, fur ſit, an ſacrilegus, qui vaſa ex priuato ſacra ſurripuit, vel de ſacro priuata? Quoniam à parte accuſatoris, & quid ſit ſacrilegium, & quid ſit furtum definiendum eſt, in ſingulis definitionibus illa ſupra poſita præcepta complebit, definiet, approbabit, deducet, infirmabit. quæ cum fecerit in definiendo ſacrilegio, faciet rurſus in definiendo furto, mutata tantum tertia parte prę cepti. Accuſator.n. qui ſacrilegium vult probare, negare vult furtum. Ita definitione ſacrilegij, quod probare oitioc, vtetur illis ſupra poſitis præceptis. In definitione vero furti, quia furtum negabit, vtetur præceptis defenſori datis .i. vt poſt definitionum, & eius approbationem ſeparationem ſpeciei faciat à definitione, fietq. in hoc themate, & in huiuſmodi complexione, vt definitionum vtatur ſimiliter præcepta etiam defenſor. Nam qooniam furtum probare vult ille qui ſe defendit, poſt definitionem, & eius approbationem, deductionẽ faciet ad ſpecies. Cõtra cum ſacrilegium definierit, qui hoc admiſiſſe ſe non vult, illic faciet loco tertio ſeparationem ſpeciei à definitione. Ergo his modis, & partibus definitionem ſuam accuſator implebit. Habebit autem cõem locum ex ipſa definitiua conſtitutione ſumptum in malitiam eius, qui non modo rerum, verumetiam verborũ, poteſtatem ſibi arrogare conetur, vt & faciat quod velit, & quod fecerit, id quo voluerit nomine appellet. [Eius generis exemplo) .i. finitur. [Flaminius, is, qui conſul rempub.) Hiſtoriam à poſt ſequentibus dedit. Iudicatio eſt ex ratione, & refutatione rationis controuerſia. [Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferri oportebit) Ad hanc iudicationem .i. definitiuam, ne aliã cum feceris conſtitutionem, hic aliam facias iudicationem, & nõ conueniat. Hæc præcepta quæ nunc finitiu. ſtatus ponimos, & earum partes propter qualitatem, quæ partes plures habet, & cõtrouerſias legales ſtatus dicit. [Maieſtatem minuere, eſt) Definitio eſt rei de qua quæritur, pluribus verbis, & rationibus confirmandæ. ſuperior definitio eſt, hæc confirmatio definitionis. Poſtea ad id, quod definieris, deductio definitionis ad ſpeciem. [Hoc ex opinione hominum ſumetur) Quomodo deſtruatur deſcriptio aduerſæ partis. [Veram, honeſtam, vtilem eſſe demonſtrabimus) Cum tria dederit defenſori vitia definitionis .i. falſam, turpem, inutilem, tria dat accuſatori contra ornamenta definitionis .i. veram, honeſtam, vtile. vt etiam ex collatio ne melior accuſatoris definitio probetor. [Deinde ſimili ratione cauſa tractanda) Vt definias, approbes, deducas ad ſpeciem, infirmas definitionem aduerſæ partis, docendo falſam, turpem, inutilem. Compares etiam quæ vtilior eſt vel reliqoa, aut à maiore, aut à minore, aut à pari. ſed in tot definitionibus omnia hæc quot res definiendæ ſunt. [Deinde defenſoris primus locus eſt, item nominis breuis, & aperta, & ex opinione hominum deſcriptio, hoc modo:) Et huic dat quatuor ad actionem definitionis locos. ſed in quibuſdam partibus in tertio loco diſcrepauit. Supra enim .i. in parte accuſatoris, hæc quatuor ſunt, definitio, approbatio propriæ definitionis, deductio io ſpecie propria definitionis, deſtructio definitionis alienæ. At hic in partes defenſoris eſt ſimilitec definitio, ſiue approbatio eius, & quod mutat ſeparatio definitionis à ſpecie de qua quæritoc, deſtructio definitionis aduerſæ partis defenſoris. [Deinde primus locus eſt, & reliqua) Datis omnibus locis accuſatori ad ſuam definitionem defenſori quoque ad defenſionem eiuſdem proprios locos reddit. Ex quibus primus eſt definitio, & ipſa breuis, deinde eius affirmatio. Tertio loco à definitione ſua ſeparatio eius ſpeciei de qua quæritur. Poſt quem locum locus communis infertur, per quem facti vtilitas aut honeſtas auget enim quem quidem locum habet etiam accuſator, ſed ex contrario. ille enim indignitatem rei auget, hic vtilitatem. Quarto loco ſequitur aduerſariorum definitioois reprehenſio, eadem illa omnia retinens, quæ definitionis reprehẽſio includit .i. vt falſa, vt turpis, vt inutilis doccatur, fiatq. vtriuſque definitionis etiam à defenſore ſimiliter comparatio. omnia.n. defenſor facere poterit, ac dicere, quæ accuſator, præter locum communem eiuſdem accuſatoris. Habebit autem defenſor locum communem, per quem indignabitur accuſatorem ſui periculi cauſa non res ſolum conuertere, & aduertere, verumetiã verba motare conari. Hic ſimiliter locus defenſoris ex ipſa definitiua conſtitutione ſuſceptus eſt vnde proprius hic locus conſtitutionis defenſoris. Nam eſſe quidem poſſunt alij communes loci, ex cauſa, & ex negocio nati, non ex conſtitutione, vt in calumniatorem, vt conqueſtio miſericordiæ, vt indignatio facti, & cetera huiuſmodi, quæ ex periculi magnitudine genita non conſtitutionis definitiuæ, vt diximus, ſed ex compoſitione circunſtãtiæ, quam περίστασιν nominamus, procreantur. Sed hi communes loci non in omni cauſa ſunt ſed io omne genus cauſæ incidũt, hoc eſt, in omnes conſtitutiones incidunt non in omnes cauſas quas vnaquæque habere poterit conſtitutio. Ac de his locis cõmunibus periculi magnitudine procreatis, in coniecturali conſtitutione fecimus mentionem, qui, qualesq. ſint, explicantes. Vtemur aũt his, & eos inducemus io orationem, cum cauſæ ipſius neceſſitas flagitauit. [Similibus, & exẽplis, & rationibus) Quæ ad defenſionem ſuam poterunt pertinere. [Ab illa definitione ſeparatio) vt ſeparet factũ ſuum ab ea definitione quã habuit aduerſarius. [Per quem facti vtilitas, aut honeſtas adaugetur) Quõ accuſator ad ſpeciem deſcendit, vt iungat definitionem ſuam cum ſpecie, ſic defenſor deſcendit ad ſpeciem, vt ſeparet definitionem ſuam à ſpecie .i. à facto vnde quæſtio eſt, & vterque vtetur loco cõi. Sed accuſator, vt augeat, per indignationẽ, reus vtile eſſe doceat & honeſtũ. [Ex locis omnibus, quos accuſatori præſcripſimus) vt & hic rurſus cõuertat in definitionem aduerſarij præcepta ſuperiora, & dicat eam falſam, turpem, inutilem, comparet ex minore, maiore, pari, quæ habet. ſ. accuſator. nã & hic proprium locum cõem de fine habebit. Nam & extra finem. quem poteſt cauſa ſuggerere, hr̃e poteſt vterque alium locum cõem. Poſt eadem per cõem locum fiat collatio ipſarum definitionum per minora,

ra, maiora, paria. nam illi quidem communes loci, qui in quacunque parte eſſe poſſunt, cauſa ſurgente, ex periculi magnitudine, non ex cauſæ genere dicuntur, vt non proprius ſit locus cõmunis ex ſine natus, ſed ex negocij genere, cuius circunſtantia pro qualitate, vel quantitate periculi locos communes dabit. Non in omnem cauſam, ſed in omne cauſæ genus incidunt. Hi loci communes, qui ex compoſitione negociorum naſcuntur, non in omnibus cauſis ſunt, quia non omnis cauſa ſimiliter cõponitur. ſed cadunt in omnia genera cauſarum. i. in omnes conſtitutiones, quia quęlibet conſtitutio, modo atroci negociorum, compoſitione ſingitur, modo ſimpliciter componitur.

DE TRANSLATIONE, ET COMMVTATIONE,

CVM autem actio translationis aut commutationis indigere videtur, quod non aut is agit, quem oportet, aut cum eo, quicũ oportet, aut apud quos, qua lege, qua pęna, quo crimine, quo tẽpore oportet, conſtitutio tranſlatiua appellatur. Huius nobis exempla permulta opus ſunt, ſi ſingula tranſlationum genera quæramus. ſed quia ratio præceptorum ſimilis eſt, exemplorum multitudine ſuperſedendum eſt: Atq; in noſtra quidem conſuetudine multis de cauſis fit, vt rarius incidant tranſlationes. Nam, & prætorijs exceptionibus multę excluduntur actiones, & ita ius ciuile habemus conſtitutum, vt cauſa cadat is, qui non, quemadmodũ oportet, egerit. quare in iure plerunque verſantur. ibi enim & exceptiones poſtulantur, & quodammodo agendi poteſtas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum conſtituitur. In ipſis autem iudicijs rarius incidunt, & tamen, ſi quando incidũt, eiuſmodi ſunt, vt per ſe minus habeant firmitudinis, confirmentur aũt aſſumpta, alia reliqua conſtitutione. Vt in quodam iudicio, cum venefici cuiuſdam nomen eſſet delatum, &, quia parricidij cauſa ſubſcripta eſſet, extra ordinem eſſet acceptum, cum in accuſatione alia quædam crimina teſtibus, & argumentis confirmarentur, parricidij autem ſolum mentio facta eſſet, defenſor in hoc ipſo multum oportet & diu conſiſtat, cum de nece parentis nihil demõſtratum ſit, indignum facinus eſſe ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur. Id autem, ſi damnaretur, fieri neceſſe eſſet, quoniam, & id cauſæ ſubſcriptum, & ex ea re nomen extra ordinem ſit acceptum. Ea igitur pœna ſi affici reum non oporteat, damnari quoq; non oportere, quoniam ea pœna damnationem neceſſario conſequatur. Hic defenſor pœnæ commutationem ex tranſlatiuo genere inducendo, totam infirmabit accuſationem. Veruntamen ceteris quoq; criminibus defendendis coniecturali conſtitutione tranſlationem confirmabit. Exemplum autem tranſlationis in cauſa nobis poſitum ſit huiuſmodi: Cum ad vim faciendam quidã armati veniſſent, armati contra præſto fuerunt, & cuidam equiti Romano quidam ex armatis reſiſtenti gladio manũ præcidit. Agit is, cui manus præciſa eſt, iniuriarum: poſtulat is, quicum agitur, à Prætore exceptionem, extra quam in reum capitis præiudicium fiat. Hic is, qui agit, iudicium purum poſtulat: ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere, Quæſtio eſt, Excipiendum ſit, an non. Ratio, Non enim oportet in recuperatio iudicio eius maleficij, de quo inter ſicarios quæritur, præiudicium fieri. Infirmatio rationis, Eiuſmodi ſunt iniuriæ, vt de his indignum ſit non primo quoque tempore iudicari. Iudicatio, Atrocitas iniuriarum ſatis ne cauſæ ſit, quare, dum de ea iudicetur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudicium comparatum ſit, pręiudicetur. atq; exemplum quidem hoc eſt. in omni aut cauſa ab vtroq; quæri oportebit, à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut quid ſtatui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de quibus poſt dicendum eſt, ſumi oportebit: & ratiocinari quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat: & videre vtrum malitia quid aliud agatur, aliud ſimuletur, an ſtultitia, an neceſſitudine, quod alio modo agi non poſſit, an occaſione agendi ſic ſit iudicium, aut actio conſtituta, an recte ſine vlla re eiuſmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui tranſlationem inducet, fugere iudicium ac pœnam, quia cauſæ diffidat. A tranſlatione autem, omnium fore perturbationem, ſi non ita res agatur, & in iudicium veniat, quo pacto oporteat: hoc eſt, ſi aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore: atq; hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ conſtitutiones, quæ partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem conſtitutionem & partes eius conſideremus.

CVm autem actio tranſlationis, aut commutationis indigere videtur) Tertia eſt conſtitutio, quę tranſlatio eſt, quam ita Tullius ordine dedit. Hęc cõmutationem iudicij cum actione tenet, cum perſona, locus, lex, crimẽ, pœna mutatur, vel cetera quæ ſimilia ſunt. His ſingulis ſupponere exempla & infinitum & ſuperuacuum eſt, vel quia multis modis efficitur, vel quia omnibus modis ad dicendum vna præſcriptio eſt. Omnia autem tranſlatio apud antiquos temporibus Tullianis in ipſa cauſarum actione aut non erat, aut rarior inueniebatur. Prætores etenim qui ius dicebant, & iudices cauſæ dabant. & controuerſiæ vel agendi genus inſtituta actione formabant, ita ſibi pręſcribebant. Prætor, qua accuſator, qua reus deberet actione, vti præſcribendo quid fieret, excipiendoq́ quid non fieret, tranſlationis controuerſiam actionibus anteibat. Erat præterea conſtitutum, vt a cauſa caderet is, qui non quemadmodum oportebat egiſſet. Ergo etiam propter hæc forma taliter ad iudicium veniebat. Apud ipſum vero prætorem cum litis ipſius forma componeretur, illic partes aut excipiebant aliquid aut ſimplicem actionem accipiebant. Vnde in ipſo, vt dixi, iure, hoc eſt, apud prætorem de modo agendi cum quæreretur, tractaretur exceptio, atq; tranſlatio. Cum autem iam litis forma eſſet accepta in iudicio, nulla iam poterat eſſe tranſlatio. Ergo in iudicijs tranſlatio rarius inuenitur, & ſi quando inuenta fuerit ipſe per ſe parum firmitudinis tenet aſſumitque vires alia conſtitutione firmiore. Hoc nanque præceptum Tullianum eſt, tranſlationem ex alia conſtitutione firmari. Ad quod præceptum exemplum ſubiungit non vt tranſlationem doceat, ſed vt oſtendat tranſlationem alia conſtitutione firmari. Reus parricidij factus, probatis alijs criminibus, an damnandus ſit, quæſtio eſt. Vtitur tranſlatione reus, cum dicit ſe non parricidij damnandum eſſe, quia nihil inde approbatum, ſed aliorum criminum, quæ probata ſunt, afficẽ oportere ſupplicio. ac ne eo quidem, quod non inde iudicium cõſtitutum ſit. Ita ſi neque probatorum criminum pœna eſſe debet quia non inde iudiciũ conſtitutum eſt, neq; parricidij, quia nihil probatum confirmat, non eſſe damnandum. Verumtamen purgandis alijs criminibus per coniecturam opera danda eſt, vt reus non opera tm̃ tranſlationis vtatur. Ergo probatũ illud eſt, tranſlationem alia conſtitutione firmari. Subiungit vero exemplũ tranſlationis. Cũ agit iniuriarum cui præciſa manus eſt, & is qui præcidit, exceptionẽ poſtulat, vt in hoc iudicio de maleficio nõ fiat pręiudicium. In hoc genere conſtitutionis præcepta hæc ſunt. quæ vtrique parti dentur vt explicent qđ fieri ſoleat, à quo per quos, VICTO.

quo

quomodo, quo tempore quemadmodum agi, quemadmodum iudicari, quemadmodum ſtatui, quod vtique ex partibus iuris agnoſcitur, de quibus partibus in qualitate eſt tractaturus. debet etiam tractari, quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat. Aut.n. in iure cautum eſt id, de quo quæritur, aut ſolet ſic fieri, aut non ſolet, aut id, quod in iure ſolitum eſt, id quod ſimile eſt, applicatur. Deinde per coniecturam tractandum, vtrum malitia agatur aliud, cum aliud ſimulatur, an ſtultitia, an neceſſitate. Locus aut communis vnus eſt contra tranſlationem, fugere iudicium & pœnam, eum.ſ. qui tranſlatione vtatur. A tranſlatione vnus locus cōis eſt, perturbari omnia, ſi non eo pacto aguntur quo oportet. Hæ ſunt tres conſtitutiones, quæ ſpecies non habent coniectura, finis, tranſlatio. Tranſlationem autem intelligimus formā eſſe ſtatus.ſ. legalis, præſcriptionem vero eandem appellari poſſe, & eandem exceptionem, ſed ab oratoribus. In iure autem, præſcriptionem dici, ipſum propoſitum ius, exceptionem autem, cum ius ipſum propoſitum aduerſus ſe actor alius excipit, interpoſita aliqua conditione. Sit nobis præſcriptio iniuriarum de cæde exceptio, niſi præiudicium facias. [Singula tranſlationum genera quæramus) Vt exemplum ſit, quemadmodum alia lege, quemadmodum alio crimine, & ad ſingula, quibus tranſlatio videtur impleri. [Sed quia ratio præceptorum ſimilis eſt, exemplorum multitudine ſuperſedendum eſt) Cum.n. præcepta in omni genere tranſlationis eadem ſint, ad diuerſitatem fruſtra exempla quærentur. Eadem.n. præceptorum ratio in omnibus tranſlationis partibus, & vbique ſeruabitur. [Multis de cauſis fit, vt rarius incidant tranſlationes) Quoniam per prætoris formulas actionibus integritas datur, neque in iudicijs vlla poteſt eſſe præſcriptio, qui non quemadmodum oportet egerit apud prætorem. [Quare in iure plerunque verſantur tranſlationes) Ibi.n. exceptiones poſtulantur. In cauſis autem aut raro, aut nunquā, priuatorum iudiciorum cauſa conſtituitur, ideo non poteſt in iudicijs eſſe tranſlatio, ſed eſt apud prætorem. [Hic defenſor pœnę commutationem) Quoniam cum dicit num hac pœna afficiendus eſt, ſed tali aliorum criminum probatorum. cumq. tali non oporteat, quia eius crimen non probatum eſt, ita ne alia quidem pœna affici, oportere dicit, quæ ſit aliorum criminum, vnde commutatione pœnæ vis accuſationis tota tolletur. [Cetera quoq; criminibus defendendis, quę probata dicuntur, coniecturali conſtitutione tranſlationem confirmabit) Vt infirmatis etiam criminibus illis quæ probata dicuntur, rei poſſit releuare perſonam. Exemplum autem tranſlationis in cauſa poſitum nobis ſit huiuſmodi. Illud exemplum quod ſupra datum eſt, ad hoc datum eſt, vt probaretur, tranſlationem alia conſtitutione neceſſario confirmari nunc dat exemplum tranſlationis. Poſtulat is quicū agitur, à Prætore exceptionem, ne præiudicium fiat in hac iniuriarum damnatione futuri criminis, quod de capite eſt.ſ. cædis. [Indignum ſit non primo quoque tempore iudicari) Vt etiam in iudicio iniuriarum indignum ſit, non etiam de cæde iudicari. [Id ex partibus iuris, de quibus poſt dicendum eſt) In qualitate abſoluta. [Contra eum, qui tranſlationem inducet) Qui accuſatur iniuriarum. [A tranſlatione autem, omnium fore perturbationem) Hoc eſt, à parte ea quæ vtitur tranſlatione. nam illa ſuperior contra tranſlationem eſt. [Quo pacto oporteat) Hoc eſt, ſi cum eo agatur. quicum non oporteat. Cetera vero quæ de hac conſtitutione dici poſſunt, alijs libris à Cicerone explicata ſunt. nunc aliam conſtitutionem aggreditur, nempe generalem, & eius partes.

DE GENERALI CONSTITVTIONE.

CVM, & facto, & facti nomine conceſſe, neque vlla actionis illata controuerſia, vis & natura, & genus negocij ipſius quæritur, conſtitutionem generalem appellamus. Huius primas eſſe partes duas nobis videri diximus, negocialem & iuridicialem. Negocialis eſt, quę in ipſo negocio iuris ciuilis habet implicatam cō trouerſiam. ea eſt huiuſmodi: Quidam pupillum heredem fecit: pupillus autem ante mortuus eſt, quàm in ſuam tutelam veniret: de hereditate ea, quæ pupillo venit, inter eos, qui patris pupilli heredes ſecundi ſunt, & inter agnatos pupilli controuerſia eſt. poſſeſſio heredum ſecundorum eſt. Intentio eſt agnatorū, Noſtra pecunia eſt, de qua is, cuius agnati ſumus, teſtatus non eſt. Depulſio eſt, Imò noſtra, qui heredes ſecundi teſtamento patris ſumus. Quæſtio eſt, Vtrorum ſit: Ratio eſt, Pater enim & ſibi & filio teſtamentum ſcripſit, dum is pupillus eſſet. Quare, quæ filij fuerunt, teſtamento patris noſtra fiant neceſſe eſt. Infirmatio eſt rationis, Imò pater ſibi ſcripſit, & ſecundum heredem non filio, ſed iuſſit eſſe. Quare præterquam quod ipſius fuit in teſtamentō, vllius veſtrūm eſſe non poteſt. Iudicatio, Poſſit ne quiſquam de filij pupilli re teſtari: An heredes ſecundi ipſius patrisfamilias, non filij quoque eius pupilli heredes ſint. Atque hoc non alienum eſt, quod ad multa pertineat, ne aut nuſquam, aut vſquequaque dicatur, hic admonere. Sunt cauſæ, quæ plures habent rationes in ſimplici conſtitutione: quod fit, cum id, quod factum eſt, aut quod defenditur, pluribus de cauſis rectum, aut probabile videri poteſt, vt in hac ipſa cauſa. Supponatur enim ab heredibus hæc ratio, Vnius enim pecunię plures diſſimilibus de cauſis heredes eſſe non poſſunt: nec vnquam factum eſt, vt eiuſdem pecuniæ alius teſtamento, alius lege heres eſſet. Infirmatio autem hęc erit, Non eſt vna pecunia, propterea ꝙ altera iam erat pupilli aduentitia, cuius heres non illo in tempore in teſtamento quiſquam ſcriptus erat, ſi quid pupillo accidiſſet: & de altera patris etiam nunc mortui volūtas plurimum valebat, quæ iam mortuo pupillo ſuis heredibus concedebat. Iudicatio eſt, Vna ne pecunia fuerit. ac ſi hac erunt vſi infirmatione, Poſſe plures eſſe vnius heredes pecunię diſſimilibus de cauſis; de eo ipſo iudicatio naſcitur, Poſſint ne eiuſdem pecuniæ plures diſſimilibus generibus eſſe heredes. Ergo vna in conſtitutione intellectum eſt, quo modo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea iudicationes plures fiant. Nunc huius generis præcepta videamus. Vtriſque, aut etiam omnibus, ſi plures ambigēt, ius ex quibus rebus conſtet, eſt conſiderandum. Initium ergo eius ab natura ductum videtur: quædam autem ex vtilitatis ratione, aut perſpicua nobis, aut obſcura in conſuetudinem veniſſe: poſt autem approbata quædam aut à conſuetudine, aut vero vtilia viſa, legibus eſſe firmata. Ac naturæ quidem ius eſt, quod nobis non opinio, ſed quædam innata vis afferat, vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſeruantiam, veritatem. Religionem, eam, quæ in metu, & cærimonia deorum ſit, appellant. Pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios ſanguine coniunctos officium conſeruare moneat. Gratiam, quæ in memoria, & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum obſeruantiam teneat. Vindicationem, per quam vim, & contumeliam defendendo, aut vlciſcendo propulſamus à nobis, & à noſtris, qui nobis eſſe cari debent, & per quam peccata punimus. Obſeruantiam, per quam ætate, aut ſapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes reueremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter, quàm confirmauerimus, fiat, aut factum, aut futurum ſit. Ac naturæ quidem iura minus ipſa quæruntur ad hanc controuerſiam, quòd neque in hoc ciuili iure verſantur, & à vulgari intelligentia remotiora ſunt: ad ſimilitudinem vero aliquam, aut ad rem ampli

amplificandam ſæpe ſunt inferenda. Conſuetudinis autem ius eſſe putatur id, quod voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit. In ea autem iura ſunt quædam ipſa iam certa propter vetuſtatem. quo in genere & alia ſunt multa, & eorum multo maxima pars, quæ Prætores edicere conſueuerint. Quædam autem genera iuris iam certa conſuetudine facta ſunt. quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos conuenit: quod iam ita iuſtum putatur, vt iuri præſtare dicatur. Par, quod in omnes æquabile eſt. Iudicatum, de quo iam ante ſententia alicuius, aut aliquorum conſtitutum eſt. Iam iura legitima ex legibus cognoſci oportebit. His ergo ex partibus iuris quidquid aut ex ipſa re, aut ex ſimili, aut ex maiore, aut ex minore naſci videbitur, quenque attendere, atque elicere pertentando vnamquanque partem iuris oportebit. Locorum autem communium, quoniam, vt ante dictum eſt, duo ſunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationem, quid ipſa cauſa det. & quid augeri per communem locum poſſit, & oporteat, conſiderabitur. nam certi, qui in omnes incidant, loci pſcribi non poſſunt: in pleriſq; fortaſſe ab auctoritate iuriſconſultorum, & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum eſt autem in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos expoſuimus, ipſa res oſtendat. Nunc iuridiciale genus, & partes eius conſideremus.

VICTORINVS.

NVNC generalem conſtitutionem, & partes eius conſideremus) Generalis, hoc eſt, qualitatis conſtitutionis præcepta ſupponit, cuius ſpecies duas eſſe dixit, iuridicialem & negocialem. Duas enim deliberatiuam, & demonſtratiuam in priori libro ſuſtulit. Ac nunc prius de negociali tractat, quoniam ſimplex eſſe noſcitur. iuridicialis vero in ſpecies eſt diſtributa. hæc negocialis habet litem, cum quæſtio eſt quid eſſe debeat, qđ colligitur ex iure iam conſtituto qui modo id ſit habendum, vnde controuerſia eſt. Supponit exemplum, quòd ſecundi heredes ſibi eam hereditatem vendicent, quæ venerit pupillo, quam ſibi vendicant agnati. Facit intentionem agnatorum, deinde depulſionem heredum ſecundorum. Tunc quæſtionem, quorum ſit hereditas. Affertur ratio à ſecundis heredibus, quòd vnius pecuniæ heredes diuerſi eſſe non poſſunt. Fit refutatio ſed non eſt vna pecunia. Erit iudicatio, an vna pecunia ſit. Hic admonet, poſſe in vna & ſimplici conſtitutione inueniri plurimas rationes, refutationesq́. rationum, & item iudicationes, vt in hac cauſa. Nam cum ratio ſit, non poſſe pluribus de cauſis vnius pecuniæ heredes eſſe diuerſos, cumque in ſuperioribus refutatio facta ſit, Non eſt vna pecunia, omiſſa hac refutatione, alia refutatio ſupponi poteſt vt dicatur, eſſe poſſe vnius pecuniæ heredes plures diuerſis de cauſis. Et aperte in ipſo Tullio poſitum eſt, quæ rationes ſint, quæ refutationes. Dat autem huic conſtitutioni locos ad argumenta communiter vtrique parti, vel omnibus partibus, ſi plures extiterint, vt ius vnde cõſtet conſiderent. Conſtat autem ex tribus duci natura, conſuetudine ſequenter, deinde lege. Poſtremo naturam eius diuidit in ſex partes, quas ipſe partitus eſt, & definiuit. Item conſuetudinis certas ſpecies à prætoribus poſitas dereliqui. Res firmiſſimas ſubiecit, pactum, par, iudicatum. Legitimi autem ſcientiam ediſcendis legibus reliquit. Vis & natura, & genus ipſius negocij quæritur. Quale ſit negocium, in tribus his quæritur, vt natura genere, iuſtum an iniuſtum, vtile an inutile. [Ante mortuus eſt, quam in ſuam tutelam veniret) Vt non poſſet facere teſtamentum, quia minor eſſet. [Cuius agnati).i. petitores. [De quo is, cuius agnati ſumus, teſtatus non eſt).i. pater pupilli, vel pupillus ipſe. [Ratio eſt) Ratio quæſtionis eorum qui poſſeſſores ſunt. [Pater enim & ſibi & filio teſtamenti ſcripſit) Quandiu non licebat filios ſcribere teſtamentum. [Infirmatio eſt rationis) A parte petitoris. [Non filio) Si extrinſecus aliquid aliunde filius haberet. [Sed ſibi iuſſit eſſe).i. rebus ſuis ſubſtituit. [Iudicatio) Ex ratione & refutatione rationis. [Poſſit ne quiſquam de filij pupilli re teſtari) Quam non ipſe haberet & quam pupillus aliunde quæſiſſet. [An heredes ſecundi ipſius patrisfamilias, non filij quoq; eius pupilli heredes ſint) Quia ſecundus heres cum dicitur, eius eſt ſecundus, qui hereditatem remiſit. Vnde heres eſſe, non poteſt, niſi eius cui ſecundus heres eſt. Eius autem heres non poteſt eſſe, cui non eſt ſecundus. [Ac ſi hac erunt vſi infirmatione) Duas infirmationes ex parte poſuit petitorum .i. agnatorum, contra vna rationem poſſeſſorum, hoc ex heredum ſecundorum, quòd diceret vnius pecuniæ plures heredes diſſimilibus de cauſis eſſe non poſſe, erit vna infirmatio: Non eſt vna pecunia. Item alia eſſe poſſunt vnius pecuniæ diſſimilibus de cauſis, diuerſi heredes diſſimilibus generibus heredes eſſe, vt alius teſtamento, alius lege, alius agnatione. [Nunc huius generis præcepta videamus) Exemplum dedit qualitatis & negocialis, dedit & præceptũ, quomodo rationes multæ eſſe poſſent, nunc ſubiungit, in hanc negocialem qualitatem, quemadmodum & vnde argumenta locanda ſunt. [Vtriſque) .i. petitori & poſſeſſori. [Aut etiam omnibus, ſi plures ambigẽt) Si plures contra vnum poſſidentem petant, vt non duæ partes ſint, ſed plures. Initium ergo eius ab natura ductum videtur, vt conſtet ius, natura, vſu, lege. Omnium autem trium ſupponit partes. [Quædam autem eſt vtilitatis ratione, aut perſpicua nobis, aut obſcura) Interdum enim ſequitur conſuetudinem. Hoc autem quia conſuetudo, non quia ſcimus vtile eſſe quod ſequimur. poſt autem probata quædam aut a conſuetudine, aut a vero. [A conſuetudine) Quoniam conſuetudo eſt. [Aut vero) Quoniam ratio eius perſpecta eſt, & vtilitas viſa. [Vindicationem) Pro vindicta, pro vltione. [Ad hanc controuerſiam) .i. cauſæ genus iudiciale. [Conſuetudinis autem ius eſſe putatur id, quod voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit) Initiis partibus iuri naturali ſuppoſitis, nunc conſuetudinis iuris partes ſubijcit. [Voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit) Vt prudentium ratio auctoritate data conſuetudini, de conſuetudine in poſteros miſerit legem. Quædam ſunt iura ipſa iam certa propter vetuſtatem, vtputa, maioribus aſſurgatur, ius eſt hoc, ſed conſuetudinis. [Multo maxima pars, quæ Prætores edicere conſueuerunt) Non ex legum præceptis & iuſſionibus. ſed ex conſuetudine, quæ proponatur a prætoribus ex bono & æquo. [Par, quod in omnes æquabile eſt) Vt qui proponit aliquid, tale proponat, vt quo iure alium teneat, hoc ſe alliget. [Iam iura legitima ex legibus cognoſci oportebit) Hæc quæ dicta ſunt, de conſuetudine tractata ſunt. Nũc cum ſupereſſet ius legitimum, cognitionem eius ad eos tranſtulit, qui legitima iura fecerunt. [His ergo ex partibus iuris, quidquid aut ex ipſa re, aut ex ſimili, aut ex maiore, aut ex minore naſci videbitur) Diuiſo iure omni in naturam, conſuetudinem, leges, dat præcepta vt argumenta ſumamus, vel quæ ex ipſa re ſumuntur, vel quę ex ſimili, aut maiore, aut minore. Locos autem communes dare ſe negat poſſe certos in ſingulas conſtitutiones. Etenim cum duo genera ſint. quorum alterum rei dubiæ approbationem ducendæ generalem tractatum habet alterum rei certæ cõtinet amplificationem, neceſſario cauſæ ipſius facultas ſuggerit, ſi quid amplificationis, aut indignationis conqueſtionisq́. naſcitur. Sed quoniam in negociali qualitate iuris, de iure tractatus eſt, erunt loci communes, vel ab auctoritate iuriſperitorum, vel contra eorum auctoritatem. Hæc de negociali.

DE IVRIDICIALI CONSTITVTIONE.

IVRIDICIALIS eſt, in qua æqui & iniqui natura, & præmij aut pęnæ ratio quęritur. Huius partes ſunt duæ, quarum alteram abſolutam, alteram aſſumptiuam nominamus. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe, non, vt negocialis, implicite, & abſcondite, ſed patentius, & expeditius recti, & non recti quæſtionem continet. Ea eſt huiuſmodi. Cum Thebani Lacedæmonios bello ſuperauiſſent, & ferè mos eſſe Graijs, cum inter ſe bellum geſſiſſent, vt ij, qui vicis-

ſent,

ſent: trophæum aliqđ in finibus ſtatuerent victoriæ modo in pătia declarandæ cauſa, non vt in perpetuũ belli memoria maneret, æneum ſtatuerunt trophæũ. Accuſantur apud Amphictyonas.i.apud cõe Græciæ concilium. Intentio eſt, Non oportuit. Depulſio eſt, Oportuit. Qõ eſt, Oportuerit ne. Rõ eſt, Eam.n.ex bello gloriam virtute peperimus, vt eius æterna inſignia poſteris noſtris relinquere vellemus. Infirmatio eſt, Attñ æternum inimicitiarum monumentum Graios de Graijs ſtatuere non oportet. Iudicatio eſt. Cũ ſummæ virtutis celebrandæ cauſa Graij de Graijs æternum inimicitiarum monumẽtum ſtatuerint, recte ne, an contra fecerint. Hanc ideo rõnem ſubiecimus, vt hoc cauſæ genus ipſum, de quo agimus, cognoſceret. Nã ſi eã ſuppoſuiſſemus, qua fortaſſe vſi ſunt, Nõ .n.iuſte, neq; pie bellum geſſiſtis, in relationem criminis dilaberemur, de qua poſt loquemur. Vtrunq; aũt cauſæ genus in hanc cauſam incidere perſpicuũ eſt. In hanc argumẽtationes ex iiſdẽ locis ſumendæ ſunt, atq; in cauſam negocialem, de qua ante dictũ eſt. Locos aũt cões & ex cauſa ipſa, ſi quid inerit indignationis, aut cõqueſtionis, & ex iuris vtilitate & natura multos & graues ſumere licebit, & oportebit, ſi cauſæ dignitas videbitur poſtulare. Nunc aſſumptiuam partẽ iuridicialis conſideremus. Aſſumptiua igitur tunc dr̃, cum ipſum ex ſe factum probari non põt, aliquo aũt foris adiuncto argumẽto defenditur. Eius partes ſunt quatuor, comparatio, relatio criminis, remotio criminis, conceſſio. Comparatio eſt, cum aliqđ factum, qđ per ſe ipſum nõ ſit probandũ, ex eo, cuius id cauſa factũ eſt, defenditur. ea eſt hmõi: Quidam Imperator, cum ab hoſtibus circunſideretur, neq; effugere vllo modo poſſet, depactus eſt cum eis, vt arma & impedimẽta relinqueret, milites educeret: itaq. fecit: armis & impedimentis amiſſis, pter ſpem milites conſeruauit. accuſatur maieſtatis. Incurrit huc definitio, qđ ſit lædere maieſtatẽ: ſed uos hunc locum, de quo agimus, conſideremus. Intentio eſt, Non oportuit arma & impedimenta relinquere. Depulſio eſt, Oportuit. Quæſtio eſt, Oportuerit ne. Rõ eſt, Milites.n.oẽs periiſſẽt. Infirmatio eſt, aut coniecturalis, Non periiſſent: aut altera coniecturalis, Non ideo feciſti. Ex quibus ſunt iudicationes, Periiſſent ne: &, Ideo ne feceris, aut hæc cõparatiua, cuius nunc indigemus, At.n.ſatius fuit amittere milites, q̃ arma & impedimenta hoſtibus concedere. Ex qua iudicatio naſcitur: Cum oẽs perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionẽm veniſſent, vtrum ſatius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem venire. Hoc cauſæ genus ex his locis tractari conueniet. Oportebit adhibere ceterarum quoq; conſtitutionum rõnem atq; præcepta, ac maxime coniecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo, qđ crimini dabitur, ij, qui accuſabuntur, comparabunt. Id fiet, ſi aut id, qđ dicent defenſores futurum fuiſſe, niſi id factũ eſſet, quo de facto iudicium eſt, futurum fuiſſe negabitur: aut ſi alia rõne, & aliam ob cauſam, ac dicet ſe reus feciſſe, demonſtrabitur eſſe factum. Eius rei cõfirmatio, & itẽ contraria de parte infirmatio ex coniecturali conſtitutione ſumetur. Sin aũt certo nomine maleficij vocabitur in iudiciũ, ſicut in hac cauſa, (nã maieſtatis accerſitur) definitione & definitionis pceptis vtẽ oportebit, Atq; hæc quidem plerunq; in hoc gñe incidunt, vt coniectura & definitione vtendum ſit. Sin aliud quoq; aliqđ genus incidet, eius gñis præcepta licebit huc pari rõne transferre. Nam accuſatori maxime eſt in hoc elaborandum, vt id ipſum factum, pp qđ ſibi reus cõcedi putat oportere, q̃plurimi infirmet rõnibus. Qđ facile eſt, ſi q̃plurimis conſtitutionibus aggrediatur id improbare. Ipſa aũt comparatio ſeparata à ceteris gñibus controuerſiarũ ſic ex ſua vi conſiderabitur, ſi illud, qđ comparabitur, aut non honeſtum, aut non vtile, aut non neceſſarium fuiſſe, aut nõ tantopere vtile, aut non tantopere honeſtum, aut non tantopere neceſſarium fuiſſe demonſtrabitur. Deinde oportet accuſatorem illud, qđ ipſe arguat, ab eo, qđ defenſor comparat, ſeparare. Id aũt faciet, ſi demonſtrabit nõ ita fieri ſolere, neq; oportere, neq; eſſe rõnem, quare hoc pp hoc fiat, vt pp ſalutem militũ ea, quæ ſalutis cauſa comparata ſunt, hoſtibus tradantur. Poſtea comparare oportebit cum beneficio maleficiũ & omnino id, quod arguitur, cum eo, quod factum ab defenſore laudatur, aut faciendum fuiſſe demonſtratur, contendere, &, hoc extenuando, maleficij magnitudinem ſimul adaugere. Id fieri poterit, ſi demonſtrabitur, honeſtius, vtilius, magis neceſſarium fuiſſe illud quod vitarit reus, q̃ illud, quod fecerit. Honeſti aũt, & vtilis, & neceſſarij vis & natura in deliberationis præceptis cognoſcetur. Deinde oportebit ipſam illam cõparatiuam iudicationem exponere tanq̃ cauſam deliberatiuam, & de ea ex deliberationis pceptis deinceps dicere. Sit.n.hęc iudicatio, quam ante expoſuimus, Cũ oẽs perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionem veniſſent, vtrũ ſatius fuerit perire milites, an ad hanc pactionẽ venire. Hoc ex locis deliberationis, quaſi aliq̃ in conſultationem res veniat, tractari oportebit. Defenſor autem, quibus in locis ab accuſatore aliæ conſtitutiones erunt inductæ, in iiſdẽ quoq; ex iiſdẽ cõſtitutionibus defenſionem comparabit: ceteros autem oẽs locos, qui ad ipſam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci aũt cões erunt accuſatoris, in eum, qui, cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut vtroq; fateatur, quærat tñ aliq̃ defenſionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defenſoris eſt, nullum factum inutile, neq; turpe, neq; item vtile, neq; honeſtum putari oportere, niſi, quo aio, quo tpe, qua de cauſa factum ſit, itelligatur. Qui locus ita communis eſt, vt bene tractatus in hac cauſa, magno ad perſuadendum momento futurus ſit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione beneficij magnitudo ex vtilitate, aut honeſtate, aut facti neceſsitudine demonſtratur. Et tertius per quem res expreſſa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, vt ipſi ſe quoq; idem facturos fuiſſe arbitrentur, ſi ſibi illa res atq; ea faciendi cauſa per idẽ tps accidiſſet. Relatio criminis eſt, cum reus, id, qđ arguitur, confeſſus, alterius ſe inductum peccato, iure feciſſe demonſtrat. Ea eſt hmõi. Horatius, occiſis tribus Curiatibus, & duobus amiſſis fratribus, domum ſe victor recepit. is animaduertit ſororem ſuam de fratrũ morte nõ laborantem, ſponſi aũt nomen appellantẽ identidem Coriatis cum gemitu & lamentatione. indigne paſſus, virginem occidit: accuſatur. Intentio eſt,

Iniuria ſororem occidiſti: Depulſio eſt, Iure occidi.
Quæſtio eſt, Iure ne occiderit. Ratio eſt, Illa.n. hoſtiũ
mortem lugebat, fratrum negligebat, me & populum
R. viciſſe moleſte ferebat. Infirmatio eſt, Tñ à fratre
indemnatam necari non oportuit. ex qua iudicatio ſit,
Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hoſtium
lugeret, de fratris & populi R. victoria non gauderet,
oportuerit ne eam à fratre indemnatam necari. Hoc
in genere cauſa, primum ſi quid ex ceteris dabitur cõ
ſtitutionibus ſumi oportebit, ſicut in comparatione
præceptum eſt. Poſtea ſi qua facultas erit, per aliq̃ cõ
ſtitutionum illum, in quem crimen transferetur, de-
fendere. Deinde leuius eſſe illud, qđ in alterum pecca
tum reus transferat, q̃ quod ipſe ſuſceperit. Poſtea
tranſlationis partibus vti, & oſtendere à quo, & per
quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut iudi-
cari, aut ſtatui de ea re conuenerit: ac ſimul oſtendere
non oportuiſſe ante ſupplicium, quàm iudicium inter
ponere. Tum leges quoq; & iudicia demonſtranda
ſunt, per quæ potuerit id peccatum, quod ſponte ſua
reus punitus ſit, moribus & iudicio vindicari. Deinde
negare debebit, audiri oportere id, quod in eum cri-
minis conferatur, de quo is ipſe, qui conferat, iudiciũ
fieri noluerit: & id, qđ iudicatum non ſit, pro infecto
hñri oportere. Poſtea impudẽtiam demonſtrare eorũ,
qui eum nunc apud iudices accuſent, quem ſine iudi-
cibus ipſi condemnarint: & de eo iudicium faciant, de
quo iam ipſi ſupplicium ſumpſerint. Poſtea perturba
tionem iudicij futuram dicemus, & iudices lõgius, q̃
ptãtem habeant, progreſſuros, ſi ſimul & de reo, & de
eo, quem reus arguat, iudicarint. Deinde hoc ſi conſti
tutum ſit, vt peccata homines peccatis, & iniurias iniu
rijs vlciſcantur, quantum incommodorum conſequa
tur. Ac ſi idem facere ipſe, qui nunc accuſat, voluiſſet,
ne hoc quidem ipſo quidq̃ opus fuiſſet iudicio: ſi ve-
ro ceteri quoq; idem faciant, omnino iudicium nullũ
futurum. Poſtea demonſtrabitur, ne ſi iudicio quidẽ
illa damnata eſſet, in quam id crimen ab reo confera-
tur, potuiſſe hunc ipſum de illa ſupplicium ſumere.
Quare eſſe indignum, eum, qui ne de damnata quidẽ
pœnas ſumere potuiſſet, de ea ſupplicium ſumpſiſſe,
quæ ne adducta quidẽ ſit in iudicium. Deinde poſtu-
labit, vt legẽ, qua lege fecerit, proferat. Deinde quem
admodum in comparatione præcipiebamus, vt illud,
qđ comparabatur, extenuaretur ab accuſatore quam
maxime: ſic in hoc gñe oportebit illius culpam, in quẽ
crimen transferetur, cum huius maleficio, qui ſe iure
feciſſe dicat, comparare. Poſtea demonſtrandum eſt,
non eſſe illud eiuſmodi, vt ob id hoc fieri conuenirεt.
Extrema eſt, vt in comparatione, aſſumptio iudicatio
nis, & de ea per amplificationem ex deliberationis p̃-
ceptis dictio. Defenſor aũt, quæ per alias conſtitutio-
nes inducẽtur, ex ijs locis, qui traditi ſunt, infirmabit.
Ipſam aũt relationem comprobabit, primum augẽdo
eius, in quem refert crimen, culpam & audaciam, &
quammaxime per indignationem, ſi res feret, iunctã
conqueſtione, ante oculos ponendo. Poſtea leuius de
monſtrando reum punitum, q̃ ſit ille promeritus, &
ſuum ſupplicium cum illius iniuria conferendo. De-
inde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accuſatore
tractati, vt refelli, & contrariam in partem conuerti

poſſint, quo in gñe ſunt tres extremi, contrarijs rõni-
bus infirmare. Illa aũt acerrima accuſatorum crimina
tio, per quam perturbationem fore omnium iudicio-
rum demonſtrant, ſi de indemnato supplicij ſumendi
poteſtas data ſit, leuabitur. Primũ ſi eiuſmodi demon
ſtrabitur iniuria, vt non modo viro bono, verum etiã
homini libero videatur non fuiſſe toleranda. Deinde
ita perſpicua, vt ne ab ipſo quidem, qui feciſſet, in du
bium vocaretur. Deinde eiuſmodi, vt in eam is maxi-
me debuerit animaduertere, q animaduerterit, vt nõ
tam rectũ, non tam fuerit honeſtum in iudicium illã
rem peruenire, q̃ eo modo, atq; ab eo vindicari, quo
modo, & à quo ſit vindicata. Poſtea ſic rem fuiſſe aper
tam, vt iudicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atque
hic demonſtrandum eſt rõnibus, & rebus ſimilibus,
permultas ita atroces, & perſpicuas res eſſe, vt de his
nõ modo, nõ neceſſe ſit, ſed ne vtile quidẽ, quin mox
iudiciũ fiat, expectare. Locus cõis accuſatoris in eum,
qui cum id, qđ arguitur, negare non poſſit, tñ aliquid
ſibi ſpei comparet ex iudiciorum perturbatione. atq;
hic vtilitatis iudiciorum demonſtratio, & de eo con-
queſtio, qui ſupplicium dederit indemnatus, in eius
aũt, qui ſumpſerit, audaciam & crudelitatẽ indignatio.
Ab defenſore, in eius, quem vltus ſit, audaciam ſui cõ
queſtione, rem non ex nomine ipſius negocij, ſed ex
conſilio eius, qui fecerit, & cauſa, & tpe conſiderari
oportere; quid mali futurum ſit, aut ex iniuria, aut ex
ſcelere alicuius, niſi tanta & tam perſpicua audacia ab
eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos per
tinuerit, aut ad aliq̃ rem, quam charam eſſe omnibus
aut neceſſe eſt, aut oportet eſſe, fuerit vindicata. Re-
motio criminis eſt, cum eius intentio facti, qđ ab ad-
uerſario infertur, in alium, aut in aliud dimouetur. Id
ſit bipertito. Nam tum cauſa, tum res ipſa remouetur.
Cauſæ remotionis hoc nobis exẽplo ſit: Rhodij quoſ
dam legarunt Athenas. Legatis Quæſtores ſumptum,
quẽ oportebat dari, nõ dederunt. Legati profecti non
ſunt: accuſantur. Intentio eſt, Proficiſci oportuit. De-
pulſio eſt, Non oportuit. Quæſtio eſt, Oportuerit ne.
Ratio eſt, Sumptus enim, qui de publico dari ſolet, is
ab Quæſtore non eſt datus. Infirmatio eſt, Vos tamẽ
id, quod publice vobis datum erat negocij, conficere
oportebit. Iudicatio eſt, Cum ijs, qui legati erant, ſum
ptus, qui de publico debebatur, non daretur, oportue
rit ne eos conficere nihilo minus legationem. Hoc in
genere primum, ſicut in ceteris, ſi quid aũt ex conie-
cturali, aut ex alia conſtitutione ſumi poſſit, videri o-
portebit. Deinde pleraq; ex comparatione, & ex rela-
tione criminis in hanc quoq; cauſam conuenire poſſe
rũt. Accuſator aũt illum, cuius culpa id factum prius
dicet, primum defendet, ſi poterit: ſin minus poterit,
negabit ad hoc iudicium illius, ſed huius, qui ipſe ac-
cuſet, culpam pertinere. Poſtea dicet ſuo quenq; offi-
cio conſulere oportere: nec, ſi ille peccaſſet, hũc opor
tuiſſe peccare. Deinde, ſi ille deliquerit, ſeparatim illũ,
ſicut hunc, accuſari oportere, & nõ cum huius defen-
ſione coniungi illius accuſationem. Defenſor aũt cũ
cetera, ſi qua ex alijs incidẽt cõſtitutionibus, pertracta
rit, de ipſa remotione ſic argumẽtabitur. Primũ, cuius
acciderit culpa, demõſtrabit. Deinde, cũ id aliena cul-
pa accidiſſet, oſtẽdet ſe aut nõ potuiſſe, aut nõ debuiſ-

ſe id facere, qđ accuſator dicat oportuiſſe. Quòd non potuerit, ex vtilitatis partibus, in qbus eſt neceſſitudinis vis implicata, demonſtrabit. Quòd nõ debuerit, ex honeſtate cõſiderabitur. De vtroque diſtinctius in deliberatiuo gñe dicetur. Deinde oĩa ſacta eſſe ab reo, quæ in ipſius fuerint poteſtate: quod minus q̄ conuenerit factum ſit, culpa id alterius accidiſſe. Deinde in alterius culpa exponenda demonſtratum eſt, quantũ voluntatis, & ſtudij fuerit in ipſo: & id ſignis confirmandum hmõi, ex cetera diligentia, ex ante factis, aut dictis, atq; hoc ipſi vtile fuiſſe facere, inutile aũt non facere, & cum cetera vita magis hoc fuiſſe conſentaneũ, q̄ quod pp alterius culpam non fecerit. Sin aũt non in hominem certum, ſed in rem aliq̄ cauſa dimouebitur, vt in hac eadem re, ſi Quæſtor mortuus eſſet, & idcirco Legatis pecunia data non eſſet, accuſatione alterius, & culpæ depulſione dempta, ceteris ſimiliter vti locis oportebit, & ex conceſſionis partibus, quæ conuenient, aſſumere, de quibus poſt nobis dicendũ erit. Loci aũt cões ijdem vtriſque ferè, qui ſuperioribus aſſumptiuis incident: hi tñ certiſſimi. Accuſatoris, facti indignatio. Defenſoris, cum in alio culpa ſit, aut in ipſo non ſit, ſupplicio reum affici non oportere. Ipſius autem rei fit remotio, cum id, quod datur crimini, negat neque ad ſe, neq; ad officium ſuum reus pertinuiſſe: nec, ſi quod in eo ſit delictũ, ſibi attribui oportere. Id genus cauſæ eſt hmõi: In eo fœdere, quod factum eſt quondam cum Sãnitibus, quidam adoleſcens nobilis porcam ſuſtinuit iuſſu Imperatoris. Fœdere aũt ab ſenatu improbato, & Imperatore Samnitibus dedito, quidam in ſenatu eum quoq; dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio eſt, Dedi oportet. Depulſio eſt, Non oportet. Quæſtio eſt, Oporteat ne. Ratio eſt, Non.n.meum fuit officium, nec mea poteſtas, cũ & id ętatis, & priuatus eſſem, & eſſet ſumma cũ auctoritate, & poteſtate Imperator, q videret vt ſatis honeſtum fœdus feriretur. Infirmatio eſt, Attamen, qm̄ tu particeps factus es in turpiſſimo fœdere ſummæ religionis, dedi te conuenit. Iudicatio eſt, Cũ is, qui poteſtatis nihil habuerit, iuſſu Imperatoris in fœdere, & in tãta religione interfuerit, dedendus ne ſit hoſtibus, nec ne. Hoc genus cauſæ à ſuperiore hoc differt, ꝙ in illo concedit ſe reus oportuiſſe facere id, quod fieri dicat accuſator oportuiſſe, ſed alicui rei, aut homini cauſam attribuit, quę volũtati ſuę fuerit impedimẽto ſine cõceſſionis partibus. Nam earum quædam maior vis eſt, ꝙ paulo poſt intelligetur. In hoc aũt non accuſare alterum, nec culpam in alium trãsferre debet, ſed demonſtrare eã rem nec ad ſe, nec ad poteſtatem, neque ad officium ſuum pertinuiſſe aut pertinere. Atque in hoc gñe hoc accidit noui, ꝙ accuſator quoque ſępe ex remotione criminationem conficit. Vt ſi quis eum accuſet, qui cũ Prętor eſſet, in expeditionem ad arma populũ vocarit, cum Conſules adeſſent. Nam vt in ſuperiore exẽplo reus ab ſuo officio ac poteſtate factum dimouebat: ſic in hoc ab eius officio ac poteſtate, q accuſatur, ipſe accuſator factũ remouendo, hac ipſa rõne confirmat accuſationem. In hac ab vtroq; ex omnibus partibus honeſtatis, & oĩbus vtilitatis partibus, exẽplis, ſignis, ratiocinãdo, quid cuiuſq; officij, iuris, poteſtatis ſit, quęri oportebit, & fuerit ne ei, de quo agitur, id iuris, officij, poteſtatis attributũ, nec ne. Locos aũt cões ex ipſa re, ſi quid indignationis ac cõqueſtionis habebit, ſumi oportebit. Conceſſio eſt, per quam non factum ipſum improbatur ab reo, ſed, vt ignoſcatur, id petitur. Cuius partes ſunt duæ, purgatio & deprecatio. Purgatio eſt, per quã eius, qui accuſatur, non factũ ipſum, ſed voluntas defenditur. Ea habet partes tres, imprudentiam, caſum, neceſſitudinem. Imprudentia eſt, cum ſciſſe aliquid is, qui arguitur, negat: vt apud quoſdã lex erat, Ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidã, cum aduerſa tempeſtate in alto iactarẽtur, vouerunt, ſi eo portu, quẽ conſpiciebant, potiti eſſent, ei deo, qui ibi eſſet, ſe vitulum immolaturos. Caſu erat in eo portu fanũ Dianæ eius, cui vitulũ immolari non licebat. Imprudẽtes legis, cum exiſſent, vitulũ immolauerunt. Accuſantur. Intentio eſt, Vitulum immolaſtis ei deo, cui nõ licebat. Depulſio eſt in conceſſione poſita. Ratio eſt, Neſciui nõ licere. Infirmatio eſt, Tñ, qm̄ feciſti quod non licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt, Cum id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere neſcierit, ſit ne ſupplicio dignus. Caſus aũt inferetur in conceſſionem, cum demonſtrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obſtitiſſe, vt in hac: Cum Lacedæmonijs lex eſſet, vt, hoſtias niſi ad ſacrificium quoddam redemptor præbuiſſet, capitale eſſet: hoſtias is, q redemerat, cũ ſacrificij dies inſtaret, in vrbẽ ex agro cępit agere: tum ſubito magnis cõmotus tempeſtatibus fluuius Eurotas is, qui pp Lacedæmonem fluit, ita magnus & vehemens factus eſt, vt eo traduci victimæ nullo modo poſſent. Redẽptor ſuæ voluntatis oſtendendæ cauſa hoſtias cõſtituit oẽs in litore, vt, qui trans flumen eſſent, videre poſſent. Cũ oẽs ſtudio eius ſubitam fluminis magnitudinem ſcirent fuiſſe impedimento, tñ quidam capitis accerſierunt. Intẽtio eſt, Hoſtiæ, quas debuiſti, ad ſacrificium præſto non fuerunt. Depulſio eſt conceſſio. Ratio, flumen.n. ſubito accreuit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio eſt, Tñ, qm̄, quod lex iubet, factum non eſt, ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt, Cum in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re ſtudio eius ſubita fluminis obſtiterit magnitudo, ſupplicio ne dignus ſit. Neceſſitudo aũt infertur, cum vi quadam reus id, quod fecerit, feciſſe defenditur, hoc modo: Rex eſt apud Rhodios, vt, ſi qua roſtrata in portu nauis deprehenſa ſit, publicetur. Cum magna in alto tempeſtas eſſet, vis vẽtorum inuitis nautis Rhodiorum in portum nauim coëgit. Quęſtor nauim populi vocat. Nauis dñs negat publicari oportere. Intẽtio eſt, Roſtrata nauis in portu deprehenſa eſt. Depulſio eſt conceſſio. Ratio, Vi & neceſſario ſumus in portũ coacti. Infirmatio eſt, Nauim ex lege tñ populi eſſe oportet. Iudicatio eſt, Cum roſtratam nauim in portu deprehenſam lex publicarit, cumq; hęc nauis inuitis nautis vi tẽpeſtatis in portum coniecta ſit, oporteat ne eã publicari. Horum trium gñm iccirco vnum in locum contulimus exempla, ꝙ ſimilis in ea præceptio argumentorũ traditur. Nam in his omnibus primum, ſi qd res ipſa dabit facultatis, coniecturam ab accuſatore induci oportebit, vt id, qđ voluntate factũ negabitur, cõſulto factũ ſuſpicione aliqua demõſtretur. Deinde inducere definitionẽ neceſſitudinis, aut caſus, aut iprudẽ

ti e,& exẽpla ad eam definitionẽ adiungere,in quibus
in[illegible] fuiſſe videat,aut caſus,aut neceſſitudo, &
ab his id,qđ reus inferat,ſeparare.i.oſtendere diſſimi
le,qđ leuius,facilius,non ignorabile,non fortuitũ,nõ
neceſſarium fuerit.Poſtea demõſtrare,potuiſſe euitari
& hac rõne prouideri potuiſſe,ſi hoc aut illud feciſſet
aut , niſi feciſſet, ꝓcaueri, & definitionibus oſtendere
non hanc imprudẽtiam,aut caſum,aut neceſſitudinẽ,
ſed inertiam,negligentiã,fatuitatem nominari oportere.
Ac ſi qua neceſſitudo turpitudinem videbitur hr̃e,
oportebit per locorum cõium implicationem redarguentem
demõſtrare,quiduis perpeti,mori deniq; ſatius
fuiſſe,q̃ eiuſmodi neceſſitudini obtẽperare. Atq;
tum ex his locis , de quibus in negociali parte dictum
eſt,iuris & æquitatis naturã oportebit quærere,& qua
ſi in abſoluta iuridiciali per ſe hoc ipſum ab rebus oĩbus
ſeparatim conſiderare. Atq; hoc in loco,ſi facultas
erit,exẽplis vti oportebit, quibus in ſimili excuſatione
non ſit ignotum:& cõtentione, magis illis ignoſcẽdum
fuiſſe:& ex deliberationis partibus,turpe, aut
inutile eſſe concedi eã rẽ , quæ ab aduerſario cõmiſſa
ſit.permagnum eſſe, & magno futurum detrimento ,
ſi ea res ab ijs, qui ptãtem hñt iudicandi, neglecta ſit .
Defenſor aũt conuerſis oĩbus his partibus poterit vti.
maxime aũt in voluntate defendenda cõmorabitur,&
in ea re adaugenda,quæ voluntati fuerit impedimẽto,
& ſe plus,q̃ fecerit,facere non potuiſſe,& in oĩbus rebus
voluntatem ſpectari oportere:& ſe conuinci non
poſſe,ꝙ non abſit à culpa:& ex ſuo nomine cõem hominum
infirmitatem poſſe damnari. Deinde nihil indignius
eſſe, q̃ eum,qui culpa careat,ſupplicio nõ carere,
Loci aũt cões accuſatoris,vnus in confeſſione,&
alter,quanta ptãs peccandi relinquatur,ſi ſemel inſtitutum
ſit,vt nõ de facto,ſed de facti cauſa quæratur.
Defenſoris aũt, conqueſtio calamitatis eius, quæ non
culpa, ſed vi maiore quadam acciderit, & de fortunæ
ptãte,& hominum infirmitate,& vti ſuum animũ non
euentum conſiderent . In quibus oĩbus conqueſtionẽ
ſuarum ærumnarum , & crudelitatis aduerſariorum
indignationem ineſſe oportebit . Ac neminem mirari
conueniet,ſi aut in ijs,aut in alijs exemplis ſcripti quoque
controuerſiam adiunctam videbit . Quo de gñe
poſt erit nobis ſeparatim dicendum : ꝓpterea ꝙ quædã
gñia cauſarum ſimpliciter, & ex ſua vi conſiderantur;
quædam aut ſibi aliud quoq; aliqđ controuerſiæ genus
aſſumunt. Quare omnibus cognitis,non erit difficile
in vnamquanq; cauſam transferre,qđ ex eo quoque
gñe conueniet:vt in his exemplis conceſſionis in
eſt omnibus ſcripti controuerſia ea,quæ ex ſcripto &
ſententia nominatur : ſed quia de conceſſione loquebamur
, in eam præcepta dedimus . Alio aũt loco de
ſcripto & ſententia dicemus.Nunc in alteram conceſſionis
partem conſiderationem intendemus.Deprecatio
eſt,in qua non defenſio facti,ſed ignoſcẽdi poſtulatio
continetur.Hoc genus vix in iudicio probari poteſt:
ideo ꝙ,conceſſo peccato , difficile eſt ab eo , qui
peccatorum vindex eſſe debet,vt ignoſcat impetrare.
Quare parte eius gñis, cum cauſam non in eo conſtitueris,
vti licebit. vt ſi pro aliquo claro,aut forti viro,
cuius in rẽp.multa ſint beneficia,dixeris,poſſis,cũ videaris
non vti deprecatione, vti tñ,ad hunc modum :

Quòd ſi iudices hic ꝓ ſuis beneficijs,pro ſuo ſtudio,
qđ in vos habuit ſemper , tali ſuo tpe multorũ ſuorũ
recte factorũ cauſa,vni delicto vt ignoſceretis, poſtularet,
tñ dignum veſtra manſuetudine,dignum virtute
huius eſſet iudices , à vobis hanc rẽ hoc poſtulante
impetrari . Deinde augere beneficia licebit,& iudices
per locũ cõem ad ignoſcendi volũtatẽ ducere . Quare
hoc genus, q̃q̃ in iudicijs non verſatur, niſi quadã ex
parte:tñ, quia & pars ipſa inducenda nonnunq̃ eſt, &
in ſenatu,aut concilio ſæpe omni in gñe tractanda, in
id quoq; præcepta ponemus.nam in ſenatu, & in conſilio
de Siphace diu deliberatum eſt,& de Q. Numitorio
Pullo apud L. Opimium , & eius conſilium diu
dictum eſt. Et magis in hoc quidem ignoſcendi,q̃ cognoſcendi,
poſtulatio valuit . nam ſemper animo bono
ſe in populum R. fuiſſe non tam facile probabat ,
cum coniecturali conſtitutione vteretur, q̃ vt ꝓp poſterius
beneficium ſibi ignoſceretur, cum deprecationis
partes adiungeret . Oportebit igitur eum,qui,ſibi
vt ignoſcatur,poſtulabit, cõmemorare ſi qua ſua poterit
beneficia,&,ſi poterit, oſtẽdere ea maiora eſſe,q̃
hæc,quæ deliquerit;vt plus ab eo boni,q̃ mali profectum
eſſe videatur.Deinde maiorũ ſuorũ beneficia, ſi
qua extabunt,proferre.Deinde,oſtendere,non odio,
neq; crudelitate feciſſe qđ fecerit,ſed aut ſtultitia,aut
impulſu alicuius,aut aliqua honeſta,aut ꝓbabili cauſa,
Poſtea polliceri & cõfirmare, ſe & hoc peccato doctũ
& beneficio eorũ,qui ſibi ignouerint,confirmatũ,
omni tpe à tali rõne abfuturũ. Deinde ſpẽ oſtendere,
aliquo ſe in loco,magno ijs,qui ſibi conceſſerint,vſui
futurum. Poſtea,ſi facultas erit,ſe aut conſanguineũ,
aut iam à maioribus in primis amicũ eſſe demonſtrabit
, & amplitudinem ſuæ voluntatis , & nobilitatem
gñis eorum,qui ſe ſaluum velint,& dignitatem oſtendere,
& cetera ea,quæ perſonis ad honeſtatẽ,& amplitudinem
ſunt attributa,cũ conqueſtione, ſine arrogãtia
in ſe eſſe demonſtrabit;vt honore potius aliquo,q̃
vllo ſupplicio dignus eſſe videatur . Deinde ceteros
proferre,quibus maiora delicta conceſſa ſunt.Ac multũ
proficiet,ſi ſe miſericordem in ptãte,&propenſum
ad ignoſcẽdum fuiſſe oſtendet.Atq; ipſum illud peccatum
erit extenuandum,vt q̃minimum fuiſſe videatur,
& aut turpe,aut inutile demonſtrandũ tali de homine
ſuppliciũ ſumere . Deinde locis cõibus miſericordiam
captare oportebit ex ijs ꝓceptis , quæ in primo
libro ſunt expoſita.Aduerſarius aũt maleſacta augebit,
nihil imprudenter,ſed oĩa ex crudelitate & malitia
facta dicet:ipſum immiſericordem, ſuperbũ fuiſſe:
&,ſi poterit,oſtendet ſemper inimicũ fuiſſe & amicum
fieri nullo modo poſſe. Si beneficia proferet,aut
aliqua de cauſa facta,non ꝓp beneuolentiam, demonſtrabit,
aut poſtea odium eſſe acre ſuſceptum, aut illa
oĩa maleficijs eſſe deleta, aut leuiora beneficia q̃ maleficia,
aut,cũ beneficijs honos habitus ſit,pro maleficio
pœnam ſumi oportere . Deinde turpe eſſe,aut inutile
ignoſci. Deinde,de quo vt ptãs eſſet,ſæpe optarint,in
eũ ptãte non vti,ſummã eſſe ſtultitiam : & cogitare oportere,
quem animum in eum, vel quale odium habuerint.
Locus autem communis erit indignatio maleficij:
& alter , eorum miſereri oportere , qui propter
fortunam,non propter malitiam in miſerijs ſint .

VICTORINVS.

SVBIVNGITVR iuridicialis quæ ipſa cum genus ſit, in duo diuiditur, in abſolutam, & abſumptiuam. Abſolutæ ſupponit exemplum, quod trophæú æneum contra morem poſt victoriá Graij, de Graijs ſtatuerunt. Facit intentionem, & depulſionem, ſupponitq́. rationem poſtea, ſed abſolutę conſtitutionis, vt naſcatur indicatio. Iuſte fecimus, quia æternum virtutis noſtræ monimentum relinquere voluimus. Sin autem dicatur, ideo æneum, quia meruiſtis, erit ratio de relatiua qualitate. Vnde intelligimus, in vnam cauſam conſtitutiones incidere poſſe plurimas principales. Verum etiam abſoluta, qualitas eoſdem habebit locos argumentorú, quos negocialis, ex partibus iuris natum ad vtilitatem ſuam conſuetudinis legum. Sed in abſoluta ipſa iura proferimus, vt factum defendas, vel lege, vel conſuetudine, vel natura. in negociali autem hæc iura proferuntur, vt poſſit conſtitui quo iure eſſe debeat id, de quo negocium eſt, quia eius conſtitutionis ad futurum ſpectat intentio. [Aut ex ipſa re, aut ſimili, maiore, minore ue naſci videbitur) Aut enim in iure poſita eſt hæc ſpecies, quæ quæritur. litis autem ex eo quòd in iure eſt, ad hoc negocium ſimilitudo traducitur. [Dubiæ rei) Theſis.ſ. [Certe continet amplificationem) Locis com munibus iam re probata, argumentum facies. [Illud.n. adhuc in quæſtione eſt, quod augeri per communem locum poſſit & oporteat, conſiderabitur) De re probata locum communem per argumentum non theſis. [Nam certi qui in omnes incidant loci, perſcribi non poſſunt) In ſingulas conſtitutiones certi loci & proprij dari non poſſunt. Merito ergo & in negociali. Quoniam tamen in negociali de iure tractatur, loci communes hic eſſe poſſunt contra auctoritatem iuriſperitorum, ab auctoritate iuriſperitorú. [Nunc iuridiciale genus, & partes eius conſideremus) Ipſa.n.eſt quæ diuiditur. [Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe, non, vt negocialis) In negociali quæritur, quid eſſe debeat iuris: in abſoluta, quid eſt iuris. [Non, vt negocialis) Negocialis enim non habet ius certum, ſed quæritur de eo iure quod eſſe debeat in negocio præſenti. [Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe, non, vt negocialis) In negociali qualitate ius efficitur ſententia iudicis, in abſoluta quod poſitum ius, & notum eſt, ab oratore ſumitur. [Implicite, & abſcondite) Quia adhuc incertum eſt, & quæritur quod eſſe debeat. In hanc argumentationes ex iiſdem locis ſumendæ ſunt, atque in cauſam negocialem, quia de ante dictum eſt. vt ex partibus iuris naturæ, conſuetudinis, legum argumenta ſumamus. Hoc tamen, cum & in negociali hæc ſint diſtat abſoluta ab negociali, quòd illa latius aſſumit, vt probet, quemadmodum nouum ius eſſe poſſit de quo quæritur. abſoluta autem ipſa iura, vt probet factum. [Aſſumptiua igitur tunc dicitur, cum ipſum ex ſe factum probari non poteſt) Aſſumptiuæ qualitatis præcepta tractaturus, docet quid ipſa ſit, & eius partes quatuor ſupponit. Ac primam compenſationem, quam & comparationem appellat. huius exemplum ſubijcit, Imperatoris eius qui inſtrumenta, & arma tradiderit, vt exercitum ab obſidione hoſtium liberaret: hic quoniam finitiuus ſtatus eſſe potuit, quid ſit lædere maieſtatem. [Certi enim nominis reus eſt) Cuius conſtitutionis.i.finitiuæ tractatu omiſſo, ipſam conſiderat compenſationem.: Ac præcepta hæc conſtituit, vt ſi quid per coniecturam tractandum ſit, prima parte tractetur, vel hoc non obfuiſſe, vel hoc non futurum fuiſſe, propter quod illud vnde reus ſit, dicatur eſſe commiſſum. Iſta coniecturalia ſunt. Item ſi definitio fuerit cum alio qui certi nominis reus eſt, tráſferenda huc ſunt omnia quæ ſunt definitionis. monetq́. nunc alteram, nunc vtranque conſtitutionem.i. & finem, & coniecturam in prima parte tractari & item alias, tractis .ſ. huc rationibus ſingularum, & confirmationis, & infirmationis. Ipſius autem compenſationis præcepta hæc ſunt, vt comparemus, id quod admiſſum eſt, & ꝓp quod admiſſum eſt, ex partibus honeſtatis, vtilitatis, neceſſitatis vt neque fuiſſe aut honeſtum, aut vtile, aut neceſſarium. Vbi & gradus tangi poteſt, non tam vtile, non tam honeſtum, non tam neceſſarium: quæ partes.i.vtilis, honeſti, neceſſarij, plenius intelligentur in præceptis deliberatiuæ. Sic facta ſeparatione, & eius beneficij quod præſtitiſſe ſe dicit, & eius maleficij quod admiſit, actio poſtrema ducenda eſt ad formam deliberatiuæ, vt ita agatur, quaſi ſuadeat, aut diſſuadeat orator, faciendum, aut non faciendum. quoniam accuſatoris pars eſt vtique, vt diſſuadeat, defenſor vero hæc omnia contraria actione conuertet. Cum ille coniectura vſus fuerit, coniecturaliter reſpondeat. Item contra fidem aſſumat argumenta officij. ipſius autem compenſationis contrarias partes tenebit, vt doceat vtile, honeſtum, neceſſarium fuiſſe quod fecerit. Aut tantopere per gradum vtile fuiſſe, honeſtum, neceſſarium. Loci communes ab accuſatore erunt duo in eum qui de turpi facinore confiteatur, & quærat aliquam defenſionem, & alter ipſius inutilitatis, & turpitudinis expreſſio cum indignatione. Ad defenſore tres ſunt; nihil per ſe turpe, aut inhoneſtum putari, niſi animo facientis conſideretur: alter, amplificatio beneficij præſtiti; tertius, expoſitio ipſius, & periculi, & beneficij [Ex quibus ſunt iudicationes duæ).ſ. iudicationes coniecturales. [Aut hæc comparatiua, cuius nunc indigemus) Hæc iudicatio propria eſt ipſius compenſatiuæ conſtitutionis. [Hoc cauſæ genus) Compenſatiuum .ſ. Oportebit adhibere ceterarum quoque conſtitutionum rationem atque præcepta. ſi tamen incidant ceteræ conſtitutiones. Iſtæ .n. conſtitutiones quæ in aſſumptiua ſunt qualitate, poſſunt præcedentes omnes conſtitutiones recipere, vt hęc nunc, quæ compenſationis eſt, habet & finem, & coniecturam. Ideo quæcunque genera ſunt quæſtionum: ſuis conſtitutionibus tractanda ſunt. [Ac maxime cõiecturis faciendis) Vt per coniecturam, quæ quaſi incidens eſt cõpenſatio illa tollatur, quia is qui accuſatur maieſtatis, vtitur dicens, periturum fuiſſe exercitum niſi arma concederet. [Ij qui accuſabuntur, comparabunt) Vt periturum fuiſſe exercitum negemus, quod ſumit hic, qui arma prodidit, & inſtrumenta. [Aut ſi alia ratione) Quoniam ſuperius duas rationes, & duas iudicationes poſuit coniecturales, non futurum fuiſſe vt periret exercitus, & non hoc animo factum idcirco hic eandem rationem repetit, vt coniecturam dicant in hanc conſtitutionem tractãdam. [Ex coniecturali conſtitutione ſumetur) Quia partibus ſuis ipſa tractanda eſt. [Sin autem certo nomine maleficij) Vt nunc certo nomine reus eſt maieſtatis. Poteſt enim ſine certo nomine reus eſſe, & nõ ſtatim ad definitionem aſtringitur, cum criminis nomen nullum videtur obiectum. [Sin autem certo nomine maleficij vocabitur in iudicium) Iam hic incipit incidentis ad hoc thema alterius ſtatus.i.finis, quem ſtatum finem, & ſupra poſuit dicendo: Quia ſit maieſtatem minuere, præcepta tractate. [Sin aliud quoque aliquod genus) Quarumlibet conſtitutionum, vel præcedentium, vel ſequentium. [Quamplurimis infirmet rationibus) Vt dicat non futurum fuiſſe, vt periret exercitus. aut aliter, Non hoc animo feciſti, ſed vt perderes feciſti. [Deinde oportet accuſatorem illud, quod ipſe arguat, ab eo, quod defenſor comparat, ſeparare) Poſt illa ſuperiora etiam hoc dicere oportebit accuſatorem, contendere, comparare. [Et, hoc extenuando, maleficij magnitudinem ſimul adaugere) Vt extenues, quod præſtitiſſe ſe dicit, augeas, quod admiſit. [Deinde oportebit ipſam illam cõparatiuam iudicationem exponere tanquam cauſam deliberatiuam) In omnibus aſſumptiuis qualitatibus poſt omnia argumenta ex conſtitutione, quę ſunt propria, locus extremus interponitur quaſi deliberatiuæ cauſæ, in qua quæritur quid faciendum ſit, vt ex hoc probetur quid faciendum fuerit. [Tanquam cauſam deliberatiuam) Vt non iudicialis cauſa ſit, ſed deliberatiua, & eodem genere agatur, quaſi ſola ipſa eſſet .i.cauſa deliberatiua. [Aliquam in conſultationem) Vt deliberatiua, non iudicialis cauſa ſit. hoc eſt enim conſultatio. [Defenſor autem, quibus in locis ab accuſatore aliæ conſtitutiones erunt inductæ) Si accuſator coniectura, retorto contra genere dicendi, coniectura & defenſor vtetur. pari genere & finem, pari genere etiam comparationem ex contrario tractabit, vt quod ille inutile, hic vtile, quod ille inhoneſtum, hic honeſtum dicat & cętera his ſimilia? [Relatio criminis eſt, cum reus id, quod arguitur, confeſſus, alterius ſe inductum peccato, iure feciſſe demonſtrat) Secundam ſpeciem aſſumptiuæ qualitatis relationem poſuit. Hanc definiunt per definitionem. Quæ conſtitutio tunc eſt, cum alterius peccato ſe feciſſe reus dicit quidquid admiſit. huius exemplum ſubiecit Horatium, qui ſororem ſuam flentem interfecit. Et ſubiungit præcepta. primum, vt ſi qua conſtitutio ante ipſam relatiuam tractari poſſit, excutiatur circa ipſum qui reus eſt: Non hoc animo feciſti. hoc vtique ſic factum eſt, & in comparatione. Deinde quoniam relatio refert actus ad alterum, vt ſe defendat, dicit enim Feci, ſed ille meruit. Neceſſaria etiam hic ceterarum conſtitutionum ratio tractabitur. Cum enim cœperimus dicere, ille non meruit, & coniectura eſſe poteſt, & finis, & quælibet alia conſtitutio. Ergo accuſator in defenſione eius in quem reus transfert crimen, tractabit alias conſtitutiones. Hoc pacto fit, vt licet relatio ſit conſtitutio, in hanc tamen adhibeamus alias conſtitutiones, duobus modi. vel circa perſonam ipſius rei, quo animo fecerit, vel circa perſonam illam in quam reus transferat crimen.

Poſt hæc igitur tractanda eſt ipſa relatio criminis quam in præceptis ab eodem ſubiectis cuius facile eſt recognoſcere. vſque ad illam partem, quæ ſemper (ſicut in ſuperiore præcepto traditũ eſt (propoſitionem habet quaſi deliberatiuam, quæ ex vtilitatis honeſtatisque partibus quid agendum eſt, quaſi res in conſultatione ſit, declaratur. Defenſor habebit cuncta contraria. ſed ſi incidentes conſtitutiones aliæ fuerint, omnia ex earum diuerſa parte tractabit. Item per præcepta conuertendo modum; ad ſuam partẽ argumentando deducit eum locis communibus tam accuſatori quam defenſori datis, quos ipſe ſupponit. [Poſtea ſi qua facultas erit) Ante relationem criminis, & eius argumenta, ceteris conſtitutionibus accuſator, & reum onerare debebit, & illum defendere in quem reus transfert crimen, nanq; dici poteſt, Quod feciſti non hoc animo feciſti, quod eſt alterius conſtitutionis, deinde, & ille quem meruiſſe dicis, aut non meruit, aut non hoc pacto meruit, quod vtique aliarum eſt conſtitutionum. Ita antequam ex præceptis relationis aliquid agamus conſtitutionibus reliquis, & circa rei perſonam vti poſſumus vt eũ arguamus, & circa perſonam eius in quem crimen trasfertur, vt eum defendentes reum accuſare poſſimus. [Poſtea tranſlationis partibus vti) Præſcriptione, Non tibi eum licuit occidere. [Deinde negare debebit, audiri oportere id) Vt dicamus; Hodie audiendus tu nõ es, ſiquidem & tu illam qua punitus es, audire noluiſti. [Et id, quod iudicatum non ſit, pro infecto haberi oportere) Mentiris, quòd dicis ſororem ſtruiſſe, quia non eſt inde iudicatum. [Nunc apud iudices accuſent, quem ſine iudicibus ipſi condemnarint:) Modo crimen ingens, poſteaquam pœnas ſumpſiſti de ſorore. [Ac ſi idem facere ipſe, qui nunc accuſat, valuiſſet, ne hoc quidem ipſo quidquam opus fuiſſet iudicio:) Vt & hic qui Horatium accuſat, potuiſſet ſine iudicio illam quaſi peccantem occidere. [Si vero ceteri quoque idem faciant, omnino iudicium nullum futurum) Soritici ſyllogiſmi fecit formam, qui in infinitum ſemper de infecta rei definitione porrigitur, vt granum, cumulus, aceruus, occidit Horatius, occideret accuſator, ita ſemper ſine iudicio erit pœna. [Potuiſſe hũc ipſum de illa ſupplicium ſumere) Quaſi de ſorore. [Et de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dicto) Vt dicas iuſtum, honeſtum vtile, vel contra, quæ omnia in deliberationis præceptis tractantur. [Vt refelli, & contrariam in partem conuerti poſſint) Vt cum ſupra verbi cauſa dictum ſit ab accuſatore, non debuiſſe à fratre interfeci ſororem dicat hic, magis à fratre debuiſſe. [Vt ne ab ipſo quidem, qui feriſſet, in dubium vocaretur) Vt negare non poſſet, quod admiſiſſet, quod hæc victoriam Romanam lugeret. [Et iudiciorum perturbatione) Quoniam non erat occiſa iudicio, quæ occiſa eſt. [Remotio criminis eſt, cum eius intentio facti, quod ab aduerſario infertur, in alium, aut in aliud dimouetur &c.) Definitio. Hæc tertia ſpecies aſſumptiuæ qualitatis, remotio criminis dicitur, quæ definita eſt ſic. Cum intentio facti remouetur, rei in alium, vel in aliud ipſa autem remotio nunc rei eſt, nunc cauſæ, ſed ſi cauſa remouetur, vel in hominem remouetur, vel in rem. Sin autem res remouetur, tantum in hominem, remouetur, vel ab homine. Cauſæ remotionem in hominem docuit per exemplum, de legato Rhodiorum, cauſæ remotionem, in rem, in eodem exẽplo oſtendit, cum dixit, mortuo quæſtore ſi legatus viaticum non accepiſſet. Verum præcepta tradit quibus vteretur accuſator, cum argueret eum qui cauſam facti in hominem remoueret. Et eſt primum, vt accuſator eum defendat, in quem culpa remouetur. ſed ſi hoc non potuerit, dicat hoc iudicium aliud eſſe, illud aliud. deinde dicat vnicuique ſuum eſſe officium, hunc non potuiſſe peccare, illum reum eſſe poſſe. non debere tamen coniungi defenſionem huius cum illius accuſatione. Hæc in remotionis partibus integris complendis accuſatoris ſunt. Defenſoris autem hæc, primum, vt quæcunque accuſator ex alijs conſtitutionibus argumenta fecerit, ſoluat, deinde, accuſet eum cuius cauſa peccaſſe dicit, deinde doceat, ſe aliter facere nec potuiſſe, nec debuiſſe, non potuiſſe ex vtilitatis partibus non debuiſſe ex honeſtatis. de vtroque autem in deliberatiuo genere tractabit. Deinde dicat à ſe omnia facta eſſe, quæ facere potuerit. Percurret omnia vitæ ſuæ præteritæ dicta, facta, conſilia, vt probat ſuam non fuiſſe culpam, cum hoc non impleuerit. Cum vero cauſa non in hominem, ſed in rem remouetur, omnia eadem præcepta accuſatoris & defenſoris erunt excepta vel accuſatione hominis in quem remotio fit, vel defenſione rei. Remotio cum ſit, dedit exemplum de adoleſcente, qui porcam tenuit, remouet enim à ſe factum, & dicit non fuiſſe ſuæ poteſtatis facere, vel non facere. Hic naſcitur illud nouum, vt fiat remotio rei non in hominem, ſed ab homine, & exiſtat conſtitutio ab accuſatore, cum dicitur: Quod feciſti, non tu facere debuiſti. Exemplum dedit de prætore, qui conſules deberent, populum arma conuocauit. Hic præcepta dat, vti exprimamus quid cuiuſque ſit poteſtatis, quid officij, ex vtilitatis partibus, & honeſtatis, & vt hoc probemus exẽplis. deinde adiungit locos communes ſi qui eſſe poſſunt aut indignationis, aut conqueſtionis, vt, vterque ſibi pro ſuis partibus ſumat. [In alium, aut in aliud dimouetur) Aut in perſonam aut in rem. De vtroque diſtinctius, & de honeſto, & de vtili. [Sin autem non in hominem certum, ſed in rem aliquam cauſa dimouebitur) Hucuſque in perſonam, nunc in rem cauſa remouetur. [Accuſatione alterius, & culpæ depulſione dempta, ceteris ſimiliter vti locis oportebit) In tria depulſione reliqua talia perſeuerant in rem, qualia fuerunt in perſonam. [Ipſius autem rei fit remotio, cum id, quod datur crimini, negat neque ad ſe, neq; ad officium ſuum reus pertinuiſſet) Nunc remotio rei. nam ſupra cauſæ docuit remotionem & in hominem, & in rem, ſed remotio rei tantum in hominem fit, & fit duobus modis, nam omne remotio fit rei ab eo qui reus eſt, nunc remotio fit rei ab eo qui accuſator eſt quod erit nouum, vt ſtatus ab accuſatore naſcatur. [Atque in hoc genere) Remotiuæ conſtitutionis, vbi tantum res, non cauſa remouetur. [Conceſſio eſt, per quam non factũ ipſum improbat ab reo, ſed, vt ignoſcatur, id petitur &c.) Quarta ſpecies eſt in aſſumptiua qualitate, conceſſio. Hanc definit ita, cum non factum purgamus, ſed vt ignoſcatur petimus. Hãc partitur in duo, in purgationem & deprecationem & purgationem definit ita cum non factum purgamus, ſed voluntatem, Id fieri dicit tripliciter, ſi aut imprudentes faciamus, aut caſu, aut neceſſitate. Imprudentiæ dat exemplum de vitulo immolato. Item caſus de eo qui hoſtias præſto non habuit ad diem certũ: Item neceſſitatis, deroſtrata naui in portu, vbi non licebat inuenta. Hæc tria exempla icirco iuncta poſuit, quia eorum omnium ſimilis præceptio eſt. nanque vt, & in ſuperioribus ita, & hic primum coniecturaliter agendum ab accuſatore. vt id, quod reus negat ſe voluntate feciſſe, conſilio factum doceat, ac voluntate. Deinde ſubiungit finitiui ſtatus tractatum, qui vt ſupra docuit, quadruplex eſt, definitio breuis, aſtrinctio definitionis & tertio loco, ſi aſſerit deductio eſt definitionis ad ſpeciem, ſi vero non aſſerit, ſeparatio definitionis a ſpecie. quarto loco fit deſtructio definitionis partis aduerſæ. Verum hi commiſſa deſtructione definitionis partis aduerſæ, reliqua tria complebuntur, vt breuiter definiat caſum imprudentiam neceſſitatem, deinde adiungit approbationem definitionis per exempla. tertio loco ſeparet à definitione, quod reus fecit, & id oſtendat eſſe diſſimile, quod ſi reus factus non ignorabile, non fortuitum, non neceſſarium demonſtrabit poſt hæc potuiſſe vitari, potuiſſe prouideri. & id doceat, quemadmodum deinde adiungat accuſator alteram definitionem, per quam nomina alia ſupponat imprudentiæ, caſui, neceſſitati, inertiam, negligentiam, fatuitatem. Poſt hæc illud adijcit, vti excutiamus, ne forte neceſſitas habuerit turpitudinem, vt diſputari poſſit mori melius fuiſſe, ne tantam turpitudinem ſubiremus. Poſt hæc dicit adiungendum eſſe tractatum de iuris & æquitatis natura, de qua & in negociali qualitate tractatum eſt, & maxime in abſoluta iuridiciali, quæ duæ qualitates ſolis videntur diſtare temporibus, nam rerum tractatu eodem continentur. Poſt hæc dicit adiungenda exempla, ſi tamen facultas dabit. in quibus doceamus ſimili de cauſa neſcio quibus veniam non eſſe conceſſam, & adiungamus illis fuiſſe magis tribuendam. Poſtremo ex partibus deliberationis turpe, & inutile doceamus eſſe concedi, & magnum periculum futurum, cum tanta res admiſſa ſit, ſi non fuerit à iudicibus vindicata. Contra hæc defenſor conuerſione vtetur horum omnium, vt & in ſuperioribus docuimus. maxime autem vt defendat voluntatem, & augeat quod voluntati fuit impedimento, & doceat nihil amplius ſe potuiſſe facere quam fecit. Deinde inducat locum communem, voluntatem expectari oportere. deinde conqueſtionem, cum culpa careat, ſe affici ſupplicio, communem hominum eſſe infirmitatem. Loci vero communes accuſatoris hi ſunt, in eum qui confitetur, & alteri peccandi licentia tribuitur, ſi non de facto, ſed de voluntate quæratur. Defenſoris conqueſtio eſt de calamitate, quòd non culpa ſua, ſed vi maiore peccatit. Alter locus, de fortunæ poteſtate, & infirmatione hominum. Tertius locus, animum, non euentum conſiderari poſt hæc exempla atque tractatus admonet, quod in omnibus exemplis ſupra poſitis leges ſint. Vnde neceſſario incidunt tractatus etiam legales. ſed hoc negat eſſe mirandum, quòd cauſarum genera quædam ſimpliciter explicantur, quædam

con

coniuncta ſunt, vnde qui omnia præcepta cognouerit quidquid perſpexerit in exemplo, tranſlatione locorum neceſſaria perſequetur. itam hic, & leges ſi..., neceſſario quæ legū præcepta ſunt, complere debemus, de quibus poſt dicetur. Nunc tantum ea pręcepta poſuit, quæ conceſſioni, de qua tractatus erat, conuenirēt. Si quid res ipſa dabit facultatis, coniecturam induci ab accuſatore oportebit, vt dicat accuſator per coniecturam, aut prudenter feciſſe, aut non caſu feciſſe, aut non neceſſitate, ſed voluntate feciſſe. Atque tum ex his locis iuris atque æquitatis naturam oportebit quærere, & quaſi in abſoluta iuridiciali per ſe hoc ipſum ab rebus omnibus ſeparatim conſiderare, quoniam conuenit negociali abſoluta qualitas tractata rebus, & diſtat tantummodo tpe, quia negocialis de futuro iuſto agit, abſoluta de præterito. [Si aut in iis, aut in alijs exemplis ſcripti quoque controuerſiam adiunctam videbit) Hoc præcepto oſtendit, incidere ſemper legales poſſe controuerſias conſtitutionibus principalibus, nec aliquā legalem ſtatum poſſe exiſtere principalem. [Deprecatio eſt, in qua non defenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatio continentur) Secunda pars conceſſionis deprecatio eſt. Hanc definiuit ita, cum non factum defendimus, ſed aperte veniam poſtulamus. Hoc autem actionis genus non frequenter incurrit in iudicijs, ſed in Senatu aliquoties, & apud populum. Dat exemplum vel Quinti Numitorij, vel Syphacijs, vbi aperte nulla alia conſtitutione venia poſtulata ſit, ſubiungit præcepta, primo eius qui vt ignoſcatur poſtulat vt ſua beneficia cōmemoret, ſi qua habuerit in vita pręterita, & ea doceat eſſe maiora quam eſſet factum vnde reus eſt. deinde maiorum ſuorum beneficia oſtendat, deinde dicat ſe non odio neque crudelitate feciſſe quod fecerit, ſed ſtultitia, aut alicuius impulſu, deinde polliceatur, ſe alicubi profuturum. deinde oſtēdat ſe conſanguineum magnis ac principalibus viris, vel amicum, deinde amplitudinem ſuam, & voluntatis, & generis, & eorum voluntatem oſtendat qui de ſe iudicent, & omnia quę perſonæ amplitudinem honeſtatemq́. demonſtrent exaggeret. ſed hæc cum conqueſtione potius q̄ cum arrogantia. Poſt hæc adiungere exempla debet, in quibus doceat, aut ſimili de cauſa ignotum multis, aut maiora conceſſa delicta. deinde doceat ſe in poteſtate item fuiſſe, & id ignouiſſe quamplurimis. Poſtremo ipſum peccatum extenuare debebit, & comparare, propter paruum admiſſum ſe hominem tali honore excellentem, ſupplicio affici nō oportere, quo afficiuntur ceteri qui maiora committunt. Hæc confirmare locis communibus, qui ad capiandam miſericordiā in primo libro videntur expoſiti. Se [contra hunc qui dicit, primum maleficium augebit. deinde dicet, nihil impeudenter factū, ſed crudeliter & inimice omnia. ipſum immiſericordem, immitē, ſuperbum, inimicum ſemper fuiſſe, amicum nunquam futurum. & ſi beneficia protulerit ille qui veniam petit, is qui contra dicit, docere debebit, cauſa alia, non beneuolentia præſtitum, aut aliud maius poſtea conſecutum, & hoc malo beneficia ſuperiora deleta, aut leuiora beneficia maleficijs, aut vt honor habitus eſt bene factis. pro maleficio pœne ſumatur. Deinde vt per locum communem dicat turpe eſſe, & inutile ignoſci. Deinde optatum fuiſſe, vt reus aliquando fieret, & nunc non vindicari. Poſtremo cogitare debere, quali animo circa eum fuerit, & quali odio. Loci communes eius erunt, indignatio maleficij, & alter, vt eorum miſereantur qui fortuna, non malitia peccauerint. [Nam in ſenatu, & in conſilio de Siphace diu deliberatum eſt, &c.) Ita hic docet poſtulatam eſſe veniam per deprecationem. nam ſemper animo bono in populum fuiſſe, non tam facile probabat cum coniecturali conſtitutione vteretur. Ita excludatur eius coniectura, qua factum negabitur, quod erga populum R. bono animo fuiſſet, & relinquebatur ſola deprecatio.

DE PRAEMIO, ET POENA.

QVONIAM igitur in generali conſtitutione tandiu pp eius partium multitudinem commoramur, ne forte varietate, & diſſimilitudine rerum deductus alicuius animus in quendā errorem deferatur, quid ēt nobis ex eo genere reſtet, & quare reſtet, admonendum vr̄. Iuridicialem cauſam eſſe dicebamus, in qua æqui, & iniqui natura, præmij aut pœnæ ratio quæreretur. Eas cauſas, in quibus de æquo, & iniquo quęritur, expoſuimus. Nūc reſtat vt de præmio, & de pœna explicemus. Sūt enim multæ cauſæ, quæ ex præmij alicuius petitione conſtant. Nam, & apud iudices de præmio ſæpe accuſatorum quæritur, & à ſenatu, aut concilio aliquod præmium ſæpe petitur. Ac neminem conueniet arbitrari nos, cum aliquod exemplū ponamus, quod in ſenatu agatur, ab iudiciali genere exemplorū recedere. Quidquid enim de homine probando, aut improbando dr̄, cum ad eam dictionem ſententiarum quoque ratio accommodetur, id non, ſi per ſententiæ dictionem agitur, deliberatiuū eſt; ſed, quia de homine ſtatuitur, iudiciale eſt habendum. Omnino aūt qui diligenter omnium cauſarum vim, & naturam cognouerit, cum genere primo, tum etiam forma eas intelliget diſſidere; ceteris aūt partibus aptas inter ſe omnes, & aliam in aliam implicatam videbit. Nunc de præmijs conſideremus. L. Licinius Craſſus conſul quoſdam in citeriore Gallia nullo illuſtri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero prædius, vt digni eſſent qui hoſtes populi R. eſſe dicerentur; q̄ tn̄ excurſionibus, & latrocinijs infeſtam prouinciam redderent, conſectatus eſt, & confecit. Romam redijt, triumphū ab ſenatu poſtulat. Hic, vt, & in deprecatione, nihil ad nos attinet, rationibus, & infirmationibus rationum ſupponēdis ad iudicationem peruenire, ꝓpterea q̄, niſi alia quoque incidet conſtitutio, aut pars conſtitutionis, ſimplex erit iudicatio, & in quęſtione ipſa continebitur. In deprecatione huiuſmodi, Oporteat ne pœna affici. In hac huiuſmodi, Oporteat ne præmium dari. Nunc ad præmij quæſtionem appoſitos locos exponemus. Ratio igitur præmij quatuor eſt in partes diſtributa, in beneficia, in hominem, in præmij genus, in facultates. Beneficia ex ſua vi, ex tpe, ex animo eius, qui fecerit, ex cauſa conſiderantur. Ex ſua vi quærentur, hoc modo: Magna an parua, facilia an difficilia, ſingularia ſint an vulgaria, vera an falſa quadam ex oratione honeſtentur. Ex tpe aūt, Si tum cum indigeremus, cum ceteri non poſſent, aut nollent opitulari, ſi tum cum ſpes deſeruiſſet, opitulatus ſit. Ex animo, Si non ſui commodi cauſa, ſed eo conſilio fecit omnia, vt hoc conficere poſſet. Ex caſu, Si non fortuna, ſed induſtria factum videbitur, aut ſi induſtriæ fortuna obſtitiſſet. In hominem aūt, Quibus rationibus vixerit, quid ſumptus in eam rem, aut laboris inſumpſerit, &, ſi quid aliquando tali fecerit, num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium ſibi poſtulet: num aliquando ipſe talem ob cauſam aliquem pręmio affici negarit oportere: aut nū iam ſatis pro eo, quod fecerit, honos habitus ſit: aut nū neceſſe fuerit ei facere id, quod fecerit, aut num hmōi ſit factum, vt, niſi feciſſet, ſupplicio dignus eſſet, non, quia fecerit, præmio: aut num ante tp̄s præmium petat, & ſpem incertam certo venditet pretio: aut num, quo ſupplicium aliquod vitet, eo præmium poſtulet, vti de ſe præiudicium factum eſſe videatur. In præmij aūt genere, quid, & quantum, & quamobrem poſtuletur, & quo, & quanto quæque res præmit digna ſit, cōſiderabitur. Deinde apud maiores quibus hominibus, & quibus de cauſis talis honos ſit habitus, quæretur. Deinde ne is honos nimium peruagetur. Atque hic eius, qui contra aliquem præmium poſtulantem dicet,

cet,

cet, locus erit communis, præmia virtutis, & officij ſancta, & caſta eſſe oportere, neque ea aut cum impro bis communicari, aut in mediocribus hominibus per uulgari. Et alter, minus homines virtutis cupidos fore virtutis præmio peruulgato. Quæ enim rara, & ardua ſint, ea ex præmio pulchra, & iucunda hominibus videri. Et tertius, ſi exiſtant qui apud maiores noſtros ob egregiam virtutem tali honore dignati ſunt, non ne de ſua gloria, cum pari præmio tales homines affici videant, delibærari putent? & eorum enumeratio, & cum eis, quos contra dicat, comparatio. Eius autem, qui præmium petet, facti ſui amplificatio, & eorum, qui præmio affecti ſunt, cum ſuis factis contentio. Deinde ceteros à virtutis ſtudio repulſum iri, ſi ipſe præmio non ſit affectus. Facultates autem conſiderantur, cum aliquod pecuniarum præmium poſtulatur, in quo, vtrum copia ne ſit agri, vectigalium, pecuniæ, an penuria, conſideratur. Loci communes, facultates augere, non minuere oportere; & impudentem eſſe, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem poſtulet: contra autem, de pecunia ratiocinari, ſordidum eſſe, cum de gratia referenda deliberetur: & ſe non pretium pro facto, ſed honorem, ita vt factitatum ſit, pro beneficio poſtulare. Ac de conſtitutionibus quidem ſatis dictum eſt: núc de ijs controuerſijs, quæ in ſcripto verſantur, dicendum videtur.

VICTO. VONIAM igitur in generali conſtitutione tan diu propter eius partium multitudinem cómora mur, &c.) Omnes quatuor conſtitutiones cum ſuis ſpeciebus expoſuit. Supererat iam de controuerſijs legalibus diſputari. ſed qm̃ partius qualitaté ſpecies ei duas dederat, iuridicialé & negocialem, ipſamq. rurſus iuridicialem diuidens in abſolutam, & aſſumptiuam, ſpecies ei duas dederat, iuridicialem ipſam ita definierat, vt in ea æqui & iniqui natura, aut præmij aut pœnæ ratio quæreretur, ęqui & iniqui natura in omnibus expoſita eſt ſupra tractatibus circa omnes ſpecies iuridicialis. vnde nunc neceſſa rio admonet, de pœne ac præmij ratione eſſe tractandum, quod multa exiſtunt genera cauſarum ex præmij petitione ſimiliter & pœnæ. nam Cic. de præmio tantum loquitur. Nos tamen & ad pœnæ actionem ratione tradita, præceptum de præmio per ſimi litudinem transferemus. Petuntur, inquit, præmia, & apud iudices, & in ſenatu, & in aliquo conſilio. Hic admonet, quod in ſenatu dixit, ne quis arbitretur de deliberatiuo dicẽdi genere ſumptum eſſe tractatum, cum de iudiciali genere dicendi omnis tractatus haberetur. Hoc, inquit, neminem moueat, qm̃ & apud ſenatum licet ſententiæ dictio ſit. Quod dicendi genus deliberatiuæ conuenit, tñ iudiciale genus dicendi eſt exiſtimandum, cum & in ſenatu licet deprobando homine, improbandoq. tractetur. & omnino, inqt, iſta tria genera cauſarum forma quadam, & primo genere diſtant, altiore tamen & pleniore intellectu implicita ſibi & connexa, ſuis partibus continentur. {Nam & apud iudices de præmio ſæpe accuſatorum quæritur &c.) Accuſatoribus lege præmia dabantur hoc ipſo ꝙ accuſabant. exemplum dat Tullius in Diuin. Nullo præmio adductus ſum. item, Non. n. ſpolia Caij Verris concupiui. {Id non, ſi per ſententiæ dictionem agitur, deliberatiuum eſt; &c.) Deliberatiuum. n. ſic definierat, vt diceret: Cum res poſita in conſultatione ciuili, habet in ſe ſententiæ dictionem. Ergo cum agitur in ſenatu de homine probãdo, vel improbando non deliberatiua exinde dicenda eſt, quia habet ſntæ dictionem, ſed iudicialis cauſa magis, quia de homine probãdo, improbandoq. tractatur. {Nunc de præmijs conſideremus &c.) Hinc dare præcepta incipit, quæ ſeruanda ſunt cum præmiú poſtulamus quod ſolũ ſupererat de conſtitutione iuridiciali tractata, vt natura equi & recti, aut pręmij, & pęnę ratio quæratur. Dat exemplum in quo pręmium poſtulatur, de eo qui triumphú petit. poſt quod exemplum admonet, neque hic, neque in deprecatione nos facta intentione, & depulſione, & nata quæſtione, aut rationem inquirere, aut depulſionem rationis, ſed ipſam eſſe iudicationem, quæ ſit quæſtio. In deprecatione, hoc modo: Oporteat ne affici pœna. In præmij petitione: Oporteat ne dari præmium. Deinde ergo dicenda in præmij petitione in quatuor, in beneficia, in hoiem, in præmij genus, in facultates, quibus ſingulis partes certas ipſe ſupponit. ſimulq. docuit locos cões, quos tñ in his partibus ex quatuor habemus, in præmij genere, & in facultatibus, Hæ. n. duæ partes affectus tenent, & poſſunt audientes publicæ rationis præmium, & facultas plurimum commouere. Ac de conſtitutionibus quidem ſatis dictum eſt. Nunc de ijs controuerſijs quæ in ſcripto verſantur dicendum videtur.

DE CONTROVERSIIS, QVAE IN SCRIPTO VERSANTVR.

IN ſcripto verſatur controuerſia, cũ ex ſcriptionis ratione aliquid dubij naſcitur. Id fit ex ambiguo, ex ſcripto & ſentẽtia, ex contrarijs legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo aũt naſcitur controuerſia, cum, quid ſenſerit ſcriptor, obſcurum eſt, ꝙ ſcriptum duas plures ue res ſignificat, ad hunc modum: Paterfamilias, cum filium heredem faceret, vaſorum argenteorum centum pondo vxori ſuæ ſic legauit: Heres meus vxori meæ vaſorum argenteorũ pondo centũ, quæ volet, dato. Poſt mortem eius vaſa magnifica, & pretioſe celata petit à filio mater. ille ſe, quæ ipſe vellet, debere dicit. Primum, ſi fieri poterit, demonſtrandum eſt non eſſe ambigue ſcriptum, ppẽa ꝙ oẽs in cõſuetudine ſermonis ſic vti ſolent eo verbo vno plu ribus ue in ſententia, in qua is, qui dicet, accipiendum eſſe demonſtrabit. Deinde ex ſuperiore, & ex inferiore ſcriptura docendum id, quod quæratur, fieri pſpicuum. Quare ſi ipſa ſeparatim ex ſe verba conſiderentur, omnia aut pleraq; ambigua viſum iri. Quæ aũt ex omni conſiderata ſcriptura perſpicua fiant, hæc ambẽgua non oportere exiſtimari. Deinde qua in ſentẽtia ſcriptor fuerit, ex ceteris eius ſcriptis, & factis, dictis, animo, atq; vita eius ſumi oportebit, & eã ipſam ſcripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam oibus ex partibus pertentare, ſi quid aut ad id appoſitum ſit, quod nos interpretemur, aut ei, qđ aduerſarius intelligat, aduerſetur. Nam facile, quid veriſimile ſit eum voluiſſe qui ſcripſit, ex omni ſcriptura, & ex perſona ſcriptoris, atq; ijs rebus, quę perſonis attributæ ſunt, conſiderabitur. Deinde erit demonſtrãdum, ſi qd ex ipſa re dabitur facultatis, id, quod aduerſarius intelligat, multo minus commode fieri poſſe, q̃ id, quod nos accipimus; ꝙ illius rei neque adminiſtratio, neque exitus vllus extet; nos quod dicamus, facile, & cõmode tranſigi poſſe: vt in hac lege (nihil. n. ꝓhibet fictam exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur) Meretrix coronam auream ne habeto: ſi habuerit, publica eſto. Contra eum, qui meretricẽ publicari dicat ex lege oportere, poſſet dici, neque adminiſtrationem eſſe vllã publicę meretricis, neq; exitum legis in meretrice publicanda: at in aura publicando, & adminiſtrationem, & exitum facilem eſſe, & incommodi nihil ineſſe. Ac diligenter illud quoq; attendere oportebit, num illo probato, quod aduerſarius intelligat, vtilior res, aut honeſtior, aut magis neceſſaria, à ſcriptore neglecta videatur. Id fiet, ſi id, quod nos

nos demonſtrabimus, honeſtum, aut vtile, aut neceſſarium demonſtrabimus. & ſi id, qđ ab aduerſarijs dicetur, minime eiuſmodi dicemus eſſe. Deinde ſi in lege erit ex ambiguo controuerſia, dare operã oportebit, vt de eo, qđ aduerſarius intelligat, alia in lege cautũ eſſe doceatur. Permultum aũt proficiet illud demonſtrare, quemadmodum ſcripſiſſet, ſi id, quod aduerſarius accipiat, fieri aut intelligi voluiſſet: vt in hac cauſa, in qua de vaſis argenteis q̃ritur, poſſit mulier dicere, nihil attinuiſſe, aſcribi, quæ volet, ſi heredis voluntati permitteret: eo.n. non aſcripto, nihil ineſſe dubitationis, quin heres, quæ ipſe vellet, daret. Amentiæ igitur fuiſſe, cum heredi vellet cauere, id aſcribere, quo non aſcripto nihilominus heredi caueretur. Quare hoc genere magnopere talibus in cauſis vti oportebit: ſi hoc modo ſcripſiſſet, iſto verbo vſus nõ eſſet, non iſto loco verbũ iſtud collocaſſet. Nam ex his ſententia ſcriptoris maxime perſpicitur. Deinde, quo tpe ſcriptum ſit, quærendum eſt, vt, quod eum voluiſſe in eiuſmodi tpe veriſimile ſit, intelligatur. Poſt ex deliberationis partibus, quid vtilius, & quid honeſtius, & illi adſcribendum, & his ad comprobandum ſit, demonſtrandũ: & ex his ſi quid amplificationis dabitur, communibus vtrunque locis vti oportebit. Ex ſcripto, & ſententia controuerſia cõſiſtit, cum alter verbis ipſis, quę ſcripta ſunt, vtitur: alter ad id, quod ſcriptorem ſenſiſſe dicet, omnem adiungit dictionem. Scriptoris aũt ſententia ab eo, qui ſententia ſe defendet, tum ſemper ad idem ſpectare, & idem velle demonſtrabitur; tum ex facto, aut ex euentu aliquo ad tempus id, quod inſtituit, accommodatur. Semper ad idem ſpectare, hoc modo: Paterfamilias cum liberorum nihil haberet, vxorẽ aũt haberet, in teſtamento ita ſcripſit; Si mihi filius genitus fuerit vnus, pluresue, is mihi heres eſto. Deinde quæ aſſolent. Poſtea, Si filius ante moritur, q̃ in tutelã ſuam venerit, tu mihi, dicebat, ſecundus heres eſto. Filius non eſt natus. ambigunt agnati cum eo, qui eſt heres, ſi filius ante, q̃ in tutelam veniat, mortuus ſit. In hoc genere non poteſt hoc dici, ad tempus, aut ad euẽtum aliquem ſententiam ſcriptoris oportere accõmodari: ppa ꝙ ea ſola demonſtratur qua fretus ille, qui contra ſcriptum dicet, ſuam eſſe hereditatẽ defendit. Alterum aũt genus eſt eorum, qui ſententiam inducunt: in quo non ſimplex voluntas ſcriptoris oſtenditur, quæ in omne tps, & in omne factum idem valeat; ſed ex quodam facto, aut euentu ad tps interpretanda dr̃. Ea partibus iuridicialis aſſumptiuæ maxime ſuſtinetur. Nam tum inducitur comparatio, vt in eum, qui, cum lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hoſtibus opprimerentur, ſi foris eſſent, ꝙ prope muros caſtra hoſtes haberent. Tum relatio criminis, vt in eo, qui, cum communis lex omnium hominem occidere vetaret, Tribunum militum ſuum, qui vim ſibi inferre conaretur, occidit. Tũ remotio criminis, vt in eo, qui, cum lex, quibus diebus in legationẽ ꝓficiſceretur, præſtitueret, quia ſumptum nõ dedit Quæſtor, ꝓfectus non eſt. Tum conceſſio per purgationem, & per imprudentiã, vt in vituli immolatione: & per vim, vt in naui roſtrata: & p caſum, vt in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita ſententia inducetur, vt vnum quoddam voluiſſe ſcriptor demõſtretur, aut ſic, vt in eiuſmodi re, & tpe hoc voluiſſe doceatur. Ergo is, qui ſcriptum defendit, his locis plerunque omnibus, maiore aũt parte ſemper poterit vti. Primum ſcriptoris collaudatione, & loco communi, nihil eos, qui iudicẽt, niſi id, quod ſcriptum ſit, ſpectare oportere: & hoc eo magis, ſi legitimũ ſcriptũ proferetur, id eſt, aut lex ipſa, aut ex lege aliquid. Poſtea, quod vehementiſſimum eſt, facti aut intentionis aduerſariorum cũ ipſo ſcripto contentione, quid ſcriptũ ſit, quid factum, qd iuratus iudex: quem locũ multis modis variare oportebit. Tum ipſum ſecum admirantem quidnam contradici poſſit, tum ad iudicis officium reuertentẽ, & ab eo quærentem quid præterea audire aut expectare debeat: tum ipſum aduerſariũ quaſi intentantis loco producendo, hoc interrogãdo, vtrum ſcriptum neget eſſe eo modo, an ab ſe contra factũ eſſe, aut contra contendi neget: vtrum negare auſus ſit, ſe dicere deſitarum. Si neutrum neget, & contra tñ dicat, nihil eſſe quo hominem impudentiorem quiſquam ſe viſurum arbitretur. In hoc ita commorari conueniet, quaſi præterea nihil dicendum ſit, & quaſi cõtradici nihil poſſit, ſæpe id, quod ſcriptũ eſt, recitando, ſæpe cum ſcripto factũ aduerſarij confligendo, atque interdũ acriter ad iudicem ipſum reuertendo. Quo in loco iudici demonſtrandũ eſt, quid iuratus ſit, quid ſequi debeat: duabus de cauſis iudicem dubitare oportere, ſi aut ſcriptũ ſit obſcure, aut neget aliquid aduerſarius. Cum, & ſcriptum ſit aperte, & aduerſarius omnia confiteatur, tũ iudicem legi parere, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea, q̃ contra dici poterant, oportebit. Contra aũt dicetur, ſi aut prorſus aliud ſenſiſſe ſcriptor, & ſcripſiſſe aliud demonſtrabitur, vt in illa de teſtamento quã poſuimus controuerſia; aut cauſa aſſumptiua inferetur, quamobrẽ ſcripto non potuerit aut non oportuerit obtemperari. Si aliud ſenſiſſe ſcriptor, aliud ſcripſiſſe dicet, is, qui ſcripto vtetur, hoc dicet, non oportere de eius volũtate nos argumẽtari, qui, ne id facere poſſemus, indicium nobis reliquerit ſuæ voluntatis: multa incõmoda conſequi, ſi inſtituatur, vt à ſcripto recedatur. nam, & eos, qui aliqd ſcribant, non exiſtimaturos id, quod ſcripſerint, ratũ futurum: & eos, qui iudicent, certum, quod ſequãtur, nihil habituros, ſi ſemel à ſcripto recedere conſueuerint. Quòd ſi voluntas ſcriptoris conſeruanda ſit, ſe non aduerſarios à voluntate eius ſtare. Nam multo propius accedere ad ſcriptoris voluntatem eum, q ex ipſius eum literis interpretetur, q̃ illum qui ſententiã ſcriptoris non ex ipſius ſcripto ſpectet, quod ille ſuæ voluntatis quaſi imaginem reliquerit, ſed domeſticis ſuſpicionibus perſcrutetur. Sin cauſam afferet is, qui à ſententia ſtabit; primum erit contradicendum, q̃ abſurdum non negare contra legem feciſſe, ſed, quare fecerit, cauſam aliquam inuenire. Deinde conuerſa omnia eſſe: ante ſolitos eſſe accuſatores iudicibus perſuadere, affinem eſſe alicuius culpæ eum, qui accuſaretur: cauſam proferre, quæ eum ad peccandum impuliſſet: nunc ipſum reum cauſam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cuius in ſingulas partes multæ conuenient argumentationes. Primum nulla in lege vllam cauſam contra ſcriptum accipi cõuenire.

uenire. Deinde ſi in ceteris legibus conueniat,hãc eſſe
huiuſmodi legẽ,vt in ea non oporteat. Poſtremo ſi in
hac quoq; lege oporteat, hanc quidem cauſam accipi
minime oportere. Prima pars hi ferè locis confirma-
bitur ſcriptori neq; ingenium,neque operam, neq; vl-
lam facultatem deſuiſſe,quo minus poſſet aperte pſcri-
bere id,quod cogitaret:nõ fuiſſe ei graue,nec difficile
eã cauſam excipere,quam aduerſarij proferant, ſi qd-
quã excipiendum putaſſet: conſueuiſſe eos , qui leges
ſcribãt,exceptionibus vti.Deinde oportet recitare le-
ges cũ exceptionibus ſcriptas,&maxime videre,ſi q̃ in
ea ipſa lege,qua de agitur,ſit exceptio aliquo in capi-
te,aut apud eundem legis ſcriptorem,quò magis eum
probetur fuiſſe excepturum,ſi qd excipiendum puta-
ret;& oſtẽdere,cauſam accipere,nihil aliud eſſe, niſi le-
gem tollere:ideo ꝙ,cum ſemel cauſa conſideretur, ni-
hil attineat eã ex lege conſiderare , qppe quæ in lege
ſcripta nõ ſit.quod ſi ſit inſtitutum, omnibus cauſam
dari,&poteſtatẽ peccandi,cum intellexerint vos ex in
genio eius,q contra legem fecerit , nõ ex lege,in quã
iurati ſitis,rem iudicare. Deinde & ipſis iudicibus iu-
dicandi , & ceteris ciuibus viuẽdi rõnes perturbatum
iri,ſi ſemel à legibus receſſum ſit.Nã & iudices neque
qd ſequantur habituros,ſi ab eo,quod ſcriptum ſit,re
cedãt; neq; quo pacto alijs improbare poſſint,ꝙ con-
tra legẽ iudicarint:& ceteros ciues qd agant ignoratu
ros,ſi ex ſuo qſq; conſilio,& ex ea rõne, quæ in men-
tẽ aut in libidinem venerit,non ex cõi præſcripto ciui
tatis vnamquanque rem adminiſtrabit.Poſtea quære-
re à iudicibus ipſis,quare in alienis detineantur nego-
cijs,cur reip.munere impediantur, cum ſæpius ſuis re-
bus,& cõmodis ſeruire poſſint , cur in certa verba iu-
rent,cur certo tpe conueniant , certo diſcedant ; nihil
quiſq̃ afferat cauſæ, quo minus frequenter operã rei-
pub.det , niſi quæ cauſa in lege excepta ſit : an ſe legi-
bus obſtrictos in tantis moleſtijs eſſe æquũ cenſeant ,
aduerſarios noſtros leges negligere concedant. Dein
de item quærere ab iudicibus , ſi eius rei cauſam , pp
quam ſe reus contra legem feciſſe dicat,exceptionem
ipſe in lege adſcribat,paſſuri ne ſint.Poſtea hoc,quod
faciat,indignius & impudentius eſſe , q̃ ſi adſcribat.
Age porro,quid ſi ipſi velint iudices adſcribere,paſſu
rus ne ſit populus ? atque hoc eſſe indignius, quam rẽ
verbo,& literis mutare non poſſint,eam re ipſa, & iu
dicio maxime cõmutare. Deinde indignius eſſe de le-
ge aliquid derogari,aut legem abrogari,aut aliqua ex
parte cõmutari,cum populo cognoſcendi,& proban-
di,aut improbandi poteſtas nulla fiat,hoc ipſis iudici
bus inuidioſiſſimum futurum. Non hunc locum eſſe,
neq; hoc tps legum corrigendarum,apud populũ hoc
& per populũ agi conuenire : ꝙ ſi nunc id agant, velle
ſe ſcire qui lator ſit,qui ſint accepturi; ſe actiones vi-
dere,& diſſuadere velle. Quòd ſi hæc cum ſumme in-
utilia,tum multo turpiſſima ſint,legem, cuiuſcemodi
ſit,in pſentia conſeruari à iudicibus,poſt,ſi diſpliceat,
à populo corrigi conuenire. Deinde ſi ſcriptum nõ ex
taret,magnopere quæreremus. neq; iſti,ne ſi extra pe
riculum qdem eſſet,crederemus: nunc cum ſcriptum
ſit,amentiam eſſe eius rei,qui peccarit, potius, q̃ legis
ipſius verba cognoſcere. His & huiuſmodi rationibus
oſtenditur cauſam extra ſcriptum accipi non oporte-
re . Secunda pars eſt,in qua eſt oſtendendum,ſi in ce-
teris legibus oporteat,in hac non oportere. Hoc de-
monſtrabitur , ſi lex aut ad res maximas, vtiliſſimas ,
honeſtiſſimas , religioſiſſimas videbitur ptinere : aut
inutile,aut turpe, aut nefas eſſe tali in re nõ diligẽtiſſi-
mẽ legi obtẽperare: aut ita lex diligenter pſcripta de-
monſtrabitur,ita cautũ vnaquaq; de re,ita quod opor
tuerit exceptum, vt minime conueniat quidq̃ in tam
diligenti ſcriptura pteritum arbitrari . Tertius locus
eſt ei,q pro ſcripto dicet,maxime neceſſarius,per quẽ
oſtẽdat oportet,ſi eò veniat,cauſam cõtra ſcriptum ac
cipi,eam tñ minime oportere, quæ ab aduerſarijs affe
ratur. qui locus iccirco eſt huic neceſſarius, ꝙ ſemper
is,qui contra ſcriptum dicit , æquitatis aliquid afferat
oportet. Nam ſumma imprudentia eſt,eum,qui,con-
tra quod ſcriptũ ſit,aliquid probare velit,non æquita
tis pręſidio id facere conari. Si quid igitur ex hac ipſa
accuſator deroget,omnibus partibus iuſtius,& proba
bilius accuſare videatur. Nam ſuperior oratio hoc o-
mnis faciebat,vti iudices,ẽt ſi nollẽt,neceſſe eſſet ; hęc
aũt , ẽt ſi neceſſe non eſſet,vt vellent contra iudicare .
Id aũt fiet,ſi quibus ex locis culpa demonſtrabitur nõ
eſſe in eo,qui comparatione,aut remotione , aut rela-
tione criminis, aut conceſſionis partibus ſe defendit ,
de quibus ante,vt potuimus , diligẽter perſcripſimus,
ſi de his locis,quæ res poſtulabit, ad cauſam aduerſa-
riorum improbandam transferemus : aut cauſæ & rõ
nes afferentur,quare & quo conſilio ita ſit in lege, aut
in teſtõ ſcriptum,vt ſententia quoque &volũtate ſcri
ptoris , non ipſa ſolum ſcripturæ cauſa confirmatum
eſſe videatur: aut alijs quoq; conſtitutionibus factum
coarguetur . Contra ſcriptum aũt qui dicet, primum
eum inducet locum, per quem æquitas cauſæ demon
ſtretur : aut oſtendet quo animo,quo conſilio,qua de
cauſa fecerit:& quamcunque cauſam aſſumet , aſſum-
ptionis partibus ſe defendet,de quibus ante dictũ eſt.
Atq; hoc in loco, cum diutius cõmoratus ſui facti rõ
nem,& æquitatem cauſæ exornauerit ; tum ex his lo-
cis ferè contra aduerſarios dicet, oportere cauſas acci
pi:demonſtrabit nullam eſſe legem, quæ aliq̃ rem in-
utilem aut iniq̃ fieri velit : omnia ſupplicia,quæ à legi
bus proficiſcantur,culpæ ac malitiæ vindicandæ cauſa
conſtituta eſſe. Scriptorem ipſum,ſi exiſtat, factũ hoc
probaturum : & idem ipſum,ſi ei talis res accidiſſet,fa
cturum fuiſſe : & ea re legis ſcriptorem certo ex ordi
ne iudices,certa ætate præditos conſtituiſſe,vt eſſent ,
non qui ſcriptum ſuum recitarent , quod quiuis puer
facere poſſet, ſed qui cogitationem aſſequi poſſent, &
voluntatem interpretari . Deinde illum ſcriptorem,ſi
ſcripta ſua ſtultis hominibus,& barbaris iudicibus cõ
mitteret,omnia ſumma diligentia perſcripturum fuiſ
ſe : nunc vero,ꝙ intelligeret quales viri iudicaturi eſ-
ſent,iccirco eum,quæ perſpicua videret eſſe,non aſcri
pſiſſe : neque.n.vos ſcripti ſui recitatores,ſed volunta
tis intepretes fore putauit . Poſtea quærere ab aduer-
ſarijs,quid ſi hoc feciſſem ? quid ſi hoc accidiſſet ? eo-
rum aliquid, in quibus aut cauſa ſit honeſtiſſima, aut
neceſſitudo certiſſima , tum ne accuſaretis ? Atqui
lex nuſquam excepit. Non ergo omnia ſcriptis ,
ſed quædam , quæ perſpicua ſunt , tacitis exceptio-
nibus caueri. Deinde nullam rem neque legibus ,

neque

neque ſcriptura vlla,deniq; ne in ſermone q̃dem quotidiano atque imperijs domeſticis recte poſſe adminiſtrari,ſi vnuſquiſq; velit verba ſpectare,& nõ ad volũtatẽ eius,qui verba habuerit,accedere. Deinde ex vtilitatis,& honeſtatis partibus oſtendere, q̃ inutile, aut quã turpe ſit id,quod aduerſarij dicant fieri oportuiſſe,aut oportere; & id, qđ nos fecerimus aut poſtulemus,q̃ vtile, aut q̃ honeſtum ſit. Deinde leges nobis caras eſſe non pp literas,quæ tenues; & obſcuræ notæ ſint voluntatis, ſed pp earum rerum, quibus de ſcriptum eſt,vtilitatem,& eorum,qui ſcripſerint, ſapientiam,& diligentiam. Poſtea quid ſit lex deſcribere,vt ea videatur in ſententijs, non in verbis conſiſtere: & iudex is videatur legi obtemperare,qui ſententiã eius, non qui ſcripturam ſequatur. Deinde q̃ indignum ſit eodem affici ſupplicio eum,qui pp aliquod ſcelus, & & audaciam contra legem fecerit,& eum, qui honeſta aut neceſſaria de cauſa, non ab ſententia, ſed ab literis legis receſſerit: atque his,& huiuſmodi rationibus, & accipi cauſam, & in hac lege accipi, & eam cauſam, quam ipſe afferat, oportere accipi demonſtrabit. Et quemadmodũ ei dicebamus, qui à ſcripto diceret, hoc fore vtiliſſimum,ſi quid de æquitate ea,quæ cum aduerſario ſtaret,derogaſſet: ſic huic, qui contra ſcriptum dicet,plurimum proderit, ex ipſa ſcriptura aliquid ad ſuam cauſam cõuertere, aut ambigue aliquid ſcriptum oſtendere. Deinde ex illo ambiguo eam partem,quæ ſibi proſit,defendere,aut verbi definitionem inducere,& illius verbi vim, quo vrgeri videatur, ad ſuæ cauſæ commodum traducere, aut ex ſcripto non ſcriptum aliquod inducere per ratiocinationẽ, de qua, poſt dicemus. Quacunque aũt in re, quamuis leuiter probabili ſcripto ipſo ſe defenderit, cũ eum æquitate cauſa abundabit, neceſſario multum proficiet: ideo ꝙ ſi id,quo nititur aduerſariorum cauſa,ſubduxerit,omnem illam eius vim,& acrimoniam lenierit ac diluerit. Loci aũt communes certi ex aſſumptionis partibus in vtranque partem conuenient. Præterea eius,qui à ſcripto dicet,leges ex ſe non ex eius, qui contra commiſerit, vtilitate ſpectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra ſcriptum,leges in conſilio ſcriptoris,& vtilitate communi, non in verbis conſiſtere. Quàm indignum ſit æquitatem literis vrgeri, quæ voluntate eius,qui ſcripſerit,defendatur. Ex contrarijs autem legibus controuerſia naſcitur, cum inter ſe duæ vñr leges,aut plures diſcrepare,hoc modo: Lex,Qui tyrannum occiderit, Olympionicarum præmium capito,& quam volet ſibi rem à magiſtratu poſcito,& magiſtratus ei concedito. Et altera lex,Tyranno occiſo quinque eius proximos cognatione magiſtratus necato. Alexãdrum,qui apud Phæreos in Theſſalia tyrannidem occuparat, vxor ſua,cui Thebe nomen fuit,noctu,cum ſimul cubaret,occidit. Hæc filiũ ſuum,quẽ ex tyranno habebat,ſibi præmij loco depoſcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iudicio eſt. In hoc genere vtranq; in partem ijdem loci, atque eadem præcepta conuenient, ideo ꝙ vterque ſuam legem cõfirmare,contrariã infirmare debebit. Primum igitur leges oportet contendere,conſiderãdo vtra lex ad maiores,hoc eſt ad vtiliores,ad honeſtiores ac magis neceſſarias res pertineat. Ex quo cõficiẽ,vt,ſi leges duæ,aut ſi plures,aut quotquot erunt, conſeruari non poſſint,quia diſcrepẽt inter ſe;ea maxime conſeruanda putetur,quæ ad maximas res ptinere videatur. Deinde vtra lex poſterius lata ſit. nam poſtrema quæque grauiſſima eſt. Deinde vtra lex iubeat aliquid,vtra permittat. nam id,quod imperaẽ, neceſſarium: illud,quod permittitur,voluntariũ eſt. Deinde in vtra lege,ſi non obtẽperatum ſit,pęna afficiatur,aut in vtra maior pœna ſtatuatur. nã maxime conſeruãda eſt ea,q̃ diligentiſſime ſancta eſt. Deinde vtra lex iubeat,vtra vetet. nã ſæpe eã,quæ vetat,quaſi exceptione quadam corrigere vr̃ illam, quæ iubet. Deinde vtra lex de genere omni,vtra de parte quadam, vtra cõiter in plures,vtra in aliquam certam rem ſcripta videatur. nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem ſcripta eſt,propius ad cauſam accedere vr̃,& ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege vtrũ ſtatim fieri neceſſe ſit,vtrum habeat aliquam moram, & ſuſtentationẽ. nam id,quod ſtatim faciendum ſit,perfici prius oportet. Deinde operam dare,vt ſua lex ipſo ſcripto videatur niti. Contraria aũt aut per ambiguũ, aut per ratiocinationem,aut per definitionem induci, quo ſanctius,& firmius id videatur eſſe,quod apertius deſcriptum ſit. Deinde ſuæ legis ad ſcriptũ ipſam ſententiã quoq; adiũgere, cõtrariam legẽ itẽ ad aliam ſententiam traducere,vt,ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidem videantur inter ſe. Poſtremo facere,ſi cauſa dabit facultatem,vt noſtra ratione vtraque lex conſeruari videatur, & aduerſariorum ratione altera ſit neceſſario negligenda. Locos aũt communes,& quos ipſa cauſa det,videre oportebit,& ex vtilitatis, & honeſtatis ampliſſimis partibus ſumere,demõſtrantẽ p amplificationem ad vtrã potius legem accedere oporteat. Ex ratiocinatione naſcitur controuerſia,cum ex eo, qđ vſpiã eſt,ad id,quod nuſquam ſcriptũ eſt,puenitur,hoc pacto: Lex eſt,Si furioſus eſt,agnatorum gentiliumq. in eo pecuniaq. eius poteſtas eſto. Et lex,Paterfamilias vti ſup familia pecuniaq. ſua legauerit,ita ius eſto. Et lex,Si paterfamilias inteſtato moriẽ,familia pecuniaq. eius agnatorũ gentiliumq. eſto. Quidam iudicatus eſt parentem occidiſſe,& ſtatim,ꝙ effugiendi poteſtas nõ fuit,ligneæ ſoleæ in pedes inductæ ſunt: os aũt obuolutum eſt folliculo, & pligatum: deinde eſt in carcerẽ deductus,vt ibi eſſet tantiſper,dum culeus,in quẽ coniectus in profluentẽ deferretur,compararetur. Interea quidam eius familiares in carcerẽ tabulas afferũt,& teſtes adducũt: heredes,quos ipſe iubet,ſcribunt: tabulæ obſignantur: de illo poſt ſuppliciũ ſumitur. Inter eos, qui heredes in tabulis ſcripti ſunt, & inter agnatos de hereditate controuerſia eſt. Hic certa lex,q̃ teſtamenti faciendi iis,q in eo loco ſint,adimat ptãtem, nulla profertur. Ex ceteris legibus,& quæ hunc ipſum ſupplicio hmõi afficiunt,& quæ ad teſtamenti faciendi poteſtatem pertinent, per ratiocinationem veniendum eſt ad eiuſmodi rationem,vt quæratur, habuerit ne teſtamẽti faciendi poteſtatem. Locos aũt in hoc genere argumentandi hos,& hmõi quoſdam eſſe arbitramur. Primum eius ſcripti,quod proferas,laudationem,& confirmationem: Deinde eius rei,qua de q̃ratur,cum eo, de quo conſtat,collocationẽ eiuſmodi,vt id,de quo q̃riẽ,rei, de qua conſtet, ſimile eſſe videatur. Poſtea ad-

mirationem

miratione, percontatione, qui fieri poſſit, vt, qui hoc æquum eſſe concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem ſit in genere. Deinde iccirco de hac re nihil eſſe ſcriptum, quòd, cum de illa eſſet ſcriptum, de hac re is, qui ſcribebat, neminem dubitaturum arbitratus ſit. Poſtea multis in legibus multa eſſe prætereita, quæ iccirco prætereita nemo arbitretur, quòd ex ceteris, de quibus ſcriptum ſit, intelligi poſſint. Deinde æquitas rei demonſtranda eſt, vt in iuridiciali abſoluta. Contra autem qui dicet, ſimilitudinem infirmare debebit: quod faciet, ſi demonſtrabit illud quod conferatur, ab eo cui conferatur diuerſum eſſe genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione: ſi quo in numero illud, quod per ſimilitudinem afferetur, & quo in loco illud, cuius cauſa afferetur, haberi conueniat, oſtendetur. Deinde quid res cum re differat, demonſtrabitur; vt non idem videatur de vtraque exiſtimari oportere. Ac ſi ipſe quoque poterit ratiocinationibus vti, iiſdem ratiocinationibus, quibus ante prædictum eſt, vtetur: ſi non poterit, negabit oportere quidquam, niſi quod ſcriptum ſit, conſiderare: periclitari omnia iura, ſi ſimilitudines accipiantur, nihil eſſe pene, quod non alteri ſimile eſſe videatur; multis diſſimilibus rebus, in vnamquanque rem tantum ſingulas eſſe leges: omnia poſſe inter ſe vel ſimilia, vel diſſimilia demonſtrari. Loci communes à ratiocinatione, oportere coniectura ex eo, quod ſcriptum ſit, ad id, quod non ſit ſcriptum, peruenire: & neminem poſſe omnes res per ſcripturam amplecti, ſed eum commodiſſime ſcribere, qui curet vt quædam ex quibuſdam intelligantur. Contra ratiocinationem, huiuſcemodi coniecturam diuinationem eſſe, & ſtulti ſcriptoris eſſe non poſſe omnibus de rebus cauere quibus velis. Definitio eſt, cum in ſcripto verbum aliquod eſt poſitum, cuius de vi quæritur hoc modo: Lex, Qui in aduerſa tempeſtate nauim reliquerint, omnia amittunto: eorum nauis, & onera ſunto, qui in naui remanſerint. Duo quidam, cum iam in alto nauigarent, & eorum alterius nauis, alterius onus eſſet, naufragum quendam natantem, & manus ad ſe tendentem animaduerterunt: miſericordia commoti, nauim ad eum applicauerunt, hominem ad ſe ſuſtulerunt. Poſtea aliquanto ipſos quoque tempeſtas vehementius iactare cœpit, vſque adeo vt dominus nauis, cum idem gubernator eſſet, in ſcapham confugeret, & inde funiculo, qui à puppi religatus ſcapham annexam trahebat, naui, quoad poſſet, moderaretur; ille autem, cuius merces erant, in gladium in naui ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum acceſſit, & naui, quo ad potuit, eſt opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempeſtate iam commutata, nauis in portum peruehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leuiter ſaucius facile eſt ex vulnere recreatus. Nauim cum onere horum trium ſuam quiſque eſſe dicit. Hic omnes ſcripto ad cauſam accedunt, & ex nominis vi naſcitur controuerſia. Nam, & relinquere nauem, & remanere in naui; denique nauis ipſa quid ſit, definitionibus quæritur. Iiſdem autem ex locis omnibus, quibus definitiua conſtitutio, tractabitur.

VICTORINVS.

Constitutiones rationales eſſe ſtatus, & in primo docuimus, & ipſos eſſe principales. hoc quoniam modum compleremus in dicendo ſuperiore tractatu docuit. Sed quia ſunt præter ea genera controuerſiarum quæ verſantur in ſcripto, quæ incidunt conſtitutionibus, quæ ipſa quinque ſunt neceſſario etiam, de his dat præcepta. [In ſcripto verſatur controuerſia &c.) Sunt autem controuerſiæ quinque, ambiguitas, ſcriptum, & voluntas, leges contrariæ, ratiocinatio, & definitio. Scripti autem controuerſia eſt, cum in quocumque ſcripto naſcitur controuerſia, aut in legibus, teſtamentis, pactis, & dictis, & ceteris quæ in ſcriptura ſunt. Ergo principalis eſt ambiguitas, quia ita ordinem fecit, cuius definitio adhibita eſt. [Cum, quid ſenſerit ſcriptor, obſcurum eſt) Ideo quia duas aut plures res ſignificat. Huic exemplum dedit, vt heres daret vaſa cælata vxori quæ vellet. Quoniam, vt diximus, conſtitutiones non ſunt, ſed incidentes ſunt controuerſiæ, non conſtituit quæ ſit intentio, quæ depulſio, neque quæ ratio, & refutatio rationis, & quæ iudicatio, ſed continuo dat præcepta, quæ ſunt parti vtrique communia. Sunt autem hæc. Primum vt neget genus ambiguum, & doceamus locutionis ipſius conſuetudinem: deinde, vt ſuperiora verba, & inferiora conſideremus, ex quibus colligamus quæ ſit vera ſententia. Deinde excutiamus perſonam eius qui ſcripſit, vt ex ceteris dictis eius factis ſcriptis animo atque vita quid ſenſerit poſſit intelligi. Deinde excutiamus omne ſcriptum, ne in aliquo verbo aut nos adiuuet, aut impugnet aduerſarium. Deinde dicendum id, quod aduerſarius intelligat minus commode fieri, quam quod nos intelligamus. Huic præcepto exemplum dat: Meretrix coronam auream ne habeto, ſi habuerit, publica eſt. Hic enim tractari poteſt, non bene ſentire eum qui publicandam dicit eſſe meretricem; quòd publice meretricis nullus eſt vſus, nulla adminiſtratio, hoc eſt nullum quodammodo vectigal. in auro vero publicando magnam eſſe vtilitatem. Poſt hæc adiungit vtilitatem præcepti, vt interpretemur quanto vtilior res, aut honeſtior prætereatur, ſi id intellectum fuerit quod aduerſarius interpretatur. Hoc autem apertius fiet, ſi id, quod nos interpretamur, doceamus eſſe honeſtum, vtile, neceſſarium. Sed quoniam ſcripti controuerſia, ſicuti ſupra docuimus, poteſt eſſe, & in teſtamento, & hoc exemplum dedit, poteſt autem eſſe, & in lege. adiecit itaque præcepta. ſi ambiguitas fuerit in lege, vti quæramus ne forte quod aduerſarij intelligant, alia lege cautum ſit. Deinde vt dicamus quemadmodum ſcribi oportuiſſet, ſi id ſentiret quod aduerſarij dicunt, ille qui ſcripſit. Huius præcepti, & argumenti de themate ſupra poſito ſumpſit exemplum, vt doceat ſcriptorem ſi heredi conſulere vellet, vt ea vaſa daret quæ illi commodum erat dare, non ſcriberet quæ vellet. Hoc enim non aſcripto, quæ heres vellet ipſe daret. nunc quia aſcripſit, vtrique eorum cautum voluit. quia hoc non aſcripto, conſuluiſſet heredi. Ergo concludit præceptum, in huiuſmodi cauſis ita debere tractari. Si hoc modo ſenſiſſet, illo verbo vſus eſſet, ſi hoc non eſſet, iſto loco verborum poſuiſſet, aut non poſuiſſet. Deinde adiungit præceptum, vti quæramus hoc quo tempore ſcriptum ſit, quod ſcriptum eſt, quia ex hoc intelligitur voluntas ſcriptoris, deinde quaſi deliberatiuo modo tractandum quid vtilius, quid honeſtius ſit. Eſſe autem locos communes vtrique parti, ſi quid per amplificationem dici poſſit. [Quòd illius rei neque adminiſtratio &c.) Quam aduerſarius dicit. [Nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere &c.) Fictam materiam. i. theticam legem ſine certa perſona. [Deinde ſi in lege erit ex ambiguo controuerſia &c.) Non in aliqua alia ſcriptura. [Alia in lege cautum eſſe doceatur, &c.) .i. quo modo tu intelligis. [Permultum autem proficiet illud demonſtrare, &c.) Adiungit aliud præceptū, eſſe conſiderandum quemadmodum ſcribi poſſit ab eo qui ſcripſit, ſi ſic ſenſiſſet quemadmodum dicit aduerſarius. [Ex ſcripto & ſententia controuerſia conſiſtit, &c.) Legales controuerſiæ ſunt quinque, quæ extra conſtitutiones tractatus ſuos habent. ex his Tullius primam tractauit ambiguitatem. Scriptum, & voluntas nunc explicatur. Scriptum autem omne accipere debemus, quidquid in legibus, aut in teſtamentis, aut edictis, aut in omnibus ſcriptis intelligitur. Hoc definiuit ita: Cum alter vtitur verbis quæ ſcripta ſunt, alter ſcriptoris ſententiam interpretatur, & ad id, quod ſcriptum eſt, animum ſcribentis adiungit. Is tamen qui ſententia vtitur, dupliei modo aſſerit ſententiam ſcriptoris. aut enim ſemper dicit ſcripti eius vnum eundemque ſenſum eſſe, aut ad tempus, aut ex euentu accipi oportere

tere id, quod ſentit ille qui ſcripſit. Dat exemplum, quemadmodum vnum, & idem ſemper intelligatur in ſententia ſcriptoris. Cum heres ſecundus inſtitutus interpretatur ſe heredem eſſe iuſtum: ſiue natus filius eſſet, vt his heres eſſet, qui natus fuerat, ſiue natus non fuiſſet, vt alius nullus eſſet, quam ipſe, qui ſecundus eſt inſtitutus. Hanc ſententiam vnam memorat, & ſemper eandem eſſe. At vero cum ſententia ſcriptoris ita exponitur vt ex facto, aut ex euentu ad tempus interpretanda ſit, docet omnes ſub qualitate aſſumptiuæ partis in hoc genere contineri in qua compenſatio eſt, aut relatio criminis, aut remotio, aut cõceſſio. In his enim omnibus ſpeciebus aſſumptiuæ qualitatis neceſſario lex præcedit, quæ cum ſcriptum habeat, habebit & ſententiam, quam is, qui ea vtitur dicit ad tempus accommodari. Dat exemplum, & docet non ad idem ſpectare in his exemplis ſententiam ſcriptoris, ſed ex tempore ſemper intelligi. Poſt hæc, ſubiungit præcepta, quibus vti debet is, qui ſcriptum defendit, & is, qui ſcripto ſe tuetur. Sunt autem hæ laudes ſcriptoris. Communis locus in quo docetur nihil à iudicibus ſpectari oportere niſi ſcriptum & magis ſi legitimum ſcriptum ſit.

Tertio loco debet inducere factum ab aduerſario, poſtea comparare cum ſcripto id, quod factum eſt, deinde dicere, quod iudex in legem iuratus ſit. deinde interrogare quid ſit quod ex aduerſa parte dicatur. Modis autem varijs interogare, modo iudicem, modo aduerſarium, modo ipſum ſecum admiratione interrogare, & interrogare hæc, verum ſcriptum negetue eſſe ſic quẽadmodum loquitur. & an ab aduerſario aliud factum ſi quam dicatue, an contradicei nihil poſſit, deinde concludere. Cum ſcriptum ita ſit, & ab aduerſario factum, & ita factum non negetue, quod ſumma ſtultitia ſit contra dicere. Deinde recitatio ſequitur ipſius ſcripti frequens, & comparatio facti cum ſcripto vario modo. nunc ad teipſum vt redeas, nunc ad iudices iſta tractes. Sed ad iudices cum dicitur, oſtendendum eſt quid ſequi iudices debeant, quod duabus de cauſis ſit apud iudices dubitatio ſi aut obſcure ſcriptum ſit, aut aduerſarius aliquid neget. at hic vtrunque manifeſtum eſſe vnde iudices parere legi oportet, non interpretari legem. Poſt hæc ſubiunguntur ea quæ contra eum dicuntur qui vtitur ſententia. Et quoniam ſupra diximus ſententia, aut idem ſemper ſpectas, aut ad tempus accommodatue, ſi ad idem ſpectari dicitur, ſententia, ille qui ſcripto vtitur, dicet non oportere nos, de voluntate quærere, cum ſcriptum extet, quod iudicium eſt voluntatis. Deinde incommodum eſſe, ſi hoc inſtituatur, vt ab ſcripto recedatur. nam ſi nec ſcripto res ratum crederent eſſe, & ſibi debebunt interpretari habere quod ſcripſerint, & iudicium incertum ſequentur, ſi a ſcripto recedere cœperint. deinde dicere magis voluntatem eum ſequi qui ſcripta defendat, quam eum qui interpretetur. certius enim iudicium eſt voluntatis ipſum ſcriptum. Hæc aduerſus eum, qui ſententiam ſemper ad idem ſpectare dicit. Si autem ad tempus accommodari ſententiam dicit aduerſarius, debet ille qui ſcripto nititur: negare vllum eſſe vt cum aliquis ſe contra legem feciſſe fateatur, afferat cauſam vel temporis, vel euentus, vel aliam ſimilem. Deinde debet dicere, ſemper accuſatorum fuiſſe, vt cum crimen intenderent, facti cauſam afferrent. nunc reorum eſſe, vt cum ſecerint quod non licebat, facti ſui afferant cauſam. Poſt hæc tres locos debet aſſerere qui pro ſcripto nititur. ſunt autem hi: Nulla in lege cauſam contra ſcriptum accipi, in hac lege non accipi, hanc cauſam minime accipi. Hæc, vti dixi, debet aſſerere, ac primum illud in nulla lege cauſam accipiendam eſſe habebit hæc præcepta, quod ſcriptori neque ingenium defuit ad inueniendum omnia neque ſermo ad proferenda, ſi aliquid excipiendum putaret, eſſe conſuetudinem ſcriptoribus excipere. Hoc probabit, ſi recitet leges quæ habent exceptionem. Erit autem vehementius, ſi eius ipſius ſcriptoris aliam legem recitet, aut in ipſa lege aliquod caput inueniat, quod excipiat. Deinde quaſi per definitionem inducere. quoniam nihil aliud eſt cauſam accipere, niſi legem tollere. Idque fieri, ſi cauſa accipiatur quæ extra legem eſt. i. extra ſcriptum. Deinde omnibus peccandi licentiam dari, ſi cauſa ſemper accipiatur, & iudicibus errorem mitti, cum à ſcripto receſſerint, & ſemper cauſas ſequantur, quæ ſcriptæ non ſint, omnes ciues quid agant ignoraturos, ſi ea ſuo conſilio quiſq; agat, & cauſam legi applicet. Poſtremo hos locos inducet, quod omnes actus reipub. legibus exerceantur quòd hi iudicent qui à negocijs ſuis abſint, quòd iurent in verba certa quòd nullam excuſationem aut aliquam cauſam recipiant, qua cum teneatur ad iudicandum abeſſe poſſit, niſi ſi eadem cauſa vtatue, quæ ſit in ipſis legibus inſtituta. quod ſi omnes legibus tenentur, iniquum eſſe aduerſarios non teneri. Deinde per argumentationem illam, qui inductio nominatur explicare, an permittant iudices ad legem addi eam cauſam, qua ſe tuetur aduerſarius. Quod ſi ipſi non permittant, aut etiam ſi velint ipſi addere, populus ſinat, ſi neque ipſi neque populus permittat addi cauſam, iniquum eſſe, vt hodie ita iudicent, quaſi iam cauſa legi videatur aſcripta, indignum eſſe derogari legi, aut abrogari legem, aut ex aliqua parte mutari. Derogare eſt, in vituperationem venire. Abrogari, totam penitus tollere. Tertium vero eſt, cum pars aliqua commutatur, & vertitur. Deinde adiungere, populum hodie nihil ſcire iniquum eſſe, vt illo inuito & ignaro aliquid de legibus iudicetur, eſſe certum ferendæ legis tempus, quod ſi aliquis hanc legem ferat, ſcire ſe velle, vt ſi aliquid ſit captioſum aduerſarium ue, contra dicat eſſe. turpia & inutilia hæc quæ aduerſarij dicũt, nunc legem qualiſcunque ſit debere ſeruari. Poſt populo ſi diſpliceat, licentiã commodari, vt vel abroget, vel corrigat legem. Deinde poſtremo loco concludet, neminem permiſſurum fuiſſe de populo, vt aduerſarius hanc cauſam adderet, legi etiam ſi ſine alicuius periculo hoc fieri poſſet. [Dum ſemper ad idem ſpectare, & idem velle demonſtrabitur:) Semper hoc eſſe in hac lege, quòd ſenſerit ſcriptor. Vt quòd nos ſenſiſſe ſcriptorem dicimus. Id eſt, ad quam ſententiam ſcripta verba accommodamus, ipſa ſemper ſit, neque aliquo tempore mutetur, ne exiſtat aliquando diuerſa. Interdum, inquit, is, qui ſe ſententia defendit, contra ſcriptum ſic dicit, hoc ſenſiſſe ſcriptorem, vt non ſemper idem ſit, quod ſenſiſſe dicitur. Sed pro tempore, pro euentu ſit alia, atque alia ſententia, & his duobus præceptis ſupponit exẽpla. [Semper ad idem ſpectare, hoc modo:) Vnius partis vel præcepti, & tractatus exemplum. [Quam in tutelam ſuam veneris) Inter annos quatuordecim, quibus expletis poteſt facere teſtamentum. [Cum eo, qui eſt heres) Secundus. ſ. & tunc heres, ſi filius ante, quam in ſuam tutelam veniat moriatur, in hoc genere non poteſt hoc dici, quod interpretatur ſcripti ſemper eandem ſententiam non ad tempus accommodari. [Qua fretus ille, qui contra ſcriptum dicet). i. ſecundus, qui ſecundus de numero factus heres ab agnatis, ſcripto ab hereditate ſummoueri, quia ſecundus ſcriptus cum ſit, non nato filio ſecundus non eſt. [Quæ in omne factum idem valeat;) Non, quod ſupra, ſed hic pro tempore, vt quid fiat lex ſenſerit. [Quòd prope muros caſtra hoſtes haberent) Probauit huc vſque compenſatiuam ſubeſſe interpretatæ voluntati contra ſcriptum, cum voluntas expectatur e a tempore, ſubiungit & relatiuam ſubeſſe. Tum remotio criminis) Adiungit nunc & remotionem criminis ſubeſſe interpretatæ voluntati. Contra ſcriptum cum voluntas mutatur, vt ad tempus ſit. Supponit etiam quartam ſpeciem aſſumptiuæ. i. conceſſionem ei ſubeſſe. [Tum conceſſio per purgationem) Quia conceſſio in purgationem & in deprecationem diuiditur, ſed deprecatio non ſubeſt. Purgationem ſpeciebus ſuis ſubijcit. [Quare aut ita ſententia inducetur) Redit ad concluſionem duorum præceptorum ſupra poſitorum, cum voluntatem interpretamur contra ſcriptum. [Ergo is qui ſcriptum defendit,) Hinc incipiunt præcepta, quibus vti debeatis, qui ſe defendit ſcripto. [Quid factum) Ab eo videlicet qui ex legis verbis arguitur. [Quid iuratus iudex; &c.). i. in quam rem iuratus iudex redeat, hoc eſt, in leges ſedeat iuratus. [Siue vtrum neget, &c.). i. aut ſcriptam eſſe legem, aut hoc feciſſe. [Contra autem dicetur, ſi aut prorſus aliud ſenſiſſe ſcriptor, & ſcripſiſſe aliud demonſtrabitur) Contra autem dicetur ab eo qui ſe contra iſtum, qui ſcripto nititur, voluntate defendit. Sed huic nunc locos dat, non quoad eius partes iam tranſierit: verum vt intelligamus contra quos locos eius qui voluntate defendit, reſpondere poſſit. [Aut cauſa aſſumptiua inferetur) Quoniam cum ad tempus voluntas ſcripti accipienda oſtenditur, neceſſario per aſſumptiuæ qualitatis ſpeciem argumenta ſumuntur.

[Si aliud ſenſiſſe ſcriptor, aliud ſcripſiſſe dicetur, ia) Prima pars qualis vtitur, qui ſe voluntate defendit, contra quam nunc præcepta dat ſcriptori. [Sin cauſam afferet is, qui à ſententia ſtabit;) Secunda pars, qua vtitur is, qui voluntate ſe defendit, contra quam præcepta nunc dat ſcriptori. [Sin cauſam afferet is qui a ſententia ſtabit;) Dictus primus locus eſt ab eo qui ſcripto nititur, per partes ſuas, qui per præcepta. Sequitur ſecundus locus, in quo oſtenditur, ſi in ceteris legibus cauſa accipiatur, in hanc legem cauſam accipi non oportere. Hoc vt probari poſſit demonſtrandum eſt, quia lex vel ſcriptum quodlibet ad res maximas, vtiliſſimas, honeſtiſſimas, religioſiſſimas pertineat: vnde inutile, turpe, nefas eſſe doceatur, legi tam diligenter ſcriptæ non obtemperari. Deinde docendum, quod omnia cauta in hac lege ſint, & proſpecta, & excepta, quæ excipienda, per-

ſp'cienda,cauen laque eſſe videbantur. Subiungitur tertius locus, in quo docetur, hanc cauſam accipi non oportere, in quo quoniam aduerſarius, qui cõtra ſcriptum dicat, aliqua æquitate ſe tuetur, laborandum eſt vti doceat qui ſe ſcripto defendit, illud æquum non eſſe quod aduerſarius dicit. Quo loco bene tractato, vt doceat æquum non eſſe, efficiat, vt non oporteat concedere aduerſario. Nam ſuperiores loci hoc agebant, quaſi non liceret id fieri, quod aduerſarius vellet. is autem locus, hic dixi in quo docetur æquũ non eſſe quod aduerſarius dicit, demonſtrabit eum non oportere audiri, cum iuſtum non videatur eſſe qđ dicit. Deinde diſcendendum erit ad aſſumptiuæ qualitatis ſpecies per tractatus, ab eo qui ſcripto nititur vti per ea præcepta, quæ ſupra dicta ſunt, compenſationis & relationis, remotionis, conceſſionis, explicet locos partis ſuæ, qui nititur contra eum qui ſe voluntate defendit, ſupponendo cauſam ex locis aſſumptiuæ qualitatis. deinde ratione afferendæ ſunt, & cauſæ, quare aut in lege, aut teſtamento ita ſcriptum ſit, quod ſcriptum eſt, vt ex hoc modo non ſcripta tantum defendere, verum voluntates interpretari videatur ille qui ſcripta defendit. [Primum nulla in lege vllam cauſam, &c.) Præcepta partitionis, quibus vti debeat, is, qui ſe ſcripto defendit. [Prima pars his ferè locis confirmabitur, &c.) In nulla lege cauſam accipi oportere. [Deinde item quærere) Hoc totum per inductionem, vt ex eo, quod conceditur id, quod non conceditur concludatur. [Secunda pars eſt, in qua eſt oſtendendum, ſi in ceteris legibus oporteat, in hac non oportere, &c.) Secunda pars incipit de partitione eius, qui contra ſententiam ſcriptum defendit. [Si quid igitur ex hac ipſa accuſator deroget, &c.) .i. æquitate. Quoniam ille qui ſe ſententia defendit, contra ſcriptum æquitatem debet aſſerere, neceſſario is, qui ſe ſcripto defendit, debet rurſus detrahere æquitati. Contra ſcriptum autem qui dicet primum inducet eum locum, per quem æquitas cauſæ demonſtretur, &c. Nunc tractatus eſt eius qui voluntate ſe tuetur contra ſcriptum, quod ſupra tractatum eſt. isque inducet primum locum æquitatis, vt oſtendat quę & qualis illa ſit cauſa quam adhibet per interpretationem legis. deinde aſſumptiuæ partis cuiuſque præcepta ſeruabit dicens, hoc quidem ſcriptum in lege eſt, ſed ego feci vt prodeſſem, vel reliqua, quæ aſſumptiuæ ſunt qualitatis, vt facta ipſa ſua enumeret, & exequatur, deinde tres illos compleat locos ex aduerſa parte, quibus vſus eſt is, qui ſcripta defenderat. His ex contario doceat, in omnes leges accipi cauſas, & in hanc legem accipi debere, & hanc cauſam accipi debere. In omnes leges accipi cauſas in hanc non accipi, iniquũ aliquid conſtitui, vt omnia ſupplicia culpæ, & malitiæ vindicandæ cauſa conſtituta ſint. nunc ſe nihil malitioſe, feciſſe. ipſum ſcriptorem, ſi hodie præſens eſſet factum ſuum probaturum, aut ſi ipſe hoc ageret, facturum fuiſſe. Hac de cauſa viros bonos electos, & dignitate & ætate. vt non ſcripta legis recitarent, ſed interpretarentur. ipſum legis ſcriptorem non barbaris hominibus, ac ſtultis commiſiſſe ſcripta ſua. nam ſi hoc crederet, diligenter cunctas exequerentur. nunc quædam poſuiſſe, ex quibus etiã non ſcripta cognoſci poſſunt per intellectam voluntatem. Poſtea dicendum eſt, quid fieri potuiſſet, aut quid accidere potuiſſet. in quibus cauſa cum collocatur, oſtenditur recedendum fuiſſe à ſcriptis propter, vel neceſſitatem, vel honeſtatem. Omnes leges comprehendere omnia non poſſe quæ velint exprimere, vel excipere, ſed eſſe naturaliter in legibus cunctis tacitas exceptiones. deinde locum hunc debebit exequi, quia neque ſermo hominum, neque ſcriptum aliquod plane ſe exprimat, aut eloquatur voluntatem, ſed ſemper expectarim ex ſcriptis reliqua, quæ in voluntate intelligi poſſunt. Deindæ vtilitatis & honeſtatis partes explicandæ ſunt. in quibus docebimus quid nos fecerimus, & quid aduerſarij velint vt noſtrum vtile, aduerſariorum inutile demonſtretur. Deinde locum communem debemus inducere, non literas non ſequi oportere, quæ & tenues & obſcuræ ſunt notæ voluntatis, ſed ipſam illam voluntatem. Deinde inducere definitionem, quid ſit lex. & ſic definire, vt hoc potius voluntas, quàm ſcriptura videatur, meritoque iudices inſeruiant legi, qui voluntatem legi interpretantur. iniquum eſſe affici ſupplicio eum qui non aperte contra legem fecerit, ſed ex aliqua ratione vtilitatis reip. His rationibus & rebus tres loci approbantur, qui ſunt contrarij ſuperioribus tribus, vti doceamus, & accipi cauſam in omnibus legibus, & in hanc legem accipi, & hanc cauſam accipi. Præterea operam dare debemus, vt etiam ſcriptum ipſum, ſi quo pacto poſſumus, conuertamus, vt id videatur tenere verbis, quod nos interpretamur, Faciamuſque tale aliquid, quale ſupra fecit qui ſcripto nititur, vt ad ſcriptum applicet voluntatem. Sic hic qui voluntate nititur, in ſcripto debet aliquid inuenire, quod interpretetur, quod conueniat voluntati. Id faciet, ſi ambiguum aliquid in ſcripto inuenerit, aut per collectionem ex eo, quod ſcriptum eſt id, quod ſcriptum non eſt, oſtenderit. Sic fiet, vt cum leue neſcio quod inuenerit in ſcripto, tamen cum æquitatem oſtenderit in ſua cauſa eſſe, plurimum proficiet, & ſubducet aduerſario argumentum ſuum, in quo ille poſuit, ſcripta tantum iudices ſequi debere. cum & hic docere cœperit, in ſcripto eſſe aliquid quod proſit ei voluntati quam interpretatur. Poſtremi loci ſunt communes, qui ſumi poterunt ex partibus aſſumptiuæ qualitatis, quod ſupra diximus. Verum erit proprius locus eius qui ſcripta defendit, leges ex ſe intelligi debere, non ex vtilitate interpretantium deinde erit alter nihil, legibus carius eſſe debere. At vero erunt alij loci communes eius qui ſe voluntate defendit, leges in conſilio ſcriptoris eſſe, & vtilitate communi. Deinde indignum eſſe æquitatem literis premere & vrgere, cum æquitas magis in volũtate cernatur. Ex his locis, quos tres in partitione ſupra poſuit. & accipi cauſam, & in hac lege accipi, & hanc cauſam accipi. repetit per anacephalæoſin in concluſione tres illos quos in partitione poni locos dixit, & pro ſcripto, & contra ſcriptum. [Aut ex ſcripto non ſcriptum aliquod inducere). i. ſyllogiſtice tractare. [Cum æquitate cauſa abundabit, neceſſario multum proficiet:) Fit & hic concluſio, vt & is, qui ſe voluntate defendit, operam det vt ipſum ſcriptũ pro ſe faciat, vel ambiguo aliquo reprehenſio verbo, vel ceteris, vt non voluntate tantum, ſed etiam ſcripto niti videatur, quemadmodum illi ipſi ſupra qui ſe ſcripto defendit, ita præceperat, vt non ſola verba amplecteretur, ſed ẽt ſcriptoris oſtenderet voluntatem. (Loci autem communes ceteris ex aſſumptionis partibus in vtrunque partẽ conuenient) Vt aut remoueat, aut compenſet, aut referat, aut concludat. [Ex contrarijs autem, legibus controuerſia naſcitur, cum inter ſe duæ videntur leges, aut plures diſcrepare, hoc modo:) De legalibus controuerſijs tertia eſt, quæ ex contrarijs legibus conſtat. Nam dicta eſt ambiguitas, dicta etiam controuerſia quæ cõſtat ex ſcripto & voluntate. Contrariæ vero leges nunc duæ ſunt, nunc plures, nunc vna ſi duplex eſt, quanquam & vna ſimplex facere leges contrarias poteſt. At vna duplex facit leges contrarias, cum vna pars nititur legis parte, altera rurſus alia legis parte dimicat & repugnat. Apud rhetores eſt iſta controuerſia. Rapta raptoris mortem, aut indotatas nuptias optet, vt rapta vna parte nitatur, ac dicat mortem ſe optare debere raptoris, altera nuptias inducat. ac fiant leges contrariæ ex duplici parte legis. Item vna lex contrarias leges facere poteſt, hoc modo: Cum lex eſt, vt vir fortis petat præmium quod volet, & duo adoleſcentes filij fortiter fecerũt, petit præmij nomine vnus, vt pater eius qui reus factus fuerat perditionis, ante iudicium liberetur, alter petit, vt agatur iudicium. ita ex vna lege diuerſa petentium, voluntate leges contrariæ eſſe dicentur. Verum his omiſſis, Tullius definit quæ ſint leges contrariæ. deinde ponit exemplum de eo, qui tyrannum occiderit, vt præmium accipiat. deinde alteram legem proponit, vt tyranno occiſo quinque proximi ſanguine interficiantur. deinde reliqua præcepta dat communiter in vtranque partem. Etenim cum ambæ partes lege nitantur, quæ præcepta data fuerint vni parti, ad alteram partem, quæ etiã ipſa lege nitetur, præcepta eadem transferuntur. eritque vnicuique parti hoc principale, vt ſuam legem laudet aduerſarij vituperet, reprehendat. Erit ergo tractatus talis, vtra vtilior lex ſit, vtra honeſtior, vtra magis neceſſaria, vtra ad res plures pertineat, vtra ad maximas, vtra lex poſterior ſit, (melior enim quæ poſterior) vtra lex iubeat, vtra permittat, vtra vetet. Nam iubet, deſertor capite puniatur. Permittit, adulterum cum adultera liceat occidere. deinde vtra lex pœnam conſtituat ei, qui non obtemperet, vtra maiorem pœnam. deinde vtra lex iubeat, vtra vetet. In eo enim quod iubetur & permittitur, quaſi vnum genus ſit, contrarium eſt in eo, quod vetatur. Verum in eo, quod imperatur, & permittitur, ſit diuerſitas quam ſuper poſuit, cum illic eſt neceſſitas, hic vtendi voluntas. At his duobus contrarium eſt, quod vetatur, vt infamis ne militet, vt impudicus ne concionetur. Maior autem eſt auctoritas legis quæ vetat, quàm illa quæ imperat. omnis enim lex quæ vetat, fortior propterea, quia corrigit illam quæ aut permittit, aut imperat. Etenim cum omnem hominem ad concionem venire liceat, & ſit hæc lex quæ quaſi permittat, hæc qua vetat, infamis ne concionetur, corrigit illam legem, quæ aut iubetur aliquid, aut permittitur. Deinde conſiderandum, vtra lex de parte conſtituta ſit, vtra de omnia vel re, uel actu, vtra

lex

lex ſpecialiter ſcripta ſit, itera generaliter. Melior .n. quæ de ſpecie deſcripta eſt, non communiter. Et eſt communiter: vt, hominem occidere ne liceat, ſpecialiter, virum fortem occidere ne liceat, & alia huiuſmodi. Deinde conſiderãdum, ex qua lege ſtatim fieri aliquid, aut non fieri neceſſe ſit, & ex qua ſit aliqua tarditas. nam eſt tarditas, vt in illa lege, legatus intra diem trigeſimum proficiſcatur. Hæc omnia cum dicta fuerint, operã dare debeat vnaquæque pars, quæ pro lege ſua nititur vti doceat legem ſuam, & iuſtam eſſe, & apertam aduerſariorum autem vel iniuſtam, vel obſcurã, vel ambigua. Aut ratiocinatione colliget, quòd velint adhibere aliquam definitionem aduerſarij, vt intelligi poſſit quid in lege ſit, in noſtra autem lege omnia eſſe manifeſta. Deinde debemus adiungere voluntatem, vt ad ſcriptũ voluntas quoque interpretata conſentiat. dare etiam operam, vt aduerſariorum lex contrariam habeat voluntatem. Et ſi fieri poteſt, aduerſariorum legis ita eſt interpretanda ſententiam, vt pene etiam ipſa lex aduerſariorum per ſententiæ interpretationem pro nobis facere videatur, vt ambæ leges noſtræ ſint partis, vna noſtra per ſcriptum aduerſariorum per voluntatem. Poſtremi ſunt loci communes, qui in legibus contrarijs ſumi poſſunt, ex vtilitate, & honeſtate legis cuiuſcunque. [Ea maxime conſeruanda putetur, quę ad maximas res pertinere videatur) Præceptum hoc eſt: Comparandas leges eſſe vtrum inter ſe duæ vel tres diſcrepent leges, & ſeruari non poſſunt ambæ, quia diſcrepent, ea maxime conſeruetur, quę ſit in comparatione vtilior, honeſtior, aut magis neceſſaria. [Ex ratiocinatione naſcitur controuerſia, cum ex eo, quod vſpiã eſt, ad id, quod nuſquam ſcriptum eſt, peruenitur) Ratiocinatio ſyllogiſmus dicitur, controuerſia legalis eſt. habet tractatum, cum ex eo, quod ſcriptum eſt id, quod ſcriptum non eſt colligitur. Cicero ait, cum ex eo, quod vſpiam ſit, ad id, quod nuſquam eſt ſcriptum, venitur, & habet modos ſuos quibus comprehendatur, vel ſimile cum colligimus, vel cum minus colligimus ex maiore, vel cum conſequens dat exemplum. ſed hæc in Marcomano exemplo ſunt poſita. Dat exemplum Cic. de eo qui damnatus parricidij, in carcere teſtamentum fecerit. Nulla quidem lex teſtamentum facere prohibet eum qui damnatus ſit parricidij, ſed ſunt aliæ leges quæ multa facere prohibent parricidij reum, & damnatum, ex quibus colligitur etiam hoc, faciendi teſtamenti illum non habuiſſe poteſtatem. Item multæ leges ſunt teſtamentorum faciendorum, ex quibus iterum colligitur, hunc faciendi teſtamenti poteſtatem non habuiſſe. Tractatus vero habet locos argumentorum tales. Primum vt ſcriptum laudemus, & confirmemus, deinde conferamus cum eo facto, quod colligimus a ſcriptum. deinde, vt ſimile eſſe doceamus. deinde, vt ſi illud æquum ſit, hoc quoque eſſe æquum iudicemus. deinde, vt dicamus, cum de hoc ſcriptum ſit, cur de alio ſcriptum nõ ſit, quod quaſi manifeſtum fuerit ex eo, quod ſcriptum eſt, etiam quod ſcriptum non ſit, & idcirco a ſcriptore legis prætermiſſum eſſe videatur. Deinde doceamus, in multis legibus multa prætereri, ſed accipi hæc ac ſi non ſint prætérita, ex his. ſ. quæ ſcripta ſunt. hæc dicit qui vtitur collectione. Qui contra pugnat ante omniã laborare debet, vt ſimilitudinẽ tollat, & dicat aliud eſſe in eo, quod ſcriptum eſt, aliud in eo, quod admiſſum eſt. Ac propterea eſſe diſſimile, & non debere accipi ex eo, quod ſcriptum eſt id, quod non ſcriptum eſt, cum ſit multa diſtantia diſſimilitudinis, & ſimilitudinis, de quibus in 1. lib. expoſuit Cic. Addere præterea etiam poterit, is, qui contra collegionem nititur, vti, & ipſe vtatur aliqua collectione. Quod ſi contigerit, iiſdem argumentis vtetur, quæ ſupra dedimus ei qui vtitur collectione. Sin autem nõ poterit vti, hoc aget, vt oſtendat ſcriptum ſolum conſiderari oportere. Periclitari iura omnia, ſi ſimilitudines accipiantur. nihil .n. eſſe pene, quod non alteri ſimile eſſe videatur. Poſtremi loci ſunt communes ab eo qui vtitur ratiocinatione, extra ſcriptum per coniecturam id, quod ſcriptum non eſt accipi oportere. deinde, neminem poſſe ſcriptura complecti vniuerſa. illum tantummodo bene ſcribere legem, qui quædam contingat, ex quibus alia quæ præterijt intelligi poſſint. Loci vero communes contra eum qui collectione nititur, iſti ſunt. Coniecturam non eſſe firmum argumentum, ſed eſſe diuinationem: deinde, ſtulti eſſe ſcriptoris, non omnia quæ cauenda ſunt in lege conſcribere. Hic qui in eo loco ſint, adimat poteſtatem, neque permittat, ſed, vt quaſi permiſſio eſſe videatur, collectio ſit ex alijs. Definitio eſt, cum in ſcripto verbum aliquod eſt poſitum, cuius de vi quęritur, hoc modo: Subiungit poſtremam legalem controuerſiam, quam definitionem nominauit, quæ nulla parte diſtat à cõſtitutione rationali, niſi quod verbum in lege poſitum, uel in ſcriptura aliqua eum definitur, quod ſignificet quid ſit, tunc ſit legalis definitio.

Supponit exemplum de his qui nauem ſuam eſſe dicunt, quòd vnus incubuerit gladio, alter remum imperitus gubernandi tenuerit, gubernator in ſcapham fugerit, hic cum contendant cuius nauis ſit, ex lege initium capiunt controuerſiæ. Quæritur tantum verbum, quod in lege poſitum eſt, quid ſit nauis. deinde, quid ſit nauem deſerere, & quid ſit in naui remanere. Hæc ſola diſcretio eſt, data inter definitionem legalem, & conſtitutionem ſ. rationalem ſtatum. Præcepta autem dicendi eadem ſeruabimus. quæ ſupra ſunt poſita, vt definiamus, & cetera quæ pręcepit.

GENVS CAVSARVM DELIBERATIVVM.

NVnc expoſitis ijs argumentationibus, quę in iudiciale cauſarum genus accommodantur, deinceps in deliberatiuum genus, & demonſtratiuum argumentandi locos, & præcepta dabimus, non quo non in aliqua conſtitutione omnis ſemper cauſa verſetur, ſed quia proprij tantum harum cauſarum quidam loci ſunt, non à conſtitutione ſeparati, ſed ad fines horum generum accommodati. Nam placet in iudiciali genere finem eſſe æquitatem, hoc eſt partem quandam honeſtatis: in deliberatiuo autem Ariſtoteli placet vtilitatem, nobis & honeſtatem, & vtilitatem: in demonſtratiuo autem honeſtatem. Quare in hoc quoque genere cauſæ quædam argumentationes communiter ac ſimiliter tractabuntur: quædam ſeparatius ad finem, quò referri omnem orationem oportet, adiungentur. Atque vniuſcuiuſque conſtitutionis exemplum ſupponere non grauaremur, niſi illud videremus, quemadmodum res obſcuræ dicendo fierent apertiores, ſic res apertas obſcuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

Rervm expetendarum tria genera ſunt. par item numerus vitandarum ex contraria parte. Nam eſt quiddam, quod ſua vi nos alliciat ad ſeſe, non emolumento captans aliquo, ſed trahens ſua dignitate: quod genus, virtus, ſcientia, veritas eſt. Aliud autem non propter ſuam vim, & naturam, ſed propter fructum atque vtilitatem petendum: quod pecunia eſt. Et porro quiddam ex horum partibus iunctum, quod, & ſua vi, & dignitate nos inductos ducit, & præ ſe gerit quãdam vtilitatem, quo magis expetatur, vt amicitia, bona exiſtimatio. Atque ex his horum contraria facile tacentibus nobis intelligentur. Sed vt expeditius ratio tradatur, ea, quæ poſuimus, breui nominabuntur. Nam in primo genere quæ ſunt, honeſta appellabuntur: quæ autem in ſecundo, vtilia. Hæc autem tertia, quia partem honeſtatis continent, & quia maior eſt vis honeſtatis, iunctæ res omnino ex duplici genere intelligentur: ſed in meliorem partem vocabulo conferantur, & honeſta nominentur. Ex his illud conficitur, vt appetendarum rerum partes ſint honeſtas, & vtilitas, vitãdarum turpitudo, & inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes ſunt attributæ, neceſſitudo & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re, & perſonis conſideratur. De vtraque poſt apertius perſcribemus. Nunc honeſtatis rationes primum explicemus Quod autem totum, aut aliqua ex parte propter ſe petitur, honeſtum nominabimus. Quare cum eius duæ partes ſint, quarum altera ſimplex, altera iuncta ſit,

ſimplicem prius conſideremus. Eſt igitur in eo gene-
re omnes res vna vi atque vno nomine amplexa vir-
tus. Nam virtus eſt animi habitus naturæ modo ratio-
ni conſentaneus. Quamobrem omnibus eius partibus
cognitis, tota vis erit ſimplicis honeſtatis conſiderata.
Habet igitur partes quatuor, prudentiam, iuſtitiam,
fortitudinem, temperantiam. Prudentia eſt rerum bo-
narum, & malarum, & vtrarunque ſcientia. Partes eius
memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria eſt, per
quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia
eſt, per quam ea perſpicit, quæ ſunt. Prouidentia eſt,
per quam futurum aliquid videtur ante q̄ factum. ſit
Iuſtitia eſt habitus animi communi vtilitate conſerua
ta, ſuam cuique tribuens dignitatem. Eius initium eſt
ab natura profectum; deinde quædam in conſuetudi
nem ex vtilitatis ratione venerunt: poſtea res, & ab na
tura profectas, & ab conſuetudine probatas, legum me
tus, & religio ſanxit. Natura ius eſt, quod non opinio
genuit, ſed quędam innata vis inſeruit, vt religionem,
pietatem, gratiam, vindicationem, obſeruantiam, veri
tatem. Religio eſt, quæ ſuperioris cuiuſdam naturæ,
quam diuinam vocant, curam cæremoniamq. affert.
Pietas, per quam ſanguine coniuncta, patriæq. beneuo
lis officium, & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua
amicitiarum, & officiorum alterius memoria, & alte-
rius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio eſt,
per quam vis, & iniuria, & omnino omne, quod obſu-
turum eſt, defendendo aut vlciſcendo propulſatur.
Obſeruantia eſt, per q̄ homines aliqua dignitate ante-
cedentes cultu quodam, & honore dignantur. Veritas
eſt, per quam immutata ea, quæ ſunt, aut ante fuerunt,
aut futura ſunt, dn̄r. Conſuetudine ius eſt, quod aut le
uiter à natura tractum aluit, & maius fecit vſus, vt re-
ligionem: aut ſi quid eorum, quæ ante diximus, ab na
tura profectum, maius factum pp conſuetudinem vi-
demus, aut quod in morem vetuſtas vulgi approbatio
ne perduxit: quod genus, pactum, par, iudicatum. Pa-
ctum eſt, quod inter aliquos conuenit. Par, quod in o-
mnes æquabile eſt. Iudicatum, de quo alicuius aut ali-
quorum iam ſententijs conſtitutum eſt. Lege ius
eſt, quod in eo ſcripto, quod populo expoſitum eſt vt
obſeruet, continetur. Fortitudo eſt conſiderata pericu
lorum ſuſceptio, & laborum perpeſſio. Eius partes,
magnificentia, fidentia, patientia, perſeuerantia. Ma-
gnificentia eſt, rerum magnarum, & excelſarum cum
animi ampla quadam, & ſplendida propoſitione agita
tio atque adminiſtratio. Fidentia eſt, per quam ma-
gnis, & honeſtis in rebus multum ipſe animus in ſe fi-
ducia certa cum ſpe collocauit. Patientia eſt, honeſta-
tis, aut vtilitatis cauſa rerum arduarum ac difficilium
voluntaria ac diuturna perpeſſio. Perſeuerantia eſt, in
ratione bene conſiderata ſtabilis, & perpetua perman-
ſio. Temperantia eſt, rationis in libidinem, atque in
alios non rectos impetus animi firma, & moderata do
minatio. Eius partes ſunt, continentia, clementia, mo-
deſtia. Continentia eſt, per quam cupiditas conſilij gu
bernatione regitur. Clementia, per quam animi teme-
re in odium alicuius inuectionis concitati comitate
retinentur. Modeſtia, per quam pudor honeſtus cla-
ram, & ſtabilem comparat auctoritatem. Atque hæc
omnia propter ſe ſolum, vt nihil adiungatur emolu-
menti, petenda ſunt. Quod vt demonſtretur, neque
ad hoc noſtrum inſtitutum pertinet, & à breuitate prę
cipiendi remotum eſt. Propter ſe aūt vitanda ſunt, non
ea modo, quæ his contraria ſunt, vt fortitudini igna-
uia, & iuſtitiæ iniuſtitia; verum ēt illa, quæ propinqua
vīr, & finitima eſſe, abſunt aūt longiſſime: quod ge-
nus, fidentiæ contrarium eſt diffidentia, & ea re vitiū
eſt. Audacia non contrarium, ſed appoſitum eſt, ac
propinquum, & tn̄ vitium eſt. Sic vnicuique virtuti fi-
nitimum vitium reperietur, aut certo iam nomine ap-
pellatum: vt audacia, quæ fidentia: pertinacia, qua per
ſeuerantiæ finitima eſt: ſuperſtitio, quæ religioni pro
pinqua eſt, aut ſine vllo certo nomine. quæ omnia itē
vti contraria rerum bonarum in rebus vitandis repo-
nemus. Ac de eo quidem genere honeſtatis, quod om
ni ex parte pp ſe petitur, ſatis dictum eſt. Nunc de eo,
in quo vtilitatis quoqne adiungitur, quod tn̄ hone-
ſtum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur multa,
quæ nos cum dignitate, tum fructu quoque ſuo du-
cunt ad ſe: quo in genere eſt gloria, dignitas, amplitu
do, amicitia. Gloria eſt frequens de aliquo fama cum
laude. Dignitas, alicuius honeſta, & cultu, & honore, &
verecundia digna auctoritas. Amplitudo, potentiæ aut
maieſtatis, aut aliquarum copiarum magna abundan-
tia. Amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum
illius ipſius cauſa, quem diligit, cum eius pari volun-
tate. Hic, quia de ciuilibus cauſis loquimur, fructus ad
amicitiam adiungimus, vt eorum quoque cauſa peten
da videatur: ne forte qui nos de omni amicitia dice-
re exiſtimant, reprehendere incipiant: q̄q̄ ſunt qui
pp vtilitatem modo petendam putant amicitiam, ſunt
qui propter ſe ſolum, ſunt qui propter ſe, & vtilita-
tem: quorum quid veriſſime conſtituatur, alius lo-
cus erit conſiderandi. nunc hoc ſic ad vſum orato-
rium relinquatur, vtranque propter rem amicitiam eſ
ſe expetendam. Amicitiarum aūt ratio, quoniam par-
tim ſunt religionibus iunctæ, partim non ſunt, & quia
partim veteres ſunt, partim nouæ, partim ab illorum,
partim ab noſtro beneficio profectæ, partim vtiliores,
partim minus vtiles, ex cauſarum dignitatibus, ex tem
porum opportunitatibus, ex officijs, ex religionibus,
ex vetuſtatibus habebitur. Vtilitas autem aut in corpo
re poſita eſt, aut in extrarijs rebus: quarum tn̄ rerum
multo maxima pars ad corporis commodum reuer-
titur, vt in repub. quædam ſunt, quæ, vt ſi dicam, ad
corpus pertinent ciuitatis, vt agri, portus, pecunia, claſ
ſes, naturæ, milites, ſocij: quibus rebus incolumita-
tem ac libertatem retinent ciuitates. Alia vero, quæ
iam quiddam magis amplum, & minus neceſſarium
conficiunt, vt vrbis egregia exornatio atque amplitu-
do, vt quędam excellens pecunię magnitudo, amicitia
rum ac ſocietatum multitudo. quibus rebus non illud
ſolum conficitur, vt ſaluæ, & incolumes, verum ēt vt
amplæ atque potentes ſint ciuitates. Quare vtilitatis
duæ partes vīr eſſe, incolumitas, & potentia. Incolumi
tas eſt, ſalutis tuta atque integra conſeruatio. Poten-
tia eſt, ad ſua conſeruanda, & alterius obtinenda, ido-
nearum rerum facultas. Atque in ijs omnibus, quæ
ante dicta ſunt, quid difficulter fieri, & quid facile fie-
ri poſſit, oportet conſiderare. Facile id dicimus, quod
ſine magno, aut ſine vllo labore, ſumptu, moleſtia,
quam

quambreuisſimo tp̃e confici poteſt. Difficile aũt fieri, quod q̃q̃ laboris, ſumptus, moleſtiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas cauſas habet difficultatis, tamen his ſuſceptis difficultatibus complecti, atque ad exitum perduci poteſt. Quoniam ergo de honeſtate, & de vtilitate diximus, nunc reſtat vt de ijs rebus, quas his attributas eſſe dicebamus, neceſsitudine, & affectione perſcribamus. Puto igitur eſſe hanc neceſsitudinem, cui nulla vi reſiſti poteſt, quæ neque mutari, neque leniri poteſt. Atque vt apertius hoc ſit, exemplis licet vim rei, qualis, & quanta ſit, cognoſcamus. Vti poſſe flamma ligneam materiam neceſſe eſt. Corpus mortale aliquo tp̃e interire neceſſe eſt, atque ita neceſſe, vt vis ea poſtulat, quam modo deſcribebamus, neceſsitudinis: cui nulla vi reſiſti poteſt, quæ neque mutari, neque leniri poteſt. Huiuſmodi neceſsitudines, cum in dicendi rationes incident, recte neceſsitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles, in illa ſuperiori, posſit ne fieri, quæſtione conſiderabimus. Atque ẽt hoc mihi videor videre, eſſe quaſdam cum adiunctione neceſsitudines, quaſdam ſimplices, & abſolutas. Nam aliter dicere ſolemus, neceſſe eſt Caſsilienſes ſe dedere Annibali: aliter aũt, neceſſe eſt Caſsilinum venire in Annibalis poteſtatem. illic in ſuperiore adiunctio eſt hæc, niſi malint fame perire: ſi enim id malunt, non eſt neceſſe. hoc inferius non item: propterea q̃, ſiue velint Caſsilinenſes ſe dedere, ſiue famam perpeti, atque ita perire, neceſſe eſt Caſsilinum venire in Annibalis poteſtatem. Quid igitur perficere poteſt hæc neceſsitudinis diſtributis? prope dicam, plurimum, cum is locus neceſsitudinis videbitur incurrere. Nam cum ſupplex erit neceſsitudo, nihil erit quod multa dicamus, cum eam nulla ratione lenire posſimus. cum aũt ita neceſſe erit, vt aliquid effugere aut adipiſci velimus, tum, adiunctio illa quid habeat vtilitatis aut quid honeſtatis, erit conſiderandum. Nam ſi velis attendere, ita tñ, vt id quæras, quod conueniat ad vſum ciuitatis, reperias nullam eſſe rem, quam facere neceſſe ſit, niſi ꝑꝑ aliquam cauſam, quam adiunctionem nominamus: pariter autem eſſe multas res neceſsitudinis, ad quas ſimilis adiunctio non accedit. Quod genus, vt homines mortales neceſſe eſt interire, ſine adiunctione: vt cibo vtantur, non neceſſe eſt, niſi cum illa exceptione, extra q̃ ſi nolint fame perire. Ergo, vt dixi, illud, quod adiungitur, ſemper, cuiuſmodi ſit, erit conſiderandum: Nam omni tp̃e id pertinebit, vt aut ad honeſtatem hoc modo exponenda neceſsitudo ſit. Neceſſe eſt hoc faciamus, ſi honeſte volumns viuere: aut ad incolumitatem hoc modo, Neceſſe eſt, ſi incolumes volumus eſſe: aut ad commoditatem hoc modo, Neceſſe eſt, ſi ſine incommodo volumus viuere. Ac ſumma quidem neceſsitudo vr̃ eſſe honeſtatis, huic proxima incolumitatis, tertia ac leuisſima commoditatis: quæ cum his duabus nunquam poterit contendere. Haſce aũt inter ſe ſæpe neceſſe eſt comparari, vt, quanquam præſtet honeſtas incolumitati, tamẽ, vtri potisſimum conſulendum ſit, deliberetut. Cuius rei certum quiddam præſcriptum videtur in perpetuũ dari poſſe. Nam qua in re fieri poterit, vt, cum incolumitati conſuluerimus, quod ſit in præſentia de honeſtate delibatum, virtute aliquando, & induſtria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda: cum autem id non poterit, honeſtatis. Ita in eiuſmodi quoque re, cum incolumitati videbimur conſulere, vere poterimus dicere, nos honeſtatis rationem habere, q̃m ſine incolumitate eam nullo tp̃e poſſumus adipiſci. Qua in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius deſcendere, & in præſentia quieſcere, atque aliud tp̃s expectare oportebit. In commoditatis vero ratione, modo illud attendatur, digna ne cauſa videatur ea, quæ ad vtilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honeſtate quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur eſſe, vt quæramus quid ſit illud, quod ſi adipiſci aut effugere velimus, aliqua res nobis ſit neceſſaria, hoc eſt, quæ ſit adiunctio, vt proinde, vti quæque res erit, laboremus, & grauisſimam quanque cauſam vehementisſime neceſſariam iudicemus. Affectio eſt, quædam ex tp̃e, aut ex negociorum euentu, aut adminiſtratione, aut ſtudio hominum commutatio rerum, vt non tales, quales ante habitæ ſint, aut plerunque haberi ſoleant, habendæ videantur eſſe: vt ad hoſtes tranſire turpe videtur eſſe, at non illo animo, quo Vlyſſes tranſijt: & pecuniam in mare deijcere inutile, at non eo conſilio, quo Ariſtippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex conſilio, non ex ſua natura conſiderandæ: quibus in omnibus, quid tempora petant, aut quid perſonis dignum ſit, conſiderandum eſt, & non quid, ſed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quandiu fiat, attendendum eſt. His ex partibus ad ſententiam dicendam locos ſumi oportere arbitramur.

VICTORINVS.

NVNC expoſitis ijs argumentationibus, quæ in iudiciale cauſarum genus accommodantur) Finitis omnibus præceptis quæ data fuerant ad omnes conſtitutiones, & ad omnia genera controuerſiarum quæ in legibus ſunt. duntaxat in iudiciali genere cauſarum, tranſit Tullius ad deliberatiuam cauſam, & ad demonſtratiuam. Non quòd alia præcepta eſſe poſſint deliberatiuæ, & demonſtratiuæ quam fuerint ſupra in iudiciali genere, duntaxat in conſtitutionibus. Nam pari modo coniecturæ finis, & ceteræ conſtitutiones, & omnia genera controuerſiarum verſantur io deliberatiuo, & demonſtratiuo, quemadmodum in iudicialibus. vnde non alio modo dicenda ſunt in iudiciali, & alio io ceteris, ſed eadem dicendi vbique præcepta ſeruabuntur. Verumetiam quoniam in primo libro docuit, & hic admonet, fines ſuos certos habẽte genera iſta controuerſiarum, neceſſario propter fines alia quædam præcepta, & alia quædam argumenta tradenda ſunt, de quibus nunc tractabit: Finem habet vtilitatem, vt Ariſtoteli placet: vt Ciceroni, vtilitatem, & honeſtatem, demonſtratiua finem habet honeſtatem. Ergo propter fines quaſi alia argumenta ſunt neceſſaria: aliud enim cogit in tractatu præter conſtitutionem quamlibet, ille qui æquitatẽ cupit. iudicibus perſuadere. aliud, ille qui oſtendere cupit vtilitatem, & honeſtatem aliud, qui oſtendere vult honeſtatem. Vnde ipſius vtilitatis, & honeſtatis præcepta danda ſunt, quæ deliberatiuæ cauſæ videntur, & demonſtratiuæ propter fines proprios conuenire. Et poterat quidem ſupponere exempla deliberatiuæ per ſingulas conſtitutiones, hoc eſt, vt doceret incidere in deliberatiua coniecturam, finem, & reliquas conſtitutiones: item pari modo in demonſtratiuo. Sed quoniam res aperta eſt, dicere præterijt, ne rem ſatis claram dum apertiorem per exempla vult reddere: obſcuriorem exemplorum diuerſitate feciſſet. [Rerum expetendarum tria genera ſunt. par autem numerus vitandarum ex contraria parte)

Deliberatiuæ, & demonſtratiuæ cauſæ fines dixit eſſe, vtile & honeſtum. verum eſt quiddam honeſtum, quod purum ſolum, & per ſe honeſtum eſt: aliud vero honeſtum, quod habet mixtam vtilitatem, quod idcirco honeſtum dicitur, quia ſemper in copulatis rebus nomen à meliore parte componitur. vt demonſtratiuam cauſam, cum intelligamus habere laudem, & vituperationem, quidam tamen hanc eandem cauſam à parte meliore, ſicut diximus, laudatiuam eſſe dixerunt. Ergo cum honeſtum nunc per ſe ſolum ſit, nunc ſit aliud, quod iunctum eſt ex vtilitate, tamen etiam hoc honeſti nomen nuncupatur: Sunt igitur tria quæ expetuntur, honeſtum purum, honeſtum cum vtili, & ipſum vtile purum, ac ſeparatum. Sed his tribus expetendis, hoc eſt, honeſto, vtili, & illo tertio quod mixtum eſt, adiunguntur duo ad tractatum neceſſaria, neceſſitudo & affectio, de quibus plenius poſtea diſputabitur. Atque honeſtum ipſum, quod propter ſe expetitur, cum duas partes, vt diximus, diſtributum ſit, prius tractat de eo ipſo, quod purum eſt, nullo vtili ſociato. quam diximus eſſe virtutem, hanc diuidit in partes quatuor, Prudentiam, Iuſtitiam, Fortitudinem, Temperantiam. Et definit prudentiam, eique tres ſpecies ſubiungit, memoriam, intelligentiam, prouidentiam, quæ ratione temporum conſtant: præteriti temporis eſt memoria: præſentis intelligentia: futuri prouidentia, has ſimiliter definit. Item definit iuſtitiam ſecundùm virtutem, eique ſubijcit partes ſimiliter tres, naturalem iuſtitiam, conſuetudinis iuſtitiam, legitimam iuſtitiam, eaſque ſimiliter definit, & dat exempla. Subiungit tertiam virtutem, quam appellat fortitudinem hanc definit, & ei ſubijcit partes quatuor, magnificentiam, fidentiam, patientiam, perſeuerantiam: quas item definit, ſicuti omnia. Quarta poſtremo ſubiungitur virtus, quæ temperantia dicitur, & dat ei partes tres, continentiam, clementiam, modeſtiam, quas partes definit ita, vt omnia ſuperiora. Quibus explicitis, aperte docuit id ſolum, quod propter ſe expetitur, & quid ſit, & quale ſit. Verum cum honeſtum hoc intelligamus eſſe, quod propter ſe expetitur, non propter aliquod emolumentum, quod ipſum vtique virtus eſt, quoniam incidebat quæſtio, an virtus, id eſt honeſtum propter ſe expeteretur. (Epicurei enim dicunt, virtutem expeti ipſam propter voluptatem) huius quæſtionis cum latior videretur eſſe tractatus, diſtulit, & negauit ad hoc inſtitutum, & bene ſociari, vbi tantum præcepta traduntur, non rerum diſputatio continetur. Nam primo in genere, quæ ſunt honeſta appellantur, virtus, ſcientia, veritas, quæ nullam ob vtilitatem, ſed propter ſe expetuntur. [Veritas eſt, per quam immutata ea, quæ ſunt, aut ante fuerunt, aut futura ſunt, dicuntur) Hucuſque naturam, & iuſtitiam, cumque his, quæ naturaliter iuſta ſunt, explicauit, nunc ea docebit cum partibus ſuis, quæ per conſuetudinem iuſta ſunt. Iuſtitiam enim triplicem eſſe voluit, naturalem, conſuetudinis, id eſt morum, legum. [Lege ius eſt, quod in eo ſcripto, quod populo expoſitum eſt) Hucuſque iuſtitiam conſuetudinis dixit, nunc incipit legum. [Fidentia eſt, per quam magnis, & honeſtis in rebus) In honeſtis actibus fidentia eſt, ceterum in malis confidentia. [Multum ipſe animus in ſe fiduciæ certa cum ſpe collocauit) Vt eſt illud: Turne ſui merito, ſi qua eſt fiducia forti. [Neque ad hoc noſtrum inſtitutum pertinet) Epicurei enim & ipſam virtutem dicunt propter ſe non expeti, ſed propter voluptatem, quæ ſecta Epicureorum eſt, hoc vtique reuincendum. Sed quia longioris tractatus eſt, & alterius operis. [Rhetorica enim nunc exponitur) Ideo & hunc dicere prætermiſit. [Propter ſe autem vitanda ſunt,) Docuit honeſtatem ſequendam, ſubiungit vitandam turpitudinem. Sed turpitudo in his eſt, quæ contraria ſunt virtutibus. Fidentia (vt ſupra poſuit) virtus eſt: huic contraria eſt diffidentia, & audacia vitanda: pari modo inter virtutes, & contraria media inueniuntur, quæ licet vicina ſint virtutibus, tamen vitanda ſunt, vt vitantur ipſa contraria, hæc autem quæ vicina ſunt ita ſunt vt certum nomen teneant nunc, ita vt vocabulum non habeant. Fidentiam diximus eſſe virtutem, diffidentiam vitium. At id, quod fidentiæ vitium eſt, habet nomen, quod appellatur audacia. Item religio virtus eſt, irreligioſitas vitium, atque religioni vicina vitium tamen eſt, & ſuperſtitio nominatur, quæ & ipſa ſit vitanda. Sed hæc vt dixi, media vel vicina habent nomina. nam ſunt aliqua quæ non habent, vt iuſtitia cum virtus ſit, iniuſtitia vitium, punire hoſtes etiam victos, vicinum iuſtitiæ, tamen quia parcendum victis eſt, vitium eſt aliquando, cui rei vocabulum non eſt, vt aſperitas, aut crudelitas, ſuperſtitio, audacia. [Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum fructu quoque ſuo ducunt ad ſe:) Docuit ea quæ propter ſe expetenda ſunt, itemque dixit quæ propter ſe vitanda, quæ honeſta, pura nominauit. Nunc docet illa quæ mixta ſunt, & habent partem honeſtatis, partem vero vtilitatis, quæ tamen etiam ipſa honeſtatis nomine appellauit, ſunt autem, gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Hæc definiuit, in quo ſimili modo amicitiam docet eſſe, honeſtatem quidem mentis, ſed cum aliqua vtilitate ſociatam. Loquitur enim de amicitia ciuili quæ vtilitate non caret. deinde partes eius amicitiæ narrat, & cauſas. poſtremo adiungit illud tertium, vti ſeparatam vtilitatem è ſuis partibus doceat eſſe, cum ipſa illa commoditas honeſtate carens perſpicitur, vel in republica, vel in ſingulis ciuibus. Hæc autem in republica nunc ad vires pertinet ciuitatis, nunc ad ornamentum, quæ ipſa tamen in vtroque conuenienter nominatur. Sed vires nomine appellat incolumitatis. At vero ornamentum potentiam eſſe dicit, vt ſint partes vtilitatis duæ, incolumitas, & potentia. [Atque in ijs omnibus quæ ante dicta ſunt) Poſt hæc tractat, quod Græci appellant πλάτος, latum: quod fieri poſſit, aut non poſſit. in quo etiam illud docet, quod huic vicinum eſt, & quod facile fieri poſſit. Prope enim fieri non poſſe creditur, quod cum magna difficultate conficitur. Hæc ſunt de tribus, hoc eſt, honeſto, puro, ſine vtilitate: deinde mixto cum vtilitate: tertio de ſola vtilitate. [Vtilitas autem aut in corpore poſita eſt, aut in extrarijs rebus:) Hucuſque de honeſto cum vtili, nunc de ſola vtilitate diſſerimr. [Quoniam ergo de honeſtate, & de vtilitate diximus, nunc reſtat vt de ijs rebus, quas his attributas eſſe dicebamus, neceſſitudine, & affectione perſcribamus) Honeſtati & vtilitati ſupra poſitæ, atque tractatæ, duas res neceſſario dixerat attributas neceſſitudinem, & affectionem, de his nunc præcepit, ac neceſſitudinem docet eſſe illam, quæ neque mutari, neque ab exitu ſuo flecti poſſit. affectionem vero, quæ ex tempore, aut negociorum euentu, aut hominum adminiſtratione ſæpe mutatur, vt res non tales ſint, quales eſſe conſueuerunt. At neceſſitudinem, quæ prima eſt, in duo diuidit. vt nunc neceſſitas ſit, quæ aliter exitus ſuos habere non poſſit, ſed ſua cogat effecta ſine vlla exceptione, dicit eſſe alteram neceſſitatem, vbi fieri aliter poſſit, cum aliquid admittitur.

DE GENERE DEMONSTRATIVO.

LAVDES autem, & vituperationes ex ijs locis ſumentur, qui loci perſonis ſunt attributi, de quibus ante dictum eſt. Sin diſtributius tractare quis volet, partiatur in animum, & corpus, & extrarias res licebit. Animi eſt virtus, cuius de partibus paulo ante dictum eſt. Corporis, valetudo, dignitas, vires, velocitas. Extrariæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cetera quæ ſimili eſſe in genere intelligentur. Atque in his id, quod in omnia valet, valere oportebit contraria quoque, & quæ, & qualia ſint, intelligentur. Videre autem in laudando, & in vituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extrarijs rebus habuerit is, de quo agetur, quàm quo pacto his rebus vſus ſit. Nam fortunam quidem, & laudare ſtultitia, & vituperare ſuperbia eſt. Animi autem, & laus honeſta, & vituperatio vehemens eſt. Nunc quoniam omne in cauſæ genus argumentandi ratio tradita eſt; de inuentione, prima ac maxima parte rhetoricæ, ſatis dictum videtur. quare quoniam & vna pars ad exitum hunc ab ſuperiore libro perducta eſt, & hic liber non parum continet literarum; quæ reſtant, in reliquis dicemus.

Poſtre

VICTORINVS.

POSTREMVM cauſæ genus demonſtratiuum eſt,quod adiungit:dat præcepta,quibus laudes vituperationesq. tractentur .i. quibus locis. Ac primum dicit eoſdem locos eſſe laudi,& vituperationi, quos in primo libro iudicialis cauſæ, hoc eſt,omnia attributa perſonæ. Partitur tamen breuiter laudes,& vituperationes animi,vel corporis,& extrinſecus. Animi virtutes artes,ſcientiæ, vel contra vitia corporis totius: vel in partibus,vt pulchritudo,valetudo,integritas,& cetera huiuſmodi. Extrinſecus ſunt,patria,parentes,cognati,amici,magiſtratus,diuitiæ,& cetera huiuſmodi. Poſtremum præceptum dat,in laude,& vituperatione non tam nos conſiderare debere quid corporis ſit,quid extrinſecus ſit,quàm quid ſit in animo. omnia enim vel laudanda,vel vituperanda,non rebus externis,non rebus corporis, ſed animo metiuntur. [Sin aliquæ res inciderint difficiles) De impoſſibilitate dicit. [Quædam ſimplices) Vt aliter omnino fieri non poſſint. [Caſilinenſes ſe dedere Annibali) Niſi velint fame perire. [Ergo hic excep.) Caſilinum venire in Annibalis poteſtatem. Hic aliter omnino fieri non poteſt, [Tum adiunctio) Vbi exceptio. [Niſi propter aliquam cauſam) Ita non eſt neceſſitas in ciuili quæſtione illa, quæ ſine conditione eſt. [Partim autem ex his multas eſſe res) Id eſt, neceſſitudines. Nam omni tempore id pertinebit,id eſt,exceptio ipſa,ac ſumma quidem,neceſſitudo videtur eſſe honeſtatis. Duo ſunt quidem, honeſtum, & vtile: ſed vtili cum duo ſubiaceant. commoditas, & incolumitas, quaſi tria effecta ſunt. verum honeſtas præponenda, ſecundo loco habenda incolumitas eſt, tertio commoditas,deinde,& quæque res ſit aut honeſtatis, aut incolumitas. [At non eo conſilio, quo Ariſtippus) Vt ſociorum cadauera tempeſtatibus liberaret. [Laudes autem, & vituperationes) Demonſtratiua,quæ ſuperat, ſola tractatur per honeſtatem. quæ demonſtratiua partes habet duas,laudem,& vituperationem vtrunque tamen ex attributis perſonæ tractatur. Cum ſint xj.attributa perſonis,quibus approbatur cuiuſque perſona,nomen hominis certis ſuis deſignans,& ſanguinem,& hominem nominibus explicatur, cum nullo ſocium neque nomine, neque attributo. natura eſt attributum extra ipſum hominem, vt in patria gente, ſanguine ceteriſque. Hæc enim licet dent homini commodum,non tamen proprium. In ipſo vero homine eſt natura circa corpus,& animam,quæ dat plurimas,& animo,& corpori qualitates. Ergo natura accidens res eſt,quæ aptiorem hominem ad vnumquodque facit. itaque non orator natura eſt, ſed oratorius .i. qui orator eſſe poſſit. Verum has qualitates, vel diligentia comparat, facitq. perfectas, & habitua nominatur: aut in has caſu quodam,ac repentino motu frequenter incidimus, & affectio dicitur. aut in has inclinamur ſtudio quodam,quod ipſum ſtudium per ſe nihil aliud eſt quàm voluntas applicata in aliquas qualitates. Ergo afficimur qualitatibus his modis,ortu,& natali,& eſt natura. afficimur repentinis caſibus,& affectio eſt. afficimur induſtria,ac conſtantia,& perſeueratione,& habitus eſt. At vero ipſum ſtudium,quod eſſe definimus applicatam in qualitatem aliquam animi voluntatem, hoc inquam ſtudium nunc affectio eſt,ſi pro tempore eſt:nunc,ſi perſeuerauerit,habitus, ipſum ſtudium non iam quaſi præceptio quædam ineſt rei eius cui nomen eſt ſtudium, ſi perſeuerauerit, ſed vt ſtudium intelligam, illud debeo conſiderare. quod ipſo ſtudio petitur, vt literatura, aut geometria. quod ſi præceptum ſit, habitus ſtudio præceptus eſt. Ergo natura accidens qualitas eſt,vt animæ,vel corpori,vel extrinſecus,& accidens ab ortu, ac natali. Accidit autem mari,vel fœminæ. nam marem eſſe, aut fœminam,non iam inter commoda computatur. Affectio eſt accidens qualitas,vel ſponte, vel ſtudio mox deſitura. nam ſi permanet,ſit habitus dicta affectio quod inficiat qualitate. Et erit affectio incipiens habitus,vel victus, non enim omnia ad exitum tendunt. Habitus eſt præceptio qualitatum. nam hæc præcepta philoſophi dixerunt.hic qualitates vel commoda ſunt, vel incommoda. Quæ quoniam tribus modis qualitates eueniunt, multa his commoda vel incommoda communiter eueniunt. Verum per exiſtentiam ea quæ eueniunt ſecernentur. nam alia vis in eo commodo quod per naturam eſt, alia in eo quod per affectionem, alia in eo quod per habitum. Habitus non poteſt eſſe, niſi hoc quod non aliud eſt atque illud quod habetur. nam quòd ignis calet,putant aliqui habitum eſſe, quia perpetuum ſit, cum hoc ipſum ſit ignis, vt caleat. itaque potius natura eſt. Habitum multi non niſi deo dant,& verum eſt: ille enim habet omnia percepta. At vero homo nunquam ita quid perceptum habet, vt non in profectu quotidie ſit, & hunc profectum dixerunt προκοπὴν.i. progreſſionem quandam,alij habitum dixerunt: ergo pro exiſtimatione maioris perceptionis in homine habitum intelligimus: vt ſi affectione quadam aliquid quis agat, vt orator in foro. non perfectus tamen, ſi in eo progreſſio eſt aliqua,habitus dicetur,& certe pro commodo ſuo,vel habitum, vel affectionem faciet: non ex altero vero erit. In rebus enim nomina ſunt certa,quæ alterum ſignificent,vt iracundus habitus eſt, iratus affectionis. & huiuſmodi profectus cum ſtudio,& diligentia euenit,habitus eſt: cum naturaliter, natura. Studium eſt autem,vel adipiſcendi aliquid, vel retinendi voluntas .i. quo vel adipiſci aliquid vel retinere optamus, vel adepta retinemus. Victus eſt,vel quòd ipſe homo agit,vel quod circa ipſum agitur. omnia quæ habet,quæ natura,habitus,affectio ſtudium. Nam oratorem eſſe,quod eſt,habitus eſt,& victus eſt,ſi in ea exercitatione ſit. Itaque Cicero qui aſſiduo ſtudio, perſeueranti diligentia ita rhetoricam præcepit, vt ea in eo perpetua eſſet, habitum conſecutus eſt. Sed quia eius actum ſibi inſtituit ad vſum vitæ.i. in eadem re,& in habitu,& in victu,itaque multum plerunque de virtute habitus detrahit, ſi victus abfuiſſe dicatur. Nam licet orator plenus ſit perceptiones ipſius artis, tamen aliquantum argumento detrahit, ſi neges in eadem exercitatione vixiſſe. vt ipſe contra Cæcilium, quia aufert victum,infirmat habitum,cum dicit. Quando tute tui periculum feciſti? Plerunque etiam ſi nihil agat ex habitu,hoc ipſum quod nihil agit,eſt illi victus .i. vitæ modus nam in victu eſt,quibus,amicus vtatur,ita in victu eſt,& ſi non vtatur. Et certe,quia nihil horum debet deeſſe perſonæ, poteſt habitum habere ex geometriæ præceptione,in qua nihil agit, & victum de vſu rhetoricæ. Victus autem omnis ad qualitatem tendit. ſed ea qualitas vel in affectione, vel in habitu erit. Deinde vti oratione, aliquid rhetoricæ noſſe,quod eſt affectionis,& ad loquendum, aut diſcendum aptum eſſe,quod eſt naturæ: aut loqui,aut ſtudere, vel quod eſt ſtudij,& cetera huiuſmodi habet victus. Verum in hoc conſiderabitur victus circa hæc omnia, ſi ita agat vitam, vt hoc exerceat. Non enim quia natura loqui, aut ſtudere poſſumus, quod proprium naturæ eſt,idcirco,& inde viuimus, ſed ſi ſit ordinata ſic vita noſtra ad omnem ſubſtantiam rei familiaris quærendam,vt inde viuamus.i. inde nobis omnia ſuggerantur ad victum,merito victus ex exercitatione dicitur. Item,& ſi ſit habitus. & non in ipſo habitu agat vitam, & virtutem oratoriam conſecutus ſit,erit habitus non victus. eodem modo, & affectio eſt, ſi eſt pro tempore .i. prout res aliqua tulerit, vt locus fuerit non perpetua conſuetudine inde viuendi. Eodem modo,& ſtudium eſt, ſi non ſtudium quodlibet in exercitatione vitæ tulerit, vnde victus nominandus ſit verbotenus vt cauſas agere, vt docere eſt huius ſtudij. ſed quia ordinata voluntas eſt ad vſum vitæ merito dicitur, & victus. in ſingulis enim his res quæque in eo quod ſunt diſtribuendæ ſunt: vt item ſeruus circa hæc quod in hac conditione eſt,fortuna eſt,ſi ſeruitute ſeruiat tota vita,victus eſt. ſic,& cetera de fortuna. Facta vero,& caſus,& orationes, & conſilia,aut ſuperuenientia,accipienda erunt ſuis nominibus. Nam victus non eſt ſine factis,caſu,orationibus,conſilijs, ſed ſic venit,fuit,vt dicere poſſet,vt ei aliquid accideret, vt conſilio vteretur. Et hæc omnia ſi ſic accipimus, vt actiones non ordinatas, neque inſtitutas toto viuendi tempore, erunt ſuis nominibus,ſin autem in eo genere viuendi poſita fuerint, in quo omnia ſunt conſtituenda tibi, conſtituendi ad vitam vniuerſam victus nominabitur,non ſuo quidem nomine. Facta autem,caſus,orationis,conſilia,cum ex futuro tempore argumentum dabunt, ex præteritis confirmabuntur. Nam quia hoc illi accidit,ideo hoc illi accidet: quia fecit hoc ideo facturus eſt: quia hoc dixit, hoc ideo dicturus eſt: quia hoc conſiliatus eſt,ideo hoc conſiliaturus eſt. Negocium factum,vel dictum eſt,vnde iudicium eſt. in iudicium enim vel in deliberationem, vel in demonſtrationem non venitur niſi propter factum. Singula igitur quæque quæ homini aut obijciuntur, aut de homine quæruntur, facta ſunt: ipſa igitur ſingula facta negocium ſunt. Sunt alia facta, quæ probationem tribuunt ipſi facto. vnde quæritur,ſua quodlibet ſtatu ſunt tria facta,quæ extra ipſum factum, & extra facta quæ vicina ſunt ad factum,& probant factum vitæ præteritæ hæc perſonæ attributa dicuntur. Ergo cum negocium factum dictum ue ſit. habeat attributa quatuor, continentia cum negocio,inquit,in geſtione negocij, adiuncta negocio quæ geſtum negocium conſequuntur. Ex his duo prima continentia cum negocio, & in geſtione negocij, totum tenent quidquid habere

poteſt cauſa omnis .i. negocium omne per partes ſuas geſtum. duo alia ſunt, ex quibus aſſumuntur primum ab oratore ea quæ negocio adiuncta ſunt. Quartum autem illud, quod eſt conſecutio non negocij ipſius geſtio eſt, ſed aut extrinſecus venientia per ſi mutes habet, aut per naturam generaliter, vt poſt docebimus. Igitur prima de attributis continentia habet partes quinque, ſummam negocij, ſummæ cauſam, facta illa quæ probant factum, diuiſa per tria tempora, & omne ipſum, quod diximus negocium eſſe, factum. ſ. continetur ab his, à ſumma quæ breuem propoſitionem habet totum claudens, vt patriæ, inquit, proditio &c. habet & cauſam, quæ gemina eſt, impulſio, & ratiocinatio. impulſio eſt, per quam cuius cauſa factum ſit: ratiocinatio eſt, per quam factum ſit demonſtratur. Sequitur per tria tempora factorum enumeratio, quid ante rem factum, quid in re, quid poſt rem ſit. Igitur quodlibet negocium de ſtatibus interim loco ſit exempli: Milo occidit, non occidit: occidit & non occidit partes ſunt ſingulæ quæſtionis. Sed iam parentis occiſio, hominis occiſio, patriæ proditio, ſumma eſt: ergo factum ſolum negocium eſt: propoſitio facti cum perſona eius qui arguitur, vel quolibet alio modo inuidiam comparãs, aut extenuans, ſumma dicetur. Et hæc eſt quam Cato in libro ſuo appellat vires cauſarum. Hoc argumentum ſequitur cauſam, quam partiti ſumus, quæ vtique aduerſus negantem factum danda eſt, vt fecisse doceatur. Quemadmodum autem tractetur vel ab accuſatore, vel a reo, in ſecundo habemus. Quod ſi alius ſtatus fuerit præter coniecturam, non cauſa erit, ſed ratio, de cuius tractatu in ſecundo docuit. Poſt hæc ſequuntur facta omnia ante, & poſt: in quibus omnia illa quæ in geſtione negocij poſita ſunt, ſi tamen proſunt, aſſumuntur. vnicuique enim facto ineſt locus, tempus, modus, occaſio, facultas. In geſtione negocij locus vel naturalis eſt, vel qualitatiuus. Naturalis locus eſt, cum argumentum præſtat, non erit illud argumentum à loco, ſed a facultate. Qualitatiuus autem locus præſtat argumentum ex opportunitate, quæ opportunitas, quibus rebus poſſit intelligi, ipſe poſuit. Tempus quid eſſet, dudum generaliter docuit, pars quædam, inquit, æternitatis. hoc quoque in tria tempora diuiſit, quæ ipſe tempora partitus eſt. nam præteritum tribus modis conſideratur, præſens & futurum, binis. Verum hæc omnia magis ad cognitionem temporis, vt dixit, quidquid eſſet inſinuare cupiebant, quam vt apta ſint in geſtione negocij. Quid ergo aptum huic parti erit? nam huic attributum eſt tempus, existimatio eiuſdem temporis, & collatio cum geſtione: vt id, quod factum dicis eo tempore ex quo argumentum ſumis, fieri potuiſſe videatur. Itaque ſic ait. Nam ſæpe oportet commetiri cum tempore negocium. Occaſio autem, opportunitas eſt quædam temporis ad aliquid faciendum. hæc opportunitas tribus modis conſideratur: Modus autem eſt, quo non ſolum factum indicatur, ſed quemadmodum factum. qui modus, & animum indicat .i. voluntatem. diuiditur aut per prudentiam, aut per imprudentiam. his quæritur, clam, palam, vi, perſuaſione, imprudentia purgatur caſu, neceſſitudine, & affectione animi. Facultates autem duplici modo argumentum præſtant. nam eiuſmodi ſunt, vt per eas aut facilius aliquid fiat, aut ſine his effici non poſſit. Adiuncta negocio, ad factum quod in negocio ponitur: vnde iudex laturus ſententiam eſt, vt probari quoquo modo poſſit per quamlibet conſtitutionem. ſumuntur de his rebus argumenta, quæ res poſſunt in ipſum factum affictione quadam contineri. Has res affecta nominamus. Verum affecta accipimus nunc de ipſo negocio .i. de omni cauſa, rebuſq. in cauſa geſtis, nunc ad res in cauſas geſtas, alia quaſi quodammodo extrinſecus, quæ conuenire videantur, aut inde vt proueniant, aut ad illa coniuncta ſint. hæc affecta quæ ſupra diximus, negocio adiuncta, & conſequentia negocium dicuntur. Illa prima continentia in geſtione. ſed de illis iam ſupra dictum eſt. Adiuncta vero ea ſunt, quæ illa ipſis ſupra poſitis ſingulis aliquo modo vel extrinſecus cohærent vel ſumma, vt cauſæ, ceteriſq., ſed cum nõ in ipſa ſunt, ſed aliunde aſſumuntur, conuenientia tamen erũt in collatione, ſiue aliena ſint, nõ hinc nata, cum erit aut maius, aut minus, aut par: itemq; ſimile, contrarium, diſparatum. Si vero his adiuncta ita ſunt, vt extra tamen ſint erunt, aut genus, aut pars, aut euẽtus. nihil enim horum non ex his ad hoc eſt, non tamen in cauſa poſitum. Et ſi poſitum eſt in cauſa .i. in negocio, quæ hypotheſis eſt .i. quæſtio circa perſonam propriam, veluti non poſitũ putatur. Ergo genus ſit licet, cauſæ tamen quia genus eſt, velut extra cauſam eſt, cum perſona propria ineſt in cauſa. item ſpecies. Iam vero euentus cum tria tempora teneat poteſt eſſe ex cauſa .i. ex negocio, de quo loquor, qui probat quid eſt, de negocio, quod euenit rebus geſtis, id quod in negocio eſt. Quoniam tamen & præteriti temporis euentus, & futuri temporis euentus aliquoties ſumitur, & hic videri extraneus poteſt à negocio ex negocio tamen oriens. vnde probatum eſt, adiuncta nunc omnibus modis externa affecta, tamen aliquo modo adiungi, vt cetera quæ ſupra diximus. Nunc aliqua ex ipſo, vel in ipſo negocio, alio modo tamen ſe habentia, quam geſti negocij textus ipſe & ordo conſiſtit circa perſonam, certiſſimæ quæſtionis maius, & minus, & æquo magnum, tum ex vi, tum ex numero, & ex figura negocij conſiderantur. Vis in eo eſt, quo ipſa ſignificatione verborum diuerſas res intelligimus. Itaque cum prolata verba diſtant ſenſibus noſtris, ſignificatione ea quæ proferuntur vt diſtant .i. potentia quadam, qua quid quæque res poſſit intelligimus, de numero perſpicuum eſt. Figura eſt textus, & ordo negocij, per circunſtantias ſuas. Simile autem ex ſpecie, aut ex comparabili, aut ex conferenda, aut aſſimilanda natura iudicatur. Simile, hoc eſt ſpecies comparabilis, & ſimulanda natura eſt in illis octo, gñe, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione. ſed ipſum ſimile, quod per hæc ſupra poſita efficitur, illic eſt in contrarijs partibus, & quæ ſub eandem rationem cadunt. hoc diſtinctius poſitum eſt in differentijs. De conſecutione in ſuperioribus duobus attributis negocio negocium omne teneri diximus. tertium, quod eſt adiunctum negocio, veluti extra eſſe præcipimus, ſed naturaliter cohærere, extra ipſam hypotheſin, aut ab oratore aſſumi. quanquam & ea quæ extra ſunt, naturaliter ab oratore ſumantur, & de hoc pręcepta iam dedimus. Quarta attributio, quæ conſecutio nominatur, & ipſa ea tenet quæ extra ſunt, adhærentia tamen rebus negocij, quæ non ab oratore ex voluntate ſumantur, ſed quę ipſis rebus negocij rationabiliter acciderunt. Ac prope ea omnia. quæ in quarta attributione in conſecutione ſunt, id videntur eſſe quod euẽtus. Verum euentus aliud eſt, aliud conſecutio vel res cõſecutionis. Etenim euentus conſideratio eſt, ex quadam natura rerum, qua id perſpicitur quod ex quaque re euenerit, eueniat, euenturum ſit. In conſecutione autem non ex rebus quid eueniat tractat orator, ſed quid rebus eueniat .i. quid rebus contingat. Deinde quòd in euentu duo ſunt, vt arrogantia, & odium in hac conſecutione vnum. Nam ipſi facto conſecutio eſt, quod vel raro vel frequenter. Hæc autem omnia collocata ſunt in hac conſtitutione aut nomen contingit rebus, vel imitator, vel inuentor. Lex de ipſa re. conſuetudo, pactum vt frequenter fiat, vel non frequẽter. vtilitas vel honeſtas, & cetera quæq; vt dixi, rebus accidunt, non ex rebus ipſis, ſed ad res ipſas quadam geſtione proueniũt.

PLVRIMI IN VICTORINO loci in omni librariorum editione corrupti ſuæ ſinceritati reſtituti per Marinum Becichemum Scodrenſem, ex epiſtola ad Marcum Dandulum equitem.

HIERONYMVS Donatus, Platonicus, noſtræ ætatis Demoſthenes, & oratorum, quos quidem viderim, audiuerimq., facile princeps, ex patria ſoluens, iamq. triremibus in pelagus prouectus vt ad Cretam magni Iouis inſulam euolet, dux inclytus, literas ad me dedit ſua manu (vt ſemper ſolet) exaratas, amoris dulciſſimi, ſuauiſſimæq. humanitatis plenas, his, inquit, velut teſtamento quodam M. Dandulum animæ dimidium meæ, tibi patronum, patrem, tutorem, & deniq; alterum me relinquo. Duplicem igitur perſonam nunc mihi geris, & M. Danduli, hoc eſt amici, & fautoris præcipui, qualem tete mihi ſemper vltro exhibuiſti, & Hieronymi Donati, qui mihi auctor eſt famę, ſalutis, & breuiter terreſtris deus. qui inter magna, ampla, & innumerabilia beneficia Brixienſ. eccleſiæ canonicatum, quę talis, ac tanta eſt dignitas, ſuis liberis ademit, Marioq. filio meo duodecimum ætatis annum agenti Ceſarea quadam liberalitate, me nec rogante, nec cogitante, nouiſſime donauit, ſuiſq. pecunijs tabellarios, & libellos Romam miſit, & Apoſtolica auctoritate firmatum ab omni potentiorũ iniuria ſeruauit. Et qm̃ vacuis ad principes manibus ire minime decet, cum ex quibuſdam nugarum

tum meatus libellis, ad manus veniſſent Caſtigationes quædam, quas nobis Ciceronis Rhetoricos publice enarrantibus auditores noſtri collegerunt in M. Fabium Victorinum rhetoré acutiſſimum. qui & auream ſtatuam in foro Traiani ab oratoriæ artis præſtantiam meruit, & Diuum Hieronymum in eloquentia tantum Chriſtianæ religioni inſtituit, eas ad te dedi. Dolebam equidem, vir clariſſime, nec ſine dolore maximo videre poteram, cum auctorem ita fœde laceratum, diſcerptum, fœdatum, vt via hominis vmbram, vix ſenſus alicuius integritate, vix Latini ſermonis ſimulacrum habere videretur. Tu qui bonarum artium ſtudia, & tueri, & augere ſoles, quandiu domo abfueris, has lucubratiunculas ad leuandum, & deſiderium domeſticarum rerum, & publicarum ſolicitudinem ſucciſiuis horis intuearis: quas in epiſtolæ, ſiue libelli mauis, formam contraximus, vt eſſet ſine onere breuis peregrinationis comes, ſi placuerit, ſi diſplicuerit, minor iactura. Quidquid eſt, quod tuo nomine primum in lucem exijt cognoſcere non dedignaberis.

Corrupte apud Victorinum legitur iuſtitiæ diffinitio: (Iuſtitia eſt animi habitus ita informatus, vt omnibus meritis tribuat dignitatem) Legendum eſt ſine dubio, Meritis, itaque fere manuſcripti libri habent. Item vbi legitur. Rhetor eſt qui docet literas, atque artis traditor eloquentiæ) Scribendum eſt ex ſinceris libris, atque artes tradit eloquentiæ, quam lectionem probat ſenſus ipſe, præterquam quòd traditor verbum inſolens eſt elegantiſſimis ſcriptoribus. Quod autem in illud Cic. Et maximarum ciuitatum veteres animo colligo, calamitates ita ſcriptum reliquerit. Illic enim aliquid operatur eloquentia vbi populus maior eſt) omnis libraria fidea teſtatur, nam quod aliquid corrigat Magis (bona cum venia dictum accipiat) videtur ignoraſſe elegantiam, & emphaſim huius ſermonis aliquid, qui vim maiorem exprimit, vnde doctus poëta dixit, quod & à Plin. repertum eſt.

Nanque tu ſolebas,
Meas eſſe aliquid putare nugas. Perſius:
Seſe aliquid credens. Iuuenalis:
Eſt aliud, quocunque loco, quocunque receſſit.
Vnius ſeſe dominum feciſſe lacertæ. Ouidius:
Eſt aliquid ſolitis collum tetigiſſe lacertis,
Præſentesq́; oculos admonuiſſe ſuos. Idem:
Eſt aliquid fatoq́; ſuo ferroq; cadentem.
In ſolita moriens ponere corpus humo.

Quanti momenti eſt & illud Quintiliani: Eſt aliquid conſummata eloquentia. Non enim id ſignificat, quod plures arbitrantur, ſed continet non leue pondus ſententiæ, quæ non effertur. Cic. ad Att. lib 4. Diſrumpuntur hi qui me poſſe aliquid doluerunt. Apud eundem, ceteroſque auctores clariſſimos, oratores, hiſtoricos, poëtas legimus emphaticoteron dici: Hic ſe aliquem putat, ille ſe aliquem credit, Tu te aliquid eſſe arbitraris, Vos aliquid poſſe exiſtimatis, Eſt aliquid hoc, Eſt aliquid illud, Eſt aliquis, & alia huiuſmodi. Tali ſententiæ pondere dixit Rhetor erudiſſimus M. Fabius Illic enim aliquid operatur eloquentia, vbi populus maior eſt. nam theatro gaudet magno, quoque maior eſt populus, eo ſeſe magis eloquentia attollit, quæ in turba, & turbia admirabilis apparet. Virg.

Ac veluti magno in populo cum ſæpe coorta eſt,
Seditio, ſæuitq; animis ignobile vulgus,
Iamq; faces, & ſaxa volant, furor arma miniſtrat,
Tum pietate grauem ac meritis ſi forte virum quem
Conſpexere, ſilent, arrectiſq; auribus aſtant.
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Habent etiam omnia exemplaria: Deinde dicendum eſt hoc loco, quid ſit ciuitas. Et dictio Deinde delenda eſt, vtpote ſuperflua, quæ etiam in antiquis codicibus non eſt. Et paulo poſt: Amicus eſt, qui nibi vſu vitæ ſimilis pio ac fideli amore coniungitur) Niſi Mihi pro Nihil reponas, ridicula erit lectio. Vt & illud: Deinde etiam iſtum, ſapientem & magnum virum. ſic enim corrigendum eſt, vbi iuſtum librarij repoſuere. Eſt & locus ille animaduerſione non indigens: Nam nemo ei iniuriam facit, nemo ſeruis eius prodeſt poſteris liberis eis prodeſt. Amicus ergo ſi quid præſtat, etiam vtile eſt) Confuſa ſunt, & corrupta verba. quæ in ſuum autorem ita redigenda ſunt, & diſtinguenda: Nam nemo ei iniuriam facit, nemo ſeruis eius. Deinde comma ſit: Prodeſt in poſterum liberis eius, prodeſt amicis. Ita enim legendum eſt, non poſteris, non amicus. Deinde fiat diſtinctio, & ſequantur: Ergo ſi quid præſtat etiam, vtile eſt. Fateor minus annotatione dignum eſſe illud; Sapientia igitur ſola duobus modis aliquid perſuadet, aut cum tacet, & aliquid facit, & id, quod facit, quia bonum eſt, alter imitatur idem, vt quidquid tacitus fecerit ſapiens, id alter re, non verbis doctus imitetur) Legendum eſt enim. i. pro idem. Tale eſt quod mox ſequitur: Negat inopem dicendi idem, quæ verbis naturalibus vteretur) Legendum: Negat inopem dicendi. i. Leuiora adhuc fortaſſe videbuntur quæ ſubiunguntur: Tamen ſermonem ſeruatum poſſumus inuenire. Primo itaque, &c. Quis non videt Ordinem, non ſermonem ſcribi debere? pro ut & in quibuſdam manuſcriptis habetur. Habent omnia ferme exemplaria. Sed quia iſte primus vir diſciplinam accipere non potuit, perfectus ſui natura & vſu. quin enim cognouit habitum ſuum, & diu ſecum pertractando cognouit eſſe in hominibus bonam naturam, quæ vt perfecta eſſe potuiſſet præceptorum adhibuit diſciplinam) Scribendum eſt, Habuit vſum, pro habitum ſuum, & poſſet pro potuiſſet. Mox paulo. Ergo in hominibus fuit materies .i. perfecta natura quæ perfecta præcepta fuerunt inuenta per ſapientiam, inſinuata per ſapientiam. legi debere puto, Quam perfectam præcepta fecerunt inuentam per ſapientiam, inſinuatam p eloquentiam. Non multo poſt: Indiſtorta enim membra, nec quæ iniata naturam ſui appetunt, appoſita ſunt, virtus non poteſt cadere) Cæci vident, legi debere: Appetenter appoſita ſunt. Et poſt paululum: Sic veſtis etiam habet rem, vtilitatem texturę. habet ſpeciem, gratiam .ſ. circa aſpectum faciei) Manifeſtus eſt error, non tamen diſſimulandus cum in cunctis fere exemplaribus inoleuerit: Gratam, non Gratiam repone. Infra: Tertia illa eſt honeſto illi contraria. In veteribus libris hæc poſt verbum Contraria, & ante peruertere, ſequuntur verba, quæ impreſſi omnes quotquot hactenus videre potui deſiderant, omne .n. quod in vſu eſt, & rem habet, & ſpeciem. Sed nunc in rem inclinatius, nunc in ſpeciem: vt ſapientia in rem inclinatior, eloquētia autem in ſpeciem. Eſt vulgatis in exemplaribus, Temeritas enim & inconſiderantia: at in antiquis, Inconſideratio. illa habent, Cauſæ, non euentus incendium: hæc, Cauſæ vero euentus incendium. Item, Si enim hoſtem oderis, non inuides, ſed inimicus eſt) Etiam qui prima grammatices elementa diſcant, non ignorant. Et ſecundam verbi ſubſtantiui, non tertiam perſonam, neceſſario exigit. Item: Oſtendit hæc qui agat orator) Sinceri codices, oſtendit hic quid agat orator. Demum legitur circa finem præfationis: Ita illa ad ſcientiam ſolam proficit, hæc ad ſcientiam, quæ in hac actu ſit. & ſtatim poſt. Cumq́. per hanc vitari vitia dico, non tamen cum vitentur oſtendo. Priſca manus non ponit. Hac, quod eſt puerile erratum, ſed ſinceram ſeruam lectionem: Quæ in actu ſit. Et loco cum habet quo modo: vt ſit, tamen quo modo vitentur oſtendo: Corrupte legitur apud eundem Victorinum. Vt animal genus, etiam hoc modo piſcis, equus, animalia) Legendum eſt enim, vt animal genus eſt, iam homo, piſcis, equus, animalia tum ex euidenti ratione, & ex antiquis codicibus. Item error eſt infra: vna quæ res certas ſolenni curſo, & ſine vllo tumultu agit, & altera, quæ in lite ac diſceptatione verſatur. Et hoc modo quidquid agit, duobus modis agit: factis, & dictis. Ita ciuilis eſt ratio in factis, & dictis: ſed quæ facta, & dicta in actu atque in opere conſtitutæ ſunt) Corrigo: Vna quæ res certas ſolenni curſu & ſine vllo tumultu agit: altera, quæ in lite ac diſceptatione verſatur: vt homo quidquid agit, duobus modis agit, factis & dictis. Ita ciuilis eſt ratio, vna in factis, & dictis, ſed quæ facta, & dicta in actu atque opere conſtituta ſunt. Item corruptus eſt locus ille: Multi, inquit, dicunt ciuilem ſcientiam, ſine eloquentia ſtare non poſſe) Negatio illa adulterina eſt, & peruertit ſenſum: ideirco delenda. quæ caſtigatio ex ſequentibus comprobatur: Multi, inquit, dicunt ciuile ſcientiam, ſine eloquentia ſtare poſſe. cuncta enim per naturam, id eſt per ſapientiam facile poſſe cognoſci. Multi autem dicunt ciuilem ſcientiam ſola eloquentia conſtare poſſe, illudq́ue eſſe iuſtum, vel iniuſtum, quoad eloquentia potuerit perſuadere. Sed ego, inquit, ab vtriſque diſſentio. Puerilis quoque menda eſt, vbi de officio facultatis rhetoricæ loquitur: Ergo officia pro perſonis diuerſa ſunt. aliud enim eſt officium patris, aliud amici, aliud, vt ad rem redeamus, artis oratoris. Artis adulterina eſt dictio, & ideirco ſpongia delenda. Et paulo poſt. Nam in euentu. i. qui finem in officio conſtituunt, &c.) Male diſtinguitur, & legitur nam. eſt enim legendum, Non, quia hæc clauſula pendet ſuperiori. Sed non, inquit, intellexit Cicer. qui finem in rebus ipſis poſuit, non in euentu, id eſt qui finem in officio conſtituit. Vbi de materia artis tractatus, ſic legitur in vulgatis exemplaribus: Qui vt videamus à pleno excedit,

excedit, & exceſſit, non ad id, quod habet modum) Probior eſt antiqua lectio: Qui, vt videmus, a pleno excedit, & exceſſit, non id, quod habet modum, ſed in infinitum. Turpiſſima eſt menda illa quæ inoleuit in omnibus fere exemplaribus: Hunc etiam Hermagoram, qui neque arte ſcripſit, confutat, ac lacerat, dicitq; hunc vehementer erraſſe quòd materiam oratoris in duas partes diuidat, in cauſam & in quæſtionem) Quis in literatoribus nedum in litteratis eſt qui non videt ſcribendum eſſe? Nunc etiam Hermagoram qui æque, artem ſcripſit. Quo modo enim non ſcripſit Hermagoras artem? ſi & Cicero, & Fabius, & ceteri teſtantur eum ſcripſiſſe, & ſexcentas ex eius arte auctoritates adducunt. Impreſſorum autem ſomnolentia fecit, vt legatur: Deinde quàm aſtute ibi Hermagoræ, vbi ſibi alienis multa conquirit) Cum omnino legendum ſit: Deinde quam aſtute ibi Hermagoræ dat ingenium & diligentiam, vbi ſibi de alienis multa conquirit. Conſidera, ni piget, & illud tractatu de inuentione: Alij Stadiagon græco vocabulo quidem, quod in ea de incerto inueſtigando maximum certamen habeatur, an legendum ſit, ſtadiaron, ex manuſcriptis codicibus. Quamuis ἀγὼν particula ſignificet certamen, quod ipſius Victorini expoſitioni maxime iudicio meo conuenit. Vide etiam an mendoſa eſt etiam lectio hæc, Nam deſcribendi ſunt nobis Fregellani, qui ſemper videbantur aduerſi) Ex antiquaria librorum fide legendum, Qui ſemper populum R. videbantur aduerſi & infenſi. Mox paulo mendum eſt puerile. Sed quoniam vbique inoleuit, tollendum, Deliberat ſenatus an Carthagini pareat? parcat ſcribendum eſſe, ne infantes quidem ignorant. Negligentia vero librariorum non multo poſt omiſit non verba, ſed verſus integros. In cunctis librariorum officinis ſic impreſſum fuit. Quare definitionibus noſtris nomen illi aliud quam aduerſarij volunt, imponere debemus) In ſinceris libris hi ſequuntur verſiculi? qui neceſſario ſequi debent ad ſenſum præcedentium. Non eſt ſacrilegium, cum ab eo qui de templo detrahitur, cuius tutelæ atque cuſtodiæ commiſſum eſt. Si præceptor diſcipulum verberat, iniuria non eſt: ſi iure factum eſt aliquid, non poteſt iniuria dici. Item corriges infantiam illorum qui legunt paulo mox. Homo eſt, qui rectum verticem rotundo capite attollit, cuius ſunt ſub collo humeri, brachiaque dimiſſa, & cetera in hunc modum. Sed, vt ipſe ait, ſed breuiter deſcribenda) Cum manuſcripti libris habeant: Homo eſt, qui rectum verticem rotundo capitis attollit, cuius ſunt ſub collo humeri, brachiaque demiſſa, & cetera in hunc modum. Sed, vt ipſe ait, breui deſcribenda. Perperam quoque legitur, Generis eſt controuerſia, cum & quid factum ſit conuenit. Tulit coniecturam. Deinde cum ait, & quo id factum nomine appellari oporteat, conſtat, tulit finem Ergo ſupereſt, vt quale, vel quantum ſit id, quod factum eſt videamus. Et dat exemplum, verum iuſtum an iniuſtum ſit, verum vtile an inutile ſit. Quod cum quæritur, nomen rei, ſed rei qualitas quæritur. & ideo qualitas appoſita eſt) Vera lectio eſt, Cum ait, & quid factum ſit, &c. Ideo qualitas appellata eſt, non autem appoſita eſt. Et: Quod cum quæritur, non nomen rei, ſed qualitas quæritur.

Falſo ſcriptum eſt in Victorini libris omnibus, qui ex officinis impreſſorum emanarunt: Ergo Cic. primum dicit deliberationem & demonſtrationem, quæ prima, ſunt ſecunda eſſe non poſſunt) Cum pueri, qui vix prima conſtructionis elementa percipiunt, percipiant non poſſunt legi debere, ſed poſſe.

Cæci autem ſunt qui legunt apud eundem Victorinum, Harum prima, vt diximus ſubſtantia vocatur, reliquæ nomen in ſubſtantia ſunt, quæ accidentes vocantur) Cum legendum eſſe Nouem, vel ex præcedentibus verbis perſpicere potuerint. Ariſtoteles ait, rea omnea quæ in dictis a factis & in omni mundo aguntur, decem eſſe, quæ rerum nomina ponemus: Prima ſubſtantia eſt, & quæ ſequuntur) Pudendus eſt error, & duplex in ea lectione, Cum vero generis nomen acceperint, in eo quod genus ſunt, & partes eſſe non poſſunt, hoc eſt quod ait. Eidem genus .i. ſimile ac iudiciale eſſe, & pars non poteſt. Ergo ſi genus generis pars eſſe non poteſt, multo minus partis generis partes putabuntur) Atque ita reſtitues priſtinam lectionem. Eidem genus .i. ſimile ac iudiciale eſt, eſſe & pars non poteſt, non autem, iudiciale eſſe. Et, multo minus partis generis pars putabitur, non, partes putabuntur ne ſolœciſmus ſit. Illa autem verba, quæ poſt tres verſiculos ſubſequuntur. Nam aut nullum, &c. genus cauſæ eſt, non ſcientiæ tanti Rhetoris, ſed temulentiæ chalcographorum aſcribenda ſunt. Statim poſt: Nam qui artes ſcribit, multaſque dicit eſſe cauſas, nullam non poteſt dicere. Tulit rem vnam) Quiſquis intelligit quæ differentia ſit inter Tulit, & Tollit, tollit Tulit, & ſcribit Tollit. Item: Nam demonſtrationis finis, & honeſtas deliberationis vtilitas iudicialis æquitas) Qui diſcernit verbum ſubſtantiuum a copula reponet Eſt, non Et: vt ſit, Eſt honeſtas. Friuolum eſt, & illud notare, notandum eſt tamen adoleſcentulorum gratia: Sed primum quam de eodem ſyllogiſmo tractemus. Legendum eſſe: Prius. illud ipſum Primum clamitat, vt & in illo, Si dicas, iuuentas vtique conſideratione temporis, iuuentas ante ſenectute eſt. non ne iuuentus voci feratur ſe nunquam in recto dictam fuiſſe à Mario iuuentas, ſemperque iuuentus? & legendum, ſi dicas, iuuentus vtique conſideratione temporis iuuentus ante ſenectutem eſt. Animaduertendum ad hæc, quod vbi ſcriptum eſt, Hic quoque aduerſarius ſyllogiſmum quadripartitum) Animaduertamus, reponendum eſſe cunctis tacentibus, ipſa partitio ſyllogiſmi oſtendit. Vt, Poſtremo concludit propoſitionis ſecundam partem. non autem, ſecundum. Item multo igitur minus recte patris eius quam hæc dicit partes putabuntur, prout habent vetuſti libri, non autem Quod.

Codices omnes corrupti ſunt, in quibus leguntur verba illa adulterina in Victorino. Vbi Cic. inquit, Placet autem ipſi intentionis eſſe depulſionem. Rurſus, inquit, ſi finem per ſeipſum conſideremus, nihil aliud quam finem inſpiciemus, nec in eo quod finis eſt, poſſumus tranſlationem intelligere. Ita ergo conſtitutiones ſingulæ habent proprium ſuum in quo poſitę genere commiſſionem conſtitutionis alterius non admittunt. Si ergo conſtitutionis ſingulæ per ſemetipſas conſideratæ habent proprium ſuum, commixtionem alterius non admittunt) Hæc inquam verba adulterina ſunt, ne in antiquis codicibus reperiuntur, nec ad interpretis, nec ad eius quem interpretatur Victorinus ſenſum faciunt. Hanc autem caſtigationem quilibet, ſi modo & ab eruditione & ab omni ratione non erit alienus, facile probabit, ſi quæ præcedunt & quæ ſubſequuntur, ſublatis his quæ diximus connectet hoc modo, Ipſi autem placet conſtitutionem intentionis depulſionem eſſe. & concedit ei alias definitiones Siue, inquit, conſtitutionem primam cauſæ cauſatoris cõfirmationem dicat, ſiue defenſoris primam deprecationem, neceſſe eſt deliberationem, & demonſtrationem neque conſtitutionem eſſe nec partem, conſtitutionis. Contra non pauca deſunt verba inferius, & quædam etiam ſubditicia ſunt, vbi legitur. Deinde, inquit, coniecturalis cauſa, Si, inquit, coniecturam per id, quod eſt, attendamus, nihil aliud inuenimus, quam coniecturam ſolam, nec in eo quod coniectura eſſe, poſſumus intelligere. Rurſus, inquit, ſi finem per ſeipſum conſideremus, nihil aliud quàm finem inſpiciemus, nec in eo quod finis eſt poſſumus trãſlationem intelligere. Si ergo conſtitutiones ſingulæ per ſemetipſas conſideratæ habent proprium ſuum in quo poſitæ genere, commixtionem conſtitutionis alterius non admittunt) Lectio corrupta eſſe videbatur, ſe quemadmodum reſtitui poſſet, non conſtabat. Nam quamuis legendum eſſe vaticinarer inuenimus, vbi impreſſi codices habent incipiemus, & verba illa, In quo poſitæ genere, à librariorum ſomnolentia interpoſita, tamen nunquam diuinaſſem, quæ verba ab ipſis librarijs eſſent prætermiſſa. Ambigenti vetus lectio ſuppetias tulit, quæ talis eſt Deinde, inquit, coniecturalis cauſa ſi, inquit, coniecturam per id, quod eſt attendamus, nihil aliud inuenimus quam coniecturam ſolam, nec in eo, quod cõiectura eſt, poſſumus finem intelligere. Rurſus, inquit, ſi finem per ſeipſum conſideremus, nihil aliud quàm finem inuenięmus, nec in eo qđ finis eſt poſſumus tranſlatione intelligere. Ita ergo conſtitutiones ſingulæ, in quo poſitæ genere commixtionem conſtitutionis alterius, non admittunt. Si ergo conſtitutiones ſingulæ per ſemetipſas conſideratæ habent proprium ſuum, commixtionem conſtitutionis alterius non admittunt.

Verba Victorini ita circunferuntur. Ratio eſt autem, quando omnis oratio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. Ideo ait. Cum omnis oratio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. Quoniam, & orationem ſcriptio, & oppoſitio orationem habet. Legendum eſt. Quoniam & orationem ſcriptio, & ſcriptionem oratio habet. Quid enim eſt, Et oppoſitio orationem habet? Nihil certe ad intellectum ſcribentis. Vbi vulgo impreſſores repoſuerunt. Quoniam oĩs de facto iam confeſſio eſt) Libri antiqui melius: Quoniam omnis ratio de facto iam conceſſo eſt. quam probant etiam quę ſtatim ſequuntur: Ideirco in omnibus conſtitutionibus dicit iudicationem de infirmatione rationis fieri, præterquam in coniectura. In coniectura enim facti nulla confeſſio eſt.

Et

Et poſt in tractatu exordij, vbi ſcriptum eſt. Verum cum ait maxime, oſtendit & alijs cauſis offendi iudices: ſed his plerunque, ſi aut in negocio ipſo ineſt aliqua turpitudo, vt res ipſa præter perſonas, aut iudicis, aut gentis pariat offenſionem) Non gentis, ſed Agentis. vel potius Agentium, legendum eſt. Corrupta eſt etiam lectio illa: Hæc, inquit, narratio remota à ciuilibus cauſis, duo membra habet. nam aut propter negocia exponenda ſumitur, quod eſt comœdiographorum, vel tragœdiographorum, vel propter perſonas) Ita corrigenda, ex vetuſtiſſimorum librum fide, & ex auctoris mente. Hæc, inquit, narratio remota à ciuilibus cauſis, duo membra habet. nam aut propter negocia exponenda ſumitur, quod eſt maxime hiſtoriographorũ, aut propter perſonas exprimendas, quod eſt comœdiographorum, vel tragœdiographorum. Atque ita legi debere, quiuis mediocriter eruditus poteſt perſpicere ea his, quæ paulo ſupra dixit: Tertium genus narrandi eſt, quod extra oratorem eſt, hoc eſt, quod ait, Remotum à ciuilibus cauſis. eſt autem poëtarum, vel hiſtoriographorum. Conſimiliter quæ ſubſequuntur reſpondent.

Lectio vulgata eſt. Verum hic hoc animaduertendum eſt, vt definitionem partitionis non ab eo quid faciat collegerit) Fateor me non intelligere quid velint innuere hæc verba: cũ prius dicat, Partitio eſt totius cauſæ per partes conſtitutio diuiſio eſt rerum ſub partitione iacentium. Placet igitur, vt iuxta priſcæ lectionis fidem potius legas. Verum hic hoc animaduertendum eſt, vt definitionem partitionis non ab eo quid ſit, ſed ab eo quid faciat, collegerit: Et hoc in illud Ciceronis: Recte habita in cauſa partitio illuſtrem, & perſpicuam totam efficit orationem. Eſt & ille locus apud Victorinum caſtigatione non indignus: Illa ſuperior ſpecies, cum propoſuerit quid conueniat, at ipſam ſe inclinat) Quidam codices, Id ipſam. mendum eſt In vtraque lectione, quod vnius elementi mutatione tolletur, ſi Id, pro Ad: Ipſum, pro Ipſam legas: vt ſit, Illa ſuperior ſpecies (hoc eſt, quæ quid cum aduerſarijs conueniat, docet, & quid in controuerſia ſit) Cum propoſuerit quid conueniat, idipſum ad ſe inclinat, vt pro ſe faciat id, quod aduerſarius contitetur. Quis eſt adeo iudicij expers, qui non perſpicue intelligit, mendoſe legi in partitione? Tamen partes generi iungere non debemus intractabimus. vel, inde tractabimus) An non potius legendum, In tractatibus: prout præcedens, & ſubſequens ſermo exigit? In partitione tamen, inquit, partes generi iungere non debemus, in tractatibus quæſtionum debemus de generis partibus diſputare. Solicite etiam conſideraui de illo loco: Poſtquam id ipſum ſtatueris, erit excogitata ratio: & ideo excogitata, quia fuerat iam ante cõgitata ratio, quid, vel quod conſilium eſt) Et emendatior codex veræ lectionis admonuit, quæ huiuſmodi eſt: Poſtquam idipſum ſtatueris, erit excogitata ratio, & ideo excogitata, quia fuerat iam ante cogitata, ita excogitata ratio conſilium eſt. Nam illam dictionem Quid, ſiue Quod, addidit imperitiam cuiuſpiam. Subieci & verba illa vt magis perſpicuus ſit error. Verum hæc occaſio, vt diximus, ex actibus noſtris, vel ipſius mundi, parit nobis ad aliquid opportunitatem. Integra commentaria duo verba maxime neceſſaria habent, quæ librarij omiſerunt. Verum hæc occaſio, vt diximus, ex actibus noſtris, vel ipſius mundi qualitas proueniens, parit nobis ad aliquid opportunitatem. Verba quæ deſunt in vulgo impreſſis codicibus, vbi de probabili loquitur, ſic reſtitues: Iſtæ opiniones δόγματα dicuntur, δόξα græce opinio, & δόγματα opiniones nuncupantur. Et infra: Sed has tres partes ipſas res eſſe diximus, de quibus probabile ſit argumentum. verum in his tribus rebus rurſus quatuor collata ſunt, id eſt quod ex illis rebus conficitur, aut ſignum dicitur, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile) Scribendum eſt ex veteri lectione, collocata, non collata, quod & ſenſus ipſe per ſe probat. Reſtitues etiam quæ deſunt verba: vbi de comparabili loquitur, Hæc comparatio .i. ſimilitudo, partes habet tres: imaginem, quam græci εἰκόνα appellant collationem, quam græci παραβολὴν appellant, exemplum, quod græci παράδειγμα appellant.

In tractatu de Inductione, ſic vulgo ſcriptum eſt in Victorino, Interrogauit, inquit, Aſpaſia Xenophontis vxorem. Si, inquit, vicina tua aurum melius habeat, quàm tu habes. tum, inquit, Xenophontis vxor, inducta ſimilitudine ſuperiorum, quoniam ſententiam mutare non poterat, tacita erubuit) Ex verbis Cic. imperfectam eſſe ſententiam facile cuique conſtat, & verba deeſſe poſt illud, Quam tu habes. quæ quidem hæc ſunt in manuſcriptis exemplaribus: Cuius habere mauis? tuum an illius? Reſpondit illa, illius. Deinde, inquit: Si virum, inquit, meliorem habeat, quam tu habes, vtrum ne tuum mauis, an illius? deinde ſequuntur. Tum Xenophontis vxor inducta, &c. Nam verbum, inquit, ſuperfluum eſt, nec in eiſdem exemplaribus reperitur.

Deſunt etiam non verba, ſed clauſulæ, in ſequentibus. Poſtea, inquit, Aſpaſia conuertit ſe ad Xenophontem ipſum, & ſimiliter cum illo inſtituit inductionem: Dic mihi, inquit, Xenophon, Si vicinus tuus equum aut fundum meliorem habeat, quam tu habes, tuum ne mauis, an illius? Id eſt, niſi in gratiam regreſſi fueritis, ſemper & tibi vxor lætiſſima, & tibi vir optimus deerit) Qui non videt mutilam, & imperfectam ſententiam, omni in literis iudicio caret. Quid frigidius? quid ineptius? quid magis auulſum? quid magis alienum, quàm dicere? Tuum ne mauis, an illius .i. niſi in gratiam regreſſi fueritis. Sic legendum eſt ex ſinceris codicibus: Dic mihi, inquit, Xenophon, Si vicinus tuus equum aut fundum meliorem habeat, quàm tu habes, tuũ ne mauis, an illius? Illius, inquit. Quid ſi, inquit, vxorem meliorem habeat, quàm tu, tuam ne mauis, an illius? tacuit Xenophon. Tunc, inquit, Aſpaſia: Quoniam id mihi vterque veſtrum reſpondere noluit id, quod volueram reſponderi, ego dicam quid vterque veſtrum cogitet. Nam & tu, inquit, Xenophon vxorem optimam cupis, & tu virum optimum. quare niſi & tu vir optimus fueris, & tu fœmina lectiſſima .i. niſi in gratiam regreſſi fueritis, ſemper & tibi vxor rectiſſima, & tibi vir optimus deerit. Et infra. Et tu, inquit, mulier virum optimum vis habere, & tu Xenophon vxorem habere lætiſſimam maxime cupis. deinde ex hac confeſſione quid conficiatur oſtendit, neque vir melior, neque fœmina lætior in terris ſit. Reddit ſupra phyſicæ inductionis exemplum, dat nunc in Rhetorica. Non quo, inquit, diuerſa præcepta ſint, ſed ne quis præceptum in philoſophiam datum, in Rhetorica videre non poſſit) Tu ex fide antiquæ lectionis, ea ipſius Ciceronis verbis, veram & caſtigatam, & integram lectionem ita reſtitue: Et tu Xenophon vxorem habere lectiſſimam, maxime cupis, deinde ex hac confeſſione quid conficiatur oſtendit. Quare, inquit, niſi hoc perfeceritis, vt neque vir melior, neque fœminæ lectior in terris ſit, profecto ſemper id, quod optimum putabitis eſſe, multo maxime requiretis.

Victorinus deinde ponit hæc Ciceronis verba: Sed quia non ſatis alicui videbitur. & ſubiungit ſua huiuſmodi. Dedit ſupra philoſophicæ inductionis exemplum, dat nunc in Rhetorica, non quo, inquit, diuerſa præcepta ſint, ſed ne quis forte præceptum in philoſophia datum, in Rhetorica videre non poſſit.

Exemplum quod ex Cicerone recitat Marius Fabius, à librarijs ſic repoſitum fuit: Si inquit, Epaminundas id, quod ait legis ſcriptorum ſenſiſſe, ad legem ſuis verbis addat, idem damnãdum eſſe, qui exercitum non tradat, præter eum qui Romanum populum cauſa retinuerit, hoc ſi addat, nunquid pati poteſtis? Non opinor. Deinde ſi hoc .i. legi additum, vos veſtra auctoritate ad populum feratis, nunquid id populus patietur?) Sed ſic ſcribendum cenſeo, ex Ciceronis mente, ac verborum contextu competenti. Si, inquit, Epaminundas id, quod ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, ad legem ſuis verbis addat .i. damnandum eſſe qui exercitum non tradat, præter eum qui R.P. cauſa retinuerit, hoc ſi addat, nunquid pati poteſtis? Non opinor. Deinde ſi hoc legi additum .i. ſi vos veſtra auctoritate ad populum feratis, nunquid id populus patietur? In quo loco agitur de argumentatione concludenda, ſi fere legitur, Quarum concluſionum vna talis, cum breuiter facimus propoſitionis, & aſſumptionis, & poſt adiungimus id, quod ex omni argumentatione conficitur) Niſi adijcias ſtatim poſt Breuiter, Anacephaleoſin, nec ſenſus ſequitur, nec grammatica constructio. Eadem adiectio mox ſtatim facienda: Quoties, inquit, longa fuerit argumentatio, aut propter memoriam ἀνακεφαλαίωσιν in concluſione facere debemus) Male ſine ea voce paſſim ſcribi, ſicque à magiſtris ludi omnibus fere legi video.

Item paulo poſt: Aut per conductionem .i. aut per contrarium) Eadem vox repetenda, hoc modo: Quare, inquit, quæcunque longa argumentatio fuerit duobus modis concludenda eſt, aut per conductionem .i. ἀνακεφαλαίωσιν, aut per contrarium. Grauarer plura huiuſmodi errata colligere, ni adoleſcentulorum vtilitati magis quàm famæ conſulerem, qui aut laborem ſuſcipere recuſant, aut per ſe perſpicere non poſſunt ſine his inſtrumentis, quæ nobis Deus vt ſtudioſorum vigilantia, aſſiduaq. diligentia conceſſit. Vbi de ſigno: Et quoniã diximus factum omne ſignum eſſe, in facto autem, & facta, & dicta ſunt, confirmamus, inquit,

inquit, ſignum, ſi aut id factum dicamus quod non oportuerit, aut id factum quod oportuerit, Sed quia interdum per ignorantiam prouenit, vt aut id non faciamus quod oportet, aut id faciamus quod non oportet, hoc autem grauius delictum eſt, ſi faciamus quæ non facienda ſunt) Adde, Aut non faciamus quæ facienda. quam additionem vetera exemplaria habent & ſequentia comprobant. Quia, inquit, in eo quod facimus, faciendum, vel non faciendum, ineſt ſcientia delinquentis, ſcit enim quia aut faciendum eſt, aut non faciendum. Iccirco poſtremum illud addit ad confirmationem ſigni, vt non modo aliquid fecerit, aut non fecerit, ſed etiam ſcierit faciendum eſſe, aut non eſſe faciendum. Deſunt etiam quædam verba, quædam ſuperflua ſunt, vbi loquitur de modis, quibus argumentatio reprehendi poteſt. Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis, nam omnino qui pecuniam non habet, indiget pecuniæ, & ille qui habet, & maiorē habere deſiderat, indiget pecuniæ indigere enim voluntatis eſt) Legendum: Si indigetis pecuniæ pecuniam non habetis, vtique hoc ambiguum eſt. nam & ille qui omnino pecuniam non habet, indiget pecuniæ, &c.

Adhuc vulnera fœda à librarijs Victorino facta, ſanare curabimus. In ſecundo libro, vbi legitur, Verum quoniam ipſa quoq; genera propter ſuos fines diuerſos, diuerſa præcepta deſiderant, cum iudicialis habeat æquitatem, demonſtratio honeſtatem, deliberatio honeſtatem vtilitatem, confirmandi & reprehendendi præcepta. quæ ſunt in conſtitutione, ſingulas diuiſit, in iudiciali genere cauſarum, in poſtrema libri parte de deliberatione & demonſtratione propter fines propter aliquot tractaturus) Scribendum eſt: Præcepta, quæ ſunt in conſtitutiones ſingulas dabit, non autem, Conſtitutione diuiſit: &, Aliqua tractaturus, non aliquot. At vbi deſunt verba illa ſic, enim vulgo legitur: Materia quod non autem omnia, vt voluit Gorgias Leontinus, aut etiam, vt voluit Hermagoras) Sic reſtitues lectionem: Materia, quod hypotheſis ſit, non autem omnia, vt voluit Gorgias Leontinus, aut etiam theſis, vt voluit Hermagoras. Maior deprauatio & error magis pudēdus eſt, in quo loco de coniectura ſi conſtitutione tractatur. Sic enim legere eſt. At vero à facto probationes habebunt, facta illa omnia quæ probant factū illud, vnde iudicium eſt. Factum tria ſignificat. eſt factum & illud, quod intenditur, ipſum illud, quod dicitur Occidiſti. eſt factum tertium hoc quod tribuit argumentum: At factum illud vnde iudicium eſt, vt tranſiliſti, clamaſti, quibus probatur Occidiſti. hoc ergo vltimum eſt, quod dixit a facto. Quod ipſum perſpicietur in tribus illis, ante negocium, in negocio, poſt negocium, ſimul cum ſententijs, per quæ ſe explicant facta loco, tempore, modo, occaſione, facultate) Quomodo factum tria ſignificat, ſi duas tantum ſignificationes explicat? quo modo, inquit, Victorinus, eſt factum tertium, ſi primum non præmiſit? Scribendum igitur: Nam factum tria ſignificat eſt factum vitæ præteritæ, quod perſonam probat eſt factum & illud, quod intenditur, ipſum illud, quod dicitur Occidiſti. eſt factum tertium, hoc quod tribuit argumentum, &c. Non multo poſt in quibuſdam exemplaribus quædam verba deſunt, in quibuſdam quædam ſuperflua ſunt, in quibuſdam quædam corrupta, & inuerſa. tu locum ſinceritati ſuæ hunc in modum reddes, ita tria hæc tribus ſuperioribus reſpondent, commodia incommoda, illic retinendi, hic reijciendi, illic augendi, hic minuendi, illic adipiſcendi, hic deuitandi, quibus etiam illa accident, vt aliquid cōmodi ſumamus, vel vt maius commodum conſequamur, vel vt maius incommodum vitemus, aut rurſum, vt incommodorum prætereamus, vel vt maius commodum adipiſcamur, vel vt maius incommodum deuitemus. Nam & ſuſcipi commodum paruum poteſt vt maius aliquod commodum conſequamur, vel incommodum maius vitetur: Et rurſus commodum contemni poteſt, vel vt maius commodum conſequamur, vel vt maius incommodum vitetur. vt leno contentus fuit ſine lucro meretricem dare, ne ab Aeſchine verberaretur, & velut in Verrinis accipi poteſt, Malo non habere quàm rogare. Rurſus contempto commodo, ſuſcipi maius commodum poteſt. vt Terentianum illud in ſuaſione: Pecuniam in loco negligere, maximum interdum eſt lucrum.

De modis ratiocinationis ſic vulgo legitur Victorinus) Argumenti quanta res ſit, quam appetierit, aut fugerit, præter hæc duo vnum etiam illud accuſator conſiderare debebit, ne forte iſta, quæ ſecuta ſit, aut fugerit, in opinione tantum habuerit reus, neque conſecutus ſit commoditatem, neque illum malum fugerit. Sed dicendum eſt, ei ita fuiſſe viſum, quia arguitur, & ſit ſua opinione deceptus. Opinio autem dupliciter decipit, modo dum rem aliter putat, atque eſt eadem res, modo dum aliter euenit, quàm putauit. Res fallit, ſi mala creditur, cum bona ſit vel contra, vel neutrum vel vtrunque. Ergo cum hoc intelligi poſſit, quód opinio fallit homines, tum in re, tum in euentu. In re reus, vti acceperit forte, defenſione non ſibi antiquiorem fuiſſe pecuniam vita, aut fratris, aut amici Accuſator debet verum argumentum concedere. eſt enim credibile, ſed confirmare debebit, hoc ei qui arguitur non ita viſum fuiſſe, & hoc approbare ex attributis perſonæ, non illum habuiſſe opinione, ſed illam potius habuiſſe, quod talis eſt. ſ. quòd. ſ. perſonæ eſt) Tu corriges Augmenti, vbi legitur Argumenti, Immo vbi vno, vt ſit: Immo etiam illud accuſator, & cetera. Item Qui, pro quia repones: Qui arguitur. & Forte, pro ſorte: vt ſit, Cum in re reus, vti acceperit forte defenſione. Item vbi legitur, Non illum habuiſſe opinionem, adijce Hanc, vt ſit lectio, Non hanc illum habuiſſe opinionem. In fine, Quod talis eſt ſcilicet, quòd. ſ. perſonæ eſt, corrupte legitur. Melius: Quod talis eſt, quod ſcilicet perſonæ eſt, in quibuſdam legitur exemplaribus.

Nam ſublato verbo ſubſtantiuo, quod ante Scilicet eſt lectio caſtigata erit, Quod talis. ſ. perſonæ eſt. Deprauare etiam legitur. (Si in ratiocinatione opinio ponetur infirmitatis loci ſunt quatuor, non tale eſſe, vel commodum, vt poſſit aliquem fallere, maxime ſe non potuiſſe, quod firmabitur perſona. Poſt hęc omnia, defenſor vti poterit omnibus locis accuſationis, ſi in alios crimen transferre voluerit. Quemadmodum enim accuſator, cum conuincat, defendit alios, & vtitur partibus ac locis defenſoris, ita & defenſor, vt ſe purget, accuſabit alios, & in hoc vtitur partibus ac locis accuſatoris, aut ſi fuiſſe concedet, extenuabit, quæ auget orator) Legendum eſt, Infirmantis loci ſunt quatuor, non infirmitatis, & Accuſator vt reum conuincat, non autem, cum conuincat. Et, Quæ auget accuſator, non orator.

Affirmaui, & conſtanter affirmo, omni libraria fide aduerſus reclamante, multos eſſe errores, & pueriles quidem, in Victorino, in quem nimis licentioſe graſſata eſt librariorum inſcitia. qualis eſt ille, (Vt illud melius conſiderare ex propoſito themate negocij, & ſi item & aduerſarij rationem diligenter attendere, & ſi ſuſpiciones atque argumenta colligere) Non ne legendum eſſe, Et ſuam & aduerſarij rationem, & pueri cognoſcerent? Et loco haud nimis remoto. (Locorum autem communium genera duo ſunt, vnum cum certæ rei certa eſt amplificatio, aliud cū rei dubiæ eſt diſputatio. Amplificatio certæ eſt, vt parricidam, in ſacrilegium. Dubiæ vero rei communis locus eſt, qui à græcis dicitur, quæ habet partes duas, quæ iccirco locus communis dicitur. quod ex materiæ genere non certum quid deſignat, ſed habet tractatum ex generalitate communi, vt ſuſpicionibus credi oportere, vel non oportere. ſed hanc theſim ciuilem moralem ne teneamus, nō illam quæ apud philoſophos naturalis eſt. quilibet autem horum locorum cum interponitur, interponi autem raro debet, ornat orationem, neque interponendus locus, niſi cum aliquid iam probatum eſt. Etenim ſi locus communis generalia loquitur, quaſi cauſam tenens, deſcendit ad cauſam, vt iudicem tenens, quia iure iuratus ſedens audire deſiderat, ſententiam prolaturus eſt. Ergo vt parte cauſæ probata iudici vtendum eſt, aut in peroratione. i. epilogis, vt aut renouetur, aut ſuſcitetur auditor. Omnis enim locus communis locutionum cuncta ornamenta deſiderat quæ aut verborum ſunt, aut ſententiarum, quæ dum apte ac neceſſario dicūtur, oratorem ab oratore diſcernunt. Etenim cum loci communes cauſarum communes oratoribus ſimilitudine dictionis eſſe non poſſunt) Deeſt verbum theſis, poſt illud, A græcis dicitur, quod animaduertere poterant caſtigatores Victorini, ex eo quod ſtatim ſequitur: Sed hanc theſim ciuilem, &c. Et infra, Hoc argumentum eſt ſolum, non argumentum per locum communem, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes, credendum, non credendum, ſuſpicionibus credi oportere, aut non oportere. i. theſis. Et mox paulo: Hæc theſis eſt, credendum, non credendum. Quod autem in parricidam, in ſacrilegium non ſacrilegum ſcribendum ſit pudet dicere. Non ita. quaſi cauſam tenens deſcendit ad cauſam. cum ſcribendum ſit, Diſcedit à cauſa ſic vbi eſt, Iudici vtendum eſt, ego libentius legerim, & melius legi crediderim. Ergo aut cauſæ parte probata inducendus eſt, aut in peroratione. i. epilogis. & ſubiungit cauſam: Vt aut renouetur, aut ſuſcitetur auditor.

Mendoſa ſunt hæc etiam apud Victorinum. (Vt ea quæ materiam argumentis præbent, & cum illa quæ quaſi habere artē negantur, iiſdem attributionibus tribuant tractatū. Delendum eſt

Cum

Cum · & ante Tractatum addendum In approbatione, vt eſt in antiquis exemplaribus, & ſententiæ ratio exigit. Manifeſtaria eſt & illa deprauatio. (Verum in themate conectum coniectura fuerit, eius diuiſionibus vtamur: vel aliarum, ſi quæ inciderint conſtitutiones) Scribendum eſt, ſuffragante veterum librorum fide omiſſo verbo adulterino: Cum in themate coniectura fuerit, eius diuiſionibus vtamur. Itemque & alterius: vel aliarum, ſi quæ inciderint conſtitutiones: corrupta etiam ſunt quę ſequuntur. Subiungit igitur in definitione loco à parte accuſatoris: ſunt autem, & iſta quatuor) Definitio approbatio definitionis, deductio definitionis in ipſam certam ſpem de qua agitur) Corrigendum eſt Locos pro loco, ſublataque coniunctione Et, vtpote ocioſa: definitio pro definitio, ſpeciem pro ſpem. Sic paulo poſt legitur:) Turpis, aut inutilis demonſtratur aduerſario & definitio ex honeſtatis partibus, & vtilitatis) Caſtigandum autem, pro aut, aduerſariorum, pro aduerſario, Et copulata obliterata.

Tanta fuit incuria & correctorum ignauia ſeu negligentia, vt locos inſignes neglexerint, & pueriles admiſerint corruptiones. qualis eſt ea. Exemplum generis, id eſt, finitiui. C. Flaminius, ijs qui conſul R. hiſtoriam a poſt ſequentibus dedit. Qua ſane lectione quid voluerint intelligere, plane nō intelligo. tu Hanc repone loco, a. Et infra ſcribitur. (Nam eſſe quidem poſſunt alij communes loci ex cauſa, & ex negocio nati, non ex conſtitutione: vt in calumniatorem, vt conqueſtio miſericordiæ, vt indignatio facti, & cetera huiuſmodi, quæ ex periculi magnitudine genita, non conſtitutiones definitiuæ, vt diximus, ſed ex compoſitione circunſtantiæ, quam nominamus procreantur) Quæ lectio inoleuit ex negligentia magis, quam ex ignorantia. Haud dubie Victorinus in ſcriptum reliquit: Ex compoſitione circunſtantiæ, quam περίστασιν nominamus, procreantur. Nec ita multo poſt legere eſt. (Hac de his locis communibus periculi magnitudine procreatis in coniecturali conſtitutione fecimus mentionem, qui, qualesq. ſicut explicantes) Et hanc nugationem habent codices omnes vulgo, quos vidimus impreſſos. Vera & emendata lectio habet Ac, non hac: ſint, non ſicut, vt ſit: Ac de his locis cōmunibus periculi magnitudine procreatis in coniecturali conſtitutione fecimus mentionem, qui, qualesque ſint explicantes. Miror & mendum illud non fuiſſe animaduerſum, vel ex Ciceronis verbis & ipſo ſenſu. Subiungit vero exemplum tranſlationis. (Cum agit iniuriarum, cui præciſa in annis eſt. Et hic qui præcidit, exceptionem poſtulat) Cum Manus, non in annis, caſtigata ſit lectio. Adijcio & illam corruptionem, quæ ſtatim ſequitur. (Deinde per coniecturam tractandum, virum malitiæ tractandū aliud, cum aliud ſimiliter in ſtultitia, an neceſſitate) Mihi verbum Simuletur vbi eſt ſimiliter, reponendum videtur. Nec eſt negligenda offenſio, quæ duplex ex mox paulo. (Sit nobis præſcriptio iniuriarum de cæde exceptio niſi præiudicium facias.) Vetus manus melius: Sit nobis præſcriptio iniuriarum actio, ne præiudicium facias de cęde. Notandum eſt & illud. (Nunc ſubiungit in hanc negocialem qualitatem, quemadmodum, & vnde argumenta ſocianda ſunt) Libri antiqui, Facienda. Miror & hoc non eſſe animaduerſum: Sed in abſoluta ipſa iura proferimus. vt factum, defendas: cum Proferas legendum eſſe, ipſum illud, Vt factum defendas: doceat. Locus etiam qui ſequitur non eſt ocioſe prætereundus. (Hoc tamen, cum & in negociali hæc ſint, diſtat abſoluta ab negociali, quòd illa latius aſſumit, vt probet, quemadmodum nouum ius eſſe poſſit, de quo quæritur. abſoluta autem ipſa iura aſſumit, vt probet factum Malim nanque ita legere: Diſtat abſoluta à negociali, quòd illa ius aſſumit, vt probet quemadmodum nouum ius eſſe poſſit, de quo quæritur. abſoluta ante ipſa iura aſſumit, vt probet factum. Non multum ab hoc diſtat & ille. (Huius conſtitutionis idem finitiuæ tractatu omiſſo, ipſam conſiderat compenſionem. Ac præcepta hæc conſtituit, vt ſi quid per coniecturam tractandum, ſi prima parte tractetur, vel hoc non obfuiſſe, vel hoc non futurum fuiſſe) Priſca exemplaria habent. Id eſt, loco idem, Sit loco ſi. vel non hoc animo feciſſe. pro vel hoc non obfuiſſe. Sed & vulgatam quis lectionem tueri poſſet in illo, Vel hoc non obfuiſſe, & cetera: Non multum ab hoc diuerſus eſt. (Loci communes merunt accuſatoris in eum qui cum de facto turpi aliquo aut inutili, aut vtrunque fateatur, quærat tamen aliquam defenſionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Relatio criminis, & cetera) Prætermiſſa fuerunt ab impreſſoribus hæc verba, quæ ante illud, Relatio criminis, in priſcis exemplaribus leguntur. Qui dicit feci, ſed profui, confitetur, feci. & defenſionem ſibi aliunde conquirit, in huiuſmodi hominem vel reum dicit inuehendum, Inualuit, & hæc lectio · (Si quidem & to illam qua punitus es, audire voluiſti) Quæ à labe vindicabitur, ſi nimis antiquam declinationem Punitus es tollas, & puniſti reponas, & Quam pro qua, ne ſolœciſmum Marius feciſſe videatur. Soritici ſyllogiſmi fecit formam.) Qui in infinitum ſemper de inſecta rei definitione porrigitur. Prima, vt dici ſolet, fronte hæc lectio recta viſa eſt, Poſtea rectius conſideranti viſum eſt, non Inſecta, ſed Intenta Victorinum ſcripſiſſe. Vt paulo ante: Modo crimen ingens, poſteaquam pœnas ſumpſiſti de ſorore non modo crimen ingens vt vulgo legitur. Sic infra mendoſe legitur, (Deinde adiungat ad probaſionem definitionis:) pro approbationem. Item, (Quod ſit eius facinus non ignorabile) Cum Leuius ſcribendum ſit, non Eius. Sic: Quoniam conuenit negociali abſoluta qualitas) Cum & rei veritas exigat, & manus priſca habeat, Iuridiciali, non Negociali.

F I N I S.

1.006.054

* A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y.

Omnes Terniones, excepto Y, Quaternio.



V E N E T I I S,

APVD HAEREDES IOANNIS MARIAE

B O N E L L I.

M. D. L X X I.

134

LEGATORIA A. PANDIMIGLIO - ROMA
1922